COMITETUL DE CULTURĂ ŞI EDUCAŢIE SOCIALISTĂ AL JUDEŢULUI MUREŞ
MUZEUL JUDEŢEAN MUREŞ

MARISIA

STUDII ŞI MATERIALE

VIII

ARHEOLOGIE • ISTORIE • ETNOGRAFIE

1978

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MARISIA
VIII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

COMITETUL DE CULTURĂ ȘI EDUCAȚIE SOCIALISTĂ
AL JUDEȚULUI MUREȘ
MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

VIII

Studii și materiale

ARHEOLOGIE • ISTORIE • ETNOGRAFIE

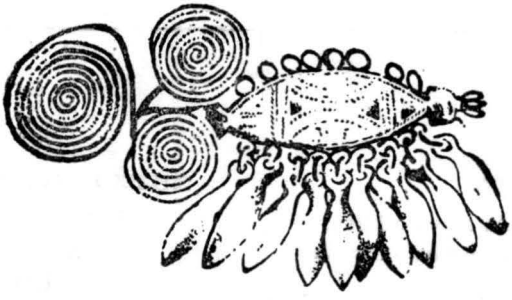

TÎRGU MUREȘ
1978

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Volume editate de Muzeul județean Mureș
Studii și materiale, I, 1965
Studii și materiale, II, 1967
Studii și materiale, III—IV, 1972
Marisia, V, 1975
Marisia, VI, 1976
Marisia, VII, 1977

Redactorii volumului:

VALERIU LAZĂR, director, doctor în istorie
ANDREI ZRÎNYI, muzeograf
MIHAI PETICĂ, muzeograf

MARISIA, VIII, 1978

Orice corespondență se va adresa:
Toute correspondance sera envoyée á l'adresse:
Anschrift für jedwelche Korrespondenz:
Any correspondance will be addressed to:
Адрес для корреспонденции:

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ
4300 TÎRGU MUREȘ
str. Horea nr. 24
(ROMÂNIA)

Coperta: **ION PETRU POP**

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

SUMAR

SOMMAIRE — INHALT — CONTENTS — СОДЕРЖАНИЕ

Nicolae Vereş, *1 Decembrie 1918 — moment epocal în istoria poporului român* 9

STUDII ŞI MATERIALE

I. Arheologie

N. Vlassa, *Consideraţii asupra neoliticului timpuriu din România* 25
Considérations sur le néolithique hâtif en Roumanie 34
Valeriu Lazăr, *Aşezarea Coţofeni de la Şincai (jud. Mureş) (II)* 35
The Coţofeni Settlement of Şincai (Mureş County) (II) 56
Mihai Blăjan, Eugen Stoicovici, Paul Georoceanu, Corneliu Păcurariu, *Descoperiri romane inedite în Transilvania* 57
Unveröffentlichte römische Funde aus Transsilvanien 70
Dumitru Protase, Andrei Zrínyi, *Raport preliminar asupra săpăturilor din 1977 privind perioada stăpînirii romane, efectuate de Muzeul judeţean Mureş* 75
Die römerzeitliche Ausgrabungen des Kreismuseums Mureş im Jahre 1977 79
Mihai Petică, *Elemente de continuitate pe valea Mureşului superior — sondajul arheologic de la Voivodeni (jud. Mureş)* 81
Elements of Continuity in the Upper Mureş Valley — the Archaeological Investigation of Voivodeni (Mureş County) 89

II. Istorie

Sebestyén Mihály, *Un aspect mai puţin cunoscut din relaţiile între Transilvania şi Moldova în timpul domniei lui Gabriel Bethlen* 93
Un aspect moins connu des relations entre la Transylvanie et la Moldavie pendent la regne de Gabriel Bethlen 104
Marius Porumb, Nicolae Sabău, *Vechi inscripţii româneşti din judeţul Mureş (sec. XV — XVIII)* 107
Old Romanian Inscriptions from the Mureş District (15th — 18th Centuries) 117
Lidia Chiţu, Francisc Pap, *Un document inedit privind faza finală a răscoalei ţărăneşti din 1784* 119
Ein unbekanntes Dokument über die Endphase des Bauernaufstands von 1784 126
Alexandru Pál-Antal, *Mărturii documentare privind mişcările ţărăneşti din anul 1809, în unele ţinuturi secuieşti* 127
Dokumentarische Belege über die Baurnbewegungen aus dem Jahre 1809, im einigen von Sekler bewohnten Gebiete 136
Ioan Wolf, *Herderianismul — componentă a ideologiei generaţiei române de la 1848 din Transilvania* 147

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Der Herderianismus — Komponente der Ideologie rumänischen Achtundvierziger Generation aus Siebenbürgen 155

Ioan Pop, *Participarea grănicerilor năsăudeni la evenimentele din timpul revoluției de la 1848 — 1849* 157

Die Teilnahme der Grenzer aus Năsăud bei den Ereignissen während der Revolution von 1848 — 1849 172

Vasile Dobrescu, *„Astra" în viața social-economică a românilor din Transilvania (1861 — 1918)* 175

„Astra" dans la vie social-économique des Roumains de Transylvanie . . 200

Maria Roșca-Rosen, Ioana Botezan, *Corespondența dintre Ioan Micu Moldovan și Simion Mihali* 201

The Correspondence between Ioan Micu Moldovan and Simion Mihali 226

Traian Dușa, *Elie Câmpeanu, istoric și luptător pentru drepturile românilor din Secuime în perioada pre- și post-memorandistă* 227

Elie Câmpeanu. historien et combattant pour les droits des Roumains de la region des Sicules á l'époque pré- et post-mémorandiste 234

Ion Leicu, *Problematica statului în opera lui C. Dobrogeanu-Gherea* 235

Die Problematik des Staates in Gherea's Werk 252

Adrian Stoica. *Legături economice între vechea Românie și Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea* . 253

Rapports économiques entre l'ancienne Roumanie et la Transylvanie dans la seconde moitié du XIXe siècle et au début du XXe siècle 268

Alexandru Matei, *Contribuții documentare la istoria orașului Reghin (I).* Reghinul între anii 1848 — 1918 277

Contributions documentaires a l'histoire de la ville de Reghin (I) — Le Reghin entre les années 1848 — 1918 341

Paulina Ranca, *Izvoare memoriale mureșene privind Unirea Transilvaniei cu România de la 1 Decembrie 1918* 343

Mureș-er Memoirenschreiber Über die Vereinigung Transsilvaniens mit Rumänien im Jahre 1918 357

Marin Șara, Leon Mircea, *Documente și mărturii privind Unirea Transilvaniei cu România — 1 Decembrie 1918 — în zona Reghinului* 359

Dokumente und Materialien aus der reghiner Zone Über die Vereinigung Transsilvaniens mit Rumänien — 1 Dezember 1918 380

Gheorghe Iancu, *Luptele social-economice și politice ale muncitorilor din Transilvania în perioada decembrie 1918 — martie 1920* 381

Die sozial-ökonomischen und politischen Kämpfe der Arbeiter aus Siebenbürgen in der Zeitspanne Dezember 1918 — März 1920 409

Marcel Știrban, *Aspecte ale situației social-economice a țărănimii din Transilvania între anii 1919 — 1921* 411

Aspekte der sozial-ökonomischen Lage der siebenbürgischen Bauernschaft in den Jahren 1919 — 1921 449

Traian Rus, *Frământări țărănești în județul Mureș în perioada 1922 — 1940* . 451

Mouvements des paysans du District Mureș entre 1922 — 1940 473

Turzai Mária, Silvia Sin, Olosz Katalin, *Din istoria relațiilor culturale româno-maghiare instituționale și personale în perioada 1933 — 1944* 475

Über die Geschichte der rumänisch-ungarischen amtlichen und persönlichen Beziehungen in der Zeitspanne zwischen 1933 — 1944 503

Gheorghe I. Florescu, *Partidul Poporului în ultimii ani de activitate* (1932—1938) 507

Die letzten Jahre der Volkspartei (1932 — 1938) 519

Nicolae Jurca, *Întărirea curentului de stînga din partidul Social-Democrat, favorabil conlucrării cu Partidul Comunist. Încheierea Frontului Unic Muncitoresc* 521

Die Verstärkung der Linksströmung in der Einheitlichen Arbeiterfront 535

Cornelia Gál, *Lupta înfrățită a oamenilor muncii români și maghiari din județul Mureș, sub conducerea comuniștilor împotriva exploatării și asupririi, pentru dreptate socială și națională, oglindită în documentele Muzeului județean Mureș* 537

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Der gemeinsame Kampf der Werktätigen rumänischer und ungarischer Nationalität unter der Führung der Kommunisten, gegen die Ausbeutung und Unterdrückung, für soziale und nationale Gerechtigkeit, dargestellt in Dokumenten des Kreismuseums Mureş 554
Petru Bunta, George Protopopescu, *Insurecţia naţională armată, antifascistă şi antiimperialistă din august 1944 — eveniment cardinal în lupta poporului român pentru independenţa naţională* 555
L'insurrection nationale armée, antifasciste et antiimpérialiste d'Août 1944, évènement cardinal dans la lutte du peuple roumaine pour l'indépendence nationale 587

III. Etnografie

Victor Truţa, *Lucrul cînepii pe Valea Beicii (jud. Mureş)* 591
La préparation du chanvre dans la Valée de Beica 631
Vasile Stanca, *Texte de folclor literar în manuscrise transilvănene din secolul al XVIII-lea* 633
Textes de folklore littéraire dans des manuscrits transilvains du XVIIIe siècle 654
Vasile Pop, *Obiceiuri străvechi de primăvară din zona de cîmpie a jud. Mureş* 655
Anciennes habitudes de printemps 671
Dumitru Pop, Ion Taloş, Ştefan Almási, Ion Cuceau, Virgil Florea, Lucia Iştoc | Gheorghe Petrescu, | Emil Petruţiu, *Folclorul Văii Gurghiului (III)* . . 673
Folklore from the Gurghiu Valley (III) 749

Note — Patrimoniu

Valentin Vasiliev, *Descoperiri de caracter scitic la Tiur* 753
Mihai Petică, *Noi descoperiri monetare la Cristeşti* 757
Ioana Hica-Cîmpeanu, Alexe Mureşan, *Un mormînt din secolul al VI-lea e.n. la Sighişoara* 761
Valeriu Lazăr, *Cronica Muzeului judeţean Mureş (1976 — 1978)* 765

Recenzii

Mihai Petică: Eugenia Zaharia, *Populaţia românească în Transilvania în secolele VII — VIII (Cimitirul nr. 2 de la Bratei)* 771
Andrei Zrínyi: *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, 21. Jahrgang 1974* 773
Gheorghe Iancu: *Cîteva îndreptări necesare pe marginea articolului: Unele aspecte ale activităţii Consiliului Dirigent în Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş în perioada 2 decembrie 1918 — 10 aprilie 1920, publicat de Aurel Galea în „Ziridava" din 1977* 777
Ioan Pop: S. Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 — ianuarie 1941* 783
Ion Taloş: Alexandru Popescu, *Rumänische Erntebräuche* 785
Ion Taloş: Lutz Röhrich, *Märchen und Wirklichkeit* 787
Ion Taloş: Friedhelm Kemp, *Tiere und Menschen in Geschichten* 789

Abrevieri * Abréviations * Abkürzungen * Abreviations * **Сокращения** 791
Autorii * Les auteurs * Die Verfasser * The Autors * **Авторы** 793

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1 DECEMBRIE 1918 — MOMENT EPOCAL ÎN ISTORIA POPORULUI ROMÂN

NICOLAE VEREŞ,
Prim-secretar al Comitetului judeţean Mureş al P.C.R.
preşedintele Consiliului popular judeţean

Sărbătorim 60 de ani de la unirea Transilvaniei cu România, eveniment istoric epocal, înscris cu litere de aur în cronica luptelor de veacuri, duse de poporul nostru pentru afirmarea fiinţei sale naţionale, pentru alcătuirea sa într-o singură ţară — moment ce a marcat desăvîrşirea procesului de formare a statului naţional unitar român.

Evocăm istoricul eveniment pentru că, sărbătorile istoriei noastre, prin darul lor răscolitor, nu evocă simple momente, oricîtă însemnătate ar avea ele, ci întreaga istorie a unui popor, cu rezonanţa ei adîncă şi continuitatea nedezminţită pînă la noi.

Unu Decembrie 1918 face parte integrantă din procesul revoluţionar unitar, neîntrerupt, care a dus la crearea condiţiilor pentru înfăptuirea adevăratei eliberări din august 1944, la trecerea României pe calea dezvoltării democratice şi apoi socialiste, deschizînd poporului nostru drumul spre o viaţă nouă, liberă şi independentă.

Rezultat al luptei duse de cele mai înaintate forţe social-politice ale vremii — în cadrul cărora rolul hotărîtor l-au avut masele populare — unirea din 1918 a reprezentat încununarea aspiraţiilor de veacuri ale poporului nostru pentru eliberarea naţională — piatră de hotar în dezvoltarea României moderne, o treaptă spre deplina şi puternica unitate de azi a întregului popor în jurul Partidului Comunist Român.

Coloanele edificiului istoric al poporului român îşi află întemeierea în permanenţa luptei pentru emanciparea socială şi naţională, condiţie esenţială a unităţii sale politice. Acestor năzuinţe patriotice caracteristice poporului nostru li se adaugă dorinţa de bună convieţuire cu celelalte populaţii şi apoi naţionalităţi conlocuitoare faţă de care, chiar şi în vîltoarea momentelor de maximă tensiune, respectarea drepturilor şi a egalităţii era proclamată ca principiu călăuzitor, cerînd, la rîndul său din partea acestora aceeaşi egală îndreptăţire şi respectarea dorinţei sale de emancipare socială şi unire naţională.

Acest înalt principiu a fost înţeles de masele populare şi nu întîmplător în proclamarea Marii Uniri de pe Cîmpul lui Horea era socializat

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

la nivelul conştiinţei celor peste 100.000 de participanţi ce reprezentau unirea întregului popor român.

La temelia unităţii indestructibile de azi a poporului nostru stau mărturie procesele, fenomenele şi faptele petrecute într-o lungă perioadă istorică ce-şi are începuturile în timpul făuririi statului dac centralizat şi independent condus de Burebista, „cel dintîi şi cel mai mare rege din Tracia," apoi din vremea lui Decebal, marele luptător pentru libertatea ţării sale din veacurile plămădirii poporului român, „altoi roman pe trunchi de dac", din secolele cînd poporul român a trebuit să ţină piept popoarelor migratoare, ori să înfrunte atacurile marilor imperii vecine care voiau să-l îngenuncheze.

Dar, — aşa cum arăta secretarul general al partidului nostru, tovarăşul Nicolae Ceauşescu — „... în pofida împrejurărilor neînchipuit de grele în care a trăit, a tuturor vicisitudinilor istoriei, poporul român a rămas neclintit, păstrîndu-şi fiinţa naţională, muncind cu dîrzenie pentru dezvoltarea sa economică, socială, culturală, pentru progres şi civilizaţie".

Prezentă la poporul român în întreg evul mediu, conştiinţa originii, a unităţii sale etnice, lingvistice, culturale a generat o conştiinţă de neam bine conturată de „seminţie românească" exprimată clar şi în izvoarele scrise interne şi externe, mai ales în vremea cînd eforturile se unesc peste graniţele politice dintre cele trei ţări româneşti, conferind luptei noastre pentru independenţă, o valoare europeană.

Interesele economice comune s-au îmbinat cu interesele apărării împotriva pericolului invaziei otomane, deopotrivă de ameninţătoare pentru toate ţinuturile româneşti.

Iancu de Hunedoara, voievodul Transilvaniei, a cărui activitate este legată şi de cetăţile din Tîrgu Mureş şi Gurghiu, se socotea şi era socotit „căpitan" al Ţării Româneşti şi „părinte" al Moldovei, iar Vlad Ţepeş considera Ţara Românească şi Transilvania „o singură ţară".

În mod statornic secuii au luptat sub steagurile lui Ştefan cel Mare pentru apărarea lor, atît de năvălitorii turci cît şi de nobilimea maghiară asupritoare.

Continuînd această tradiţie de a lupta sub flamurile domnilor români, conştienţi că astfel îşi apără propriile interese, secuii s-au alăturat lui Mihai Viteazul atît în luptele antiotomane cît şi în măreaţa acţiune de unire a ţărilor române într-un stat unitar. Pentru serviciile adu-se, Mihai Viteazul i-a scutit pe secui de dări, restabilindu-le libertăţile răpite de Sigismund Báthory.

Oraşul Tîrgu Mureş care trimisese în lupta de la Călugăreni 200 de pedestraşi şi 100 de călăreţi s-a bucurat din partea lui Mihai Viteazul de o deosebită atenţie. La vestea unirii şi a Moldovei sub sceptru-i victorios, saşii sighişoreni trag salve de bucurie din toate tunurile şi archebuzele cetăţii. Cetatea Gurghiului şi castelul din Brîncoveneşti încadrate în sistemul defensiv al lui Mihai Viteazul adăpostesc garnizoane şi căpitani din oştirea română.

Unificarea politică a ţărilor române de la 1600 a constituit un exemplu timp de mai bine de patru veacuri pentru întreg poporul român şi,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ştiut fiind că ideea devine o forţă atunci cînd cuprinde masele, nici o putere din lume nu a fost în stare să o zădărnicească.

În istoria luptelor pentru libertate socială şi naţională se înscriu, de asemenea, la loc de frunte marile răscoale ţărăneşti cum a fost cea de la Bobîlna sau cele conduse de Gheorghe Doja, de Horea, Cloşca şi Crişan, bătălii sociale în care alături de români s-au ridicat şi secui, maghiari şi saşi, populaţii aşezate în decursul veacurilor pe meleagurile noastre şi care au trăit, muncit şi luptat în unitate şi frăţie cu poporul român pentru aceleaşi idealuri de dreptate şi libertate.

Aspiraţiile poporului român spre unire au fost exprimate cu deosebită pregnanţă în revoluţia de la 1848, care a înscris pe stindardul său înlăturarea feudalismului, făurirea unităţii naţionale şi cucerirea independenţei, dezvoltînd şi mai puternic conştiinţa de sine a poporului român, hotărîrea locuitorilor ţărilor române de a realiza unitatea naţională în cadrul frontierelor aceluiaşi stat.

Împletirea revoluţiei din cele trei mari provincii româneşti, ecourile puternice pe care le-au stîrnit reciproc în aceste teritorii evenimentele revoluţionare, manifestarea puternică a conştiinţei unităţii naţionale a poporului român în cursul acţiunilor revoluţionare, constituie tot atîtea dovezi ale caracterului unitar al revoluţiei în toate cele trei ţări române.

După revoluţia din 1848, Unirea a devenit problema centrală, dominantă a vieţii politice româneşti, punînd în mişcare cele mai largi mase ale poporului. În 1850 Nicolae Bălcescu a sesizat şi definit magistral esenţa cerinţelor obiective ale evoluţiei societăţii româneşti pentru o întreagă epocă următoare, arătînd că mai sînt „de făcut alte două revoluţii“: „O revoluţie pentru unitate naţională şi mai tîrziu pentru independenţa naţională, ca în felul acesta naţiunea să reintre în posesia deplină a drepturilor sale naturale.“

Unirea era cauza întregului popor, dar în raport cu interesele de clasă, forţele sociale româneşti au înţeles în mod diferit conţinutul şi caracterul său.

Forţa socială principală în mişcarea unionistă a constituit-o masele largi populare de la oraşe şi sate, care legau de înfăptuirea acestui mare act naţional şi împlinirea aspiraţiilor lor sociale.

Prin propriile-i forţe, aşa cum o va face şi în momente istorice cruciale ce vor urma, poporul român a impus şi realizat în 1859 Unirea Moldovei cu Ţara Românească, întemeindu-şi statul său naţional, punînd bazele României moderne, etapă esenţială pe drumul unităţii naţionale.

Idealul independenţei de stat a fost realizat în 1877 prin lupta eroică dusă de armata română împreună cu ostaşii ruşi şi patrioţii bulgari. Însufleţite de o înaltă conştiinţă patriotică masele săteşti şi orăşeneşti au dat dovadă de un deosebit spirit de sacrificiu.

Participarea a numeroşi voluntari ardeleni, bucovineni şi bănăţeni, înrolaţi sub drapelul românesc la Plevna, Griviţa, Rahova şi Smîrdan a constituit o pagină impresionantă de solidaritate naţională în realizarea uneia din cele mai de seamă năzuinţe ale întregului nostru popor.

Succesul politic al poporului român din 1877 a întărit şi mai mult dorinţa transilvănenilor de unire cu ţara independentă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Solidaritatea cu revendicările mişcării memorandiste, precum şi lupta maselor muncitoare în ultimele decenii ale secolului trecut precum şi începutul veacului nostru, sînt dovezi grăitoare ale cerinţei unităţii naţionale pe care o afirmau cu hotărîre masele populare din Transilvania.

În timpul primului război mondial, peste 30.000 de voluntari români din Transilvania au luptat în rîndurile armatei române, fapt ce exprima voinţa statornică a maselor populare din Transilvania pentru unirea cu România.

Mulţi locuitori ai satelor mureşene, luaţi la oaste în armata austro-ungară, duşi împotriva voinţei lor să-şi verse sîngele în apărarea acelor graniţe, care — aşa cum spunea Nicolae Titulescu „de veacuri ne sufocă, a acelor graniţe care sînt ca nişte tăieturi adînci şi dureroase în corpul viu al naţiunii", vor trece Carpaţii, se vor înrola ca voluntari în armata română —, dovedind eroism legendar în luptele de apărare a patriei de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz.

Masele populare din Transilvania care prin activitatea lor revoluţionară deveniseră participante la procesul de destrămare a Imperiului habsburgic, îşi intensifică acţiunile în toamna anului 1918. Acţiunile lor revoluţionare se extind pe întregul teritoriu al Transilvaniei îndreptate fiind împotriva moşierimii, din partea căreia suferise o cruntă exploatare şi a organelor locale ale administraţiei de stat, instrumente de opresiune ale statului exploatator.

La 18 octombrie 1918 s-a constituit Consiliul Naţional Român Central, „ca unicul for care reprezenta voinţa poporului român de Unire cu Ţara", format din 6 sociali-democraţi şi 6 reprezentanţi ai Partidului Naţional Român. Pe întreg teritoriul Transilvaniei s-au format consilii naţionale regionale, locale şi gărzi naţionale, ca organe ale mişcării burghezo-democratice, care activau sub conducerea Consiliului Naţional Român.

În manifestul lansat la 7/20 noiembrie 1918 se arăta că „mersul irezistibil al civilizaţiunii omeneşti a scos şi neamul nostru românesc din întunericul robiei la lumina conştiinţei de sine... Vrem să trăim alături de celelalte naţiuni ale lumii, liberi şi independenţi".

În toiul evenimentelor revoluţionare din noiembrie 1918, masele populare formulau largi revendicări democratice urmărind nu numai împărţirea rezervelor de cereale, alungarea notarilor şi jandarmilor vechii administraţii imperiale ci şi împărţirea pămîntului. La Miheşu de Cîmpie, ţăranii au cerut ca 60 la sută din pămînt să fie imediat împărţit poporului. Pretorul plăşii Mureşul de Jos raporta subprefectului, în ziua de 7 noiembrie 1918, că în toate localităţile hambarele moşierilor au fost atacate. La Beica de Jos, Hodac şi Ibăneşti ţăranii au atacat şi alungat notarii comunali.

Suferinţele îndelungate cauzate de relaţiile de proprietate, de exploatare socială, ca şi de război au apropiat şi mai mult masele populare române şi maghiare. Ţăranul maghiar, care fusese exploatat pe întinsele domenii moşiereşti din Transilvania, a fost alături de ţăranul român în lupta împotriva aceluiaşi exploatator.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În aceste condiţii, din iniţiativa Consiliului Naţional Român Central, se pregătea o mare adunare populară la care românii transilvăneni să-şi exprime răspicat, în faţa lumii întregi, voinţa de unire. Cele 10 zile în care s-au făcut pregătirile pentru adunarea de la Alba Iulia au fost printre cele mai entuziaste, mai înfrigurate şi mai emoţionante din istoria românilor din Transilvania, a întregului popor român, care aştepta ultimul act al desăvîrşirii unităţii sale statal-naţionale.

Adunările pentru alegerea deputaţilor în Marele Sfat, la care au participat muncitori, ţărani, meseriaşi, intelectuali, au afirmat solidaritatea tuturor românilor faţă de una din cele mai mari probleme din istoria poporului.

În focul luptelor s-au constituit consiliile naţionale, comunale şi săteşti, iar în primele zile ale lunii noiembrie 1918 s-a constituit Consiliul Naţional Judeţean, cu sediul la Reghin. Bazîndu-şi puterea politică pe masele largi populare, trimişii Consiliului au dat glas ideii de a trăi „în pace şi bună înţelegere unul cu altul, români, maghiari, saşi şi de orice altă naţiune".

Atitudinea mişcării socialiste a reflectat, în general, o înţelegere realistă a condiţiilor concrete din ţara noastră. Socialiştii români au arătat astfel că, dacă strămunii au apărat limba şi pămîntul strămoşesc, iar părinţii lor au obţinut prin luptă unirea şi independenţa, lor le era dat „a completa unitatea naţională, a întări libertatea şi a face ca egalitatea să nu fie un van nume".

În multe locuri au luat fiinţă consilii naţionale maghiare şi consilii româno-maghiare. Rolul muncitorilor în aceste organe ale revoluţiei burghezo-democratice era — în unele centre industriale — atît de puternic încît şi denumirea lor a fost schimbată în consilii muncitoreşti. Aceste consilii duceau o luptă susţinută în vederea asigurării depline a egalităţii popoarelor şi pentru realizarea idealurilor politice progresiste din acea vreme.

Îndeplinind cu răspundere atributele unor autentice organe conducătoare, consiliile naţionale au trecut şi în judeţul Mureş ca şi în întreaga Transilvanie, la pregătirea marelui act al Unirii.

În cercurile electorale din judeţul nostru au fost aleşi aproape 100 de delegaţi oficiali, deputaţi la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia. Ei au fost însoţiţi de mii de oameni de pe Mureş şi Tîrnave, care, cu drapelele desfăşurate, într-un marş triumfal, s-au îndreptat spre oraşul în care se va consfinţi, la 1 decembrie 1918, Marea Unire.

Adunarea de pe Cîmpul lui Horea a adoptat istorica „Declaraţie de la Alba Iulia", prin care Marea Adunare Naţională a proclamat solemn „unirea Transilvaniei şi Banatului cu România pentru toate veacurile". La această amplă acţiune a populaţiei române se alătură simpatia şi adeziunea maselor populare şi a personalităţilor progresiste din rîndul naţionalităţilor conlocuitoare.

Lupta popoarelor din Imperiul austro-ungar pentru libertate socială şi naţională a fost îmbrăţişată cu căldură de numeroşi oameni de cultură români sau maghiari. În operele lui Móricz Zsigmond, Benedek Elek,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Petelei István sînt prezente aspecte ale vieţii şi luptei românilor din Transilvania.

Renumitul compozitor Bartók Béla exprimă marea sa preţuire faţă de români, sîrbi, sau slovaci, iar Szabó Ervin în lucrările sale militează pentru „restabilirea autonomiei naţionale şi unitatea naţiunilor croată, sîrbă, română şi cehă".

Aceleaşi idei şi sentimente sînt exprimate în versurile de înaltă măiestrie artistică ale poetului Ady Endre, a cărui prietenie faţă de poporul român rămîne o pagină luminoasă din istoria culturii şi relaţiilor româno-maghiare.

În acelaşi timp, saşii şi şvabii îşi exprimă ataşamentul faţă de voinţa poporului român. Astfel, hotărîrea de adeziune a şvabilor din Banat afirma cu claritate „Secole de viaţă comună ne-au învăţat să apreciem pe vecinii şi conlocuitorii noştri la justa lor valoare şi experienţa din timpurile din urmă n-a făcut decît să ne întărească convingerea că numai unirea cu România va putea să ofere garanţiile suficiente pentru existenţa şi progresul nostru . . .".

La începutul unei epoci de răscruce în istoria României, traiul în comun al românilor, maghiarilor şi saşilor, lupta de veacuri împotriva aceloraşi asupritori interni şi externi, i-a unit şi i-a făcut să acţioneze în conformitate cu legile istoriei.

În fruntea acestei mişcări largi s-au înrolat în primul rînd forţele populare şi democratice care au legitimat o concluzie a istoriei, veacurilor de luptă şi jertfe pentru unitate şi neatîrnare.

Semnificaţia istorică a unirii se revendică în plan social-politic şi economic, ca deschizătoare de drumuri în dezvoltarea României. Avîntul întregii economii, unele reforme cu caracter social-economic, — fireşte, pe măsura intereselor claselor dominante — ca şi întreaga viaţă politică care va fi hotărîtor marcată de dezvoltarea şi afirmarea proletariatului, a partidului său, vor angaja masele populare, pe un plan superior, în lupta pentru cucerirea adevăratei libertăţi şi independenţe.

Interpretînd în spiritul materialismului istoric resorturile şi legitimitatea actului de la 1 decembrie 1918, consecinţele pozitive pe care le-a avut asupra progresului economic, politic şi social al ţării, anii imediat următori au arătat maselor că lupta lor împotriva asupririi nu s-a încheiat, că aspiraţiile lor de dreptate socială au fost crunt înăbuşite de regimul burghezo-moşieresc.

Registrul trădării intereselor populare mergea de la dezamăgirea maselor pînă la înfeudarea ţării capitalului străin, boierii nefiind nici români, nici altceva, — cum se exprima cu un veac în urmă Tudor Vladimirescu, — ci, numai boieri.

Ansamblul condiţiilor care au determinat apariţia pe scena istoriei româneşti a avangardei maselor exploatate, partidul comunist, i-au încredinţat acestuia misiunea istorică a luptei pentru transformarea revoluţionară a societăţii.

Puternicele bătălii de clasă desfăşurate sub conducerea comuniştilor au demonstrat că marile şi adevăratele aspiraţii ale deplinei libertăţi şi dreptăţi sociale s-au realizat — cum aprecia tovarăşul Nicolae Ceauşescu

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în cuvîntarea rostită la recenta plenară a Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste — „odată cu înfăptuirea insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste, cu trecerea la revoluția democratică și apoi socialistă, cu cucerirea puterii politice de către masele largi populare".

Desfășurarea victorioasă a revoluției populare inaugura evul istoricelor transformări înnoitoare în societatea românească, catalizînd toate energiile creatoare ale poporului pentru împlinirea idealurilor de libertate și dreptate socială și națională pentru care au luptat și s-au jertfit generații de înaintași.

Marile prefaceri structurale petrecute în anii imediat următori insurecției naționale din august 1944, organizată și condusă de Partidul Comunist Român au vădit fundamentarea științifică a strategiei și tacticii Partidului Comunist Român, capacitatea și forța sa mobilizatoare pentru împlinirea sarcinilor fiecărei etape cu adevărat revoluționare.

Desființarea exploatării și „exproprierea expropriatorilor" deschidea zorii unei ere care detașa definitiv epocile istorice făurind, în ritmuri nemaiîntîlnite, grandioasele edificii economice, dăltuind, totodată, pe noul făurar.

Devenită cheie de boltă a victoriei noii orînduiri sociale, politica de industrializare socialistă a partidului nostru înfăptuia, în primele trei cincinale, baza tehnico-materială a socialismului, trainicul edificiu al noilor relații sociale care consolidau orînduirea.

Se verifica prin lucrarea brațului și minții hotărîrea de nestrămutat a maselor de a-și urma neabătut eroicul partid ce-și contopea destinele cu secularele aspirații populare pentru a face din această țară, crîmpeiul său de împliniri și născător de comuniste năzuinți.

Marile foruri comuniste: Congresele al IX-lea, al X-lea, al XI-lea, precum și Conferințele naționale ale partidului din 1967, 1972 și 1977 se instituiau în laboratoare ale creației istorice, elaborînd programul unitar al consolidării și dezvoltării societății socialiste pe treptele multilaterale-i dezvoltări, ale progresului și civilizației.

Acest însemnat și hotărîtor capitol al istoriei României contemporane este esențialmente marcat de prezența în fruntea partidului și statului nostru a tovarășului Nicolae Ceaușescu, patriot înflăcărat, revoluționar consecvent, proeminentă personalitate a vieții politice internaționale, care și-a adus și își aduce o contribuție determinantă la fundamentarea științifică a întregii noastre politici interne și externe, la edificarea țării ca un stat tot mai prosper, suveran și independent.

De personalitatea secretarului general al Partidului Comunist Român, a președintelui României socialiste sînt indisolubil legate elaborarea obiectivelor dezvoltării noastre economico-sociale, întărirea și perfecționarea continuă a rolului conducător al partidului și conducerii economiei naționale, adîncirea continuă a democrației socialiste, organizarea conducerii științifice a întregii activități de aplicare în viață a programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aceasta se instituie, totodată, în indubitabile, măreţe contribuţii ale tovarăşului Nicolae Ceauşescu la dezvoltarea tezaurului teoriei şi practicii revoluţionare, a construcţiei socialiste, a concepţiei materialist-dialectice şi istorice a poporului nostru.

România de astăzi înfăţişează imaginea unei ţări socialiste în plin avînt constructiv.

Înaltul ritm al dezvoltării economiei naţionale, succesele obţinute în industrializarea socialistă, în modernizarea agriculturii, în făurirea noii baze tehnico-materiale, în ocrotirea sănătăţii, în domeniul învăţămîntului, artei şi culturii, succesele înregistrate în ridicarea nivelului de trai al întregului nostru popor, profundele prefaceri în raporturile interumane, ca şi marile înnoiri pe care le-au trăit şi le trăiesc toate localităţile ţării, conferă României peisajul transformărilor revoluţionare.

Saltul în „imperiul libertăţii" se cuantifică în creşterea de 38 de ori a producţiei industriale, în ritmul mediu anual de 14 la sută, printre cele mai ridicate din lume, România de astăzi realizînd în numai 7 zile întreaga producţie industrială a anului 1948.

Actualul cincinal al afirmării revoluţiei tehnico-ştiinţifice înregistrează cea mai accentuată dezvoltare a ramurilor de vîrf ale industriei, purtătoarele progresului tehnic. Numai industria construcţiilor de maşini şi industria chimică realizează în anul 1978, împreună, peste 41 la sută din producţia industrială a ţării, comparativ cu 13,7 la sută, acum trei decenii.

Transformarea socialistă a agriculturii a schimbat din temelii întreaga viaţă a satului, raporturile şi condiţiile de muncă, modul de existenţă a ţărănimii. În aceşti ani, volumul producţiei agricole a crescut de circa 3 ori.

Una dintre cele mai mari realizări ale construcţiei socialiste o constituie rezolvarea justă, în spiritul principiilor teoriei revoluţionare a clasei muncitoare, a problemei naţionale.

Lichidarea oricărei forme de discriminare şi asuprire naţională, asigurarea deplinei egalităţi în drepturi a tuturor cetăţenilor ţării, fără deosebire de naţionalitate, asigurarea tuturor condiţiilor pentru manifestarea lor plenară şi nestingherită în întreaga viaţă de stat şi economică, în ştiinţă, învăţămînt, artă şi cultură.

Deplina egalitate în drepturi este continuu consolidată prin repartizarea armonioasă a forţelor de producţie, prin creşterea economică mai accelerată a judeţelor rămase în urmă, inclusiv a celor în care trăiesc şi oameni ai muncii din rîndul naţionalităţilor conlocuitoare.

Egalitatea pe plan economic, între toţi cetăţenii României îşi are corespondent fidel în egalitatea pe planul vieţii politice.

În virtutea principiilor înscrise în Constituţie, toţi cetăţenii ţării, fără deosebire de naţionalitate, participă cu drepturi şi obligaţii egale la conducerea treburilor statului, la dezvoltarea şi înflorirea tuturor localităţilor şi unităţilor economico-sociale, principiile şi formele democraţiei noastre socialiste, integrînd în mod organic şi activ toţi oamenii muncii, indiferent de limba pe care o vorbesc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Iată de ce astăzi, România înfățișează imaginea unei familii unite, în care toți cei ce muncesc, se simt liberi și stăpîni, conlucrînd frățește pentru strălucirea și progresul patriei socialiste comune.

Actualul cincinal al revoluției științifice, tehnice este marcat de mutația calitativă în strategia partidului, de dezvoltarea economico-socială a țării, vizînd o și mai puternică afirmare a tuturor județelor și localităților, prin ridicarea industriei la rangul de ramură preponderentă în fiecare județ.

Datorită acestei orientări, numărul județelor care realizează o producție industrială de peste 10 miliarde lei a crescut de la 4, cît erau în 1965, la 30 în acest an, urmînd ca pînă la finele cincinalului toate județele să depășească acest nivel. Împlinirii acestui mobilizator deziderat au fost orientate mari fonduri de investiții, cu mult peste media pe țară, spre județele mai puțin dezvoltate din punct de vedere economic.

Înaltul scop care unește indestructibil energiile oamenilor muncii, îl constituie realizarea Programului partidului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, puternica creștere a forțelor de producție, apropierea României de nivelul țărilor industrial avansate, producția industrială urmînd ca pînă în 1990 să fie de 6,5—7,5 ori mai mare comparativ cu cea obținută în 1970, iar venitul național să atingă 2500—3000 de dolari, față de 1000 dolari cît era în 1976.

Marile prefaceri revoluționare din economia și societatea noastră sînt prezente și în domeniul ocrotirii sănătății, dezvoltării științei și artei, a învățămîntului, al ridicării gradului de cultură a întregului popor.

Mîndria pentru ce au realizat strămoșii se cuvine să o dublăm azi, cu împlinirile noastre, de asemenea, istorice. Dintr-o țară care, în urmă cu 34 de ani, număra 4 milioane de analfabeți, România a devenit o țară în care aproape jumătate din populația activă este cuprinsă în diferite forme de învățămînt. Generalizarea învățămîntului obligatoriu de 10 ani, ca și condițiile create pentru instrucție și educație, atenția permanentă acordată perfecționării școlii de toate gradele, integrării acesteia cu producția și cercetarea situează țara noastră în rîndul celor mai avansate.

Organic încadrat în ritmul viu al dezvoltării românești contemporane, județul Mureș, asemeni întregii țări își înscrie astăzi prezența activă, dispunînd de o puternică bază tehnico-materială, o industrie de înalt nivel tehnic, o agricultură în plin proces de dezvoltare, precum și de o bogată viață culturală și spirituală.

Ca urmare a politicii juste, consecvent aplicate de Partidul Comunist Român de repartizare rațională a forțelor de producție pe întreg teritoriul țării, județul nostru a beneficiat în anii socialismului de mari și însemnate fonduri de investiții. Numai în perioada 1965—1975, acestea s-au ridicat la aproape 30 de miliarde lei, fonduri orientate cu precădere spre dezvoltarea industriei, permițînd intrarea în funcțiune — în perioada amintită — a 13 noi întreprinderi industriale, făcînd ca producția industrială a județului să sporească cu o medie anuală de 13 la sută.

Este deosebit de semnificativ pentru evidențierea creșterii puterii industriale a județului că anul trecut în numai 10 zile s-a realizat între-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

gul volum de producţie al anului 1948. În anul 1977 judeţul nostru realiza 3 la sută din întreaga producţie industrială a ţării, 2,6 la sută din cea agricolă, lucrînd în unităţile industriale peste 85.000 de oameni ai muncii români, maghiari, germani şi de alte naţionalităţi, cu 76 la sută mai mulţi decît în 1965.

Profundele schimbări cantitative acumulate în aceşti ani au determinat importante mutaţii calitative, la nivelul tuturor domeniilor vieţii sociale. Continua perfecţionare şi modernizare a structurii producţiei a făcut ca ramurile industriale de vîrf, purtătoare ale progresului tehnic contemporan, să primească o pondere tot mai mare, ilustrînd vectorii revoluţiei ştiinţifice-tehnice.

Între anii 1970—1977, producţia industriei constructoare de maşini a sporit de 3 ori, a industriei chimice de 22,4 ori — ponderea acestor ramuri fiind de 21,4 la sută şi, respectiv, 18,6 la sută în cadrul producţiei globale industriale a judeţului.

Dezvoltarea economică fără precedent a plaiurilor mureşene, puternica lor înserare în circuitul economic naţional este pregnant oglindită de valoarea producţiei industriale care se ridică la peste 26 miliarde lei anual, fapt ce situează judeţul, printre cele cu un ridicat potenţial economic.

Realizarea planului producţiei globale industriale pe primii trei ani ai actualului cincinal cu 47 de zile mai devreme, ca şi asigurarea condiţiilor ca pînă la finele acestui an să realizăm o producţie suplimentară de peste 3,7 miliarde lei, reprezintă tot atîtea exprimări muncitoreşti ale asigurării îndeplinirii angajamentelor asumate de a da în acest cincinal o producţie suplimentară de 5,2 miliarde lei.

Alături de industrie — şi fericit completînd-o — agricultura judeţului nostru a cunoscut în anii construcţiei socialiste, o continuă dezvoltare şi modernizare.

Continua specializare şi profilare, ridicarea gradului de mecanizare, sporirea şi diversificarea cantităţilor de îngrăşăminte chimice, ca şi creşterea pe această cale a producţiilor cerealiere şi zootehnice au dus, an de an, la obţinerea în anii cincinalului pe care-l parcurgem a celor mai mari recolte din istoria acestor meleaguri şi, pe această bază, la sporirea veniturilor tuturor lucrătorilor ogoarelor judeţului.

Progresul continuu al judeţului nostru în actualul cincinal va fi asigurat de însemnatul volum de investiţii în valoare de 15,6 miliarde lei, prin care se vor pune în funcţiune 17 noi obiective industriale, alte 45 urmînd a fi modernizate şi reutilate.

Acestora li se vor adăuga 15 complexe zootehnice noi, care vor contribui nemijlocit la creşterea şeptelului de animale, determinînd o şi mai substanţială participare a judeţului la fondul centralizat de stat.

Creşterea mai rapidă a eficienţei economice şi a productivităţii muncii, în toate domeniile de activitate, vin să sublinieze caracteristica de bază a prevederilor actualului cincinal — accentuarea laturilor calitative ale întregii activităţi.

Ritmul susţinut al dezvoltării judeţului va duce la realizarea, la finele actualului cincinal, a unei producţii industriale cu aproape 50 la

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sută mai mare decît în 1975. Lărgirea activităţii întreprinderilor existente, va duce în 1980 la dublarea populaţiei ocupate în industria judeţului faţă de începutul actualului cincinal, depăşind astfel, pentru prima oară populaţia ocupată în agricultură.

In consens cu scopul suprem al politicii partidului nostru, s-a asigurat ridicarea continuă a nivelului de trai material şi spiritual al oamenilor muncii. Sporirea an de an a veniturilor populaţiei, creşterea cheltuielilor social-culturale ale statului, ca şi măsurile luate pentru creşterea retribuţiei cu mult peste prevederile Directivelor Congresului al XI-lea, oglindesc grija permanentă pentru bunăstarea omului, pentru asigurarea dezvoltării multilaterale a personalităţii sale.

Creşterea nivelului de trai al oamenilor muncii este oglindită şi prin simţitoarele progrese făcute în îmbunătăţirea stării sănătăţii populaţiei, urbanizarea localităţilor judeţului, prin crearea unor condiţii de locuit tot mai bune. Numai în ultimii 16 ani au fost date în folosinţă în municipiile, oraşele şi într-o serie de comune ale judeţului peste 33 mii de apartamente construite din fondurile statului şi din fondurile populaţiei cu ajutorul statului, cărora li se adaugă 35.200 locuinţe noi din fondurile proprii ale populaţiei.

În cei doi ani ai actualului cincinal au fost date în folosinţă peste 5.200 apartamente, lor adăugîndu-li-se peste 2.400 de locuri în căminele de nefamilişti, urmînd ca în acest an să fie date în folosinţă peste 5.500 noi apartamente. Numărul de apartamente construite în oraşele noastre reprezintă un oraş ca Tîrgu Mureşul de astăzi, respectiv spaţii de locuit pentru aproape 60 la sută din populaţia oraşelor judeţului Mureş.

Asemenea impetuoasei evoluţii a sectoarelor economice au loc mari prefaceri social-culturale de care beneficiază toţi oamenii muncii, fără deosebire de naţionalitate, de pe aceste plaiuri, întreaga populaţie beneficiind de marile împliniri socialiste.

Puternica înflorire şi diversificare pe profile şi specialităţi, în funcţie de nevoile social-economice ale ţării şi judeţului face ca învăţămîntul mureşean, în cele aproape 1000 unităţi să instruiască aproape 160 de mii elevi români, maghiari şi germani, în deplină concordanţă cu politica naţională a partidului nostru, pentru crearea condiţiilor optime tineretului studios din şcoli şi facultăţi de a se instrui în limba maternă, sau în limba pentru care-şi exprimă opţiunea.

Dezvoltarea fără precedent a bazei materiale a întregului învăţămînt, ca şi condiţiile în care-şi desfăşoară activitatea studenţii celor trei institute din centrul universitar Tîrgu Mureş, larga reţea de instituţii ştiinţifice specializate fac din judeţul Mureş o însemnată vatră de instrucţie şi educaţie, de cercetare şi cultură.

Întreaga activitate culturală desfăşurată în multitudinea aşezămintelor de cultură, ştiinţă şi artă, activitatea ziarelor, revistelor şi a Studioului teritorial de radio servesc afirmării multilaterale a tuturor oamenilor muncii, dăltuind profilul, personalitatea spirituală şi moral-politică a celor ce dau noi contururi realizărilor orînduirii noastre.

Înflorirea economică şi social-culturală a judeţului Mureş este o expresie a preocupării permanente a partidului şi statului nostru de a

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

crea condiţiile materiale şi spirituale ale egalităţii în fapt a tuturor cetăţenilor ţării.

Măreţele înfăptuiri — rod al muncii înfrăţite a tuturor locuitorilor judeţului Mureş se aşează, firesc la temelia convingerii că realizarea înălţătoarelor obiective prefigurate de partid vor face ca aceste meleaguri să strălucească şi mai puternic pe harta României socialiste, înserîndu-se organic, aşa cum a făcut-o de-a lungul milenarei istorii a ţării, pe coordonatele eforturilor susţinute ale întregului nostru popor, pentru progres şi civilizaţie.

Efortul naţiunii noastre pentru făurirea noului său destin socialist şi comunist, profundele transformări economico-sociale petrecute se bucură de un larg ecou şi de aprecierea tuturor popoarelor lumii.

Politica noastră internaţională de pace, colaborare şi prietenie între popoare, pentru statornicirea unei noi ordini economice şi politice mondiale pe baza noilor principii ale relaţiilor dintre state, constituie fundamentele prestigiului şi încrederii de care se bucură pe toate meridianele globului, cuvîntul României fiind cunoscut, apreciat şi respectat, pentru chibzuinţa, principialitatea şi consecvenţa sa în toate problemele lumii contemporane.

O ilustrare grăitoare a prestigiului de care se bucură politica externă a partidului şi statului nostru o constituie impresionanta unitate de voinţă a întregului nostru popor care aprobă întrutotul şi sprijină ferm poziţia delegaţiei române, a activităţii tovarăşului Nicolae Ceauşescu, secretarul general al partidului la Consfătuirea Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia.

Poziţia delegaţiei noastre, a tovarăşului Nicolae Ceauşescu constituie un nou minunat exemplu de slujire neabătută a intereselor supreme ale poporului nostru, în concordanţă deplină cu voinţa noastră de a merge neabătut înainte spre împlinirea socialistă şi comunistă a patriei.

Alături de întregul nostru popor, oamenii muncii din judeţul Mureş — români, maghiari, germani — apreciază prin nenumărate scrisori, telegrame, luări de cuvînt că poziţia partidului nostru corespunde în cel mai înalt grad cauzei destinderii, dezarmării, securităţii şi păcii pe continentul european şi în întreaga lume, cauzei independenţei şi suveranităţii naţionale, a progresului patriei şi bunăstării poporului nostru.

Spiritul de răspundere exemplar, principialitatea în elaborarea şi susţinerea politicii partidului şi statului nostru, punerea deschisă în faţa poporului a problemelor care privesc prezentul şi viitorul său şi-a găsit o nouă expresie în recentele întîlniri la Comitetul Central al partidului ale tovarăşului Nicolae Ceauşescu cu reprezentanţii clasei muncitoare, ţărănimii, intelectualităţii, a tineretului, cu reprezentanţi ai armatei şi Ministerului de Interne.

Întregul nostru popor, mîndru de spiritul revoluţionar al Partidului Comunist Român, pe care îl întruchipează atît de strălucit secretarul general, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, îşi exprimă în aceste momente, cu hotărîre deplină, adeziunea totală faţă de clarviziunea, realismul, principialitatea poziţiei constructive a partidului nostru adoptată la Consfătuirea de la Moscova, angajîndu-se să nu precupeţească nici un efort

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pentru realizarea sarcinilor ce-i revin din Programul de dezvoltare multilaterală a patriei aprobat de Congresul al XI-lea și Conferința Națională ale partidului.

Prin întreaga noastră muncă și viață vom sluji neabătut politica partidului și statului nostru, înflorirea socialistă și comunistă a Patriei, vom apăra independența și suveranitatea sa, spre binele și fericirea țării, a tuturor fiilor săi.

Aducem astăzi, la măreața sărbătoare a împlinirii a 6 decenii de la 1 decembrie 1918, prinosul respectului și recunoștinței față de toți fiii patriei care au luptat și și-au jertfit viața pentru neatîrnarea gliei strămoșești, pentru poporul care a făcut din libertatea socială și națională ideal, sens și realitate existenței sale.

Avem, totodată, nestrămutata convingere că nu putem cinsti memoria acestui popor mai bine și mai împlinit, decît ducîndu-i aspirațiile pe cele mai înalte culmi ale dreptății sociale și naționale, zidind edificiul deplinei libertăți și egalități în drepturi.

Istoria, „supremul judecător" — cum o definea tovarășul Nicolae Ceaușescu —, stă mărturie că nepoții celor care înfăptuiau acum 60 de ani Unirea, i-au ridicat acesteia, abia în anii socialismului, piedestalul adevăratei sale împliniri, unitatea națională amplificîndu-se prin unitatea socială și moral-politică în jurul partidului, care conduce cu atîta înțelepciune națiunea noastră în marile transformări ale prezentului, prefigurîndu-ne, totodată, înălțătoarele rosturi ale viitorului.

Acestui popor și partid eroic, care prin jertfe și bătălii istorice a ridicat România pe treapta adevăratei istorii, pe care o dăltuiește conștient de misiunea pe care o are și în deplin consens cu aspirațiile sale, trebuie să-i aducem fiecare efortul brațului și frunții, făcînd-o mai bogată și prosperă, mai prețuită și înfloritoare, mai înălțătoare între semințiile lumii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

STUDII ŞI MATERIALE

I

ARHEOLOGIE

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CONSIDERAŢII ASUPRA NEOLITICULUI TIMPURIU DIN ROMÂNIA

N. VLASSA

Eventual încă de la finele mileniului VI, sigur însă din mileniul V î.e.n. asistăm la cristalizarea acelor forme de viaţă economică şi socială (precum şi la reflectarea lor suprastructurală) care marchează depăşirea stadiului de vînătoare — cules — pescuit şi angajarea comunităţilor umane de pe teritoriul ţării noastre pe calea procesului de neolitizare. La fel cu situaţia cunoscută şi în alte teritorii — cu precădere în vastul spaţiu al Orientului Mijlociu şi Apropiat, dar şi în Peninsul Balcanică — respectivul proces este definit de trăsături caracteristice: domesticirea animalelor (în primul rînd al ovicaprinelor şi bovinelor), cultivarea primitivă a plantelor, şlefuirea uneltelor de piatră, folosirea ceramicii şi un tot mai accentuat sedentarism. Cu alte cuvinte, se creează acele premise ce facilitează o locuire stabilă şi, totodată, o răspîndire pe arii extrem de întinse a unor forme de cultură materială relativ unitară, fenomen cu precădere specific culturilor din neoliticul timpuriu.

Aşezările omeneşti sînt situate în covîrşitoarea majoritate a cazurilor, pe terase joase, în apropierea surselor de apă, pe grinduri ori boturi de deal puţin înalte, în mod excepţional putînd fi observată şi vremelnica locuire a unor peşteri (în zona Clisurii Dunării, în peşterile din jud. Hunedoara sau în cele din jud. Bihor). Caracterul deschis, nefortificat, al aşezărilor, relativa subţirime a straturilor de cultură şi răspîndirea aşezărilor unei şi aceleiaşi culturi pe zone largi sînt de pus pe seama stadiului economic atins de comunităţile neoliticului timpuriu, a căutării de noi terenuri propice cultivării primitive a plantelor şi creşterii animalelor.

Cît priveşte tipul de aşezare, el este încă relativ răsfirat, locuinţele fiind, de cele mai multe ori, *bordeie,* mai rar *colibe* construite la suprafaţa solului. Uneltele se lucrează cu precădere din roci locale, cîteodată apărînd însă — şi chiar în faza de început a neoliticului timpuriu — roci a căror provenienţă este îndepărtată în spaţiu de locul unde uneltele respective au fost descoperite. Fenomenul este caracteristic materialului litic cioplit ce păstrează, adeseori, un evident caracter microlitic. Uneltele şlefuite se înscriu în variante tipologice bine definite: toporul-vălătuc (în faza veche a neoliticului timpuriu), toporul-calapod şi cel plat-trapezoidal. De menţionat sînt şi diferitele rîşniţe primitive,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

precum şi uneltele prelucrate din os. Podoabele se fac din os, lut, piatră şi scoici (fosile ori actuale).

Ceramica păstrează, pe întreaga durată a neoliticului timpuriu, cu rare excepţii, un caracter destul de primitiv, rezultînd nu numai din nivelul tehnologic scăzut, dar şi din uniformitatea tipologică a formelor de vase şi monotonia motivelor decorative. Ceramica fină, roşie ori cenuşie, avînd ca degresant nisip ori paiete de mică, adeseori pictată, rămîne o categorie net minoritară în ansamblul produselor olăriei din această etapă.

Organizarea socială se caracterizează prin ginta matriliniară, — indirect, dar peremptoriu atestată de mulţimea reprezentărilor plastice feminine, de altminteri unica reprezentare antropomorfă din etapa neoliticului timpuriu. Idolii antropomorfi, plastica zoomorfă, ca şi unele obiecte de cult (ce vor fi discutate la locul cuvenit), lasă să se întrevadă şi unele aspecte de ordin suprastructural din viaţa comunităţilor timpurii neolitice de la noi. La acestea se adaugă observaţiile ce s-au putut face asupra ritului şi ritualului funerar din această perioadă.

Evoluţia comunităţilor din neoliticul timpuriu

Cel mai vechi aspect arheologic purtînd toate caracteristicile perioadei neolitice timpurii este atestat, pînă în prezent, la Cluj — „Gura Baciului" (primul nivel al aşezării neolitice de aici) şi în primul nivel al aşezării de la Cîrcea (jud. Dolj). Din sinteza observaţiilor făcute în cele două aşezări amintite se poate conchide că acest prim „val" neolitic de origine sudică este de interpretat drept un fenomen de „periferizare", departe spre nord, a culturii Protosesklo din Tesalia. Observaţiile stratigrafice clare ce s-au putut face la „Gura Baciului" arată că orizontul cultural protoseskloid se plasează în mod cert *înaintea* fazei timpurii Criş—Starčevo; totodată el este de neseparat de evoluţia ulterioară a complexului Criş—Starčevo, putînd fi socotit drept cea mai veche componentă a acestuia.

Calea de pătrundere a purtătorilor respectivei culturi spre regiunea dunăreană şi pînă în Transilvania este jalonată, deocamdată, doar de puţine puncte sigure: Amzabegovo (în Macedonia), Grivac (în Serbia), Donja Branjevina (în Bačka). O serie de constatări arheologice lasă să se presupună că desprinderea grupului „Gura Baciului" — Cîrcea din trunchiul tesalic al culturii Protosesklo s-a petrecut de timpuriu, astfel că majoritatea analogiilor duc spre faza Protosesklo A (cea prezentă, cu precădere, la Gremnos — Argissa Magula).

Judecînd după cele două cazuri pînă azi cunoscute, aşezările acestui grup sînt plasate în locuri retrase, propice însă culturii primitive a plantelor şi creşterii animalelor. Resturile faunistice din nivelul I de la „Gura Baciului" arată o covîrşitoare preponderenţă a animalelor domestice, în speţă oaia (pare-se, o specie de statură măruntă, înrudită îndeaproape cu cea de la Argissa). Faţă de acestea, procentajul de animale provenite din vînătoare ori din cules (gasteropode, lamellibranhiate) rămîne infim. Apariţia oaselor de *Equus Asinus hydruntinus* — animal provenit din vînătoare — atestă indirect marea vechime a grupului „Gura Baciului".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tipul de locuinţă este bordeiul curboliniar, puţin adînc, avînd vatra de foc de obicei în centru. Utilajul litic cioplit, de caracter microlitic, se compune aproape în exclusivitate din obsidiană. Analiza mineralogică a demonstrat provenienţa acesteia din Melos, — dovadă peremptorie a provenienţei sudice a purtătorilor grupului cultural în cauză. Unealta şlefuită este toporul-vălătuc. Din os se prelucrează sule, străpungătoare şi mici „rîmocuri" folosite la cultivarea primitivă a plantelor.

Ceramica grupului „Gura Baciului" — Cîrcea prezintă caracteristici aparte, ce o individualizează în cadrul neoliticului timpuriu. În covîrşitoare majoritate — la „Gura Baciului" chiar în exclusivitate — apare ceramică fină şi foarte fină, cu amestec de pleavă în pastă, bine lustruită, monocromă, cu nuanţe mergînd de la roşu-viu la vişiniu închis. Repertoriul tipologic este relativ sărac: o mare varitate de boluri, vase bombate cu gît scurt, mai rar — şi numai la Cîrcea — vase cu picior cilindric, scund. O importanţă deosebită o are ceramica pictată cu alb pe fondul roşu al vaselor. Într-o etapă mai veche — la „Gura Baciului" — ornamentele constau cu precădere din „buline" şi motive punctiforme, umplînd suprafaţa ori orînduindu-se în şiruri. La Cîrcea apar şi motive mai complicate: romburi înlănţuite, benzi subdivizate în mici triunghiuri, romburi incluzînd ornamente punctiforme. De altminteri, analiza ceramicii arată că în aşezarea de la Cîrcea — „La Hanuri" se constata o mai lungă dăinuire a grupului cultural respectiv, în faza sa finală constatîndu-se un fenomen marcat mai ales de apariţia ornamentului alveolar („ciupituri" şi impresiuni alveolare), a barbotinei în vîrci, a liniilor incizate, precum şi a vaselor cu picior cilindric ori chiar lobat.

Plastica măruntă în lut şi — la „Gura Baciului" — în tuf cretacic aparţine celor două categorii binecunoscute în epoca neolitică, idoli antropomorfi (cu analogii în cultura Protosesklo) şi reprezentări zoomorfe (bovidee). O menţiune specială merită „capetele de piatră", opt la număr, descoperite la „Gura Baciului". Ele redau chipuri umanoide, sumar sculptate, în execuţia lor fiind evidente reminiscenţele tehnicii sculpturale de tip Lepenski Vir. De altfel, tocmai existenţa acestor capete sculptate pe bolovani de piatră, coroborată cu tipul alpinoid (păstrînd unele caractere atenuate cromagnoide B) al celor cinci schelete chircite descoperite în cuprinsul primului nivel de la „Gura Baciului", precum şi caracterul general arhaic al materialului acestui nivel, lasă deschisă problema dacă nu cumva însăşi stingerea culturii Lepenski Vir din zona Cazanelor este de pus pe seama pătrunderii spre nord a purtătorilor grupului „Gura Baciului' — Cîrcea?

Date fiind considerentele de mai sus, primul nivel de locuire de la „Gura Baciului" se poate considera ca cel mai vechi neolitic ceramic sigur atestat pînă în prezent pe cuprinsul României, iar situaţia înregistrată la Cîrcea credem că ilustrează tocmai fenomenul evoluţiei ulterioare şi „stingerii" grupului în discuţie, printr-un treptat proces de transformare. Tocmai de aceea, evoluţia ulterioară a marelui complex cultural Starčevo—Criş nu poate fi separată de premiza sa genetică — grupul „Gura Baciului" — Cîrcea.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Următoarea etapă din evoluția neoliticului timpuriu pe teritoriul țării noastre este marcată de fenomenul de largă difuziune și surprinzătoare unitate culturală pe care îl prezintă complexul Starčevo—Criș. Purtîndu-și numele după localitatea binecunoscută de lîngă Pančevo, precum și după zona Crișurilor — unde așezările se masează cu o deosebită densitate —, complexul cultural Starčevo—Criș se înscrie într-o vastă arie ce include spațiul Greciei continentale de la Istmul de Corint spre nord, Tesalia, Macedonia, Kosovo-Metohia, Serbia, Croația, nord-vestul Bulgariei, estul Ungariei, aproape întregul teritoriu al României, cu iradieri spre sud-vest pînă pe coasta Adriaticei și chiar în Italia (Apulia), spre nord-vest pînă în Slovacia de răsărit, iar spre est pînă dincolo de Nistru, prezentînd și unele similarități cu zona Ciliciei și Anatoliei.

Cert rămîne faptul că în spațiul Europei de sud-est complexul în discuție a avut o lungă evoluție, ținînd pînă în zorii neoliticului mijlociu, răstimp pentru care s-a propus sistematizarea numeroaselor sale „faciesuri" și aspecte zonale în trei, respectiv în patru etape principale. Cît privește posibilitățile de corelare cronologică relativă față de aspecte neolitice timpurii *mai vechi*, începuturile complexului Starčevo—Criș sînt de plasat în etapa imediat următoare culturii Protoseskio, lucru verificabil nu numai prin multiplele similarități pe care cultura Preseskio le prezintă cu aspectele Starčevo timpurii, dar și prin situații stratigrafice clare înregistrate în aria sa nordică de răspîndire — printre altele chiar la „Gura Baciului", unde cel de-al doilea strat al așezării neolitice atestă aspecte Starčevo—Criș deosebit de vechi.

Simplificînd și schematizînd evoluția internă a complexului, o primă etapă poate fi considerată cea în care predomină pictura cu alb pe fondul roșu al vaselor (Vršnik I — Servia I); a doua cu motive predominant negre (mai rar roșii), mai cu seamă liniare; într-o a treia etapă motivele picturale negre iau un aspect „ghirlandoid" și „spiraloid", iar într-o a patra — și ultima — etapă asistăm la o degenerare a întregului repertoriu decorativ, la dispariția picturii și la mixtarea culturii Starčevo—Criș cu elemente incipiente ale culturilor neoliticului mijlociu. Evident, alături de modificările decorului ceramicii pictate, pe durata fazelor evolutive mai sus schițate se constată modificări în tehnologia materialului ceramic de uz comun, a repertoriului tipologic și a motivisticii decorului plastic, alveolar și incizat.

Cert este faptul că pe teritoriul României complexul Starčevo—Criș constituie baza etno-culturală ce acoperă aproape întregul spațiu al țării (cu excepția Dobrogei), pe ea dezvoltîndu-se toate culturile etapei neolitice mijlocii. Evident, modalitățile acestei dezvoltări sînt diferite de la caz la caz (fenomene de supraviețuire, de „retardație" a culturii Criș, de moștenire din ea a unor bunuri culturale, de „implantare" a unor noi culturi în mediul Criș-tardiv etc).

În orice caz, la ora actuală, ea este atestată în peste 300 de puncte ce împînzesc Banatul, Transilvania, Moldova, Crișana, Oltenia, Muntenia și zona sudică a Maramureșului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Judecînd după starea de azi a cercetărilor, fazele sale mai vechi — ca şi acumulările stratigrafice mai consistente — apar cu precădere în Banat, Transilvania şi, în parte, în Oltenia vestică. În estul Transilvaniei şi în spaţiul Moldovei se conturează un aspect mai evoluat şi mai tîrziu al culturii; de altminteri, în această zonă n-a acţionat impactul direct al culturii Vinča, pe seama căruia se pare că este de pus stingerea complexului Starčevo—Criş mai cu seamă în partea „centrală" a ariei sale iniţiale. Aşa se şi explică faptul supravieţuirii tehnicii picturii de bună calitate în această arie „răsăriteană" pînă într-o etapă cronologică tîrzie, — cum o adevereşte, indubitabil, asocierea ceramicii Criş pictate cu forme de vase evident evoluate şi cu o mare cantitate de ceramică de uz comun, evoluată.

În nord-vestul Transilvaniei şi în teritoriul Crişanei cercetările mai vechi şi mai noi atestă o coloratură specifică a culturii Criş, un facies relativ tîrziu, în care pictura — de slabă calitate, executată în dungi late, negre — apare extrem de rar. În ansamblul ei, cultura Criş din această zonă prezintă certe afinităţi cu aspectul cultural Körös, denumire dată variantei din estul Ungariei a complexului Starčevo—Criş.

Dintre aşezările mai importante ale culturii Criş, în care s-au clarificat probleme ale stratigrafiei şi cronologiei sale, menţionăm cele de la Glăvăneştii Vechi, Perieni, Valea Lupului, Trestiana (Moldova), Leţ, Cosmeni, Cipău, Moreşti, Bedehaza, Cluj — „Gura Baciului", Zăuan (Transilvania), Dudeştiii Vechi, Dubova — Cuina Turcului, Liubcova, Gornea, Ostrovu Golu (Banat), Verbiţa, Cîrcea, Şimnic (Oltenia), Bonţeşti (Muntenia).

Aşezările complexului Starčevo—Criş se află în apropierea surselor de apă, pe terase joase, mai rar pe boturi de deal aparţinînd teraselor mijlocii. Uneori sînt locuite şi peşterile. Forma predominantă de locuinţă în etapele timpurii este bordeiul, coliba construită la suprafaţa solului fiind caracteristică fazelor mai tîrzii. Uneltele cioplite nu prezintă întotdeauna un pronunţat caracter microlitic, în etapa timpurie topoarele-vălătuc mai persistă, apoi se generalizează toporul-calapod, cel trapezoidal întîlnindu-se îndeobşte în fazele tîrzii. Dintre uneltele de os sînt de remarcat spatulele, lopăţele folosite la netezirea şi decorarea vaselor de lut. Numeroasele fusaiole şi greutăţi de întins firele — de forme caracteristice — atestă torsul şi ţesutul.

Din motive nesatisfăcător explicate încă, constatăm o tehnologie mai avansată a prelucrării ceramicii în fazele timpurii ale complexului, ea decăzînd treptat în fazele mai tîrzii. În schimb, repertoriul tipologic se îmbogăţeşte şi se diversifică: alături de boluri şi castroane apar cupele cu picior (cilindric, trefilat, polilobat), străchinile plate, vasele de provizii în formă de „putină" şi „butoiaş". În pasta vaselor se amestecă nu numai pleavă, ci şi nisip mărunt. Lustruirea mecanică a suprafeţei este treptat înlocuită cu slipuirea — cufundarea vaselor, înainte de ardere, într-o „baie" de lut mult subţiat cu apă. Decorul alveolar se generalizează, îmbrăcînd forme diverse şi alcătuindu-se în motive ce umplu întreaga suprafaţă sau se orînduiesc în şiruri paralele ori dispuse „în spic". Ornamentele plastice se înmulţesc treptat: barbotină, brîuri alveolare, butoni de forme diferite, torţi în bandă lată, cercuri simple ori concen-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

trice în relief. Cîteodată pe pereţii vaselor de mari dimensiuni sînt aplicate reprezentări plastice animaliere, în speţă cervidee şi capridee. Motivele decorative încizate sînt rare, iar cele lustruite păstrează un caracter de excepţie.

Din lut ars se lucrează şi diverse „altaraşe" (cu trei sau patru picioare), uneori frumos ornamentate, a căror funcţionalitate exactă n-a fost încă lămurită. De menţionat sînt şi diversele ştampile — „pintadere" cu care se puteau imprima motive geometrice.

Mărgelele de lut, brăţările tăiate din cochilii de scoică *Spondylus* şi *Tridacna* constituie obiecte de podoabă obişnuite în cultura Starčevo — Criş. Numeroşii idoli antropomorfi feminini, ca şi reprezentările zoomorfe, atestă cultul fecundităţii. Morţii sînt înhumaţi în poziţie chircită, cîteodată se depun lîngă ei bulgăraşi de ocru roşu ori galben. Analizele antropologice pun în evidenţă, practic în întreaga arie a complexului, o puternică componentă paleomediteranoidă, gracilă.

Economia culturii Starčevo—Criş se bazează, în principal, pe agricultura primitivă şi creşterea animalelor. Faţă de acestea, se pare că vînătoarea, pescuitul şi culesul din natură rămîn pe plan secundar.

Menţionăm că în două aşezări aparţinînd fazei finale a culturii Criş din Transilvania (la Balomir şi la Iernut) au apărut două mărunte piese din cupru. Evident, ivirea lor este pur incidentală şi nu modifică întru nimic aspectul neolitic al culturii.

În încheiere, cîteva observaţii de ordin general, decurgînd din constatările lucrărilor de specialitate — de la noi şi din alte ţări — ce au fost închinate complexului discutat:

În ciuda răspîndirii sale pe o arie imensă, dincolo de aspectele de „facies" şi „grup" pe care apariţiile sale le îmbracă pe alocuri, complexul cultural Starčevo—Criş păstrează o unitate şi o uniformitate a culturii materiale ce-l fac imediat sesizabil şi inconfundabil. În lunga sa evoluţie internă nu se sesizează salturi bruşte, etapele de dezvoltare decurgînd firesc, prin lente acumulări cantitative, unele din altele. Credem că fenomenul este de pus pe seama faptului că, — pe cea mai mare parte a ariei ei — cultura Starčevo—Criş constituie *primul* orizont neolitic de agricultori şi crescători de vite, neinfluenţaţi în tradiţionalismul economiei lor de aspecte culturale superioare, care să-i fi precedat în timp. Durata complexului fiind deosebit de lungă şi multă vreme (practic pînă la începutul neoliticului mijlociu) neafectată de noi impulsuri exterioare, a rezultat o dinamică evolutivă lentă, ce a îmbrăcat parţial — în speţă la periferia ariei Starčevo—Criş — chiar o coloratură de retardaţie involutivă.

La orizontul cronologic al culturii Criş tîrzii se petrece, în sudul Olteniei, o singulară pătrundere a purtătorilor unei culturi cu ceramică policromă, de excelentă factură tehnică, cu pastă densă, rezonantă, — „corp străin" clar în evoluţia neoliticului timpuriu de la noi. Practica sa *identitate* cu olăria fazei Arapi a complexului Dimini demonstrează perem-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ptoriu că avem de-a face cu un nou „val" tesalic, de redusă amploare, ce ajunge pînă în regiunea dunăreană. Pusă, deocamdată, în evidenţă la Cîrcea—„Viaduct" şi Şimnic (Craiova), problemele pe care le ridică apariţia sa în România nu par a fi definitiv elucidate.

În orice caz, rămîne un bun cîştigat faptul că ceramica grupului în discuţie este *identică* — sub raport tehnologic, stilistic şi cromatic — cu cea din faza Arapi. Însă, tocmai în această optică, referirile ce s-au făcut la Crnokalačka Bara, la Starčevo (aşezarea eponimă), Obrez, Gradešnica, ca să nu mai vorbim de Vinknovci (Slovenia), de Trestiana şi Leţ — referiri ce s-au bazat pe vagi asemănări de motive decorative — par a fi neîntemeiate.

O altă cultură neolitică timpurie ai cărei purtători sînt prezenţi şi pe teritoriul ţării noastre este cea a *ceramicii liniare*. Numele generic al culturii a fost dat după principalul decor al olăriei, anume liniile continui incizate, alcătuind motive spiralo-meandrice simple ori grupate în benzi. Considerată de origine central-europeană, cultura respectivă se pare că se dezvoltă pe fondul mezolitic local, respectiv pe fundament antropologic derivat din tipul cromagnonid B. Important de menţionat este faptul că, în ultima vreme, originile culturii sînt căutate în spaţiul Europei central-răsăritene, în speţă în zona Slovaciei sud-estice. Totodată tot mai mulţi arheologi cehoslovaci înclină a vedea şi o componentă sudică, de nuanţă Starčevo, în însuşi procesul de geneză al *ceramicii* culturii respective. Dacă acest punct de vedere se adevereşte a fi just, problema are implicaţii majore şi pentru preistoria României, la ora actuală fiind cunoscut faptul că pe teritoriul Transilvaniei, al Crişanei şi în Cîmpia Sătmarului aşezările de tip Criş urcă sensibil mai spre nord decît limita de miazănoapte pe care o ating staţiunile faciesului Körös pe teritoriul Ungariei. În acelaşi timp se precizează şi raportul cronologic dintre cele două complexe, iar aşa numitele „influenţe liniare" în decorul ceramicii Criş — prezente în aria nordică a acestei din urmă culturi — ar fi de interpretat drept un fenomen relativ tîrziu, petrecut oarecum ca o mişcare de „recul" ce afectează faciesuri Criş tardive care mai vieţuiesc şi după momentul genezei ceramicii liniare şi al statornicirii repertoriului decorativ al acesteia.

Materialele de asemenea factură au fost designate mai nou, în literatura de specialitate, drept „grupul Satu Mare" al ceramicii liniare, după ce purtaseră, pe rînd, denumirile de „Protobükk", „liniar est-slovac periferizat" şi „facies nordic al ceramicii liniare din zona Cîmpiei Tisei". În mod indiscutabil în această categorie se includ o serie de materiale izolate, aflate în muzeele de la Carei, Satu Mare şi Baia Mare, precum şi descoperirile de la Beria — Ciumeşti, presupuse, iniţial, a aparţine unui „tardenoisian ce-şi dă mîna cu ceramica".

Într-o etapă ceva mai tîrzie triburile cu ceramică liniară coboară în zona centrală şi sudică a Cîmpiei Tisei, aşezările lor fiind cunoscute şi cercetate cu precădere pe teritoriul Ungariei (de la Tisa spre est), unde etapa respectivă este designată drept „ceramica bandliniară din zona

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cîmpiei Tisei". Începuturile acestei etape nu par a fi anterioare fazei Körös—Starčevo tîrzii, iar grosul aşezărilor se încadrează la un orizont cronologic paralelizabil cu Starčevo IV — Vinča A. De altminteri, evoluţia tîrzie a triburilor liniare din Cîmpia Tisei este inseparabilă de naşterea culturii Szakálhát (R.P. Ungară), — cultură ce se încadrează deja în neoliticul mijlociu şi într-a cărei geneză este clară şi o componentă Vinča.

O parte din aceste fenomene afectează şi teritoriile vestice ale ţării noastre, în speţă Crişana şi Banatul, unde au fost puse în evidenţă, în ultimul timp, o serie de materiale atribuibile ceramicii liniare din Cîmpia Tisei, precum şi fazei timpurii a culturii Szakálhát. Pe valea Mureşului reflexul acestor influenţe poate fi sesizat pînă la Turdaş.

Din trunchiul evolutiv al complexului ceramicii liniare se desprinde o grupă culturală, denumită a „ceramicii cu capete de note muzicale", designare ce se referă la cel mai comun ornament al olăriei sale: linii ori benzi incizate pe care sînt dispuse, din loc în loc, mici gropiţe, lăsînd impresia unor capete de note aranjate pe un portativ. Purtătorii respectivului grup cultural se răspîndesc departe spre vest, pînă în Europa apuseană (Belgia, Franţa), dar şi spre răsărit, aşezările lor fiind atestate pînă la Bug. Se consideră că această largă mişcare etno-culturală de cultivatori primitivi şi crescători de vite s-a făcut cu precădere pe o vastă fîşie de soluri loessoide, un factor determinant constituindu-l rapida epuizare a terenurilor cultivate în condiţii rudimentare, — de unde continua necesitate de strămutare a aşezărilor.

În penultima şi ultima fază evolutivă din aria sa răsăriteană cultura ceramicii liniare cu capete de note pătrunde şi pe teritoriul României, în speţă în Moldova, cu precădere în spaţiul dintre Siret şi Prut (Glăvăneştii Vechi, Larga Jijiei, Perieni etc.), dar şi între Siret şi Carpaţi — zonă din care se cer menţionate descoperirile de la Traian, cele de la Suceava, Tîrpeşti şi de pe valea Bistriţei. Cît priveşte Transilvania, urmele ceramicii liniare cu capete de note muzicale apar cu totul sporadic şi exclusiv în estul acestei provincii (Rupea, Cipău, Hărman, Bancu, Bernadea), ele fiind de considerat, pe bună dreptate, drept infiltrări dinspre Moldova.

Trebuieşte subliniat în mod deosebit faptul că, practic în cazul tuturor apariţiilor sale din Moldova şi din Transilvania răsăriteană, ceramica liniară cu capete de note se iveşte asociată cu materiale ale culturii Criş ori se suprapune nemijlocit peste acestea. Constatarea — exploatată pînă acum exclusiv din optica aprecierii situaţiei stratigrafice şi cronologice a ceramicii liniare — ni se pare de deosebită importanţă şi din punct de vedere al situării corecte în timp a aspectului culturii Criş din estul Transilvaniei şi din Moldova. Într-adevăr, dacă ceramica liniară cu capete de note muzicale reprezintă o etapă *mai nouă* în evoluţia complexului ceramicii liniare (fapt unanim acceptat de cercetători), dacă, în plus, ea este prezentă în România numai prin materiale aparţinînd *ultimelor faze* din evoluţia sa internă şi dacă — în ciuda acestor

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fapte — apare asociată cu materiale Criş, atunci respectivele materiale Criş (din răsăritul Transilvaniei şi din Moldova) trebuie să fie sensibil mai tîrzii decît cele din alte zone ale ţării. De altfel, *această* argumentare nu vine decît să întărească consideraţiile făcute, la locul respectiv, asupra situării cronologice a materialelor Criş est-transilvănene şi din spaţiul Moldovei.

În sfîrşit, trebuie amintit faptul că la periferia extrem sud-sudestică a ariei sale, mai precis în spaţiul Munteniei de nord-est, ceramica tîrzie liniară cu capete de note muzicale a generat un facies aparte: *grupul Sudiţi*. Derivarea lui din liniarul retardat este incontestabilă, atîta doar că plasarea sa cronologică pare a depăşi limitele neoliticului timpuriu. În acest sens par edificatoare anumite elemente decorative a căror apariţie nu poate fi separată de sistemul ornamental al fazei Bolintineanu din evoluţia complexului Boian, justificînd datarea grupului în discuţie pe durata intervalului dintre cultura Dudeşti şi faza Giuleşti a complexului Boian.

Constituind, pare-se, mici comunităţi umane relativ paşnice, purtătorii culturii ceramicii liniare îşi întemeiază aşezările — de scurtă durată — în locuri nedominante, pe terase joase şi şesuri din apropierea unor cursuri de apă. Locuinţele sînt de tipul colibelor simple, cu carcasă de pari, pereţii fiind pomostiţi cu lut amestecat cu multă pleavă. De remarcat e faptul că în spaţiul ţării noastre n-au apărut pînă în prezent construcţiile mari şi lungi, dreptunghiulare, ridicate pe piloţi, atît de caracteristice culturii respective în aria central-europeană.

Unealta şlefuită caracteristică este toporul calapod, lung şi zvelt, cu „talpa" plană şi „spatele" puternic arcuit. Unele exemplare ce ating şi chiar depăşesc 40 cm în lungime pot fi interpretate drept primitive unelte de tipul brăzdarului de plug, fiind folosite la desţelenirea pămîntului. Uneltele cioplite sînt, în majoritate, din silex, mai rar din obsidiană, păstrînd pe alocuri clare tradiţii microlitice şi chiar forme geometrice. Dintre forme se pot aminti: răzuitoare, rîcîitoare discoidale, lame, străpungătoare. Rîşniţele primitive, pleava din pasta ceramicii grosiere şi din chirpicul pereţilor colibelor atestă practicarea agriculturii. Oasele de animale — în special de cornute mari — dovedesc domesticirea acestora. În acelaşi timp, vîrfurile de săgeţi mici, pedunculate, ca şi cochiliile de melci şi scoici aflate în locuinţe, arată că vînătoarea şi culesul mai jucau un rol destul de important în economia acestor comunităţi. Greutăţile de lut ars, rotunde şi găurite, demonstrează folosirea războiului primitiv de ţesut.

Ceramica este arsă, prin excelenţă, reducător, prezentînd o întreagă gamă de nuanţe cenuşii. Specia de „uz casnic", de aspect grosier, are de cele mai multe ori pleavă în compoziţia pastei. Specia fină, de culoare cenuşie mai deschisă, este lucrată din lut fin, bine ales, fiind uniform arsă. Întrucît motivistica sa decorativă a fost deja discutată, în raport cu geneza şi periodizarea culturii, amintim doar că forma tipică este bolul semisferic, la care se adaugă unele vase cu început de gît, ca şi altele cu corp bombat şi gîtul cilindric, avînd fundul plat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La sfîrşitul neoliticului timpuriu asistăm la fenomenul de fărîmiţare a unităţii culturale ce constituise — dincolo de anumite particularităţi locale — constanta dezvoltării istorice pe teritoriul ţării noastre pentru un răstimp de peste două milenii şi jumătate. Fondul local Starčevo—Criş, precum şi cultura ceramicii liniare se stinge, nu înainte însă de a mai apuca să transmită — direct ori mijlocit — o serie de influenţe culturilor neoliticului mijlociu, ce pot fi sesizate fie „in statu nascendi", fie ca pătrundere de noi elemente cultural-etnice. Din interacţiunea tuturor acestor factori va rezulta în final: complexul Vinča—Turdaş (Banat, cea mai mare parte a Transilvaniei, Oltenia de vest), grupul Szakálhát şi — derivînd organic din el — prima fază a culturii Tisa (la care se vor adăuga şi anumite influenţe ale culturii Bükk) (vestul Banatului, Crişana, nord-vestul Maramureşului), cultura Vădastra (Oltenia), Dudeşti (Muntenia), marele complex Boian (Muntenia, cu pătrunderi şi în alte provincii ale ţării), cultura Hamangia (Dobrogea), fazele incipiente ale complexului Cucuteni (Moldova).

CONSIDÉRATIONS SUR LE NÉOLITHIQUE HÂTIF EN ROUMANIE

(Résumé)

L'auteur présente quelques considérations sur le néolithique hâtif dans notre pays concernant la chronologie, l'aire de diffusion et les rapports qu'on peut établir entre elles.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

AŞEZAREA COŢOFENI DE LA ŞINCAI (JUDEŢUL MUREŞ) (II)

VALERIU LAZĂR

Într-o primă parte, am prezentat, în detaliu[1], importanta aşezare de pe *Cetatea păgînilor* de la Şincai (pl. I/1, 2).

În acest număr al *Marisiei*, continuăm prezentarea materialelor descoperite în aşezare (ceramica, diversele obiecte din lut ars, piatră, silex, cupru, os şi corn).

* * *

XII. *Ceramica*

Pasta. Tehnica de lucru

Privită sintetic, ceramica aşezării de pe *Cetatea păgînilor*, cea mai numeroasă dintre vestigiile descoperite, se poate clasifica, din punctul de vedere al compoziţiei pastei şi al tehnicii de prelucrare, în trei specii:

a_1) *Ceramica fină*, specia cea mai restrînsă numeric, de bună calitate, lucrată dintr-o pastă bine frămîntată, omogenă. În confecţionarea ei s-a folosit ca degresant nisip fin, cu granulaţie măruntă.

Pereţii vaselor din această specie sînt subţiri şi rezonanţi. Culoarea în spărtură este identică cu culoarea pereţilor vasului.

Pe suprafaţă vasul este acoperit cu slip şi în multe cazuri el are un pronunţat lustru metalic.

În cadrul speciei predomină culoarea cărămizie, neagră, uneori castanie. Se întîlneşte la vasele mici (căni, ceşti), şi, parţial, la unele vase mai mari (amfore, străchini). În unele cazuri, rare, vasele mai mari, care au compoziţia pastei fină (amfore) au pe învelişul exterior şi pictură roşie.

a_2) *Ceramica uzuală*, arsă incomplet. Are în compoziţie nisip, pleavă, pietricele, mică. În spărtură miezul pereţilor este negru sau cenuşiu.

Culoarea nu este întotdeauna unitară, datorită arderii incomplete; multe vase sînt pătate. La această specie predomină culoarea cărămizie şi brună, mai rar cea cenuşie.

Pereţii vaselor, de grosime mijlocie, sînt deseori netezi. Pe unele vase

[1] Vezi *Marisia*, VII, 1977, pp. 17—56.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

se constată un slip exterior. Specia este prezentă în forme de vase mijlocii şi mari.

a_3) *Ceramica grosolană de uz gospodăresc*, comun, specia cea mai numeroasă.

Arsă în mare parte incomplet, ea este confecţionată dintr-o pastă mai puţin frămîntată şi conţine multe impurităţi (pleavă, paie tocate, pietricele, mică, cioburi măcinate mărunt, rar scoici pisate).

Pereţii, în general groşi, sînt poroşi, zgrunţuroşi, aspri la pipăit. Învelişul lor este acoperit uneori de o crustă subţire de calcar, care s-a depus în timpul sedimentării vaselor. Specia se întîlneşte îndeosebi la vase mari.

Culoarea predominantă — cărămizie, rar roşie sau cenuşie, nu este însă unitară. Din cauza arderii incomplete şi inegale, unele vase, arse într-o atmosferă reducătoare, au o culoare cenuşie mai închisă sau mai deschisă. Culoarea brun-cenuşie se întîlneşte la cîteva exemplare fragmentare.

Unele fragmente de vase mari, numeric puţine, au învelişul acoperit cu slip şi uşor lustru.

Se constată din analiza ceramicii că tehnica arderii uneori deficitară se reflectă în culoare, care variază deseori în cazul unui fragment de vas.

În ansamblu, în ceramica aşezării predomină, exceptînd nuanţele, culorile: cărămizie (63%), cenuşie (26%), neagră (7%), şi roşie (4%).

b. *Forme.*

Categoria cea mai numeroasă şi mai bogată dintre vestigiile aşezării, ceramica descoperită este în cea mai mare parte a ei fragmentară. Ca atare, există serioase dificultăţi în stabilirea unui repertoriu complet al formelor vaselor. Dificultatea e şi mai mare îndeosebi în cazul precizării tipologiei vaselor mari, care nu s-au conservat decît fragmentar.

Cu toată această stare de lucruri, specifică, cum am amintit, îndeosebi vaselor mari, dar uneori şi altora, ceramica aşezării poate fi clasificată tipologic. Tipurile de vase pot fi reconstituite prin sprijinul profilului fragmentelor lor şi al analogiilor cunoscute. Ca atare, ceramica aşezării poate fi clasată în nouă tipuri (pl. II): vase de provizie (I), castroane (II), vase cu umăr rotunjit sau ascuţit (III), străchini (IV), vase globulare (V), căni (VI), ceşti (VII), forme aparte (VIII) şi vase miniaturale (IX).

Vase de provizie (I; pl. II).

Constituie tipul cel mai răspîndit în aşezare.

Încadrăm în tipul acesta categoria vaselor mari cu corpul bitronconic (pl. II/*I a, I b*) şi amforele (pl. II/*I c*).

Vase cu corpul bitronconic (pl. II/*I a, I b*).

Definirea unor fragmente ca aparţinînd vaselor de acest tip o dau cîteva elemente specifice şi, în cazuri mai rare, analogiile. Elementele specifice sînt: dimensiunea foarte mare, grosimea mare a pereţilor şi compoziţia pastei.

Ca înălţime vasul de provizii are cca. 0,50—0,80 m, iar diametrul maxim al corpului atinge cca. 0,50 m.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Corpul curbat are gîtul înalt, tronconic, uneori arcuit în afară, gura larg deschisă. Buza uşor marcată, evazată, este rotundă sau teşită în exterior. Partea inferioară a corpului este, uneori, tronconică. Fundul mare, plat, este la unele exemplare marcat.

Există exemplare, fragmentare, care au diametrul gurii identic cu diametrul maxim al corpului.

Majoritatea fragmentelor, arse incomplet, sînt lucrate dintr-o pastă mai puţin frămîntată, care conţine multe ingrediente (argila are mult nisip, boabe de pietriş, cioburi pisate).

Pereţii sînt, la majoritatea lor, poroşi şi zgrunţuroşi, aspri la pipăit. Asperitatea suprafeţei vasului o dă nisipul. Unele fragmente au pe pereţii exiteriori urme de crustă din materii organice, dovadă a folosirii lor pe vatră.

În schimb, se constată, că, unele fragmente au fost introduse, înainte de ardere, într-o baie lichidă de luat diluat, care, pătruns în pastă, a nivelat asperităţile nisipului. Pelicula de lut diluat de pe suprafaţa vasului devenea, prin ardere, un strat izolator, care consolida şi proteja suprafaţa acestuia, făcîndu-l mai rezistent la intemperii (apă, acizii solului etc.).

Cu toate că, vasul are frecvenţa cea mai mare în ceramica aşezării, starea fragmentară în care a fost descoperit nu-i poate stabili o tipologie riguroasă.

Profilul unor fragmente mari, întregibile, îl clasifică în două variante *(I a, I b)*.

Varianta I a (pl. II/*I a;* III/1, 2)

Are gîtul înalt, gros, tronconic, gura evazată, buza rotundă sau teşită. Corpul uşor curbat, în partea inferioară tronconic, are fundul drept, uneori marcat. Diametrul maxim al corpului este identic cu diametrul gurii.

În aşezare prezenţa variantei este frecventă, ea fiind descoperită (excepţie secţiunile *A*, *B*, *K)* în toate secţiunile, densitatea cea mai mare fiind în secţiunile G_3 şi *D*.

Exemplarele descoperite şi-au conservat sau partea superioară (gîtul înalt şi gros, cu buza curbată în afară şi teşită) sau porţiuni mari ale corpului curbat.

În majoritatea lor fragmentele sînt decorate cu incizii şi motive în relief (pl. IV/1), decor care acoperea partea superioară a vasului.

Incizia se întîlneşte fie sub forma unor linii subţiri sau a unor striuri superificale (pl. IV/1), fie sub forma unor şănţuleţe mai late şi mai adînci.

Ornamentarea în relief constă din butoni, creste, brîuri alveolare, potcoave etc. (pl. XX/1—8; XXIII/44)

Deseori cele două procedee de ornamentare sînt combinate (pl. XXII/20, 30), rareori acestor procedee adăugîndu-li-se şi impresiuni realizate cu unghia (pl. XXIII/40).

Procedeele de ornamentare sînt specifice ambelor variante.

Din aşezare (platforma locuinţei nr. 11) provine un vas întregit

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(pl. III/2), de dimensiuni mai mici, de culoare cenuşie. El are corpul arcuit, gîtul înalt, buza marcată, evazată, rotundă, fundul plat. De pe buză pornesc, în simetrie, o toartă în bandă îngustă şi o tortiţă, care se opresc pe gîtul vasului.

Singurul element de decor îl constituie două mici creste, situate pe buza vasului, în simetrie, între torţi.

Vasul are dimensiunile: înălţimea — 36 cm; diametrul gurii — 21 cm; diametrul maxim — 24 cm; diametrul fundului — 9 cm.

Un alt vas (pl. III/1), descoperit în secţiunea G_3, s-a păstrat numai în partea sa superioară.

Varianta I b (pl. II/*b;* III/3 = IV/1)

Are gîtul înalt, gros, cu pronunţată arcuire în afară, buza reliefată, evazată teşită sau uşor rotunjită, corpul bitronconic cu o arcuire pronunţată şi fundul plat, drept.

Unele exemplare (situaţie specifică şi variantei *I a)* au una sau două torţi în bandă lată (pl. III/3 = IV/1; XXII/20, 30) cu butoni (pl. XXII/30; XXIII/44) sau sub formă de *ansa cornuta* (pl. XXII/20), care pornesc de sub buză şi se opresc pe umerii corpului.

Varianta are cea mai mare frecvenţă în secţiunile G_3, G_2, *D*, şi *C*. Lipseşte în secţiunile *A*, *B*, şi *K*.

Din variantă fac parte un vas tipic (pl. III/3 = IV/1), de culoare cărămizie. Din vas s-a păstrat partea superioară a corpului, cu umerii rotunjiţi, gîtul gros, înalt, arcuit în afară. Buza uşor evazată este teşită scurt. Vasul are o toartă în bandă lată, care porneşte de sub buză şi se opreşte pe umeri.

Decorul care acoperă gîtul, umerii şi toarta este constituit din incizii adînci şi late, dispuse în două registre suprapuse: sus — incizii în reţea; jos — incizii paralele, oblice, ordonate în triunghi.

Vasul, descoperit pe platforma locuinţei nr. 9, are diametrul gurii de 40 cm, al corpului de 42 cm.

Amfore (I c; pl. II/c; III/4, 5, 6; IV/2, 3)

Starea în care s-a conservat acest tip de vas este destul de precară, stare specifică tuturor vaselor de dimensiuni mari şi mijlocii din aşezare.

În ansamblul lor, fragmentele de amforă (şi amforele) sînt de culoare cărămizie. Spre deosebire de variantele *I a* şi *I b* amforele, au pereţii subţiri, compacţi, bine arşi.

Tipul a avut o largă răspîndire în aşezare (secţiunile A_1, *C*, *D*, G_2, G_3, *J*, *K*).

Dintre exemplarele descoperite, toate fragmentare, două au fost reconstituite în întregime şi amîndouă se înscriu ca vase de mari dimensiuni.

Ele sînt:

1. cărămizie (pl. III/6 = IV/6), gîtul scurt, tronconică, marginea răsfrîntă. Umerii bombaţi dau vasului o formă pîntecoasă. Partea inferioară — înaltă, tronconică. Fundul — plat. Pe maxima rotunjire, vasul are o toartă în bandă lată.

Decorul — benzi de impresiuni paralele, orizontale şi oblice, pe corp.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Vasul a fost descoperit pe platforma locuinţei nr. 4.

Dimensiunile: înălţimea — 38 cm; diametrul maxim — 38 cm; diametrul gurii — 16 cm; diametrul fundului — 9 cm; lăţimea torţii — — 5 cm.

2. cărămizie (pl. III/4 = IV/3), de formă identică.

Pe maxima rotunjire, vasul are două torţi în bandă lată. Decorul — pe corp: benzi de impresiuni paralele orizontale şi verticale; pe buză — incizii mărunte verticale.

Vasul a fost descoperit pe platforma locuinţei nr. 8.

Dimensiunile: înălţimea — 35 cm; diametrul maxim — 30 cm; diametrul gurii — 16 cm; diametrul fundului — 9 cm; lăţimea torţii — 4,5 cm.

O altă amforă (pl. III/5), similară, din care s-a conservat numai partea superioară, a avut toarta pe umăr. Ea a fost descoperită pe platforma locuinţei nr. 2.

Amfora, de culoare cenuşie-cărămizie, are pereţii subţiri, modelaţi dintr-o pastă fină, cu lustru metalic.

Decorul ei constă din impresiuni efectuate cu unghia, dispuse în benzi orizontale şi verticale sau oblice.

Castroane (II; pl. II)

Au fost încadrate în acest tip vase de mărime mijlocie, adînci, cu fundul plat, uneori albiat.

Diametrul fundului este întotdeauna mai mic decît diametrul buzei.

În cadrul aşezării de la Şincai au fost descoperite numai exemplare fragmentare; ele au partea superioară uşor arcuită spre interior, marginea teşită oblic sau, uneori, uniform îngroşată, partea inferioară alungită, tronconică. Forma de vas, destul de frecventă în ceramica aşezării (secţiunile *D*, G_3), are culoarea cărămizie sau brun-cenuşie; pasta, arsă insuficient, conţine ingrediente (pietricele, cioburi pisate). Decorul constă din creste paralele, verticale, aplicate în partea superioară.

Din secţiunea *D* (bordeiul nr. 4) există un exemplar fragmentar, cenuşiu, modelat neglijent (pl. II/1; III/7). Ca decor castronul are în partea superioară trei creste paralele verticale. Dimensiunile: înălţimea — 32 cm; diametrul maxim — 26; diametrul gurii — 22 cm; diametrul fundului — 18 cm.

Vase cu umăr rotunjit sau ascuţit (III; pl. II/III)

Vase de obicei de mărime mijlocie, adînci, cu fundul plat, uneori marcat. Diametrul fundului este mai mic decît diametrul gurii. Vasele au culoarea cărămizie sau brun-cenuşie, rareori neagră la exterior şi brun-roşcată la interior. Majoritatea vaselor, fragmentare, au pasta destul de bine arsă; există însă şi vase fragmentare care au pereţii insuficient arşi, poroşi, cu pastă care are în compoziţia ei cioburi pisate şi pietricele. Aceste vase au în secţiunea pereţilor o culoare neagră-cenuşie.

În partea superioară vasele au o tectonică diferită. Pe baza profilului unor fragmente sau a vaselor întregi s-au putut stabili două variante tipologice. Decorul ambelor variante constă din incizii oblice pe corpul vaselor, dispuse în benzi din impresiuni cu unghia, efectuate pe margine

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sau din motive în relief (butoni, creste verticale). Tipul de vas este frecvent în aşezare.

Varianta III a (II/III a; pl. III/12)

Cuprinde vase cu umărul arcuit, marginea evazată, buza rotunjită, corpul tronconic, fundul plat.

Fragmentele din această variantă au avut largă răspîndire şi frecvenţă în aşezare (secţiunile A_1, *C, D,* G_2, G_3, *K).* Din aşezare provine un exemplar aproape întreg (pl. III/12), descoperit în secţiunea *C.* Vasul are culoarea cărămizie, pereţii poroşi. Pe bază ca decor — un şir de incizii oblice; pe corp — o creastă în relief. Dimensiunile: înălţimea — 30 cm; diametrul maxim — 30 cm; diametrul gurii — 30 cm; diametrul fundului — 16 cm.

Varianta III b (pl. II/III b; III/8, 9, 10, 11; IV/4, 5, 6,)

Cuprinde vase cu umărul accentuat, ascuţit, mai pronunţat. Ele au gîtul uneori oblic, alteori puternic arcuit, marginea răsfrîntă în afară, buza uşor îngroşată şi rotunjită. Fundul — plat, uneori puţin profilat.

Varianta s-a descoperit în secţiunile A_1, *C, D, şi* G_3, fiind mai frecventă în ultimele două secţiuni. Din săpături există patru vase întregite:

1. de culoare cenuşie (pl. III/8 = IV/5), are pereţii poroşi, modelaţi neglijent. Vasul a fost descoperit pe platforma locuinţei nr. 8 (— 0,80 m). Dimensiunile: înălţimea — 9,5 cm; diametrul maxim — 9,5 cm; diametrul gurii — 8,8 cm; diametrul fundului — 5,2 cm.

2. culoare cărămizie (pl. III/10 = IV/4), are pereţii groşi, fisuraţi, modelaţi dintr-o pastă cu ingrediente. Pe umăr are ca decor un şir de incizii oblice, făcute cu un instrument. Vasul a fost descoperit în nivelul inferior de locuire al secţiunii *D,* în zona mormîntului (caseta G_1; — 1,75 m). Dimensiunile: înălţimea — 10,8 cm; diametrul maxim — 14 cm; diametrul gurii — 16 cm; diametrul fundului — 8 cm.

3. culoare cărămizie (pl. III/11 = IV/6), are pereţii groşi, fisuraţi, modelaţi dintr-o pastă cu ingrediente (mică, pietricele). Pe buză şi pe umăr vasul are un şir de incizii oblice, făcute cu unghia. A fost descoperit pe platforma locuinţei nr. 8. Dimensiunile: înălţimea — 14 cm; diametrul maxim 13,8 cm; diametrul fundului — 7,5 cm.

4. culoare cenuşie (pl. III/9), are pereţii subţiri, fini, cu uşor lustru. Gîtul — scurt, oblic; marginea rotunjită este răsfrîntă. Vasul a fost descoperit pe platforma locuinţei nr.4. Dimensiunile: înălţimea — 11 cm; diametrul maxim — 11,6 cm; diametrul gurii — 10 cm; diametrul fundului — 5,5 cm.

Străchini (IV; pl. II/a-d)

După vasele mari, străchinile au cea mai mare frecvenţă şi răspîndire în ceramica aşezării. În mare parte ele sînt modelate din pastă fină şi au dimensiunea mică şi mijlocie, fiind mai scunde decît castroanele.

Prezente în aşezare, îndeosebi în stare fragmentară, străchinile au relativ o mai mare varietate tipologică, varietate definită îndeosebi de jumătatea superioară a acestui tip de vas.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fragmentele de străchini descoperite nu pot fi toate încadrate tipologic; multe nu se pot încadra într-o formă tipologică din cauza stării în care s-au conservat. Totuşi, prin profilul lor se pot stabili patru variante *(IV a — IV d)*

Varianta IV a (pl. II/*IV a;* V/1)

Cuprinde străchini cu pereţii oblici, gura larg deschisă şi fundul plat, ceva mai îngust decît gura. Ele au corpul tronconic, marginea uşor rotunjită. Pe corp au uneori torţi, în bandă îngustă. Varianta s-a descoperit în secţiunile A_1, A_2, *C, D,* G_2, G_3 *şi K.* Din săpături provin numai fragmente deteriorate, neîntregibile.

Varianta IV b (pl. II/*IV b;* V/2, 3)

Dintre exemplarele discoperite, două au fost întregite:

1. culoarea neagră (pl. V/2), are pereţii relativ groşi, compacţi, cu lustru metalic. Fundul uşor profilat. Strachina a fost descoperită în secţiunea G_2 (groapa nr. 9). Dimensiunile: înălţimea — 12 cm; diametrul maxim — 22 cm; diametrul gurii — 20 cm; diametrul fundului — 10 cm.

2. culoarea cărămizie (pl. V/3), pereţii subţiri, fini. Pe bază — incizii oblice, mărunte. Forma identică cu nr. 1. Strachina a fost descoperită pe platforma locuinţei nr. 8. Dimensiunile: înălţimea — 8 cm; diametrul maxim — 20 cm; diametrul gurii — 19 cm; diametrul fundului — 10 cm.

Varianta IV c (pl. II/*IV c;* V/4)

Străchini cu corpul uşor arcuit, marginea rotundă, evazată, fundul plat. Frecventă, descoperită în secţiunile A_1, *C, D,* G_3 şi *K.*

Din săpături provine o strachină întregită (pl. V/4) de culoare cărămizie. Ea are pereţii subţiri, modelaţi dintr-o pastă fină. Fundul — marcat. Pe buză — un şir de incizii oblice. Strachina provine din zona mormîntului uman (stînga bazinului; — 1,65 m; caseta G_1). Dimensiunile: înălţimea — 6,3 cm; diametrul maxim — 13,4 cm; diametrul gurii — 14 cm; diametrul fundului — 6,2 cm.

Varianta IV d (pl. II/IV d; V/5)

Străchini cu marginea evazată, gîtul oblic şi cu jumătatea inferioară tronconică, separată de gît de o carenă în relief; fundul drept. Pe gît au, în simetrie, două torţi perforate orizontal. Formă rară. Din aşezare se cunoaşte o singură strachină fragmentară (pl. V/5). Ea are culoarea cenuşie. Pereţii subţiri, modelaţi dintr-o pastă fină, au puternic lustru. Sub marginea evazată şi rotunjită, pe gît, strachina are torţi tubulare mici, perforate orizontal, care se opresc pe carenă. Descoperită pe platforma locuinţei nr. 1. Dimensiunile: înălţimea — 8 cm; diametrul maxim — 18 cm; diametrul gurii — 24 cm; diametrul fundului (scobit) — 6,5 cm.

Vase globulare (V; pl. II/*V;* VI/1, 2, 3, 4, 5, 6; VII/1, 2; XXV/29)

Încadrăm în acest tip vase cu gîtul tronconic, marginea evazată, uneori lată, orizontală, gîtul puternic separat, uneori prin proeminenţe, de corpul globular.

Tipul are o largă răspîndire şi frecvenţă în ceramica aşezării, fiind prezent în aproape toate secţiunile. Din aşezare există două piese întregi, una întregibilă, trei fragmentare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1. culoare cărămizie-roşie (pl. VI/3 = VII/1). Pereţii — subţiri, au pe umăr, simetric, cîte două proeminenţe (gurguie). Corpul este decorat cu împunsături succesive dispuse în şiruri orizontale şi verticale, care au păstrat urme de încrustaţie albă. Marginea interioară este decorată cu triunghiuri realizate în tehnica împunsăturilor succesive. Vasul a fost descoperit în locuinţa nr. 9. Dimensiunile: înălţimea — 10 cm; diametrul maxim — 11,6 cm; diametrul gurii — 11,5 cm.

2. culoare cenuşie-cărămizie (pl. VI/4 = VII/2 = XXV/29), pereţii subţiri, fini, compacţi, au un uşor lustru. Pe umăr vasul are două gurguie, între care se află ca decor, un şir de boabe de linte. Marginea lată, orizontală, este decorată în interior cu un şir de triunghiuri, suprapuse de impresiuni oblice, executate în tehnica împunsăturilor succesive. Corpul este decorat cu benzi verticale paralele de impresiuni orizontale, între care sînt triunghiuri de impresiuni verticale. Vasul a fost descoperit în locuinţa nr. 8. Dimensiunile: înălţimea — 11,7 cm; diametrul maxim — 13,6 cm; diametrul gurii — 14,2 cm.

3. întregit, culoarea neagră (pl. VI/2), pereţii subţiri, compacţi, cu lustru metalic. Decorul — pe corp — în tehnica împunsăturilor succesive. Acelaşi procedeu ornamental şi pe buza interioară. Vasul a fost descoperit în locuinţa nr. 10. Dimensiunile: înălţimea — 10,2 cm; diametrul maxim — 13,4 cm; diametrul buzei — 12,5 cm.

4. fragmentar, de mici dimensiuni, culoare cenuşie (pl. VI/1). Pereţii subţiri, cu uşor lustru. Pe corp şi pe buza interioară — decor în tehnica împunsăturilor succesive. Vasul descoperit în groapa nr. 13.

5. fragmentar, culoare cărămizie (pl. VI/5), pereţii subţiri, compacţi, fini. Pe corp — decor cu împunsături succesive, suprapus de un şir de impresiuni adînci, verticale. Buza interioară decorată prin aceleaşi procedee ornamentale. Descoperit pe platforma locuinţei nr. 9.

6. fragmentar, culoare neagră (pl. VI/6), pereţii groşi, cu lustru metalic, au în unele porţiuni pete de calcar impregnat. Pe umeri vasul are două gurguie mici. Pe corp şi pe baza interioară — decor în tehnica împunsăturilor succesive. Descoperit în locuinţa nr. 11.

Căni (VI, pl. II/*VI a-c;* VII/3, 4; VIII/1, 2, 3)

Încadrăm în acest tip vasele de dimensiuni mijlocii (înălţimea peste 10 cm), cu toartă şi fund plat. De regulă am considerat căni vase a căror înălţime este mai mare decît lăţimea. În marea lor majoritate cănile sînt fragmentare; abia cîteva sînt întregi sau întregibile. Lucrate în marea lor parte din pastă fină, cănile au fost arse la cărămiziu şi cenuşiu. Ele au frecvenţă mare în ceramica aşezării. Cu excepţia secţiunii *I*, sînt prezente în toate secţiunile aşezării, densitatea cea mai mare cunoscînd-o secţiunile *D*, G_2 *şi* G_3.

Deşi au o frecvenţă mare, starea proastă de conservare în care s-au păstrat nu ne dă posibilitatea să le stabilim tuturor o încadrare tipologică. După profilul unora au putut fi stabilite trei variante:

Varianta VI a (pl. II/*VI a;* VII/3; VIII/1).

Cuprinde căni cu corpul bombat, gîtul uşor arcuit, gura oblică, toarta scurtă, supraînălţată, fundul plat, uneori profilat. Forma frecventă, răs-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pîndită în secţiunile A_1 A_2, *C*, *D*, *E* şi G_3. Deşi au o largă răspîndire, nu s-a descoperit decît o cană întreagă (pl. VII/3; VIII/1). Ea are o culoare cărămizie şi a fost modelată grosolan. Pereţii — groşi, cu multe impurităţi. Toarta pornită de pe buză se oprea pe umăr. În partea superioară ea avea o creastă. Fundul — profilat. Corpul cănii a fost decorat cu benzi de incizii oblice în reţea. Descoperită în nivelul inferior al secţiunii *E*. Dimensiunile: înălţimea — 9,5 cm; diametrul maxim — 8 cm; diametrul buzei — 8 cm; diametrul fundului — 5,7 cm; toarta, în bandă, fragmentată, avea lăţimea de 1,9 cm.

Varianta VI b (pl. II/ *b;* VII/4; VIII/2)

Cuprinde căni cu corpul bombat, gîtul cilindric, fundul plat. Cănile au torţi care pornesc din buză sau depăşesc buza şi se opresc deasupra umărului. Formă mai puţin frecventă, răspîndită în secţiunile *C*, *D*, G_3 şi *K*.

Din aşezare provine o singură piesă întreagă (pl. VII/4; VIII/2), cenuşie-cărămizie. Cana are pereţii subţiri, modelaţi dintr-o pastă fină. Marginea — dreaptă, fundul — drept, uşor profilat. Toarta, supraînălţată, în bandă lată, are şănţuire mediană. Descoperită în zona mormîntului (lîngă bazinul uman; — 1,60 m; caseta G_1). Dimensiunile: înălţimea — 12,7 cm; diametrul maxim — 13 cm; diametrul gurii — 7,5 cm; diametrul fundului — 7 cm; lăţimea torţii — 2,5 cm.

Varianta VI c (pl. II/*VI c;* VIII/3).

Are gîtul înalt, corpul scund, bitronconic, fundul drept. Toarta mică, tubulară, porneşte de pe buză şi se opreşte în partea superioară a gîtului.

Formă singulară. Se cunoaşte o singură cană fragmentară (pl. VIII/3), descoperită pe platforma locuinţei nr. 4. Dimensiunile: înălţimea — 12,2 cm; diametrul maxim — 9,2 cm; diametrul gurii — 8,3 cm; diametrul fundului — 4 cm.

Ceşti (pl. II/*VII a-c)*

Au fost încadrate în acest tip îndeosebi formele de dimensiuni mici. Pentru a le deosebi de căni am inclus în acest tip vasele mai mult late decît înalte, care au mijlocul corpului bombat, deschiderea la gură mai largă, fundul arcuit.

În ceramica aşezării, ceştile au mare frecvenţă, ocupînd locul al treilea, după vasele de provizie şi străchini. Ele au fost, ca şi cănile, modelate dintr-o pastă fină şi au, în general, o ardere bună. În majoritatea lor au culoarea cărămizie, cenuşie sau neagră. Unele, prin dimensiunea lor, ar putea fi considerate ceşcuţe. Deşi frecvenţa lor este mai mare în ceramica aşezării, nu toate exemplarele descoperite pot fi încadrate tipologic. Starea proastă în care s-au conservat face ca un mare număr de ceşti fragmentare să nu poată fi încadrate într-o formă sigură tipologică. Restul ceştilor se înscriu, prin profilul lor, în trei variante *(VII a, VII b, VII c).*

Varianta VII a (pl. IX/3; X/I, 11, 12, 14; XI/10).

Cuprinde ceşti cu gîtul scurt, cilindric, marginea, în cele mai multe cazuri, dreaptă, corpul arcuit. Deschiderea gurii mai mică decît lăţimea

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

maximă a corpului. Varianta are o răspîndire destul de mare, fiind prezentă în secţiunile A_2 *C*, *D*, G_2, G_3. Din aşezare provin cîteva ceşti aproape întregi şi fragmentare.

1. culoarea cărămizie (pl. IX/3 = X/11), are pereţii subţiri, fundul arcuit. Pe pereţi — urme de crustă calcaroasă. Toarta, în bandă, porneşte de sub buză şi se opreşte pe umeri. Descoperită pe platforma locuinţei nr. 4. Dimensiunile: înălţimea — 7 cm; diametrul maxim — 8,2 cm; diametrul buzei — 6 cm; diametrul torţii — 1,8 cm.

2. culoarea cenuşie (pl. XI/1), fragmentară. Ceaşca a avut gîtul înalt, uşor arcuit, marginea dreaptă, fundul arcuit. Pereţii — groşi, conţin ingrediente (pietricele). Toarta — supraînălţată. Descoperită pe platforma locuinţei nr. 8. Dimensiunile (probabile): înălţimea — 7,8 cm; diametrul maxim — 8,5 cm; diametrul gurii — 7,5 cm.

3. fragmentată în partea superioară, culoarea cărămizie (pl. X/12). Are pereţii subţiri, modelaţi dintr-o pastă fină. Profilul o înscrie ca ceaşcă cu gîtul scurt, drept, cilindric, toarta supraînălţată, fundul arcuit. Decor — incizii oblice pe gît şi umăr. Descoperită în groapa nr. 18. Dimensiunile: înălţimea — 7,9 cm; diametrul maxim — 9,8 cm; diametrul gurii — 7,1 cm.

4. fragmentară, culoarea cenuşie (pl. X/14), gîtul cilindric, marginea dreaptă, corpul arcuit. Pereţii — subţiri, fin modelaţi. A avut toartă supraînălţată. Decorul executat în tehnica împunsăturilor succesive. Descoperită în groapa nr. 23. Dimensiunile (probabile): înălţimea — 11,3 cm; diametrul maxim — 10,6 cm; diametrul gurii — 5,5 cm.

5. fragmentară, culoarea cărămizie (pl. XI/10). Are gîtul drept, marginea uşor oblică. Pereţii — modelaţi dintr-o pastă fină, compactă. Toarta a fost supraînălţată. Decorul — triunghiuri cu împunsături succesive. Descoperită pe platforma locuinţei nr. 4. Dimensiunile (probabile): înălţimea — 8 cm; diametrul maxim — 8,4 cm; diametrul gurii — 5,2 cm.

Varianta VII b (pl. IX/7, 8, 9, 13; X/2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 13; XI/9). Cuprinde ceşti cu gîtul oblic, marginea dreaptă, corpul arcuit. Deschiderea gurii este egală sau mai mare decît lăţimea maximă a corpului. Varianta are răspîndire în secţiunile A_1, *C*, *E*, G_2, G_3 şi *K*. Din săpături provin atît ceşti aproape întregi, cît şi fragmentare.

1. culoarea neagră (pl. IX/7 = X/9). Are pereţii modelaţi, subţiri, cu luciu metalic. Toarta, care lipseşte, a fost probabil supraînălţată. Corpul ceştii este decorat în tehnica împunsăturilor succesive. Descoperită în bordeiul nr. 4 (secţiunea *D*). Dimensiunile: înălţimea — 6,5 cm; diametrul maxim 8,6 cm; diametrul gurii — 4,5 cm.

2. culoarea neagră (pl. IX/8 = X/10). Are pereţii subţiri, compacţi, cu luciu metalic. Îi lipseşte toarta. Decorul — în tehnica împunsăturilor succesive. Descoperită pe platforma locuinţei nr. 4. Dimensiunile: înălţimea — 6,5 cm; diametrul maxim — 7 cm; diametrul gurii — 5,2 cm.

3. culoarea cărămizie (pl. IX/9 = XI/9). Are marginea îngroşată; pereţii groşi au fost modelaţi dintr-o pastă care conţinea ingrediente (mică). A avut, probabil, toarta supraînălţată. Descoperită pe platforma

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

locuinţei nr. 9. Dimensiunile: înălţimea — 6,9 cm; diametrul maxim — 9 cm; diametrul gurii — 6,5 cm.

4. culoarea cărămizie (pl. IX/13 = X/4). Are pereţii groşi, modelaţi dintr-o pastă fină; toarta a fost uşor supraînălţată. Descoperită pe platforma locuinţei nr. 3. Dimensiunile: înălţimea — 7 cm; diametrul maxim — 9,4 cm; diametrul gurii — 8 cm.

5. fragmentară, culoarea cenuşie-neagră (pl. X/2). Are pereţii relativ subţiri, cu luciu metalic. Toarta a fost supraînălţată. Decor — incizii paralele oblice. Descoperită pe platforma locuinţei nr. 10. Dimensiunile (probabile): înălţimea — 8,5 cm; diametrul maxim — 8,8 cm; diametrul buzei — 6 cm.

6. fragmentară, culoarea neagră (pl. X/3). Are pereţii subţiri, fin modelaţi. Toarta, ruptă, a fost supraînălţată. Decorul: pe corp, benzi de impresiuni oblice, în unghi; pe umăr — boabe de linte. Descoperită în groapa nr. 18. Dimensiunile (probabile): înălţimea — 6,4 cm; diametrul maxim — 7 cm; diametrul gurii — 6,5 cm.

7. fragmentară, culoarea cărămizie (pl. X/5), gîtul scurt, oblic, marginea oblică, fundul uşor arcuit. Toarta supraînălţată. Descoperită pe platforma locuinţei nr. 8. Dimensiunile: înălţimea — 6,4 cm; diametrul maxim — 8 cm; diametrul gurii — 9,5 cm.

8. fragmentară, culoarea cenuşie (pl. X/6). Formă similară cu precedenta. Decor, pe corp, în tehnica împunsăturilor succesive. A fost descoperită pe platforma locuinţei nr. 9.

9. fragmentară, culoarea cărămizie (pl. X/8). Are pereţii groşi, cu pastă care conţine ingrediente. Formă semisferică, gîtul scurt, oblic; marginea dreaptă. Toarta, ruptă, a fost supraînălţată. Descoperită în locuinţa nr. 5. Dimensiunile: înălţimea — 8,5 cm; diametrul maxim — 12,4 cm; diametrul gurii — 12,5 cm.

10. fragmentară, culoarea neagră (pl. X/13). A avut gîtul tronconic, marginea dreaptă, corpul arcuit, toarta supraînălţată. Pereţii — groşi, fin modelaţi. Decorul — în tehnica împunsăturilor succesive. Pe gît, triunghiuri suprapuse. Descoperită pe platforma locuinţei nr. 8. Dimensiunile (probabile): înălţimea — 10,8 cm; diametrul maxim — 11 cm; diametrul gurii — 9 cm.

Varianta VII c (pl. IX/1, 2, 4, 5, 6, 10, 11, 12; X/7 XI/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11).

Cuprinde ceşti cu gîtul şi marginea oblică, corpul bombat. Deschiderea gurii este aproximativ egală cu lăţime maximă a corpului. Varianta, cea mai răspîndită, prezentă în secţiunile A_1, A_2, C, D, G_3 şi K are frecvenţa cea mai mare în secţiunile D şi G_3.

Din aşezare provin cîteva ceşti întregite sau întregibile.

1. culoarea cărămizie (pl. IX/1 = X/2). Are pereţii subţiri, fin modelaţi; marginea oblică. Decorul constă din incizii paralele verticale, dispuse pe gîtul şi umărul vasului. Descoperită în locuinţa nr. 5. Dimensiunile: înălţimea — 9 cm; diametrul maxim — 11 cm; diametrul gurii — 10 cm.

2. culoarea cărămizie (pl. IX/2 = X/5), cu urme de ardere secundară.. Are pereţii subţiri, cu uşoare fisuri. Corpul sferic, gura larg deschi-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

să, fundul arcuit, concav. Toarta, în bandă lată, este uşor supraînălţată. Decorul îl are pe gît şi pe toartă. Pe gît — benzi de incizii oblice, dispuse în registre; pe toartă — benzi de incizii verticale. Descoperită pe platforma locuinţei nr. 9 (— 0,90 m). Dimensiunile: înălţimea — 11 cm; diametrul maxim — 14,6 cm; diametrul gurii — 11 cm; lăţimea torţii — 3,6 cm.

3. culoarea cărămizie-roşie (pl. IX/4 = XI/6). Relativ îngrijit modelată, ceaşca are corpul bombat, gura larg deschisă, fundul arcuit, concav; toarta — în bandă lată — supraînălţată. Ca decor, ceaşca are pe margine incizii verticale mărunte, în partea superioară a gîtului incizii adînci, oblice; pe toartă incizii paralele, orizontale. Provine din zona scheletului uman (— 1,61 m), fiind descoperită în dreapta craniului. Dimensiunile: înălţimea — 11,5 cm; diametrul maxim — 15,5 cm; diametrul buzei — 13,8 cm; lăţimea torţii — 3,1 cm.

4. culoare cărămizie (pl. IX/5 = XI/11). Are aproape aceeaşi formă, excepţie toarta, care este uşor supraînălţată. Pereţii modelaţi dintr-o pastă fină sînt subţiri, cu pronunţat lustru. Buza — ascuţită. Corpul vasului, inclusiv toarta, este decorat în tehnica împunsăturilor succesive. Descoperită în locuinţa nr. 10. Dimensiunile: înălţimea — 10,5 cm; diametrul maxim — 12,1 cm; diametrul gurii — 9 cm; lăţimea torţii — 9 cm.

5. fragmentară, culoarea cenuşie (pl. IX/6). Are pereţii groşi, modelaţi dintr-o pastă cu ingrediente. Toarta, ruptă, a fost supraînălţată. Descoperită în groapa nr. 22. Dimensiunile: înălţimea — 7,5 cm; diametrul maxim — 8 cm; diametrul gurii — 6 cm.

6. culoarea cenuşie (pl. IX/10 = XI/8). Are pereţii subţiri, fin modelaţi. Ceaşca a fost descoperită în nivelul inferior al secţiunii *D* (— 1,75 m, zona mormîntului). A avut toarta supraînălţată. Dimensiunile: înălţimea — 6,5 cm; diametrul maxim — 6,8 cm; diametrul gurii — 4,7 cm.

7. culoarea cărămizie (pl. IX/11 = XI/1). Are pereţii subţiri, fin modelaţi. Toarta, ruptă, a fost supraînălţată. Descoperită în secţiunea *K*. Dimensiunile: înălţimea — 7 cm; diametrul maxim — 7,8 cm; diametrul gurii — 5,5 cm.

8. culoarea cărămizie (pl. IX/12 = XI/7). Pereţii relativ groşi, modelaţi dintr-o pastă fină. Toarta a avut-o uşor supraînălţată. Descoperită pe platforma locuinţei nr. 3. Dimensiunile: înălţimea — 6,8 cm; diametrul maxim — 7,2 cm; diametrul gurii — 5,2 cm.

9. culoarea cenuşie, fragmentară (pl. X/7). Avea gîtul oblic, corpul arcuit, toarta supraînălţată. Ca decor — incizii oblice, paralele, dispuse pe gît şi umăr. Descoperită pe platforma locuinţei nr. 11. Dimensiunile: înălţimea — 8 cm; diametrul maxim (probabil) — 11 cm; diametrul gurii (probabil) — 8 cm.

10. culoarea neagră (pl. XI/3). S-a păstrat doar o parte din ea, cu toarta care a fost supraînălţată. Fin modelată, decorată în tehnica împunsăturilor succesive. Descoperită pe platforma locuinţei nr. 8.

11. culoarea cărămizie (pl. XI/4), fragmentară. Pereţii groşi, modelaţi dintr-o pastă care conţinea ingrediente. Toarta, ruptă, a fost supra-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

înălţată. Descoperită în bordeiul nr. 4. Dimensiunile (probabile): înălţimea — 6,8 cm; diametrul maxim — 7,1 cm; diametrul gurii — 6 cm.

Forme aparte (VIII; pl. II/*VIII a-e;* XII/1-6; XIII/1-6).

În ceramica aşezării sînt puţine vase (6) care pot fi considerate forme aparte. Ele sînt:

1. *Văscior (VIII a;* pl. XII/1 = XIII/1), descoperit în secţiunea *D.* pe platforma locuinţei nr. 4 (m 12; — 0,70 m). Vasul are culoarea neagră, cu lustru metalic, pereţii subţiri, fini. Gîtul este înalt, cilindric, marginea dreaptă. Corpul — bombat, fundul uşor concav.

Pe umerii uşor reliefaţi, vasul are două tortiţe, tubulare, perforate vertical, prin care trecea şnurul pentru agăţat. Corpul este decorat în tehnica împunsăturilor succesive.

Dimensiunea sa, relativ mică (înălţimea — 8,5 cm; diametrul corpului — 6,2 cm; diametrul gurii — 3,8 cm), nu îl poate încadra ca vas de cărat lichide, cum se consideră acest vas în literatura culturii Coţofeni; mai degrabă a putut fi un vas cultic.

2. *Văscior (VIII b;* pl. XII/2 = XIII/3), de culoare cărămizie. Are umărul distinct, partea inferioară tronconică, fundul plat. Gîtul, în raport cu corpul, este relativ înalt, tronconic. Marginea — dreaptă.

Începînd de la umăr pînă la fund, vasul are, în simetrie, două urechiuşe verticale, perforate pe umăr, oblic.

Descoperit în secţiunea G_3 (în depunerile locuinţei nr. 10), vasul are înălţimea de 8,8 cm; diametrul — 6,8 cm; diametrul gurii de 3,1 cm; diametrul fundului de 2,8 cm.

3. *Vas cu gît scund, corp arcuit şi fund drept (VIII c;* pl. XII/3 = XIII/2). Are culoarea cărămizie-roşie, pe fund cenuşie-neagră. Pereţii — subţiri, modelaţi neglijent.

Vasul are marginea dreaptă, incizată.

Pe corp şi gît are incizii verticale, paralele şi oblice. Are dimensiunile: înălţimea — 8,4 cm; diametrul — 7,4 cm; diametrul gurii — 3 cm.

A fost descoperit pe platforma locuinţei nr. 10 (— 0,90 m).

4. *Vas — „biberon" (VIII d;* pl. XII/4 = XIII/4).

Are culoarea cenuşie; de formă rotundă, în profil ovală.

Piesa este lucrată dintr-o pastă îngrijită şi are pereţii subţiri, buza puternic arcuită în interior. Coada, perforată longitudinal, este, în extremitatea ei, puţin teşită.

Vasul conţinea resturi de materii organice în interior.

A fost descoperit pe platforma locuinţei nr. 9.

Diametrul buzei este de 4,5 cm.

5. *Vas — „biberon" (VIII d;* pl. XII/5 = XIII/5), de culoare cărămizie, fundul cenuşiu, are aceeaşi formă şi structură a pastei, cu deosebirea că este puţin mai mare şi are coada fragmentară. Diametrul buzei este de cca 5 cm. Piesa a fost descoperită pe platforma locuinţei nr. 8.

În literatura culturii, asemenea vase sînt considerate linguri cu coada perforată longitudinal, pipe sau vase pentru libaţiuni. Mai sigur este că cele două vase — „biberoane" au servit pentru libaţiuni, întrucît unul

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dintre ele mai păstrează, cum s-a amintit, resturi de materii organice care au putut fi utilizate la asemenea libaţiuni.

6. *Vas — tipsie (VIII e;* pl. XII/6 = XIII/6), fragmentar, cărămiziu, descoperit în secţiunea *K* (— 0,70 m). Reconstituit, el are lungimea de 17,6 cm; lăţimea de 7,6 cm şi înălţimea de 2,6 cm.

Vase miniaturale (IX; pl. II/*IX a-d;* XIV/1—7; XV/1-4).

Au fost încadrate în acest tip formele de vase care nu depăşesc în înălţime 5,5 cm.

În ceramica aşezării s-au descoperit foarte puţine exemplare (7) şi ele imită forma unor vase mai mari.

Ele sînt:

1. *Vas cu corpul bombat şi gît scurt (IX a;* pl. XIV/7 = XV/4), descoperit în locuinţa nr. 9 (— 0,45 m). Are culoarea cărămizie. Pereţii, modelaţi neglijent, sînt foarte subţiri (3—4 mm).

Corpul vasului are o arcuire accentuată. Gura îi este evidenţiată prin buza dreaptă şi ascuţită. Fundul — uşor concav.

Vasul are înălţimea de 5,5 cm, diametrul maxim de 6,8 cm, diametrul gurii de 3,4 cm.

2—4. *Pahare (IX b).* Un pahar (pl. XIV/2), descoperit în secţiunea G_2, cărămiziu-cenuşiu, modelat neglijent, are pereţii uşor arcuiţi şi fundul uşor concav. Pe buză vasul are incizii mărunte.

Vasul are înălţimea de 2,1 cm, diametrul maxim identic cu diametrul gurii (3,3 cm).

Celelalte pahare miniaturale, fragmentare (XIV/1, 3), de culoare cărămizie, au pereţii drepţi şi fundul plat. Amîndouă sînt modelate neglijent. Ele au fost descoperite pe platforma locuinţei nr. 4.

5. *Vas cu marginea răsfrîntă şi corp arcuit (IX c;* pl. XIV/4 = XV/3), de culoare cărămizie. Are corpul relativ tronconic, gura evazată uşor, fundul drept. Umerii îi sînt uşor pronunţaţi. Pereţii sînt decoraţi cu incizii subţiri perpendiculare şi oblice.

Vasul, descoperit în locuinţa nr. 10, are înălţimea de 2,1 cm, diametrul maxim de 3,7 cm, diametrul gurii de 2,9 cm.

6. *Castron* (pl. XIV/6 = XV/1), fragmentar. Are culoarea cărămizie Piesa are o formă relativ tronconică, cu o uşoară arcuire la cei doi poli; marginea uşor curbată spre interior, fundul profilat, plat.

Confecţionat neglijent, vasul are o ardere incompletă (în interior pete de culoare neagră spre fund).

Dimensiunile: înălţimea — 4 cm; diametrul maxim — 5,7 cm; diametrul gurii — 6,6 cm.

Vasul s-a descoperit în groapa nr. 11.

7. *Ceaşcă (IX d;* pl. XIV/5 = XV/2), fragmentară. Are culoarea cărămizie. Imită forma de ceaşcă cu toarta în bandă lată, supraînălţată. Piesa are diametrul buzei de 2,1 cm, lăţimea torţii de 1,5 cm. A fost descoperită în groapa nr. 25.

c. *Ornamentarea*

Privit în ansamblu sistemul de ornamentare al ceramicii din aşezare de pe *Cetatea păgînilor* de la Şincai, se constată că membrii comunităţii de aici au utilizat cinci moduri de ornamentare: A) incizia; B) im-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

presiunile cu unghia sau cu un instrument anumit; C) împunsăturile succesive; D) ornamentul în relief şi E) ornamentarea prin pictură (pl. XX).

Primul procedeu tehnic — *incizia* — se întîlneşte fie sub forma unor striuri superficiale sau a unor linii subţiri, fie sub forma unor şănţuleţe late, adînci. Chiar dacă aceste şănţuleţe sînt executate cu ajutorul unui instrument cu vîrful bont, prin apăsarea piezişă sau repetată, ele nu dau aspectul unor motive canelate, cum se consideră în literatura culturii.

Al doilea procedeu tehnic — *impresiunile* — a fost realizat fie cu unghia, fie cu un instrument, utilizat voit sau întîmplător, pentru a da vaselor o formă estetică.

Ornamentarea prin *împunsături succesive* (linii brăzdate) este realizată cu un vîrf ascuţit sau bont, sub forma unor incizii succesive simple, mai înguste sau mai late, dispuse în diverse moduri. În anumite cazuri, acest procedeu tehnic este însoţit de încrustaţie, pastă albă introdusă în incizie, probabil pentru a fi evidenţiată şi mai mult estetica decorului.

Ornamentarea *în relief* cuprinde elemente de decor aplicate (proeminenţe, gurguie, creste, brîuri, „boabe de linte" etc.).

Cea *prin pictură* se reduce la cîteva fragmente de vase mari (secţiunile *A₂, D);* ele au urme de pictură crudă, roşie, aplicată pe suprafaţa mată, sub forma unei pelicule subţiri, prăfoase, friabile.

Analiza ceramicii din aşezare arată că, sub aspect ornamental, ea are cel mai răspîndit decor — cel cu impresiuni (38,5%), urmat de decorul realizat prin incizie (31,7%). Ornamentarea în relief ocupă locul al treilea (18,2%) dintre procedeele tehnice, fiind urmată de ornamentarea prin împunsături succesive (11,3%) şi prin pictură (0,03%) (pl. XVI).

În majoritatea cazurilor decorul se combină. Uneori acelaşi mod de ornamentare este dispus în diverse forme pe vas; alteori se întîlnesc în decoraţia vasului moduri diferite de ornamentare.

Incizia, ca element de decor singular, este destul de răspîndită în ornamentaţia ceramicii. Ea se întîlneşte fie sub forma unor linii subţiri (pl. IX/1, 2; XI/2; XIII/2; XX/1; XXII/1-7, 9-11, 33)), fie sub aceea a unor striuri superficiale (pl. XX/2; XXII/1, 6, 7, 9, 10; XI/2; XIV/4; XV/3; XX/3), dispuse pe gîtul, umărul sau corpul vaselor.

În numeroase cazuri ea este prezentată şi pe torţile vaselor (pl. IV/1; XXII/30, 35).

Decorul incizat poate fi constituit din una sau mai multe linii verticale, paralele (pl. XX/1-2; XXV/9, 13-16, 18, 20), uneori întrerupte (pl. XXII/2, 9, 10), situate deseori pe umărul (pl. XXII/6, 7, 9-11, 33), alteori pe corpul vasului (pl. XXII/1, 4, 6, 11, 33) sau — în multe cazuri — din linii verticale sau oblice, paralele, suprapuse de linii orizontale, paralele, care se constituie frecvent în benzi, acoperind suprafaţa vasului (pl. XX/3; XXII/1, 6).

În ceramica aşezării acest mod de ornamentare este des întîlnit şi combinat. În aceste cazuri inciziile sau striurile sînt în reţea clasică, elementele decorative întretăindu-se ordonat, regulat, formînd patrate (pl. VII/3; VIII/1; XX/4; XXII/21, 22). În numeroase cazuri reţeaua este

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

constituită din linii, striuri sau şănţuleţe mai late şi mai adînci orizontale, întretăiate de altele oblice, formînd romburi (pl. III/1, 3; XX/5; XXII/12, 13, 15, 17; XXV/21). Alteori reţeaua e formată din linii întretăiate, dispuse orizontal, perpendicular şi oblic (pl. XX/6; XXII/14, 16, 32).

Există în decorul vaselor ca elemente decorative şi motive „în căpriori", „ramură de brad", „schelet de peşte" (pl. XX/7; XXII/18, 19) sau în forma „tablei de şah".

Pe o mare parte din vase, îndeosebi pe cele de mari dimensiuni, elementele decorative, inciziile, sînt dispuse în triunghiuri dezordonate (pl. IX/2; XI/5; XX/8; XXII/8, 27, 28, 31, 34; XXV/7, 12, 19, 23, 24) sau în triunghiuri ordonate „îngropate" ,realizate prin alternanţe de haşuri care nu lasă suprafeţe negative (pl. XXII/23-26, 29, 35, 36; XXV/8, 11, 34). Un fragment are motive spiraliforme.

În foarte numeroase cazuri decorul inciziei se combină cu alte motive ornamentale, îndeosebi cu impresiuni şi motive în relief.

Impresiunile, ornamentul cel mai răspîndit, sînt realizate în mare parte cu unghia. Deseori sînt prezente pe buza vasului, dispuse în şir orizontal, uneori avînd aspectul unor alveole drepte sau piezişe, oblice (pl. XX/1; XXIII/4, 5, 8, 12, 16, 20, 24, 26, 46). În cazuri mai rare se întîlnesc şi pe umărul vasului, avînd formă de semilună (pl. III/10, 11; IV/4, 6; XXIII/18).

Pe multe vase fragmentare impresiunile realizate cu unghia sau cu un instrument sînt dispuse în şir sau şiruri paralele orizontale, fiind întretăiate de 2—3 incizii paralele orizontale (pl. XX/2-4; XXIII/1, 2, 6, 7, 11, 20, 27, 32, 35-37) sau mărginite de asemenea incizii (pl. XX/5; XXIII 13-15, 21, 23, 25, 34, 41, 46, 47).

Alteori ele acoperă corpul vasului ca impresiuni simple, dispuse în şiruri paralele verticale (pl. III/4; IV/3; XX/6; XXIII/11, 13, 30-32, 38, 46) sau oblice (pl. III/6; IV/2; VI/4; X/3; XX/7; XXIII/15, 17, 19, 22, 23, 25, 28, 29, 39, 41—43, 46, 47), suprapuse de şiruri de impresiuni orizontale, paralele, uneori întretăiate sau mărginite de incizii fine, subţiri (pl. III/4-6; IV/2, 3; XX/6, 7; XXIII/1, 3, 8, 11, 13, 15, 17, 20, 23, 25, 28, 29, 32, 41-43, 46, 47). Există, în cazuri mai rare (pl. XXIII/15, 17, 19), şiruri de impresiuni verticale care suprapun şiruri de impresiuni orizontale, fără alte elemente de decor. Un număr destul de mare de vase au decorul dispus în benzi unghiulare (pl. X/3; XX/8; XXIII/15, 19, 22, 28, 39, 40, 42, 43).

Deseori în decorul de impresiuni al ceramicii intră şi alte motive ornamentale sau ele însele intră ca elemente de decor complimentar în motivele menţionate ale ceramicii aşezării (pl. XII/3; XIII/2; XXIV/2; XXV/7, 11, 18-24, 29, 34).

Impresiunile predomină, ca element de decor, la unele vase mari (amfore) şi sînt specifice vaselor mijlocii şi mici (castroane, străchini, căni).

Ornamentarea cu *impunsături succesive* este, în cazul ceramicii de la Şincai, specifică îndeosebi vaselor mici (căni, ceşti).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Decorul se prezintă sub forma unor şiruri de împunsături succesive verticale, paralele, dispuse pe buza sau corpul vasului (pl. VI/1; XX/1; XXIV/2, 13, 21-23, 27, 28), a unor şiruri perpendiculare, paralele, suprapuse de alte şiruri orizontale, continue sau întrerupte (pl. VI/3; VII/1; XX/2; XXIV/1, 5, 9, 10, 12, 16, 18, 26).

Unele vase sau fragmente ceramice au decorul dispus din şiruri verticale de împunsături succesive, care suprapun unul sau două şiruri orizontale, sub care sînt altele, oblice, paralele (pl. XX/3).

Pe corpul unor fragmente decorul constă din şiruri verticale paralele care încadrează alte şiruri de împunsături succesive întrerupte (pl. XX/4; XXIV/1, 14).

Alte vase au decorul în triunghiuri haşurate cu o latură deschisă (pl. VI/4; VII/2; IX/8; XI/10; XX/6; XXIV/2, 6-8, 15), marcată uneori prin impresiuni punctiforme sau triunghiuri cu laturile închise (pl. VI/2-6; IX/7; X/9; XX/7; XXIV/3, 4, 20), umplute cu puncte (pl. X/14; XII/1; XIII/1).

Există şi vase pe care decorul este dispus în triunghiuri în formă de scut (pl. VI/2, 6; XX/8; XXIV/19, 24, 25) sau de ogivă (pl. VI/5; IX/5; X/6; XI/3, 11); în cazuri mai rare, triunghiurile sînt etajate (pl. X/13; XI/3; XXIV/20). Uneori decorul cuprinde şi buza interioară a vasului (pl. VI/2-6; VII/1, 2).

Ornamentarea cu împunsături succesive are motivele acestui procedeu tehnic deseori combinate. În numeroase cazuri însă motivul este combinat şi cu alte motive complimentare (incizii, în relief; pl. VI/2-5; pl. VI/2-5; VII/1, 2; XII/1; XIII/1; XXIV/2, 20, 21, 27, 28).

Ornamentarea *în relief* e specifică îndeosebi vaselor mari şi mijlocii. Elementele decorative sînt plasate de obicei pe buza, gîtul şi umărul vaselor.

În ceramica aşezării există vase cu proeminenţe simple (pl. VI/3, 4; VII/1, 2; XII/1; XIII/1; XX/1, 2; XXII/20; XXIV/3; XXV/3, 7, 8, 12), unele incizate (pl. XX/1; XXIV/5; XXV/11), butoni (pl. VI/6; XX/1; XXII/30; XXIII/44; XXV/1, 2, 26), creste orizontale (pl. III/12) sau verticale (pl. III/7; XX/5-7; XXII/24; XXV/13, 15-17, 19-22), unele incizate (pl. XX//5-7; XXV/13, 15-17, 19-22); potcoave (pl. XII/2; XIII/3; XX/8; XXV/18, 23, 24), brîuri întregi sau segmentare, dispuse orizontal (pl. XX/3-4; XXV/4, 5, 9, 14, 19), oblic (pl. XXV/6) sau vertical, unele cu alveole simple (pl. XXV/4, 9) sau duble. În cazuri mai rare ele sînt paralele.

Acestor forme în relief li se asociază „boabele de linte" (pl. VI/4; VII/2; X/3; XX/9; XXV/25-29, 32-34), aplicate de obicei pe umăr sau pe corpul vasului.

Deseori formele în relief sînt combinate între ele sau sînt combinate cu alte motive ornamentale (pl. III/12; VI/3-5; VII/1, 2; X/3; XII/1; XIII/1; XXII/20, 30; XXIII/44; XXV/7-13; 17-24; 26-30; 32-34).

Cum s-a amintit, ornamentarea *prin pictură* se reduce la cîteva vase fragmentare descoperite în bordeiul secţiunii A_2 şi în nivelul inferior de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

locuire al secţiunii *D*. Fragmentele au urme de pictură crudă roşie, aplicată pe suprafaţa lor.

La o privire globală, se constată că, deşi decorată în marea ei parte (22,2%), ceramica aşezării, are în general puţine motive ornamentale. Elese reduc la triunghiuri (realizate în mai multe subvariante), benzi haşurate sau incizate în „căpriori", „ramură de brad", „schelet de peşte", în „şah", şiruri de impresiuni şi ornamente în relief. Alte motive ornamentale (spiraliforme, puncte) sînt rare sau unicate.

Deşi aerisite în multe cazuri, ornamentele cuprind părţile principale exterioare ale vasului (marginea, gîtul, umărul, corpul, torţile, uneori, în parte, şi fundul (în cazul vaselor semisferice). La unele vase cu marginea evazată este decorată şi buza interioară.

În decorare există o concepţie ornamentală, creatorii reliefînd un motiv stabilit, probabil dinainte, pe care îl repetă şi îl ordonă în ansamblul ornamental, subordonîndu-i alte motive pentru a spori aspectul estetic al vasului.

Consideraţii mai ample însă asupra ceramicii de la Şincai vom face într-un capitol aparte (IV), cînd vom analiza şi compara întreaga gamă de vestigii arheologice descoperite în aşezarea de pe *Cetatea păgînilor* şi din alte aşezări similare de înălţime cu terase, din Transilvania, cărora vom încerca să le difinim structura şi specificul propriu în ansamblul culturii.

XIII. *Diverse obiecte din lut ars* (pl. II/*X a-e)*

Sînt puţine obiecte din lut ars descoperite în aşezare. Ele constau din:

1. *Vase-strecurători (X a;* pl. XVI/1-3)

S-au descoperit 3 fragmente, de culoare cenuşie. Ele au pasta modelată fin, compactă şi pereţii subţiri.

Un exemplar provine de la fundul unui vas (pl. XVI/2), descoperit în secţiunea G_3, pe platforma locuinţei nr. 9. Celelalte fragmente (pl. XVI/1, 3), sînt din corpul vaselor şi au fost descoperite în bordeiul nr. 4.

2. *Linguri (X b;* pl. XVI/4, 5 = XVII/1, 2).

Din săpături provin două piese fragmentare, ambele de formă ovală.

Una (pl. XVI/4 = XVII/2), fără coadă, descoperită în nivelul inferior de locuire a secţiunii *D* (caseta G_1; — 1,75 m), în zona mormîntului, are culoarea cenuşie. Pereţii îi sînt groşi, poroşi; pasta din care e modelată conţine ingrediente. În lingură s-au păstrat urme de cenuşă şi cărbune.

A doua piesă (pl. XVI/5 = XVII/1), puţin mai mare, cu coada ruptă, de culoare cenuşie, are pereţii subţiri ,fini, buza ascuţită. Pasta din care a fost confecţionată este compactă.

Piesa a avut coada uşor arcuită; ea a fost descoperită pe platforma locuinţei nr. 5.

3. *Fusaiole (X c;* pl. XVIII/1-18 = XIX/1-18).

Din săpături provin 26 fusaiole, de culoare cărămizie sau cenuşie-neagră. Un număr de 8 bucăţi dintre acestea au fost însă foarte deteriorate şi fragmentate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Toate piesele au formă rotundă şi sînt perforate la mijloc. Unele (pl. XVIII/6, 8, 9, 11, 15 = XIX/6, 8, 9, 11, 15) au uşoare fisuri. Cîteva fusaiole (pl. XVIII/3, 5, 7, 13, 18 = XIX/3, 5, 7, 13, 18) au lustru superficial sau reziduri de materiale organice pe suprafaţă.

Prin profil fusaiolele se pot clasa în:

a) plate pe ambele părţi (pl. XVIII/2, 3 = XIX/2, 3);

b) uşor bombate pe una sau pe ambele părţi, în zona orificiului (pl. XVIII/1. 4, 5 = XIX/1, 4, 5);

c) conice (pl. XVIII/6, 7 = XIX/6, 7);

d) conice cu scobitură la bază (pl. XVIII/8, 9 = XIX/8, 9);

e) bitronconice, romboidale (pl. XVIII/10-18 = XIX/10-18).

Dintre fusaiolele bitronconice unele sînt mai aplatizate (pl. XVIII/10-12 = XIX/10-12), altele mai înalte (pl. XVIII/13-18 = XIX/13-18).

Cu excepţia uneia (pl. XVIII/15 = XIX/15), care are un şir de incizii mărunte, fine, în zona de unire a celor două părţi, fusaiolele nu au nici un decor.

Piesele provin de pe platforma locuinţelor nr. 2 (—3; pl. XVIII/1-3 = XIX/1—3), nr. 4 (—3; pl. XVIII/5, 14, 15 = XIX/5, 15), nr. 5 (—2; pl. XVIII/6, 7 = XIX/6, 7), nr. 8 (—4; pl. XVIII/8-10 = XIX/8-10), nr. 10 (—6; pl. XVIII/11-13 = XIX/11-13) şi din bordeiul nr. 4 (—2).

Restul pieselor au fost descoperite în gropile nr. 3 (—1; pl. XVIII/16 = XIX/16), nr. 16 (—2; pl. XVIII/17, 18 = XIX/17, 18), nr. 23 (—1; pl. XVIII/14 = XIX/14) şi de pe platforma vetrei locuinţei nr. 5 (—2).

4. *Mosoare (X d;* pl. XVI/6).

Există un singur exemplar, de culoare cărămizie, descoperit pe platforma locuinţei nr. 5. Piesa are corpul cilindric şi extremităţile circulare; spre mijloc, el este uşor subţiat.

5. *Greutăţi pentru război de ţesut sau pentru năvod (X e;* pl. XVI/7, 8 = XVII/3, 4).

Două piese pot fi considerate greutăţi pentru război de ţesut sau pentru năvod; amîndouă au fost descoperite pe platforma locuinţei nr. 4. Ele au forma unor discuri late. Una (pl. XVI/7 = XVII/4), fragmentară, de culoare cărămizie-roşie, are grosimea de 4,5 cm şi orificiu mare spre margine. Piesa are în compoziţia pastei foarte multe pietricele şi mică.

A doua piesă (pl. XVI/8 = XVIII/3), cărămizie, rotundă, mai îngrijit lucrată, are grosimea mai mică (3,3 cm) şi este perforată la mijloc.

XIV. *Obiecte din silex, piatră, os, corn şi cupru*[2].

1. *Silex:*

În aşezare au fost descoperite puţine piese prelucrate, descoperite în secţiunea A_1 şi bordeiul nr. 3 (secţiunea *D*). O piesă este o lamă cu o nervură longitudinală, alta un gratoar.

2. *Piatră:*

a) *Piatră cioplită:*

---

[2] A se vedea prezentarea acestor categorii de obiecte (inclusiv ilustraţia) în *Marisia*, VII, 1977, pp. 17—56.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Are un inventar foarte sărac care constă din cîteva piese prelucrate din cuarţit sau bazalt[3]. Cele mai multe au fost descoperite în secţiunea A_1, în locuinţa nr. 1. Dintre piese există: o lamă cu două nervuri longitudinale, un gratoar şi un străpungător; restul sînt aşchii cu urme de prelucrare.

b) *Piatră şlefuită*

Piesele din piatră şlefuită sînt mai numeroase şi mai variate. În inventarul litic este o singură *daltă*, descoperită în locuinţa nr. 4. Piesa, din ardezie, de formă paralelipipedică, este fin şlefuită, faţetată.

Ca *topoare-dălţi* sînt 5 piese. Ele, împreună cu celelalte piese litice, au fost prezentate odată cu inventarul locuinţelor.

Din descoperiri există: 21 *topoare* din piatră şlefuită, dintre care doar cîteva sînt întregi. O piesă este un *topor-ciocan* clasic. Două topoare, fragmentare, sînt topoare de luptă, cu ceafa cilindrică.

Cum s-a amintit, topoarele au fost descoperite pe platforma locuinţelor nr. 3, nr. 4, nr. 5, nr. 8, nr. 9, nr. 11, în unele bordeie (nr. 1, nr. 2, nr. 4), gropi sau în stratul de cultură al secţiunii G_2.

Opt piese, în mare parte fragmentare, pot fi considerate *şlefuitoare* (frecătoare). Ele au fost descoperite în locuinţele nr. 4, nr. 5, nr. 9, nr. 10, una în bordeiul nr. 1, o alta pe vatra nr. 2 (secţ. *D*).

Cuţitul, fragmentar, curb, din bazalt a fost descoperit pe platforma locuinţei nr. 11.

Cele 11 *rîşniţe* fragmentare provin, cum am menţionat, din locuinţele nr. 4, nr. 5, nr. 8, din bordeiul nr. 4 şi din gropile nr. 5 şi 14.

3. *Os şi corn:*

Prelucrarea osului şi cornului s-a bucurat de o mare atenţie la membrii comunităţii Coţofeni de la Şincai. În cadrul campaniilor de săpături din anii 1974—1978 s-au descoperit numeroase obiecte confecţionate din os şi corn (dălţi, sule, pumnale, săpăligi, lame de cuţit etc.).

Dălţile (3 piese) au fost descoperite în locuinţa nr. 11 şi în zona mormîntului (—1,75 m). Toate sînt în partea inferioară, dorsală, cioplite. Două dintre ele au fost în partea inferioară retezate, prin cioplire şi şlefuire.

Sulele (străpungătoarele) (12 piese) au fost descoperite în marea lor majoritate (7) pe platforma locuinţei nr. 8. Două piese sînt din locuinţa nr. 11, una din locuinţa nr. 4. O sulă a fost descoperită în zona mormîntului; o alta provine din groapa nr. 17. Ele au fost confecţionate în marea lor majoritate din oase ale unor specii de animale domestice: tibia-ovină (7), ulnă (2), tibia (1), fibulă-cîine (1); o singură piesă este confecţionată din colţ de lup[4].

---

[3] Analiza petrografică efectuată de Oliviu Marcu, lector la Institutul de învăţămînt superior din Tîrgu Mureş, căruia îi mulţumim călduros.

[4] Determinările osteologice aparţin colectivului condus de conf. dr. P. Georoceanu de la Institutul agronomic „Dr. P. Groza" din Cluj-Napoca, căruia îi exprimăm mulţumirile cuvenite. Un studiu în pregătire al colectivului conf. dr. Georoceanu, care va fi publicat într-unul din numerele viitoare ale *Marisiei*, va cuprinde consideraţii ample asupra materialelor osteologice de la Şincai.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Sulele sînt îngrijit lucrate, aproape toate fiind lustruite. Unele au fost cioplite şi şlefuite intenţionat spre vîrf, în partea dorsală, probabil pentru a fi mai ascuţite. Altele au fost faţetate prin prelucrare.

Pumnalele au fost descoperite pe platforma locuinţelor nr. 5 (1), nr. 8 (6), nr. 9 (5), nr. 10 (3) şi nr. 11 (2). Ele au fost confecţionate din ulnă de bovină (8) şi cîine (8). Un singur exemplar este din ulnă de lup. Pumnalele îşi păstrează uneori forma naturală. În confecţionarea acestora membrii comunităţii Coţofeni de la Şincai au adus lustruirea şi ascuţirea lor la un capăt. Unele pumnale, cele cu vîrf lat sau uşor arcuit, ar putea fi considerate şi spatule, utilizabile la tăierea sau la şlefuirea lemnului. Multe dintre ele sînt de dimensiuni mici, avînd aspectul unor forme miniaturale.

Cum s-a amintit, *săpăligile* au fost descoperite în locuinţele nr. 4, nr. 8, nr. 9 şi nr. 10. Una provine din bordeiul nr. 1, alta din stratul de cultură al secţiunii *K*. Două piese au fost confecţionate din corn de căprior, trei din corn de cerb, una din corn de bovină. Toate au gaura de înmănuşare în partea superioară. Una este cioplită şi şlefuită în partea superioară, dorsală.

Din os mai există: două *lame de cuţit*, una din coastă de porc, fragmentată la un capăt, descoperită în locuinţa nr. 8; alta, curbată, mai mică (6,3cm) provine din locuinţa nr. 11; un *pandantiv* din colţ de mistreţ, de formă cilindrică, fragmentat la extremitatea inferioară. În partea superioară piesa are o gaură de atîrnare. Ea a fost descoperită în apropierea craniului mormîntului (—1,75 m); o *patină* care are două uşoare faţete. Piesa, în secţiunea transversală ovoidală, a fost descoperită în locuinţa nr. 9.

Un os prelucrat, fin şlefuit, ce ar putea fi un fragment de patină, a fost descoperit, de asemenea, în zona mormîntului.

4. *Metal (cupru)*

În afara toporului de cupru, cu braţele dispuse „în cruce", descoperit (în 1887) pe *Cetatea păgînilor*[5], săpăturile din anii 1974—1976 au scos la iveală, cum am menţionat, 5 piese noi, din cupru.

---

[5] Toporul cu braţe „în cruce" de la Şincai, în Muzeul de istorie al Transilvaniei (MIT, IV, 1887), are lungimea de 0,24 m şi greutatea de 0,885 kg (cf. Roska, Közl, II, 1942, I, p. 21, fig. 15; idem, *ErdRep*, pp. 178—179, p. 215! nu 214).

Analiza metalografică arată că este din cupru pur (cf. Siegried Junghans, Edward Sangmeister, Manfred Schröder, *Kupfer und Bronze in den frühen Metallzeit Europas*, în *Römisch-Germanisches Zentral Museums*, Berlin, 1968, p. 252 (analiza nr. 8.991).

Deşi topoarele cu braţe „în cruce" nu sînt atribuite culturii Coţofeni (consideraţii temeinice şi pertinente la Al. Vulpe, *SCIV*, 15, 1964, 4, pp. 457—466; idem, *SCIV*, 24, 1973, 2, pp. 217—237), am considerat (*SCIV*, 25, 1974, 1, pp. 122—123) şi considerăm (*Marisia*, VII, pp. 445—446) că, triburile culturii Coţofeni au preluat, utilizat şi probabil, generalizat utilizarea acestui bun cultural dovadă descoperirea frecventă a acestui tip de topor în mediul culturii Coţofeni sau în apropierea aşezărilor acestei culturi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Două sule au fost descoperite în locuinţa nr. 4; una în bordeiul nr. 4. Spirala din sîrmă provine din locuinţa nr. 5, iar pumnalul din locuinţa nr. 8. Analiza sulelor şi pumnalului (pl. XXVI), arată că toate piesele sînt din cupru[6].

THE COŢOFENI SETTLEMENT OF ŞINCAI (MUREŞ COUNTY) (II)

(Summary)

After we have already offered in the first part (I) a detailed presentation of the important Coţofeni settlement from the *Pagan Fortress* of Şincai *(Marisia,* VII, 1977, p. 17—56), in the present issue of the publication, the author goes further in the presentation of the materials discovered in the above mentioned settlement.

It is synthetically analysed the pottery (the clay — paste, technique, typology and its ornamentation), the various burned — clay objects, those of silex (flint), bone, horn and copper; these are vestiges that inscribe this settlement as one of the most important within the Coţofeni culture from the transitional period from the neolithic age to the bronze one in Transylvania.

[6] Analiza metalografică a pieselor a fost efectuată de prof. dr. doc. E. Stoicovici de la Catedra de mineralogie a Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca, fapt pentru care îi aducem mulţumiri.

Din analiza microscopică executată de prof. Stoicovici atît pe secţiuni lustruite, cît şi pe secţiuni corodate cu o soluţie de amină cuprică, rezultă că sula (nr. 2, este din cupru nativ invadat de cuprit, tenorit şi malachit (pl. XXVI/2, 6; structura este identică şi sulelor nr. 1, 3 (cf. Buletinul de analiză nr. 212/1976. al prof. Stoicovici). Pumnalul (pl. XXVI/5, 7) este din cupru nativ cu structura granulară grosieră. El este corodat cu mină cuprică.

După opinia prof. Stoicovici metalul este *foarte pur;* are o structură granulară omogenă, fină şi nu prezintă incluziuni de alte minerale. Totodată el este autohton.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DESCOPERIRI ROMANE INEDITE ÎN TRANSILVANIA

MIHAI BLĂJAN, EUGEN STOICOVICI, PAUL GEOROCEANU, CORNEL PĂCURARIU

În ultimele trei decenii, studierea şi interpretarea vestigiilor romane şi a procesului de romanizare au constituit una din preocupările principale şi constante ale arheologilor din ţara noastră.

Amploarea pe care au luat-o cercetările în diferite complexe romane, investigarea lor sistematică prin săpături şi adunarea unui material arheologic de o excepţională valoare ştiinţifică au permis trecerea la elaborarea unor studii de sinteză privind epoca romană, începînd de la cucerirea Daciei pînă la retragerea aureliană[1].

Cercetarea ştiinţifică a abordat diferite aspecte ale culturii materiale şi spirituale romane din Dacia: etapele de cucerire, organizarea politică-administrativă, dezvoltarea economiei cu profunde implicaţii în procesul de romanizare a autohtonilor, sistemul de fortificaţii şi de apărare a provinciei, cultura spirituală, riturile funerare[2] etc. Adunarea unui material bogat de informaţii a permis totodată elaborarea unor repertorii generale şi cartarea vestigiilor romane[3].

În ciuda acestor eforturi susţinute, în stăruinţa de a reda o oglindă cît mai fidelă acestei perioade, totuşi nu s-au lămurit pe deplin toate aspectele de manifestare a stăpînirii romane în Dacia, fără a mai vorbi de faptul că repertoriul descoperirilor, în faza actuală a cercetărilor, trebuie completat la zi cu localităţile în care apar urme de locuire din această

---

[1] *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, pp. 345—567; Mihail Macrea, *Viaţa în Dacia romană*, Bucureşti, 1969.

[2] I. I. Russu, *Dacia şi Pannonia Inferior în lumina diplomei militare din anul 123*, Bucureşti, 1973; C. Daicoviciu, *Dacica*, în „Biblioteca Musei Napocensis", I, pp. 141—443; N. Gudea, *Sistemul defensiv al Daciei romane. Stadiul actual al cercetărilor (I)*. în *Apulum*, XII, 1974, pp. 182—192; Gheorghe Popilian, *Ceramica romană în Oltenia*, Craiova, 1976; Eugen Chirilă, Nicolae Gudea, Vasile Lucăcel, Constantin Pop, *Castrul roman de la Bucium*, Zalău, 1972; I. Winkler, *Procesul romanizării în lumina documentelor epigrafice şi sculpturale din aşezările rurale ale provinciei Dacia*, în *SCIVA*, 25, 1974, 4, pp. 497—516; Dumitru Protase, *Problema continuităţii în Dacia în lumina arheologiei şi numismaticii*, Bucureşti, 1966; idem, *Riturile funerare la daco-romani*, Bucureşti, 1971, pp. 83—134 etc.

[3] D. Tudor, *Oraşe, tîrguri şi sate în Dacia romană*, Bucureşti, 1968; *TIR*, L 34, Budapesta, 1969; L 35, Bucureşti, 1969.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vreme. De aceea, investigaţiile făcute în ultimul timp au scos la iveală noi vestigii romane, pe această linie înscriindu-se şi cercetările noastre de teren, efectuate între anii 1968 — 1978, ale căror rezultate în cea mai mare parte sînt inedite.

Vestigiile la care ne vom referi mai jos s-au descoperit în împrejurimile oraşului Cluj-Napoca, în valea mijlocie a Mureşului şi mai ales pe cursul inferior al Tîrnavei Mici şi în bazinul mijlociu al Tîrnavei Mari. Pentru început vom prezenta relicvele romane de la Micăsasa şi Sighişoara, urmînd ca, ulterior, să semnalăm celelalte descoperiri.

1. *Micăsasa* (jud. Sibiu) a intrat în literatura arheologică încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în urma descoperirii unui altar onorific închinat lui *deus Sarmandus* de către *Demetrius Anton*[4]. Mai tîrziu, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, numărul vestigiilor romane descoperite la Micăsasa a crescut, fiind menţionate resturi din drumul care străbătea valea Tîrnavei Mari, cărămizi, ţigle, ceramică şi ziduri de clădiri[5]. Toate aceste descoperiri constituiau dovada existenţei unei întinse aşezări rurale romane, situată pe malul drept al rîului[6]. Dacă cele mai multe relicve ieşite la iveală de-a lungul timpului s-au pierdut, în ultimii ani lucrările agricole şi edilitare executate în vatra satului au scos la lumină vestigii inedite, asupra cărora avem date şi informaţii certe:

a) În grădina casei nr. 136, locuitorul Ion Dezsi a descoperit în 1973, la adîncimea de 0,70 m, o oală cu corpul sferoidal, lucrată din pastă zgrunţuroasă gri-cenuşie, care conţinea „oase umane arse şi cenuşă". În timpul operaţiunii de salvare s-au rupt marginea şi toarta vasului (pl. XXVII/7 şi pl. XXXVIII/4).

b) În 1962, pe locul lui Alexandru Dezsi (nr. 136 a) s-a depistat un zid de cărămizi, aparţinător unei clădiri romane.

c) În str. Nouă, în dreptul casei nr. 119, în 1964, cu ocazia săpării unei gropi pentru stingerea varului, la adîncimea de 1,50 m, s-a secţionat un cuptor de ars oale. Cuptorul distrus parţial, cu bolta construită din cărămizi romane, conţinea în interior vase depuse pentru ardere[7].

d) În diferite puncte din vatra satului s-au aflat monede romane

---

[4] Ioannis Seivert, *Inscriptiones monumentorum Romanorum in Dacia Mediterranea*, Viennae, 1773, p. 79, ed. n. 251; *CIL*, III, 964; J. F. Neigebaur, *Dacien aus Überresten des klassischen Alterthums*, Kronstadt (Braşov), 1851, p. 253, 1; M. J. Ackner, *Die römischen Alterthümer und Deutschen Burgen in Siebenbürgen*, în *Jahrbuch der Kaiserl. Central Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Wien, 1856, p. 20; Iudit Winkler, *op. cit.*, p. 504 şi fig. 1, 2/92; Iulian Marţian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, Bistriţa, 1920, p. 26, nr. 433; Mihail Macrea, *op. cit.*, p. 371.

[5] J. F. Neigebaur, *op. cit.*, p. 253, 2; C. Gooss, *Chronik der arch. Funde Siebenbürgens*, Hermannstadt (Sibiu), în *AVSL*, 1876, p. 73.

[6] *TIR*, L 35, Bucureşti, 1969, p. 50—51; *Repertoriul arheologic al României*, partea privind Transilvania (ms), la Institutul de istorie şi arheologie din Cluj-Napoca, fişa Micăsasa; *Ephemeris Dacoromana*, Roma, VI, 1936, p.. 214; D. Tudor, *op. cit.*, p. 173.

[7] Informaţii amabile de la Traian Mureşan, secretarul Consiliului popular Micăsasa.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de bronz şi argint, azi în majoritate pierdute. S-a păstrat doar un denar de la Caracalla (iniţial argintat) subaerat, emis la Roma între anii 206 — 210 e.n.[8].

e) Lucrările de fundaţie executate, în 1969, la casa lui Andrei Păcurariu, pe locul numit „Grădina lui Cireş" au scos la iveală un depozit de vase romane. Ceramica cuprinde vase cu pasta fină roşie (oale, căni cu toartă, străchini, cupe etc.) şi cenuşie (străchini), precum şi vase cu pasta zgrunţuroasă gri-cenuşie, cărămiziu-portocalie sau brun-negricioasă (oale cu toartă, chiupuri, mortaria, capace etc.). Dintre piese, menţionăm o cană cu toartă cu fundul înalt şi corpul canelat (pl. XXVII/4), un fragment de castron ornamentat la baza gîtului cu o bandă de linii orizontale[9] (I. 19,8 cm; d. f. 6,5 cm; d. g. 16,7 cm; (pl. XXXVIII/2) şi şase oale cu toartă (I. 27—27 cm)[10], (pl. XXVII, 1 — 3, 5 — 6, 8).

f) Pe locul numit „Livada", situat la marginea sud-estică a satului, s-au descoperit cărămizi, ţigle, fragmente de oale şi tuburi, o monedă (as) de bronz de la Antoninus Pius, emisă la anul 138 e.n.[11], precum şi un vas de bronz de tipul „oinochoe"[12] (pl. XLII/10).

g) În 1968, cu ocazia săpării gropii pivniţei, locuitorul Ioan Bacea a aflat un sarcofag zidit din cărămizi romane, utilizate ulterior ca material de construcţie.

h) În august 1975, în dreptul grădinii lui Ioan Bacea s-a prăbuşit malul drept al Tîrnavei Mari (pl. XXVIII), înalt de circa 8 m, depistîndu-se capătul estic al altui sarcofag[13]. Pentru salvarea şi cercetarea monumentului s-a deschis pe malul abrupt al rîului o casetă de 2,20 × 1,75 m. Pe fundul gropii s-a constat un strat de cărbune şi cenuşă, precum şi numeroase resturi de locuire aparţinătoare unui bordei, al cărui contur s-a precizat mai clar numai după taluzarea malului.

Profilul peretelui are următoarea stratigrafie: 0 — 0,30 m, humus actual; 0,30 — 0,75 m, sol cenuşiu-negricios cu cioburi romane; 0,75 — 1,15 m, sol nisipos cafeniu-gălbui; 1,15 — 2 m, sol argilos virgin (pl. XXIX/B).

Bordeiul distrus parţial în urma alunecării în rîu a jumătăţii dinspre sud-est are pereţii săpaţi vertical în lutul galben argilos pînă la 1,60 m, păstrînd doar partea dinspre vest-nord-vest, pe lungimea de 1,75 m. Lat de 3,25 m, cu colţul de sud-vest rotunjit, este orientat cu axul mare spre SE—NV.

---

[8] Determinarea monedelor aparţine numismatei Viorica Pavel (Muzeul Unirii din Alba Iulia), căreia îi aducem, şi pe această cale, sincere mulţumiri.

[9] O parte redusă din ceramică se păstrează neinventariată la Şcoala generală din Micăsasa şi Muzeul municipal Mediaş, iar majoritatea materialelor au ajuns în colecţia lui George Togan din Mediaş.

[10] Utilizăm următoarele abrevieri: d. = diametrul; d. f. = d. fundului; d. g. = d. gurii; Î. = înălţimea; gr. = greutatea.

[11] Monedă determinată de I. Winkler şi păstrată neinventariată în expoziţia de istorie a Muzeului din Mediaş. Informaţii George Togan.

[12] Pentru analogii vezi Constantin Preda, *Découvertes récentes dans la nécropole tumulaire du début de l'epoque romaine à Callatis*, în *Dacia*, N. S., IX, 1965, p. 238, fig. 6 şi fig. 7; Stephanie Boucher et Suzane Tassinari, *Bronzes antiques*. I. Musée de la civilisation gallo-romaine à Lyon, Lyon, 1976, p. 142, 180.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Observațiile făcute în timpul cercetărilor duc la constatarea că acoperișul bordeiului se sprijinea pe stîlpi cu diametrul de 10—15 cm, ale căror gropi au fost surprinse în colțurile de NNV și SSV. Pe latura de nord a podelei, pe o suprafață de circa 0,80 × 1,75 m, s-a conturat o vatră de foc, de formă oval-albiată (0,40 × 0,50 m). Spre perete avea o bordură de lut ars, de culoare roșu-maronie, iar celelalte laturi erau prevăzute cu bolovani mari de gresie. Pe vatră și în jur semnalăm un strat de cultură gros de 0,50 m, care constă din cenușă, cărbune, oase „menajere" de animale, uneori arse la foc, fragmente ceramice și o porțiune din coloana vertebrală a unui cal, dispusă în poziție anatomică normală. Între vatră și peretele de vest erau așezate două pietre de gresie, folosite probabil ca mobilier pentru staționare pe vatră (pl. XXIX/A).

Podeaua albiată, cu marginile ușor ridicate are pereții lipsiți de urme de lipitură. La baza gropii s-au depistat bulgări de argilă gălbuie căzuți pe podea din pereții locuinței abandonate, care va fi servit o vreme ca groapă menajeră.

Mormîntul de inhumație. Spre marginea sudică a bordeiului, pe fundul locuinței, s-a aflat un sarcofag roman. Adîncită în solul galben-nisipos virgin pînă la 2,10 m, groapa sepulcrală are laturile de 2,10 × 0,70 × 0,75 m, (pl. XXX/1). Sarcofagul construit din cărămizi anepigrafe, dispuse pe cantul laturii mai lungi, era pavat cu șase cărămizi, avînd pe ambele laturi un număr egal de cîte șase piese. La capete avea doar cîte o cărămidă, cea de la extremitatea nord-vestică fiind completată în colțurile de sus cu cîte un fragment. Toate cărămizile au fost prinse cu lut galben argilos, avînd dimensiunile de 49 × 29 × 4,5 cm.

Sarcofagul de formă trapezoidală (1,80 × 0,50 × 0,45 m), lipsit de capac, era acoperit inițial, probabil, cu scînduri care au putrezit fără a lăsa urme. Scheletul întins pe spate avea capul spre VNV și picioarele spre ESE. Craniul căzut peste umărul drept, în colțul de vest al sarcofagului, privirea spre est. Umărul stîng ușor ridicat în sus avea pe locul articulației un os metacarp, provenit probabil de la mîna stîngă. Coloana vertebrală prezenta o ușoară arcuire spre dreapta, datorată tasării cadavrului în sarcofagul confecționat de la început neîncăpător. Mîinile întinse pe lîngă corp cu antebrațele îndoite din cot erau așezate cu oasele palmei pe bazin. Oasele membrelor inferioare prezentau labele picioarelor deranjate în timpul deteriorării sarcofagului (pl. XXX/2).

Inventarul mormîntului constă din cîteva fragmente de vase, bucăți de pămînt ars și cărbune, oase calcinate și fragmente de gresie argiloasă cenușie așezate în partea stîngă a mandibulei, în spațiul dintre clavicula stîngă și stern și lîngă femurul stîng. Menționăm, de asemenea, un fragment de cuțit (?) din fier căzut pe fundul sarcofagului, între umărul stîng și craniu. Provenienta acestor obiecte tipice trebuie pusă în legătură cu fenomenul de pătrundere a pămîntului de umplutură în interior în urma putrezirii capacului de lemn. La ridicarea scheletului, pe fundul pavat al sarcofagului s-au mai aflat doar cîteva fragmente ceramice atipice.

După depunerea sarcofagului, groapa sepulcrală a fost umplută cu

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pămînt. Pe colţul nord-vestic al mormîntului, la nivelul antic de călcare aflat la adîncimea de 0,80 m faţă de nivelul actual, s-au găsit două pietre mari de gresie, depuse ca semn de mormînt. Ulterior, depunerile aluvionare au acoperit locul, formînd un strat brun-cafeniu cu diverse materiale romane[13].

Inventarul bordeiului constă dintr-o cantitate apreciabilă de fragmente ceramice, ţigle, bucăţi de lut ars, un cap de teracotă, fragmente de sticlă (pl. XLII/9), obiecte de fier (verigă, cuie, un fragment de cuţit ?), toate puternic oxidate (pl. XLII/2—4, 6—8), trei fragmente de cute (pl. XXXIX/1—3), o monedă de bronz, un fragment de ac de os (pl. XLII/5) şi bucăţi de oase „menajere". Majoritatea materialelor provin din stratul de pe fundul bordeiului şi din jurul vetrei de foc.

Ceramica cuprinde 1 358 fragmente de vase diferite, din care o parte infimă (20 bucăţi) este de factură dacică.

Ceramica dacică de epocă romană, asociată pe fundul locuinţei cu cea romană, reprezintă 1,47 % din totalul olăriei. Vasele sînt lucrate cu mîna din pastă rudimentară, degresată cu nisip fin şi uneori cu pietricele, arsă incomplet, cu miezul negru şi feţele brun-cărămizii. Dintre forme remarcăm ceaşca ornată cu alveole (pl. XXXI/1), oala ornamentată cu proeminenţe în formă de potcoavă (pl. XXXI/1, 2), fructiera prevăzută pe margine cu proeminenţe alveolate (pl. XXXI/3) şi *borcanul* decorat cu butoni cu vîrful aplatizat (pl. XXXI/4—5).

Ceramica romană (1338 fragmente), reprezentînd 98,53%, după calitatea pastei se împarte în două categorii: a) fină şi b) zgrunţuroasă.

a) *Categoria fină* (circa 431 fragmente, adică 32,29 %) are pasta argiloasă, arsă uniform, de culoare roşie, portocalie sau cenuşiu-închisă, deschisă ori brun-gălbuie. Principalele tipuri de vase sînt oala, farfuria, strachina, castronul, cana, bolul, cupa, ulciorul şi vasul bitronconic.

Oala cu sau fără toartă este tipul de vas cel mai utilizat, cuprinzînd variante de dimensiuni mari şi mijlocii (pl. XXXIX/6), bombate sau zvelte, cu marginea evazată oblic şi puternic profilată, canelată la interior, cu nervură exterioară, muchia arcuită şi subţiată. Unele exemplare au pereţii drepţi şi buza teşită orizontal, plată sau canelată (pl. XXXIII/3, 10; pl. XXXV/4 şi pl. XXXVI/2), Farfuria scundă, întîlnită rar, are marginea puternic evazată (pl. XXXIV/1, 7, 14). Strachina, destul de frecventă, cuprinde variante cu corpul scund sau înalt, marginea invazată, îngroşată sau subţiată (pl. XXXIV/2, 4, 8, 10). Castronul înalt, cu pîntecul puternic bombat şi buza evazată oblic are pe

[13] Identificarea sarcofagului aparţine elevilor Corneliu Păcurariu, Ion Dézsi şi Dan Raica de la şcoala generală din localitate, care, cu ocazia răvăşirii scheletului dezvelit la capătul sud-estic al mormîntului, au aruncat în rîu oasele labelor şi gambei drepte, precum şi cîteva fragmente dintr-o cană cu cioc şi bucăţele de sticlă. Descoperirea a fost anunţată telefonic Muzeului din Mediaş de către prof. Corneliu Păcurariu, primarul comunei. Cercetările făcute la locul descoperirii au identificat în malul drept al rîului oasele altului schelet, smulse în zilele următoare de apele învolburate împreună cu încă trei cărămizi căzute din sarcofagul amintit. Salvarea mormîntului s-a făcut în zilele de 15—20 august cu ajutorul prof. C. Păcurariu, materialul arheologic şi osteologic fiind depuse la Muzeul municipal Mediaş.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mijloc o nervură (pl. XXXIV/5, 9, 11—13). Se întîlnesc şi variante de formă tronconică (pl. XXXIII/9 şi pl. XXXIV/3) sau semisferică (pl. XXXIII/6—7; pl. XXXV/1—3, 6, 8), cu marginea profilată. *Cana cu toartă* se caracterizează printr-un gît înalt cu marginea profilată, deseori canelată (pl. XXXII/1—2, 4) sau prevăzută cu cioc (pl. XXXIII/2). Bolul înalt, uneori bitronconic (pl. XXXV/9), are marginea îngroşată şi rotunjită (pl. XXXIII/5). *Ulciorul cu toartă* este reprezentat de un singur gît cilindric (pl. XXXVII/8), iar *cupa* tronconică (pl. XXXII/3 şi pl. XXXV/5) este decorată cu pastile în relief.

Fundurile de oale, străchini, castroane, căni şi boluri, de obicei, sînt inelare şi mai rar plate (pl. XXXIII/4, 8). Unele oale au fundul concav în partea centrală, fiind prevăzute cu *umbo* la interior ((pl. XXXV/7). Torţile întîlnite la oale şi căni au secţiunea rectangulară şi marginile rotunjite.

Majoritatea vaselor sînt acoperite pe ambele feţe cu o angobă roşu-brună sau cenuşiu-negricioasă, dar se întîlnesc ornamente lustruite (pl. XXXV/1) sau incizate, ca liniile orizontale (pl. XXXIII/1, 5—6; pl. XXXV/6) dispuse pe pîntecul oalelor, castroanelor şi cănilor, ori canelurile executate pe umărul, partea teşită a marginilor şi pe suprafaţa exterioară a torţilor.

b) *Ceramica zgrunţuroasă* (935 fragmente, adică 64, 94%) are pasta degresată cu mult nisip, paete de mică şi pietricele. Suprafaţa exterioară a vaselor este aspră la pipăit. Arderea s-a realizat incomplet în mediu oxidant sau reducător. Pereţii vaselor au miezul cenuşiu-negricios şi feţele brune, cu nuanţe cărămizii, gălbui sau gri. Un număr redus de fragmente sînt arse secundar.

Repertoriul formelor acestei categorii de ceramică este mai redus, cuprinzînd: oala cu sau fără toartă, cana, strachina, capacul, pocalul, amforeta, fructiera, chiupul etc.

Oala de dimensiuni diferite se caracterizează prin fund concav (pl. XXXIX/8), corpul zvelt sau bombat, gîtul scurt, marginea răsfrîntă spre exterior, de cele mai multe ori direct din pereţii vasului. Marginile sînt îngroşate, cu muchia rotunjită, canelate la interior sau teşite orizontal la partea superioară (pl. XXXVI/1, 4—5, 7; pl. XXXVII/1, 3, 6). *Cana* cu toartă, cu gîtul cilindric şi marginea profilată, are toarta ornamentată cu două caneluri longitudinale (pl. XXXII/6). *Strachina* tronconică prezintă fundul plat şi uşor profilat, marginea invazată şi rotunjită (pl. XXXVI/6). *Capacul* are marginea simplă şi butonul scund, cu suprafaţa concavă (pl. XXXVI/3; pl. XXXVII/9). *Pocalul* este tronconic, avînd piciorul de susţinere cu fundul plat sau concav, prevăzut la interior cu *umbo* şi caneluri (pl. XXXVII/7). *Ulciorul-amforetă* are gîtul cilindric şi marginea evazată oblic (pl. XXXIV/6). *Amfora* reprezentată de un fragment de perete din regiunea fundului este decorată pe ambele feţe cu caneluri largi dispuse orizontal (pl. XXXVIII/1). *Fructiera* are piciorul cu baza mult evazată (pl. XXXII/7). *Chiupurile* de dimensiuni mari sînt voluminoase (pl. XXXVII/10; pl. XXXVIII/3), cu grosimea pereţilor de 0,8—1,5 cm şi marginea teşită orizontal, lată de 4—6,9 cm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În general, decorul cuprinde motive simple: crestături executate pe muchia marginii, canelura largă care marchează trecerea gîtului spre umăr printr-un prag (pl. XXXIV/5, 11—13), linii distanţate (pl. XXXIII/1, 3, 6), caneluri orizontale simple (pl. XXXIII/5; pl. XXXVII/3) sau grupate în benzi (pl. XXXIII/4, 7; pl. XXXIV/6; pl. XXXVII/5—6 şi pl. XXXIX/7); linii în val simple sau în benzi, cuprinse între două caneluri (pl. XXXVII/1), situate deasupra sau alternînd cu benzi de striuri orizontale (pl. XXXII/5; pl. XXXIX/4—5), incizate cu pieptenele în regiunea superioară a vasului (pl. XXXVII/10; pl. XXXVIII/2—3) etc. Suprafaţa butonului capacelor (pl. XXXVI/3 şi pl. XXXVII/9) şi a fundului oalelor, străchinilor şi pocalelor (pl. XXXVII/2, 4, 7) este ornamentată cu linii concentrice imprimate în timpul desprinderii de pe roată. Torţile sînt prevăzute cu 2—3 caneluri longitudinale, despărţite de nervuri mediane (pl. XXXII/2, 6 şi pl. XXXXIX/6).

După tehnica de ardere şi culoare, ceramica romană se clasifică în două categorii distincte: 1) *ceramica cenuşie* şi 2) *ceramica roşu-cărămizie*.

1) Fragmentele din *prima categorie* sînt mai numeroase şi au nuanţe diferite, variind între cenuşiu-deschis şi cenuşiu-închis. În spărtură transversală se observă o variaţie de culoare între miez şi suprafeţe (externă şi internă), miezul fiind mai întunecat. Această variaţie se datoreşte oxidării parţiale a ceramicii respective fie în timpul arderii, fie în timpul folosirii vaselor în scopuri casnice. În cazuri mai rare se observă o situaţie inversă: miezul este mai deschis la culoare decît suprafeţele, fapt datorat respoirii ceramicii cu o pastă neagră (cu funingine) pentru a doua oară şi fixarea pojghiţei negre printr-o ardere uşoară, sub 350°C. În concluzie, deci condiţiile de ardere ale ceramicii cenuşii sînt reducătoare şi foarte reducătoare, ceea ce implică o conducere mai atentă a procesului de ardere a acestei grupe ceramice.

Pentru a cunoaşte mai exact condiţiile de ardere, inclusiv temperatura de ardere a ceramicii antice de la Micăsasa, am procedat la recoacerea ei la temperaturi diferite, constatînd următoarele: la 350°C, în mediu oxidant, ceramica cenuşie se transformă în ceramică roşie de diferite nuanţe, odată cu arderea pigmentului negru, cărbunos, fin dispersat în masa ciobului ceramic (pl. XL/1—3). Prin arderea în continuare la temperaturi din ce în ce mai mari, deci la 500, 700, 900 şi 1 000°C, tot în mediu oxidant, ceramica devine din ce în ce mai intens colorată la roşu-cărămiziu şi mai compactă, mai sonoră la lovire. Atît ceramica dacică cît şi cea romană au rezistat fără diformări pînă la 900°C, ceea ce indică o compoziţie mineralogică unitară a ciobului.

La temperatura de 1 100°C toate probele s-au topit, dînd o sticlă brună-neagră, fluidă, din cauza numeroşilor fondanţi conţinuţi în argila folosită. Printre aceştia se numără alcalinele şi calciul din feldspaţi şi din sericit, după cum şi fierul din limonit. Deci în intervalul de temperatură cuprins între 900° şi 1 100°C se produce o expandare a acestei ceramici comune.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

2) *Ceramica roşu-cărămizie* se caracterizează prin nuanţe diferite de roşu, în funcţie de temperatura de ardere. Am folosit acest criteriu pentru a obţine date în legătură cu temperatura din cuptor în momentul arderii ceramicii dacice şi romane. În acest scop s-a comparat culoarea ciobului original cu aceea a fragmentului prelevat din acelaşi ciob şi ars la temperaturile amintite mai sus, şi s-a constatat că temperaturile de ardere au variat în intervalul de la 500 la 700°C.

În ceea ce priveşte stratul acoperitor sau angoba, care constituie ornamentaţia ceramicii roşii, ea este formată în toate cazurile dintr-un pigment mineral limonitos de concentraţii diferite, mai mari decît ale pastei ceramice pe care se aplică această angobă. Prin arderea oxidantă a acestui pigment limonitos din angobă se produce fixarea pe ciob şi înroşirea mai intensă decît a ciobului, întrucît angoba are un conţinut de limonit superior aceluia al pastei ceramice. Înroşirea se datoreşte transformării, prin ardere, a limonitului în hematit.

Ceramica dacică cărămizie, atunci cînd nu a fost ţinută în timpul necesar în cuptor, are în secţiune transversală feţele cărămizii şi miezul cenuşiu sau negru, datorită resturilor organice prezente întotdeauna în pasta ceramică, de unde rezultă că temperatura de ardere nu s-a ridicat peste 350°C în zona de miez a ciobului.

Dacă ţinem seama de granulaţia pastei ceramice, constatăm că ceramica din antichitate, dacică şi romană, variază şi în această privinţă în limitele unei ceramici fine, cu structura omogenă, indiferent dacă este cenuşie sau roşie (pl. XL/1—2) şi a unei ceramici grosiere sau neomogene (pl. XL/3—4).

Pe bază de studiu mineralogic-microscopic, în structura ceramicii dacice şi romane se disting un fond sau o masă fundamentală de microlite şi criptocristale de dimensiuni sub 0,02 mm în diametru, formate din metacaolinit şi sericit, în care apar o serie de incluziuni de minerale variate ca: feldspat, cuarţ, mice, piroxeni, epidot, calcit, titanit, la care se adaugă fragmente de roci ca: pegmatit, granit, gneis, cuarţit, gresie şi un pigment roşu format din hematit sau respectiv negru, format, în ultimul caz, din materialul cărbunos sau organic încorporat în masa sau pasta ceramică.

Compoziţia mineralogică arătată mai sus este proprie unei argile ordinare, prezente în toate zonele cu depozite sedimentare, inclusiv în împrejurimile localităţii Micăsasa.

În pl. XL/1—2 constatăm deci o masă fundamentală formată mai ales din metacaolinit şi din sericit lamelar, în care sînt incluse granule mai mici sau mai mari de cuarţ, feldspat etc. În pl. XL/3—4 se observă tot o masă fundamentală fină în care apar incluziuni mult mai mari, formate din fragmente de roci ca, de exemplu, pegmatit şi gresie, alături de mineralele cuarţ, feldspaţi etc. şi din nelipsiţii pigmenţi roşii, hematitici, sau negri, cărbunoşi[14].

Fragmentele de sticlă albă găsite în locuinţă indică devitrifieri evi-

[14] Din păcate, microfotografiile alb-negru nu redau diferenţa de culoare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dente prin apariţia la suprafaţa cioburilor a unor straturi foarte subţiri de criptocristale, în măsură să dea — prin interferenţe luminoase — irizaţii mai mult sau mai puţin manifeste.

Rocile folosite ca cute sînt rocile cu cuarţ, feldspat, biotit, parţial alterate: limonitizate, cloritizate şi mai ales caolinitizate (pl. XLI/1—2). Datorită structurii fine, cu granule de cuarţ şi feldspat răspîndite într-o masă fundamentală microlitică-criptocristalină, fină, felsitică, roca riolitică este un abraziv natural de bună calitate şi astfel se justifică pe deplin utilizările date.

Rocile riolitice de acest tip se regăsesc în formaţiunile geologice mai vechi sau mai noi din Munţii Apuseni, de unde prin eroziune, transport şi sedimentare au putut apare ca fragmente de diferite mărimi în depunerile mai noi de la Micăsasa.

Piesele de fier reprezintă sub raport metalografic un fier-carbon ductil şi maleabil, format din granule de ferrit delimitate de pojghiţe, lamele şi noduli de grafit (pl. XLI/3—4), structură care conferă metalului, obţinut prin forjare, calităţi mecanice bune.

În locuinţă s-a descoperit şi capul unei teracote din lut ars, lucrată prin turnare din pastă caolinică fină, de culoare roşie[15] (pl. XLII/1).

Monedele sînt reprezentate de o singură piesă de bronz descoperită lîngă vatra de foc, în stratul de cenuşă de pe fundul bordeiului (pl. XLIII/c). Piesa este un *sesterţ* de la Hadrianus, emis la Roma. Av. HADRIANVS AVG. CAES. M. PP. Capul laureat spre dreapta. Rv. S—C. Diana stînd spre stînga, ţine o săgeată şi arcul. *Strach*, II, 702. D. 30—31 mm. Gr. 25,75 g[16].

În concluzie, putem afirma că materia primă pentru ceramica provenită din locuinţa de la Micăsasa îşi poate trage originea din resurse locale, la fel ca şi rocile riolitice folosite pentru cute. Celelalte materiale din fier şi sticlă sînt aduse din alte centre ale Imperiului, în localitate sau în nemijlocită apropiere negăsindu-se materiile corespunzătoare elaborării produselor respective.

Materialul faunistic. Urmele de faună cercetate, în marea lor majoritate „resturi menajere", provin de la cinci specii de mamifere domestice, totalizînd un număr de 87 indivizi (vezi tabelul).

Specia cea mai răspîndită o constituie *bovinele*. Lipsa unui număr mai mare de oase întregi ne face să apreciem cu destulă aproximaţie că animalele aveau o talie mijlocie cu înălţimea la grabăn cuprinsă între 1,20—1,39 m. Din punct de vedere al constituţiei erau animale bine conformate şi robuste. Majoritatea animalelor (85%) erau de vîrstă adultă (5—8 ani). S-a găsit un număr destul de mic de oase de animale tinere (2 ani) şi foarte puţine resturi de tineret pînă la 2 ani. Pe baza acestor date presupunem că populaţia respectivă practica creşterea bovinelor pentru producţie şi muncă în agricultură, iar sacrificarea animale-

[15] Pentru analogii vezi Vagn Pousen, *Catalogue des terres cuites greques et romaines*, Copenhague, 1949, pp. 38—39, pl. XLIII, 74.

[16] Determinarea piesei aparţine numismatei V. Pavel.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lor se făcea în majoritatea cazurilor pentru cele ajunse la vîrsta cînd nu mai erau productive.

Ovicaprinele reprezintă a doua specie domestică ca frecvenţă. Datorită lipsei unor criterii obiective nu s-a putut face determinarea speciei *ovis* sau *capra* şi nici a taliei. Pentru majoritatea indivizilor cercetaţi aceştia erau de vîrstă între 4—6 ani.

Porcinele sînt reprezentate printr-un număr redus de indivizi. Erau animale de talie relativ mică şi rasă primitivă, cu vîrsta cuprinsă între 1—3 ani. Numărul mic de indivizi existent, în comparaţie cu celelalte specii, ne face să presupunem că creşterea acestor animale nu constituia o preocupare de bază a locuitorilor, probabil datorită faptului că suprafeţele cultivate cu cereale nu erau prea întinse, predominînd păşunile şi fîneţele în zona respectivă.

Cabalinele sînt slab reprezentate. Un fapt, credem noi, demn de subliniat, este prezenţa în bordei a pieselor osoase întregi (vertebrele cervicale în totalitate) de la un individ şi oase ale membrelor (falange) de la alţi indivizi, ceea ce ne face să presupunem că specia respectivă nu era folosită pentru hrană, iar resturile au ajuns accidental în locuinţă. Ipoteza noastră este întărită şi de cercetările lui Habermehl făcute în aşezarea romano-germană Butzbach, unde de asemenea s-au găsit numeroase oase întregi de cabaline. Autorul ajunge la concluzia că populaţia respectivă nu folosea carnea de cal în alimentaţie[17].

Caninele, reprezentate numai de 2 indivizi, credem că au ajuns întîmplător în bordei, în aceleaşi condiţii ca şi resturile de cabaline.

Puţinele resturi de *mamifere sălbatice* determinate *(Cervus elaphus L., Lepus europaeus L., Sus scrofa ferus L.)* ne arată că vînătoarea nu constituia, cel puţin pentru locuitorii bordeiului cercetat, o preocupare statornică de procurare a hranei, şi se practica cu totul sporadic.

În general, din analiza resturilor de faună provenite din bordeiul roman de la Micăsasa putem desprinde o concluzie parţial valabilă, datorită lipsei unei cantităţi mai mari de piese osoase, că respectiva populaţie era stabilă şi că în afara ocupaţiei de bază — agricultura — practica şi creşterea animalelor, îndeosebi a bovinelor şi ovicaprinelor. Alături de produsele agricole, cele rezultate din creşterea şi exploatarea animalelor asigura necesarul de hrană şi unele materii prime folosite în industria casnică (piei, păr, lînă etc.).

---

[17] Habermehl K. H., *Die Tierknochenfunde im römischen Lagerdorf Butzbach*, în *Saalburg Jahrbuch*. XVIII, 1959 — 1960, pp. 67 — 108; Boessneck J., *Ein Beitrag zur Errechnung der Widerristhöhe nach Metapodienmassen bei Rindern, Zuschrift für Tierzüchtung und Züchtungsbiologie*, 68, 1, 1956; Duerst J. U., *Vergleichenden Untersuchungsmethoden am Skelett bei Säugern*, în O. Abdelhalden, *Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden*, Abteilung VII, *Methoden der vergleichende morphologisches Forschung*, II, 2, S. 125 — 530, 1926: Krahmer R, *Messungen am Kopfskelett des Pferdes. Ein Beitrag zur Bedeutung der Kraniologie. Veterinär Dissertation*, Leipzig, 1963.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

REPARTIȚIA
pe specii a materialului osos (resturi menajere) din bordeiul roman de la Micăsasa — „Livada"

Nr. crt.	Specia	Fragmente; Nr. absolut	Indivizi Nr. absolut	Indivizi %	Observații
1	Bos taurus L.	142	47	54,02	
2	Ovicaprine	56	26	29,88	
3	Sus scrofa domestica L	10	8	9,10	
4	Equus caballus L.	12	4	4,51	
5	Canis familiaris L.	4	2	2,31	
Total animale domestice		224	87	95,64	
1	Cervus elaphus L.	5	2	50	
2	Lepus europaeus L.	1	1	25	
3	Sus scrofa ferus L.	1	1	25	
Total animale sălbatice		7	4	4,36	
Total general		260*	91	100	

*) S-au inclus și 29 fragmente neidentificabile.

Observațiile stratigrafice și analiza materialului arheologic duc la constatarea că bordeiul cercetat face parte din seria primelor locuințe construite de coloniștii romani aduși la Micăsasa după sfîrșitul ultimului război daco-roman. Prezența ceramicii dacice de epocă romană — e drept, într-un procent redus — în inventarul locuinței face dovada schimburilor de bunuri materiale între coloniștii veniți din întreg Imperiul Roman și populația autohtonă dacică, atestată prin așezări întinse la Mediaș[18], Copșa Mică — „Cetate"[19] și în vecinătatea localității Micăsasa, la Țapu[20] și pe dealul „Chiciora"[21].

Coloniștii romani statorniciți la Micăsasa au pus bazele unei așezări rurale civile cu caracter agrar, în care, pe lîngă meșteșuguri, practicau intens agricultura și creșterea animalelor (bovine, ovicaprine, porcine, cabaline etc.).

Dacă la începutul sec. II e.n. locuirea se limita doar la o zonă redusă de pe malul drept al rîului, folosind ca locuințe bordeiul, ulterior

[18] I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică. Cu privire specială la Transilvania*, Edit. Științifică, București, 1969, p. 264, nr. 178, cu toată bibliografia.

[19] N. Lupu, *Ein Körpergrab aus dem 3. Jahrhundert bei Kleinprobstdorf — Proștea Mică*, în *Forschungen zur Volks-und Landeskunde*, 5, 1961, pp. 151—168, pl. III; Săpături de salvare executate, în 1974, de I. Winkler și M. Blăjan. Materialul inedit în Muzeul din Mediaș.

[20] I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 278, nr. 318.

[21] Materialul inedit la Școala generală din Micăsasa. Vezi M. Blăjan — G. Togan, *Descoperiri celtice și dacice inedite la Mediaș și în împrejurimi*, ms.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aşezarea s-a extins pe o suprafaţă mare, ocupînd vatra actuală a satului. În această zonă se constată numeroase resturi de locuire, substrucţii de clădiri de piatră şi cărămidă, ţigle, olane, cuptoare de ars ceramică, monede din sec. II—III e.n. etc. Într-o fază mai tîrzie, în urma edificării clădirilor de suprafaţă, malul drept al rîului a fost părăsit, fiind folosit ca cimitir. Primele înmormîntări au început probabil spre mijlocul sec. II e.n., poate după părăsirea şi nivelarea bordeielor. În acest sens trebuie interpretată prezenţa mormîntului de inhumaţie săpat în locuinţa cercetată, la care se adaugă resturile unui alt schelet, lipsit de sarcofag, apărut în vecinătate, în malul rîului, ca şi sarcofagul de cărămidă distrus cu ani în urmă. De fapt, mormîntul cu sarcofag de cărămidă de tipul celui de la Micăsasa nu este un fenomen singular în Dacia romană. Asemenea descoperiri funerare se cunosc la Alba Iulia (Apulum) pe „Podei"[22], şi la Olteni (jud. Covasna)[23], unde mormîntul construit şi pavat cu cărămizi aşezate pe cant, unele cu ştampila CH II B, cu acoperiş de ţigle dispus în două ape, avea ca inventar două inele, un vas de sticlă şi o monedă de la împărăteasa Faustina (a. 141), pusă în gura mortului. Acest tip de sarcofag este cunoscut şi în alte regiuni ale imperiului, dăinuind pînă în sec. IV e.n.[24].

Tot la Micăsasa a ieşit la iveală, în vecinătatea descoperirii noastre, o urnă care conţinea „oase arse şi cenuşă". Cele patru monumente funerare descoperite pe malul drept al Tîrnavei Mari pledează în favoarea identificării unui cimitir roman biritual, al cărui început poate fi plasat cronologic pe la mijlocul sau în a doua jumătate a sec. II e.n. Situat într-o zonă locuită anterior, cimitirul se întindea la sud-vest de aşezarea ridicată de romani pe malul rîului după consolidarea stăpînirii lor în Dacia.

2. *Sighişoara* (jud. Mureş). În colecţiile muzeului sighişorean se păstrează o teracotă cu caracter votiv (inv. nr. 3.472), reprezentînd pe Venus[25]. Figura cu corpul nud se sprijină pe piciorul stîng, avînd pe

---

[22] M. Macrea şi D. Protase, *Şantierul Alba Iulia şi împrejurimi*, în *Materiale*, V, 1959, p. 437, fig. 3, 2 şi pp. 438 — 439.

[23] Z. Székely, *Sondajele executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 331.

[24] În cimitirul roman de la Gerulata — Rusovce (Cehoslovacia), dezvelit în ultimii ani, mormîntul 2 avea pereţii laterali construiţi din cărămizi puse pe cant. La capete cutia era închisă cu cîte o piatră de aceeaşi înălţime cu cărămizile, cu latura interioară fasonată. Inventarul mormîntului cuprinde pe lîngă vase de sticlă, două brăţări, una de os şi cealaltă de bronz şi cîte o monedă de la împăraţii Constantiu (306 — 337), Constantiu II (335 — 340) şi Constans (335 — 350), care asigură datarea mormîntului în sec. IV e. n. (Cf. L'udmila Kraskovská, *The Roman cementery at Gerulata Rusovce*, Czechoslovakia, *BAR*, Supplementary Series 10, 1976, p. 71, p. 85, 4, Grave 2). De asemenea, sarcofagul de cărămizi romane (Ziegelplattengrab) care închidea un schelet de femeie, descoperit la Intercisa (Ungaria) a fost datat în a doua jumătate a sec. III şi prima jumătate a sec. IV e.n. (Cf. Eszter B. Vágó — István, *Die Gräberfelder von Intercisa der spätrömische Südostfriedhof* I, Budapest, 1976, p. 19, Abb. 6, Grab 199).

[25] Aducem sincere mulţumiri, şi pe această cale, colegei Adriana Colceru de la Muzeul din Sighişoara, care ne-a permis cu multă amabilitate publicarea piesei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dreptul îndoit din genunche şi adus înainte. Are pieptul îngust, cu sînii uşor reliefaţi, trunchiul subţire, abdomenul proeminent şi bombat, cu ombilicul marcat de un cerculeţ. Mîinile sînt întinse pe lîngă corp: cea stîngă prevăzută cu o brăţară pe braţ poartă o coroană de frunze, iar cea dreaptă are brăţara pe antebraţ, ţinînd o pateră (?). Capul rupt de la nivelul gîtului purta o diademă cu un voal ce cădea pe umeri oblic, lăsînd faţa şi spatele descoperit. Veşmîntul care acoperă partea inferioară a divinităţii este prins cu un capăt în jurul cotului mîinii stîngi, căzînd la spate în cute largi, sugerate prin ondulaţii orizontale paralele (pl. XLIII/a—b şi pl. XLIV/a—b).

Unele elemente ale corpului (masivitatea mîinii şi a piciorului drept, căderea oblică şi asimetrică a umerilor, alungirea mîinii drepte, reliefarea schematică şi stilizată a labelor picioarelor deformate prin sudarea pe suport etc.), denotă preocuparea redusă a meşterului coroplast pentru executarea cu grijă a pieselor de artă, prin nerespectarea proporţiilor şi volumelor corpului uman.

Figurina se sprijină pe un suport gol la interior, de formă paralelipipedică, cu un colţ deteriorat, ornamentat în faţă cu caneluri oblice. Goală în interior este turnată în tipar cu două valve. Lutul argilos fin are culoarea roşu-portocalie. I. totală: 12,2 cm.

După aspectul iconografic, statueta poate fi inclusă în categoria figurinelor ce reprezintă pe Venera, zeiţa dragostei şi frumuseţii. Cele mai bune analogii pentru piesa noastră, care merg uneori pînă la identitate, le găsim în seria de teracote de la Apulum, păstrate în colecţia Muzeului Unirii din Alba Iulia. Ea se încadrează în grupa figurilor care au mîna stîngă întinsă pe lîngă corp ţinînd o coroană de frunze, şi o înfăţişează pe *Venus*, în calitate de zeiţă a Victoriei — Venus Victrix —, protectoare a soldaţilor[26].

Deşi nu s-au constatat locul şi data descoperirii, numeroaselor vestigii romane (aşezări, cimitire şi castrul de pămînt) ieşite la iveală pe teritoriul şi în împrejurimile oraşului, ne face să presupunem că piesa în discuţie provine din seria materialelor descoperite pe teritoriul castrului sau aşezării civile de la „Podmoale"[27]. Cît priveşte atelierul de provenienţă a teracotei, analogiile frapante pe care le are cu piesele similare de la Apulum, ne îndeamnă să-l căutăm în acest oraş, de unde au fost aduse şi venerate de către soldaţii detaşamentului legiunii a XIII Gemina, menţionat la Sighişoara de ştampilele cărămizilor descoperite în castrul de pămînt de la „Podmoale"[28].

---

[26] Al. Popa, *Teracote cu caracter votiv de la Apulum*, ms; vezi şi L. Ţeposu — David, *Teracote reprezentînd pe Venus*, în *ActaMN*, I, pp. 473 — 475.

[27] Cf. Mihail Macrea, *op. cit.*, p. 228; Dumitru Protase, *Problema continuităţii*..., p. 50 sqq.

[28] D. Tudor, *op. cit.*, p. 175 şi nota 1; *TIR*, L 35, pp. 65—66, cu toată bibliografia citată.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

UNVERÖFFENTLICHTE RÖMISCHE FUNDE AUS TRANSSILVANIEN

(Zusammenfassung)

In den letzten drei Jahrzehnten machte das Studium der Funde aus dem 2. — 3. Jh. u. Z. und des Romanisierungsprozesses Dakiens grosse Fortschritte, wobei verschiedene Aspekte der römischen Sach- und Geisteskultur angschnitten wurden. Die Anhäufung einer sehr grossen Menge von Informationen ermöglichte die Erarbeitung von Synthesen und allgemeinen Repertorien. Trotz dieser ständigen Bestrebungen blieben gewisse Aspekte der Römerherrschaft in Dakien noch ungeklärt und die Liste der Siedlungen ist bereits durch die zahlreichen unveröffentlichten Funde überholt.

Die archäologischen Ausgrabungen und unsere Geländeforschungen aus den Jahren 1968—1978 in der Umgebung von Cluj, am Mittellauf des Mureş, am Unterlauf der Kleinen Tîrnave und im mittleren Becken der Grossen Tîrnave brachten neue römische Funde ans Licht:

1. *Micăsasa* (Kr. Sibiu). Im Bereich der in der archäologischen Fachliteratur schon seit der zweiten Hälfte des 18. Jhs. bekannten Römersiedlung wurden im Laufe der Zeit Reste einer römischen Strasse, Baumaterial (Mauer- und Dachziegel, behauene Steine u.a.), Mauern, Inschriften, Tonware und Münzen entdeckt. Land- und Bauarbeiten, die in den letzten Jahren im Weichbild des Dorfes durchgeführt wurden, brachten noch unveröffentlichte römische Funde ans Licht: eine Urne (Im Garten des Hauses Nr. 136), die Ziegelmauer eines römischen Gebäudes (im Garten des Hauses Nr. 136 a), einen Töpferofen (Strada Nouă Nr. 119), römische Bronze- und Silbermünzen (ein As von Antoninus Pius, ein Denar von Caracalla usw.), einen Verwahrfund römischer Gefässe („Garten des Cireş"), einen römischen Sarkophag („Livadea" — Garten des Ioan Bacea) u.a.

Als Folge der Überschwemmung im Sommer 1975 kam durch einen Erdrutsch am rechten Ufer der Grossen Tîrnave ein Ziegelsarkophag zum Vorschein. Durch Ausschachtung einer Kassette (von 2,20 × 1,75 m) an der Fundstelle wurde die WNW-Seite einer teilweise durch die Flut zerstörten Wohngrube mit der Seitenlänge von 3,25 m aufgedeckt; in ihrer nordöstlichen Ecke befand sich eine Feuerstelle. Auf der Südseite der Behausung war unter dem Niveau des Bodens ein trapezförmiger Sarkophag (1,80 × 0,50 × 0,45 m), ohne Deckel, vergraben; die Seiten und der Boden waren aus unbeschrifteten Ziegeln aufgeführt, die mit tonhältigem Lehm zusammengefügt und auf die Kante der längeren Seite gestellt waren. Das Skelett in Rückenlage mit dem Kopf nach WNW und den Füssen nach OSO ausgerichtet, hatte die Hände auf dem Becken liegen. Das Grabinventar bestand aus untypischen Tonscherben, Eisen, Glas, Tierknochen usw. aus der Füllerde der Wohngrube. Die

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nordwestliche Ecke des Grabes war durch zwei grosse Sandsteine bezeichnet, die sich in 0,80 m Tiefe zu der heutigen Oberfläche befanden.

Das Inventar der Wohngrube enthielt Ziegelscherben, Stücke gebrannten Lehms, Tonware, einen Terrakotta-Kopf, Glasscherben, Eisengegenstände (Ring, Nägel, Stück eines Messers ?), alle sehr strak verrostet; sie bestanden aus Karboneisen mit Ferritkörnchen; weiters waren da noch drei Bruchstücke von Wetzsteinen aus Riolith-Gestein, ein Bronze-Sesterz von Hadrian, das Bruchstück einer Nadel aus Bein und Tierknochen vom Küchenabfall.

Die Tonware (1358 Bruchstücke) besteht aus 20 Scherben (1,47%) dakischer römerzeitlicher Gefässe (Tasse, Topf, Fruchtschale u.a.) und 1 338 Scherben (98,53%) provinzialrömischer Gefässe. Nach Güte des Tons unterscheidet man zwei Gruppen: feine Keramik (431 Bruchstücke, also 32,29%) und grobe Ware (935 Bruchstücke, also 64,94%). Nach Brand und Farbe Zerfällt die römische Töpferware in eine graue Gruppe, die reduktiv bei einer Temperatur von 350°C und eine ziegelrote Gruppe, die oxydierend bei 500—700°C gebrannt war. Die mikroskopische Untersuchung der Tonstruktur erbrachte für die römische Tonware einen Grundsmasse von Mikrolithen und Kryptokristallen (Metakaolinit und Sericit), Einsprengsel verschiedener Mineralien und roten Farbstoffs (Hämatit) oder schwarzen Farbstoffs (kohlenreiche Materie).

Die Hauptformen sind: Topf mit oder ohne Henkel, Henkelkanne, Napf, Schüssel, Schale, Becher, doppelkegelstumpfförmiges Gefäss, Deckel, Pokal, Krug, Amphorette, Fruchtschale, Krausengefäss u.a. — Die Verzierung ist einfach: Kannelüre, waagrechte Linie, einfache Wellenlinie oder Wellenband, Ritzlinie und roter oder grauschwärzlicher Überzug.

Der Rohstoff für die Herstellung der Töpferware und die Riolith-Gesteine stammen aus örtlichen Quellen, die Eisen- und Glasgegenstände wurden aus anderen Zentren des Römerreichs hingebracht.

Die tierischen Funde umfassen die Küchenabfälle u.zw. Knochen von fünf Haustiergattungen, die von etwa 87 Individuen stammen (siehe Tab. Nr. 1). Die meisten Knochenreste sind von Rindern (54,02%); sie waren mittelgross, kräftig, in der Mehrzahl ausgewachsene Tiere (5—8 Jahre) und wurden in der Landwirtschaft verwendet. Die Schafe und Ziegen (29,88%) im Alter von 4—6 Jahren werden gefolgt von kleinwüchsigen Schweinen (9,10%) im Alter von etwa 1—3 Jahren. Die wenigen Reste von Pferden und Hunden waren nur zufällig in die Wohngrube gelangt, vermutlich nach Aufgabe dieser Behausung und ihrer Wiederverwendung als Müllgrube. Die durch nur wenige Knochenreste von Hirsch, Hase und Wildschwein vertretenen Wildtiere weisen auf gelegentliche Ausübung der Jagd hin.

Die Untersuchung des archäologischen Fundstoffs aus der Wohngrube und seine Datierung auf Grund der Münze von Hadrianus ermöglichen die Zuweisung in die Reihe der frühen Behausungen, die von den nach Micăsasa gekommenen Kolonisten in den ersten Jahrzehnten des 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Jhs. u.Z. errichtet worden waren. Angesiedelt neben der örtlichen dakischen Bevölkerung, die in der Nachbarschaft durch zahlreiche Siedlungen und durch die in der Wohngrube selbst gefundene Tonware belegt ist, betrieben die römischen Kolonisten Ackerbau, Viehzucht, Handwerke, Jagd usw.

Die Aufgabe der Wohngruben-Zone, die bis zur Mitte oder der zweiten Hälfte des 2. Jhs. u.Z. besiedelt war, und die Verwendung der Flussterrasse als Grabfeld, was durch die Urne und die drei Skelettgräberfunde am rechten Flussufer bewiesen ist, wurde durch die explosive Entwicklung der Zivilniederlassung geboten, die später einen ausgedehnten Raum im heutigen Weichbild des Dorfes einnehmen wird. Belegt durch zahlreiche Gebäudefundamente und römische Fundstücke, war dieser *vicus* eine wichtige ländliche, an der Strasse durch das Tal der Grossen Tîrnave gelegene Siedlung.

2.*Sighișoara* (Kr. Mureș). Im Museum des Ortes befindet sich eine Votiv-Terrakottafigur; sie ist aus feiner Töpfererde durch Eingiessen in eine zweiteilige Form angefertigt. Sie stellt Venus als Siegesgöttin — *Venus Victrix* — dar und wurde auf dem Gelände des Militärlagers oder in der Zivilniederlassung von „Podmoale" gefunden, wo Ziegelstempel die Garnison einer Abteilung der leg. XIII Gemina belegen. Auffallende Ähnlichkeit mit ebensolchen Statuetten von Apulum sprechen für ihre Herstellung in einer Koroplastik-Werkstatt aus Apulum.

ABBILDUNGEN

Taf. XXVII, Micăsasa — „Garten des Cireș". Römische graue (1—3, 5—7) und rote (4) Keramik; 8, Graburne.

Taf. XXVIII, Micăsasa — „Livadea". Fundort.

Taf. XXIX. Micăsasa — „Livadea". A. Plan der Wohngrube. 1, „Abfall" — Knochen; 2, Sandsteine; 3, Tonscherben; 4, Herd mit Rand aus gebranntem Lehm; 5, Asche und Kohle; 6, Münze; 7, Pfostenlöcher; 8, Umriss des Grabes. — B. Nordwestlicher Querschnitt des erhöhten Flussufers. 1, Pflanzen — Humus; 2 schwärzlich-graue Erde mit römischen Tonscherben; 3, braungelblicher sandiger Boden; 4, nach Aufgabe der Wohngrube angesammelte Füllerde; 5, Füllerde der Grabgrube; 6, Wohnschicht; 7, gewachsener Lehmboden; 8, Stücke gebrannten Lehms; 9, Sandsteinplatten; 10, Tonscherben; 11, Kohle und Asche; 12, Ziegelsarkophag.

Taf. XXX, Micăsasa — „Livadea". 1. Gesamtansicht der Wohngrube und des Sarkophags; 2. römischer Sarkophag. Ansicht *in situ*.

Taf. XXXI, Micăsasa — „Livadea". Dakische Tonware aus der Römerzeit (2. Jh.u.Z).

Taf. XXXII. Micăsasa — „Livadea". Römische rote Tonware (1—4), graue (5—6) und ziegelrote (8) Tonware aus dem 2. Jh.u.Z.

Taf. XXXIII, Micăsasa — „Livadea". Römische rote Tonware (2. Jh.u.Z.)

Taf. XXXIV. Micăsasa — „Livadea". Feine römische rote Keramik. (2. Jh.u.Z.). 1—2, 7—8, 12: Massstab 1/2; 3—6, 9—11: Massstab 1/1.

Taf. XXXV, Micăsasa — „Livadea". Feine graue römische Keramik (2. Jh.u.Z.).

Taf. XXXVI, Micăsasa — „Livadea". Feine graue römische Keramik (2) und grobkörnige (1, 3—6) aus dem 2. Jh.u.Z.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Taf. XXXVII, Micăsasa — „Livadea". Feine römische rote Keramik (8) und grobe graue (1—7, 9) und ziegelrote (10) aus dem 2. Jh.u.Z.

Taf. XXXVIII, *„Micăsasa"* — „Livadea". 1, grobkörnige ziegelrote Keramik (*Livadea*), und 3, graue („Grădina lui Cireş"). 4, Graburne. 2—4: Masstab $^1/_2$.

Taf. XXXIX, *Micăsasa* — „Livadea". 1—3, Wetzsteine aus siliziumhältigem Sandstein. Feine rote Keramik (6) und grobe graue (4—5, 7—8) aus dem 2. Jh. u.Z.

Taf. XL, Micăsasa — „Livadea". 1, römische rote Keramik (2. Jh.u.Z.). In einem metakaolinitischen und limonitischen kryptokristallinen Grundmasse erscheinen Einsprengsel von Quarz und Feldspat, die am Rand teilweise resorbiert sind (weisse Körnchen). Der Ton ist von dem Inhalt an Hämatit, der in der kryptokristallinen Masse gleichmässig verteilt ist, stark ziegelrot gefärbt (50-mal vergrössert). 2, homogene, römische schwarze Keramik (50-mal vergrössert). Im schwarzen Ton des Scherbens, der durch den Graphitinhalt gefärbt ist, erscheinen vereinzelte Kristalle oder Aggregate von Quarz und Feldspat (weiss), die teilweise resorbiert wurden. 3, römische schwarze grobe Keramik mit Kohle, Pegmatit und Sandstein. Ohne Anal. 50-mal vergrössert. In einem von grossen Körnern aus Quarz, Quarzit und Pegmatit unterbrochenen schwarzen Metakaolinit — Grundmasse bemerkt man dünne parallel ausgerichtete Schichten von Muskovit, Sericit, Feldspat und körnige Aggregate von Quarz und Feldspat (unten links). 4, grobe, graue römische Keramik. 50-mal vergrössert. Auf schwarzem Graphitton erscheinen grobe körnige Quarzkristalle mit welligen Extinctionen (grau) neben körnigen Feldspatkristallen (weiss) und kristallen von Lamellar — Sericit (weiss).

Taf. XLI, „Livadea". 1. Kaolinischer limonitischer Riolith. Ohne Anal. 50-mal vergrössert. 1, man bemerkt einen kryptokristallinen Ton von Kaolinit und Limonit in enger Verbindung (schwarzer Grund) in welchem Körnchen von xenomorphem Quarz verstreut sind (weiss). 2, kaolinitisierter Riolith. N+. 50-mal vergrössert. Das Bild zeigt kaolinitisierte Feldspatkristalle (grau, oben). Kaolin und Limonit — Aggregate (schwarz) und Quarzkörner (weiss), 3, Mauerhaken. Ferrit — Graphit, 50-mal vergrössert. Hat das Aussehen von Ferrit (weiss) teilweise begrenzt von einem feinblätterigem Graphit-Zement oder in kompakten Aggregat-Schichten (schwarz). Stellenweise erscheint der Graphit eingeschlossen im Ferrit in Form von sehr feiner Aggregat-Schicht (unten rechts). 4, Mauerhaken. Ferrit-Graphit. 50-mal vergrössert. Körniges Ferrit-Aggregat (weiss), mit körnigen Einsprengseln von Zementit und mit Randbegrenzungen von Graphit (schwarz).

Taf. XLII, Micăsasa — „Livadea". 1, Terrakotta-Fragment; 2—4, 6—7, 11, Eisengegenstände; 5, Nadel aus Bein; 10, Kupfergefäss „oinochoe"; 9, gläserner Gefässboden (2. Jh. u.Z.).

Taf. XLIII, Sighişoara. Terrakotte, darstellend *Venus Victrix* (Foto). a) Vorderansicht; b) Rückansicht.

Taf. XLIII/c, Micăsasa — „Livadea". Bronzesestertius des Kaisers Hadrian.

Taf. XLIV, Sighişoara. Terrakotta-Statuette der *Venus Victrix* (Zeichnung) a) Vorderansicht; b) Rückansicht.

LISTA FIGURILOR

Pl. XXVII, *Micăsasa — „Grădina lui Cireş"*. Ceramică romană cenuşie (1—3, 5—7) şi roşie (4); 8 urnă funerară.

Pl. XXVIII, *Micăsasa — „Livadea"*. Locul descoperirii.

Pl. XXIX, *Micăsasa — „Livadea"*. A. Planul bordeiului. 1 oase „menajere"; 2 lespezi de gresie; 3 fragmente ceramice; 4 vatră cu gardină de pămînt ars; 5 cenuşă şi cărbune; 6 monedă; 7 gropi de stîlpi; 8 conturul gropii sepulcrale. B. Profilul de nord-vest al malului taluzat. 1 humus vegetal; 2 sol cenuşiu-negricios cu cioburi romane; 3 sol nisipos cafeniu-gălbui; 4 umplutură acumulată după părăsirea bordeiului; 5 umplutura gropii sepulcrale; 6 stratul de locuire; 7 sol argilos virgin; 8 bucăţi de lut ars; 9 lespezi de gresie; 10 fragmente ceramice; 11 cărbune şi cenuşă; 12 sarcofag de cărămidă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. XXX. *Micăsasa — „Livadea"*. 1 Vedere generală a gropii bordeiului și sarcofagului; 2 Sarcofag roman-vedere *in situ*.

Pl. XXXI, *Micăsasa — „Livadea"*. Ceramică dacică de epocă romană (sec. II e.n.).

Pl. XXXII, *Micăsasa — „Livadea"*. Ceramică romană roșie (1—4), gri-cenușie (5—6) și roșu-cărămizie (8) din sec. II e.n.

Pl. XXXIII, *Micăsasa — „Livadea"*. Ceramică romană roșie (sec. II e.n.).

Pl. XXXIV, *Micăsasa — „Livadea"*. Ceramică romană roșie fină (sec. II e.n.). 1—2, 7—8, 12: scara $^1/_2$; 3—6, 9—11: scara $^1/_1$.

Pl. XXXV, *Micăsasa — „Livadea"*. Ceramică romană cenușie fină (sec. II e.n.).

Pl. XXXVI, *Micăsasa — „Livadea"*. Ceramică romană cenușie fină (2) și zgrunțuroasă (1, 3—6) din sec. II e.n.

Pl. XXXVII, *Micăsasa — „Livadea"*. Ceramică romană roșie fină (8) și zgrunțuroasă cenușie (1—7, 9) și cărămizie (10) din sec. II e.n.

Pl. XXXVIII, *Micăsasa — „Livadea"*. 1 Ceramică zgrunțuroasă cărămizie („Livadea") și cenușie (3), (*„Grădina lui Cireș"*). 4 urnă funerară; 2, 4, scara 1/2.

Pl. XXXIX, *Micăsasa — „Livadea"*: 1—3 cute de gresie silicioasă. Ceramică roșie fină (6) și cenușie zgrunțuroasă (4—5, 7—8) din sec. II e.n.

Pl. XL, *Micăsasa — „Livadea"*. 1 Ceramică romană roșie (sec. II e.n.). Într-un fond metacaolinic și limonitos criptocristalin (negru) apar incluziuni răzlețe de cuarț și feldspat parțial resorbite pe margini (granule albe). Matricea este pigmentată în roșu-cărămiziu-intens de hematitul conținut și repartizat uniform în masa cripotcristalină. Mărit de 50 ×. 2 Ceramică romană neagră, omogenă. Mărit de 50 ×. În matricea neagră a ciobului, colorată de conținutul grafitos apar cristale răzlețe sau agregate de cuarț și feldspat (alb) parțial resorbite. 3 Ceramică romană neagră grosieră, cu cărbune., pegmatit și gresie. Fără analizor. Mărit de 50 ×. Într-un fond metacaolinic negru, întrerupt de granule mari de cuarț, cuarțit și pegmatit se observă strate subțiri și orientate paralel de muscovit, sericit, feldspat și agregate granulare de cuarț și feldspat (stînga jos). 4 Ceramică romană cenușie, grosieră. Mărit de 50 ×. Într-o matrice neagră, grafitoasă apar criptocristale de cuarț granular, grosier, cu extincții ondulatorii (cenușiu) alături de cristale granulare de feldspat (alb) și de sericit lamelar (alb).

Pl. XLI, *Micăsasa — „Livadea"*. 1 Riolit caolinitizat, limonitizat. Fără analizor. Mărit de 50 ×. 1 Se observă o matrice criptocristalină de caolinit și limonit în amestec intim (fond negru) în care sînt dispersate granulele de cuarț xenomorf (alb). 2 Riolit caolinitizat. N+: Mărit de 50 ×. Imaginea pune în evidență cristale de feldspat caolinitizat (cenușiu, sus), agregate de caolin și limonit (negru) și granule de cuarț (alb). 3 Piron. Ferrit-grafit. Mărit de 50 ×. Aspect de ferrit (alb), delimitat parțial cu un ciment grafitos, fin lamelar sau în agregate lamelare compacte (negru). Uneori grafitul apare inclus în ferrit sub formă de agregat lamelar foarte fin (dreapta jos). 4 Piron. Ferrit-grafit. Mărit de 50 ×. Agregat granular de ferrit (alb) cu incluziuni granulare de cementit și cu delimitări periferice de grafit (negru).

Pl. XLII, *Micăsasa — „Livadea"*. 1 Fragment de teracotă; 2—4, 6—7, 11 obiecte de fier; 5 ac de os; 19 fund de vas de sticlă; 10 vas de cupru „oinochoe" (sec. II e.n.).

Pl. XLIII, *Sighișoara*. Teracotă reprezentînd pe *Venus Victrix* (foto): a) văzută din față; b) văzută din spate.

Pl. XLIII/c, *Micăsasa — „Livadea"*. Sesterț de bronz emis de împăratul Hadrian.

Pl. XLIV, *Sighișoara*, Teracotă reprezentînd pe *Venus Victrix* (desen): a) văzută din față; b) văzută din spate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

RAPORT PRELIMINAR ASUPRA SĂPĂTURILOR DIN 1977 PRIVIND PERIOADA STĂPÎNIRII ROMANE, EFECTUATE DE MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

D. PROTASE, A ZRÎNYI

I. *Castrul roman de la Brîncovenești*

Și în acest an, în iulie și septembrie, au fost continuate săpăturile din anii precedenți la castrul roman de la Brîncovenești, lucrările fiind concentrate pe latura scurtă de E, spre Mureș.

Încă din anul 1971, cînd, prin trasarea secțiunilor XII și XV, amplasate perpendicular peste presupusul traseu al zidului de incintă estic al castrului, s-a cercetat și stratigrafia terenului deasupra rîpei Mureșului, a existat un oarecare dubiu privind amplasamentul acestui zid, care lipsea în secțiunile amintite mai sus. Situația stratigafică era destul de confuză, nedeslușindu-se cu siguranță, care anume urme de zid *demolat* provin din castru și care din clădiri de epocă feudală, deoarece întregul teren a suferit mari transformări și reamenajări[1].

Nici deschiderea secțiunii XX, în anul 1976, peste zona presupusului turn din colțul nord-estic, nu ne-a oferit un răspuns clar. Aici, deși s-a putut surprinde temelia *intactă* a zidului de incintă, totuși nu s-au găsit urmele sigure ale unui turn de colț. În același timp, s-a constatat și aici o situație confuză, în privința șanțurilor de apărare, cum am arătat în raportul pe 1976[2].

Pentru a identifica cu toată certitudinea traseul zidului estic de incintă, ne-am decis să redeschidem secțiunea XV din anul 1971, lungă doar de 10 m, și s-o prelungim atît către rîpa Mureșului, cît și spre interiorul castrului, unde terenul fusese nivelat prin anii 1930.

Secțiunea XV, avînd de data aceasta o lungime de 28 m și lățimea de 1 m, ne-a furnizat, în parte, răspunsul la chestiunea privind lipsa zidului de incintă în această zonă.

Așa cum rezultă din profilul peretelui nordic al secțiunii XV (pl. XLV), între m 19,25 și 20,70, este amplasat, doar la 0,40 m adîncime, o

---

[1] D. Protase A. Zrínyi, *Castrul roman de la Brîncovenești în Valea Mureșului. Săpăturile din anii 1970—1973*, în *Marisia*, V, 1975, pp. 50—60.

[2] D. Protase, A. Zrínyi, *Raport preliminar asupra săpăturilor de la Brîncovenești, 1976*. comunicare prezentată la cea de-a XI-a Sesiune anuală de rapoarte, București, 22—23 aprilie 1977.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

masivă temelie de zid feudal, durat din bolovani de rîu, legaţi cu mortar de var. Nu am secţionat această temelie, deoarece pe ea se sprijină actualul gard ce înconjoară curtea castelului. Dar spre E şi V de această temelie de zid, din care în pămînt se mai păstrează o porţiune de 0,80 m, există puternice deranjamente ale terenului, legate de amenajările şi reamenajările din epoca feudală — modernă. Astfel, între m 14 şi 19, la adîncime de 1 — 1,80 m, într-un pămînt negricios, se aflau bolovani de rîu dislocaţi, fără urme de mortar, proveniţi probabil dintr-un zid demolat. Aceeaşi situaţie se constată între m 21 şi 22, la o adîncime de 2,60 — 2,90 m, şi în porţiunea dintre m 22,50 — 28,00. Menţionăm că, atît printre bolovanii dislocaţi, cît şi în stratul de pămînt brun ce se găseşte sub ei, abundă fragmentele de ceramică romană.

Între m 13 şi 16, la adîncime de 0,80 — 1,20 m, secţiunea XV a străpuns un strat de moloz cu ceramică feudală. Situaţia se repetă între m 4 şi 10, cam la aceeaşi adîncime, iar în porţiunea 0 — 8 m se află bolovani de rîu dislocaţi, rezultaţi desigur din demolări de ziduri şi reamenajări ale terenului.

În această situaţie se pune întrebarea: de ce nu apare *aggerul* şi *fossa* castrului de piatră sau chiar *circumvalaţia* constatată pe celelalte trei laturi?

Răspunsul ar putea să rezide în faptul că lagărul se întindea cu vreo 10 m mai spre E, iar zidul de incintă s-a prăbuşit în rîpa actuală a Mureşului, sau că el a fost complet scos prin reamenajări ale terenului în epoca feudală — modernă. Ceramica romană găsită din abundenţă ne arată că întreaga zonă cercetată se află integral în interiorul castrului. Pe lîngă aceasta mai menţionăm că între m 2 şi 3, la adîncime de 1,50 m, au apărut două monede: un denar al lui Commodus, emis în anii 190—191 şi altul de la Caracalla (a. 205—211)[3], (pl. XLV/2/a, b).

Pentru a lămuri definitiv chestiunea zidului de incintă pe latura de E a castrului, trebuie urmărit spre E zidul de incintă de pe latura nordică, identificat în 1976 prin secţiunea XX.

II. *Sondajele de la Cuci*

Un alt capitol al cercetărilor noastre întreprinse în anul 1977 îl constituie sondajele de la Cuci, comună situată la 32 km spre SV de Tîrgu Mureş, pe malul stîng al Mureşului, între Iernut şi Luduş.

În primăvara anului 1977, profesoara de istorie Lucreţia Stoica ne-a înştiinţat că la Cuci, în punctul numit de localnici „Dealul Orosiei", au apărut fragmente de vase împreună cu oase calcinate. Prin grija Muzeului judeţean Mureş s-a făcut o descindere la faţa locului, constatîndu-se că este vorba de un mormînt de incineraţie cu urnă din epoca romană tîrzie[4].

---

[3] Determinare făcută de E. Chirilă la Cabinetul numismatic al Institutului de istorie şi arheologie din Cluj-Napoca.

[4] Aducem mulţumirile cuvenite tov. director al Muzeului, Valeriu Lazăr, pentru cedarea, spre publicare, a materialului descoperit în mormîntul nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În urma acestei descoperiri, în toamna aceluiaşi an s-a efectuat aici o săpătură de verificare, trasîndu-se două secţiuni, fiecare de 10 × 1 m, orientate NV—SE (pl. XLVII). În secţiunea 1, în careul 8, la o distanţă de aproximativ 2 m de primul mormînt, a apărut al doilea mormînt de incineraţie. În restul săpăturii nu s-a mai descoperit nimic. Culturile agricole existente nu ne-au permis trasarea altor secţiuni. Dăm mai jos descrirea celor două morminte, al căror inventar se află în Muzeul judeţean Mureş.

Mormîntul 1. Incineraţie cu urnă. S-a descoperit incidental într-un şanţ de eroziune, în sol galben-nisipos, aproape de suprafaţa solului. Conţinea o oală cenuşie-negricoasă lucrată la roată, zveltă, fără toarte şi decor, avînd fundul plat şi buza evazată cu muchia uşor trasă spre interior (pl. XLVIII, a). În oală se aflau fragmente de oase umane puternic calcinate. Oala-urnă a fost aşezată probabil într-o groapă simplă. Mormîntul mai conţinea fragmente din partea de jos a unei oale romane zvelte, de culoare cenuşie-brună, cu fundul plat (pl. XLVIII, b). Presupunem că această oală fragmentară a fost folosită drept capac pe urnă. În mormînt s-au mai găsit trei fragmente din partea inferioară a unui vas cenuşiu, probabil de ofrandă (pl. XLVIII, c). Groapa sepulcrală nu prezenta urme de ardere.

Mormîntul 2. A apărut în secţiunea 1 careul 8 (pl. XLIX) şi este de asemenea un mormînt de incineraţie. Adîncimea: 0,81 m. Oasele calcinate, adunate de la *ustrinum*, au fost depuse într-o *cistă* făcută din lespezi de gresie locală, cistă ce avea numai trei laturi, fără lespede pe fund, şi era acoperită cu o placă de gresie (pl. L/a, b, c). Printre oasele calcinate se aflau două fragmente dintr-un recipient de sticlă cu buza îngroşată (pl. LI/b). Lîngă cistă, spre SE, s-a găsit un fragment de os nears, probabil o coastă de bovideu. Fragmentele unui vas de ofrandă, purtînd urme de ardere secundară, se găseau aşezate pe lespedea ce acoperea cista. Prin reconstituire, din fragmente s-a obţinut o oală zveltă, fără toarte, lucrată la roată, cu fundul plat, buza evazată şi cu muchia trasă spre interior (pl. LI/a). Culoarea iniţială brună-cenuşie a oalei, în unele locuri, s-a schimbat în roşu-pal, în urma aruncării şi arderii acestui vas pe rugul funerar. Decorul vasului este format dintr-o bandă de linii incizate, realizate cu pieptenele, plasată pe umărul vasului. Menţionăm că oala prezintă urme de turtire atît pe buză cît şi pe corp, deformare ce s-a produs probabil la uscare, înainte de arderea primară.

Ambele morminte de la Cuci sînt de tipul cu arderea defuncţilor la *ustrinum*. Primul tip de mormînt este frecvent atît în Dacia romană, cît şi în alte părţi ale Imperiului: urnă în groapă simplă şi fragmente de vase puse ritual[5].

Pentru cel de-al doilea mormînt găsim o singură analogie în Transilvania, la Lechinţa de Mureş, unde mormîntul era căptuşit cu lespezi, capacul format de asemenea din lespezi, iar în afară de oasele cal-

[5] D. Protase, *Riturile funerare la daci şi daco-romani*, Bucureşti, 1971, pp. 115—116.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cinate, conţinea fragmente de vase romane brune-cenuşii, aduse de la rug, fără alte piese de inventar. Mormîntul de la Lechinţa se încadrează în primele trei sferturi ale sec. III e.n. şi aparţine dacilor de sub stăpînirea romană[6]. Faţă de Lechinţa, la Cuci apare în plus un recipient de sticlă în inventarul mormîntului. Recipiente (pahare) de sticlă s-au întîlnit frecvent în cimitirele autohtone de la Soporu de Cîmpie[7] şi Obreja[8].

Fără să avem deocamdată certitudinea, considerăm că cele două morminte pot aparţine populaţiei dacice romanizate, datîndu-se în a doua jumătate a sec. III, poate chiar în perioada postaureliană. Cît priveşte ceramica, constatăm că ea are factura vaselor de la Cristeşti[9].

Într-un alt punct de pe teritoriul comunei ce poartă denumirea de „Grădina lui Miki" („Mikikertje"), unde existau urme de aşezare romană, am trasat două secţiuni (S. 3 şi S. 4). Dacă S. 3 s-a dovedit a fi sterilă din punct de vedere arheologic, în schimb S. 4, situată la distanţa de numai 10 m de albia Mureşului, ne-a furnizat mai multe fragmente ceramice: unele preistorice, altele chiar feudale, iar majoritatea de factură romană, aparţinînd categoriei de vase cenuşii, ieşite din atelierele de la Cristeşti. La adîncimea de 1,30 m, în solul galben-nisipos, au apărut contururile unei umpluturi cu pămînt negru, pigmentat cu resturi ceramice de culoare roşie. Presupunînd că este vorba de urme de locuinţă, am rezervat dezvelirea integrală pentru viitor, în cadrul unei săpături mai extinse. S-ar putea ca acestei aşezări să-i aparţină necropola de pe „Dealul Orosiei", situată la o distanţă de numai 1 km (în linie aeriană). Sperăm că săpăturile viitoare vor clarifica o serie de supoziţii privind necropola şi aşezarea de la Cuci.

III. *Sondajele de la Ogra*

A treia localitate în care am întreprins sondaje este comuna Ogra, situată la 24 km SV de Tîrgu Mureş. În vara anului 1977 am fost informaţi de inginerul Incze Árpád de la O.C.O.T. Tîrgu Mureş, că la marginea acestei comune, în punctul numit „Fermă", într-o zonă care urmează să fie amenajată, se găsesc la suprafaţa solului numeroase cioburi de vase şi chiar unelte fragmentate de fier. Examinînd materialul adunat de inginer, am constatat că predomină ceramica de factură romană cenuşie-negricioasă, dar că apar şi unele fragmente de vase din sec. IV, precum şi altele decorate cu benzi în val, prefeudale (pl. LII/a, b).

---

[6] D. Protase, în *Materiale*, VI, 1959, p. 447.

[7] D. Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporu de Cîmpie*, Bucureşti, 1976, *passim*.

[8] D. Protase, în *ActaMN*, VIII, 1971, p. 155.

[9] D. Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporu de Cîmpie*, Bucureşti, 1976, p. 54; cf. A. Zrinyi, *Aşezarea romană rurală de la Cristeşti şi legăturile ei cu Gallia*, în *Marisia*, VII, p. 95.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Între 21 şi 24 septembrie 1977, am săpat două secţiuni scurte, de 5 × 1 şi 6 × 1 m (pl. LIII), care au dovedit că grosimea stratului de cultură de odinioară este identică cu cea a pămîntului arat (pl. LIV) urmele aşezării fiind distruse în cursul timpului de agricultura practicată pe acest teren fertil. A treia secţiune am tras-o aproape de micul bazin de irigaţie, situat la 300 m de cantonul C.F.R., lîngă drumul de ţară ce duce spre Giuluşi, informaţi fiind că la săparea acestui bazin s-ar fi găsit urme de canalizare. În afară de unele cărămizi fragmentare, feudale, în accastă secţiune nu s-a găsit nimic. A patra secţiune, de 10 × 1 m, a fost săpată de-a lungul şanţului de drenaj de pe platoul „Şesul viilor", la circa 4 km de vatra satului (pl. LV). Din secţiune s-au scos la lumină numeroase fragmente ceramice, datînd din epoca bronzului pînă la Hallstatt timpuriu (pl. LVI).

Observaţiile de pînă acum duc la concluzia că ne aflăm în faţa unei aşezări de lungă durată, cu continuitate de viaţă, a cărei întindere nu am putut-o stabili, din cauza culturii de porumb. Săpăturile viitoare urmează să clarifice întrebările ce se pun în legătură cu această aşezare, databilă dintr-o perioadă importantă a istoriei antice naţionale.

DIE RÖMERZEITLICHE AUSGRABUNGEN DES KREISMUSEUMS MUREŞ IM JAHRE 1977

(Zusammenfassung)

Die Verfasser berichten über den Ausgrabungen die in dem römischen Castrum von Brîncoveneşti —, in dem Friedhof von Cuci (III—IV Jahrhundert u. Z.) —, und in der frühfeudalen Siedlung von Ogra durchgeführt werden.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ELEMENTE DE CONTINUITATE PE VALEA MUREȘULUI SUPERIOR — SONDAJUL ARHEOLOGIC DE LA VOIVODENI (județul Mureș)*

MIHAI PETICA

În urma descoperirii fortuite, în primăvara anului 1974, în curtea școlii generale din localitate, a unor fragmente ceramice cenușii, lucrate la roată, provenind de la oale mai mari, cu buza răsfrîntă în exterior, unele dintre ele decorate cu benzi de linii în val, precum și a unui fragment de ceramică romană roșie de tip Cristești,[1] material cedat în noiembrie 1976 Muzeului județean Mureș de către prof. Bartha Zoltán și care se data din secolele III—IV e.n., am întreprins în perioada 24 iunie — 2 iulie 1977 un sondaj de verificare a zonei în cauză.

Săpăturile au debutat prin deschiderea unei prime secțiuni „A" de 10 m × 1,50 m în curtea școlii, la un metru distanță de gardul acesteia și paralelă cu el, avînd orientarea N—S (pl. LVIII/1). După degajarea stratului de humus actual, care s-a menținut constant (0—0,25 m), a apărut un strat de pămînt negru (0,25 — 1,30 m), strat de cultură cu bogate vestigii arheologice reprezentate prin numeroase fragmente ceramice și osteologice, descoperite între 0,60 — 0,80 m. Sub stratul de pămînt negru a apărut lutul galben steril (1,30 — 1,50 m) (pl. LIX).

Concomitent cu secțiunea „A" s-a trecut la deschiderea unei a doua secțiuni „B" de 10 m × 0,70 m, de partea cealaltă a gardului școlii, spre E, paralelă cu secțiunea „A", orientată N—S (pl. LVIII/2), în zona unde fuseseră descoperite, în anul 1974, fragmentele ceramice menționate la început. Stratigrafia secțiunii este identică cu cea din secțiunea „A", cu mici pendulări pe adîncime a unui strat sau altul, stratul de cultură dovedindu-se a fi același pămînt negru, bogat în fragmente ceramice sur-cenușii.

În carcurile 3—4, lîngă stîlpul de gard, unde s-au găsit fragmentele ceramice anterioare, la — 0,80 m s-au descoperit din nou cioburi similare celor dintîi, aparținînd unor vase mari. Acest lucru a confirmat oportunitatea deschiderii în această zonă a secțiunii „B". Sub — 1 m s-a ajuns la lutul galben steril, nemaidescoperindu-se nimic important.

---

* Un rezumat al acestui articol a fost prezentat la Sesiunea de comunicări științifice organizată de Muzeul Unirii — Alba Iulia (30 noiembrie — 1 decembrie 1977).

[1] A. Zrínyi, *Marisia*, VI, 1976, p. 151.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În secţiunea „A", între m 5,90 — 7,50, la baza stratului de pămînt negru (— 1,30 m), au apărut bucăţi de chirpic ars puternic, cu urme de nuiele, chirpic ce s-a întins şi lateral, spre E, fapt care a făcut necesară deschiderea unei casete „a", pentru a putea dezveli întreaga masă de chirpic. Sub fragmentele de chirpic ars, la — 1,40 m s-a evidenţiat în lutul galben, o lentilă de pămînt negru afînat, care conţinea numeroase fragmente ceramice şi osteologice.

Trecîndu-se la marcarea conturului acestei lentile, ea s-a delimitat cu claritate în planul secţiunii sub o formă aproape circulară cu diametrul de circa 1,60 m şi avînd o adîncime de 0,30 m, după care a urmat un strat de prundiş. Odată cu degajarea pămîntului din această lentilă, au ieşit la iveală numeroase fragmente osteologice, însoţite de fragmente ceramice mărunte şi de cîteva piese semnificative care ne-au întărit convingerea că ne aflăm în faţa unui mormînt uman de înhumaţie, ipoteză confirmată şi de analiza materialului osteologic[2].

Cu oarecare dificultate s-a putut stabili orientarea scheletului, foarte dezmembrat, pe direcţia NE—SV. Acesta era aşezat pe spate, cu picioarele întinse şi mîinile pe lîngă corp. Fragmente de oase de craniu erau masate în colţul nordic al casetei „a", spre SV desfăşurîndu-se fragmente de vertebre, coaste şi oase lungi. Din acelaşi schelet au fost recuperate fragmente de oase reprezentînd tibii, fibule, femure etc., în total un număr de 77 de fragmente, precum şi o bucată de mandibulă fragmentară cu patru incisivi şi doi premolari (pl. LX/3).

Din analiza osteologică a întregului inventar s-a stabilit că avem în faţă un schelet de copil, în vîrstă de aprox. 3 ani (pl. LX/2—3). Printre fragmentele osteologice ale acestui copil au mai fost determinate şi 4 fragmente din craniul unui individ adult (pl. LX/1).

Din zona calotei craniene fragmentate a copilului s-au recuperat două mărgele din pastă de sticlă, una în formă de pepene, de culoare albastră, cealaltă pastilată, cu ochi de păun, avînd o culoare albastră închisă, aproape mată, cu nervuri dintr-o pastă albă în corpul ei (pl. LXI/1, 2). Lîngă aceste două mărgele se afla şi un cercel simplu din fir de bronz, rotund în secţiune, cu diametrul de 2 cm (pl LXI/3). La o distanţă de 31 cm de aceste piese, s-au mai găsit o aplică-manşon de la mînerul unui cuţitaş, din tablă subţire de bronz, aplatizată, ornamentată cu desene geometrice stilizate (pl. LXI/4), precum şi o cute din gresie, avînd lungimea de 5,7 cm (pl. LXI/5).

Fragmentele osteologice recuperate nu prezintă urme de arsură, aceeaşi observaţie fiind valabilă şi pentru restul pieselor din inventarul mormîntului, pentru marginile şi fundul gropii sepulcrale, acest lucru dovedind caracteristica de înhumaţie a mormîntului. Faptul că, alături de oasele scheletului unui copil, au fost descoperite şi fragmente aparţinînd unui adult, ne pune în faţa ipotezei unui mormînt dublu, probabil mama şi fetiţa sa. Cît priveşte fragmentele ceramice cenuşii-negricoase găsite

[2] Inventarul osteologic a fost determinat de către Conf. univ. dr. Paul Georoceanu din cadrul Institutului agronomic „Dr. P. Groza" din Cluj-Napoca, căruia îi aducem mulţumirile noastre pentru colaborare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

printre oasele scheletului, acestea fac parte, credem, din vase sparte intenţionat cu ocazia ceremoniei funerare. Masa de chirpic ars cu urme de nuiele (pl. LXII/1—4), care s-a semnalat deasupra mormîntului, ar putea fi de la peretele unui bordei aflat în imediata apropiere şi care s-a dărîmat în urma unui incendiu, sau a unei construcţii în legătură cu mormîntul.

Desigur, ipoteze în acest sens s-ar putea emite încă foarte multe, dar numai odată cu reluarea pe o arie mai întinsă a cercetărilor, care să ducă la clarificarea problemei, dacă avem de-a face cu o aşezare care include în perimetrul ei şi morminte de înhumaţie, sau numai cu o necropolă, vom putea să ne pronunţăm în mod sigur. Lipsa momentană din perimetrul săpat a unui termen de comparaţie pentru a putea face observaţii mai exacte, îngreunează deocamdată formarea unei opinii ferme în această chestiune.

Din informaţiile unor persoane din localitate, rezultă că s-ar mai fi găsit, cu ani în urmă, numeroase materiale, vase întregi şi conducte din lut ars pentru apă, în locul fundaţiilor şcolii generale, a terenului de sport şi în grădina şcolii, lîngă un izvor care curge şi astăzi. Toate aceste puncte se află în imediata apropiere a sondajului nostru, iar informaţiile despre ele converg spre întărirea supoziţiei privind existenţa în această zonă a unei întinse aşezări umane. În susţinerea acestei ipoteze trebuie să ţinem cont şi de poziţia geografică a terenului, un promontoriu întins cu vedere largă spre lunca Mureşului, poziţie care asigura locuitorilor lui numeroase avantaje strategice.

Materialul cel mai bogat şi reprezentativ, rezultat din cele două secţiuni ale sondajului de la Voivodeni, îl reprezintă ceramica. Cea mai veche prezenţă o constituie un fragment dintr-o ceaşcă cărămizie, cu decorul realizat prin impresiuni cu unghia, avînd toarta în „ansa lunata", fragment ce datează din perioada de tranziţie la epoca bronzului, cultura Coţofeni (pl. LXIII/1). Urmează cinci fragmente de dimensiuni mai mici, aparţinînd următoarelor tipuri de vase: unui vas-strecurătoare, de culoare cenuşie-închisă (pl. LXIII/2), unei străchini cu buza crestată, cărămizie, unei străchini cărămizii cu un relief incizat cu unghia (pl. LXIII/3), datate în epoca bronzului, cultura Schneckenberg (?), şi a două văscioare sau căniţe decorate cu impresiuni punctiforme pe umăr, una cenuşie, cealaltă cărămizie, de asemenea din epoca bronzului, cultura Wietenberg (pl. LXIII/4—5).

Cele mai multe fragmente aparţin ceramicii de culoare cenuşie — sură, dintr-o pastă impură, zgrunţuroasă, aspră la pipăit, şi roşii-cărămizii, de factură romană provincială, datate în a doua jumătate a secolului al III-lea — secolul al IV-lea e.n.

Luînd drept criteriu de clasificare tehnica de execuţie şi calitatea pastei, culoarea şi profilul fragmentelor descoperite, ceramica se poate împărţi în următoarele grupe:

I. Ceramică de culoare roşie, de factură romană provincială, din

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pastă fină, rezistentă, bine şi uniform arsă, lucrată la roată (pl. LXII/16; LXIII/10, 13; LXIV/1—6; 9—10).

II. Ceramică de culoare cărămizie, uneori cu nuanţe spre brun, de factură romană provincială, din pastă mai puţin fină, inferioară celei dintîi, lucrată la roată (pl. LXII/10; LXIII/6, 11; LXIV/7, 12, 13).

III. Ceramică de culoare cenuşie-deschisă, din pastă fină, lustruită, cu luciu metalic, de bună calitate, lucrată la roată (pl. LXII/18, 19; LXIII/15, 17—19).

IV. Ceramică de culoare cenuşie-sură, negricioasă, din pastă impură, avînd ca degresant pietricele şi nisip cvarţos, inegal arsă, zgrunţuroasă, lucrată la roată, extrem de fragilă (pl. LXII/5 — 9; 11 — 15; 17; LXIII/7—9, 12, 14, 16).

Ceramica din prima grupă se caracterizează printr-o varietate de forme, ornamentată cu brîuri de nervuri în relief, multe fragmente au pe suprafaţa lor un firnis roşu, sau sînt decorate cu benzi de vopsea roşie-brună. Din profilele existente putem reconstitui următoarele forme de vase:

Tipul I: Oale fără toarte; în cadrul acestui tip distingem două variante:

I a — oale pîntecoase, globulare, cu buza uşor arcuită, marcată de un brîu-nervură. Au în general diametrul gurii de peste 20 de cm, pîntecul este aproximativ sferic, cu umerii ridicaţi, iar diametrul fundului este mai mic decît diametrul gurii. Vasele de acest tip sînt binecunoscute atît în Dacia, cît şi în alte părţi ale Imperiului roman[3].

În Dacia intracarpatică ele sînt atestate în cimitirul de incineraţie de la Lechinţa de Mureş, în cimitirul de la Iacobeni („Sărătură"), în castrul roman de pămînt de la Livezile („Poderei")[4], în necropola de la Soporu de Cîmpie, la Cristeşti unde cuptoarele de olari produc, probabil, şi în secolul al IV-lea e.n.[5].

De altfel Cristeşti pare să fi fost centrul cel mai probabil de unde s-au aprovizionat cu ceramică comunităţile din jur, printre care şi cea de la Voivodeni, ceramica de acest tip[6] fiind preponderată în materialul sondajului.

În afara Daciei găsim analogii apropiate pe teritoriul Pannoniei şi în Raetia[7]. Astfel, la Poetovio întîlnim acest tip de vas sub formă de urne acoperite cu capace, iar la Szárazvám (jud. Győr-Sopron, R.P.U.) s-a descoperit o urnă analoagă celei din M. 171 de la Soporu. Din cimitirul de la Brigantium (Raetia), cu peste 880 de morminte de înhumaţie şi incineraţie, datînd de la începutul sec. al II-lea şi pînă pe la mijlocul sec. al IV-lea, putem cita o urnă roşie globulară, ce conţinea o fibulă de tipul celei de la Szárazvám, databilă pînă la mijlocul sec. al II-lea[8].

---

[3] D. Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporu de Cîmpie*, Bucureşti, 1976, p. 48.
[4] *Idem*.
[5] A. Zrínyi, *op. cit.*, p. 135.
[6] cf. D. Popescu, *Materiale*, II, 1956, p. 162—179.
[7] D. Protase, *op. cit.*, p. 48.
[8] *Idem*, p. 49.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I b — oale zvelte cu buza rotunjită, gura largă, aproximativ 35 cm, mai puţin bombate decît primele, sînt mai alungite, diametrul maxim fiind la nivelul umerilor. Fundul în general este inelar. Acest tip de vas îl întîlnim la Soporu de Cîmpie[9], şi la Iernut („Cînepişti")[10] unde, dintr-un mormînt de incineraţie a fost salvată o urnă cu capac care ca formă, culoare şi tehnica pastei continuă seria oalelor romane roşii din timpul Provinciei.

Tipul II: oale cu una, două sau trei toarte. Faptul că nu s-au descoperit vase întregi care să posede un număr exact de toarte, lucru care ar fi uşurat tratarea acestor vase separat, ne-a determinat să includem în acest tip, pe baza toartelor de diferite forme, în general late şi împărţite în sens longitudinal, prin caneluri, în două, trei sau patru porţiuni, vase de tip oală care, probabil, au avut una, două sau trei toarte. O analogie apropiată (vas cu trei toarte) întîlnim la Toldal (comuna Voivodeni[11].

Tipul III: căni, ulcioare. Aceeaşi situaţie ca şi în cazul tipului II. Existenţa însă a unor toarte care prin analogii tipologice se constată, că au aparţinut unor asemenea vase, ne-a determinat să le amintim şi pe acestea în cadrul unui tip separat.

Tipul IV: recipiente în formă de pahar. S-a descoperit un singur fragment (pl. LXIII/13), în perimetrul mormîntului din secţiunea „A". Diametrul fundului drept = 5,8 cm, cu pereţii subţiri de 3—4 mm, a avut, probabil, o formă conoidală. Acest tip de vas îl întîlnim în provinciile romane de la Dunăre, începînd din sec. I pînă pe la începutul sec. al IV-lea, fără ca elementele sale constitutive să se modifice sensibil[12]. În aşezarea de olari de la Cristeşti îl întîlnim foarte larg răspîndit. Forma lor trebuie să fie o transpunere în lut a paharelor de sticlă din lumea romană. O analogie apropiată avem la Tg. Mureş — Combinat[13], piesă care datează tot din sec. al IV-lea. De menţionat că paharele de lut, cu unele excepţii, cum avem la Moreşti[14], nu se mai găsesc în secolele V—VI.

Tipul V: castroane, vas bol (?). Au buza lată, teşită orizontal spre interior, cu o dublă şanţuire în vederea fixării capacului. Răspîndite în Dacia, fragmentul de la Voivodeni de clară factură Cristeşti, este ornamentat prin ştampilare, imitîndu-se frunzele ascuţite de salcie (pl. LXII/16).

Tipul VI: farfurii — străchini, au pereţii scunzi, mai mult sau mai puţin evazaţi, fundul inelar, buza rotunjită şi răsfrîntă, uneori dreaptă. Multe fragmente sînt vopsite cu roşu pe partea interioară. Larg răspîndite în Dacia romană, la Cristeşti le întîlnim în număr mare[15].

---

[9] *Ibidem.*

[10] D. Protase, *Problema continuităţii în Dacia în lumina arheologiei şi numismaticii*, Bucureşti, 1966, p. 116.

[11] D. Protase, *Marisia*, VII, 1977, p. 85, pl. XL/4.

[12] D. Protase, *Un cimitir ...*, p. 51.

[13] M. Petică, *Marisia*, VI, 1976, p. 698.

[14] *Idem*, p. 699; cf. K. Horedt, *SCIV*, V, 1954, 1—2, p. 214, fig. 7; 2.

[15] D. Popescu, *op. cit.*, p. 163, fig. 96/1, 4—6, 8, 12; fig. 100—105.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ceramica din grupa a II-a diferă foarte puţin, calitativ şi tipologic, de cea din prima grupă, avînd forme apropiate între ele, majoritatea fiind reprezentată de oale fără toartă, globulare sau zvelte, în general cu diametrul gurii de peste 30 cm, străchini mici şi mijlocii, cu buza răsfrîntă puternic sau teşită vertical, şi castroane cu fundul inelar, avînd marginea în partea superioară, dreaptă, rotunjită. Amintim aici un fragment dintr-un vas avînd diametrul de circa 25 cm, cu pereţii destul de subţiri, care are în partea superioară o proeminenţă perforată, probabil gaură pentru agăţat (pl. LXII/6).

Ceramica din grupa a III-a este mai sărac reprezentată. Putem totuşi reconstitui din materialul existent următoarele forme de vase:

Tipul I: oale fără toarte, globulare, cu pereţii subţiri, puternic bombaţi, cu buza teşită drept, uşor rotunjită în exterior. Diametrul la gură aprox. de 28 cm.

Tipul II: vase de provizii de mari dimensiuni. S-au descoperit mai multe fragmente din fundul unui chiup cu pereţii groşi de 2 cm.

Tipul III: străchini, au buza îngroşată, rotunjită în exterior, unele cu fundul inelar.

Tipul IV: căni, cu profilul asemănător literei S, înălţimea circa 10 cm, gura evazată şi buza uşor teşită (pl. LXII/18).

Ceramica din această grupă, larg întîlnită în aşezările şi cimitirile din Moldova (Izvoare, Corlăteni, Glăvăneştii Vechi, Truşeşti, Erbiceni), Muntenia (Bucureşti — „Fundeni", Ileana, Oinac, Spanţov, Independenţa, Ploieşti — „Triaj"[16], Olteni, Racoviţa, Tîrgşor[17] şi Oltenia (Băbeni-Oltet, Almaj, Lazu), are afinităţi cu ceramica culturii Sîntana de Mureş — Cerneahov. În Transilvania este documentată la Sîntana de Mureş, Gorneşti, Gheja, Petrilaca de Mureş, Tîrgu Mureş, Palatca, Archiud, Bratei, Mugeni, Sf. Gheorghe — „Eprestető", Reci, Batoş, Corneşti, Cuci, Luduş etc.

Ceramica din grupa a IV-a este cea mai bogată. Vasele din pastă cenuşie nu au în general torţi, aşa încît lipseşte grupa cănilor şi a urcioarelor, fragmentele descoperite permiţînd întocmirea următoarei tipologii.

Tipul I: oale fără toarte, zvelte, cu buza bine rotunjită în exterior, marcată de o nervură fină sub ea. Diametrul gurii circa 28 cm, grosimea pereţilor 8—9 mm. Un alt fragment are buza teşită drept, de la roată, răsfrîntă, cu patru linii puternic incizate paralel pe umăr.

Tipul II: străchini — castroane; în cadrul acestui tip distingem trei variante:

II. a — străchini-castroane cu buza dreaptă, uşor ascuţită şi rotunjită, marcată de o nervură fină.

II. b — străchini-castroane cu buza răsfrîntă puternic în exterior, rotunjită.

---

[16] *IstRom*, I, Bucureşti, 1960, p. 688.

[17] Gheorghe Diaconu, *Tîrgşor. Necropola din secolele III—IV e.n.*, Bucureşti, 1965, p. 82.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

II. c — străchini-castroane cu buza teşită drept în afară, abia rotunjită.

Toate cele trei variante cuprind vase cu pereţii foarte subţiri, fundul drept — plat, avînd diametrul gurii între 14 — 20 cm.

Tipul III. vase de provizii „dolia" (Krausengefässe). În cadrul acestui tip menţionăm trei fragmente ceramice din două vase diferite, de mari dimensiuni, cu pereţii groşi (pl. LXIV/16). Ambele sînt decorate cu benzi de linii în val, adînc incizate în corpul vaselor[18].

Tipul IV: capace de vase (pl. LXIII/8, 14, 16). În secţiunea „A", în zona mormîntului, au fost găsite două capace fragmentare, care au putut fi reîntregite. Ele sînt lipsite de ornamente, de formă obişnuită, cu mînerul rotund, marginile drepte subţiate, avînd un aspect general de conicitate. Diametrul de circa 7,5 şi respectiv 9 cm. Extrem de larg răspîndită în Dacia romană şi post-romană le întîlnim pînă tîrziu în perioada prefeudală şi chiar în epoca feudală.

Prezentarea materialului ceramic de la Voivodeni, se încheie cu fragmente de vase de culoare cenuşie, ori avînd nuanţe de cenuşiu-castaniu, fragmente ce au aparţinut următoarelor forme:

a. — vase piriforme, de culoare cenuşiu-negricios, pastă impură, bine arsă, lucrate la roată, au buza evazată cu marginea teşită. De la umăr în jos sînt ornamentate cu caneluri orizontale, realizate prin impresiunea degetelor în timpul rotirii pe roată. (Pl. LXIV/17, 18).

b. — vase de tip borcan, cenuşiu spre brun-castaniu, cu pietricele în pastă, lucrate la roată, au gîtul alungit, cu buza uşor răsfrîntă şi teşită, neornamentate. Ambele forme (a—b) se încadrează cronologic, pe baza unor analogii de la Band, Valea Largă şi Noşlac, în perioada secolelor VI—VII[19] (pl. LXIV/19).

Din prezentarea materialului ceramic de bază (grupele I—IV) s-a desprins şi datarea acestuia, pe baza referirilor care s-au făcut. Astfel, atît ceramica roşie, cît şi cea de culoare cărămizie este de factură romană provincială, folosită de populaţia daco-romană autohtonă pe o perioadă de timp cuprinsă pînă în sec. al IV-lea e.n. Aceasta se întrepătrunde cu ceramica cenuşie — fină, de bună calitate, cu ceramica cenuşie — negricoasă, zgrunţuroasă, de factură Sîntana de Mureş — Cerneahov, materialul de la Voivodeni marcînd un aspect al acestei culturi.

Dezvelind în satul Sîntana de Mureş, la circa 3 km de Tîrgu Mureş, în anul 1903, un cimitir cu 74 de morminte[20], István Kovács avea să contribuie la identificarea unei noi culturi arheologice în ţara noastră, cu vaste legături în est pînă la Nipru şi de la Dunărea de Jos pînă în regiunea Pripetului şi Bugului — cultura Sîntana de Mureş — Cerneahov.

[18] cf. K. Horedt, *Festgabe K. Tackenberg zum 75, Geburtstag*, Bonn, 1974, p. 165.
[19] Ioana Hica, *Un cimitir din secolul al VII-lea e.n. la Valea Largă (jud. Mureş), SCIV*, 25, 1974, 4, pp. 517—526.
[20] A. Zrínyi, *op. cit.*, p. 147.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Purtătorii acestei culturi pătrund în Transilvania dinspre est, către mijlocul sec. al IV-lea e.n. De menţionat că ei au ocupat numai jumătatea răsăriteană a acestei provincii, pentru că cealaltă jumătate, după părăsirea Daciei, era deja ocupată de dacii liberi din vest (cultura Sîntana Arad) care mai tîrziu, laolaltă cu populaţia locală, vor dezvolta cultura Cipău — „Gîrle"[21], contemporană culturii Sîntana de Mureş — Cerneahov. Problemele sfîrşitului culturii Sîntana de Mureş — Cerneahov propriu-zise se leagă strîns de evenimentele produse de năvala hunică, de înfrîngerea şi emigrarea goţilor. În general îşi încetează existenţa odată cu plecarea goţilor. Descoperiri recente au început să facă dovada că cultura materială de tip Sîntana de Mureş continuă să dăinuie pînă la începutul sec. al V-lea.

Pe baza încadrării cronologice a ceramicii în cultura Sîntana de Mureş — Cerneahov şi a pieselor din inventar, putem considera ca aparţinînd aceluiaşi orizont cultural şi mormîntul de înhumaţie descoperit la Voivodeni.

Dacă în Dacia romană înhumaţia se practică în proporţie mult mai redusă decît înainte, şi, după cît se pare, numai în cazul cînd defuncţii sînt copii sub vîrsta de 7—8 ani[22], ea se menţine în general, în perioada post-romană, sub formele modeste, romane-provinciale şi se foloseşte, desigur, şi sub influenţa creştinismului, de către elementul romanic[23]. Obiceiul de a pune mortului mai multe vase, este propriu sistemului funerar înhumat de tip Sîntana de Mureş — Cerneahov[24]. În secolul al IV-lea e.n., în Muntenia, Moldova şi Transilvania predomină ritul înhumaţiei, caracteristic necropolelor plane care aparţin culturii Sîntana de Mureş — Cerneahov[25]. Cele două mărgele albastre descoperite în mormînt, sînt, prin analogiile existente, larg reprezentate în descoperirile de la Sîntana de Mureş, Izvoare, precum şi în cele din necropolele din partea de răsărit a ariei culturii Sîntana de Mureş — Cerneahov. Ele au o circulaţie în timp mai lungă, pătrunzînd, se pare, în această cultură din lumea romană, prin intermediul sarmaţilor[26]. Cît priveşte aplica — manşon, aceasta a aparţinut, probabil, mînerului unui cuţitaş de toaletă, întîlnit foarte frecvent în cuprinsul necropolelor Sîntana de Mureş — Cerneahov, atît în morminte de înhumaţie, cît şi în cele de incineraţie[27].

La origine romane, ele au fost preluate de purtătorii acestei culturi, probabil de la populaţiile nordice, care le-au folosit încă de timpuriu[28]. Pentru cute, analogia cea mai apropiată o avem la Bezid — Loţ[29]. Cerceii din fir simplu de bronz se întîlnesc foarte rar în morminte de tip Sîntana

---

[21] Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 122; v. şi N. Vlassa, *SCIV*, 16, 1965, 3, pp. 501—518.
[22] D. Protase, *Riturile funerare la daci şi daco-romani*, Bucureşti, 1971, p. 121.
[23] *Idem*, p. 135.
[24] *Idem*, p. 137.
[25] *Dicţionar de istorie veche a României*, Bucureşti, 1976, p. 359.
[26] Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 110.
[27] *Idem*, p. 89.
[28] *Ibidem*.
[29] A. Zrínyi, *op. cit.*, p. 130, pl. LXIII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de Mureş — Cerneahov[30]. Asemenea tipuri întîlnim în schimb şi în cimitirul de la Soporu de Cîmpie[31] în 12 morminte, toate de incineraţie, în asociaţie cu mărgele de diferite tipuri etc. Prin forma şi elementele lor constitutive acest tip de cercei nu prezintă nimic caracteristic şi de aceea se sustrag unei încadrări cronologico-tipologice.

Încheind prezentarea materialelor descoperite cu ocazia acestui sondaj, considerăm că putem integra localitatea Voivodeni, din punct de vedere geografic, cultural şi cronologic, în aria arheologică Cristeşti — Sîntana de Mureş — Moreşti, zonă din care face parte şi pe care o reprezintă. De fapt, în jurul acestor puncte se înşiruie, pe o rază de 20—25 km, pe valea Mureşului, în aval şi în amonte, urmele culturii materiale prefeudale într-o intensitate şi amploare necunoscută pînă în prezent în alte părţi ale Transilvaniei[32], documentînd locuirea intensă a unui vast teritoriu în cursul mileniului I e.n.

Descoperirile de la Voivodeni înscriu în mod cert această localitate în repertoriul arheologic al judeţului Mureş[33], înregistrînd-o, totodată, în rîndul celor peste 400 de aşezări de tip Sîntana de Mureş — Cerneahov, din patria noastră.

ELEMENTS OF CONTINUITY IN THE UPPER MURES VALLEY — THE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF VOIVODENI (MUREŞ COUNTY)

(Summary)

The author presents the first archaeological digging performed at Voivodeni (Mureş County) by which it has been discovered a double human tomb of inhumation (IIIrd — IVth century — Sîntana de Mureş Culture — Cerneahov) together with a rich pottery material of a provincial Roman feature, of the Cristeşti type.

This settlement existed up to the VIIth century, thus evidencing the inhabitance of this Upper Mureş zone, after the Aurelian withdrawal.

---

[30] Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 99.

[31] D. Protase, *Un cimitir ....*, p. 65.

[32] K. Horedt, *Contribuţii la istoria Transilvaniei. Sec. IV—XIII*, Bucureşti, 1958, p. 60.

[33] De la Voivodeni mai provin cîteva monede printre care este semnalat şi un denar al lui Marcus Antonius, fără menţiunea dacă era sau nu cu „legio" (T. Cipariu, în *Archiva pentru filologie şi istorie*, 1869, p. 424. *Programm Bistritz*, 1870/71, p. 86); cf. D. Protase, *SCIV*, 21, 1970, 1, p. 148.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

II

ISTORIE

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

UN ASPECT MAI PUȚIN CUNOSCUT DIN RELAȚIILE ÎNTRE TRANSILVANIA ȘI MOLDOVA ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI GABRIEL BETHLEN

SEBESTYÉN MIHÁLY

Tratatul de pace de la Tirnavia (mai 1615) a promulgat astfel de articole care au avut darul recunoașterii lui Gabriel Bethlen în scaunul Transilvaniei. Încheiată între „comisarii" împăratului Matthias de Habsburg și între solii lui Bethlen, ea a prevăzut redarea de către imperiali a cetăților Hust, Chioar și Baia Mare Transilvaniei; recunoașterea lui Bethlen ca principe al Transilvaniei. În același timp puterea habsburgică s-a obligat să nu mai sprijine pe diferiții pretendenți la tronul Ardealului. Prestigiul lui Bethlen a crescut mult în urma acestui act, și pentru moment i-a dat răgazul necesar pentru viitoarele confruntări cu Imperiul Habsburgic[1].

În anul următor însă desele amenințări și mașinații diplomatice au creat o situație în care, de facto, punctele privind nepromovarea pretendenților la tron și recunoașterea lui Bethlen au devenit niște litere moarte.

Amenințarea cea mai periculoasă venea din partea lui Gheorghe Homonnai — un mare moșier din comitatul Zemplin și rudă a cardinalului Khlesl, consilier al împăratului Matthias, care pretindea că tronul Transilvaniei a fost promis lui, încă de bătrînul principe Sigismund de Rákóczy. Homonnai și-a dat seama că Habsburgii nu-l pot sprijini pe față, de aceea s-a aliat cu domnitorul mazilit al Țării Românești, cu Radu Șerban (mazilit în septembrie 1611). Acesta din urmă, inspirîndu-se poate și din politica de independență a lui Mihai Viteazul, a dus o politică antiotomană și de apropiere a țării față de curtea din Viena. Dar spre deosebire de antecesorul său strălucit, el nu și-a dat seama că în timpul exilului său a devenit de fapt o unealtă în mîna Habsburgilor, care vor să-l folosească pentru a-și extinde dominația lor asupra Țării Românești și asupra Transilvaniei.

În februarie 1616 Radu Șerban se află la curtea imperială, unde obține promisiuni certe privind readucerea lui pe tronul Țării Românești[2].

---

[1] *Ist. Rom.*, București, 1964. III, p. 151.

[2] Kővári László, *Erdély történelme. A Báthoriak, Bocskai és Bethlenek kora*, Kolozsvár, 1863, IV, p. 222.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În planul lui figura strîngerea trupelor de ajutor în Polonia, venirea în Moldova spre a furniza ajutor militar noului voievod Alexandru Movilă (ajuns cu sprijin polonez și cazac în fruntea țării în noiembrie 1615)[3].

Concomitent cu acțiunea lui Radu Șerban, Homonnai caută și găsește sprijin în persoana pașei din Buda, Ali, — dușman personal a lui Bethlen — care este gata să-l susțină în fața porții[4]. Pentru a primi domnia mult rîvnită, Homonnai promite în februarie 1616 pe lîngă cetățile Lipovei și Ineului și cele de la Caransebeș și Lugoj, cît și alte teritorii aparținătoare Transilvaniei[5].

Pentru dejucarea acestor planuri primejdioase, principele ardelean îl trimite pe Balassi Ferenc, solul lui principal la Constantinopol. Balassi este un diplomat abil, care cunoaște rivalitățile din divan și modalitățile de mituire a celor care hotărăsc soarta imperiului. În scrisoarea lui Bethlen din 7 martie către Thurzó György relatează rezultatele convorbirilor lui Balassi: „Solul nostru principal a avut mari certuri cu vizirii din cauza acuzațiilor lui Ali-pașa (din Buda), cît și din cauza promisiunilor unor indivizi cu intenții dușmănoase, fiindcă solul nostru spune în mod cert și cu bună credință, că domnul Homonnai a promis plata tributului de zece ani într-o singură sumă, și a promis nu numai predarea Ineului și Lipovei, dar și toate pămînturile dinafara Transilvaniei pînă la Porțile de Fier". Din această cauză Ali-pașa a cerut ca Balassi să-i fie trimis la Buda pentru a-l decapita, și-a asumat răspunderea înfăptuirii promisiunilor lui Homonnai. „Dar cu multă și mare înțelepciune solul nostru principal a anihilat, ca un rob al sultanului să fie trimis de la poartă la un slujitor al sultanului, în același timp vizirii, rivalii lui Ali-pașa l-au contrazis pe acesta din urmă, ba nu l-au mai susținut"[6].

Solia lui Balassi este totuși un eșec. Dacă ani de-a rîndul Bethlen a putut să tărăgăneze predarea Lipovei, de data aceasta revendicările turcilor sînt atît de insistente, condițiile lor sînt atît de severe, încît o nouă amînare poate să aibă consecințe dintre cele mai grave.

Balassi insistă asupra necesității evacuării Lipovei într-o scrisoare adresată cancelarului ardelean Péchy Simon spunînd: „De aceea, domnule, în ceea ce privește problema Lipovei, după cum s-ar spune ne prăjim între două focuri, avem nevoie de iscusință spre a ne menține din această cauză . . ., dacă dorim păstrarea Ardealului și a principelui nostru, trebuie să o înfăptuim"[7],

Cuvintele lui privind pericolul bilateral nu sînt exagerări. În afara trupelor lui Homonnai adunate în Polonia, la cursul inferior al Dunării

---

[3] Giurescu, C. C., *Istoria Românilor. De la moartea lui Mihai Viteazul pînă la sfîrșitul epocii fanariote*, București, 1942, III/1, p. 18.

[4] *Erdélyi Országgyülési Emlékek. Monumenta Comitialia Regni Transsylvaniae*, Szerkeszti Szilágyi Sándor, Budapest, 1881. VII. p. 300 (în continuare *EOE)* și *Bethlen Gábor fejedelem levelezése*, kiadta Szilágyi Sándor, Budapest, 1887. p. 49. (în continuare *Bethlen Gábor fejedelem).*

[5] *Bethlen Gábor fejedelem*, p. 49 și *Ist. Rom.*, III, p. 151.

[6] *Bethlen Gábor fejedelem*, p. 49.

[7] *Bethlen Gábor és a porta*, közli Szilágyi Sándor, *Történelmi Tár*, 1881, p. 605 (în continuare TT).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de la Kanjiža pînă la gurile rîului staţiona şi o imensă armată de 100 de mii de ostaşi ai lui Skender-paşa, begler-begul Bosniei şi apoi al Silistrei. Acesta a avut însărcinarea să ducă o expediţie de pedeapsă împotriva lui Alexandru Movilă, domnitorul Moldovei, pentru îndrăzneala de a-l răsturna pe Ştefan Tomşa de la putere cu concursul trupelor poloneze[8].

Skender-paşa este o veche cunoştinţă a lui Gabriel Bethlen. El a fost acela, care l-a introdus pe Bethlen în Transilvania, în octombrie 1613, şi a asistat la preluarea domniei de către acesta. Skender a adresat atunci o scrisoare ameninţătoare stărilor şi ordinelor ardelene de lîngă Turda[9]. În 1616 Poarta a socotit că a venit timpul ca Bethlen să-şi plătească poliţa.

Încă din februarie Skender comunică intenţiile sale lui Balassi la Constantinopol, iar pentru a da un accent şi mai mare seriozităţii cu care turcii pretind cetatea Lipovei, solul ardelean a fost reţinut ostatec pînă în momentul alipirii cetăţii de paşalîcul din Timişoara[10]. Toldalaghi Mihály fostul sol, aduce ultimatumul turcesc în ţară. Îl întîlneşte pe Bethlen la Codlea în ziua de 21 februarie[11].

Principele îşi dă seama de gravitatea situaţiei în care se află şi este gata să convoace dieta Transilvaniei[12]. La 17 aprilie stările şi ordinele se întrunesc la Alba Iulia. În discursul său Bethlen insistă asupra pericolului otoman, această ameninţare poartă primejdia majoră: nesatisfacerea dorinţei turcilor poate să atragă o invazie în care vor fi cucerite teritorii mult mai mari decît Lipova şi împrejurimile sale. Dieta terorizată votează cedarea cetăţii împreună cu alte şase fortăreţe şi îl însărcinează pe Balassi Mihály să ducă la bun sfîrşit acest lucru dureros[13].

Cei din Lipova însă rezistă intenţiilor comisarului dietei, fiind sprijiniţi şi de promisiunile lui Homonnai. În această constelaţie neprevăzută Bethlen se hotărăşte să conducă personal expediţia contra îndărătnicilor[14].

La 20 mai 1616 se află la Deva dînd instrucţiuni precise comandanţilor săi (Béldi Kelemen, Kamuthi Farkas, Szalai Farkas, Kállai Gergely, Novák Farkas etc.)[15]. La 12 iunie principele îşi termină operaţiile militare, iar peste două zile într-o scrisoare datată din Lipova scrie vizirului Nakasi Hassan: „Nunc nostrae actiones, et adversus potentissimum Imperatorem declarata sincera fidelitas, longe aliter habentur. Nam ut in potentissimum Imperatorem veram fidelitatem nostram restitutione arcis Lippae comprobaremus, ob practicas plurimorum germanizantium, accedente praesidiariorum rebellione, et exercitum nostrorum multiplici difficultate, multorum sanguinis, ac vitae profusione, civitatem assaltu, et

---

8 *Ibidem.*

9 *Erdélyország Történeti Tára*, kiadják Kemény József és Nagyajtai Kovács István, Kolosvár, 1845. II, pp. 251—254.

10 *EOE*, VII., p. 319 şi Kővári, *op. cit.* p. 222.

11 Kővári, *op. cit.*, p. 222.

12 *EOE*, VII., pp. 319—320. Scrisorile de convocare a dietei au fost emise la 26 martie 1616.

13 *Idem*, pp. 320—329. Dieta are loc între 17 aprilie şi 7 mai 1616.

14 *Idem*, pp. 46—47.

15 *Bethlen Gábor fejedelem*, pp. 55—59.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

arcem valida impressione occupavimus, ut vel hac ratione potentissimo Imperatori gratificaremur." Cele 6 castele împreună cu cetatea Lipovei au fost date în mîna begler-begului Timişoarei, Mehmet-paşa[16]. Locuitorii Lipovei au fost strămutaţi în Transilvania interioară[17].

Homonnai într-adevăr trimite trupe pentru despresurarea celor asediaţi, dar ajutorul lui este tîrziu. Haiducii plătiţi de el nici nu ajung la locul de destinaţie, în întîmpinarea lor iese căpitanul Oradiei, Rhédei Ferenc, care reuşeşte să-i înfrîngă pe aceştia la Konyárd (lîngă Berettyóújfalu)[18].

Bethlen revine asupra asediului Lipovei, amintind peste un an într-o scrisoare adresată caimacamului, în care arată că operaţiile militare l-au costat mai mult de 200 de mii de taleri[19]. Atît în scrisoarea citată mai sus, cît şi în celelalte, Bethlen prezintă predarea Lipovei ca o iniţiativă de-a sa şi nicidecum ca satisfacerea unor revendicări violente ale turcilor, Prin acest vicleşug doreşte să-şi facă merite în faţa Porţii, spre a avea în viitor o mai mare libertate de acţiune.

Curtea din Praga îşi dă seama că acţiunea promptă a lui Bethlen în ocuparea şi predarea Lipovei a creat o situaţie favorabilă Transilvaniei faţă de turci, de aceea răspîndeşte peste tot vechea acuzaţie provenită de la Khlesl şi Homonnai, după care Bethlen ar fi omul devotat al turcilor, şi un duşman al lumii creştine[20]. Dar domnitorul ardelean este un politician realist, care ştie că în epoca de ascensiune a „semilunei", la zece zile depărtare de Adrianopol, în imediata vecinătate a imperiului otoman, numai o concepţie care admite mici concesiuni are şanse de reuşită în acţiuni mai ample. Pe de altă parte este primul domnitor transilvănean care recunoaşte faptul că suzeranitatea Porţii este o realitate peste care nu se poate trece, iar o politică prohabsburgică n-ar avea alt rezultat, decît schimbarea tutelajului şi o prigoană religioasă din partea bisericii catolice.

În acţiunile sale Bethlen are în vedere şi faptul, că o asemenea linie politică asigură posibilităţi mai realiste spre strîngerea relaţiilor cu Moldova şi Ţara Românească[21].

Bethlen era oricum în toiul pregătirilor militare, chiar şi înainte de incursiunea sa în sud-vestul ţării. Ultimatumul sosit încă în februarie 1616 solicită şi participarea lui Bethlen cu trupe auxiliare alături de turci.

Begler-begul Bosniei — Skender-paşa — arată în acest document, că în Moldova au intrat duşmanii sultanului încă în noiembrie 1615, şi de aceea suveranul turc a mobilizat o armată imensă. Pe lîngă trupele din

---

16 Pray, Georg, *Gabrielis Bethlenii principatus Transsilvaniae coaevis documentis*, Pestini, 1816, Tomus I, pp. 28—29.

17 Kővári, *op. cit.*, p. 223.

18 Szekfű Gyula, *Bethlen Gábor*, Budapest, 1929, p. 59.

19 *Török-Magyarkori Államokmánytár*, Szerkesztették és jegyzetekkel ellátták Szilády Áron és Szilágyi Sándor. Első osztály, Okmánytár, Pest, 1865, I, p. 181 (în continuare *TMÁO*).

20 *EOE*, VII. pp. 293—295.

21 *Bethlen Gábor kiadatlan politikai levelei*, kiadta Szilágyi Sándor, Budapest, 1879, p. 60.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Bosnia, Herţegovina, Požega, Srjem, Vidin, Nicopole, Tighina, Cetatea Albă etc. au fost chemaţi şi tătarii de la gurile Nistrului. Porunceşte, totodată „ca toate trupele care se află în ţara ta, imediat să le porneşti şi să le transporţi la un loc anume, ca să se vadă că eşti sluga fidelă a Măritului Împărat (sultan n. n.), nemaiaşteptînd nici o oră, nici o zi. Pornesc şi eu de aici (din Constantinopol n. n.) cu trupe puternice ale Măritului Împărat." Bethlen trebuie să fie în fruntea soldaţilor săi aproape de hotarele Moldovei[22].

Care este atitudinea lui Bethlen faţă de acest fapt împlinit?

Pentru a da răspuns la această întrebare trebuie să revenim la începuturile domniei lui Gabriel Bethlen.

În toamna anului 1613 cei doi domnitori Radu Mihnea (Ţara Românească) şi Ştefan Tomşa (Moldova) l-au susţinut cu efective militare în acţiunea sa de a intra în domnie. Chiar şi după ce Skender-paşa s-a retras, trupele domnitorilor vecini au rămas în Transilvania, ajutînd pe Bethlen să-şi consolideze puterea sa[23].

Transilvania avea relaţii comerciale şi economice cu Moldova şi cu Muntenia. De aceste legături Bethlen s-a interesat personal. În mijlocirea tranzacţiilor un rol de frunte îl deţineau braşovenii şi cei din Bistriţa[24].

Din punct de vedere politic ne aflăm în mijlocul luptelor polono-turce, operaţiunile militare desfăşurîndu-se, în parte, şi pe teritoriul Moldovei.

Dorinţa lui Bethlen este obţinerea unor sisteme de securitate în imediata sa vecinătate, mai ales cu Moldova şi Ţara Românească, motiv pentru care sprijină domnitorii acestor ţări. Deseori trimite emisari atît la Tomşa cît şi la Radu Mihnea pe care îi înştiinţează de veştile aflate de la Poartă. La rîndul lui primeşte din partea venicilor săi informaţii importante pentru acţiunile sale.

Atunci cînd în noiembrie 1615 doamna Elisabeta, văduva lui Ieremia Movilă intră în ţară spre a-l urca pe fiul ei de 14 ani, Alexandru, pe tronul Moldovei, Tomşa cere ajutor din partea secuilor, trimiţînd scrisori lui Béldi Kelemen şi Mikó Ferenc[25].

În acelaşi timp însă Gabriel Bethlen ia toate măsurile de precauţie împotriva eventualei intrări a polonilor în Transilvania, mai ales că imperialii au răspîndit zvonul că ar veni cu ei atît Homonnai cît şi Radu Şerban. În ordinul său trimis bistriţenilor cere închiderea drumurilor de acces de la Rodna, şi trimiterea iscoadelor care să-l înştiinţeze despre efectivele şi mişcările polonezilor[26]. Concomitent aflîndu-se de venirea tătarilor[27] măsurile de defensivă sînt şi mai mult necesare.

---

22 *Bethlen Gábor és a porta, TT* 1881, pp. 602—603.

23 *Ist. Rom.*, III, p. 152.

24 Hurmuzaki, Eudoxiu, *Documente privitoare la istoria Românilor. Acte şi scrisori din arhivele oraşelor ardelene (Bistriţa, Braşov, Sibiu)*, Publicate de N. Iorga, Bucureşti, 1913, XV/2, p. 859 sqq (în continuare *Hurmuzaki)*.

25 *Bethlen Gábor fejedelem*, p. 45.

26 *Hurmuzaki* XV/2, pp. 862—863.

27 *Bethlen Gábor fejedelem*, p. 44.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Bistriţenii îl ţin la curent cu evenimentele — aşa cum rezultă din răspunsurile şi ordinele lui Bethlen date acestora[28] — iar Bethlen judecînd situaţia îşi dă seama de periclitarea domniei lui Tomşa, fiind gata să trimită ajutor voievodului moldovean. Acesta însă în a doua jumătate a lunii noiembrie se bizuie pe forţa tătarilor de la gurile Nistrului[29], nu mai reflectă la ofertele lui Bethlen[30]. Caimacanul Mehmet trăgîndu-l la răspundere pentru atitudinea sa pasivă faţă de soarta lui Tomşa, Bethlen răspunde la 7 decembrie 1615: că el a trimis destui curieri la Iaşi, dar voievodul Ştefan a avut toată convingerea că va putea atrage de partea sa tătărimea, şi spunînd că alte trupe ar devasta şi mai mult ţara sa „nouă ne-a trimis vorbă prin oamenii săi de fiecare dată, că nu are nevoie de sprijinul nostru, avînd destui ostaşi contra duşmanilor lui[30*].

Luptele între trupele lui Tomşa şi partizanii Movileştilor s-au dat la Tătăreni la 22/23 noiembrie. Comandantul trupelor venite din Podolia a fost prinţul Michael Wišnieoweczky, un cumnat al lui Alexandru Movilă, iar al cazacilor Samuel Korecki. Înfrîngerea lui Tomşa este desăvîrşită printr-o a două luptă în ianuarie anul următor la Tecuci. El se retrage spre Ţara Românească, găsindu-şi adăpost la Radu Mihnea[31]. Alexandru se instalează la Iaşi, dar aşa cum arată şi cronicarul Miron Costin, în locul lui guvernează boierii, mai ales vornicul Nestor Ureche[32]. Puterea lui militară era dată de puterea armelor poloneze, aceşti mercenari devastînd cumplit Moldova[33].

Bethlen află ştirea dintr-un raport al bistriţenilor cu două zile după lupta de la Tătăreni[34]. Reacţia lui imediată este expectativa, spre a vedea care va fi atitudinea adoptată de noul domn faţă de Transilvania. În orice caz după evenimentele petrecute în Moldova nu mai vrea să intervină în treburile din cele două principate, mai ales că socoteşte că cele întîmplate în ultima instanţă sînt rezultatul rivalităţilor dintre Movileşti şi Tomşa. Bethlen va explica această atitudine a sa într-o scrisoare către sfatul Bistriţei: „în ceea ce priveşte schimbările din Moldova ... în cearta între cei doi voievozi cum va hotărî Măritul Împărat nu ne priveşte; pe cine-l va întări şi pe cine nu, nu ne stă în putere să decidem, Dumnezeu menţinînd pacea noastră, nu sîntem în măsură să-i liniştim certurile lor"[35]. În orice caz situaţia militară din Moldova o socoteşte gravă din punctul de vedere al turcilor[36].

La 9 decembrie noul domnitor — Alexandru se adresează consilierilor lui Bethlen anunţînd în mod oficial venirea lui la putere. Alexandru accentuează necesitatea menţinerii bunelor relaţii de vecinătate între ţara

---

28 *Ibidem.*
29 *Ibidem.*
30 *Ibidem.*
30* *TMÁO*, I., pp. 139—140.
31 Giurescu, *op. cit.*, p. 18.
32 Costin, Miron, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Ediţie îngrijită de Ioan Şt. Petre, Bucureşti, 1943, pp. 97—98.
33 *Ist. Rom.*, III, p. 152.
34 *Hurmuzaki*, p. 864.
35 *Idem*, pp. 864—865.
36 *TMÁO*, I., 140.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sa şi Ardeal ca şi colaborarea militară. La sfîrşit cere ca Bethlen să nu dea adăpost în Transilvania boierilor fugiţi din Moldova[37]. În aceeaşi zi Wišnieoweczky trimite şi el o scrisoare cu conţinut similar domnitorului transilvănean. După ce anunţă căsătoria lui Korecki cu o soră de-a lui Alexandru, are următoarea cerere: „eandemque rogandam, ut optimorum et laudabilium veterum Transsylvaniae cum Valachiae Princeps (adică voievodul Moldovei n. n.) amicitiae foederum memor, etiam amicitiam vicinitatemque optimam cum affine nostro Valachiae Principe Alexandro sancto conservatam . . ."[38]. Korecki anunţă de asemenea căsătoria sa, repetînd cererile lui Alexandru şi Wišnieoweczky[39].

Răspunsul dat de Bethlen la 27 decembrie la aceste scrisori pe lîngă satisfacţia sa privind ocuparea tronului de către Alexandru, mai conţine o remarcă foarte importantă: domnitorul să se îngrijească cît mai grabnic de recunoaşterea succesiunii sale la tron şi să primească athnamé de la sultan[40]. Acest motiv revine insistent în scrisorile sale ulterioare. „După Gabriel Bethlen, relaţiile dintre cele trei ţări trebuiau să se bazeze pe principiul menţinerii legăturilor paşnice cu turcii"[41], Bethlen îi aminteşte domnitorului Moldovei, că părintele lui, Ieremia Movilă, la vremea sa a obţinut tronul din voinţa Poartei, era aliatul acesteia. Este necesară reînnoirea acestei alianţe, întrucît între cei doi împăraţi — cel german şi cel otoman — s-au statornicit relaţii de pace, iar cei care tulbură status-quo-ul vor avea de suferit în urma mîniei celor două puteri[42]. Bethlen scrie lucruri generale, dar printre rînduri atrage atenţia lui Alexandru asupra situaţiei încordate care s-a profilat odată cu răsturnarea lui Tomşa de la putere. Acesta era un mijloc de precauţie atunci cînd drumurile sînt nesigure, cînd la tot pasul îl paşte primejdia reţinerii scrisorilor sale, şi ajungerea lor în mîna turcilor.

În schimb, cancelarul lui Bethlen — Péchy, datorită situaţiei sale de subordonat, are posibilităţi mult mai largi să furnizeze informaţii, care provin de fapt tot de la Bethlen.

Astfel în ziua de 30 decembrie 1615 anunţă domnul Moldovei despre o ştire îngrijorătoare: Poarta a ordonat locţiitorului marelui vizir să vină în ajutorul lui Tomşa[43]. Comunică însă şi faptul că Bethlen a trimis instrucţiuni solului său Belényessi Ferenc, ca acesta să pledeze şi în favoarea lui Alexandru şi să împiedice ajutorarea lui Tomşa. Dar ca acţiunea combinată a solului să aibă sorţi de izbîndă este necesar ca şi moldovenii să facă ceva pentru a intra în graţia sultanului şi a divanului, prin trimiterea de emisari, prin mituire, prin profitarea în urma rivalităţilor existente în sînul sfatului imperial. Péchy propune ca domnitorul să-şi caute aliaţi posibili printre solii puterilor creştine acreditaţi la Constantinopol[44].

---

37 *Bethlen Gábor politikai levelezése*, közli Szabó Károly, *TT*, 1880, pp. 485—486.
38 *Idem*, pp. 486—487.
39 *Idem*, pp. 488—489.
40 *Idem*, p. 489—490.
41 *Ist. Rom.*, III, p. 152.
42 *Bethlen Gábor politikai levelezése*, *TT*, 1880, p. 708.
43 *Idem*, p. 708.
44 *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Într-adevăr, Alexandru stabilește contacte prin mijlocirea polonezilor cu Veneția și cu Franța[45], dar înainte ca aceste tatonări să se materializeze, domnia lui Alexandru și cu ea influența poloneză asupra Moldovei se sfîrșește.

După cît se pare Alexandru însă nu s-a grăbit cu obținerea recunoașterii sale de către Poarta Sublimă. El dorea să nimicească pe Tomșa — așa cum va face la Tecuci — crezînd că prin acest pas, aplanează intervenția armată a vizirului Ibrahim în Moldova.

Bethlen nu se rezumă unilateral numai la legăturile sale cu Moldova. El întreține contacte diplomatice și cu Țara Românească. Radu Mihnea împărtășea ideile lui Bethlen privind suzeranitatea otomană la nord de Dunăre. În ianuarie 1616, fără să știe încă de victoria lui Movilă de la Tecuci, trimite o solie în persoana lui Kornis János, la Ștefan Tomșa, la Mihnea și la Ibrahim-pașa care se afla atunci la Curtea Domnească, pentru a conduce operațiile militare ca serdar[46].

Poarta însă nu-l dorea pe tînărul domn moldovean, fiindcă acesta se baza exclusiv pe polonezi și pe boieri. În același timp existența în fruntea țării a unui grup de boieri devotați puterii otomane este o formulă mult mai fericită din punct de vedere al platei tributului[47]. Reușitele lui Alexandru asupra rivalului său determină sultanul să-l schimbe pe Ibrahim-pașa cu Skender-pașa, un comandant de oști foarte priceput și cu merite militare (februarie 1616). Armata prezentată de noul comandant numără mai mult de 100 de mii de turci și tătari. Skender imediat după numirea sa se gîndește la Bethlen poruncindu-i să vină cu trupele sale împotriva Moldovei[48].

Primul pas al lui Bethlen în această situație este înștiințarea prietenilor și adversarilor săi. Astfel în scrisoarea sa din 4 februarie din Tîrgu Mureș, ca fapt divers la un larg raport despre mișcările lui Homonnai, amintește și de faptul că turcii nu-l mai vor pe Alexandru al Moldovei, că a avut loc lupta de la Tecuci și că prezența Transilvaniei este obligatorie alături de turci în Moldova[49]. De fapt, aceasta este partea cea mai importantă a scrisorii, motivul conceperii sale, că de dușmănia lui Homonnai știa foarte bine și împăratul Matthias (destinatarul scrisorii), fiind acela ce stă în spatele acestui pretendent. Bethlen dorește să sondeze atitudinea vecinilor săi în cazul participării ardelene împotriva Moldovei, care ar implica Transilvania în războiul moldo-polono-turc. În aceeași ordine de idei merită să amintim că Bethlen nu întîrzie să trimeată o scrisoare de atenționare și regelui Poloniei[50]. Din Făgăraș expediază o lungă relatare lui Thurzó György (la 15 martie) pentru a vedea și opinia stărilor și ordinelor din Ungaria de Nord, care făceau joc dublu sau pendulau

---

45 Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană. Lupta contra elementului grec*, București, [1928], VI, p. 67.

46 *Hurmuzaki*, pp. 865—866.

47 *Ist. Rom.* III., 130.

48 *Bethlen Gábor és a Porta*, *TT*, 1881, pp. 602—603.

49 *EOE* VII pp. 307—311.

50 *Bethlen Gábor fejedelem*, p. 52.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

între împărat şi Bethlen. El arată că Alexandru a trimis în sfîrşit o solie în martie la Poartă, care a trecut prin Transilvania, părăsind ţara înspre Timişoara, neavînd alt drum din cauza domnului muntean. Principele a aşteptat ca tînărul domn din Moldova să-i expedieze şi solii lui principali, întrucît eforturile lui Balassi Ferenc erau atît de fructuoase, încît Poarta era gata să dea însemnele puterii lui Alexandru, numai că amintiţii soli principali nu au apărut la Constantinopol. Turcii însă nu mai doresc reîntronarea lui Tomşa, ci vor un alt domnitor mai energic şi mai talentat. Skender tocmai în vederea rezolvării acestor probleme a pornit din capitala imperiului[51].

Balassi văzînd pregătirile puternice ale Porţii, scrie speriat lui Péchy: „împăratul (sultanul n.n.) nu se teme de nimeni; din tot sufletul vă rog, domnule, să căutaţi prin toate mijloacele să obţineţi amabilitatea Porţii" (din 21 februarie)[52]. Este timpul cînd turcii întăresc cu agresivitate pretenţiile lor asupra Lipovei.

Situaţia devine foarte încordată şi în Moldova. Vestea pregătirilor turceşti crează panică. Regele polonez revocă majoritatea mercenarilor aflaţi în slujba lui Alexandru Movilă cu ameninţarea că nu vor mai fi înrolaţi în armata poloneză dacă nu se întorc în ţară[53]. Natural, adevăratul motiv este teama de puhoiul turcesc. Rămîn în ţară doar mercenarii celor doi conducători de oşti poloneze. Bethlen ştie, încă din martie, că în locul lui Tomşa noul domnitor desemnat de turci este Radu Mihnea[54], actualul domn muntean. Radu primeşte strămutarea lui, pe care nu o poate refuza fără pericolul pierderii chiar al propriului scaun[55]. Prin acest pas turcii au mărit disensiunile atît între Alexandru şi Mihnea, cît şi între acesta din urmă şi Tomşa.

Înn martie—iunie are loc interludiul de la Lipova. În mai 1616 Skender-paşa porneşte din Bosnia spre Nord. Această demonstraţie de forţă îl determină pe Bethlen să urgenteze cedarea cetăţii Lipovei[56]. La 5 mai 1616 principele ordonă mobilizarea tuturor forţelor, chemîndu-le în tabăra de la Someşeni (de lîngă Cluj). Ca această chemare sub arme să aibă randamentul scontat şi rapiditatea necesară, Bethlen răspîndeşte voit zvonul că oştirile otomane vor trece spre Moldova prin Transilvania. Fiecare nobil trebuie să se prezinte cu un călăreţ, cu un pedestraş şi cu un puşcaş[57]. Temerile lui Bethlen sînt reale. Thurzó, răspunzînd la scrisoarea lui Bethlen din 15 martie, de fapt dă glas opiniei publice: „Este un lucru cert, dacă turcii vor porni în număr atît de mare spre Polonia, aceasta va fi simţită şi de Transilvania; ne e teamă ca din aceasta să nu provină su-

---

51 *Ibidem.*
52 *Bethlen Gábor és a Porta, TT,* 1881, p. 604.
53 Costin, Miron, *op. cit.,* p. 98 şi *Bethlen Gábor kiadatlan,* p. 48.
54 *Bethlen Gábor kiadatlan,* p. 48.
55 Xenopol, *op. cit.,* p. 68.
56 *EOE* VII, p. 333 O parte din trupele lui Skender-paşa s-au adunat lîngă Orşova.
57 *Idem,* pp. 330—331.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

premul pericol, fiindcă știe Măria Ta, că turcii nu abuzează de ocazie, dar dacă au posibilitatea să facă ceva, cu siguranță că o vor înfăptui."[58]

În sfîrșit, în mai domnitorul Alexandru hotărăște să expedieze o solie principală la Poartă. Pentru realizarea misiunii lor se solicită ajutorul Transilvaniei[59].Este vorba de 25—30 de boieri care prin Transilvania, via Timișoara, au pornit spre capitala Imperiului[60]. A. D. Xenopol susține că sarcina acestora era: ca să-i spună că el (Alexandru n.n.) nu are deloc în gînd a se lepăda de ascultarea către Dînsa (Poarta Sublimă n.n.), că ceea ce l-a adus în Moldova a fost dorința de a răzbuna moartea fratelui său (Gavriil n.n.), sprijinindu-și îndreptățirea cu o făgăduință de 20.000 de taleri făcuți caimacamului[61].

La 10 iunie vestea războiului îi determină pe mai mulți locuitori din estul Transilvaniei și din Moldova să se refugieze în interiorul Ardealului. Kákonyi István îi întîlnește pe un mare număr de oameni refugiați la aceea dată la Tîrgu Mureș[62].

Skender-pașa la 22 iunie se află la București[63], scopul lui imediat fiind luarea armatei muntene și a lui Radu Mihnea, pe care îl va introduce în domnie. Bethlen se află la aceea dată încă în tabăra de la Someșeni, unde s-a întors de la Lipova și-și trece în revistă trupele. Doar la 14 iulie trimite pe Domokos Ferenc la București, spre a afla vești de la domnitorul muntean și despre Skender-pașa[64]. Principele apreciază că întîrzierea lui nu va fi luată drept un act neprietenos, avînd în spatele lui recenta predare a Lipovei, care a făcut o impresie foarte bună despre fidelitatea sa față de turci.

La 16 iulie Korecki atrage atenția lui Bethlen că a aflat despre pregătirile militare ale ardelenilor și ale muntenilor. Cere ca în numele bunei vecinătăți tradiționale moldo-ardelene să-l țină la curent cu știri referitoare la pregătirile militare[65]. Domnitorul Moldovei va scrie în același sens cancelarului Péchy[66]. Aceste cereri sînt satisfăcute de Bethlen prin poște secrete[67]. Din astfel de schimburi de scrisori Bethlen află despre prinderea lui Tomșa de către turci și ducerea lui la Constantinopol[68].

Bethlen staționează destul de mult la Someșeni, din mijlocul lunii iulie. Drept motiv pentru aceasta invocă un iminent atac din partea lui

---

[58] *Bethlen Gábor fejedelem*, pp. 53—54.
[59] *TMÁO* I, p. 146 și *Hurmuzaki* XV/2 pp. 866—868.
[60] *Bethlen Gábor kiadatlan*, p. 60.
[61] Xenopol, *op. cit.* p. 63. Autorul susține că această solie ar fi avut loc imediat după venirea la putere a lui Alexandru. Dar judecînd după mărturia contemporanilor, cît și după punctele ofertei, sîntem de părere că ea nu putea să aibă loc înainte de mai 1616.
[62] *Hurmuzaki*, VI/2, pp. 866—868.
[63] *Bethlen Gábor kiadatlan*, p. 62.
[64] *SzOL* IV, p. 197.
[65] *Bethlen Gábor politikai levelezése*, *TT* 1880, p. 717.
[66] *Ibidem.*
[67] *Idem*, p. 718.
[68] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Homonnai, iar după lupta de la Konyárd mai aşteaptă pînă la sosirea lui Rhédei împreună cu haiducii lui plătiţi[69].

În tot ce face, principele de fapt doreşte *să temporizeze*, dacă nu mai poate amîna definitiv, intervenţia sa în Moldova alături de turci. El a avut credinţa că evacuarea şi predarea Lipovei îi va aduce pacea atît de necesară, dar s-a văzut foarte curînd că Skender-paşa îl considera doar ca un intermezzo, adevăratul scop al campaniei este scoaterea Moldovei de sub influenţa poloneză şi readucerea ei sub ascultarea Poartei.

La 1 august 1616, pînă la urmă, oastea transilvăneană ajunge la Feldioara; a doua zi soseşte la faţa locului şi Gabriel Bethlen, ca să vadă din nou starea oştirilor sale[70]. Efectivele sale se cifrează acum la 13400 de ostaşi. De la braşoveni cer şi primesc postavuri şi alimente[71]. Urmează iarăşi o staţionare de o săptămînă în Secuime, oprindu-se la Ojdula, unde o parte a trupelor au cartierul lor general[72]. Printre trupele aduse se află şi cea din scaunul Mureşului, condusă de Balassi Mihály[73].

Planul lui Bethlen este intrarea prin pasul Oituzului în Moldova, dar mai înainte de aceasta ia o serie de măsuri care au ca ultim scop întîrzierea joncţiunii trupelor ardelene cu turcii: trimite pe Toldalaghi Mihály — abia întors dintr-o solie — într-o altă solie la Alexandru Movilă, probabil cu scopul de a anunţa domnitorul de dorinţa sa de a nu participa — în limita posibilităţilor — la invazia unei ţări cu care are relaţii de prietenie, cît şi pentru a-l informa asupra planurilor turcilor. Toldalaghi nu ne spune în memoriile sale cu ce scop a fost trimis la Iaşi. Însă din cauza precipitării evenimentelor nu mai ajunge la locul de destinaţie[74]. În al doilea rînd, în cazul intrării sale vrea să-i menajeze pe locuitorii ţinuturilor moldovene, astfel că la 5 august dă o diplomă privilegială locuitorilor din Trotuş[75].

În sfîrşit trupele lui Bethlen pornesc, dar înaintarea lor este oprită la Breţcu de sosirea veştilor despre victoria turcilor la Drăcşani (lîngă Hîrlău), în ziua de 3 august. Vestea o primesc — e adevărat — însă cu cîteva zile mai tîrziu, întrucît la 9 august Balassi Mihály scria tatălui său la Constantinopol, că a doua zi, adică la 10 august, vor intra în Moldova[76]. Cu ocazia sosirii informaţiilor despre lupta tragică de la Drăcşani, Bethlen află şi de capturarea domnitorului împreună cu familia sa. Se pare că aceste ştiri i-au parvenit de la Toldalaghi, în jurul zilei de 18 august, întrucît Toldalaghi susţine că l-a întîlnit pe Bethlen încă la Breţcu[77], iar în răspunsul dat bistriţenilor principele scria că despre evenimentele pe-

---

69 *Erdélyi történeti adatok*, Szerkeszti és kiadja Mikó Imre, Kolozsvár, 1855, I., p. 315, (în continuare *ETA*).
70 *EOE*, VII, p. 57.
71 *Ibidem*.
72 *Ibidem*.
73 *ETA* I, p. 315.
74 *Toldalaghi Mihály emlékirata*, *ETA*, I, p. 226.
75 *SzOL*, VI, p. 51.
76 *ETA* I, p. 315.
77 Toldalaghi *op. cit.*, ETA I, p. 226.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

trecute la 3 august a aflat şi din alte surse[78]. Bethlen se afla deci încă vreo două săptămîni la Breţcu pentru a-l aştepta pe Török István, care a fost trimis cu 500 de lăncieri ca ajutor simbolic în Moldova alături de turci[79]. La vestea victoriei, principele se retrage spre Făgăraş.

Bethlen deci nu doreşte să aibă conflicte sau legături duşmănoase cu vecinii săi, cu Moldova şi cu Ţara Românească, sau în terminologia epocii, „nu doreşte să verse sînge creştinesc" în favoarea turcilor. Prin toate mijloacele va căuta să se sustragă de sub campaniile contra acestora.

Atunci însă cînd porneşte, chiar dacă nu face nimic deosebit, încearcă să prezinte lucrurile, ca şi cum el ar fi fost acela care a salvat turcii de la pieire[80]. Aceste mijloace pur politico-ideologice, sînt menite să creeze pentru el un capital moral contra oricăror atacuri care vin din partea Porţii[81].

Sprijinul Moldovei şi al Ţării Româneşti sînt necesare pentru Bethlen în vederea respingerii incursiunilor habsburgice şi pentru obţinerea sprijinului otoman (chiar printr-o politică cu mici compromisuri). Prin întărirea treptată a relaţiilor economice, diplomatice şi militare dintre cele trei ţări, în ultimii ani de domnie Bethlen îşi formulează ideile sale despre crearea unui „regat al Daciei" care să reziste atît tendinţelor expansioniste venite de partea imperialilor cît şi din partea semilunei otomane[82].

UN ASPECT MOINS CONNU DES RELATIONS ENTRE LA TRANSYLVANIE ET LA MOLDAVIE PENDANT LA REGNE DE GABRIEL BETHLEN

(Résumé)

La présente étude analyse les relations du prince régnant de la Transylvanie, Gabriel Bethlen (1613—1629) avec la Moldavie ét la Valachie en se basant sur des documents publiés. Alexandru Movilă, aidé des Polonais renverse en novembre 1615 la regne en Moldavie de Ştefan Tomşa. C'est pourquoi la Porte organise une campagne repressive, à laquelle Bethlen aussi doit participer. Mais avant la campagne les Turcs ont obligé la prince de Transylvanie de leur céder la forteresse de Lipova (Sud-Ouest de Transylvanie) qu'il leur a promise en 1613. Ainsi contraint, il prend

---

[78] *Hurmuzaki*, XV/2, pp. 869—870.
[79] *EOE*, VII, p. 58; *Sepsi Laczkó Máthé krónikája*, *ETA*, III, pp. 160—161; Giurescu, *op. cit.*, p. 19; *Ist. Rom.*, III, p. 152.
[80] Szekfű, *op. cit.*, pp. 15—16.
[81] *Ibidem*
[82] *Ist. Rom.*, III, p. 154.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

personellement la forteress en juin 1616. Aprés cela il devrait partir contre la Moldavie, selon l'ultimatum de la Porte, mais il tergiverse l'entrée en Moldavie, jusqu'à la nouvelle de la victoire turque quand il se retire à Făgăraş (août 1616).

Dans les années 1615—16 le prince régnant de Transylvanie informe les princes moldaves des mouvements des Turcs, il y a une correspondance animée et de fréquents envois de messagers entre les deux pays roumaines, Bethlen encourage le prince moldave d'avoir d'étroites relations avec Constantinopole, puisque c'est l'unique voie de garder le trône. Mais Alexandre agit trop tard et il tombe.

Le but de Bethlen est — surtout vers la fin de sa vie — que, par le développement de relations de bon voisinage, économiques, et diplomatiques, il crée une Dacie unitaire, capable de résister aux conquêtes étrangères.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

VECHI INSCRIPŢII ROMÂNEŞTI DIN JUDEŢUL MUREŞ (sec. XV—XVIII)

MARIUS PORUMB, NICOLAE SABĂU

În cuprinsul judeţului Mureş se află un valoros tezaur de istorie şi cultură medievală românească, reprezentat atît de numărul mare de monumente de arhitectură[1], unele de o apreciabilă vechime, cît şi de preţiosul patrimoniu de obiecte ce au aparţinut unor lăcaşuri de cult dispărute. În unele biserici ortodoxe, relativ noi, datînd din secolele XVIII—XIX, întîlnim obiecte ce provin de la mai vechile monumente, ce au existat în secolele XV—XVI, menţionarea localităţilor respective în inscripţii fiind o dovadă incontestabilă.

Cercetările întreprinse în această regiune a Transilvaniei de către Orbán Balázs[2], în a doua jumătate a secolului trecut, au cuprins în special monumentele istorice şi de artă maghiare şi săseşti, şi doar în foarte puţine cazuri şi-au îndreptat atenţia spre cele ale românilor, care populau masiv şi în secolul trecut, ca şi acum, Cîmpia Transilvaniei, Valea Gurghiului şi împrejurimile Reghinului, dar şi părţile sudice ale cursului mijlociu ale Mureşului.

La sfîrşitul veacului trecut şi în primii ani ai secolului nostru, Nicolae Iorga călătoreşte prin Transilvania, unde cercetează arhive şi biblioteci, vizitează monumente istorice, copiază inscripţii de pe cărţi, cioplite în piatră sau pictate pe pereţii bisericilor româneşti. Ca urmare a cercetărilor sale publică *Sate şi preoţi din Ardeal* (Bucureşti, 1902), şi două volume de inscripţii şi documente: *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene* (Bucureşti, 1906), precum şi *Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească la 1906*, lucrare de o vastă informare istorică şi un vibrant patriotism[3].

Cercetînd în ultimii ani monumentele istorice şi de artă din judeţul Mureş am avut marea satisfacţie de a întîlni un însemnat număr de inscripţii scrise pe diverse obiecte, aparţinînd lăcaşurilor de cult mai vechi sau mai noi, inscripţii ce sînt nu numai importante documente şi izvoare

---

[1] Eugenia Greceanu, *Tipologia bisericilor de lemn din zona centrală a Transilvaniei*, în *Monumente istorice. Studii şi lucrări de restaurare*, Bucureşti, 1969, nr. 3, pp. 27—71.

[2] Orbán Balázs, *A Székelyföld leírása*, IV, Pesta, 1870.

[3] Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească la 1906*, I—II, Bucureşti, 1906; Idem, *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, I—II, Bucureşti, 1906.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ale istoriei locale, ci fiecare în parte reprezintă o veritabilă pagină din zbuciumata istorie a românilor transilvăneni.

Numărul mare de tipărituri din diferite centre românești, de la București, Iași, Rîmnic, Blaj sau Buzău, atestă de asemenea o mare circulație a cărții, demonstrînd legături permanente pe plan spiritual ale acestui ținut cu cele mai importante centre culturale din Țara Românească și Moldova[4].

În inventarul bisericii reformate din Chendu (jud. Mureș) — monument refăcut substanțial în anii 1794 și 1801 — se păstrează un pahar din argint aurit cu inscripție slavonă (pl. LXV), care reprezintă unul dintre cele mai vechi exemple, de acest tip, cunoscut pînă în prezent de literatura de specialitate.

Piesa din argint ciocănit, gravat și aurit, are înălțimea de 0,133 m, diametrul gurii 0,105 m, diametrul bazei 0,89 m, iar greutatea 185 g. Starea de conservare este bună.

Paharul cu o siluetă elegantă are forma cilindrică, cu o ușoară arcuire la mijloc și gura evazată în formă de pîlnie. Baza este simplă, lipsită de decorația — chenar vegetal gravat — întîlnită mai tîrziu (în secolul al XVI-lea) la exemplarele de acest tip din Țara Românească[5]. Exteriorul buzei este ornamentat cu un brîu zimțat. Inscripția ce se află pe corpul paharului consemnează:

„+ *Această cupă a făcut-o preoteasa Teodora și preoteasa Maria. Vlto 7004 (1496)*“ (pl. LXVI).

Inscripția scrisă în slavonă se desfășoară pe corpul a doi balauri, ce se încolăcesc în jurul paharului. Capetele afrontate țin un mic scut pe care este reprezentat un semn de posesor. Cu siguranță de-a lungul veacurilor, pînă la intrarea în stăpînirea bisericii reformate din Chendu (prin donația din 1823 a Carolinei Vajda, văduva lui Nicolae Kendeffy), paharul a avut mai mulți posesori, între care unii și-au impus semnul lor. Brîul zimțat de la exteriorul buzei ne-ar obliga, după analiză formal-stilistică la o datare mai tîrzie, dacă nu ar exista posibilitatea, evidentă după părerea noastră, a unei intervenții ulterioare. Un semn de întrebare ar rămîne — dacă am face abstracție de anul gravat pe pahar — scutul cu semn de posesor, a cărui formă este mai puțin obișnuită pentru sfîrșitul secolului al XV-lea[6]. Dar tehnica în care a fost gravat scutul cu semn este, in-

---

[4] În bisericile românești mureșene se află un impresionant număr de volume de carte veche, numeroase dintre acestea avînd inscripții din care reiese sacrificiul și greutățile pe care le întîmpinau românii pentru obținerea lor. Între cărțile din veacul al XVII-lea un loc de frunte îl deține *Cazania lui Varlaam*, (Iași, 1643), ce se găsește în mai multe localități. Numeroase sînt cărțile aduse din Țara Românească, din tipografiile de la București, Buzău și Rîmnic.

[5] Corina Nicolescu, *Argintăria laică și religioasă în Țările Române (sec. XIV—XIX)*, București, 1968, pp. 37—38, p. 68, nr. 13, 14, și fig. 13, 14.

[6] Un „lambrechine“ asemănător însoțește herbul Moldovei de pe frumoasa lespede cu inscripție din anul 1476 aflată la poarta cea mare de la Cetatea Albă, cf. I. Bogdan, *Inscripțiile de la Cetatea Albă*, în *ARMSI*, XXX, 1906, nr. 7, p. 330 și urm.; G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, în *Buletinul Monumentelor istorice*, XVIII, 1925, p. 228, fig. 376; Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, I, București, 1959, p. 704, fig. 655.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dubitabil, identică cu aceea în care s-au realizat trupurile balaurilor, deci ornamentația fiind în totalitate contemporană.

Acest pahar cu inscripție slavonă ce s-a aflat în posesia familiei Kendeffy reprezintă o moștenire ce s-a păstrat desigur din generație în generație, ținînd seamă de faptul că acești nobili transilvăneni făceau parte în secolele XIV—XV din neamul cnezial al Cîndeștilor din Țara Hațegului[7].

Din prima jumătate a secolului al XVI-lea datează două icoane de o excepțională valoare, păstrate în modesta biserică de lemn construită în secolul al XVIII-lea, pe locul unui mai vechi lăcaș de cult românesc din satul Urisiu de Jos[8].

De mari dimensiuni ele reprezintă pe Maica Domnului cu pruncul (115×90 cm) și Sfîntul Nicolae (115×82 cm) și au fost dăruite, conform celor două inscripții din partea de jos a panourilor, de nobilul (pan) Luca din Urisiu bisericii din satul său. Inscripțiile scrise în slavonă sînt așezate în chenare de frînghie răsucite, în primul caz pe un fond roșu cu literele scrise în alb, iar la cea de a doua icoană pe un fond verde măsliniu și litere roșii. Conținutul este aproape identic și se traduce astfel:

„+ *Rugăciunea robului lui Dumnezeu pan Luca din Urisiu și a soției sale și a copiilor săi. Văleat 7047 (1539) luna martie zile 10*“ (pl. LXVII).

Inscripțiile celor două icoane de la Urisiu de Jos sînt deosebit de importante prin faptul că ele notează anul în care au fost pictate cele două lucrări, specificînd în același timp că boierul Luca din Urisiu le-a comandat, probabil pentru biserica satului sau a vreunei mănăstiri din apropiere. Icoanele, compozițional și tehnic, stilistic și formal, aparțin picturii moldovenești din epoca lui Petru Rareș și au fost realizate probabil de un meșter călător prin Transilvania, sau au fost comandate direct de nobilul român la vreuna din mănăstirile bucovinene, unde ființau ateliere de iconari.

Secolului al XVI-lea pare să-i aparțină și mai multe fragmente dintr-o inscripție, ce probabil se afla pe tîmpla bisericii mai vechi, aduse în secolul al XVIII-lea dintr-o altă localitate în satul Porumbeni. Scrisă în limba slavonă ea poate fi tradusă și completată astfel:

„+ *Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și săvîrșirea Sfîntului Duh Amin. (S-a) făcut biserica de popa Arion și cumnatul*[9] *Ioan și Aron. Po-*

---

[7] Csánki Dezső, *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*, V, Budapesta, 1913, p. 23; Szabó Károly, *A kendefiek a XIV és XV-ik században*, în *Századok*, Pesta, 1868, p. 25 și urm.

[8] Marius Porumb, *Icoanele moldovenești ale bisericii de lemn din Urisiu de Jos, județul Mureș*, în *Studia, Historia*, 1973, fasc. 2, p. 37 și urm.; Idem, *Vechi icoane românești din Transilvania (secolele XV—XVI)*, în *Monumente istorice și de artă*, XLVI, 1977, pp. 55—57, fig. 15, 16.

[9] Termenul românesc „*cumnat*“ este folosit ca atare în documentele slavo-române încă din secolul al XV-lea. Vezi *Documenta Romaniae Historica*, B., I, p. 227; cf. G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfîrșitul sec. X — începutul sec. XVI)*, București, 1974, p. 93, unde sînt date și alte exemple.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

meneşte Doamne în zilele... Pomeneşte Doamne sufletele robilor lui Dumnezeu Dobra Ioan Coman, Oprea." (pl. LXVIII/a).

Deşi inscripţia nu are în text trecut anul în care a fost scrisă, pe baza istoricului bisericii ce poate fi reconstituit cu ajutorul inscripţiilor de pe icoane şi cărţi, presupunînd că biserica din Porumbeni a fost ridicată în prima jumătate a secolului al XVIII-lea[10], iar materialul lemnos provine de la un monument anterior, adus dintr-o altă localitate[11], se poate trage concluzia că ea datează de la sfîrşitul veacului al XVI-lea sau cel mai tîrziu din prima jumătate a secolului următor. Această datare este confirmată de modul de redactare a textului, precum şi de tipul de litere utilizat.

Pînă nu demult la biserica reformată din Cuieşd se afla un pahar de argint de formă cilindrică, ce avea gravată pe mai multe benzi o inscripţie slavo-română. Obiectul a fost înstrăinat prin vînzare, şi pierdut pentru totdeauna, dovedind lipsă de preţuire faţă de valorile istorice şi artistice ale patrimoniului naţional din partea posesorilor. Paharul a fost văzut în secolul trecut de Orbán Balázs, care copiază inscripţia, făcînd şi o lectură doar parţială şi defectuoasă cu ajutorul a „mai mulţi cunoscători ai paleografiei slave"[12]. Astfel, a fost citit următorul text: *„Sija kupa stvoril Jura Kolophej"* ceea ce se traducea prin *„Această cupă a făcut-o Kolophej György"*[13], iar din al doilea rînd *„Nicolaj Anastasya 7117"*.

Spre marele nostru noroc Orbán Balázs a reprodus grafic inscripţia de pe pahar, care după părerea sa provenea din Polonia sau dintr-o zonă cu populaţie slavă, şi doar în ultimă instanţă exista posibilitatea de a proveni de la o biserică românească[14]. Redăm inscripţia după lucrarea citată (pl. LXVIII/b).

O inscripţie de pe un pahar din Moldova sfîrşitului de veac XVI[15], apropiată ca formulare cu textul de pe paharul dispărut de la Cuieşd, ne-a sugerat următoarea lectură (pl. LXVIII/c).

---

[10] Inscripţiile ce se păstrează pe icoanele din biserica din Porumbeni datează de fapt momentul în care lăcaşul de cult a intrat în funcţiune. Icoanele împărăteşti: *Isus Pantocrator*, semnată de Toader Zugravul în 1749, *Maica Domnului cu pruncul*, semnată de acelaş zugrav la 1744, cea a *Sfîntului Nicolae* din 1749, fiind din acelaşi an cu *Arhanghelul Mihail*. În clopotniţa bisericii se păstrează un clopot mic ce are următoarea inscripţie în latină: *„HAEC CAMPANA EST FUSA IN OPPI(DUM) RETTEG* 1761". Vezi pentru datarea bisericii şi Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p. 41.

[11] Cf. *Şematismului*, Blaj, 1900, p. 423 în anul 1733 cînd episcopul Inochentie Micu făcea conscripţia bisericilor româneşti din Transilvania, în satul Porumbeni nu găsea un lăcaş de cult pentru români deşi aceştia erau în număr de peste 100 de suflete. În anii 1760—1762 satul avea doi preoţi uniţi şi biserica era deja construită, Cf. Virgil Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din 1760—1762*, în *AIIN, Cluj, III*, 1924—1925, p. 684.

[12] Orbán Balázs, *op. cit.*, p. 212.

[13] *Ibidem.*

[14] *Ibidem.*

[15] Vezi Corina Nicolescu, *Un pahar moldovenesc din secolul al XVI-lea*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, 1965, pp. 645—646, unde este dată următoarea inscripţie; tradusă în româneşte: „Această cupă a dăruit-o pan Stroici logofăt fiului său Bosnea în anul 7099 (1591) aprilie 18".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În traducere:

„+ Această cupă a făcut-o pan Iura(ș)co Logofe(t) și cneaghina Ileana și au dat-o finilor[16] *săi Nicolai (și) Nastasia. Văleat 7117 (1609) (luna) m(a)i 19“.*

Cel ce a comandat acest pocal este Iurașco Bașotă logofătul, atestat documentar în acest rang la 15 februarie 1608[17], dintr-o familie de mari boieri moldoveni, înrudiți cu domnul Miron Barnovschi, ocupînd în cursul secolelor XVI—XVII diverse dregătorii[18].

Nu cunoaștem modul în care acest dar de nuntă, oferit de logofătul Iurașco Bașotă și soția sa, cneaghina Ileana[19], a ajuns în Transilvania, dar nu excludem posibilitatea ca finii boierului moldovean, Nicolae și Nastasia să fi fost transilvăneni.

La biserica de lemn a fostei mănăstiri a Sînmărtinului, localitate așezată în aceiași zonă de Cîmpie a Transilvaniei, se conservă între numeroasele icoane ce datează din secolele XVII—XVIII o reprezentare a Sfîntului Dumitru (66 cm × 42,5 cm). Pe marginea acestei icoane se mai pot citi doar cîteva cuvinte ale unui text slavon, care traduse înseamnă: *„Această icoană au cumpărat . . .“* din păcate lipsind numele donatorului. Necunoscutul donator aduce icoana la mănăstire drept mulțumire pentru izbînda sa, exclamînd în limba română:

„Voii crai Apafi Mihai mladi (cel tînăr) Valea Sacă de Margine[20] *moșia me“.*

Fără să mai adauge faptul că tînărul principe al Transilvaniei Mihail Apafi[21] nu a reușit să-i cotropească rîvnita moșie, lucrul este de la sine înțeles. Necunoscutul donator este desigur om liber, poate unul din micii nobili români din părțile centrale ale Transilvaniei din a doua jumătate a celui de-al XVII-lea veac.

De la o veche ctitorie românească de pe valea Mureșului superior, de

---

[16] În legătură cu cuvîntul *„fin“* vezi utilizarea acestui termen românesc de origine latină în texte slavo-române încă în secolul al XV-lea și apoi în secolele următoare. Cf. G. Mihăilă, *op. cit.*, p. 100; I. Gheție, Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea, Ed.* Academiei, București, 1974, p. 122.

[17] Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV—XVII*, București, 1971, p. 344.

[18] Pentru familia boierilor moldoveni Bașotă vezi și B. Petriceicu Hașdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, col. 2671—2672.

[19] Cneaghina Ileana amintită în inscripția păharului de la Cuieșd presupunem că este prima soție a logofătului Iurașcu Bașotă, iar Eufrosina (Vezi Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 344) cea de a doua care a decedat probabil după moartea soțului (mort anterior datei de 29 octombrie 1636), fiind îngropată alături de acesta la biserica din Văleni (Roman) unde erau ctitori.

[20] Localitatea se află în apropierea Sînmărtinului.

[21] Mihail Apafi al II-lea, principe al Transilvaniei cu o efemeră domnie, ales minor la moartea tatălui său în anul 1690, dublat de guvernatorul Gheorghe Bánffy. Cf. *Ist. Rom.*, III, București, 1964, p. 230 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

la mănăstirea Deda[22], fondată, probabil, la sfîrşitul secolului al XV-lea sau la începutul veacului următor, se află în actuala biserică parohială din aceeaşi localitate două icoane ce datează din ultimul deceniu al secolului al XVII-lea pictate de zugravul Grigorie din Colomeea.

În anul 1690 Petraşcu din satul Dumitra, din apropierea Năsăudului, dăruieşte împreună cu soţia sa una din aceste frumoase icoane, reprezentînd Adormirea Maicii Domnului, mănăstirii Deda. Textul slavon este scris în partea de jos a icoanei cu litere mărunte albe (pl. LXIX/a).
În traducere românească:

„(Robul) lui Dumnezeu Petraşco din satul Dumitra şi soţia sa ... au dat-o de pomană la Mănăstirea Dedi pentru sufletul părinţilor săi. A(nul) 1690. Zugrav Grigorie din Colomeea".

O a doua icoană înfăţişînd Întîmpinarea Domnului (84 cm × 64 cm) este evident opera aceluiaşi pictor călător, venit pe meleagurile transilvănene în acest sfîrşit de veac XVII.

Satul Văleni (fost Oaia), aşezat pe valea unuia din afluenţii rîului Niraj, avea în anii 1760—1762 un număr însemnat de familii româneşti[23] ce îşi ridicaseră o biserică de lemn la sfîrşitul secolului al XVII-lea.

Biserica de lemn din Văleni, construită pe un deal în partea de răsărit a satului este unul din valoroasele monumente istorice şi de artă ale judeţului Mureş. Biserică este de plan dreptunghiular, cu naosul boltit semicilindric, pronaosul tăvănit şi absida poligonală a altarului cu unghi în ax[24]. Monumentul este în prezent părăsit în lipsă de credincioşi. În interiorul bisericii se conservă cîteva inscripţii legate de istoria construcţiei şi a existenţei în veacul al XVII-lea pe aceste meleaguri a unei vieţi artistice şi culturale româneşti.

Deasupra celor trei uşi ale iconostasului se află o lungă inscripţie, meşteşugit scrisă şi decorată, o adevărată filă de cronică a satului (pl. LXX). Textul începe, cum era obişnuit în secolul al XVII-lea, cu tradiţionala formulă scrisă în slavonă, după care datele legate de construcţia lăcaşului sînt redactate cu elegante litere, într-o frumoasă limbă românească:

---

[22] Mănăstirea Deda este unul din vechile centre monahale de pe cursul superior al Mureşului, ea datînd se pare încă din secolul al XV-lea. Din veacul al XVI-lea se păstrează la biserica nouă din centrul comunei un clopot care are o inscripţie cu anul *1546*, scrisă cu cifre arabe. Inscripţia a fost publicată greşit de Ştefan Meteş (*Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1936, p. 134), iar din această lucrare care datează clopotul în 1451, a fost preluată în diferite publicaţii.

[23] Numărul românilor din această localitate trebuie să fi fost destul de însemnat din moment ce îşi construiesc o biserică încăpătoare încă în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea, aceasta înlocuind desigur una mai veche. Preot ortodox al satului era popa Pătru Todoran, cel amintit de inscripţia din 1696. Dacă la 1760—1762 în Văleni (fostă Oaia) erau un număr de 15 familii de români, pe la 1856 satul avea 117 români şi 666 maghiari (Cf. Orbán Balázs, *op. cit.*, p. 38), iar la 1900 erau 126 de români şi 745 maghiari (Cf. *Şematism*, Blaj, 1900, p. 425).

[24] Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p. 48, citeşte greşit anul 7203 (1696), în realitate 1695. Inscripţia de la tîmplă este şi ea uneori diferită faţă de lectura noastră.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„ + Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sfîntului Duh. S-a început cu îndemnarea şi toată cheltuiala satului. msţa mai 26. Şi meşteri la tot lucrul aceştii sf(in)te besiareci au fost popa // Pătru Todoran şi Luca Gligorie din Urisi(u) şi Pudlat (?) Ţărcvul. În zilele gobernatului Banfi Gheorghie[25]*, iar Mitropolit ţării Vl(ădi)ca Teofil*[26]*, iar protopop Toader şi s-a rădicat întru lauda lui (D(u)mnezău şi în cinstea Sf(în)tului Niculae //".*

Pe ancadramenul uşii dintre pronaos şi naos, în partea superioară, în dreapta şi în stînga unui medalion se află înscris anul construirii bisericii, cu aceleaşi caractere de litere ca şi cele de la catapeteasmă:

V(ă)leat + 1696

În partea de jos a aceluiaşi ancadrament, deasupra rozetelor ce decorează uşciorii este trecut anul şi după era bizantină:

V(ă)leat // 7203 (1695)

iar sub cele două rozete, pe fiecare uscior cîte trei litere: *P. P. P. // G. G. R.*

Pe ancadramentul uşii de intrare în biserică, ce se află pe latura de sud a pronaosului, portalul identic ca decor cu cel dintre naos şi pronaos are următoarea inscripţie în partea superioară:

V(ă)leat + 7204 (1696)

Din părţile Cîmpiei Transilvaniei cunoaştem mai multe inscripţii de la sfîrşitul veacului al XVII-lea. Dintre acestea amintim inscripţia de pe portalul bisericii de lemn din Sărmăşel-Gară (monument adus dintr-un sat vecin Dîmbu). Această inscripţie a mai fost publicată[27], dar nu integral. Pe uşciorii portalului de sud a bisericii din Sărmăşel se află următoarea inscripţie scrisă cu litere chirilice în limba română:

„La aciastă besearică iaste titoru Oprea şi Şimon şi o au făcut în zilele lui Apafi Calvinu în luna lui april 19 zil(e). Crăcilă . . . Ghiorghe Sîmbolian, Popa . . . "

Iar în partea superioară a portalului în slavonă:

„De la naşterea lui Hristos 1692"
„De la facerea lumii 7200 (1692)"

O inscripţie mai timpurie, datînd din anul 1670 de la biserica de lemn din Chimitelnic (în apropiere de oraşul Luduş) este amintită de *Şematismul,* publicat la Blaj în 1900[28]:

---

[25] Gheorghe Bánffy, guvernator al Transilvaniei din februarie 1691 pînă la moartea sa în 15 septembrie 1708. Vezi *Documente privind Istoria României,* Introducere, I, Ed. Academiei, Bucureşti, 1956, p. 506.

[26] Teofil, mitropolit al Ardealului, ales în iulie 1692, mort după 12 iulie 1697. Cf. Mircea Păcurariu, *Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române,* în *Biserica Ortodoxă Română,* XCIII, 1975, nr. 3—4, p. 343.

[27] Eugenia Greceanu, *op. cit.,* p. 34. În aceeaşi biserică de lemn, pe spatele uşilor împărăteşti se află o inscripţie scrisă cu litere chirilice în limba română care ne vorbeşte de pictorul ce le-a realizat şi de donatori: *„În anul 1781 Popovici Toader Zugravul august. Butuzanu Grigoria şi Maria".*

[28] *Şematism,* Blaj, 1900, p. 379.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Anul 1670 Craiu Mihael Apafi"

Aceeaşi lucrare publică şi o inscripţie deosebit de interesantă ce se afla pe dosul iconostasului şi care se referea la autorul picturii:

„Cu binecuvîntarea Tatălui şi a Fiului şi a Duhului Sfînt acest altariu s-a zugrăvit prin osteneala şi cheltuiala a face milostenie, pentru binecuvîntarea a toate neamurile. Anul 1711 Zugrav Ban Vasilie"[29].

Biserica de lemn din Băiţa, aşezată într-un loc deosebit de pitoresc, este una din cele mai bine conservate din judeţul Mureş. Biserică avînd plan cu absidă poligonală a altarului decroşată, iar pronaosul încheiat spre vest cu terminaţie poligonală, conservînd în interiorul ei o valoroasă pictură parietală şi numeroase icoane din secolul al XVIII-lea, este datată printr-o inscripţie scrisă cu litere chirilice ce se află deasupra uşii pronaosului: *„A(NUL) DO(M)NULU(I) 1 7 2 3"*.

Una dintre icoane reprezentînd pe Arhanghelul Mihail este din: *„Văleat 1732. Cotoiu Toader şi soţia lui"*. După 33 de ani pe cei doi soţi amintiţi în inscripţia anterioară îi găsim ca donatori ai picturii iconostasului bisericii împreună cu numeroşii lor fii:

„În numele Tatălui şi cu ajutoriul Fiului şi cu săvîrşirea (Duhului Sfînt) Amin. Cu cheltuiala şi cu îndemnarea cinstitului Toader Cotoiu cu soţia dumisale Maria şi cu fe(ciorii) dumisale Cozma, Petrea, Ioane şi Ionu, Irimia, Mărie, ... ca, Ioane, Toader, Zugrăvitus-au acest sfînt oltariu şi jertfeinic ... Popa Toader cu soţul său Do(chiţa?) ... pomană lor şi părinţilor în veci Amin. 1 7 6 5 luna lui ...".

În pronaosul bisericii se conservă două icoane ce reprezintă pe Sfîntul Nicolae şi Arhanghelul Mihail şi care provin de la mănăstirea Băiţa ce exista în hotarul satului. Pe spatele icoanei Arhanghelul Mihail o inscripţie cu litere chirilice atestă activitatea unor zugravi în mănăstirea Băiţa, în anul 1779:

„Să să ştie că s-au plătit aceste 4 icoane eu eromonahul Isaia să-mi fie pomană pentru suflet. Fiind zugravi Aron Pop şi Toader Pop şi Pavel Dumbrăvi(an),. Anul 1779 sept(emvrie) 13. Mănăstirea Băiţa".

Mănăstirea Băiţa este amintită documentar prin anul 1763[30]. Alături de mănăstirile de la Deda, Sînmărtin şi Băiţa, în zona de care ne ocupăm, au mai existat vechi mănăstiri româneşti, ce astăzi sînt dispărute, la Hodac, Chiheriu de Jos şi Rîciu[31].

Adusă în anul 1939 din satul Comori, biserica de lemn din Lăpuşna datează din anul 1779, dată săpată pe ancadramentul portalului de intrare în pronaos. O dată cu aducerea bisericii au fost aduse şi un număr însemnat de icoane, unele dintre acestea provenind de la biserica anterioară

---

[29] *Ibidem.*

[30] Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 66.

[31] Pe un *Octoih*, tipărit la Blaj în 1770 ce se află la biserica din Chiheriu de Sus se găseşte următoarea inscripţie: *„Să să ştie că acest Octoih este al mănăstirii Chiheriului den Jos cumpărat cu banii mănăstirii în zilele excelenţii sale Grigore Maier Vlădicul Făgăraşului şi să pune cu afurisenie. Amin. De părinţi 200 de la Săborul din Nicheea. Cine l-ar fura sau l-ar muta. 1779 august 4 zile. Scris-am eu popa Urs din Urşua* (Orşova, jud. Mureş) *notari mic. Eromonah Vlasie de la mănăstirea Hudacului şi stareţ mănăstirilor"*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

celei din 1779[32]. Două icoane din patrimoniul acestei frumoase biserici de lemn mureşene reprezintă, pe lîngă valoarea lor artistică remarcabilă, două documente privind legăturile dintre românii din Transilvania şi cei din Moldova în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Pe icoana Deisis (68 cm×46 cm), datată în 1740 pe cartea ce o ţine deschisă Isus, în partea de jos se află următoarea inscripţie:

„Să să ştie că aceste lucruri le-am lucrat eu robul lui Dumnezeu Vasilaşcu Zugrav, cu vremea lui Dumnezeu, de unde iaste scaunul împărăţiei moschicească şi cu adevărat creştinească"[33].

Cea de a doua icoană, reprezentînd pe Maica Domnului cu pruncul (67 cm×46 cm) prin inscripţia sa ne lămureşte şi mai mult cine este zugravul celor două icoane:

„Vasilaşcu Zugrav din Ţara Moldovii, ficiorul lui Chiriac Stegarul ot Focşeni, nepot de fină lui Pavel Gonţi din Focşeni. 1740".

Iar pe spatele icoanei o inscripţie scrisă cu litere chirilice cu negru, vine să confirme că încă în anul pictării icoanele se aflau în Transilvania:

„În anul 1740 au căzut iarna pe la Sîntă Mărie mică şi au îngheţat strugurii şi cucuruzul"[34].

La modesta biserică de lemn din satul Ţiptelnic se află mai multe icoane pictate pe lemn, dintre care unele pot fi atribuite lui Toader Popovici Zugravul şi datează din jurul anului 1787[35]. Alături de aceste icoane se află o reprezentare a Arhanghelului Mihail (72 cm×52 cm), pictura fiind de bună calitate, meşterul Oprea ce semnează această icoană în anul 1742 dovedindu-se un talentat zugrav. În colţul stîng, jos, se găseşte inscripţia (pl. LXIX/b).

Acest meşter pare să nu fie cunoscut în literatura de specialitate[36].

Un meşter cu o foarte bogată activitate în părţile mureşene, în special în Cîmpia Transilvaniei, este Toader Zugravu, activ la mijlocul veacului al XVIII-lea. Icoane semnate şi datate se află în bisericile din Porumbeni (1744), Iclandu Mare (1745, 1753), Hărţău (1745, 1753), Petea (1747), Reghin (1748) sau nedatate la Cuştelnic şi Herghelia[37]. De la vechea biserică de lemn din Iclandu Mare, demolată în 1930, provine o icoană Deisis (99 cm×75 cm) ce are în partea de jos, într-un spaţiu anume destinat, următoarea inscripţie scrisă cu litere chirilice:

„Să să ştie că aceste icoane s-au făcut cu toată cheltuiala lui pătru-

---

[32] În 1733 cînd se făcea conscripţia bisericilor de către Inochentie Micu în satul Comori exista o biserică, deci anterioară celei din 1779. Cf. *Şematism*, Blaj, 1900, pp. 486—487.

[33] După cum reiese din această inscripţie cele două icoane au fost pictate de zugrav la Moscova în *„scaunul împărăţiei moschicească"*.

[34] Folosirea denumirii de *Sîntă Mărie mică*, pentru sărbătoarea Naşterii Maicii Domnului, precum şi cuvîntul *cucuruzul*, sînt caracteristice Transilvaniei.

[35] Maica Domnului cu pruncul, semnată „Toader zugraf"; Isus Pantocrator, nesemnată, datată 1787; Sf. Nicolae, nedatată.

[36] Cunoaştem şi alţi doi meşteri omonimi cu cel de la Ţiptelnic, dar diferă stilistic. Vezi Marius Porumb, *Zugravi şi centre de pictură din Transilvania secolului XVIII-lea, în A.I.I.A., Cluj-Napoca*, XIX, 1976, p. 120.

[37] *Idem*, p. 122.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pop Gavril din Icland ş(i) a popii Simion, în zilele crăiasii Maria (Terezia), fiind cinstitu vlădică Inochentea. Leat 1745, Zugravul Toader"[38].

La numai cîţiva ani zugravul Toader este chemat din nou de sătenii din Icland pentru a le picta alte două icoane:

„Să să ştie că această sfîntă icoană, împreună şi a Sti Nicolae s-au zugrăvit cu toată cheltuiala cinstitului protopop Gavril din Iclandu Mare, împreună cu satul dumisale. An 1753. Toader Zugravul."

Două biserici de lemn ce astăzi nu mai există din zona Cîmpiei Transilvaniei au fost pictate de Logofătul Matei Voileanu, care învăţase meşteşugul picturii în Ţara Românească, unde îl găsim în anul 1736[39]. Stabilit în mănăstirea Drăguşului din Ţara Făgăraşului, cutreeră Transilvania decorînd biserici, ori zugrăvind icoane[40].

În biserica de lemn din Sînpetru (jud. Mureş), se afla următoarea inscripţie referitor la pictură:

„Această sfîntă biserică s-a ridicat în an(ul) 1711 şi s-a zugrăvit în an(ul) 1752 prin cheltuiala părintelui Macarie din Sînpetru. Zugravi Logofătul Mateiu-Voileanul, Irimie Săvăstreanul, Stan Munteanul. A doua oară zugrăvită această sfîntă biserică s-a zugrăvit în an(ul) 1780 prin cheltuiala repausatului rob a lui Dumnezeu Ormenişan Petre, prin toată osteneala gineresău Popa Simeon şi fica sa Tranda preoteasa"[41].

În anul următor îl întîlnim pe Matei Voileanu pictînd biserica din Pogăceaua, localitate apropiată de satul anterior. Biserica de lemn de aici nu se mai păstrează nici ea, iar inscripţia privind pictura o găsim consemnată în acelaşi Şematism:

„Această s(fîntă) biserică din temelie s-a ridicat de Albeşti, iar pe urmă s-a întemeiat de popa George, de aceiaşi viţă fiind, şi acum s-a zugrăvit cu cheltuiala nepotului său popa Oniţie şi a feciorului său popa George Teodor în an(ul) de la Hristos 1753. Zugrăvită de logofătul Matei"[42].

În părţile mureşene sînt cunoscuţi şi alţi meşteri zugravi ce vin din părţile sudice ale Transilvaniei ca Iacov Zugravul din Răşinari, Popa Ionaşcu Zugravu din Făgăraş, Nistor Zugravu din Răşinari, ce pictează în diferite biserici de lemn[43].

În prezentarea de faţă am dat doar cîteva din cele mai semnificative inscripţii româneşti ce se găsesc în cuprinsul judeţului Mureş. În special în secolul al XVIII-lea numărul inscripţiilor este extrem de mare, în

---

[38] În 1745 cînd este pictată icoana Inochentie Micu se afla la Roma. Cu toate că nu era în ţară şi era în dizgraţia Curţii din Viena, inscripţia îl aminteşte pe vaşnicul luptător pentru drepturile românilor ardeleni, pe *„cinstitu vlădică Inochentea"*.

[39] Ştefan Meteş, *op. cit.*, *pp.* 79—80.

[40] Nicolae Iorga, *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, II, Bucureşti, 1906, p. 93.

[41] *Şematism*, Blaj, 1900, p. 476.

[42] *Idem*, p. 472.

[43] Atanasie Popa, *Biserica de lemn din Iernut*, în ACMIT, 1930—1931, p. 256 şi urm.; Marius Porumb, *op. cit.*, vezi anexa *Zugravii din Transilvania secolului al XVIII-lea* (repertoriu).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

acest veac fiind obişnuit ca donatorii şi ctitorii să fie trecuţi în locurile cele mai vizibile. Pe tipărituri şi manuscrise se păstrează de asemenea numeroase însemnări, care împreună cu inscripţiile de pe obiecte, ori de pe pereţii monumentelor istorice, săpate în lemnul modestelor biserici, reprezintă adevărate file de cronică ale istoriei zbuciumate a acestui pământ românesc.

OLD ROMANIAN INSCRIPTIONS FROM THE MUREŞ DISTRICT (15th—18th centuries)

(Summary)

The old treasure of architectural monuments and objects belonging to the worship houses which can he found in the Mureş district is of great importance for the Romanian history and culture.

The latest investigations brought to light interesting inscriptions from the 15th—18th centuries important not only for the history of the region but also for the history of our people. The greater part of them are published for the first time.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

UN DOCUMENT INEDIT PRIVIND FAZA FINALĂ A RĂSCOALEI ŢĂRĂNEŞTI DIN 1784

LIDIA CIHIŢU, FRANCISC PAP

La mijlocul lunii decembrie a frămîntatului an 1784 al răscoalei ţăranilor din Munţii Apuseni de sub conducerea lui Horea, Cloşca şi Crişan, mişcarea intrase în ultima sa fază. Represiunilor nobiliare li se asociase, încă de pe la finele lunii precedente, acţiunea armată pornită din poruncă imperială. Succesele înregistrate de cetele răsculaţilor la Brad, Rîmeţi, Lupşa, nu au mai putut reţine ofensiva armată. După luarea Abrudului de către colonelul Kray (8 decembrie), la 11 decembrie cad Cîmpenii. Trei zile mai tîrziu, Horea şi Cloşca iau drumul munţilor[1]. Încă în ziua de 2 decembrie contele Anton Jankovich, în calitate de comisar regesc însărcinat cu conducerea anchetei în chestiunea cauzelor şi desfăşurării răscoalei, se afla la Arad, de unde, în ziua de 15, trece la Deva[2]. Printre obiectivele urmărite de el se număra şi primirea de rapoarte din partea nobilimii comitatelor atinse de răscoală, privitoare la desfăşurarea evenimentelor în fiecare comitat, incluzînd şi propunerile de soluţionare, fireşte, în viziunea nobilimii. Astfel, la Deva soseau delegaţi ai comitatelor, cu mandatul de a înfăţişa comisarului regesc situaţia şi de a-i transmite (în scris şi verbal) dări de seamă şi propuneri din partea celor pe care îi reprezentau.

Acest moment îl reflectă şi documentul aflat în posesia Muzeului de istorie Aiud, pe care îl publicăm în cele de faţă. Este vorba despre o scrisoare adresată comitelui suprem şi Tablei continue a comitatului Alba-de-Jos de către delegaţii acestui comitat trimişi la Deva, spre a înfăţişa comisarului regesc Jankovich păsurile nobilimii. Scrisoarea relatează atît despre întrevederile avute cu comisarul regesc, cît şi despre cele avute cu fruntaşii nobilimii hunedorene, oferind preţioase date despre modul în care înţelegea nobilimea să pună capăt mişcării şi să „rezolve" problemele acute care o provocaseră.

---

[1] *Ist Rom.*, vol. III, Bucureşti, 1964, pp. 771—772.

[2] D. Prodan, *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj şi Turda*, în *AIIN*, VII, (1936—1938), p. 324.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Scrisoarea poartă data de 22 decembrie 1784. Semnatarii, Türi Sámuel[3] și Kozma Ferenc[4], îi comunică baronului Kemény Simon, comite suprem de Alba-de-Jos[5], cît și Tablei continue a comitatului, că a doua zi după sosirea lor, deci în 19 decembrie, au fost primiți de comisarul regesc Jankovich, cu care au mai avut întrevederi și în zilele următoare. De asemenea, s-au întîlnit și cu comitele suprem[6] și cu persoane de vază ale comitatului, care le-au împărtășit conținutul lucrării ce urma să fie înaintată comisarului regesc[7]. După cum relatează cei doi trimiși ai Albei-de-Jos, memoriul va fi cît mai degrabă definitivat, insistîndu-se pentru moment asupra dezvăluirii cauzelor apropiate și îndepărtate ale mișcării țărănești, precum și asupra consecințelor pe care le comportă întîrzierea intervenției armate a forțelor imperiale. Această orientare — firește, momentană — concorda, se pare, cu prima reacție a lui Jankovich în fața evenimentelor, în acea atmosferă încă foarte instabilă pentru nobilime, și în care se urmărea, mai întîi, „liniștirea spiritelor"[8]. În vederea luării de măsuri ulterioare, trimișii îl roagă pe comitele suprem de Alba-de-Jos să-l învoiască într-acolo, pînă la o eventuală deplasare a lui Jankovich la Alba-Iulia, pe vicecomitele Szentpáli[9], spre a discuta, în persoană, proiectatul memoriu, cu membrii conducerii comitatense de la Deva.

Că Jankovich dorea să obțină desluşiri amănunțite asupra evenimentelor petrecute în fiecare comitat în parte, o subliniază și mențiunea din scrisoarea în discuție, conform căreia trimișilor li s-au înmînat tabelele după care vor trebui să se orienteze în întocmirea situațiilor despre deținuți.

Türi și Kozma îl înștiințează pe comitele suprem și despre faptul că îi trimit înapoi ciorna lucrării cu care, de fapt, veniseră la Deva. De bună seamă că aceasta va fi fost ciorna petiției nobilimii din Alba, înaintată

---

[3] Asesor la Tabla regească (cf. *Calendarium titulare et historicum Magni Principatus Transylvaniae*... pentru anul 1780, Sibiu, 1780, p. 10); mai tîrziu, consilier la Tabla regească de apel (cf. *Schematismus dicasteriorum et officialium M. P. Transsylvaniae pro Anno 1789*, Sibiu, 1789, p. 107).

[4] Nu figurează în listele de demnitari ai vremii. Este posibil să fie vorba despre cel menționat în anul 1790 ca deputat de Tîrnava; cf. Nagy Iván, *Magyarország családjai*..., VI, Pest, 1860, p. 429.

[5] Refugiat după 5 noiembrie 1784 la Aiud, apoi la Sibiu (cf. N. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria 1784—1785*, București, 1884, p. 210); la data aceasta el se va fi aflat din nou la Aiud.

[6] Desigur, al comitatului Hunedoarei.

[7] Este vorba, probabil, de aceea *Species facti De Lanienis per Gentem Valachorum in J. Comitatu Hunyad cum Zaránd unito*..., întocmită de reprezentanții nobililor din comitatul Hunedoara la cererea din 17 decembrie a contelui Jankovich, pusă la dispoziția comitatului în 8 ianuarie 1785 și pe baza căreia comitatul își concepe raportul, înaintat comisarului regesc abia în 15 ianuarie a aceluiași an; cf. D. Prodan, *op. cit.*, pp. 311—312. Publicată, cu traducere românească, de Al. Papiu-Ilarian, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, III, București, 1864, pp. 378—403.

[8] D. Prodan, *op. cit.*, p. 324; Szilágyi Ferencz, *A Hóra-világ Erdélyben*, Pest, 1871, p. 163.

[9] Szentpáli Elek, consilier regesc și vice-comite de Alba-de-Jos (cf. D. Prodan, *op. cit.*, pp. 262—263, nota 3); în 1794 asesor la Tabla regească (cf. Nagy Iván, *op. cit.*, X, Pest, 183, p. 661).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lui Jankovich, act tipic pentru starea de spirit ce domnea în sînul acestei clase. În această petiţie se preconizau ca „mijloace pentru liniştirea" ţărănimii:

1. Tragerea în ţeapă, decimări, pedepse aspre, după vina fiecărui răzvrătit;
2. Pe viitor, intervenţie armată neîntîrziată, îndată ce va fi nevoie;
3. În acest scop armata să se afle în permanenţă în stare ofensivă;
4. Pedepsirea imediată cu moartea a răsculaţilor prinşi;
5. Spre a-i avea mereu sub ochi pe ţărani, să fie evacuaţi cei ce locuiesc în case mai îndepărtate, greu de controlat, şi să fie aşezaţi mai aproape de posibilităţile de supraveghere;
6. Toate armele aflate la populaţia satelor să fie confiscate;
7. Preoţii, primarii şi juzii români, „capi ai răutăţilor", să fie pedepsiţi fără excepţie cu moartea;
8. Toate bunurile luate de răsculaţi să fie neîntîrziat restituite proprietarilor lor[10].

Erau măsuri cvasi-statariale, de genul celor care şi fuseseră aplicate prin arbitrariul nobilimii comitatelor pînă la venirea comisarului regesc, cînd a început acţiunea de anchetare masivă a ţăranilor. Chiar şi după aceasta însă, nobilii din comitatele Tîrnava, Turda, Alba şi Cluj, nevrînd a dezarma, hotărîră, la finele lunii februarie 1785, trimiterea unei delegaţii la împărat, cu misiunea de a justifica înaintea acestuia atitudinea lor faţă de răscoală. Fapt semnificativ pentru rolul unuia dintre cei doi semnatari ai scrisorii pe care o publicăm aici, este că asesorul Sámuel Türi făcea parte din delegaţia de trei persoane ce urma să se înfăţişeze împăratului în scopul mai sus menţionat[11].

Aşadar, interesul pe care îl prezintă documentul analizat constă, mai ales, în informaţia de primă mînă, provenită chiar din partea solilor nobilimii albense, referitoare la pregătirea memoriului nobiliar comun despre măsurile considerate a fi imperioase pentru acel moment. Acestui aspect principal al fazei finale a răscoalei, oglindit în documentul discutat, i se asociază un altul, conţinut în ştirea ce o comunică trimişii Albei-de-Jos comitelui suprem, referitor la împrejurările prinderii lui Cloşca (vezi *Post-scriptum*-ul scrisorii). Conform acestei informaţii, evenimentul respectiv ar fi decurs într-un mod cu totul deosebit de cel care este bine cunoscut din toate sursele documentare, demne de încredere, înfăţişîndu-ne prinderea lui Cloşca împreună cu Horea, în pădurea Scoruşet (Scorăcet) din Munţii Gilăului[12]. Avînd în vedere că, în perioada care s-a scurs

---

[10] N. Densuşianu, *op. cit.*, pp. 347—351.

[11] Vezi D. Prodan, *op. cit.*, p. 317 (numele apare aici sub forma Samuel Turi; neîndoielnic însă, este vorba despre aceeaşi persoană).

[12] Astfel, în *Ist. Rom.*, III, p. 772; N. Densuşianu, *op. cit.*, pp. 412—418 (descrie amănunţit episodul); F. Szilágyi, *op. cit.*, pp. 208—209 (indică sursele de informaţie: a) raportul din 31 decembrie 1784 al colonelului Kray, trimis din Abrud către comandamentul din Alba-Iulia; b) depoziţiile gornicilor care i-au prins pe cei doi conducători, depoziţii înregistrate la 12 ianuarie 1785 în Abrud; şi c) comunicatul dat împreună de guvernatorul Transilvaniei şi comandantul armatei (Sibiu, 11 ianuarie 1785).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

între 22 decembrie, cînd a fost scris documentul în cauză, și data — neprecizată — la care i s-a adăugat *Post-scriptum*-ul, evenimentele se succedau cu repreziciune, îngrămădindu-se și ducînd adeseori la informații derutante, trebuie să vedem în acest adaus ulterior o asemenea știre necontrolată și, de bună seamă, inexactă. Totuși, este posibil, ca știrea să se refere la un episod real, iar elementele comunicate în *Post-scriptum* să indice faptul că cel prins prin vicleșug ar fi fost un participant la răscoală, originar chiar din comuna Blăjeni sau din apropiere. Chiar și în această eventualitate, știrea prezintă interes, întrucît ilustrează varietatea mijloacelor utilizate pentru curmarea răscoalei, diversiunea situîndu-se și ea, printre aceste mijloace.

În continuare, publicăm textul original și traducerea documentului.

[TEXT]

22 die X[bris] 1784.

[Nagyságo]s L[iber] Báró R[egalis] Camerarius, és Fő Ispány Úr,
Tekintetes Alsó-Fejér-Vármegyei Continua Tábla;
Méltóságos, és igen Jó Uraink!

Mi 16ª p[rae] sentés Estve ide meg-érkezvén, a M[él]t[ósá]gos R[egalis] Commissarius Urat Ő Excell[enci]ját immár 16ta Estvefelé lett meg-érkezése[13] után itt találtuk, és mindjárt 19a[n] lehetett Szerentsénk Ő Excell[enci]jának hoszszasabb idő alatt udvarólni; Annakutánna-is mind Úri Asztalánál meg-jelenni, mind penig Naponként Jelesebb órákon az Ő Excell[enci]ája hoszánk le-ereszkedő kegyességében Vigasztalást találni. Vólt, és vagyon Szerentsénk Naponként a M[él]t[ósá]gos Fő Ispány Urral-is, és ezen N[agyságo]s Vár[me]gyénk[ne]k Érdemes Tagjaival nemtsak személyesen, sőt Confluxussokban-is tanálkozni, közlöttenek velünk is mindeneket. Készült egy Munka, mely az in gremio eredett, és gyarapodott, s véghez ment iszonnyatos Pusztításoknak, és gyilkos Vérengezések[ne]k Species factiján kívül magában foglalja 1°: Ez iszonnyatos Tumultuatiónak tavolabb, és közelébbről ki-mutatható okait. 2do: A' Militaris Status Részéről esett késedelmek[ne]k Tolvajokhoz való kedvezések-[ne]k, és a' Veszedelem Sebes terjedhetésére bé-foljó Concursussok[na]k ki-szemeléseit. 3tio: Az meg-esett iszonnyatos Gyilkosságok Vérengezések, Pusztitások, és kártételekhez, de eggyszersmind az Hazánk gyászban, s félelemben tétetett Sorsának remélhető bátorságos tsendességére lehető viszsza téritéséhez mérsékeltetendő büntetések, és elég-tételek iránt feltehető kéréseket.

Midőn ezek elöttünk-is fel-olvastattanak, úgy egyeztünk-meg, hogy a' Species facti a' két első Objectumokról ~ való Munkával hova hamarébb Purumban tétetődvén, a' M[é]l[tósá]gos R[egalis] Commissarius Ur-

[13] Informație inexactă: în realitate, Jankovich sosise la Deva încă în 15 decembrie; vezi nota 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

[na]k adódjék-bé, mivel azok' az mostani Operatiókhoz legszükségesebbek, és elégségesek'-is,

(pag. 2.)

mig penig az Investigatio a'maga végére közelitene az alatt több Hazánk'Circulussaiból-is véhetvén Bölcs, és Documentálható fel-tételeket, tehát azokból a'kéréseket mentől nyomosábban, és Törvényesebben lehet, mint egész Hazánk Securitására tartozandokat úgy formálhatnok legjobban. Mely végre igen hasznos[na]k, sőt szükségesnek-is tartanok, ha N[agys]ágod, és a T[e]k[in]t[ete]s Continua Tábla, a'Nemes Vármegye részéről addig-is mig talám a R[egalis] Commissarius Úr KárolyVárrais tanálna felmenni, bártsak Vice Ispány Sz. Páli Urat, ha tsak két három napi itten tartható Conferentiárais le-küldhetné, és az tzélozott munkát annyival-is Generaliori inkább Nomine lehetne bé-adnunk. Jöttek Szeben felöl-is holmi Szives fel-tételek, a'Velejét meg-egyezett értelemmel, és akarattal, mindenik[ne]k egyben szedegetve fel-tehetnők.

Az Aspektusok bizony terhesek. Mert legfőbb Pont lészen az okok-[na]k ki-nyomozása, azok[na]k meg-állíthatása fogja közönségesen Sorsunkat-is meg-határozni.

Méltóságos R[egalis] Commissarius Úr elég kegyes, és meg-halgat [sic!] mindent, de leg kissebbre-is Hiteles Documentumokat kiván. Nékünk azt méltéztatott mondani, hogy Fejér[ne]k, Kolos[na]k, és Szeben-[ne]k iratott-is. Nékünk-is ki-adta a'Tabellát, miképpen kivánná a Foglyokról való Tabellákat-is bé-küldetni, pro Superabundanti mi-is közöljük N[agys]ágtokkal.

Nem külömben a'M[é]l[tósá]gos Fő Ispány Úr N[agys]ágod által velünk közöltetett Munkáinak Conceptussát-is, minekutánna magunk az által léjendő Vezéreltetésünk véget[t] le-irattuk volna imé ide zárva alázatos Köszönetünk mellett vissza küldjük.

(pag. 3)

Jelenthetjük, hogy minden Munkát tsak magához kiván Ő Excelle[n]tiája a'Regius Co[mmi]ssarius Úr dirigáltatni, mert a'több Personale'a Fő Commissió[na]k Adminiculáréja; de Ő Excellentiája maga fogja egyedül tenni a Relatiót.

Instálunk továbbra N[agys]ágod[na]k, és a'T[e]k[in]t[et]es Táblá[na]k; méltóztassa[na]k minket továbbrá-is Úri Bölts tettzésekről itten kegyes Parantsolatjok által utasitani. Mi készek vagyunk egy szivel[sic!], Lélekkel, édes Hazánk Siralmá[na]k, ha nem el-törölhetéséreis, avagytsak megrekesz[t]hetésére, és el-apasztására telyes igyekezetünket egyben vetendő esdekléseink által fel-áldozni. Közelebbről penig ezen ide zárt Paquétánkat[14] kérjük alázatosan, hogy minden késedelem nélkül, egyenesen M[a-

[14] Este vorba, probabil, de acel concept al lucrărilor remise celor doi trimiși de comitele suprem spre a le duce cu sine la Deva, amintit mai sus în scrisoare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ros]Vásárhelyre küldeni méltóztassanak, akár egy Obequitator, akár penig valami olyas betsülletes, és Hív, 's sietve mehető Expressus által. Magunk penig tartozott alázatos Tisztelettel maradunk

Nagyságodnak,

és a'T[e]k[inte]t[e]s Continua Táblának

alázatos Szolgái
Türi Sámuel mp.
Kozma Ferencz mp.

(pag. 4)

P. S.

Levelünk Die 22ª lévén Datálva, el-küldhetését, mind holmi az alatt meg-érkezett Munkák[na]k egymás között lehetett közlése, mind penig az el-küldhetésre találtatható bizonyos alkalmatosság mái Napig tartóztatván, Accludált Paquetánk[na]k KárolyVárról Vásárhelyre annál sietőbb el-küldetését igen bizodalmoson kértük. Egyszersmind jelenthetjük azt-is hogy a'Hora első Kapitánnya Kloszka Blesen nevű faluba Zaránd Vár[me]gyébe tulajdon maga Sógora által meg-részegittetvén, álmában meg-kötöztetett, a'közel lévő Katonaságnak kezében adatott, ottan tartatott Examennye ide' immár bé-is küldetett, és magát-is ma, vagy holnap ide bé-várjuk.

Original, în limba maghiară
Hîrtie, 37×22,4 cm
Nr. inv. I. 1629, Muzeul de istorie Aiud
4 p. scrise pe 2 file (1/2 coală îndoită)
Filigrană: coroană străjuită de doi lei, dedesubt:
BAR. V. HALLER[15]
(Vezi planșele LXXI—LXXIV)

[TRADUCERE]

22 X 1784.

[Excelență], Domnule Liber Baron, Cămăraș Regesc și Comite suprem, Onorată Tablă Continuă a Comitatului Alba-de-Jos;

Stimați și Prea buni Domni!

Sosind noi aici în 18 ale prezentei [luni], l-am găsit aici pe Excelența Sa Domnul Comisar Regesc sosit încă spre seara [zilei de] 16, și chiar în [ziua de] 19 am avut onoarea a ne închina vreme mai îndelungată Excelenței Sale; iar după aceea, atît de a ne înfățișa la masa Domniei Sale, cît și, în fiecare zi, la ore mai potrivite, a ne găsi consolarea în bunăvoința cu care ne-a onorat Excelența Sa. Am avut și avem onoarea a ne întîlni

[15] Filigrana, deși aparține fără îndoială morii de hîrtie de la Roșcani, înființată de guvernatorul Ioan Haller, nu figurează printre cele menționate în literatură. Cf. Jakó Zsigmond, *Az erdélyi papírmalmok feudalizmuskori történetének vázlata* (II) 1712—1848, în *Studia Universatis Babeș-Bolyai*, Series Historia, Fasc. 1, 1964, p. 74.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zilnic şi cu Excelenţa Sa Domnul Comite suprem şi cu cinstiţii membri ai acestui distins comitat, nu numai personal, ci şi în întruniri, în care ei ne-au comunicat şi nouă totul. A fost întocmită o lucrare, care, în afară de *Species facti* asupra îngrozitoarelor distrugeri şi ucigătoarelor măceluri iscate şi intensificate şi săvîrşite *in gremio,* cuprinde 1°: Cauzele mai îndepărtate şi mai apropiate ale acestei groaznice tulburări. 2do: Specificarea avantajelor pe care le-au avut pentru tîlhari întîrzierile din partea forţelor militare şi a concursului acestora în ce priveşte posibilitatea extinderii repezi a primejdiei. 3tio: Pretenţiile pentru pedepse şi recompense, pe măsura îngrozitoarelor omoruri, măceluri, distrugeri şi daune întîmplate, şi care totodată pot sluji readucerii, în măsura posibilităţilor, a liniştii sigure a destinului ajuns în doliu şi teamă al patriei noastre.

Citindu-se şi în faţa noastră toate acestea, am căzut de acord ca *Species facti,* cu lucrarea despre primele două puncte, trecîndu-se cît mai curînd în curat, să fie înaintată Excelenţei Sale Domnului Comisar Regesc, întrucît acelea sînt cele mai necesare operaţiunilor de acum *(pag. 2),* fiind şi îndestulătoare; iar pînă ce ancheta se va apropia de sfîrşit, în acel răstimp putîndu-se procura chiar din mai multe districte ale patriei noastre propuneri înţelepte şi care pot fi documentate, deci, din ele, cererile [pot fi argumentate] cît mai temeinic şi legal, le vom putea formula în mod optim — ca fiind privitoare la securitatea întregii noastre patrii. În acest scop, am socoti foarte util şi chiar necesar dacă, pînă ce Domnul Comisar Regal ar face un eventual drum şi la Alba Carolină, Excelenţa Voastră şi Onorata Tablă Continuă l-ar putea trimite aici măcar pe Domnul Vicecomite Szentpáli, fie chiar şi pentru o consfătuire de două-trei zile, astfel că am putea înainta cu atît mai mult în numele tuturora lucrarea preconizată. Şi de la Sibiu au sosit, cu solicitudine, nişte puncte de vedere, ale căror sens şi doleanţe consumă în esenţă [cu celelalte], şi pe care, adunîndu-le laolaltă, le-am putea insera [în text].

Ce-i drept, aspectele sînt împovărătoare. Căci, punctul principal va fi detectarea cauzelor, a căror curmare va hotărî în general şi soarta noastră.

Excelenţa Sa Domnul Comisar Regesc este suficient de binevoitor şi ascultă totul, însă chiar şi pentru cele mai mici lucruri doreşte documente autentice. Nouă a binevoit să ne spună că a şi trimis scrisori în [comitatele] Alba, Cluj şi Sibiu. Ne-a înmînat şi nouă tabelul, cum ar dori să se înainteze şi tabelele despre deţinuţi, *pro Superabundanti* şi noi Vă comunicăm aceasta Domniilor Voastre.

De asemenea, Vă retrimitem, cu umilele noastre mulţumiri, şi conceptul lucrărilor Excelenţei Sale Domnul Comite suprem, [concept] care ne-a fost făcut cunoscut [în scris], după ce noi, spre a ne putea călăuzi de el, *(pag. 3),* ni-l copiaserăm.

Putem raporta că Excelenţa Sa Domnul Comisar Regesc cere ca toate lucrările să-i fie numai Domniei Sale înaintate, căci celelalte treburi sînt de competenţa Înaltei Comisiuni; raportul însă îl va întocmi singur însuşi Excelenţa Sa.

Mai departe, rugăm pe Domnia Voastră şi Onorata Tablă Continuă să binevoiască a ne comunica aici, prin înalte porunci, înţeleptele lor indi-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cații distinse. Noi sîntem gata, trup și suflet, să ne dăm toată strădania împreună cu rugămințile noastre, dacă nu pentru ștergerea nenorocirii scumpei noastre patrii, măcar pentru sistarea și asanarea ei. Iar, de primă urgență, Vă rugăm umil să trimiteți fără zăbavă, direct la Tîrgu Mureș, pachetul alăturat, fie prin intermediul unui *obequitator*, fie printr-un trimis cinstit, credincios și care poate merge degrabă. Iar noi rămînem cu cuvenita stimă umilă

Ai Domniei Voastre
și ai Onoratei Table Continue

umili servi
Türi Sámuel mp.
Kozma Ferencz mp.

(pag. 4) P. S. Scrisoarea noastră fiind datată în ziua de 22, trimiterea ei întîrziind pînă în ziua de astăzi atît din cauza comunicării printre noi a unor lucrări între timp sosite, cît și a negăsirii unui mijloc potrivit pentru expediere, am cerut foarte confidențial expedierea cît mai grabnică a pachetului nostru anexat, de la Alba Carolină la Tîrgu Mureș. Totodată putem raporta și faptul că primul căpitan al lui Horea, Cloșca, îmbătat de propriul său cumnat în comuna Blăjeni din comitatul Zarand, a fost legat în timp ce dormea, predat ostașilor aflați în apropiere, interogatoriul său de acolo a și fost trimis aici, iar pe el însuși îl așteptăm aici pe astăzi sau mîine.

EIN UNBEKANNTES DOKUMENT ÜBER DIE ENDPHASE DES BAUERNAUFSTANDS VON 1784

(Zusammenfassung)

Das Dokument, welches sich im Besitz des Museums von Aiud befindet, ist ein Brief in ungarischer Sprache von 22. Dezember 1784. Der Brief hat ein nicht datiertes Postskriptum das von Türi Samuel und Kozma Ferenc stammt, welche als Bevollmächtigten des Komitats Alba-de-Jos bei den Verhandlungen mit den königlichen Kommissar A. Jankovich, im Zusammenhang mit den von Horea, Cloșca und Crișan geführten Bauernaufstand zu Deva, sich beteiligten.

Der Brief enthält wichtige Daten über die Art und Weise in welcher die Aristokratie, den Aufstand ein Ende machen wollte und wie sie die Förderungen der Bauern „lösen" wollte.

Das Dokument ist wichtig weil es eine direkte Information aus den Kreisen des Adels enthält.

Das Postskriptum beschreibt auch wie Cloșca gefangen wurde, ganz anders wie in anderen vertrauenswürdigen Quellen; diese Information ist aber wegen ihrer Ungenauigkeit nicht beachtenswert.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MĂRTURII DOCUMENTARE PRIVIND MIŞCĂRILE ŢĂRĂNEŞTI DIN ANUL 1809 ÎN UNELE ŢINUTURI SECUIEŞTI

AL. PÁL-ANTAL

Lupta de clasă în perioada de destrămare a feudalismului este caracterizată în primul rînd de lupta antifeudală a ţărănimii dependente — a iobagilor şi jelerilor. Dar pentru a cunoaşte tabloul complet al contradicţiilor societăţii feudale din această vreme nu putem neglija rolul jucat de păturile de ţărani liberi români, maghiari şi de altă naţionalitate în lupta dusă împotriva orînduirii feudale.

În cele ce urmează încercăm să prezentăm, pe baza mărturiilor documentare, unele aspecte ale mişcării ţărănimii libere care au avut loc în unele ţinuturi secuieşti, şi anume scaunele Mureş şi Odorhei, în vara şi toamna anului 1809. Această mişcare, acest episod din lupta multiseculară a poporului român şi a naţionalităţilor conlocuitoare pentru libertate şi o viaţă mai bună, este puţin cunoscută nefiind în suficientă măsură cercetată şi elucidată de istoriografia noastră[1].

Documentele pe paginile cărora au rămas eternizate aceste episoade au ieşit la lumina zilei în urma preocupărilor permanente ale Arhivelor Statului de a ordona şi pune la dispoziţia cercetării istorice bogatul tezaur documentar arhivistic existent. Prin punerea lor în circuitul ştiinţific, prin valorificarea lor, chiar şi parţial, credem că vom contribui la cunoaşterea şi aprecierea cît mai justă a frămîntărilor ţărăneşti din Transilvania din vara şi toamna anului 1809.

---

[1] Istoricii burghezi — mai ales maghiari — ocupîndu-se de insurecţia nobiliară din 1809, nu au dat atenţie acestor evenimente, sau le-au tratat doar ca un episod neplăcut care a cauzat greutăţi în constituirea armatei nobiliare din Transilvania. Dintre aceştia menţionăm: Elek Jakab, *Az erdélyi 1809-ki instructio története (Istoria insurecţiei din Transilvania din 1809)*, în *Hadtörténeti közlemények*, 1889 pp. 49—78, 244—278, 612—637, József Petrán, *Népfelkelés 1809-ben (Insurecţie populară în 1809)*, în *Erdélyi Múzeum*, 1889 pp. 152—159. Imre Sándor, *Az erdélyi nemes felkelő sereg 1809-ben (Armata insurecţională a nobilimii transilvănene în 1809)*, în *Genealogiai füzetek*, 1910, pp. 10—17 etc.

Mai nou cu această temă a apărut doar un singur studiu care a prezentat pe scurt frămîntările ţărăneşti din 1809, fără pretenţia de a epuiza problema. Vezi Nicolae Szabó, *Frămîntările ţărăneşti din Transilvania în timpul războaielor napoleoniene*, în Studii şi articole de istorie, vol. XVI, 1970, pp. 115—128.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aceste mişcări au avut loc în împrejurări deosebite, cînd imperiul habsburgic antrenat în războaiele antinapoleoniene se afla într-o situaţie critică. Urmarea politicii de război a fost agravarea situaţiei maselor ţărăneşti din imperiu, inclusiv a celor din Transilvania, care erau nevoite să suporte greutăţile purtării războaielor, să asigure forţa umană pentru armată, să întreţină şi să aprovizioneze trupele militare.

Înfrîngerile suferite în primăvara anului 1809, în cadrul celei de-a cincea coaliţii antinapoleoniene, au determinat Curtea din Viena ca „pentru apărarea tronului şi a constituţiei" să reînvie atît în Ungaria şi Croaţia, cît şi în Transilvania, vechea instituţie a insurecţiei nobiliare, adică a obligaţiei feudale a nobilimii de a se ridica la oaste în timp de război.

Dar dintre cei obligaţi la insurecţia nobiliară în Transilvania numai o mică parte erau nobili în adevăratul sens al cuvîntului[2]. Marea masă a celor afectaţi de această măsură erau nobilii mici (nobilii cu o sesie şi armaliştii[3]) şi secuii liberi (foştii primipili şi pixidari) neincluşi în regimentele grănicereşti, supuşi la sarcinile fiscale. Ei trăiau mai ales în comitatele Solnocul Interior, Solnocul de Mijloc, în districtele Chioarului şi Făgăraşului, unde numărul micilor nobili maghiari şi români, respectiv a boierilor era însemnat, cît şi în scaunele secuieşti Mureş şi Odorhei unde ţăranii liberi şi armaliştii formau majoritatea populaţiei[4].

Vestea insurecţiei nobiliare a fost primită cu ostilitate atît de ţăranii liberi cît şi de nobilii mici. În scurt timp au apărut frămîntări ţărăneşti care, au atins amploarea cea mai mare în scaunele Mureş şi Odorhei dar erau semnalate în Chioar, Hunedoara şi în alte părţi.

În ţinuturile secuieşti frămîntările au izbucnit odată cu începerea conscrierilor pentru insurecţia nobiliară în luna august 1809. Ţăranii au

---

[2] Potrivit prevederilor reglementărilor insurecţiei nobiliare, o bună parte din nobilime a reuşit să se sustragă de la ridicarea personală la oaste. Nu întîmplător scria Bariţiu în legătură cu acest aspect că: „Mulţime din ei îşi puseră oameni în loc cu plata, ca şi saşii, sau trimiseră la oaste din iobagii lor pre cîte cineva; se mai şi ‚bolnăviseră' cu sute din ei". Vezi: Georgie Bariţiu, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei. Pre doue sute de ani din urmă*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 552.

[3] Nobilii cu o sesie şi armaliştii constituiau categoria cea mai numeroasă dar şi cea mai săracă a nobilimii ardeleneşti. Deosebirea dintre nobilii cu o sesie şi armaliştii era mai mult tradiţională. De obicei, prin nobili cu o sesie se înţelegeau nobili care nu stăpîneau iobagi sau cel mult unul. Armaliştii erau proveniţi din ţăranii liberi sau iobagi care, evidenţiindu-se cu ocazia serviciilor militare sau cu alte împrejurări, au primit diplomă nemeşească. Micii nobili secui făceau parte din categoria armaliştilor, majoritatea lor primind „diplomă" în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Bariţiu îi caracterizează astfel: „nobiles unius sessionis, armalistae, sclopetarii, adecă de pitari, logofeţi de al treilea rang, masili, moşneni etc. din tierile româneşti". Vezi Bariţiu, *op. cit.*, p. 389.

[4] În 1808 numărul familiilor nobililor cu o sesie în districtul Chioarului era 2525 (adică 31,97 % a populaţiei contribuabile), în Solnocul Interior 2239 (11,28 %), în Solnocul de Mijloc 1601 (12,43 %), în districtul Făgăraşului 623 (8,78 %; — aceştia erau boieri). În scaunul Odorhei erau 7340 familii de secui liberi (56,82 % a populaţiei contribuabile) şi 628 armalişti (4,86 %), în scaunul Mureş 3628 (33 %) şi respectiv 1415 (12,87 %) — Vezi: Al. Csetri — Şt. Imreh, *Statistica socială a populaţiei Transilvaniei la sfîrşitul orînduirii feudale (1767—1821)*, în *Populaţie şi societate*, vol. I, Cluj, 1972, pp. 223—225.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

primit cu ostilitate acţiunile autorităţilor şi au refuzat să se supună conscrierilor şi să accepte serviciul militar.

Poziţia lor faţă de această insurecţie ne este cunoscută încă dinainte de această dată dintr-un memoriu al ţăranilor din scaunul Odorhei. Aceştia, la vestea efectuării insurecţiei nobiliare, amînată între timp, au depus la 16 decembrie 1808 un memoriu-protest în faţa adunării generale a scaunului, ţinută la Odorheiul Secuiesc[5].

Intitulîndu-se „starea secuilor liberi contribuabili", ei au protestat cu indignare împotriva obligării lor la sarcini militare: „... atunci — scriu în memoriu — cînd noi ne-am ridicat la oaste (adică înainte de 1711 n. n.) am fost în altă stare, starea nobiliară ne-a fost dată şi am fost scutiţi de orice fel de sarcini; în ţară n-am întreţinut cele trei regimente pe care acum le întreţinem şi nici cu popor nu le-am întregit. Potrivit acestora, onorate şi nobile Scaun Marchal, Ilustre Domnule Jude Suprem Regal, cu ce drept putem fi împovăraţi, prin ridicare la oaste, cu o nouă sarcină şi prin aceasta sortiţi pieirii totale".

Ei n-au refuzat să se ridice la oaste dar au condiţionat-o de ştergerea impozitelor şi de reprimirea altor libertăţi avute pe vremea cînd au fost în stare militară.

Cunoscînd situaţia şi starea de spirit ce domnea în rîndul acelor categorii de ţărani care urmau să fie mobilizaţi prin insurecţia nobiliară ilustrată semnificativ şi de memoriul amintit, dieta, din iunie 1809, adusese două articole de legi pentru scutirea de sarcini fiscale a nobililor cu o sesie, armaliştilor, primipililor, pixidarilor şi urmaşilor sărăciţi ai primorilor secui cu condiţia ca aceştia să satisfacă „datoria lor legitimă izvorîtă din starea lor nobiliară"[6], adică să pună mîna pe arme pentru apărarea tronului şi a orînduirii de stat existente. Dar conscripţiile au fost concepute fără ca articolele în cauză să fi fost sancţionate de împărat, fapt care a fost folosit ca motiv de refuz din partea ţărănimii.

La adunarea generală a scaunului Odorhei din 31 iulie 1809, în care s-a comunicat începerea insurecţiei nobiliare în acel ţinut, reprezentanţii satelor, în numele stării contribuabililor, şi-au exprimat îndoiala lor faţă de valabilitatea articolelor dietale neîntărite de suveran. Ei au cerut garantarea de către împărat a scutirii lor de dări pentru totdeauna, şi nu numai pe timpul ridicării la oaste, iar sancţionarea articolelor dietale să aibă loc încă în timpul efectuării conscrierilor. În caz contrar deşi se lasă conscrişi nu se vor ridica sub steaguri şi nu vor depune jurămîntul[7].

Populaţia satelor a fost mai neîncrezătoare în promisiunile autorităţilor nobiliare decît reprezentanţii lor. Ei s-au opus de la început în marea majoritate conscrierii. În ziua de 3 august, János Czikor, perceptorul regesc, informează pe judele suprem regal al scaunului Odorhei că „după cum aud încă de acum din veşti, nu se vor supune nici în ruptul capului conscrierii nici acuma. Eu le voi comunica decăderea lor în iobăgie veş-

---

[5] Arh. Stat. Cluj-Napoca, Arhiva scaunului Odorhei (în continuare A. Sc. O.), Protocoale, nr. I/26, Vezi şi anexa 1.

[6] A. Sc. O., Protocoale, nr. I/27.

[7] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nică, şi dacă nici aceasta nu va avea efect, le voi spune că va veni pe capul lor o armată numeroasă"[8].

Încercările de convingere la supunere a ţăranilor au fost zadarnice. În zilele următoare veştile au fost tot mai îngrijorătoare pentru autorităţi. La 4 august 1809 din Porumbenii Mari se raporta că „toţi primipilii şi pixidarii de aici au declarat, în întregimea lor, ca noi (adică comisia n. n.) să nu ne obosim cu întrebările noastre individuale privitoare la ei, deoarece ei şi-au făcut conscrierea lor, şi nu s-a constatat nici unul care, într-o formă sau alta, ar fi bun pentru lustră... că ei n-au dorit această formă a înnobilării"[9]. Cei din Cădaciul Mare şi Cădaciul Mic... „dintr-o dată, în grup mare, s-au manifestat cu vehemenţă că nu se vor conscrie sub nici un chip; toţi corifeii individualizaţi din popor, în numele poporului şi al lor, — cum a fost Iosif Marosi din Cădaciul Mic —, furioşi şi cu porniri vehemente, au strigat în public că nu se vor conscrie nici pînă la ultima picătură de sînge"[10]. De starea mizerabilă a lor, Marosi i-a învinuit, în prezenţa întregului sat, pe nobili spunînd că „în 1714 nobilimea a aruncat contribuţia pe spinarea secuilor de rînd"[11].

Astfel de exemple de refuz la supunere a ţărănimii şi de porniri împotriva nobilimii se întîlnesc adesea în rapoartele comisarilor. Au fost şi cazuri cînd după conscriere ţăranii au cerut în scris comisiei să anuleze listele lor deoarece au fost înşelaţi, luaţi prin surprindere, şi ameninţaţi cu pedepse aspre neavînd posibilitatea să se înţeleagă cu semenii lor din celelalte sate[12].

În 15 august 1809 judele suprem regal al scaunului Odorhei, br. Antal Henter, raportează guvernatorului Transilvaniei, contele Gheorghe Bánffi că „se găsesc patruzeci de sate în care locuitorii secui de stare liberă nu s-au supus în nici un chip conscrierii sau unde s-au supus, doar unu sau doi, şi chiar se găsesc armalişti care s-au sustras cu toată încăpăţînarea"[13]. Pentru aducerea la supunere a acestei populaţii răzvrătite şi solidare, el a solicitat de urgenţă forţe militare, autorităţile scaunului, bazate doar pe forţa nobilimii, neavînd curajul să intre în acţiunea de reprimare de teama urmărilor deosebit de grave ce s-ar fi putut întîmpla într-un conflict direct între ţărănime şi nobilime.

În a doua parte a lunii august frămîntările ţărănimii din scaunul Odorhei s-au amplificat. Cînd autorităţile au trecut la organizarea sub steaguri a celor conscrişi, nobilii şi o parte a ţăranilor, cei convocaţi la Mărtiniş, satele din valea Homorodului şi din jur, nu s-au prezentat, autorităţile constatînd că „un mare număr de sate, în înclinaţia lor de mai înainte, (de a se supune n. n.) sînt stricate"[14].

---

[8] A. Sc. O., Acte administrative, fasc. 363/1809.
[9] A. Sc. O., Acte administrative fasc. 360/1809 ins. 8.
[10] A. Sc. O., Acte administrative, fasc. 366/1809 nr. ins. 15.
[11] A. Sc. O., Acte administrative, fasc. 363/1809.
[12] A. Sc. O., Acte administrative, fasc. 366/1809, nr. ins. 282. Aceste sate erau Tordăţeni, Mărtiniş, Cehăţel, Cobăteşti, Medeşer, Chedea Mare şi Chedea Mică.
[13] A. Sc. O., Acte administrative, fasc. 366, nr. ins. 73.
[14] A. Sc. O., Acte administrative, fasc. 373 nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La a doua convocare, fixată de această dată la Odorheiul Secuiesc, pe ziua de 27 august 1809, s-au adunat nu numai cei chemaţi ci mult mai mulţi „o foarte mare mulţime din starea secuilor liberi" care, în numele *„stării de jos"*, au înmînat oficialităţii scaunului şi comisiei insurecţionale un memoriu revendicativ, cerînd satisfacţia doleanţelor lor imediat[15]. Acest memoriu, dispărut între timp, cunoscut doar în parte şi rezumativ, pare să fi concretizat cele mai înaintate revendicări ale ţăranilor din ţinuturile secuieşti din 1809. În memoriu ei au cerut ca: *„nobilii să nu mai domnească, să devină egali cu starea secuilor liberi iar iobagii, în general, să fie eliberaţi şi de asemenea să devină egali"*[16]. La ezitarea autorităţilor locale de a da vreun răspuns, ţăranii revoltaţi au înconjurat reşedinţa scaunului şi i-au ameninţat pe oficiali: „Cu zbierături care crăpau aerul şi cu injurii blestemau Oficialitatea şi Deputăţia, domnii şi nobilimea — raporta judele suprem regal al scaunului guvernatorului Transilvaniei — şi învîrteau în mîini ciomegile, se îndemnau reciproc să dărîme sediul scaunului, să-i scoată afară pe oficiali, că tot sînt datori cu o viaţă şi pentru că oficialii şi nobilii sînt cei care vor să-i vîndă"[17]. Mulţimea a părăsit oraşul numai după ce oficialitatea scaunului a declarat în public că va sista conscrierile pentru oaste.

În scaunul Mureş frămîntările au izbucnit în 18 august 1809. După ce în zilele anterioare satele din plăşile[18] Band şi Şamşud, cu o populaţie de ţărani liberi mai puţin numeroasă, au fost conscrişi, cei din plasa Căluşeri au început să pretindă prezentarea actului potrivit căruia împăratul a sancţionat articolele de legi privind scutirea lor de sarcini fiscale[19]. Ei au cerut totodată prezentarea decretului imperial privind insurecţia nobiliară, considerată de ei ca o născocire a nobilimii care şi-a aruncat obligaţiile pe spinarea ţărănimii.

---

[15] *Ibidem.*

[16] Elek Jakab — Lajos dr. Szádeczky, *Udvarhely vármegye története a legrégibb időktől 1849-ig. (Istoria comitatului Odorhei de la cele mai vechi timpuri pînă la 1849)*, Budapest, 1901, p. 549. Deşi între revendicări figurează şi desfiinţarea iobăgiei, se pune întrebarea dacă iobagii şi jelerii au participat sau nu la mişcare. Potrivit unor păreri (N. Szabó, *op. cit.*, p. 123) da. Materialul arhivistic depistat de noi nu confirmă prezenţa iobagilor la mişcarea secuilor liberi. În documente se vorbeşte numai despre secui liberi şi armalişti sau de secui contribuabili (Vezi nota 14 şi altele) nu şi de iobagi adică „ţărani" (colonii, cum erau denumiţi oficial în acea vreme iobagii, niciodată n-au fost denumiţi în acte nici măcar secui, ci ţărani sau coloni). Credem că participarea iobagilor la aceste mişcări ar fi alarmat şi mai mult nobilimea, ce n-ar fi rămas fără urme în documente. De altfel ideea desfiinţării iobăgiei şi ştergerea deosebirilor dintre nobili şi ţărani liberi are o tradiţie veche la secui, năzuinţă a căror purtători de cuvînt au fost cei de stare liberă.

Prezenţa jelerilor la mişcare este explicabilă prin faptul că în secuime o parte a jelerimii provine din rîndul primipililor şi a pixidarilor sărăciţi, care juridic şi-au păstrat statutul lor de secui liberi şi ca urmare în 1809 au fost obligaţi la insurecţia nobiliară.

[17] A. Sc. O. Acte administrative, fasc. 373/1809 nr. 1.

[18] În scaunul Mureş erau 126 de sate grupate în opt plăşi, cîte 14—16 sate într-o plasă.

[19] Arh. Stat Tîrgu Mureş, Arhiva scaunului Mureş (în continuare A. Sc. M.), Jude suprem regal, 1809, nr. 233.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

De teama unei răscoale de mari proporţii autorităţile au operat la început unele arestări şi au pus sub urmărire penală pe unii dintre instigatori. Dar o mişcare de mare amploare ce se contura nu a putut fi preîntîmpinată. În raportul său din 19 august 1809 către guvernator, contele Mihály Teleki, jude suprem regal al scaunului Mureş şi-a exprimat chiar temerea privind izbucnirea unor frămîntări de mari proporţii afirmînd că „... partea încăpăţînată a poporului abia acum urmează ... cele mai multe necazuri vor fi cu plăşile Abud, Şilea, Iobăgeni şi Sovata, fiindcă printre ei sînt mulţi oameni înrăiţi"[20]. Temerea lui s-a confirmat în curînd. La 23 august 1809 cînd ţăranii din plasa Abud urmau să se prezinte în faţa comisiei care şi-a stabilit sediul în localitatea Ernei s-au adunat la marginea localităţii, de unde au trimis o delegaţie cu un memoriu în care au condiţionat supunerea lor la conscripţie, de prezentarea patentei imperiale, de scutirea lor de contribuţii şi de ridicarea la oaste, în persoană, alături de ei a tuturor nobililor[21]. Ca răspuns la pretenţiile lor ofensatoare ţăranii au fost ameninţaţi cu sancţiuni drastice: amenzi de cîte 200 florini pentru nesupunere faţă de legile ţării, apoi cu obligarea lor la sarcini militare cu menţinerea lor în stare de contribuabili, iar în faza a treia cu degradarea lor în starea „nenobililor" — adică în ţărani dependenţi — şi deferirea lor ca recruţi armatei regulate imperiale[22].

Răspunsul comisiei a avut un efect contrar celor aşteptate. Aceasta a agitat şi mai mult spiritele; ţăranii liberi şi armaliştii din peste zece sate, aproape întreaga plasă, au părăsit revoltaţi localitatea.

La 28 august urmau să fie conscrişi ţăranii din plăşile Sovata şi Iobăgeni. În ziua respectivă ei s-au adunat lîngă satul Iedu (azi Livezeni) de unde asemănător celor din Abud şi-au prezentat revendicările prin delegaţi cerînd: garantarea scutirii lor de contribuţii prin patenta imperială şi obligarea la insurecţie individuală a magnaţilor şi nobililor. În afară de acestea ei au mai cerut restituirea sumelor de impozit plătite din 1750 încoace, cu ajutorul cărora să se poată înzestra şi echipa pentru campanie şi garantarea libertăţii şi securităţii conducătorilor şi purtătorilor lor de cuvînt, inclusiv sistarea urmăririi penale împotriva celor consideraţi instigatorii de la Ernei[23].

De data aceasta autorităţile s-au aflat în faţa unei acţiuni din timp pregătite, bine organizată şi solidară. Întîlnirea de la Iedu s-a manifestat ca un act de solidaritate de luptă a ţăranilor nemulţumiţi. Cu această ocazie secuii liberi şi armaliştii, din 28 de sate, au încheiat şi o înţelegere de solidaritate şi s-au jurat că vor apăra pînă la moarte cauza comună, vor sprijini şi proteja prin orice mijloc reprezentanţii lor şi vor pedepsi aspru pe cei care vor încălca jurămîntul dat[24].

---

[20] A. Sc. M., Jude suprem regal, 1809, nr. 175.
[21] A. Sc. M., Lustre şi conscripţii militare, nr. 67.
[22] A. Sc. M., Lustre şi conscripţii militare, nr. 106, f. 100.
[23] A. Sc. M., Lustre şi conscripţii militare, nr. 67.
[24] A. Sc. M., Procese penale, N. D. 1084, f. 76.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Neprimind nici de data aceasta satisfacerea revendicărilor lor ţăranii au atacat sediul comisiei. Oficialii şi-au salvat viaţa de furia mulţimii numai prin fugă, care a devenit proverbială: „La Iedu nu!" (Jeddre ne!)[25].

În urma refuzului ţăranilor de a se supune conscrierii au rămas neconscrise peste 50 de sate, practic toată partea răsăriteană a scaunului Mureş. Autorităţile locale, constrînse de împrejurări au făcut eforturi disperate pentru liniştirea şi convingerea ţăranilor de a se supune, dar fără rezultat. Constrîns de împrejurări contele Mihály Teleki cere guvernatorului mînă liberă pentru reprimare sîngeroasă cu forţa armată. „Dacă nici cum nu pot linişti acest popor îndrăzneţ, — raportează Teleki — eu trag în ei, şi am să continui pînă cînd se vor preda ori se vor împrăştia, să-mi daţi numai dispoziţie potrivit căreia comandamentul din cetate şi primarul oraşului să-mi fie subordonaţi şi în acest sens"[26].

Guberniul Transilvaniei mai face unele încercări de aplanare a conflictului pe cale paşnică. Însuşi guvernatorul contele Gheorghe Bánffi se deplasează la faţa locului, mai întîi în scaunul Odorhei şi apoi în cel al Mureşului. Concomitent au fost mobilizate de urgenţă şi regimentele grănicereşti secuieşti aflate în ţară. La data de 3 septembrie, în timp ce guvernatorul se afla la Odorheiul Secuiesc, două companii de grăniceri secui veniţi dinspre Ciuc au şi început ocuparea satelor răzvrătite din scaunul Odorhei.

Între timp ţăranii din scaunul Mureş au desfăşurat o intensă activitate de organizare pentru reuşita cauzei. S-au trimis circulare în diferite sate prin care căutau să explice hotărîrile luate şi justeţea acestora în spiritul drepturilor ce le au de apărat. Tot în acelaşi scop se ţineau consfătuiri în multe localităţi. Conştienţi de necesitatea creării unui front comun în faţa nobilimii, au întreprins măsuri de mobilizare generală a ţărănimii libere, silindu-i chiar şi pe cei neîncrezători în succesul luptei armate să se înroleze efectiv pentru apărarea drepturilor lor fireşti. S-au făcut de asemenea demersuri pentru lărgirea cîmpului de acţiune şi în ţinuturile învecinate. Au căutat astfel să atragă de partea lor atît pe grănicerii secui, porniţi deja pe cîmpul de luptă din afara graniţelor ţării, cît şi pe ţăranii saşi din „cele 13 sate" din comitatul Tîrnava, cunoscute sub

---

[25] A. Sc. M., Lustre şi conscripţii militare, nr. 67 şi 125. În unele lucrări (Károly Benkő, *Marosszék ismertetése*, Cluj, 1860—1861, vol. I, p. 278; Balázs Orbán, *A Székelyföld leírása*, Pest. 1870, vol. IV, p. 180; etc.), episodul de la Iedu este prezentat cu unele erori: că ar fi fost prezent şi judele suprem regal al scaunului şi că de teama unui atac ţărănesc asupra oraşului Tîrgu Mureş s-a pus pază militară la porţile oraşului şi altele. În realitate la conscripţia de la Iedu şeful administraţiei scaunului Mureş contele Mihály Teleki — şi nu Toldalaghi — n-a luat parte, comisia a fost instalată în conacul Cserei din Iedu, iar problema punerii unei paze armate la porţile oraşului s-a ridicat mai tîrziu, la 24 septembrie 1809, la vestea atacului ţărănesc de lîngă Abud asupra armatei.

Potrivit tradiţiei, expresia „Jeddre ne!" (La Iedu nu) a fost rostită de oficialii scaunului Mureş, care şi-au salvat viaţa prin fuga ruşinoasă de la Iedu, în ziua următoare, cînd întruniţi la reşedinţa scaunului, s-a discutat stabilirea unui nou centru pentru continuarea conscrierii. Timp îndelungat zicala care dăinuie şi astăzi, a simbolizat o atragere aminte pentru cei care încearcă să încalce cu forţa drepturile celor nevoiaşi.

[26] A. Sc. M., Jude suprem regal, 1809, nr. 234.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

această denumire prin îndelungatul proces ce-l purtau împotriva stăpînilor de pămînt pentru apărarea drepturilor strămoşeşti cît şi prin permanenta stare de nemulţumire faţă de regimul nobiliar[27].

Între timp, aflînd cu îngrijorare de apariţia armatei în scaunul Odorhei pentru restabilirea ordinei şi a autorităţii oficialităţilor, s-au luat măsuri pentru o confruntare armată directă, iar cînd trupele militare au intrat şi în scaunul Mureş, în 22 septembrie 1809, s-au hotărît să pună mîna pe arme. În acest scop şi-au întocmit şi un plan de acţiune care viza dezmembrarea şi neutralizarea celor două companii de grăniceri încartiruite în localitatea Abud, după care urmau să treacă în scaunul Odorhei, în ajutorul confraţilor de acolo. Înarmaţi cu furci, coase şi puşti, un mare număr de ţărani de pe valea superioară a Tîrnavei Mici şi a Nirajului, cît şi din satele de sub munţi, s-au adunat în seara zilei de 23 septembrie în pădurea Kevered, aflată între localităţile Abud şi Sărăţeni, urmînd ca în timpul nopţii să atace companiile de grăniceri[28]. Neluînd însă măsurile de precauţie ce se impuneau în asemenea împrejurări, concentrarea forţelor ţărănimii a fost desconspirată. Fiind atacaţi de grăniceri prin surprindere, înainte de a fi fost organizaţi, copleşiţi prin dotare de cele două companii, au fost repede înfrînţi şi puşi pe fugă[29]. În felul acesta s-a reuşit să se înfrîngă o mare răscoală ţărănească tocmai în momentul încropirii forţelor ei sociale.

Înfrîngerea de la Abud a pecetluit soarta rezistenţei ţărănimii, a mişcării de nesupunere din aceste părţi. Satele răzvrătite au fost ocupate pe rînd de trupe, conducătorii lor au fost arestaţi şi întemniţaţi, iar ei au fost conscrişi şi înrolaţi în armata insurecţională nobiliară[30].

Supunerea ţăranilor prin forţă fără satisfacerea doleanţelor a menţinut în permanenţă o stare de nelinişte şi încordare care a ameninţat cu izbucnirea de noi tulburări în orice moment. Şi, într-adevăr, nu peste mult timp în octombrie 1809, nemulţumiţi de soarta lor şi de prezenţa unor ofiţeri străini, austrieci, sub comanda cărora au fost puşi cei înrolaţi cu forţa în armata insurecţională aflată pe cîmpul de instrucţie de

---

[27] Ţăranii au intenţionat să recheme de la Alba Iulia pe cele două batalioane de grăniceri secui pornite spre cîmpul de luptă din afara graniţelor ţării (Vezi A. Sc. M., Jude suprem regal, 1809, nr. 234). În acelaşi timp au trimis emisari în scaunul Gheorgheni, unde András Demény jun. din Ghindari a fost arestat cînd „vroia să infiltreze acolo periculoasa mişcare împotriva insurecţiei" (Vezi A.Sc.M., Lustre şi conscripţii militare, nr. '66, f. 4.).

Luarea de contact cu „cele treisprezece sate" din comitatul Tîrnava s-a făcut atît de cei din scaunul Odorhei cît şi de cei din Mureş (Vezi A. Sc. O., Acte administrative fasc. 361).

[28] A. Sc. M., Jude suprem regal, nr. 257 şi 260/1809; Procese fiscale N. D. 1084 etc.

[29] A. Sc. M., Jude suprem regal, nr. 257, 258, 262/1809 etc.

[30] Au fost arestate 35 de persoane, pînă la urmă au fost judecaţi numai unii: József Nagy sen. din Abud, György Seprődi din Chibed, György Boka din Cioc etc. (Vezi A. Sc. M., Lustre şi conscripţii militare, nr. 66; Procese fiscale N. D. 1082). Numărul celor arestaţi din scaunul Odorhei nu ne este cunoscut. Din procesele verbale de anchetă şi alte acte s-au putut stabili 30 de nume. Numărul arestaţilor din cele două scaune a devenit considerabil mai mare în urma răzvrătirii de la tabăra de instrucţie de pe lîngă Bistriţa.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lîngă Bistriţa, s-au răzvrătit. Fără a intra în amănuntele acestei mişcări, putem aprecia că ea a constituit un nou şi mare pericol pentru clasele stăpînitoare. Fiind adunaţi şi înarmaţi un mare număr de ţărani liberi şi nobili mici, din tot Principatul, români şi maghiari, apăsaţi de aceleaşi poveri şi nemulţumiţi în egală măsură de soarta lor amară, erau gata să declanşeze o mişcare socială de mari proporţii. Este semnificativă în acest sens îngrijorarea contelui Mihály Teleki cînd atrăgea atenţia guvernatorului că „dacă doar secuii puşi sub arme s-ar uni cu armaliştii din Chioar şi din alte părţi, ce ar putea face, să ne ferească Domnu şi de gîndul urmărilor nefaste ale acesteia"[31].

Bogata documentaţie arhivistică referitoare la aceste frămîntări ţărăneşti din scaunele Mureş şi Odorhei ne conturează o mişcare cu caracteristici deosebite faţă de cele purtate în general de ţărănimea dependentă. Acest specific este determinat de urmarea firească a situaţiei sociale a purtătorilor ei, a ţăranilor liberi. Secuii liberi, urmaşii primipililor şi pixidarilor de odinioară, nemaifiind chemaţi sub arme de un veac (de la răscoala lui Fr. Rákóczi II), şi-au pierdut libertăţile izvorîte din serviciul militar şi au ajuns într-o stare din ce în ce mai apăsătoare. Ei au fost nevoiţi să ducă o luptă susţinută atît împotriva tendinţelor de subjugare a nobilimii cît şi pentru recîştigarea libertăţilor pierdute. În lupta lor ei şi-au găsit aliaţii fireşti în armaliştii care erau de fapt într-o stare asemănătoare. Se deosebeau doar prin acele „diplome nemeşeşti" pe care le deţineau dar care nu le asigurau imunităţile nobiliare.

Revendicările ţărănimii libere şi ale armaliştilor se rezumau mai ales la scutiri de contribuţii garantate de împărat în schimbul serviciului militar. Obţinerea scutirii lor de sarcini fiscale în schimbul serviciului militar ar fi însemnat însă redobîndirea vechilor lor libertăţi, ceea ce ar fi însemnat totodată şi unele avantaje economice cît şi drepturi politice.

Ţinem să subliniem că aceste revendicări nu sînt doar rezultatul împrejurărilor favorabile create de insurecţia nobiliară din 1809.

De-a lungul anilor secuii liberi au încercat de multe ori redobîndirea libertăţilor lor pierdute. În 1791 au reuşit chiar să smulgă dietei hotărîri privind restabilirea drepturilor lor străvechi concretizate în articolele de legi nr. 56 şi 57/1791. Acestea au rămas însă fără efect în urma nesancţionării lor de către împărat. Experienţa dobîndită, înşelăciunile şi nedreptăţile suferite din partea păturilor dominante au determinat ţărănimea să fie neîncrezătoare în nobilime şi să fie potrivnică în general acţiunilor pornite din partea acesteia.

Pe parcursul desfăşurării, mişcarea a depăşit cadrul limitat al redobîndirii libertăţilor pierdute şi — îndreptîndu-se împotriva nobilimii — a primit un caracter antifeudal. Revendicarea ţărănimii, formulată în memoriul din scaunul Odorhei, potrivit căreia „nobilii să nu mai domnească ... şi iobagii în general să fie eliberaţi" a exprimat deja dorinţa întregii ţărănimi asuprite pentru înlăturarea orînduirii feudale. Dar neantrenarea în luptă a ţărănimii dependente a determinat ca şi această mişcare

[31] A. Sc. M., Jude suprem regal, 1809, nr. 305.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a ţărănimii libere să rămînă izolată şi să nu se transforme într-o luptă antifeudală generală.

Cu toate acestea ea a ascuţit contradicţiile de clasă şi a contribuit la adîncirea crizei orînduirii feudale din Transilvania din prima jumătate a secolului al XIX-lea demonstrînd în acelaşi timp dorinţa fierbinte pentru dreptate socială şi capacitatea de luptă a ţărănimii libere împotriva asupririi.

DOKUMENTARISCHE BELEGE ÜBER DIE BAUERNBEWEGUNGEN AUS DEM JAHRE 1809, IM EINIGEN VON SEKLER BEWOHNTEN GEBIETE

(Zusammenfassung)

Die Mitteilung beschreibt die Bauernbewegungen der Sekler in den Stühlen Mureş und Odorhei, in der Zeitspanne August—September 1809. Die Träger dieser Bewegungen waren die freien sekler Bauern, welche die Mehrheit der Bevölkerung in dieser Zone bildeten. Es beteiligten sich auch Vertreter des Kleinadels, die sogenannten „Armalisten". Die Ursache der Bewegungen war die Verpflichtung ihrer Teilnahme an den gegen Napoleon geführten Kriegen.

Sie haben für die vor Jahrhunderten gehabten Freiheiten gekämpft, aber besonders für die Abschaffung der Steuer für diese Kategorie welche Militärdienst leistet. Im Verlauf der Bauernbewegungen wurden auch andere Ansprüche erhoben wie die Abschaffung der Leibeigenschaft und der feudalen Privilegien.

Die Arbeit, stützt sich auf dokumentarisches Archivmaterial und wird mit sechs wichtige Dokumente ergänzt.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ANEXA Nr. 1.

1808 decembrie 16, Odorheiul Secuiesc. Memoriul secuilor liberi contribuabili din scaunul Odorhei către adunarea generală a scaunului pentru scutirea lor de sarcini fiscale în schimbul serviciului militar.

Méltóságos Fő Király Bíró Úr!
Tekintetes Nemes Marchális Szék!

A tegnapi napon Nagyságod kegyes pártfogását teljes örömmel vettük, a midőn Nagyságod teljes igyekezettel a mi boldogságunkot eszközölni kivánja és minket, az Aprobatalis Articulusnak értelme szerint, a belső csendességre nézve lustráltatni kíván. Ismerjük mi, Nagyságos Uram, azt törvényünknek lenni, mert akkor amikor mi lustráltunk, más állapotban voltunk, a nemes só kiadattatott és minden terhek alól mentek voltunk, az országba azon három regimentet nem tartottuk, amelyet most tartunk, néppel sem supleáltuk. Ezek szerint Tekintetes Marchális Szék, Méltóságos Fő Király Bíró Úr, hogy lehessen újabb terhet reánk a lustra és mustra által hozni, ennélfogva végső pusztulásra juttatni. Ha csakugyan úgy kell lenni, és szemeinkkel látjuk a fejedelem ebbéli hozzánk utasított parancsolatját, ezer örömmel, mint igaz hívei Eő Felségének törvény szerint Eő Felségének engedelmeskedni tartozunk, ha a terhes adófizetés s ahoz köttetett egyéb terhektől mentekké tészen. De addig teljességgel ezen terhet magunkra nem vesszük, s magunkot ebbe nem elegyítjük, s ennél fogva azon már lustrálás végett ki rendeltetett commissió a mi terhünkre ki ne jöjjön, hanem ha találkoznak olyan székelyek, akik magokot lustrálni akarnák, tessék ide béjöni, s itt a magok rendibe lustrálni.

Melyre nézve instáljuk a Tekintetes Marchális Széket, hogy ez inprotocollaltassék, nékünk paribus kiadattasék. Válaszát várván, Nagyságtoknak maradtunk alázatos szolgái.

Az Udvarhely széki adózó székely szabad rend.

Arh. Stat. Cluj-Napoca, Arhiva scaunului Odorhei, Protocoale, I, nr. 26, copie transcrisă în protocol, l. magh.

Traducere:

Preailustre Domnule Jude Suprem Regal!
Onorate /şi/ Nobile Scaun Marchal!

Cu o bucurie deplină am primit, în ziua de ieri protecţia milostivă a Domniei tale prin care Domnia ta vrea cu toată osteneala să ne asigure fericirea noastră şi vrea potrivit articolului din Aprobate pentru menţinerea liniştei interne să ne ridice la oaste. Cunoaştem noi, Ilustre domn, că aceasta este legea noastră, dar atunci cînd noi ne-am ridicat la oaste, am fost în altă stare, sarea nobiliară ne-a fost dată şi am fost scutiţi de orice fel de sarcini; în ţară n-am întreţinut cele trei regimente pe care acum le întreţinem, şi nici cu popor nu le-am întregit. Potrivit acestora, Onorate şi Nobile Scaun Marchial, Ilustre Domnule Jude Suprem Regal, cu ce drept putem fi împovăraţi, prin ridicare la oaste, cu o nouă sarcină şi prin aceasta sortiţi pieirii totale. Dacă într-adevăr aşa trebuie să fie, şi vedem cu ochii noştri ordinul trimis nouă de împărat, cu mii de bucurii, ca adevăraţi credincioşi ai Măriei Sale, sîntem datori — potrivit legii — a ne supune Măriei Sale, dacă ne scuteşte de împovărătoarea contribuţie fiscală şi de alte poveri legate de aceasta. Dar pînă atunci această sarcină n-o acceptăm şi în aceasta nu ne amestecăm şi, prin urmare, acea comisie detaşată deja pentru efectuarea lustrei, spre povara noastră, la noi să nu vină, dacă se găsesc totuşi secui care vor să se ridice la oaste, să vină înăuntru şi aici să fie supuşi lustrei.

Pentru care rugăm Onoratul Scaun Marchal ca aceasta să fie cuprinsă în protocol, şi în copie eliberată nouă. Aşteptînd răspunsul, rămînem Domniilor voastre, Servitori supuşi,

Starea secuilor liberi contribuabili din scaunul Odorhei

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ANEXA Nr. 2.

/1809 august 28/, /Odorheiul Secuiesc/ Raportul /judelui suprem regal al Scaunului Odorhei către guvernatorului Transilvaniei/ privind evenimentele petrecute în ziua de 27 august 1809 în oraşul Odorheiul Secuiesc.

A nemes insurgenseknek conscribáltatása (azon számos falubeli renitenseken kívül, kikről béjelentésünket két uttal is ezelőtt estafetaliter Excellentiatokhoz megtettük) véghez menvén; mindnyárt mustrai számbavételre megvizsgálásra legelőször H. Szentmártonhoz előhivattak azon falubeli conscriptusok, kik magokot engedelmesebben viselték. De ezek között is tapasztaltatott, hogy feles faluk meg vannak már előbbi készségekben romolva; a mint ezen **A* alatti** idezárt instantiájokban a mustra comissiónak kinyilatkoztatták; csakugyan sok kérésére, unszolására a Tisztségnek s Commissiónak reá hajlottak a mustrára a többiek; hanem Lövéte egész szabad communitás armalistáival edjütt, úgy Abásfalva is egészen, nemkülönben a H. Keményfalvi egész szabad rend és Bágyi ugyan szabad rendnek nagyobb része semmiként elő nem állott. Ezen renitens communitásokat, ha még lehetne szelid móddal engedelmességre hozni, két biztosokot küldöttünk közíkbe, kik az articulust, azt követett affidatiót, a Felséges Királyi Guberniumnak a renitensek intésekre s fenyitésekre kiadatott két decretumait sub numeris originaliter kivévén, nékiek megmutattak, megolvasták, megmagyaráztak, kötelességek tételire megintették, s annak megvetéséből, elmulatásából kikövetkeznék eleibe adtak, amint meg tetcik ezen **B* alatti** relatióból, de ennek is semmi foganatja nem lett. Mely után 27-a Augusti következvén a 2-ik szakaszbeli mustrája azon falukban lustra alá conscribált személyeknek, ezen két processusokban nem csak a felkelésre conscriptusok fejenként megjelentenek és először ugyan vagy két (!) communitásokból úgy mint: Bikafalváról, Szombatfalváról, Bethlenfalváról, Patakfalváról, Kaditsfalváról a szabad rendek is bár vonogatva, csakugyan mustrálni előjöttek; de következőleg a temérdek számmal öszve csoportozott székely szabad rendből álló sokaság előbb ugyan ezen **C. alatti** memorialissát az **Adozó Rend** név alatti irás alatt a Tisztség és Deputatió eleibe a minyárti válasz megtétele impozitiója alatt béadván, tovább mindnyárt szörnyű kiálltozás, káromkodás és fenyegetések között tudtára adta a Tisztségnek s Deputatiónak, hogy ha reájok nézve többet az insurectió dolgába lépni bátorkodik, minnyárt diribről darabra apritják. Ezen iszonyú lárma csendesitésire a Tisztség és Deputatió maga tagjai közül néhányat közikbe bocsátván, minden szelid intésekkel is egyebre nem mehettek, hanem hogy magok életeket szintén veszedelembe ejtették. Aert hasogató bögéssel s káromlással szidták a Tisztséget, a Deputátiót, az uriságot, nemességet, forgatván kezekben a botokot, nuszították egymást, hogy rontsák le a székházat, huzzák ki onnan a tiszteket, az ilyen amolyan teremtetteket, úgyis egy halállal tartoznak, mert a tisztek s nemesség akarják őket eladni. Fennszóval erősitették: mindnyájan megvagynak egyezve, öszve vagynak esküve; probálja tiszt, dúló többé reájok lustráért exequutióra menni? Ilyen s több égreható szitkok, káromlások a szék praetoriuma előtt s mindenütt a város utcáin szintén sötét estig szakadatlanul folytattak, hallattak, és egész veszedelmű következése is lett volna, ha némely közüllük való, csendesebb indulatuak, sok törekedések s könyörgések után az éjszaka békövetkezésével el nem csillapitották volna.

Ezen valóságos történetet egész fájdalommal kénteleníttetünk Excellentiátoknak alázatosan béjelenteni és azt is egyszersmind, hogy a Tisztség és Deputatió az insurectió dolgába az immunis nemeseken kivül való rendek közt élete nyilván való veszedelmin kívül több lépést nem tehet. Az Excellentiátok rendelésénél fogva ugyan a két nemes székely gyalog regementtől vette azt a tudósítást, hogy a jövő holnap 1-ső napján 3 compania gyalog, a mennyire azon regementek mostani tehetsége engedte, székünkbe fog pro brachio jönni; melynek fedése alatt ezen excessusoknak inditóit, coripheusit investigálni, megzabolázni Tisztségünk el sem is mulatja; de méltóztasson Excellentátok e leirt történetből azon következésre bölcsen számitani, valyon ha az egész közrend kinyilatkoztatott edjetértések, öszve esküvé-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sek szerint feltámadásra kikelne, ezen székely katonaság elégséges és kész lehetne-é annak illendő lecsendesítésére? és a Tisztségnek s immunis nemes rendnek bátorságára? és, végre, ily környül állásban mitévősök légyünk, méltóztasson rendelést tenni.

Arh. Stat. Cluj-Napoca, Arhiva scaunului Odorhei, Acte administrative, fasc. 373, nr. 1, concept, l. magh.

Traducere:

Încheindu-se conscripţia insurgenţilor nobili (în afara celor renitenţi din nenumeroase sate despre care mai înainte am înaintat prin ştafetă Excelenţei voastre şi de două ori rapoartele noastre), au fost chemaţi de îndată pentru verificarea militară la Mărtiniş mai întîi acei dintre sătenii conscrişi care au fost mai ascultători. Dar s-a constatat că şi dintre aceştia un număr mare în înclinaţia lor de mai înainte sînt stricaţi, după cum au declarat comisiei de verificare în petiţia lor, anexat aici sub A.*; ceilalţi s-au supus verificării numai după multe rugăminţi şi insistări ale Oficialităţi şi comisiei; Lueta însă, întreaga comunitate libertină împreună cu armaliştii, asemenea şi Aldea în întregime, cît şi întreaga stare a liberilor din Comăneşti, asemenea şi partea mai mare a stării liberilor din Bădeni nu s-au prezentat în nici un chip. Pentru a mai încerca cu mijloace paşnice de a readuce la supunere aceste comunităţi renitente, am trimis în mijlocul lor doi comisari care luînd cu ei în original articolul de lege, actul de garanţie care l-a urmat, cele două decrete ale Înaltului Guberniu Regesc amise pentru avertizarea şi mustrarea renitenţilor, i-au arătat, i-au citit, i-au explicat, i-au avertizat asupra executării îndatoririlor lor şi i-au schiţat urmările ce ar avea refuzarea, omiterea acestora, după cum reiese din raportul de **sub B.,*** dar nici aceasta n-a avut nici un efect. După aceea, la 27 august, urmînd faza a doua a verificării persoanelor conscrise pentru lustră din acele sate, la început s-au prezentat pentru verificare din aceste două plăşi nu numai cei conscrişi individual pentru ridicare la oaste — cu reţineri, e drept — dar şi stările libere din cîteva comunităţi ca din Tăureni, Sîmbăteni, Beclean, Văleni, Cădişeni; dar după aceia mulţimea adunată într-un număr imens din starea secuilor liberi a înaintat mai întîi Oficialităţii şi Deputăţiei un memoriu de **sub C*** cu subscripţia **Starea contribuabilă** pretinzînd un răspuns imediat, după care imediat au dat de ştire Oficialităţii şi Deputăţiei prin zbierături, înjurături şi ameninţări înspăimîntătoare că dacă vor îndrăzni să facă vreun pas pe seama lor în privinţa insurecţiei, de îndată îi vor tăia în bucăţi. Pentru liniştirea acestei larme înspăimîntătoare Oficialitatea şi Deputăţia a trimis la ei pe unii dintre membrii săi; /dar aceştia/ n-au putut rezolva nimic cu avertizările lor paşnice, decît şi-au primejduit vieţile lor. Cu zbierături care crăpau aerul şi cu injurii blestemau Oficialitatea şi Deputăţia, domnii şi nobilimea, învîrteau în mîini ciomegile, se îndemnau reciproc să dărîme sediul scaunului, să-i scoată de acolo pe oficiali, care şi aşa le sînt datori cu o viaţă, fiindcă oficialii şi nobilii sînt cei care vor să-i vîndă. Au susţinut cu glas tare: sîntem cu toţii înşelaţi, sîntem juraţi cu toţii; să încerce numai oficialul, comisarul** să meargă asupra lor cu executarea lustrei. Astfel de ocare şi injurii revoltătoare, dar şi altele, au fost continuate pînă seara tîrziu şi puteau fi auzite în faţa sediului scaunului şi peste tot pe străzile oraşului; şi aceasta ar fi avut o urmare de pericol şi mai mare dacă unii dintre ei, cu manifestări mai ponderate, nu i-ar fi liniştit după multă silinţă şi implorare la sosirea nopţii.

Am fost nevoit a raporta cu supunere Excelenţei Voastre această întîmplare adevărată, totodată şi faptul că Oficialitatea şi Deputăţia în privinţa insurecţiei, în afara nobililor neimpozabili, nu poate face nici un pas fără să-şi rişte viaţa.

În urma dispoziţiei Excelenţei Voastre s-a primit înştiinţarea că în prima zi a lunii viitoare trei companii de pedeştri din cele două regimente de graniceri secui, cum a îngăduit starea de acum a acelor regimente, vor veni pro brachio în scaunul nostru, sub protecţia cărora Oficialitatea nu va întîrzia să ancheteze, să înfrîneze iniţiatorii, corifeii acestor excese; dar să binevoiţi Excelenţa Voastră a calcula cu chibzuinţă dacă întreaga stare de rînd s-ar ridica potrivit înţelegerii şi conspiraţiei lor, ce a fost dată de ştire şi nouă, acele trupe secuieşti vor fi deajuns şi vor fi în

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

stare să liniştească pe aceştia? şi să garanteze siguranţa Oficialităţii şi a stării nobililor imuni? şi în sfîrşit, în astfel de împrejurări ce să facem, binevoiţi a ne dispune.

* Anexele menţionate lipsesc.

** Este Comisar de plasă, funcţie ce corespundea, în comitate, cu cea a judelui nobiliar (solgabirăul).

ANEXA Nr. 3.

1809. august 28. Livezeni.
Înţelegerea mai multor sate din scaunul Mureş pentru solidaritate, susţinerea revendicărilor şi apărarea reprezentanţilor lor.

Alább subscribáltak ezen irásunknál fogva adjuk tudtára mindazoknak, kiket ezen dolognak tudása most avagy jövendőben illetni fog, hogy ezen 1809-dik esztendőben Augustusnak 28-dik napján, midőn lettünk volna a nemes Maros székbe Jedd korul az oda parancsolt székelység lustráján öszvegyülekezve, ottan az egész szovátai járásbéli faluk lakosai, közönségesen ottan megegyezvén kéz beadás alatt és hitünk letétele mellett ilyen állandó egyezésre és megállásra kötelezők magunkat és következő maradékainkat, hogy tudni illik a mostan tartandó székelység lustrájára magunk sérelmeink és állapotaink feladásaira közakaratból és értelemből amely biztosokat és személyeseinket kérjük és állítjuk elő, azoknak ha akármi bajok, háborítások következnék, mi azokat el nem nézzük és meg nem szenvedjük, hanem akármi pénzzel vagy segítséggel azokat megoltalmazni készek leszünk. Emellett arra is magunkot fejenként kötelezzük, hogy semmi tekintetbe egymástól meg nem hasonlunk, senkit el nem vádolunk és árulunk, hanem a közjóba, amibe már akár szóval, akár irással megegyeztünk, holtig megállunk, úgy hogy akit meg tapasztalunk, hogy ezen leírt egyezésnek akármelyik résziben is rontója és félreállója lenne, azon töstént 200 — két száz — magyar forintokat vehessen és vétethessen a megálló rész, mégis az igaz székelység rendibe soha meg ne esmértessék; sőt, az irt poenalitást nem más, hanem azon falubéliek, melyben lakik az egyezést megrontó, vehessék fel, vagy pedig az azon járásbéli közelebbi falusi székelyek, mely büntetésből gyült pénzből cassa erigaltatván, anak utánna az e színű dolgokra és bajokra tétessék a költés. Senki az ki ezen egyezésnek megrontójának találtatnék, semmi uton és módokon a büntetés felvételének sem repulsióval sem egyéb remediummal ellenne ne állhasson, sőt panaszolni is annak elébb szabad ne legyen.

P. H. **Egész Szováta képében**
Demeter Miklós m.p.
és Lörintzi József m.p.

P. H. **Makkfalva képében**
Barabás Ferenc m.p.
és Antal Dániel m.p.

P. H. **Csókfalva képében és nevében**
Boka György m.p.
falu nótáriussa
és Ilés István m.p.

Vadad részéről
Sebestyén Péter m.p.
Kutasi Sámuel m.p.

Jobbágyfalva képében
Sipos György P.H.

Hodos képében
Beretzky Ferenc m.p.
és Bartalis Mihály m.p.

Maja képében
Ifjabb Kováts András m.p.
Ifjabb Lőrintzi György

Mikháza képében
Janka István m.p. P.H.
Sylvester János

P. H. **Havad képében**
Biro Mózes m.p.
és Josa János m.p.

P. H. **Atosfalva képében**
Vas Ferenc m.p.
és Szabó József m.p.

P. H. **Erdő Sz. György nevében**
Nagy József m.p.

Kelementelke nevében
Aszalos Sámuel
Botos István

Csikfalva képében
Csikfalvi Intze János
és Csók János m.p.
Márkodi Kováts Zsigmond m.p.
Márkodi Sükösd Miklós
Ehedi Szabo János m.p.

Iszló képében
Mátyási Mihály ×
Demeter Bálint ×

Köszvényes képiben
Kibédi Márton m.p.
Bako Ignác m.p.

P. H. **Kibéd képében**
Péterffi Dániel m.p.
és Seprődi György m.p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

P. H. **Sz. István képében**
Nemes Ferenc
és Kis Márton

Havadtő nevében
Gál Sámuel
és Havadtői
Nagy József

Jobbágytelke képében
Kováts Péter
Kendő képében
Kováts Ferenc m.pr.

P. H. **Remete képében**
Hegyi András ×
Erős József ×
Csikfalvi Mihály
István P.H.

Magyarós képében
Tőkés Pál ×
Nagy János ×

Demiháza képében
Nagy András m.p. P.H.
Kováts Mihály m.p.

Én is állója és akarója vagyok
Bosi Bodoni József m.p.
Torboszlo képében
Marton István
Tamási József
Abod képiben subsribálók
Idősb Nagy György
Idősb Nagy Mihály m.p.
és Marton Zsigmond m.p.

Arh. Stat. Tîrgu Mureş, Arhiva Scaunului Mureş, Procese fiscale, N. D. 1084, copie, l. magh.

Traducere:

Subscriţii dăm de ştire prin prezenta noastră scrisoare tuturor acelora pe care conţinutul acesteia îi va privi acum sau în viitor, că în ziua de 28 august al acestui an 1809 cînd eram adunaţi lîngă Iedu (azi Livezeni n. n.) din nobilul scaun Mureş la lustra secuilor convocaţi acolo, noi locuitorii tuturor satelor din plasa Sovata am căzut de comun acord şi dîndu-ne mîna şi prestînd jurămînt ne-am obligat atît pentru noi cît şi pentru urmaşii noştri, la înţelegerea perpetuă, şi anume că pe acei împuterniciţi şi reprezentanţi ai noştri către care apelăm şi pe care îi delegăm în faţa lustrei secuimii ce se ţine acuma pentru a prezenta nedreptăţile şi situaţia noastră, dacă vor avea vreun necaz, vreo molestare, pe acelea noi nu le vom trece cu vederea şi nu le vom tolera, ci vom fi gata să-i apărăm cu orice sumă de bani sau ajutor. Pe lîngă aceasta ne mai obligăm fiecare în persoană că nu ne vom dezbina în nici o privinţă, nu vom învinui şi trăda pe nimenea, ci vom apăra pînă la moarte cauza comună în care ne-am înţeles deja, ori verbal ori scriptic, în aşa fel încît dacă vom constata că cineva va fi în detrimentul acestei înţelegeri scrise şi s-ar apuca pe lîngă ea partea vătămată să-l poată pedepsi de îndată cu 200 — două sute — florini ungureşti, pe lîngă care în starea secuilor adevăraţi să nu mai fie recunoscut niciodată. Ba chiar pedeapsa menţionată să fie încasată de consătenii cu care locuieşte (într-un sat) cel care a încălcat înţelegerea sau de secuii din satele mai apropiate din acea plasă, iar din banii adunaţi din pedepse, înfiinţîndu-se o casă, cheltuielile să fie făcute pentru chestiuni şi nevoi de acest fel. Nimeni dintre cei care au fost găsiţi că au încălcat înţelegerea să n-aibă dreptul a se opune executării pedepsei, nici prin apel, nici prin altă cale şi să n-aibă dreptul nici măcar să facă vre-o plîngere.

L. S. **În numele întregii Sovata**
Miklós Demeter m.p.
şi József Lörintzi m.p.
L. S. **În numele Ghindariului**
Ferenc Barabás m.p.
şi Daniel Antal m.p.
L. S. **În numele Cloc-ului**
György Boka m.p.
notarul satului
şi István Ilés
Din partea Vădaşului
Péter Sebestyén m.p.
Sámuel Kutasi
În numele Iobăgeniului
György Sipos L.S.

În numele Hodoşului
Ferenc Bereczky m.p.
şi Mihály Bartalis m.p.
În numele Maiad-ului
András Kováts jun. m.p.
György Lörintzi jun.
În numele Călugăreni-ului
István Janka m.p.
István Sylvester L.S.
În numele Dămieniului
András Nagy m.p. L.S.
Mihály Kováts m.p.
În numele Torba-ei
István Marton
József Tamási
L. S. **În numele Neauă-ei**
Mózes Biro m.p.
şi János Josa m.p.

L. S. **În numele Hoteştiului**
Ferenc Vas m.p.
şi József Szabó m.p.
L. S. **În numele Sîngeorgiului de Pădure**
József Nagy m.p.
În numele Călimăneşti-ului
Sámuel Aszalos
István Botos
În numele Vărgatei
János Incze de Csíkfalva
Zsigmond Kováts m.p.
de Márkod
Miklós Sükösd
de Márkod
János Szabó de Ehed m.p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În numele Islei
Mihály Mátyási ×
Bálint Demeter
În numele Mătriciului
Márton Kibédi m.p.
Ignác Bako m.p.
Şi eu o doresc şi o voi respecta
József Bodoni de Bos m.p.
Semnatarii în numele Abudului
György Nagy sen.
Mihály Nagy sen. m.p.
şi
Zsigmond Marton m.p.

L. S. **În numele Chibedului**
Daniel Péterffi m.p.
şi György Seprődi m.p.

L. S. **În numele Ştefăneştiului**
Ferenc Nemes
şi Márton Kis

L. S. **În numele Viforoasei**
Sámuel Gál
şi József Nagy de Havadtő

În numele Simbriaşului
Péter Kovács

În numele Cîndului
Ferenc Kováts m.pr.

L. S. **În numele Eremitului**
András Hegyi ×
József Erős ×
István Mihály de Csikfalva L.S.

În numele Măgheran-ului
Pál Tőkés ×
János Nagy ×

ANEXA Nr. 4.

1809 septembrie 1, Tîrgu Mureş. Raportul Deputăţiei permanente a scaunului Mureş către Guberniul Transilvaniei privind neîncheierea conscrierilor pentru ridicarea la oaste din cauza refuzului secuilor liberi şi armaliştilor din mai multe sate care la 28 august 1809 adunaţi la Iedu s-au răsvrătit şi au alungat autorităţile.

A felséges Király Fő Igazgató Tanátshoz.
A nemes Maros széki Permanens Deputatióból.
Márosvásárhely, September 1-ső napján 1809. nr. 125.

A Felséges Királyi Fő Igazgató Tanátsnak e. é. Augustus 22-kén 6755./Insurectionalis 382. és Augustus 25-kén 6759./Insurectionalis 386. számok alatt költ két rendbeli rendelései következésül hivatalos kötelességünknek tartottuk feljelenteni, hogy jóllehet ezen nemes székben a particularis lustrákat még a közelebb mult Augustus 16-kán elkezdettük volt, és a legnagyobb szorgalmatos ügyekezettel folytattuk is, mégis mind ezideig bé nem végezhettük, mivel Augustus 28-kára a szovátai és 29-re a jobbágyfalvi járásokbelieknek lustrájok **Jedd** nevű faluban határoztatván, a tett terminusra midőn a lustrális commissió kiment volna, a nevezett két járásbéli, ezelőtt adó alatt volt armalisták és szabad székelyek előre lett egybegyűléseken összeesküvén; lustrálni nemhogy kivántak volna, sőt egybeesküvéseknek célja a lévén, hogy a lustráns commissió tagjait kegyetlenül megverjék vagy megis öljék, s a véghez vitt conscriptiókat elvegyék, midőn a commissió tagjai magokat körülvétetve, s csak hogy a commissió tagjaiba beleköthessenek, ezen két járásbeliek újabb-újabb és nem teljesíthető feltételeket (a milyen volt a többi között az 1750-től fogva fizetett adónak visszafizetése s több effféle) és kéréseket, melyekre legottan válasz is kéretett, béadni látta, efelett a halálos fenyegetéseket s szörnyű kiáltozásokat hallotta volna, csak hogy életeket a commissió tagjai megtarthassák, ahogy lehetett, ezen kegyetleneknek kezek közül, míg az egész falu környül vétetett volna, az isteni gondviseléstől segittetvén, ki gyalog, ki lóháton szerencsésen Jedről elszöktenek, s a szökés által életeket megtartották, mely rebellis tumultuatiójok a lustrákat miképpen gátolta legyen méltóságos gróf és fő kormányozó úr eő Excellentiájának itt létiben fel is adatott ezen zenebonáskodás, a lustrák bé nem végeztethetvén, ezen hónap 16-ra tenni méltóztatott contractió terminusára és helyére az insurgensek se el nem mehetnek, se pedig a kimenendő insurgenseknek minthogy számát is a lustra bévégzéseig tudni nem lehet, az azoknak megkivánható kenyér és lóportiónak számát is a nemes Tartománybéli Méltóságos Fő Biztosságnak bé nem jelenthetjük.
Alázatos tisztelettel maradván.

Arh. Stat. Tîrgu Mureş, Arhiva scaunului Mureş, Lustre şi conscripţii militare, nr. 125/1809, concept, lb. magh.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Traducere:

Către
Înaltul Consiliu Gubernial Suprem Regesc
Din partea Deputăţiei Permanente a nobilului scaun Mureş
Tîrgu Mureş, în ziua de 1 septembrie 1809.
Nr. 125.

Ca urmare a ordinelor Înaltului Consiliu Gubernial Suprem Regesc din 22 august a.c. sub nr. 6755/382 Ins. şi din 25 august sub nr. 6759/386 Ins. venite cu două ocazii, am considerat a fi de datoria noastră oficială a raporta că deşi am început efectuarea lustrelor individuale din acest nobil scaun încă la 16 august recent trecut şi am continuat-o cu cea mai silitoare năzuinţă, n-am reuşit s-o încheiem pînă acum, deoarece fiind stabilită în satul Iedu lustra la 28 august pentru cei din plasa Sovata, şi la 29 august pentru cei din Iobăgeni, cînd comisia lustrală la termenul stabilit s-a deplasat acolo armaliştii şi secuii liberi mai înainte contribuabili din cele două plăşi menţionate conjurîndu-se în întîlnirea lor prealabilă, nu numai că n-au dorit să se conscrie, dar scopul conjuraţiei lor a fost să dea o bătaie nemiloasă membrilor comisiei lustrale sau chiar să-i omoare şi să pună mîna pe conscripţiile deja efectuate. Cînd membrii comisiei s-au văzut înconjuraţi şi dîndu-şi seama că cei din cele două plăşi pretitundeau noi şi noi condiţii de neîmplinit (cum a fost, între altele, restituirea impozitelor plătite de la 1750 încoace şi alte asemenea) şi cereri, la care solicitau şi răspunsuri pe loc doar ca să se lege de membrii comisiei, pe lîngă care auzeau ameninţările cu moartea şi zbierăturile înspăimîntătoare, membrii comisiei, să-şi salveze doar vieţile, au fugit din Iedu fiecare cum au putut, cine pe jos, cine pe cai, ajutaţi de providenţă domnească, înainte ca întregul sat să fi fost împresurat, scăpînd din mîna acestor sălbatici, salvîndu-şi vieţile. Care tumult rebel în ce măsură a împiedicat conscrierile a fost prezentat şi Excelenţei Sale Preailustrului conte şi guvernator în timpul cît a fost aici. Neputînd fi încheiată lustra, nici insurgenţii nu pot pleca pentru data de 16 a lunii curente la termenul şi la locul ordonat al convocării, nici numărul insurgenţilor expediabili, nu se poate şti înainte de încheierea lustrei şi nici numărul porţiilor de pîine şi de cai necesare pentru aceştia nu putem raporta Înaltului Comisariat Provincial Suprem.

Rămînînd cu supus respect.

ANEXA Nr. 5

1809 septembrie 22, fără loc. Scrisoarea secuilor liberi din (plasa Sovata) către semenii lor din satele Sîmbriaş, Hodoşa, Ihod şi Isla pentru adunare cu arma în mînă în pădurea Csere din Sărăţeni.

Kedves Atyánkfiai, Székely Atyafiak

Ha contractusunk mellett akar kegyelmetek állani, most ideje, keljen fel kegyelmetek egész processus, minden ember jó erővel és fegyverrel, mert az executió rajtam vagyon. Ma Abodra mentek. Ezen circulárist mihelyen veszik, mindjárt azon órában, éjjel-nappal, sietve gyüljenek és jöjjenek a Váradi Cserében. A katonák magok mondották, hallottuk szájokból, hogy a mi Fő Tisztünk kérte, hivta ide, mert ők haza mentek volna, csak az urak dolga. Legalább ha egyet értünk és mit csináljunk, jöjjenek el. Mi ügyelünk a Cserén, akár mikor jöjjenek. Vagyunk

Kegyelmetek
22. September, 1809.

Jó akarói
székely atyafiak

(Pe verso) **Igen sietve**
Jobbágytelkére, Hodosra, Ehedben, Iszlóban

Arh. Stat. Tîrgu Mureş, Arhiva Scaunului Mureş, Procese fiscale, N. D. nr. 1084. copie, l. magh.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Traducere:

Dragilor confraţi, Fraţilor secui

Dacă vreţi să rămîneţi fideli contractului nostru, acum e timpul, ridicaţi-vă întreaga plasă, tot omul, cu forţe bune şi cu arme pentru că execuţia e peste mine. Azi s-au dus la Abud. Cum primiţi această circulară, de îndată, în acea oră, să vă adunaţi în grabă ziua-noaptea şi să veniţi în pădurea Csere din Sărăţeni. Înşişi soldaţii spuseră, am auzit din gurile lor, că Oficialul nostru Suprem i-a cerut, i-a chemat aici, pentru că ei s-ar fi dus acasă, aceasta este doar treaba domnilor. Să veniţi să ne înţelegem măcar ce să facem. Noi veghem la Csere, să veniţi oricînd.

Sîntem
ai voştri

binevoitori
Fraţi secui

22 septembrie 1809
(Pe verso)

Cu deosebită grabă
La Sîmbriaş, Hodoşa, Ihod, Isla.

ANEXA Nr. 6

1809 septembrie 24. Troiţa. Raportul comisarului de plasă Benedek Nagy către vicejudele regal al cercului Tîrnava din scaunul Mureş, János Szeredai, despre conflictul armat ce a avut loc lîngă Abud între secuii liberi şi armată.

Vice királybiró tekintetes Szeredai János úrhoz

Feljelentés

A tekintetes urnak a tegnapi napon költ és hozzám utasítani méltóztatott hivatalos levelének tartása szerint mai napon reggel, minekutánna Kis Görgényből haza jöttem volna, azonnal megindultam Abodban. Geges között midőn mentem volna, hallottam, hogy Abodban nagy csata és lárma esett. Én, hivatalos kötelességemnek tartván, bővebben is investigáltam egy abodi asszony, három gegesi ember és egy sóváradi oláh ember által; úgy jön ki, hogy a szovátai, sóváradi, kibédi és a Nyárád vize mellett a Havas alján lakó némely falukban lakó székelységek egybe csatolván magokat, az éjjel teljes erővel az Abodban lévő katonaságra mentenek, ottan erőszakoskodván, lármát ütöttek, úgy hogy a katonákból kettő el is esett, a felkelő népekből pedig felesen elhullottak, mostanis a katonaságot ostromolja, a lévén a céljok, hogy Abodból kihajtsák, és egy faluban is többé bé ne bocsássák. Én magam szerencsétlennek tartván személyesen Abodba menni, onnét kénszerittettem vissza jőni; nagyobb securitást kiván a dolog, azért instálom a tekintetes urat, hogy méltóztasson ő Nagyságával és a Tekintetes Tisztséggel közölni, és a dolgot sietve megelőztetni, mert ennek még nagyobb következése lészen. Költ Szent Háromságon, Septembernek 24-én, 1809.

Vadadi Nagy Benedek
dúló commissárius

Arh. Stat. Tîrgu Mureş, Arhiva scaunului Mureş, Jude suprem regal, nr. 258/1809, copie, lb. magh.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Traducere:

Către vicejudele regal respectatului domn János Szeredai
Raport

Potrivit cu conţinutul scrisorii oficiale a domniei voastre datată şi adresată mie în ziua de ieri, am pornit de îndată azi dimineaţă spre Abud după ce întorsesem acasă din Gruişor. Cînd mă duceam prin Ghineşti aflasem că la Abud avuse loc o mare bătălie şi larmă. Eu, considerînd de datoria mea oficială, am investigat mai amplu pe o femeie din Abud, trei oameni din Ghineşti şi pe un om valah din Sărăţeni; aşa reiese că secuii din Sovata, Sărăţeni, Chibed şi din unele sate aflate lîngă apa Nirajului de sub munţi, unindu-se, azi noapte s-au dus cu toate forţele asupra armatei aflată la Abud, acolo făcînd silnicii, au creat larmă, încît doi dintre soldaţi au căzut, iar dintre poporul răsculat au pierit mai mulţi, asediază şi acuma armata avînd scopul să o gonească din Abud şi să nu o lase să intre în nici un sat. Eu considerînd a fi nefastă prezenţa mea la Abud, am fost nevoit a mă reîntoarce, chestiunea necesită o siguranţă mai mare pentru care vă rog să binevoiţi a comunica Domniei Sale* şi onoratei Oficialităţi şi a lua măsuri urgente pentru prevenirea lucrurilor, pentru că acestea vor avea urmări mai mari.

Datat la Troiţa, în 24 septembrie 1809.

Benedek Nagy de Vadad
comisar de plasă

* adică judelui suprem regal.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

HERDERIANISMUL — COMPONENTĂ A IDEOLOGIEI GENERAŢIEI ROMÂNE DE LA 1848 DIN TRANSILVANIA

I. WOLF

1. În limitele studiului de faţă problematica receptării româneşti a lui Johann Gottfried Herder se refuză unei tratări teoretice ample. Ne vom limita prin mijlocirea cîtorva fapte definitorii pentru prezenţa şi esenţa fenomenului la sublinierea unui aspect care ni se pare fundamental: modul în care semnificaţiile oferite de gîndirea şi opera herderiană capătă sens de la proiectul existenţial, îndeosebi de la aspectul său ideologico-politic, al acelora care le asumă, în cazul nostru intelectualitatea românească din perioada premergătoare revoluţiei de la 1848. Căci, este neîndoielnic faptul că înţelegerea receptării herderiene implică punerea în evidenţă a structurilor proprii receptorului. Astfel, cercetarea conduce la spaţiul de geneză al conştiinţei naţionale de factură romantică şi revoluţionară, slujind ca punct de plecare pentru unele consideraţii referitoare la un context mai larg de istorie comparată a ideilor. Ideile herderiene, îndeosebi cele despre limbă şi popor, naţiune şi stat s-au suprapus configuraţiei politice transilvănene a perioadei prerevoluţionare, au reprodus teoretic, modelator structurile româneşti, fenomenul receptării şi realitatea istorică aflîndu-se în serii paralele inegale: există un fenomen şi un epifenomen, o structură social-politică românească şi o structură ideologică autohtonă originală ce integrează valorile de gîndire europeană, iar ambele se oferă înţelegerii depline printr-o continuă raportare reciprocă.

2. Intelectualii români au cunoscut opera lui Herder deopotrivă prin cărţi şi prelegeri. Dascălii blăjeni care au adus cele 15 tomuri în rafturile bibliotecii gimnaziale i-au apreciat opera deja în timpul studiilor de la şcolile neromâneşti din Cluj, Aiud, Tîrgu Mureş sau Sibiu, care posedau mari biblioteci alimentate de un prosper comerţ de carte strîns legat de centrele germane de cultură. Ideile însuşite aici au fost întărite în urma studiilor efectuate în străinătate, îndeosebi la Viena unde la începutul veacului şi în primele sale decenii cultul lui Herder era întreţinut de Johann Georg Müller, fratele istoricului Johannes von Müller. J. G. Müller — o personalitate cunoscută şi apreciată în mediul intelec-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tual maghiar[1] — a reeditat în 1807 culegerea de poezii populare „Stimmen der Völker in Lieder" şi tot lui îi aparţin numeroasele ediţii vieneze din opera lui Herder. Este semnificativ că în procesul receptării româneşti, opera lui Herder şi-a asociat-o pe cea a lui J. G. Müller. La Blaj ambele opere se găsesc doar în fondul bibliotecii gimnaziale, ediţiile indicînd pentru Herder o difuzare mai tîrzie decît în bibliotecile maghiare şi săseşti din Transilvania, dar nu mai puţin masivă. Receptarea paralelă a celor doi gînditori este sugestiv evidenţiată în cazul lui Ioan Maiorescu. La începutul anului 1839 acesta îi comunică lui Bariţ de la Craiova că îi traduce „neşte cuvinte a unui bărbat zdravăn, pe care ţi l-aş sfătui să-l citeşti tot, acum şi nu mai tîrziu, von Müllers: Despre critică"[2]. În aceeaşi scrisoare Maiorescu îşi exprimă intenţia de a traduce „pentru Foaia ta, un dialog între »Critică şi Satiră« din Herder"[3].

Unii posesori ai cărţilor lui Herder aflate în fondul gimnazial de la Blaj şi-au însemnat *ex-libris*-uri: Ioan Faur, viitor deputat în parlamentul de la Pesta, Grigore Moldvai, dascăl de limbă şi literatură germană, Ioan Antonelli pe mai multe exemplare şi profesorul Iosif Pop, ultimii doi situaţi de partea lui Bărnuţiu în conflictul cu episcopul Lemeni. Dar multe cărţi poartă semnele unei circulaţii mai intense. Sublinieri şi însemnări, semnături şi etichete de librării vieneze arată că ele nu au rămas la cel care le-a achiziţionat mai întîi, ci şi-au schimbat adesea proprietarul, trecînd ca obiecte prin mai multe mîini, iar ca idei prin mai multe conştiinţe.

Nu cunoaştem în ce măsură a fost predat Herder la cursul de filozofie, disciplină strălucit reprezentată la Blaj prin dascăli ca S. Bărnuţiu şi Timotei Cipariu, ambii clădindu-şi prelegerile pe manualele kantianului Wilhelm Traugott Krug. În manualul de care s-a slujit A. T. Laurian pentru traducerea sa, Herder este menţionat de două ori la bibliografia capitolului de „Filosofie fundamentală" cu scrierile sale antikantiene, alături de replica kantiană semnată de Krug însuşi[4]. A. T. Laurian a preluat în bibliografia selectivă a manualului său indicaţiile bibliografice cuprinse în „Handbuch". Interesant este că nu întocmai a procedat T. Cipariu, în traducerea tîrzie a aceluiaşi manual[5] lipsind ori-

---

[1] H. Sundhausen, *Der Einfluss der Herderschen Ideen auf die Nationsbildung bei den Völkern der Habsburger Monarchie*, München, 1973, p. 74.

[2] Şt. Pascu, I. Pervain (s.r.), *George Bariţ şi contemporanii săi*, vol. I, Bucureşti, 1973, nr. XI, p. 227; N. Bănescu, V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu*, Bucureşti, 1912, p. 440. Traducerea din J. G. Müller, *Briefe über das Studium der Wissenschaften*, ediţia a II-a, Zürich, 1817, p. 43 a apărut în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* (în continuare *Fmil*), 2, 1839, nr. 6, p. 48.

[3] Şt. Pascu, I. Pervain, *op. cit.*, p. 228.

[4] J. G. Herder, *Metakritik der reinen Vernunft*, Leipzig, 1799; Idem, *Kalligone als eine Metakritik der Urteilskraft*, Leipzig, 1800; W. T. Krug, *Herders Metakritik und deren Einführung ins Publikum durch Hermes Psychopomposus (Wieland, Deutscher Merkur)*, Leipzig, 1798; v. W. T. Krug, *Manual de filosofie şi de literatură filosofică de... Tradus după a treia ediţiune de A. T. Laurian. În trei tomuri*, tom I, Bucureşti, Tipariul Colegiului Naţional, 1847, p. 27 şi 31.

[5] W. T. Krug, *Elemente de filosofie, de T. Cipariu*, vol. I—II, Blaj, 1861—1863.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ce referire la Herder. Într-o lucrare de referință în epocă și de largă circulație în sud-estul european, „Allgemeines Handwörterbuch der philosophischen Wissenschaften nebst ihrer Literatur und Geschichte", Krug îl judecă aspru pe Herder, aprigul antikantian, disociind între meritele lui ca filolog, poet și teolog și contribuțiile sale filozofice. În domeniul filozofiei Herder n-ar fi fost un „gründlicher Forscher" ci mai mult un diletant: „Idei cu privire la istoria umanității" este „incontestabil opera în care spiritul filozofic al lui Herder a vibrat cel mai intens, chiar dacă și aici expunerea nu este întotdeauna lipsită de ambiguități"[6]. Herder a atacat *Aufklärung*-ul prin concepția sa despre inteligență, și personalitatea umană, prin teoria limbii, a literaturii și a artelor, dar îndeosebi prin abordarea istoriei și a dezvoltării istorice, ceea ce a întîrziat și limitat inițial receptarea lui de către intelectualii români, reprezentanți ai unei culturi încă predominant iluministe, ancorați în dreptul istoric și constituționalism. Conștiința filozofică, impusă prin formația intelectuală se situa în linie kantiană și părea să refuze convingeri îndreptate împotriva sistemului filozofic dominant. Din rațiuni didactice, datorită necesității formării unei platforme teoretice omogene la elevi, Herder a fost exclus chiar de către traducătorii manualului lui Krug, ambii adepți ai ideilor sale. Dar pentru intelectualii români, sistemul kantian nu s-a dovedit a fi autarhic, ci o concepție integratoare, deschisă spre însumarea altor tendințe, fie paralele, fie chiar opuse cum era cea a lui Herder. Căci pentru orice gîndire cultivată nespecializată și pentru orice viziune asupra lumii, demersul filozofic constă în combinarea și integrarea diverselor idei și aspecte ale unor sisteme filozofice, în sinteza practică și necesară unei înțelegeri adecvate și unificate a realității. De aceea Herder nu va fi impus de acea conștiință filozofică dobîndită prin cunoașterea lui Krug, ci de aceea care tinde să se identifice cu conștiința politică și în care delimitarea polemică față de Herder promovată de kantieni nu-și va mai găsi locul. Aidoma altor medii intelectuale sud-est europene, intelectualii români au descoperit în opera și gîndirea lui Herder un sens fundamental și universalizabil, expresia bogată și completă a unei experiențe metafizice cu reale implicații asupra realității social-politice. Astfel concepția sa despre limbă și naționalitate conferă unitate și profunzime viziunii asupra lumii pe care realitatea istorică o propune și impune. Ceea ce caracterizează această realitate istorică în primul rînd, este complexitatea problemei naționale după 1830, cînd pătura conducătoare maghiară a pornit acțiunea de deznaționalizare. Faptul cultural va purta în și cu sine o însemnată și directoare încărcătură politică tragică, mai cu seamă că în sesiunile dietale din anii 1834—1835 și 1837—1838 s-a deschis discuția „unirii" Transilvaniei cu Ungaria. „Articolul de limbă" din proiectul de lege dezbătut în sesiunea anilor 1841—1842 prevedea impunerea limbii maghiare ca limbă „oficială și diplomatică" și cultu-

---

[6] Idem, *Allgemeines Handwörterbuch der philosophischen Wissenschaften nebst ihrer Literatur und Geschichte*, vol. II, Leipzig, 1833, p. 404.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rală obligatorie în Transilvania[7]. În acest context se situează acțiunea blăjeană de la 1842—1846 condusă de S. Bărnuțiu, sprijinit de alți profesori și majoritatea covîrșitoare a elevilor. „Ultramaghiarismul" cerea ca mișcarea națională să se fundamenteze tot mai mult pe elemente herderiene, îndeosebi, pe concepția lui Herder despre limbă și naționalitate. În Transilvania, deopotrivă la români, maghiari și sași conceptul romantic de naționalitate se impune definitiv, fiind asumat ca criteriu de conștiință și izvor de polarizare a energiei politice colective. Dar în timp ce noul concept este revoluționar pentru români, la maghiari și la sași el se dovedește a fi integrator, conservativ, și, în cele din urmă, reacționar în accepțiunea sa politică. În cultura maghiară[8] și săsească[9] a avut loc o receptare timpurie a operei lui Herder, începuturile situîndu-se la răspîntia veacurilor, în timp ce pentru cultura românească putem deocamdată admite pentru primele trei decenii doar posibile „atingeri": la Ion Budai-Deleanu, Petru Maior sau Eftimie Murgu. „Războiul limbilor" a contribuit la „redescoperirea" și actualizarea lui Herder în publicistica maghiară și săsească din Transilvania, în timp ce în cultura română Herder trebuia să fie „descoperit" spre a se impune definitiv în conștiința generației pașoptiste. Dacă Krug însemna pentru intelectualii români, crescuți la școlile Blajului, autoritatea logică, Herder era pentru ei în mai mare și mai însemnată măsură instanța existențială, filozofia sa fiind verificată în cîmpul luptei politice de emancipare națională. Astfel raționalismul kantian este nevoit să se îmbine cu o metafizică etichetată de acesta ca fiind irațională, ce promovează o cunoaștere cu pretenții de plenară adecvație în raport cu existența națională în totalitatea ei. Neîndoielnic, demersul filozofic bărnuțian a depășit la catedră rațiunile de sistematizare și canonizare prezente în manual, abordînd realitatea concretă. Ceea ce este mai important pentru receptarea și însușirea spiritului herderian — construcția lecțiilor, modul de intervenție a dascălului — se poate însă doar intui.

Au existat desigur în afara cursului de filozofie și alte prilejuri de a-l preda pe Herder. Spre exemplu, manuscrisul pierdut de „Istoria literaturii germane pentru elevi" al lui Grigore Moldvai, învățător la școala normală și din anul 1834 deținător al catedrei de limbă germană

---

[7] Despre dezbaterile dietale v. I. Lupaș, *O lege votată în Dieta transilvană din Cluj la 1842*, în *Studii istorice*, vol. V, Sibiu-Cluj, 1945—1946, pp. 232—264.

[8] Privitor la receptarea maghiară v. Pukánszky B. *Herder hazánkban. I. Herder és a népies irány*, Budapest, 1918; Kovács G., *Batsányi és Herder*, în *Filológiai Közlöny* (Budapesta), 16, 1970, pp. 177—186; L. Némedi, *Beziehungen von Herder, Wieland und Batsányi zur Zeit der Französischen Revolution*, în *Német Filológiai Tanulmányok* (Debrețin), 2, 1966, pp. 23—48; H. Sundhausen, *op. cit.*, pp. 64—87.

[9] Herder a recenzat elogios scrierea lui A. L. Schlözer despre istoria sașilor, *Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I—III, Göttingen, 1795—1797, recenzia fiind reprodusă în revista sibiană *Siebenbürgische Quartalschrift: Schlözers Geschichte recenzirt von Vicepräsidenten Herder in Weimar*, în *Siebenbürgische Quartalschrift*, 7, 1798, nr. 1, pp. 68—71.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

la liceul blăjean, bărnuţian în procesul cu Lemeni, ar putea fi un izvor pentru modul de constituire a imaginii lui Herder la lecţiile de literatură.

Judecata lui Krug cu privire la Herder a fost şi ea de natură să pună oprelişti receptării. În pofida menţiunilor şi aprecierilor anterioare asupra valorii operei lui Herder din foile sale[10], G. Bariţ s-a simţit de două ori obligat să atragă atenţia asupra necesităţii cunoaşterii acesteia. În 1839, relatînd în „Gazeta de Transilvania" despre proiectele editoriale croate, se reproduce un semnificativ citat deopotrivă în original şi în traducere: „Carele limba maică-sa, dulcile, sfintele tomuri ale prunciei sale, dojenitorul glas a patriei sale nu-l iubeşte, acela nu e vrednic de nume de om"[11]. Un articol privitor la problema ortografiei din 1845 l-a îndemnat pe Bariţ să-şi atenţioneze într-o notă din nou cititorii asupra scrierii „Präludien zur Philosophie der Geschichte der Menschheit"[12].

3. Succesul gîndirii şi operei lui Herder a fost înlesnit de condiţiile social-politice care au determinat configuraţia structurilor mentale şi disponibilităţile afective. Într-o epocă de afirmare a conştiinţei naţionale ideile sale au devenit un ferment ideologic stimulativ în lupta naţională.

Ideea herderiană a identităţii dintre limbă şi naţionalitate revine obsesiv în diverse scrieri, încît s-ar putea întocmi un repertoriu pentru numai cîteva personalităţi reprezentative pentru lupta politică: Bărnuţiu, Bariţ, Cipariu, Aron Pumnul sau Iosif Many.

În lucrarea manuscrisă de mare circulaţie din 1842, energic protest împotriva „articolului de limbă", „O tocmeală de ruşine şi o lege nedreaptă" Bărnuţiu accentuează în primul rînd însemnătatea limbii, ca element constitutiv fundamental al culturii. Dreptul de limbă este inalienabil, existenţa ei condiţionînd existenţa naţionalităţii: „... în limbă e zugrăvită forma cugetării şi simţirii, dorinţele şi plăcerile, afectele şi patimile lui [ale poporului — n.n.]; pe dînsa se întemeiază caracterul şi naţionalitatea lui; dacă şi-au pierdut limba oarecare popor, şi-au pierdut totodată caracterul şi naţionalitatea"[13]. Dialectica limbă-naţionalitate este identic exprimată într-o traducere a lui I. Many, „Naţionalitatea şi limba maicei"[14], într-un articol al lui A. Pumnul din 1848, „Viaţa năciunei române, dulceaţa limbei şi a simţămintelor lor ei"[15] sau în numeroase articole semnate de Bariţ şi A. Mureşanu în foile braşovene.

Bariţ a fost unicul care a îndrăznit judecăţi critice asupra filozofiei herderiene. Solidarizarea sa cu gîndirea lui Herder n-a fost globală, spi-

---

[10] G. Bariţ, *Traducere*, în *Foaia literară*, 1, 1838, nr. 1, p. 5; Idem, *Scriitorii clasici*, în *Fmil*, 1, 1838, nr. 16, p. 127.

[11] [G. Bariţ] *Croaţia*, în *Gazeta de Transilvania*, 2, 1839, nr. 50, p. 200.

[12] Rumân Macarcine, *Ceva despre limba românească şi anume despre literatura noastră şi cultura ei*, în *Fmil*, 8, 1845, nr. 17, p. 139.

[13] *Un document pentru limba românească din an. 1842. O tocmeală de ruşine şi o lege nedreaptă*, în *Fmil*, 16, 1853, nr. 38, p. 287.

[14] În *Fmil*, 5, 1842, nr. 31, pp. 247—248.

[15] În *Învăţătoriul poporului*, 1, 1848, nr. 2, pp. 7—8; nr. 3, pp. 9—10; nr. 9, pp. 33—36; nr. 11, pp. 41—42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ritul său de discernămînt operînd delimitări semnificative față de opera acestuia, argumentate prin idei preluate din gîndirea lui Vico și Michelet[16]. Astfel în articole ca „Viața și moartea națională"[17] sau „Cultura"[88], discutînd problema raportului dintre stat și cultură, Bariț respinge ideea desfășurării ciclice a culturii, evoluția potrivit vîrstelor biologice. Michelet și Quinet ale căror traduceri și interpretări au mediat cunoașterea operei lui Vico și Herder în Principate îndeosebi, au așezat cele două sisteme filozofice într-o perspectivă teoretică unică dar au disociat între contribuțiile fiecăruia, preluînd ideile lor diferențiat, într-o nouă sinteză[19]. Larga lor audiență în mediul intelectual românesc a favorizat inițierea unor preocupări mai cuprinzătoare și a unei cunoașteri temeinice a operei lui Herder. Semnificativă pentru medierea franceză a lui Herder în acest răstimp este proiectul lui I. Heliade Rădulescu din anul 1846 de a traduce în seria „Bibliotecii universale" două din scrierile sale fundamentale, „Idei asupra filosofiei istoriei umanității" și „Scrisori cu privire la progresul umanității". Capitolul de filozofia istoriei cuprindea în proiectul lui Heliade alături de Herder pe Vico și Lessing[20]. Heliade a avut ca model catalogul lui Aimé Martin[21], la fel ca și Michelet, popularizator fervent al lui Vico în Franța.

4. Apelul frecvent la ideile lui Herder în perioada de elaborare a ideologiei naționale îndreptățește conceptul de herderianism, desemnînd una din componentele ideologiei generației române de la 1848 din Transilvania. Într-o formulare sintetică, reunind totalitatea semnificațiilor fenomenului, herderianismul a fost definit ca „metodă de luptă pentru păstrarea ființei etnice și naționale"[22]. Este o ideologie ce se definește ca totalitate rezultată din convergența și confluența unor multiple elemente, ce se implică reciproc și dintre care nici unul nu este suficient prin sine însuși, dat fiind că trimite, pentru a fi deplin înțelese, la toate celelalte. Herder este doar elementul cel mai de seamă al unui nucleu teoretic general, un adevărat model, fixat prin educație și prestabilit prin antecedențe iluministe, destinat să orienteze întreaga activitate politico-culturală, în concordanță cu programul național. Atitudinea față de ideile lui Herder tinde să devină exemplificatoare pentru adoptarea

---

[16] În „Gazeta Transilvaniei" Bariț a publicat fragmente din scrierea lui Michelet „Le peuple". Seria a fost deschisă în anul 1846 cu capitolul IV, „Les nationalités vont elles disparaître?". v. *Articol pregătitoriu. Națiile apune-vor?*, în *Gazeta Transilvaniei*, 9, 1846, nr. 55, pp. 217—218. Despre receptarea lui Michelet, vezi I. Breazu, *Michelet și românii. Studiu de literatură comparată*, în vol. *Studii de literatură română și comparată*, vol. II, Cluj, 1973, pp. 7—178.

[17] În *Fmil*, 5, 1842, nr. 51, p. 405.

[18] În *Gazeta Transilvaniei*, 11, 1848, nr. 1, pp. 1—2; nr. 2, pp. 5—6; nr. 3, pp. 9—10; nr. 4, pp. 13—14.

[19] C. Petrescu, D. Fuhrmann, *Herdersche Einflüsse auf die Befreiungsbewegung der Rumänen*, în *Arcadia* (Berlinul Occidental), 9, 1974, nr. 1, pp. 48—49.

[20] D. Popovici, *Studii literare, vol. III, Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, Cluj-Napoca, 1977, p. 185.

[21] *Ibidem*, pp. 182—183.

[22] Șt. Pascu, *Corespondența lui Bariț la al treilea volum*, în Șt. Pascu, I. Pervain (s.r.), *op. cit.*, vol. III, București, 1976, p. VI.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

unui comportament cu caracter general. Într-un articol „Despre limbi" din anul 1845, Bariţ a reprodus cîteva consideraţii referitoare la importanţa limbii în general şi a celei naţionale în particular, „scoase şi culese de la unii scriitori clasici ai veacului nostru"[23], citîndu-l pe Condillac şi pe Fotteck, fără a aminti pe Herder. Iată că sensuri multiple pe care diverse lecturi le fac să apară, trecut unele în altele şi converg către un focar în jurul căruia se articulează. Această căutare a unei unităţi semnificative dincolo de ireductibilitatea aparentă a diversităţii, evidenţiată de articolul lui Bariţ, este comună întregii generaţii paşoptiste, corespunzînd nu numai unei nevoi general-teoretice, ci şi unei exigenţe practice. Izvoarele care alimentează gîndirea nu vor fi întotdeauna mărturisite, totuşi instanţa tutelară, spiritul herderian, se recunoaşte cu uşurinţă. Precizia fixării sursei este necesară, dar procedura filiaţiilor absolutizată, tinde tacit să dizolve o sinteză în elementele ei parţiale. Realitatea istorică a devenit însă atît de presantă, încît a investit limbajul herderian de a se gîndi pe sine şi nu ne rămîne decît de a sesiza turnura personală, accentul propriu pe care îl au aceste idei generale în epocă, în limbajul nou formulat, românesc.

5. „Succesul" ideologico-politic al lui Herder a fost însoţit de un „succes" în cîmpul literelor. De altfel la românii din Transilvania acesta este domeniul prin care s-a instituit un circuit preferenţial privitor la opera sa. Scrisorile unui „clasic" cum îl considera Bariţ într-un articol din 1838 sau ale „strălucitului bărbat" menţionat de Ioan Russu în nota unui articol despre „Aflarea şi rostul tipografiei[24] s-a impus şi în cîmpul traducerilor. I. Many, încă student la Blaj, a publicat în anul 1839 alegoria „Pomii raiului[25], iar Alexandru Zane, colaboratorul lui Bariţ în Ţara Românească, semnează în 1844 tot în „Foaie" traducerea fabulei „Cei trei prieteni"[26]. Pavel Vasici i-a cerut lui A. Mureşanu colaborarea spre a transpune „Viaţa la cîmp şi la grădină" inserată în „Macrobiotica" lui Christoph Wilhelm Hufeland[27]. Un manuscris clujean provenit de la liceul piarist şi datînd din perioada prepaşoptistă cuprinde alături de alte traduceri din clasicii germani două parabole din ciclul „Blumenlese aus Morgenländischen Dichtern", „Viaţa oamenilor" şi „Norocul schimbăcios"[28].

Istorioarele traduse îşi propun o misiune educativă, moralizatoare. Prioritate are mesajul, valoarea lor literară impunîndu-se în subsidiar.

---

[23] În *Fmil*, 8, 1845, nr. 1, p. 4.

[24] R[ussu, I.], *Aflarea şi rolul tipografiei*, în *Fmil*, 4, 1841, nr. 2, p. 12.

[25] A. Ardeleanu, *Pomii raiului*, în *Fmil*, 2, 1839, nr. 47, p. 376. A. Ardeleanu este pseudonimul lui I. Many.

[26] În *Fmil*, 7, 1844, nr. 26, pp. 206—207.

[27] *Macrobiotica sau măiestria a lungi viaţa după Hufeland tradus şi întocmit pentru orice român cultivat* de *Pavel Vasici*, tom. II, Braşov, 1845, pp. 165—168; v. şi Chr. W. Hufeland, *Makrobiotik, oder die Kunst das menschliche Leben zu verlängern, von...*, ediţia a V-a, Wien, 1832, pp. 232—233.

[28] *Culegere de poezii germane în traducere românească, din secolul al XIX-lea*, Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei R.S.R., ms. rom. 261.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aportul direct al lui Herder la fenomenul românesc de descoperire a folclorului este încă insuficient elucidat, în pofida unor remarcabile eforturi de cercetare a istoriei folcloristicii româneşti din prima jumătate a veacului al XIX-lea. Pe drept se subliniază într-un recent studiu că „problema influenţei lui Herder asupra culturii româneşti trebuie reluată într-un studiu independent, deoarece s-a făcut un adevărat abuz în această privinţă şi diverşi cercetători repetă necritic afirmaţii fără acoperire"[29]. Într-adevăr, atîta timp cît ne vom mulţumi cu afirmarea unei influenţe indirecte, subterane şi combinată cu cea a contemporanilor şi discipolilor săi, echivocul este de neînlăturat. Înţelegerea herderiană a folclorului echivalează cu o preschimbare de sensibilitate prin afirmarea dimensiunii sale metafizice şi a valorii sale estetice. Cipariu a avut intuiţia valorii artistice a folclorului, considerîndu-l ca un izvor de înnoire a culturii şi literaturii. Printre intelectualii blăjeni el este de altfel şi creator de tradiţie, îndemnînd la culegere. Interesul lui Nicolae Pauletti pentru culegerea folclorului provine de la Cipariu[30], probabil şi cel al lui I. Russu[31]. Chiar dacă în cele din urmă interesul pentru folclor este împins în plan secundar în folosul limbii, este limpede totuşi că prin efortul lui Bariţ şi al lui Cipariu naţionalul şi folcloricul converg spre o unitate categorială, conceptul de folclor fiind în evoluţie, chiar dacă vechea mentalitate iluministă n-a fost încă definitiv depăşită. Acest din urmă fapt ni-l demonstrează chiar cursul de filozofie ţinut de un cunoscător al lui Herder, Bărnuţiu. În copia lui Ioan Micu Moldovan datînd din anii 1839—1845, la paragraful „Pneumatologie" se afirmă că superstiţiile şi practicile spiritualiste sînt „credinţe deşarte", reprezentînd o „batjocură a conştiinţei şi a cuvîntului [raţiunii — D. G. şi P. T.] omenesc"[32].

6. Receptarea creatoare a lui Herder în mediul cultural românesc ne dezvăluie cărturari cu un vast orizont filozofic. Ea întăreşte faptul că operele nu se integrează în adevărata cultură decît în măsura în care sînt dorite, iar chemarea lor umană, individuală sau colectivă, naţională este imperioasă. Filozofia intelectualilor români de la 1848 a dizolvat graniţele în care a închis-o principiul propriei imanenţe, comunicînd neîngrădit cu mediile care o suscită şi susţin — politic şi cultural, — devenind astfel o filozofie practică ce îmbrăţişa într-o perspectivă unitară problemele timpului ei şi căuta soluţii în determinismul social-istoric. Filozofia herderiană a contribuit la făurirea conştiinţei necesităţii unor soluţii de tip nou în lupta pentru drepturi naţionale. În „Istoria romă-

---

[29] A. Fochi, *Contribuţii la istoria folcloristicii româneşti: Caietul de cintece populare a lui Manuil Isopescu din anul 1843*, în *Rev. etn. folc.*, 22, 1977, nr. 1, p. 61.

[30] I. Muşlea, *Nicolae Pauletti şi culegerea lui de cîntări şi strigături româneşti din Roşia de Secaş*, 1838, în vol. *Cercetări etnografice şi de folclor*, vol. I, Bucureşti, 1971, pp. 106—108.

[31] Idem, *T. Cipariu şi literatura populară*, în *op. cit.*, pp. 65—87.

[32] Apud D. Ghişe, P. Teodor, *Contribuţii la cunoaşterea activităţii filozofice a lui Simion Bărnuţiu*, în *Revista de filozofie*, 11, 1964, nr. 3, p. 365.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nilor din Dacia superioară" Alexandru Papiu Ilarian considera luarea de atitudine față de tentativa din februarie 1842 de a impune limba maghiară ca limbă „oficială" cel mai mare merit al „Gazetei de Transilvania" pînă la data scrierii sale, prin faptul că îmbărbăta prin „cuvintele marelui Herder" ca românii să-și iubească neamul și limba[33].

Intelectualii români din Transilvania, ca dealtfel și cei din Principate[34], au investigat opera herderiană, surprinzînd în ea apelul unui spirit și al unei realități către spiritul și realitatea lor. Apelul propunea căutare și gîndire proprie, oferind în cele din urmă o mîntuire: supraviețuirea națională. Căci ideea interdependenței dintre limbă și existența națională propovăduită de Herder și avertizarea profetică a celor care promovau politica de deznaționalizare asupra erorii și gravelor pericole la care se expun[35] au devenit un reazem ideologic răscolitor de conștiințe în viitoarele lupte naționale ale românilor din Transilvania.

DER HERDERIANISMUS — KOMPONENTE DER IDEOLOGIE DER RUMÄNISCHEN ACHTUNDVIERZIGER GENERATION AUS SIEBENBÜRGEN

(Zusammenfassung)

Der Verfasser versucht eine Übersicht des Herderschen Einflusses auf die siebenbürgisch-rumänische Vormärzideologie zu geben und die Bestimmung des Herderbildes im kultur- und literaturkritischen Bewusstsein bis 1848 aufzuzeichnen. Es werden wohl unbekannte Belege angeführt, doch stellten wir uns weniger die Aufgabe Herders Aufnahme ausschliesslich dokumentarisch festzulegen, als den Herderianismus als Hauptkomponente der siebenbürgisch-rumänischen Vormärzideologie begrifflich zu bestimmen und die Aufmerksamkeit auf die Problemstellung kennzeichnender Rezeptionsaspekte zu lenken.

Für den siebenbürgisch-rumänischen Rezeptionsvorgang erwies sich das direkte Verhältnis zu Herders Werk massgebend, Eine umfassendere

---

[33] Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, vol. I, Viena, 1852, pp. 131—132.

[34] Despre receptarea lui Herder de către generația de la 1848 din principate îndeosebi v. Z. Dumitrescu-Bușulenga, *Herder și pașoptiștii români*, în vol. *Valori și echivalențe umanistice*, București, 1973, pp. 21—27; despre fenomenul general al receptării sale în cultura română, v. C. Petrescu, D. Fuhrmann, *op. cit.*, pp. 48—59 și C. Petrescu, *Prefață*, în vol J. G. Herder, *Scrieri. Traducere și prefață de C. Petrescu*, București, 1973, pp. 29—37.

[35] Vezi Pukánszky B., *Herder intelme a magyarsághoz, în Egyetemes philológiai közlöny*, (Budapesta), 45, 1921, pp. 35—39 și 83—90.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Kenntnis Herders bewirkte aber erst die politisch bedingte Wandlung des Nationskonzepts. Die entscheidende Zäsur vollzieht sich nach 1840, als die Sprachpflege als politische Aufgabe in den Vordergrund trat. Die Untauglichkeit des aufklärerischen Nationsbegriffes in der nun einsetzenden Periode politischer Radikalität zwang zu einer beschleunigten Neuwertung. Im Sinne Herders wird immer öfter die Bedeutung der Sprache als stärkste innere Bindung eines gesellschaftlichen Organismus und die Kulturgemeinschaft des gesamten Rumänentums hervorgehoben.

Die vielfältigen Belege die Herders Präsenz in Siebenbürgen dokumentieren, erweisen seinen bisher allgemein vorausgesetzten und analogisch erfassten Einfluss auf die inhaltliche Struktur der romantischen Ideologie. Herders Gedankenwelt stimmte mit vorhandenen Denkstrukturen des einheimischen Kulturmodells überein, wirkte auf sie, diente als Bild eigener Erfahrung und Pflichtgebot zukünftigen Tuns.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PARTICIPAREA GRĂNICERILOR NĂSĂUDENI LA EVENIMENTELE DIN TIMPUL REVOLUȚIEI DE LA 1848—1849

IOAN POP*

Revoluția de la 1848—1849 din Transilvania, cauzată de profunde contradicții sociale și naționale, a avut un puternic ecou și pe teritoriul regimentului năsăudean. Deși grănicerii erau oameni liberi și aveau o situație relativ mai bună decît iobagii de pe moșiile nobiliare, totuși ideile revoluției au găsit și în regiunile de graniță un teren fertil. Soldații grăniceri doreau să devină proprietari deplini asupra pămînturilor pe care le aveau în folosință în schimbul prestării serviciului militar[1]. Agricultori și în același timp militari, grănicerii aveau obligații multiple, la care se adăugau abuzurile autorităților militare, îndeosebi ale ofițerilor superiori care, de obicei, erau străini. Astfel, cu ocazia vizitei generalului Stahel pe teritoriul regimentului năsăudean, în noiembrie 1842, reprezentanții comunelor grănicerești s-au prezentat în fața acestuia, arătînd cauzele nemulțumirii lor. „Ne opresc de la folosirea pădurilor — se plîng ei — și ne împiedică a face fabricate de lemn, ca să neguțătorim cu ele și să ne cîștigăm pîne și cele de lipsă pentru susținerea familiilor și împlinirea serviciilor militare. Deoarece pămîntul nostru muntos și steril nu ne dă atîta recoltă ca să putem subzista numai din economie, trebuie să ne ajutăm și cu pădurile de cari avem destule. Ba cînd e lipsă de nutreț, nu ni se concede nici a tăia crengi și muguri la vitele noastre"[2]. Tot în acel timp, la propunerea maiorului Betzman din cadrul regimentului, Comandamentul general din Sibiu a dat ordin ca toate casele și clădirile economice de pe teritoriul acestui district, care se aflau în cîmp, să fie distruse, pe motiv că în ele s-ar ascunde lotrii, ceea ce a nemulțumit de asemenea pe grăniceri[3]. Toate acestea, ca și alte abuzuri, au contribuit la creșterea nemulțumirii populației de pe teritoriul regimentului în preajma izbucnirii revoluției.

Așa după cum se știe, ideea eliberării naționale era în regiunile de graniță mai puternică. Acest fapt s-a datorat într-o anumită măsură acti-

---

[1] Arh. St. B.-N., fond Regimentul II românesc de graniță, pach. 1, dos. 1, f. 24.
[2] *Vicarul Grigore Moisil (1814—1891). Autobiografie*, în AS, nr. 4, (1926), p. 32.
[3] *Ibidem*, p. 33.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vitații intelectualilor români formați în școlile grănicerești. De asemenea, prin participarea la războaiele împotriva Franței, grănicerii au venit în contact cu ideile revoluției franceze, care-i vor influența în acțiunile lor sociale și naționale. Aceste stări de fapt explică aderarea populației de pe teritoriul regimentului la revoluție încă din primele zile ale izbucnirii ei, provocînd îngrijorarea autorităților militare și civile. Astfel, comandantul regimentului, colonelul Alexandru Iovich, împreună cu vicarul din Năsăud, avertiza pe grăniceri: „... să rămînă ca și pînă acum în pace și liniște și să nu dea ascultare oamenilor răutăcioși și instigatori, trimiși anume să pervertească mințile sănătoase; ci, dimpotrivă, cum se va ivi printre ei vreunul de aceștia, să-l denunțe jurisdicției militare"[4].

În ciuda acestor măsuri, grănicerii năsăudeni au găsit mijloacele prin care se informau despre desfășurarea evenimentelor. Ei întrețineau legături permanente cu conducătorii politici ai revoluției române, luînd parte activă la acțiunile revoluționare românești pentru revendicări sociale și naționale. Este ușor de înțeles puternicul ecou pe care l-a avut manifestul lui Simion Bărnuțiu din 24 martie 1848 pe teritoriul regimentului. Manifestul făcea un vibrant apel către grănicerii năsăudeni. „Regiment român ! Eroi lăudați de Napoleon, virtutea voastră numai atunci va fi în gloria sa cînd veți fi fiii unei nații politicește viețuitoare, nu moarte. Uniți-vă cu frații voștri ... Numai atunci dacă va fi adunată în dietă toată nația română (ea) va putea judeca cum și sub ce condiție să se unească, pînă atunci protestăm împotriva oricărei uniri care ar îndrăzni să facă cineva cu numele nații"[5]. Desigur, Bărnuțiu avertizează pe grăniceri asupra unirii Transilvaniei cu Ungaria, pe care nobilimea o pregătea în ciuda opoziției românilor, care formau majoritatea absolută a populației în această provincie. Așa după cum se știe, împotriva unirii se ridicau și sașii.

La adunarea națională de la Blaj din 3—5/15—17 mai 1848 au luat parte și reprezentanți ai grănicerilor năsăudeni, printre care și vicarul Macedon Pop[6]. În programul acestei adunări se cerea, printre altele, ca „miliția română să-și aibă ofițeri români". Drept completare a acestei revendicări, în procesul verbal al adunării se menționează dezideratul privind îndreptarea abuzurilor pentru moșii și dintr-o familie de grăniceri să se ia numai un om, așa cum a fost la început. De asemenea, se cere ca grănicerii să se întrupeze (încorporeze) cu gărzile naționale române, care erau în curs de constituire[7]. Semnificația și programul adunării naționale de la Blaj sînt relevate chiar de vicarul Macedon Pop într-o notă către comanda regimentului. „Congresul — se arată în notă — a avut în vedere interesele întregii națiuni, prin urmare și a (le) grănicerilor. Românii nu au aparținut pînă acum națiunilor recunoscute și nu aveau re-

---

[4] Virgil Șotropa, *Pagini memorabile din 1848—1849*, în AS nr. 3 (1925), p. 5.
[5] L. Protopopescu, *Contribuții la istoria învățămîntului din Transilvania, 1774—1805*, București, 1966, p. 83.
[6] *Vicarul Grigore Moisil (1814—1891). Autobiografie*, în AS, nr. 4 (1926), p. 37.
[7] V. Cheresteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, 1966, pp. 462—463.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

prezentanţi în dietă; acum însă s-a declarat egalitatea tuturor naţiunilor şi astfel naţiunea noastră îşi va alege deputaţi în dietă"[8].

Autorităţile militare îşi manifestau tot mai mult teama faţă de posibilitatea înarmării populaţiei din satele învecinate, fapt pentru care, încă la începutul revoluţiei, comandantul regimentului, colonelul Alexandru Iovich, dă ordin ca în toate localităţile districtului militar să se organizeze patrule care să facă serviciul de pază pentru ca „... nu cumva provincialiştii prin surprindere să pună mîna pe arme şi muniţii"[9]. Într-adevăr, pe teritoriul regimentului, îndeosebi la Năsăud, au sosit, încă din primele luni ale revoluţiei, grupuri numeroase de ţărani din satele comitatelor învecinate — ca: Maramureş, Dobîca, — dar şi din regiuni mai îndepărtate, cerînd ajutor şi ocrotire faţă de actele de teroare ale autorităţilor nobiliare[10]. După unele izvoare bine informate, la Năsăud ar fi sosit, pînă la sfîrşitul lunii decembrie 1848, circa 40.000 de ţărani, care au cerut arme pentru lupta alături de grăniceri[11]. Noul comandant al regimentului, locotenent-colonelul Carol Urban, a cerut Comandamentului general de la Sibiu să li se înapoieze grănicerilor năsăudeni cele 1.913 puşti cu cremene care le-au fost luate şi predate gărzilor nobiliare, precum şi aprobarea pentru a înrola 10.000 de tineri voluntari[12]. Cererea sa n-a găsit înţelegere din partea generalului Puchner, comandantul armatei austriece din Transilvania, care se temea de înarmarea „gloatelor" româneşti. În ciuda lipsei mijloacelor băneşti şi a echipamentului, locotenent-colonelul Urban va înrola pe propria sa răspundere 700 de tineri, care vor fi instruiţi, participînd la lupte alături de grăniceri[13].

Se ştie că nemeşimea, bazîndu-se pe împrejurarea că în Principatul Transilvaniei relaţiile feudale nu erau încă desfiinţate prin lege, considera drept răzvrătire orice refuz al ţăranilor de a mai face robote şi de a da dijme. În ţinuturile iobăgeşti au apărut pretutindeni gărzi înarmate, aflate în slujba nobilimii, înveninînd atmosfera. Prin aceste măsuri, nobilimea şi autorităţile nobiliare au făcut, fără să-şi dea seama, jocul Curţii de la Viena, care prin agenţii săi va răspîndi în sînul maselor ţărăneşti zvonuri conform cărora nemeşimea şi-ar organiza forţe armate pentru a se opune voinţei „bunului" împărat de a desfiinţa iobăgia. „S-au vestit — se arată într-un document — că regimentul din Năsăud primeşte pe românii care vroiau a lua armele şi a jura credinţă împăratului. Numai cît s-au auzit, prins-au a curge românii din toate varmeghiile (comita-

---

[8] I. Moisil, *Vicarul şi prepozitul Macedon Pop*, în AS, nr. 19, (19136), p. 162.

[9] Virgil Şotropa, *Răboaje din trecut*, în AS, nr. 4 (1926), p. 94.

[10] Arh. St. B.-N., fond Regimentul II românesc de graniţă, pach. 11, dos. 21, f. 15.

[11] Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *Geschichte des K. K. Infanterie-Regiments nr. 50... 1762—1851 zweites siebenbürgischen Romänen Infanterie Regiment nr. 17 (Istoria regimentului de infanterie cezaro-regesc nr. 50... între 1762—1851, regimentul al II-lea românesc transilvănean grăniceresc de infanterie nr. 17)*, Viena, 1882, p. 272.

[12] G. Bariţiu, *Istoria regimentului al II-lea românesc...* Braşov, 1874, p. 49.

[13] Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 272.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tele), din toate satele, la Monor şi Năsăud. Acolo i-au jurat, apoi i-au trimis acasă ca să fie în pace, căci cît de curînd nu le va mai porunci varmeghia, ci vor fi şi ei cătane ca grănicerii. Ba din Maerău şi ungurii s-au dus şi au jurat frăţie cu românii"[14]. În aprilie 1848, guvernatorul Transilvaniei, contele Teleki, a instituit „statariul", de-a lungul satelor ridicîndu-se „furci" pentru a intimida ţărănimea[15]. Această situaţie a provocat şi în rîndul grănicerilor năsăudeni confuzie şi neîncredere faţă de revoluţia maghiară, în fruntea căreia se aflau reprezentanţi ai nobilimii liberale. Votarea unirii Transilvaniei cu Ungaria, la 29 mai 1848, de către Dieta nobiliară de la Cluj, a sporit şi mai mult această neîncredere[16]. În acest fel, şansele colaborării forţelor revoluţionare româno-maghiare, care la început se arătaseră favorabile, încep să scadă, evoluţia evenimentelor luînd un curs nefiresc, în detrimentul celor două popoare şi, deci, în favoarea Habsburgilor. „Hotărîrea privind unirea, hotărîre luată fără acordul românilor din Transilvania şi fără asigurarea egalităţii lor naţionale în drepturi nu putea constitui o bază pentru unitatea forţelor revoluţionare, indiferent de naţionalitate"[17].

În iunie 1848, dieta de la Cluj a votat legea asupra gărzilor naţionale, a căror bază urma s-o constituie regimentele de graniţă secuieşti. De regimentele de graniţă româneşti nu se pomenea nici un cuvînt, lăsîndu-se astfel să se întrevadă intenţia de a le desfiinţa. Dieta a refuzat să ia în discuţie chiar şi revendicările de la Blaj, evitîndu-se astfel recunoaşterea poporului român ca naţiune politică. Prin această poziţie rigidă şi nerealistă, dieta nobiliară de la Cluj a împins şi mai mult pătura conducătoare românească spre Curtea din Viena, adîncind prăpastia care se deschisese între cele două popoare. O astfel de politică, dăunătoare pentru cauza revoluţiei, era combătută chiar de unii deputaţi mai realişti din rîndul nobilimii liberale. Între aceştia merită a fi amintit baronul Wesselényi Miklós, care în cuvîntarea sa din 24 august 1848, în cadrul dietei unite de la Pesta, arăta necesitatea acordării de drepturi naţionale şi pentru celelalte popoare. „Obiectul asupra căruia vreau să vorbesc — spunea Wesselényi — e de cea mai mare importanţă: e liniştea şi împăcarea diferitelor popoare, locuitoare în patria noastră. Străbat cu ochii spiritului meu prin viitorul plin de nori al patriei mele, şi viitorul e mai negru decît noaptea ochilor mei (baronul era lipsit de vedere — n.n.). Văd o singură rază, şi palidă e raza aceasta! Pacea şi înţelegerea ne mai pot mîntui ! De aceea, trebuie să mijlocim înţelegerea cu orice preţ. Valahilor nu le-a fost asigurată naţionalitatea prin nici o lege mai veche şi nici astăzi. De aceea, propunerea mea e următoarea: Casa (dieta) să-şi

---

[14] A. Ceauşeanu, *Vremuri de osîndă. Revoluţia din 1848—1849 din perspectiva unui oraşel ardelenesc* [Reghin, 1934], p. 65.

[15] S. Dragomir, *Avram Iancu*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1965, p. 43.

[16] V. Cheresteşiu şi colab., *Din istoria Transilvaniei*, II, ed. a II-a, Editura Academiei, Bucureşti, 1963, p. 52.

[17] János Fazekas, *Adunarea secuilor de la Lutiţa, 16—17 octombrie 1848*, în *Studii de istorie a naţionalităţilor conlocuitoare din România şi a înfrăţirii lor cu naţiunea română. Naţionalitatea maghiară*, I, Editura politică, Bucureşti, 1976, pp. 242—243.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

exprime simpatiile sale şi sincera bunăvoinţă faţă de diferitele popoare, îndeosebi faţă de români. Eu le zic români, pentru că ei vorbesc aşa, dar şi pentru că e adevărat că sînt urmaşii romanilor. Interesul lor este să se apropie de noi"[18].

Aşa după cum se ştie, încă de la începutul revoluţiei în Europa, Marx şi Engels au arătat importanţa rezolvării juste a problemei naţionale pe baza respectării dreptului la autodeterminare a fiecărui popor. Ei au criticat politica guvernului burghez de la Berlin din timpul revoluţiei, care a trimis trupe pentru înăbuşirea mişcării naţionale a polonezilor din teritoriile pe care Prusia le cucerise cu ocazia împărţirii Poloniei. Condamnînd o astfel de politică, Engels scria: „O naţiune nu poate deveni liberă atîta timp cît asupreşte alte naţiuni"[19].

În Transilvania, ţărănimea s-a ridicat la luptă încă din primele luni ale revoluţiei, pentru a înlătura pe veci domnia nemeşească şi a o înlocui cu o cîrmuire care să-şi aibă rădăcinile în popor. Dar în fruntea comitatelor şi a altor organe administrative se aflau vechii dregători, reprezentanţi ai nobilimii, care, dispunînd de forţe armate, le vor folosi împotriva ţăranilor, precum şi a intelectualilor români şi saşi. „Zorile libertăţii — scrie Erdélyi (Aradi) Victor — au apărut în Ardeal într-o formă cam ciudată. Primăvara libertăţii au prăznuit-o domnii cu acte de teroare; cu gărzi naţionale care sileau pe iobagi la robote, cu proclamarea statariului, cu bătăi, întemniţări şi spînzurători"[20].

În această stare de tensiune, are loc la 10 iulie 1848 la Năsăud prima adunare a grănicerilor, la care au participat cîte doi delegaţi din fiecare sat[21]. Adunarea s-a desfăşurat sub preşedinţia colonelului Alexandru Iovich, comandantul regimentului, care recomandase participanţilor păstrarea „ordinei". În cadrul adunării, grănicerii şi-au exprimat doleanţele lor într-o petiţie, cuprinzînd 19 puncte prin care cer ca, în conformitate cu manifestul împăratului din 10 iunie acelaşi an, ei să-şi poată conserva naţionalitatea, limba şi religia, să poată dispune liberi de pămînturile lor, iar pădurile, păşunile şi munţii să rămînă în continuare proprietate comună. Grănicerii cereau apoi numirea de ofiţeri şi funcţionari care cunosc limba română; populaţia de peste 40.000 de oameni a districtului militar să trimită în dietele viitoare cîte 2 deputaţi; primarii comunali să aibă dreptul de a judeca în cauze civile pe baza legilor ţării; plata preoţilor din visteria statului; mărirea lefurilor învăţătorilor din şcolile grănicereşti; în listele de conscriere să se menţioneze condiţia „liberă" a locuitorilor; regimentul să fie numit românesc nu valah etc.[22]. Petiţia, cuprinzînd aceste doleanţe, urma să fie dusă la Viena de o delegaţie. Comandamentul general de la Sibiu dădu ordin regimentului să mobilizeze batalionul I de cîmp, care urma să plece spre Ungaria, sub pretextul

---

[18] Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur*, vol. I, Sibiu, 1902, pp. 400—401.
[19] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, IV, Editura politică, Bucureşti, 1963, Ediţia a II-a, p. 415.
[20] Victor Cheresteşiu şi colab., *op. cit.*, p. 69.
[21] Virgil Şotropa, *Pagini memorabile din 1848—1849*, în AS nr. 3, (1925), p. 9.
[22] *Ibidem*, pp. 9—10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de a face serviciu de garnizoană în oraşul Seghedin, adevăratul scop fiind însă acela de a lupta împotriva grănicerilor sîrbo-croaţi. Batalionul a fost concentrat la 22 iulie la Năsăud, unde locotenent-colonelul Carol Urban, devenit între timp comandant al regimentului, ţinu o cuvîntare în faţa soldaţilor şi ofiţerilor, îndemnîndu-i să rămînă fideli jurămîntului depus pe drapelul imperial şi să nu se supună decît ordinelor date de împărat[23].

Evoluţia evenimentelor şi starea de tensiune provocată de teroarea dezlănţuită de autorităţile nobiliare împotriva ţărănimii şi a intelectualilor români şi saşi care nu recunoşteau uniunea explică refuzul soldaţilor din cadrul acestui batalion, al cărui efectiv se ridica la 847 oameni, sub comanda maiorului Leon Pop, de a depune jurămîntul pe constituţia maghiară şi de a primi drapelul maghiar în locul celui imperial. Depunerea jurămîntului ar fi însemnat, implicit, recunoaşterea uniunii.

Plecat din Năsăud la 23 iunie 1848, batalionul va ajunge la 9 august la Seghedin, refuzînd să lupte împotriva grănicerilor sîrbo-croaţi de sub comanda banului Jellacici, precum şi să depună jurămîntul pe constituţia maghiară, în ciuda ameninţărilor cu decimarea. De la Seghedin, batalionul va fi transportat la Presburg (Bratislava). Companiile a II-a şi a VI-a întărite cu 68 de oameni din celelalte companii vor rămîne aici, intrînd ulterior în armata banului Jellacici, iar apoi în cea a generalului Windischgraetz. Batalionul (cele patru companii) s-a deplasat la Leopoldstadt, apoi la Vác şi Pesta, autorităţile încercînd prin toate mijloacele a-l determina să depună jurămîntul pe constituţia maghiară, dar totul a fost zadarnic. Este interesant în această privinţă episodul de la Vác, unde batalionul a fost adunat la 23 octombrie 1848 pe un teren de păşune din apropierea oraşului în scopul depunerii jurămîntului pe constituţie. Aici sosi generalul Hrabovsky cu o mare suită de ofiţeri şi deputaţi din dietă. Generalul chemă în faţa frontului pe toţi ofiţerii şi subofiţerii, ameninţînd pe primii cu reformarea şi declararea lor în afara legilor, iar pe ultimii cu aplicarea legilor marţiale, în cazul în care nu vor determina trupa să depună jurămîntul. Dispune apoi intrarea lor în front, ordonînd maiorului Leon Pop, comandantul batalionului, să dea comanda pentru depunerea jurămîntului. Acesta dădu comanda, dar nimeni nu se mişcă pentru a o executa. Maiorul repetă comanda încă de două ori, dar de fiecare dată batalionul rămase nemişcat. Văzînd această atitudine dîrză, generalul Hrabovsky ordonă să iasă în faţa frontului acei care vor să depună jurămîntul, promiţînd primilor 6 subofiţeri care vor depune jurămîntul că-i va avansa la gradul de ofiţeri.

În acel moment, ieşiră din rînduri trăgătorii de elită Ion Moroşan şi Luca Creţu, ameninţînd cu împuşcarea pe cei ce ar îndrăzni să iasă din front pentru depunerea jurămîntului. Iritat de această atitudine, generalul ordonă maionului Leon Pop să treacă la dezarmarea batalionului. Soldaţii urmau să pună armele în piramidă, iar ei să se retragă la zece paşi înapoi. Comenzile date de maior n-au fost însă executate de trupă,

[23] Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 256.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

iar cînd generalul amenință batalionul cu intervenția gărzii naționale, soldații răspunseră în limba română cu voce puternică: „Nu dăm armele!"[24] Batalionul declară apoi în prezența gărzii naționale și a mulțimii adunate că se va apăra pînă la ultimul om, în caz că va fi atacat. În același timp, mai mulți soldați îndreptară armele spre generalul Hragovsky, care întoarse calul și părăsi cîmpul.

În după masa aceleiași zile, batalionul s-a deplasat la Pesta, unde i s-a pus la dispoziție cazarma Neugebäude. Și aici autoritățile vor încerca să determine trupa să depună jurămîntul pe constituție, dar grănicerii au rămas neclintiți în hotărîrea lor. Între timp, batalionul a fost mutat într-o altă cazarmă, pregătindu-se dezarmarea lui. Astfel, la 15 noiembrie 1848, din ordinul unui colonel, grănicerii au fost scoși în curtea cazărmii fără ofițeri și fără arme. Un batalion de honvezi a ocupat în acest timp intrările și scările, punînd mîna pe armele grănicerilor. Aceștia vor încerca să-și salveze drapelul, simbol al onoarei lor. Pentru a se evita o vărsare de sînge inutilă, batalionului i s-a redat drapelul, fiind escortat într-o cazarmă părăsită de la marginea orașului. Aici, din lipsa celor mai elementare condiții igienice, mulți soldați s-au îmbolnăvit de holeră și au murit[25]. La 22 noiembrie, batalionul a fost transportat la Szolnok, de unde soldații se împrăștiară, îndreptîndu-se în grupuri răzlețe spre districtul lor. Drapelul batalionului a fost salvat de un soldat, care l-a înfășurat pe corp, sub haină, predîndu-l apoi comandei regimentului[26]. A fost fără îndoială un gest demn de reținut în analele istoriei noastre militare.

În Transilvania, deci și în circumscripția regimentului, evenimentele se precipitau, ca urmare a ascuțirii contradicțiilor sociale și naționale. Între timp, guvernul maghiar numi în calitate de comisar al districtului năsăudean pe Gavril Mihali, cu misiunea de a aduce la supunere pe grăniceri, aplicînd și aici legea statariului. „Domnul Gavril Mihali orînduit comisar de către ministeriu încă n-a venit aici — se arată într-un raport al vicarului Macedon Pop către episcopul Lemeni — însă de va și veni nimic va isprăvi, căci numai de comisari maghiari trimiși să nu le pomenești, că te pui în pericol"[27]. În același raport se menționează execuțiile și teroarea dezlănțuită de autoritățile nobiliare în satele românești din regiunile învecinate, ceea ce desigur favoriza propaganda și politica Curții de la Viena de dezbinare a popoarelor din imperiu.

În asemenea împrejurări, sosi la începutul lunii septembrie 1848 locotenent-colonelul Carol Urban de la Viena cu instrucțiuni precise de a mobiliza și ridica pe grăniceri împotriva forțelor nobiliare. Între timp, acesta fu numit comandant al regimentului în locul colonelului Alexandru Iovich, care se retrăsese din motive de sănătate. Noul comandant organiză cea de-a doua adunare a grănicerilor, care avu loc în zilele de 13 și 14 septembrie 1848 la Năsăud. La adunare au participat delegați din

---

[24] *Ibidem*, p. 268.

[25] Virgil Șotropa, *Pățaniile batalionului I năsăudean*, AS, nr. 14 (1931), pp. 405—410.

[26] *Ibidem*.

[27] Virgil Șotropa, *Pagini memorabile din 1848—1849*, în AS, nr. 3 (1925), p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

toate localităţile districtului militar, ofiţeri activi şi pensionari, funcţionari şi mult popor. În cadrul adunării, grănicerii au protestat împotriva unirii forţate a Transilvaniei cu Ungaria, cerînd revocarea ei şi formarea unui guvern provizoriu alcătuit din reprezentanţi ai tuturor naţionalităţilor conlocuitoare: români, maghiari, secui şi saşi. Pentru apărarea districtului se propune mobilizarea a încă două batalioane. Grănicerii cer, de asemenea, ca batalionul I, plecat la 23 iulie spre Ungaria, să fie adus în Transilvania. Se formulează şi acum revendicarea ca regimentele româneşti să fie numite astfel şi nu valahe etc.[28]. Tot acum se luă din nou în dezbatere petiţia către împărat, redactată cu ocazia primei adunări din 10 iulie, trimisă între timp spre completare preoţilor din Rebrişoara, Feldru, Sîngeorz, Rodna, Tiha-Bîrgăului, Budac, precum şi altor cărturari. După redactarea finală, o delegaţie alcătuită din căpitanul Luchi, sergentul Gavril Pop, învăţătorii Florian Porcius din Rodna şi Vasile Naşcu din Feldru, pleacă la Viena, iar de aici la Olmütz, unde Curtea imperială se refugiase din cauza revoluţiei. Aici, delegaţia a fost primită de împărat la 16 octombrie, promiţîndu-i-se satisfacerea doleanţelor de îndată ce situaţia va permite. Un răspuns în acest sens primi delegaţia şi în scris din partea generalului Lopkowitz, adjutant al împăratului, la 26 octombrie, în care se arată că: „La preaînaltul ordin al Maiestăţii Sale împăratului, dat la Olmütz la 25 octombrie 1848, se comunică deputaţilor regimentului sus-numit aprobarea cererilor lor importante"[29]. În continuare, se menţionează apoi faptul că cererile grănicerilor vor fi satisfăcute de îndată ce restabilirea normală a administraţiei o va permite. Cu acest răspuns, delegaţia s-a întors acasă, unde sosi în ziua de 10 noiembrie a aceluiaşi an[30].

Desigur, Curtea de la Viena era darnică în promisiuni, avînd tot interesul să cîştige încrederea grănicerilor, mai ales în împrejurările de atunci, cînd imperiul era zguduit din temelii şi ameninţat cu prăbuşirea. În acest sens trebuie privit şi ordinul Ministerului de război de la Viena, din 2 iunie 1848, prin care se recomandă ofiţerilor din regimentele de graniţă să trateze cît mai bine pe grăniceri, căutînd a le cunoaşte nevoile şi a-i ajuta. În ordin se cere, de asemenea, sub ameninţarea cu pedepse severe, curmarea oricăror abuzuri faţă de soldaţii grăniceri, pedepsele corporale putîndu-se acum aplica numai pe baza unei sentinţe juridice militare, iar pedeapsa fugii pe stradă printre lovituri de vergi a unui anumit număr de soldaţi se şterge cu totul din regulamentul disciplinar[31].

După izbucnirea revoluţiei din Transilvania, autorităţile militare habsburgice se vor preocupa tot mai mult şi de întărirea trupelor de linie din această provincie. Astfel, în lunile mai şi iunie, ca şi în perioada ce a urmat, comanda regimentului năsăudean va primi mai multe ordine din partea Comandamentului general de la Sibiu, prin care i se cere să

---

[28] *Ibidem*, p. 14.
[29] Arh. St. B.-N., fond Regimentul II românesc de graniţă, pach. 4, dos. 6, p. 19.
[30] Virgil Şotropa, *Pagini memorabile din 1848—1849*, în AS, nr. 3 (1925), p. 17.
[31] Arh. St. B.-N., fond Regimentul II românesc de graniţă, pach. 6, dos. 1, f. 31.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

asigure aprovizionarea cu carne a diferitelor transporturi de trupe ce veneau din Bucovina şi Galiţia în Transilvania prin pasul Tihuţa[32]. Alături de trupele de linie şi de grăniceri, vor lupta detaşamente de glotaşi, precum şi legiunile româneşti, care în octombrie 1848 erau in curs de constituire.

În districtul regimentului năsăudean se va mobiliza, la 18 septembrie acelaşi an, cel de-al doilea batalion, cu un efectiv de 992 de oameni, iar la 26 septembrie, cel de-al treilea batalion, al cărui efectiv se ridica la 1.231 oameni. La aceste batalioane s-au adăugat cei 700 de voluntari, recrutaţi de locotenent-colonelul Carol Urban din rîndul numeroşilor tineri care se refugiaseră în acel timp pe teritoriul regimentului. Aceştia au fost instruiţi de subofiţerii mai în vîrstă, participînd la lupte alături de grănicerii năsăudeni[33].

Între timp, comanda regimentului trimise în satele din ţinuturile învecinate detaşamente de grăniceri pentru apărarea populaţiei de excesele gărzilor nobiliare; ca de pildă: la Borşa, în comitatul Maramureş, la Cătălina, în comitatul Dobîca, şi în alte localităţi, iar la Bistriţa făcea serviciul de garnizoană, încă de la începutul lunii mai, o companie de grăniceri, sub comanda căpitanului Teodor Arsente[34].

Din ordinul Comandamentului general de la Sibiu, la 19 septembrie 1848, locotenent-colonelul Carol Urban se deplasă în fruntea batalionului al II-lea de grăniceri spre satul Mocod, pentru a opri înaintarea unui detaşament de trupe maghiare pe teritoriul regimentului, silindu-l să se retragă[35]. Începuseră astfel luptele, care vor avea consecinţe grave asupra desfăşurării revoluţiei, ducînd în cele din urmă la înăbuşirea ei.

Tot din ordinul Comandamentului general de la Sibiu, la 10 octombrie acelaşi an, locotenent-colonelul Carol Urban s-a îndreptat cu batalionul al II-lea spre Reghin. La Bistriţa se ataşă batalionului şi compania de grăniceri care făcea serviciul de garnizoană în oraş. Înainte de a pleca, Urban predase comanda districtului militar locotenent-colonelului pensionar Francisc Reininger, ataşîndu-i ca adjutant pe locotenentul Pantilimon Domide. Apoi dispuse ca o companie de grăniceri să se îndrepte spre Mocod, sub comanda căpitanului pensionar Ioan Mihailaş, pentru a întîmpina un eventual atac dinspre Dej. În acelaşi timp, trimise pe sublocotenentul pensionar Grigore Mihailaş în fruntea unui detaşament de grăniceri spre satele Şintereag şi Coci, pentru a supraveghea drumul spre Bistriţa. Un alt detaşament de grăniceri este trimis la Lăpuş sub comanda sublocotenentului pensionar Atanasie Moţ-Dîmbul, pentru a întîmpina unele forţe nobiliare de sub comanda lui Al. Teleki şi Nicolae Katona, care înaintau dinspre Baia Mare. În sfîrşit, pe locotenentul Peicici îl trimise cu un detaşament la Romuli, pentru a apăra districtul dinspre Maramureş[36].

---

[32] *Ibidem*, pach. 4, dos. 5, f. 37—43.
[33] Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 272.
[34] Virgil Şotropa, *Pagini memorabile din 1848—1849*, în AS, nr. 3 (1925), p. 4.
[35] *Ibidem*.
[36] *Ibidem*, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La 13 octombrie, batalionul al II-lea de grăniceri sosi la Reghin sub comanda locotenent-colonelului Carol Urban. Aici au venit de asemenea numeroşi ţărani din satele mai apropiate şi mai îndepărtate, cerînd arme pentru a se apăra de gărzile nobiliare care le incendiau satele. Din cauza lipsei de arme, de echipament şi alimente, numai o parte din aceştia au fost recrutaţi şi organizaţi în detaşamente de lăncieri. De la Reghin, locotenent-colonelul Urban şi-a trimis avanposturile spre Tîrgu Mureş, pînă la Glodeni, primind între timp în ajutor un detaşament de 580 de vînătorilor din batalionul de cordonişti din Bucovina[37].

În zilele de 16 şi 17 octombrie, acelaşi an, avu loc la Lutiţa (Agyagfalva) adunarea secuilor, la care participaseră şi unii nobili maghiari fugiţi din comitate. Aceştia se plîng de „cruzimile" ţăranilor români care i-au izgonit de pe moşiile şi din curţile lor, cerînd ajutor „fraţilor" secui[38]. Contele Mikó Imre, participant la adunare, lansă zvonul că grănicerii români s-ar pregăti să atace pe secui. Stratagema reuşind, grupări puternice de secui se îndreptară spre Reghin, împotriva grănicerilor români. La 30 octombrie 1848 la Glodeni, şi la 31 octombrie la Voivodeni, au avut loc lupte între forţele secuieşti superioare şi trupele lui Urban, care în cele din urmă au fost nevoite să se retragă. La Glodeni mulţi lăncieri români s-au înecat în Mureş, iar unii au căzut în luptă[39]. Trupele lui Urban s-au retras la Batoş, iar de aici la Bistriţa.

La 1 noiembrie, secuii ocupă Reghinul pe care — aşa după cum relatează istoricul maghiar contemporan Kővári László — l-au prădat, iar apoi l-au incendiat[40]. Scurt timp după aceea, la 5 noiembrie, forţele secuieşti sînt înfrînte la Tîrgu Mureş de către armata imperială de sub comanda generalului Gedeon[41].

Tot în acest timp, un detaşament aflat în slujba nobilimii, sub comanda grofului Kornis, prăda satele româneşti din jurul Dejului şi Becleanului, terorizînd şi schingiuind pe locuitori. În ajutorul satelor româneşti a venit un detaşament de grăniceri năsăudeni sub comanda sublocotenentului Mihailaş. La Beclean, detaşamentul nobiliar a fost încercuit, fiind nevoit să se predea. Astfel, la 24 octombrie 1848, prizonierii au fost escortaţi, în frunte cu groful Kornis, la Năsăud[42].

Între timp, locotenent-colonelul Urban primi ordin din partea Comandamentului general din Sibiu ca, în fruntea celor două batalioane de grăniceri români (nr. 2 şi nr. 3) şi a unui escadron de cavalerie, să se alăture brigăzii generalului Wardener şi să se îndrepte spre Cluj. Forţele lui Urban formau avangarda acestei brigăzi. În urma unor ciocniri cu forţele maghiare la Gherla (13 noiembrie) şi la Someşeni (17 noiembrie), trupele

---

[37] Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 274.
[38] V. Cheresteşiu şi colab., *op. cit.*, pp. 94—95.
[39] Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 275.
[40] V. Cheresteşiu şi colab., *op. cit.*, p. 95.
[41] Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 276.
[42] *Gazeta Transilvaniei*, 1848; Virgil Şotropa, *Din zilele de zbucium ale anilor 1848—1849*, în AS nr. 6, (1926), pp. 5—7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lui Wardener şi Urban intră la 18 noiembrie în Cluj[43]. Scurt timp după aceea înaintează dinspre Baia Mare alte forţe maghiare, ocupînd oraşul Dej. Astfel, la 21 noiembrie, locotenent-colonelul Urban se îndreptă spre Dej în fruntea unor trupe din cadrul brigăzii, între care şi batalionul al III-lea de grăniceri. În urma luptei de la Dej din 24 noiembrie 1848, forţele nobiliare de sub comanda lui Baldacci şi Katona Miklós s-au retras spre Baia Mare iar apoi spre Satu Mare[44]. În retragerea lor, aceste forţe au incendiat numeroase sate româneşti, executînd prin ştreang 32 de ţărani.

În urma acestor lupte, locotenent-colonelul Urban primi ordin din partea generalului Wardener să se întoarcă cu forţele sale la Cluj, lăsînd mici detaşamente pentru apărarea acestei zone, îndeosebi la Dej, unde va rămîne batalionul III de grăniceri şi un escadron de cavalerie. La 30 noiembrie, Urban porni cu trupele sale de la Şomcuta şi, după patru marşuri forţate prin sate pustiite, fără posibilităţi de aprovizionare cu hrană, sosi la Cluj în ziua de 3 decembrie 1848. Aici s-a pierdut un timp preţios şi abia la 9 decembrie fu detaşat în scop defensiv un batalion din cadrul regimentului 51 de linie la Huedin, iar batalionul al II-lea de grăniceri, la Berind. La Dej au fost trimise două companii din regimentul 51, iar apoi şi alte trupe sub comanda colonelului Jablonsky, care primi misiunea de a înainta spre Jibou pentru apărarea acelei zone. Înaintarea spre Ciucea începu la 14 decembrie, în avangarda brigăzii aflîndu-se trupele de sub comanda lui Urban, avansat între timp la gradul de colonel. Ajunse în apropiere de Ciucea la 18 decembrie, trupele lui Urban avură unele lupte de hărţuială cu forţele maghiare chiar în acea zi. Lupta decisivă avu loc a doua zi, 19 decembrie, cînd trupele din avangardă au luptat de dimineaţa pînă spre amiază cu forţe maghiare superioare, colonelul Urban fiind nevoit să ordone retragerea spre Nireş. Trupele de sub comanda generalului Wardener au sosit cu întîrziere şi după trei ore de luptă au început retragerea spre Cluj. După unele izvoare bine informate, forţele maghiare de la Ciucea se ridicau la 12.980 de oameni, dispunînd de 26 tunuri, în timp ce trupele imperiale nu ajungeau nici la jumătate din acest efectiv[45]. În jurnalul său din anii 1848—1849, locotenentul Ioan Tomuţa relatează faptul că în regiunea Huedinului lupta şi „viteazul român Iancu cu trupele sale"[46].

Între timp, forţele maghiare au declanşat o puternică ofensivă şi dinspre Baia Mare spre Dej, unde trupele de sub comanda colonelului Jablonsky, între care şi batalionul al III-lea de grăniceri, vor duce lupte grele de apărare. În cele din urmă, acestea au fost nevoite să se retragă spre Bistriţa, unde au sosit la 25 decembrie 1848[47].

---

[43] Arh.St.B.-N., fond Regimentul II românesc de graniţă, pach. 10, dos. 18, p. 45.
[44] Révay, *Nagy lexikona* (Lexiconul mare), Budapesta, 1925, 18, p. 638.
[45] Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 280.
[46] I. Marţian, *Jurnalul locotenentului Ioan Tomuţa, 1848—1849*, în AS, nr. 10 (1930), p. 100.
[47] Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *op. cit.*, p. 286.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În timpul acestor evenimente, colonelul Urban se afla cu trupele sale la Sombor, unde primi la 25 decembrie ordin din partea generalului Wardener să se îndrepte cît mai repede spre Cluj. În retragerea sa, colonelul Urban trimise un pluton de dragoni în fața Clujului, care observară intrarea trupelor maghiare în oraș, de unde coloana brigăzii de sub comanda generalului Wardener se retrase peste Feleac, spre Turda. Neavînd posibilitatea de a urma această coloană, colonelul Urban, care se afla într-o situație extrem de critică cu trupele sale, căută ca prin spatele forțelor inamice să găsească salvarea, retrăgîndu-se spre Bistrița. Ajutat de o călăuză care cunoștea bine zona respectivă, Urban își conduse cu iscusință trupele pe drumuri grele de cîmp, traversînd șoseaua ce merge spre Cluj în apropiere de Apahida. Scurt timp după aceasta, o coloană inamică care venea dinspre Gherla observă trupele colonelului Urban, anunțînd la Cluj despre aceasta. Astfel, un puternic detașament de cavalerie inamică va porni în urmărirea coloanei sale, dar din sus de satul Jucul de Jos, podul peste rîul Someșul Mic a fost distrus din ordinul lui Urban, cavaleria inamică oprindu-se aici. După un marș de peste 30 de ore, în condiții extrem de grele, pe un ger de —20°, trupele colonelului Urban au ajuns în ziua de 26 decembrie la Sîntioana. De aici, după un repaus de cîteva ore, vor continua marșul spre Lechința, ajungînd la 28 decembrie la Bistrița. Este de menționat faptul că în timpul retragerii de la Ciucea, companiile a VII-a și a VIII-a din cadrul regimentului de grăniceri reușiseră să ajungă la Cluj înainte de pătrunderea trupelor inamice în oraș, atașîndu-se la coloana generalului Wardener. În același timp, alte două companii din cadrul regimentului, sub comanda căpitanului Petrizzevich, au fost încercuite de forțe inamice superioare în comuna Baciu, lîngă Cluj, fiind nevoite să se predea[48]. Astfel, cele două batalioane de grăniceri s-au întors cu efective reduse, avînd fiecare numai patru companii. La Bistrița, trupele colonelului Jablonsky, care sosiseră mai înainte în oraș, s-au unit cu cele ale colonelului Urban, fiind puse sub comanda acestuia.

Districtul năsăudean rămăsese aproape fără apărare, după plecarea celor două batalioane în campania de la Cluj și Ciucea în cadrul brigăzii generalului Wardener. Astfel, spre mijlocul lunii noiembrie sosi din Romuli știrea că dinspre Maramureș înaintau trupe inamice spre districtul regimentului. Din ordinul locotenent-colonelului Reininger, s-a organizat un detașament de grăniceri mai în vîrstă, care sub comanda căpitanilor pensionari Ioan Mihailaș și Mihail Golovici s-au îndreptat spre Romuli, unde au reușit să învingă forțele inamice de sub comanda maiorului Péterfi[49].

După sosirea la Bistrița, colonelul Urban, însoțit de cîțiva ofițeri, se deplasă a doua zi (29 decembrie) la Năsăud, pentru a cunoaște situația de acolo. Dispuse un detașament de grăniceri sub comanda căpitanului Binder să se deplaseze la Mocod, pentru a preîntîmpina un atac al forțe-

---

[48] *Ibidem*, pp. 287—288.
[49] Virgil Șotropa, *Pagini memorabile din 1848—1849*, în AS, nr. 6 (1926), p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lor inamice dinspre Dej, iar apoi s-a reîntors la Bistriţa. Îngrijorarea şi tensiunea creşteau tot mai mult în rîndul populaţiei din districtul regimentului.

La 31 decembrie sosi vestea apropierii trupelor de sub comanda generalului Bem dinspre Dej, iar o altă coloană dinspre Reghin. Ameninţat din faţă şi din flancuri de forţe superioare, colonelul Urban hotărî evacuarea oraşului Bistriţa, unde la 1 ianuarie 1849 va intra generalul Bem cu avangarda trupelor sale. Cavaleria inamică intrase pînă din sus de oraş, fiind oprită de artileria coloanei lui Urban, care în seara aceleiaşi zile ajunse la Josenii-Bîrgăului.

Între timp, o coloană inamică înainta prin satele Budac şi Jelna cu intenţia de a încercui trupele lui Urban. La Jelna însă se ciocni cu detaşamentul căpitanului Blajkovici, care după o scurtă luptă s-a retras. În acelaşi timp, sublocotenentul Bota, cu circa 300 de glotaşi, a atacat prin surprindere un detaşament de cavalerie inamică în pădurea de lîngă satul Ghinda, reuşind să-l înfrîngă şi să ia mai mulţi prizonieri, iar apoi în timpul nopţii s-a îndreptat peste satul Dorolea spre coloana lui Urban pe care a ajuns-o din urmă la Rusu-Bîrgăului[50].

Concomitent cu aceste evenimente, alte trupe inamice, care înaintau dinspre Beclean sub comanda colonelului Ignácz Ritzkó, atacă în zilele de 1 şi 2 ianuarie 1849 la Piatra şi Mocod detaşamentul de grăniceri de sub comanda căpitanului Binder. Aici au luptat, alături de grăniceri, şi o parte din lăncierii Legiunii a XIII-a, de sub comanda prefectului Iacob Pop. Această legiune se constituise mai tîrziu, avînd ca teritoriu comitatul Dobîca şi regiunea Bistriţei. După o luptă inegală de 8 ore, grănicerii şi lăncierii români au fost nevoiţi să se retragă, fiind copleşiţi de forţele inamice superioare ca număr şi armament[51].

La 2 ianuarie după-masă, grupurile de grăniceri în retragere sosiră la Năsăud, de unde populaţia se retrăgea în mare panică, îndeosebi familiile de ofiţeri şi funcţionari. Spre seară plecase şi căpitanul Binder, împreună cu alţi ofiţeri, ducînd cu ei spre Bucovina casa de bani a regimentului şi unele acte oficiale mai importante.

În seara aceleiaşi zile, au intrat în Năsăud trupele de honvezi sub comanda căpitanului Bánnfy, iar în comunele districtului au fost trimise mici detaşamente pentru supravegherea populaţiei[52]. Districtul regimentului a fost ocupat şi impus la o contribuţie de război de 96.000 de florini, la care se adaugă numeroasele rechiziţii şi alte obligaţii[53]. La 14 ianuarie 1849, colonelul Ritzkó dădu o proclamaţie către populaţia districtului năsăudean, în care acuză pe români că „... ar tinde la nimicirea nobilimii"[54].

---

[50] *Raportul locotenentului Friedrich Storch de Arben din 1848—1849*, tradus din limba germană de I. Marţian şi publicat în AS nr. 12 (1930), pp. 167—172.

[51] *Ibidem*, p. 8.

[52] Arh.St.B.-N., fond Regimentul II românesc de graniţă, pach. 10, dos. 16, f. 104.

[53] *Ibidem*, pach. 5, dos. 7, f. 1.

[54] Virgil Şotropa, *Din zilele de zbucium ale anilor 1848—1849*, în AS nr. 6 (1926), p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Între timp coloana lui Urban își continua retragerea pe Valea Bîrgăului spre Bucovina, ajungînd în zorii zilei de 3 ianuarie la Tihuța, unde lăsă o ariergardă de două companii de grăniceri cu două tunuri sub comanda căpitanului Teodor Arsente, cu misiunea de a ține trecătoarea. Dar abia plecase coloana și trupele inamice atacă trecătoarea, începînd lupta cu ariergarda lăsată de colonelul Urban. La Poiana Stampii coloana făcu un popas, iar colonelul Urban se întoarse cu un escadron de dragoni spre Tihuța pentru a proteja retragerea celor două companii de grăniceri, de sub comanda căpitanului Arsente. Este de menționat faptul că de la Tihuța, generalul Bem a continuat urmărirea coloanei lui Urban numai cu legiunea vieneză, trupele maghiare refuzînd să-l urmeze mai departe.

La 5 ianuarie, Bem a ajuns la Vatra Dornei, de unde coloana lui Urban s-a retras la Iacobeni, lăsînd două companii de cordoniști și un mic detașament de cavalerie pentru a apăra intrarea în această localitate dinspre satul Cîndreni. Aici, legiunea vieneză a avut mari pierderi, reușind abia după al treilea atac să intre în Vatra Dornei. Coloana lui Urban s-a retras pînă în Valea Putnei, ajungînd în ziua de 6 ianuarie la Cîmpulung.

Generalul Bem s-a retras la 8 ianuarie cu legiunea vieneză în Transilvania, iar colonelul Urban ocupă cu trupele sale localitățile Iacobeni și Cîndreni, stabilindu-și avanposturile pe linia: Poiana Stampii—Coșna—Cîrlibaba. Trupele au fost încartiruite în aceste localități, iar statul major la Vatra Dornei[55].

Spre sfîrșitul lunii ianuarie, locotenentul Pantilimon Domide a făcut o patrulare peste munți cu o companie de cordoniști, reușind să obțină informații prețioase referitoare la situația trupelor inamice postate în față. După primirea acestor informații, colonelul Urban se hotărî să facă o incursiune la Mureșenii Bîrgăului. Astfel, la 5 februarie 1849 întreprinde un atac prin surprindere împotriva forțelor inamice din această localitate, luînd un mare număr de prizonieri și materiale de război. Primind apoi ajutor din partea generalului Malkowsky, comandantul trupelor austriece din Bucovina, colonelul Urban înaintează spre Bistrița, iar apoi spre Năsăud, urmărind trupele inamice, pe care le înfrînge în luptele de la Sărățel, Crainimăt și Măgheruș[56]. Este nevoit însă să se retragă în fața armatei de sub comanda generalului Bem care sosise între timp în zona respectivă. Astfel, în lupta de la Prundu Bîrgăului din 26 februarie, trupele colonelului Urban au fost învinse, fiind nevoite să treacă din nou munții în Bucovina[57].

Trupele maghiare au ocupat din nou districtul regimentului năsăudean. Nobilimea, dornică de răzbunare, a organizat și în această regiune așa-numitele detașamente de „vînători rurali", care cutreierau satele, de-

---

[55] *Raportul locotenentului Friedrich Storch de Arben*, în nr. 12 (1930) pp. 167—172.

[56] Révay, *op. cit.*, p. 638.

[57] Arh. St. B.-N., fond Regimentul II românesc de graniță, pach. 11, dos. 20, f. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dîndu-se la acte de jaf şi teroare împotriva populaţiei. Numai în satul Monor au fost asasinaţi din ordinul contelui Teleki Sándor 27 de grăniceri, iar în Şieul Mic 16 [58]. Sînt arestaţi şi maltrataţi intelectuali ca: teologul Alexandru Şotropa din Maieru, învăţătorii Florian Porcius, Avacon Anca şi Iacob Moisil, care au fost escortaţi la Cluj şi închişi pînă la înăbuşirea revoluţiei[59]. La Ruşii Munţi un detaşament de „vînători rurali" a prădat satul, scoţînd din el aproape toate animalele, din care cauză locuitorii n-au putut executa muncile agricole[60]. Tot în acel timp, Kelenti Iosif, administratorul moşiei baronului Teleki Miklós, a luat din ordinul acestuia 66 de oi şi 29 miei de la grănicerul Simion Cornea din Monor, ducîndu-le pe moşia stăpînului său[61]. Acestea sînt doar cîteva din numeroasele abuzuri şi acte de teroare comise de unele detaşamente aflate în slujba nobilimii, pe care generalul Bem a încercat în mai multe rînduri să le dizolve.

La mijlocul lunii iunie 1849, armata ţaristă de sub comanda generalului Grotenheim, în cadrul căreia au intrat şi trupele colonelului Urban, înaintară din Bucovina spre pasul Tihuţa, iar alte trupe ţariste sub comanda generalului Pavlof au trecut peste Cucureasa în Valea Someşului, intrînd la 21 iunie 1849 în Rodna. Aceste trupe ajung din urmă forţele maghiare în retragere, între Ilva Mică şi Feldru, unde la 22 iunie are loc lupta de la Valea Tăutului, care se continuă pînă la podul de la Nepos. Înainte de retragere, trupele maghiare au incendiat localităţile Feldru, Rebrişoara şi Năsăudul[62].

Trupele ţariste de sub comanda generalului Pavlof au urmărit, în ziua de 23 iunie 1849, trupele maghiare pînă la Mocod, de unde s-au retras din nou la Ilva Mică, iar de aici la 27 iunie s-au îndreptat spre Rusu Bîrgăului, unde s-au alăturat grosului trupelor de sub comanda generalului Grotenheim. Aici au loc lupte înverşunate cu trupele generalului Bem, în urma înfrîngerii cărora armatele austriece şi ţariste ocupă la 10 iulie oraşul Bistriţa. Trupele generalului Bem sînt urmărite pînă la Reghin, iar la 14 august 1849 trupele generalului Pavlof şi cele imperiale intră în Cluj[63]. Aşa după cum se ştie, cu o zi înainte, la 13 august, armata revoluţionară maghiară, de sub comanda generalului Görgey, capitulase la Şiria, lîngă Arad, în faţa armatelor coalizate austriece şi ţariste, revoluţia fiind astfel înăbuşită.

Împrejurări vitrege au făcut ca forţele revoluţionare să nu lupte unite în timpul revoluţiei. „Spre paguba atît a unora cît şi a celorlalţi — arată istoricul Silviu Dragomir — românii şi maghiarii n-au reuşit în 1848 şi 1849 să lupte pe un front comun împotriva despotismului asupritor. Politica naţionalistă a guvernului din Pesta, sprijinită de nobilimea

[58] *Ibidem*, pach. 10, dos. 18, f. 21.
[59] *Ibidem*, pach. 5, dos. 13, f. 36.
[60] *Ibidem*, pach. 10, dos. 18, f. 37.
[61] *Ibidem*, pach. 11, dos. 19, f. 105.
[62] V. Şotropa, *Din zilele de zbucium ale anilor 1848—1849*, în AS, nr. 6 (1926), p. 15.
[63] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

maghiară din Transilvania, a nesocotit faptul că dreptul de a hotărî asupra soartei acestei provincii îl aveau nu un grup restrîns de privilegiaţi, ci masele largi ale populaţiei, a cărei majoritate covîrşitoare o formau românii"[64].

Încă de la începutul revoluţiei şi în tot timpul desfăşurării ei, se desprinde ca un fir roşu unitatea de luptă a românilor pentru eliberarea lor socială şi naţională. Aşa după cum se ştie, între grănicerii români şi legiunile româneşti a existat o strînsă colaborare. Ofiţeri din regimentul năsăudean au dat ajutor la instruirea recruţilor din Legiunea a XII-a de sub comanda prefectului Constantin Romanu-Vivu[65]. De asemenea, forţele Legiunii a XIII-a, de sub comanda prefectului Iacob Pop, au luptat alături de grănicerii năsăudeni, aşa după cum s-a arătat.

Neîndeplinirea promisiunilor făcute de Curtea vieneză în timpul revoluţiei a produs o mare dezamăgire în rîndul grănicerilor, fapt care rezultă din documentele vremii. „Bietul român — scria locotenentul grănicer Teodor Pioraş, la 14 noiembrie 1849, dintr-un spital vienez, nepotului său Grigore Moisil —, nici acum după o epocă atît de sîngeroasă nu se poate mîngîia nici despre o parte. Aşadară încît n-au venit timpul pentru dînsul. Doară altă generaţie va fi mai norocoasă . . . Pînă atunci trebuie să răbdăm şi să ne luptăm"[66]. Experienţa amară din timpul revoluţiei, a constituit o dovadă în plus că libertatea nu putea fi cucerită decît prin unirea, pe bază de egalitate, a tuturor popoarelor asuprite, în lupta împotriva duşmanului comun — Imperiul habsburgic.

DIE TEILNAHME DER GRENZER AUS NĂSĂUD BEI DEN EREIGNISSEN WÄHREND DER REVOLUTION VON 1848—1849

(Zusammenfassung)

Anhand von Archivdokumenten und Fachschriften zeigt der Verfasser die Teilnahme der Grenzer des zweiten rumänischen Grenzregiments aus Năsăud bei den Ereignissen während der Revolution von 1848—1849. Es werden die sozialen und nationalen Forderungen der Grenzer hervorgehoben die mit denen des ganzen Volkes in Einklang waren. So kann man die Teilnahme der Grenzer bei allen revolutionären Taten und die Verbindungen mit den Leitern der rumänischen Revolu-

[64] Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 13.
[65] Arh. St. Tîrgu Mureş, fond Primăria municipiului Tîrgu Mureş. Acta politica, nr. 1680/1848.
[66] I. Marţian, *O scrisoare din 1849*, în AS, nr. 4 (1925), p. 90.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tion begründen. Der Kampf der Grenzer aus Năsăud integriert sich in die rumänische Revolution, in allen ihrer Etappen.

Obwohl am Anfang der Revolution Möglichkeiten bestanden für die Einigung der rumänisch-ungarischen revolutionären Kräften, diese konnte sich nicht verwirklichen wegen einer starren Position der ungarischen Führung gegenüber den gerechten Forderungen der rumänischen Bevölkerung. Durch diese Politik hat die liberale Aristokratie welche die ungarische Revolution leitete, die Rumänen und so auch die Grenzer aus Năsăud auf die Seite der habsburgischen Monarchie gestossen welche diese mit trügerischen Versprechungen verlockte.

Der Wiener Hof hat natürlich die Versprechungen vergessen und in den Reihen der Grenzer herrschte eine grosse Enttäuschung.

Diese bittere Erfahrung hat die Notwendigkeit der Einigung allen unterdrückten Völker, auf Basis der Gleichheit, im Kampf gegen den gemeinsamen Feind — die habsburgische Monarchie — mit Prägung gezeigt.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„ASTRA" ÎN VIAȚA SOCIAL-ECONOMICĂ A ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA (1861—1918)

VASILE DOBRESCU

Întemeierea „Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român" („Astra") în 23 octombrie/4 noiembrie 1861 la Sibiu, ca urmare a activității prodigioase a celor mai progresiste personalități românești din Transilvania, moment de seamă în viața culturală și națională a poporului român în epoca modernă, a fost relevată deseori fie în lucrări mai vechi, fie mai noi[1]. S-a insistat, cum era firesc, asupra aspectelor culturale, a influenței și rolului pe care l-a avut în mișcarea națională, dar au fost prea puține sau parțial conturate implicațiile acțiunilor Astrei în sfera social-economică a poporului român. Încercarea de a delimita în programul complex al Asociației, latura social-economică a țelurilor și acțiunilor ei, desigur dificilă, o socotim necesară, chiar într-o formă mai sumară, întrucît ea s-a impus treptat în viața prestigioasei societăți de cultură transilvănene, solicitînd însemnate eforturi spirituale și materiale care, dacă n-au fost atît de „spectaculoase" ca cele

---

[1] *Informațiuni asupra scopurilor și instituțiilor „Astra"*, Sibiu, 1904; I. Georgescu, *Proiect de reorganizarea secțiilor științifice-literare ale Asociațiunii*, Sibiu, 1920, 16 p; Idem, *Din problemele „Asociațiunii"*, în *Transilvania*, LI, 1920, nr. 4, pp. 217—252; Idem, *Ce a făcut „Asociațiunea" pînă acum?* în *Transilvania*, LI, 1920, nr. 1, pp. 58—59; Idem, *Ce este și ce vrea să facă „Asociațiunea"?* Sibiu, 1921, 75 p.; I. Lupaș, *Asociațiunea și Academia Română*, în *Societatea de mîine*, I, 1924, pp. 633—634; O. Ghibu, *Evoluția secțiilor literare și științifice ale „Astrei"* Sibiu, 1925, 16 p.; H. Petra-Petrescu, *„Astra" de după război*, în *Transilvania. Banatul, Crișana, Maramureșul*, 1918—1928, I, București, 1929, pp. 1323—1337; I. Agârbiceanu, *Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român („Astra") Ce a fost? Ce este? Ce vrea să fie?*, Sibiu, 1936, 14 p.; E. Hulea, *„Astra". Istoric, organizare, activitate, statute, regulamente*, Sibiu, 1944, 131 p.. V. Curticăpeanu, *Întemeierea societății „Astra" și rolul ei* în *Studii*, 6, 1961, XIV, pp. 1439—1466; Simion I. Pop, *Primele expoziții economice românești*, în *Probleme economice*, XIX, 1966, 3, pp. 89—102; Idem. *Prima expoziție economică națională*, în *Familia*, seria V, 5, (1967), nr. 8, p. 22; V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, Ed. științifică, București, 1968, pp. 59—139; E. Glodariu, *Biblioteci poporale ale „Astrei"*, în *ActaMN*, VI, 1969, pp. 347—360; VII, 1970, pp. 309—328; Idem, *Din activitatea editorială a Astrei: „Biblioteca populară a Asociațiunei"*, în *ActaMN*, VIII, 1971, pp. 311—320; G. Cipăianu, *Din activitatea „Astrei", în 1861 și 1862 (pînă la a doua adunare generală)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Series Historia, fasc. II, (1971), pp. 63—77; M. Șara, *Despărțămîntul Reghin al „Astrei"*, în *Marisia*, VI, 1976, pp. 307—353.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

culturale au contribuit în măsură cel puţin egală la propagarea şi întărirea spiritului şi mişcării naţionale pînă la 1918. Importanţa activităţii Astrei în domeniul economic poate fi înţeleasă şi apreciată prin raportarea acestuia la situaţia generală a Transilvaniei, în condiţiile dezvoltării şi preponderenţei relaţiilor capitaliste puternic resimţite în mediul urban şi din ce în ce mai mult în cel rural.

Societatea transilvăneană în general, populaţia românească în special, erau confruntate nu numai de asperităţile situaţiei politice dintre cele mai neprielnice, după introducerea dualismului, sau cu lipsa instituţiilor de învăţămînt corespunzătoare şi suficiente pentru nevoile naţionale şi culturale, ci şi cu o serie de factori social-economici ca procesul de ruinare a micilor producători, fiscalitate excesivă, legislaţie părtinitoare, existenţa unei agrotehnici rudimentare, persistenţa rămăşiţelor feudale în agricultură etc.[2].

„Astra" va beneficia pentru realizarea multiplelor chestiuni social-economice de experienţa, cunoştinţele şi activitatea exemplară şi patriotică a unora din cei mai aleşi oameni de cultură, economişti, agronomi şi tehnicieni transilvăneni ca: P. Vasici, G. Bariţiu, S. Pop, Vis. Roman, B. Cosma, B. Baiulescu, D. Comşa, D. P. Barcianu, E. Brote, R. Simu, C. Diaconovici, N. Petru-Petrescu, V. Tordăşianu, V. C. Osvadă, I. F. Negruţiu, I. I. Lapedatu etc. Multe din proiectele şi iniţiativele Asociaţiei reflectă spiritul şi concepţia economică a acestora care, dacă comportă deosebiri în viziunea evoluţiei economice naţionale, sînt în schimb uniţi în ideea propăşirii materiale a poporului român, ca şi prin conţinutul democratic, progresist al ideilor profesate. Astfel, trecerea în revistă a problemelor de bază care suscitau atenţia „Astrei" ne va duce cu uşurinţă la concluzia că aceasta a venit permanent în întîmpinarea evoluţiei firesti sociale cu soluţii progresiste, pe care, după posibilităţi, a încercat să le aplice în vederea atingerii scopului său general: ridicarea materială şi spirituală a poporului român. Trebuie să precizăm că alegerea şi întocmirea proiectelor economice sau acţiunile concrete în domeniul general al economiei şi vieţii sociale au pornit şi s-au manifestat de multe ori din afara cadrelor subvenţionate şi dirijate direct de către „Astra". Asociaţiunea însă a reprezentat instituţional, prin prestigiul şi structura sa democratică, locul cel mai propice, forul cel mai îndreptăţit să dea curs şi, mai ales, să aprobe ideile şi manifestările deschise noului în economie, aşa cum procedase în privinţa acţiunilor cultural-naţionale.

Formă specifică de abordare a domeniilor economice, cît şi a răspîndirii şi promovării culturii de specialitate de către „Astra" îşi găseşte justificarea parţială în lipsa acută a mijloacelor proprii materiale necesare unor acţiuni de asemenea natură, care impuneau însemnate fonduri, deseori mult mai mari decît subvenţionarea unor manifestări culturale. În acelaşi timp, prin prevederile Statutului său sau prin ingerinţele statului dualist în aplicarea unor proiecte, „Astra" e silită să se limiteze la

[2] I. Kovács, *Desfiinţarea relaţiilor feudale în Transilvania*, Ed. Dacia, Cluj, 1973.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aprobarea şi cel mult direcţionarea acestora[3]. Pe măsură ce „Astra" cîştigă teren pe întreg teritoriul Transilvaniei, pe măsură ce-şi sporeşte forţa sa intrinsecă economică, îşi va orienta tot mai mult activitatea spre patronarea cît mai directă a manifestărilor cu caracter economic, al căror număr şi eficienţă vor spori, încît în primele decenii ale secolului XX va iniţia în sectorul agrar o amplă acţiune de înfiinţare a cooperativelor săteşti sub proprie egidă, subvenţionînd totodată o intensă propagandă economică organizată unitar şi dirijată după propriul său plan[4].

Preocupările social-economice ale „Astrei" au fost şi trebuie înţelese ca părţi componente, unitare, alături de celelalte acţiuni din programul general al acesteia, care-şi înscrisese la temelia întregii ctivităţi promovarea culturii naţionale cu puteri unite în Transilvania. Răspîndirea culturii în „straturile" cele mai adînci ale poporului era impusă „Astrei" şi intelectualităţii transilvănene româneşti nu numai de perpetuarea în tradiţia culturală ardeleană a unui principiu neo-iluminist, ci şi de realitatea social-politică a epocii. Intelectualitatea, elementele mici şi mijlocii ale burgheziei româneşti transilvănene, care dădeau contingentele cele mai însemnate şi mai active ale „Astrei", aveau idei clare asupra modalităţilor de ridicare spirituală a poporului român, care ar fi contribuit implicit la îmbunătăţirea stării sale materiale. Acceptarea corelaţiei, evident mediate, dintre starea culturală şi dezvoltarea economică a unui popor, sporea potenţele planurilor „Astrei" şi va conferi totodată acţiunilor acesteia un caracter mult mai cuprinzător şi mai democratic. Sînt semnificative în acest sens numeroasele apeluri şi adrese trimise despărţămintelor, secţiilor ştiinţifice sau unor personalităţi care activau în numele „Astrei" pentru îmbinarea reală a tuturor factorilor de persuasiune în vederea atragerii maselor, dintre care sînt enumeraţi în primul rînd cei economici. „... despărţămintele ar face bine dacă ar îmbrăţişa tot mai mult chestiunile economice. Prin aceasta Asociaţiunea ar deveni mai populară, dat fiind că chestiile economice sînt mai potrivite, a atrage atenţiunea poporului ţăran şi a-l angaja astfel la lucrarea noastră culturală. Promovînd prin viu grai şi fapte bunăstarea materială, promovăm totodată şi cultură"[5].

Însemnătatea studierii realităţilor social-economice şi a folosirii concluziilor acestora ca punct de referinţă pentru orientarea activităţii viitoare a instituţiei culturale a românilor transilvăneni era formulată de Bariţiu în „Propunerile" înaintate încă primei adunări generale din 1861. Erau preconizate, printre altele, o scriere „comparativă" privind *„starea agriculturii la românii transilvăneni"* (s.a.) care să releve modul de cultivare a pămîntului în diverse ţinuturi; înrîurirea chimiei asupra agriculturii, necesitatea răspîndirii horticulturii, sericiculturii, apiculturii, îm-

---

[3] Amintim doar interdicţia adresată „Astrei" de a patrona şi organiza expoziţia din 1881 (vezi *Transilvania*, XII, nr. 13—14 din 1881, pp. 106—107) sau de a întemeia reuniuni cu caracter economic.

[4] V. Dobrescu, *Din activitatea secţiei economice a „Astrei"* (1900—1914), în *Studia*, fasc. 1, 1972, pp. 89—115.

[5] *Transilvania*, XXXI, 1900, partea oficială, p. 129.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bunătăţirea tuturor soiurilor de vite şi păsări etc.[6]. Erau plănuite lucrări care să ofere o imagine generală a condiţiilor în care trăia poporul român şi să indice totodată soluţiile pentru remedierea stărilor de lucruri defavorabile menţionate. Astfel, se socotea necesară apariţia unor opere care să investigheze locuinţele ţărăneşti şi să se pronunţe asupra calităţii, igienei şi esteticii lor; alta să descrie „mijloacele de nutrămînt ale românilor"; o altă lucrare să înfăţişeze şi să se pronunţe asupra produselor etnografice şi folclorice[7]. Preocupările multilaterale ce se desfăceau din programul „Astrei", în vederea propulsării poporului român pe calea progresului, trebuiau să aibă astfel ca punct de plecare, dar şi ca teren de largă şi complexă aplicare practică, viaţa social-economică concretă. Mulţi din membrii „Astrei" erau convinşi că „Fructele înmiite ale culturii în toate ramurile ştiinţei", de care vorbea Timotei Cipariu în prima adunare generală, vor avea o eficacitate socială şi naţională în măsura în care ele vor fi altoite şi aplicate vieţii sociale. Vorbind de obiectivele „Astrei", I. Popasu considera că ele nu sînt numai teoretice, ci şi practice. „Ştiinţa (evident promovată de „Astra") are să se introducă în viaţă, are să se aplice mai cu seamă în agricultură, industrie, comerţ, în toate acestea într-un mod corespunzător genului şi trebuinţelor noastre"[8]. Dezvoltînd această idee la adunarea generală de la Năsăud (1870), preşedintele „Astrei", Baziliu Ladislau Pop, menţiona că rolul acesteia în asociaţii culturale constă şi în cultivarea poporului pentru a-şi conserva şi dezvolta „avuţia sa", în instruirea acestuia pentru a şti „în ce mod şi pe ce cale să scoată mai mult rod din pămîntul ce-l lucrează cu sudoarea feţii sale"[9]; să-l îndrume dacă-i lipseşte pămîntul spre industrie, meserii şi alte feluri de cîştiguri care-i pot asigura dezvoltarea. La mai bine de două decenii (1892) G. Bariţiu preciza şi mai clar complexitatea programului şi acţiunilor „Astrei" cînd reamintea că „... scopul Asociaţiunii trebuie să fie nu numai înaintarea literaturii noastre naţionale şi cultura poporului într-un înţeles larg, ci şi într-un înţeles *special agricultura şi industria* (s.a.)..."[10]. În formulări asemănătoare această problematică va fi cuprinsă aproape periodic în rapoartele adunărilor generale sau în materialele de primă importanţă ale „Astrei".

Programul variat şi încărcat, numărul mare al membrilor, extinderea sferei de influenţă a „Astrei" în Transilvania au impus organizarea structurii sale interne şi înfiinţarea în consecinţă a secţiilor ştiinţifice şi a despărţămintelor. E demn de subliniat însă faptul că o parte a obiectivelor social-economice urmărite au fost distribuite în mod precis acestora. În regulamentul de funcţionare al despărţămintelor, aprobat la adunarea generală din Şomcuta Mare (1869), se preciza, printre altele, că: despărţămintele trebuie să obţină maşini agrare şi să le explice modul de

---

[6] *Actele privitoare la urzirea şi înfiinţarea Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român*, Sibiu, 1862, p. 105.

[7] *Ibidem*, p. 106.

[8] *A II-a Adunare generală a Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român din Braşov 1862*, Sibiu, 1862, p. 41.

[9] *Transilvania*, III, nr. 18 din 1870, p. 214.

[10] *Transilvania*, XXIII, nr. 9, din 1892, p. 275.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

întrebuinţare a acestora; să insiste pe lîngă şcolile populare pentru a se întemeia şcoli de „pomărit, vierit şi grădini şcolare model"; să organizeze dizertaţii populare despre agricultură, industrie, comerţ, să îndemne poporul spre îmbrăţişarea diferitelor ramuri de industrie şi comerţ, precum şi la înfiinţarea diverselor însoţiri de ajutorare[11].

Secţiile ştiinţifice înfiinţate în 1862, cu un buget aprobat în 1876 şi un program definitivat în 1880, îşi vor manifesta efectiv prezenţa după reorganizarea lor în 1900, cînd celor trei existente la înfiinţare li se vor adăuga două secţii noi, şcolară şi economică, urmare a multiplicării problemelor ce le avea de rezolvat „Astra" în aceste domenii. Amintim că înainte de 1900 s-a avansat ideea întemeierii unei secţii aparte cu profil economic. În 1874 despărşămîntul Braşov propunea comitetului „Astrei" să chibzuiască asupra modalităţilor pentru înfiinţarea une secţii agronomice „cu luarea în consideraţiune şi a economiei de vite"[12]. Conformîndu-se transformărilor petrecute în structura social-economică la începutul secolului al XX-lea, „Astra" considera ca o necesitate să-şi amplifice eforturile în domeniul deja tradiţional al propagandei economice[13], hotărînd în adunarea generală de la Herculane (1900) înfiinţarea unei secţii economice de sine stătătoare, care „va urmări dezvoltarea economică a poporului român pe toate terenurile economiei naţionale" şi va iniţia măsuri pentru înaintarea ei, îndeosebi prin: editarea de publicaţii, organizarea de prelegeri, sprijinirea acţiunilor de înfiinţare a unor asociaţii economice, întemeierea de şcoli profesionale, organizarea de expoziţii economice, promovarea literaturii economice naţionale prin instituirea de premii. De asemenea, secţia economică era îndrumată să stabilească şi să păstreze continue relaţii cu toate societăţile economice ale românilor, cărora le cerea „conlucrarea la întreprinderi noi"[14]. Considerînd extrem de încărcate agendele secţiilor ştiinţifice existente, conducerea „Astrei" a hotărît să modifice regulamentul acestora, în sensul înfiinţării a noi secţii, care să corespundă mai bine şi să lucreze mai eficace. În şedinţa plenară a secţiilor din 15 iulie 1914 s-a propus şi s-a adoptat înfiinţarea secţiilor de ştiinţe sociale, de medicină şi tehnico-industrială[15].

Ataşarea „Astrei" la problemele social-economice poate fi demonstrată prin interesul deosebit şi permanent pe care îl acordă studierii principalelor ramuri economice, corelaţiei şi rolului lor în viaţa socială a poporului român, prin acţiunile iniţiate spre impulsionarea şi introducerea unor ramuri şi procedee noi în cadrul economiei naţionale. „Astra"

---

[11] *Regularea mijloacelor spre ajungerea scopului Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român*, Sibiu, 1869, pp. 5—6.

[12] *Transilvania*, VII, nr. 19 din 1874, p. 230.

[13] N. Cordoş — I. Kovács, *Preocupări ale literaturii agronomice româneşti, în a doua jumătate a secolului XIX*, în *ActaMN*, III, 1966, pp. 291—313.

[14] *Transilvania*, XXXI din 1900, partea oficială, p. 106.

[15] *Idem*, XLV, nr. 7—9 din 1914, p. 386.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lansează și urmărește realizarea dezideratului dezvoltării armonioase cultural- naționale dar și sociale și economice a românilor. În acest fel sînt luate în considerație problemele cele mai stringente ale societății românești, în condițiile politice vitrege pînă la 1918. Sînt remarcate lipsurile grave din agricultură, neparticiparea în măsură suficientă a poporului român, respectiv a burgheziei naționale, în industrie, slaba prezență a tineretului în lumea meseriilor și a comerțului, pe nedrept ignorate, ca urmare a unor mentalități și prejudecăți conservatoare eronate.

Lacunele amintite au stîrnit atenția și îngrijorarea conducătorilor „Astrei", care vor orienta activitatea Asociației spre rezolvarea lor cît mai grabnică și pe cît posibil mai practică. Devine un principiu al conducerii „Astrei" ideea că viața național-culturală nu poate fi concepută fără o existență economică prosperă și sănătoasă. Primul ei președinte, Andrei Șaguna, în discursul ținut în 1862, vedea în „Astra" organizația capabilă să regenereze națiunea cu toate aspectele sale „intelectuale, industriale și materiale"[16]. De asemenea, într-o dizertație ținută în 1875, B. Baiulescu își exprima răspicat părerea că atunci „cînd poporul nostru se va bucura de o oarecare bunăstare, fiți siguri că el va progresa mai repede în cultură"[17]. În forme diferite, această convingere era perpetuată și răspîndită în rîndul membrilor „Astrei", cărora li se cerea să militeze pentru înaintarea spirituală și pentru „întărirea economică a poporului"[18].

Răspunzînd nevoilor curente și stringente ale societății românești și fundamentîndu-și riguros hotărîrile și proiectele lor, conducătorii „Astrei" considerau necesară instituirea unor prealabile investigații care să orienteze și să completeze programul Asociației. În prima adunare generală, propunerile lui George Barițiu conțineau tocmai referiri indirecte la necesitatea introducerii acestora. Pentru întocmirea unui proiect prin care „Astra" era chemată să intervină în ajutorul populației din Munții Apuseni, adunarea generală din 1870 decidea executarea unei investigații amănunțite a situației populației din acest ținut, cu ajutorul membrilor și comitetelor cercuale, după un plan anume pregătit. Se indica să se obțină date precise care priveau: a) numele comunelor și ținuturilor care au o situație precară; b) cauzele și gradul lipsurilor observate; c) starea agriculturii, cultura vitelor și a industriei; d) *soiul produselor brute;* e) cum și cît se fac cu ele comerț sau se folosesc în „fabricare"; f) care produse rămîn nefolosite[19]. Analizînd propunerile lui Anania Trombițașu, în sensul sporirii acțiunilor practice ale „Astrei", adunarea generală din 1880 hotăra că mai înainte e necesar ca Asociația să fie cît mai bine informată asupra dezvoltării economice și condițiilor de viață ale populației. Se recomanda ca, prin intermediul despărțămintelor, să se studieze aspectele fizice, economice, etnografice și intelectuale ale ținuturilor acestora, „indicîndu-se în urmă, în fiecare ținut, ce ram al producției econo-

[16] *Idem*, număr jubiliar, nr. 4 din 1911, p. 313.
[17] *Idem*, *VIII*, nr. 19 din 1875, p. 216.
[18] *Idem*, *XLIV*, nr. 4—5, din 1913, p. 195.
[19] *Idem*, III, nr. 12 din 1870, pp. 146—147.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mice, de meserii sau industriale şi pe ce cale s-ar putea promova mai cu succes, ce ramuri noi de producţie şi pe ce cale practică s-ar putea introduce şi în sfîrşit ce şi cum s-ar putea lucra pentru înaintarea mai cu sporire a culturii intelectuale şi morale a populaţiei"[20]. Pe baza datelor culese se socotea că s-ar fi putut face aprecieri precise asupra posibilităţilor înfiinţării unor şcoli de agricultură şi industrie[21].

La puţin timp după înfiinţarea secţiei economice, referentul secţiei, Romul Simu, a fost însărcinat să pregătească un proiect pentru „culegerea datelor statistice cu privire la starea economică a românilor din patrie" (n.n. Transilvania), socotit indispensabil „pentru studierea temeinică a situaţiei materiale a poporului nostru" şi formularea pe viitor a celor mai adecvate măsuri de organizare a vieţii economice naţionale în condiţiile sporirii concurenţei „pe terenul economic"[22]. Chestionarul, extrem de amănunţit, publicat în „Transilvania" şi „Revista economică", caută să cuprindă toate aspectele societăţii timpului, de la numărul populaţiei la repartizarea proprietăţii funciare, numărul şi felul ocupaţiilor, pînă la aspectele igienico-sanitare ale localităţilor etc.[23].

Investigaţii s-au făcut şi prin economistul Vasile C. Osvadă, în 1911, în vederea pregătirii aşa-numitei „acţiuni cooperative". Osvadă era rugat să studieze problema cooperaţiei în Ungaria, Bucovina şi România şi să-şi expună concluziile în legătură cu reuşita mişcării cooperatiste în Transilvania şi a formelor pe care trebuia să le adopte[24]. Urmare a acestei acţiuni a fost excelentul studiu de istorie economică comparată pe care V. C. Osvadă l-a prezentat în 1912 comitetului „Astrei" şi care va sta la baza activităţii cooperatiste concepută de Asociaţie pînă la începutul primului război mondial.

Desigur, numeroase investigaţii, în afară de cele amintite, au fost concepute de către conducerea „Astrei", dar în general cu scopuri mai precise şi cu obiective mai limitate, ca, spre exemplu, cele privitoare la întemeierea unor şcoli de specialitate, pregătirea unor expoziţii, necesitatea acordării unor ajutoare materiale, organizarea unor cursuri practice etc. Cercetările efectuate în domeniul social-economic au oferit nu numai o bază trainică proiectelor „Astrei", ci şi momente de reflexie asupra stadiului dezvoltării generale sau speciale, după natura investigaţiilor executate, a societăţii transilvănene, fiind şi puncte de referinţă pentru viitoarele acţiuni. Nu rareori, în publicaţiile şi documentele „Astrei" — „Transilvania", „Ţara noastră" — sau în broşurile editate în „Biblioteca populară" se fac referiri critice la starea în care se află şi este ţinut po-

---

[20] ASS, fond „Astra", cutia 32/1880, f. 325.

[21] *Ibidem*, cutia 32/1880, f. 326. Dînd curs acestor indicaţii numai o parte din despărţămintele „Astrei" au început să se pregătească pentru asemenea investigaţii, aşa cum a fost despărţămîntul Sibiu, care a ales o comisie special instituită pentru a se ocupa de hotărîrea comitetului Asociaţiunii; cf. *Transilvania* XIII, nr. 7—8 din 1882, p. 63.

[22] *Ibidem*, pach., act. 670/1903, pp. 1—2.

[23] *Ibidem*, dosar 306, act. 670/1903, pp 7—26.

[24] *Ibbidem*, dosar 448, act. 1644/1911, pp. 1—4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

porul român, la persistența unor situații sociale incompatibile cu evoluția generală a societății. Este dezvăluită existența rămășițelor feudale[25] și perpetuarea lor ca urmare a unei legislații anacronice. Este reflectat procesul de ruinare a țărănimii și meseriașilor, ca o consecință directă a proceselor urbariale sau de comasare, a concurenței economice sau a politicii vamale[26], precum și dezinteresul organelor de stat pentru răspîndirea principiilor unei economii raționale în rîndul poporului român.

„Astra" consideră de datoria sa să intervină în ajutorul maselor, să ofere cît mai multe soluții, să popularizeze cunoștințele științifice și, mai ales, să propulseze toate domeniile vieții sociale. Așa cum în cultură socotește că e necesară extinderea rețelei de școli, îmbunătățirea instrucției, întemeierea unor instituții culturale și de știință proprii, în viața social-economică consideră imperioasă dezvoltarea proporțională a tuturor ramurilor economice. Pentru cele mai vechi, ca agricultura sau creșterea animalelor, preconizează „dezmorțirea" lor prin promovarea cunoștințelor științifice, prin reorganizarea exploatării și folosirii superioare a produselor realizate. Pentru ramuri economice mai noi sau mai puțin practicate în viața poporului român, ca meseriile, industria de casă sau comerțul, în diversele lor manifestări, va întreprinde o vie activitate propagandistică în vederea demonstrării importanței necesității lor, ca scop final, al familiarizării și practicării acestora pe scară cît mai largă.

Pentru ramurile agriculturii, domeniu în care erau absorbite majoritatea forțelor creative ale populației românești, sînt angajate în cadrele „Astrei" ample discuții și se propun numeroase proiecte, care într-o formă sau alta țintesc spre încetățenirea unei economii raționale și introducerea unei agrotehnici înaintate. „Trebuie să ne îngrijim ca poporul nostru să învețe încetul cu încetul a lucra și el pămîntul mai rațional, a aplica și el sisteme mai practice și instrumente mai perfecte"[27]. Se impunea astfel înlăturarea unor prejudecăți în practica agrară a poporului, așa cum era sistemul învechit al cultivării pămîntului cu ogor, susținea G. Vintilă[28] și, prin aceasta, introducerea unor metode înaintate, arăta A. Densușianu în articolul „Țăranul român în viitor"[29]. În dizertația sa „Despre cauzele mizeriei poporului românesc și urmările ei și încercarea de a le delătura", Axente Sever sesiza, ca o primă deficiență, necultivarea rațională a pămîntului, alături de, ceea ce numea el, „o a doua iobăgie", manifestată după 1848 sub forma fiscalității excesive și a concurenței capitaliste[30].

În majoritatea dezbaterilor „Astrei" sau în articolele publicate de „Transilvania" este exprimată cvasigeneral ideea că principala cauză a decadenței și slabei producții agrare constă în conștiința aplicării unei

---

[25] *Transilvania*, III, nr. 8 din 1870, pp. 93—95.
[26] *Idem*, XXII, nr. 3 din 1891, pp. 76—85.
[27] *Idem*, VIII, nr. 19 din 1875, p. 217.
[28] *Idem*, III, nr. 8 din 1870, pp. 95—98 și *Ibidem*, IX, pp. 105—107.
[29] *Idem*, VI, nr. 9 din 1873, pp. 103—105 și *Ibidem*, X, pp. 112—114.
[30] *Idem*, VII, nr. 20 din 1874, p. 237.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

agrotehnici înaintate. Neştiinţă şi nepăsare care costă mult în viaţa agrară, unde trebuie să se impună oameni iscusiţi şi cu cunoştinţe în diverse domenii[31].

Pornind de la asemenea constatări, conducătorii „Astrei" au întreprins de la bun început o largă campanie pentru modernizarea vieţii agrare. Sînt lansate apeluri şi sfaturi agronomice precise care urmăreau în final introducerea unor noi metode de cultivare a pămîntului, unelte perfecţionate, întrebuinţarea maşinilor agricole, răspîndirea şi acomodarea unor soiuri şi culturi noi de plante, animale şi păsări etc. Pentru îmbogăţirea cunoştinţelor agronomice sînt publicate în revista „Transilvania", an de an, sfaturi practice în legătură cu modul optim de cultivare a solului, de organizare modernă a gospodăriilor rurale. Sînt cunoscute „Epistolele agronomice" ale agronomului Ştefan Pop[32].

Ideile programatice ale lui G. Bariţiu din prima adunare generală, privind extinderea sau reactivarea unor ramuri agricole noi, sînt riguros urmărite, chiar în a doua şedinţă generală, unde Ioan Petric conferinţiază pe tema importanţei extinderii culturii viermilor de mătase în sporirea veniturilor sătenilor[33]. Au fost, de asemenea, sugerate sau propuse în numeroase materiale măsuri pentru introducerea plantelor tehnice ca şi a inventarului agricol perfecţionat, pentru procurarea căruia, avînd în vedere preţul destul de ridicat al maşinilor agricole, s-a înaintat ideea asocierii ţăranilor[34].

S-au făcut propuneri pentru introducerea horticulturii, dezvoltarea culturilor viţei de vie, încurajarea albinăritului, pentru care exista deja la sfîrşitul secolului al XIX-lea o întreagă literatură[35]. Organizarea raţională a sectorului agrar a fost pentru „Astra" o activitate permanentă şi nu de campanie. Se atrăgea atenţia cărturarilor la începutul secolului XX că trebuia propagată în rîndul ţărănimii ideea progresului, a ştiinţei, „dacă vrem să învăţăm şi să nu rămînem înapoia celorlalte naţiuni", căci avem „un popor agricol şi cu toate acestea încă puţin înaintat în economia raţională"[36]. Desigur, „Astra" va iniţia în această privinţă o largă

---

[31] *Idem*, VI, nr. 11 din 1873, pp. 123—126.

[32] *Idem*, II, nr. 8 din 1869, pp. 89—91.

[33] *A II-a Adunare generală a Asociaţiunii transilvane pentru literatura şi cultura poporului român*, Sibiu, 1862, pp. 127—131. Urmărind ideea dezvoltării culturii viermilor de mătase, despărţămîntul Sibiu raporta în 1886 că a hotărît, ca în înţelegere cu organele şcolare şi comunale, să ia iniţiativa popularizării acesteia, fixîndu-i o sumă în bugetul propriu şi cerînd „Astrei" să intervină la forurile competente pentru a-i procura sămînţă bună şi cît mai ieftină pentru viermii de mătase. (Vezi *Transilvania*, XVII, nr. 3—4 din 1886, p. 30).

[34] *Transilvania*, VI, nr. 10 din 1873, p. 113; *Idem*, VII, nr. 20 din 1874, pp. 238—239.

[35] *Idem*, XXI, nr. 4 din 1890, pp. 118—122.

[36] C. Aisner, *Reuniunile agricole şi însemnătatea lor pentru poporul nostru*, Braşov, 1902, pp. 8—9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

propagandă general-economică, va acorda burse şi premii speciale pentru promovarea agriculturii, industriei şi comerţului, se va preocupa de posibilităţile organizării învăţămîntului profesional-economic.

Urmărind evoluţia agriculturii, conducătorii „Astrei" au subliniat importanţa pregnantă a industriei şi a comerţului în propăşirea vieţii naţionale. Pe această temă, G. Bariţiu susţinea în adunarea generală din Abrud (1865) o interesantă conferinţă „Despre ştiinţele tehnice", în care atrăgea atenţia asupra însemnătăţii ramurilor tehnico-industriale, ocolite sau prea puţin urmărite de tinerii români, sugerînd neîntîrziata luare în discuţie a situaţiei ştiinţelor tehnice de către comitetul „Astrei". La fel, într-una din dizertaţiile economice susţinute de B. Baiulescu se sublinia că izvorul principal al dezvoltării materiale în acea epocă îl vede în dezvoltarea meseriilor, comerţului şi a industriei la români. „Armele pentru o naţiune de altfel nu mai sînt puşca şi sabia, ci cultura, industria şi comerţul"[37]. Din motive trainice şi reale, cunoscîndu-se participarea infimă a poporului român în industria mică, meserii şi comerţ, Bariţiu scria: „Asociaţiunea noastră transilvană pentru literatura şi cultura poporului şi-a luat printre altele şi acea problemă de dezlegare, ca să împingă pe una parte a tinerimii la învăţarea profesiunilor mărunte, la îmbrăţişarea acelor ramuri de industrie..."[38]. Avea dreptate Ioan P. Maior în 1874 cînd declara că „Astra" şi-a îndreptat atenţia spre „diverşi rami" de economie, în care primul loc îl ocupă „nizuinţa pentru încurajarea românilor la îmbrăţişarea industriei şi a comerţului"[39]. Prin termenul de industrie conducătorii „Astrei" şi aproape toţi susţinătorii proiectelor acesteia înţelegeau industria de casă ţărănească sau industria mică, uneori chiar meseriile. Sublinierea necesităţii dezvoltării industriei de casă şi a meseriilor e făcută cu deosebită insistenţă, în ciuda concurenţei pe care o exercita marea industrie, îndeosebi asupra produselor manufacturiere ţărăneşti, încît ea este oferită ca un panaceu al rezolvării multora din problemele gospodăriei rurale ameninţată ea însăşi de ruină. G. Bariţiu, unul din promotorii acestei idei, intuia consecinţele concurenţei, dar făcea apel la poporul român să nu părăsească îndeletnicirile industriei de casă, mizînd încă pe faptul că Transilvania era o provincie agricolă[40].

Sînt avansate deseori paleative şi idei pentru salvarea industriei de casă, contrazise de realităţile vremii şi de evoluţia procesului economic capitalist, cum ar fi: conservarea şi păstrarea portului popular, prelucrarea cît mai atentă şi superioară a materiilor prime sau întemeierea unor reuniuni de femei, care aveau să poarte ca deviză protejarea şi promovarea industriei de casă, să înfiinţeze ateliere cu războaie perfecţionate, să organizeze expoziţii, să dea premii etc.[41]. Agitaţia şi activitatea intensă în jurul pregătirii unor adevărate generaţii cu ocupaţii meşteşugăreşti şi industriale este remarcabil dovedită şi de propunerile lui Anania Trom-

---

[37] *Transilvania*, VIII, nr. 20 din 1875, p. 227.
[38] *Idem*, X, nr. 20 din 1877, p. 229.
[39] *Idem*, VI, nr. 19 din 1874, p. 225.
[40] *Idem*, X, nr. 19 din 1877, pp. 226—227.
[41] *Idem*, XL, nr. 2 din 1909, p. 81.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

biţaşu înaintate adunării generale din 1880, privind întemeierea în diferite ţinuturi de şcoli industriale, cît şi aplicarea în cele „mai de frunte şcoli poporale confesionale" de „docenţi şi docente pentru diferitele ramuri ale industriei de mînă şi de casă"[42].

Deşi mai puţine ca număr, din pricina dificultăţilor materiale, a lipsei mijloacelor financiare necesare practicării sale, propunerile şi proiectele privind răspîndirea şi practicarea comerţului au stat permanent în atenţia „Astrei". Apreciindu-i însemnătatea, G. Bariţiu, în calitate de preşedinte al Asociaţiei, amintea în adunarea generală din 1892 că ar fi dorit instituţiei pe care o prezida, în acel moment, un fond de 400.000 de florini pentru asigurarea „de şcoale comerciale şi altele reale cu patru clase", deoarece era timpul „ca în toate comunele româneşti... să prindă un comerciu real, onest, sănătos, prin care poporul să fie apărat de spolieri şi de corupţiuni greţoase"[43]. La începutul secolului XX problema „negoţului" e pusă cu mai multă acuitate pe agendele „Astrei", constituind alături de meserii şi industria de casă obiectul prelegerilor, stipendiilor sau chiar al unor cursuri de specialitate[44].

Procedeele prin care „Astra" a căutat să strîngă noi membri, fonduri materiale, să-şi extindă şi să-şi sporească autoritatea şi, prin aceasta, desigur, să-şi înfăptuiască programul său au fost multiple: propagandistice; acordarea de burse; ajutoare şi premii; organizarea de expoziţii cultural-economice; încercarea de întemeiere a unui învăţămînt de specialitate; sprijinirea înfiinţării asociaţiilor economice de interes naţional.

Cel mai de seamă, mai eficace şi mai întrebuinţat mijloc a fost cel propagandistic[45], prin care s-a încercat nu numai să se mobilizeze diversele pături sociale ale poporului român în mişcarea cultural-naţională, ci şi să creeze bazele acestei mişcări. Situaţia materială şi condiţiile în care activa „Astra" impuneau formele propagandistice în prim plan, pentru răspîndirea în cercuri largi a culturii, cunoştinţelor şi literaturii economice.

Formele propagandistice folosite, de la publicaţii, la dizertaţii, prelegeri, conferinţe pentru intelectuali, urmăreau să stimuleze evoluţia structurilor social-naţionale şi să cuprindă necesităţile cele mai adînc resimţite ale poporului[46], indicînd căile şi soluţiile optime de înaintare, precum şi mijloacele pentru aplicarea şi urmărirea lor. Executată în asemenea manieră, propaganda „Astrei" se va dovedi creativă şi practică, impunînd Asociaţia în societatea transilvăneană tocmai prin concreteţea propunerilor.

---

[42] *ASS, fond Astra*, cutia 32/1880, f. 230.
[43] *Transilvania*, XLIII, nr. 4 jubiliar din 1911, pp. 345—346.
[44] *ASS, fond Astra*, dosar 262, act 211/1909, f. 442.
[45] *Transilvania*, XLIII, nr. 4 jubiliar din 1911, pp. 385—392.
[46] *Ibidem*, p. 385.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Se stabilise de la prima adunare generală, ca un obicei imprescriptibil, să se ţină regulat una sau mai multe conferinţe pe teme culturale, ştiinţifice sau social-economice, în baza cărora să se facă un util schimb de păreri şi opinii sau să se ia hotărîri. În această privinţă e semnificativ apelul adunării de la Şomcuta Mare (1869), prin care se arăta că: „Dorim ca la dizertaţii ştiinţifice, literare, artistice, agronomice etc. să se vadă cît mai multe pe masa adunării şi a se audia de pre tribuna ei"[47].

Îndreptate iniţial spre subiecte cu caracter general, conferinţele au început treptat să se orienteze spre necesităţile curente ale poporului, înscriindu-şi dezbaterea multor obiective social-economice. Sînt demne de amintit, chiar la începutul activităţii „Astrei" conferinţele lui Ioan Petric — „Despre cultivarea viermilor de mătase" (1862), G. Bariţiu — „Ştiinţele tehnice" (1865), I. Tincu — „Despre economia raţională" (1867), Ladislau Vaida — „. . . despre ridicarea stării materiale a poporului" (1869), A. Sever — „Cauzele mizeriei poporului român . . ." (1874) etc.[48], publicate ca documente de primă însemnătate în revista „Transilvania". Susţinerea conferinţelor a intrat şi în practica despărţămintelor, aproape imediat după înfiinţarea lor. Cu ocazia adunărilor generale sau cercuale se susţineau „dizertaţii populare", care de cele mai multe ori ţinteau situaţia socială generală a ţinutului respectiv, fiind, în acest scop, extrem de instructive pentru participanţi care, în marea lor majoritate, erau ţărani. Printre primele despărţăminte care raportau susţinerea de conferinţe populare se numără Clujul, care, în 1871, anunţa că s-a citit în adunarea generală conferinţa lui Aureliu Isac „Despre agricultura raţională în genere şi în special despre aplicarea aceleia la agricultorii români"[49]. În 1872 despărţămîntul Făgăraşului anunţa, de asemenea, că au fost susţinute mai multe dizertaţii economice pentru popor[50]. Numărul conferinţelor ţinute în despărţăminte, în marea lor majoritate cu subiecte social-economice, a crescut an de an, aducîndu-şi tot mai mult aportul la realizarea programului „Astrei", cu atît mai mult cu cît ele se adresau nemijlocit producătorilor direcţi. Unele despărţăminte mai puternice, cu cadre calificate în economia naţională, ca Braşovul, Clujul, Sibiul, Făgăraşul, în dorinţa îndreptării stării materiale a poporului şi a răspîndirii cunoştinţelor ştiinţifice, înmulţesc numărul conferinţelor. În 1877, despărţămîntul Sibiu îşi anunţa hotărîrea de a trimite specialişti în comunele ţinutului respectiv, pentru a ţine prelegeri agronomice sau culturale[51]. Pentru sporirea eficacităţii lor, multe din conferinţe sînt tipărite pe cheltuiala despărţămintelor şi difuzate de cele mai multe ori gratuit participanţilor la expuneri. Despărţămîntul Şimleului deschide în această privinţă seria preocupărilor editoriale la nivel de ţinut, premiind şi publicînd lucrarea lui George Pop de Băseşti, „Economia de cimp" (1884). Îi urmează exemplul alte despărţăminte, încît la începutul secolului XX

[47] *Transilvania*, II, nr. 21 din 1869, p. 242.
[48] *Idem*, XLIII, nr. 4 jubiliar din 1911, p. 386—387.
[49] *Idem*, IV, nr. 7 din 1871, p. 86.
[50] *Idem*, V, nr. 8 din 1872, p. 95.
[51] *Idem*, X, nr. 19 din 1877, p. 220.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

se semnalează un remarcabil progres editorial al acestora. Se remarcă în această privinţă despărţămintele Bocşa[52], Braşov[53], Blaj[54], Lugoj[55] etc. Pentru stimularea alcătuirii prelegerilor şi asigurarea calităţii lor, în unele despărţăminte se prevăd, imitînd exemplul conducerii centrale, acordarea de premii[56]. Referindu-se la rolul despărţămintelor în activitatea propagandistică a „Astrei", Raportul adunării generale pe anul 1901 sublinia că acestea au rolul de a răspîndi învăţătura „în straturile largi ale poporului român, îndeosebi prin dizertaţii poporale din domeniul economiei, industriei, comerţului, prin îndrumarea de a se asocia"[57].

În vederea răspîndirii conferinţelor sau lucrărilor mai reuşite care priveau viaţa culturală şi materială a poporului român, „Astra" a iniţiat, din 1891, colecţia de broşuri cu numele sugestiv de „Biblioteca populară"[58], pe lîngă revista „Transilvania". Secţia literară întocmeşte în 1901 un program al subiectelor economice din care ar merita să apară lucrări în „Biblioteca populară", pentru înfăptuirea căruia conducerea „Astrei" se angajează să se adreseze persoanelor competente[59]. În anul 1905, secţiile ştiinţifice au hotărît „înfiinţarea unei reviste culturale pe seama ţărănimii", care să stabilească un contact mai strîns între conducerea „Astrei", membrii secţiilor şi ţărănime; revistă care se va numi „Ţara noastră" şi care va avea o existenţă efemeră. În 1911 se înaintează secţiei economice propunerea să se scoată special o foaie economică editată sub auspiciile „Astrei"[60].

Preocupată de stimularea scrierilor economice, conducerea „Astrei" institui, încă din 1862, un premiu de 100 de florini „pentru cea mai bună carte despre înaintarea economică şi de cimp şi a pomăriei între români"[61]. În 1870 se ia în discuţie tipărirea, pe cheltuiala proprie, în 2.000 de exemplare, a lucrării lui Ioan Chitu „Cultivarea viţei de vie" şi se propune instituirea unui nou premiu de 500 de florini pentru o lucrare de agronomie[61a]. Pentru uşurarea înţelegerii legislaţiei de către ţărănime, mai ales a acelor legi care o priveau direct, se iniţiază concursuri, ca

---

[52] *Idem*, XXXI, nr. 23 din 1900, p. 70.

[53] *Ibidem*, partea oficială, p. 40.

[54] Despărţămîntul Blajului tipărise în 1900 broşura agronomului I. F. Negruţiu *Despre grădinile de legumi* în 500 de exemplare destinate distribuirii gratuite poporului; *Ibidem*, partea oficială, p. 62.

[55] În 1903 despărţămîntul Lugoj raporta comitetului „Astrei" că a tipărit 3 broşuri „poporale" pe cheltuială proprie. *Transilvania*, *Analele Asociaţiunii*, XXXIV, nr. 4 din 1903, p. 63.

[56] *Idem*, XXI, 1900, partea oficială, p. 222.

[57] *Idem*, XXIII, nr. 4 din 1902, p. 54.

[58] În termenul de la 1 iulie 1899 pînă la 30 iunie 1900 s-au tipărit în colecţia Biblioteca poporală 9 cărţi de literatură economică: 6 originale şi 3 traduceri în 51 coli de tipar şi în 6240 de exemplare, cu 1407 mai multe ca în anul anterior. *Transilvania*, XXI, 1900, partea oficială, p. 167.

[59] *Revista economică*, III, nr. 4 din 1901, p. 383.

[60] *ASS, fond „Astra"*, dosar 262, act 1206/1911, f. 2.

[61] *A II-a Adunare generală a Asociaţiunii*..., Sibiu, 1862, p. 25.

[61/a] *Transilvania*, III, nr. 16 din 1870, p. 178.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

acela din 1880, instituit pentru un comentariu la legea comunală din 1871 [62].

Treptat, problema prelegerilor devine tot mai largă, mai generală şi începe să depăşească interesul de multe ori sporadic al despărţămintelor. Se constată că prea puţine dintre ele organizează regulat prelegeri şi că acestea se susţin de obicei în reşedinţa despărţămîntului sau în 2—3 localităţi mai cu seamă. Numărul de 22 conferinţe înregistrate cu ocazia adunărilor cercuale în 1901[63], de 29 în 1902[64], de 40 în 1903[65], de 118 în 1904, din care 78 cu „schinopticonul"[66], era socotit insuficient pentru scopurile pe care şi le propusese „Astra" prin secţia economică de curînd înfiinţată. De aceea, sînt alocate din 1905, pe seama despărţămintelor, 2.000 de coroane anual pentru susţinerea prelegerilor populare, ce urmau să fie însoţite de demonstraţii practice, înfiinţarea de grădini şcolare, pepiniere, biblioteci poporale, agenturi etc.[67]. Din 1906, numărul prelegerilor cunoaşte un avînt, dar nu în măsura aşteptată, din cauza dezinteresului unor despărţăminte, ca şi din lipsa acut resimţită a specialiştilor[68]. Intervenţiile „Astrei" în direcţia amplificării prelegerilor model, prin angajarea temporară a unor specialişti sau persoane pregătite în această privinţă, ca aceea a lui Aurel Nistor, pentru o serie de prelegeri economice în Ţara Oltului[69], erau mai mult paleative, ce nu rezolvau problema esenţială a coordonării riguroase şi conducerii după un plan central a propagandei economice. Astfel, ideea întreţinerii unui conferenţiar stabil propusă de despărţămîntul Braşov în 1906, reluată de secţia economică, se va impune în 1910, cînd comitetul „Astrei" aprobă programul şi decide angajarea unui conferenţiar agronomic, a cărui menire era de a face o vie propagandă economică, de a organiza cursuri „din toate ramurile economiei", de a încuraja şi a oferi sfaturi pentru înfiinţarea tovărăşiilor de orice natură[70]. Activitatea conferenţiarului agronom a fost extrem de fructuoasă pînă la izbucnirea primului război mondial, susţinînd aproape 500 de conferinţe, cursurile de pomicultură şi viticultură de la Pianul de Jos şi Sibiu şi a contribuit la înfiinţarea de înfrăţiri economice, a impulsionat în general propaganda economică antrenînd intelectualitatea satelor într-o adevărată mişcare de propagare a cunoştinţelor economice prin conferinţe şi prelegeri, care se exprimă sugestiv în cifra de 5.000, la care au fost atraşi zeci de mii de ascultători[71].

Unele despărţăminte ajunseseră să ţină mai multe prelegeri în anii 1913—1914 decît toate instituţiile „Astrei" la începutul secolului al XX-lea. De exemplu, despărţămîntul Năsăudului, în 1913, programase

---

[62] *ASS, fond „Astra"*, cutia 32, corespondenţa 1880, f. 224 şi 236.
[63] *Transilvania*, XXXIII, nr. 4 din 1902, p. 55.
[64] *Idem*, XXXIV, nr. 4 din 1903, p. 32—34.
[65] *Idem*, XXXV, nr. 4 din 1904, p. 77.
[66] *Idem, XXXVI* nr. 4 din 1905, pp. 83—84.
[67] *Idem*, XXXVI, nr. 4 din 1905, p. 203.
[68] *Idem, XXXVIII* nr. 3 din 1960, p. 69; *Idem*, XXXIX, nr. 4 din 1908, p. 25.
[69] *Idem*, XL, nr. 4 din 1909, pp. 361—365.
[70] *ASS, Fond „Astra"*, dosar 262, act 68/1908, f. 605 şi act. 857 din 1909.
[71] V. Dobrescu, *op. cit.*, pp. 99—101.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

80 de prelegeri[72], iar despărțămîntul Beiușului ținuse în același an 118 și, în cursul anului 1914, 38[73].

În vederea reușitei prelegerilor populare, conducerea „Astrei" insistă asupra conținutului acestora, cerînd autorilor sau conferențiarilor să cuprindă în expunerile sau în scrierile lor cunoștințele științifice cele mai noi și mai apropiate de viața economică și socială practică, într-o formă de prezentare cît mai accesibilă nivelului cultural al maselor de țărani. „Astra" impune secțiilor sale să pregătească prelegeri model[74], iar pentru a da un avînt mai mare prelegerilor și a mări puterea lor de atracție, concepe extinderea cît mai largă a expunerilor cu diapozitive și chiar introducerea cinematografelor ambulante[75]. Secția economică a „Astrei" a pregătit și a cenzurat an de an lucrările membrilor secției sau prelegeri model sosite din afară, multe dintre ele propunîndu-le spre tipărire și difuzare prin intermediul publicațiilor Asociației.

Prelegerile poporale au creat condiții pentru un contact nemijlocit și permanent între intelectualitate și masele de țărani și muncitori. E relevant faptul că după 1905 sute de profesori, învățători, agronomi, preoți, juriști, entuziasmați de programul „Astrei", conștienți de valoarea instructivă a prelegerilor pentru viața socială și materială a micilor producători străbat satele Transilvaniei, răspîndind nu numai cunoștințe folositoare înaintării poporului român, ci și ideea generală a unității și luptei sale naționale. Subiectele și conținutul multora din conferințe relevau cunoașterea adîncă a problemelor satului transilvănean și căutau să răspundă specificului ținutului unde erau expuse.

„Astra" a fost permanent confruntată cu lipsa elementelor calificate, a specialiștilor, în vederea realizării programului său cultural și cu atît mai mult social-economic. De la întemeierea sa, conducerea „Astrei" va încerca să compenseze lipsa acută, resimțită la nivel național, prin acordarea anuală, din bugetul propriu, de stipendii (burse) și premii, apoi din 1886, cu precădere din veniturile fundațiilor și fondurilor lăsate spre administrare Asociației, cu asemenea condiții testamentale; stipendii menite să sprijine eforturile multora din tinerii fără mijloace materiale necesare la învățătură și să contribuie în acest fel la sporul, atît de necesar, al specialiștilor în cultură, știință, economie. Reflectînd epoca luptelor și frămîntărilor naționale de la începutul existenței sale, „Astra" și-a orientat mai întîi modestele sale mijloace pregătirii tinerilor români cu precădere spre facultăți cu caracter juridic, filozofic, literar și mai puțin economic. Din momentul în care nevoile curente din sfera economiei naționale au sporit și ideea participării active la viața politică și-a pierdut din importanța sa, conducerea „Astrei" își va orienta bursele sale, cu mai

---

[72] *ASS, Fond „Astra"*, dosar 366, act. 384/1913, f. 85.
[73] *Ibidem*, dosar 366, act 290/1914, f. 89.
[74] *Transilvania*, XLIV, nr. 4—5 din 1913, p. 371.
[75] *Ibidem*, pp. 371—372.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

multă dărnicie, spre sectorul social-economic. Stipendiilor, „Astra" le va asocia premii sau recompense morale, ca semn al prețuirii, al stimulării totodată pentru acte deosebite înscrise pe agendele sale. Din aceleași motive, mai tîrziu, sistemul ajutorării sau premierii, evident la scară mai redusă, va fi extins și în despărțăminte.

Prima adunare generală aprobă deja stipendii de 200 florini pentru doi „tineri care s-au calificat într-o meserie și vor să devină maeștri", precum și un premiu de 50 de florini destinați la 2 persoane ce vor dovedi că au mai mulți duzi în vederea creșterii viermilor de mătase[76]. La a patra adunare generală, din 1864, se propune și se votează un stipendiu de 300 de florini pentru „un tînăr care să studieze tehnica"[77]. Apoi, în 1868 se adaugă 2 burse de cîte 330 de florini, pentru agronomi, ajutoare pentru „sodali" (calfe) și „învățăcei la meserii" (ucenici) în valoare de 100 de florini, ca și un fond de premiu de 50 de florini pentru fruntașii în altoit pomi[78]. Numai pentru ramurile economice erau aprobate, la adunarea generală de la Gherla, stipendii și premii în valoare de 1.110 florini, sumă aproape echivalentă cu totalul burselor atribuite în 1862.

Ținînd seama de necesitățile economiei naționale, „Astra" acordă burse tinerilor care studiază nu numai tehnica și agronomia, ci și silvicultura (din 1871), comerțul (pentru școli comerciale, din 1872, iar pentru Academia comercială, din 1876), școlile industriale (din 1882). Exprimînd interesul pentru evoluția și promovarea meseriilor, „Astra" va acționa pe cale propagandistică dar și prin acordarea anuală de ajutoare destul de substanțiale, fie calfelor pentru perfecționarea meșteșugului, fie învățăceilor; ajutoare ce se ofereau pe baza unui prealabil concurs. Fondurile acordate ajutoarelor pentru meserii au fost supuse fluctuației bugetare a mijloacelor financiare generale ale „Astrei", dar au fost cazuri cînd s-au acordat pentru acest scop sume apreciabile. De pildă, în bugetul anului 1871/72 au fost cuprinși la acest capitol 450 de florini[79], iar în anul următor, 800 de florini pentru întreținerea a nu mai puțin de 6 calfe și 25 de ucenici[80]. Era îndreptățită astfel afirmația optimistă la adunarea generală din 1878 că „s-a deșteptat în popor simpatia pentru meserii"[81]. Concursurile date pentru obținerea ajutoarelor la meserii adunau în general un număr de 2—3 ori mai mare decît al burselor puse în concurs.

Din 1878 „Astra" va beneficia anual de suma de 400 de florini pusă la dispoziția ei de către societatea „Transilvania" din București, în vederea întreținerii a cel puțin 8 elevi la meserii, așa cum din 1868 fusese invitată de aceeași societate — să trimită propuneri pentru cele 3 sti-

---

[76] *A II-a Adunare generală a Asociațiunii...*, Sibiu, 1862, pp. 23—25.
[77] *Protocolul Adunării generale a IV-a a Asociațiunii transilvane...*, Sibiu, 1864, p. 12.
[78] *ASS, Fond „Astra"*, dosar 260, acte referitoare la Adunările generale 1868—1870, f. 65.
[79] *Transilvania*, IV, nr. 19 din 1871, p. 223.
[80] *Idem*, V, nr. 19 din 1872, p. 224.
[81] *Analele Asociațiunii transilvane...*, pach. I, Sibiu, 1880, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pendii de 150—200 galbeni, instituite anual pentru studenţii din monarhia dualistă, trimişi să studieze îndeosebi ştiinţele tehnice şi economice[82].

Un conspect nominal al stipendiaţilor, efectuat pînă în anul 1882, ne arată că din bursele pentru studenţi şi elevi, care se ridicau la suma totală de 29.582 florini, au beneficiat 23 de studenţi, trimişi la agronomie (7), comerţ (7), tehnică (5), industrie (4), cu burse în valoare de 8.040 florini. În aceeaşi perioadă, au fost acordate ajutoare pentru 216 ucenici şi 57 de calfe, în valoare totală de 4.910 florini, la care se adaugă, ca premii pentru cultivatorii de duzi şi specialişti în altoi, alţi 330 de florini[83] Ajutoarele erau acordate cu menţiunea precisă pentru meseria ce trebuia urmată de tinerii subvenţionaţi, avîndu-se în vedere necesităţile mai urgente din economia practică a populaţiei transilvănene. În afara tradiţionalelor meserii indicate, ca dulgheria, tîmplăria, cizmăria, cojocăria, rotăria, lăcătuşeria, croitoria, făurăria, brutăria etc. şi subramurile lor, au fost propuse de conducerea „Astrei" meserii mai puţin frecventate, ca: tipografia, xilogravura, orfevrăria sau meşteşugăria artizanală. Pentru specificul economic al unor ţinuturi, ca acela al Munţilor Apuseni, au fost create ajutoare la meserii care să corespundă ocupaţiilor tradiţionale, iar odată însuşite, să contribuie la promovarea şi răspîndirea lor. Astfel, din anul 1883 pînă în 1890 au fost create burse de cîte 100—200 florini anual[84] destinate perfecţionării tinerilor în prelucrarea lemnului.

An de an au crescut sumele acordate din fondul central sub formă de burse studenţilor şi elevilor trimişi a studia şi a se pregăti pentru diverse ramuri economice, precum şi ajutoarele destinate pregătirii meseriaşilor. Numai pentru ucenici şi calfe „Astra" acordase, pînă în 1889, 6.600 florini[85], în 1892 atribuise 16.160 coroane[86], iar în prima jumătate de secol de existenţă suma acordată pregătirii meseriaşilor s-a ridicat la 27.460 coroane[87].

Pentru stimularea răspîndirii şi aplicării cunoştinţelor agrotehnice înaintate, tipărirea unor lucrări de primă necesitate, introducerea şi cultivarea unor culturi noi de plante, practicarea economiei raţionale, răspîndirea cunoştinţelor înaintate în viaţa practică etc., „Astra" a instituit aproape anual diverse premii sau a înmînat diplome de recunoştinţă. Astfel au fost premiile pentru cultura viermilor de mătase, pregătirea unor lucrări de economie sau a unor prelegeri populare, diplome pentru propaganda efectuată în scopul răspîndirii meseriilor şi comerţului etc.

Fondurilor acordate de conducerea centrală, îndeosebi pentru susţi-

---

[82] V. Curticăpeanu, *Mişcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 194—209.
[83] *Transilvania*, XIV, nr. 1 din 1883, pp. 7—14.
[84] *Idem*, XVI, nr. 17—18 din 1885, p. 137.
[85] *Idem*, număr jubiliar, 1868—1894, Sibiu, 1895, p. 29.
[86] *Idem*, XLI, nr. 4 jubiliar din 1911, pp. 375—383.
[87] *Idem*, LI, nr. 1 din 1920, p. 58.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nerea ucenicilor şi calfelor, li se vor adăuga stipendiile oferite acestora din bugetul propriu al despărţămintelor. Din 1876, de pildă, despărţămîntul Sibiului discuta problema acordării a trei ajutoare de 10 florini pentru învăţăcei la meserie[88]. Despărţămîntul Braşovului aprobase aproape de la înfiinţare ajutoare ucenicilor prin reuniunea meseriaşilor din localitate. La fel, despărţămîntul Sebeş vota, în 1882, din fondul său de 50 de florini, 30 de florini pentru 2 „învăţăcei de meserie"[89]. Acordarea de ajutoare pentru meseriaşi s-a extins treptat în practica tuturor despărţămintelor. Unele dintre ele au susţinut în mod excepţional un număr de 4—6 meseriaşi cu stipendii, variind între 10—15 florini pentru fiecare. Pentru antrenarea şi stîrnirea interesului ţărănimii faţă de acţiunile „Astrei" în domeniul economic, despărţămintele recurg aproape la aceleaşi mijloace ca şi conducerea centrală, acordînd după posibilităţi, anual, premii şi alte recompense materiale. Despărţămîntul Şimleului dădea în 1886 premii pentru învăţătorii care s-au remarcat în activitatea şcolară şi economie, în valoare de 250 de florini. Pentru a dezvolta industria de casă, despărţămîntul Clujului acorda în 1888 două premii a 10 florini femeilor care dovedeau că au pregătit toate textilele în gospodăria proprie[90]. De asemenea, despărţămîntul Orăştie distribuia în 1893 nu mai puţin de 5 premii pentru horticultură şi industrie de casă[91]. În conferinţa-program „Situaţia noastră economică şi mijloacele pentru îndreptarea ei", ţinută în 1909, Romul Simu sublinia apăsat importanţa recompenselor: „Prin premii cît mai multe în despărţămintele asociaţiunii vom încuraja stăruinţele plugarilor noştri în cultivarea vitelor..., în cultura grădinilor de pomi şi legume, a viilor, a stupilor, viermilor de mătase ş.a."[92]. În stabilirea destinaţiei premiilor, conducerea despărţămintelor avea în vedere dezvoltarea celor mai avantajoase preocupări economice din cadrul ţinutului respectiv. De exemplu, în despărţămintele Bran, Năsăud, Haţeg se căuta să fie stimulată prin premii, în primul rînd, creşterea vitelor sau a industriei de casă; în despărţămintele de cîmpie Şimleu, Dobra, Lugoj, Luduş, Mureş etc. se acorda recompensă îndeosebi pentru pomicultură şi „grădinărit"; în despărţămintele Blaj, Alba Iulia, Mediaş se promova viticultura, iar în despărţămintele Braşov, Sibiu, Timişoara, Zărneşti se acordau recompense în special pentru răspîndirea industriei de casă şi activitatea de propagandă desfăşurată în vederea răspîndirii meseriilor.

Prin sprijinul material substanţial acordat pînă la 1918, „Astra" a contribuit efectiv la formarea a numeroşi specialişti cu pregătire superioară pentru nevoile economiei naţionale (ingineri, agronomi, economişti, silvicultori, medici) şi mai ales la închegarea unor adevărate pă-

---

[88] *Idem*, IX, nr. 16 din 1876, p. 242.
[89] *Idem*, XIII, nr. 23—24 din 1882, pp. 195—196.
[90] *Idem*, XXI, nr. 21—22 din 1888, p. 8.
[91] *Idem*, XXIV, nr. 3 din 1893, p. 85.
[92] *Idem*, XL, nr. 2 din 1909, p. 79.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

turi sociale de meseriaşi întreţinute fie din fondurile centrale, fie din bugetele despărţămintelor[93].

Problema creării şi sporirii numărului specialiştilor cu pregătire medie, ca şi a meseriaşilor, numai prin bursele şi ajutoarele acordate de către „Astra" sau alte societăţi şi reuniuni naţionale erau măsuri insuficiente pentru intenţiile Asociaţiei, care ţinteau educarea generală economică şi practică a poporului român. De aceea, pe agendele sale „Astra" va menţine în permanenţă ideea întemeierii unor instituţii proprii de învăţămînt profesional (agricultură, comerţ şi industrie), de nivel mediu sau inferior, ca şi introducerea curentă a cît mai multor cunoştinţe şi deprinderi practice în cadrele deja existente ale învăţămîntului confesional sau de stat. Întemeierea unor şcoli economice naţionale, cerută şi de lipsa totală a unor instituţii de acest gen pentru românii din Austro-Ungaria, ar fi pus învăţămîntul românesc direct sub controlul „Astrei", care l-ar fi orientat spre nevoile curente ale populaţiei româneşti şi ar fi contribuit totodată la educaţia acesteia în spirit naţional. Însemnătatea instrucţiei practice profesionale, necesitatea îmbrăţişării meseriilor propagată prin toate mijloacele propagandistice[94] urmărea tocmai crearea climatului şi, mai ales, a mijloacelor materiale necesare înfiinţării unor şcoli economice de specialitate sau în cel mai rău caz a unor cursuri populare ambulante. În adunarea generală din 1871, I. D. Petraşcu, în dizertaţia „Despre educaţia poporului", atrăgea atenţia că: „Şcoli de meserii, şcoli de agricultură, şcoli unde să se înveţe ştiinţele reale, şcoli anume pentru montanistică trebuie să înfiinţăm... ca să nu rămînem înderăptul în cultură şi civilizaţie, trebuie să ne facem şcoli de toate facturile în care românii să primească educaţiunea necesară şi suficientă de a putea exista ca naţiune..."[95].

„Astra" insista înainte de toate să se realizeze în şcolile „poporale" existente legarea învăţămîntului de practică, introducerea cunoştinţelor primare pentru viaţă, dezvoltarea unor deprinderi legate de preocupările agrare ale sătenilor. „Dacă se cultivă plăcerea de lucru în rînd cu celelalte obiecte de învăţămînt, şcoala va produce luminaţi producători, care se vor şti ajuta la orice eventualitate a vieţii"[96], afirma C. Moianu

---

[93] Fondurile pentru acordarea burselor, ajutoarelor, premiilor au sporit din donaţii particulare instituite anume pentru acest scop. Multe dintre ele au fost făcute special pentru înaintarea social-economică a poporului. Spre exemplu, în 1875 Ioan Roman din Făgăraş, dona Asociaţiunii un fond de 600 florini care să fie întrebuinţat la „înaintarea industriei şi comerţului între români" (*Transilvania*, XVI, nr. 23—24 din 1885, p. 193). Despărţămintele Şimleului în 1875 şi Deva în 1883, formaseră fonduri speciale pentru sprijinirea meseriaşilor. George Hangea lăsa o sumă în 1886 pentru întemeierea unei reuniuni de industrie (*Transilvania*, XVII, nr. 11—12 din 1886, p. 94). Amintim apoi fundaţia Teodor Sandul special creată pentru ajutorarea meseriaşilor, calfelor şi elevilor de la şcolile industriale cu stipendii a căror sumă totală ajungea la 1500 de coroane în 1912. (*Transilvania*, XLIII, nr. 5 din 1912, p. 444).

[94] M. Mirel — A. Ardos, *Preocupări ale românilor din Transilvania pentru organizarea învăţămîntului profesional după 1848* în *ActaMN*, VI, 1969, pp. 366—368.

[95] *Transilvania*, IV, nr. 23 din 1871, p. 259.

[96] *Idem*, XXI, nr. 3 din 1881, p. 91.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în articolul „Lucrul de mînă în şcoli". Conducerea „Astrei", apoi despărţămîntul, vor urmări neîncetat introducerea lucrului manual în şcoli, a unor preocupări legate de industria de casă, vor supraveghea alcătuirea şi modul în care sînt îngrijite grădinile şcolare, introducerea cunoştinţelor noi agrotehnice şi de bună gospodărire în programele de învăţămînt. În „Discursul agronomic" al lui C. Vintilă, ţinut în despărţămîntul Făgăraşului, erau sugerate propuneri practice în privinţa predării cunoştinţelor agronomice în şcoală, perfecţionarea însăşi a învăţătorilor prin reciclări în această privinţă, în preparandurile existente, precum şi organizarea, pe lîngă toate şcolile generale, a unor grădini model în care să se aplice agricultura raţională[97].

Perspectiva rezolvării parţiale a necesităţilor învăţămîntului agricol prin deschiderea aşa-ziselor „şcoli de repetiţie economică", ce urmau să se înfiinţeze în fiecare comună, a suscitat atenţia „Astrei", dispusă, în 1904, să aloce acestui scop, ca şi calificării cadrelor necesare, suma de 2.000 coroane[98]. Un raport special al secţiei economice propunea să se facă apel la consistoriile bisericeşti, la comune, la reprezentanţele şcolilor grănicereşti, ca să se întemeieze cît mai grabnic şcoli de repetiţie economică[99]. Reluînd problema, referentul secţiei economice, R. Simu, preciza că „Astra" e chemată să ţină seama de aceste şcoli şi să le înfiinţeze oriunde se poate cît mai curînd[100].

Problema întemeierii şcolilor de cultură română, lansată şi susţinută după 1848 de cunoscute personalităţi ale culturii şi vieţii publice din Transilvania[101], este amplificată prin reluarea ei în dezbaterile şi proiectele „Astrei". În 1867, la adunarea generală din Cluj, Iacob Mureşan, demonstrînd necesitatea înfiinţării unei academii române de drept, preciza şi trebuinţa unei şcoli agricole româneşti. Revista „Transilvania" punea în discuţia din 1871 necesitatea întemeierii unei şcoli agricole româneşti, relevînd, în comparaţie cu învăţămîntul agricol al celorlalte naţionalităţi, lipsa totală a unor instituţii similare naţionale, deşi tinerii români sînt dornici să se instruiască, dovadă, scria revista, cei 14 elevi din Transilvania şi Crişana care studiază la Bucureşti[102]. Revista expunea, de asemenea, proiectele întemeierii unei şcoli agricole în districtul Făgăraşului şi soluţiile cele mai adecvate în vederea aprobării lor de către autorităţi[103].

În 1876 despărţămîntul Sibiului cerea „Astrei" sprijinul pentru întemeierea unei şcoli „de pomărit", în care scop conducerea centrală va interveni la consistoriul bisericesc din Sibiu pentru a contribui împreună la finanţarea acestei şcoli[104]. La începutul secolului XX „Astra"

---

[97] *Idem*, VI, nr. 12 din 1873, pp. 139—141.
[98] *Idem*, XXXV, nr. 4 din 1904, pp. 205—209.
[99] *ASS, Fond „Astra"*, dosar 262, act 806/1904, p. 22.
[100] *Transilvania*, XL, nr. 2 din 1902, p. 79.
[101] N. Cordoş — I. Kovács, *op. cit.*, pp. 293—295.
[102] *Transilvania*, IV, nr. 20 din 1871, p. 244.
[103] *Idem*, V, nr. 4 din 1872, pp. 40—41; *Ibidem*, nr. 7, pp. 77—80.
[104] *Idem*, IX, nr. 5 din 1876, pp. 56—57.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

reia proiectul întemeierii unei şcoli agricole, presată şi de necesităţile tot mai acute ale instruirii tinerilor români într-o şcoală naţională de profil, cel puţin de grad inferior, deoarece în cele 22 de şcoli de agricultură de acest fel existente în Transilvania la acea dată, procentul elevilor români, din numărul celor înscrişi, era de abia de 2,3 la sută[105]. După investigaţiile făcute de către secţia economică, constituirea unei şcoli modeste de agricultură, care să îmbine cunoştinţele teoretice cu cele practice, impunea cheltuieli anuale în valoare de circa 12.000 coroane. Lipsindu-i fondurile necesare, „Astra" e obligată să amîne aplicarea proiectului pînă cînd ele s-ar procura din: unele fundaţii lăsate Asociaţiei, ajutorul băncilor româneşti, al episcopiilor, contribuţia unor comune înstărite şi donaţiile unor persoane particulare[106]. În 1913 „Astrei" i se înaintează un nou proiect de şcoală agricolă pentru zona Munţilor Apuseni, mai curînd unul pentru întemeierea unei ferme model, specializată în creşterea animalelor şi pomicultură, ocupaţiile principale ale locuitorilor din acest ţinut. Dar cele 48.000 de coroane cerute pentru înfiinţarea acesteia depăşeau cu mult posibilităţile materiale, de atunci, ale „Astrei"[107].

Încercări de organizare a învăţămîntului de specialitate au fost consemnate mai ales în domeniul meseriilor. Proiectele pornesc fie din iniţiativa „Astrei", fie de la despărţămintele mai dezvoltate din punct de vedere industrial şi comercial. De pildă, despărţămîntul Sibiului informa conducerea „Astrei" că s-a decis formarea unui comitet care să elaboreze un proiect despre „Cum şi cu ce mijloace s-ar putea înfiinţa un atelier (şcoală) de meserii în Sibiu sau în alt loc potrivit"[108]. În 1879 este înaintat de către despărţămîntul Blajului „Un proiect pentru modul cum s-ar lăţi meseriile mai mult între români şi cum poate înfiinţa mai multe şcoli de meserii . . . "[109]. Proiectul, conceput în sensul paragrafului 4 din statutul „Astrei", preconiza ca pentru răspîndirea meseriilor între români să se voteze în fiecare an o sumă pentru şcolile de meserii, să se facă propagandă prin intermediul bisericilor româneşti în fiecare parohie, în direcţia încurajării tineretului spre meserii, să se voteze de acestea ajutoare pentru sprijinirea ucenicilor săraci sau orfani. Se prevedea, de asemenea, ca din fondurile acordate de către „Astra" şi societatea „Transilvania" din Bucureşti, din colectele făcute de autorităţile bisericeşti în fiecare adunare parohială şi din fondurile diecezane, să se înfiinţeze şcoli de meserii[110]. La adunarea generală de la Sighişoara (1879) se discută propunerile lui Anania Trombiţaşu privind modalităţile de răspîndire a culturii industriale în sensul întemeierii în diferite ţinuturi a unor şcoli industriale precum şi angajarea unor profesori de specialitate în şcolile populare confesionale[111]. În 1880 despărţă-

---

[105] *ASS, Fond „Astra"*, dosar 306, act 807/1904, f. 5.
[106] *Ibidem*, dosar 306, act 860/1904, f. 5—6.
[107] *Transilvania*, XLIV, nr. 3 din 1913, pp. 177—178.
[108] *Analele Asociaţiunii transilvane...*, pach. I, 1880, p. 40.
[109] *Economul*, VII, nr. 17 din 15/27 noiembrie 1879, pp. 130—132.
[110] *Ibidem*, p. 132.
[111] *ASS, Fond „Astra"*, dosar 63, act 194/1879, f. 244.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mîntul Braşov decidea înfiinţarea unei şcoli de ţesut în Săcele, mai precis în unul din satele acestei aşezări şi anume Satu-Lung, pentru care făcuse deja o colectă de 1.178 florini[112] şi alcătuise proiectul de statut pentru a fi discutat şi aprobat de forul central. Scopul şcolii, se menţiona în statut, este de „a lăţi la poporul român gustul pentru industrie şi a da ocazie la învăţarea unei meserii corespunzătoare recerinţelor locale"[113]. Instrucţiunea pentru frecventarea şcolii de ţesut se prevedea a fi gratuită, iar fondurile pentru întemeierea şi întreţinerea ei, adunate prin contribuţiile benevole[114]. Comitetul „Astrei", apreciind ideea înfiinţării şcolii de ţesut în Satu-Lung, a desemnat o comisie pentru a studia mai amănunţit problema, îndemnînd despărţămîntul Braşov să obţină aprobarea proiectului din partea oficialităţilor, iar pînă la întemeierea şcolii, să cumpere din fondurile adunate războaie de ţesut moderne la care să fie instruite femeile mai sărace, de o persoană calificată în această meserie[115]. În 1885 despărţămîntul Cluj cerea comitetului „Astrei", de asemenea, să intervină pentru întemeierea unei şcoli de ţesut la Gilău, proiect amînat însă din lipsă de fonduri necesare[116]. În 1913 despărţămîntul Abrud-Cîmpeni întocmeşte un proiect amănunţit asupra posibilei întemeieri a unei şcoli de meserii în Munţii Apuseni. Propunerile au la bază date detaliate asupra ocupaţiilor locuitorilor din acest ţinut, date extrem de interesante pentru statistica economică. Şcoala de meserii ar fi suplinit gravele lipsuri în evoluţia unor meserii tradiţionale sau a industriei de casă şi ar fi contribuit implicit la îmbunătăţirea stării materiale a locuitorilor. Fondurile de 100.000 de coroane pentru înfăptuirea proiectului şi de 20.000 de coroane pentru întreţinerea anuală depăşeau, ca şi în alte cazuri similare, veniturile prea modeste ale „Astrei"[117].

Lipsa şcolilor de agricultură sau industrie româneşti a trebuit să fie suplinită prin deschiderea unor cursuri populare ambulante, de agricultură, ca cele susţinute după 1910 de conferenţiarul agronom al „Astrei" sau de industrie, ca cel de rotărie deschis în 1911 în localitatea Gura-Rîului din despărţămîntul Sălişte[118]. Un interesant curs de „negoţ" este propus a se ţine de I. Corbu în despărţămîntul Năsăud, pe timp de o săptămînă, pentru care e dispus a dona suma de 200 florini. Aprobînd asemenea intenţie, conducerea „Astrei" recomanda ca acel curs să fie condus de negustorul Ioan Danielo din părţile Năsăudului, ca unul ce cunoaşte mai bine împrejurările locale[119], cerînd despărţămîntului să urgenteze deschiderea cursului care poate în acest fel să

---

[112] *Ibidem*, cutia 33/1880, act 391, f. 178.
[113] *Ibidem*, f. 65.
[114] *Ibidem*, f. 66.
[115] *Transilvania*, XIII, nr. 15—16 din 1882, p. 127.
[116] *Idem*, XVI, nr. 19—20 din 1885, p.
[117] *Idem*, XLIV, nr. 3 din 1913, p. 178.
[118] *Idem*, XLIII, nr. 1—2 din 1912, pp. 155—156.
[119] *ASS, Fond „Astra"*, dosar 262, act 176/1908, f. 445—447.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pregătească țărănimea în vederea alcătuirii însoțirilor de consum proiectate în acel ținut[120].

Pusă în imposibilitate de a înfăptui proiectele unor școli profesionale pînă la 1918, neajutorată, mai mult, suspectată de autorități, „Astra" va folosi pentru suplinirea instrucției de specialitate, pe lîngă cursurile populare organizate de abia în preajma războiului, cu precădere conferențiarii ambulanți sau expozițiile cultural-economice.

Cu ocazia celei de-a doua adunări generale de la Brașov, din 1862, „Astra" a organizat și prima ei expoziție de economie agrară și de industrie casnică românească, pregătită de negustorii români și mai ales de profesorii liceului românesc din localitate. Inițiată cu scopul de a promova „înaintarea și deșteptarea românilor fără nici o mărginire... la unele ramuri ale vieții sociale, precum și totodată progresul și gustul estetic pentru tot ce este frumos și folositor"[121], expoziția a fost minuțios pregătită.

Preocuparea pentru organizarea de expoziții a rămas mereu în atenția „Astrei", dar lipsa de mijloace sau conjunctura politică internă nefavorabilă nu i-a mai permis să întreprindă mai regulat asemenea acțiuni. Totuși, adunarea de la Șomcuta Mare (1869) recomanda ca în locurile unde se vor ține viitoarele adunări generale să se organizeze „întotdeauna cîte o expoziție de producte agrare, de vite, de manufacturare și alte obiecte de industrie"[122]. Dorința despărțămîntului Sibiu de a deschide în 1876 o expoziție cu ocazia ținerii adunării generale în localitate a fost amînată de comitetul „Astrei" din lipsa timpului necesar, hotărîndu-se însă ca cel puțin din 10 în 10 ani să se deschidă cîte o expoziție națională. În adunarea generală din 1879, Ioan M. Moldovan propunea ca expozițiile să se țină pe viitor în fiecare an în locul unde se întrunește adunarea generală[123]. Se adoptă însă ideea organizării unei expoziții la Sibiu în 1881, numindu-se o comisie specială pentru studierea problemei și prezentarea unui plan practic de realizare a acesteia[124].

Deschisă în 15/27 august 1881 în clădirile Mitropoliei de la Sibiu, expoziția oglindea — prin cele 6.000 de obiecte aranjate în 5 secții: de montanistică, agricultură, industrie, unelte agricole, arte grafice — cele mai de seamă produse materiale și spirituale ale populației românești transilvănene din acea vreme. Influența expoziției naționale din 1881 s-a resimțit în cursul anilor următori prin încercările despărțămintelor de a organiza expoziții pe cont propriu. Astfel, despărțămîntul Brașov a pregătit în 1891 o expoziție de manufacturi lucrate de femeile săcelene[125]. După 1900 se vor ține, cu ocazia adunărilor cercuale, aproape regulat, în multe din despărțămintele „Astrei" expoziții de vite, de pro-

---

[120] *Ibidem*, dosar 262, act 196/1909, f. 449.
[121] *Gazeta Transilvaniei*, XXV, nr. 39 din 15 mai 1862, p. 153.
[122] *Transilvania*, II, nr. 21 din 1869, p. 246.
[123] *Analele Asociațiunii transilvane...*, pach. I, 1880, p. 23.
[124] *Ibidem*, p. 68.
[125] *Idem*, XXII, nr. 4 din 1891, p. 127.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

duse agrare sau industrie de casă, la care se vor distribui numeroase premii. În 1900, de pildă, s-au organizat expoziţii în despărţămintele Alba Iulia (de industrie de casă), Blaj (de ţesături şi cusături), Bran (expoziţie etnografică)[126].

Expoziţia etnografică şi cultural-artistică pregătită de „Astra" în 1905, „chemată a pune bazele colecţiunilor" Muzeului Naţional, se înscrie în seria marilor manifestări cultural-naţionale şi economice patronate de către „Astra" la începutul secolului XX. Pregătită după principii de expunere modernă, incluzînd 1.327 de expozanţi, cu peste 9.000 de obiecte, expoziţia din 1905 înfăţişa toate laturile vieţii româneşti, puterea de creaţie a poporului român, impunîndu-se în acel timp ca o manifestare de mare prestigiu, cu un conţinut politic accentuat şi precis, care a exercitat o mare atracţie şi a creat o puternică impresie prin solidaritatea românilor de dincolo de Carpaţi. În catalogul expoziţiei, publicat ca document oficial, C. Diaconovici nota entuziasmat: „În şirele acestor vizitatori au fost reprezentanţi nu numai din ţinuturile româneşti din această ţară, ci îndeosebi fraţii noştri din Regatul român, care s-au prezentat la serbările noastre în număr peste aşteptare de mare şi prin reprezentanţii lor cei mai distinşi"[127].

Expoziţiile pregătite sub auspiciile „Astrei" la nivel central sau în despărţăminte de către comitetele cercuale au demonstrat şi au impus rezultatele economiei naţionale, au contribuit direct la împărtăşirea unor experienţe economice înaintate în rîndurile producătorilor direcţi şi au stimulat în acelaşi timp spiritul de solidaritate naţională.

După 1848, pentru consolidarea vieţii economice, aplicarea cu succes a cunoştinţelor agronomice înaintate, a utilajului agricol perfecţionat, mulţi specialişti români transilvăneni socoteau necesară întemeierea unor asociaţii şi însoţiri economice. În conjunctura evoluţiei economice a satului transilvănean, asemenea idei erau considerate de către mulţi din conducătorii „Astrei" ca o soluţie trainică, corespunzătoare dezideratelor unor păturI largi de oameni din satele ameninţate cu pauperizarea. Sugestiile unor economişti cunoscuţi ca P. Vasici, G. Bariţiu, St. Pop, V. Roman, E. Brote, la începutul activităţii Asociaţiunii, mai apoi ale lui P. Cosma, R. Simu, C. Diaconovici, V. C. Osvadă şi altora, în privinţa importanţei asocierii sătenilor în diferitele sale forme de manifestare, s-au făcut resimţite în acţiunile acesteia. E semnificativă introducerea, în 1869, în regulamentul de funcţionare al despărţămintelor a prevederii exprese privitoare la îndrumarea „poporului la înfiinţarea de însoţiri între sine, prin care să se ajute fiecare individ sau membru acelei însoţiri în întreprinderi folositoare"[128].

Printre primele propuneri referitoare la asociaţii de tip economic în cadrul „Astrei" sînt cele înregistrate în despărţămîntul Blaj, unde Şte-

---

[126] *Idem*, XLI, nr. 4 din 1910, partea oficială, p. 201.

[127] *Expoziţiunea etnografică şi istorică-culturală a Asociaţiunii din Sibiu, 19 august—14 septembrie 1905*, Sibiu, 1906, p. XI.

[128] *Regularea mijloacelor spre ajungerea scopului Asociaţiunii transilvane pentru...*, Sibiu, 1869, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fan Pop avansa ideea organizării unei reuniuni economice pe teritoriul acelui despărţămînt. Dezbaterile îndelungate din adunarea cercuală din 1880 pe această temă au dus la concluzia „că înfiinţarea unei reuniuni economice ar fi foarte necesară şi salutară"[129], pentru care s-a instituit o comisie însărcinată cu pregătirea proiectului ei. Problema întemeierii unei reuniuni economice revine cu mai multă insistenţă în dezbaterile adunării generale din 1881 organizată la Sibiu. Cu acea ocazie, Andrei Cosma subliniind că majoritatea poporului român se ocupă cu agricultura, precum şi faptul că reuniuni economice au apărut în ţară, iar românii nu au nici o asemenea organizaţie economică, propune ca „Astra" să se ocupe şi să ia iniţiativa unei asemenea reuniuni[130]. Expoziţia economică din acelaşi an prilejuieşte constatări asemănătoare şi reuşeşte să adune mai multe personalităţi interesate în asemenea întreprindere. Mai mulţi intelectuali şi fruntaşi politici români, întruniţi în 3 septembrie 1881 pentru acest scop, au însărcinat o comisie pentru întocmirea şi înaintarea către oficialităţi a proiectului unei reuniuni române transilvănene de agricultură. Obstrucţia guvernului faţă de această iniţiativă[131] va amîna şi va limita ambiţiosul proiect al reuniunii agricole naţionale pe întreaga Transilvanie doar la perimetrul comitatului Sibiu.

Abordarea aspectului concret al organizării economice a satelor de către „Astra" se face resimţită la începutul secolului XX. În programul secţiei economice din 1904 se făceau referiri certe la activitatea reuniunilor agricole şi mai ales la găsirea posibilităţilor optime înmulţirii şi îmbunătăţirii activităţii lor[132].

Patronarea directă de către „Astra" a procesului de întemeiere a cooperativelor săteşti în comunele Transilvaniei va avea loc după 1912. cînd, prin fondurile donaţiei făcute de V. Stroiescu, s-au asigurat mijloacele necesare propagandei cooperatiste şi, în parte, pentru activarea a o serie de cooperative de credit.

Învingînd greutăţile obiective, „Astra" a reuşit să întemeieze pînă în preajma primului război mondial un număr de 25 cooperative în 13 comitate din Transilvania, să pregătească acţiunile pentru activizarea altor 19 cooperative de credit şi să stabilească legături cu peste 200 de comune în vederea extinderii cooperaţiei[133].

Amploarea mişcării cooperatiste condusă de către „Astra" demonstrează elocvent activitatea sa afectivă în viaţa social-economică transilvăneană, cîştigîndu-şi prestigiul în rîndul unor largi pături sociale de la sate.

În activitatea social-economică pe care „Astra" a susţinut-o în perioada 1861—1918 au fost vizate în domeniile economice necesităţile

---

[129] *ASS, Fond „Astra"*, cutia 33/1880, f. 149.
[130] *Ibidem*, cutia 44/1881 f. 108.
[131] N. Cordoş, *Preocupări de organizare a unor reuniuni agricole la românii transilvăneni în secolul XIX*, în *Terra nostra*, II, Bucureşti, 1971, pp. 335—355.
[132] *ASS, Fond „Astra"*, dosar 306, act 807/1904, f. 1.
[133] *Transilvania*, XLV, nr. 7—9 din 1914, pp. 306—307.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cele mai stringente ale populaţiei româneşti din Transilvania. Pentru practicarea în condiţii optime a meseriilor, industriei casnice şi mici, a comerţului şi îndeosebi a agriculturii, „Astra“ a căutat să ofere cele mai adecvate soluţii, pe baza unor riguroase investigaţii de specialitate. De asemenea, prin propaganda desfăşurată, bursele, premiile, ajutoarele materiale acordate, expoziţii cultural-economice, încurajarea sau patronarea diferitelor forme de asociere economică, Asociaţiunea transilvană a căutat, în ciuda modestelor sale mijloace financiare, să contribuie la înaintarea materială a poporului român, la dezvoltarea sa spirituală şi naţională. De aceea, proiectele şi propunerile sale referitoare la viaţa social-economică pot fi socotite ca cele mai valoroase documente ale gîndirii economice progresiste româneşti din Transilvania.

„ASTRA“ DANS LA VIE SOCIALE — ÉCONOMIQUE DES ROUMAINS DE TRANSYLVANIE

(Résumé)

L'ouvrage représente une contribution originale sur l'un des aspects moins connus de l'activité de l' „Astra“ notamment, les efforts de cette société culturelle-nationale dans le domaine de la vie sociale et économique de Transylvanie à l'époque moderne. Fondé sur une documentation inédite et édite très riche, l'ouvrage présente succinctement, les principales orientations d'action, dont la direction de l'Astra a proposé pour l'amélioration des conditions economico-sociales du peuple roumain. De même, on remarque les principales actions de l'Astre dans le domaine de l'enseignement à profil économique, du développement d'une littérature économique avec caractère pratique accesible à diverses catégories sociales, ainsi que, les plus importantes décisions de la société culturelle-nationale dans le domaine de la propagande pour la stimulation d'une vie économique nationale puissante.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CORESPONDENȚA DINTRE IOAN MICU MOLDOVAN ȘI SIMION MIHALI

MARIA ROȘCA-ROSEN, IOANA BOTEZAN

Din vasta corespondență pe care Ioan Micu Moldovan a purtat-o cu cele mai remarcabile personalități politice, intelectuale și științifice ale epocii din Transilvania și România, un loc aparte îl ocupă aceea cu Simion Mihali. Acesta, originar din județul Someș (satul Valea Luncii, — Huzmezău)[1], s-a născut în anul 1825, a urmat liceul și studiile la Cluj, apoi teologia la Blaj, terminînd-o în anul 1848. Inițial a funcționat ca profesor și preot la Blaj, dar, apoi, mînat de chemarea patriotică a vremii, în 1860 va pleca în România și se va stabili la Craiova, unde va fi numit profesor la catedra de științe naturale de la Școala centrală din localitate, predînd un timp și chimia și fizica. În lunga sa activitate de dascăl, terminată în anul 1891, cînd iese la pensie[2], el desfășoară o vastă activitate patriotică, de propagandă și agitație în folosul românilor transilvăneni, dar și didactică, publicînd o serie de manuale și lucrări de științe naturale. Din anii de profesorat de la Craiova s-a păstrat o lucrare deosebit de apreciată: „Flora Craiovei", una din primele lucrări de acest gen din literatura noastră de specialitate, precum și valoroasa carte de Istoria naturală, scrisă, din punct de vedere lingvistic, după principiile Școlii Ardelene[3]. Această activitate prodigioasă este bine oglindită în corespondența purtată de el cu Ioan Micu Moldovan. Este vorba de cele 40 de scrisori păstrate în fondul Blaj, arhiva personală Ioan Micu Moldovan de la Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R.S. România, astăzi trecută la Arhivele Statului Cluj-Napoca, corespondență ce se extinde pe un răstimp de 20 de ani, cuprinzînd perioada 1866—1886.

Majoritatea scrisorilor ne furnizează informații privind activitatea depusă de Simion Mihali sau Mihalescu, cum s-a iscălit adeseori, în ve-

---

[1] Iuliu Moisil, *Românii ardeleni din Vechiul Regat și activitatea lor pînă la războiul întregirii neamului*, extras din monografia: *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul, 1918—1928*, București, 1929, p. 22. Un studiu recent al lui Ion Pătrașcu, *Un dascăl ardelean în Oltenia: Mihail Străjan*, publicat în *Studii vîlcene*, vol. III, 1974, p. 115, afirmă că Simion Mihali este de origine maramureșean, „descendent, se pare, din familia străveche a voievodului Iuga".

[2] I. Moisil, *op. cit.*, p. 23.

[3] I. Pătrașcu, *op. cit.*, *loc. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

derea difuzării şi popularizării revistelor şi ziarelor transilvănene în România. În cadrul acestor eforturi, un loc aparte îl ocupă revista „Archivu" a lui Timotei Cipariu. Încă în prima sa scrisoare, din 15 decembrie 1866, îl informează pe Ioan Micu Moldovan că a reuşit să facă, numai în Craiova, 36 de abonamente, şi-i cere să-i transmită lui T. Cipariu rugămintea de a „scoate în fiecare lună cîte un număr din revistă"[4], fie chiar şi mai mic[5]. Peste o lună şi jumătate îi cere trimiterea a 50 de exemplare din „Archivu", pe care promite să le „împrăscie încoace, încolo prin oraş". Întreabă pe Ioan Micu Moldovan cîţi abonaţi a reuşit să facă la Bucureşti, arătînd că dacă el era acolo „v-aşi fi tramis la 200 de abonaţi. Numai de la profesori şi de la şcolari s-ar putea aduna peste 100 de abonaţi"[6]. În vederea realizării acestui scop, îl sfătuieşte pe I. M. Moldovan să-şi stabilească „în Bucureşti un colector, căci acolo e puterea inteligenţiei"[7]. Pentru a suplini lipsa acestuia, îl informează că el personal l-a rugat pe Chiţiu, deputat de Craiova în Camera din Bucureşti, ca să deschidă o listă de abonamente între deputaţi[8]. Tot la Bucureşti acţiona şi Mihail Străjan, viitorul său ginere, care, avînd aceleaşi preocupări patriotice şi de cultură românească, s-a îngrijit şi de difuzarea „Archivului", cît timp a lucrat în Capitală[9]. La Iaşi această activitate era dusă de profesorul de limba latină de la Gimnaziul „Ştefan cel Mare", Străjanu[10]. Simion Mihali se străduieşte să răspîndească revista şi în alte oraşe, reuşind să facă abonamente chiar la Calafat (subprefectul Pessicu)[11] şi la Caracal (profesorul Tomescu)[12]. La finele fiecărui an Simion Mihali trimitea la Blaj lista noilor abonaţi pentru anul următor. demonstrînd strîngerea continuă a legăturilor culturale ale românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor.

Dar preocuparea lui S. Mihali nu se rezumă numai la sporirea abonaţilor pentru reviste. El se străduieşte să le asigure un conţinut cît mai adecvat cerinţelor publicului. De aceea, se arată indignat atunci cînd editorul revistei (T. Cipariu) publică cu prea multe detalii „protocolul comisiunii filologice..., neroziile lui Pralea, ale... lui Corbea şi ale altora, în loc de a ne da nesce articlii instructivi despre diverse părţi ale gramaticei etc. Singur documentele istorice şi ce ai scris Dta avură... valoare"[13]. El se arată îngrijorat atunci cînd, la începutul anului 1872, revista apare tot mai greu şi cu mare întîrziere. În scrisoarea sa din 6 aprilie 1872 el exprima „părerea de rău a mai multora de aici pentru

---

[4] Arhiva istorică a Bibliotecii Filialei Cluj-Napoca a Academiei R.S. România, Fondul Blaj, arhiva personală Ioan Micu Moldovan (azi trecut la Arhivele Statului — Cluj-Napoca, doc. nr. 4189—4230.)

[5] *Idem*, doc. nr. 4189.

[6] *Idem*, doc. nr. 4190.

[7] *Idem*, doc. nr. 4201.

[8] *Idm*, doc. nr. 4194.

[9] *Idem*, doc. nr. 4191.

[10] *Idem*, doc. nr. 4213.

[11] *Idem*, doc. nr. 4192.

[12] *Idem*, doc. nr. 4206.

[13] *Idem*, doc. nr. 4207.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

încetarea „Archivului" și-l sfătuiește pe I. M. Moldovan ca „încetînd în Sibiu, să se continue la an nou venitoriu la Blasiu, ieșind o dată sau de două ori pe lună...", el dîndu-și, în continuare, tot concursul pentru susținerea lui"[14]. În speranța că sfatul său va fi ascultat, Simion Mihali continuă să facă abonamente și în anii următori[15], pentru a fi pregătit în eventualitatea că „l-ați mai potea scoate"[16]. Îi îndeamnă pe cei de la Blaj să-i scrie lui Străjanu la Iași și lui Papiu Ilarian la București în acest scop[17]. În scrisoarea din 27 decembrie 1885 el concepe chiar un plan mai îndrăzneț pentru reapariția „Archivului", propunînd lui I. M. Moldovan tipărirea a cel puțin 1.000 de exemplare, care să fie trimise tuturor abonaților „Gazetei Transilvaniei" și „Tribunei", precum și tuturor ziarelor cunoscute în România. Pentru el cere 100 de exemplare, pentru care promite să facă abonamente. La București să fie trimise 200 de exemplare pe adresa profesorului de Istorie universală de la liceul „Sf. Sava", C. C. Dobrescu, iar la Iași, Ploiești, Bîrlad și în alte orașe cîte 50—100 de exemplare. S. Mihali se arată foarte optimist, deoarece își încheie scrisoarea cu cuvintele: „Cred că încercarea va reuși, mai ales că aveți multe documente relative la România de publicat și ar fi pecat a remîne nepublicate". Iar ca ultim îndemn: „Completați monumentul pe care l-ați ridicat cu publicarea Organului Luminării, Archivul și alte scrieri literarie"[18].

Corespondența lui S. Mihali cu I. M. Moldovan dezvăluie preocuparea de a difuza în România și alte reviste transilvănene. El s-a îngrijit de abonarea craiovenilor la „Economul", pentru care reușește să facă abonamente mai ales printre agronomi[19], iar la „Foaia scolastică"[20], printre profesori.

De asemenea, a încercat să obțină colaborarea transilvănenilor la ziarele din România. În acest sens, recomandînd în scrisoarea din 15 decembrie 1866 ziarul „Românul" al lui C. A. Rosetti, ca fiind „cel dintîi ziar românesc", îl îndeamnă să scrie „cîte ceva într-însul", ba mai mult, „să scrieți cît de des, la jurnalele de aici, iar noi la cele de acolo", pentru ca „cei de aici... să cunoască împrejurările de acolo,... care atît de pucin le cunosc"[21]. În mod asemănător recomandă transilvănenilor „Arhiva istorică" a lui Hasdeu, arătînd că ea, printre altele, publică numeroase documente istorice traduse din limba slavonă, mai puțin cunoscută transilvănenilor[22].

O altă coordonată a activității lui Simion Mihali, așa cum o dezvăluie corespondența sa purtată cu I. M. Moldovan, este aceea a publi-

---

[14] *Idem*, doc. nr. 4215.
[15] *Idem*, doc. nr. 4214, 4216.
[16] *Idem*, doc. nr. 4213.
[17] *Ibidem*.
[18] *Idem*, doc. nr. 4224.
[19] *Idem*, doc. nr. 4216, 4217.
[20] *Idem*, doc. nr. 4220.
[21] *Idem*, doc. nr. 4189.
[22] *Idem*, doc. nr. 4191.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cării unor manuale, pe care să le trimită apoi şi în Transilvania. În acest sens el vine în întîmpinarea străduinţelor permanente ale lui I. M. Moldovan de a înzestra învăţămîntul elementar şi secundar românesc cu manuale şcolare şi materiale didactice[23], convins fiind că educarea şi ridicarea culturală a poporului român este o condiţie esenţială a emancipării sale economice şi politice. La sfîrşitul anului 1867 S. Mihali publica „Botanica pentru clasele inferioare", într-o formă nouă, modernizată, deosebită de cea publicată la Blaj[24], din care trimite 100 de exemplare şi în Transilvania, la Blaj şi Năsăud. Pentru a putea circula în Transilvania, arată el, şi a fi folosită de elevi, a şters locul apariţiei manualului, adică Craiova, trecut lîngă numele editorului[25]. Ortografia ei — specifică S. Mihali într-o scrisoare — „este tot a D-lui Cipariu sau a Blajului sau a presei de dincolo, deşi nu este chiar a... Gramaticei D-lui Cipariu..., dar eu m-am mulţumit că am putut delătura deocamdată coadele şi căciulile"[26]. În anul 1868 S. Mihali publică Compendiul de Istoria naturală pentru clasa a IV-a normală, pe care o recomandă şi transilvănenilor[27]. În anul 1869 doreşte să publice Zoologia şi Mineralogia pentru clasele gimnaziale — arată scrisoarea din 3 septembrie 1869 —, dar din cauza întîrzierii sosirii hîrtiei, „fiindcă e comandată chiar de la o fabrică din Viena", ea nu va apărea decît spre sfîrşitul anului[28]. Şi, într-adevăr, la 14 octombrie acelaşi an, apare Zoologia, pe care o trimite a doua zi în 100 de exemplare, aşa cum s-a cerut, celor de la Blaj [29]. În noiembrie acelaşi an, trimite blăjenilor 50 de exemplare din Mineralogia sa, completată cu Geologia, „adevărata istorie a pămîntului", elaborată conform cerinţelor examenului de bacalaureat[30]. Deoarece manualele sale sînt cerute şi la Iaşi, el îi propune lui I. M. Moldovan o sugestie venită din partea unui profesor din Beiuş: „Ar fi bine să ne înţelegem toţi profesorii de la gimnasiele române de dincolo şi de dincoace şi să introducem aceleaşi cărţi în toate clasele"[31]. În anii următori este preocupat de elaborarea Istoriei naturale. Deoarece întîrzie cu publicarea ei, el recomandă iniţial transilvănenilor cursul de Istoria naturală a lui Ananescu, tipărit la Bucureşti, pentru clasele superioare din licee şi gimnazii, pentru ca „să scape şcolarii de scrisul cel mult"[32]. Fiindcă I. M. Moldovan nu se arată satisfăcut de acest manual, el îi recomandă pe cel de Istoria naturală pentru cursul superior al lui Dem. Brînză, profesor la Universitatea din Iaşi, pe care-l introduce ulterior şi la liceul din Craiova[33]. „Cartea — arată S. Mihali — este bine lucrată

---

[23] Ioana Botezan, *Fondul de documente Ioan Micu Moldovan*, în *Rev. Arh.*, an XLVII, vol. XXXII, nr. 2, pp. 506—508.
[24] Arhiva istorică a Bibl. Fil. Acad. Cluj... doc. nr. 4192.
[25] *Idem*, doc. nr. 4194.
[26] *Idem*, doc. nr. 4195.
[27] *Idem*, doc. nr. 4225.
[28] *Idem*, doc. nr. 4197.
[29] *Idem*, doc. nr. 4198.
[30] *Idem*, doc. nr. 4199.
[31] *Idem*, doc. nr. 4200.
[32] *Idem*, doc. nr. 4211, 4213.
[33] *Idem*, doc. nr. 4216.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și bine scrisă, tiparul limpede, ortografia fără coade și căciuli. Îți este mai mare dragul a o lua în mînă. Școlarilor încă le mai place"[34], mai mult decît manualul lui Ananescu. În anul 1877 își va publica și el Istoria naturală, după ortografia cipariană, pe care o recomanda într-o scrisoare din 20 august 1877 lui I. M. Moldovan[35], împreună cu manualul ce cuprindea tabelele zoologice ale lui Schreider, traduse în limba română.

S. Mihali se îngrijește, de asemenea, de trimiterea la Blaj a broșurilor cuprinzînd „Instrucțiunea publică din România", apărute în anul 1870, arătînd că „încît concerne Instrucțiunea, mai ales cea inferioară, se poate prea bine aplica și la Dvs...". Este o carte „prea bine și cu maturitate scrisă, cum arareori se vede..., de unde presupun autorul a fi sau transilvănean sau moldovan"[36]. În anul 1877 el trimite la Blaj și „Monitorul Oficial", cu programa studiilor din licee, gimnazii și școlile normale, pentru a le studia și aplica la nevoie[37].

Totodată, Simion Mihali se preocupă de achiziționarea unor manuale și cărți apărute în Transilvania, cu scopul de a le folosi în liceu sau a le populariza în țară. În mod deosebit îl interesează Gramatica lui T. Cipariu, pe care o cere cu insistență și în repetate rînduri în scrisori, deoarece „îl întreabă mulți despre ea"[38]. Ca răspuns, I. M. Moldovan îi trimite 300 de exemplare în primăvara anului 1870[39]. Mult căutate erau și cărțile religioase din Transilvania. Pentru a le vinde, Simion Mihali angajează un librar de profesie, pe nume Philip Lazăr[40], care se arată dispus să vîndă anual cel puțin 100 de exemplare din Liturghiere, pe care el le și comandă de la Blaj. În același an îi cere lui I. M. Moldovan un număr important de Euchologii[41] și, din nou, Liturghiere, dar, de data aceasta, „din cele cu chartia mai frumoasă"[42], apoi Catehismul scris de Bob, Istoria Biblică cea mare[43], precum și cîteva Catavasiere și Acastistiare, pentru a le da „unui cîntărețiu de la baserica catedrală de aici"[44]. De asemenea, el îl anunță pe I. M. Moldovan că a adoptat manualul de Fizică al lui Micu și Catehismul igienic al lui Vasici[45], că profesorul de geografie din liceu folosește geografia și statistica Europei și a altor continente publicate de Anghel Dumitrescu, iar cel de istorie. manualul de istorie universală a lui Meșiotă[46].

---

[34] *Idem*, doc. nr. 4217.
[35] *Idem*, doc. nr. 4222.
[36] *Idem*, doc. nr. 4221.
[37] *Idem*, doc. nr. 4221.
[38] *Idem*, doc nr. 4200.
[39] *Idem*, doc. nr. 4203.
[40] *Idem*, doc. nr. 4196.
[41] *Idem*, doc. nr. 4203, 4204.
[42] *Idem*, doc. nr. 4201, 4207, 4210.
[43] *Idem*, doc. nr. 4226.
[44] *Idem*, doc. nr. 4210.
[45] *Idem*, doc. nr. 4209.
[46] *Idem*, doc. nr. 4216.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O bună parte din scrisorile trimise lui I. M. Moldovan oferă preţioase informaţii cu privire la viaţa politică şi economică din România. Deşi el declară într-una din primele scrisori că „cu politica nu mă ocup decît numai ca spectator"[47], totuşi, încă în 1867 recomandă transilvănenilor consultarea „Calendariului de la 11 februarie", în care se află bine scrisă răsturnarea lui Cuza...", precum şi „portretele celor ce au luat parte la această răsturnare..."[48]. Cînd, în anul 1870 mişcarea antimonarhică din România se intensifică, luînd chiar proporţii ameninţătoare, el îi scrie lui I. M. Moldovan că în România „Domnia iară s-a despuiat tare. Cauzele sînt — arată el — respingerea partidului liberale, baterea lui în alegerile trecute, apoi insuraţiunea nemţească. Alţii... erau nemulţumiţi din capul locului cu alegerea lui". Cu bucurie îl anunţă pe prietenul său că: „vezui şi alegerea lui Cuza ca deputat de Mehedinţi, patria lui T. Vladimirescu şi primirea lui unanimă de către Cameră..."[49]. Analizînd, într-o scrisoare din noiembrie 1873, luptele dintre conservatori şi roşii, pentru monopolizarea puterii politice, el arată că „Roşii, deşi nu sînt toţi oameni de bună credinţă, eu-i prefer, pentru că voliesc unirea tuturor românilor..."[50]. Şi referirile sale din scrisori cu privire la situaţia economică din România sînt concludente[51]. În mod deosebit se remarcă conţinutul scrisorii din 16 aprilie 1875, care analizează pe larg cauzele şi desfăşurarea crizei economice care s-a abătut şi asupra României[52].

Deşi S. Mihali s-a dedicat, la Craiova, mai ales problemelor didactice şi de propagandă, pentru a contribui pe măsura puterilor sale la modelarea minţii şi sufletului tinerei generaţii şi a educa idealul unirii românilor, n-a uitat, totuşi, nici un moment de patria părăsită, frămîntările transilvănenilor resimţindu-le şi împărtăşindu-le şi el. Astfel el urmăreşte îndeaproape lupta românilor din Transilvania împotriva politicii de deznaţionalizare intensificată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, indicînd calea cea mai potrivită de urmat. De exemplu, în scrisoarea din 13 martie 1867, el îl anunţă pe I. M. Moldovan că i-a trimis lui Ilie Măcelariu „o adresă de felicitare, pentru curajul său din Dieta de la Pesta", deoarece a îndrăznit să se împotrivească încadrării Transilvaniei în regatul maghiar şi a cerut restituirea autonomiei ei. Îl asigură de sprijinul românilor, deoarece „toate ziarele de aici se ocupă acum... cu cauza noastră de acolo"[53].

Atunci cînd, în perioada 1869—1872, s-au dus dispute între activişti şi pasivişti privind tactica cea mai eficace de urmat, îi îndeamnă pe transilvăneni să continue tactica pasivistă „pînă cînd... s-ar restitui măcar atîta autonomia Transilvaniei cît avusese sub Voievozi"[54]. Se

[47] *Idem*, doc. nr. 4204.
[48] *Idem*, doc. nr. 4191.
[49] *Idem*, doc. nr. 4204.
[50] *Idem*, doc. nr. 4216.
[51] *Idem*, doc. nr. 4189, 4216, 4223.
[52] *Idem*, doc. nr. 4218.
[53] *Idem*, doc. nr. 4191.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

arată nemulțumit de faptul că în anul 1867 Constituanta României nu a acceptat planul financiar al Ministerului de Finanțe din care cauză o jumătate din efectivele militare au fost concediate. „Dacă Constituanta primea planul financiar — scrie el, — s-ar cînta acum alt marș la Dvs., iar nu al lui Rakoczi", făcînd aluzie la posibilitatea existenței unui plan de intervenție armată în favoarea Transilvaniei. „Totuși, îi consolează el pe transilvăneni, non est desperandum, pentru că la o învălmășeală accidit in puncto, quod non speratur in anno"[55]. Atunci cînd, în 1873, guvernul burghezo-moșieresc maghiar amenință cu maghiarizarea gimnaziului din Blaj, el se arată indignat de slăbiciunea conducerii bisericii unite din Blaj. „Oare să fie mai puțin energic Capitlul metropolitan de acum ca cel episcopal de la 1842?", cînd românii au știut să se împotrivească cu succes aceloraşi tendințe. Îi îndeamnă pe „profesori să facă cum am făcut noi atunci"[56].

Deoarece, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, emigrările românilor din Transilvania în România s-au întețit din cauza politicii de deznaționalizare, S. Mihali îl sfătuiește, într-o scrisoare din 1869, pe I. M. Moldovan să împiedice „cu vorba trecerea încoace a atîtor tineri și oameni fără nece o meserie", atît din cauza greutăților întîmpinate pentru plasarea lor în muncă, dar și pentru ca să „nu lase țeara pe mîna..." altora, „cărora le parte bine de asemenea emigrațiuni"[57]. El se arată de acord cu emigrarea celor persecutați pentru activitatea politică și a celor cu meserii sau studii, de care era mare nevoie în țară. Tinerii rămași acasă, dacă sînt înrolați „să nu le fie frică de armată", ci mai bine „învețe mînuirea armelor, căci și acelea le va aduce un folos cîndva".

Numeroase scrisori conțin referiri la viața sa personală și familiară, la greutățile întîmpinate pentru susținerea și întreținerea numeroasei sale familii, la constanta sa preocupare pentru ziua de mîine. Astfel, dintr-o scrisoare din anul 1877 aflăm că i s-a născut al 10-lea copil, că din cei 10 au rămas în viață opt[59], că una din fete s-a măritat cu Mihail Străjean, cel de-al treilea profesor craiovean venit din Transilvania. Pentru a face față greutăților pecuniare, determinate de instruirea copiilor săi, se vede nevoit să deschidă un pension de băieți — ne informează o scrisoare din anul 1869[60], pentru care îi cere lui I. M. Moldovan să-i trimită „un pedagog din Blasiu". Acesta trebuie „să fie serios, se-și scie ținene autoritatea între băieții noștri cei rei și... răsfățați... Apoi. să aibă îndemînare bună la aritmetică, ca să scie cu facilitate rezolvi... numerile complexe". Promite că-i va asigura condiții materiale bune și-l va sprijini să se poată califica ca profesor[61].

---

[54] *Idem*, doc nr. 4211.
[55] *Idem*, doc. nr. 4191.
[56] *Idem*, doc. nr. 4.213.
[57] *Idem*, doc. nr. 4.196.
[58] *Ibidem*.
[59] *Idem*, doc. nr. 4.220, 4.223.
[60] *Idem*, doc. nr. 4.198.
[41] *Idem*, doc. nr. 4.226.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În concluzie, studierea corespondenței dintre Simion Mihaili și I. Micu Moldovan contribuie, pe lîngă completarea datelor sale biografice, atît de lacunare, la reconstituirea activității multilaterale desfășurate de unul din dascălii emigranți transilvăneni, mai puțin cunoscut și prezentat de istoriografia noastră, care a fost Simion Mihali. Plecat din Transilvania, va continua să desfășoare, în patria adoptivă, o însuflețită activitate de transmitere a cunoștințelor specialității sale, să popularizeze revistele și ziarele transilvănene, să răspîndească ideile progresiste ale epocii, să contribuie, alături de ceilalți cărturari, la modelarea minții și sufletului națiunii române[62].

Activitatea lui Simion Mihail vine să confirme, o dată în plus, constatările făcute de Bacalbașa privind aportul transilvănenilor la educarea generațiilor de tineri. „Profesorii ardeleni nu erau numai învățătorii cunoștințelor din programe, toți erau și apostoli. Oriunde era un dascăl, catedra se înălța tribună... oriunde s-a arătat ardeleanul s-a aprins o făclie românească. Și nici o făclie nu s-a stins...“[63].

În legătură cu documentele pe care le publicăm în anexă, precizăm faptul că am urmărit o transcrie a lor cît mai apropiată de original. Am renunțat la u final, lăsîndu-l însă în cazurile cînd este precedat de i. Exemplu orașiu. Litera q am transcris-o c, d cu valoare de z am transcris-o z, é cu valoare de ea sau ia, am transcris-o ca atare, o cu valoare de oa am transcris-o oa. Am adaptat textul la ortografia actuală, pentru a înlesni lecturarea materialului documentar. Întregirile din paranteze patrate [ ] ne aparțin. Restul textului cuprins în paranteze ( ), ca și punctele de suspensie din scrisori sînt conforme cu originalul.

Cele 40 de scrisori, după cum am precizat și în studiu, fac parte din fondul Blaj, arhiva personală Ioan Micu Moldovan de la Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R.S. România, azi trecut la Arhivele Statului Cluj-Napoca. Documentele poartă cota de inventar nr. 4189—4227, dintre care publicăm cu acest prilej, în ordinea lor cronologică, doc. cu nr. 4189 — 4203.

---

[62] Dezbaterile Adunării Deputaților 1893/1894, nr. 18 din 23 decembrie 1893, p. 184; Aurelia Bunea, *Parlamentul României și imigranții români din monarhia habsburgică (1892—1914)*, în *Studia, Historia*, fasciculus 2, anul 1974, p. 89.

[63] Iuliu Moisil, *op. cit.*, p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Document nr. 4189.

Craiova, 15/27 dec[embrie], 1866.

Domnul meu!

Ți-am primit scrisoaria de la 30 noembre, și-ți mulțumesc pentru toate cele împărtășite bune, rele, cum sînt și cum le-a dat Dzieu.

Eaca ve tramit una listă cu 36 abonați la „Archivu". Foaia trebue să ni-o tramiteți per Alt Orșova[1] (post restante), la Craiova. De acolo Dv nu ne poteți tramite Foaia francată pînă aici, ci numai pînă la Rusiava[2], așiadară și noi vom tramite numai prețiul intern de 3 fl[orini]; căci cu restul trebue să ne împăcăm cu poștea noastră și cu împărțitoriul[3]. N.B.: Această poște nu este poștea românească a statului, ea nu este nici poștea austriacă, ci o poște (nemțească) tocmai de negoțiatori ni-o aduce poștea particularia de aici, cu care noi comunicăm cu ceealaltă lume. Aceștia-i plătim noi transportul de la frontieră pînă aici. Deci, prin contract. Însă acei 3 fl[orini] nu vi-oi tramite în chartia, ci în metal, socotind cîte 3 zwantichi[4] la 1 florin, așia precumu-i primesc de la abonați. Voi comunica și cu ce voliu potea, dar mai întîi trebue se me restaureziu cu sănătatea, pentru că am jăcut foarte reu vreo 4 sept[amîni] din receală. Trebuea se fiți pus un prețiu de 4—5 fl[orini] pre an, nu era mult și se dați un telt[5] mai desvoltat. Ce se facă cetitorii cu 1 coală în 15 zile? Să o învețe de rost?

Nu m-am înșelat cînd v-am fost spus cum că „Românul"[6] e cel dantîi diurnal românesc. Mai scrieți cîte ceva într-însul. Ar fi bine ca dvs.se scrieți, cît de des, la diurnalele de aici, iar noi la cele de acolo. Eu am scris în Gaz[eta Transilvaniei] pre cît am potut și am avut temp (chiar și din pat) mai multe corespondenție, parte anonime, parte pseudonime, parte susemnate cu o inițiale sau alta a numelui mic, cu scop ca se fac cunoscute publicului de acolo mai multe împregiurări de aici. Tot asemenea ar fi necesariu și pentru cei de aici ca se cunoască împregiurările de acolo . . . ș.a., cari atît de pucin le cunosc.

Pre cînd Dv. ve cresce leafa nouă ne scade. Semestrul acesta — iuliu — decembre — ne-a scăzut 30 la sută. Acum se zice că pe an[ul] v[iitor] o se ne scazia 40% ca se echilibreze budgetul; aceasta la toți funcționarii statului, se-nțielege. Moscenire de la Cuza! Scumpetea aici este foarte mare în toate afară de carne. Aceaa înse se va scumpi la primăvară din cauză că nici fen n-a fost.

Dar cine va corege tipariul „Arhivului" în Sibiu? Eram să uit. Banii abonamentului vi-oi tramite pre toți odată, după ce ne veți tramite

---

[1] Alt Orșova = Orșova Veche.
[2] Rusiava = Rușova Nouă.
[3] împărțitoriul = distribuitor.
[4] zwantichi = sfanți.
[5] telt = text.
[6] „Românul" = ziarul lui C. A. Rosetti de la București.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nr. 1 pentru că aici aşia este obiceiul ca oamenii se plătească abonamentul cînd primesc nr. cel de întîi la mînă. Pînă atunci stau cu bun şi garanteziu cu barba mea cea rasă de diumetate. Nu sciu dacă daţi rabbat, al 11-lea exemplariu, seau nu?, dar corespondenţii merită totdeauna, pentru că e foarte multă osteneală a aduna abonaţi, a scoate banii de pre la ei, se mai vesc reclamaţiuni etc. Dacă daţi rabbat, atunci merită şi Olteanu 1 ex[emplar] pentru că el a amblat după abonaţi, fiend eu morbos[7]. Dacă nu, vom plăti şi noi, ca ceialalţi dar apoi atunci corespondentiele redacţiunea ar trebui să le plătească. Nece capra cu 2 ezi, nece lupul flămend. Scrisoaria aceasta o franchez numai pînă la graniţia, pentru ca se meargă încolo lista mai secur[8]. Dă şi Dta 1 piţiula, pentru că eu dedi 2, şi astfel se împărţim în două, deşi inegal, căscigul şi paguba.

Te salut, dinpreună cu pre toţi cunoscuţi.

S. Mihali

Doc. nr. 4.190.

Craiova, 3 feb[ruarie] n[ou] 1867

Domnul mieu!

Scrisoria dtale de la 20 ian[uarie] a[nul] clurent] am primit-o eri, şi astăzi fiend zi de poştia respund la densa. Eu aflai cu cale a ve propune o altă condiţiune mai simplă. Tramiteţi-mi mie 50 de exemplaria din Archivu de-a dreptul sub adresa mea, singur. (pr. A. Orş. post rest.) la Krajova). şi io pentru cîte voi potea împrăscia încoace, încolo, prin oraşiu, vă voi tramite banii în galbeni computînd cîte 1 # [9] de esemplariu. Dein accle 50 ex. voliu plăti portul de la frontieră încoace, după cum me voliu potea înţielege cu secătura cea de poştia privată de aici, — restul întreg lu voi tramite conscientiose. Poştia aceasta are numai pentru epistole simple fixat preţiul de ½ vicesimariu[10]; iar celealalte merg cam după învoieală. Me mir că numai atîţi abonaţi s-au aflat pentru una folia atît de interesante. P-aici credeam că se vor afla mai mulţi ca la toate celealalte jurnale. Dein Bucuresci cîte aveţi? Şi pre cine aveţi corespondente, cum zic p-aici, seau colectante, cum ziceţi p-acolo? Să fiu eu acolo v-aşi fi tramis la 200 de abonaţi. Numai de la profesori şi de la şcolari s-ar potea aduna preste 100 de abonamente. Pentru Cernătescu, prof[esor] de ist[orie] uni[versală] la Universitatea din Bucuresci, fiind aici cu ocasiunea alegerei deputaţilor la 9 ian[uarie] v[echi] nu sciea nemic de abonamente făcute acolo. M-a întrebat, că pre cene aveţi încredinţiat în capitale. Eu am zis că nu sciu. Aşia dlui a zis ca se-l trec în listă, între

[7] morbos = bolnav.
[8] secur = sigur.
[9] # = galben. 1 galben = 4,74 florini.
[10] vicesimariu = a 20-a parte.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

abonații mei, și după ce va primi 1iul nr., va depune banii, unde va fi avisat. Așiadar tramiteți-i un exemplariu și prețiul va plăti-lu: seau la Socek, seau la vr-un corespondente ce caută se va faceți în Bucuresci, seau la mine, respund eu pentru el. Iar ca corespondente ve reco . . .[11].

Doc. nr. 4.191.

Craiova, 13/25 martie 1867

Domnul mieu!

Luai condeiul a mînă, ca se ve înscientiez cum că d[omnul] Georgiu Cernătescu, profesoriul de matematică, cursul superiore, de la liceul nostru, s-a permutat, după cererea lui, în aceeași calitate la liceul din Iași. Acolo dară se-i espediți nrele următoarie dein „Archivu". Cu toate aceste, mie tot 50 de exemplaria se-mi tramiteți fienducă voi găsi eu locul și acelui exemplariu undeva în toată Craiova. Ce poate fi causa de eu nu mai primesc esemplariale dein nr. 2? Cu toate că a trecut o lună, de cînd am tramis, per Bucuresci 30 # dein abonament, și poimîne trebue se easă al 3-lea nr., pre care încă-l ascept în 10—12 zile. Nu me asceptam la o atare neregularitate. Dacă scieam, nu luam asupra-mi nece o însărcinare. Apoi acum dau de alta belea. 6 # am fost pus de la mene, acum cei ce nu apucaseră a plăti mai nainte zic că nu plătesc pînă cînd nu ved mai multe numere, ca se nu pățiească și cu d[omnul] Cip[ariu] ca și cu d[omnul] Eliad, care le scotea ochii cu cîte 1 coală seau 2, dein opurile sale, apoi le mînca banii și nu le mai tramitea nimic. Eacă responsabilitate, mai ca cea ministeriale. V-a trimis Strejan mulți abonați de la Bucuresci? Nu sciu dacă între aceia figurează și Dem. Cazacovici căpitan în pensiune macedoromân. El locuesce în Dealul Spirei nr. 45 care-i cam deoparte a Bucurescilor și poate nu va fi sciut de abonamentele ce le face Strej[an]. Dacă este așia, atunci tramiteți-i și densului 1 ex. și avisați pre Strej[an] ca se-i ceară abonamentul. El de bună seama va primi, încă cu bucuria, pentru că-l sciu că se interesează foarte mult de scriptele d-lui Cipariu.

Ve recomand „Calendariul lui 11 feb[ruarie]", în care se află foarte bene descrisă resturnarea lui Cuza, acest singur articlu plătesce 2 sf[anți] prețiul calendariului. Se află într-ensul portretele celor ce au luat parte la resturnare, civili și militari, a familiei de Hohenzollern, dimpreună cu biografia ei etc. Prin Filtsch[12] se poate procura. Asemenea recomend redacțiunei „Archivului" pre „Arhiva istorică" a lui Hajdeu pentru că conține documente istor[ice] traduse din limba slavonă, pre care literații noștri nu o sciu, nece chiar d[omnul] Cip[ariu]. Broșiurele dein cei doi ani tr[ecuți] se află în librăriele de aci, spre venziare. Mi se

[11] Lipsește sfîrșitul scrisorii.
[12] Filtsch = S. Filtsch, librar din Sibiu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pare cu cîte 1 # de pre un an. În vreun articlu ce se va scrie de acolo la „Rom[ânul]" trebue felicitat ministeriul actuale. Lui Măcelariu i-am tramis o adresă de felicitare pentru curagiul seu la dieta Pestei. Eu zic că Şiag[una] a fost cunoscut cu secretul politicei austriace, pentru aceea s-a opus toturor paşilor naţionali. Jurn[alul] umorist „Ghimpele", a făcut dicţionariul lat lui Stratu, care impută el profesorilor că nu l-au făcut. La lit[era] F pune vorba fur, din care în sens figurat face furi pre toţi funcţionarii, chiar şi pre miniştri. La lit[era] S [i]l pune pre el în vreo 20 de moduri, între altele făcîndu-l: Strages prostratus, herostratus etc. Nr. 26, preţiul 20 par[ale] numărul. De vreţi a-l vedea, vi-l poate tramite Strejanu.

Toate jurnaiele de aici se ocupă acum, plus, minus, cu causa noastră de dincolo.

Ortografia Archivului, deşi foarte depărtată de altele, nu displace aici: dar stilul desplace tare. Ei zic că d[omnul] Cip[ariu] nu poate fi reformatorul limbei, fienducă n-are stil.

Hei! dacă Constituantea primia planul financiariu al Min[isterului] de Fin[anţe] de atunci Br[18]. cu b[ac]notele, s-ar cînta acum alt marşiu pre la dv ear nu al lui Rák[ocz]i, dar fiend lipsa de numerariu, a trebuit se se concedieze 1/2 din forţiele armate. Totuşi non est desperandum, p[entru] că la o învălmăşeală: accidit in puncto, quod non speratur in anno. Într-o epistolă precedentea a mea scrisesem pentru nesce cărţi. Aceeaşi o repet şi acum, şi ca se vină mai pre uşior, se mi le espedieze sub bandă (Kreuzband) fără declararea preţiului. Pentru securitate mai mare, se pot şi recomenda.

Închei cu observaţiunea ca: cînd [î]mi scrieţi, puneţi o marcă de 10 xr[14]. pre scrisoaria, pentru ca mie se-mi remînă a plăti numai portul de la graniţia încoace. Eu şi cînd tramit şi cînd primesc trebue se plătesc, apoi diferenţia între punga mea şi a dv., între casa mea şi a dv adecă a d-tale şi a d-lui Cipariu — este mare.

Salutare cordiale. S Mihali

P.S. Uitaţi-ve pre marcă la pr[incipele] Carol, că aci seamenă foarte bene.

Doc. nr. 4.192.

Craiova, la St. Nicoară [6 decembrie], 1867

Amice!

Apripiandu-se anul nou, grăbesc a ve tramite una listă cu cîţiva abonaţi la Archivu pentru venitoriul an 1868, pre lîngă următoariele oserbaţiuni: Jurnalul se se tramită în an[ul] v[iitor] nu în plic adresat către mene, ci fiacare nr. deosebit sub adresa fiacărui abonat, precum se tramisese nr. I a.c. şi precum se tramit alte jurnale, pentru că aveam

[13] Br. = Brătianu, Ion C., ministru de finanţe.
[14] xr. = creiţari.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

prea mult de lucru cu împărţitul. 2. Espediţiunea se nu se facă per Alt Orşova, ci prin Bucuresci, dar şi aicea nu prin Socec, pentru că de abia le primeam după o lună de zile de la eşire-i; ci precum am mai însemnat „liber" adresat esemplariul fiacărui, şi de-a dreptul la Craiova (per Buc[ureşti]) şi vor veni regulat, aşia mi se spuse de la poştea noastră românească, pentru că deşi nu esiste comunicaţiune oficiale între poştea austriacă cu cea românească, dar esiste comunicaţiune regulată şi cuotidiană. Sosind aici le va împărţi împărţitoriul ziarialeor rom[âneşti] gratis, fiindcă primesce leafa pentru aceasta; eară pentru transportul de la Bucuresci pînă aici, va plăti fiacare abonat cîte 3—4 parale seau 2—3 bani de nr., prea bucuros. Francatura din Sabiu ţiene pînă la Buc[ureşti] luandu-se poştea de cătră ai noştri, ea va avea valoare pîn-aici. Pre lîngă abonaţii ce vi-i tramit acum, poate se se mai adauge încă pucini dar atîţi, cîţi au fost în an[ul] acesta, desicur că nu vor fi, din causă că nu s-a edat[15] jurn[alul] macar odată pre lună, dacă nu s-a potut de 2-ori; se fia esit la 12 nre. eară nu 10 pe an. Din asta causa studenţii abonaţi, cu toţii s-au lăsat, şi n-au mai volit se se aboneze. Şi într-adever că era mai bene pentru ochii oamenilor ca se fia esit cîte 2 coale seau $1^1/_2$, în toată luna, decît cîte 2—3, la 35—40 de zile. Spune-o aceasta dlui Cipariu, pentru venitoriu. Oamenii sînt capriţiosi unii, mai ales cei teneri, p-aici ca şi p-aliurea. Li se uresce aşteptînd după articlii ce nu sînt terminaţi într-un nr. Banii vi i-oi tramite, după sosirea nrului I, îndată ce voi aduna 10 cîte 10 # cel pucin. Spune, te rog, profesoriului de Istoria naturale în gimn[aziul] inf[erior] cum că am început a tipări Ist[oria] nat[urală] pentru clasile inferiori. De Crăţiun va eşi Botanica, aşia, cît s-o poată avea şcolarii cu începutul sem[estru]lui II. Ea este cu totul transformată de cum o tipărisem în Bl[aj] şi nu după sistema artificiale a lui Lineu, ci după metodul naturale a lui Iussieu[16]. Va fi cam de 6 coale. Dacă o primiţi (în sf[în]ta unire, carte tipărită la eretici) atunci scrieţi-mi cîte esemplaria se tramit. Ea se tipăresce fără coade şi fără căciule, dar nici tocma cu ortografia strictă a dlui Cip[ariu]temendu-me se nu scotia ochii şi se reiepte[17], — ci cum scriu diurnalele celelalte de dincolo, ad sistema gram. a dlui C[ipariu] modificată după pronuncia de astăzi.

Scăpai astă toamnă de Albulescu, dar el nu scapă acum de poliţia noastră. Între hoţi este amestecat şi un împărţitoriu de la poştă, care insciinţia pre Albulescu cînd duce cariola seau diligenţia bani mai mulţi.

Spune fratelui mieu multe complemente, şi-i voi scrie mai tîrziu cînd voi avea mai mult temp. Astădată-mi dă mult de lucru botanica. Fr[atele] Farago, unde se află? în Bl[aj] ori a trecut la Năsăud?

Ve salut cordialmente pre toţi. S. Mihali

Ca se nu îngreun scrisoarea, însemn aci numele abonaţilor, cîţi am pot[ut] face pîn-acum: 1. P.M. Fontanin, 2. Em. Chinezu, 3. Ioane Faur,

---

[15] edat = editat.
[16] Iussieu = Jussieu, Antoine — botanist francez (1748 — 1836).
[17] să se reiepte = să se refuze.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

4. Pompiliu Popescu, 5. Demetriu Valerianu, 6. Nicolau Mălădărescu, 7. Georgiu Chiţiu, 8. Şt. N. Rusenescu, 9. Boicea Radianu, 10. C. Mar-Ocneanu, 11. Petru Opranu, 12. protopopul Glodeanu Ilie, 13, diaconul Const. Gerota, 14. Sc. S. Murgăşianu, 15. Teodor Macinca, 16. Ioane Grecescu, 17. B. Calloianu, 18. I. Bombăcilă, 19. Georgiu Constantu, 20. Ştefan Nicolopolu, 21. I.P. Pârvulescu, 22. G. I. Pessicu — suprefect de Calafat, 23. C. D. Otetelişianu, 24. C. Olteanu, 25. Grig. Otetelişianu, 26. Dem. Caprianu, 27. Emilia Szkreszevski, 28. Simeone Michali, 29. Panait Ioanide, 30. B. Popescu — revisor scolastic.

P.S. Tramiteţi Archiv. întreg din a[nul] c[urent] 1867 dlui I. Bombăcilă. şi voi tramite galbenul deosebi de abonam[ent] a.v. Tramiteţi nr. VIII dnei Emilia Szkreszevski, că i l-a rupt copilul, şi a zis că-l va plăti. Mai tramiteţi nr. III dlui G. I. Pessicu — subpref[ect] la Calafat, pentru că din greşială n-a fost adresat, ş-am înapoiat Cip[ariu] la Bucuresci.

Doc. nr. 4.193

Craiova, a 2-a zi de Crăţiunul nemţilor [14/26 decembrie], 1867

Amice!

Pre lîngă celi 30 de abonaţi tramişi în ziua de Sant Nicoară, ve mai tramit astăzi încă siease şi anume: Constantin Otnescu, Anastasiu Stolojianu, Michaele Ruszkovsky, aceştia din cei de anu; ear la ceşti trei următori, se le tramiteţi şi Archivul din anul trecut întreg, şi nrele anului venitoriu. Aceştia sînt: Ioane Teodorianu, G. P. Constantinescu — profesor de matematică, Ioane Lupescu — şieful staţiunei telegrafic-poştali.

Mai repet odată, cum că nrele anului v[iitor] se se tramită per Bucuresci, şi deschise la fiacare abonat. Încît pentru Archiv, întreg din anul ce espiră, io cuget că ar fi mai bine a-l tramite, la fiacare, în plic, cu Werth[18] ca şi o carte şi cu recepisse tot prin Bucuresci. Nrul ultim nu l-am primit încă. Cum am mai scris, de cînd ni-l tramite prin Socec, ne vine foarte tîrziu, după o lună şi mai tîrziu de la eşirea lui. Bag sama Filtsch tramite plicul pînă la Bucuresci cu ocasiuni nu prin poşte, fiindcă nu vedeam nece o marcă, nece un sigil de-a poştei pre plic.

Spune d-lui Cipariu se scoată în fiecare lună cîte un nr., fia şi mai mic.

Cene e stilistul acela mare al publicaţiunei de arendarea posesiunilor gimnasiali, de a pus verbul „se vor da în arendă etc." în al 26-lea rînd de la subiect. Apoi substant[ivul]Economat nu l-am mai auzit pînacum.

Ce e cu metropolia? pre cene aveţi candidat, la întîmplare de alegere? Pînă cînd o se meargă lucrurile p-acolo, tot anapoda? Quousque

[18] cu Werth = cu valoare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

abutere patientia vestra? Pînă cînd vor merge ele reu la Roma.

Spune salutare fratelui mieu, și îmbrăcișiare celor cunoscuți.

La revedere S. Michali

Doc. nr. 4.225.

Craiova, la Rosalia a.c. [19 mai], 1868

Domnul mieu!

Cu asta ocasiune-ți respund la scrisoaria din 11 mai. Poșta noastră cătră Sabiniu[19] încungiură pre la Pitesci, din causă că vechia linia: de aici prin Drăgășiani cătră Rîmnic, nu s-a mai deschis, fiend statul în proces cu eredii[20] anteprenorului de vr-o 4 ani. De aceea ve sosesc scrisorile noastre mai tîrziu cliar[21] și decît de la Foxiani. De altm[interea] poșta pleacă și sosesce *din* și *in* Craiova în toate zilele, în doue direcțiuni spre Bucuresci, și spre Severin, cătră Pesta-Viena etc.

Sasul[22] și-a făcut de cap est an. Nr. XXIV a sosit aici a treia zi după eșirea lui. Nr. XXV nu mai sosesce, deși au trecut 2 sept. de la eșirea lui de sub presă.

Aici dereptate că n-ai potut lucra în cestiunea datoriei tipografice. Voi complana eu acea cestiune cu d[omnul] Cipariu, deacă se va potea. Încît despre vagabundul cu celi 6 # : „Ce-i din pisică, șioareci mănîncă". În bun loc au ajuns, numai de ar sta cît de mult, dară le va folosi ceva.

Omul cutarele . . .! Olteanu adusese scirea de pre la Gherla, Năsăud, cum că e român bun, om învețiat (în cele basericesci), om morale, tener, energic etc. În tot casul, de preferit celuialalt candidat (al dv). Nece cu capul de pieatră, nece cu pieatra de cap. Un Șiuluțiu nu mai poteați găsi, decît numai în Wlassa, Mihali, Antoneli. Înțieleg *român* numai, căci Siul[uțiu] încă n-a făcut nemic pentru școale, prea pucin pentru cler, înțieleg organisarea, nu fundațiunea. Sinodu[l] a vrut se tienă (din gura-i de mortuis non nisi vere!), dar n-a tienut cînd ar fi potut. Eu sciu că a fost ocasiune de 2 ori. Nu sciu deacă candidatul dv. ajungînd la potere, și-ar fi dat toată osteneala întru a pune în lucrare punctele sinodului alegătoriu; după cele ce a probat în conferențiele cu Nunți . . despre cari nu sciu deacă dta ai auzit ceva, căci mi se pare că nu erai în Blasiu, — apoi am tot dreptul de a me îndoi. Docti sînt inepți. Dar fac prea mare indiscrețiune, — și me opresc aci, lăsîndu-te cum zice românul se cugeți.

---

[19] Sabiniu = Sibiu.
[20] eredi = moștenitori.
[21] cliar = chiar.
[22] Sasul = librarul S. Filtsch din Sibiu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Am scos „Compendiul de Ist[orie] nat.[urală] pentru şcoalele primarie de ambe sexe", care aici se predă în cl. IV primaria, adecă normale. Pre la septembre va eşi ceealaltă ediţiune din manualele pentru gimnasiu. Nu sciu în ce mod se ve tramit, din causa vamei. Poate că se le adresez lui Filtsch, fiendcă în Sabiu se vămuesc, şi este oarecare tapagiu. Lui [î]i vor trebui procente pentru osteneală. De cumva vei merge în vacaţiune[23] la Sabiu, te rog se liei vorba cu densul în asta privinţia, şi se-mi scrii. Pre noi nu ne superă vama p[entru] cărţi, deşi o avem aici în urbe. Nu că vama ar fi şi dincolo superătioasă, ci multă amblare. Nu mi-ai fost scris, cum ai petrecut la Bucuresci? şi ce impresiune ţi-a făcut capitalea noastră semi-orientale.

Salutare la toţi celi cunoscuţi; rogîndu-te a primi de la mene strîngerea de mînă amicale, remaniu

al d-tale

Stimătoriu
S. Michalescu

Doc. nr. 4.194.

Craiova, 3/5 ian[uarie], 1869

Domnul mieu!

Eri a 2-a zi de anul nou al nostru primiiu epistola d-tale venită prin poşta rom[ână] via Bucuresci. Va se zică ea făcu un voiagiu de 14 zile pîn-aici. Eaca plenipotenţia pentru manualele mieu. Cam tîrziu; veţi împărţi-o poate cu coala şcolarilor de acolo; căci sem[estrul] II este aci, şi trebue început cu Botanica numaidecît. Eu aici n-am trebuinţia, anul acesta, pentru mene, dar mi-au cerut din alte locuri la vreo 50 ex. Eu nu o voliu mai retipări aici, ci voi trage esemplariale necesaria de la dv. şi le voliu recomenda şi altora care-mi vor cere. Cu toate că mi-a oferit un librariu 40 ¢ pentru 1.000 de ex. Eu-i cerui 50 p[ara]le de arg[int] nu de aur, a 31½ lei v[aloare] nu a 32.

Poimîne [i]ţi voliu tramite 1 ex. din Botanica cores şi modificat unde voliu afla cu cale, prin ticăloasa de poştia nemţească care ved că mai subsiste încă. Se zeci că preste 3 luni se va aplica convenţiunea poştale. Nu sciu ce n-au terminat încă ai noştri.

Cît pentru schimbarea unor *cuvente francite*, reveziend manualele le voi scaimba eu, încît va fi compatibile cu sensul. Apoi francescile sînt tot latinesci modernisate, stricate; pre cînd latinescile vechi adesea nu dau sensul cerut, exact, fiindcă latinii seau romanii nu s-au ocupat atît cu Botanica ca francesii, germani etc., aşia e cu vorba *seva* fr[anceză] *sève*, un fel de suc deosebit al plantelor. După Botanică, voliu tramite mai tîrziu 1 ex. reveziut din Zoologia, apoi din Mineralogia. Pentru înlesnirea şcolarilor va fi mai bene a le tipări separate, cum făcui eu. Pentru ca se nu scoată oclii[24] în Austro-Magiaria, la titlul cărţii după

[23] vacaţiune = vacanţă.
[24] ocli = ochi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

numele autoriului, profesoriu... nu trebuie pus în „Craiova". Voi îndrepta io în manuale.

Pentru „Archivu" am scris și lui Chițiu deputat de aici în Camera de la Bucuresci, ca se deschidă o listă de abonament între deputați. Euchologiul vine foarte scump...[25]

Doc nr. 4.195.

Craiova, 16 ian[uarie] v., 1869

Domnule Moldovene!

Vei fi receput pîn-acum atît scrisoaria mea recomendată, cît și esemplariul din Botanica, cores, după care va se se tipărească ediţiunea nouă. Aci mai am unele de oserbat, cari atunci remaseră, avend graba, fiendcă eram ocupat cu esamenile semestrului prim. Acele sînt Vorba *seva*, puneţi-o românesce = must (sève), pre unde ocure[26]. La pag. 10 linia 10, după „alburnu" puneţi în paranteze (alburnum). Linia 11 după „anima lemnului" puneţi earăşi în parantese (duramen). La pag. 12 scriea 3, aşia: 3) *Bulbul* seau *ceapa* (bulbus) etc. „Crinul nemţiesc" (iris germ.) trebue înlocuit pretotendenea cu „stangin", fiendcă şi aicea aşia-i zic; eu m-am fost luat după Istoria lui Barascu fiendcă la Buc[uresci] [î]l numesc astfel. Adausele, pre unde n-au eşit clar scrisă, le va potea descifra mai lesne unul de ace[e]aşi specialitate pr[ecum] d[omnul] Boeriu, seau d[omnul] Crişianu, carele va trebui se facă şi corectura. Ortografia. Ea este tot a dlui Cipariu seau a Blasiului seau a presei de dincolo; deşi nu este chiar a Archivului seau a gramaticei dlui Cip[ariu]. Me esplic: eu m-am mulţiumit că am potut delatura deocamdată coadele şi căciulele. Apoi spuniu drept că nece nu trebuesc copiii încurcaţi cu atîtea secături filologice, etimologice; aceste fia pentru celi mai înaintaţi, ear copililor trebuesc procurate înlesniri cît se poate mai multe. Afară de asta ei au se-şi bage, dintr-însa, scientia în cap n-au se fofologeze, vream se zic filologeze. În privinţia unor vorbe, („Cuvent" aici însemnează: ratio), ce se zic? caută se sancţionăm usul de aici, deşi mai pucin regulat, pentru că vezi d ta, noi sîntem în maioritate .-.. avem şi urechi mai delicate... Deaca eu aşi zice în clase: *sierbesce*, *sierbesc*, m-ar rîde ciocoiaşii în facia cu hohot. Auzi tu Domnule, neamţiu... Dum fueris Romae, romano vivito more... Nece chiar Nae nu potem aici zice, ci nava, nave seau corabia; pentru că Nae este foarte usitat ca nume propriu, prescurtat din Nicolae, şi atunci altă belea. În scurt: aici nu se ocupă atît de vorbe, pre cît se ocupă de stil, şi chiar sacrifică regularitatea eufoniei. Dincolo sacrifică eufonia şi chiar stilul unor regularităţi stricte. Speràm că din toate aceste ne va scoate Societatea Academică, creand un ce mediu; pîn-atunci înnotăm care cum potem. Stilul fia clar limpede şi la înţieles zic ei, fiendcă el arată mentea limpede seau obscură a autoriului. Vorbele sînt un ce convenţionale, cari se scaimbă după temp, şi după gustul oamenilor. De

[25] Lipseşte sfîrşitul scrisorii.
[26] ocure = unde va fi cazul.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aceea Gazeta n-o mai citesce nimene aici. Nenea Iacob[27] a îmbetrînit înainte de temp. După ce veţi scoate broşiurele mele de sub tipariu, puneţi-le preţiul pentru România în lei (noui) şi bani. Eu nu-l pusesem, pentru că le vendeam aici mai scumpe ca în afară; precupeţiam. Veţi sci că 1 leu n[ou] face 1 zlot de aramă, 10 bani 1 dutca[28] seau 1 şuştaca[29], 5 bani 1 groşiţia[30] etc. Astfel veţi primi de aici preţiurile în mon[edă] sun[ătoare]. Ne veţi înlesni (facilita) şi venderea, pentru că cu fl[orinii] de chartia cari aci suiu aci scad, nu ne potem desbeta. Odată-i fl[orinul] 6 lei v[aloare], odată 5 lei par[ale] 35 seau 20 par[ale] etc.

Mai eaca şi cîţiva abonaţi la Archivu: Dl. G. I. Pessicu — judecătoriu, Dl. Nicolau T. Cîncea — proprietar, Preutul Branescu — profesor de religiune la liceu, Basiliu Calloian — profesor de ist[orie] univ[ersală], Michaele T. Stătescu — advocat. Mai sper a ve tramite încă. Scrieţi lui Filtsch se facă a ne veni mai curînd; căci earăşi a început a ne veni la luna. Mi-au cerut de la Iaşi 50 botanice şi i-am îndreptat la dv. Scrie-mi dacă aţi început lucrarea. Dar banii cînd mi-i daţi? Cene dirige tipografia?

La revedere

Al dtale amic
S. Mihali

P.S. Un nepot al noului metropolit fost oficir a trecut p-aici, către capitale. Fie în Fox[ani] prof. de 1. lat.-rom. Ve recomand gram. lat. a lui Badilescu de la Buc[ureşti] pentru că e cu mult mai bună ca a lui Schinagl tradusă de d. Cipariu.

Doc. nr. 4.196.

Craiova, a 3-a zi de Rosalia [8 iunie], 1869

Domnule!

În scrisoaria de eri tramisă în a d-lui Cipariu, ulitai se-ţi scriu despre unele lucruri, despre cari volieam a-ţi scrie încă mai de demult. La acele se adause astăzi şi ceva în cestiunea Archivului. Deci: Întreabă te rog pre d[omnul] Beniamin Filip, pentru ce s-a lăsat de planul conceput a[nul] tr[ecut] de a tramite încoace apa de Tür? Eu-i găsisem o casă prea solidă sub firma: Fraţii Şt. Saita, care-i plătesce marfa îndată la sosire, şi nu-i cere decît 10 la sută. Casa este o băcănia, pentru că aceste se ocupă cu venderea apelor minerali, dar cea de întîia băcănia în Craiova, avută şi neîncurcată. Binevolieascǎ a se adresa prin o scrisoaria spre a se înţielege mai deaproape; 5 xr. nu-i o lume.

Un librariu de aici anume Philip Lasar, româno-israelit, de becsületes ember, kár hogy nem magyar isráelita, zice că ar potea vende în tot anul pînă la 100 de ex. dein Euchologiu, deaca tipografia i-ar tramite

[27] Iacob = Iacob Mureşianu.
[28] dutca = veche monedă măruntă de argint din România.
[29] şuştac = veche monedă măruntă de argint din Transilvania.
[30] groşiţia = groş, veche monedă măruntă de argint din Transilvania.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în deposit cu un rabat cam de 20 la sută. Dar cu un preţiu (în mon[edă] sun[ătoare] mai scăziut de cum este cel defipt în mon[edă] de chartia. Preţiul se se desemne în lei noui şi bani, adică în fl[orini] v.v. (10 bani = 1 dutca). Banii pentru cărţi se va respunde în napoleoni, Lia[31] înţielegere cu directoriul (?) tipografiei şi ne rescrieţi. Pentru ovreu garantez că e om de omenia. Luaţi înţieles şi de la Filtsch în privinţia tramiterei cărţilor: cum vene mai bene, cu poştia, au cu ocasiuni? Aseminea se-mi scrie şi d[omnul] Cipariu despre Principiale dsale, al cărora nece preţiul nu-l scim. Io ulitai se-i scriu, dar în urma nece nu încăpu în scrisoaria-mi.

Sînt trei librari aici, înse cel însemnat mai sus se ocupă, între altele, şi cu venziarea cărţilor basericesci. Despre vama de acolo, întreabă şi pre d[omnul] Cipariu. Nr. XXV al Archivului sosi astăzi, dar prin Ungaria şi Banat per Alt Orşova pre cînd Turnul Roşiu se afla deinaintea saselor din Sabiniu. „Şi-caută sasul pipa, şi ea-i în gura la el". Aşiadară numai în asta privinţia se-i scrieţi, adecă ca se espedieze per Rothenthurmpass[32]. Drului Vercescu i-au tramis numai nrii dein anul acesta, cu toate că scrisese pre şiuviţia rom. nr. 1. Au fost înse nrii rom. XXI. Însumi le veziui cu ochii la poştia. Scrieţi-i dar ca se-i tramită şi de pre cei 2 ani trecuţi. Înse acum îndată, ear nu cu nr. ce va eşi la 1 iuliu, pentru că pre cînd va sosi acela, io nu voi fi în oraşiu, ci voi eşi pentru vacaţiune la un sat lîngă Jiu, unde me aflase, mai an, Farago, şi nu voi potea lua banii pînă la reîntoarcere în 7 bre[33] v[echi]. De altm[interea î]mi poate cene ceneva scrie şi în vac[anţă] pentru că le primesc acolo, una cu ziuariale, mai în toată ziua.

Împiedicaţi pre cît poteţi cu vorba, trecerea încoace [a] atîtor tineri şi oameni fără nece o meseria. Atari oameni adaug numai contentiunea. Tenerii se înveţie carte seau maestria[34]. I duc în catane? nu face nemic, înveţie mînuirea armelor, căci şi aceea le va aduce un folos cîndva... Alţii iearăşi, vezia-şi de cap nu peregrineze fără nece un rost, fără neci o înţielegere praevia[35].

Eri auzii că se află la Romnic venind încoace mai mulţi teneri şi-un preut, care şi-a lăsat nevasta şi copii[i], şi a emigrat, poate că nece el nu scie că încotro? şi pentru ce? Sînt aici la „Telegrafu" doi teneri studenţi din Bl[aj] veniţi astă-toamnă, cari după ce au flămenzit cîteva luni (pre cari nece nu-i cunosc), i s-a făcut milă fostului şief Lupescu (de la Şeica) şi i-a primit la „Telegrafu", dîndu-le cîte ceva de la sene ca se nu pieară de foame. Acum după ce au ajuns la o mică leafă, se zice că au scris la Blasiu, lăudîndu-se în gura mare: cum că atîţi şi atîţi au pre lună, ca şi cum ar fi o treabă mare a avea 150 lei v[echi] pre lună, într-un oraşiu mare ca acesta,unde 1 # valorează cît 1,2 fl. dincolo. Am venit, cu rîndueala, cum se zice, am 1.000 l[ei] v[echi] pre lună, şi încă

[31] Lia = Ia.
[32] Rothenthurmpass = Pasul Turnu Roşu.
[33] 7 bre = septembrie stil vechi.
[34] maestria = meserie.
[35] praevia = în prealabil.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în tot ceasul m-aşi reîntoarce, deaca n-aşi avea copii[i] prin pensioane, gratis, şi n-aşi trebui a le da o educaţiune după spiritul tempului. De voi ajunge ca se trag pensiune, me şi reîntorc. Altceva e cînd vene cineva, avend studia, fiend absolut, seau şi mai bene avend o meseria, se însoară aici. Aşia mai merge. Dar altm[interea] remania fiacare în cuibul seu. Nu lase ţieara pre mîna varvarilor, cărora le pare bene de aseminea emigraţiuni. Nu înmulţiească aici nemulţiemirea; nu deie nascere la receală şi antagonism între fraţi etc. Înţieleg şi aceea, cînd e ceneva persecutat. Dar altm[interea] eu unul, ca şi Bariţiu ş.a. nu aprob deloc emigrarea.

Cunoscutul d-lui Gabr[iel] Pop, fu aici mai mult temp. El acum se află la o moară pre Olteţiu. Acolo ar potea se-şi facă parale, dar spune că e prea cheltuitoriu. Nu sciu ai noştri se-şi adune cîte ceva, cînd au ocasiune, ca celi de aici. Ar trebui ca fraţii blăsiani se le dea lecţiune de materialism. El ar vrea se afle, ce-i fac părenţii, şi n-au suferit ceva din causa lui?

Precum vezi nu tieniu rigoare nece în limba, nece în ortografia, în epistole. Aşi ţiene înse cînd aşi scrie în Archivu seau vreun op literariu, ori scolastic pentru clasile mai înalte.

Salutare şi fraţia! S. Michalescu

Doc. nr. 4.197. Craiova, 3 sept[embrie] n[ou] 1869

Domnul mieu!

Eri primii broşiura dtale cu mulţiamita pînă la refuire, şi astăzi me grăbesc a respunde, ca se sciţi cum stă lucrul cu Zoologia, Bot[anica] etc. pentru clasile gimnasiali. Aşia că, nece pînă astăzi n-am potut-o pune dein nou sub tipariu, din causa lipsei de chartia. Tipografia noastră nu s-a aprovisionat cu chartia destulă, ca se-i ajungă şi preste veară, fiendcă pîn-ai veara nu avea de lucru, afară de nescari publicaţiuni, anunţiuri, etc. Cîtă fusese, o consumă mai toată broşiura mea pentru şcoalele primarie, pre care am scos-o mai întîi în 2.000 de es. din causa, că şcoalele primarie s-au început la 16 aug[ust] v[echi]. Din aceasta am tramis 100 es. lui Filtsch în comision, cu rabat de 30 la sută, şi spesele lui. Şi 1 es. sub bandă profesoriului de Ist[orie] nat[urală] de la şcoala preparandiale din Blasiu, şi Năsăud, ca probă. Preţiul 40 xr. 7 coale. În toată ziua se aşteaptă chartia, fiendcă e comendată de mult, chiar din iuliu, la o fabrică din Viena. Îndată ce va sosi chartia se vor pune cîte doi, trei pre cules, fiendcă lucru n-au. Apoi pentru tipărit este o machină, care scoate 1.400 coale pre oră. În primele zile ale lui 7 bre vechi, trebue se easă Zoologia cu Mineralogia, fienducă n-am nece 1 es. din ce se predau. Tipografii mi le promisese pre cîteşi trele pre 1ª septembre v[echi]. După ce va eşi 1ª broşiura Zoologia, numaidecît [î]ţi voliu tramite esemplariale cerute, în modul cum mi-ai scris. Apoi pre celealalte — dacă nu va fi prea

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tîrziu. Pînă atunci profesoriul respectiv facă cum va potea, dicteze etc. Mult tare nu se va amîna.

Cînd am veziut publicată cartea d-tale în Gazeta, atunci îndată mi-am adus amente de causa nerespunderei.

Amblarea d-tale şi a frate-mieu pre la locul nascerei noastre, mi-a impres o sensaţiune aduncă, precum şi orice menţiune despre frumosul şi nefericitul Ardeal.

Salutare S. Michalescu

P.S. Poate cărţile dineuntrul Austriei seau din Germania, nu sînt supuse vamei, fiendcă eu am trebuit se fac o declaraţiune pentru vamă, în nesce rubrice tipărite franţiozesce.

Cum v-a plăcut beszada[36] d-rei Constanţia Dunca?

Doc. nr. 4.198.

Craiova, 3/15 oct[ombrie], 1869

Domnul mieu!

Abia eri eşi Zoologia întreagă de sub tipariu, şi astăzi am espediat cele 100 de es. cerute, despre care nu lipsesc a te înscienţia. Întîrziarea a provenit, între altele, din scaimbarea machinistului. Preţiul se află în dosul cărţii, espres după moneta noastră: noua şi vechia; ceea ce va se zică 1 sf[anţ] şi 1/2. Două es. = 3 sf[anţi]. Aceasta ar însemna că la dv se se vendă cu 50xr. esemplariul. Aşia ar fi cînd acei bani ar fi în sunătoria. Dar ce fac io aici cu chartia dv. rectius a kaiserului? O schimb cu scădere; prin urmare trebue se vendeţi esemplariul cu 60 xr. chartia. Costul transportului opresce-l din preţiul cărţilor, şi banii mi-i tramite mie de-a dereptul cu poştia. Primesce 1 es. d-ta gratis, şi unul [î]l dă profesoriului de Ist[orie] nat[urală], asemenea gratis. V-aş fi scris numele pre ele, dar sînt esemplariale la librăria, de acolo se espediează. După Zoologia s-a pus sub presă Mineralogia cu Geologia (adeverata Istoria a pămentului). Voi tramite şi din acele cel pucin 50 es. După acestea va urma Botanica. Cîte es. se va tramite din ea? La Zoologia am adaus, la început, fisiologia omului şi a animalilor sup[erioare] dar foarte pre scurt. Mai pre larg ocura în cursul superioriu. Aceasta este adeverata scientia naturale, Zoologia (ca şi Geologia). Înşirarea de clasi, ordine şi familie etc. e numai o copilăria; căci tot nu se pot nece a 10-a parte memora într-un manuale scolastic, fia cît de mare, pre cît temp e scolastic. Dar a cunoasce organisaţiunea şi funcţiunile animalelor (şi ale omului) este de cel mai mare interes practic. La anul cred a potea scoate şi cursul superioriu. Apoi me apuc de traducerea lui Pliniu.

Făcui o încercare şi deschisei un pension de băeţi, fienducă nu me-

[36] beszada = cuvîntarea.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ajungeam cu salariu. Familia mi s-a îmmulţit şi mărit. Scumpetea a crescut şi cresce mereu. Dar o ducem reu cu servitorii, căce nu se găsesc; cîte doi trei galbeni capetă o bucătăreasă şi neci astfeliu nu se găsesce. Aseminea o ducem reu cu meşterii, că sînt pucini şi scumpi, tac că ei sînt toţi străini.De aceştia deaca ar veni aici cît de mulţi, dar nu şcolari cu 2—3 clase gimnasiale din Bl[aj] şi de aliurea, căci aceştia sînt numai spre greutatea societăţii.

Facia cu aceasta, nu mai potiu se me ocup cu abonamente etc. în venitoriu. M-am ocupat destul cu altele; se mai ved şi de ai mei şi ale mele. Mai vezia şi alţii de ale lor.

Mi-a fost imposibil a urma întocma ortografia Gramaticei Societatei, după cum am însemnat în dosul titlului, mai ales în partea ce fusese încă odată tipărită. În Geologia am urmat-o mai strict. Din aceasta Gramatica, tramite aici 50 es. librariului *Iosef Samitka*, cu rabbatul, cu care veţi tramite celor din Bucuresci. Pentru credit, respund eu.

Acum salutare şi frăţia! S. Michalescu

P.S. Primit-au broşiura mea „Compendiu", de la Filtsch, la preparandia din Blasiu?

Doc. nr. 4.199. Craiova, 3/15 nov. 1869

Domnul mieu!

Caută se fi primit de mult pachetul cu Zoologiele. Eaca şi Mineralogia, adausă cu Geologia, care coprende proposeţiunile esame[nu]lui generale (de maturitate, aici baccalaureat). Aceste le lipii de Min[eralogie] ca se le predau în cl. III fienducă în a V-a abia-mi ajunge tempul pentru Zoologia şi Botanica, rectius pentru fisiologia animale şi vegetale, stăruind şi aci mai mult asupra proposeţiunilor prescrise pentru bacalaureat. Derept aceea ve tramit numai un singur esemplariu ca proba. Convenindu-ve [î]mi veţi scrie şi ve voliu tramite, cîte poftiţi. Io cuget că Mineralogia s-ar potrivi şi la dv în cl. III-a, ear Geologia în a V-a. Botanica, sept[ămînă[venit[37]. O puniu sub presă. Ce e cu Gramatica premiată? Pentru ce nu ne mai sosesce? Aici va avea mare căutare. Dă dein Zoologia 1 es. fratelui mieu ca present de la mene.

Primesce etc. etc. S. Michali

P.S. Preţiul acestei cărţi însemnat în dosul ei, va fi în mon[edă] austr[iacă] 80 xr. Agio[38] nu-l mai comput[39]. El este cam esagerat şi pentru noi şi pentru voi. Causa e că am scos numai pre 1/2 numerul esmplarialor de sub tipariu, de ceea ce scosesem dein Zoologia.

---

[37] venit. = viitoare.
[38] agio = adaos.
[39] comput. = socotesc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Doc. nr. 4.200.

Craiova, 24 nov. 1869

Stimate Dle Moldovene!

Am primit cu mulțiumită banii keiserului și scaimbîndu-i la zaraf am căpătat pentru ei 4 napoleoni, adecă 80 lei noi; — 20 lei scădere. Deni asta causă nu se pot vende cărțile de aici la dv cu un prețiu mai eftin. Am depus la librăria Ios[if] Samitca, ca se se espedieze cele 50 es. de Mineralogia-Geologia; despre care prin aceasta te anunțiu. Botanica am dat-o la tipografia, și luni ce vene se apucă se culeagă la dînsa.

Este adevărat că d[omnul] Boeriu este dispus dein Blasiu? D[omnul] Kövary dir[ectorul] de la Beiușiu zice că ar fi bene se ne înțielegem toți profesorii de la gimnasiele române de dincolo și dincoace și se introducem aceleași cărți în toate clasile. Foarte patrioticesce!

Filtsch, rectius Spreer[40] nu se mulțiumi cu un rabat de 30%, ci ceru se-i și franchez pachetele. Eu i-am scris — astădată — că portul se-l oprească din banii cărților. Altădată înse nu-i mai fac această concesiune; pentru că d.c.[41] pînă la Iași e portul mai mare ca pînă la Sabiu, și totuși le dau rabat numai 25% și se mulțiemesc. Vama de care me întrebi este a keiserului, nu a României, așia mi s-a spus.

Te rog se predai epistola din pachet, fratelui mieu. Dînsul este liniscit, pentru că este dedat cu ticăloșiele lumei: precum me dedau și eu. Scria-mi odată, cum primești pachetele cu cărți? Cene ți le scoate de la vamă? Merg întregi, numai cu declarația, seau desfăcute?

Eșind gram[atica] nu întîrzia a espedi esemplariale cerute la libr[arul] Samitca; fienducă me întreabă mulți despre ele.

Acum primesce cordialile mele salutațiuni.

Al d-tale

sincer amic
S. Michalescu

Doc. nr. 4.201.

Craiova, 19 dec[embrie] v[echi], 1869.

Domnule Moldovene!

Astăzi primii scrisoarea d-tale de la 24 dec. n., și dedi ordine librariului Iosif Samitka, ca se tramită cele 50 es. dein Botanica. Dein ele opresce d-ta unul și dă și d-lui Boeriu unul gratis, spunendu-i complementele mele. Celealalte le vende școlarilor cu cîte 50 xr. esemplariul; cam scumpe, dar am computat și agiul. În genere luînd sînt prea scumpe

[40] Spreer = librar în București.
[41] d.c. = dusul cărții.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(cu 1 leu n[ou] es[emplarul]), dar am tipărit numai 500 ex. nu 1.000, ca din Zoologia. Banii pentru cărțile mele nu mi-i mai tramite, pîn-atunci, pînă cînd nu se va depura[42], mai întîi, detoria ce o am la tipografia, ori la fundul scolastic, cum sună adresa ce mi-o tramisese Consistoriul, mai an, deacă nu vrea d[omnul] Cipariu se o plătească, pentru că l-am suplenit trei ani de zile și la fine [î]mi tramite 1 bilet de soldare. Nu voliu ca se me afle congresul basericesc mixt figurînd ca detoriu la cercetarea fondurilor și se zică că am fugit cu detoria neplătită.

Va se zică s-a facilitat tramiterea cărților de aici acolo. Deacă oficiul vamale le tramite de-a dreptul la locul destinat, nece că mai trebue scrisoaria anunțiatoria, destul fiend adresa, fattura etc. și declarațiunile ce se mai fac în nesce folie tipărite. Tot aseminea pachetați și dv cărțile de acolo, adecă în pînză groasă, ca se vină nevetemate. N-ar strica a tramite și dein liturgiele cele noue, cu lit[ere] lat[ine] vreo 10 es. ca probă, lui Ios[if] Samitka.

Voliai se zici că stilul și tratarea materiei este grea dein partea II-a a Mineralogiei ad dein Geologia, pentru clasea, în care se propune Mineralogia. Aceasta o cred și eu; așia e natura obiectului, de aceea însemnasem că, partea aceea s-ar mai potrivi în cl. V, ad în cursul sup[erior]. Dar P.I. seau Mineralogia propria, nu cred se fia grea, mai liușor nece că se poate tracta. Aici o înveția și fetele în cl. II a gimnasiului lor. Cu toate acestea și Geologia eu o propuniu aici în cl. III gimnas[ială] sem[estrul] II, fiendcă prof[esorul] de fizică, tot începe el fis[ica] dein cap în cl. IV a. Am și început și am mers înainte cu cîteva foi, sept[ămîna] tr[ecută] încă, și școlarii nu mi s-au plîns pînă acum.

Deacă vei vedea că prea întîrzia tramiterea Gramaticei, espedieazămi 1 es. sub banda, și vei opri pentru el din banii cărților, cît o fi. Bene că mi-ai scris, se tramit numai 50 ex. dein Bot[anica] căci zisesem se espedeze 100 es. poimîne, a 2-a zi de siabeșiu[43].

Scrisoaria frate-mio o vor fi confiscat la vamă. I-am scris acum extra, mai adunîndu-se și material.

Salutare cordiale d-tale și la celialalți cunoscuți.

Amic S. Michalescu

P.S. Astăzi ninse aici mai întîi în iearna asta.

Doc. nr. 4.202.

Craiova, 24 dec[embrie], 1869

Domnul mieu!

În scrisoaria de alaltăeri ziceam cum că am dat ordine la librăria se împacheteze cele 50 es. dein Botanica. Aseară mergînd p-acolo, [î]mi spuseră că n-au avut temp, înse astăzi seau mîne... oricînd nu va fi tîrziu

[42] depura = clarifica.
[43] siabeșiu = șabes. De la Sabát — Sîmbăta, ziua de repaus a evreilor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pînă la februariu a ajunge acolo, așia cred eu. Inse în privința prețiului, scrisesem se le venzi cu cîte 50 xr. esemplariul. Acum reviniu asupra lui și zic că o fi prea mare, deci se remania numai 45 xr. esemplariul.

Salutare și la mulți ani!

S. Michalescu.

Doc. nr. 4.203.

Craiova, a doua zi de postul mare [23 februarie], 1870

Iubite Cetățiene!

Am primit scrisoaria d-tale de la 21 febr. cal[endar] nou. Gramatica d-lui Cipariu a sosit la Samitca în nr. de 300 es., dar Euchologiul și es. mieu de gram[atică] cu epistola, de cari amintesci n-au sosit. Te rog dar se reclami. Tramite și vreo 10 es. de Principia, fienducă în gram[atică] se provoacă foarte des de ele.

Cu gîndacelii, însumi am ulitat de unde a intrat acea caracteristică în manualele mieu: după vreun autoriu seau dupe atlas? destul că ea figurează de la I-a ediţiune pînă la ultima. Și aceea încă am uitat cum a fost individuul ce-l voi fi avut cîndva în mînă. Voliu cerceta la veară, cu toate că sînt pădurile depărtate și giuriu înpregiuriu urbei noastre mai numai nesip (arina) arzetoriu. De altm[interea] [î]ți mulțiumesc pentru observațiune. Bucuros primesc și altele.

Deși eram determinat a nu me ocupa cu nece un abonament, totuși n-am potut scăpa de rogarile celor ce urmeazia, spre a-i abona la „Archivu". Aceștia sînt afară de dl. *G. M. Fontanin* — directorul, despre care v-am mai scris: 1) Ioane Faur — profesoriu, 2) Const. Olteanu — idem, 3) Dem. Valerian —idem, 4) Dr. Ioan Vercescu — medicul spitalului civil, 6) Boicea Radianu, 7) Nicolau Măldărescu, 8) Georgiu Chițiu — advocat, 9) Emanuele Chinescu — idem, 10) Petru Opranu — proprietariu, 11) Ștefan Nicolopolu — profesor, 12) Dra Constanța Oteteliş̦ianu, 13) Teodor Macinca — profesoriu, 14) Const. Vulpescu — școlariu în cl. VI gimn., 15) Alesandru Viișorianu — școlariu cl. V. gimn. Banii după sosirea nrelor. Cari m-or îmbia, i voi mai tramite, dar se amblu anume n-am temp.

Salutare și frația! S. Michalescu

16. Dna Emma Teodorianu — directoaria Internatului Popoviciu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

THE CORRESPONDENCE BETWEEN IOAN MICU MOLDOVAN AND SIMION MIHALI

(Summary)

Within Ioan Micu Moldovan's vast correspondence with the most remarcable politicians, scholars and scientists of his age in Transylvania and Romania particular place should be reserved for his exchange of letters with Simion Mihali. The latter, a Transylvanian of origin, was born at Valea Luncii, a village near Dej, in 1825, studied in Cluj, eventually at Blaj where he took a degree in theology.

Simion Mihali started his activity as a priest and teacher in Blaj, later, however, driven by patriotic feelings so much alive at that time, he would leave for Romania settling in Craiova in 1860 to become a teacher of natural sciences at the local secondary school where he also taught physics and chemistry.

During his long years as a teacher, beside his patriotic and cultural militancy he was busy in the didactic field publishing a series of textbooks and scientific works, like his „Flora of Craiova", one of the first of the kind in our scientific literature, as well as a valuable „History of Nature".

His versatile activity is well reflected in the correspondence exchanged with Ioan Micu Moldovan, of which a set of 40 letters is preserved in the Blaj Collection —the personal archives of Ioan Micu Moldovan — kept for a time in the Library of the Cluj-Napoca Branch of the Romanian Academy, at present in the State Archives — Cluj.

The study of the correspondence, wich extended over 20 years, between 1866—1886, will be an important aid in reconstituting the many-sided activity of one of Transylvania's emigrant teachers less known and described by our historiographers, in reassessing the life of Simon Mihali, or as he also used to sign, Mihalescu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ELIE CÂMPEANU, ISTORIC ŞI LUPTĂTOR PENTRU DREPTURILE ROMÂNILOR DIN SECUIME ÎN PERIOADA PRE- ŞI POST-MEMORANDISTĂ

TRAIAN DUŞA

Cunoaşterea strădaniilor de punere în circulaţie a unor adevăruri istorice legate de originea, formarea şi continuitatea poporului român susţinute de înaintaşi este o datorie a oricărui cetăţean al patriei dar mai ales a celor ce se ocupă de cercetarea unor probleme fundamentale de istoria României. Pornind de la acest imperativ am considerat că, punînd în lumină activitatea de istoric, cărturar şi om politic, desfăşurată de Elie Câmpeanu, în Secuime, între anii 1884—1918, întregim galeria profilurilor mureşene, parţial cunoscute prin ceea ce s-a publicat pînă în prezent.

Elie Câmpeanu s-a născut pe meleagurile mureşene, în 1859, la Goreni, lîngă Reghin, dintr-o familie de ţărani din care s-au desprins oameni cu vederi înaintate care şi-au înscris numele în istoria Mureşului de Sus prin fapte demne de toată lauda. Un strămoş de-al lui Elie Câmpeanu a participat la răscoala antihabsburgică din 1703—1711, condusă de Francisc Rákóczy al II-lea, care „căpătînd tot mai mult un caracter social, la răscoala »curuţilor« s-a alăturat un însemnat număr de români şi din scaunul Mureşului, îndeosebi ţărani iobagi, sub conducerea căpitanului Câmpean Bucur, în timp ce Vasile Fekete, Dragul, Balica şi alţii conduceau răsculaţii din celelalte părţi ale Transilvaniei"[1]. Bunicul său, Ion Câmpean, din Goreni, de lîngă Reghin, a fost pus în faţa plutonului de execuţie ... şi împuşcat la Viile de lîngă Teaca, în primăvara anului 1849 sub acuzaţia de instigator al românilor. Tatăl său „Ion, fost revoluţionar-lăncier, la vîrsta de 18 ani, a fost prins şi condamnat la moarte scăpînd prin evadare"[2]. Atît bunicul cît şi tatăl lui Elie Câmpeanu, ca participanţi la revoluţie, au făcut parte din lagărul militar de la Teaca, subordonat Legiunii a XII-a, „... unde — curînd — contigentele de voluntari ale legiu-

---

[1] vezi: I. Chiorean, Tr. Duşa, Gr. Ploeşteanu, Cetatea Tîrgu-Mureşului. Tîrgu Mureş, 1968, p. 23.

[2] Dr. Titus Mălai, *Un luptător al Unirii ardelene: protopopul Elie Câmpeanu*, în *Curentul* din 27 ianuarie 1937.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nii sale (ale lui Constantin Romanu-Vivu — subl. ns.) vor atinge cifra de aproximativ 3000 oameni".[3]

Ca şcolar, Elie Câmpeanu a manifestat calităţi deosebite, fiind unul dintre cei mai înzestraţi absolvenţi ai Seminarului teologic din Blaj, din promoţia 1883. În anul 1883 a fost numit învăţător şi apoi preot în comuna Subcetate-Mureş. Venirea lui într-o comună pur românească îi asigură posibilitatea afirmării calităţilor de orator, cărturar şi de demn apărător al drepturilor conaţionalilor, frustrate prin diferite maşinaţiuni şi piedici, în problema traducerii în fapt a Patentei din 1854, promulgată de Francisc Iosif, cu privire la reglementarea raporturilor dintre foştii stăpîni şi supuşii lor, la emanciparea jelerilor din Transilvania şi împroprietărirea lor prin răscumpărare. Locuitorii comunei Subcetate se aflau într-un lung şi greu proces cu foştii „domni de pămînt", contele Lázár, grofii Veress, Horváth şi alţii, apăraţi de autorităţile din comuna vecină, Remetea, încă de pe vremea preoţilor Ioan Urzică şi Petru Dobreanu[4]. Cu entuziasmul său caracteristic s-a angajat, cu trup şi suflet, cauzei comune şi a apelat la serviciile juridice de autoritate ale dr. Ioan Raţiu, cunoscut memorandist şi preşedinte al Partidului Naţional Român din Transilvania[5] şi ale dr. Patriciu Barbu, avocat şi om de cultură din Reghin, memorandist de frunte şi acesta[6], cu ajutorul cărora locuitorii din parohia sa au avut cîştig de cauză în instanţă, obţinînd dreptul asupra păşunilor, fîneţelor şi pădurilor care făceau obiectul procesului. A rămas pentru această faptă neuitat în comuna Subcetate, şi drept răsplată, în 1926, i s-a acordat Diploma de „cetăţean de onoare"[7], iar în prezent s-a încetăţenit ideea ca o stradă din comună să poarte numele lui Elie Câmpeanu, idee care tradusă în fapt poate fi considerată ca un act de cultură şi lăudabilă recunoştinţă pentru omul şi faptele sale cetăţeneşti.

După 14 ani de rodnică activitate în Subcetate, a fost numit protopop în Gheorgheni, unde a desfăşurat, cu acelaşi entuziasm, o muncă plină de dăruire, cu mici întreruperi, pînă în 1916. În dubla sa calitate de protopop şi inspector şcolar „zideşte ..... şcoli româneşti"[8] şi sprijină activitatea „Astrei" în Secuime pentru a fi cunoscută de cît mai mulţi români. În 1912 a protestat împotriva trecerii românilor din Giurgeu şi Ciuc la Episcopia ungurescă de la Hajdúdorog (Ungaria), fapt ce i-a adus condamnarea

---

[3] I. Chiorean, *Constantin Roman-Vivu*, în *Profiluri mureşene*, I., Tîrgu Mureş, 1971, p. 127.

[4] Elie Câmpeanu, *Note referitoare la istoria Varvizului*, 1904, 15 p. (manuscris), un exemplar în copie se află în posesia noastră, provenit de la familia lui Câmpeanu prin intermediul lui V. Dobreanu din Subcetate, coautor cu subsemnatul la o monografie amplă a comunei Subcetate Mureş.

[5] Vezi: *Scrisoarea lui Ioan Raţiu către Elie Câmpeanu, trimisă din Turda, în 18 iunie 1890*, în care se referă la istoria luptei varvizenilor cu foştii „domni de pămînt". Actul original a fost donat lui Vasile Dobreanu din Subcetate de către fiica lui Elie Câmpeanu, Maria Togănel din Tîrgu Mureş. În prezent acest act se află în posesia noastră.

[6] Vezi: Gr. Ploeşteanu: *Patriciu Barbu*, în vol. *Profiluri mureşene* I, Tîrgu Mureş, 1971, pp. 205—216.

[7] Arh. St. Tg. Mureş, Fond Elie Câmpeanu, dos. nr. 1, fila 24.

[8] Dr. Titus Mălai, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

la închisoare „și i s-a sistat ajutorul de la stat și bursele pentru doi copii aflați la școală“[9]. După intrarea României în război, în august 1916, în viața lui Elie Câmpeanu se petrec evenimente mari. Cînd armata română a ajuns în Gheorgheni, unde-și avea reședința, el i-a făcut o primire entuziastă. „Bucuria i-a fost de scurtă durată și odată cu retragerea trupelor române a trebuit să ia Preacucernicia sa toiagul pribegiei, împreună cu familia sa. Firește, din ceea ce avea nu a putut să ia cu sine aproape nimic. Și așa a fost nevoit să îndure întreaga mizerie a refugiului moldovenesc, prin Roman, Iași etc. Cînd s-a întors la vatră, prin 1919, n-a mai găsit decît ruine, și abia după aproape alți doi ani i s-a putut face rost să fie numit iarăși protopop la Tîrgu Mureș“[10].

În timpul refugiului în Moldova, harnicul cărturar și inimosul dascăl „creează și administrează spitale de război. E asistat de fii săi Ioan, absolvent al Teologiei din Blaj și de Liviu, viitorul chirurg cu renume pînă departe peste frontiere, trecut și el prin extraordinare peripeții pentru a scăpa din ghiarele urgiei străine“[11].

Anii petrecuți în Moldova, alături de alți refugiați și oameni politici români, sînt prilej de evidențiere a spiritului de dăruire al acestui cărturar patriot, încredințîndu-i-se funcția de conferențiar la Armata a II-a a generalului Averescu, „pentru ca pe timpul guvernării acestuia să ajungă senator“[11]. În toamna anului 1918, în vîltoarea evenimentelor, care vor culmina cu Marele Act de la 1 decembrie, de la Alba Iulia „revine în Secuime în calitate de consilier tehnic al armatei generalului Moșoiu“[12]. După Unire, Elie Câmpeanu a fost deputat în Sfatul Național Român, prefect al județului Mureș, președintele Comitetului școlar județean, deputat și senator în parlamentul român, fiind decorat cu înalte titluri și medalii de demnitarii statului din acea vreme.

Ca slujitor al culturii mureșene, pe lîngă celelalte demnități, are o activitate aproape constantă, cu mici întreruperi, din 1922 pînă la sfîrșitul vieții, la 21 ianuarie 1937, la Tîrgu Mureș.

O latură mai puțin cunoscută a activității lui Elie Câmpeanu, pe lîngă multiplele forme amintite mai sus, o constituie cea de istoric. Din scrierile sale, care se află donate de familie la Arhivele Statului, Filiala Tîrgu Mureș, ne dăm seama că avem de-a face cu un cunoscător, susținător și apărător al continuității noastre pe întreg teritoriul patriei. Acele micromonografii de 12—25 de pagini, întocmite între anii 1890—1914, pentru comunele Sărmaș, Varviz (Subcetate), Voșlobeni, Ghimeș, Bicaz și altele, sînt mărturii ale unei pasiuni de cercetător al trecutului istoric al localităților românești și al românilor din Secuime. Lui i se datorează paginile de istorie a românilor, a învățămîntului și bisericii românești din Scaunele Giurgeului, Casinului și Ciucului pînă la 1900, în care a relevat, cu date științifice, trecutul românilor din această parte a țării. Aceste pagini se

---

[9] Liviu Moldovan, *Societatea de istorie, arheologie și etnografie din județul Mureș (1924—1940)*, în *Marisia*, VI, 1976, pp. 498—504.
[10] Aurel C. Domșa, *Elie Câmpeanu*, în *Unirea*, Blaj, 20 martie 1920.
[11] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

constituie parte a „Șematismului" bisericii greco-catolice, tipărit la Blaj, la începutul secolului nostru. Contribuția lui Elie Câmpeanu la această lucrare de proporții, avea ca scop suprimarea unei lipse grave, cu destule urmări și implicații naționale, făcută de actele sinoadelor din anii 1725, 1728, 1732 și de Conscripția lui Inochentie Micu Klein din 1733, documente oficiale în care nu se amintea nimic despre românii din această parte a țării.

O cercetare atentă a manuscriselor rămase, a notelor istorice din caietele sale, permite să ne dăm seama că avem de-a face cu un pasionat colecționar de documente, cu un cercetător al arhivelor, unde era avantajat de cunoașterea limbilor germană, maghiară, latină, greacă și slavonă, pe lîngă limba română pe care o mînuia în mod elegant în activitatea sa de orator și autor a numeroase lucrări întocmite în scris. A fost un prestigios colaborator la „Enciclopedia Română", tipărită la Sibiu sub egida Societății „Astra" unde Elie Câmpeanu a furnizat întreg materialul privitor la trecutul istoric al românilor din județele Ciuc și Mureș[12]. Datele istorice culese, prelucrate și recunoscute prin rigurozitatea și ineditul lor, i-au creat încă din tinerețe (perioada 1884—1905) prestigiul meritat, atrăgînd atenția oficialităților din Ciuc. În 1907, la 20 septembrie, primește de la prefectul județului Ciuc, Kállay, istoric și el, adresa Nr. 795/13 septembrie, în care i se cer, în termeni oficiali, date istorice despre 45 comune din protopopiatul Giurgeului și 17 din protopopiatul Trei-Scaune. Reproducem întrebările: „De cînd există în ele (în comunele înșirate)[13] parohii gr. cath., mai bine zis, nu sînt la D-l protopop date istorice cu privire la acelea ca de cînd se pot cu ele arăta existența românilor? Căci în Conscripția Epp. Klein 1733 Jud. Ciuc nu e amintit. Sau se poate arăta în care an au colonizat românii aceste comune, și că din România au emigrat în Ciuc?"[14]

„Am fost informat că Sf. ta ai însemnări de mare valoare referitoare la acestea și pe mine ca istoric mă interesează mult"[15].

Din răspunsul trimis cu Nr. 593/1907 desprindem curajul istoricului care, înarmat cu dovezi, precizează: „E lucru constatat că în Conscripția

---

[12] *Șematismul venerabilului cler al archidiecesei metropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pe anul domnului 1900 de la Sânta Unire 200, Blaș*, Tip. sem. arhidiecesan, pp. 332—246.

[13] Comunele la care se referă Kállay sînt în Protopopiatul Giurgeului: Alfatău, Csomafalva, Békás, Bélbor, Csíkszentdomokos, Dánfalva, Jenőfalva, Karczfalva, Madaras, Szenttamás, Kozmás, Csobotfalva, Csicsó, Csomortány, Delne, Göröcsfalva, Madéfalva, Pálfalva, Rákos, Somlyó, Szentmihály, Csíkszentmiklós, Szereda, Taplocza, Vacsárcsi, Várdotfalva, Holló, Borszék, Damuk, Gyímesbükk, Középlak, Felsőlak, Gyergyószentmiklós, Szárhegy, Tekerőpatak, Kilyénfalva, Salamás, Zsedánpatak, Tölgyes, Zsedántelek, Várhegy, Ditró, Vasláb, Újfalú, Remete (total 45 comune). Din protopopiatul Trei-Scaune i se cereau date istorice despre 17 comune după cum urmează: Nagykászon, Kászonfalu, Csíkszentgyörgy, Bánkfalva, Csekefalva, Menaság, Mindszent, Szentkirály, Szentmárton, Zsögöd, Csíklázárfalva, Csatószeg, Kozmás, Szentsimon, Tusnád, Verebes. Am redat numele localităților după grafia de la începutul secolului ținînd seama că orice cunoscător al realităților de azi din zona respectivă poate deduce ușor numele acestor localități pe harta României Socialiste.

[14] *Ibidem.*

[15] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Epp. Klein din 1733 românii din Ciuc nu sînt amintiţi ... din 2 motive ... 1. sau întîmplător sau din neglijenţa conscriptorilor respectivi, sau ceea ce e mai verosimil, e acea împrejurare că în 1733 românii din judeţul Ciuc, la care se ţineau şi cei din Topliţa Română şi cei de pe valea Mureşului pînă la Deda, ierarhiceşte nu aparţineau Episcopiei din Ardeal, ci celei din Moldova. Această afirmaţie o bazez pe următoarele:

a. Românii din Ciuc, Kászon (Casin) şi Scaunul Giurgeului pînă la Deda, nici în 1700, nici mai tîrziu, oficial şi formal nu s-au declarat a lega unirea cu biserica catolică, ci acest act epocal şi istoric numai pe neobservate l-au primit, începînd din 1700 pînă la 1786, şi anume numai întîmplător, mai bine-zis sub presiunea catolicismului din Secuime, care asemenea începînd din 1556—1715 de sub prigoana reformaţilor nu uşor a scăpat ci în unele parohii s-a şi micşorat.

b. Că Românii din Judeţul Ciuc şi pînă la 1750 au fost schismatici şi ca atare se serveau de preoţi şi cărţi aduse din Moldova, ba şi dreptul de a servi în biserici îl primeau de la episcopul din Moldova, se poate vedea din următoarele documentări pe care eu am reuşit a le descoperi. Topliţa Română (acum Maroshéviz), care în 1658 exista ca comună, /avea/ lîngă un pîrîu (Pîrîul Doamnei) o parohie susţinută de o doamnă nobilă din Moldova, şi azi îşi păstrează numele ei, şi pentru călugării schismatici /ortodocşi — ş. a./ a înfiinţat o mănăstire, în care, şi după cum arată o inscripţie aflătoare pe altar, încă în 1742 şi 1755 serveau călugări şi dascăli aparţinători Moldovei, ceea ce mai dovedeşte şi un manuscris aflător tot acolo (Mineiul), şi alte cărţi vechi. Această mănăstire, respectiv mica biserică rămasă, numai după secularizarea împăratului Iosif II a trecut în mîinile greco-catolicilor din Topliţa (...). Credincioşii din Varviz (...) pe baza anticilor însemnări ale bisericii edificată la 1734 şi descifrate de mine, şi în alte însemnări găsite prin vechile cărţi, ba şi din documentele bibl. contelui Lázár, din a. 1733 Fevr. 13 se vede clar, că în această comună au servit pînă la 1765, preoţi din Moldova, spre ex. acei preoţi români din Moldova ca: popa Elisie, Lupu, Iacob, Ioan, George.

În toată Transilvania, dintre cele 55 şcoli române, 8 au existat în Judeţul Ciuc, şi anume: în Voşlab (Voşlobeni), cu învăţătorul Dumitraşcu; în Gy[ergyó]sz[en]tmiklós (Gheorgheni), cu învăţătorul Toader; în Varvíz (Subcetate), cu învăţătorul George; în Kászon (Casin), cu înv. Stan Mihăilă; în Csíkgyergyó (Sîngiorgiu-Ciuc), cu înv. Suciu Dumitru; în Ghimeş, cu înv. Stan Mihăilă; în Szépvíz (Frumoasa), cu înv. Ioan; în Csíksz[en]tdomokos (Sîndominic), cu înv. Alexie. În protopopiatul Trei-Scaune: în Gidófalva-Bodoc (Ghidfalău), înv. Popa George. Din acestea se constată că în Gyó-sztmiklós (Gheorgheni) a fost parohie gr. cat. deja în 1765, însă date nu sînt decît din 1790. Începînd din 1818, Kászonul, Csík-ul şi Giurgeul (de care aparţinea şi Topliţa Română) pînă la 1871 iulie 15, au fost reşedinţe ale Arhidiaconatului şi protopopiatului greco-catolic"[16]. Se dau, în continuare, date exacte cu privire la înfiinţarea parohiilor şi filiilor aparţinătoare de ele.

---

[16] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La întrebarea referitoare la existenţa românilor în comunele judeţului Ciuc, răspunsul este extrem de documentat, pe baza surselor ştiinţifice ale momentului dat, ... „în Giurgeu numai din propria-mi sîrguinţă şi plăcere am învăţat limba maghiară, cu mare interes şi cu obiectivitate istorică, abţinîndu-mă de la veleităţi politice, m-am ocupat mult de această problemă. Scopul meu precis este să descriu istoria românilor din Ciuc, din punct de vedere cultural-religios, etnografic şi etnologic. Însă sincer declar, că încă multe date istorice şi material îmi lipsesc pentru îndeplinirea acestui scop." După ce arată cîte greutăţi a avut şi are de întîmpinat din motive obiective, completează răspunsul cu afirmaţiile: „Pentru dezvoltarea acestei probleme istorice, în primul rînd mi-a folosit ca punct de plecare şi, şi de bază în acest judeţ — atît în părţile de către hotar, cît şi în părţile cu şes: 1. Numirile, adecă toponimia localităţilor, munţilor şi rîurilor numai *române-slave;* 2. Întrebuinţarea de către Secui a multor cuvinte româneşti, expresii, numiri, obiceiuri comune şi tradiţii; 3. Date istorice scrise: însemnări şi documente. Din *aceste izvoare* mi-am format aceea părere şi credinţă proprie, că şi în Secuime, în jud. Ciuc ca şi pretutindeni, de la colonizarea Secuilor (...) Regii Unguri i-au obligat, sau benevol s-au angajat ca păzitori ai hotarelor (grăniceri) mai tîrziu stabilindu-se acolo şi aşa (secuii) au devenit locuitori stabili în localităţi şi (...) din cele mai vechi timpuri au trăit populaţiile secuieşti şi române şi cumane împreună, după dispariţia (asimilarea) elementului slav. Această populaţie mixtă a fost baza şi prima pătură a secuilor în Secuime"[17].

Cu toate că era lipsit de surse suficiente, Elie Câmpeanu nu uită să spună că la colonizarea secuilor ce a avut loc la începutul secolului al XIII-lea, românii erau şi în judeţul Ciuc şi că au rămas mai departe pe pămîntul strămoşesc „... aici locuiesc şi azi"[18]. Folosind documentele din „Csíkmegyei füzetek" Nr. 15, pag. 411, dovedeşte că alături de secuii din judeţul Ciuc în rîndul cărora a fost asimilat prin deznaţionalizare în decursul secolelor elementul autohton, mai trăiesc mulţi români: „aceştia locuiesc în grupuri compacte pe valea Bistricioarei, a Bicazului, în Voşlab, Sărmaş, Varviz." Ideile de bază care se desprind din răspunsul dat cu privire la românii din Secuime sînt următoarele: românii din Secuime, din judeţul Ciuc, provin din trei surse: *autohtonii* care trăiau încă înainte de sec. IX—XII în mijlocul teritoriului României populare din moşi-strămoşi; *transferaţii,* puţini la număr, cazuri izolate şi posibile în oricare parte a lumii, ajunşi aici din alte părţi ale pămîntului românesc, şi *veneticii,* „parte sunt urmăriţi ca delincvenţi din Principatele Române, apoi cei alungaţi de tătari, turci, parte din alte părţi ale Transilvaniei, ba şi din Bucovina şi Galiţia, Basarabia, fugiţi ca iobagi şi jeleri, cari s-au stabilit din secolele XVI—XVIII, ba şi pînă în secolul al XIX-lea; parte s-au asimilat cu Secuii, schimbîndu-şi religia, parte ca greco-ortodocşi, neuniţi au format parohiile descrise, cari mai tîrziu devenind greco-catolice, unite, formează azi ierarhie greco-catolică"[19]. Despre prima şi a doua categorie

---

[17] *Ibidem.*
[18] *Ibidem.*
[19] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

demografică autorul răspunsului face sublinierea că: „Această veche populaţie românească contopindu-se cu secuii a fost primită în clasa I—III, primind şi religie rom. cat.; cei care au mai ţinut la religia veche greacă, după părerea mea, a format cl. IV, dar nu ca iobagi, ci mai tîrziu, după îngreunarea feudalismului au devenit iobagi"[20].

Am reprodus părţi întinse din răspunsul adresat de Elie Câmpeanu prefectului judeţului Ciuc, Kállay, pentru că din acesta se desprinde probitatea lui istorică şi trăsăturile fundamentale ale omului, cetăţeanului şi viitorului vicepreşedinte şi preşedinte al Societăţii de istorie, arheologie şi etnografie din judeţul Mureş, între anii 1925—1931, trăsături care i-au marcat întreaga activitate pînă la moarte.

Numeroase personalităţi culturale din ţară au apreciat atît omul cît şi rezultatele pozitive ale strădaniilor depuse pentru ridicarea pe un plan superior a conştiinţei naţionale a românilor în mijlocul cărora a fost un exemplu de dăruire şi virtute cetăţenească. Nicolae Iorga îi era prieten, sfetnic şi unul dintre cei care-l preţuia pentru tot ce întreprinsese în viaţă, acordîndu-i demnităţi politice în timpul guvernării sale (1931—1932) şi decoraţii[21].

La moartea lui Elie Câmpeanu, Iorga în ziarul său consemna: „Nu-l vom uita uşor pe acest vechiu şi atît de bun prieten... Era în el tot ce osebea... pe atît de tare în suflet, pe cît de modestă-i era înfăţişarea materială: figură tăiată aspru, ca de secure ţărănească în lemn de tisă, ochi cînd strălucitori de veselă bunătate, cînd umezi de lacrimi, cînd scăpărători de mînie împotriva nedreptăţii şi asupririi. Unele din acele glasuri care parcă au în ele îngrămădite dureri de lungi generaţii cărora mîna duşmană li-a stat pe tarele grumaz. Şi mai presus de orice, în sărăcia şi smerenia lui, omul de cuvînt şi omul de credinţă.

Din şcoala durerii ieşeau astfel de oameni"[22].

Ceea ce am făcut în materialul de faţă poate fi considerat doar un crochiu asupra vieţii şi personalităţii lui Elie Câmpeanu, fiind convins că despre el se va mai scrie încă mult, deoarece problemele pe care le-a abordat au rămas şi acum obiect de studiu şi discuţii. De aceea se vor face referiri la opera lui, deşi se află încă în manuscris în cea mai mare parte. Consider că un studiu critic amplu, cu caracter monografic şi publicarea manuscriselor şi notelor sale, n-ar fi lipsit de interes pentru specialiştii în domeniul istoriei şi pentru un public mai larg în zona în care şi-a desfăşurat cea mai mare parte a activităţii sale.

---

[20] *Ibidem.*
[21] Liviu Moldovan, *op. cit.*, p. 493.
[22] Nicolae Iorga, *Elie Câmpeanu*, în *Neamul Românesc*, din 27 ian., 1937.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ELIE CÂMPEANU, HISTORIEN ET COMBATTANT POUR LES DROITS DES ROUMAINS DE LA REGION DES SICULES À L'ÉPOQUE PRÉ- ET POST-MEMORANDISTE

(Résumé)

La personalité d'Elie Câmpeanu est peu connue par la génération de nos jours. C'est pourquoi l'auteur a poursuivi, en se basant sur des documents, à présenter dans cet étude, à côté de quelques dates biographiques, ce qui est le plus important de l'activité de cet homme de lettres, né dans la région du Mureş, à savoir: l'activité d'historien et de défenseur des droits des Roumains du Comitat Ciuc, déployée pendant plus de trois décennies (1884—1916).

L'activité d'Elie Câmpeanu commence en 1884, quand il est nommé instituteur, puis prêtre dans le village Subcetate-Mureş, où il a fonctionné jusqu'en 1898, puis à Gheorgheni où il est archiprêtre de Giurgeu jusqu'en 1916. Il a défendu la cause des Roumains dans leurs procès contre la ex-noblesse, il a soutenu l'enseignement et la culture par la fondantion des écoles et des églises roumaines.

La côté le plus important de son activité, qui lui a donné la force morale et politique a été celui de recherche du passé historique des Roumains de la region des Sicules.

Il a contribué par des dates et des preuves à L'Encyclopédie Roumaine, oeuvre en 3 volumes, imprimée a Sibiu, au début de notre siècle, sous la diréction de la Société „Astra", ainsi qu'à la publication du „Schématisme" sur l'année 1900, imprimé à Blaj. Il a rédigé les monographies restées en manuscrits, des villages Bicaz, Sărmaş, Subcetate, Ghimeş, Voşlobeni.

Une synthèse des convictions et des résultats scientifiques auxquels il est arrivé en étudiant le passé historique des Roumains du Comitat Ciuc c'est la réponse à la lettre du préfet Kállay, du 13 septembre 1907, par laquelle il argumente la continuité multimillénaire des Roumains dans cette zone aussi et le processus de siculisation des Roumains qui a commencée dès la XIII-a siècle, et a été continué systématiquement par divers moyens pendant les siècles suivants.

L'auteur se rapporte aussi à d'autres côtés de l'activité déployée par Elie Câmpeanu, qui ont inscrit son nom parmi les gens de la culture du cours moyen et supérieur de Mureş.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PROBLEMATICA STATULUI ÎN OPERA LUI C. DOBROGEANU-GHEREA

ION LEICU

Opera reputatului marxist român C. Dobrogeanu-Gherea îl înfățișează pe acesta posterității nu numai în ipostaza de talentat critic literar și estetician, deschizător de drumuri în domeniul respectiv, ci și în cea de veritabil sociolog și politolog, fiind părintele sociologiei și politologiei marxiste românești. El are meritul de a fi întreprins primele cercetări de pe poziții sociologice și politologice marxiste structurilor românești ale vremii sale, scrierile lui fiind studii de referință în literatura noastră de specialitate pentru cercetarea diferitelor aspecte ale realităților socio-politice existente în România, la cumpăna dintre veacul al XIX-lea și al XX-lea. Referindu-se la valoarea creației gheriste, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta că „O importanță deosebită în clarificarea problemelor sociale ale țării are activitatea teoretică desfășurată de Constantin Dobrogeanu-Gherea una din cele mai proeminente figuri de gînditori socialiști ai țării noastre din acea vreme. Cu toate lipsurile și limitele sale, opera lui Dobrogeanu-Gherea ocupă un loc de mare însemnătate în istoria științelor sociale din România, în răspîndirea ideilor marxiste, în dezvoltarea concepției revoluționare a proletariatului"[1].

În articolul de față vom prezenta cele mai reprezentative aspecte ale creației gheriste privitoare la geneza și trăsăturile statului, la natura de clasă și funcțiile statului burghez, precum și reflecțiile fruntașului socialist român despre statul socialist.

★

Geneza statului. Gherea cercetează statul în strînsă legătură cu structurile socio-economice ale societății, ceea ce îl ferește de aprecieri înguste și unilaterale. Această optică nu-l conduce însă la confundarea statului cu organizarea socială. Profundele sale cunoștințe de sociologie și politologie marxistă i-au permis să surprindă, în mod judicios, deosebirea dintre organizarea socială și cea statală. Cînd el afirmă că cele două tipuri de organizații: socială și statală nu se identifică și nu se suprapun întru-

---

[1] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, Editura politică, București, 1968, p. 345.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

totul gînditorul român avea în vedere raportul dintre social şi politic. Spre deosebire de unii sociologi burghezi ca, de pildă, D. Gusti, care confunda politicul cu socialul şi susţinea că „Tot ce este politic este social, şi tot ce e social este şi politic"[2], politologul român sublinia, pe de o parte, că sfera politicului este mai restrînsă decît cea a socialului, iar pe de altă parte, din punct de vedere genetic, organizaţia socială precede cea statală. „Dar aceste două lucruri, statul şi organizaţia socială — scria Gherea — sînt aşa de deosebite, încît pot fiinţa unul fără altul"[3]. Gherea a adus în favoarea afirmaţiei de mai sus numeroase date oferite de cercetările antropologice ale lui Morgan şi Spencer.

Pentru marxistul român apariţia statului se prezintă ca produsul unui proces social complex, desfăşurat de-a lungul timpului, rezultat din convergenţa unor multipli factori economico-sociali. Abordarea într-o asemenea manieră a problemelor genezei statului, care îl situează pe poziţii engelsiene, îi facilitează socialistului român dezvăluirea caracterului obiectiv al apariţiei statului, evidenţierea factorilor care l-au generat, a specificului acţiunii şi ponderii acestora în procesul respectiv şi, în sfîrşit, a modului de ivire a elementelor statale.

El relevă că societatea omenească în faza organizării pe baze gentilice nu cunoştea statul. Exista în etapa aceea, potrivit opiniei sale, o „organizaţie socială, şi încă foarte cuminţească fără să aibă măcar urmă de stat"[4]. Instituţiile care deserveau comunitatea respectivă îşi păstrau caracterul lor eminamente social, nu se situau deasupra societăţii şi nici nu încercau dominarea ei.

Dezvoltarea forţelor de producţie, adîncirea diviziunii muncii şi sporirea populaţiei au determinat apariţia plusprodusului şi a germenilor proprietăţii private şi, implicit, a claselor sociale. Munca, dobîndind valoare, este tot mai căutată. În aceste condiţii războaiele între triburi devin mai dese. Aceşti factori au determinat în modalităţi diferite apariţia în locul intereselor comune a intereselor divergente în grup[5], care, potrivit părerii lui Engels, au dus treptat la autonomizarea într-o măsură tot mai mare a instituţiilor respective şi apoi la situarea lor deasupra societăţii[6].

Gherea nota în mod justificat că statul „a început să se dezvolte din începuturile puterii publice născute în trib"[7], adică tocmai din instituţia ce servea tribul, reglementînd relaţiile dintre membrii comunităţii respective şi asigura organizarea apărării împotriva altor triburi. Procesul de autonomizare şi de transformare în stat a acestei instituţii este de durată, el încheindu-se odată cu afirmarea deplină a proprietăţii private şi a cla-

---

[2] Dimitrie Gusti, *Partidul Politic*, în *Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială*, organ al Institutului social romîn, anul IV, nr. 4—5, Bucureşti, 1923, p. 429.

[3] C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiştii români?*, în *Opere complete*, vol. 2, Bucureşti, 1976, p. 54.

[4] *Ibidem.*

[5] A se vedea: C. Dobrogeanu-Gherea, *Robia şi socialismul*, în *Opere complete*, vol. 1, Bucureşti, 1976, p. 238.

[6] A se vedea: F. Engels, *Anti-Dühring*, Ediţia II-a, 1952, p. 209.

[7] C. Dobrogeanu-Gherea, *Deosebirea dintre socialism şi anarhism*, în *Opere complete*, vol. 3, Bucureşti, 1977, p. 357.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

selor sociale antagonice: „Statul, conchidea Gherea, s-a arătat atunci cînd societatea s-a desfăcut în clase domnitoare şi în clase supuse"[8].

Analiza genezei statului făcută de socialistul român relevă, între altele, un aspect, surprins de altfel şi de F. Engels, şi anume — încă înainte de apariţia statului, ca atare, au apărut unele elemente ale politicului. Cum am interpreta oare altfel afirmaţiile politologului nostru potrivit cărora, pe de o parte, statul a început să se dezvolte din instituţiile tribului iar, pe de altă parte, puterea şefului de trib în timpul războaielor sporeşte manifestîndu-se ca o putere ce stă deasupra tribului, în afară de trib?

Relevăm, cu acest prilej, faptul că C. Dobrogeanu-Gherea a apreciat corect valoarea diferiţilor factori care au contribuit la naşterea statului. Inspirîndu-se din tezele engelsiene, Gherea a replicat celor care preamăreau rolul violenţei în apariţia proprietăţii private, a claselor sociale şi a statului şi arată că deşi violenţa a avut un rol în istorie, acesta n-a fost determinant. Astfel, războaiele între triburi au grăbit tranziţia de la organizarea gentilică la cea statală, dar n-au generat-o. „Războaiele între triburi sînt prin urmare, după opinia politologului nostru, pricina de căpetenie a dezvoltării statului pe lîngă dezvoltarea economică care face cu putinţă ca statul să ia naştere"[9].

Concluzia lui Gherea este deci foarte clară: rolul determinant l-au avut factorii economico-sociali (care fac cu putinţă ca statul să se constituie), iar violenţa a accelerat dezvoltarea statului. În acest sens el releva: „Statul capătă adevăratu-i caracter... tocmai *cînd societatea se împarte în clase, împărţire care atîrnă de la diviziunea muncii, de la îmbunătăţirea uneltelor de muncă şi de la introducerea proprietăţii individuale.*" (subl. n. I. L.) Progresul economic, după cum arată socialistul român, a făcut cu putinţă „ca din munca unei părţi să trăiască întreaga societate", iar proprietatea individuală a determinat ca o parte din societate „să se constituie ca o clasă deosebită de cea producătoare"[10]. Acest tip de proprietate, menţiona Gherea, constituia izvorul inegalităţii economice şi sursa generatoare de interese antagonice în societate. Şi pentru a evita existenţa vreunor dubii în legătură cu rolul hotărîtor al factorilor economico-sociali, el conchidea că „adevărata sa înfăţişare însă statul a căpătat-o împreună cu dezvoltarea proprietăţii individuale, a claselor şi luptei de clasă..."[11].

În aceste condiţii, aşa după cum sublinia Engels, apariţia statului era iminentă[12]. Iminenţa lui a fost înţeleasă de socialistul român ca fiind o cerinţă istorică impusă de necesitatea apărării proprietăţii private, a per-

---

[8] C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiştii români?*, în *Opere complete*, vol. 2, p. 54.

[9] C. Dobrogeanu-Gherea, *Robia şi socialismul*, în *Opere complete*, vol. 1, p. 238.

[10] *Ibidem*, p. 239.

[11] C. Dobrogeanu-Gherea, *Deosebirea dintre socialism şi anarhism*, în *Opere complete*, vol. 3, p. 357.

[12] A se vedea: Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, Ediţia II-a, 1950, p. 111.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

manentizării exploatării celor neavuţi de către cei avuţi, precum şi a dominaţiei primilor asupra celor din urmă.

Ostil spiritului mecanicist şi simplificator, el menţionează că statul, parcurgînd un lung proces de geneză, n-a apărut dintr-o dată, ci treptat, fapt remarcat deja, şi metamorfozarea (dar nu simpla metamorfozare numai, deoarece instituţia statală deşi are ca punct de plecare instituţia socială nu se reduce la aceasta) instituţiei sociale în instituţie statală care, ca orice proces, s-a înfăptuit pe măsura dezvoltării proprietăţii private şi a claselor antagonice. Şi, în mod firesc, cu cît instituţia de conducere a societăţii devenea tot mai politică, cu atît se adîncea şi procesul consolidării proprietăţii private şi a claselor sociale.

Înţelegerea dialecticii genezei statului i-a permis lui Gherea să dezvăluie faptul că statul evoluează în funcţie de factorii cărora le-a datorat şi le datorează în fiecare moment existenţa şi, în consecinţă, judecarea problemei statului ignorîndu-se structurile economico-sociale este stearpă şi neştiinţifică.

Arătînd că statul, care s-a ivit din anumite necesităţi sociale, s-a dezvoltat împreună cu proprietatea individuală, exprimă şi e rezultatul luptei de clasă, marxistul român a luat atitudine critică faţă de concepţiile neştiinţifice privitoare la geneza statului. Astfel, referindu-se la teoriile anarhiste, el releva că acestea ignorau faptul că statul e produs social natural şi-l considerau *„un product artificial social"*, fiind rezultatul dorinţelor subiective ale unei minorităţi şirete care-l utiliza împotriva unei mulţimi prostite. Statul, conchidea Gherea, era în optica anarhistă „complotul minorităţii împotriva majorităţii"[13], ceea ce nu putea fi decît un punct de vedere eronat.

Prin creaţia lui Gherea gîndirea socialistă română despre stat a realizat saltul de la socialismul premarxist la socialismul ştiinţific, la marxism. Astfel, el marchează evident acest salt calitativ depăşind opinia lui Nicolae Codreanu privitoare la stat — opinie de esenţă anarhistă — care considera statul că „ar fi o conspiraţie a minorităţii contra imensei majorităţi"[14].

Totodată, concepţia sa despre geneza statului era superioară şi opusă, în acelaşi timp, celor liberale şi conservatoare, care erau de factură idealistă. Astfel, gîndirea conservatoare, potrivit afirmaţiilor lui C. Rădulescu-Motru, explica apariţia statului nu prin factori obiectivi, ci doar prin cei subiectivi, fiind totodată produsul acestora din urmă. După C. Rădulescu-Motru statul s-ar fi născut din adîncul instinctului social, din tradiţii şi presimţiri[15].

---

[13] C. Dobrogeanu-Gherea, *Deosebirea dintre socialism şi anarhism*, în *Opere complete*, vol. 3, p. 361.

[14] *O pagină din socialismul romîn*, 1880, p. 30.

[15] A se vedea: C. Rădulescu-Motru, *Concepţia conservatoare şi progresul*, în *Doctrinele partidelor politice*. 19 prelegeri publice organizate de Institutul social-român, Bucureşti, 1923, p. 55.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Esenţa şi trăsăturile statului. Gherea analizează cu atenţie esenţa şi trăsăturile puterii de stat dezvăluind caracterul ei de clasă şi rolul acesteia în societate. Şi aceste analize îl situează la înălţimea gîndirii marxiste. Astfel, el a definit instituţia statală ca fiind produsul şi încarnarea relaţiilor politice antagonice existente între clasele sociale cu ajutorul căreia clasa (clasele) deţinătoare ale puterii economice au organizat şi condus societatea în conformitate cu interesele ei (lor) de clasă.

Interesante şi bine argumentate sînt modalităţile în care socialistul român interpretează şi discută elementele amintite mai sus care, prin simbioza lor, definesc fizionomia statului. El nu se mulţumeşte doar să reproducă în scrierile sale tezele marxiste, în cazul de faţă cele despre stat, deoarece prin comentariile pe care le face amintitelor teze el dovedeşte profunda lor înţelegere şi un admirabil spirit de creativitate. Toate acestea ilustrează că Gherea n-a fost doar simplu propagandist al marxismului, ci un adevărat om de ştiinţă marxist, ale cărui creaţii ştiinţifice pot sta şi stau alături de cele ale marxiştilor marcanţi pe plan internaţional, din vremea sa.

Cercetarea relaţiei clase sociale — stat îi permite socialistului român să explice ştiinţific nu atît numai geneza acestei instituţii, cît şi esenţa şi rolul ei în viaţa socială. Astfel, el remarca faptul că statul este rezultatul contradicţiilor dintre clasele antagonice, ceeace îl situează pe poziţii leniniste. Cum am putea oare interpreta aserţiunile gheriste potrivit cărora statul *„exprimînd lupta de clasă şi fiind rezultatul acestei lupte"*[16] (subl. n. I. L.), decît ca un preludiu al cunoscutei teze leniniste, de mai tîrziu, potrivit căreia statul este produsul contradicţiilor de neîmpăcat dintre clasele antagonice[17].

Prin sesizarea faptului că statul nu creează lupta de clasă, ci este produsul ei, Gherea relevă rolul acestuia în desfăşurarea luptei de clasă. Astfel, el nu este un arbitru imparţial în acest conflict, situat deasupra societăţii, ci o instituţie politică, care, exprimînd în modul cel mai direct interesele claselor dominante, face totul pentru apărarea lor. În acest sens, gînditorul nostru replicînd ideologilor liberali şi conservatori, care negau caracterul de clasă al statului, scria că statul „exprimă mai ales şi apără interesele claselor dominante împotriva claselor stăpînite"[18].

Dînd dovadă de consecvenţă, el pune în lumină în mod deplin caracterul de clasă al statului. Astfel, într-o reflecţie a sa despre stat, făcută încă în 1886, el aprecia că statul este un *„instrument de luptă şi de dominaţie al unei clase asupra celorlalte . . .* [19] (subl. n. I. L.)

Deci statul este un instrument al minorităţii exploatatoare cu ajutorul căruia aceasta domină majoritatea exploatată, şi, ca atare, conchidea Gherea, are un pronunţat caracter de silnicie şi oprimare. Constatăm şi

---

[16] C. Dobrogeanu-Gherea, *Deosebirea dintre socialism şi anarhism,* în *Opere complete,* vol. 3, p. 357.

[17] A se vedea: V. I. Lenin, *Opere complete,* vol. 3, Bucureşti, 1964, p. 7.

[18] C. Dobrogeanu-Gherea, *Deosebirea dintre socialism şi anarhism,* în *Opere complete,* vol. 3, p. 357.

[19] C. Dobrogeanu-Gherea, *Robia şi socialismul,* în *Opere complete,* vol. 1, p. 243.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cu acest prilej, asemănarea în conţinut a tezei sale cu cea pe care Lenin o va elabora mai tîrziu potrivit căreia statul este o maşină de asuprire a unei clase de către alta. Relevăm, în acelaşi timp, similitudinea punctului de vedere gherist şi cu tezele formulate de Labriola şi Plehanov[20].

Statul în concepţia gînditorului român nu apare doar în ipoteza de produs al luptei de clasă, ci se manifestă şi ca organizator al acesteia. Paternitatea acestei idei aparţine lui Engels. Meritorie este reţinerea şi înţelegerea ei de către Gherea. Edificatoare este în această privinţă aprecierea sa potrivit căreia „Statul *organizează* numai această luptă, care fără de el ar fi şi mai distrugătoare, mai anarhică"[21].

Ca şi Engels, Gherea înţelegea prin rolul statului de organizator al luptei de clasă faptul că aceasta a asigurat un anumit cadru conflictelor sociale, s-a manifestat ca factor de menţinere a unei anumite stabilităţi sociale, deoarece, altcumva, potrivit opiniei sale, lupta de clasă „ar fi şi mai distrugătoare, mai anarhică" şi antagonismul social ar fi erodat societatea din interior, ceeace ar fi făcut imposibilă funcţionarea ei şi progresul social.

Calitatea statului de organizator al luptelor de clasă impune societăţii o anumită organizare care, pe de o parte, era menită să asigure integrarea indivizilor, claselor şi grupurilor sociale, organizaţiilor şi instituţiilor existente iar, pe de altă parte, să contribuie la realizarea dominaţiei politice a clasei conducătoare asupra societăţii. „Dacă statul — nota Gherea — reprezintă totodată şi organizaţia societăţii, apoi o reprezintă numai într-atîta încît organizaţia societăţii este în folosul clasei stăpănitoare"[22].

Relevînd că statul e totodată organizaţia societăţii, marxistul român nu ignora caracterul de clasă al acesteia, şi în consecinţă, nu vedea în ea doar structuri ordonate şi integratoare, ci sublinia evident caracterul ei de clasă. El a înţeles caracterul necesar al rolului integrator al statului, deoarece fără o anumită ordine şi organizare societatea nu poate exista.

Această constatare constituie o substanţială critică adresată atît concepţiilor care relevînd rolul integrator al statului pierdeau din vedere caracterul de clasă al acestuia, cît şi celor anarhiste care negau necesitatea statului şi, implicit, a oricărei organizări sociale în numele desfiinţării robiei şi al libertăţii oamenilor.

Vorbind despre rolul statului în organizarea societăţii, Gherea punea în lumină şi caracterul lui istoriceşte determinat, dar sublinia şi, credem că a procedat just, necesitatea lui obiectivă. El a înţeles că după dizolvarea organizaţiei gentilice existenţa şi progresul societăţii trebuia să se desfăşoare în alte cadre — desigur cele statale — pînă cînd se ivesc condiţiile obiective care să favorizeze trecerea la o organizaţie socială nepo-

---

[20] A se vedea: G. V. Plehanov, *Despre concepţia materialistă a istoriei*, Bucureşti, 1945, pp. 26—27.

[21] C. Dobrogeanu-Gherea, *Deosebirea dintre socialism şi anarhism*, în *Opere complete*, vol. 3, p. 357.

[22] C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiştii români?*, în *Opere complete*, vol. 2, p. 54.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

litică. „Statul — scria el — a izvorît din anumite necesităţi sociale, s-a desvoltat împreună cu proprietatea individuală... şi e rezultatul luptei de clasă. Acesta din urmă însă şi proprietatea individuală sînt rezultatele necesare istorice ale treptei de desvoltare economică-materială-culturală şi morală la care a ajuns societatea"[23].

Afirmaţiile de mai sus ilustrează faptul că Gherea aprecia că statul nu poate fi desfiinţat oricînd — cum susţineau anarhiştii —, ci numai în anumite condiţii cînd acest lucru era facilitat de evoluţia proprietăţii şi de prefacerile sociale. „Mai întîi, e absurd şi absolut imposibil a desfiinţa o instituţie care trăieşte de mii de ani şi a izvorît din necesităţile sociale *dacă însăşi prefacerea socială nu ne-a dus acolo, ceeace e încă departe de a fi cazul acum*"[24]. (sub. n. I. L.)

Încercînd să reflecteze de pe terenul practicii sociale consecinţele unor atari teze, Gherea conchide că statul exploatator chiar dacă ar fi pentru o clipă sfărîmat, cînd nu sînt coapte condiţiile obiective care să favorizeze desfiinţarea sa de proletariat, el s-ar reface şi va fi şi mai reprimator. De aceea, el consideră ca reacţionare concepţiile respective şi tactica anarhistă „absurdă şi criminală". Absurdă pentru că ignorează realităţile sociale, legile obiective ale dezvoltării sociale; criminală pentru că impune maselor imense sacrificii de sînge pentru un rezultat nenorocit[25].

Statul burghez. Tratarea acestei categorii în mişcare şi continuă evoluţie, impusă de dezvoltarea generală a societăţii, constituie un alt aspect al concepţiei gheriste despre stat. „Statul, scria marxistul român fiind un product necesar al societăţii, evoluează cu ea, îşi schimbă caracterul..."[26] în funcţie de schimbările petrecute în societate.

În decursul existenţei orînduirilor bazate pe proprietatea privată şi clase antagonice, statul a dobîndit trăsăturile acestora şi o personalitate distinctă. „În istorie, susţinea Gherea, statul îşi schimbă caracterul după clasa domnitoare."[27] Astfel „În antichitate, statul reprezenta clasa şi interesele stăpînilor de robi (la greci) şi pe a patricienilor (la romani). În vîrsta de mijloc, reprezintă pe feudali; acuma (se referea la vremea sa) reprezintă interesele clasei burgheze (în Franţa), ori ale clasei burgheze şi ale rămăşiţelor feudalismului (în Germania)"[28].

Informaţiile socialistului român despre primele două tipuri ale statului exploatator sînt mai sumare. Cu toate acestea ele subliniază caracterul de clasă al acestora, aşa cum reiese din aserţiunile gheriste mai sus, precum şi principalul atribuit al lor: apărarea bazelor economice care i-au generat, a intereselor claselor dominante respective ceea ce a impus ca

---

[23] C. Dobrogeanu-Gherea, *Deosebirea dintre socialism şi anarhism*, în *Opere complete*, vol. 3, p. 358.
[24] *Ibidem*, p. 357.
[25] *Ibidem*, p. 358.
[26] *Ibidem*, p. 357.
[27] C. Dobrogeanu-Gherea, *Robia şi socialismul*, în *Opere complete*, vol. 1, p. 240.
[28] C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiştii români?* în *Opere complete*, vol. 2, p. 54.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

reprimarea încercărilor claselor oprimate de a se împotrivi acestei dominaţii să fie un corolar al acestora[29].

Ca şi maeştrii săi Marx şi Engels, în consens cu preocupările socialiştilor vremii sale, conştient de importanţa cîştigării de către proletariat a victoriei pe plan politic, Gherea a acordat atenţie cercetărilor statului burghez atît în privinţa dezvăluirii structurilor şi funcţionalităţii sale, cît şi în ceea ce priveşte definirea poziţiei clasei muncitoare faţă de acesta.

Multe din reflecţiile sale despre această instituţie sînt interesante şi converg cu cele făcute de ctitorii marxismului. Ele evidenţiază esenţa de clasă a statului burghez, modalităţile în care se realizează dictatura burgheziei cu ajutorul său în societate, necesitatea înlăturării lor de către proletariatul revoluţionar, precum şi instaurarea statului socialist sub forma dictaturii proletare. De asemenea, lui îi datorăm prima încercare de analiză marxistă a statului existent în România vremii sale.

Statul burghez, stat de tip exploatator, expresie a relaţiilor politice existente în capitalism a fost, de la apariţia sa, exponentul intereselor burgheziei, instrumentul prin care această clasă a organizat şi condus societatea respectivă. „Odată ce societatea e împărţită în două clase, capitalişti şi proletari, ... statul înarmat din creştet pînă-n călcîie ..., apără interesele clasei domnitoare ..."[30]

Astfel, el a înţeles aprecierea marxistă potrivit căreia statul capitalist este „statul clasei celei mai puternice, al clasei dominante din punct de vedere economic", deci a burgheziei, şi este utilizat de aceasta, potrivit expresiei lui Engels, pentru a deveni clasă „dominantă din punct de vedere politic, dobîndind astfel noi mijloace pentru oprimarea şi exploatarea clasei asuprite"[31].

Prin stat, după cum aprecia şi Gherea, burghezia a dobîndit mijloace politice, arme perfecţionate prin care se realizează constrîngerea extraeconomică asupra clasei muncitoare şi celorlalte categorii sociale. Văzînd în stat un complex de instituţii şi nicidecum o noţiune abstractă, marxistul romîn a dezvăluit trăsăturile şi funcţionalitatea unora dintre ele. Dintre instituţiile statale cu rol mai important în realizarea dominaţiei politice burgheze în societate căzute sub incidenţa atenţiei sale, amintim: parlamentul, executivul, justiţia şi represivul. Cercetarea acestora i-a prilejuit socialistului nostru posibilitatea de a argumenta cu noi date faptul subliniat atît de evident de Marx potrivit căruia „Puterea de stat a fost întotdeauna o putere de menţinere a ordinii, adică a orînduirii existente şi prin urmare a subordonării şi exploatării de către clasa acaparatoare"[32].

Spaţii relativ largi oferă opera sa discutării funcţiei de reprimare a statului burghez şi a instituţiilor prin care se realizează. Acest fapt se datoreşte înţelegerii, pe de o parte, că apărarea bazei economice capitaliste

---

[29] A se vedea: C. Dobrogeanu-Gherea, *Un răspuns d-lui prim-ministru I. C. Brătianu la discursurile sale* ..., în *Opere complete*, vol. 1, p. 18.

[30] C. Dobrogeanu-Gherea, *Robia şi socialismul*, în *Opere complete*, vol. 1, p. 263.

[31] K. Marx—Fr. Engels, *Opere*, vol. 21, Bucureşti, 1965, p. 167.

[32] K. Marx—Fr. Engels, *Opere*, vol. 13, Bucureşti, 1962, p. 87.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

este principala raţiune a existenţei statului respectiv, iar, pe de altă parte, reprimarea încercărilor clasei muncitoare şi a aliaţilor ei de a schimba ordinea de drept instaurată de burghezie constituie activitatea fundamentală a statului respectiv.

Deşi Gherea nu specifică în mod expres, aşa cum făcuse Engels, faptul că formarea unei forţe publice înarmate, separate de popor şi opuse acestuia, constituie o trăsătură a statului de tip exploatator, el, prin analiza represivului, o atestă. Arătînd că burghezia a perfecţionat aparatul represiv, Gherea releva măsurile luate de către aceasta în vederea întăririi armatei, poliţiei, jandarmeriei, şi celorlalte instrumente prin care se realizează constrîngerea[33].

Subliniind rolul armatei pentru a ţine în frîu orice încercare a muncitorilor de a străbate în cetatea burgheză, Gherea îndemna proletariatul „să lupte pentru desfiinţarea armatei permanente, care acum e unealtă a burgheziei împotriva muncitorilor şi să se înarmeze naţiunea". De aceea el arătă că trebuie *„să dobîndim desfiinţarea armatei permanente şi să o înlocuim cu înarmarea poporului"*[34].

Am relevat această idee deoarece Gherea a înţeles corect că armata în condiţiile statelor de tip exploatator a fost o instituţie îndreptată atît împotriva maselor populare, cît şi a adversarilor externi. Aceasta explică de ce socialistul român a formulat în programul pe care l-a elaborat în 1886 ideea desfiinţării armatei permanente şi necesităţii înarmării poporului[35].

Accentele criticii sale sînt îndreptate şi împotriva poliţiei şi jandarmeriei. *Neoiobăgia* conţine o critică deosebit de virulentă la adresa acestor instituţii ale statului burghezo-moşieresc din România. „Sîntem unica ţară, ... care avem o jandarmerie rurală atît de numeroasă ... Jardarmeria rurală e o imensă nenorocire pentru ţărănime, ...", observa indignat autorul *Neoiobăgiei*. Totodată, el arată preocuparea guvernanţilor din România de a întări şi perfecţiona aparatul represiv în urma sîngerosului an 1907[36].

Socialistul român explică preocuparea burgheziei privind perfecţionarea şi consolidarea instituţiilor represive avînd în vedere tocmai apărarea şi aplicarea legilor burgheze şi, implicit, menţinerea unui raport de forţe favorabil clasei conducătoare. Cu spiritualitatea sa recunoscută, el arăta că „Organizarea societăţii burgheze pune înainte un cod civil şi criminal, care cu felurite pedepse loveşte pe cei ce s-ar atinge de aceste bogăţii şi unelte de muncă; pentru a nu rămîne ameninţările codului numai vorbe goale, această justiţie are organizată poliţie şi armată ..."[37]

---

[33] A se vedea: C. Dobrogeanu-Gherea, *Socialismul şi republica*, în *Opere complete*, vol. 3, p. 49.

[34] C. Dobrogeanu-Gherea, *Să ne pregătim de revoluţie*, în *Opere complete*, vol. 2, p. 383.

[35] A se vedea: C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiştii români?*, în *Opere complete*, vol. 2, p. 115.

[36] C. Dobrogeanu-Gherea, *Robia şi socialismul*, în *Opere complete*, vol. 1, p. 268.

[37] C. Dobrogeanu-Gherea, *Robia şi socialismul*, în *Opera complete*, vol. 1. p. 268.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Totodată, el arăta că funcţia respectivă a statului constituie o necesitate în capitalism, deoarece ar fi imposibil ca într-o orînduire bazată pe exploatarea omului de către om, cum este şi cea burgheză, şi „care ţine în stăpînire pe muncitori prin mijloace silnice, *prin intervenţia statului în favoarea clasei burgheze,* să poată trăi fără armată, fără poliţie . . ." întrucît, după cum bine observa Gherea, fără instituţiile respective puterea burgheziei „ar fi spulberată în o singură zi[38].

C. Dobrogeanu-Gherea, în rechizitoriul făcut metodelor de oprimare a maselor populare de către statul burghez, dezvăluie un fenomen ce a caracterizat toate statele de tip exploatator atît în timp cît şi în spaţiu. Concluzia ce se degajă din acest rechizitoriu ilustrează că istoria claselor exploatatoare este organic legată de oprimarea prin mijloace violente a maselor populare şi că teroarea a constituit un mijloc necesar exploatării omului de către om. „Tirania în orice fel, tiranie religioasă, politică sau economică pe ce se reazămă astăzi decît pe puterea brutală? Cu ce se ţin pe vîrful piramidei sociale tiranii de toate soiurile decît prin teroare şi mijloace violente?"[39] se întreba el pe bună dreptate.

Tăişul dictaturii burgheziei este îndreptat împotriva proletariatului, ţărănimii muncitoare şi celorlalte categorii de obijduiţi din societatea capitalistă. Astfel, statul burghez, prin funcţia sa de reprimare, a lovit necontenit în mişcarea muncitorească aflată în ascensiune, cu intenţia de a o anihila „Toată lumea — scria marxistul român — ştie cîtă cruzime desfăşoară contra socialismului oamenii ordinii în Italia, în Franţa, în Austria şi, mai cu seamă, în Germania şi Rusia"[40]. Cu un sentiment de solidaritate proletară el dezvăluie modul sîngeros în care statul francez a înăbuşit în sînge mişcarea comunarzilor parizieni cu ajutorul trupelor comandate de Thiers, Gallifet şi alţii.

Forţa represivă a statului capitalist, după menţiunea lui Gherea, a fost utilizată permanent şi împotriva grevelor muncitoreşti urmîndu-se: „sugrumarea acestor mişcări prin puterea armelor . . ."[41].

Critica lui Gherea la adresa caracterului opresiv al statului exploatator atinge cote de înaltă virulenţă cînd abordează problema despotismului ţarist, a cărui victimă fusese. El denunţă lipsa de drepturi şi libertăţi precum şi cruzimea aparatului represiv din Rusia care urmărea să zdrobească orice opoziţie faţă de ţarism, împiedicînd gîndirea liberă şi difuzarea ideilor revoluţionare. Sînt edificatoare în acest sens aprecierile sale potrivit cărora „în Rusia, . . . orice mişcare a omului către un ideal oarecare, ce contrariază pe stăpînitori, este stăvilită, . . . omul nu poate nici prin grai, nici prin scris să aducă omagiul adevărului . . ."[42].

---

[38] C. Dobrogeanu-Gherea, *Socialismul şi republica,* în *Opere complete,* vol. 3, p. 49.

[39] C. Dobrogeanu-Gherea, *Socialismul ştiinţific şi mijloacele violente,* în *Opere complete,* vol. 1, p. 382.

[40] *Ibidem,* p. 383.

[41] C. Dobrogeanu-Gherea, *Coaliţii, greve şi importanţa lor,* în *Opere complete,* vol. 2. p. 152.

[42] C. Dobrogeanu-Gherea, *Socialismul ştiinţific şi mijloacele violente,* în *Opere complete,* vol. 1, p. 382.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pagini de autentic umanism au fost dedicate de Gherea țărănimii românești, a cărei mizerie și oprimare l-au zguduit profund. El a denunțat cu forța argumentelor oferite de marxism, politica inumană a burgheziei și moșierimii românești de exploatare și oprimare sistematică a maselor țărănești și de reprimare sîngeroasă a răscoalelor acestora. *Neoiobăgia*, pentru a nu se referi decît la ea, fără să mai amintim numeroasele studii și articole în care el abordează feluritele aspecte ale vieții ț ă r ă n i m i i, reprezintă un rechizitoriu de profundă respirație politică la adresa statului burghezo-moșieresc, față de silnicia și cruzimea pe care a manifestat-o în relațiile sale cu țărănimea. Exploatarea țărănimii de către moșierime și arendași se împletea cu asuprirea politică din partea statului, care, după opinia sa, era „în bună parte expresia însăși a marei proprietăți..."[43]. Oprimarea țărănimii de către stat era realizată prin multiple pîrghii ca de pildă: legislația, privarea de drepturi politice și culturale, precum și prin aparatul represiv. Astfel, gama constrîngerilor se întindea de la folosirea jandarmilor pentru scoaterea forțată a țăranilor la muncă, pînă la variatele silinicii ale administrației locale, și constrîngere cu ajutorul armatei a maselor țărănești. În acest sens, Gherea scria: „orice opunere din partea țăranului, orice crîcnire oricît de justificată, e socotită ca opunere împotriva autorității, ca revoltă și ca atare reprimată cu străşnicie și cruzime"[44].

Reprimarea sîngeroasă a țărănimii răsculate în 1907 Gherea o asemuia cu tratamentul robilor „Romei răsculați sub conducerea lui Spartacus"...[45]

Sociologul român n-a redus activitatea statului burghez doar la funcția de reprimare ci a surprins, deși era în stare incipientă, și intervenția sa în economie. Deși în perioada liberului schimb, după opinia sa, statul s-a mărginit să creeze cadrul juridic al desfășurării vieții economice[46], totuși intervenționismul statului în economie începea să devină realitate. Activitatea statului în economie este judecată de ideologul marxist român mai ales prin prisma celor constatate în țara noastră.

Între factorii care au impus intervenția statului în economie, după părerea sa, se numărau: crizele economice de supraproducție, concurența, adîncirea discrepanței dintre bogăția burgheziei și mizeria maselor. În cazul țării noastre se adăoga și împletirea rămășițelor semifeudale cu cele burgheze în cadrul agriculturii, denumită și neoiobăgie[47]. Gherea observa în mod judicios că prin această intervenție statul burghez urmărea a „micșora efectele rele ale unei societăți bazate pe proprietatea privată și concurența liberă"[48].

Intervenționismul statului în economie, după cum bine constata el, era cerut, pe de-o parte, de burghezie, pentru asigurarea dezvoltării pe

---

[43] C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia*, p. 62.
[44] *Ibidem*, p. 167.
[45] *Ibidem*, p. 171.
[46] *Ibidem*, p. 333.
[47] *Ibidem*, p. 336.
[48] *Ibidem*, p. 334.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

baze capitaliste ale economiei, iar pe de altă parte, de mişcarea muncitorească în vederea limitării abuzurilor proprietarilor şi îmbunătăţirii condiţiilor de viaţă. De aceea socialistul român remarca faptul că între clasele dominante şi proletariat în problema intervenţionismului statului este un profund abis provocat „nu numai în motive: el se întinde şi asupra felului cum cer intervenţia şi asupra măsurii în care trebuie făcută"[49].

Gherea cercetează rezultatele intervenţionismului statului în economie în condiţiile României şi în multe privinţe concluziile sale se dovedesc juste. Datorită caracterului burghezo-moşieresc al statului român şi a compromisului dintre burghezie şi moşierime, intervenţia statului în economie s-a materializat prin măsuri care au favorizat nu numai interesele burgheziei, ci şi pe cele ale moşierimii, fapt care a contribuit la menţinerea rămăşiţelor semifeudale. De aceea el considera acest intervenţionism „mai curînd reacţionar decît democratic"[50].

Prin această apreciere, el însă nu nega aspectul pozitiv al intervenţionalismului statului în economie, obiectivat în legislaţia care încuraja dezvoltarea industriei româneşti.

Vorbind despre activitatea statului în economie, marxistul român anticipa un proces ce avea să constituie mai tîrziu, în stadiul imperialist, şi mai ales în etapa capitalismului monopolist de stat, o trăsătură definitorie a statului burghez. De asemenea modalitatea în care el a explicat cauzele apariţiei funcţiei economice a statului burghez, dovedeşte o mare putere de pătrundere a realităţii sociale şi a sensului ei de evoluţie. El a intuit în mod genial că intervenţionismul statal e datorat atît stărilor de criză ale mecanismului economiei burgheze — în special imposibilităţii relaţiilor de producţie de a regla economia —, cît şi încercărilor clasei conducătoare de a le depăşi. Gherea a atras nu odată atenţia asupra faptului că burghezia nu rămînea pasivă faţă de stările de disfuncţionalitate ale structurilor capitaliste, ci intervine activ, prin stat, în vederea eliminării lor şi asigurării funcţionalităţii economiei şi celorlalte domenii de activitate.

Relevînd aceste contribuţii ale socialistului nostru în privinţa semnalării intervenţionismului statului burghez în economie, nu putem să nu arătăm că datorită condiţiilor din vremea sa, el n-a putut, în mod firesc, să analizeze pe larg diferitele modalităţi prin care statul încerca să regleze funcţionarea economiei şi nici să judece pe larg valoarea acestei intervenţii.

A dezvăluit însă pe larg un alt fapt — caracterul de clasă al acestei intervenţii — subliniind că toate măsurile luate de statul burghez vizează în modul cel mai direct interesele minorităţii exploatatoare. Intervenţia statului în favoarea maselor muncitoare era considerată posibilă numai sub presiunea muncitorimii şi prin lupta de clasă. Evidenţiind caracterul silit al unor concesii făcute de statul capitalist, Gherea scria: „Aceste concesii le face, nevoit de mersul istoriei în general şi în particular de creş-

[49] *Ibidem*, p. 335.
[50] *Ibidem*, p. 337.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

terea amenințătoare a clasei muncitoare și de cererile ei; *într-un caz ori altul, statul face concesiuni de nevoie*"[51] (subl. n. I. L.).

Considerăm îndreptățită această concluzie a socialistului român, care nu se legăna în iluzii privind filantropia statului burghez. De aceea el a luat atitudine critică față de F. Lassalle, care, apreciind că muncitorii cu ajutorul statului burghez pot constitui societăți de producție fără capitaliști, lăsa să se înțeleagă că se edifica socialismul nu prin lupta de clasă împotriva statului burghez, ci tocmai cu concursul acestuia.

Arătînd utopismul modelului lassallian, marxistul român sublinia că imposibilitatea practică a înfăptuirii lui în viață derivă din faptul că statul burghez fiind produsul și apărătorul orînduirii capitaliste „ar trebui să se facă schimbătorul societății, să fie revoluționar, lucru cu neputință"[52]. Caracterul neștiințific al concepției lassalliene fusese dezvăluit la timpul cuvenit, de K. Marx în *Critica programului de la Gotha*. „E vrednică de imaginația lui Lassalle, nota Marx, ideea că cu creditele statului se poate construi tot atît de ușor o societatea nouă cum se construiește o cale ferată nouă!"[53].

C. Dobrogeanu-Gherea releva rolul statului burghez și în celelalte domenii ca, de pildă, învățămînt, cultură, ș.a.m.d. fără să intre în detalii. Aprecierile sale referitoare la funcția cultural-ideologică a statului capitalist au surprins natura ei de clasă, precum și rolul ei deosebit de important în manipularea opiniei publice, în modelarea conștiinței maselor în sensul dorit de clasa conducătoare.

Statul socialist. Spre deosebire de anarhiști care, așa cum am menționat, urmăreau să „asvîrle în aer", statul în vederea eliberării definitive a omenirii de robia statului, Gherea remarca în mod justificat că proletariatul nu se va putea dispensa de organizația statală în înfăptuirea misiunii sale istorice. De aceea, el susținea necesitatea modificării caracterului statului. „Social-democrația — scria Gherea — nu caută să distrugă statul cea ce ar fi o absurditate, ea lucrează pentru transformarea socialistă a societății, deci pentru treptata atenuare și în viitor nimicirea desăvîrșită a caracterului oprimator al statului"[54].

Reținem din aprecierile gheriste de mai sus atît necesitatea menținerii instituției statale de către proletariatul victorios, cît și nevoia transformării caracterului statului de către clasa muncitoare.

În cazul primului aspect punctul de vedere gherist corespunde celui formulat de Marx potrivit căruia perioadei de transformare revoluționară a capitalismului în socialism urma să-i corespundă o perioadă de tranziție politică, caracterizată de existența statului[55].

---

[51] C. Dobrogeanu-Gherea, *Robia și socialismul*, în *Opere complete*, vol. 1, p. 243.
[52] C. Dobrogeanu-Gherea, *Ferdinand Lassalle*, în *Opere complete*, vol. 1, p. 177.
[53] K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 19, București, 1964, p. 27.
[54] C. Dobrogeanu-Gherea, *Deosebirea dintre socialism și anarhism*, în *Opere complete*, vol. 3, p. 358.
[55] A se vedea: K. Marx, *Critica programului de la Gotha*, București, 1959, Ediția II-a, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În ceea ce privește cel de-al doilea caz politologul român face unele precizări semnificative. Astfel, el vorbește de faptul că social-democrația lucrează pentru „treptata atenuare" a caracterului opresiv al statului și urmărind „în viitor nimicirea desăvîrșită a caracterului oprimator al statului". Aceste modificări pot fi realizabile grație luptei politice a clasei muncitoare condusă de socialiști împotriva statului burghez, precum și preocupării revoluționare a proletariatului pentru „a-l reforma în interesul . . ." său[56]. Reformarea statului respectiv era realizabilă, potrivit opiniei lui Gherea, prin cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare[57].

Prin definirea esenței noii puteri de stat ca dictatură proletară[58], Gherea s-a ridicat la nivelul cugetării lui Marx, care sublinia ideea că statul, în perioada de tranziție de la capitalism la socialism, nu poate fi altceva decît *„dictatura revoluționară a proletariatului"*[59].

Relevarea funcțiilor și trăsăturilor statului de dictatură proletară, așa cum le-a consemnat socialistul român, contribuie la întărirea afirmației de mai sus. Astfel, o primă funcție a dictaturii proletare consta în asigurarea și consolidarea, în același timp, a dominației clasei muncitoare în societate, a rolului ei conducător. „Poporul — scria Dobrogeanu-Gherea în 1886 —, proletariatul ajungînd la putere, după revoluția socială, proletară, va întrebuința *dictatura de clasă ca mijloc pentru a-și întări domnia"* . . .[60] (subl. n. I. L.).

Deci edificarea noii societăți nu era posibilă, după opinia sa, fără cucerirea puterii politice de către proletariat și transformarea lui în clasă conducătoare a societății.

Astfel, Gherea pune în evidență faptul că numai sub conducerea clasei muncitoare, clasa deținătoare a puterii politice, se poate edifica noua orînduire. Această idee îl apropie de V. I. Lenin care arată „că numai o anumită clasă, și anume muncitorii de la orașe — și în genere muncitorii din fabrici, din industrie — este în stare să conducă toată masa celor ce muncesc și sînt exploatați în lupta pentru doborîrea jugului capitalist, în însăși acțiunea de doborire, în lupta pentru menținerea și consolidarea victoriei, în acțiunea pentru făurirea unei orînduiri sociale noi, socialiste" . . .[61]

Afirmarea dominației politice a clasei muncitoare cu ajutorul dictaturii proletare nu constituie, după Gherea, un scop în sine. Dimpotrivă, el arată că proletariatul victorios va folosi statul de dictatură proletară pentru ca *„să sfarme cu totul puterea burghezimii"* . . . (subl. n. I. L.)[62].

---

[56] C. Dobrogeanu-Gherea, *Deosebirea dintre socialism și anarhism*, în *Opere complete*, vol. 3, p. 358.

[57] A se vedea: C. Dobrogeanu-Gherea, *Socialismul și republica*, în *Opere complete*, vol. 3, p. 50.

[58] A se vedea: C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiștii români?*, în *Opere complete*, vol. 2, pp. 54—55.

[59] K. Marx, *Critica programului de la Gotha*, p. 29.

[60] C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiștii români?*, în *Opere complete*, vol. 2, pp. 54—55.

[61] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29. 1959, p. 404.

[62] C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiștii români?*, în *Opere complete*, vol. 2, p. 55.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ce însemna oare în concepția lui Gherea ideea „să sfarme cu totul puterea burghezimii"? Încercînd să răspundă la această firească întrebare amintim că marxistul român a acordat noțiunii de putere a burgheziei mai multe sensuri, ca de pildă, putere economică, politică, juridică etc. Dacă avem în vedere aceste înțelesuri posedăm cheia răspunsului la întrebarea de mai sus.

Astfel, înțelegea desființarea puterii economice și politice a burgheziei. Așa se explică de ce gînditorul român considera necesară naționalizarea mijloacelor de producție (cu sau fără răscumpărare) și trecerea lor în proprietatea poporului. „*Odată stăpîn pe puterea politică* — scria Gherea — *proletariatul, socialiștii pășesc spre treptata naționalizare sau socializare a tuturor instrumentelor de muncă, ceea ce înseamnă începutul erei socialiste*"[63]. (subl. n. I. L.).

Întrucît înfăptuirea acestui deziderat putea fi realizat numai în urma cuceririi puterii politice, este evident că sfărîmarea puterii burgheziei presupunea în mod cert și acest fapt. Toate acestea vor contribui la dispariția acestei clase, a structurilor burgheze și a exploatării omului de către om[64].

În același timp, Gherea arată rolul statului socialist în edificarea noii orînduiri, evidențiind caracterul său constructiv. El vorbește despre menirea dictaturii proletare de a „*organiza formele de viață ale societății socialiste*" (subl. n. I. L.)[65]. Cercetătorul gîndirii gheriste familiarizat cu conținutul expresiilor sale poate relativ ușor să descifreze conținutul acestor termeni.

Dealtfel, dacă luăm sensul de structuri sociale atribuit, în mod frecvent, de gînditorul român acestor termeni, putem conchide că el avea în vedere edificarea structurilor sociale socialiste.

Interesant ni se pare că în optica gheristă termenul de dictatură proletară nu înseamnă oprimarea poporului, ci, dimpotrivă, sugerează dominația majorității asupra minorității burgheze. Textul gherist asociază cei doi termeni: proletariatul și poporul, acesta din urmă fiind constituit și din categoriile aliate clasei muncitoare. El, prin această idee, se situa pe poziții leniniste, deoarece Lenin aprecia că statul socialist încetează de a mai fi stat în sensul propriu al cuvîntului[66], întrucît nu mai este un instrument de dominare a majorității de către minoritatea exploatatoare. Replicîndu-i lui H. Spencer, care aprecia că în comunism statul va instaura o robie mai puternică decît în capitalism, Gherea arată că în noua societate nu va mai exista robie, ca în orînduirile precedente, ci „această orga-

---

[63] C. Dobrogeanu-Gherea, *Proprietatea și legea minelor*, în *Opere complete*, vol. 2, p. 203.

[64] A se vedea: C. Dobrogeanu-Gherea, *Socialismul și republica*, în *Opere complete*, vol. 3, pp. 50—51.

[65] C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiștii români?*, în *Opere complete*, vol. 2, p. 55.

[66] A se vedea: V. I. Lenin, *Marxismul despre stat*, București, 1960, p. 53.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nizaţie va face să crească libertatea societăţii şi libertatea indivizilor ce o compun"[67].

Prin sublinierea caracterului necesar al statului socialist în edificarea noii orînduiri, socialistul român s-a apropiat, în unele privinţe, de înţelegerea leninistă privind aceste probleme. Astfel, Lenin avea să remarce la timpul său că spre deosebire de anarhişti, marxiştii nu pot concepe să se lipsească de stat dintr-o dată în edificarea noii societăţi. „Noi nu sîntem utopişti. Noi «nu visăm» să ne lipsim *dintr-o dată* de orice conducere, de orice subordonare; aceste visuri anarhiste, bazate pe neînţelegerea sarcinilor dictaturii proletariatului, sînt absolut străine marxismului. Dar subordonarea trebuie să existe faţă ... de proletariat"[68].

Evidenţiind caracterul marxist al gîndirii socialistului român, care s-a ridicat la nivelul înţelegerii necesităţii statului de dictatură proletară[69], — fiind, totodată, şi primul socialist care a abordat un asemenea subiect în literatura socialistă românească —, nu putem trece cu vederea şi unele neajunsuri ale creaţiei sale în acest domeniu. Trebuie de menţionat faptul că tezele respective sînt doar schiţate şi nu şi-au găsit o tratare mai largă în operă, aşa cum s-a întîmplat cu alte probleme. Această observaţie critică se justifică avînd în vedere profundele sale cunoştinţe marxiste şi importanţa pe care o prezenta problema respectivă. Notăm, că în aceeaşi perioadă, mai precis în 1902, K. Kautsky, ale cărui lucrări Gherea le cunoştea bine, a discutat pe larg sarcinile statului proletar în urma victoriei revoluţiei socialiste, pe diferitele planuri de activitate: economic, social- politic şi cultural[70].

Dispariţia statului. Logica explicaţiilor date de gînditorul român procesului dispariţiei statului se întemeiază pe cunoaşterea textelor clasicilor. Astfel, el arată că în revoluţia socialistă, clasa muncitoare cu ajutorul statului de dictatură proletară desfiinţînd puterea burgheziei, se formează totodată şi premisele pentru crearea societăţii fără clase, şi implicit, fără stat. Pentru a autentifica afirmaţia de mai sus redăm cuvintele sale: „revoluţia socială va duce la desfiinţarea claselor şi domnia de clasă nemaiavînd ce căuta în societatea socialistă statul va pieri"[71].

Replicînd lui Spencer că în comunism nu se va realiza profeţia sa despre robia atotcuprinzătoare a individului de către stat, Gherea făcea o paralelă între modul în care celelalte clase conducătoare au folosit puterea de stat şi cum o va folosi clasa muncitoare. Dacă clasele exploatatoare s-au preocupat asiduu de consolidarea şi permanentizarea dominaţiei lor în societate, proletariatul în situaţia de clasă dominantă, foloseşte puterea de stat pentru desfiinţarea claselor sociale şi a exploatării omu-

---

[67] C. Dobrogeanu-Gherea, *Robia şi socialismul, Opere complete*, vol. 1. p. 244.

[68] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 33, Bucureşti, 1964, pp. 48—49.

[69] Facem această constatare avînd în vedere şi aprecierea lui Lenin potrivit căreia marxist este numai acela care recunoaşte *dictatura proletariatului*, deoarece „aceasta constituie piatra de încercare a *adevăratei* recunoaşteri şi înţelegeri a marxismului", (V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, 1956, p. 408.

[70] A se vedea: Karl Kautsky, *Reformă socială sau revoluţie socială*, pp. 78—126.

[71] C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiştii români?*, în *Opere complete*, vol. 2, p. 55.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lui de către om precum şi pentru statornicirea egalităţii sociale. Gherea subliniază textual că poporul muncitor „doboară la pămînt clasele vechi", ceea ce după opinia noastră completează imaginea sa despre edificarea noii orînduiri şi rolul statului proletar în acest proces. De aceea, el conchide că ajungerea clasei muncitoare la conducerea societăţii duce inevitabil la desfiinţarea claselor şi a luptei de clasă. Concluzia sa în această privinţă este clară şi fără echivoc: „Ajungerea clasei muncitoare la putere este, deci, totodată şi desfiinţarea claselor împreună cu lupta de clasă..." Şi în consecinţă autodesfiinţarea propriei sale dominaţii, deoarece nemaiexistînd clase sociale „omenirea socialistă va domni asupra — şi, stăpînirea în înţelesul de azi va pieri"[72].

Manifestînd consecvenţă în construcţiile sale teoretice, politologul român consemna în mod justificat faptul că dispariţia claselor atrage după sine şi dispariţia statului. Astfel, în societatea socialistă „în care nu vor mai fi clase, nici politice, nici economice; cînd toţi vor fi producători, nefiind clase, nu poate să fie nici *stat* care să reprezinte clasa domnitoare"[73]. De aceea nu putem decît să apreciem concluzia sa care, pe lîngă spiritualitatea ei, conţine şi o mare doză de substanţă ştiinţifică. „Statul, prin urmare, într-o societate... socialistă, n-are nici un înţeles, întocmai după cum n-ar avea papismul într-o societate ateistă..."[74].

Relevarea acestor trăsături cu caracter ştiinţific ale gîndirii gheriste privind problema discutată, nu este în măsură să ne conducă la ignorarea faptului că marxistul nostru n-a dezvoltat pe larg problematica respectivă şi lasă să se înţeleagă că între victoria clasei muncitoare, în revoluţie şi dispariţia statului n-ar exista o perioadă mai îndelungată, ci vedea cele două momente destul de apropiate în timp.

În schimb Gherea a înţeles corect aprecierea engelsiană privitoare la modul dispariţiei statului. Astfel, el a remarcat semnificaţia tezei engelsiene referitoare la faptul că statul nu e desfiinţat ci dispare treptat[75]. În sprijinul afirmaţiei sale de mai sus gînditorul român îl citează pe Engels, arătînd că „Statul nu va fi desfiinţat... ci va muri"[76]. Faptul că socialistul român vorbeşte de moartea statului şi nu de dispariţia acestuia, cum spunea Engels, nu schimbă datele problemei. Dispariţia sau moartea statului se realizează treptat ca un proces natural şi tot treptat organizarea societăţii îşi va pierde trăsăturile politice.

Replicînd, din nou, celor care confundau societatea cu statul, marxistul român sublinia că „statul va pieri", fără ca să lipsească societăţii o organizaţie unitară armonică, raţională care va asigura bunăstarea tuturor membrilor ei[77].

---

[72] C. Dobrogeanu-Gherea, *Robia şi socialismul* în *Opere complete*, vol. 1, p. 240.
[73] C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiştii români*, în *Opere complete*, vol. 1, p. 54.
[74] C. Dobrogeanu-Gherea, *Robia şi socialismul*, în *Opere complete*, vol. 1, p. 240.
[75] A se vedea: Fr. Engels, *Anti-Dühring*, p. 330.
[76] C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiştii români?*. în *Opere complete*, vol. 2, p. 55.
[77] *Ibidem*, p. 56.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fără să intre în detalii, Gherea subliniază că organizaţia societăţii comuniste va fi lipsită de caracter politic.

Dimensiunile articolului de faţă nu ne-au permis prezentarea exhaustivă a concepţiei gheriste despre stat. Surprinzînd liniile de forţă ale gîndirii lui Gherea, credem că am pus în evidenţă caracterul ei marxist, ştiinţific. Totodată, considerăm că astfel am contribuit la precizarea cu mai multă claritate a rolului lui Gherea în dezvoltarea gîndirii socialiste şi social politice româneşti.

DIE PROBLEMATIK DES STAATES IN GHEREA'S WERK

(Zusammenfassung)

Der Verfasser analysiert im vorliegenden Artikel die Auffassung des rumänischen sozialistischen Theoretikers C. Dobrogeanu-Gherea über dem Staat. Es wird behauptet, dass C. Dobrogeanu-Gherea nicht nur ein bekannter Literaturkritiker und Ästhetiker sondern auch ein wertvoller Soziolog und Politolog war.

In dem Artikel sind die Meinungen des rumänischen Marxisten über Entstehung, Charakteristiken und Essenz des Staates diskutiert. Es wurden auch Meinungen dem bürgerlichen und dem sozialistischen Staat ansehend dargelegt.

Die Analyse der gheristischen Ansicht, zeigt ihr marxistischen Charakter und auch Gherea's Rolle in der Entwicklung des sozialistischen und sozial-politischen Gedanken am Ende des neunzehnten — und am Anfang des zwanzigsten Jahrhunderts.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LEGĂTURI ECONOMICE ÎNTRE VECHEA ROMÂNIE ŞI TRANSILVANIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ŞI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

ADRIAN STOICA

Lupta de veacuri a poporului român pentru libertate, independenţă şi progres, a fost strîns legată de teritoriul pe care el şi strămoşii săi l-au locuit din veacuri imemoriale. Acest teritoriu a fost apărat cu dîrzenie şi curaj, jertfe şi spirit de sacrificiu, în lupta grea şi uneori inegală împotriva cotropitorilor, sfinţindu-l prin numeroase acte de eroism, prin fapte uimitoare de cultură şi civilizaţie. Nivelul de dezvoltare a producţiei materiale s-a datorat şi teritoriului patriei noastre, care prin aşezarea sa, prin bogăţiile solului şi subsolului, a constituit un cadru favorabil evoluţiei istorice a societăţii începînd din perioada comunei primitive şi pînă în zilele noastre.

Munţii Carpaţi, avînd un rol deosebit de important în viaţa poporului nostru, n-au constituit niciodată o piedică în calea dezvoltării istorice a locuitorilor de pe ambele lor versante, ci, dimpotrivă, au oferit în toate timpurile condiţii prielnice vieţii omeneşti, favorizînd din plin legăturile între populaţia ce locuia pe pămîntul românesc.

Ţara Românească, Moldova şi Transilvania, în ciuda vitregiilor înfruntate şi a împrejurărilor istorice, care au dus la separarea lor timp de mai multe secole, s-au dezvoltat în strînsă legătură una cu alta, tocmai datorită unităţii geografice, economice, precum şi a formelor de viaţă materială şi spirituală comune, a unităţii poporului şi a limbii sale. Poporul nostru şi-a păstrat solidaritatea şi unitatea care s-au amplificat continuu pe măsura dezvoltării societăţii româneşti şi a legăturilor multilaterale dintre cele trei ţări surori, ceea ce a dus la adînci prefaceri materiale, sociale şi spirituale. De fapt, putem afirma cu toată certitudinea că, factorul esenţial care a determinat unirea ţărilor române, l-a constituit tocmai dezvoltarea economică unitară a celor trei ţări româneşti. „Cea dintîi unire a românilor — sublinia Nicolae Iorga — a existat, cînd în capul cărturarilor nu răsărise această idee, în unitatea perfectă a vieţii economice, aşternută pe unitatea perfectă a vieţii generale, şi Ardealul a intrat şi el în această viaţă prin intercirculaţia românească; un singur sistem, am zice vînos, prin care străbate acelaşi sînge viu"[1].

---

[1] Nicolae Iorga, *Elemente economice în cultura românească, Conferinţe şi prelegeri*, vol. I, Bucureşti, 1943, p. 53.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Legăturile economice dintre ţările româneşti sînt atestate de numeroase documente ale vremurilor trecute. Într-o notă trimisă din Hunedoara, în 4 decembrie 1827, administraţiei regnicolare imperiale, se atestă faptul că muncitorii duceau aici o viaţă grea, datorită salariilor mici şi greutăţilor în desfacerea fierului. Petiţionarii cereau în nota respectivă ca salariile muncitorilor să se restabilească la valoarea salariilor din 1782 şi 1798, dar acest lucru era posibil numai în cazul cînd şi preţul de vînzare a fierului s-ar fi restabilit în aceeaşi măsură la nivelul anilor respectivi[2].

Faptul că în primăvara anului 1827 desfacerea fierului de la Hunedoara a cunoscut o oarecare scădere, nu s-a datorat preţului acestuia, ci drumurilor desfundate. Fierul de la Hunedoara a fost exportat din totdeauna, îndeosebi în Ţara Românească. În anul 1827, din cele 19.370 quintale şi 71 1/2 funţi de fier abia un sfert au rămas în Transilvania, restul fiind dus fie de către locuitorii de pe fundus Regius (este vorba de saşi — n. n.), fie de către români în Muntenia[3]. Din Hunedoara îşi procurau fier mai ales locuitorii din judeţul Alba, Trei Scaune şi ai scaunelor săseşti. Calitatea fierului hunedorean a determinat desfacerea acestuia în provinciile româneşti.

Au existat perioade cînd întreaga rezervă de fier s-a vîndut într-un an de zile, fără ca preţul lui să scadă sub 7 florini şi 30 de creiţari, monedă convenţională. Revoluţia lui Tudor Vladimirescu, care a izbucnit în Ţara Românească, a frînat exportul de fier, deoarece boierii români n-au îndrăznit, din cauza prezenţei trupelor turceşti, să-şi repare casele şi alte clădiri distruse în timpul răscoalei. După ce trupele turceşti au fost evacuate atît din Ţara Românească, cît şi din Moldova, boierii au început să-şi refacă atît casele, cît şi alte clădiri distruse. Datorită acestui fapt, exportul de fier în Ţara Românească a luat o aşa amploare, încît pe lîngă cel cumpărat de români direct de la Hunedoara, negustorii de fier din Sibiu şi mai ales din Braşov, abia mai reuşeau să satisfacă cererile celor din Ţara Românească şi Moldova[4].

Am relevat aici doar un aspect ce demonstrează grăitor existenţa relaţiilor economice dintre Transilvania şi celelalte două ţări româneşti.

În comparaţie cu alte ţări din centrul şi apusul Europei, dezvoltarea economică a ţărilor române a fost mult timp frînată de o serie de factori economici obiectivi. Feudalismul care s-a menţinut o lungă perioadă la noi a împiedicat lărgirea pieţii interne. A fost totodată frînată apariţia relaţiilor de producţie capitaliste. „O influenţă profund negativă asupra evoluţiei economico-sociale a ţării — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu — a avut-o dominaţia străină de sute de ani, pe care a fost nevoit s-o suporte poporul român şi care a secătuit avuţia naţională, a produs grele

---

[2] Arhiva Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 1481, filele 1—5.
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

suferinţe maselor largi muncitoare, a împiedicat dezvoltarea forţelor de producţie, mersul înainte pe calea progresului social şi economic"[5].

La sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea au început să apară, odată cu dezvoltarea activităţii manufacturiere şi a industriei, relaţii de producţie de tip capitalist. „Acest proces, subliniază secretarul general al P.C.R., devine mai evident către mijlocul şi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, determinînd, şi, totodată, dezvoltîndu-se sub impulsul unor mari mişcări sociale, cum au fost revoluţia din 1821, revoluţia burghezo-democratică de la 1848—1849, unirea Principatelor Române în 1859, proclamarea independenţei de stat a României în 1877"[6].

În decursul istoriei noastre, numeroasele trecători ale Munţilor Carparţi au fost străbătute în ambele sensuri de ciobani, negustori, cărturari etc., îndeplinind rolul unor artere vii prin care pulsa viaţa economică pe teritoriul patriei noastre. Legăturile strînse între cele două părţi ale versanţilor carpatini au fost înlesnite şi de cele peste 30 de pasuri de culme („predealuri") şi de vale de largă circulaţie. Harta drumurilor comerciale ce leagă cele trei ţări române are înfăţişarea unei „frunze" cu nervurile răsfirate în toate direcţiile[7].

Unitatea social-economică a ţărilor române de-a lungul veacurilor s-a făcut simţită prin unitatea de dezvoltare în ansamblul forţelor de producţie, prin unitatea dezvoltării relaţiilor sociale de producţie, complementaritatea economiilor, schimbul permanent de mărfuri, precum şi prin preocupările economice comune ale poporului român. Se constată că pe măsura dezvoltării forţelor de producţie în ţările române, a amplificării vieţii economice a fiecăreia dintre ele, s-au dezvoltat şi relaţiile de interdependenţă manifestate multilateral prin schimburi economice culturale ş. a., prin dezvoltarea istorică unitară organică a poporului român din toate provinciile. Aceasta a fost expresia consolidării treptate a unităţii, în condiţiile diversificării producţiei materiale a provinciilor româneşti.

Pe un teritoriu restrîns, ce se caracteriza prin complexitatea reliefului şi a celorlalte condiţii naturale, patria noastră dispunea de variate bogăţii ale solului şi subsolului. Diferenţierea solului ţărilor române, diversitatea produselor lui naturale au constituit baza materială a diviziunii sociale a muncii, l-au stimulat pe om prin alternarea condiţiilor naturale în mijlocul cărora a trăit, să-şi înmulţească nevoile, aptitudinile, mijloacele şi metodele de muncă[8].

---

[5] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare rostită la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. 30 martie 1973*, în vol. *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*, *Bucureşti*, 1974, p. 6.

[6] *Idem*, p. 7.

[7] I. Tiberian, *Baze economice obiective ale desăvîrşirii unităţii statului naţional român*, în *Probleme economice* nr. 12, decembrie 1973, p. 59.

[8] Cf. Ioan Tiberian, *Unitate şi continuitatea în dezvoltarea social-economică a Ţărilor Române*, în *Revista de filozofie* nr. 12, 1968, pp. 1381—1382.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Rolul hotărîtor în dezvoltarea economiei celor trei ţări române l-au avut priceperea şi hărnicia poporului român, experienţa sa obţinută de-a lungul timpurilor. Poporul nostru s-a format pe teritoriul patriei sale ca un popor unitar, cu o limbă comună, cu tradiţii şi forme de viaţă materială şi spirituală comune. El este legat organic de teritoriul pe care s-a născut şi pe care trăieşte, astfel încît pămîntul şi poporul constituie împreună un tot armonios.

Se ştie că pînă la încheierea pactului dualist între clasele stăpînitoare din monarhia austro-ungară, Principatul Transilvaniei şi-a păstrat autonomia. În acelaşi timp însă obligaţiile faţă de Poartă, iar mai tîrziu faţă de Imperiul habsburgic s-au resimţit asupra vieţii economice, îndeosebi asupra dezvoltării industriale din Transilvania. Subordonarea din ce în ce mai mult a acestei provincii româneşti intereselor clasei dominante din Imperiul habsburgic a determinat „periferizarea" ei economică. Produsele industriei ardelene îşi găseau foarte greu pieţe de desfacere în Apus. De pildă Maria Tereza luase măsuri ca toate mărfurile cu grad mai înalt de prelucrare din Ungaria, Transilvania şi Banat „care sînt trimise în ţările germane ale Coroanei" să fie „supuse ca şi mărfurile străine cu 30 % nu mai puţin". În acelaşi timp, fabricatele din aceste ţări germane care erau trimise în Ungaria, Transilvania şi Banat erau impuse numai cu 5 %[9]. Dezvoltarea economică a Transilvaniei a fost condiţionată de legăturile sale cu vechea Românie, de posibilitatea aprovizionării cu materii prime de dincolo de Carpaţi şi totodată de valorificarea acolo a propriilor produse. Principalul susţinător al marilor legături comerciale între ele era elementul românesc. Legăturile economice între ambele versante ale Carpaţilor au fost determinate de necesităţi obiective, ce îşi au sursa în condiţiile istorice, economice, geografice în care s-a format naţiunea română. Documentele vremii — indiferent dacă autorii lor au fost români, maghiari, germani sau de altă naţionalitate — atestă convingător că între ele s-au dezvoltat permanent raporturi strînse, intense şi multilaterale. Factorul hotărîtor determinant în menţinerea şi consolidarea legăturilor de schimb, l-a constituit caracterul complimentar al economiei ţărilor române format istoriceşte. Încă din anul 1850, Imperiul habsburgic încadrase Transilvania în sistemul lui vamal unic. Acesta avea rolul unei pieţe de desfacere a mărfurilor austriece şi de furnizare a materiilor prime. Se ştie că Transilvania era una din provinciile înapoiate ale imperiului, dacă luăm ca punct de referinţă alte provincii înglobate de către habsburgi. Industria transilvăneană era slab utilată din punct de vedere tehnic. Mărfurile austriece superioare din punct de vedere calitativ erau cu mult mai ieftine decît cele locale, datorită faptului că ele erau produse în întreprinderi tehnice superioare, pe cînd produsele transilvănene

---

[9] Cf. Ioan Tiberian, *Caracterul complimentar al economiei Transilvaniei, Munteniei şi Moldovei*, în *Probleme economice* nr. 9, septembrie 1970, p. 46.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

proveneau în mare parte din atelierele meşteşugăreşti şi din manufacturi[10].

În aceste condiţii, pentru Transilvania, desfacerea mărfurilor produse în manufacturile şi atelierele meşteşugăreşti pe pieţele din România Veche, precum şi importul de animale şi produse animaliere şi cereale de peste munţi, aveau o însemnătate deosebită. Industria din zonele apusene ale imperiului constituind o piedică vizibilă pentru industria din Transilvania, relaţiile acesteia cu celelalte două ţări româneşti „se dovedeau un stimulent pentru această activitate economică"[11]. Memoriul întocmit în anul 1850 de către gremiul negustoresc din Braşov, cerea cu insistenţă luarea de măsuri care să promoveze mai intens legăturile economice dintre Transilvania şi Principatele Române. Cerinţele gremiului negustoresc prevedeau: „clădirea trainică a tuturor drumurilor peste ţinuturile unde comunicaţia comercială este mai vioaie; apărarea mult mai puternică a sudiţilor austrieci din vecinele principate; delăturarea cît mai curîndă a necazurilor de vămi; deschiderea comunicaţiilor de poştă cel puţin de două pînă-n trei ori pe săptămînă peste Oituz către Iaşi şi Galaţi; mijlocirea unui port franc la Galaţi sau Brăila[12]. Aceste cerinţe vitale pentru autorii memoriului nu au găsit nici un ecou, în schimb în primii ani ai absolutismului s-au luat o serie de măsuri ce vizau centralizarea administrativă, precum şi strîngerea legăturilor comerciale între provinciile monarhiei. Ca o primă măsură, au început să se construiască cele dintîi linii telegrafice şi de cale ferată, care legau Transilvania cu apusul.

Cu toate măsurile restrictive impuse de imperiu, economia Transilvaniei se orienta în mod sensibil spre piaţa Principatelor Române. Cercurile economice din Transilvania insistau mai mult pentru prelungirea liniei ferate prin Braşov peste Predeal. Pentru a contracara întrucîtva tendinţa guvernatorilor vienezi, de a îndruma comerţul transilvănean pe un nou făgaş, în anul 1851, Camera de comerţ şi industrie din Braşov, a impulsionat lupta comercianţilor braşoveni pentru dezvoltarea schimbului de mărfuri cu Ţările Române. George Bariţiu, în calitatea lui de secretar al gremiului negustoresc din Braşov şi de publicist, s-a remarcat prin lupta sa permanentă pentru apărarea intereselor comerciale dintre cele trei ţări. Creşterea activităţii comerciale dintre teritoriile de pe ambele versante ale Carpaţilor ne este dezvăluită de volumul mărfurilor trecute prin vama Braşovului între anii 1851—1854[13]. Dacă ne referim la

---

[10] Vezi Carol Göllner, *Relaţii economice dintre Transilvania şi Vechea Românie, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, p. 255.

[11] *Ion Tiberian, Premise economice ale dezvoltării statului naţional unitar român*, în *Lupta de clasă* nr. 11/1968, p. 62.

[12] D. Z. Frunică, *Din trecutul românesc al Braşovului*, Bucureşti, 1937, pp. 53—54; vezi şi N.G.V. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerţului românesc din Braşov*, Bucureşti, 1928, pp. 144—159.

[13] Din memorialul Camerei comerciale şi industriale din Braşov despre drumul de fier, în *Gazeta Transilvaniei*, 1856, nr. 2, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

importul în măji în anii respectivi, observăm că a variat în modul următor:

1851	*1852*	*1853*	*1854*
118.269	128.625	166.251	290.959

Pentru aceeaşi perioadă de timp, datele privind exportul din Transilvania în Principatele Române, ne oferă tabloul următor:

1851	*1852*	*1853*	*1854*
10.532	26.547	30.729	22.730

Aceste date ne arată curba ascendentă a relaţiilor comerciale din Transilvania, Ţara Românească şi Moldova, cu toate că exportul din Transilvania a fost cu mult mai scăzut decît importul. Numai prin vama Braşovului s-au adus în anii 1851—1852, aproximativ 50.000 kg de grîu şi aproximativ 2 1/2 milioane kg de secară şi porumb[14].

Legăturile comerciale dintre Transilvania pe de o parte, Moldova şi Ţara Românească pe de altă parte, au fost într-o măsură mai mare uşurate şi datorită faptului că numeroşi negustori din Transilvania deţineau prăvălii sau agenţii dincolo de Carpaţi. O parte dintre negustorii din Braşov îşi aveau sediul principal în ţară, în Transilvania avînd doar filiale. Alţii aveau prăvălii în oraşele principale din cele două ţări româneşti[15]. Existau apoi, în afară de aceştia, cel puţin 50 de comercianţi mari şi aproximativ 50 mai mărunţi care făceau comerţ cu mărfuri ardelene, cu braşovenii, nu numai în Principate dar şi dincolo de Dunăre, pînă la Silistra, Tulcea, Măcin, Rusciuc şi Filipopoli. O mare cantitate de mărfuri era apoi trecută de o parte şi de alta a Carpaţilor de oierii şi crescătorii de vite care îşi ţineau turmele în Cîmpia Dunării, în special secelenii[16].

Este necesar să menţionăm faptul că la ţesătura unică a naţiunii române a contribuit, în forme specifice, şi masa impresionantă de ciobani care practicau transhumanţa din timpuri care intră în negura nescrisă a vremurilor naşterii poporului român. Fenomen de amploare şi vechime fără precedent în Europa, el a supravieţuit şi s-a dezvoltat peste vitregiile războaielor, ocupaţiilor, jafurilor şi stăpînirilor străine. Transhumanţa s-a impus ocîrmuitorilor vremilor din toate meleagurile româneşti, care au trebuit să-l accepte, să recunoască drepturile oierilor de pendulare, de trecere peste hotarele vremelnice şi, prin avantajele pe care le prezenta acest fenomen, să-l ocrotească prin hrisoave şi documente la fel de vechi ca însăşi organizarea statală românească. Ea trebuie privită cu un element principal coagulant al unităţii economice şi naţionale a poporului român.

Prin conţinutul său de proces de producţie materială şi de schimb întemeiat pe o diviziune a muncii care stabilea interdependenţa, legătura economică între diferitele zone ale teritoriului ţării, transhumanţa ne

---

[14] N.G.V. Gologan, *op. cit.*, p. 120.

[15] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 161.

[16] Din memorialul Camerei comerciale şi industriale din Braşov despre drumul de fier, în *Gazeta Transilvaniei* nr. 4/1856, p. 14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

apare şi în funcţiile sale reale de factor important al comunităţii de viaţă economică a poporului român[17].

După unirea Moldovei cu Ţara Românească relaţiile economice ale Transilvaniei cu Vechea Române s-au intensificat într-o măsură apreciabilă. Agenţia austriacă din Bucureşti încerca, fără nici o şansă de izbîndă, să stînjenească schimbul de mărfuri prin refuzul de a viza documentele ce aveau întipărită emblema „Principatele Române"[18]. Cu toate greutăţile întîmpinate, în pofida măsurilor vexatorii şi a tot felul de restricţii, economia Transilvaniei se completa reciproc cu cea din Vechea Românie. Prin aceasta s-a format o firească unitate economică.

Referindu-se la cîteva probleme şi aspecte ale relaţiilor economice de producţie, George Bariţiu scria în 1864[19]: „se află în 20 pînă la 25 mii oameni... care poartă în ţările româneşti o însemnată economie de vite. Mii de oi, vite de cele cornute şi celelalte, se pasc pe cîmpiile României. Politica protecţionistă prohibitivă a imperiului austriac, care avea ca scop să închidă graniţele cu România, a cauzat mari greutăţi păstorilor ardeleni care treceau în România şi aduceau produsele lor în Transilvania. În acest mod — sublinia Bariţiu — industrialilor din Transilvania, meseriaşilor noştri li s-a închis încetul cu încetul de tot izvorul cel mai bun şi mai sigur, pe care îl aveau pînă atunci, de a cumpăra produse, cereale mai ieftine, încît astăzi profesionistul braşovean adesea e silit a plăti marfa crudă ce are să o prelucreze, mai scumpă decît profesionistul din Viena, încît cu toată distanţa cea mare dintre Viena şi Braşov, industriaşul vienez este în stare să ţină concurenţă cu meseriaşii pămînteni din Braşov, Sighişoara, Sibiu şi celelalte".

În iunie 1867 a avut loc ceremonia încoronării lui Francisc I ca rege al Ungariei, în felul acesta pecetluindu-se pactul dualist austro-ungar. În Vechea Românie au avut loc mari manifestări de protest contra anexării Transilvaniei la Ungaria. Românii transilvăneni s-au bucurat de o caldă simpatie şi sprijin din partea fraţilor lor din estul şi sudul Carpaţilor. „România — se spunea într-o scrisoare de mulţumire a românilor transilvăneni — este Piemontul Orientului de la care românii de dincolo de Carpaţi aşteaptă mîntuirea"[20].

Perioada următoare încheierii pactului dualist, s-a caracterizat pentru românii din Transilvania, şi în general, pentru toţi românii din monarhia austro-ungară, prin cîteva trăsături definitorii. Pactul dualist a avut printre altele şi consecinţe de ordin economic. Economia Transilvaniei a fost frînată în dezvoltarea ei datorită uniunii vamale survenite între Austria şi Ungaria. Cu toate acestea economia acestui teritoriu românesc a cunoscut o ascensiune mai rapidă decît în epocile anterioare. Legăturile economice de mai veche durată dintre Transilvania şi vechea Românie au continuat evoluţia lor firească.

---

[17] Victor Axenciuc, *Legături economice şi comunitatea de viaţă economică a poporului român în secolul al XIX-lea*, în *Anale de istorie*, nr. 2, 1974, pp. 118—119.
[18] Cf. Carol Göllner, *op. cit.*, p. 257.
[19] „Gazeta Transilvaniei" nr. 2 din 4 ianuarie 1864.
[20] „Românul", an XI din 17/18 iulie 1867, p. 597.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea legăturile economice între ţările române au avut un caracter dens. Calculele efectuate[21] pe baza datelor statisticii oficiale maghiare, arată, de pildă, că în perioada 1867—1872, prin oficiile vamale ale Transilvaniei au fost trimise în Vechea Românie produse în valoare medie anuală de peste 5.622.000 florini. Din România au fost trimise în Transilvania, în perioada amintită, mărfuri în valoare medie de circa 9.925.000 florini.

Din România Veche se aduceau materii prime necesare unor serii de ramuri ale industriei transilvănene, ea constituind principalul debuşeu pentru produsele acestei industrii. Astfel, în perioada menţionată lîna şi pieile reprezentau 48,74 % din valoarea mărfurilor aduse din România. Aceste produse prelucrate în întreprinderile transilvane se valorificau pe întreg teritoriul naţional. Ponderea articolelor confecţionate din lînă şi piele reprezenta 56,66 % din valoarea mărfurilor trimise din Vechea Românie. În aceeaşi perioadă din Vechea Românie se aduceau în Transilvania vite (28,28 %) şi cereale (8,95 %) necesare industriei de pielărie, industriei alimentare, precum şi pentru consumul populaţiei. Alte ramuri industriale şi anume industria extractivă, metalurgică, a materialelor de construcţii, a lemnului, a hîrtiei, a sticlei, a ceramicii ş. a. îşi aveaua baza de materii prime în Transilvania, produsele lor găseau pieţe de desfacere şi în Vechea Românie. La 1 iunie 1876 a intrat în vigoare convenţia vamală dintre România şi Austro-Ungaria. Aplicarea acesteia a avut drept urmare obţinerea de avantaje deosebite pentru monarhia austro-ungară. Convenţia amintită se încadrează, prin caracterul ei, în seria de acorduri comerciale care, cu începere din 1860, „liberalizează progresiv relaţiile de schimb între majoritatea ţărilor, pe baza reducerii reciproce de tarife vamale"[22]. Politica liberului schimb a durat în mod real doar pînă în preajma crizei economice din 1873, cînd încrederea în liberalismul economic a fost zdruncinată, aceasta contribuind la orientarea principalelor state către o politică protecţionistă.

În Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea dezvoltarea capitalismului a fost stînjenită de ţările capitaliste mai avansate din acest punct de vedere. Concurenţa acestor ţări a avut efecte cu totul nefavorabile asupra industriei ţărilor slab dezvoltate. În acest caz, majoritatea economiştilor transilvăneni au trecut la convingeri ce vizau adoptarea unei politici protecţioniste în locul celei liber-schimbiste. Această schimbare s-a datorat observaţiilor atente şi concluziilor la care au ajuns cu privire la consecinţele negative pe care le-a avut asupra Transilvaniei inaugurarea, în anul 1850, a teritoriului vamal comun, de către monarhia austriacă. De această situaţie au fost conştienţi economiştii transilvăneni, îndeosebi după ce şi-au dat seama de influenţele negative ale teritoriului vamal comun asupra Transilvaniei, ce s-a accentuat în urma compro-

---

[21] Calculele au fost efectuate de Ioan Tiberian. A se vedea în acest sens, Ioan Tiberian, *Caracterul complimentar...*, în *Probleme economice* nr. 9, 1970, p. 47, nota 5.

[22] Hilde Mureşan, *Date cu privire la restricţiile comerciale faţă de România impuse de guvernul austro-ungar în anii 1878—1879*, în *AIIC*, XI, 1968, p. 291.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

misului austro-ungar. Analizînd starea de lucruri existentă, Ion Roman scria în anul 1879: „După cum este greşită sistema noastră politică prin privilegierea unei rase de popor asupra celorlalte şi împiedicarea acestora în mersul lor cultural, nu mai puţin este greşită, ba chiar ruinătoare şi sistema noastră economică. Convenţiunea vamală din 1878 stabilită între Ungaria şi Austria prin care întreaga monarhie austro-ungară pe 10 ani se consideră de un singur teritoriu vamal, deschide toate porţile noastre industriei străine — cu care industria noastră abia la începutul dezvoltării sale, nu poate ţine concurenţă, prin urmare trebuie s-o îmbrîncească după cum a îmbrîncit şi industria de hîrtie"[23].

Arătam mai sus că, încheierea convenţiei comerciale dintre România şi Austro-Ungaria, a adus ultimei o serie de avantaje. România Veche a constituit o piaţă ideală pentru desfacerea produselor industriale din Austro-Ungaria. Prin aceasta, industria românească, mai tînără decît cea austriacă, a primit lovituri deosebit de dureroase. România Veche exporta peste munţi produse agricole, îndeosebi cereale şi vite, aşa cum prevedea convenţia vamală. Moşierimea austro-ungară a început să dea semne de nelinişte, mai ales marii producători de cereale şi vite. Tocmai din această cauză, latifundiarii maghiari au fost mulţumiţi de faptul că, la 12 mai 1886, negocierile privind reînnoirea convenţiei vamale au eşuat.

După cum se ştie, abia trecuseră doi ani de la încheierea convenţiei comerciale dintre România şi Austro-Ungaria, şi aceasta din urmă a început să pună piedici, să creeze dificultăţi importului de animale din vechea ţară. Motivul invocat de Austro-Ungaria a fost acela că în România ar bîntui o molimă de vite (peste bovină). Restricţiile au fost deci impuse pe motive sanitare. Acestea au avut drept consecinţă scăderea bruscă a exportului de animale din România în Transilvania.

Din tabelul de mai jos reiese cu prisosinţă scăderea importului de care am vorbit[24].

	boi, tauri	vaci, viţei	oi, capre, miei
1877	9.294	2.866	116.331
1878	2	26	6.030
1879	521	14	274

Cauzele care au stat la baza măsurilor luate de guvernul austro-ungar, s-au datorat şi faptului că Anglia a interzis importul de animale din Austro-Ungaria încă din 1868. Franţa, Italia şi Germania au luat în anii următori aceleaşi măsuri. După toate aparenţele, pretextul invocat de aceste ţări era tot de ordin sanitar. Exportatorii de vite din Austro-Ungaria susţineau că animalele contaminate proveneau din Rusia şi România. Camera de comerţ şi industrie din Sopron afirma că „statele mai sus amintite nu vor mai importa vite din Austro-Ungaria, atîta vreme cît aceasta nu va închide graniţele către Rusia şi România"[25].

---

[23] Ion Roman, *Despre industria de hîrtie din Transilvania*, în *Observatorul*, an II, nr. 48 din 16/18 iunie 1879.

[24] N.G.V. Gologan, *op. cit.*, pp. 89—90.

[25] Cf. Hilde Mureşan, *op. cit.*, p. 293.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În realitate, țările din apusul Europei au oprit importul de animale din Austro-Ungaria, tocmai pentru a se apăra de concurența produselor mai ieftine provenite din agricultura țărilor din răsăritul și sud-estul Europei.

Desigur că, în adoptarea de măsuri restrictive față de România Veche, Austro-Ungaria s-a călăuzit după aceleași principii ca și statele din apusul Europei, dacă ținem seama de faptul că vitele din Vechiul Regat concurau pe piața vieneză cu vitele de proveniență internă. Pe de altă parte, nu trebuie să uităm greutățile de care se izbea Austro-Ungaria în privința exportului de animale, în Germania și alte țări, mai ales după 1870. Dificultățile erau o consecință firească a conjuncturii economice generale din acei ani. Să nu uităm că în anul 1873 a izbucnit criza economică și totodată a început o criză agrară de lungă durată.

Deoarece guvernul român nu a fost de acord cu condițiile pe care a încercat să i le impună Austro-Ungaria, aceasta a dezlănțuit războiul vamal împotriva României. A fost interzis complet importul de animale. Pentru celelalte mărfuri românești s-a impus o suprataxă de impozit de 30 %. Războiul vamal a durat din iunie 1886 pînă în iulie 1891. Legăturile de veacuri dintre teritoriile românești de pe ambele versante ale Carpaților au primit o grea lovitură prin măsurile luate de guvernul austro-ungar. În același timp, războiul vamal declanșat de Austro-Ungaria împotriva României a scos în evidență faptul că încadrarea silită a Transilvaniei în angrenajul economic general al Austro-Ungariei a fost o măsură contra asigurării unei dezvoltări economice normale a acestui teritoriu românesc.

În timpul războiului vamal relațiile economice între România Veche și Transilvania cunosc cea mai profundă criză din istoria lor. Repercusiunile au fost grave pe întreg teritoriul național, fapt atestat de numeroase documente ale vremii, mai ales în rapoartele camerelor de comerț și industrie din diferite orașe ale Transilvaniei.

Încă din anul 1885 relațiile comerciale dintre Vechea Românie și Austro-Ungaria erau destul de încordate. Ministerul de externe austro-ungar informa rapoartele plenipotențiarului din București, din care reieșea că „mărfurile ungurești erau boicotate în România, la fel ca cele românești în Ungaria“[26].

Discutîndu-se problema reînoirii convenției comerciale cu România, precum și importanța economică și politică a acesteia pentru monarhia austro-ungară, ministerul de interne, contele Kálnoky, afirma în cadrul unei ședințe comune a consiliului de miniștri austro-ungar ținută la Viena în 8 ianuarie 1886 că: „lipsa Convenției ar atrage după sine cele mai neplăcute urmări pe care noi le-am resimți mai mult chiar decît România“[27].

Declanșarea războiului vamal a produs cea mai vie nemulțumire și proteste din partea transilvănenilor. Atmosfera era agitată. La o întru-

[26] Arhivele statului, București, fond microfilme, Austria, rola 68, cadrul 8.
[27] Arhivele statului, București, fond microfilme Austria, rola 86, cadrul 37.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nire a sodalilor români din Sibiu, aceştia au declarat limpede că „ruperea legăturilor comerciale cu România duce locuitorii Transilvaniei inevitabil la sapă de lemn"[28]. Arătînd că legăturile puternice şi tradiţionale dintre Transilvania, Moldova şi Muntenia au avut deosebit de mult de suferit din cauza unor măsuri prohibitive luate de monarhia austro-ungară, ziarul „Meseriaşul Român" ce apărea la Braşov scria: „Maiştri şi lumea comercială de aici sînt de părere că, fără convenţia cu România toată partea Transilvaniei... va fi adusă la sapă de lemn, paguba cea mai mare, vor suferi-o meşterii care trăiau numai din România"[29].

Greutăţile întîmpinate de industria transilvăneană în timpul războiului vamal reies şi dintr-un raport a lui Lantzky Sándor, datat din 14 ianuarie 1891, şi adresat Camerei de comerţ şi industrie din Braşov[30].

În raportul Camerei de comerţ şi industrie din Tîrgu Mureş, privind situaţia economică din anul 1893, găsim date statistice privind situaţia generală a economiei transilvănene, producţia minieră, emigrările din România, punctele de trecere, precum şi mărfurile ce se exportau peste munţi, cum ar fi: ape minerale, mobilă, diferite esenţe, substanţe chimice, articole de galanterie, cherestea, jucării pentru copii, pălării, miere, ceară, acid carbonic concentrat, scoarţă pentru site, ţesături, sticlărie, produse de fier etc.... „Cu toate că tarifele vamale erau ridicate, exportul totuşi s-a făcut în România deoarece produsele fabricate în Transilvania, şi mai ales cele destinate maşinilor, erau mai bune decît cele englezeşti"[31].

Industria fierului şi a maşinilor a cunoscut în anul 1896 aceeaşi conjunctură nefavorabilă, ca şi în anii anteriori. Dovadă în acest sens sînt plîngerile numeroşilor meseriaşi care au ajuns într-o situaţie precară[32].

Aceeaşi situaţie o găsim şi în alte domenii de activitate industrială. Industria textilă a cunoscut de asemenea o conjunctură nefavorabilă. În industria de pielărie, procurarea materiilor prime s-a făcut la un preţ cu mult mai ridicat în anul 1896 faţă de 1895. Aceasta şi datorită faptului că nu s-a mai putut importa materia primă din România. „Pînă acum romă-

---

[28] *Tribuna* din 6/18 august 1886.

[29] *Meseriaşul român*, an I, nr. 9 din 15 iunie 1886; vezi şi *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. I (1885—1900), partea I (1865—1889), Bucureşti, 1964, pp. 433—435.

[30] Arhivele statului Braşov, fond Camera de comerţ şi industrie Braşov, an 1891, dosar 17, nr. 39/319.

[31] Arhivele statului Braşov, fond Camera de comerţ şi industrie, 1894, PI 571.

[32] În memoriul unui meseriaş, pe nume Prázsmáry István, din Secuime cităm: „Stimată şi mult preţuită Cameră de comerţ şi industrie din Tîrgu Mureş, trebuie să subliniem că la noi situaţia industriei de lăcătuşerie şi de fierărie se aseamănă cu un om ce se află în agonie. De cînd, în urma războiului vamal piaţa din România a fost izolată, degeaba aşteptăm ca industria noastră să salte căci toate speranţele sînt zadarnice. Produsele noastre sînt foarte puţin căutate. O explicaţie constă şi în concurenţa pe care ne-o face industria austriacă... Noi nu mai fabricăm căruţe deoarece înainte acestea le desfăceam pe piaţa României de care acum nu ne mai putem apropia. Materia primă o procurăm de la negustorii care stabilesc un preţ scăzut la produsele gata făcute, şi un preţ foarte ridicat la materia brută. Aşa se întîmplă că mulţi lucrători îşi abandonează meseria, căutîndu-şi mijloacele de existenţă în alte locuri. În cele mai multe cazuri ei emigrează în România". (Raportul Camerei de comerţ şi industrie din Tîrgu Mureş pe anul 1896, pp. 135—137).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nul şi grecul veneau cu bani gheaţă la noi (în Transilvania n. n.) pentru marfa finită, în prezent însă e dureros să constatăm că bietul meseriaş părăseşte ţara natală şi pleacă în România unde este angajat ca muncitor simplu pentru a-şi putea menţine existenţa"[33].

La Sfîntu Gheorghe a fost înfiinţată în anul 1897 o fabrică de tutun, în care lucrau 250 de muncitori. Fabrica a fost înfiinţată pentru reducerea migraţiei în România.

Strînsele legături comerciale între Transilvania şi Vechea Românie, reies cu claritate şi dintr-un memoriu privind situaţia fabricii de hîrtie din Zărneşti[34].

Se pare că fabrica respectivă a trecut după anul 1867 prin mari dificultăţi. Din memoriu se desprinde ideea că apropierea Orientului şi mai ales a României oferea fabricii de hîrtie din Zărneşti posibilitatea de a plasa toate produsele ei în România, mai ales că fabrica se afla în situaţia de a înlătura orice concurenţă de pe piaţa respectivă. Autorul memoriului sugera ideea că ar trebui să fie numiţi agenţi, harnici şi stabili în toate localităţile cu importanţă comercială mai mare, şi, în primul rînd, în România. Rolul acestor agenţi trebuie să fie acela de a mijloci afacerile fabricii din Zărneşti, apărîndu-i interesele acesteia. Hîrtia de tipar produsă de fabrica din Zărneşti şi-a cîştigat un bun renume în România.

Se ştie că România exporta pe lîngă vite şi cantităţi destul de mari de cereale în Transilvania. De fapt, problema grîului ce se importa din România a fost discutată în Camera ungară în anul 1895. Ministerul de finanţe ungar fiind interprelat în chestiunea grîului românesc a răspuns că nu s-a importat nicidecum „o cantitate de grîu românesc mai mare decît cantitatea de făină exportată"[35].

Cu acest prilej s-a discutat şi problema dacă aşa numitul „regim al făinei" din Ungaria are vreo influenţă asupra preţului grîului unguresc. Ministerul a fost de părere că influenţa aceasta există şi din această cauză producţia naţională trebuie limitată. S-a pus la îndoială de către adversarii grîului românesc şi calitatea acestuia arătîndu-se că fiind inferior celui unguresc (!), ar putea da o făină mai proastă decît cea cunoscută. De fapt, cauza scăderii exportului unguresc consta în concurenţa grînelor străine, căreia Ungaria nu-i putea face faţă, şi nicidecum calitatea grîului românesc pusă la îndoială de unii latifundiari maghiari.

Episodul războiului vamal de la sfîrşitul secolului al XIX-lea a pus în lumină consecinţele unor încercări nechibzuite de a destrăma unitatea economică dintre Transilvania şi Vechea Românie. Statul burghezo-moşieresc maghiar a construit căi ferate şi şosele ce convergeau spre centrul Transilvaniei şi mai departe spre şesul Ungariei de atunci, cu scopul de a reduce cît mai mult relaţiile cu România Veche. O astfel de politică s-a dovedit infructuoasă, căci urmările negative pe care le-a avut pentru economia Transilvaniei au stîrnit chiar şi protestul cercurilor bur-

---

[33] Raportul Camerei de comerţ şi industrie din Tîrgu Mureş, pe anul 1896, pp. 170—171.

[34] Arhivele statului Braşov, fond Camera de comerţ şi industrie Braşov.

[35] *Lumea nouă*, an I, nr. 329 din 19 octombrie 1895, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

gheziei maghiare şi germane de aici. Camerele de comerţ şi industrie din oraşele transilvănene adresează proteste guvernelor de la Budapesta „pentru piedicile puse în faţa legăturilor economice cu România“[36].

Trecînd în revistă unele aspecte ale Convenţiei comerciale cu România, ziarul „Lupta“ ce apărea la Budapesta scria că „războiul vamal cu România a avut ca urmare că monarhiei noastre s-au ivit în cale concurenţi comerciali puternici, care în paguba comerţului ei au cîştigat teren şi erau aproape să o scoată din pieţele ţării vecine“[37]. Închizînd graniţa dinspre România, prin anii 80, Austro-Ungaria a împiedicat exportul de cereale şi îndeosebi pe cel de vite, care era înfloritor, de aceea România pierzîndu-şi debuşeul cel mai sigur a căutat şi a găsit pentru cereale alte pieţe. A decăzut însă economia de vite, nereuşind să se mai ridice la starea frumoasă de odinioară.

Se ştie că Germania a profitat de neînţelegerile ivite şi, conform planurilor ei mai vechi, a cucerit tot mai mult teren, tinzînd să scoată Austro-Ungaria din poziţiile dominante ce le deţinea nu numai în România, ci în întreg Orientul.

În anul 1903, Austro-Ungaria şi Germania încheie o convenţie comercială „care n-a avut însă pentru nici una din ele rezultatele dorite“[38]. Convenţia era de fapt, doar un contract încheiat pe baza unui tarif vamal acordat unei ţări favorizate. Industria austro-ungară a reuşit cu greu să recîştige de la concurenţii germani, francezi şi englezi o parte din piaţa românească, iar importul produselor agricole din România a atins cifre cu totul neînsemnate.

Exportul de mărfuri austro-ungare spre Vechiul Regat, în anul 1905, a fost în valoare de 82 milioane coroane pe cînd importul abia a atins cifra de 32 milioane de coroane[39]. Era firesc deci ca în cadrul negocierilor dintre România şi Austro-Ungaria pentru încheierea unei noi convenţii comerciale, cea dintîi să ceară deschiderea pieţelor monarhiei pentru produsele agricole româneşti şi, mai ales, pentru produsele animaliere. România era îndreptăţită să ceară acest lucru, deoarece serviciul ei veterinar era destul de dezvoltat la începutul secolului al XX-lea, aşa că Austro-Ungaria nu mai putea invoca motive de ordin sanitar, atunci cînd era vorba de importul vitelor din această ţară.

La începutul secolului al XX-lea se manifesta tot mai intens tendinţa cercurilor guvernamentale din Budapesta de a reduce cît mai mult posibil legăturile economice, politice şi culturale dintre Transilvania şi Vechea Românie, cu scopul de a zădărnici năzuinţa spre unitatea politică a poporului nostru. Desigur că tendinţele guvernanţilor de la Budapesta n-au avut nici o şansă de izbîndă, fiindcă legile istoriei sînt implacabile.

În dările de seamă ale Camerelor de comerţ şi industrie din Transilvania pe anii premergători izbucnirii războaielor balcanice, găsim plîn-

---

[36] Ion Cicală, *Aspecte ale luptei naţionale a românilor din Transilvania (1900—1919)*, în AIIC, X, 1967, pp. 223—224.
[37] *Lupta*, an I, nr. 8 din 10/25 ianuarie 1907.
[38] *Ibidem*.
[39] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

geri împotriva greutăţilor ridicate în calea schimbului de mărfuri cu România. Tocmai astfel de mărturii, din partea unor instituţii ce reprezentau interesele burgheziei maghiare şi germane din Transilvania, vin să ne confirme caracterul obiectiv necesar al unităţii economice a acesteia cu vechea Românie.

În raportul său pe anul 1902 Camera de comerţ şi industrie din Arad, referindu-se la faptul că în anul respectiv producţia de cărbune din Valea Jiului a avut de suferit, a ajuns la concluzia că „... înflorirea bazinului numai atunci se poate aştepta dacă obstacolul artificial al transportului în România, tariful vamal ridicat, va fi şters, iar Valea Jiului va fi legată de reţeaua căilor ferate din România cu o cale ferată prin strîmtoarea Surduc"[40].

În timpul marei răscoale ţărăneşti din România (1907) consulii austro-ungari de aici se temeau să nu sufere afacerile comerciale ale monarhiei austro-ungare cu ţara noastră. De aceea, consulii respectivi, din Iaşi şi Craiova, atrăgeau atenţia comercianţilor din Ungaria ca în urma tulburărilor agrare din România mai mulţi comercianţi români au să devină insolvenţi. Ei recomandau multă prudenţă în afacerile de comerţ cu România în perioada respectivă[41].

Piedicile puse de guvernul din Budapesta în calea legăturilor fireşti dintre românii de pe ambele versante ale Carpaţilor reies foarte clar şi dintr-un articol înserat în coloanele ziarului „Tribuna" din Arad, în octombrie 1907[42]. Articolul vorbeşte despre situaţia grea în care se aflau românii din Mărginime, care avînd pămînt foarte puţin se ocupau cu creşterea vitelor pe care le duceau la păşunat în munţii României, iar toamna se reîntorceau acasă pentru iernat. În toamna anului 1907, ei au fost opriţi să treacă vitele peste graniţă în Transilvania, sub pretextul că în România ar bîntui o boală de vite, ceea ce nu corespundea adevărului. Timp de două luni au stat mărginenii cu vitele pe la graniţă fără să li se dea voie să se reîntoarcă acasă, în felul acesta zeci de mii de vite aflîndu-se în situaţia de a muri de foame. Numai din părţile Branului se aflau la păşunat în România peste 15.000 capete de vite. Situaţia ţăranilor din părţile mărginene ale Transilvaniei era într-adevăr disperată, căci dacă le piereau vitele, ei rămîneau fără nici un mijloc de existenţă.

Credem, că episodul relatat mai sus este semnificativ şi el pentru legăturile fireşti ce existau între toate teritoriile locuite de români. Dar este semnificativ şi pentru a demonstra tendinţa guvernanţilor de la Budapesta de a se opune, prin toate mijloacele posibile, ascendenţei acestor legături.

În anul 1909 s-a încheiat din nou o convenţie comercială între România şi Austro-Ungaria. Conducătorii austro-ungari au făcut mare reclamă acestei convenţii, în sensul că ei au acordat concesiuni mari României pentru a exporta vite în monarhia austro-ungară. României Vechi nu

---

[40] Rapoartele Camerei de comerţ şi industrie din Arad pe anul 1902, Arad, p. 37.

[41] *Lupta*, an I, nr. 67 din 22 martie (4 aprilie) 1907.

[42] *Tribuna* (Arad), an XI, nr. 227 din 27 oct. 1907.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

i se permitea însă nici de data aceasta, să exporte vite vii, ci numai tăiate, lucru ce convenea agrarienilor maghiari, care obţineau cîştiguri mari prin vînzarea cărnii respective la un preţ cu mult mai ridicat faţă de preţul de cumpărare.

Conform noului contract, monarhia exporta în România printre altele: celuloză brută, ape minerale, cuie pentru potcoave, clei de oase, doage pentru buţi, cărbuni, oxid carbonic fluid, granit, bazalt, pălării pentru ţărani etc. România exporta cereale şi carne de vită[43]. Convenţia comercială amintită mai sus s-a încheiat în urma unor tratative şi discuţii îndelungate. Un lucru este cert şi anume acela că cercurile conducătoare din Vechea Românie, doreau încheierea unei convenţii reciproc avantajoase.

Din cauză că Austro-Ungaria s-a opus importului de vite din România, fixînd totodată taxe vamale ridicate la cerealele româneşti, schimburile de mărfuri între Transilvania şi Vechea Românie au fost stînjenite. Totodată la distribuirea cotelor de materii prime, atît cartelurile cît şi guvernul maghiar nu luau în considerare, în măsura necesară, fabricile din Transilvania. Aşa, de exemplu, cantitatea de ţiţei adusă din România Veche şi repartizată rafinăriilor din Transilvania era insuficientă, ceea ce făcea ca acestea să nu funcţioneze cu întreaga lor capacitate.

În urma măsurilor restrictive impuse Transilvaniei, dependenţa acesteia faţă de capitalul monopolist străin a crescut şi mai mult între anii 1900—1918. Cele mai importante mine şi fabrici din Transilvania aparţineau monopolurilor străine. Salariile medii ale muncitorilor industriali şi agricoli erau cu mult mai scăzute faţă de cele din regiunea Budapestei. De fapt, muncitorii din Transilvania, indiferent de naţionalitate, aveau o condiţie inferioară, în raport cu cei din zonele centrale ale imperiului. Muncitorii români se aflau în inegalitate chiar şi în cadrul întreprinderilor din Transilvania. Conform unui recensămînt din anul 1910, doar 29,9 % din numărul muncitorilor ocupaţi în industria mare transilvăneană erau români.

Documentele vremii atestă în mod plenar că toate încercările cercurilor conducătoare ale statului anacronic austro-ungar de a frînge unitatea complexului economic ce s-a format în decursul veacurilor pe teritoriul patriei noastre şi de a integra Transilvania într-o economie „unitară" a acestui imperiu au fost zadarnice. Imperiul habsburgic era măcinat de contradicţii atît de profunde şi puternice (economice, sociale, politice) încît destrămarea sa a fost în mod obiectiv inevitabilă. Monarhia habsburgică se mai menţinea, îşi mai prelungea agonia numai datorită armatelor de soldaţi ce mărşăluiau pe teritoriul imperiului, păturilor suprapuse de birocraţi, care din fotoliile lor susţineau orînduielile nedrepte, a clerului care servea monarhia în genunchi, a aparatului coercitiv, a denunţărilor şi a altora ce se tîrau la picioarele stăpînilor lor. Pentru progresul popoarelor de pe aceste teritorii pe drumul civilizaţiei şi al libertăţilor so-

[43] *Adevărul*, Budapesta, an VII, nr. 5, din 16 mai 1909.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cial-politice, se impunea încă de mult, cu necesitate tot mai stringentă, lichidarea imperiului anacronic[44].

Comunitatea de viaţă economică în perioada la care ne referim cuprinde o sferă largă de raporturi economico-sociale şi, inclusiv, raporturi de producţie, pe care nu le-am dezvoltat în lucrare. Comunitatea de viaţă economică a poporului nostru, în perioada de care ne ocupăm, ca fenomen evoluat şi component al naţiunii române, este rezultatul unui proces istoric îndelungat de dezvoltare a vieţii economice pe teritoriul ţării noastre, în interdependenţă şi conexiune cu trăsăturile comune de limbă, teritoriu, etnicitate, interese materiale.

Cu toate vicisitudinile şi măsurile vexatorii impuse Transilvaniei, legăturile economice dintre aceasta şi Vechea Românie nu au încetat, ele continuînd să existe pînă la actul cel mare săvîrşit la 1 decembrie 1918, prin lupta întregului nostru popor, de pe o parte şi alta a versanţilor Munţilor Carpaţi.

RAPPORTS ÉCONOMIQUES ENTRE L'ANCIENNE ROUMANIE ET LA TRANSYLVANIE DANS LA SECONDE MOITIÉ DU XIX-e SIÈCLE ET AU DÉBUT DU XX-e SIÈCLE

(Résumé)

La lutte des siècles du peuple roumain pour la liberté, l'indépendance et le progrès, a été étroitement liée au territoire qu'il a habité, lui et ses ancêtres, depuis des temps immémoriaux. Le niveau de développement de la production matérielle est dû aussi au territoire de notre pays qui, par sa situation, ses richesses du sol et du sous-sol, s'est constitué en un cadre favorable à l'évolution historique dès la commune primitive jusqu'aujourd'hui.

La Valachie, la Moldavie et la Transylvanie, malgré les obstacles rencontrés et les circonstances historiques, qui ont déterminé leur séparation durant plusieurs siècles, se sont développées an rapport étroit, l'une avec l'autre, justement grâce à l'unité géographique, économique et grâce aux formes de vie matérielle et spirituelle communes, à l'unité du peuple et de sa langue.

Les rapports économiques des pays roumains sont attestés par de nombreux documents des temps passés.

L'unité sociale et économique des pays roumains durant les siècles s'est fait remarquer par l'unité de développement dans l'ensemble des

[44] Ioan Tiberian, *Baze economice...*, în *Probleme economice*, nr. 12, 1973, p. 61.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

forces de production, par l'unité du développement des relations sociales de production, l'échange permanente de marchandises ainsi que par les préoccupations économiques communes du peuple roumain.

L'unité de vie économique dans la période à laquelle l'auteur se réfère, comprend une sphère large de rapports économiques et sociaux et, bien sûr, des rapports de production.

Malgré les vicissitudes et les mesures restrictives imposées à la Transylvanie, les rapports économiques entre celle-ci et l'ancienne Roumanie n'ont pas cessé, ils continuent à exister jusqu'à cet acte important de 1-er décembre 1918, par la lutte de tout notre peuple des deux versants des Carpathes.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CONTRIBUŢII DOCUMENTARE LA ISTORIA ORAŞULUI REGHIN (I)

Reghinul între anii 1848—1918

AL. MATEI

Printr-un fericit concurs de împrejurări, avînd la origini hotărîrea autorităţilor reghinene de a marca, prin manifestări ştiinţifice şi culturale, împlinirea a şapte secole şi jumătate de la prima atestare documentară cunoscută a localităţii Reghin, sub numele de *Regun*[1], am ajuns să depistez, în arhivele clujene, şi să studiez un însemnat număr de documente arhivistice conţinînd felurite date şi informaţii privitoare la istoria oraşului Reghin, oraş care a reuşit să se impună, încă de multă vreme, ca un important centru agricol[2], apoi agricol-viticol şi meşteşugăresc[3] — şi la o serie întreagă de localităţi care, de-a lungul timpului, au gravitat, în împrejurări şi din motive variate, în jurul *villae-i*[4], la începuturi, apoi a cetăţii, *oppidum*[5], şi, mai pe urmă, a *oraşului*[6] din valea superioară a Mureşului. Pe cîteva din aceste documente le-am folosit în două comunicări prezentate în faţa publicului reghinean, în prima jumătate a anului[7]. Pentru prima din expunerile amintite ne-am folosit, îndeosebi,

---

[1] Numele Reghinului apare pentru prima dată într-un document din 1228, unde, făcîndu-se descrierea hotarelor unei moşii din Săplac (Goreni), este amintit şi drumul mare ce duce de aici la Reghin: drumul „se urcă pe muntele mare, apoi se coboară de pe munte şi coteşte spre miazăzi, trecînd peste un drum mare, apoi merge de la Săplac pînă la Reghin" *(Deinde descendit de monte et declinat fere versus meridiem et ibi transit unam magnam viam, que ducit de Sceplak usque in Regun)*. Vezi: *Documente privind istoria României.* C. *Transilvania*, vol. I (1075—1250), Bucureşti, 1951, p. 233; E. Varjú, *Oklevéltár a Tomajnemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez.* vol. I, Budapest, 1908, p. 5.

[2] E, Varjú, *Oklevéltár* ... I, pp. 47—48.

[3] Arh. St. Cluj—Napoca. Fondul familiei Bánffy. Conscripţii: 1580.

[4] E, Varjú, *Oklevéltár* ... I, p. 51.

[5] *Idem*, pp. 670—671.

[6] I. Schmidt, *Szászrégen város története* (Istoria oraşului Reghin), Reghin, 1941.

[7] Ambele expuneri au purtat acelaşi titlu: *Reghinul în arhivele clujene*, şi au fost ţinute, prima la 7 aprilie 1978, în cadrul sesiunii „Pagini de istorie reghineană", iar a doua la 13 iunie 1978.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de unele documente din secolele XVI—XIX[8], iar pentru următoarea de izvoare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi întîile decenii ale veacului nostru[9]. *Ecoul* pe care l-au stîrnit cele două comunicări, atît în mijlocul publicului local, cît şi printre unii specialişti, precum şi *dorinţa* exprimată de aceştia de a şi tipări documentele pe care le-am folosit şi pe care le-am prezentat[10], ne-au convins de necesitatea şi utilitatea publicării, fie şi numai a unei părţi din ele şi ne-au determinat să trecem la pregătirea lor pentru tipar[11]. Din mulţimea acestora, am ales, pentru început — date fiind marile evenimente aniversate în acest an de întregul popor român :130 de ani de la revoluţia din 1848 şi împlinirea a şase decenii de la Marea Unire din 1918 — cîteva documente din perioada cuprinsă între aceste două momente de vîrf ale istoriei poporului nostru.

Peste toate considerentele amintite, publicarea documentelor privind istoria oraşului Reghin se impune atît prin valoarea şi interesul lor ştiinţific, cît şi prin importanţa pe care o prezintă sub aspect politic, moral, juridic. Scoaterea lor la lumină şi punerea textelor la îndemîna specialiştilor, prin intermediul paginilor unei publicaţii ştiinţifice, ca a celei de faţă, reprezintă o contribuţie ştiinţifică, cu atît mai aşteptată cu cît cea mai mare parte a documentelor sînt nu numai inedite, dar într-o destul de restrînsă proporţie cunoscute pînă acum cercetătorilor. Excepţie de la această regulă nu va fi făcută decît în cazuri deosebite şi dacă textul documentului respectiv prezintă un interes cu totul aparte pentru istoria Reghinului, a regiunii văii superioare a Mureşului sau chiar pentru istoria noastră. Faptul e uşurat de frecvenţa documentelor, conţinînd informaţii şi date despre Reghin şi împrejurimile sale, aflătoare în arhivele clujene, unul din cele mai bogate, variate şi valoroase tezaure arhivistice din ţara noastră, cuprinzînd izvoare documentare pentru întreaga Transilvanie, inclusiv legăturile acesteia cu celelalte provincii istorice româneşti, de-a lungul evului mediu — începînd încă din secolul al XIII-lea — şi a epocii moderne[12]. Interesul ştiinţific aparte al documentelor reghinene este dat în primul rînd, însă, de conţinutul lor, de valoarea informaţiilor şi a datelor pe care le oferă acestea pentru cercetare, ca şi

---

[8] În principal documentele au privit viaţa economică şi socială, începînd, spre exemplu cu conscripţia din 1554, continuînd cu urbariile din secolul al XVII-lea şi informaţii multiple din următorul veac, inclusiv ecouri ale răscoalei lui Horea (31 mai 1786), ca şi din secolul al XIX-lea. Toate acestea vor face obiectul unor viitoare contribuţii documentare.

[9] Documentele utilizate în această comunicare sînt cuprinse integral în grupajul de faţă, deci se publică aici.

[10] Profesorul şi dirigentele meu Ilie Şandru, mare iubitor al istoriei şi-a exprimat dorinţa şi ne-a dat *îndemnul* de a publica documentele pe care le-am depistat şi prezentat în cele două comunicări.

[11] Nu pot să nu amintesc aici, şi să-i mulţumesc, în acelaşi timp, colegului Valeriu Lazăr, directorul Muzeului judeţean Mureş, redactorul responsabil al prestigioasei reviste ştiinţifice *Marisia*, de încurajarea primită din partea acestuia, în publicarea prezentului material.

[12] Al. Matei, *Arhivele Statului Cluj la 50 de ani*, în *RevArh*, XLVII (1970), nr. 2, pp. 649—625; Vezi şi Lucia Şerdan, *Arhivele Statului judeţului Cluj*, în *RevArh*, LV (1978), nr. 1, pp. 93—99.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

concluziile noi pe care le prilejuiesc sau confirmarea altora, anterioare[13]. Într-un cuvînt, interesul ştiinţific este direct proporţional cu *noutatea informaţiilor* şi *varietatea datelor* pe care documentele publicate, răspunzînd unei anumite tematici, le aduc. Din acest punct de vedere, s-ar putea proba cu fiecare din cele 58 de documente anexate acestui studiu. Nu e posibil s-o facem, însă, aici şi cu acest prilej, de aceea ne rezumăm acum doar la cîteva exemple, ca şi la o sumară grupare a lor tematică, pe probleme şi interes documentar.

Şapte decenii în viaţa unei localităţi milenare, aşa cum se prezintă în faţa istoriei Reghinul, nu prezintă prea mult. Dimpotrivă, se poate spune chiar puţin. Documentele pe care le oferim tiparului, acoperind, selectiv, perioada cuprinsă între 1848—1918, se constituie în tot atîtea mărturii ce atestă că şi Reghinul cu împrejurimile sale îşi are un nume bine stabilit, o istorie plină de fapte şi un loc al său în frămîntata şi îndelungata istorie a poporului nostru. Să desprindem doar cîteva exemple din care rezultă, la modul cel mai concret, *implicarea Reghinului în viaţa social-politică şi culturală a poporului nostru,* participarea sa, prin mijlocirea unor personalităţi binecunoscute, la lupta pentru libertate socială şi naţională a românilor din Transilvania, inclusiv acţiunile nemijlocite pentru pregătirea şi înfăptuirea unirii acestei mari provincii istorice româneşti cu patria-mamă, ca moment de vîrf. Este pe alocuri, ceva mai mult decît o *prezenţă* şi *participare* la evenimente generale, fiind vorba chiar de o *notă originală,* la evoluţia unor evenimente nu numai cu rezonanţă locală, ci şi provincială şi naţională.

Primele cinci dintre documentele anexă privesc evenimentele revoluţionare din 1848—1849. Situaţia alarmantă din împrejurimile Reghinu-

---

[13] Îmi permit să transcriu aici „precizările", cu valoare de concluzii, pe care le-am făcut încă la începutul primei comunicări:

1. Aproape în totalitatea lor, documentele păstrate la Arhivele Statului din Cluj-Napoca şi vorbind despre Reghin provin de la autorităţile vremii — adică străine —, fie ele maghiare, fie germane, deoarece e vorba de documente începînd din secolul al XVI-lea şi pînă în anul 1918;

2. Documentele respective, emanînd, în principal, de la autorităţile şi stăpînii vremii, e normal să reflecte *poziţia* şi *concepţiile* acestora. Altfel spus, e normal să fie redactate în limbajul şi limba acestora sau limba comună feudalităţii europene, central şi vest-europene: latina, şi să exprime „adevărul" lor. Dar numai aparent! Deoarece toate aceste documente, respectiv cuprinsul, conţinutul acestora — ca, de altfel, al tuturor documentelor create în această perioadă în întreaga Transilvanie — n-au putut să ocolească, în ciuda voinţei, în ciuda dorinţei celor ce-au elaborat şi apărat, se ştie, cu atîte strâşnicie nişte legi, ca cele ale *Aprobatelor* şi *Compilatelor,* impuse împotriva unei populaţii majoritare, *tot timpul,* de alt neam — repetăm, toate aceste documente n-au putut ocoli adevărul adevărat: anume existenţa aici, pe aceste meleaguri, a unei populaţii autohtone româneşti, care s-a născut aici, a rămas şi a trăit aici.

3. Acest adevăr se regăseşte şi se verifică şi în documente vorbind despre Reghin, cu toate că Reghinul are o istorie multimilenară, atestată şi arheologic.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lui, context în care vicecomitele Simion Boer solicită, la 12 mai 1848, din Brîncoveneşti, ajutoare militare împotriva „instigatorilor"[14]. Trei documente privesc măsurile luate pentru ajutorarea populaţiei din Reghin şi cele peste 100 de sate româneşti din jur, care au avut de suferit de pe urma evenimentelor revoluţionare[15], iar unul — necunoscut încă în istoriografia noastră — arată situaţia îngrijorătoare, pentru autorităţile locale, din primăvara anului 1849[16].

Alte două documente atestă, alături de alte multe izvoare, strînsele legături ale marelui luptător pentru drepturile sociale şi naţionale ale românilor transilvăneni, dr. Ion Raţiu, cu oraşul Reghin. Ambele sînt adresate corifeului Bariţiu, şi se referă la aspecte întîlnite în Reghin; unul din 1865, iar altul e trimis tocmai de acolo din 1867[17].

Preţioase date asupra stării învăţămîntului primar din Cercul de sus al Reghinului[18], aduce raportul inspectorului şcolar al comitatului Turda, din 8 mai 1871[19], ca şi scrisoarea comitelui suprem al Comitatului Solnoc-Dăbîca, din 20 septembrie 1877, adresată confratelui său din comitatul Turda—Arieş, în care e semnalată ţinerea unei întruniri organizate de români şi în oraşul Reghin, cu scopul de a se alătura fraţilor de peste Carpaţi, aflaţi în luptă pentru consolidarea independenţei României[20].

După un document din 9 noiembrie 1915 — mărturie asupra modului în care se încurajau românii între ei, în condiţiile de persecuţie din timpul primului război mondial[21] —, începe suita celor consacrate evenimentelor revoluţionare din toamna anului 1918 şi iarna aceluiaşi an[22]). Acestea sînt, din mai multe puncte de vedere, edificatoare asupra momentului în care românii transilvăneni, în deplin consens cu cei din celelalte provincii româneşti, care s-au unit tot în acest an cu patria-mamă, se organizează în consilii naţionale române, organisme politice, care purced la preluarea puterii locale în propriile mîini, alungînd pe foştii stăpîni, precum şi în gărzi naţionale, menite să apere cuceririle revoluţionare şi să pregătească Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia. Aceleaşi izvoare, care fac, în esenţă, obiectul activităţii Consiliului Naţional Român judeţean din Reghin şi a Gărzii naţionale române locale, dezvăluie atmosfera politică şi starea de spirit care a cuprins populaţia romă-

---

[14] *Anexa I.*

[15] *Anexele II—IV.*

[16] *Anexa V.* Pentru evenimentele din anii 1848—1849 în Reghin a se vedea şi: Al. Ceuşianu, *Vremuri de osîndă. Revoluţia 1848/1849 din perspectiva unui orăşel ardelenesc,* în *Ţara Bîrsei,* VI (1934), pp. 318—335, 395—413 şi 530—550.

[17] *Anexele VI—VII.*

[18] Potrivit regulamentului propriu din 1870, comitatul Turda era împărţit în două *cercuri:* unul de jos, cu sediul la *Turda* şi altul de sus, cu sediul la *Reghin.* Acesta din urmă avea 4 plăşi: *Aluniş,* cu 17 localităţi: *Voievodeni,* cu 19 localităţi, *Gurghiu,* cu 18 localităţi; şi *Iara de Mureş,* cu 19 localităţi. Vezi: Arh. St. Cluj-Napoca. Fondul Comitatul Turda. Acte administrative, nr. 3416/1871.

[19] *Anexa VIII.*

[20] *Anexa IX.*

[21] *Anexa X.*

[22] *Anexele XI—LVII.* Vezi şi: O. Boitoş, *Reghinul săsesc,* în *Societatea de mîine,* II (1925), pp. 693—694.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nească din Reghin şi împrejurimi, atitudinea umană a acesteia şi a organelor amintite faţă de foştii conducători politici, faţă de populaţiile maghiară şi săsească, care se organizează şi ele. Modul democratic în care au decurs, şi în fostul comitat Mureş—Turda — din motive lesne de înţeles, (Consiliul Naţional Român judeţean avîndu-şi sediul, în aceste împrejurări, la Reghin, şi nu la Tg. Mureş)[23] —, alegerile de delegaţi pentru Alba Iulia. Nota comună a întregii activităţi din lunile de vîrf, noiembrie-decembrie 1918, a fost disciplina şi hotărîrea, fermitatea ce se degajă din fiecare document, fie apel către mase, fie luări de cuvînt în şedinţele Consiliilor Naţionale sau ordine de zi ale gărzii naţionale locale. În sfîrşit, toţi cei angajaţi îşi manifestă, unul ca altul, *convingerea* că au săvîrşit şi înfăptuiesc un act de mare valoare pentru viitorul întregului popor român, fiecare din aceştia acţionînd în numele poporului. De altfel, aceasta a caracterizat, în linii generale, întreaga frămîntare din ultimile luni ale anului 1918, cînd s-a făurit statul naţional unitar, la care şi-a adus aportul — documentele menţionate o confirmă pe deplin — şi populaţia Reghinului, a localităţilor din împrejurimile acestuia[24].

Aşa cum am mai spus, aceste documente prezintă, însă, interes şi sub aspect politic, moral, juridic etc. şi nu ştim dacă acest interes şi importanţă pot fi situate pe al doilea plan, pe dată ce — aşa cum se ştie — cercetarea istorică ştiinţifică se face nu numai pentru cunoaşterea trecutului unui popor şi naţiuni, a unei comunităţi sau localităţi, ci şi pentru a servi prezentului şi viitorului, cărora istoria, prin pildele sale, oferă pentru astăzi şi pentru mîine concluzii, uşor convertibile în idei de forţă politică în acţiune, în suport şi tărie morală în momente grele, de răscruce, în argumente juridice, de drept, dacă se cer. Documentele privind trecutul Reghinului şi a localităţilor din jur impun importante concluzii ce pot fi uşor de desprins şi formulat. Iată cîteva dintre acestea:

---

[23] Documentele anexate oferă la un moment dat, şi o precizare în acest sens, constituind însă nu numai o explicaţie, dar şi o abilă formulă diplomatică de ocolire, din prudenţă în acel timp, a adevăratei realităţi care a impus — aproape caz unic — ca sediul C.N.R. judeţean să-şi stabilească „statul major" într-o altă localitate decît cea în care îşi avea sediul comitatul respectiv. Aceasta se găseşte într-un raport înaintat C.N.R. Central din Arad chiar din Reghin: „S-a luat ca centru judeţean Reghinul pentru Mureş—Oşorhei — se făcea încă la 20 nov. 1918 precizarea — căci în Oşorhei avem abia 2—3 intelectuali români, acum" (Vezi anexa XXIII); Tr. Popa, *Monografia oraşului Tîrgu-Mureş*, Tg.Mureş, 1932, p. 194; idem, *Revoluţia din anul 1918 şi instalarea stăpînirii româneşti în Mureş*, în *Gazeta Mureşului*, II (1932), nr. 42, p. 2.

[24] Comunicăm, cu satisfacţie, descoperirea cu acest prilej a unui nou izvor conţinînd preţioase informaţii pentru reconstituirea condiţiilor în care şi-a desfăşurat, la Reghin, Consiliul Naţional Român Judeţean, activitatea pusă în slujba cauzei naţionale româneşti. Concret, este vorba de însemnările lui Ştefan Pantea, unul din cei ce a luat direct parte la evenimente — fiind chiar „notar" al C.N.R. din Reghin — însemnări, rămase în manuscris, prilejuite de prima aniversare a unirii, respectiv a instaurării administraţiei româneşti în judeţul Mureş. Spaţiul revistei nu ne-a permis să includem şi textul acestor însemnări printre anexele de faţă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a) Reghinul este prezent cu aportul său specific, local, dar regăsindu-se, repetîndu-se şi multiplicîndu-se în variate şi noi forme în istoria atîtor localităţi transilvane. Se poate vedea iă aproape nu există evenimente mari din istoria poporului nostru la care să nu fi luat parte şi Reghinul, să nu-şi fi adus şi acesta şi locuitorii săi aportul lor[25];

b) Reghinul a fost dintotdeauna o localitate pe care populaţia românească, majoritară şi în această parte a ţării, a considerat-o a ei[26]. Credinţă şi dorinţă care îşi va găsi finalizarea, va fi împlinită în 1918, prin actul de mare justiţie istorică de la 1 decembrie;

c) Reghinul medieval şi, cu atît mai mult, cel modern, bazat, ca şi celelalte cetăţi şi oraşe transilvănene, pe sistemul feudal al excluderii dintre zidurile sale a populaţiei româneşti, prezentă în număr mare şi prin apropierea acestuia, v-a trăi sub o continuă teamă şi „ameninţare"[27].

După actul Unirii, viaţa acestei populaţii se va modifica profund, împlinindu-se în cadrul statului unitar român.

d) Inaugurăm, aşadar, publicarea unei suite de documente privitoare la istoria oraşului Reghin. În acest număr ne-am oprit asupra unei perioade relativ scurte, de numai şapte decenii: 1848—1918, cu o problematică dominată de cele cîteva mari evenimente politice, ducînd toate spre punctul final: făurirea statului naţional unitar român. Vor urma documente din şi despre alte perioade şi evenimente făcînd parte din istoria Reghinului. Dar alături de documentele care cuprind informaţii şi date exclusiv cu privire la viaţa social-economică şi politico-culturală a Reghinului, vor fi publicate şi din cele în care, pe lîngă oraş sau în strînsă legătură cu acesta, sînt implicate şi alte localităţi, făcînd parte fie din proprietăţile stăpînilor de pămînt care îşi duceau viaţa în Reghin sau localităţile mai mari învecinate, fie din cercul sau plasa Reghinului etc.

Publicarea documentelor de faţă, înscriindu-se ca o primă contribuţie, am făcut-o din nevoia de a mărturisi că am pornit la această muncă pentru a săvîrşi o faptă *utilă*. Şi mai subliniem, am făcut această muncă cu plăcere, urmărind un scop anume: *îmbogăţirea bazei documentare a oraşului Reghin cu noi izvoare istorice*. Ne-am dat seama, aşadar,

---

[25] *Anexele I—V, IX, XI*, etc.; Vezi şi: A. A. Mureşianu, *Moştenirea lăsată de un preot român braşovean la 1579 şi alte pagini din trecutul Ardealului*, în *Ţara Bârsei*, IV (1932), pp. 142—151.

[26] *Anexa VIII* şi altele.

[27] Citez în acest sens dintr-un document asupra căruia voi mai reveni cu un alt prilej: „De la încheierea celui de-al doilea război balcanic, *conştiinţa naţională în rîndurile cetăţenilor cu limba maternă română* — se scria la 25 iulie 1914, într-un raport înaintat ministrului de interne regal maghiar din partea vicecomitelui comitatului Mureş—Turda, în legătură cu intensificarea mişcării naţionale a românilor transilvăneni, îndeosebi a celor din localităţile din părţile văii superioare a Mureşului, motiv pentru care ordinul primit ca urmare va fi prezentat şi primarului oraşului Reghin — *a crescut în mod periculos* (subl. Al. M.)". Vezi: Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme R. P. Ungară, rola 307, c. 557—558.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

că e nevoie de acest efort, deoarece cunoşteam că această bază istorică — înţeleasă deopotrivă ca valoare, volum şi număr de izvoare de tot felul — a oraşului Reghin, atît de necesară, indispensabilă chiar pentru cercetarea şi scrierea istoriei sale — încă nescrisă şi doar parţial cercetată — este şi rămîne încă destul de lacunară, chiar săracă. Motiv în plus, dacă avem în vedere îndeosebi locul şi rolul Reghinului în istoria poporului nostru.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ANEXE:

I

1848 mai 12, Brîncoveneşti. Raportul vicecomitelui Simion Boer către comitele suprem al comitatului Turda despre situaţia alarmantă din împrejurimile Reghinului.

★

Méltoságos groff fö ispány ur!

Egy pár héttől fogva Sz. Régen környékén a robott akadozva foly, s'a mint bizonyosan végére járhattam, az ok bujtogatás, de kik a bujtogatok arrol tsak anyit tudhatok az emberek szavak után hogy Sz. Régeni lakosok; — mutatkozott azon környületis mi szerént Orosz Idets helysége a Mlgs B. Kemény György nr Dis Birájának nyilvanitotta hogy a tisztelt Báro ur ménessét és sertésseit határokrol hajtassa el, mi végre az illeti szolga biro urat ki rendeltem hogy ennek inditoját nyomozzak a tiszti hivatalos rendelkezések tellyesitésekben késedelmesek szinte az engedetlenségig, ugy hogy ha az ingerültség meg nő a környék tsendességéről jot nem álhatok, — a ki töréstől méltán tarhatok, anyivalis inkább hogy a most le folyt Sz. Régeni vásár alkalmával az Unio ellen nagy agitatio folyt: illy környületek között bátor vagyok Nsgodat alázatosan kérni méltoztasson bármi kevés katonai erőt eszközölni, mellyet az első ki töréskor használni lehessen tösténi, — hogy én azt tulságosan nem, és tsak a ki nem kerülhető esetben fogom használni felelőséggel igérem. — Egyéb aránt alázatos tisztelettel maradok.

Nagyságodnak alázatos szolgáya
Vécs május 12ke 1848 Boér Simon alispán

Vétetett Május 15én 1848

Al Ispán Boér Simion hivatalos jelentést teszen a felső kerület állásárol — 's a bujtogatok ellen katonát ki eszkőzni kéri.

Traducere:

Domnule comite suprem!

De cîteva săptămîni, în împrejurimile Reghinului, robota se desfăşoară cu greutăţi iar cauza este, după cum am putut descoperi, instigarea. Doar atît am putut afla că instigatorii sînt locuitori din Reghin; s-a ivit şi o astfel de situaţie că localitatea Deleni a declarat administratorului baronului Kemény György să ducă herghelia şi vitele baronului din hotar, iar eu am ordonat judelui nobililor să-l descopere pe autorul [acestui fapt]; în rezolvarea ordinelor oficiale se manifestă întîrzieri pînă la

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nesupunere, astfel că, dacă revolta crește, nu mai pot garanta pentru siguranța liniștii publice; putem să ne așteptăm, pe bună dreptate, la izbucnirea [revoluției] cu atît mai mult cu cît, cu prilejul recentului tîrg ținut la Reghin, au avut loc mari agitații împotriva uniunii. În aceste împrejurări, îndrăznesc să rog pe domnia voastră să binevoiți a trimite forțe armate cît de puține, care să fie folosite cu prilejul primei izbucniri și promit să nu le folosesc decît în cazuri extreme. Rămîn cu deosebită stimă slugă prea umilă

Boer Simion
vicecomite

Brîncovenești, 12 mai 1848

Dat în 15 mai 1848

Vicecomitele Boer Simion raportează despre situația din cercul de sus — cere trupe împotriva instigatorilor.

Arh. St. Cluj-Napoca. Fond: Comitatul Turda, prezidiale, nr. 501/1848.

II

1848 decembrie 2, Sibiu. Adresa generalului Puchner către Comitetul român de pacificațiune prin care face apel pentru ajutorarea celor din jurul Reghinului, care au avut de suferit în urma evenimentelor revoluționare, îndeosebi satele românești.

★

Q. 4797

Cătră Comitetul de pacificațiune al românilor

În urmarea întîmplărilor celor triste, care au lovit Țara Ardealului prin intrigile unei partide facțioase, nu numai că orașul Reghin au ars cu totul, precum se știe din gazetele publice, pentru aceea căci s-au supus înălțatului împărat și au rămas cu totul credincios, ci încă mai multe sute de sate românești s-au prădat, s-au aprins, s-au pustiit și s-au nimicit într-un mod barbar prin rebeli.

Lăcuitorii acestor sate nenorocite, sînt acum prin jăfuirea averii și a caselor lor așa de tare lipsiți cît ei acum în vreme de iarnă fără de ajutoriu grabnic al confraților lor ar cădea în cea mai mare desnădăjduire și ticăloșie.

Spre ușurarea și grabnica înbunătățire a nenorociților acestora, aflu cu cuviință a orîndui o colectă în bani, bucate, veșminte și alte lucruri korăzpunzătoare, care toate să se însemneze pe consignații separate pentru lăcuitorii din Reghen și alte sate, precum și pentru românii cei arși.

Drept aceea, toate Jurisdicțiunile districtelor au a denumi o comisiune care să puie în lucrare colectele și cît mai îngrab să le aducă la îndeplinire.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Colectele în bani să se trimită la General-Comando, iară despră bucatele şi alte lucruri adunate trăbuie să se facă la General-Comando arătare, de unde apoi să va numi locul unde să se trimită acelea. Toate colectele de bani şi alte daruri adunate să vor publica prin gazete, şi pentru înpărţirea cea dreaptă a acelora între nenorociţi se va denumi o comisiune.

Fiind, în sfîrşit, de liptă a şti cîte sate române sînt arse, şi în ce dismare credinţă cătră cauza cea dreaptă şi sfîntă a înaltului tron şi a patriei şi simte o adîncă şi ferbinte condurere la nenorocirea tuturor acelora pe cari partida cea facţioasă pentru înbrăţişarea acelei cauze /pe/ care noi o cunoaştem de dreaptă şi sfîntă şi o apărăm înpreună, i-au jefuit de toată averea şi i-au adus la lipsa cea mai de pre urmă; aşa dară, eu provoc Comitetul ca, în înţelesul arătat, să ordineze prin prefecţi şi tribuni colectele pomenite pentru cei nenorociţi prin duşmana partidă, şi resultatul să se arate îngrab la General-Comando.

Fiind, în sfîrşit, de lipsă a şti cîte sate române sînt arse, şi în ce district se află acelea, pentru ca pe acolo să se poată denumi o comisiune la care să se trimită colecte spre înpărţirea la cei nenorociţi; Comitetul va face despre aceasta înştiinţare cît mai curînd.

Sibiu, 2 dechemvrie 1848.

PUHNER mp. p.
F.M.L.

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1848", nr. 35.

III

1848 decembrie 5, Sibiu. Circulara Comitetului Naţiunei Române în legătură cu iniţierea colectei de ajutorare a celor ce au avut de suferit din Reghin şi împrejurimi de pe urma evenimentelor revoluţionare şi modul de acţionare, inclusiv publicarea scrisorii generalului Puchner.

★

Această înaltă şi graţioasă demîndare o vor publica prefecţii, tribunilor, aceştia centurionilor, iară aceştia înţelegîndu-se cu preoţii, cu judecii comunităţilor vor îndemna pe credincioşi spre a da ajutoriu fraţilor lor celor nenorociţi.

Comunităţile şi alţi făcători de bine vor da banii şi celelalte daruri la centurioni, aceştia le vor da în seamă tribunilor şi vice-tribunilor, aceştia prefecţilor şi vice-prefecţilor legiunilor banii şi vor trimite prefecţii la Comitet, şi Comitetul îi va da la înaltul General-Comando, iară celelalte lucruri se vor pune subt grijă bună în sate, făcîndu-se arătare despre toate la înaltul General-Comando.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Toţi primitorii vor da adeverinţe la aceia de la care au primit bani sau alte lucruri. Numele dăruitorilor să se însemneze ca să se publice prin gazete întru pomenirea facerii de bine.

Sibiu, 5 dechemvrie 1848.

COMITETUL NAŢIUNEI ROMÂNE
Simeon Bărnuţu, preşedinte
A. T. Laurianu
Tim. Cipariu
Nicolae Bălăşescu
Ioanne Branu
Florianu Micaşu

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1848", nr. 66.

IV

1848 decembrie 7/19, Blaj. Scrisoarea Consistoriului din Blaj prin care, adresîndu-se publicului, solicită predarea de ajutoare pentru oraşul Reghin şi cele peste 100 de sate româneşti, care au avut de suferit de pe urma evenimentelor revoluţionare.

Onorate în Christos Frate!

Înălţiatul General-Commando înţielegînd cum că opidul înfloritoriu Szasz-Regen şi peste 100 alte sate românesci avură de a păţi cele mai groasnice depradări şi aprinderi de la rebeli . . ., în 2 decemvrie a. c., sub nr. 4797 se îndură a demanda ca, pe sama nenorociţilor şi în cea mai mare confusiune şi sărăcie aduşilor Fraţi ai nştri, precum şi a concetăţianilor acelor carii prein ştergerea oppidului Szasz-Regen asemine celor deîntîi remase foră locuinţia şi foră pîne în temp de earnă, se se culeagă în toată Tiara mila în bani, frupturi, vestminte sau ori ce alte lucruri acestui scop creştinesc correspunziatoare, supunînd ca tot benesimţitoriul concetăţian şi creştin cu îndoită bucurie se va folosi de ocasiunea de a potea împlini strînsa sa datorinţia cătră ori care în primeşdie adus al său Frate, dîndu-le mîna de ajutoriu acelora carii căziură de sacrificiu causei noastre ce(le)i direpte.

Mila se va colege dein partea Onor. Frăţiei Tuale pe lîngă o consignaţie, în care se înseamnă numele contribuentului, precum şi banii, bucatele, vestmintele sau ori ce alt lucru şi ori de în a cărui parte s-ar contribui spre uşurinţia şi ajutarea celor nefericiţi; banii culeşi deînpreună cu consignaţia se vor trămite la Vener. Consistoriu, ca de aci să se poată trimite la În. General-Commando; frupturile însă şi ori ce alte

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lucruri pentru pomeniţii nenorociţi contribuite se vor ţiine acasă pună cînd În. General-Commando văziend cuantitatea şi cualitatea acelora de în consignaţia mai sus pomenită, va orîndui locul unde să se ducă şi să se păziască pună la altă rînduială.

Tot feliul de ajutoriu ce se va da, precum şi numele (con)tribuentului se va publica prein Organul dein Sabiiu, eară împărţirea aceluiaşi între săraci se va efeptua prein o Comisiune deosebită. Care lucru desterităţei Frăţiei Tuale încredinţîndu-l, rămînem

Blasiu, 7/19 decemvrie 1848.

A Frăţiei Tuale
de binevoitori în Chr. Fraţi
Consistoriul Episcopesc

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1848", nr. 68.

V

1849 martie 17, Reghin-Sat (astăzi înglobat oraşului Reghin). Informarea judelui nobililor din Rehin-Sat adresată judelui suprem al comitatului Turda privind instigatorii din Reghin.

★

Főbiró Viski Ferencz úrnak!

Többen lévén Sz. Régénben olyan egyének, kik bünök érzetében a büntetéstől félven lakjokat kerülik, s'a haza nem kerülők elleni szigorú rendelnényekben ki tüzött idö elteltével sem jöttek haza; hanem imitl amotl a havasokban bujdokolnak, 's csak alattomban éjjelenként látogatják meg itteni lakjokat.

Az ilyesek ellen hasztalan várjuk a Sz. Régeni nagyobb részint bujtogatokbol Urbán, által alakitott Tanács eljárását, — 's ekép épen azon bünösökre nézve nem telyesül a biroi zár alá vetést parancsolt rendelvény — kik jelenleg is az oláhok közt üzik bujtogatásaikat.

Méltoztasson ezt kötelességemből ki folyolag tett jelentésnek venni.

Hivatalos tisztelettel lévén.

A fő biro urnak

alázatos szolgája
Szabo Samu
szgabiro

M. Régen, 1849 martz 17-én

Traducere: Domnului Ferencz Viski, jude suprem!

În Reghin sînt mulţi indivizi care, simţindu-se vinovaţi şi temîndu-se de pedeapsă, îşi ocolesc locuinţele, neîntorcîndu-se acasă nici după expirarea termenului stabilit în ordine stricte, date împotriva celor care nu

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

se reîntorc, ci se ascund, într-o parte şi alta, prin munţi, iar pe la casele lor se duc numai noaptea, pe ascuns.

Împotriva acestora aşteptăm în zadar măsurile luate de Consiliul din Reghin, constituit în cea mai mare parte din instigatori ai lui Urban, şi astfel nu se execută ordinul judelui privind arestarea lor. Iar în prezent îi instigă pe români.

Drept urmare a obligaţiei mele, vă rog să luaţi în considerare această informare.

slugă prea umilă
Cu stimă

Domnului jude suprem

Samuel Szabo,
judele nobililor

Reghin-Sat, 17 martie 1849.

Arh. St. Cluj-Napoca, Fond: Comitatul Turda. Diverse (Actele judelui Ferenc Viski), nr. 138/1849.

VI

1865 septembrie 24, Turda. Dr. I. Raţiu scrie lui G. Bariţiu despre cele văzute şi auzite la Reghin şi Tîrgu Mureş.

★

Turda, 24 septembrie 1865

Nene Bariţiu!

Alaltăseară m-am reîntors din călătoria mea de la Oşorheiu şi Reginu, întreprinsă în cause advocaţiali sau processuale. Vei aştepta să-ţi raporteziu despre ce am veziut şi auzit? Toată lumea e surprinsă de cele întîmplate, ai noştri în specie sunt vătămaţi şi indignaţi, dar tot odată resoluţi la o purtare politică demnă de caracterul român. Amploiaţii se învoiesc cu pasivitatea poporului, se tem însă ca ei întînd în dietă prea puţină opusaţiune vor putea face. Amploiaţii sunt mai voioşi să ne vadă şi pe noi în dietă, ca să le înlesnim starea lor.

Reginenii îţi vor scrie în înţielesul programei noastre, pe acolo am dat de oameni mai resoluţi. Tot acolo am aflat că Balaurul[1] şi-a chiemat protopopii îndată după reîntoarcerea din Viene; despre dăscălirea ce vor primi-o ei cred că vei afla şi Dta de la cei mai sinceri din părţile Dv.

Acum să trec la cuprinsul scrisoarei Dtale din 18 sept. a.c. Articulii menţionaţi despre uniune[2] vor face în ai noştri impresiune bună, (i)i vor întări în credinţia şi prepara la luptele dietali. Să nu uitaţi însă a scărmăna şi pe Közlöny şi în specie articulul din n. 171 din 21 sept., în care atacă corespondenţia Dtale din Turda şi vorbesce cu atîte neobrăznicie despre noi, făcîndu-ne comunişti.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Nu sunt gata cu estractul ce voi a Ţi-l tremite, dar însemn aci următoarele, care s-ar putea folosi după părerea mea într-o replică asupra lui K. Közlöny. „Cu idei comunistice am confundat conceptul proprietăţei". Oare care e comunist, noi care ne apărăm sau ei, care ne despoaie sau vor a ne despoia de proprietăţi? În M. sz. Anna[3], Gyalakuta[4] şi Erdőszentgyörgy[5] boierii au primit despăgubiri de la stat cel puţin pentru 250 inşi, şi de cîţiva ani încoace pe toţi aceştia i-au încurcat în processe, despăgubirea au mîncat-o acum vor voi ca să se răscumpere oamenii după o cheie[6] mai favorabilă pentru ei, adecă după zilele de robote; e de însemnat să în secuime au făcut ţiaranii şi pentru o jumătate de moşie cîte 104 zile. Ceea ce fac ei nu e comunism că e hoţie, — mănîncă banii statului şi tot cer acum moşiile îndărăpt. Ţiaranii chiar să fi vrut a se răscumpăra după 1848, şciind că domni şi-au luat despăgubirea de la stat, n-au mai făcut nici un pas pentru răscumpărare şi n-au prestat nici robotele îndatinate, astăzi siliţi fiind a se răscumpăra, nu se ajung cu moşiile neci pentru depovărarea restanţelor care, neluînd ei despăgubire de la stat, din an în an s-ar fi putut presta pe neştiute şi pe nesimţite. Acestea însemnează a confunda idea proprietăţei şi ordinea legală... Sub absolutism, multe sate, chiar şi în jurul Turdei, au fost susţinute în ... folosinţiă a crişmelor, de cîţiva ani încoace se silesc boerii cu toate puterile a scoate pe comune din acele drepturi, cu cuvent că ce sciu şi că care articuli din aprobate[7] dau asemenea drepturi numai boierilor, ceia ce nu negăm vor şi dlor ar trebui să recunoască că, după patenta urbarială, stă lucrul altufeliu.

Încît pentru intrarea în dietă, Ţi mărturisesc io încă mă învoesc acum mai mult cu intrarea decît cu passivitatea, pentru că de la manifest încoace pare-mi-se că situaţiunea s-a mai schimbat, apoi tot mai mare efect va avea o luptă pe faţă decît o retragere, pe care o pot înfera de *feighut*. Io însă mă tem că luptători vor fi puţini, regaliştii se vor codi, adeca în punctul acesta sunt mai pesimist decît Dta, — se poate ca articulii Dtale (î)i va încălzi întru atîta încît să le mai pese de cauza naţională, decît de ce proprie a lor. Cînd am putea ţine un congress naţional cum se cade, am scăpa de multe ticăloşii, am impune regalistului şi amploiatului, am putea arăta causele neintrărei în dietă şi toate gravaminele, dar io nu cred să ne conceadă un asemenea congress. Levun mi-a comunicat cele scrise despre Calnoki — *apropos* Közlöny zice că ei nem bujtogatoi[8] — oare mai putea folosi această împrejurare asupra lor?

Prea bine, dacă Dlor se pregătesc la asemenea lupte, noi nu vom fugi dinaintea lor. Io din parte-mi sunt convins din tot sufletul că, pînă atunci,

---

[1] Probabil: Andrei Saguna.
[2] Idem: Uniunea Transilvaniei cu Ungaria.
[3] Sîntana de Mureş.
[4] Fîntînele.
[5] Sîngeorgiul de Pădure.
[6] În sensul de: criteriu.
[7] Legile feudale: Aprobatae et Compilatae.
[8] În traducere: nu agită, nu instigă.
[9] Idem: pasă-i dracului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pace între noi nu va fi, dar nu cred ca aceia luptă să fie una de aproape, altfeliu bánya az ördög[9], înceapă-se şi mîne. Ce zici la manifestul din urmă? O păţiră şi *şogorii* nemţi! ...; — fraţii unguri nu se prea laudă cu acest manifest, lor nu le place diplome şi patente, numai legile lui Kossuth. Lungul process se naşte din încurcătura din urmă, dieta în Pesta, diete în celelalte ţieri, apoi prea înalte deciziuni.

În călătoria mea am auzit că pe la 1861 Balaurul tot cam ca astăzi chema la sine pre protopopi, şi ce e mai mult le impune(?) să ţină cu guvernul de atunci, să nu ne mirăm dar dacă asemenea va face şi astăzi.

Pe mîne suntem chiemaţi la o conferinţia în cause alegerilor deputaţilor la măria sa dl fişpan, ai noştri — majoritatea — nu vor a lua parte, nu sciu ce să facem, în fine de vom şi merge, nu vom recunoaşte nemic, ci vom fi numai privitori.

Al Dv. stimătoriu amic

Dr. Raţiu

Arh. St. Cluj-Napoca. Fondul personal G. Bariţiu, nr. 548.

VII

1867 noiembrie 12, Reghin. Dr. I. Raţiu scrie lui G. Bariţiu din Reghin despre activitatea comună: dezvăluirea şi apărarea ţăranilor împotriva abuzurilor autorităţilor şi în procesele urbariale.

★

Prea stimate Domnule!

Io ţi-am tramis multe date, căci credeam că vei continua (a combate) calamităţile urbariale şi după aceia numai voieam a respunde io, însă din numărul din urmă[1] văd că nu le mai publici deocamdată, ci mă provoci pe mine ca să răspund. Io abia către 22 novembre voi sosi acasă, aşia răspunsul meu la toate abia în decemvre va putea fi gata, căci Dta scii că io trebe să fug din un capăt de ţiară într-altul. Io am de cuget a da un răspuns tare pe larg, care să se poată folosi într-o trăsiură[2], însă pînă atunci cugetam că va fi bine a continua descrierea calamităţilor urbariali.

Io pe 18/11 voi sosi în M. Osorhely[3]. Mă rog să-mi scrii ori la Oşorheiu[4] ori la Turda, ce să fac, să-mi dau răspunsul îndată ori să aştept pînă se va fini processul criminal? Din atestatul lui Moga însă va fi bine

[1] *Dr. I. Raţiu* se referă, desigurí la „Gazeta Transilvaniei".
[2] În sensul de direct, integral.
[3] Tîrgu Mureş.
[4] Tîrgu Mureş.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

să publicaţi cel puţin un estract, asemenea şi din alte dechiarări, care Vă vor sosi publicaţi cît de puţin.

Să mă ertaţi că am scris cu grabă.

Al dtale sincer

Dr. Raţiu

Sas Regen, 12/11 1867.

Arh. St. Cluj-Napoca. Fondul G. Bariţiu nr. 601.

VIII

1871 mai 8, Turda. Raportul inspectorului şcolar al comitatului Turda, prezentat în adunarea generală a comitatului, ţinută la 8 mai 1871, privind situaţia învăţămîntului din comitat. Fragmente privind Cercul de sus al Reghinului.

★

Tanfelügyelővé lett kineveztetésem után a megye népoktatásának jelen állapotát, annak hiányát és szükségeit megismerni legelső kötelességem volt (. . .)[1]. Ezen cél elérésére szolgált minden község iskoláinak megvizsgálása (. . .) a felső kerület községeit igen kevés kivétellel (. . .) személyesen látogattam meg, amelyekre magam el nem érkeztem azokban a látogatást iskola tanácsosok kiküldése által végeztem. Van szerencsém az ezek alapján összeálitott (. . .).

Tényleges állapotát a megye népiskolai közoktatásának

következökben terjeszteni a mélyen tisztelt képviselő bizottmány elé, még pedig külön az alsó és külön a felsö kerületet illetőleg (. . .).

Felső kerület

I. *A tankötelesek összes száma* 9.362

Ebből

a) Nemzetség szerint:

Magyar	—	3.119
Német	—	1.032
Román	—	5.167
Izraelita	—	44

b) Felekezet szerint:

Rom. Cath.	—	438
Ev. reform.	—	2.672
Gör. Cath.	—	2.537
Gör. Keleti	—	2.630
Ágostai hv.	—	1.032
Unitárius	—	9
Izraelita	—	44

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

II. *A tényleg iskolába járók száma* 4.799

Ebből

a) Nemzetség szerint:

Magyar	—	1.856
Német	—	870
Román	—	2.038
Izraelita	—	35

b) Felekezet szerint:

Rom Cath.	—	242
Ev. reform.	—	1.608
Gör. Cath.	—	1.211
Gör. keleti	—	827
Ágostai hitv.	—	870
Unitárius	—	6
Izraelita	—	35

III. *Az iskolába járók közül:*

Könyve van	—	2.968-nak
Nincsen	—	1.831-nek

IV. *Iskola van összesen:* 83

Ebből

Rom. Catho.	—	3
Ev. Reform.	—	24
Gör. Catho.	—	31
Gör. keleti	—	20
Ágostai hitv.	—	4
Izraelita	—	1

V. *Iskola ház van összesen:* 75

Ebből

Jó épület	—	15
Használható	—	20
Szinte használhatatlan	—	40
Saját iskola épülete nincs	—	8-nak

VI. *A kimutatott 83 iskolában van alkalmazva:*

Összesen: 92 tanító

VII. *A tanitói fizetést illetőleg:*

100 frton alol van fizetése	—	50-nek
100 frt. és 150 frt. között	—	7-nek
150 frt. és 200 frt. között	—	6-nak
200 frt. és 300 frt. között	—	21-nek
300 frt. fizetése	—	6-nak
360 frt. fizetése	—	1-nek
450 frt. fizetése	—	1-nek

A tanitók összes *fizetéséből esnék* egy tanitóra átlag: 108 f. 88 kr.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Az eddig szerzett tapasztalataim alapján *Népiskolai közoktatásunk legfőbb hiányait s haladásunk legnagyobb akadályait* a következendőkbe látom:

1-ör. Az iskola épületek hiánya, a létező iskola, épületek célszerütlen volta s nagyobb községekben az épületek elégtelensége (. . .).

2-or. Hogy a szülők gyermekeiket nem járatják rendesen iskolába (. . .).

3-ik. Akadály a tanitók igen nagy részének képzetlensége (. . .).

4-ik. És igen nagy akadálya (. . .) népoktatásunk előhaladásának a felekezeti féltékenység (. . .).

5-ször. Egyik nagy akadálya népoktatásunknak az, hogy iskoláinknak nagyobb része a legszükségesebb taneszközökkel sem volt ellátva (. . .).

Traducere: După numirea mea ca inspector şcolar, prima sarcină a fost să cunosc situaţia actuală a învăţămîntului din comitat, precum şi lipsurile şi nevoile acestuia (. . .)[1]. Pentru atingerea acestui scop s-a făcut verificarea şcolilor din toate comunele (. . .). Cu foarte mici excepţii, am verificat personal comunele din (. . .) Cercul de sus, iar acolo unde nu m-am putut deplasa, verificarea s-a făcut de consilieri şcolari. Am onoare, prea stimat Comitet executiv, să vă prezint pe baza acestor date, *situaţia reală a învăţămîntului primar din comitat,* separat pentru Cercul de jos[2] şi separat pentru Cercul de sus[2] (. . .).

Cercul de sus

I. *Numărul total al celor de vîrstă şcolară:* 9.362

Din care:

a) *După naţionalităţi:*

Maghiari	—	3.119
Germani	—	1.032
Români	—	5.167
Evrei	—	44

b) *După confesiuni:*

Romano-catolici	—	438
Luterani refor.	—	2.672
Greco-catolici	—	2.537
Ortodocşi	—	2.630
Augustini	—	1.032
Unitarieni	—	9
Izraeliţi	—	44

II. *Numărul celor care, de fapt, frecventează şcoala:* 4.799

Din care:

a) *După naţionalităţi:*

Maghiari	—	1.856
Germani	—	870

[1] Pasajele omise din text nu privesc şcolile din Cercul de Sus al Reghinului.
[2] Vezi nota 18 la studiul introductiv.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Români	—	2.038
Evrei	—	35

b) *După confesiuni:*

Romano-catolici	—	242
Luterani reform.	—	1.608
Greco-catolici	—	1.211
Ortodocşi	—	829
Augustini	—	870
Unitarieni	—	6
Izraeliţi	—	35

III. *Dintre cei care frecventează şcoala:*

Au cărţi:	2.968
Nu au cărţi:	1.831

IV. *Şcoli sînt în total:* 83

Din care:

Romano-catolice	—	3
Luterane reform.	—	24
Greco-catolice	—	31
Ortodoxe	—	20
Augustine	—	4
Izraelite	—	1

V. *Numărul total al clădirilor în care s-au ţinut cursuri:* 75

Din care:

Clădiri în bună stare:	15
Folosibile	20
Aproape nefolosibile:	40
Fără clădire şcolară proprie:	8

VI. *În cele 83 de şcoli arătate sînt angajaţi:*

În total: 92 de învăţători

VII. *În ceea ce priveşte salariul învăţătorilor:*

Cu salariu sub 100 de forinţi	—	50
Între 100 şi 150 forinţi	—	7
Între 150 şi 200 forinţi	—	6
Între 200 şi 300 forinţi	—	21
Salar de 300 forinţi	—	6
Salar de 360 forinţi	—	1
Salar de 450 forinţi	—	1

Din *salariul total* al învăţătorilor, în medie pe un învăţător revine: 108 forinţi şi 88 creiţari.

Pe baza experienţei personale de pînă acum, declar că principalele lipsuri şi cea mai mare piedică în calea progresului [învăţămîntului] nostru constau în următoarele:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1. Lipsa clădirilor şcolare, clădirile şcolare existente necorespunzătoare şi insuficienţa clădirilor şcolare în comune mai mari.
2. Părinţii nu trimit regulat copiii la şcoală (. . .).
3. Marea majoritate a învăţătorilor sînt necalificaţi (. . .).
4. A patra şi cea mai mare piedică în calea progresului învăţămîntului constă în rivalitatea dintre confesiuni (. . .).
5. Una dintre piedicile mari în dezvoltarea învăţămîntului este că şcolile noastre nu sînt înzestrate nici cu cele mai elementare instrumente şcolare.

Arh. St. Cluj-Napoca. Fond: Comitatul Turda. Registrul adunărilor generale, nr. 883 (şedinţa din 8 mai 1871, nr. 19).

IX

1877 septembrie 20, Dej. Scrisoarea comitelui suprem al Comitatului Solnoc-Dăbîca către comitele suprem al Comitatului Turda-Arieş prin care îl informează despre întrunirile secrete ale intelectualilor români transilvăneni prin care se urmăreşte împărţirea în prefecturi a Transilvaniei şi modul de răsculare a românilor.

Szolnok-Doboka megye főispánja
Sz. 934/1877
rés.

Méltóságos főispán úr!

Mai napon egy bizalmas közlemény jutott kezemhez s bár ha az abban foglaltak hitelességéről teljes biztonságom nincs, mégis elővigyázási szempontokból, miután méltoságod megyéjét is érdekli, sietek tudomására hozni.

A mezőség oláh értelmisége állítólag utobbi időben több titkos öszvejövetelt tartatott s így:

Julius 30-án oskola szentelés czimén öszeyövetelt tartatott volna Velkéren Móga László szolgabirónál hol dr. Rácz János, Rácz Samson s többek jelenlétében az erdélyi részek praefekturákra való osztása tárgyaltatott, Szerbia és Vláhország actioba lépése esetén az erdélyi oláhság miként való felkelése állapittatott meg, állitolag ez ügyben tudomással birnak Gocsman, nagyvelkéri haszonbérlő, és Albert János, kisczégi birtokos.

Augusztus 8-án hasonló irányú értekezlet tartatott volna Szász Régenben Krisán esperesnél s hogy ez ugyan erről tud Stupineán Iozsef örményesi szolgabiró mit ő maga a zsabenyiczai g. e. lelkésznek mondott volna.

September hó 10-én Budatelkén lett volna összejövetel Dumbráván birtokosnál. Amint értesültem ez összeyövetelek táncmulatsággal vannak

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

öszekötve s mig a fiatalság táncol s némelyek kártyáznak, addig az irányadók tanácskoznak s megállapodnak az esetleg teendőkben.

Állitólag az emlitetteken kivül hallomás utján tudnának e dolgokról Keresztes Árpád, bánffihunyadi albiró és Keresztes Domokos, kissármási birtokos,

Meltaságod sokkal inkább esmeri megyéit sem mint az elmondottak után magának a kellő bővebb tájékozásokat beszerezni ne birná s ha esetleg szükségesnek mutatkozand, saját körében szives leend intézkedni. Részemről kötelességemnek esmertem méltoságodnak az irtakat tudomására hozni s egyidejűleg tudatni aztis, hogy ez átiratom egy másolati példányát belügyi magyar kir. miniszter ur ő nagymeltoságának is megküldöttem.

Kiváló tisztelettel

B. Bánffy Dezső
főispán

Deés, 1877. szeptember 20-án

Báró Kemény György, Tórda-Aranyos megye főispánja ő meltoságának

Tordán

Traducere:

Nr. 934/1877
Confidenţial

Domnule comite suprem!

Mi-a parvenit astăzi o înştiinţare confidenţială şi, cu toate că n-am deplină siguranţă asupra autenticităţii celor cuprinse în ea, mă grăbesc să v-o aduc la cunoştinţă totuşi în mod preventiv, deoarece priveşte şi comitatul dv. Se pare că intelectualitatea română de pe Cîmpie a ţinut în ultimul timp, mai multe întruniri secrete, astfel: La 30 iulie s-ar fi ţinut o întrunire la Răzoare, la judele Vasile Moga, sub pretextul sfinţirii şcolii, unde, în prezenţa doctorului Ion Raţiu, a lui Samson Raţiu şi a altora, s-a discutat împărţirea în prefecturi a părţilor transilvane şi s-a stabilit modul de răsculare a românilor din Transilvania în cazul intrării în acţiune a Serbiei şi a României. Se pare că au cunoştinţă de această chestiune Gocsmán, arendaş din Răzoare, şi Ioan Albert, moşier din Ţăgşoru.

La 8 august s-ar fi ţinut, la Reghin, o întrunire asemănătoare la protopopul Crişan, şi despre acest lucru ştie Iosif Stupinean, judele din Urmeniş, după cum a spus el însuşi preotului din Jabeniţa.

La 10 septembrie ar fi fost a întrunire la Budeşti, la moşierul Dumbrăvan. După cum am fost informat, aceste întruniri sînt legate de petreceri şi, în timp ce tinerii dansează şi unii joacă cărţi, corifeii se sfătuesc şi stabilesc ce este de făcut la nevoie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Se pare că, înafară de cei amintiţi, mai au cunoştinţă despre aceste lucruri, din auzite: Árpád Keresztes, vicejude din Huedin, şi Dominic Keresztes, moşier din Sărmăşel.

Dumneavoastră vă cunoaşteţi mult mai bine comitatul, ca, în urma celor relatate, să puteţi obţine informaţii mai detailate, iar dacă va fi nevoie să luaţi măsuri în cercul dumneavoastră. În ce mă priveşte, am considerat de datoria mea să vă aduc la cunoştinţă cele scrise şi să vă informez, totodată, că o copie a acestei adrese am trimis-o domnului ministru de interne regesc maghiar.

Dej, 20 septembrie 1877

Cu deosebită stimă
B/aron/ Dezideriu Bánffy
comite suprem

Preaonoratului comite suprem al Comitatului Turda—Arieş
György Kemény, baron
Turda

Arh. St. Cluj-Napoca. Fond: Prefectura jud. Turda, nr. 238/1877.

X

1915 noiembrie 9, Reghin. Scrisoarea lui Ariton M. Popa, protopop ortodox în Reghin, adresată vicarului Iacob Popa din Făgăraş, prin care, mulţumindu-i acestuia, îşi exprimă speranţa în venirea unor vremuri mai bune.

Iubite frate în Hristos!

Aproape în unanimitate s-a constatat existenţa relelor, dar majoritatea e pentru aşteptatea unor vremuri mai paşnice!

Mulţămindu-ţi pentru interes, semnez

Cu dragoste frăţească
Ariton M. Popa
prot.

Reghin, 9. XI. 1915.
(Pe verso): Preaonoratului Domn Iacob Popa, vicar, Fogaras.

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 722.

XI

1918 noiembrie 5, Reghin. Procesul-verbal luat în adunarea de constituire a Consiliului Naţional Român din Reghin, în care se aprobă şi textul Apelului în vederea tipăririi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Proces verbal,

luat în adunarea inteligenţilor[1] români din Reghin ţinută în 5 novembre 1918, în chestia formărei secţiei Conziliului naţional român din Reghin

Prezenţi:

Dr. Augustin Cheţian, advocat, Vasile Duma, protopop gr. ort. român, Ariton M. Popa, protopop gr. cat. român, Iosif Popescu, director de bancă, Petru Ciobotar, preot gr. cat. român, dr. Ioan Harşia, advocat, dr. Teodor Popescu, advocat, dr. Eugen Truţa, advocat, Sever Barbu, secretar de bancă, Ioan Varga, şef contabil de bancă, Victor Mera, farmacist, dr. Alexandru Pop, medic, Mihail Grecu, cassar de bancă, George Maior, înv. pensionat, Ioan Popescu, stud. univ., Aurel Marinovici, proprietar, Emil Marinovici, of. de bancă.

I

Să propune alegerea unui preşedinte şi unui notar ad-hoc.

II

Să aleg: Dr. Augustin Cheţian preşedinte şi Ioan Varga notar.

Să propune tipărirea în mai multe exemplare a următorului Apel, compus de dl. protopop Ariton M. Popa şi subscris de membrii secţiei Conziliului naţional:

„Fraţilor Români!

Soarele libertăţii naţionale a răsărit în urmă şi pentru noi românii din Ardeal şi Ţara ungurească!

A răsărit dintre ruinele produse de acest război înfricoşat, prefăcut astfel în «desrobitorul neamurilor».

Şi azi par'că ne strălucesc în lumină orbitoare vorbele profetice a lui Bolintineanu:

«Viitor de au Românimea are
Eu prevăd prin secoli a ei înălţare!»

La lumina acestui vis ideal s-a zămislit şi declaraţia programatică, făcută la 12 octobre a. c.[2], în parlamentul din Budapesta în numele partidului nostru naţional regnicolar[3].

Puţinele noastre ziare scăpate de nemiloase apăsare ne-au fost adus tuturor cuprinsul acestei raze puternice, care se concentrează în pronunciamentul:

«Organismul naţiunii române din Ardeal şi Ungaria nu recunoaşte îndreptăţirea acestui parlament şi guvern de a se preta[4] ca reprezentant al naţiunii române şi apărarea intereselor sale la congresul pe pace o poate încredinţa numai factorilor cari se vor alege prin adunarea sa proprie naţională.

---

[1] Cu sensul: intelectualilor.

[2] Greşeală evidentă: corect fiind 12 octombrie 1918; s-a confundat ziua în care a fost elaborată Declaraţia la Oradea, cu data prezentării ei, de către deputatul român Al. Vaida-Voevod, în Parlament.

[3] Cu sensul: din Transilvania.

[4] A se pretinde, a se considera.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În afară de adunarea națională sau de organele ce se vor exmite din sînul ei, nimenea nu poate fi îndreptățit ca să tracteze sau să decidă în chestii privitoare la situația politică a acestei națiuni și toate acele concluze și compromisuri cari s-ar efeptui fără conclucrarea acestora, prin aceasta le declarăm de nule și neobligatoare pentru națiunea română».

Deci, fraților români, evanghelia noastră politică e aci — și /e/ lămurită!

În lături, prin urmare, orice încercări *neputincioase* de influințări în alte direcții străine de sufletul nostru!

Noi suntem o singură națiune și avem un singur comitet național, carele a grăit demn!

Să-L urmăm neclintiți!

Ca să susținem legătura nemijlocită cu El și cu Voi, Fraților, în consfătuirea de azi s-a ales aici Conziliul național român de mai jos, carele se va întregi pînă la numărul de 20, cu membrii din întreg comitatul Mureș—Turda, și va da de acum orice informațiuni în cauză.

Vă rugăm deci, *fiți cu toții la înălțimea vremilor,* păziți cu demnitate ordinea, apărați cu cinste viața și avutul tuturor, căci ar fi rușine să mînjim sfînte libertate, ce ne-a răsărit, prin fapte nesocotite!

Sus inimile!

Reghin, la 5 novembre 1918".

Urmează subscrierile membrilor Conziliului național român aleși în persoanele următorilor:

Ariton M. Popa, Iosif Popescu, Dr. Augustin Cheția, Iosif Șipoș, Petru Ciobotar, Vasile Duma, Ioan Varga, Dr. Ioan Harșa, Sever Barbu, George Maior, Victor Mera, Dr. Teodor Popescu[5].

III

Să constituie biroul Conziliului național din persoanele:

Dr. Augustin Cheția, prețedinte, Vasile Duma, vicepreședinte, Ariton M. Popa, secretar I; dr. Ioan Harșa, secretar II /și/ Ioan Varga, notar.

IV

Să propune alegerea unei comisiuni de 5 membrii, care să țină legătura de lipsă cu conziliile naționale ale celorlalte națiuni din loc.

Să aleg: Iosif Popescu, Ariton M. Popa, dr. Ioan Harșa, Victor Mera și dr. Teodor Popescu.

V

Să esmit doi verificatori în persoanele domnilor:

Iosif Popescu și dr. Teodor Popescu.

Ne mai fiind alte de pertractat, adunarea să închide.

D.U.S.

---

[5] Pe marginea acestui alineat a fost ulterior adăugat, în creion roșu, următorul text: 12 membrii ai C.N.R. Reghin și comit. din Centru.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dr. Aug. Cheţian
preşedinte

Teodor Popescu
verificator

Ioan Varga
notar
Iosif Popescu
verificator

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 722.

XII

1918 noiembrie 5, Reghin. Apelul Consiliului Naţional Român comitatens Mureş—Turda către locuitorii judeţului cu ocazia constituirii sale.

★

Fraţilor Români![1]

Soarele libertăţii naţionale a răsărit în urmă şi pentru noi românii din Ardeal şi Ţara Românească!

A răsărit dintre ruinèle produse de acest răsboiu înfricoşat, prefăcut astfel în «desrobitorul neamurilor».

Şi azi parcă ne strălucesc în lumină orbitoare vorbele profetice a lui Bolintineanu:

«Viitor de aur Românînea are
Eu prevăd prin secoli a ei înălţare!»

La lumina acestui vis ideal s-a zemislit şi declaraţia programatică, făcută la 12 octobre[2] anul curent în parlamentul din Budapesta în numele partidului nostru naţional regnicolar.

Puţinele noastre ziare scăpate de nemiloase apăsare ne-au fost adus tuturor cuprinsul acestei raze puternice, care se concentrează în pronunciamentul:

«Organismul naţiunii române din Ardeal şi Ungaria nu recunoaşte îndreptăţirea acestui parlament şi guvern de a se preta ca reprezentant al naţiunii române şi apărarea intereselor sale la Congresul de pace, o poate încredinţa numai factorilor, cari se vor alege prin adunarea sa proprie naţională.

În afară de adunarea naţională sau de organele, ce se vor exmite din sînul ei, nimenea nu poate fi îndreptăţit, ca să trateze sau să decidă în chestii privitoare la situaţia politică a acestei naţiuni şi toate acele concluze şi compromisuri, cari s-ar efeptui fără conlucrarea acestora prin aceasta le declarăm de nule şi neobligătoare pentru naţiunea română».

Deci fraţilor români, evanghelia noastră politică e aici şi lămurită!

---

[1] Apelul este tipărit, dimensiunile 21/34 cm.
[2] Declaraţia a fost făcută în ziua de 18 octombrie 1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În lături prin urmare orice încercări neputincioase de influinţări în alte direcţii străine de sufletul nostru!

Noi sîntem o singură naţiune şi avem un singur comitet naţional, carele a grăit demn!

Să-l urmăm neclintiţi!

Ca să susţinem legătura nemijlocită cu el şi cu voi, fraţilor, în consfătuirea de azi s-a ales aici Consiliul Naţional Român de mai jos, carele se va întregi pînă la numărul de 20 de membri din întreg comitatul Mureş—Turda, şi va da de acum orice informaţiuni în cauză.

Vă rugăm deci fiţi cu toţii la înălţimea vremilor, păziţi cu demnitate ordinea, apăraţi cu cinste viaţa şi avutul tuturor, căci ar fi ruşine să mînjim sfînta libertate, ce ne-a răsărit prin fapte nesocotite!

Sus inimile!
Reghin, la 5 novembre 1918

Ariton M. Popa
Dr. Ioan Harşia
Iosif Popescu
Vasile Duma
Sever Barbu
Dr. Augustin Cheţian
George Maior
Iosif Şipoş
Ioan Varga
Victor Mera
Petru Ciobotar
Dr. Teodor Popescu

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 721.

XIII

1918 noiembrie 7, Reghin. Protocol cuprinzînd adunarea populară din Reghin unde Consiliul Naţional Român judeţean a făcut cunoscută poporului situaţia politică creată în Europa şi în imperiu.

Protocol[1]

luat în Reghinul săsesc la 7 novembrie 1918 în adunarea improvizată naţională, la care luară parte români din multe părţi ale Comitatului Mureş—Turda.

[1] Acelaşi eveniment mai detaliat, întregit cu relatări despre: constituirea C.N.R. judeţean şi a C.N.R. comunale din o mare parte a comunelor judeţului, organizarea gărzilor naţionale şi modalitatea de rezolvare a problemelor administrative curente, este redat în documentul nr. 740.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I

Adunarea convocată prin curieri, fiind zi de tîrg săptămînal, se ţine în curtea advocatului dr. Ioan Harşia unde e şi biroul „Consiliului Naţional Român judeţean". E de faţă mare mulţime de popor cu conducători de toate felurile din localitate şi jur, fîlfăind în mijlocul lor între urale stindardul naţional român.

Cel dintîi ia cuvîntul protopopul Ariton M. Popa, secretarul general al Consiliului Naţional judeţean, aclamat mult la păşirea pe tribună. Dînsul face o amănunţătă expunere a situaţiei politice de la declaraţie cetită în dietă la 18 octombrie 1918, în care neamul româneşc se declară liber şi nesupus mai mult guvernului şi parlamentului din Budapesta. Pe urmă citeşte Apelul datul 5 novembrie 1918 al Consiliului Naţional judeţean şi între aclamări predă locul tinărului universitar Dumitru Antal din Topliţa română. Acesta în cîteva cuvinte alese spune cele văzute şi auzite la Senatul Român Naţional din Cluj, constituit pentru tot Ardealul, apoi dă cetire manifestul[ui] lor de acolo.

Se dă apoi locul advocatului dr. Ioan Harşia, comisarului militar român pentru judeţul Mureş—Turda. Dînsul expune felul organizării militare a poporului român, pentru păzirea ordinei, şi face cunoscut că vom merge la sate spre a constitui de-a rîndul senatele naţionale române săteşti şi gardele civile.

Adunarea cu cea mai mare linişte, însufleţire şi demnitate a ascultat pe oratori, a aclamat puternic stindardul naţional, Consiliul Naţional Român Central din Arad, Senatul din Cluj, pe cel din Reghin şi multe părţi din vorbirile şi manifestele auzite; apoi s-au împrăştiat toţi la ale sale, ducînd dorul organizării pretutindene şi impresii ce nu se vor uita.

Data mai sus

Ariton M. Popa
protopop, prezident ad-hoc

Dr. Ioan Harşia
secretar ad-hoc

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 723.

XIV

1918 noiembrie 10, Iernuţeni. Proces-verbal cu privire la constituirea Consiliului Naţional Român local şi a Gărzii naţionale.

Protocol

Luat în adunarea generală a locuitorilor români din comuna Iernotfaia[1], în ziua de 10 noiembrie stil nou 1918 în localul şcoalei greco-catolice din localitate.

[1] Iernuţeni. Azi localitatea este înglobată oraşului Reghin.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Sînt prezenţi în adunare majoritatea locuitorilor români din comună.

Mai sînt de faţă domnii Sever Barbu şi Gheorghe Maior în calitate de trimişi speciali ai Consiliului Naţional Român central din Reghin.

Adunarea se deschide sub preşedinţia domnului Sever Barbu care printr-o cuvîntare explică scopul adunărei.

Se formulează apoi ordinea de zi care constă în 3 puncte şi anume:

I. Înfiinţarea gărzei locale
II. Alegerea Consiliului Naţional Român
III. Luarea jurămîntului.

Punctul prim. Preşedintele apelează la cei prezenţi a se oferi şi intra de bună voie în corpul gardei. La apelul său răspund următorii:

Gheorghe Moldovan senior
Ioan Matei junior
Ioan Gherasim
Gheorghe Moldovan junior
Gheorghe Moisa
Iosef Moisa
Ioan David
Petru Berbece
Alexandru Borda
Nicolae Chirteş
Alexandru Murăşan
Ioan Matei senior
Ilie Moldovan
Gheorghe Precup
Pavel Moisa
Gheorghe Robescu
Nicolae Moldovan
Nicolae Batea
Andrei Coş
Filon Şuteu

Punctul 2. Adunarea alege cu unanimitate următorii 5 membrii în Consiliul Naţional local: Alexandru Şuteu, învăţător, preşedinte, Epifaniu Căruţa vicepreşedinte, Ioan Banciu secretar, Gheorghe Bogdan şi Ioan Moldovan consilieri.

Punctul 3. Jurămîntul gardei a fost luat în aceiaş zi după amiază de către domnul Epifaniu Căruţă vicepreşedinte în consiliu.

Domnii Ioan Şuteu şi Dumitru Bogdan sunt invitaţi a verifica protocolul de faţă.

Data ca sus

Sever de Barbu
prezident

Ioan Banciu
notar

Comisia de verificare
Suteu Ioan
Bogdan Dumitru

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 609.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

XV

1918 noiembrie 11, Reghin. Adeverinţa eliberată de Consiliul Naţional Român al judeţului Mureş—Turda pentru căpitanul Nicolae Kandea din Regimentul 62, însărcinat cu organizarea şi conducerea Consiliului Naţional Român din Tîrgu Mureş.

Szám 4—918.

Hivatalos bizonyítvány

Alolirott maros-torda vmei román nemzeti tanács ezennel igazolja, hogy Kandea Miklós 62 ezeredbeli százados úr, mint ezen tanácsnak katonai népbiztosa meg van bizva a Maros-Vásárhely felállitandó román nemzeti örség szervezésével és vezetésével. Kérjük ez iránybani hatósági támogatását. Szászrégen 1918 nov. 11.

Dr. A. Cheţian
elnök

Dr. Harsia János
titkár, katonai népbiztos.

Traducere:
Nr. 4—918

Adeverinţă oficială

Consiliul Naţional Român al judeţului Mureş-Turda recunoaşte prin aceasta că domnul căpitan Nicolae Kandea, din Regimentul 62 este însărcinat de către comisarul militar al poporului din Consiliul cu organizarea şi conducerea Consiliului Naţional Român înfiinţat la Tîrgu Mureş. Cerem în această privinţă ajutorul autorităţilor.

Reghin, 11 noiembrie 1918.

Dr. Augustin Cheţianu
preşedinte

Dr. Ion Harşia
secretar, comisarul militar
al poporului

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 725.

XVI

1918 noiembrie 14, Reghin. Procesul-verbal luat în şedinţa Senatului (Consiliului) Naţional Român judeţean în care au fost discutate problemele legate de organizarea Gărzii naţionale (române) în Reghin, şi s-a aprobat completarea, cu încă 13 membrii, a Consiliului judeţean.

Proces-verbal

redactat în şedinţa „Senatului naţional român" din Reghinul săsesc ţinută la 14 nov. 1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I

După deschiderea şedinţei se porneşte o discuţie mai lungă asupra organizării neamînate a Gardei naţionale în Reghin[1], unde pentru Casarmă ni s-au pus deja la dispoziţie clădirile din parcul orăşenesc. Referentul organizării gărdei e dl. Iuliu Morar, sublocotenent, carele de la Senatul Naţional (Român) din Cluj a sosit cu tipărituri şi toate îndrumările de lipsă.

Ad I

Senatul încredinţează pe sublocotenentul (Iuliu) Morar, ca pe mîne d.am. la 5 oare să prezinte un plan detailat de organizare, iar hotelierul Truţa să dea asigurarea şi modalităţile aprovizionării gardei cu alimente.

Către publicul român din cercurile de jos şi de sus ale Reghinului să se dea numai decît un apel de recrutare, ce se va începe neamînat avînd soldaţii retribuţiile deja stabilite: cortel[2], vipt[3], haine şi 20 coroane la zi, iar oficerii 30 coroane.

Pe 2—3 zile s-adună aliniente de acasă şi măcar cîte un ţol[4].

II

Conform unui decis se mai înainte şi a doririi exprimate şi din afară, se pune pe tapet întregirea Senatului naţional român judeţean, propunîndu-se încă membrii: Iuliu Grama, Todor Branea, Octavian Petra, Vasile B. Muntenescu, Simeon Zehan, dr. Liviu Tilea, Ion Borşian, Pavel Suciu, Emil Andreşan, Ştefan Rusu, dr. Tit Rusu, Octavian Man şi Septimiu Popa.

Ad II

Se acceptă, avînd să fie încunoştiinţaţi, ca să-şi dea învoirea şi să pună jurămîntul[5].

D.u.s.

V. Duma
v. preşedinte
Ariton M. Popa
notar adhoc

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 731.

---

[1] Pe marginea acestui alineat a mai fost adăugat, ulterior, următorul text: conform ordinului ministerial nr. 30718 de la 18 nov. 1918.

[2] Cu sensul: cazare.

[3] Masă, hrană.

[4] Pătură.

[5] Din lipsă de spaţiu, n-am putut publica decît unul din răspunsurile de confirmare ale noilor cooptaţi (vezi anexa XXIV), dintre care unii îşi desfăşurau activitatea în alte localităţi ale judeţului, ca, spre exemplu, Iuliu Grama în Chiheru de Sus.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

XVII

1918 noiembrie 14, Reghin. Apelul Senatului Naţional Român judeţean din Reghin către populaţie în vederea înrolării în Garda naţională română, pentru „asigurarea libertăţii noastre depline!", cu indicaţia de a fi publicat de către preşedinţii senatelor comunale.

A P E L

La arme! Pentru pace! Pentru neam şi pentru lege!

Neamul nostru românesc are lipsă grabnică de braţele vînjoase ale fiilor săi, foşti soldaţi, ca din ei să-şi formeze garda sa naţională (armata regulată), pe termin de 6 (şase) luni.

Chemăm, deci, pe fiecare fiu brav şi sănătos al naţiunei noastre ca fără nici o amînare să se prezinte la *comanda legiunei* româneşti din Reghin. Casarma e în parcul (promenada) oraşului. Oficeri români, sub steag românesc şi cu comandă românească, vor conduce pe aceşti voinici români să susţină, în cas de lipsă, şi să restabilească ordinea şi siguranţa publică, unde acestea ar fi turburate în paguba neamului nostru.

Voluntarii astfel organizaţi în companii, batalioane şi legiuni stau în casarme regulate, au armătura de lipsă şi haine uniforme, primind la zi cîte 20 coroane şi mîncarea; oficerii competinţele regulate şi 30 coroane.

Garda naţională e mîndria şi paza naţiunei române!

Deci, grăbiţi fraţilor, voinici români! Vă chiamă binele şi fericirea neamului nostru desrobit! Vă chiamă asigurarea libertăţii noastre depline! Alergaţi! Nu mai staţi pe gînduri!

Cînd v-au chemat şi condus alţii pentru scopuri de multe ori străine, aţi plecat cîntînd cu voie bună! Nu credem să nu plecaţi şi acum tot aşa cînd vă strigă neamul nostru românesc, „Conziliul naţional român", carele este singura voastră stăpînire.

Deci, la arme! Vă vom primi aici cu drag.

Soldaţii vin cu mîncare de acasă pe 2—3 zile, cu hainele militare cu cari au venit acasă de la război şi vor aduce cel puţin cîte un ţol pentru sine.

Preşidenţii senatelor comunale sunt rugaţi a publica acest apel pe calea obicinuită şi cît mai în grabă.

Reghin, 14 novembre 1918.

Senatul Naţional Român judeţean

Vasilie Duma
vicepresident
Ariton M. Popa
secretar

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 730.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

XVIII

1918 noiembrie 14, Deleni. Procesul-verbal de constituire a Consiliului Naţional Român local şi a Gărzii naţionale.

Protocol

luat în comuna Potac[1] la 14 noemvre 1918 stil vechi în afacerea organizării „Sfatului comunal" ca secţie a „Senatului Naţional Român" reprez(entant) din Reghin.

1. În virtutea principiului de liberă dispunere a fiecărui naţiuni, fiind recunoscută naţiunea română din Ardeal şi Ungaria de liberă şi coordonată cu alte naţiuni conlocuitoare, poporul român din comuna Potac, se declară solidar şi aderează la toate hotărîrile „Consiliului Naţional Român" şi alege în sfatul comunal ca reprezentanţi ai săi pe următorii membrii: preşedinte, d-l Mihail Brătean paroh, vicepreşedinte Ioan Cornea, notar, Dumitru Sava învăţător, membrii: Cherteş Teodor, Mihail Brătean, Simeon Petruţi, Flore Petruţi, Mihail Brătean lui George, George Sava, Mihail Benţa, Mihail Petcă, Mihail Branea, Teodor Balica, Mihail Cristea, Tănasă Puşcaş.

2. Conform hotărîrei Senatului Naţional Român din Ardeal punctul 5, poporul în unanimitate declară de aleşi şi primiţi în garda civilă din comuna Potac pe următorii: conducător Branea Mihail, gardişti: Blaga Ştefan, Pîlcă Mihăilă, Cîmpean Petru, Petruţi Constantin, Pîlcă Ioan, Vasile Blaga, Ioan Fola, Gavril Mircea, Ioan Mircea, Mihail Petcă, Ioan Buzaş, Petrea Feier, Constantin Feier, Constantin Petruţi, Mihail Brătean, Ioan Gros, Ioan Sava, Lazăr Chirilă şi Mihail Petruţi.

Membrii senatului comunal împreună cu gardiştii jură credinţă şi ascultare tuturor poruncilor „Consiliului Naţional Român", suprema sa autoritate civilă şi militară.

Protocolul se încheie şi subscrie.

Data mai sus.

Mihail Brătean
prezident
Dumitru Sava
notar

Ioan Cornea
Mihăilă Rîcean
verificatori

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 517.

---

[1] Deleni, sat, comuna Ideciu de Jos, jud. Mureş.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

XIX

(1918. nov. 16, Reghin). Copie de pe telegrama primpretorului din Reghin al plăşii de sus către subprefectul din Tîrgu Mureş, privind achitarea salariilor gărzilor naţionale române, înfiinţate în comunele româneşti.

★

Táviratmásolat

Belügyi

Szám 7733

Alispán

Marosvásárhely.

Jelentem, hogy román községekben nem a hadügyminiszteri rendelet értelmében előírt nemzetőrségek alakultak, hanem úgynevezett román gárdák, melyek román nemzeti tanácsra esküdtek fel ezeknek fizetisét alispán úr telefon rendeletére nem folyosíthatom, mivel első zavaros napokban ezek is a közrend fenntartásra alakultak és működtek közre, most pedig fizetésüket elöljároságokon követelik esetleges erőszakos következmények elkerülése végett kérem ezeknek is fizetésüket legalább november huszadikáig folyósitani és ezen naptól beszüntetni drot válasz utasitást kér.

Régeni felső járási főszolgabíró.

Traducere: Copie de pe telegramă.
Problemă internă
Nr. 7733

(Către) Subprefect

Tîrgu Mureş

Raportez că, în comunele române, nu au fost înfiinţate gărzi naţionale prevăzute de ordinul ministrului de război, ci au fost înfiinţate aşanumitele gărzi române, care au depus jurămîntul Consiliului Naţional Român. Plata acestora nu o pot mandata la ordinul telefonic al subprefectului, cu toate că, în primele zile agitate, şi aceştia au activat pentru menţinerea ordinei publice, iar acum pretind plată de la autorităţi. Pentru înlăturarea eventualului abuz de forţă, rog să achitaţi plata acestora măcar pînă în 20 noiembrie şi în legătură cu sistarea plăţilor, de la această dată, cere răspuns telefonic.

Primpretorul plăşii de sus din Reghin

Arh. St. Cluj-Napoca. Fond: Prefectura jud. Turda, nr. 891/1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

XX

1918 noiembrie 18, Reghin. Procesul-verbal luat în şedinţa Consiliului Naţional Român local, în care s-a hotărît, printre altele, poziţia sa şi în problema constituirii Consiliului cercual judeţean, la care se va alătura cînd activitatea acestuia va fi „în concordanţă cu principiile noastre".

Proces-verbal
luat în şedinţa Consiliului Naţional român local din Reghin
ţinută în 18 novembre 1918

Prezenţi:

Dr. Augustin Cheţian, Ariton M. Popa, dr. Ioan Harşia, Iosif Popescu, dr. Teodor Popescu, Ioan Varga, Victor Mera (şi) Georgiu Maior.

I

Raportul dlui Dr. I. Harşia despre călătoria la Cluj:

Adunarea generală convocată la Cluj nu s-a putut ţinea; diferinţele între Cluj şi Arad încă nu sunt tranşate definitiv, situaţia încă neclarificată.

Să ia spre ştire.

II

Scriptul primpretorului Reicher Nr. 7672/918 alineatul I, referitoare la constituirea Consiliului cercuar.

Să stabileşte următorul răspuns:

Delegaţii senatelor comunale româneşti cu a celor ungureşti sau mixte formează senatul cercual fără caracter naţional. Delegaţii să esmit în proporţia poporaţiunii.

III

Telegrama referitoare la drepturile jandarmeriei:

Ad. III. Să ia următoarea hotărîre:

La cazuri de cercetări, jandarmeria, pe baza unei telegrame din minister, rămîne în drepturile vechi, dar să observă, ca să avizeze organele respective comunale, că în cazuri de cercetări jandarmii trebue să se prezinte la senatele naţionale comunale şi să anunţe începerea cercetărilor pe lîngă asistenţa şi controlul delegaţilor senatului naţional comunal. În senzul acesta cu protopretorele Reicher chestia e şi regulată.

IV

Pentru comisiunea comitatensă.

Să esmite pentru consultare dl. dr. Ioan Harşa cu observarea, să susţină punctul nostru de vedere, că, în proporţia poporaţiunii comitatense, să să esmită delegaţi în *senatul poporului comitatens* — şi nu naţional — şi în cauze special româneşti numai atunci ne alăturăm, cînd proectele vor fi în concordanţă cu principiile noastre.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

V

Garda națională:

Să continuă întrucît e asigurat numărarul de lipsă în bani.

Să ridică ședința!

D. U. S.

Dr. Aug. Chețian
președinte
Ioan Varga
notar

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecția „Anul 1918", nr. 739.

XXI

1918 noiembrie 18, Reghin. Ordinul de zi nr. 1 al Gardei naționale române din Reghin privind numărul inițial al membrilor acesteia și întîile dispoziții.

★

Garda Națională Rom(ână) Reghin
ORDIN (DE ZI nr.) I
pentru 18 novembre 1918

1. Numărul soldaților aflători în Garda națională română din Reghin e de 9 persoane.

2. Serviciul soldaților se regulează în modul următor: Varda[1] casarmei compusă din 4 soldați sub comanda caporalului Simion Cristea. Ordonanța gardei Ioan Man. Plutonierul Ioan Luca aranjează cancelaria, casarma și culina[2] gardei, împreună cu 2 soldați.

(Iuliu) Morar
subloc(otenent)

Bibl. Acad. R.S.R. — Filiala Cluj-Napoca. Manuscrise VI/318, f. 1.

XXII

1918 noiembrie 19, Reghin. Ordinul de zi nr. 2 al Gărzii naționale române din Reghin, privind starea și serviciul.

★

(Garda Națională Română Reghin)
ORDIN (de zi nr.) II
pentru 19 novembre 1918

---

[1] Garda
[2] Bucătăria

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I. Starea: Oficeri 3. Soldaţi 20.

II. Serviciul: Varda[1]: Comandat plutonier Luca, cu 4 soldaţi. Vultur Dumitru este împărţit ca adjunct la pecărie[2]. Servitor[3] lîngă cai Vultur Crăciun.

Vultur Crăciun, cu 2 soldaţi merg după lemne la pădure pe seama companiei.

Locot(enent) Ioan Bunuş cu 4 soldaţi merg la Rîpa de Sus să controleze şi să ia protocol[4] despre conflictul între jandarmii unguri şi locuitorii români din comună.

(Iuliu) Morar
subloc(otenent)

Bibl. Acad. R.S.R. — Filiala Cluj-Napoca. Manuscrise VI/318, f. 1.

XXIII

1918 noiembrie 20, Reghin. Raportul Consiliului Naţional Român judeţean din Reghin către C.N.R. Central din Arad, cuprinzînd activitatea sa de la înfiinţare, componenţa şi probleme curente, în care se solicită clarificări. Ciornă.

On. Reghin, 20. XI. 1918.

„Conziliului naţional român central"

Arad

Vă comunicăm următoarele:

În 2 l. c. pe la amiazi primarul oraşului nostru a circulat o invitare la consfătuire pentru constituirea Conziliului naţional. Eram înşiraţi între chemaţi şi mai mulţi români, n-am mers însă nici măcar unul.

În 3 la 11 a. m. ungurii cu saşii au ţinut adunare şi s-au constituit, alegînd un Conziliu naţional de 25 membri, punînd şi un român (dir. de bancă), fără ştirea şi învoirea lui.

În 4 seara ne-am întrunit noi românii la o consfătuire şi, cumpănind situaţia politică schimbată, am hotărît a ne organiza singuri. Primisem tocmai şi apelul comun: „Hock, Mihali şi Meltzer" pentru organizarea poliţiei de siguranţă publică.

În 5 crt. seara ne-am constituit în senat judeţean conform apelului aci alăturat şi, comunicînd faptul cu Consiliul naţional local străin, le-am notificat că pentru poliţia de siguranţă (garda civilă) ne învoim a conlucra cu ei prin cîte o Comisie de cîte 5 din fiecare consiliu naţional local.

S-au declarat de acord, şi încă în ziua aceea s-au despărţit şi ei în Consiliu naţional maghiar şi Consiliu naţional săsesc!...

---

[1] Garda.
[2] Brutărie.
[3] În sensul de „îngrijitor".
[4] Proces-verbal.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În 7 crt. d. am. fiind tîrg de săptămînă aici am improvizat o adunare poporală în curtea biroului Senatului nostru național. Sub stindard național român, aclamat cu mare însuflețire, se deschide adunarea prin secretarul senatului Ariton M. Popa, carele face un expozeu al situației — accentuînd baza politicei noastre depusă în declarația cetită în dietă la 18 oct. și chemarea noastră de-a urma cu credință Consiliului Național Român Central. Citește apoi *Apelul* Senatului județan din 5 nov. Aclamările la adresa Consiliului Național Central și a Senatului județean, cum și a unor fruntași români amintiți cu numele, au dat dovada solidarității depline în chestiile naționale românești.

Încheind, dă cuvîntul tînărului Dumitru Antal, student în fil., carele a venit de la Cluj cu manifeste și îndrumări de la Senatul național român de acolo, constituit pentru tot Ardealul, însă ca *„Secție a Consiliului Național Român Central"*, cum expres era tipărit și pe manifestul clujan.

Tînărul student Antal în cuvinte alese spune cele petrecute la Cluj și citește manifestele de acolo. Aclamat scoboară tribuna spre a da locul adv. Dr. Ioan Harșia, carele prin cîteva cuvinte energice anunță că întreg județul Mureș—Turda va fi organizat prin fruntași, cari vor eși la sate în zilele cele mai apropiate.

Poporul se împrăștie aclamînd cu însuflețire și li-se împart Apele de la Senatul național din Reghin.

S-a luat ca centru județan Reghinul pentru (Mureș)-Oșorheiu, căci în Oșorheiu avem abia 2—3 intelectuali români acum.

Senatul județan stă azi din membrii: dr. Augustin Chețian, Vasile Duma, dr. Ioan Harșia, Ariton M. Popa, Iosif Popescu, Seves Barbu, Ioan Varga, Victor Mera, Petru Ciobotar, Iosif Șipoș, Gheorghe Maior, D. Todor Popescu — toți din Reghin; Iuliu Grama (Chiheriul Superior)[1], Todor Branea (Hodac), Vasile B. Muntenescu (Solovăstru), Simeon Zehan (Cașva), dr. Liviu Tilea (Topliță română)[2], Ioan Borșian (Deda), Pavel Suciu (Deda), Emil Andreșan (Băla), Ștefan Rusu (Oșorheiu)[3], dr. Titu Rus (Oșorheiu)[3], Octavian Man (Milășel) și Septimiu Popa (Sămărtinul de Cîmpie)[4], Ioan Roman (M. Sîntana)[5].

Trimișii din centru au organizat senate naționale și garde civile în următoarele comune, pînă azi:

Săcalul de munte[6], Luieriu, Rîpa de jos și de sus, Dumbrava, Hodac[7], Deda, Cuieșd, Topliță română[2], Idicel, Jabeniță, Solovăstru, Adrian, Cașva, Hodac, Ibănești, Orșova, Chinceș, Jernotfaia[8], Abafaia[9], Reghinul săsesc[10], Urisiul de Sus, Urisiul de Jos, Căcuciu, Chiheriul de Sus, Chiheriul

---

[1] Chiheru de Sus.
[2] Topliță.
[3] Tîrgu Mureș.
[4] Sînmărtinu de Cîmpie.
[5] Sîntana de Mureș.
[6] Săcalu de Pădure.
[7] Maioreşti.
[8] Iernuțeni, astăzi localitate înglobată orașului Reghin.
[9] Apalina, astăzi localitate înglobată orașului Reghin.
[10] Reghin.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de Jos, Nadăşa română[11], Habic, Breţc[12], Filipişul Mare, Curticap[13], Sămărtinul de Cîmpie[4]. Organizarea se continuă.

Comisari militari ai poporului pentru judeţ: dr. Ioan Harşia, advocat, şi dr. Titu Rusu, medic[14].

Garda naţională începută în Oşorheiu[3] şi în Reghin, avînd casarme în regulă. Raport amănunţit vor da comandanţii lor: Ioan Cândea, căpitan activ la Reg. 62, şi Iuliu Morar, sublocotenent.

Cu Senatul Naţional din Cluj (a fost) purtată corespondenţă continuă pînă acum şi după îndrumările de acolo (s-a) lucrat.

Cu preţurile locale (suntem) ajunşi la acordurile următoare:

1) După proporţia numărului locuitorilor de limbi diferite se compune senat cercual pretorial, ca organ de ajutor şi controlă, fără a se numi acela „naţional";

2) La eşiri de jandarmi în cercetări ne avizează pe noi, respective pe prezidentul senatului naţional român din comuna respectivă, ca să poată trimite cu ei un delegat al senatului, controlînd lucrarea lor şi comunicîndu-ne rezultatul;

3) La Comitat în senatul comitatenz, ce-l plănuesc acum, pretindem iar ca caracterul să fie fără atributul „naţional" — fiind mai multe naţiuni în comitat. În 21 crt. vom şti punctul lor de vedere;

4) La organizările senatelor şi gardelor comunale în comune mestecate urmăm consecvent, ca în Reghin.

Dar:

a) organele administrative au dat în scris ordine că numai acele *grade civile* primesc plate hotărîtă de Ministerul de honvezi cari pun jurămîntul cerut de ei; iar cari jură pe „Consiliul naţional român" n-au să primească;

b) arme nu li se pun la dispoziţie nici după repetiţele noastre inzistente la preţuri şi la Comanda militară din Cluj, prin Senatul nostru naţional de acolo, cu toate că le-am pus în faţă protestul nostru fiindcă satele ungureşti toate au arme!

Chiar şi la garda noastră naţională din Reghin (în Casarmă) abia ni-a pus unul din pretori 5 puşti la dispoziţie, iar plăţile nu ni le-a anticipat nici o bancă, decît Senatul din Cluj, coroane 6.000 — la mîna căp. I. Cândea.

Rugăm luarea la cunoştinţă a acestui raport şi avizul, dacă mai putem continua legătura cu Dv. prim Conziliul din Cluj, carele — o spunem — v-a prevenit cel puţin cu 2—3 zile în orice îndrumări şi ordine?

În special vă mai rugăm să binevoiţi a ne autoriza, ca pe cei din satele româneşti, din comitatul Ciuc să-i încorporăm cu organizarea la comitatul Mureş—Turda, de care sunt mai aproape; iar garda civilă din

---

11 Nadăşa.
12 Breaza.
13 Poarta.
14 Fraza „Secretari ai Consiliului Naţional judeţean: Ariton M. Popa şi dr. Ioan Harşia", care urma, a fost suprimată, cu creion roşu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Varviz[15] să se declare *gardă națională*, întregindu-se și din satele puternice vecine, căci ea are deja acum 122 gardiști, toți foști soldați, bine înarmați cu de toate, chiar și mitraliere, impunînd respect și retragere vecinilor săcui, cari voiau a-i sili la pași contrari politicei noastre de acum. Comunele acestea sunt: Varviz[15], Sărmaș[16], Bicaz, Corbu, Tulgheș, Bilbor, Vașlab[17], Ghimeș, Lövész[18], Kostélek[19].

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecția „Anul 1918" nr. 740.

XXIV

1918 noiembrie 20, Deda. Adeziunea intelectualilor locali ca membri externi ai Consiliului Național Român comitatens Reghin.

★

Prea Onoratului Domn
Ariton M. Popa, protopop și secretar al
Senatului Național Român județean în Reghin

La invitarea D-vostră, de a intra ca membri externi în Senatul Național Român județean, declarăm că cu dragoste națională primim această sarcină și depunem jurămîntul statorit.

Deda, la 7/20 novembre 1918

Ioan Boisian învățător
Pavel Suciu preot

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecția „Anul 1918", nr. 500.

XXV

1918 noiembrie 23, Reghin. Protocolul luat în ședința Senatului (Consiliului) Național Român județean din Reghin pentru stabilirea măsurilor menite să pregătească, în județ, alegerea delegaților pentru Marea Adunare de la Alba Iulia, convocată pe 18 noiembrie/1 decembrie 1918.

★

Protocol

Luat în ședința Senatului Național Român județean din Reghin, ținută în 23 nov. 1918, la 3 oare, în cancelaria Biroului S.N.R.

---

[15] Subcetate.
[16] Sărmaș.
[17] Voșlobeni.
[18] Lueta.
[19] Idem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Preşedinte Dr. Augustin Cheţian[1].
Notar sb. Dumitru Antal.
De faţă majoritatea membrilor.

Dl. Harşia aduce la cunoştinţă convocare „Adunării Naţionale" a naţiunii române din Ungaria şi Transilvania la Alba Iulia în 18 nov. v. (1 decembrie n.) 1918.

Cercuri electorale sunt două: al Reghinului şi al Ghernesigului[2].

Se hotăreşte ca invitarea alegătorilor să se facă prin telefon şi telegrame, trimiţîndu-se totodată şi o invitare oficioasă.

Pentru ţinerea adunărilor se designează, pentru cercul electoral de sus, cancelaria protopopească gr. or., iar pentru cel de jos şcoala greco. catolică.

În convocare nu e instrucţie specială privitor la alegători. Se cer telefonice informaţii din Cluj. Nici acolo n-au. Se stabileşte ca să fie alegător fiecare român trecut de 24 de ani.

Adunarea e convocată pe joi, la 11 oare a.d.

Pentru cercul de sus se designează preşedinte dl. protopop Vasile Duma (iar), notar Dumitru Antal.

Pentru cercul de jos dl. protopop Ariton Popa, (iar) notar Ion Varga.

Pentru orientare, se designează şi compune şi lista delegaţilor pentru a se comunica la vreme celor ce vor fi aleşi pentru a se putea pregăti. Pentru cercul de sus: dr. Tilea, Andrei Cadar, Ion Duma, dr. Teodor Popescu[3] (şi) dr. Ion Harşia. Pentru cercul de jos: Victor Mera, dr. Truţa Eugen[4], Bucur Lupescu, Iuliu Grama (şi) Theodor Branea.

Nemai fiind nimic de pertractat oficios, şedinţa se încheie.

Protocolul se verifică şi subscrie.

Dr. Aug. Cheţian,
preşedinte

Dumitru Antal,
notar subst.

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 745.

XXVI

1918 noiembrie 23, Reghin. Convocatorul emis de Senatul (Consiliul) Naţional Român judeţean din Reghin şi trimis Sfaturilor (Consiliilor) naţionale române sătesti din cercul electoral al Reghinului, pentru alegerea celor cinci delegaţi la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia.

---

[1] Iniţial a fost scris dr. Ion Harşia, dar a fost şters şi înlocuit cu dr. Augustin Cheţian.

[2] Astăzi Gorneşti.

[3] Iniţial a fost trecut Pavel Suciu, dar a fost şters, ulterior cu creionul, şi înlocuit cu dr. Teodor Popescu.

[4] A fost trecut ulterior, cu creionul, în locul dr. Theodor Popescu, care a fost anulat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Convocare

Alegătorii români (intelectualii, proprietarii, meseriaşii, negustorii şi muncitorii, cari au plinit 24 ani) din cercul electoral al Reghinului sunt invitaţi prin aceasta a se întruni joi în 15/28 novembre a. c. la oarele 11 a.m., în cancelaria protopresbiterală ort. rom. din Reghin, în scopul de a alege 5 delegaţi pentru Marea adunare naţională, ce se va ţinea în Alba-Iulia în 1 Decembre a. c. n.

Reghin, 10/23 novembre 1918
Senatul Naţional Român judeţean

Dr. Aug. Cheţian, preşiedinte — Dr. I. Harşia, com. pop

(Pe verso): Sfatului naţional român sătesc . . . . . în . . . . . .

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 746.

XXVII

1918 noiembrie 24, Reghin. — Ordinul de zi nr. 7 al Gărzii naţionale române din Reghin în care sînt consemnate, printre altele, activităţi politice şi umanitare. Fragment.

★

(Garda Naţională Română Reghin)
Ordin de zi VII
Pentru 24 novembre 1918

3. Locotenentul Ioan Bunuş au mers la Milăşăl[1] şi Băla trimis din partea noastră la juratul[2] gărzilor civile de acolo.

4. Ojică Alexandru din Meşterhaza[3] au voit să meargă bolnav la Murăşoşorhei[4] bolnav în şpital şi, neputînd merge mai departe, au rămas la gară şi auzind de el l-am adus la casarmă şi îl ţinem subt ajutor de medic şi mîncarea de lipsă.

5. Cu datul de 24/XI au preluat dl. sublocotenentul Septimiu Raţiu proviantul[5] şi administraţia Gărzii de la dl. sublocotenent Iuliu Morar.

I. Morar
sublocotenent

Biblioteca Academiei R.S.R. — Filiala Cluj-Napoca. Manuscrise VI/318, p. 2.

---

[1] Milăşel.
[2] Cu sensul: la luarea sau depunerea jurămîntului.
[3] Stînceni.
[4] Tîrgu Mureş.
[5] Cu sensul: magazia.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

XXVIII

1918 noiembrie 25, Reghin. Consemnarea raportului făcut de dr. Rusu din Tîrgu Mureş, despre convorbirile purtate la Arad. Note telefonice.

Nr. 53—1918.

Dr. Rusu din Oşorheiu[1], prin telefon comunică cum că:

1. S-a întors de la Arad şi în afacerile administrative la pretură şi comitat[2] să rămînem deocamdată aşa în comun cu ungurii pe cum ne-am aranjat noi şi le-am fost raportat — cu toate că Goldiş, după eşuarea tratativelor de la Arad, ar fi de părere să nu mai facem nici cum cauză comună[3].

2. A adus autorizaţie de a putea ridica 20 mii coroane de la (băncile) „Albina" şi „Mureşiana";

3. Şi ei fac alegerile delegaţilor din Oşorheiu[1] şi celelalte cercuri joi, cînd facem noi în Reghin şi Gernesig[4];

4. Are ceva de comunicat, ce prin telefon nu se poate; i-am promis că mîne merge om de-aici, care le va duce şi blanchetele de credenţionale şi de procese-verbale pentru alegerile delegaţilor la Adunarea Naţională din Alba Iulia.

R/eghin/, 25. XI. 1918.

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 747.

XXIX

1918 noiembrie 28, Reghin. Ordin de zi nr. 11 al Gărzii naţionale române din Reghin privind starea, instruirea şi acţiunile acesteia.

/Garda Naţională Română Reghin/

Ordin de zi /nr./ XI.

pentru 28 novembre 1918

1. Starea. Oficeri 8. Soldaţi 33.

2. Dimineaţa la 6 h., Garda să fie pregătită ca, la 1/4 7 h, stegarul Cornea să ţină şcoală cu ei despre comandele româneşti şi disciplina militară.

---

[1] Tîrgu Mureş.
[2] Cu înţelesul de judeţ.
[3] În original: comunică. Greşeală evidentă.
[4] Gorneşti.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

3. La 7 h 15' Garda este adunată în pavilionul orăşenesc în frunte cu noul steag[1] şi de acolo, sub conducerea tuturor oficerilor vor merge la Biserica gr. or. română din loc, de a participa la serviciul divin şi la sfinţirea steagului. Rămîne acasă bucătariul, furieriul şi doi oameni. După serviciul divin, garda care e angajată pentru ziua de mîne de a susţinea singură ordinea în tot oraşul, spre scopul acesta va fi împărţită slujba în modul următor: doauă patrule compusă din 4 oameni, un suboficer şi, ca comandanţi, stegarii Cornea şi Lupu, cari îşi vor căpăta ordinul pentru serviciu de la sublocotenent /Gh./ Maior. La celea doauă adunări naţionale ce se vor ţinea la Biserica gr. or. română şi la Şcoala gr. cat. română pentru susţinerea ordinei va fi împărţit restul gardei, completat cu gardiştii români din satele vecine. La Biserica gr. or. română comanda o are sublocotenent Maior, la Şcoală sublocotenent Câmpian. Celelalte dispoziţiuni referitoare la susţinerea ordinei se vor da mîne.

Sublocotenentul /Septimiu/ Raţiu cu un soldat vor vinde boii gardei, iar apoi vor asista la licitarea boilor erariari orăşeneşti, ca delegat al Gardei române din Reghin.

/Iuliu/ Morar
Sublocotenent

Biblioteca Acad. R.S.R. — Filiala Cluj-Napoca. Manuscrise VI/318, f. 4.

---

[1] Adică, tricolorul românesc.

XXX

1918 noiembrie 28, Gorneşti. Proces-verbal despre alegerea celor cinci delegaţi ai cercului electoral Gorneşti pentru a participa la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia.

★

Proces Verbal

luat în adunarea electorală a cercului electoral Gernesig[1], din comitatul Murăş—Turda ţinută în Reghinul săsesc la 28 novembre 1918.

Prezident: Ariton M. Popa
Notari: Simion Zehan
Alexandru Runcan

Prezidentul dă citire ordinului venit de la Consiliul Central Naţional Român, prin care se ordonă alegerea urgentă alor 5 delegaţi în Marea Adunare Naţională Română, care va fi convocată în scurt timp. Constată că publicarea alegerei de azi s-a vestit de cu vreme în toate comunele din cerc. Salută pe alegătorii prezenţi şi îi provoacă să numească 2 bărbaţi de încredere.

---

[1] Gorneşti.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Se numesc de atari prin aclamare domnii Ioan Pop şi Nicolau Moisin.

Prezidentul deschide votarea, care decurgînd în ordine, pe baza scrutiniului făcut de biroul adunării se constată că majoritatea voturilor au întrunit domnii:

Victor Mera farmacist din Reghin
Vasile P. Muntenescu preot Solovăstru
Nicolau Feier econom Hodac
Alexandru Pop econom Caşva
Ioan Danciu maestru farm/acist/ Iernotfaia[2].

Ca urmare prezidiul declară pe domnii: Victor Mera, Vasile P. Muntenescu, Nicolau Feier, Alexandru Pop şi Ioan Danciu aleşi din partea românilor din acest cerc cu vot universal ca delegaţi ai cercului electoral îndreptăţiţi şi îndatoraţi a lua parte cu vot decisiv în Marea Adunare Naţională Română, care se va convoca din partea Consiliului Central Naţional Român încă în decursul acestui an şi la adunările cari eventual le va convoca în decursul anului următor.

Prezidiul dispune ca în urma acestei enunţări, prezidiali aleşii deputaţi să fie provăzuţi cu credenţionale, iar o parte a acestui proces verbal să se trimită imediat Consiliului Central Naţional Român.

Spre ştire.

Despre ce luîndu-se acest proces verbal în 2 părţi, dintre cari unul se va păstra Consiliul Naţional Român din fruntea comitatului, actul de alegere se încheie la orele 12 3/4.

Data ca mai sus[3].

prezidentul adunării electorale
Ariton M. Popa

Alexandru Runcan
Simion Zehan
notarii adunării electorale

(Urmează 23 de semnături — multe indescifrabile — date de bărbaţi de încredere din comunele cercului).

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 537.

---

[2] Iernuţeni, azi localitate componentă a oraşului Reghin.

[3] Documentul are textul tipărit de Consiliul Naţional Român Central şi distribuit Consiliilor Naţionale Române comitatense, fiind lăsate rînduri libere punctate pentru completarea datelor specifice cercului electoral respectiv.

XXXI

1918 noiembrie 30, Reghin. Ordinul de zi nr. 13 al Gărzii naţionale române din Reghin în care sînt consemnate unele activităţi curente. Fragmente.

/Garda Naţională Română Reghin/
Ordin de zi /nr./ XIII
pentru ziua de 30 novembre 1918

4. Sublocotenentul Iuliu Morar în 29 l. c. a fost pentru propagandă în comuna Hodoc, Ibăneşti şi Ernotfaia[1].

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

5. Sublocotenentul George Uilăcan se însărcinează cu proviantura[2] și serviciul taberei.

6. Sublocotenentul Septimiu G. Rațiu să însărcinează cu preluarea Gărei din Reghinul săsesc, ceea ce să și întîmplă.

I. Morar
Sublocotenent

Biblioteca Acad. R.S.R. — Filiala Cluj-Napoca, Manuscrise, VI/318, f. 4.

XXXII

1918 decembrie 4, Bandul de Cîmpie. Cererea președintelui Consiliului Național Român adresată Consiliului Național Român Reghin pentru a dispune reorganizarea conducerii administrației locale.

★

Către

Comitetul — Consiliul Național Român al comitatului Mureș—Turda

Reghin

Conducerea administrației cercuale în Bandul de Cîmpie e depusă în mîinile unui copil neespert, cu numele Rozsnyai, și birăul și-a cerut concediu pe 3 luni (Kelemen Béla).

Noi făr de conducere oficioasă administrativă a cercului în Band nu putem sta, căci ne temem de mari încurcături, tocmai în Band!

Cerem și dorim ca în timpul cel mai scurt să faceți dispoziții, ca în fruntea cercul administrativ /a/ Bandului de Cîmpie să vină provizor dr. Aurel Rusu, advocat aici, altcum subscrisul nu mai pot lua răspunderea pentru viitor.

Armata română e în Band, dar fiindcă ei /n-/au dreptul de a dispune în asta cestie încă, rog ca prin vicecomitele să isprăviți această afacere.

Nouă ne trebuesc oameni serioși de o muncă serioasă în acestea zile, nu copii!

În așteptarea preț/uitului/ D-voastră răspuns, semnez.

Band, 4 XII, 1918

cu românească dragoste
Dionisiu P. Decei
protopop, președintele Comitetului
Național Român Band și Secția Cîmpie.

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecția „Anul 1918", nr. 395.

---

[1] Iernuțeni, astăzi localitate înglobată orașului Reghin.
[2] În sensul de: magazie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

XXXIII

1918 decembrie 6, Reghin. Ordinul de zi nr. 15 al Gărzii naţionale române din Reghin privind organizarea încartiruirii armatei române şi atitudinea faţă de stindardele maghiare şi săseşti. Fragmente.

★

/Garda Naţională Română Reghin/
Ordin de zi XV
Pentru ziua de 6 decembrie 1918

5. Sublocotenentul Septimiu G. Raţiu să comandează ca oficer de încvartirare. Are a se presinta la Poliţia oraşului şi, în conţălegere cu ea, are a designa cvartirele pentru oficerii români, cari în trecerea lor s-ar opri în Reghin, totodată îşi formează o listă pentru cvartirele acestea, indicînd strada şi numărul locuinţelor. Să îngrijeşte pentru încvartirarea cel puţin alor de batalioane, precum şi pentru un cvartir pentru muzica militară şi de un local pentru secţia sanitară (. . .).

8. Să ordonează strict patrulelor cari circulează prin oraş a respecta tricoloriul fiecărei naţiuni, să va pedepsi aspru călăuzul patrulei cînd cu forţa ar lua tricolorurile ungureşti şi săseşti. Fiecare are voie aşi purta tricoloriul lui (. . .).

Sublocotenent
G. Uilăcan

Biblioteca Acad. R.S.R. — Filiala Cluj-Napoca. Manuscrise VI/318, f. 5.

XXXIV

1918 decembrie 7, Reghin. Ordinul de zi nr. 16 al Gardei naţionale române din Reghin privind contribuţia populaţiei din jurul oraşului în favoarea gărzii. Fragment.

★

/Garda Naţională Română din Reghin/
Ordin de zi /nr./ XVI
7 decembrie 1918

3. Stegariul George Cornea, învitat fiind de mai mulţi oameni din Rîpa de jos, s-a dus în aceia comună, unde populaţia de voie dă alimente pentru Garda Naţională Română din Reghin, şi anume: 450 clgr.[1] de grîu, 305 clgr. fasole, 86 clgr. cucuruz şi 130 clgr. crumpene[2]. Fără cvantul

[1] Prescurtare pentru kilograme.
[2] Cartofi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

acesta, mai rămîne în comună un cvant cam tot aşa de mare, după care momentan să trimite un car cu stegarul Cornea.

4. În fiecare zi, de la 8—9 oare, Garda Naţională face exerciţii şi deprinderi de arme în cazarmă (pavilon), precum şi după prînz, de la 3—4 oare, sub supravegherea oficeriului de serviciu (. . .)

G. Uilăcan

Biblioteca Acad. R.S.R. — Filiala Cluj-Napoca. Manuscrise VI/318, f. 5 v.—6.

XXXV

1918 decembrie 11, Reghin. Procesul-verbal luat în şedinţa Senatului Naţional Român local, în care se hotărăsc, printre altele, următoarele: asigurarea liniştei publice şi afacerilor naţionale, asigurarea alimentaţiei armatei române etc.

Proces verbal
luat în şedinţa Senatului Naţional român local din Reghin
la 11 decemvrie 1918.
Presenţi:

1. V. Duma, v. preşedinte
2. A. M. Popa, secretar
3. Dr. Ioan Harşia, secretar
4. Iosif Popescu
5. Dr. Teodor Popescu
6. Capitan Răut din arm. rom.
7. Slocot. Stoichiţă din arm. rom.
8. Petru Ciobotar, preot
9. Victor Mera, farmacist
10. Ioan Varga
11. Ştefan Pantea
12. G. Uilăcan
13. G. Maior

I.

Se pune pe tapet chestia de a asigura liniştea şi mersul regulat al afacerilor noastre naţionale contra răuvoitorilor, internînd ori deportînd pe cei vinovaţi faţă de interesele noastre.

ad I.

Se acceptă în deplin acord de vederi propunerea de a nu ne răsbuna absolut de fel pentru trecut, asigurînd numai prin prezent viitorul, adecă urmărind de acum manifestările de tot felul faţă de interesele noastre

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

naţionale şi internînd ori deportînd *numai* astfel de indivizi *români* ori *străini,* în sarcina cărora se va putea *dovedi* ceva vorbă ori faptă, cari ating *greu* interesele noastre naţionale, ale poporului, statului şi armatei române.

II.

Fiind suspiţiuni bazate, că persoanele administrative din cele două cercuri pretoriale cu sediul în Reghin au prea multe legături de răspundere chiar şi băneşti cu cercurile, respective comunele lor, se propune mijlocirea, ca aceste persoane, întrucît sunt încă la oficiile lor, să nu se poată depărta pînă la constatarea că nu mai au nimica de regulat.

ad II.

Să se predea lista lor Comandei pieţei Reghene[1], ca să nu li se libereze bilete de circulaţie. Comunelor din cerc, unde rezidează astfel de persoane, să li se atragă atenţia în aceeaşi direcţia prin prezidiile Consiliilor naţionale române locale.

III.

Pentru a asigura alimentarea armatei române.

ad III.

Să se facă rechiziţionare de alimente (cereale etc.) numai contra plată. Cu morarii (proprietarii de mori) să se facă acord, ca să pună la dispoziţia armatei regulat un cvant anumit lunar, ori săptămînal, scutiţi fiind astfel de control neîntrerupt.

IV

Pusă în discuţie chestia de spionaj şi contraspionaj.

ad IV.

După ascultarea părerilor ivite se încredinţează protop.-secretar A. M. Popa, ca să intre în atingere cu măcar trei din poliţiştii români ai oraşului Reghin, cercînd ai angaja, ca în cadrele oficiului lor propriu să ne facă şi nouă serviciul de detectivi fără remunerare; asemenea subloc. G. Uilăcan să angajeze trei din garda naţională şi şi vreun străin. Aceşti 6 indivizi ar raporta experienţele lor exclusiv comandantului armatei române.

D. u. s.

V. Duma
v. preşedinte

Ioan Varga
notar

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 772.

XXXVI

1918 decembrie 11, Reghin. Scrisoarea Consiliului Naţional /Român/ judeţean Mureş—Turda, semnată de dr. Augustin Cheţian, preşedintele C.N.R. judeţean, şi dr. Ioan Harşia, secretar, către vicecomitele Comitatului Mureş—Turda, în problema restabilirii drepturilor româneşti.

---

[1] Cu sensul: din Reghin.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Nr. 86/918

Vicecomitelui Comitatului Mureş—Turda în
Târgul Mureşului

Pentru a pune capăt fărădelegilor guvernărei vechi şi totodată cu scopul de-a întroduce cît mai curînd şi progresiv în toate ramurile administraţiei dreptul de liberă dispunere a poporului, cerem a face următoarele dispoziţii:

a) A dispune tuturor primpretorilor ca ei să facă paşii de lipsă ca în comunele române să se întroducă limba de administraţie română. Acest drept al românilor de altfel a fost asigurat şi în legile ce sunt încă în vigoare şi că nu s-a respectat a fost numai abuzul sistemului vechi.

b) De asemenea, cerem a introduce limba română în cercurile pretoriale precum şi la comitat cu privire la afacerile cari interesează pe poporul român.

c) Pentru ajungerea acestui scop, cerem a substitui un notar comitatenz[1] român; la Scaunul orfanal un asesor român; în cercul Bandului un primpretore român, fiind arzîndă lipsă de acela în acest cerc; în cercul de sus al Reghinului a substitui asemenea un primpretore, fiindcă primpretorele Reicher Aladár şi-a părăsit postul nemotivat; iar în celelalte primpretoriate cîte un pretore român.

Oficianţii români vor fi propuşi din Consiliul Naţional Român, pe care vor şi jura.

Întrucît dl. vicecomite nu ar binevoi a lua în considerare rugarea aceasta motivată, în cazul acela Consiliul Naţional Român va fi silit a-l conzidera ca contrarul drepturilor poporului român şi a lua dispoziţiile de lipsă contra sistemului vechi care cu forţa a fost impus împotriva drepturilor popoarelor.

Cerem înştiinţare telefonică despre hotărîrea dvoastre.

Reghin, la 11 dec. 1918

Pentru Consiliul Naţional Român judeţian
Mureş—Turda

Dr. Aug. Cheţian
pres. Cons. Naţ. Rom. comitts.[2]

Dr. Ioan Harşia
secretar şi com. mil. poporal[3]

/Ştampila/: Senatul Naţional Român din Reghin.

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 770.

---

[1] În înţelesul de judeţean.
[2] Respectiv: preşedintele Consiliului Naţional Român comitatens (judeţean).
[3] Idem: secretar şi comisar militar poporal.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

XXXVII

1918 decembrie 13, Reghin. Proces-verbal al Consiliului Naţional Român privitor la probleme de administraţie locală, schimbarea conducerii Gărzii naţionale, reprezentarea judeţului în Marele Sfat Naţional.

Proces-verbal

luat în şedinţa Senatului Naţional Român local din Reghin, ţinută la 13 decemvrie 1918.

Prezenţi: dr. Augustin Cheţian preşedinte, Vasile Duma vicepreşedinte, Ariton M. Popa secretar, dr. Ioan Harşia secretar, Iosif Popescu, Sever Barbu, Ioan Varga, Petru Ciobotar, Ştefan Pantea şi căpitanul Ştefan Branea.

I. D-l secretar Ariton M. Popa propune ca membrii Consiliului Naţional Român judeţean cari încă nu au jurat se joară: Aceştia ar fi: preşedintele dr. A. Cheţian, not(arul) Ioan Varga şi şeful de birou Ştefan Pantea.

Ad. I Propunerea d-lui secretar se primeşte şi preşedintele dr. Cheţian, not(arul) Ioan Varga şi şeful de birou Şt. Pantea depun jurămîntul pe Consiliul Naţional Român.

II. Se propune ca conducerea Gardei naţionale române din Reghin să o preia d-l căpitan Ştefan Branea, care deja a luat toate informaţiile de lipsă şi care s-a înştiinţat deja Gardei naţionale române din Tîrgul Mureşului.

Ad. II. Se primeşte ca să se încredinţeze conducerea Gardei române d-lui căpitan Ştefan Branea, care şi depune jurămînt pe Consiliul Naţional Român. D-l căpitan Branea trăbue să facă un raport amănunţit despre activitatea şi averea Gardei naţionale române din Reghin.

III. D-l preşedinte dr. Cheţian propune ca să se facă paşii de lipsă referitor la ridicarea secvestrelor de pe moşiile românilor cari au fost consideraţi ca trădători de patrie.

Ad. III. Să se scrie Consiliul Dirigent din Sibiu pentru a urgita ridicarea secvestrelor.

IV. Dr. Harşia propune că privat nimeni să nu poată interveni pentru afacerile privaţilor la armata română ci totul să treacă numai prin şedinţa Consiliului Naţional.

Ad. IV. Propunerea se primeşte şi să hotăreşte, ca pentru orice afacere intervenirea la Comanda militară română se poate numai prin şedinţa Consiliului.

V. D-l Ariton M. Popa propune ca să se ceară permisiunea de a ţinea armă pentru gornicii pădurilor bisericeşti.

Ad. V. Se hotăreşte ca să se facă un prospect despre comunele unde bisericile au păduri şi pe seama gornicilor lor să se ceară dreptul de a-şi putea ţinea armă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

V.[1] Să propune să se predee comanda Gardei naţionale române din Reghin d-lui căpitan Ştefan Branea care deja e introdus în afacerile şi dreptul şi datorinţele gardei şi care ca ofiţer activ e mai chemat spre a intra şi conduce garda.

Ad. V. Se primeşte ca d-l căpitan Ştefan Branea să preia comanda peste Garda naţională română şi i se încredinţează toate drepturile de comandant al gardei. Stă însă sub directa poruncă a Consiliului Naţional Român.

VI. D-l Ariton M. Popa provocîndu-se la hotărîrea de la Alba Iulia pe lîngă cei 4 membri cetiţi acolo (Iosif Popescu, dr. Ioan Harşia, dr. Valer Ghibu, dr. Vasile Baciu) propune ca în Marele Sfat Naţional să mai fie denumiţi 6 persoane.

Ad. VI. Se hotăreşte ca să se propună: Vasile Duma protopop, dr. Rusu Aurel advocat, dr. Tilea Liviu medic, Decei protopop, Ioan Roman preot în Marele Sfat Naţional.

VII. D-l Ariton M. Popa pune pe tapet chestia călătoriei casarului de la perceptoria Adam X.

Ad. VII. Se hotărăşte că dacă de la direcţia din Tîrgu Mureş primeşte drept de călătorie, atunci Senatul Român nu are nimic contra. La caz încă de ar primi drept de călătorie d-l casar, pentru toată întîmplarea să i se facă o percheziţie.

VIII.[2] D-l protopop Duma propune ca să se cerceteze cum stă Consiliul Naţional Român din Ibăneşti.

Ad. VIII. Se hotăreşte ca să se facă întrebare la Consiliul Naţional Român din Ibăneşti, care e cu acel consiliu şi întrucît a abzis, să se aleagă alt consiliu.

Şedinţa să încheie.
Data mai sus.

Dr. Augustin Cheţian
preşedinte
Ştefan Pantea
notar

XXXVIII

1918 decembrie 15, Band. Notă informativă a Consiliului Naţional Român local adresată Consiliului Naţional Român din Reghin privitoare la măsurile luate pentru organizarea politică, administrativă şi militară şi la faptele petrecute în lunile noiembrie şi decembrie.

[1] Numerotarea punctelor puse în discuţie este defectuoasă. În acest caz poate şi pentru că s-a reluat problema numirii în fruntea Gărzii naţionale a căpitanului Branea.

[2] În document numerotat IX.

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 777.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Nr. 10/1918

Către

Consiliul Național Român județian
în Reghin

Am luat la cunoștință avizul D-voastră de d(a)ta 11 decembrie 1918, nr. 86.

Cestui din urmă ne vom acomoda în afacerile noastre și dispozițiile față de administrația cercuală cu sediul în Band, unde nici pînă azi oficiul de primpretor nu ie umplut iar pretorele e un băiat abia scăpat de pe băncile școalei, fără de nici o pracsă în ale administrației, nici știință corăspunzătoare.

Rugăm deci din nou Consiliul Central Național Român a face dispoziții grabnice ca administrația a cercului Band, să-și aibă în frunte un bărbat care avînd încrederea și dragostea întregului cerc să scoată administrația de pe aici din halul în care a băgat-o fostul fibirău al cercului; carele fără de nici un motiv ș-a părăsit postul, precum să aude, primind un concediu la Budapesta de 3 luni.

Ne mai rugăm a face dispoziții pe lîngă vicecomitele, ca posturile de notar din acest cerc, să fie odată reocupate de cei fugari. Toți notarii cari astăzi sunt în oficiu sau vor mai veni să-și cunoască în scris și în vorbă limba română limba protocolară a comunelor să-și statorească a fi cea română, eventual la tot cazul și cea română.

Neînplinirea acestor juste pretențiuni a Secției Cîmpia cu sediul în Band, aduce cu sine mari încurcături și neînțelegeri pentru cari Consiliul secției nu va putea lua răspundere.

Amintim că bărbatul acela dorit de toți în fruntea administrației cercului Band este dr. Aurel Rusu advocat în Band.

Pentru asigurarea avutului și a persoanei fiecărui locuitor din această secție, unde sunt și maghiari și unde spiritele sunt încă agitate și nemulcomite, și în cari comune pre cum aflăm să află la chemați și nechemați ascunse arme în mare cantități, ie de lipsă dezarmarea generală a Cîmpiei.

Spre acest scop ne rugăm a interveni la comanda militară română din Oșorhei ca aceasta să dispună trimiterea unor unități în Band cu sediul, cu îndrumarea ca acestea să vină cu mandatul ca în conțelegere cu Consiliul Național al Cîmpiei să poată opera în scopul dezarmării, fără altă instrucțiune specială de la comanda centrală în rază de 25 chm. de la Band.

Aceste dispoziții să să facă mai cu grabă.

Pînă acum aici s-a lucrat:

1. S-au format consilii naționale încă în toate comunele și unele sînt în formațiune, tot asemenea și gardele naționale.

Despre activitatea comandantului militar al gardei naționale nu am primit nici un răspuns.

2. S-au dat mandat ca învățătorimea să instrueze tinerimea cîntecele naționale și să formeze coruri.

3. Mai multe cazuri de deținere a indivizilor români le-a isprăvit cu succes ca comisar poporal A. Rusu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

4. Pînă acum s-au dezarmat locuitorii din comunele Band, de unde armele şi muniţia s-au transportat la comanda gărzii naţionale române din Oşorhei, Mădăraşul de Cîmpie, Şamşud şi Pănet.

Armata română a intrat în Band în 4 decemvrie, o avangardă de 7 călăreţi întărită apoi cu alţi 23. Au ieşit din Band în 7 decemvrie. În Mădăraş a intrat pedestrime română în 10 luna curentă şi a părăsit Mădăraşul în 13 decemvrie. În Pănet a intrat miliţia în 8 decemvrie şi a părăsit satul în 10 decemvrie. Cazuri mai grave de rezistenţă, conturbarea ordinei în timpul din urmă nu s-au ivit.

Au fost însă din 6—8 n(oem)vrie în Bandul de Cîmpie mari devastări, aprinderi, furturi şi omoruri . . ., pricinuind moartea alor 17 inşi şi pagubă de aproape un milion. Acestea toate nu se întîmplau dacă fostul fibirău Koloman Béla, era la înălţimea chemării sale de prim-pretor şi dovedea o prudinţă oficioasă şi precauţiune mai intensivă, care om prin faptul că a declarat în public că nu mai este lege şi că a voastră e puterea, a înscenat măcelurile şi pagubele mai sus descrise, din care cauză acest consiliu propune ca să interveniţi de la centrală ca acest om să fie pus sub acuză.

Altcum pe aici ne facem datorinţa noastră românească, ne mişcăm însă cam greu din lipsă de parale şi mijloce de comunicaţie (trăsuri, automobil) despre cari binevoiţi a dispune.

Dar şi domnii foşti cu puterea în mînă, pînă acum în ascuns şi pe faţă ne pun piedeci, de aceia cerem prezentarea miliţiei cât mai, în grabă.

5. Noi am dispus altcum şi numărătoarea sufletelor româneşti din această secţie, ceea ce propunem să să facă în întreg comitatul nostru.

În merit vom raporta
Bandul de Cîmpie, la 15 decemvrie 1918
De la Consiliul Naţional Secţia Cîmpiei.
(în lipsă de sigil)

Dionisiu P. Decei
preşedinte

Octavian Albani
notar

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 397.

XXXIX

1918 decembrie 16, Reghin. Proces-verbal luat în şedinţa Consiliului Naţional Român judeţean în care au fost dezbătute problemele legate de preluarea administraţiei în judeţul Mureş-Turda.

★

Proces verbal

luat în şedinţa Consiliului Naţional Român judetian ţinută în Reghin la 16 Decembre 1918 sub prezidiul d-lui Dr. Augustin Cheţian.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Prezenţi: Vasile Duma, Ariton M. Popa, dr. Ioan Harşia, Ioan Varga, Iosif Popescu, dr. Teodor Popescu, Iosif Şipoş, Petru Ciobotar, Victor Mera, Sever Barbu, Ştefan Pantea, Ioan Roman, Vasile B. Muntenescu, Simion Zehan, Emil Andreşan, Ştefan Rusu, Septimiu Popa, dr. Valer Ghibu, dr. Aurel Baciu, Niculae Oprean, George Tîrnăvean, dr. Aurel Rusu, Alexandru Tîrnăvean, dr. Iosif Comes, dr. Iuliu Codarcea, Melinte Pop, dr. Liviu Tilea, cpt. Niculae Cîndea, cpt. Ştefan Branea.

1. Să deschide şedinţa şi se denumesc de notari ai şedinţei d-nii Ioan Chineş şi Ştefan Pantea.

2. Dl. prezident pentru importanţa obiectelor ce se vor desbate, roagă pe toţi membrii, ca în tot decursul desbaterilor să fie cu cea mai aleasă atenţiune. Dă cuvînt d-lui dr. Ioan Harşia, ca să raporteze rezultatul demersurilor la vice-comitele în chestia preluărei administraţiei în comitatul Mureş-Turda.

D-l dr. Ioan Harşia citeşte actul C.N.R.j. adresat vicecomitelui, care act se alătură la acest proces-verbal. Raportează apoi că vice-comitele prin telefon a cerut exmiterea[1] unei comisiuni cu care să pertracteze mai amănunţit întreagă chestiunea. Comisiunea esmisă în acest scop în urma lămuririlor d-lui maior Mărgăritescu a cerut preluarea imperiului[2] în adevăratul înţeles al cuvîntului pe întreg teritoriul comitatului Mureş-Turda. În decursul pertractărilor însă nu s-a putut ajunge la acord, după cum se vede şi din răspunsurile vicecomitelui şi a Consiliului Naţional Maghiar cetite în şedinţă şi alăturate la acest proces verbal.

Părerea d-lui dr. Ioan Harşia e că, după ce s-a făcut primul pas, acum nesmintit trebue să continuăm lucrul început — şi să purcedem la preluarea imperiului.

D-l Ariton M. Popa propune, ca în conformitate cu decisiunile adunărei naţionale din Alba-Iulia ţinîndu-se cont în acelaş timp de drepturile fiecărei naţiuni, să se preia imperiul. La executarea acestei hotărîri însă să se purceadă numai după aprobarea acesteia din partea Consiliului Dirigent.

D-l Emil Andreşan propune preluarea imperiului fără nici o condiţie, deoarece nu putem avea o administraţie atîrnătoare în parte de la guvernul maghiar şi în parte de la guvernul român.

D-l dr. Ioan Harşia mai dă unele lămuriri cu privire la pertractările avute cu vicecomitele şi, faţă cu părerea d-lui E. Andreşan accentuiază, că cel dintîiu oficiu în comitat e cel al comitelui suprem şi nu al vicecomitelui. Prin urmare, la cas că s-ar prelua imperiul ar putea — de pildă — să rămînă în funcţiune vicecomitele actual, care bine'nţeles ar avea să fie supus întru toate comisariului poporal român, numit din partea Consiliului Dirigent român, cu cercul de activitate al comiţilor supremi.

D-l Ioan Roman să alătură la propunerea d-lui E. Andreşan moti-

---

[1] Numirea, desemnarea.

[2] Ca şi în limba latină, „imperiu" înseamnă aici „putere", „comandă" (deci, putere politică).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vîndu-şi părerile mai ales cu greutăţile cari ar urma dintr-o eventuală întîrziere.

D-nii dr. Aurel Rusu şi Iosif Popescu sunt de acord cu părerea d-lui Ariton M. Popa.

În urma acestor desbateri se ia următoarea

Hotărîre:

Consiliul Naţional Român judeţian hotăreşte preluarea cît mai în grabă a imperiului peste întreg judeţul Mureş-Turda. Această hotărîre să va executa după aprobarea ei din partea Consiliului Dirigent.

3. Pentru a comunica această hotărîre Consiliului Dirigent se alege o comisie de cinci membri constătătoare din domnii: Ariton M. Popa, Ioan Roman, dr. Aurel Rusu, dr. Valer Ghibu şi dr. Liviu Tilea.

4. Pentru a face propunerile candidatoare la posturile cari sunt a se prelua, se esmite următoarea comisie de candidare: d-nii Vasile Duma, dr. Liviu Tilea, Ioan Roman, Ştefan Rusu, dr. Aurel Rusu, Melinte Pop pe lîngă dl. preşedinte al adunării, dr. A. Cheţian.

Fiind timpul înaintat, şedinţa se ridică anunţîndu-se şedinţa proximă la ora 3 p.m.

Dr. Aug. Cheţian
preşedinte
Ştefan Pantea
notariu

Şedinţa a II-a

5. Să ceteşte procesul verbal al şedinţei prime şi se verifică.

6. La ordinea zilei: raportul comisiei de candidare. Referentul acestei comisii dr. Liviu Tilea propune la oficiile comitatense mai importante pe următorii domni:

prefect de judeţ (comisar poporal): dl. dr. Ioan Harşa;
preşedinte al scaunului orfanal: dr. Aurel Baciu, advocat;
director al administraţiei financiare: dr. Ioan Sîrbu advocat;
comisar de poliţie: dr. Virgil Mureşan advocat;
notar-secretar la prefectura de judeţ: Ştefan Pantea student în drept;[3]
revizor şcolar: Ariton M. Popa protopop;

prim-pretori:

Cercul Topliţa	dl. dr. Simion Sbîrea, advocat
Cercul de sus Reghin	dl. Sever Barbu, funcţionar de bancă
Cercul de jos Reghin	dl. dr. Eugen Truţa, advocat
Cercul Bandul de Cîmpie	dl. dr. Aurel Rusu, advocat
Cercul Tîrgul Mureşului	dl. dr. Iuliu Codarcea, c(andidat) de advocat.

[3] Notă ulterioară, adăugată de altă mînă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Comisar de alimentaţie: Niculae Oprean comerciant.

Adunarea primeşte cu unanimitate propunerile d-lui referent.

7. D-l dr. Ioan Harşa declară că dînsul, întrucît Consiliul îl impune funcţiunea de comisar (prefect jud.) primeşte alegerea în postul acesta promiţînd, că cu toată energia şi însufleţirea se va pune în serviciul cauzei româneşti. Cere însă, atît Consiliului comi(tatens) cît şi Consiliului Dirigent alegerea respective denumirea unui prefect pentru oraşul Tîrgu-Mureşului separat.

D-l Ariton M. Popa spune, că fiind prea ocupat, nu poate primi postul care i se încredinţează.

D-l dr. Aurel Baciu declară, că lipsindu-i praxa[4] necesară pentru îngrijirea oficiului de prezident al scaunului orfanal, nu poate primi funcţiunea aceasta, în acelaş timp însă, declară că bucuros stă la dispoziţia Consiliului în orice altă direcţie, care cadrează cu pregătirile d-sale.

8. D-l căpitan Niculae Cândea citeşte ordinul No. 152/1918 al ministerului de război referitor la înfiinţarea jardarmeriei române.

Pe baza acestui ordin Consiliul decide înfiinţarea unui batalion de jandarmi sub conducerea d-lui căpitan N. Cîndea. Cît priveşte plăţile jandarmilor, se aşteaptă ordinele ministerului de războiu.

Pentru verificarea procesului verbal prezent se designează d-nii Iosif Popescu şi Teodor Popescu.

Ne mai fiind alte la ordinea zilei, şedinţa se ridică la orele 6 seara.

Dr. Aug. Cheţian
prezident
Ion Chines
notariu

Procesul verbal s-a cetit şi verificat.
Reghin, la 16 Decembre 1918.

Dr. Aug. Cheţian
prezident

Ion Chineziu Ştefan Pantea
notari

V.

Iosif Popescu
Dr. Teodor Popescu
verificatori

(Pe ultima pagină: timbru cu ştampila: „Senatul Naţional Român din Reghin").

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 844—845.

---

[4] Practica, experienţa.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

XL

1918 decembrie 16, Reghin. Adresa Consiliului Național Român Reghin către Consiliul Dirigent, în care cere ca acesta să reglementeze cu guvernul ungar problema sechestrărilor funciare făcute spre a nu se împiedica muncile agricole de primăvară.

Onoratului Consiliu Dirigent Român

în *Sibiu*

Ministrul de justiție al Republicii Ungariei au declarat, și despre aceasta în foi ungare s-au făcut amintire, ca toate sequestrele ordinate și efeptuite pe moșiele cetățenilor ungari din motivul, că ar fi trădători de patrie[1], le va redica afară de valoare, înse până acum oficios în privința aceasta nu s-au făcut nece un pașiu din partea guvernului.

După ce sequestrele aceștia neliniștesc mult poporul, care nu e în drept de a-și potea lucra moșia sa.

Vă rugăm să binevoiți a face susșternerea recerută la guvernu Republicei Ungare, ca să dispună, ca sequestrele amintite să fie redicate afară de valoare, fiendcă se apropie tempul de a cultiva pămînturile și atunci se vor naște turburări dacă sequestrele fără bază efeptuite vor fi susțienute și mai departe.

Reghin, 16 decembrie 1918
Consiliul Național Român al

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecția „Anul 1918", nr. 782.

XLI

1918 decembrie 19, Reghin. Primpretorul din Reghin informează Consiliul Național Român al județului Mureș-Turda despre plîngerea judelui sătesc din Mura Mică, Nicolae Mare, care a fost destituit cu forța de către soldații reîntorși de pe front, care și instigă împotriva autorităților.

Szám: 7299/918

Maros-Torda vármegyei román nemzeti Tanácsnak
Szászrégen

Máre Miklós kisszederjesi törvényesen megválasztott községi bíró azon panaszt emelte, hogy folyó hó 6-án a harctérről hazajött katonák állásából erőszakkal elhajtották és maguk közt túlhatalmilag új birót és kisbirót tettek.

---

[1] Este vorba de cei refugiați în România în anul 1916.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ezen kívül a hazatért katonák Demeter József, Simon Illés és Simon Todor vezetése alatt állandóan lázítanak a hatóságok ellen, az erdőket vágják, lopják és egész anarchiát teremtettek.

Miután megfelelő karhatalom rendelkezésemre nem áll, felkérem, hogy megfelelő karhatalom kirendelése iránt a román katonai parancsnokságot megkeresni. [. . .]

Szrégen, 1918. december 19-én.

(Pe verso): tb főszolgabíró

Primit: 19. XII. 1918

Nr. 118/1918

Traducere:

Nr. 7299/1918

Către Consiliul Național român al județului Mureș-Turda

Reghin

Plîngerea lui Máre Miklós, primar comunal din Mura Mică pentru destituirea sa cu forța de către soldații reîntorși de pe front și numirea în locul său a unui notar și a unui subnotar nou.

Pe lîngă aceasta soldații reîntorși sub conducerea lui Demeter József, Simon Illés și Simon Todor, fac agitația împotriva autorităților, le taie și fură pădurile și produc o adevărată anarhie.

Întrucît nu dispun de forță publică, vă rog să vă adresați comandamentului militar român care să pună la dispoziție forțe pentru restabilirea ordinei. . . .

Reghin, 1918 decembrie 19.

primpretor

Pr. 19. XII/918

Nr. 118/918

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecția „Anul 1918", nr. 792.

XLII

1918 decembrie 19, Reghin. Ordinul de zi nr. 27 al Gărzii naționale române din Reghin prin care se consemnează, printre altele, adoptarea titularii de legiune română. Fragment.

(Garda Națională Română din Reghin)
Ordin de zi (nr.) XXVII
19 decembrie 1918

3. De azi încolo, Garda Națională Română poartă numele Legiunea Română.

Cpt. Branea

Biblioteca Academiei R.S.R. — Filiala Cluj-Napoca. Manuscris VI/318, f. 10 v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

XLIII

1918 decembrie 20, Reghin. Adresa Consiliului Național Român județean din Reghin către Comanda Diviziei VII privind dezarmarea populației secuiești din județul Mureș-Turda.

★

Cătră

Comanda Diviziei No. VII.

Consiliul Național Român judeţian din Reghin după ce a ajuns la pozitiva ştire că Săcuimea din judeţul Mureş-Turda care e grupată administrative de cercul prefecturei din Sîreda (Nyárád-szereda)[1] încă nu a fost desarmată şi că sute de arme cari au fost date în cele din urmă ceasuri a guvernului maghiar chear tendenţios, sunt încă pe la locuitorii din comunele numitului cerc,

Fiindcă aceşti locuitori periclitează viaţa şi bunurile private şi că la o eventuală grupare a lor ar fi în stare a produce neplăceri mai ales comunelor române presărate printre ei, rugăm respectuos Onorata Comandă a face dispoziţiile ca aceaste comune să fie (cu) tătul desarmate şi ca avutul statului vechiu militar ce mai e pe acolo (cai, trăsuri) să treacă în proprietatea statului milit(ar) român.

Reghin, la 20. XII. 1918 n.

Pentru Consiliul Național Român judeţian
Secretar

Nr. 126/1918
Trimisă Co(m)andei diviziei VII
20. XII (1918)

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 801.

XLIV

1918 decembrie 20, Reghin. Cererea sublocotenentului George Uilăcan de a fi absolvit de sarcinile militare, spre a putea să-şi ia în primire postul de învăţător la şcoala din Hodac, în care sens a primit trei „provocări" din partea comunei.

★

Legiunea română Reghin. Sublocotenent George Uilăcan

Onoratului Consiliu Român
Reghin

Subsemnatul vin cu toată onoarea a ruga pe Onoratul Consiliu Român să binevoiască a mă absolva din Garda naţională din Reghin şi aceasta cu

[1] Miercurea-Nirajului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

atît mai vîrtos, cu cît interesul unei comune care numără peste 200 băieţi obligaţi de şcoală, încă o cere.

Şcoala română greco-catolică din comuna Hodac [de] aproape 5 ani e fără învăţător, deci provocările ce le primesc acum a 3-a oară ca să îmi ocup postul nu le mai pot tăcea. Deci atît în interesul instrucţiunei publice, cît şi al meu e neapărat de lipsă ca să rog Onoratul Senat, ca de aici să mă absolve spre a putea satisface datorinţei celeilalte, care tot aşa de sfîntă şi sublimă e ca şi aceasta.

Vă rog ca luînd în considerare motivul adus să îm daţi absolvarea cu datul de 22 decembrie, aşa încît să îm pot ţinea promisiunea ca adeca în 23 luna curentă să pot începe prelegerile.

Atunci cînd naţiunea va avea lipsă mai mare de debilele mele braţă cu bucurie vă voi sta la dispoziţie, jertfindu-mi cu bucurie viaţa pentru *„România Mare"*.

Reghin la 20 decembrie 1918

cu onoare
George Uilăcan
sublocotenent

Onorat Consiliu Naţional Român
Reghin

Reghin la 20 XII 1918

Se transpune onoratului Consiliu Naţional spre hotărîre aşteptînd

Căpitan Branea

Pr[imit] 20 XII 1918

Nr. 127

Consiliu Naţional Român primeşte abzicerea d-lui Uilăcan din Garda română, şi pentru serviciu de pănă acuma î-i exprimă mulţumită protocolară. Mulţumita protocolară se aduce la cunoştinţa Comandei Gardei române şi d-lui Uilăcan.

22 XII 1918

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 568.

XLV

1918 decembrie 20, Reghin. /Consiliul Naţional Român din Reghin/ solicită Comisiei de verificare a preţurilor din Reghin să ia măsurile necesare ca vînzătorii să obţină un profit mai limitat la vînzarea alimentelor, deoarece Reghinul a ajuns unul din oraşele cu cea mai mare scumpete.

★

Nr. 125/918

Árvizsgáló bizottság Tekintetes elnökének

Szászrégen

Minthogy városunkban minden cikek ami eladásra kerül —, de különösen az élelmiszerek ára indokolatlanul emelkedik és így ma Szász-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

régen egyike a legdrágább városoknak, a M. Torda vmegye román nemzeti tanács f. hó 19-én tartott gyűlésében elhatározta, hogy egy megkereséssel fordul a városi árvizsgáló bizottsághoz, melyben e tényre fölhívja figyelmét és kéri a szükséges lépések megtevését arra nézve, hogy az elárusitok kisebb százaléku haszonnal kereskedjenek.

Szrégen 1918 dec. 20

A Román nemzeti tanács
titkára

Nr. 125

Trimisă la Comisia de verificare a preţurilor
din Reghin

20. XII. 1918

Traducere:

Nr. 125/1918

Către preşedintele Comisiei de verificare a preţurilor
Reghin

Întrucît în oraşul nostru preţul tuturor mărfurilor de vînzare şi în special preţul alimentelor se ridică fără nici un motiv, aşa că astăzi oraşul Reghin a ajuns unul dintre oraşele cu cea mai mare scumpete, Consiliului Naţional Român al judeţului Mureş—Turda a hotărît, în şedinţa din 19 decembrie, să se ceară Comisiei de verificare a preţurilor să ia măsuri ca vînzătorii din oraş să obţină un profit mai scăzut.

Reghin, 20 decembrie 1918

Secretarul Consiliului Naţional Român

Nr. 125

Trimisă la Comisia de verificare a preţurilor din Reghin
20. XII. 1918

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 794.

XLVI

1918 decembrie 21, Reghin. **Scrisoarea circulară a Consiliului Naţional Român al jud. Mureş—Turda către vicecomite şi preturi prin care se atrage atenţia că se vor lua măsuri împotriva funcţionarilor care îşi vor părăsi posturile, inclusiv pe aşa-zisele motive de boală.**

Reghin la 21 Decembrie 1918

1. Vicecomitelui
2. Tuturor preturilor

Prin aceasta protestăm ca să să asigure pe mai departe competinţele acelor officianţi administrativi, cari ş-au părăsit locurile de officiu chiar şi în cazul acela, cînd s-ar provoca la cauza de morb. E cunoscut că accestea sunt numai pretexte.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Încît competinţele lor în butul[1] acestui protest s-ar assigna[2] şi mai departe, noi vom considera[3] purcederea aceasta ca o manipulare păcătoasă a banilor publici şi atît de prezent precum şi în viitor vom trage la respundere pe cei, cari greşesc contra acestui ordin şi vom face tot posibilul pentru sistarea acestor abuzuri.

De la C/onsiliul/ N(aţional) R(omân) local.

Reghin la 21/XII. 1918

Arh. Stat. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 809.

---

[1] Scopul
[2] Lectură nesigură.
[3] În text: „considerea".

XLVII

1918 Decembrie 23, Reghin. Bilet oficios prin care garda naţională română din Reghin informează Consiliul Naţional Român comitatens din Reghin despre rezultatul verificărilor efectuate la oficiul prim-pretorului local în problema recrutărilor.

★

(Garda Naţională) Rom(ână) din Reghin
Nr.
44 exh.
1918

Bilet oficios

Reghinul (săsesc) la 23 Dec. 1918.

Am onoare a vă aduce la cunoştinţă că în 22/XII. a.c. am ţinut percheziţie la oficiul prim pretorului reg, sus[1] cu rezultatul următor:

Pretorele Pataki a declarat că n-are cunoştinţă despre ordinul dat de Divizia română prin care se interzic asentările[2] şi chemările la miliţie dincoace de linia demarcaţională şi prin urmare dînsul a immanuat[3] biletele de chemare trimiţîndu-le oficios la notarii cercuali. Bilete de chemare nu am aflat în acest oficiu; de acolo s-a recvirat[4] sigiliul monogram a prim-pretorului Reichel Aladar şi s-a nimicit. S-a recvirat încă un revolver şi 3(trei) puşti militare. Tot în aceiaşi zi s-a ţinut percheziţie şi la notarul din Reghinul unguresc unde s-a aflat 2(două) bilete de chemare, care

---

[1] Aşa în text
[2] Recrutările
[3] Înmînat
[4] Probabil cu sensul de „ridicat", „confiscat".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

împreună cu ordinele pretorilor le alătur. Totodată alătur şi biletul de chemare din Deda.

Cpt. Branea.
cmdt. legiunei

(Ştampilă): Comanda Gardei Naţionale Române din Reghin

Onoratului
Consiliu Naţional român comitatens
Reghin

Pe verso:
Pr. 23. XII. 1918
Nr. 141 Comunic cu comanda militară[5].
Nr. 44/1918 reb.
Onoratului
Consiliu Naţional Român judeţean
Reghin

Reghin, la 27/XII — 1918

Am onoare a raporta că la ordinul comandantului Regimentului 27 am prezentat pe primpretorul Zongar. Comandantul Regimentului 27 de astă dată l-a lăsat liber, punîndu-i în vedere că în viitor, pentru astfel de cazuri va fi luat la răspundere.

Cpt. Branea.
comdt. legiunei

Să se scrie ministerul de război român[5].

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 813.

XLVIII

1918 decembrie 29, Reghin. Ordinul de zi nr. 37 al Gărzii naţionale române din Reghin în care se prevede, printre altele, efectuarea unei anchete în cazul unui furt. Fragment.

(Garda Naţională Română din Reghin)
Ordin de zi (nr.) 37
29 decembrie 1918

5. Mîne merge o patrulă în Dedrad sub comanda sergentului Nicolae Şuteu cu 5 legionari, în cauza furtului de 12.000 cor(oane) de la Michael Schuller. Cu ordin deschis s-a prevăzut.

Cpt. Branea

Biblioteca Acad. R.S.R. — Filiala Cluj-Napoca. Manuscrise, VI/318, f. 14 v.

[5] Însemnare ulterioară adăugată în creion.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

XLIX

1918 decembrie 29, Aluniş. Raportul Consiliului Naţional Român comunal adresat Consiliului Naţional Român comitatens Reghin privitor la starea alimentaţiei publice din comună.

★

Onorat Consiliul Naţional Român în Reghin

La provocarea de sub nr. 170/1918, punctu 5, am onoarea a vă raporta asupra stărei alimentărei publice din comună, că bucate îndeajuns nu au fost niciodată şi nu sunt nici astăzi. Cucuruz e nutremîntu principal de care va fi lipsă de cîteva vagoane. Afară de aceia va fi lipsă de sămînţă de primăvară din toate speciile, de cea ce rog Onoratul Consiliu Naţional Român să binevoiască încă de timpuriu a interveni la loc competent, ca sămînţa să sosească de timpuriu în comună.

Rezerve nu avem de loc.

preşedintele Consiliului comunal
Alexandru Nicolaescu

Măieru, la 29. XII. 1918

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 385.

---

[1] Astăzi: Aluniş.

L

1919 ianuarie 6, Reghin. Ordinul de zi nr. 45 al Legiunii române din Reghin privind, printre altele, mulţumirile pe care le aduce comandantul acesteia, transferat la Sibiu, subordonaţilor. Fragment.

★

(Garda Naţională Română din Reghin)
Ordin de zi (nr.) 45
pentru 6 ianuarie 1919

3. Fiind transferat la Divizia română Nr. 2 de vînători în Sibiu, predau comanda dlui sublocotenent Gheorghe Maior. Cu aceasta ocaziune atît dlor oficeri, (cît şi) suboficeri şi legionari, în numele serviciului[1], îmi esprim cea mai profundă mulţămită pentru serviciile bune făcute în interesul naţiunei.

Cpt. Branea[2]

Biblioteca Acad. R.S.R. — Filiala Cluj-Napoca. Manuscrise VI/318. p. 17.

---

[1] În înţelesul de legiune.
[2] Este ultimul ordin de zi, al cărui text a fost transcris, pentru luare la cunoştinţă, în registrul manuscris.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LI

1919 ianuarie 9, Iernuţeni (astăzi înglobat în oraşul Reghin). Raportul Consiliului naţional român din Iernuţeni adresat Consiliului Naţional Român cercual din Reghin, cuprinzînd lista intelectualilor şi profesioniştilor (muncitori calificaţi) din localitate.

Consiliul naţional român din Iernotfaia[1]

Nr. 1/1919

Consiliului naţional român cercual din

Reghin

La circulare Dvoastră cu No. 170/1978 punct 9, avem onoarea a Vă înainta următoarea listă asupra intelectualilor din comună.

Ioan P. Chinezu, preot gr. cat., în etate de 59 ani.

Alexandru Şuteu, înv. gr. cat., în etate de 28 ani.

Alexandru Murăşan, stud. pedagogie, în etate de 22 ani.

Epifaniu Căruţă, inginer candidat, în etate de 26 ani.

Ioan Bogdan, funcţ. la Fabrica de chereste stat., în etate (de) 36 ani, posedă 4 clase civile şi este absolvent al şcoalei de desen.

Profesionişti[2]:

Ioan Banciu, miestru[3] de mobile şi construcţiuni, specialisat în tîmplăria mecanică la Viena, în etate de 27 ani. Actualmente secretar în Cons. naţ. rom. din localitate.

Ioan Şuteu, maşinist şi absolvent al Şcoalei electrotehnice din Tîrgul Mureşului, în etate de 36 ani.

Nicolaie Chirteş, maiestru lemnar, în etate de 38 ani.

Nicolae Batca, lăcătuş mecanic, în etate de 26 ani.

Mihail Moldovan, lăcătuş mecanic, în etate de 26 ani.

Ariton Moldovan, conducător de locomotivă în etate de 28 ani.

Turcea Lucaci, lucrător mecanic, în etate de 18 ani.

Ioan Şuteu, lucrător mecanic, în etate de 21 ani.

Mai sunt circa 40 alţi diferiţi profesionişti, ca zidari, cioplitori etc.

Iernotfaia[1], la 9 ianuarie 1919.

(Al.) Şuteu
president

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 617.

---

[1] Iernuţeni.
[2] Cu sensul: muncitori calificaţi.
[3] Maistru.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LII

1919 ianuarie 9, Reghin. Scrisoarea căpitanului Ştefan Branea, (fost comandant al Gărzii naţionale române din Reghin), adresată Consiliului Naţional Român din Reghin, prin care mulţumeşte pentru condiţiile create în vederea îndeplinirii „scopului sfînt" pentru care a activat un timp în Reghin.

Onorat Consiliu, Stimaţi domni!

Vă mulţămesc de prietinia şi frăţietatea cu care aţi binevoit a mă primi în cercul Dlor Voastre, ca să lucrăm împreună pentru un scop sfînt.

Sum fericit că am avut ocasiunea să cunosc mai deaproape inteligenţa Reghinului, să cunosc atîţi înflăcăraţi apărători a neamului nostru, cari nu cunosc nici jertfă nici osteneală.

Noi soldaţii, fiind mai pendenţi[1] în viaţa socială şi politică, numai instrument am fost în mînele cîrmuirei, ne-am făcut datorinţa impusă.

Acum cînd avem o ţintă cunoscută, un ideal sfînt, vom împlini datorinţa ce ne-o impune neamul nostru, şi dacă ar fi de lipsă viaţa ne-o jertfim pentru patria nounăscută.

Vă rog, Stimaţi domni şi fraţi, (să) lucraţi şi (să) vă întăriţi, căci pămîntul acesta al nostru trebue să rămîie, şi mai bine meargă lumea aceasta în spulbere şi ne îngroape sub ruinele sale decît să-l cedăm iarăşi în mînele duşmanului străbun.

Cu aceasta ocasiune, luîndu-mi adio de (la) DVoastre, vă rog să-mi ţineţi o bună amintire şi cei presenţi, cît şi alte familii române, să binevoiţi a-mi pardona că, fiind tare ocupat, nu am ajuns a-mi face datorinţa cu privire la visite.

Reghin, 9 ianuarie 1919[2].

Cu profundă mulţămită şi respect
Cpt. Ştefan Branea

(Pe verso): Să ia la cunoştinţă, şi dlui căpitan Branea i se esprimă mulţămită protocolară pentru activitatea sa la Garda naţională română din Reghin, 11. I. 1919.

LIII

1919 ianuarie 11, Reghin. Scrisoarea Consiliului Naţional Român judeţean din Reghin adresată căpitanului Ştefan Branea, fost comandant al Gărzii naţionale române din localitate, prin care i se mulţumeşte pentru activitatea depusă „în timpurile cele mai grele". Ciornă.

---

[1] Cu sensul: dependenţi.
[2] În original: 1918. Greşeală evidentă.
Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 869.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Domnului
Căpitan Ştefan Branea
în *Sibiu*

Consiliul naţional român comitatenz[1], în şedinţa ţinută în 11 ianuarie 1919[2] n., ia la cunoştinţă comandarea[3] Dtale la Sibiu şi, pentru activitatea ce ai desvoltat-o la Garda naţională din Reghin, pe care ai condus-o în timpurile cele mai grele cu atîta dibăcie şi însufleţire, îţi esprimă toată dragostea[4] şi îşi aduce mulţămită protocolară.

Te rugăm ca aceasta să o iai la cunoştinţă şi să păstrezi[5] în caldă memorie munca noastră comună, desvoltată pentru un singur ideal.

Reghin, la 11 ian. 1919.

Pentru Consiliul Naţional Român comitatenz[1]

Preşedinte Secretar

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 868.

LIV

1919 ianuarie 9, Morăreni. Raportul Consiliului Naţional Român local privitor la problemele administraţiei locale, alimentaţiei şi ordinei publice.

★

Onoratului
Consiliu Naţional Român
în Reghin

La ordinul Consiliului Dirigent, resortul organizărei, nr. 27/1918, comunicat noauă prin scripte Onoratului Consiliu de data 1 ianuarie anul curent, nr. 170/1918, sustern în alăturare listele cari ni se cer în punctele 1, 2, 3 şi 9; iar relativ la celelalte puncte am onoarea a răporta:

Ad. 4. Comuna Morăreni cu 125 familii române, cari numără 550 suflete, aparţine districtului grăniţăresc al Năsăudului. Are biserică şi case parohiale, şcoală elementară fundaţională, munţi, păduri şi păşuni proprii. Administrativ aparţine cercului pretorial al Reghinului de Sus şi Cercului notarial al Dedei. Conducerea administrativă şi politică în genere este similară cu a celorlalte comune din comitat.

Ad. 5. Alimentarea publică în comună este satisfăcătoare, de rezerve nu dispune comuna.

Ad. 6 Garda naţională comunală dintru-nceput a constat din 24 gardişti şi un comandant. Mai tîrziu i s-a redus numărul la 4 gardişti şi comandantul. Soldul l-au primit şi-l primesc în conformitate cu ordinurile forului competent, din visteria statului prin perceptoratul din Reghin.

---

[1] În sensul de judeţean.
[2] În original: 1918. Greşeală evidentă.
[3] Cu sensul: mutare prin ordin, prin comandă.
[4] Toată dragostea a înlocuit cuvîntul mulţămitele, care a fost şters.
[5] Mai urmau cuvintele: şi Dta, care au fost şterse.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ad. 7. Siguranţa publică din comună nu lasă [cu] nimic de dorit. Poporul a fost şi este liniştit, conştii de măreţia zilelor în cari trăim, îşi vede fiecare de afacerile proprii. Nici un act tulburător nu s-a săvîrşit cu atît mai puţin acte de violenţă, ca jăfuiri sau altceva, ce să pericliteze viaţa sau avutul locuitorilor din loc sau de aiurea.

Ad. 8. Locuitorii acestei comune nu au fost ucişi nici maltrataţi de străini.

Morăreni, la 9 ianuar 1919.

Ciril Dumbrăvan
preşedintele Consiliului
Naţional Român

Teodor Sigarteu
secretarul Consiliului
Naţional

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 656.

LV

1919 ianuarie 14, Gorneşti. Raport privind administraţia comunală, criteriile după care s-au făcut alegerile înainte şi cererea de a se face noi alegeri.

Consiliul Naţional Român judeţean
în Reghin

Referitor la ordinul de sub nr. 170/918 punctul 4, am onoarea a raporta următoarele:

Administraţia au condus-o pînă în prezent maghiarii cari au fost la putere, delăturînd şi nebăgînd în seamă pe nici un român deşi mulţi au fost şi sunt vrednici pentru a conduce afacerile administrative. Subsemnatul ca preşedinte al Consiliului Naţional Român rog a se lua dispoziţiile necesare, ca să se facă noi alegeri în administraţia comunală.

Ghernesig[1] I/14 ianuarie 1919

Alexandru Runcan
paroh ortodox român

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecţia „Anul 1918", nr. 541.

LVI

1919 ianuarie 19, Reghin. Însemnare finală în registrul de intrare şi ieşire al Consiliului Naţional Român judeţean, pe anii 1918—1919, privind încetarea activităţii sale.

---

[1] Gorneşti.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(Consiliul Naţional Român Reghin)

Prin începerea funcţionării Prefecturei judeţului Mureş—Turda, prin primul său prefect român dr. Ioan Vescan, activitatea Consiliului Naţional Român din Reghin încetează[1].

Ştefan Pantea
şeful biroului Consiliului naţional
judeţean

Biblioteca Acad. R.S.R. — Filiala Cluj-Napoca. Manuscrise, V/317, f. 14 v.

[1] Text în baza căruia poate fi stabilită durata activităţii Consiliului Naţional Român judeţean, cu sediul în Reghin, între 5 noiembrie 1918 — 19 ianuarie 1919.

LVII

1919 ianuarie 20, Reghin. Raport al Consiliului /Naţional Român judeţean Reghin/ privind înfiinţarea, înzestrarea şi unele aspecte din activitatea Gărzii naţionale române locale. Anexa 6 la ordinul primit.

Ad. 6.

Garda naţională

A existat întîi gardă civilă din cele trei naţiuni locale, sub comandă comună, cu însemn tricolor unguresc cîteva zile, apoi cu *alb* — la cererea „Consiliului naţional român", constituit în 4 nov. 1918[1]. *„Consiliul naţional"* format din saşi şi unguri cu 2 zile înainte s-a separat atunci în 2 părţi independente şi, apoi, tustrele Consiliile au compus din cîte 5 delegaţi o *Comisie*, pentru conducerea şi îngrijirea gardei civile comune, condusă de 3 căpitani: dr. E. Truţia, dr. Bertin şi László.

Deodată s-a format atunci *„garda naţională română"* din 7 membri la început, sub conducerea locotenentului Ion Bunuş şi a sublocotenentului Iuliu Morar, avînd primul ajutor în bani de coroane 6.000 — de la „Senatul naţional român" din Cluj, iar casarmă gratuită de la oraşul Reghin.

Garda aceasta, ca secţie a celei naţionale române comitatenze[2] din Tîrgul Murăşului, a crescut apoi şi pînă la 120 membri, iar pe urmă s-a stabilit între 40—60 inşi, avînd pe rînd comandanţi pe căpitanul Ştefan Branea, sublocotenentul Gheorghe Uilăcan şi sublocotenentul Gheorghe Maior.

[1] Devansare cu 14 zile sau eroare, înfiinţarea gărzii româneşti avînd loc la 14 noiembrie 1918.
[2] Cu sensul: judeţean.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Proviziunea[3] şi remunerarea gardei civile a făcut-o statul maghiar, conform ordinaţiunii minist/eriale/ de pe atunci.

La garda naţională română au contribuit:

1. „Senatul naţional român" din Cluj	coroane	6.000
2. Colecta făcută în Reghin	coroane	10.000
3. Nişte boi erariali militari	coroane	18.000
4. Magaz/inul/ militar al oraşului Reghin în conserve, slănină etc.	coroane	5.000
5. Perceptoratul reg. pe nov., dec. /şi/ ian.	coroane	29.390
6. Diferite recviziţii făcute de gardă	coroane	[4]
7. Competinţă de alimentaţie de la oraş	coroane (conform ord. min. ung.)	11.483,84
8. Diferite încasări (colecte etc.)	coroane	1.820,90

Reghin, 20 ianuarie 1919

Ariton M. Popa
secretarul Consiliului

Arh. St. Cluj-Napoca, Colecţia „Anul 1918", nr. 886.

---

[3] Cu sensul: aprovizionarea.
[4] Suma nu este menţionată.

LVIII

1919 ianuarie 20, Reghin. Raportul /Consiliului Naţional Român judeţean din Reghin/ privind asigurarea siguranţei publice în Reghin, colaborarea în acest sens între reprezentanţii consiliilor naţionale român, săsesc şi maghiar, menţionîndu-se evenimentele mai deosebite. Anexa 7 la ordinul primit.

★

Ad 7

Raport

despre siguranţa publică în Reghinul săsesc

Siguranţa publică, conturbată în seara întîi a revoluţiei prin o demonstraţie de stradă, terminată cu spargere de ferestri la un profesor sas şi la o prăvălie de frunte în piaţă, s-a restabilit apoi prin grabnica înfiinţare a gardei civile (români, unguri şi saşi), supusă nemijlocit comandanţilor, iar mijlocit celor trei Consilii naţionale (român, săsesc şi unguresc), cari pentru cauza poliţiei de siguranţă publică au compus o Comisie din cîte 5 delegaţi ai fiecărei naţiuni. Comisia aceasta avea una şi mai restrînsă de 3 membri, cîte unul din fiecare naţiune. Garda număra 300 membri.

Tulburări mai mari în loc n-au fost.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pe la magaziile de la gară s-a jefuit, căci soldații demobilizați și sosiți în grupe se dedau la violențe. În ziua primă, din tren au și împușcat doi oameni de pe peronul gării.

După aceea, garda a scutit publicul de neplăceri. Doi gardiști, cari au supărat în 2 cazuri o famile română din loc și un român din provincie pentru tricolor[1], au fost pedepsiți exemplar.

Așa a decurs aici totul cu multă groază, adevărat, dar fără sguduiri, pînă la sosirea armatei române, în 1 dec. 1918, iar de atunci și mai bine; am putea zice ca în timpuri de pace.

Cazuri izolate, ici-colo, sunt pedepsite asupra.

Reghin, la 20 ianuar 1919.

Ariton M. Popa
secretar

Arh. St. Cluj-Napoca. Colecția „Anul 1918", nr. 887.

CONTRIBUTIONS DOCUMENTAIRES À L'HISTOIRE DE LA VILLE DE REGHIN (I)

Le Reghin entre les années 1848—1918

(Résumé)

L'auteur commence a publiér quelques sources documentaires de l'histoire de la ville de Reghin (dép. Mureș). Dans cette première partie, il a sélecté certains documents représentatifs de la periode 1848—1918. Les premiérs cinq se référent aux événements des années 1848—1849. Un rapport du vice-comte sur les agitations populaires, trois documents concernant les aides pour la population roumaine de la région dans l'automne de l'année 1848, et une lettre qui attéste l'inquiétude des autorités dans le printemps de 1849. Deux autres documents confirment les étroites liaisons du dr. Ioan Rațiu, le grand combattant pour l'émancipation sociale et nationale des Roumains transylvains, avec la ville Reghin. Deux rapports offrent des nombreuses données sur l'état de l'enseignement local au huitième décennie du XIX-e siècle. On rémarque surtout une lettre de 20 septembre 1877 qui prouve la solidarité des roumanis de la haute vallée du Mureș avec les frères du pays libre, pendant la conquête de l'indépendance de la Roumanie.

Une lettre parle de la fraternité roumaine pendant la première guerre mondiale, en temps des persécutions. La plupart des documents illus-

[1] Probabil, fiind gardiști maghiari sau sași au încercat să interzică folosirea tricolorului românesc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

trent la lutte pour l'union de la Transylvanie avec la Roumanie. Elles nous informent sur le Conseil National Roumain de Reghin et la garde nationale locale — des organes du pouvoir révolutionnaire, élus démocratiquement, sur l'atitude digne et juste de la nation roumaine au moment de la libération, sur de respect qu'elle a su accordér aux autres nationalités cohabitantes.

Ces materiaux documentaires attestent que les habitants de Reghin et des environs ont participé intensément et ont contribui aussi au parachêvement de l'état national roumain. La vieille cité médievale, dans laquelle les oppresseurs étrangers ne se sont jamais senti en sûreté, a été toujours entourée par des masses des Roumains qui constituaient, jadis tout comme aujourd' hui, la population autochtone et majoritaire. En novembre-décembre 1918 ceux-ci ont conquis leurs droits, et dans l'histoire de l'ancienne ville de Reghin une nouvelle époque est commencée.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

IZVOARE MEMORIALE MUREŞENE PRIVIND UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA DE LA 1 DECEMBRIE 1918

PAULINA RANCA

Operă la care a lucrat conştient şi cu o tenacitate demnă de întreaga admiraţie poporul român de pe ambele versante ale Carpaţilor, Unirea Transilvaniei cu România este rezultatul îndelungatului proces de formare şi de maturizare a conştiinţei unităţii de neam şi de limbă din cele mai îndepărtate timpuri.

Un asemenea act de o atare măreţie nu poate fi atribuit, — aşa cum s-a făcut de unii istorici — dezvoltării burgheziei naţionale în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi din primele decenii ale secolului nostru. Este fără îndoială că rolul burgheziei a fost important, dar desăvîrşirea unităţii naţionale a poporului român a fost năzuinţa şi prin urmare opera întregului popor, a muncitorimii, a ţărănimii şi a elementelor înaintate ale burgheziei româneşti.

Realităţile social-politice şi economice din Transilvania de la sfîrşitul secolului trecut şi începutul secolului al XX-lea, demonstrează acest lucru. Parcurgînd un îndelungat proces de formare burghezia românească din Transilvania structurată mai ales pe o intelectualitate militantă pentru emanciparea naţiunii române, era condamnată să fie burghezia unei naţiuni oprimate şi spre deosebire de celelalte burghezii favorizate de aici, ea nu a putut deveni o clasă dominantă, fiind înlăturată de la principalele pîrghii economice şi de la posturile cheie din organismele de guvernămînt, de către marea burghezie austriacă şi maghiară cît şi de moşierime. Burghezia română a rămas deci, din acest motiv, un timp mai îndelungat legată de popor, de interesele proprii naţiuni, perimîndu-i-se într-un grad lent caracterul progresist.

Concomitent, e de menţionat faptul că cea mai evidentă realitate socială a Transilvaniei din preajma unirii o constituie ţărănimea românească — masa principală a poporului: (aproape 2/3 din populaţia Transilvaniei era formată din ţărani români, din care majoritatea pînă la 1848, erau iobagi şi jeleri). Luptînd de-a lungul secolelor pentru emanciparea socială şi naţională ţărănimea română devine în secolul al XVIII-lea şi al XIX—lea principala forţă de masă a noii naţiuni ce se năştea pretutindeni, în întreg spaţiul geografic locuit de români, naţiunea română.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aceste constatări istorice apar minunat ilustrate de Programul P.C.R. care subliniază că: *„multă vreme de-a lungul milenarei existenţe a poporului român ţărănimea a reprezentat cea mai importantă forţă socială a progresului... a constituit forţa principală a armatelor multor mari conducători de oşti... a dus greul bătăliilor împotriva cotropitorilor străini, ... s-a afirmat cu putere ca o clasă socială revoluţionară... s-a ridicat împotriva asupririi sociale şi naţionale, pentru o viaţă mai bună şi mai dreaptă"*[1].

Un rol deosebit de important în dezvoltarea şi maturizarea naţiunii române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea îi revine clasei muncitoare care se naşte acum.

Situaţia social-politică în Transilvania în perioada premergătoare unirii ei cu România se caracterizează printr-o complexitate deosebită a raporturilor sociale şi naţionale, în contradicţii ireductibile şi o permanentă dezvoltare a acestora ceea ce nu-şi putea găsi dezlegarea decît printr-un act energic impus de mase, cerut de legile obiective ale progresului istoric.

În condiţiile destrămării fronturilor şi a liniilor de apărare ale primului război mondial, datorită contradicţiilor sociale şi naţionale interne, la 28 octombrie 1918 izbucneşte revoluţia la Viena şi Praga; la 30 octombrie popoarele ceh şi slovac unindu-se proclamă Republica Cehoslovacă independentă. Tot la 28 octombrie polonezii din Galiţia se unesc cu statul polonez eliberat. O zi mai tîrziu popoarele slave din sud hotărăsc crearea Iugoslaviei independente despărţită de Austro-Ungaria, iar la 31 octombrie revoluţia burghezo-democratică era victorioasă şi la Budapesta. Pe acest fundal extern procesul revoluţionar de eliberare a românilor din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş prinde contur şi luînd extensiune se generalizează.

Valea Mureşului, străveche zonă de locuire şi manifestare a spiritualităţii poporului român, este prin dispoziţia ei geografică, prima zonă de contact a culturii româneşti din Putna şi Voroneţ, emanaţie de vîrf a culturii moldoveneşti, cu Principatul Transilvaniei.

Cercetări recente[2] au pus în evidenţă faptul că în secolele al XVI-lea — XIX-lea o bogată infuzie de cultură românească din Moldova şi Ţara Românească, se face simţită pe aceste meleaguri, materializată în primul rînd prin cartea veche românească de cult care a durat punte de legătură atît în păstrarea purităţii şi unităţii limbii, cît şi în fenomenul de unitate culturală. În afara unui număr impresionant de cărţi, cităm descoperirea recentă a 22 exemplare din Cazania lui Varlaam. Explicaţia existenţei pe Valea Mureşului a unui atare număr de exemplare din cartea de căpătîi a culturii române medievale, Cazania, trebuie căutată în fenomenul istoric potrivit căruia lupta pentru păstrarea fiinţei naţionale

---

[1] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Editura politică, Bucureşti, 1975, p. 31.

[2] Ioan Ranca, *Circulaţia vechii cărţi româneşti din Ţara Românească şi Moldova pe Valea Mureşului, în secolele al XVII—XVIII-lea*, în *Studii şi materiale*, III—IV, pp. 261—263, Tîrgu Mureş, 1972.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

este mai îndîrjită în zonele de contact unde populaţia română trăieşte amestecată cu alte naţionalităţi fiind nevoită să-şi înzecească eforturile de conservare a etnicităţii. Aceeaşi explicaţie o atribuim şi fenomenului mai des întîlnit decît în alte părţi de afirmare a conştiinţei naţionale cu precădere aici pe Valea Mureşului şi pe Cîmpia Transilvaniei, cînd ocazionat de răscoala lui Horea[3] spirite ascuţite ieşite din popor şi-au declarat identitatea cu scopurile răsculaţilor preconizînd chiar ridicarea elementului românesc, preponderent, la cîrma treburilor ţării.

Tot pe aceste meleaguri la mijlocul secolului următor în toiul revoluţiei s-au auzit glasurile unor corifei care întorşi de la Adunarea de la Blaj, propagau gîndul salvator că „nu se vor uni cu Ungaria ci cu Moldova şi Ţara Românească[4]" sau afirmaţia făcută la Mădăraşul de Cîmpie că „Ţara aceasta din vechime a fost Ţară Românească, Românie"[5].

Atribute ale spiritualităţii româneşti de pe aceste meleaguri sînt şi manifestările de solidaritate cu Războiul de independenţă a României de la 1877[6] cît şi cele prilejuite de procesul Memorandului[7], evenimente care au premers numai cu trei decenii marele act al desăvîrşirii unităţii naţionale a românilor de la 1918.

Schiţînd doar în cele de mai sus profilul maturităţii politico-naţionale a românilor de pe Valea Mureşului şi de pe Cîmpia Transilvaniei, în perioada premergătoare actului Unirii Transilvaniei cu România, vom înţelege mai deplin astfel caracterul popular al mişcării naţionale româneşti din noiembrie—decembrie 1918, care a îmbrăcat într-un tot unitar lupta de clasă şi lupta naţională.

Concomitent cu preparativele făcute de conducătorii mişcării naţionale române din Reghin şi împrejurimi pentru constituirea Consiliului Naţional Român, în viaţa socială, economică, politică a judeţului Mureş-Turda au loc profunde transformări, determinate de mişcările revoluţionare a căror amploare este sugestiv redată într-o telegramă din 9 noiembrie trimisă la Ministerul de Interne din Budapesta. Sub impresia evenimentelor ce se precipitau vertiginos, prefectul judeţului arată „... ordinea publică, viaţa şi securitatea averii a fost destrămată cu desăvîrşire. Acţiunile soldaţilor şi prizonierilor întorşi la vetre au dus la jefuirea magaziilor militare apoi a conacelor moşierilor a înstăriţilor ... tulburarea ordinei publice s-a semnalat la Topliţa, Fîntînele, Sîngeorgiu de Pădure, Sovata, Miercurea-Niraj, Band, Periş[8]."

---

[3] *Arhivele Statului Mureş, fond Scaun Mureş, Col. Horea,* nr. 135/1784.

[4] Ioan Ranca, *Afirmarea ideii de unitate naţională şi de continuitate a românilor de pe Valea Mureşului şi de pe Cîmpia Transilvaniei în anul 1848,* în *Marisia,* VI, p. 279.

[5] *Ibidem,* pp. 276—277.

[6] Ioan Ranca, *Manifestări de solidaritate a populaţiei de pe Valea Mureşului superior cu acţiunile militare ale României în timpul Războiului de independenţă,* în *Tribuna mureşeană a muncii politico-educative* nr. 2, 1977, pp. 65—68.

[7] Viorel Grama, *Lupta românilor de pe Valea Mureşului pentru păstrarea fiinţei lor naţionale,* Mss, la *Arhivele Statului Mureş.*

[8] *Arhivele Statului Mureş, fond. Pref. jud. Mureş,* Prezid. Nr. 5901/9 noiembrie 1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Concomitent cu acţiunile de jaf şi incendiere are loc izgonirea notarilor şi a reprezentanţilor autorităţii de stat austro-ungare. La 7 noiembrie 1918 populaţia întregului sat din Beica de Jos, Hodac şi Ibăneşti a atacat şi alungat pe notarii comunali[9], la fel s-a întîmplat la Band cu două zile înainte cînd viaţa notarului a fost pusă în pericol. Lupte deschise în această ultimă localitate între gărzile pretorilor şi populaţia răsculată produc victime omeneşti. Trei ţărani cad morţi, 20 răniţi şi peste 200 sînt arestaţi. Şi la Rîpa de Jos şi de Sus (azi Vătava) care erau deservite de un singur notariat, populaţia răzvrătită pedepseşte cu moartea pe notar pe motivul că a terorizat văduvele şi orfanii frustrîndu-i de ajutoarele acordate de stat[10]. Concomitent au devastat şi incendiat sediul notariatului distrugînd şi arhiva.

În comuna Suseni cu o populaţie predonderent românească rezultă din protocolul întocmit că după 200 de ani de oprimare, înlocuind pe vechii slujbaşi cu oameni noi puşi din popor, populaţia românească a reuşit să-şi numească un primar din sînul propriei naţiuni[11].

Situaţia revoluţionară ia amploare spre jumătatea lunii noiembrie 1918, cînd, peste 300 de ţărani români şi maghiari, au atacat fabrica de cherestea din Răstoliţa[12]. La 21 noiembrie 1918 populaţia din Sovata, înarmată a devastat magaziile de alimente, de lemne de foc aparţinînd comandamentului militar. La Şerbeni, Gălăţeni au fost atacaţi şi preoţii mai înstăriţi, iar la Voivodeni şi Curticap în fruntea răscoalelor se aflau foştii prizonieri. Faptele relatate pun în evidenţă atmosfera revoluţionară dominantă din 1918 în fostul judeţ Mureş-Turda. Ţărănimea ajutată de orăşenime, muncitori sau meseriaşi, sărăcime, se războiau cu reprezentanţii puterii burghezo-moşiereşti, înlăturau vechile organe ale puterii de stat austro-ungare. Distrugerea conacelor exprima dorinţa de a alunga pe moşieri, de împărţirea pămîntului acestora, de acapararea lui. Înlăturînd vechile autorităţi corupte, pe moşieri şi reprezentanţii lor, mişcarea ţărănească din 1918 a subminat din temelii baza asupririi naţionale.

Luptele revoluţionare din toamna anului 1918 din Transilvania, au înlăturat vechiul aparat de stat austro-ungar şi au creat condiţiile desăvîrşirii unităţii naţionale a poporului român.*

Dacă sub aspect documentar reflectarea evenimentelor de pînă acum este bogat ilustrată în fondurile arhivistice, în schimb, nu acelaşi lucru se poate spune despre reflectarea în arhivele oficialităţilor a acţiunii de organizare politică naţională a românilor de pe Valea Mureşului şi de pe Cîmpie, care la începutul lui noiembrie 1918 îşi vor constitui un organism propriu *Consiliul Naţional Român din Reghin.*

---

[9] *Ibidem*, Nr. 13.022/7 noiembrie 1918.

[10] *Ibidem, Colecţia de doc. a fil.* nr. 148.

[11] *Parohia ortodoxă română Suseni, fond Paroh. gr. cat.* CNR. nr. 92.

[12] *Arhivele Statului Mureş, Ibidem*, nr. 5928/1918.

* Situaţia revoluţionară pe ansamblul judeţului Mureş-Turda, în noiembrie-decembrie 1918 este redată pe larg în I. Ranca şi I. Chiorean, *Date privind activitatea consiliilor naţionale române şi mişcările ţărăneşti din fostul judeţ Mureş-Turda în noiembrie 1818*, în *Apulum*, VII/II, pp. 412—422.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Beneficiem însă, pentru reflectarea acestei importante activităţi, de bogate izvoare memoralistice, asupra cărora ne propunem să stăruim în cele ce urmează.

Printr-o coincidenţă fericită — şi nu se putea să fie altfel — autorii izvoarelor memorialistice mureşene sînt ei înşişi iniţiatorii, organizatorii şi conducătorii mişcării naţionale româneşti pentru Unirea Transilvaniei cu România.

Primul dintre cei care s-au gîndit să noteze „pro memoria" desfăşurarea evenimentelor din zilele febrile ce marcau apropierea actului Unirii de la 1 decembrie 1918 a fost EMILIAN ANTAL fiu al Văii Mureşului care sub titlul „Zilele fierbinţi din noiembrie-decembrie 1918[13]" ne-a lăsat descrierea nelipsită de farmecul amintirilor tinereţii, a celor ce s-au petrecut pe aici, atunci. În ordinea cronologică a redactării izvoarelor de care ne ocupăm este *Ioan Chinezu,* tînărul student, al cărui nume onorează şi azi frumoasa aşezare Sîntana de pe vatra Mureşului, prieten şi coleg de studii cu Emilian Antal, ambii studenţi la Universitatea din Budapesta şi membri de frunte ai societăţii studenţeşti „Petru Maior" de acolo.

Am reţinut pentru plasticitatea şi valoarea estetică a textului „Gînduri pentru ziua Unirii"[14] publicat ca editorial în „Gînd românesc", revistă de cultură editată de „Astra" ce apărea în Clujul interbelic şi s-a aflat în tot acest timp sub binefăcătoarea orientare a acestui strălucit fiu al Văii Mureşului.

Redactate ceva mai tîrziu pe baza unor notaţii zilnice contemporane evenimentelor sînt şi memoriile intitulate „Şi eu am fost la Alba Iulia (1 decembrie 1918)"[15] ieşite de sub pana iscusită a unui înzestrat notar comunal *Petru A. Boţeanu* din Vătava (Rîpa de Sus).

Vasile Berbecar-Muntenescu[15/a] înflăcărat patriot mureşean, activist al „Astrei" şi fruntaş naţional, internat politic în lagărele din nordul Ungariei în timpul primului război mondial ocupă un loc aparte în memorialistica mureşeană dacă apreciem ca veritabile file memorialistice producţiile poetice editate în volum, între care „Temniţa din Tîrgu-Mureş", şi „Fug notarăşii", care ni se par realizate nu numai sub aspectul rafinamentului poetic dar şi sub acela al redării faptului istoric în toată plenitudinea lui.

Mai putem menţiona între creaţiile memorialistice mureşene, la o oarecare distanţă calitativă şi informativă producţiile memorialistice ale unor participanţi la Adunarea de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918, aflaţi în viaţă cu prilejul semicentenarului Unirii în 1968: *Onoriu Sava*[16], delegatul comunei Lunca Tecii; *Ioan Banciu*[17], muncitor tîmplar, membru

---

[13] *Ibidem, Col de doc. a fil. nr.* 522.

[14] Ion Chinezu, *Gînduri pentru ziua Unirii,* în *Gînd Românesc,* anul IV, nr. 12 decembrie 1936, pp. 571—576.

[15] *Arhivele Statului Mureş, Ibidem.*

[15 a] V. B. Muntenescu, *Din temniţă şi exil,* Solovăstru, 1930.

[16] *Arhivele Statului Mureş, Colecţia de doc. a fil.* nr. 522.

[17] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

al P.S.D., delegat ales în cercul electoral Gorneşti, *Zbîrcea Simeon* fost primar în Stînceni şi *Cadar Andrei*[19], fruntaş al satului Stînceni, fost deportat politic în nordul Ungariei în timpul primului război mondial.

Manifestînd predilecţie pentru literatură şi frumos încă din fragedă copilărie, dascălii satului îndreaptă paşii lui Emilian Antal spre şcoli mai înalte, unde se bucură de aprecierea unanimă a profesorilor şi a colegilor săi. Cum însuşi menţionează în memoriile sale „În toamna anului 1918 mă aflam ca student în al doilea an la Universitatea din Budapesta"[20]. Calităţile umane şi larga popularitate de care se bucura în rîndul studenţilor îl aşează la puţin timp după sosirea la Budapesta, încă de la constituirea ei, în fruntea societăţii studenţeşti „Petru Maior". În două odăiţe sobre din cartierul Fundaţiei Gojdu din Budapesta, unde societatea studenţească îşi avea sediul tăinuit, grupul celor mai activi dintre ei, din care nu lipsea Emilian Antal, savurau cu satisfacţie ştirile despre înfrîngerea Puterilor Centrale care le aduceau nebănuite bucurii „ca tineri, cu sufletul treaz la tot ce putea privi viitorul neamului românesc urmăreau evenimentele şi ştirile de pe front, forţîndu-ne să citim tot ce se ascundea prin ştirile comunicate oficial. Cu astfel de preocupări se înţelege că toate întîlnirile săptămînale de la Societatea ‚Petru Maior', oricît ne forţam să le păstrăm caracterul cultural, se transformau în dezbateri politico-naţionale"[21]. Autorul redă încordarea care domina tinerimea română din Budapesta în timpul sesiunii parlamentului maghiar ce-şi reluase lucrările, umplînd zi de zi galeriile sălii de şedinţă, spre a fi prezenţi la memorabilul eveniment, în care se va da citire declaraţiei de autodeterminare a naţiunii române din Transilvania. Cu o întîrziere de 4 zile, determinată de seria interpelărilor opoziţiei la adresa Ministrului-preşedinte Tisza István, învinuit de pierderea războiului şi dezastrul Ungariei, citirea declaraţiei are în sfîrşit loc.

S-a declarat dreptul la autodeterminare a poporului român din Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş, fapt care a determinat un val de nesfîrşite proteste „nouă ne creştea inima de bucurie de cele ce auzeam din declaraţie şi aplaudam după fiecare propoziţie ce reuşea să o citească. A fost o zi mare pentru noi! Acum eram convinşi că odată cu prăbuşirea Imperiului austro-ungar, Ardealul se va uni cu România!"[22].

Cu o putere de sinteză rar întîlnită Emilian Antal redă în partea I-a a memoriilor ce ne-a lăsat, strădaniile depuse de el împreună cu Ioan Chinezu, Sabin Manoilă şi Popovici, pentru redactarea manifestului tinerimii române din Budapesta. Redă apoi întîlnirile cu conducătorii mişcării naţionale aflaţi la Budapesta; Cicio Pop, Vasile Goldiş ş. a. la una din aceasta, ţinută la Hotelul Jagerhorn s-a hotărît ca toţi studenţii să se organizeze în echipe şi reîntorcîndu-se pe plaiurile natale să cutreiere

---

[18] *Ibidem.*
[19] *Ibidem.*
[20] *Ibidem.*
[21] *Ibidem.*
[22] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

satele, vestind poporului necesitatea organizării şi sprijinirii acţiunilor de unire. Emilian Antal reîntors în Transilvania, la Cluj, ia contact cu mişcarea de aici, condusă de Amos Frîncu, apoi asistă la constituirea Consiliului Naţional Român din Cluj, la depunerea jurămîntului sub steagul românesc, la manifestaţiile de stradă ale entuziaştilor patrioţi români. Între timp una din tipografiile clujene tipărea apelurile şi instrucţiunile pentru organizarea sfaturilor şi a gărzilor naţionale.

„Încărcaţi cu manifeste am plecat. Chinezu a coborît la Tîrgu Mureş, iar eu la Reghin, urmînd ca fiecare să luăm legătura cu fruntaşii români din aceste oraşe şi să ne îndeplinim misiunea de organizare a sfaturilor şi a gărzilor naţionale"[23]. La Reghin însă, fruntaşii români erau organizaţi în urma îndrumărilor primite prin ziarul „Românul" din Arad. Consiliul Naţional judeţean se constituise pentru întreg comitatul Mureş-Turda, avînd în frunte pe Vasile Duma, Ariton Popa şi dr. Ioan Harşia. Memorialistul redă în continuare entuziasta activitate depusă în compania C.N.R. din Reghin, cutreierînd satele dintre Reghin şi Deda pentru înfiinţarea sfaturilor şi gărzilor naţionale. Rămînînd în Reghin pînă în 20 noiembrie, memoriile vor reda începînd cu această dată activitatea desfăşurată de Emilian Antal în Topliţa şi în împrejurimi, unde se străduieşte de asemenea să fie util mişcării naţionale româneşti. Ideea centrală a părţii finale a memoriilor este intrarea armatei române în Transilvania, primirea ei la Topliţa şi rolul jucat de memorialist în aceste acţiuni.

Destinul a făcut ca cel de-al doilea memorialist mureşean, *Ioan Chinezu* să fi trăit în aceeaşi ambianţă spirituală în cercul tinerimii române din Budapesta, împreună cu Emilian Antal. De aceea împletirea faptelor şi gîndurilor ce i-au stăpînit, în toamna anului 1918, a făcut ca şi memoriile sale să redea, în linii generale cam aceleaşi episoade şi fapte.

Îmbrăţişînd cariera literară, Ioan Chinezu a redat faptele spiritualizate, ridicate la nivel de simbol, posedînd arta scriitorului versat, şi pentru el „... ziua de 1 decembrie 1918 îşi va păstra înţelesul ei de minune înfăptuită sub privirile muritorilor ... aşteptată din neam în neam cu deznădăjduită şi potolită credinţă"[24].

Etapa următoare redată de memorialist este întîlnirea cu şefii mişcării naţionale, în capitala Ungariei, apoi activitatea desfăşurată după părăsirea Budapestei, la Cluj cu cele petrecute acolo în timp ce Amos Frîncu intenţiona să organizeze aici Consiliul Naţional Român provincial.

Îmbogăţindu-şi textul cu consideraţii despre tratativele de la Arad pe care Emilian Antal nu le redă, Ioan Chinezu aduce un plus de informaţie redat cu o plasticitate caracteristică. În continuare textul lui Chinezu trece în tărîmul filozofic, făcînd consideraţii sociologice şi estetice despre Adunarea de la 1 decembrie 1918, de la Alba Iulia şi, generalizînd, arată influenţa binefăcătoare asupra întregului popor român.

O scădere a textului la care ne referim este însăşi ocolirea cu bună

---

[23] *Ibidem.*
[24] *Ion Chinezu, op. cit.* p. 571.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ştiinţa, pentru a nu-şi releva meritele, a activităţii desfăşurată după sosirea de la Cluj în satul natal.

Petru A. Boţeanu, fruntaş politic echilibrat, care s-a menţinut în limita bunei cuviinţe ţărăneşti, se trage din aceeaşi comună cu Simeon Mîndrescu şi este dotat, ca şi acesta din urmă, cu reale calităţi literare, fiind o fire sensibilă şi aplecată spre frumos. Acest lucru degajă şi textul memoriilor ce ne-a lăsat care se vreau datorită formei autobiografice, mai întîi de toate un „curriculum vitae".

Primul război mondial îl transportă şi pe el ca pe mulţi alţi români ardeleni spre a-l aşeza în tranşeele de pe frontul italian, fiind sortit să lupte pentru o cauză pierdută împotriva aliaţilor naţiunii sale.

Cînd fronturile s-au risipit şi puhoiul soldaţilor şi prizonierilor se îndrepta spre casă, Petru A. Boţean este printre ei. „Sosind acasă în Dumbrava, am aflat lumea satelor din întreg ţinutul în mare fierbere[25]... Autorităţile administrative se hărniceau căsnindu-se să-şi întărească dominaţia prin gărzi populare plătite de stat... O astfel de gardă s-a format şi în Rîpa de Sus, cuprinzînd în ea şi pe jandarmii unguri cu ajutoarele lor. Aceşti jandarmi au împuşcat un fecior de pe front pe motiv că n-a vrut să-şi predea arma cu care venise. Acest incident a aprins răscoala celor două comune (Rîpa de Sus şi de Jos) populaţia alungînd jandarmii şi administraţia urgurească, distrugînd birourile şi chiar o parte a edificiilor publice"[25/a]. Între primele fapte întreprinse în comună, memorialistul redă înarmarea gărzii naţionale româneşti cu armele destinate gărzii solgabirăului „Am stăvilit pornirile, înfiinţînd în fiecare comună comisie care să ia la proces-verbal toate plîngerile"[26]. Sînt redate apoi atribuţiile pe care a fost nevoit să le îndeplinească. „Avînd sub comanda mea gărzile naţionale române din comunele Dumbrava, Rîpa de Sus, Rîpa de Jos şi Huduc, şi controlînd gărzile comunelor Porceşti, Morăreni şi Pietriş, am introdus ordine trebuind să fiu şi judecător şi inginer silvic şi de toate, de toate şi pentru toţi, ziua, noaptea, pe orice vreme, cu multă răbdare şi dăruire, în permanent risc"[27].

În afara valorii lor documentare şi a bogăţiei de date cu care operează, o notă calitativă a memoriilor este dată şi de faptul că respectînd succesiunea evenimentelor, autorul, omul cel mai influent din triunghiul celor trei sate Dumbrava, Vătava şi Rîpa de Jos a cuprins toate frămîntările poporului, fiind cel mai informat om din împrejurimi. O bună parte din memorii se referă la marea zi a Unirii, redînd numele celor care au participat la Alba Iulia, încheind şirul acestora cu concluzia că: „Ar fi mers la Adunare toată lumea dar circulaţia feroviară pe Mureşul de Sus era foarte redusă"[28].

Fiind rechemat în sat înaintea încheierii adunării, organizează o mare serbare comemorativă la „Podăşel" locul unde au fost ucişi şi îngropaţi

---

25 *Arhivele Statului Mureş, Ibidem.*
25 a *Ibidem.*
26 *Ibidem*
27 *Ibidem.*
28 *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în 1849 cei 40 de români aflaţi ca ostatici în mîna trupelor secuieşti după care „... am tălmăcit glasul şi porunca vremii, rostul Adunării de la Alba Iulia şi importanţa hotărîrii, jurînd toţi credinţă Patriei Române, iubire şi înfrăţire, fără să urîm pe alţii, dragoste tuturor celor care vor fi alăturea de noi în munca pentru progresul patriei. Cu consimţămîntul Adunării — pe termen de un an — am introdus salutul ‚Trăiască România Mare' cu răspunsul ‚Şi noi într-însa' "[29].

Făcînd o retrospectivă a funtaşilor satelor pe care le-a condus, Petru A. Boţean concluzionează „Subliniez vrednicia din 1918 a părintelui Alexandru Niculescu, ginerele păr. Ioan Branea din Aluniş care administra şi Dumbrava, preşedintele Comitetului Naţional, păr. Augustin Botean vicepreşedinte, înv. Victor Oprea ca secretar, doamna Popescu organizînd femeile şi ca o mamă bună — calmînd toată lumea dar este vrednică de laudă ţinuta întregii populaţii în aceste sate, stăpînindu-se şi evitînd abuzurile. Păr. I. Popescu ne-a fost apoi frate în toate operele de program avînd partea leului în construirea... şcolii. Subliniez şi vrednicia înv. dir. Ştefan Sulariu din Rîpa de Sus, Ilinca Sulariu din Rîpa de Jos şi preot Filip Covrig, înv. Maior Laurenţiu din Huduc"[30].

Memoriile redau apoi momentele intrării armatei române ce sosea trecînd munţii dinspre Topliţa.

În încheierea memoriilor sale, Petru A. Boţeanu redă izvoarele de care s-a folosit la redactarea lor, cît şi locul unde ar trebui să se păstreze documentele oficiale ale acestei zbuciumate perioade ale trecutului acestor locuri. Prin elementele de detaliu şi amănuntele pe care le cuprind, cît şi prin arta redării şi limpezimea descrierii, memoriile păstrate de la Petru A. Boţeanu constituie un document de certă valoare documentară. Caietul de note săptămînale a evenimentelor din octombrie 1918 pînă în primăvara anului 1919 completat de el şi lăsat în arhiva comunei Vătava[31] constituie dovada memoriilor cu evenimentele la care se referă.

Vasile Berbecar-Muntenescu figură proeminentă mureşeană interbelică, învăţător sătesc în Solovăstru şi în alte localităţi, poet şi animator cultural al Văii Mureşului este victima internărilor politice din 1916—1918 în nordul Ungariei, dincolo de Sopron. Ororile internărilor şi caracterul lor de masă în privinţa elementului românesc din Transilvania i-au radicalizat spiritualitatea, fiind încă din timpul internării un colaborator al ziarelor „Drapelul", „Unirea" şi chiar a „Foii Poporului" din Budapesta în care publică „Sub proprie subscriere cîteva lucrări spre a rămînea barăm atîta amintire de lacrămile ce am vărsat"[32].

Vasile B. Muntenescu publică cîteva plachete de poezie în care revine adesea la evenimentele primului război mondial şi al măreţului act al Unirii care l-au consacrat ca luptător naţional şi i-au inspirat pana în anii ce-au urmat scriind o poezie patriotică militantă.

---

[29] *Ibidem.*
[30] *Ibidem* — Azi satul Maioreşti, jud. Mureş.
[31] *Ibidem.*
[32] Vasile Berbecar Muntenescu, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Reţinem pentru tema lucrării noastre placheta „Din temniţă şi exil" (1916—1918), editată la Solovăstru în 1930, care se deschide cu poezia „Temniţă din Tîrgul Mureş" conţinînd multe evocări din perioada internărilor politice a românilor ardeleni în nordul Ungariei, cum sînt: „Doamnelor române din exilul de la Lacul Fertő", „Cruce de la Feromegyes", „Dacă port cămaşă neagră", „Bisericuţă din deal", „Munţilor noştri", „Un praznic cu lacrimi", şi „Fug notarăşii".

„Temniţă din Tîrgul Mureş" poezia cu care se deschide placheta a fost scrisă la 7 septembrie 1916 abia la trei săptămîni de la încheierea neutralităţii şi intrarea României în război, perioadă scurtă în care autorităţile austro-ungare, drept represalii organizează masive arestări în vederea deportării populaţiei româneşti din Transilvania. Pentru populaţia judeţului Mureş-Turda lagărele de triere s-au stabilit la Tîrgu Mureş. Fruntaşii vieţii politice româneşti au fost însă încarceraţi provizoriu în închisorile din oraş şi cum majoritatea captivilor arestaţi din satele judeţului au fost preoţi şi învăţători, mulţimea acestora l-a inspirat pe autor scriind:

„Temniţă din Tîrgul Mureş,
Cum eşti azi plină plinuţă,[33]
. . . . . .

Vizionar îndrăzneţ şi talentat, Vasile B. Muntenescu redă zilele eliberării ce trebuie să urmeze acestei perioade grele poporul român.

„Să sosească — odată ziua
Cea dorită de-o vecie
Şi sub mîndra ta cupolă
Să slujesc o liturghie"[34].

Autorul presupune că sfîrşitul războiului va marca eliberarea desăvîrşită a naţiunii lui, desfiinţarea închisorilor şi a lagărelor de vreme ce doreşte ca sub cupola închisorii prin care a trecut la începutul internănii sale „Să slujească o liturgie"[35] fiindcă

„Rugăciuni, rîuri de lacrimi,
Te-au sfinţit de orice rele"[36].

Dotat cu spiritul previziunii marilor vizionari, Vasile B. Muntenescu încheie poezia, „Temniţă din Tîrgul Mureş" cu versurile transformate în deziderat naţional:

„Şi-n piaţă să se-ntindă
Hora noastră cea măreaţă

---

33 *Ibidem.*
34 *Ibidem.*
35 *Ibidem.*
36 *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Doamne dă ca la-cel praznic
Să pot fi şi eu în viaţă"[37].

Poetul are în vedere frumoasa piaţă a Tîrgu Mureşului în care poporul român eliberat, ca urmare a jertfelor dintr-un război drept şi nemilos să poată juca o îndreptăţită horă a unirii cu fraţii de peste munţi.

Poeziile care urmează în volum redate cu fineţe şi veritabil talent, constituie etape ale unui îndelungat proces de detenţie politică pregătit cu minunţiozitate poporului român din Transilvania de către autorităţile austro-ungare, drept represalii pentru intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale. Sînt punctaţi cu producţii poetice anii 1916, 1917 şi 1918. Poezia cu cea mai accentuată funcţie social-politică din volum este „Fug notarăşii"[38] scrisă în 1918 după întoarcerea autorului din exil, care reflectă destrămarea autorităţii de stat austro-ungare, primii paşi ai revoluţiei, înlocuirea vechii administraţii săteşti reprezentată de notarăşii comunali[39]. Fenomenul înlăturării vechii administraţii este specific, aşa cum am arătat în partea introductivă, primei decade a lunii noiembrie 1918 şi este redat cu un talent veridic puţin acidulat de tenta satirică pe care o imprimă versului:

„Fug notarăşii din sate,
Tremurînd o iau la fugă;
Propriile lor păcate
Dintre noi azi îi alungă"[40].

Autorul se referă desigur la nelegiuirile practicate în greii ani de război de către notarii comunali adevăraţii îmbogăţiţi de război, la averile strînse din ajutoarele necinstit administrate ce soseau pe seama invalizilor, orfanilor şi văduvelor de război. Odată cu destrămarea fronturilor se înapoiază la vetre soldaţii rămaşi în viaţă şi prizonierii Puterilor Centrale. Auzind nedreptăţile săvîrşite cu familiile lor de către autorităţile de stat în frunte cu notarii, încearcă răzbunări motivate sau în cel mai rău caz izgonirea din comune a celor abuzivi.

„Fug notarăşii în lume
Ne-alungaţi o iau la fugă,
Iar ai noştri, azi, cu glume,
Îi petrec şi îi alungă

Mergeţi fără calde strîngeri
Şi îmbrăţişări

---

[37] *Ibidem.*
[38] *Ibidem.*
[39] În sistemul de administrare a comunelor, anterior anului 1918, primarul, subprimarul şi membrii consiliului comunal reprezentau, în general, interesele obştii, iar notarul era reprezentantul guvernului sau al autorităţii de stat.
[40] *Arhivele Statului Mureş, Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dar mergeţi;
Lacrimile-atîtor plîngeri
N-aţi putea să le mai ştergeţi

Mergeţi sbiri fără-ndurare
Îngrăşaţi de-a noastră trudă
V-a ajuns ziua dreptăţii
Cu răsplata ei cea crudă"[41].

Vasile B. Muntenescu n-a lăsat izvoare memorialistice în stricta accepţiune a cuvîntului şi nici nu s-a referit în ceea ce ne-a lăsat direct la actul Unirii de la 1 decembrie 1918. Dar actul Marii Uniri de la 1918 este de neconceput fără jertfele nenumărate ale intelectualităţii răpită maselor populare şi trimisă în lagărele de deportare din nordul Ungariei. Tot aşa actul Unirii de la 1 decembrie 1918 nu poate fi conceput fără fenomenul revoluţionar marcat de alungarea autorităţilor de la începutul lui noiembrie 1918 redat într-o formă atît de sugestivă în poezia „Fug notarăşii".

Rîndurile de mai sus prin tot ce conţin ele mai profund subliniază odată în plus concluziile din Programul P.C.R. „Realizarea acestui deziderat istoric vital a fost rodul luptei maselor largi populare, a muncitorimii, ţărănimii, intelectualităţii, a cercurilor înaintate ale burgheziei, a principalelor clase şi păturI ale societăţii, opera întregului popor, a întregii naţiuni. Istoria demonstrează că formarea statului naţional unitar român nu a fost rezultatul unui eveniment întîmplător, de conjunctură, al înţelegerilor intervenite la masa tratativelor; tratatul de pace n-a făcut decît să consfinţească o situaţie de fapt, creată de lupta maselor populare. Unirea Transilvaniei cu România a constituit înfăptuirea firească a năzuinţei seculare de unitate a poporului nostru, a visului pentru care au luptat şi s-au jertfit nenumărate generaţii de înaintaşi, împlinirea unei necesităţi obiective a însăşi dezvoltării istorice"[42].

În sfîrşit, unul din memorialiştii mureşeni mai puţin cunoscuţi pînă acum care ne-a lăsat pagini de reconstituire a unor evenimente tumultuoase care aveau să schimbe destinele României este *Laurean Someşan.*

Într-un articol cu caracter memorialistic* Laurean Someşan (fost profesor universitar de geografie, actualmente pensionar la Braşov) reconstituie drumul parcurs din satul natal Monor (jud. Bistriţa-Năsăud) spre Alba Iulia ca delegat participant la Marea Adunare Naţională de la 1 decembrie 1918. Împreună cu alţi delegaţi, tînărul de 19—20 de ani porneşte într-un tren din Reghin spre Tîrgu Mureş, Războieni şi apoi cu alt tren în direcţia spre Alba Iulia, unde asistă la desfăşurarea actului de proclamare a Unirii Transilvaniei cu România.

---

[41] *Ibidem.*
[42] *Programul P.C.R.* pag. 37.
* Manuscris în posesia autorului, care va vedea în curînd lumina tiparului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Autorul articolului inedit se arată foarte impresionat de prezenţa unei mase uriaşe de oameni care ascultau cuvîntările pronunţate de reprezentanţii delegaţi din partea Comitetului Naţional Român care de pe tribune postate ici-colo, în masa mulţimii explicau şi prezentau programul adoptat de Comitetul Naţional Român. Mulţimea aclamă cu un entuziasm de nedescris momentul cînd Vasile Goldiş a declarat oficial Unirea Transilvaniei cu România şi a expus pe scurt perspectivele de dezvoltare care se deschid românilor din Transilvania, integraţi astfel într-un stat unitar, aşa după cum a năzuit în decursul secolelor să fie înfăptuit. Mulţimea plină de entuziasm şi de o bucurie fără margini a primit cu urale şi aclamaţii hotărîrea care s-a anunţat de a se forma un guvern naţional provizoriu în Transilvania spre a reprezenta năzuinţele politice şi naţionale ale tuturor românilor din Transilvania şi Banat.

Autorul precizează că marea masă a mulţimii care cuprindea tot orizontul pe locul unde înainte vreme a fost chinuit sub roată Horea, era compusă din delegaţi şi mai ales ţărani în portul lor popular veniţi din diferite comune cu steaguri şi pancarde cu indicarea localităţii respective. O mulţime de militari care veniseră după încetarea focului de pe front s-au grăbit să fie şi ei prezenţi la acest eveniment istoric. Deşi era o zi de iarnă geroasă, mulţimea a stat cu răbdare, plină de voioşie şi conştientă că participă la împlinirea unui fapt istoric hotărîtor pentru viitorul tuturor românilor. Între delegaţii participanţi şi grupurile de săteni veniţi cu „Credenţionale"** erau difuzate şi circulau în acele momente ici-colo diferite manifeste cu caracter mobilizator.

Deosebită impresie asupra mulţimii mărturiseşte autorul a făcut cuvîntarea istorică a lui Vasile Goldiş[43].

Cu toate că şi-au scris amintirile ulterior evenimentelor, nu putem omite înserările sincere ale unor simpli participanţi de pe Valea Mureşului la Adunarea de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918.

Din însemnările delegatului român *Onoriu Savu* din Lunca Tecii participant la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918 desprindem următoarele:

„În ziua de 30 noiembrie 1918 am plecat şi subsemnatul la Alba-Iulia împreună cu Boaru Eugen notar public, Nicolae Solomon Aron... din Teaca şi mulţi alţii... plecînd cu trenul din Teiuş, soldaţii... după pornirea trenului spre Alba Iulia au împuşcat pe un stegar român, care a scos pe fereastră afară tricolorul naţional român. Stegarul a fost înmormîntat la Alba Iulia.

...La 1 decembrie 1918 s-a deschis Marea Adunare Naţională sub prezidenţia domnului Gheorghe Pop de Băseşti. La această adunare naţională a venit din Bucureşti şi domnul profesor Nicolae Iorga. În această mare adunare s-a hotărît alipirea fără condiţiuni la Ţara Românească a Ardealului, Banatului, Crişanei şi Maramureşului.

** Imputernicire tipărită pentru delegaţii care au luat parte la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918.

[43] Laurean Someşan, *Notiţe memorialistice din 1918*, Mss. în posesia autorului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

După ce Marea Adunare a luat sfîrşit ne-am reîntors acasă. În gara Tîrgu Mureş făcea de gardă dorobanţul român. Nicolae Solomon Aron... a coborît din vagon, s-a dus la dorobanţ, l-a îmbrăţişat şi sărutat zicîndu-i: ,abea am aşteptat să ajung din Alba Iulia ca să sărut pe dorobanţul român. De acum pot să mor, să trăieşti dragă. După două săptămîni el a şi murit în Teaca"[44].

Ioan Banciu, muncitor tîmplar relatează momente înălţătoare din zilele fierbinţi pregătitoare Marii Uniri. În Adunarea poporală din 20 noiembrie 1918 din Reghin a fost propus ca delegat pentru Alba Iulia. Drumul a fost anevoios. Mersul trenurilor era dereglat, vagoanele ticsite de călători, liniile blocate de transporturi militare în retragere din România ale mareşalului Mackensen încărcate cu oameni şi pradă. Călătorise împreună cu nepoata de 17 ani şi nepotul de 14 ani, pe care nici mama lor nu i-a putut împiedica să urce odată cu potopul de lume de pe peron. La Teiuş peronul gării era o mare de capete. „Cînd trenul nostru împodobit cu tricolorul românesc s-a pus în mişcare, întregul peron, ca electrizat, a izbucnit în urale şi strigăte de ,Trăiască', ceea ce a indignat pe cîţiva soldaţi... care au tras în pereţii vagonului cîteva gloanţe, însă din fericire au rămas fără urmări. Comisia de incartiruire din gara Alba Iulia ne-a cazat în localitatea Vinţul de Jos situată la vreo 5 km depărtare.... Primiţi foarte bine la o familie de bătrîni, aceştia ne considerau drept magi prevestitori ai unui mare viitor pentru neamul românesc şi în timp ce bătrîna era ocupată să asigure nepoatei condiţiuni optime pentru odihnă, bătrînul m-a reţinut pînă după miezul nopţii povestind şi comentînd evenimentele din ţară şi din lumea mare.

După o mică gustare în dimineaţa zilei de 1 decembrie 1918 am mulţumit cum se cuvenea bunelor noastre gazde şi însoţiţi de bătrîni pînă la podul de peste Mureş ne-am îndreptat în marş forţat spre Alba Iulia, unde totuşi am ajuns prea tîrziu.

Neputinţa de a fi putut participa direct şi în condiţiuni normale la lucrările de la acea istorică şedinţă, mă derutase complet dar neputînd îndrepta lucrurile m-am resemnat.

Însoţit de cei doi nepoţi am colindat cetatea şi reduta vizitînd tot ce prezenta interes şi am admirat armata ardeleană formată pentru această rară ocazie din cei mai frumoşi feciori ai moţilor lui Avram Iancu, care aliniaţi cu arma la umăr de-a lungul căilor de acces în portul lor uniform, făcea o impresie de neuitat. Pretutindeni forfotă mare.

În acea însemnată zi, oraşul cetate, frumos împodobit, înscria încă un act însemnat, pe răbojul său istoric.

În ziua următoare am făcut cale întoarsă la Reghin. Ajunşi în staţia Luduş am făcut cunoştinţă cu primul tren militar românesc. În gara Tîrgu Mureş patrulau deja soldaţi din armata română!... Cînd am pus piciorul în Reghin ningea din belşug. În oraşul pavoazat cu drapele româneşti tocmai cantonase regimentul 27 infanterie Bacău, care ocupase toate clă-

---

[44] *Arhivele Statului Mureş, Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dirile publice, iar pe străzi circulau primele patrule militare româneşti"[45].

La sfîrşitul acestor rînduri despre izvoarele memorialistice mureşene privind Unirea Transilvaniei cu România se impun cîteva consideraţii.

În primul rînd autorii lor sînt fii ai Văii Mureşului, ei înşişi conducători ai mişcării naţionale pentru unire. Materialul faptic de inspiraţie a fost prin urmare nemijlocitul lor contact cu masele populare pe care le-au organizat şi le-au condus, ceea ce imprimă o notă calitativă superioară modestelor lor lucrări memorialistice. Fiind scrise cu mult suflet, unele la cîţiva ani de la eveniment, ele umplu un gol resimţit de care actele oficiale seci păstrate sporadic şi întocmite de funcţionarii vechiului regim privează fenomenul istoric.

Aşa cum este îndeobşte cunoscut în posesia numai a arhivelor oficiale, fără izvoare memoralistice la care ne-am referit, istoria luptelor maselor populare de pe Valea Mureşului şi din Cîmpia Transilvaniei nu s-ar fi putut scrie cu deplin succes.

Este meritul celor cîţiva memorialişti mureşeni, că au îmbogăţit, cu bună ştiinţă, prin filele memorialistice ce ne-au lăsat, fenomenul istoric local atît de bogat în evenimente, pentru care generaţiile prezente şi viitoare sînt îndreptăţite să le perpetueze exemplul.

MURES-ER MEMOIRENSCHREIBER ÜBER DIE VEREINIGUNG TRANSSILVANIENS MIT RUMÄNIEN IM JAHRE 1918

(Zusammenfassung)

Anhand von in den letzter Zeit im Eigentum des Staatsarchivs Mureş eingetretene Dokumente versucht die Verfasserin die wichtigsten Aspekte hervorzuheben. Es werden die Memoiren von Ioan Chinezu, Emilian Antal, Petru A. Boţianu, Vasile Berbecar Muntenescu sowie auch andere die nach dem Ereignis von verschiedenen Delegierten an der grossen Nationalversammlung von Alba Iulia am 1 Dezember 1918, verfasst wurden, gründlich analysiert.

Aus jedem Dokument ist der Volkscharakter und die Einstimmigkeit im Denken und Willen deren die für die Gründung des rumänischen modernen Nationalstaates gekämpft haben, deutlich ersichtlich.

[45] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DOCUMENTE ŞI MĂRTURII PRIVIND UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA — 1 DECEMBRIE 1918 — ÎN ZONA REGHINULUI

MARIN ŞARA, LEON MIRCEA

Sărbătorind anul acesta 60 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România, aducem un omagiu tuturor acelor care, de-a lungul veacurilor, au luptat, sacrificîndu-şi chiar viaţa, pentru unitatea şi libertatea poporului român. Aşa cum precizează Programul partidului nostru, „Unirea Transilvaniei cu România a constituit înfăptuirea firească a năzuinţei seculare de unitate a poporului nostru, a visului pentru care au luptat şi s-au jertfit nenumărate generaţii de înaintaşi, împlinirea unei necesităţi obiective a însăşi dezvoltării istorice"[1].

Noi, locuitorii din zona Reghinului, ne mîndrim că în fiecare din momentele cruciale ale istoriei patriei noastre s-au ridicat şi de pe aceste meleaguri luptători dîrji, împotriva exploatării, pentru unitate, libertate şi egalitate. Dintre numeroasele exemple îi amintim pe: Petru Maior, Ioan Pop Maior, memorandistul Patriciu Barbu, Mihai Crişan, Ioan Harşia, Alexandru Ceuşan, Ioan Şularu şi alţii. Astfel nu ne surprinde faptul că din oraşul Reghin şi localităţile din împrejurimi s-au ridicat luptători pentru unire, care prin ceea ce au făcut, au demonstrat iubirea faţă de patrie, dorinţa ca toţi românii să trăiască într-un singur stat, liberi şi independenţi.

Încă de la începutul primului război mondial, numeroşi români de pe aceste meleaguri, care erau înrolaţi în armata austro-ungară, şi-au manifestat dorinţa să treacă de partea armatei române, ca să-şi aducă şi ei aportul la eliberarea şi unificarea României. Ca prizonieri sau dezertînd pur şi simplu din armată, ei s-au înrolat ca voluntari în armata română. Cînd la 13 octombrie 1917 s-a hotărît înfiinţarea, la Hîrlău a Corpului voluntarilor, comanda a fost dată colonelului Marcel Olteanu, strănepot a lui Petru Maior, originar din Reghin. Nu putem să uităm contribuţia însemnată a lui Simion Mândrescu, din Rîpa de Jos, mare patriot, care, în

---

[1] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintarea României spre comunism.* Bucureşti, Editura Politică, 1975. p. 37.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Italia, a contribuit la organizarea prizonierilor români de a se constitui în unităţi militare menite să lupte împotriva inamicului alături de armata italiană sau, organizaţi în legiuni, să participe în ţară la marile evenimente care au loc, în octombrie 1916, inginerul Florea Bogdan[2] din Reghin, trece Carpaţii, oferindu-şi serviciile armatei române. Tot din aceeaşi sursă aflăm de ţăranul Haneş Chirilă din Săcalul de Pădure, prizonier în Rusia, care se înrolează voluntar în armata română, ca şi Danciu George din Idicel, prizonier în Italia, înrolat voluntar în Legiunea română din Italia.

În timpul evenimentelor revoluţionare din 1918, cînd au loc mişcări revoluţionare şi de eliberare naţională a popoarelor asuprite din Transilvania, această luptă se concretizează prin acţiuni demonstrative, manifestaţii populare, crearea de consilii locale etc., care, prin ceea ce făceau, vizau ca punct final unirea cu România. „Formele de organizare pe care le-a folosit populaţia românească din Transilvania în perioada luptelor revoluţionare din 1918 au fost consiliile naţionale române şi gărzile naţionale"[3]. Consiliul Naţional Român s-a constituit în ziua de 31 octombrie, „ca unicul for care reprezintă voinţa poporului român, şi se bazează pe libera hotărîre asigurată de curentul vremii şi de voinţa popoarelor libere"[4].

În paginile ziarului „Adevărul" s-a publicat un manifest cu titlul „Revoluţia a învins". S-a constituit Consiliul Naţional Român. „Format, pe bază de paritate, din 6 reprezentanţi ai Partidului Naţional Român şi 6 reprezentanţi ai Partidului Social-Democrat, acest for suprem, care şi-a stabilit sediul la Arad, reprezintă întreg neamul românesc din Ungaria şi Ardeal şi ostaşii şi ofiţerii români, dezlegaţi de jurămîntul dat împăratului, au să fie supuşi numai şi numai Consiliului Naţional Român"[5]. Precizînd rolul Consiliului Naţional Român, ziarul „Drapelul" scria: „Noi avem astăzi un singur punct fix: Consiliul Naţional Român, singurul for competent după care trebuie să se orienteze întreaga suflare românească. Acest consiliu are să ne dea avizul, are să facă toate pregătirile pentru organizarea voinţei naţionale. După avizul acestui consiliu trebuie să se orienteze întregul neam"[6].

Apelul Consiliului Naţional Român către naţiunea română şi către populaţia Transilvaniei şi apelul Sfatului militar către români au o însemnătate deosebită. Se făcea cunoscută public preluarea „imperiului" asupra teritoriilor locuite de români de cel dintîi „guvern" românesc din istoria acestei provincii[7]. Arătînd importanţa creării Consiliului Naţional Român, tovarăşul Nicolae Ceauşescu sublinia că „un rol deosebit de activ în mişcarea pentru unirea Transilvaniei cu România l-au jucat proletariatul,

---

[2] Vasile Dragoş: *1918, pe Mureş în sus, în Marisia*, V, 1975, p. 383.

[3] *Desăvîrşirea unificării statului naţional român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1968, p. 259.

[4] „Adevărul" I, din 21 octombrie/3 noiembrie, 1918.

[5] „Românul", din 26 octombrie/8 noiembrie, 1918.

[6] „Drapelul" din 20 octombrie/2 noiembrie 1918.

[7] Ştefan Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia încununarea ideii, a tendinţelor şi a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 338.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mişcarea muncitorească şi socialistă. Despre aceasta vorbeşte însăşi compoziţia Consiliului Naţional Român, format din şase reprezentanţi ai Partidului Naţional şi şase reprezentanţi ai mişcării socialiste"[8].

Paralel cu crearea Consiliului Naţional Român, s-au înfiinţat în unele centre consilii naţionale maghiare şi săseşti. Astfel, la Tîrgu Mureş, Consiliul Naţional Maghiar condus de profesorul Antalffy Endre, susţinea dreptul de autodeterminare şi recunoaşterea statelor naţionale formate; sprijinit şi de reprezentanţii muncitorimii, a colaborat cu Consiliul Naţional Român[9].

Pe baza hotărîrilor luate de conducerea Consiliului Naţional Român, se înfiinţează consilii naţionale sau sfaturi şi gărzi naţionale judeţene, cercuale şi comunale, în componenţa cărora intrau reprezentanţii tuturor păturilor sociale. Constituirea gărzilor şi consiliilor naţionale româneşti, s-a făcut pretutindeni în mod public, cu mare însufleţire, dînd naştere la impunătoare manifestaţii patriotice[10].

Organele locale ale Consiliului Naţional Român Central au fost emanaţia efervescenţei politice şi sociale existente, chemată să îndeplinească sarcini de ordin politic şi economic, administrativ. Ele trebuiau să aplice în practică măsurile adoptate de Consiliul Naţional Român, de a face legătura între organul central şi masele populare, de a colabora cu organele similare ale altor naţionalităţi. Ele asigurau ordinea şi siguranţa publică, apărarea bunurilor publice şi particulare, se îngrijeau de aprovizionarea populaţiei[11].

În zona Reghinului, ca peste tot, a dominat entuziasmul, ordinea şi disciplina. Încrederea populaţiei de pe aceste meleaguri româneşti străvechi era că a sosit momentul descătuşării, libertăţii şi egalităţii. Reghinul a fost centrul acestor manifestări, fiind cunoscut din cele mai vechi timpuri ca bastion al apărării drepturilor românilor de pe Valea superioară a Mureşului, a Gurghiului şi de pe o parte din Cîmpie. Reghinul lui Petru Maior şi al altor luptători pentru dreptate şi libertate nu s-a dezminţit nici de această dată, fiind sediul Consiliului Naţional judeţean român al comitatului Mureş—Turda.

Numeroase documente de arhivă, memorii, cît şi alte izvoare ne ilustrează activitatea acestui consiliu, preocuparea lui de a corespunde întru totul misiunii sale istorice.

Consiliul Naţional Român pentru întreg comitatul Mureş—Turda s-a

---

[8] Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marei Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România (29 noiembrie 1968)*. București, Editura politică, 1968, p. 17.

[9] Ștefan Pascu, *op. cit.* p. 339.

[10] Vasile Netea, *O zi din Istoria Transilvaniei, 1 decembrie 1918*, Ed. „Albatros", 1970, p. 112.

[11] Dr. Vasile Arimia şi Dr. Nicolae Petreanu, *Consiliile naţionale române şi rolul lor în pregătirea şi înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România*, în *Analele Institutului de studii istorice şi social politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.* nr. 6/1968, p. 28.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

constituit la Reghin, la data de 5 noiembrie 1918[12]. Procesul-verbal luat cu această ocazie ilustrează principalele momente organizatorice, cît şi apelul mobilizator patriotic, compus de protopopul Ariton M. Popa, adresat românilor din această zonă. Sub titlul simbolic „Fraţilor Români" se arată că „Soarele libertăţii naţionale a răsărit în urmă şi pentru noi Românii din Ardeal şi Ţara Ungurească! A răsărit din ruinele produse de acest război înfricoşat, prefăcut astfel în dezrobitorul neamurilor". Manifestul se încheie cu o chemare din care reiese grija pentru păstrarea ordinii şi a împlinirii sarcinilor pe care le au.

„Vă rugăm, deci, fiţi cu toţii la înălţimea vremurilor, păziţi cu demnitate ordinea, apăraţi cu cinste viaţa şi avutul tuturora, căci ar fi ruşine să mînjim sfînta libertate, ce ne-a răsărit, prin fapte nesocotite. Sus inimile!"

Cu această ocazie s-a ales Consiliul Naţional Român „care se va întregi pînă la numărul 20 de membri din întreg comitatul Mureş—Turda şi va da de acum orice informaţiuni în cauză". Se observă adeziunea faţă de Consiliul Naţional Român Central, hotărîrea de a pune în practică orice iniţiativă a acestuia. „Noi sîntem o singură naţiune şi avem un singur comitet naţional, carele a grăit demn! Să-l urmăm neclintiţi!".

Manifestul a fost tipărit în 950 de exemplare şi difuzat în toate comunele româneşti din judeţ, invitînd totodată pe fruntaşii satelor, pentru ziua de 7 noiembrie, la Reghin, ca să pună baza gărzii naţionale judeţene[13].

Biroul Consiliului Naţional a fost compus din următorii: Dr. Augustin Cheţian, preşedinte; Vasile Duma, vice-preşedinte; Ariton M. Popa, secretar I; Dr. Ioan Harşia, secretar II; Ioan Varga, notar.

Ca şi în celelalte părţi ale Transilvaniei, Consiliul Naţional din Reghin, erijîndu-se în apărător al intereselor românilor din judeţ, a reuşit să cîştige preponderenţă asupra ţărănimii, să preia autoritatea efectivă asupra satelor româneşti[14].

Paralel cu înfiinţarea Consiliului Naţional Român, la Reghin, în urma iniţiativei primpretorului plăşii Reghinul de Sus se constituie în ziua de 5 noiembrie 1918 şi Consiliul Naţional Maghiar[15]. Un prim pas pe care-l face Consiliul Naţional Român din Reghin[16], este constituirea şi organiza-

---

[12] Biblioteca orăşenească Reghin. Fond documentar. Dos. 1918, fotocopii. Originalele proceselor verbale se găsesc la Filiala Arhivelor Statului Cluj-Napoca. Date despre aceste evenimente mai găsim la Filiala Arhivelor Statului Tîrgu Mureş, Colecţia Antal Dumitru. Acte privind constituirea C.N.R. în fostul judeţ Mureş—Turda; vezi Al. Matei, *Contribuţii documentare*... în *Marisia*, VIII, 1978, anexa I.

[13] Traian Popa, *Monografia oraşului Tîrgu-Mureş*, Tîrgu Mureş, 1932, p. 195.

[14] Ioan Ranca şi Ioan Chiorean, *Date privind activitatea consiliilor naţionale române şi mişcările ţărăneşti din fostul judeţ Mureş—Turda*, în *Apulum* VII/II, Alba Iulia, 1969, p. 413.

[15] Maya Kertész, *Caracterul şi activitatea sfaturilor din perioada revoluţiei burghezo-democratice din Ardeal. Octombrie 1918 martie 1919*, în *Studii*, X, 1957, 5 p. 139.

[16] Consiliile naţionale erau cunoscute şi sub denumirea de sfaturi ori senate *judeţene*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rea gărzilor naţionale. Cu acest prilej a fost lansat un apel avînd titlul „La arme! Pentru Pace! pentru neam şi pentru lege". Avînd un caracter mobilizator, cheamă populaţia românească să se înroleze în gărzile naţionale pentru apărarea ordinei şi a siguranţei publice. „Chemăm deci pe fiecare fiu brav şi sănătos al naţiunii noastre ca fără nici o amînare să se prezinte la comandantul legiunii româneşti din Reghin... Ofiţeri români sub steag românesc şi cu o comandă românească vor conduce pe aceşti voinici români să susţină în caz de lipsă şi să restabilească ordinea şi siguranţa publică, unde acestea ar fi tulburate în paguba neamului nostru". Tot cu această ocazie, în şedinţa din 14 noiembrie 1918 a Consiliului Naţional Român, sublocotenentul Iuliu Morar, venit de la Cluj cu manifeste şi îndrumări necesare, a fost însărcinat cu organizarea gărzii româneşti din Reghin[17]. Cîteva zile mai tîrziu, în 18 noiembrie, ia fiinţă garda naţională română, la început cu 3 ofiţeri şi 9 soldaţi. Comandantul gărzii române a judeţului este căpitanul Nicolae Cîndea, care stă în Tîrgu Mureş şi organizează şi aci garda românească[18]. În atmosfera acestor evenimente se înfiinţează şi la Tîrgu Mureş, în această perioadă, Consiliul Naţional Cercual, avînd ca preşedinte pe protopopul Ştefan Rusu, vicepreşedinte preotul Augustin Nilca, iar ca secretari pe Eugen Vancu, director de bancă, şi Dr. Valer Ghibu.

Încă din primele zile de la creare, consiliul a luat o serie de iniţiative proprii, ca realizarea legăturii cu Consiliul Naţional Român Central sau cu Senatul Naţional din Cluj, care se organizase ca o secţie a Consiliului Naţional Român Central[19], subordonată acestuia. Astfel, într-un raport detailat cu privire la activitatea sa, adresat direct C.N.R.C. de către Consiliul Naţional Român al comitatului Mureş—Turda, se scria: „Rugăm luarea la cunoştinţă a acestui raport şi avizul dacă mai putem continua legătura cu Dvs. prin Consiliul din Cluj, care sperăm că va prevenit cel puţin cu 2 —3 zile în orice îndrumări şi ordine[20]".

Sub directa îndrumare a Consiliului Naţional Român judeţean, au început să se formeze consilii naţionale şi gărzi civile aproape în fiecare comună. Componenţa consiliilor cît şi a gărzilor demonstra seriozitatea cu care era privit acest lucru, fiind aleşi cei mai de seamă oameni ai comunei, fruntaşii satului.

Cîteva exemple sînt concludente asupra felului cum s-au desfăşurat aceste adunări, devenind în cele mai multe locuri adevărate serbări populare, prin care locuitorii satelor îşi arătau bucuria visului împlinit şi adeziunea lor faţă de C.N.R.C. Astfel, în comuna Solovăstru, adunarea de constituire a avut loc în ziua de 9 noiembrie st. n. 1918 (Anexa nr. I) alegînd ca preşedinte pe preotul Vasile B. Muntenescu, iar ca notar pe învăţătorul Victor Bucşa. În senatul sătesc au fost aleşi 15 membri. După aceea se aleg tot prin aclamare, membrii în garda apărării naţionale din

---

[17] Traian Popa, *op. cit.* pp. 196—197; vezi Al. Matei, *op. cit.*, anexa.
[18] *Idem*, p. 119.
[19] Consiliul Naţional Român Central (= C.N.R.C.)
[20] *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Bucureşti, Editura politică, 1970, pp. 585—586.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

comună, care numaidecît se constituie alegîndu-şi de comandant pe sergentul Mihăilă Georzica[21]. Adunarea generală a locuitorilor din Iernuţeni s-a ţinut în ziua de 10 noiembrie 1918, avînd ca delegaţi din partea Consiliului Naţional Român Cercual din Reghin pe Sever Barbu şi Gheorghe Maior (Anexa nr. II). Adunarea alege cu unanimitate următorii 5 membri în comitetul naţional local: Alexandru Şuteu, învăţător, preşedinte, Epifaniu Căruţă, vicepreşedinte, Ioan Banciu sen., Gheorghe Bogdan şi Ioan Moldovan consilieri. Cu această ocazie se alege şi garda locală, care depune jurămîntul. În Suseni adunarea de constituire a avut loc în ziua de 11 noiembrie 1918 st. v. „Adunarea întreagă cu însufleţire hotăreşte ca în sfatul naţional român... să fie aleşi următorii: Victor Cîmpean, preot, ca preşedinte, Gregoriu Bucur, învăţător, ca vice-preşedinte şi notar, Ioan Trifu, econom, ca secretar, Ioan Iuănaş, comerciant, casier, Ioan Butnariu, econom, controlor, Ioan Cengher 1. F. econom, ca membru, Ioan Negrea 1. S. econom, ca membru, Ioan Negrea lui V. econom, ca membru, Ioan Cengher 1. D., econom, ca membru, Alexandru Iuănaşiu, econom, ca membru, Alexandru Tîrnăvean, econom, ca membru, Iacob Murar, econom, ca membru, Alexandru Pop, econom, ca membru. Cari după ce au depus jurămîntul solemn, adunarea se încheie intonînd cu toţii sub drapelul naţional «Deşteaptă-te Române»[22]".

În cursul lunii noiembrie, în majoritatea comunelor din zona Reghinului s-au constituit consilii naţionale. Astfel la Poarta, la 12 noiembrie 1918, la Beica Română, la 17 noiembrie 1918 (Anexa nr. III), la Glăjărie, la 21 noiembrie 1918, la Milăşel, în 22 noiembrie 1918, la Băla, în 23 noiembrie 1918, la Orşova în 24 noiembrie 1918 (Anexa nr. IV). De asemenea, amintim comunele: Dumbrava, Rîpa de Sus, Rîpa de Jos, Morăreni, Deda şi altele.

Ca edificare dăm mai jos o evidenţă cu privire la numărul membrilor pe comune, atît în senat cît şi în gardă, menţionîndu-se în cele mai multe cazuri numele preşedintelui şi al comandantului gărzii.

I. Rîpa de Sus
30 membri în senat
53 membri în gardă
Preşedinte: Nicolae Gliga
Comandant:
Au jurat

II. Nadăşa
15 membri în senat
25 membri în gardă
Preşedinte: Ion Avram
Comandant:
Au jurat

III. Curticap (Poarta)
13 membri în senat
12 membri în gardă
Preşedinte: Emil Graur
Comandant:

IV. Rîpa de Jos
45 membri în senat
75 membri în gardă
Preşedinte: Ioan Şulariu
Comandant: Grigore Bereşcan
Au jurat

---

[21] Biblioteca orăşenească Reghin. Fond documentar 1918, fotocopii, procese-verbale.

[22] Arhiva parohiei ortodoxe române din Suseni. Acte privind constituirea C.N.R. nr. 92/1918 p. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

V. Huduc (Maioreşti)
16 membri în senat
25 membri în gardă
Preşedinte: Nicolae Petruţia
Comandant: Laurean Maior

VI. Solovăstru
Au jurat
15 membri în senat
36 membri în gardă
Preşedinte: Vasile B. Muntenescu
Comandant: Mihăilă Georzică

VII. Hodac
20 membri în senat
104 membri în gardă
Preşedinte:
Comandant: George Uilăcan
Au jurat

VIII. Subcetate
16 membri în senat
122 membri în gardă
Preşedinte: Iacob Pop
Comandant:

IX. Jabeniţa
12 membri în senat
42 membri în gardă
Preşedinte: Nicolae Naşcu
Comandant: Iacob Ichim
Au jurat

X. Săcalul de Pădure
15 membri în senat
48 membri în gardă
Preşedinte: Ioan Duma
Comandant: Ilie Câmpean
Au jurat

XI. Dumbrava
18 membri în senat
membri în gardă
Preşedinte: Augustin Boţian
Comandant:
Au jurat

XII. Moişa
14 membri în senat
membri în gardă
Preşedinte: Nicolae Porav
Comandant:
Au jurat

XIII. Milăşel
13 membri în senat
17 membri în gardă
Preşedinte: Octavian Man
Comandant: Augustin Bighian
Au jurat

XIV. Orşova
16 membri în senat
45 membri în gardă
Preşedinte: Demetriu Fărcaş
Comandant: Nicolae Bloş
Au jurat

XV. Suseni
14 membri în senat
membri în gardă
Preşedinte: Victor Câmpean
Comandant:
Au jurat

XVI. Băla
20 membri în senat
42 membri în gardă
Preşedinte: Emil Andreşan
Comandant: Valer Căliman
Au jurat

XVII. Gurghiu
30 membri în senat
10 membri în gardă
Preşedinte: Romul Cătărig
Comandant:

XVIII. Teleacul Român
12 membri în senat
Preşedinte: Ioan Şiara, preot

XIX. Sînmihai (Sînmihaiul de Pădure)
Preşedinte: Ioan M. Pop
20 membri în senat

XX. Glăjărie
Preşedinte: Petru Lucaciu
12 membri în senat

XXI. Caşva
Preşedinte: Ioan Pop
24 membri în senat

XXII. Ibăneşti
Preşedinte: Vasile Gliga, preot
Notar: Gliga Vasilie lui Militon

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Prin faptul că acţionau sub directa conducere a Consiliului Naţional Român Judeţean şi erau constituite din tot ce avea poporul român mai de valoare, consiliile naţionale au căpătat o mare influenţă asupra populaţiei, toate celelalte autorităţi punîndu-se la dispoziţia lor[23].

Cu toate acestea, este important de menţionat acţiunile revoluţionare ale maselor populare, care au încercat să înlăture vechile autorităţi, să-şi redobîndească drepturile asupra pămîntului, să obţină libertate socială şi naţională. Sînt numeroase exemple cînd ţăranii români şi maghiari au atacat castelele grofilor, au ocupat pămîntul şi bazele de aprovizionare, au alungat pe notari şi pe alţi demnitari. Astfel ziarul „Újság" din 3 noiembrie 1918, care apărea la Cluj, relata că „mulţimea adunată a pornit să jefuiască deopotrivă în comunele maghiare şi române, punînd stăpînire pe întreaga recoltă a mai multor moşieri. Bucatele au fost pe urmă împărţite prieteneşte între ei".

Astfel, ţăranii din Monor şi Săcalul de Pădure au încercat să ocupe pămîntul moşieresc. La Band, comună locuită de români şi maghiari, populaţia l-a judecat pe notar şi l-a condamnat la moarte[24]. Din telegrama subprefectului comitatului Mureş—Turda, reiese că în ziua de 20 noiembrie 1918 peste două treimi din notari au fost alungaţi[25]. Amintim localităţile Beica de Jos, Hodac şi Ibăneşti. La 11 noiembrie, ţăranii de pe moşia contelui Teleki Adam din comuna Toldal au spart uşile magaziei de cereale ale moşierului, fapt pentru care se cere ajutor pretorului plasei Reghin[26]. În unele localităţi, ca Ercea, militarii trimişi la vatră au pornit la jafuri şi devastări. Unii moşieri au fost complet jefuiţi[27]. Tot în Ercea, în zilele de 5—6 noiembrie, ţăranii, sub conducerea a doi ţărani unguri, atacă trei proprietari şi îşi împart cerealele lor. Cei doi ţărani unguri care au condus răscoala din Ercea sînt chemaţi la 7 noiembrie de ţăranii români din satul vecin Poarta, pentru a lua şi aci conducerea răscoalei împotriva autorităţilor şi proprietarilor[28].

Dacă aceste mişcări ţărăneşti au atins apogeul în prima jumătate a lunii noiembrie 1918, se observă că pînă la sfîrşitul lunii decembrie 1918 apar numeroase conflicte, mişcări mai izolate, ca în comunele Beica Română, Nadăşa Română, Teleac, unde s-au luat măsuri pentru dezarmarea şi alungarea ţăranilor care au pătruns pe marile proprietăţi[29].

---

[23] C. Kiriţescu. *Istoria războiului pentru întregirea României* 1916—1919, vol. II, Bucureşti, 1924, p. 519.

[24] Arhivele Statului Tîrgu Mureş, fond Prefectura jud. Mureş-Turda, Arhiva subprefectului nr. 14.427 din 1918.

[25] Dr. Acaţiu Egyed şi Dr. Ludovic Vajda *Mişcările ţărăneşti desfăşurate în Transilvania în anul 1918 şi rolul lor în destrămarea puterii locale de stat austro-ungare*, în, *Analele Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.*, 6, 1968, p. 19.

[26] Ioan Ranca şi Ioan Chiorean, *op. cit.*, p. 416.

[27] L. Vajda, *Documentele despre mişcările ţărăneşti din Transilvania din noiembrie 1918*, în, *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.*, 5, 1957, p. 155.

[28] V. Liveanu, 1918. *Din istoria luptelor revoluţionare din România*, Bucureşti, Editura politică, 1960, p. 503.

[29] *Idem*, pag. 579.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Se poate afirma că aceste mişcări au fost influenţate în mare parte şi de sfaturile muncitoreşti care s-au înfiinţat în marile centre industriale, de mişcările revendicative ale muncitorilor. Cu toate măsurile luate de C.N.R.C. şi de cele judeţene, în majoritatea localităţilor din Transilvania mişcările oamenilor muncii de la oraşe şi sate nu au putut fi oprite, ei luptînd pentru drepturi economice, sociale, politice şi naţionale.

După eşuarea tratativelor de la Arad din 13 şi 14 noiembrie 1918, în numele Marelui Sfat al Naţiunii Române[30], Ştefan Cicio Pop, ca preşedinte, şi Gheorghe Crişan, ca secretar, au lansat manifestul „Către popoarele lumii", prin care se făcea cunoscut refuzul guvernului maghiar de a lua în considerare revendicările juste ale populaţiei româneşti[31]. Conducerea Marelui Sfat al Naţiunii Române a hotărît convocarea Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia, unde reprezentanţii poporului român să hotărască asupra viitorului lor. La 20 noiembrie se lansează chemarea pentru convocarea Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia, care este o pagină de remarcabilă etică politică, de superioară concepţie de stat[32]. „Istoria ne cheamă la fapte. Mersul irezistibil al civilizaţiunii omeneşti a scos şi neamul românesc din întunericul robiei la lumina cunoştinţei de sine. Ne-am trezit din somnul de moarte şi vrem să trăim alături de celelalte naţiuni ale lumii, liberi şi independenţi"[33].

În activitatea Consiliului Naţional Român Judeţean a început o nouă etapă. Prin adunări populare, care au fost prilejuri de minunată afirmare a dorinţei seculare a românilor din zona Reghinului de a se uni cu ţara, s-au ales în fiecare comună cîte doi bărbaţi de încredere, care, la rîndul lor, în adunările cercuale, au ales cîte cinci deputaţi pentru a participa la Marea Adunare de la Alba Iulia.

Protocolul luat în şedinţa Senatului Naţional Român Judeţean din Reghin (Anexa nr. V), ţinută în ziua de 23 noiembrie 1918, aduce la cunoştinţă prin I. Harşia, convocarea Adunării Naţionale a naţiunii române din Ungaria şi Transilvania la Alba Iulia, în 18 noiembrie (1 decembrie) 1918. Se precizează existenţa a două cercuri electorale, al Reghinului şi al Ghernesigului (Gorneşti). Pentru orientare, se alcătuieşte lista provizorie a delegaţilor în următoarea componenţă. Pentru cercul electoral de sus: Dr. Liviu Ţilea, Andrei Cadar din Stînceni, Ioan Duma, Dr. Teodor Popescu, Dr. Ioan Harşia. Pentru cercul electoral de jos: Victor Mera, Dr. Eugen Truţia, Bucur Lupescu, Iulia Grama şi Teodor Grama.

Convocatorul lansat în ziua de 10/23 noiembrie 1918 de Senatul Naţional Român Judeţean menţionează următoarele: „Alegătorii români (intelectualii, proprietarii, meseriaşii şi muncitorii) care au împlinit 24 ani, să se întrunească joi 15/28 noiembrie, în scopul de a alege 5 delegaţi pentru

---

[30] Cuprindea pe lîngă reprezentanţii Partidului Naţional Român şi Partidul Social-Democrat şi organizaţiile sindicale, „Astra", Uniunea meseriaşilor, asociaţiile corpului didactic, instituţii bisericeşti etc.

[31] „Românul", VII, nr. 9 din 6/19 noiembrie 1918.

[32] Ştefan Pascu, *50 de ani de la unire. Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia. 1 decembrie 1918*, în *Acta M. N.*, V, 1968, p. 2.

[33] „Românul", VII, nr. II din 8/21 noiembrie 1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Marea Adunare Naţională ce se va ţinea la Alba Iulia în 1 decembrie a. c."

Procesul verbal[34], luat în adunarea electorală a cercului electoral Reghinul de Sus, ţinută la 15/28 noiembrie 1918, menţionează că Dr. Ioan Harşia din Reghin, Dr. Liviu Ţilea din Topliţa Română, Andrei Cadar din Meşterhaza (Stînceni), Dr. Teodor Popescu din Reghin şi Ioan Duma din Săcal „au fost aleşi din partea românilor din acest cerc cu vot universal ca delegaţi ai cercului electoral, îndreptăţiţi şi îndatoraţi a lua parte cu vot decisiv în Marea Adunare Naţională Română . . .".

Tot la Reghin în aceeaşi zi, a avut loc adunarea cercului electoral Gorneşti. Procesul-verbal (Anexa nr. VI) luat cu această ocazie menţionează că au fost desemnaţi pentru a reprezenta populaţia română la Alba Iulia următorii: Victor Mera, farmacist din Reghin, Vasile B. Muntenescu, preot din Solovăstru, Nicolae Feier, econom din Hodac, Alexandru Pop, econom din Caşva şi Ioan Banciu, muncitor din Iernuţeni. Se arată că deputaţii aleşi să fie prevăzuţi cu credenţionale (mandate de participare la adunare).

În afară de aceşti delegaţi, C.N.R.C. cheamă întreaga populaţie să participe în număr cît mai mare la adunarea de la Alba Iulia. În convocare se sublinia: „Sîntem convinşi că, în afară de cei care vor reprezenta în chipul arătat mai sus toate păturile sociale ale naţiunii noastre, la această istorică adunare, unde se va hotărî soarta neamului nostru pentru vecie, se va prezenta însuşi poporul românesc în număr vrednic de cauza mare şi sfîntă". Şi din zona Reghinului au participat un număr mare de locuitori, doornici să asiste la acest eveniment crucial din viaţa poporului român. Delegaţii aleşi, împreună cu conducerea Consiliului Naţional din Reghin, au plecat spre Alba Iulia în ziua de 29 noiembrie 1918. Judeţul Mureş-Turda a fost reprezentat de 6 cercuri cu 39 de delegaţi.

Prin glasul celor 1228 delegaţi aleşi şi a peste 100.000 de participanţi s-a dat de ştire lumii întregi dorinţa românilor de a se uni într-un singur stat, de a trăi liberi şi independenţi. În acest sens, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, arătînd aportul hotărîtor al maselor populare, rolul consiliilor şi al gărzilor naţionale, a arătat: „Crearea consiliilor şi al gărzilor naţionale în toate judeţele, oraşele şi comunele Transilvaniei, sutele de mii de semnături care au întărit mandatul încredinţat delegaţilor la marea adunare de la Alba Iulia, participarea a peste 100.000 de oameni la această adunare dovedesc că unirea Transilvaniei cu România nu a fost actul cîtorva persoane sau grupuri izolate, ci opera întregului popor, a întregii noastre naţiuni. Iată de ce nimeni, în afară de popor, nu poate pretinde că a înfăptuit unirea[35]".

Despre acest memorabil eveniment avem la dispoziţie numeroase mărturii ale participanţilor oficiali sau neoficiali din zona Reghinului, care descriu sugestiv principalele momente ale unirii, entuziasmul şi bucuria pentru cele hotărîte.

Astfel, Emilian Antal din Topliţa, pe vremea aceea student la Uni-

---

[34] Biblioteca orăşenească Reghin. Fond documentar, Dos. 1918, fotocopii, procese-verbale.

[35] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

versitatea din Budapesta, sub titlul „Zilele fierbinți din noiembrie—decembrie 1918“[36], ne evocă momente de neuitat din această perioadă. Arătînd aportul său și al altor studenți în organizarea consiliilor și gărzilor, menționează: „Încărcați cu manifeste am plecat din Cluj. Chinezu a coborît la Tîrgu Mureș, iar eu la Reghin, urmînd ca fiecare să luăm legătura cu fruntașii români din aceste orașe și să ne îndeplinim misiunea de organizare a Sfaturilor și Gărzilor Naționale. Spre plăcuta mea surprindere, fruntașii români din Reghin erau deja organizați în urma îndrumărilor primite prin ziarul ‚Românul‘ din Arad... După ce am hotărît ca a doua zi, fiind joi și zi de tîrg, să ținem o adunare populară pentru a lămuri pe participanți de ceea ce aveau să facă. A participat foarte multă lume care a primit cu însuflețire, iar fruntașii satelor s-au angajat de a trece imediat la alcătuirea sfaturilor și gărzilor. În zilele care au urmat, au fost alungați toți notarii și cîrciumarii.“

Ca delegat al studențimii universitare a militat pentru unirea fără condiții cu România. „Noi nu vedem unirea cu România decît prin prisma entuziasmului împlinirii idealului național, de a fi toți românii uniți într-o singură patrie.“ După ce, Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia, în ziua de 1 decembrie 1918, decretează unirea cu România, „Toți ne-am cutremurat de măreția acestui eveniment care a pecetluit pe veacuri noua soartă a neamului românesc“.

În memoriile lui, un alt participant, Petru A. Boțianu, din Rîpa de Sus (Vătava) afirmă: „Și eu am fost la Alba Iulia la 1 decembrie 1918“[37] previzînd la început felul cum s-au organizat consiliile și gărzile naționale din comunele Dumbrava, Rîpa de Jos și Rîpa de Sus, Maioreşti, Vălenii de Mureș, Morăreni și Petriș. Evocînd marele act al Unirii, hotărîrea luată, Petru A. Boțianu sublinia: „Era tocmai ora 12. Uraganul aplauzelor a zguduit văzduhul cu strigătul »Trăiască România Mare!«. În fine, după atîtea veacuri de lacrimi îndurerate, azi a pornit izvorul lacrimilor de bucurie, a bucuriei tuturora, fiorul bucuriei care nu se potate descrie... Mulți plîngeaua, alții chioteau. Am înnebunit cu toții, năzărindu-ni-se că vedem în văzduh pe însuși Mihai, Mircea, Ștefan, Avram Iancu.“

„Întorcîndu-mă de la Alba Iulia — relatează Petru A. Boțianu — am convocat o adunare pe locul din ‚Podășel‘, unde au fost uciși și îngropați în 1849 cei 40 de români ostateci, între care și străbunicul al meu, tatăl bunicii mele. După ruga pentru cei căzuți și pentru toți eroii neamului, am tălmăcit lumii glasul și porunca vremii, rostul adunării de la Alba Iulia și importanța hotărîrii, jurînd toți credință patriei române, iertare și renunțare la răzbunări, iubire și înfrățire, fără să urîm pe alții, dragoste tuturor celor ce vor fi alăturea de noi în munca pentru progresul patriei. Cu consimțămîntul adunării — pe termen de un an — am introdus salutul ‚Trăiască România Mare‘, cu răspunsul ‚Și noi într-însa‘. La fel am dat explicațiile și îndrumările necesare și în celelalte comune, ale-

[36] Biblioteca orășenească Reghin, Unirea Transilvaniei cu România memorii, Ms. p. 4.
[37] *Ibidem*, p. 14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

gînd în fiecare comună comitet nou, organizînd administraţia, gospodăritul obştesc şi disciplina."

Memoriile învăţătorului Sava Dumitru din Deleni, delegat oficial al comunei, care, datorită unor momente prielnice, a reuşit să pătrundă în sală şi să se strecoare chiar lîngă masa prezidiului spune: „În felul acesta am văzut şi am auzit totul". Descriind actul propriu-zis al Unirii, Dumitru Sava menţionează: „Am ajuns în ajunul zilei de 1 decembrie seara. Alba Iulia era plină de oameni. Nouă ni s-a oferit cartir la un restaurant în centru, unde ne-am adăpostit de frig peste noapte. Eram mulţi. Stam la mese şi aşteptam cu nerăbdare ziua istorică. La etaj, Consiliul Naţional ţinea şedinţa. Într-un tîrziu cineva coboară de la etaj şi lansează zvonul că în şedinţa Consiliului Naţional s-ar fi lansat ideea unirii cu anumite condiţiuni. Printre delegaţi s-a abătut nedumerirea şi cu indignare se auzea vociferări: Ce condiţiuni? Cine vrea condiţiuni? Fără nici o condiţie!"

În ziua hotărîtoare cetatea era o mare de oameni, care înfrunta frigul şi oboseala şi aşteptau începerea şedinţei şi detunătura care să vestească votul prin care se va consacra unirea. Dezbaterile care au avut loc, cuvîntările sînt înregistrate de istorie.

Figurile centrale ale şedinţei au fost Gheorghe Pop de Băseşti, cel mai vechi luptător şi Vasile Goldiş etc. După rostirea discursurilor, Vasile Goldiş pune la vot unirea cu următoarele cuvinte adresate delegaţilor din sală: „Vreţi unirea cu patria mamă? Vrem. Cu condiţii? Fără nici un fel de condiţii!" În încheiere arată: „ceeace nu a înregistrat istoria, pentru că nu se poate şi nu pot descrie nici eu, a fost însufleţirea, aş putea spune extazul ce a cuprins masele în momentul cînd s-a pecetluit pentru vecie idealul naţional, un drept istoric, ca urmare a năzuinţelor şi a jertfelor pe care le-a dat naţiunea noastră". Numeroase mărturii ale participanţilor din această zonă, ca Morar Iacob din Luieriu, Oprea Victor, învăţător din Dumbrava, Maior Laurean şi Precup Ştefan din Maioreşti, Miclăuş Ioan din Rîpa de Jos, Traian Pop din Ruşii Munţi, Ioan Banciu din Iernuţeni, Vasile Berbecaru Muntenescu din Solovăstru, Cadar Andrei din Stînceni, Ştefănuţiu Emil, preot din Filpişul Mare, Pop Ioan din Lunca, Toderică Cristea din Sîntu, Feier Nicolae din Hodac, Suciu Ioan din Căcuci, Crişan Vasile din Reghin şi alţii atestă entuziasmul şi acordul întregii populaţii româneşti din Ardeal la marele act al unirii. Paralel cu adunarea de la Alba Iulia, în majoritatea localităţilor din jurul Reghinului au avut loc serbări populare, prin care populaţia românească îşi arată bucuria libertăţii şi unităţii.

La Reghin, în această perioadă, conducerea administraţiei era în totalitate săsească. Din memoriile doctorului Ioan Popescu, contemporan al acestor evenimente, deducem că primăria era sub conducerea ajutorului de primar Schuller Emil, deoarece primarul, Dr. Hugo Schiffbaumer, părăsise oraşul din cauza nemulţumirilor şi manifestaţiilor ostile ale populaţiei, în special ale femeilor nemulţumite de lipsa de alimente şi de neregulile săvîrşite de organele administrative la împărţirea alimentelor. Din cauza haosului şi a tulburărilor, s-a înfiinţat o gardă civilă condusă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de căpitanul Dr. Bertin Ferencz şi căpitanul Dr. Eugen Truţia. Această gardă a funcţionat pînă la 30 noiembrie 1918, cînd în oraş a intrat prima patrulă călare a avangardei armatei române de sub comanda generalului Moşoiu. „Patrula armatei am instalat-o în camerele din curtea primăriei, unde pînă atunci erau soldaţii din garda civilă, iar într-o cameră alături am instalat comenduirea pieţii şi am început pregătirile pentru primirea armatei române, adică a regimentului 27 Bacău, care urma să intre în oraş la 1 decembrie 1918"[38]. Sub comanda colonelului Gherescu, în ziua de 1 decembrie 1918 îşi face apariţia regimentul 27 Bacău. Întîmpinat de Iosif Popescu, directorul băncii „Mureşiana", şi de ajutorul de primar, Emil Schuller, colonelul Gherescu asigura pe toţi cetăţenii oraşului de binevoitoarea protecţie a armatei române. Menţionăm că la cîteva zile a venit în Reghin generalul Moşoiu, întîmpinat de o mulţime imensă în piaţa oraşului.

După venirea delegaţilor de la Alba Iulia, în faţa Consiliului Naţional Român Judeţean au stat o serie de probleme de ordin social-politic şi administrativ.

În primul rînd se pune problema gărzii naţionale române locale, a cărei conducere a fost preluată de sublocotenentul George Uilăcan. De asemenea, asigurarea liniştei şi mersul regulat al afacerilor.

Procesul-verbal luat la 11 decembrie 1918 în şedinţa Senatului Naţional Român local[39] din Reghin, ilustrează cele mai sus menţionate: „se acceptă în deplin acord de vederi propunerea de a nu ne răzbuna absolut de fel pentru trecut, asigurînd numai prin prezent viitorul, adică urmărind de acum manifestările de tot felul faţă de interesele noastre naţionale şi internînd sau deportînd numai astfel de indivizi români sau străini cărora se va putea dovedi ceva vorbă ori faptă care atinge cu greu interesele noastre naţionale, ale poporului, statului şi armatei române".

Un moment important este ilustrat în Protocolul luat în şedinţa Consiliului Naţional Român Judeţean din 16 decembrie 1918, prin care consiliul hotărăşte „preluarea cît mai în grabă a imperiului peste întreg judeţul Mureş-Turda"[40]. (Anexa nr. VII).

Sub conducerea Marelui Sfat Naţional şi Consiliului Dirigent, care şi-au stabilit sediul la Sibiu, s-a trecut la fapte, cu o energie vrednică de vremurile hotărîtoare pe care le trăia poporul român.

Cinstind memoria celor care s-au jertfit pentru idealul naţional şi social, stăpîni ai prezentului, locuitorii acestor meleaguri îşi amintesc cu stimă şi respect de înaintaşi şi privesc cu optimism viitorul.

Sub conducerea înţeleaptă a Partidului Comunist Român, generaţiile de azi, prin activitatea ce o desfăşoară, aduc, la a 60-a aniversare a Unirii Transilvaniei cu România, omagiul lor tuturor luptătorilor pentru liber-

---

[38] *Ibidem*, p. 32.

[39] Biblioteca orăşenească Reghin. Fondul documentar dos. 1918, fotocopii, procese-verbale.

[40] Simion Cotoi, *Activitatea Consiliului Naţional Român din Reghin pentru unirea Transilvaniei cu România*, 1970 (lucrare de diplomă, manuscris, aflată în posesia Bibliotecii orăşeneşti din Reghin).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tate, ducînd mai departe aceste idealuri pe culmile cele mai înalte ale socialismului şi comunismului, pentru propăşirea continuă a României socialiste.

Anexa nr. I

PROCES-VERBAL

Luat la adunarea generală a poporului român din Solovăstru ţinută la 9 nov. st. n. 1918. În obiectul alegerii celor 15 membri în senatul naţional român stătesc, cum şi alegerea a celor 3 membri în garda naţională română din loc şi care vor avea aşa prezenţa în 10 nov. în comuna Jabeniţa spre a depune jurămîntul de credinţă şi supunere Consiliului Naţional Român din Patrie.

1. Adunarea s-a constituit alegînd ca preşedinte pe preotul Vasile B. Muntenescu şi ca notari pe înv. Victor Bucşa — apoi conform statului se aleg 15 membri în senatul sătesc şi anume: Vasile B. Muntenescu paroch, V. Bucşa înv., Ioan Mera, Constantin Bogdan, Paul Bogdan, Gligoriu Chiorean lui Ioan, Alexandru Moldovan l. Ioan, Teodor Moldovan l. Costan, Ioan Moldovan l. Anton, Arsinte Moldovan, Alexandru Moldovan lui Movail, Vasile Irimie, Ilarie Anca, Ioan Chereches l. David şi Dumitru Moldovan.

2. După acea se aleg tot prin aclamare de membri în garda apărări naţionale din comună cari numaidecît se constituiesc alegîndu-şi de comandant pe sergentul Mihăilă Georzica, împărţindu-se în 4 grupuri şi anume:

Grp. I. sub conducerea fruntaşului Alecsandru Pop următorii: Aron Popa, Ioan Oltean, Ştefan Bogdan a Florii, Ioan Pescăruş, Florea Chipotan a Rusului, Ştefan Oltean, Teodor Oltean, Mihăilă Cengher, Ioan Georzica şi Alecsandru Anca.

Grp. II. sub conducerea fruntaşului Ilie Stroia: Filimon Pop, Ioan Petraş, Alecsandru Moldovan, Ilie Rotari, Ioan Iacob, Vasile Balica şi Pavel Şierbănuţ.

Grp. III. Sub conducerea fruntaşului Filimon Georzica: Petru Şerbănaţiu, Ştefan Bogdan, Dumitru Chirteş, Florea Chiorean l. Ilie, Ilie Chiorean, Teodor Moldovan l. Rudi, Florea Zuga.

Grp. IV. sub conducerea fruntaşului Ioan Anti: Ioan Şerbănaţi a Flori, Filimon Şerbănaţiu a Anuchi, Ioan Bogdan, Dumitru Tîrnovean, Ştefan Chereches, Alexandru Chereches, Dumitru Pescăruş. Se aleg apoi Arsinte Moldovan şi Dumitru Moldovan cari ca membrii de încredere vor avea să autentice acest proces-verbal şi apoi toţi cei prezenţi să depărtează la ale sale.

D.M.S.

Vasile Muntenescu
paroch preşed. adunări

Victor Bucşa
înv. not. adunări

Se autentifică
Axente Moldovan
Dumitru Moldovan

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Anexa nr. II

PROTOCOL

Luat în adunarea generală a locuitorilor români din cm. Iernotfaia, în ziua de 10 noiembrie st. n. 1918 în localul şcolii gr. cat. din localitate.

Sînt prezenţi în adunare majoritatea locuitorilor români din comună.

Mai sînt de faţă Domnii Sever Barbu şi Gheorghe Maior în calitate de trimişi speciali ai consiliului naţional român cercual din Reghin. Adunarea se deschide sub preşedenţia domnului Sever Barbu care printr'o cuvîntare esplică scopul adunării.

Se formează apoi ordinea de zi care constă în 3 puncte şi anume: I, Înfiinţarea gărzii locale, II, Alegerea consiliului naţional român. III. Luarea jurămîntului.

Punctul prim, Preşedintele apelează la cei prezenţi a se oferi şi întra de bună voie în corpul gardei.

La apelul său răspund următorii: Gheorghe Moldovan senior, Ioan Matei iunior, Ioan Gherasim, Gheorghe Moldovan iunior, Gheorghe Moisa, Iosif Moisa, Ioan David, Petru Berbece, Alex. Borda, Nicolae Chirteş, Alexandru Murăşan, Ioan Matei senior, Ilie Moldovan, Gheorghe Precup, Pavel Moisa, Gheorghe Robescu, Nicolae Moldovan, Nicolae Batea, Andrei Coş, Filon Şuteu.

Punctul 2. Adunare alege cu unanimitate următorii 5 membri în consiliul naţional local. Alexandru Şuteu înv. Preşedinte, Epifaniu Căruţă vicepreşed., Ioan Banciu senior, Gheorghe Bogdan şi Ioan Moldovan consilieri.

Punctul 3. Jurămîntul gardei a fost luat în aceiaşi zi după amiază de către domnul Epifaniu Căruţă, vicepreşedinte în consiliu.

Domnii Ioan Şuteu şi Dumitru Bogdan sunt învitaţi a verifica protocolul de faţă.

D.C.S.

Sever Barbu
president

Ioan Banciu
notar

Comisia de verificare
Şuteu Ioan
Bogdan Dumitru

Anexa nr. III

PROTOCOL

Luat în şedinţa generală a locuitorilor din comuna Beica Română ţinută la 17 Novembre 1918.

Obiectul este compunerea „comitetului naţional şi formarea gardei naţionale române".

1. Preşedintele ad-hoc în urma îndrumărilor comitetului naţional român din Arad, pune pe tapet alegerea comitetului naţional român pentru comuna Beica Română.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ad. I.

Cei prezenţi cu aclamare aleg în comitetul naţional român pentru Beica Română pe următorii: Mihăilă Marieşan preşed. 2, Simeon Cioloca notar, 3. Ioan Truţa lui Toader, 4. Ioan Borda lui Leonte, 5. Nicolae Borda a Fătului, 6. Ioan Borda a Ilenei, 7. Andrei Truţa a Gori, 8. Simeon Bloj l. Pepi, 9. Liţ Ioan, 10. Ioan Truţa lui Avram, 11. Dumitru Ileş l. Dumitru, 12. Ioan Ilieş l. Solomon.

Iară în antishimea comunală se aleg: 1. Vasile Borda iunior ca primar, 2. Mihăilă Ileş l. Juja vice primar, 3. Ioan Ileş l. Ioan jurat, 4. Ioan Borda l. Iacob, 5. Dumitru Borda l. Dănilă, 6. Ioan Ileş l. Solomon ca colector de dare.

II.

Preşedintele suspendează şedinţa pre 10 minute în care timp în conţelegere cu comitetul comunal formează garda naţională română.

ad. II.

Se aleg următori: 1. Dănilă Liţ ca com. suprem, 2. Andrei Ileş l. Solomon, 3. Ilie Puşcaş, 4. Ioan Borda l. Gavril, 5. Ioan Curtean, 6. George Truţa, 7. Vasilie Borda lui Dănilă, 8. Mihăilă Borda l. Simo Efrim, 9. Dumitru Borda l. Onişor, 10. Necolae Truţa l. I. a Mărini, 11. Simeon Puşcaş l. Ioan, 12. Gavril Truţa lui Alec., 13. Dănilă Borda l. S. Palaghiei, 14. Vasilie l. Simion, 15. Vasile Borda l. George Onişor, 16. Ioan Truţa l. Simion a Mariei, 17. Nicolae Curtean, 18. Ioan Truţa a Susanii, 19. Mihilă Ileş I. Zaharie, 20. George Bloj l. Simion, 21. Ioan Mera lui Ioan, 22. Dănilă Borda l. Dănilă, 23. Gavril Bor Rîmba, 24. Ioan Bloj l. Simiona Pepi, 25. Ioan Liţ l. George.

Pentru autentificarea protocolului să aleg: Dănilă Borda l. Ioan şi Valeriu Marieşan.

Mihail Marieşan
preşedinte
Simeon Cioloca
not.

Verificatori:
Dănilă Borda
Valeriu Marieşan

Anexa nr. IV

PROTOCOL

Luat în adunarea naţională a poporului credincios din comuna Orşova ţinută la 24 Novembre 1918.

I.

Preotul local Demetriu Farcaşiu încunoştinţează adunarea, că e încredinţat din partea prea onoratului domn Ariton M. Popa protopopul gr. cat. al Reghinului cu conducerea adunării şi alegerea consiliului naţional român şi cu formarea gărzii în comună, prin scripta sa de datul 14 Novembre 1918. Preotul într-o vorbire avîntată arată adunării starea în care ne aflăm şi drepturile la care a ajuns poporul românesc apoi premergînd cetire a unor apele atîta din partea sa cît şi din partea cantor docentului Ni-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

colae Dunca, propune ca poporul să aleagă din sînul său, un consiliu național român din cel puțin 12 membri.

Ad. I.

Adunarea ascultară cu bucurie și unii emoționați pînă la lacrimi cele espuse de preotul local și cetite, alege cu unanimitate de prezidenți al consiliul național român pe preotul Demetriu Fărcașiu, iar de membri în consiliu pe:

1. Nicolae Dunca cantor doc. 2. Ioan Truța primar. 3. Demetriu Gliga. 4. Ioan Bloș l. Constantin. 5. Victor Bloș. 6. Vasile Cotta l. Anton. 7. Toader Suciu l. Sofron. 8. Ilisie Dumbravă. 9. Ioan Cotta lui Anton. 10. Alexandru Bloș l. Ioan. 11. Nicolae Suciu l. Ioan. 12. Anton Cotta. 13. Nicilae Bloș l. Vasile. 14. Demetriu Cotta l. Vasile. 15. Vasilie Zoltan l. Ilie și numai decît atrăgîndule prezidentul atențiunea asupra datorințelor ce au de îndeplinit depun jurămîntul dinpreună cu prezidentul și anume: „Eu (N. N.) jur credință consiliului național, așa să.mi ajute Dumnezeu".

II.

Prezidentul Demetriu Fărcașiu invită adunarea ca să aleagă gardiști din sînul ei pentru paza ordinei în comună, dar le atrage atențiunea că leafă nu pot primi, căci ministrul a sistat leafa pentru gardiști, doar ei recearcă să se însinue gardiști benevoli fără leafă.

Ad. II.

Adunarea deși s-a convins că gardiștii nu primesc leafă, totuși își esprimă dorința, ca să se aleagă ori să se însinue gardiști benevoli, pentru paza comunei și a hotarului ei, iar tineretul însuflețiți pentru sfînta libertate nu reflectează la leafă și se însinuă benevoli următorii gardiști:

1. Nicolae Bloș l. Vasilie, care e aclamat de comandantul lor. 2. Dumitru Muntean l. Tău. 3. Vasile Fărcașiu l. Nicolae. 4. Alexandru Cott lui Izidor. 5. Vasile Cott l. Izidor. 6. Dumitru Bloș l. Ioan. 7. Ioan Blossi l. Goricel. 8. Nicolae Blaș l. Vasilie. 9. Ioan Cotta l. Anton. 10. Vasile Chiorean l. Nicolae. 11. Alexandru Bloș l. Ioan. 12. Dumitru Bloș l. Ilisie. 13. Dumitru Fărcaș a Florii. 14. Zaharie Mariș l. Toader. 15. Victor Bloș. 16. Nicolae Bloș l. Nicolae. 17. Alexandru Todoran l. Vas. 18. Ioan Cotta l. Izidor. 19. Todor Cotta l. Zaharie. 20. Toader Moldovan. 21. Iacob Zoltan. 22. Florian Truța. 23. Neculae Zoltan. 24. Zaharie Zoltan. 25. Ioan Truța l. Neculae. 26. Nicolae Suciu l. Ioan. 27. Ioan Truța l. Nechita. 28. Aron Dregan. 29. Vasilie Cioba. 30. George Zoltan l. Samson. 31. Vasile Moldovan a Florii. 32. Vasile Cotta l. Anton. 33. Pavel Suciu. 34. Nicolae Suciu l. Ștefan. 35. Nicolae Mariș. 36. Ioachim Truța. 37. Constantin Todoran, 38. Ioan Todoran l. Iacob. 39. Nicolae Moldovan. 40. Nicolae Zoltan l. Grigore. 41. Vasile Muntean l. Tănase. 42. Dumitru Cotta l. Iosif. 43. Nicolae Bloș l. Toader. 44. Vasile Bloș l. Ilisie. 45. Ioan Truța.

Arătînduli-se și acestora datorințele ce le au de împlinit depun jurămîntul ca și membri din consiliul național. 16 membri sen. 45 membri în gardă. Președ. Demetriu Fărcaș. Comand. Nicolae Bloș. Au jurat. Da.

III.

Pentru verificarea acestui protocol D.M.S. Demetriu Fărcaș. Ad. III se aleg Nicolae Bloș și Nicolae Suciu l. Ioan, Vasile Cotta, Nicolae Suciu, notar Nicolae Bloș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Anexa nr. V

PROTOCOL

Luat în şedinţa Senatului Naţional Român judeţean din Reghin ţinută în 23 Nov. 1918 la 3 ore în cancelaria Biroului S.N.R.

Preşedinte Dr. Augustin Cheţian.

Notar sb. Dumitru Antal, de faţă majoritatea membrilor.

Dl. Harşa aduce la cunoştinţă convocarea Adunării Naţionale a naţiunii române din Ungaria şi Transilvania la Alba-Iulia în 18 Nov. (1 Decembrie) 1918.

Cercuri electorale sînt două al Reghinului şi al Ghernesigului.

Se hotăreşte ca invitarea alegătorilor să se facă prin telefon şi telegrame trimiţîndu-se totodată şi o învitare oficioasă.

Pentru ţinerea adunărilor se designează pentru cercul electoral din sus cancelaria protopopească gr. ort., iar cel de jos şcoala greco catolică.

În convocare nu e instrucţie specială privitor la alegători. Se cer telefonic informaţii de la Cluj. Nici acolo n'au. Se stabileşte ca să fie alegător fiecare român trecut de 24 ani.

Adunarea e convocată pe joi la 11 ore a. d. Pentru cercul de sus se designează preşedinte Dl. Protopop Vasile Duma notar Dumitru Antal. Pentru cercul de jos Dl. Protopop Ariton Popa notar Ioan Varga.

Pentru orientare se designează şi compune şi lista delegaţilor pentru a comunica la vreme celor ce vor fi aleşi pentru a se putea pregăti.

Pentru cercul de sus Dr. Tilea, Andrei Cadar, Ioan Duma, Dr. Teodor Popescu, Dr. Ioan Harşa.

Pentru cercul de jos Victor Mera, Dr. Truţa Eugen, Bucur Lupescu, Iuliu Grama, Theodor Grama.

Nemai fiind nimic de pertractat şedinţa se încheie.

Protocolul se verifică şi suscrie.

Dr. Augustin Cheţian
preşedinte

Dumitru Antal
notar. subst.

Anexa nr. VI

PROCES-VERBAL

Luat în adunarea electorală a cercului electoral Ghernesig din comitatul Mureş—Turda, ţinută în Reghinul săsesc la 28 Novembre 1918. Prezident Ariton M. Popa, notari Simeon Zehan, Alecsandru Runcan.

Prezidentul dă cetire ordinului venit dela Consiliul Central Naţional Român, prin care se ordonă alegerea urgentă alor 5 delegaţi în Marea Adunare Naţională Română care va fi convocată în scurt timp. Constată că publicarea alegerei de azi s'a vestit de cu vreme în toate comunele din cerc. Salută pe alegătorii prezenţi şi îi provoacă să numească 2 bărbaţi de încredere. Se numesc de atari prin aclamare Dnii Ioan Pop şi Nicolae Moisin.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Prezidentul deschide votarea, care decurgînd în ordine, pe baza scrutiniului făcut de biroul adunării se constată majoritatea voturilor au întrunit Dnii: Victor Mera farmacist din Reghin, Vasile B. Muntenescu preot Solovăstru, Nicolae Feier econom Hodac Alexandru Pop econom Cașva, Ioan Banciu măestru Iernotfaia. Ca urmare prezidiul declară pe dnii: Victor Mera, Vasile B. Muntenescu, Nicolae Feier, Alexandru Pop și Ioan Banciu, aleși din partea românilor din acest cerc cu vot universal ca delegați ai cercului electoral îndreptățiți și îndatorați a lua parte cu vot decisiv în Marea Adunare Națională Română, care se va convoca din partea Consiliului Central Național Român încă în decursul acestui an și la adunările care eventual le va convoca în decursul anului următor.

Prezidiul dispune ca în urma acestei enunțări prezidiali aleși deputați să fie prevăzuți cu credinționale iar o parte a acestui proces verbal să se trimită imediat Consiliului Central Național Român.

Spre știre.

Despre ce luându-se acest proces verbal în 2 parii, dintre cari unul se va păstra la Consiliul Național Român din fruntea comitatului, actul de alegere se închei la orele 12,3/4.

D.c.m.s. (26 semnături)

Ariton M. Popa
prezidentul adunării electorale
Ioan Alexandru
Nicolau Lateș
Simion Moldovan
Matei Ioan.
Simeon Zehan
Alecsandru Runcan

Anexa nr. VII

PROTOCOL

Luat în ședința Consiliului Național Român județean, ținută în Reghin la 16 Decembrie 1918 sub prezidiul Dlui Dr. Augustin Cheția.

Prezenți: Vasile Duma, Ariton M. Popa, Dr. Ioan Harșia, Ioan Varga, Iosif Popescu, Dr. Teodor Popescu, Iosif Șipoș, Petru Ciobotar, Victor Mera, Sever Barbu, Ștefan Pântea, Ioan Roman, Vasile-B. Muntenescu, Simeon Zehan, Emil Andreșan, Ștefan Rusu, Septimiu Popa, Dr. Valer Ghebu, Dr. Aurel Baciu, Nicolae Oprean, George Tîrnovean, Dr. Aurel Rusu, Alexandru Tîrnăvean, Dr. Iosif Comes, Dr. Iuliu Codarcea, Melinte Pop, Dr. Liviu Tilea, Cpt. Nicolae Cîndea, Cpt. Ștefan Branea.

1. Se deschide ședința și se denumesc de notari ai ședinței d-nii Ioan Chinez și Ștefan Pantea.

2. Dl. prezident pentru importanța obiectelor ce se vor desbate, roagă pe toți membrii, ca în tot cursul desbaterilor să fie cu cea mai aleasă atențiune.

Dă cuvîntul d-lui Ioan Harșia, ca să raporteze rezultatul demersurilor la vice-comitele în chestia preluării administrației în comitatul Mureș—Turda.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dl-Dr. Ioan Harşia citeşte actul C.N.R.J. adresat vice-comitelui, care act se alătură la acest proces-verbal.

Raportează apoi că vice-comitele prin telefon a cerut emiterea unei comisii prin care să pertracteze mai amănunţit întreaga chestiune. Comisiunea emisă în acest scop în urma lămuririlor d-lui maior Mărgăritescu a cerut preluarea imperiului în adevăratul sens al cuvîntului pe întreg teritoriu comitatului Mureş—Turda. În decursul pertractărilor însă nu s-a putut ajunge la acord, după cum se vede şi din răspunsurile vice-comitelui şi Consiliului Naţional Maghiar cetite în şedinţă şi alăturate la acest proces-verbal.

Părerea D-lui Dr. Ioan Harşia că după ce s-a făcut primul pas, acum nesmintit trebuie să continuăm lucrul început şi să purcedem la preluarea imperiului.

Dl. Ariton M. Popa propune ca în conformitate cu deciziunile Adunării Naţionale din Alba-Iulia ţinîndu-se cont în acelaşi timp de drepturile fiecărei naţiuni, să se preia imperiul. La executarea acestei hotărîri să se purceadă numai după aprobarea acesteia de către consiliul dirigent.

Dl. Emil Andreşan propune preluarea imperiului fără nici o condiţie, deoarece nu putem avea o administraţie atîrnătoare în parte de guvernul maghiar şi în parte de guvernul român.

Dl. Dr. Ioan Harşia mai dă unele lămuriri cu privire la pertractările avute cu vice-comitele şi faţă cu părerea D-lui E. Andreşan accentuează că cel dîntîiu oficiul în comitat e cel al comitelui suprem şi nu al vice-comitelui. Prin urmare la caz că s-ar prelua imperiul ar putea de pildă să rămînă în funcţiune vice-comitele actual, care bineînţeles ar avea să fie supus întru toate comisariului poporului român numit din partea Consiliului dirigent român, cu cercul de activitate al comiţilor supremi.

Dl. Ioan Roman se alătură la propunerea d-lui E. Andreşan motivîndu-şi părerile mai ales cu greutăţile cari ar urma dintr-o eventuală întîrziere.

D-nii Dr. Aurel Rusu şi Iosif Popescu sunt de acord cu părerea D-lui Ariton M. Popa.

În urma acestor dezbateri se ia următoarea hotărîre:

1. Consiliul Naţional Român judeţean hotăreşte preluarea cît mai în grabă a imperiului peste întreg judeţul Mureş—Turda.

2. Această hotărîre se va executa imediat după aprobarea ei din partea Consiliului Dirigent.

3. Pentru a comunica această hotărîre Consiliului dirigent se alege o comisie de cinci membri constatatoare din domnii: Ariton M. Popa, Ioan Roman, Dr. Aurel Rusu, Dr. Valer Ghibu, şi Dr. Liviu Tilea.

4. Pentru a face propunerile candidatoare la posturile care sînt a se prelua, se esmite următoarea comisie de candidare: D-nii Vasile Duma, Dr. Liviu Tilea, Ioan Roman, Ştefan Rusu, Dr. Aurel Rusu, Melinte Pop, pe lîngă Dl. preşedinte al adunării Dr. A. Cheţian.

Fiind timpul înaintat şedinţa se ridică anunţîndu-se şedinţa procsimă la ora 3 p. m.

Dr. Aug. Cheţian
preşedinte

Ştefan Pantea
notariu

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Şedinţa a II-a.

5. Se ceteşte procesul verbal al primei şedinţe şi se verifică.

6, La ordinea zilei: Raportul comisiei de candidare. Referentul aceste comisii Dr. Liviu Tilea propune la oficiile comitetelor mai importante pe următorii domni: prefect de judeţ (comisar poporal) Dl. Dr. Ioan Harşia, preşedinte al scaunului orf. Dr. Aurel Baciu adv., director al administraţiei financiare Dr. Ioan Sîrbu adv., comisar de poliţie Dr. Virgil Mureşan adv., notari la prefectura de judeţ Ştefan Pantea, revizor şcolar Ariton M. Popa, protopop.

prim-pretori:

Cercul Topliţa: dl. Dr. Simion Sbîrcea advocat.

Cercul de sus Reghin: Sever Barbu funcţionar de bancă.

Cercul de jos: Reghin: Dr. Eugen Truţa adv.

Cercul Bandul de Cîmpie: Dr. Aurel Rusu.

Cercul Tîrgu-Mureşului: Dr. Iuliu Codarcea.

Comisar de alimentaţie Neculae Oprean comerciant.

Adunarea primeşte cu unanimitate propunerile d-lui referent.

7. Dl. Dr. Ioan Harşia declară că dînsul întrucît consiliul îi impune funcţiunea de comisar (prefect judeţ) primeşte delegarea la postul acesta promiţînd că cu toată energia şi însufleţirea se va pune în serviciul cauzei româneşti. Cere însă atît consiliului comit. cît şi consiliului dirigent alegerea respective denumirea unui prefect pentru oraşul Târgu-Mureşului separat.

Dl. Ariton M. Popa spune, că fiind preocupat nu poate primi postul care i se încredinţează.

Dl. Dr. Aurel Baciu declară că lipsindu-i praca necesară pentru îngrijirea oficiului de prezident al scaunului orfanal nu poate primi funcţiunea aceasta, în acelaş timp însă, declară, că bucuros stă la dispoziţia consiliului în orice altă direcţie, care cadrează cu pregătirile d-sale.

8. Dl. căpitan Niculae Cîndea citeşte ordinul nr. 152/918 al ministerului de război referitor la înfiinţarea jandarmeriei română

Pe baza acestui ordin consiliul decide înfiinţarea unui batalion de jandarmi sub conducerea d-lui căp. Cândea. Cît priveşte plăţile jandarmilor se aşteaptă ordinele ministerului de război.

Pentru verificarea procesului verbal prezent se designează d-nii: Iosif Popescu şi Dr. Teodor Popescu.

Ne mai fiind alte la ordinea zilei şedinţa se ridică la orele 6 seara.

D.M.S.

Semnături indescifrabile.

Procesul verbal s-a citit şi verificat

Reghin la 16 Decembrie 1918.

Semnături indescifrabile.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DOKUMENTE UND MATERIALIEN AUS DER REGHINER ZONE ÜBER DIE VEREINIGUNG TRANSSILVANIENS MIT RUMÄNIEN — 1 DEZEMBER 1918

(Zusammenfassung)

Die Vereinigung Transsilvaniens mit Rumänien, am 1 Dezember 1918, stellt ein bedeutendes Ereigniss, in der Geschichte unseres Volkes, dar. So wie das Programm der Rumänischen Kommunistischen Partei festlegt: „Bedeutet die Vereinigung Transsilvaniens mit Rumänien, die Durchführung der jahrhunderte alten Bestrebungen unseres Volkes für die Einheit dieses Traumes für welchen unzählige Generazionen gekämpft und sich geopfert haben, die Erfüllung einer objektiven Notwendigkeit der historischen Entwicklung."

Für dieses Ideal kämpften alle Rumänen aus allen rumänischen Provinzen.

Diese Arbeit zeigt einige wichtige Momente aus der Tätigkeit des Nationalen Rumänischen Rates für die Vereinigung au Regen, Komitat Mureş—Turda. Es werden Dokumente und Schriften der Teilnehmer an der grossen Versammlung von Alba Iulia widergegeben, wo das rumänische Volk seinen Willen in einem einheitlichen Staat, frei und unabhängig zu leben, zum ausdruck brachte.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LUPTELE SOCIAL-ECONOMICE ŞI POLITICE ALE MUNCITORILOR DIN TRANSILVANIA ÎN PERIOADA DECEMBRIE 1918—MARTIE 1920

GHEORGHE IANCU

Desăvîrşirea unităţii de stat a României, ca urmare a actului de la 1 decembrie 1918, a însemnat şi crearea unui nou cadru de manifestare pentru proletariatul român, începutul unei perioade cu ţeluri şi obiective distincte faţă de epoca anterioară.

Maturitatea dobîndită în anii precedenţi, experienţa cîştigată în bătăliile cotidiene au făcut ca mişcarea muncitorească din România să cunoască un accentuat şi continuu proces de radicalizare, avînd ca punct culminant crearea în mai 1921 a Partidului Comunist Român.

Muncitorimea conştientă de pe cuprinsul întregii ţări, cunoscîndu-şi bine menirea ei istorică, şi-a dat seama că succesul acţiunilor sale depinde de îmbinarea bătăliilor de clasă cu eforturile de organizare locală, provincială şi în acelaşi timp de unire a tuturor energiilor muncitoreşti la nivel naţional.

În acţiunile sale, proletariatul nu a pierdut nici un moment din vedere încadrarea activităţii muncitoreşti, sub feluritele ei ipostaze, în contextul general social, economic şi politic al României unite. Desăvîrşirea unităţii statale a dus, în mod firesc, şi la creşterea numerică a proletariatului român[1]. În întreaga ţară revenea 1 muncitor la 111 locuitori, în timp ce în Transilvania revenea 1 la 77[2].

Proletariatul din Transilvania, ca şi cel din restul ţării a trebuit însă să-şi desfăşoare activitatea în primii ani de după război în condiţii deosebit de vitrege. La sfîrşitul anului 1918 şi începutul lui 1919, întreaga economie a ţării se resimţea de pe urma distrugerilor şi a gravelor perturbări provocate de război şi de jaful ocupanţilor. Ca urmare a lipsei acute de materii prime, de combustibil, a stării deosebit de precare a transporturilor şi finanţelor, în 1919 un mare număr de întreprinderi industriale din Transilvania nu funcţionau, iar altele lucrau doar cu o parte

---

[1] Vezi situaţia numerică şi componenţa clasei muncitoare din România după primul război mondial în *Situaţia clasei muncitoare din România* (red. N. N. Constantinescu), Bucureşti, 1966, pp. 100—113 (în continuare: *Situaţia clasei muncitoare...*)

[2] *Ancheta industrială din 1920*, în *Buletinul Industriei* (Bucureşti), II, nr. 7—9 din 1921, p. 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din capacitatea de producţie, ceea ce a influenţat nefavorabil asupra muncii şi vieţii clasei muncitoare[3]. Cercurile guvernante din România au căutat ca procesul refacerii ecenomice a ţării să nu le afecteze interesele, nesocotind însă în mod brutal pe cele ale maselor largi muncitoare. Lipsa alimentelor, scumpetea, specula, salariile insuficiente, lipsa de lucru, a protecţiei muncii sînt tot atîţia factori care şi-au pus pecetea asupra situaţiei muncitorimii. Adăugînd la acestea îngrădirile de manifestare pe plan politic, găsim explicaţiile valului de acţiuni revendicative ale muncitorilor din Transilvania în perioada 1918—1921.

În tot acest răstimp, muncitorimea condusă de Partidul Social Democrat şi de sindicate, a folosit o gamă variată de mijloace de luptă, exprimată prin articole în presă şi manifeste, întruniri şi adunări, conferinţe şi congrese de partid şi sindicale, petiţii şi memorii adresate autorităţilor sau conducerilor întreprinderilor, delegaţii şi greve.

Vom urmări în cadrul acestui material luptele proletariatului din Transilvania pentru libertate de organizare şi întrunire, de presă, pentru îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi trai, în intervalul decembrie 1918 — martie 1920, timp în care majoritatea domeniilor de activitate din Transilvania au fost conduse de Consiliul Dirigent.

Ca urmare a rolului deosebit jucat de social-democraţii români în lupta pentru înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România[4], ei au reuşit să includă în Declaraţia de la Alba Iulia prevederi cu caracter burghezo-democratic, precum şi să aibă 2 reprezentanţi în Consiliul Dirigent (Ion Flueraş şi Iosif Jumanca) şi 17 în Marele Sfat Naţional[5]. De asemenea, în „Manifestul către naţiunea română", lansat de Consiliul Dirigent la 11 decembrie 1918, se promiteau largi drepturi pentru muncitori: „Vrem ca muncitorimea industrială temelia vieţii economice în zilele noastre, încă să-şi afle îndestulirea şi mijloacele bogate de răsplată a muncii sale şi în acest caz sîntem hotărîţi a-i da acele drepturi şi avantaje, care le au muncitorii în statele cele mai înaintate din apus"[6]. În aceeaşi zi de 1 decembrie 1918, în cadrul unei consfătuiri reprezentanţii muncitorilor au hotărît constituirea Partidului Social Democrat din Ardeal, înţelegînd prin Ardeal întreg teritoriul unit cu România, avînd ca sediu Sibiul[7].

---

[3] A se vedea pentru stadiul dezvoltării industriale din 1919: *Ibidem*, pp. 34—35, 36—37, 41, 42, 60—61; M. Cioc, I. Arapu, *Memorii asupra industriei din România transcarpatină în anul 1919*, în *Buletinul Asociaţiei Generale a Inginerilor din România*, nr. 11—12, 1919, pp. 241—261; *Industria şi bogăţiile naturale din Ardeal şi Banat*, Cluj, 1927, p. 51.

[4] Vezi *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*. Bucureşti, 1972, p. 773; *Desăvîrşirea unificării statului naţional român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Bucureşti, 1968, p. 552.

[5] Gheorghe Iancu, *Marele Sfat Naţional al Transilvaniei*, în *AIIA*, Cluj, 1973, 16, pp. 259—278.

[6] *Gazeta oficială publicată de Consiliul Dirigent*, (Sibiu) nr. 1 din 1/14 decembrie 1918, p. 2.

[7] „Adevărul" (Budapesta), XIV, nr. 48 din decembrie 1918, p. 4; *Crearea Partidului Comunist Român* (mai 1921) (red. Ion Popescu-Puţuri şi Augustin Deac), Bucureşti, 1971, p. 101 *(Crearea P.C.R. ...)*; Gheorghe Unc, *Unificarea organizatorică a mişcării socialiste din România în anii 1918—1921*, în *Anale de Istorie*, 1974, nr. 6, p. 64.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Imediat după Unire, Partidul social-democrat şi-a explicitat în repetate rînduri şi prin felurite modalităţi adeziunea totală la acest act. Aceste luări de poziţii nu căutau doar să dovedească necesitatea istorică a acţiunii întreprinse, ci erau în acelaşi timp angajamente de lupte continue pentru aplicarea celor hotărîte la Alba Iulia. Muncitorii erau conştienţi de faptul că doar prin luptă hotărîtă vor sili cercurile guvernante să-şi respecte promisiunile făcute.

Astfel, în manifestul „Către poporul muncitor român" I[8], semnat de Comitetul conducător al Partidului social-democrat din Ardeal, după ce se arată exploatarea socială şi naţională pe care o indurase poporul român, se consideră că în virtutea dreptului la autodeterminare a popoarelor, recunoscut şi acceptat de social-democraţie, reprezentanţii social-democraţi români aveau datoria să voteze unirea. Lupta pentru înlăturarea oricărei asupriri sociale se cerea a fi continuată pînă la „înfăptuirea societăţii socialiste". „Sîntem siguri — se spune mai departe — că tovarăşii vor înţelege şi vor aproba ţinuta noastră de la adunarea naţională, Ei vor primi cu liniştire şi faptul că doi dintre tovarăşii noştri au fost delegaţi în Consiliul Dirigent, şi în sînul căruia vor avea putinţa de a lucra după convingerile lor socialiste pentru binele şi fericirea întregului popor muncitor". Manifestul se încheia cu o vibrantă şi realistă chemare adresată muncitorilor de a se încadra în Partid, deoarece „soarta noastră în viitor va atîrna în primul rînd de la noi înşine".

În acelaşi număr[9], organul de presă al Partidului social-democrat relevă din nou necesitatea istorică a Unirii pentru dezvoltarea poporului român, consensul unanim cu care s-a hotărît Unirea, precum şi contribuţia esenţială a socialiştilor la includerea în Rezoluţie a prevederilor democratice. Prin susţinerea Unirii, P.S.D. nu s-a îndepărtat însă nici un moment de la ţelurile sale sociale, rămînînd şi mai departe „luptătorii cei mai neîmpăcaţi contra tuturor asupritorilor". Pentru atingerea obiectivelor sale, P.S.D. trebuia, în condiţiile politice de după Unire, să ducă lupta pe două planuri: în interiorul Consiliului Dirigent, prin cei 2 reprezentanţi, şi mai ales în afară, pentru a fi un solid sprijin pentru cei doi. „Tovarăşii noştri din Consiliul Dirigent vor avea prilejul spre a face mult înspre favorul muncitorimii. Însă dînşii numai aşa vor putea lucra acolo cu reuşită, dacă la spatele lor va sta întreg poporul muncitor, dacă vor fi sprijiniţi de noi şi dacă vor putea reprezenta acolo un partid puternic şi bine organizat"[10]. Pentru aceasta muncitorimea era chemată să se organizeze, să înfiinţeze noi secţiuni ale P.S.D.

La adunarea minerilor din Criştior (jud. Hunedoara) din 20 decembrie 1918, Ion Flueraş şeful Resortului Ocrotirilor Sociale, pe lîngă analiza făcută asupra condiţiilor de viaţă ale acestora, a reafirmat poziţia P.S.D. faţă de Unire: „Am fost pentru unirea cu România, fiindcă poporul nos-

---

[8] „Adevărul" nr. 48 din decembrie 1918, p. 1.
[9] În articolul *Partidul social-democrat şi hotărîrea de la Alba Iulia*, *Ibidem*.
[10] *Ce avem de făcut?*, în „Adevărul" nr. 49 din 9/22 decembrie 1918, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tru era îndoit asuprit: ca români şi ca clasă socială. Eram datori s-o facem aceasta şi în faţa istoriei"[11].

Aceeaşi temă constituie subiectul cunoscutului articol semnat de Emil Isac „Alba Iulia socialiştilor români", apărut în paginile „Adevărului" din 23 decembrie 1918/5 ianuarie 1919. După ce înfăţişează pe scurt tabloul asupririi sociale şi naţionale, la care fuseseră supuşi românii, Emil Isac insistă asupra factorilor care au determinat ţinuta social-democraţilor la Alba Iulia. Unirea pentru care au militat toate forţele româneşti însemna în concepţia autorului, un cadru favorizant pentru „... progresul cultural, social şi economic". Independenţa naţională era condiţionată de asemeni de existenţa unei singure vieţi de stat. O altă notabilă idee subliniată este aceea că, într-un stat naţional unitar, naţionalul devine mai lesne parte a universalului.

Poziţia social-democraţilor faţă de Unire, stabilirea sarcinilor imediate şi îndepărtate ale partidului, elaborarea programului, analiza realităţilor social-economice şi politice din societatea transilvăneană au făcut obiectul lucrărilor Congresului Partidului Social-Democrat din Transilvania, ţinut la Sibiu între 19—20 ianuarie 1919[12]. Încă în numărul 48 din 1918 al „Adevărului", printr-un *Apel către tovarăşi!*, se anunţa că în conformitate cu hotărîrea conferinţei de partid din 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia, Comitetul conducător a decis convocarea Congresului partidului, urmînd ca data şi ordinea de zi să fie anunţate ulterior. În numărul 50 din 16/29 decembrie 1918 al „Adevărului" apărea *Invitarea la Congresul* Partidului Social-Democrat român, ce urma să se ţină între 19—20 ianuarie 1919, avînd următoarea ordine de zi provizorie:

1. Darea de seamă a comitetului; 2. Alegerea noului comitet; 3. Stabilirea programului şi statutelor partidului social-democrat din Ardeal; 4. Propuneri şi interpelări.

În acelaşi număr al ziarului, în articolul *Conchemarea Congresului*[13], după ce se arată necesitatea ţinerii Congresului, ca urmare a noii situaţii politice, se trec în revistă principalele probleme care vor trebui să fie dezbătute. Congresul social-democraţilor români trebuia neapărat să indice clar calea de urmat, să contribuie la întărirea legăturilor cu socialiştii din vechea Românie, să convingă pe „tovarăşii noştri maghiari ori germani din părţile ce se vor alătura la România că le sîntem fraţi adevăraţi şi cu ei împreună să luptăm pentru dezrobirea întregii clase muncitoare". Şi, în sfîrşit, Congresul „va fi chemat să dovedească în faţa lumii întregi că hotărîrea de la Alba Iulia, adică unirea tuturor românilor nu s-a făcut contra (împotriva — G. I.) voinţei muncitorimii române". În ultimul nu-

---

[11] *Idem*, nr. 51 din 23 decembrie 1918/5 ianuarie 1919, p. 6.

[12] *Crearea P.C.R.* ..., pp. 152—153; Gh. Unc, *op. cit.*, p. 65; *Greva generală din România — 1920*, Bucureşti, 1970, p. 66; *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România 1916—1921*, Bucureşti, Ed. politică, 1966, pp. 151—160; Ion Cicală, *Desăvîrşirea unităţii politice — factor important al închegării forţelor proletariatului român*, în AIIC Cluj, 1968, 11, pp. 138—139.

[13] Vezi şi *Documente din istoria mişcării muncitoreşti* ... pp. 139—140.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

măr din 1918 al „Adevărului" apăreau ordinea de zi definitivă şi precizări privind normele de reprezentare la Congres[14].

În stabilirea tacticii partidului, Congresul trebuia să decidă şi dacă se va menţine colaborarea cu Partidul naţional român, prin rămînerea în Consiliul Dirigent, „sau dacă nu va fi mai bine ca devenind independenţi, să ne restrîngem numai la o critică din afară"[15]. Se indică în continuare că „la aducerea hotărîrilor... va trebui să ţinem cont şi de tovarăşii din România veche, precum şi de interesele muncitorimii de altă naţionalitate din Ardeal". În faza pregătitoare a Congresului răzbate mereu sublinierea că P.S.D. trebuie să cuprindă întreaga muncitorime din Transilvania, indiferent de naţionalitate şi că această unire să fie doar un moment din procesul strîngerii tuturor socialiştilor din ţară într-un singur corp politic. Muncitorii şi ţăranii din comunele Bran, Sohodol şi Poarta, care hotărîseră să între în P.S.D., cereau Congresului „să aducă hotărîri, care să pue în mişcare întreg poporul sărac din ţară, să-l organizeze şi să lupte pentru drepturile politice şi sociale ale poporului desmoştenit"[16]. „E adevărat — se spunea în continuare în scrisoarea trimisă la 20 decembrie 1918 »Adevărului« — că la Alba Iulia ni s-a promis pămînt, vot universal şi egală îndreptăţire, dar acestea sînt promisiuni şi, dacă voim să nu fie numai promisiuni, ca în trecut, trebuie să luptăm cu puteri unite să se aducă la îndeplinire."

Într-o asemenea atmosferă, şi-a început, la Sibiu, în 19 ianuarie 1919, lucrările Congresul P.S.D. Român din Ardeal şi Banat[17], la care au participat ca invitaţi reprezentanţi ai social-democraţilor saşi şi maghiari din Sibiu. După citirea salutului din partea Partidului Socialist din vechea Românie, Iosif Jumanca a prezentat darea de seamă a Comitetului[18], în care locul principal l-a ocupat prezentarea rolului şi poziţia social-democraţilor români în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România[19]. În Rezoluţia votată pe această temă, Congresul declara „că este în deplin acord cu ţinuta delegaţilor social-democraţi, care la adunarea de la Alba Iulia, în concordanţă cu voinţa întregului neam românesc, au votat pentru uni-

---

[14] Ordinea de zi:

1. Darea de seamă a comitetului; raportor: Iosif Jumanca.
2. Stabilirea programului şi statutelor partidului social democrat din Ardeal; raportor: Iosif Receanu.
3. Chestiunea organizaţiilor economice; raportor: I. Flueraş.
4. Agitaţia şi presa; raportor: Tiron Albani.
5. Situaţia politică; raportor: Iosif Jumanca.
6. Alegerea noului comitet.
7. Propuneri şi interpelări; cf. „Adevărul" nr. 52 din 30 decembrie 1918/12 ianuarie 1919, p. 1.

[15] *În faţa Congresului...; Ibidem*, XV, nr. 1 din 6/19 ianuarie 1919, p. 1.

[16] *Ibidem*, p. 3.

[17] La Congres au participat 120 delegaţi din 30 localităţi; din Banat n-au putut participa decît 3 delegaţi; *Idem*, nr. 2 din 13/26 ianuarie 1919, p. 1.

[18] Vezi pentru desfăşurarea Congresului, *Ibidem*, pp. 1—5; *Idem* nr. 3 din 20 ianuarie/2 februarie 1919, p. 1—2; nr. 4 din 27 ianuarie, 9 februarie 1919, p. 4.

[19] Vezi Ştefan Pascu, *Desăvîrşirea unităţii de stat a poporului român*, în AIIC, Cluj, 1968, 11, p. 130.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rea tuturor românilor. Congresul constată că unirea poporului românesc într-un singur stat independent este o necesitate istorică, bazată pe dreptul de liberă dispoziţie al tuturor popoarelor — şi social-democraţia română, cînd a aderat la înfăptuirea acestui ideal al românilor de pretutindeni, n-a depăşit întru nimic de la principiile stabilite de congresele socialiste internaţionale, care totdeauna au recunoscut dreptul fiecărei naţiuni asuprite şi divizate sub mai multe stăpîniri străine de a lupta în primul rînd pentru independenţa sa". Era aceasta o reafirmare răspicată a întregului partid, a necesităţii unirii tuturor românilor şi a contribuţiei avută de social-democraţia română la împlinirea acestui proces, în contrast cu unele opinii socialiste care condamnau ţinuta socialiştilor români la Alba Iulia.

Congresul aproba, de asemenea, intrarea a doi social-democraţi în Consiliul Dirigent.

Programul partidului adoptat de Congres face în prima parte o analiză a contradicţiilor antagoniste specifice societăţii capitaliste, evidenţiind rolul istoric al proletariatului de transformare a societăţii. Se aprecia în mod just că dezrobirea clasei muncitoare poate fi realizată numai prin transformarea sistemului de producţie capitalist în sistem de producţie socialist şi că „emanciparea clasei muncitoare nu poate fi decît opera sa însăşi". Era făcut din nou cunoscut tuturor şi neclintitul crez internaţionalist al partidului. Programul cuprindea apoi o serie de revendicări cu conţinut burghezo-democratic, pentru obţinerea cărora partidul se angaja să lupte neabătut, cum ar fi: vot universal direct şi secret pentru toţi locuitorii ţării de la 20 de ani în sus, fără deosebire de neam, religie şi sex; drepturi egale pentru toate naţionalităţile din ţară; libertatea deplină a presei, a asocierii şi întrunirilor; despărţirea bisericii de stat; învăţămîntul popular gratuit şi obligatoriu; egala îndreptăţire a femeilor cu bărbaţii; dări progresive pe venit, avere şi moştenire; asigurarea tuturor celor angajaţi în orice ramură de activitate pentru caz de bătrîneţe; opt ore de lucru pentru fiecare muncitor etc. Congresul a acordat atenţia cuvenită şi impulsionării acţiunii de organizare a muncitorilor, indiferent de naţionalitate, pe linie sindicală.

La capitolul *Agitaţie şi presă* se decide ca în vederea unei mai intense propagande socialiste în rîndurile poporului, „Adevărul" să apară zilnic, să se scoată o gazetă săptămînală în limba maghiară şi una în limba germană şi să se pună bazele unei biblioteci de agitaţie, ştiinţă şi literatură socialistă.

În Rezoluţia pe marginea *Situaţiei politice* Congresul declară că „în urma înfăptuirii unităţii naţionale consideră de cel mai apropiat şi mai important ţel al nostru lupta pentru desăvîrşita democratizare a ţării, pentru restabilirea cît mai grabnică a sistemului constituţional şi pentru înfăptuirea reformei electorale şi a reformei agrare drepte şi radicale. Pretinde respectarea cea mai strictă a tuturor postulatelor cuprinse în rezoluţia adunării de la Alba Iulia". P.S.D. din Ardeal şi Banat, simţindu-se solidar cu partidul socialist din România, protestează contra oricărei restrîngeri a libertăţii de presă şi de agitaţie şi pretinde ridicarea stării de asediu precum şi ştergerea cenzurii. În aceeaşi Rezoluţie, Congresul aprobă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tactica politică de colaborare cu Partidul Naţional român „pentru consolidarea noului stat român", rezervîndu-şi însă dreptul de a milita nestînjenit pentru înfăptuirea programului său. Prin ansamblul lucrărilor sale, consfinţind constituirea Partidului social democrat din Transilvania, Congresul din 19—20 ianuarie 1919 se înscrie ca un moment important al luptelor muncitorimii transilvănene pentru drepturi economice şi politice. A fost, în acelaşi timp, un prim pas pe calea centralizării organizatorice a mişcării socialiste din aceste locuri.

Unirea Transilvaniei cu România, proces istoric la care social-democraţia şi-a adus o reală contribuţie, a fost salutată de Partidul socialist din vechea Românie, care vedea în aceasta şi o premisă pentru constituirea unui partid socialist la nivelul întregii ţări. La scurt timp după Unire, Partidul Socialist chema muncitorimea conştientă din Transilvania „... la întregirea partidului socialist din România. În faţa puterii burgheziei române întărite prin unirea înfăptuită se impune întărirea şi reunirea mişcării socialiste"[20]. O analiză mai profundă a actului de la 1 decembrie 1918 a făcut *Declaraţiunea partidului socialist şi Uniunii sindicale din România*[21]. Mai conturată şi mai expresă apare şi necesitatea unirii partidelor socialiste „într-un singur bloc socialist, un singur partid proletar, care să ducă înainte lupta clasei muncitoare din noua Românie, spre realizarea idealului ei socialist!". Scopul final al luptei partidului socialist era în mod marxist-leninist stabilit. „România nouă de astăzi trebuie să devină România socialistă de mîine". *Declaraţiunea* a fost primită cu multă bucurie de social-democraţii români din Transilvania. „Ne mîngîie faptul că tovarăşii noştri din România ne-au înţeles şi aprobă pasul nostru ce l-am făcut pentru unirea poporului românesc" — scria „Adevărul" din 24 februarie/9 martie 1919. În acelaşi număr se exprima şi speranţa „că în cel mai scurt timp unirea tuturor partidelor socialiste din România, Basarabia, Bucovina şi Transilvania va deveni un fapt împlinit". Şi, într-adevăr, nu peste mult timp se vor întreprinde noi paşi în această direcţie.

Proletariatul din Transilvania, în perioada de după Unire se considera parte integrantă a proletariatului român. Succesele şi biruinţele, înfrîngerile şi pierderile unora erau şi ale altora. Înainte de unirea organizatorică se realiza o unitate de simţire, de acţiune. Atunci cînd guvernul liberal a înăbuşit în sînge greva muncitorilor tipografi din 13 decembrie 1918, o delegaţie a socialiştilor transilvăneni (Ioan Apolzan şi Iosif Receanu) a intervenit pe lîngă primul ministru, cerînd pedepsirea celor vi-

---

[20] *Unirea*, în „Socialismul" I, nr. 19 din 11 decembrie 1918, Gh. Unc, *op. cit.*, p. 64.

[21] „Adevărul" nr. 8 din 24 februarie/9 martie 1919, pp. 1—2; *Documente din istoria mişcării muncitoreşti*..., pp. 165—167; *Crearea P.C.R.* ..., pp. 153—154; Gh. Unc, *op. cit.*, p. 65; Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *Viaţa politică în România 1918—1921*, ed. a II-a completată, Bucureşti, 1976, p. 382; Ion Ardeleanu, Mircea Muşat, *1918. Socialiştii români în fruntea luptei maselor pentru încheierea procesului de formare a statului naţional unitar*, în *An. Ist.* 1975, 21, nr. 6, p. 56; I. Cicală, *Mişcarea muncitorească şi socialistă din Transilvania 1901—1921*, Bucureşti, 1976, p. 264.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

novaţi şi eliberarea celor arestaţi[22]. În acelaşi sens au intervenit pe lîngă rege şi pe lîngă ministrul de interne, ceva mai tîrziu, I. Flueraş şi I. Jumanca[23]. Atacurile împotriva muncitorimii din vechea Românie puteau deveni o ameninţare directă şi pentru proletariatul din Transilvania, de aceea protestele lui par fireşti. La scurt timp după măcelul din 13 decembrie 1918 se stingea din viaţă, ca urmare a tratamentului bestial, Ioan C. Frimu, figura proeminentă a mişcării socialiste din România. Moartea lui Frimu, tovarăş iubit, colaborator statornic a fost puternic resimţită în Transilvania şi socotită ca o pierdere dureroasă şi pentru proletariatul de aici[24].

Procesul unificării mişcării socialiste din Transilvania şi din întreaga ţară a cunoscut un curs paralel, *Declaraţiunea* din 13 februarie 1919 constituind un important punct de pornire. Nu ne propunem să urmărim în detalii etapele acestui proces, ci vom consemna doar importanţa fiecărui important moment[25]. La Conferinţa socialistă de la Bucureşti din 17/30 martie 1919, la care s-a discutat tactica partidului, au participat şi socialiştii transilvăneni[26]. Conferinţa de la Sibiu, din 10—11 mai 1919, a hotărît unificarea şi centralizarea provizorie a partidelor social-democrate din Ardeal şi Banat, precum şi a mişcării sindicale[27]. Conferinţa de la Bucureşti, din 25—26 mai 1919, la care au participat şi social-democraţi din Transilvania, Banat şi Bucovina, care a adoptat Programul partidului şi programul electoral, a însemnat un pas important pe calea unificării[28].

Conferinţa din 7 septembrie 1919, de la Sibiu, a hotărît schimbarea denumirii Partidului Social-Democrat în Partid Socialist, numire identică cu cea din Vechea Românie. Convocat pentru a stabili atitudinea partidelor socialiste faţă de alegerile parlamentare din toamna lui 1919, Congresul extraordinar din octombrie 1919, de la Bucureşti, a adoptat o tactică unitară, pentru toate partidele regionale, de abţinere de la alegeri.

Noi paşi pe calea unităţii s-au întreprins în decembrie 1919. Cu ocazia lucrărilor Conferinţei de la Iaşi s-a constituit Consiliul general al partidului socialist, în care erau reprezentate partidele din întreaga ţară.

Succesul de la Iaşi a fost urmat de centralizarea definitivă a mişcării socialiste şi sindicale din Transilvania şi Banat, înfăptuită de conferinţa din 14—15 decembrie 1919 de la Cluj[29].

O acţiune politică de mare semnificaţie din care se degajă şi un pro-

---

22 „Adevărul" nr. 4 din 27 ianuarie/9 februarie 1919, p. 3.

23 „Socialismul" nr. 37 din 17 februarie/2 martie 1919; „Adevărul" nr. 8 din 24 februarie/9 martie 1919, p. 3.

24 *Moartea tovarăşului Frimu*, în „Adevărul", nr. 7 din 17 februarie/2 martie 1919, p. 2; *Ioan C. Frimu*, în *Idem*, nr. 8 din 24 februarie/9 martie 1919, p. 2; *Ion C. Frimu*, în „Tribuna Socialistă" nr. 9 din 29 februarie 1920, pp. 1—2; nr. 10, p. 2.

25 Vezi Gh. Unc, *op. cit.*, I. Cicală, *op. cit.*; *Crearea P.C.R.*... p. 173.

26 „Adevărul" nr. 13 din 31 martie/13 aprilie 1919, pp. 1—2.

27 Vezi pentru desfăşurarea conferinţei „Adevărul" nr. 18 din 18 mai 1919, pp. 1—3; *Documente din istoria mişcării muncitoreşti*... pp. 197—198.

28 Vezi şi „Adevărul" nr. 20 din 1 iunie 1919, pp. 1—2; nr. 21 din 8 iunie 1919, pp. 1—2.

29 „Tribuna Socialistă" (Cluj), nr. 1 din 4 ianuarie 1920, p. 4; *Documente din istoria mişcării muncitoreşti*, pp. 273—275.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fund patriotism, l-au însemnat eforturile depuse de social-democraţii români pentru a prezenta cercurilor socialiste internaţionale şi Conferinţei de pace Unirea Transilvaniei cu România ca o necesitate istorică şi obiectivă pentru dezvoltarea poporului român şi ca rod al înmănuncherii tuturor energiilor româneşti, indiferent de clasă socială.

Demersurile întreprinse confereau partidului prestigiu şi-i dădeau dreptul a pretinde cercurilor guvernante satisfacerea revendicărilor cotidiene ale proletariatului ardelean. Social-democraţii români, neputînd participa la Congresul socialist internaţional de la Berna din februarie 1919, au trimis Congresului o telegramă prin care îi făceau cunoscută hotărîrea unanimă a Congresului din ianuarie 1919 de a aproba unirea tuturor românilor, exprimîndu-şi în acelaşi timp speranţa că „... internaţionala socialistă va lua la cunoştinţă şi va admite această ţinută a noastră ca unica pe care am putut-o ocupa [adopta — I. G.] între împrejurările de faţă"[30]. Ceva mai tîrziu, Emil Isac a fost trimis de Comitetul Executiv al partidului cu o misiune specială în Elveţia. Aici a luat parte împreună cu Enea Grapini la Conferinţa pacifistă internaţională, a avut contacte cu conducătorii Internaţionalei socialiste, înaintînd biroului acesteia de la Amsterdam şi Londra un manifest în limbile engleză şi franceză, prin care se relevau motivele pentru care P.S.D. a sprijinit unirea Transilvaniei cu România[31]. Ion Flueraş, membru al Consiliului Dirigent, a fost inclus din partea Transilvaniei în delegaţia română care a plecat la Conferinţa de pace de la Paris. Împreună cu Eleonora Lemény-Rozvan, a avut misiunea de a convinge celelalte partide socialiste despre necesitatea unirii românilor şi de a combate acuzaţiile de naţionalism aduse social-democraţilor români pe această temă[32].

Prin clarificările aduse, prin elaborarea programului şi a tacticii de urmat, prin chemarea la păşirea mai energică a muncitorilor pe calea organizării socialiste, Congresul P.S.D. din ianuarie 1919 a dat un impuls deosebit acţiunii de constituire a noi secţiuni ale partidului[33].

Secţiunile şi partidul în întregul său, alături de sindicate au fost factorii conducători şi dinamizatori ai mişcării revendicative din Transilvania în perioada tratată de noi.

Presa, armă importantă în arsenalul de luptă al muncitorimii, era chemată ca, pe lîngă contribuţia la ridicarea conştiinţei muncitoreşti, să dezvăluie exploatarea, abuzurile, să facă cunoscute luptele muncitoreşti şi învăţămintele ce decurgeau din acestea, să îmbărbăteze tovarăşii în momente de grea cumpănă. Avea pentru aceasta nevoie însă de o deplină libertate de apariţie şi difuzare. Cenzura brutală, aplicată presei munci-

---

[30] „Adevărul" nr. 6 din 10/23 februarie 1919, p. 2.

[31] *Idem*, nr. 21 din 8 iunie 1919, p. 4.

[32] *Idem*, nr. 8 din 24 februarie/9 martie 1919, p. 3; nr. 9 din 3/16 martie 1919, pp. 2, 5; nr. 13 din 31 martie/13 aprilie 1919, p. 5.

[33] Vezi *Crearea P.C.R.* ..., pp. 190—191; Ion Iacoş, *Mişcarea muncitorească din judeţul Satu Mare în anii avîntului revoluţionar (1918—1921)* în *SCSM*, II, Muzeul judeţean Satu Mare, 1972, p. 12 (Ion Iacoş, *Mişcarea muncitorească din judeţul Satu Mare*...); „Adevărul" nr. 4 din 27 ianuarie/9 februarie 1919, p. 6; nr. 7 din 17 februarie/2 martie 1919, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

toreşti din Transilvania — nesocotire a celor promise la Alba Iulia —, a determinat numeroase proteste. „Cenzura este o prigonitoare a presei, dar pentru presa socialistă e o adevărată pacoste" scria „Adevărul" din 8 iunie 1919. „Noi pretindem — dacă cererea nu ajunge ca libertatea de presă ... să fie scutită de capriciile unora şi să însemne un principiu, pe care nu-l putem jertfi niciodată", scria acelaşi ziar[34]. Un articol semnat de I. Jumanca, intitulat *Cenzura*, e în aşa fel trunchiat încît este de neînţeles[35]. ..... Presa socialistă este în mod sistematic apăsată şi condamnată la vegetare" şi împiedicată de a-şi exercita rolul său[36]. „Cenzura (în Transilvania) e aşa de straşnică, că a întrecut-o pe cea de la Bucureşti", constata „Socialismul" din 6 iunie 1920. Pentru a protesta împotriva cenzurii şi a îngrădirii posibilităţii de organizare şi întrunire a muncitorilor, o delegaţie a comitetului executiv al partidului socialist şi a Comisiei generale a sindicatelor, formată din I. Ciser şi I. Jumanca, s-a prezentat la Iuliu Maniu preşedintele Consiliului Dirigent[37]. Referitor la cenzură I. Maniu a declarat că va da instrucţiuni cenzorilor ca cenzurarea gazetelor să o facă „într-un mod mai liberal". O promisiune în plus, ca şi multe altele[38]. Nerespectarea ei silea „Tribuna Socialistă" din 30 noiembrie 1919 să se întrebe, într-un articol dedicat împlinirii unui an de la Unire „Unde este libertatea presei, a întrunirilor, a asocierilor". Văzînd că, cu toate demersurile întreprinse pe lîngă conducătorii Transilvaniei, atunci cînd dr. N. Lupu, cunoscut pentru vederile sale democratice, devine ministru de interne în guvernul Vaida, Tiron Albani, printr-o Scrisoare deschisă în numele „poporului muncitor din Transilvania", îi cere să desfiinţeze cenzura şi să ridice starea de asediu în întreaga ţară[39].

Luptele pentru o reală libertate a presei, din care noi am prezentat doar cîteva, se împleteau organic cu cele pentru libertatea de întrunire şi organizare.

Sărbătorirea zilei de 1 mai 1919 în Transilvania, ca şi în întreaga Românie, dobîndea sensuri deosebite, determinate de condiţiile interne şi externe specifice. Era primul Întîi Mai care găsea proletariatul român în cadrele statului unitar. Sub raport extern, proletariatul român şi-a manifestat din plin solidaritatea cu revoluţiile socialiste victorioase din Rusia şi Ungaria[40].

În ciuda stării de asediu, în faţa hotărîrii nestrămutate a muncitorimii de a folosi ziua de 1 Mai ca prilej de trecere în revistă a succeselor şi de îndemn la noi lupte, de manifestare plenară a spiritului său inter-

---

[34] *Idem*, nr. 7 din 17 februarie/2 martie 1919, p. 3.

[35] „Tribuna Socialistă" nr. 29 din 31 iulie 1919, p. 1.

[36] „Adevărul" nr. 22 din 15 iunie 1919, p. 1.

[37] „Tribuna Socialistă" nr. 35 din 21 august 1919. Vezi şi demersul ziariştilor din Cluj; *Idem* nr. 4 din 25 ianuarie 1920, p. 1.

[38] Vezi *Democraţie cu vorba. Absolutism cu fapta; Idem* nr. 3 din 18 ianuarie 1920, p. 1.

[39] *Idem*, nr. 1 din 4 ianuarie 1920, p. 1.

[40] Vezi *Crearea P.C.R.* ... pp. 207—208; *Greva generală din România* ... pp. 63—64; Gh. Unc, *Solidaritatea clasei muncitoare din România cu Rusia sovietică (1918—1920)* în AIIP, 1961, nr. 1—2 p. 114.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

naţionalist, autorităţile au fost silite să admită sărbătorirea muncitorească, e drept cu unele îngrădiri. La 14 aprilie 1919 Consiliul Dirigent a decis că ziua de 1 Mai „e permis a sărbători, evitîndu-se serbarea zgomotoasă şi demonstrativă"[41]. Chestiunea zilei de 1 Mai va reveni în discuţia Consiliului Dirigent din 28 aprilie 1919, cînd, la indicaţia Secţiei de Siguranţă, se precizează din nou că „serbarea se va permite, dar cu program bine stabilit şi aprobat de comandament şi poliţie"[42]. Hotărîrea Consiliului Dirigent de a recunoaşte ziua de 1 Mai ca sărbătoare muncitorească — deci ca nici un muncitor să nu fie obligat să muncească —, precum şi modalitatea de sărbătorire, fără demonstraţii, ci doar sub forma unei ceremonii în local închis, au fost aduse la cunoştinţa muncitorimii de „Adevărul" din 20 aprilie 1919. Cu toate interdicţiile impuse de autorităţi „... muncitorimea organizată a serbat ziua de 1 Mai cu un entuziasm şi hotărîre demnă de timpurile în care trăim. Ceea ce nu s-au văzut pînă acum şi în oraşele cele mai mici ale Ardealului, unde industria abia a început să se dezvolte şi acolo muncitorimea a serbat ziua de 1 Mai"[43]. În cele 20 de centre în care s-a serbat ziua de 1 Mai, în luările de cuvînt ţinute în limbile română, maghiară şi germană, s-a explicat muncitorilor necesitatea centralizării mişcării socialiste şi sindicale, insistîndu-se asupra internaţionalismului mişcării socialiste[44]. Prin amploarea sa, sărbătorirea zilei de 1 Mai 1919 în Transilvania, ca şi în întreaga ţară, a însemnat un succes politic care a contribuit la oţelirea conştiinţelor muncitoreşti. Şi era mare nevoie de o creştere a combativităţii proletariatului, de o sporire a gradului său de înţelegere a fenomenelor social-economice şi politice deoarece îl aşteptau alte înverşunate incleştări cu burghezia, atît pe plan politic, cît şi economic.

Un act politic în care muncitorimea organizată s-a angrenat cu toată responsabilitatea şi prestanţa l-au constituit primele alegeri parlamentare din România unită[45]. În conformitate cu Rezoluţia de la Alba Iulia, alegerile trebuiau să se ţină pe baza dreptului de vot universal, egal, direct, secret indiferent de sex şi cu reprezentarea proporţională. Proletariatul va milita constant pentru transpunerea fidelă a acestor principii în practică, atît prin intermediul celor doi tovarăşi din Consiliul Dirigent, cît şi în afară. Proiectul de lege electorală întocmit de Consiliul Dirigent, fără a avea şi asentimentul celor doi social-democraţi, nu prevedea însă dreptul de vot pentru femei şi nici reprezentarea proporţională[46]. Marele Sfat

---

[41] Muzeul de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca, *Inv. M. 168*. Proces verbal din 14 aprilie 1919.

[42] *Idem*, Proces verbal din 28 aprilie 1919.

[43] „Adevărul" nr. 17 din 11 mai 1919, p. 2.

[44] *Ibidem*.

[45] Vezi Georgeta Tudoran, *Partidul socialist din România şi alegerile parlamentare din anii 1919 şi 1920*, în *An. Ist.*, 1973, 19, nr. 1, pp. 106—119.

[46] A se vedea tratarea detaliată a alegerilor parlamentare din noiembrie 1919 în circumscripţiile Transilvaniei, Gh. Iancu, *Campania electorală pentru alegerile parlamentare din 1919 în circumscripţiile Transilvaniei*, în *Studia, Historia*, 1973, 18, fasc. 1, pp. 91—120; *Idem, Desfăşurarea şi rezultatele alegerilor parlamentare din noiembrie 1919 în circumscripţiile Transilvaniei; ibidem*, 1974, 19, fasc. 1, pp. 103—131.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Naţional ales la Alba Iulia s-a întrunit la Sibiu la sfîrşitul lui iulie 1919 pentru a dezbate proiectul[47]. Şi în acest forum, reprezentanţii muncitorilor au cerut acordarea dreptului de vot pentru femei şi reprezentarea proporţională. În cursul dezbaterilor s-a ajuns la încetarea colaborării dintre P.S.D. şi Partidul Naţional Român, social-democraţii ieşind atît din Consiliul Dirigent, cît şi din Marele Sfat Naţional. Această schimbare de tactică fusese cerută mai de mult de elementele cele mai înaintate din mişcarea muncitorească şi care la aflarea ei au salutat-o cu bucurie. „Ştirile ce am primit în zilele din urmă m-au însufleţit foarte mult, văzînd că aţi demisionat din Consiliul Dirigent şi din Marele Sfat, cu asta aţi făcut o faptă nobilă, aţi dovedit muncitorimii că într-adevăr luptaţi pentru dreptate" scria un tovarăş „Tribunei Socialiste"[48].

„O lume ne desparte" ... scria pe aceeaşi temă Tiron Albani, relevînd deosebirile fundamentale dintre partidul muncitorilor şi partidele burgheze şi reafirmînd hotărîrea fermă de a lupta fără şovăire pentru „transformarea sistemului social din rău în bine, ... din capitalist în socialist"[49].

Paralel cu aceste acţiuni teoretice, programatice, proletariatul şi-a manifestat în repetate rînduri şi prin felurite modalităţi nemulţumirea pentru introducerea şi menţinerea stării de asediu, a îngrădirii libertăţii presei, de întrunire şi organizare, condiţii în care campania electorală a partidului era vădit stînjenită şi, drept urmare, şansele electorale mult diminuate. Conferinţa Partidului din 7 septembrie 1919 de la Sibiu a hotărît participarea la alegeri dacă condiţiile o vor permite, elaborînd şi Programul electoral al Partidului Socialist, avînd ca îndreptar Programul P.S.D. stabilit în ianuarie 1919. Ordonanţa nr. 14004 din 19 septembrie 1919 a Consiliului Dirigent Resortul de interne şi a Comandamentului zonei de supraveghere privind reglementarea dreptului de întrunire şi a cenzurii de presă în timpul campaniei electorale n-a satisfăcut aşteptările Partidului Socialist[50]. Ca atare, Congresul extraordinar din octombrie 1919 de la Bucureşti a votat în unanimitate abţinerea socialiştilor de la alegeri. După Congres, Comitetul Executiv al P. S. din Transilvania cerea membrilor partidului ca, în numele disciplinei de partid, hotărîrea de la Bucureşti să fie respectată cu sfinţenie de către toţi membrii[51], lucru realizat întru totul. Încă o dată solidaritatea muncitorească de la nivelul Transilvaniei şi al ţării întregi a acţionat la unison.

O dată cu întrunirea parlamentului, cercuri tot mai largi se pronunţau pentru desfiinţarea cît mai rapidă a Consiliului Dirigent, organism

---

[47] Vezi pentru componenţă, dezbaterile din Marele Sfat, pentru ieşirea social-democraţilor atît din Consiliul Dirigent cît şi din Marele Sfat Naţional, Gh. Iancu, *Marele Sfat Naţional al Transilvaniei (1918—1919)*, în AIIA, Cluj, 1973, 16, pp. 259—278.

[48] „Tribuna Socialistă" nr. 32 din 10 august 1919, p. 3.

[49] *Ibidem*, p. 1.

[50] *Gazeta oficială publicată de Consiliul Dirigent* nr. 57—60, din 4, 6, 11, 13 octombrie 1919, pp. 1—3.

[51] „Tribuna Socialistă" nr. 53 din 23 octombrie 1919, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

politic regional[52]. Partidul Socialist care realizase numeroase punţi de legătură cu Partidul Socialist din vechea Românie, aprecia că dispariţia neîntîrziată a oricăror îngrădiri dintre Transilvania şi restul ţării ar fi dus la accelerarea dezvoltării de ansamblu a ţării, creînd în acelaşi timp condiţii mai favorabile pentru cimentarea colaborării muncitoreşti. Din asemenea considerente muncitorimea organizată din Transilvania a cerut în repetate rînduri încetarea activităţii Consiliului Dirigent. „Acest Consiliu (cenzurat) — ar fi bine să plece..." remarca „Tribuna Socialistă" din 7 martie 1919[53]. Prin poziţia adoptată faţă de prelungirea existenţei Consiliului Dirigent, muncitorimea din Transilvania se manifesta o dată în plus ca purtătoarea şi apărătoarea intereselor celor mai vitale ale întregului popor român.

După Unire, sindicatele din Transilvania s-au rupt de uniunile sindicale care-şi aveau sediul la Budapesta, devenind independente, conducîndu-se după vechile statute, încadrate însă în noua situaţie politică. În aceste condiţii, reorganizarea mişcării sindicale se punea cu acuitate. Primii care au păşit pe calea organizării au fost muncitorii mineri şi topitori de metal. La chemarea Comitetului executiv al P.S.D.[54], s-a ţinut la 23 martie 1919 la Sibiu conferinţa minerilor şi a topitorilor de metal, care-şi propunea să discute „Soarta şi viitorul sindicatelor muncitorilor mineri". Cei 29 delegaţi români şi maghiari, reprezentînd 12 grupe de 21.500 de membri, după fructuoase discuţii în care punctele de vedere pînă acum divergente cu privire la oportunitatea formării unei uniuni cu sediul la Sibiu s-au apropiat, au hotărît crearea „Uniunii Muncitorilor Mineri şi Topitori din Ardeal şi Banat" condusă de un comitet provizoriu format din 7 membri[55].

La Conferinţa din mai 1919, unde s-a realizat centralizarea provizorie a mişcării socialiste şi sindicale, s-a insistat ca în perioada următoare să se accelereze constituirea de uniuni sindicale pe profesiuni. Rînd pe rînd tipografii[56], ceferiştii[57], metalurgiştii[58], constructorii[59], lemnarii[60],

---

[52] Gh. Iancu, *Problema desfiinţării Consiliului Dirigent*", în *AIIA*, Cluj, 1972, 15. pp. 373—391.

[53] Vezi şi „Tribuna Socialistă" nr. 11 din 14 martie 1920, p. 1; nr. 14 din 4 aprilie 1920, p 1; nr. 16 din 1920, din 18 aprilie 1920, p. 1.

[54] „Adevărul" nr. 9 din 3/16 martie 1919, p. 1; vezi şi *Conferinţa minerilor; Ibidem; Conferinţa minerilor*, „Adevărul" nr. 10 din 10/23 martie 1919, p. 1.

[55] Vezi desfăşurarea Conferinţei, „Adevărul" nr. 11 din 17/30 martie 1919, p. 2; nr. 12 din 24 martie/8 aprilie 1919, pp. 3—4.

[56] *Raportul Uniunii Muncitorilor Grafici din Ardeal şi Banat pe 1919—1921*, p. 3; „Adevărul" din 22 iunie 1919, p. 4.

[57] „Tribuna Socialistă" nr. 30 din 3 august 1919, p. 2.

[58] „Tribuna Socialistă" nr. 37 din 28 august 1919, p. 2; nr. 38 din 31 august 1919, p. 2, nr. 39 din 4 septembrie 1919; p. 2. Vezi *Raportul Uniunii muncitoreşti în fier şi metal pe anul 1919—20*, în „Tribuna Socialistă" nr. 18 din 2 mai 1920, p. 3.

[59] „Tribuna Socialistă" nr. 11 din 14 martie 1920, p. 1.

[60] *Ibidem*, pp. 1—2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

funcţionarii etc. şi-au pus bazele unor puternice uniuni[61], toate avînd ca organ central de conducere Comisia generală provizorie a sindicatelor din Ardeal şi Banat cu sediul întîi la Sibiu, apoi la Cluj[62].

Acţiunea de constituire a uniunilor muncitoreşti pe ramuri de activitate[63] a fost condiţionată şi impulsionată, în acelaşi timp, de păşirea cît mai energică a muncitorilor pe calea organizării în sindicate. Începînd cu toamna lui 1918 s-au înfiinţat numeroase sindicate, atît în Transilvania, cît şi în Banat[64], Crişana sau Maramureş[65], astfel încît pînă în iunie 1920 numărul muncitorilor organizaţi a ajuns la 80309[66]. În această epocă de avînt revoluţionar, activitatea sindicatelor s-a caracterizat într-o mare măsură printr-o accentuată notă politică[67]. „Organizaţiile sindicale — scria „Tribuna Socialistă" — numai atunci vor putea fi la înălţimea chemării lor, numai atunci vor putea corespunde necesităţilor din viitor, dacă vor fi dominate de spiritul democratic şi dacă vor fi călăuzite de lupta de clasă socialistă... toate luptele mici de peste zi să fie călăuzite de ideea ţintei finale a socialismului"[68].

Activitatea sindicală, în toată complexitatea ei, s-a desfăşurat însă în perioada tratată de noi în condiţiile stării de asediu şi a cenzurii. Muncitorii erau împiedicaţi de a se organiza, de a ţine adunări sindicale şi întruniri, erau maltrataţi şi batjocoriţi, arestaţi şi nedreptăţiţi. Printre obiectivele imediate ale luptei politice ale muncitorilor stabilite de Congresul P.S.D. din ianuarie 1919 se numărau şi obţinerea acestor drepturi vitale. Toate conferinţele şi congresele de partid sau sindicale din perioada tratată vor pretinde cu hotărîre îndeplinirea acestor deziderate. „Cerem ... să se asigure drepturi la organizare al muncitorilor ... deoarece muncitorilor aproape în toate părţile le este oprit de a se organiza şi de a se întruni." „Delegaţii Comitetului executiv — continuă »Adevărul« din 15 iunie 1919 — sînt arestaţi numai pentru că au încercat să convine cu

---

[61] Vezi N. G. Munteanu, *Mişcarea sindicală în anii avîntului revoluţionar 1918—1921. Însemnătatea istorică a creării P.C.R.* în *Cumidava* 1971, 5, pp. 511—516; *Idem, Reorganizarea mişcării sindicale din România (1919—1921)*, în *An. Ist.*, 1972, 17, nr. 2. pp. 38—50; N. Ghiulea, *Chestiunea muncitorească în Ardeal şi Banat* (în *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918—1928*, I, Bucureşti, 1929, pp. 710—711); „Tribuna Socialistă" nr. 6 din 8 februarie 1920, p. 2.

[62] *Clujul noua centrală a muncitorilor* în „Tribuna Socialistă", nr. 55 din 13 noiembrie 1919, p. 2.

[63] Vezi şi *Crearea P.C.R.* ..., pp. 194—195.

[64]. Ludovic Báthory, *Luptele revendicative şi mişcarea sindicală a minerilor din Banat între anii 1918—1921*, în *„Acta MN"*, 1973, X, pp. 755—760.

[65] Ion Iacoş, *Mişcarea muncitorească din judeţul Maramureş în anii avîntului revoluţionar (1918—1920)* (În: *Lupta maselor populare maramureşene împotriva exploatării, pentru edificarea sub conducerea P.C.R. a societăţii socialiste)*, Baia Mare, 1972, p. 72) (Ion Iacoş, *Mişcarea muncitorească din jud. Maramureş...)*.

[66] G. Brătescu, *Istoria ocrotirii sănătăţii muncitorilor din România*, Bucureşti, Ed. Medicală 1957, p. 194; „Socialismul" nr. 166, din 17 august 1919.

[67] N. G. Munteanu, *op. cit.*, în *Anale de istorie*, 1972, nr. 2; Florea Dragne, *Afirmarea sindicatelor în viaţa politică a României (1918—1921)*, în *An. Ist.*, 1977, 23, nr. 3, pp. 71—81.

[68] *Organizaţia sindicală drept mijloc de luptă socialistă*, în „Tribuna Socialistă" nr. 13 din 28 martie 1920, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

muncitorii care doresc să se organizeze economiceşte pentru a-şi putea apăra interesele"[69]. Aceeaşi stare de lucruri o demasca şi „Socialismul" din 6 iunie 1919 atunci cînd scria: „Libertăţile politice în Ardeal ca şi în vechiul Regat sînt suprimate. Rareori se pot ţine şedinţe de breaslă şi atunci în prezenţa unui ofiţer delegat... Pînă şi şedinţele de Comitet se ţin sub controlul ofiţerului delegat"[70]. La Conferinţa minerilor, un reprezentant din Roşia Montană declară că din ianuarie pînă în martie n-au putut ţine decît o adunare „şi aceasta cu mari greutăţi"[71].

Mult au avut de pătimit din cauza brutalităţii autorităţilor şi muncitorii din Uioara: sindicatul desfiinţat, conducătorii arestaţi şi bătuţi[72], cu toate demersurile întreprinse pe lîngă Consiliul Dirigent. Ba mai mult, într-un raport cerut de Consiliul Dirigent „în chestia maltratării muncitorilor de la Uioara", subprefectul judeţului Alba Inferioară nega că muncitorii ar fi fost terorizaţi de autorităţile administrative, vinovate făcîndu-se doar organele militare[73]. De persecuţiile prefectului de Caraş-Severin se plîngeau şi muncitorii organizaţi din Lugoj, Anina, Reşiţa, Bocşa, deoarece organizaţiile muncitoreşti ... „nu se pot mişca, nu-şi pot ţine şedinţele regulat, membrii lor stau mereu sub pază poliţienească... domnii de la Consiliul Dirigent trebuie să aibă cunoştinţă despre ceea ce se întîmplă în Banat şi de aceea ei singuri sînt responsabili pentru toate"[74]. Înlăturarea stărilor insuportabile de la Reşiţa era cerută Consiliului Dirigent şi de „Tribuna Socialistă" din 28 decembrie 1919. Şi toate aceste atacuri împotriva mişcării muncitoreşti se făceau în pofida promisiunilor făcute de preşedintele Consiliului Dirigent că mişcarea muncitorească se va bucura de dreptul de organizare şi de întrunire[75].

Extrem de greu încercată în eforturile de organizare şi de îmbunătăţire a stării precare a fost muncitorimea minieră din Valea Jiului. Imediat după 1 decembrie 1918, înainte ca armata română să fi ajuns acolo, Consiliul Dirigent l-a trimis pe I. Jumanca în Valea Jiului, pentru a linişti pe mineri şi pentru a le afla păsurile. Memoriul primit din partea acestora l-a prezentat Consiliului Dirigent[76]. La scurt timp, Consiliul Dirigent l-a numit pe Valer Pop comisar special pentru Valea Jiului, avînd în special obligaţia de a se îngriji de alimentarea minerilor. Valer Pop şi preşedintele organizaţiei din Petroşani au prezentat Consiliului Dirigent doleanţele minerilor, în special cele referitoare la alimente şi la organi-

---

[69] „Tovarăşul Brătfălean a fost arestat la Zărneşti, tov. Fogarasi la Petreşti, iar tov. Maer la Uioara pentru că s-au dus să reorganizeze sindicatele", cf. „Adevărul" nr. 22 din 15 iunie 1919, p. 1.

[70] Vezi, Arhivele Statului Filiala Cluj-Napoca, fond *Prefectura judeţului Cluj*, act. 953/1919.

[71] „Adevărul" nr. 12 din 24 martie/6 aprilie 1919, p. 3.

[72] „Adevărul" nr. 23 din 22 iunie 1919, p. 2; nr. 8 din 24 februarie/9 martie 1919, p. 2; „Tribuna Socialistă" nr. 39 din 4 septembrie 1919, p. 1; nr. 53 din 23 octombrie 1919, p. 2; nr. 9, din 29 februarie 1920, p. 1.

[73] Arhivele Statului Bucureşti, Arhiva Istorică Centrală, fond *Consiliul Dirigent*, II, dosar 17/1919, f. 9.

[74] „Tribuna Socialistă", nr. 52 din 19 octombrie 1919, p. 2.

[75] „Tribuna Socialistă" nr. 35 din 21 august 1919, p. 1.

[76] „Adevărul" nr. 49 din 9/22 decembrie 1918, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zare. Consiliul Dirigent le-a promis că va da „ordin comandantului militar din Petroşani, ca muncitorimea să nu fie împiedecată în ce priveşte organizarea ei“[77]. Atacurile contra minerilor n-au contenit însă. Acestea l-au făcut pe I. Flueraş să aducă la cunoştinţa Consiliului Dirigent că muncitorii din Petroşani erau maltrataţi de armată, cerînd constituirea unei comisii care să cerceteze stările de fapt din Valea Jiului[78].

Comisarul special numit de Consiliul Dirigent, pe măsura scurgerii timpului şi mai ales după retragerea social-democraţilor din Consiliul Dirigent, în preajma alegerilor, a început să prigonească pe mineri, să-i stînjenească în activitatea de organizaţie. În consecinţă, minerii de aici, prin intermediul presei muncitoreşti, au făcut cunoscute Consiliului Dirigent aceste samavolnicii, avertizîndu-l asupra urmărilor grave pe care le-ar putea avea continuarea lor[79]. O demascare concludentă a privaţiunilor materiale îndurate, a maltratărilor şi persecuţiilor suferite, a lipsei dreptului de întrunire şi organizare, au făcut muncitorii mineri cu ocazia congresului ţinut la Sibiu în 7—9 decembrie 1919[80]. Cu acelaşi prilej au fost trecute în revistă şi succesele obţinute de mineri pe linia organizării şi a apărării intereselor lor. De la Conferinţa din martie 1919, numărul muncitorilor afiliaţi la Uniunea muncitorilor mineri şi topitori a crescut considerabil, la Congres fiind reprezentate 24 grupe cu 74 delegaţi reprezentînd aproape 23.000 de membri. De la tribuna Congresului, minerii şi-au reafirmat hotărîrea fermă de a-şi continua neabătut lupta pentru a obţine condiţii omeneşti de muncă şi de trai. „Muncitorimea mineră cere muncă, libertatea cuvîntului şi a presei, cere încetarea bătăii şi schinjuirea muncitorimii . . . eliberarea imediată a muncitorilor mineri deţinuţi“ — se spuneau în telegramele semnate de Iosif Ciser şi Petru Ardelean — trimise de Congres primului ministru, ministrului de interne, preşedintelui Consiliului Dirigent şi comandantului zonei de supraveghere din Transilvania[81].

Urmărind, în altă parte, condiţiile de viaţă ale minerilor, cunoscîndu-le fermitatea revoluţionară, numeroasele lor acţiuni revendicative apar ca ceva firesc.

---

[77] „Adevărul“ nr. 51 din 23 decembrie 1918/5 ianuarie 1919, p. 4.

[78] Muzeul de istorie al Transilvaniei, fond cit., Proces verbal din 14 aprilie 1919.

[79] „Minerul“ nr. 6 din 1 octombrie 1919, p. 2; „Tribuna Socialistă“ nr. 48 din 5 octombrie 1919, p. 2; I. Jumanca, *Insemnări. Dl. comisar din Valea Jiului*, nr. 36 din 24 august 1919, p. 1.

[80] *Cîteva cuvinte la Congresul minerilor*, „Minerul“, nr. 8—9, din 15 noiembrie 1919, p. 1; *Convocare la Congres*, Ibidem, *Dare de seamă morală şi materială a Centralei. Activitate de şapte luni*, nr. 10 din 1 decembrie, pp. 1—2; *Congresul nostru*, nr. 11 din 1 februarie 1920, pp. 1—7; *Congresul minerilor*, în „Tribuna Socialistă“ nr. 60 din 21 decembrie 1919, p. 2; nr. 61 din 28 decembrie 1919, p. 2; *Greva generală din România*... pp. 100—102; *Documente din istoria mişcării muncitoreşti*... pp. 276—280; *Pagini din trecutul de luptă al muncitorimii hunedorene*, Deva, 1966, p. 78; N. G. Munteanu, Gh. I. Ioniţă, *Un veac de istorie al minerilor de pe Jiu*, Bucureşti, 1971, pp. 28—29.

[81] „Minerul“ nr. 11 din 1 februarie 1920, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ca urmare a luptelor energice duse de muncitorimea transilvăneană, Consiliul Dirigent şi comandantul zonei de supraveghere au fost siliţi să dea la 20 octombrie 1919 Ordonanţa nr. 19588 referitoare la funcţionarea Uniunilor muncitoreşti şi a filialelor de pe teritoriul administrat de Consiliul Dirigent[82]. Fără a satisface integral dorinţele muncitorilor, Ordonanţa oferea posibilitatea uniunilor muncitoreşti care-şi aveau statutele aprobate de fostul minister de interne maghiar să-şi continue activitatea nestînjenit. Organizaţiile locale existente şi cele ce se înfiinţau trebuiau să se constituie în uniuni pe ramuri cu sediul la Cluj. Uniunile sindicale aveau dreptul să facă demersurile necesare pentru apărarea intereselor materiale şi spirituale ale membrilor. În acelaşi timp însă ţinerea adunărilor sindicale, a şedinţelor de comitet trebuia anunţată din timp autorităţilor civile şi militare, un reprezentant al lor avînd dreptul de a participa la ele.

După apariţia Ordonanţei amintite, Comisia Generală a Sindicatelor din Transilvania a hotărît alegerea unui Comitet Central provizoriu din sînul sindicatelor aflate la Cluj, menit a conduce Uniunea pînă la convocarea congreselor pe ramuri, îngrijindu-se şi de procurarea materialelor tehnice pentru înfiinţarea de noi sindicate[83]. Succesele obţinute erau rodul unor aprige bătălii. Cercurile conducătoare, patronii nesocoteau însă în repetate rînduri avantajele smulse de muncitori, îşi călcau promisiunile. De aceea — în afara dirijării luptelor concrete ale muncitorimii — conducerea Partidului Socialist şi a sindicatului a căutat pe calea memoriilor obţinerea unei schimbări radicale a situaţiei. O cale prea legalistă, care era de la început sortită eşecului. Doar chemarea şi organizarea de puternice acţiuni muncitoreşti puteau aduce rezultatele aşteptate.

În „Tribuna Socialistă" din 28 martie 1920 apărea Memoriul Comitetului Executiv al Partidului Socialist şi al Comisiei Generale a Sindicatelor către Iuliu Maniu, preşedintele Consiliului Dirigent, în chestia libertăţii de acţiune a organizaţiilor muncitoreşti[84]. Memoriul era o adevărată chintesenţă a nedreptăţilor ce se comiteau împotriva muncitorimii organizate şi împotriva instituţiilor ei. „Organizaţiile noastre din diferite centre — se spunea în Memoriu — sînt suspendate, localurile lor, chiar şi edificiile proprii sînt rechiziţionate... Cenzura ne face şicane nedescrise. Iar ziarele noastre sînt confiscate la poştă. Orice întrunire ne este interzisă. Ord. nr. 19588 — 1919 recunoaşte şi asigură activitatea Uniunilor muncitoreşti, aceasta însă în cele mai multe locuri nu se respectă. Delegaţii noştri..., care sînt trimişi din partea biroului central ale Uniunilor, spre a controla grupele şi spre a aplana conflictele ivite între capital şi muncă, sînt în cele mai multe cazuri arestaţi şi maltrataţi...". Şirul abuzurilor continuă, cu referiri concrete în special la situaţia minerilor. Muncitorii

---

[82] „Tribuna Socialistă nr. 5 din 1 februarie 1920, p. 1; „Gazeta oficială" nr. 68 din 22 noiembrie 1919, pp. 1—3.

[83] „Tribuna Socialistă" nr. 6 din 8 februarie 1920, p. 2; *Documente din istoria mişcării muncitoreşti...*, pp. 312—313; *Recunoaşterea Uniunii noastre*, „Minerul" nr. 11 din 1 februarie 1920, p. 7.

[84] Vezi şi L. Báthory, *op. cit.*, p. 759.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

formulau apoi 7 cereri concrete care se refereau la: respectarea dispoziţiilor Ordonanţei 19588—1919, redarea localurilor cu mobilierele confiscate de la muncitori[85], sistarea confiscării ziarelor muncitoreşti, eliberarea muncitorilor arestaţi, încetarea arestărilor, libertatea întrunirilor, sistarea cenzurii şi a stării de asediu şi, în sfîrşit, respectarea autonomiei caselor de asigurări sociale. Un Memoriu cu un conţinut asemănător a fost trimis şi generalului Al. Averescu sub forma unei telegrame[86]. „Organizaţiile noastre sînt închise, sîntem alungaţi din localurile noastre proprii, despoiaţi de posibilitatea dezvoltării culturale" — se spunea în telegramă. „Cerem să ni se asigure din nou aceste drepturi cetăţeneşti. Presa noastră este în mare parte confiscată şi cenzurată — internaţii noştri zac în puşcărie condamnaţi şi în zadar aşteaptă amnistia; libertate de întrunire nu avem... Scumpetea de nesuferit, mizeria creşte necontenit" se arăta în continuare. Telegrama se încheia cu aceleaşi revendicări ca şi Memoriul analizat înainte.

La 27 martie 1929, Resortul de interne — Direcţiunea Poliţiei şi Siguranţei Generale trimitea prin adresa confidenţială nr. 4072/1920 prefecturii judeţului Cojocna o copie a telegramei trimisă generalului Averescu, cu rugămintea „... de a lua la cunoştinţă de cele cuprinse şi a dispune ca pe viitor să nu se facă maltratări, şicane sau arestări de muncitori fără motiv bine cunoscut" şi de a da instrucţiuni organelor subordonate în acest sens[87]. Nota confidenţială înseamnă o dată în plus o recunoaştere a abuzurilor comise împotriva muncitorilor.

Arestările muncitorilor, ale conducătorilor în special, împotriva cărora s-a protestat în repetate rînduri, au fost alte încercări pe care a trebuit să le suporte proletariatul. Din şirul acestora ne oprim doar asupra cîtorva. La 25 august 1919 prefectura judeţului Alba, printr-un raport adresat preşedintelui Consiliului Dirigent, îl înştiinţa despre arestarea a 15 muncitori şi a trimisului P.S.D. din Sibiu[88]. Doi delegaţi ceferişti, Hofer şi Groza, veniţi din Simeria la Sibiu pentru a expune Direcţiei Generale a Căilor ferate doleanţele ceferiştilor, au fost arestaţi la plecare, în gara Sibiu, dar apoi eliberaţi[89]. Iosif Ilie, unul dintre fruntaşii muncitorilor din Zlatna, a fost arestat şi, prin aceasta, împiedicat să ajungă la Sibiu, pentru a protesta împotriva stărilor insuportabile ale topitorilor de aici, tablou sumbru prezentat şi la Congresul minerilor[90]. Un fruntaş socialist din Sibiu, la întoarcerea de la Cluj, de unde aducea din partea Comitetului Partidului Socialist calendarul şi ziarele „Tribuna Socialistă" şi „Erdélyi munkás", a fost arestat, deţinut două zile şi calendarele cu ziarele

---

[85] În Casa Poporului din Arad, proprietate a organizaţiilor a fost instalată poliţia de stat, cea din Oradea era ocupată de comenduirea pieţii, la Sfîntu Gheorghe era ocupată de jandarmerie, la Reşiţa erau ocupate de armată, „Tribuna Socialistă" nr. 13 din 28 noiembrie 1920.

[86] Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond *Prefectura judeţului Cluj*, Mapa 2, dosar 497/1920, f. 2.

[87] *Ibidem*, f. 1.

[88] *Alba Iulia 2000*, Alba Iulia, 1975, p. 474.

[89] „Socialismul" nr. 159 din 10 august 1919.

[90] „Tribuna Socialistă nr. 61 din 28 decembrie 1919, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

i-au fost confiscate[91]. Multă indignare a stîrnit în rîndurile muncitorilor arestarea la Reşiţa a lui Ion Flueraş, fost membru al Consiliului Dirigent[92]. Sosit în localitate pentru a se interesa de soarta muncitorilor, Flueraş a fost arestat împreună cu alţi doi conducători şi încarcerat. Împotriva arestării s-a protestat pe lîngă autorităţile superioare din Cluj, pe lîngă generalul Mărdărescu, comandantul trupelor din Transilvania, i s-a telegrafiat la Bucureşti lui Iuliu Maniu, cerîndu-se în toate cazurile grabnica eliberare a celor arestaţi. La scurt timp după arestarea lui Flueraş un alt conducător al partidului socialist, Iosif Recean în timp ce se întorcea de la Bucureşti a fost arestat în apropiere de Făgăraş, pe motiv că avea asupra sa cărţi socialiste, şi dus la Sibiu. Cărţile socialiste apăruseră toate în librăriile din Bucureşti, astfel că arestarea era cu totul nejustificată[93].

Starea materială precară a muncitorilor — de care pînă acum am amintit doar tangenţial — a fost caracteristică a întregii perioade a avîntului revoluţionar. Lipsa de alimente, specula, salariile mici care nu ţineau pasul cu creşterea vertiginoasă a preţurilor, lipsa protecţiei muncii au determinat numeroase ridicări la luptă, care au culminat cu lanţul de greve din această epocă.

De flagelul foametei au fost atinse toate detaşamentele proletariatului transilvănean.

În urma demersurilor energice ale minerilor Consiliul Dirigent a fost silit să trimită spre Valea Jiului făină, petrol şi alte alimente[94].

La Congresul Partidului din ianuarie 1919, reprezentantul minerilor din Roşia Montana a arătat răspicat că „poporul muncitor e supt de foame din cauza că nu au alimentaţie"[95]. La 3 februarie 1919 Căpitanatul minier din Zlatna îl înştiinţa pe prefectul judeţului Alba că alimentele pentru muncitorii Uzinelor statului s-au terminat de la 9 ianuarie, fără ca de atunci să poată procura altele şi, ca atare, „muncitorii au luat o atitudine ameninţătoare". La 4 februarie 1919 prefectul se adresa Consiliului Dirigent, Resortul alimentării, cerînd urgent un vagon de porumb pentru muncitorii" care ameninţă cu trecerea în neactivitate"[96]. Mult au avut de suferit din aceleaşi cauze şi muncitorii din Turda şi Uioara[97]. „Pînă cînd masele mari de muncitori... sînt expuse foametei, mizeriei...? — se întreba „Adevărul" din 9 martie 1919, solicitînd apoi Consiliului Dirigent „să ia dispoziţiuni asupra alimentării şi asupra maximării tuturor preţurilor şi stîrpirea speculei atît de mizerabile".

---

91 *Idem*, nr. 3 din 18 ianuarie 1920, p. 2.

92 *Ibidem*, nr. 10 din 7 martie 1920, p. 1; nr. 12 din 21 martie 1920; p. 1.

93 *Ibidem*, nr. 13 din 28 martie 1920, p. 1.

94 „Adevărul" nr. 51 din 23 decembrie/5 ianuarie 1919, p. 4.

95 *Ibidem*, nr. 2 din 1919, p. 3.

96 *Alba Iulia 2000*, p. 474; Constantin Enea, *Momente din lupta muncitorilor din regiunea Hunedoara (1919—1920)*, în *Studia. Historia*, 1965, 10, fasc. 1, p. 89; *Pagini din trecutul de luptă al muncitorimii hunedorene*... p. 85.

97 Emil Balea, Iosif Mihu, *Aspecte ale luptelor greviste din Turda şi Uioara în anii 1919—1920* în *„Acta MN"*, 1971, VIII, pp. 675—683.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Combaterea speculei, a scumpetei, dezvăluirea adevăratelor lor cauze au făcut obiectul multor articole din presa muncitorească[98]. Lipsa de alimente la Abrud fiind acută, minerii de aici, prin intermediul Uniunii minerilor, au reuşit să obţină dreptul de a-şi procura şi transporta alimentele, care au şi sosit la 14 august 1919. Obţinute prin strădaniile muncitorilor, autorităţile le-au creat însă dificultăţi cu desfacerea lor[99]. Situaţia din Abrud se putea generaliza asupra întregii Ţări a Moţilor, aşa după cum reiese din articolul intitulat sugestiv „Ţara Moţilor e în mizerie"[100]. Muncitorii din regiunea Baia Mare au resimţit, de asemenea, în vara lui 1919, lipsa de alimente de strictă necesitate. „Zahărul, unul din articolele principale de alimentaţie, a dispărut complet de pe piaţă. Împărţirea făinii nu a avut loc", scria un organ local la 27 iulie 1919[101]. Aceleaşi stări de lucru le constata şi ziarul „Satu Mare" din 31 decembrie 1919: „Pe zi ce mergem tot mai mult se îngreunează traiul, se scumpeşte viaţa ... se potenţiază suferinţele"[102]. „Minerul", organul de presă al Uniunii muncitorilor mineri şi topitori din Ardeal şi Banat, reflectînd asupra minimului de existenţă a minerilor, în condiţiile scumpirii produselor alimentare, de îmbrăcăminte şi încălţăminte, cereau autorităţilor „să se îngrijească mai mult de ieftinirea alimentelor, să puie odată frîu uzurei (speculei — I. G.) cu grîu, cu untura, cu carnea ..."[103]. Mult mai amplu este analizată chestiunea minimului de existenţă în numărul din 15 martie 1920 al „Minerului", scoţîndu-se în evidenţă discrepanţa frapantă dintre puterea de cumpărare a minerilor şi preţurile produselor alimentare[104]. Încercînd felurite modalităţi de îmbunătăţire a situaţiei — vom vedea numărul mare ale grevelor minerilor —, sub semnătura secretarului sindicatelor miniere minerii i-au trimis deputatului Toma Dragu următoarea telegramă: „Muncitorii minelor din Petroşani, în număr de 14 mii, cu familii vreo 40 mii de suflete, de trei săptămîni nu mai primesc făină şi nici nu se prevede cînd vor primi. N-au pîine! vă rugăm interveniţi înainte de a se ajunge la catastrofă"[105]. Avertismentul n-a fost însă luat în seamă de autorităţi.

Încă în cursul lunii august 1919 muncitorii de la Rodna Veche au cerut prefectului judeţului Bistriţa-Năsăud să-i ajute în procurarea alimentelor absolut necesare traiului. În urma cererii scrise de muncitori şi prezentată de prefect Consiliului Dirigent, în noiembrie au sosit alimen-

---

[98] „Adevărul" nr. 7 din 17 febr./2 martie 1919, p. 3; nr. 19 din 26 mai 1919, p. 2; nr. 26 din 13 iulie 1919, p. 3; „Tribuna Socialistă" nr. 39 din 4 septembrie 1919, p. 1; nr. 44 din 21 septembrie 1919, p. 1 şi nr. 47 din 2 octombrie 1919, p. 1.

[99] *Ibidem*, nr. 44 din 21 septembrie 1919, p. 2. Vezi şi Plîngerea muncitorilor mineri din Abrud de nedreapta împărţire a alimentelor, cf. Arh. Stat. Bucureşti, fond cit. dosar 632/1920, p. 5.

[100] „Tribuna Socialistă" nr. 45 din 25 septembrie 1919, p. 1; „Minerul" nr. 6 din 1 octombrie 1919, p. 2.

[101] Cf. Adalbert Balogh, *Date noi privind mişcările greviste ale minerilor din bazinul băimărean din anii 1919—1920*, În: *Lupta maselor populare maramureşene...*, Baia Mare, 1972, p. 543.

[102] Apud Ion Iacoş, *Mişcarea muncitorească din judeţul Satu-Mare* ... p. 15.

[103] „Minerul" nr. 2 din 1 august 1919, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tele, fără a se împărţi însă muncitorilor. Astfel, necazurile muncitorilor continuau[106].

La o întrunire publică a muncitorimii organizate din Cluj, ţinută în 22 februarie 1920, Iosif Recean şi Iosif Ciser au dezvăluit cauzele scumpetei, lipsei de lucru şi scăderii producţiei, care se răsfrîngeau direct asupra condiţiilor de muncă şi trai ale muncitorilor[107].

Salariile neîndestulătoare în raport cu costul vieţii au fost alte mari greutăţi care au apăsat asupra muncitorilor[108], astfel încît mişcările pentru măririle de salarii au fost mereu la ordinea zilei în intervalul decembrie 1918 — martie 1920. Muncitorii atelierelor de cherestea Mersing & Lessel şi Tordaier Zelulose-fabrik din Sibiu au cerut patronilor mărirea salariilor, fără rezultate însă. La solicitarea muncitorilor, Resortul de Ocrotiri Sociale a intervenit ca intermediar între cele două părţi. În urma a două consfătuiri prezidate de Ioan Apolzan, secretar personal în acest resort, muncitorii au obţinut mărirea salariilor[109]. Tot cu succes, datorat forţei organizării, s-a încheiat şi mişcarea pentru salariul mai bun al muncitoarelor de la fabrica de postav Scherer din Sibiu. Pe lîngă majorarea salariilor, au mai obţinut un adaus de scumpete de 2 coroane pe zi şi alimente la preţuri convenabile[109]. În alte cazuri însă acţiunilor întreprinse în acelaşi scop li s-au răspuns cu brutalităţi. Astfel, cînd muncitorii din Baia Mare au înaintat un memoriu pentru mărirea salariilor, delegaţii au fost arestaţi şi bătuţi[110]. Prin organizare şi combativitate minerii, unul din cele mai puternice detaşamente ale clasei muncitoare, au silit Consiliul Dirigent şi conducerile întreprinderilor să ţină seamă de revendicările lor, aşa încît să menţină pe cît posibil un echilibru între creşterea vertiginoasă a preţurilor şi salariile primite. La 20 mai 1919 Consiliul Dirigent a hotărît trimiterea unei comisii de experţi în Valea Jiului, pentru a studia situaţia salariilor minerilor şi a prezenta apoi un raport despre cele constatate[111]. La 21 iunie 1919, acelaşi organism politic a decis sporirea temporară a salariilor în Valea Jiului cu 27 %, mărire care

---

[104] Vezi şi Margareta Gáspár, *Luptele din 1920 ale minerilor din Valea Jiului*, în *AIIC*, Cluj, 1963, 6, p. 319.

[105] „Tribuna Socialistă" nr. 2 din 11 ianuarie 1920, p. 1; Arh. Stat. Bucureşti, Arhiva Istorică Centrală, fond *Preşedinţia Consiliului de Miniştri. Camera*. Vol. I., dosar 121/1920, p. 27; *Greva generală din România*, 1920 . . ., p. 78.

[106] „Tribuna Socialistă" nr. 4 din 25 ianuarie 1920, p. 1; nr. 13 din 28 martie 1920, p. 4.

[107] *Ibidem*, nr. 9 din 29 februarie 1920, p. 1.

[108] *Situaţia clasei muncitoare din România* . . ., p. 133—135; C. Enea, *op. cit.*, pp. 84—86; M. Gáspár, *op. cit.*, pp. 317—318; A. Balogh, *op. cit.*, pp. 54—56 (pentru regiunea Baia Mare);

[109] Salariul a crescut astfel: pentru cl. I de la 14 cor. la 22; pentru cl. a II-a de la 12 cor. la 19; pentru cl. III de la 10 la 15 cor., pentru cl. a IV-a de la 8—13 cor. pe lîngă lemne, locuinţă şi luminat, Cf. „Adevărul" nr. 11 din 30 martie 1919, p. 4.

[109] *Ibidem*, nr. 28 din 27 iulie 1919, p. 6.

[110] „Tribuna Socialistă" nr. 60 din 21 decembrie 1919, p. 2.

[111] Proces verbal din 20 mai 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

urma să se aplice de la 1 mai 1919[112]. În 5 iulie 1919, Consiliul Dirigent a hotărît mărirea cu 15—16 % a salariilor muncitorilor de la minele Salgótarjáni, Uricani şi de la minele statului din Lonea. Totodată însă muncitorii pierdeau dreptul la alimente cu preţ redus, ceea ce era aproape echivalent cu mărirea de salarii acordată. În consecinţă, minerii, întruniţi la 12 iulie, au protestat împotriva acestei hotărîri şi au înaintat, prin Centrala Uniunii lor, la 19 iulie, un memoriu Consiliului Dirigent, prin care cereau ca şi pe viitor să beneficieze de alimente la preţ convenabil. Consiliul Dirigent, luînd la 21 iulie 1919 în discuţie memoriul amintit, a hotărît satisfacerea revendicării minerilor, emiţînd în acest sens o Ordonanţă semnată de Iosif Jumanca, şef de Resort cu valabilitate pînă la 15 septembrie 1919[113]. Se acordau minerilor şi restanţe pentru perioada 1 februarie — 1 mai, în cantităţi fixate de Comisii trimise de Consiliul Dirigent, precum şi de la 1 mai — 30 septembrie 1919. Acest succes al minerilor este o ilustrare elocventă a îmbinării luptei de jos, a muncitorilor, cu cea din interiorul Consiliului Dirigent, prin reprezentanţii socialişti.

Un adevărat bilanţ al luptelor duse de Uniunea minerilor în cursul anului 1919 pentru îmbunătăţiri de salarii îl publică sub titlu *Măriri de salarii*... „Minerul" din 1 decembrie 1919. Se arată cu această ocazie că nenumărate cereri de măriri de salarii „stau de luni de zile" fără a fi luate în considerare. „La minele statului — se spune mai departe —, cu toată truda noastră în chestiunea măririlor de salar, foarte puţine rezultate am putut să ajungem". La întreprinderile particulare „în parte prin greve, în parte prin tratative am putut să ajungem o mărire de salar la 14 grupe ale noastre", care varia între 13—120 %, fiind în sumă totală de 4.600.000 cor., raportată la 16.861 muncitori. Se aprecia că această sumă, în condiţiile scumpetei care bîntuia, reprezenta destul de puţin pentru muncitori.

Muncitorii de la întreprinderile statului şi-au continuat însă cu hotărîre lupta pentru salarii mai bune. În aceste condiţii, la 31 decembrie 1919 Consiliul Dirigent a autorizat Direcţia Generală a Minelor să mărească, începînd cu 1 decembrie 1919, salariile muncitorilor de la minele, topitoriile şi întreprinderile statului de la Roşia Montană, Ghelar, Zlatna, Săcărîmb, Băiuţ, Cavnic, Baia Mare în medie cu 30 %[114]. „Aproximativ am asigurat cam la 9000 de membri o bucată de pîine mai mult pe masă" — scria „Minerul" din 1 februarie 1920. „Dar asta e numai o picătură în marea de sărăcie în care se zbat muncitorii de la minele statului", conchidea acelaşi ziar. Din cauza abuzurilor, mărirea de salar nu s-a aplicat integral peste tot, lucru demascat de „Minerul" din 15 martie 1920.

Muncitorii Uzinei electrice din Sibiu au cerut printr-un memoriu Direcţiunii o sporire de salar cu 40 %, cerere refuzată. În faţa hotărîrii muncitorilor de a declara grevă, Direcţiunea s-a văzut silită să înceapă negocieri cu muncitorii, prin care s-a obţinut o mărire de salar de 35 %[115].

---

112 Proces verbal din 21 şi 23 iunie 1912.
113 „Minerul" nr. 2 din 1 august 1119, p. 2.
114 Proces verbal din 31 decembrie 1919.
115 „Tribuna Socialistă" nr. 3 din 18 ianuarie 1920, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Încă o dată solidaritatea muncitorească şi-a spus cuvîntul în lupta cu capitalul. În aceeaşi perioadă metalurgiştii din Sibiu pretindeau un spor de salar de 50 şi 70 % pe oră.

Într-o adunare ţinută la sfîrşitul lunii ianuarie 1920 muncitoarele de la fabrica de tutun din Cluj au hotărît să ceară Direcţiunii un ajutor urgent de 1000 cor. pentru fiecare muncitoare, deoarece „salariul este foarte puţin şi nu pot face faţă scumpetei"[116].

Prin mijlocirea trimisului Direcţiei generale a minelor, Ioan Apolzan, muncitorii de la minele de cărbuni din Mehadia au obţinut, începînd cu 4 ianuarie 1920, o sensibilă creştere de salar, cu menţinerea avantajelor avute la alimente, îmbrăcăminte şi încălţăminte[117].

În condiţiile precare de viaţă ale anului 1920, muncitorii ceferişti au înaintat Direcţiei centrale a căilor ferate din Cluj un memoriu prin care solicitau acordarea unui ajutor de scumpete de 400 lei lunar, memoriu trimis Direcţiei generale de la Bucureşti[118].

În multe cazuri cererile de majorare a salariilor erau respinse pe considerentul că întreprinderile nu lucrează cu întreaga capacitate, producţia fiind astfel scăzută. Pentru a dovedi că vinovaţi de aceste stări de lucruri nu sînt muncitorii, minerii din Valea Jiului au obţinut numirea de către şeful Resortului de Comunicaţie a doi controlori din rîndurile lor, unul (Ion Avram) pentru producţia şi transportul cărbunelor şi celălalt (Joachim Bistrion) pentru chestiunile de alimentare[119].

În goana după profituri cît mai mari, capitaliştii nesocoteau şi cele mai elementare reguli de protecţie a muncii. Victime ale acestor stări de fapt au fost muncitorii şi familiile lor. Accidentele de muncă produse în perioada tratată, care au zguduit puternic conştiinţa proletară, au fost un grav cap de acuzare împotriva cercurilor conducătoare[120]. În aceste cazuri, o dată cu protestul vehement împotriva celor vinovaţi, solidaritatea şi într-ajutorarea muncitorească s-a manifestat din plin, dezvăluindu-şi valenţele ei umanitare.

Ziua de muncă de 8 ore era o revendicare de decenii a proletariatului, pentru obţinerea căreia muncitorimea de pretutindeni a făcut numeroase sacrificii. Promisă la Alba Iulia la 1 decembrie 1918, inclusă în Programul P.S.D. din ianuarie 1919, muncitorimea a desfăşurat ample acţiuni pentru obţinerea ei. Acestea, coroborate cu eforturile social-democraţilor

---

116 *Ibidem*, nr. 5 din 1 februarie 1920, p. 2.

117 *Ibidem*.

118 *Ibidem*, nr. 12 din 21 martie 1920, p. 2.

119 „Minerul" nr. 11 din 1920, p. 7.

120 *Situaţia clasei muncitoare din România...*, p. 125; C. Enea, *op. cit.*, p. 83; *Mare explozie în Petroşani*, „Adevărul" nr. 49 din 9/22 decembrie 1918, p. 1; *Muncitorii unul pentru altul*, „Adevărul" nr. 6 din 10/23 februarie 1919, p. 4; *Explozie în minele din Vulcan*, nr. 17 din 11 mai 1919, p. 3; *Ancheta asupra exploziei minelor din Vulcan*, nr. 24 din 29 iunie 1919, p. 4; *Iarăşi explozie* (la Aghireş), „Minerul" nr. 5 din 15 septembrie 1919, p. 2; *Explozia din Petrila*, „Minerul" nr. 6 din 1919, p. 6; *Iarăşi vieţi de muncitori prefăcute în scrum* (la mina din Teben a societăţii „Ruda 12 Apostoli"); *Ibidem*, nr. 14 din 15 aprilie 1920, p. 2; *Catastrofă în minele din Lupeni*, în „Tribuna Societăţii" nr. 6 din 8 februarie 1920, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din Consiliul Dirigent, au obligat Consiliul Dirigent să ţină seama de cerinţele muncitorilor.

Într-un interviu din martie 1919, I. Jumanca, şeful Resortului de Industrie, asigura pe muncitori că Resortul avea printre problemele prioritare reglementarea timpului de muncă în întreprinderi[121]. Într-adevăr, la 14 aprilie 1919 Consiliul Dirigent a însărcinat Resorturile de Ocrotiri Sociale, de Industrie şi Comerţ să întocmească proiectul unui Decret privitor la introducerea zilei de muncă de 8 ore[122]. Preocupările Consiliului Dirigent în această direcţie şi-au găsit un ecou prompt în presa muncitorească. „La propunerea tovarăşilor noştri din Consiliu — scrie »Adevărul« din 20 aprilie 1919 — s-a decis lansarea unei ordonanţe prin care se decretează ca începînd cu ziua de 1 mai 1919, în toate fabricile, atelierele, minele şi uzinele din Ardeal şi Banat durata timpului de muncă să fie de maximum 8 ore pe zi. Publicăm cu bucurie această ştire". În faza de pregătire a Decretului, Resortul de industrie a convocat patronii şi muncitorii din Sibiu şi împrejurimi la o consfătuire, pentru a afla opiniile celor două părţi cu privire la introducerea zilei de muncă de 8 ore. Ţinută la Sibiu, la 24 aprilie 1919, sub preşedinţia şefului de Resort, ancheta a pus în evidenţă poziţiile ireductibile dintre muncă şi capital. Astfel, în timp ce patronii s-au pronunţat categoric împotriva reformei preconizate, muncitorii au reliefat importanţa deosebită a unei asemenea măsuri pentru munca, sănătate şi dezvoltarea lor culturală. În cuvîntul de închidere, Iosif Jumanca a ţinut să precizeze că introducerea a 8 ore de muncă este în deplină concordanţă cu cele hotărîte la Alba Iulia[123]. Cu toată împotrivirea capitaliştilor, sub impulsul acţiunilor muncitoreşti, Consiliul Dirigent a emis *Decret nr. XII* despre reglementarea timpului de muncă în industrie şi comerţ, adoptat în şedinţa din 21 mai 1919, prin care se introducea legal ziua de muncă de 8 ore[124]. În Decret, după o enumerare a ramurilor industriale şi comerciale în care introducerea zilei de muncă de 8 ore era obligatorie, se stabileau şi cazurile în care prelungirea zilei de muncă, era admisă temporar. Se specifica totodată că „se interzice reducerea salariului pe motivul reglementării timpului de muncă prin decretul de faţă". Se stabileau, de asemenea contravenţiile pe care trebuiau să le suporte patronii care ar fi încălcat prevederile decretului, precum şi organele chemate să vegheze la respectarea lui (în comune, primpretorul, în oraşe cu consiliu, căpitanul poliţiei, în oraşe cu municipiu, funcţionarul încredinţat cu judecarea contravenţiilor poliţiale). Consiliul Dirigent însărcina cu executarea Decretului, ce intra în vigoare la 1 iunie 1919, pe şefii Resorturilor de interne, industrie, de agricultură şi comerţ şi al ocrotirilor sociale. Apariţia Decretului XII a însemnat un mare succes pentru clasa muncitoare din Transilvania, fiind un rezultat direct al

---

121 „Adevărul", nr. 9 din 3/16 martie 1919, p. 2.

122 Proces verbal din 14 aprilie 1919.

123 „Adevărul" nr. 16 din 4 mai 1919, p. 2; *Mişcarea muncitorească şi legislaţia muncii în România. 1864—1944*, Bucureşti, 1972, p. 69; Tiron Albani, *Opt ore de lucru şi mica industrie*, „Adevărul" nr. 17 din 11 mai 1919, pp. 1—2.

124 „Gazeta oficială" nr. 31—35 din 25, 31 mai, 5, 12, 16 iunie 1919, pp. 1—2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

luptelor sale revoluţionare. Muncitorii erau însă conştienţi că aplicarea lui depindea tot de forţa lor organizată „pentru că o lege numai aşa se execută dacă cei interesaţi veghează" — scria „Adevărul" din 8 iunie 1919. Într-adevăr, la scurt timp după introducerea zilei de muncă de 8 ore, muncitorimea a trebuit să respingă un atac al patronatului împotriva Decretului XII. Începutul l-au făcut comercianţii din Sibiu, care, printr-o cerere înaintată Resortului de comerţ, au solicitat prelungirea timpului de lucru peste cele 8 ore legale. Inspectoratul general industrial din Cluj, drept răspuns la această cerere, a convocat o nouă anchetă pe această temă, la care au luat parte reprezentanţii Camerelor de Comerţ şi Industrie din Cluj, Tîrgu Mureş, Braşov şi Oradea şi reprezentanţii muncitorilor printre care G. Grădinar şi I. Klein. Aceştia din urmă, dînd glas voinţei întregului proletariat, au declarat răspicat că muncitorimea „... nu poate admite la nici un caz prelungirea timpului de lucru"[125]. În faţa acestei poziţii ferme, tentativa patronilor a eşuat. Adoptarea zilei de muncă de 8 ore în Transilvania însemna un bun cîştigat al legislaţiei româneşti anterior prevederilor art. 427 al Tratatului de la Versailles referitoare la chestiunile muncitoreşti[126]. Decretul XII a rămas în vigoare pînă la 13 aprilie 1928, cînd a fost promulgată Legea pentru ocrotirea muncii minorilor şi femeilor şi durata muncii. În întreaga perioadă de aplicabilitate a Decretului XII nu s-a întîlnit nici un caz în care autorităţile chemate să vegheze la respectarea zilei de muncă de 8 ore să fi acordat vreo contravenţie, deşi încălcări ale lui s-au făcut în nenumărate cazuri[127]. Cu toate acestea, prin luptă hotărîtă şi continuă, muncitorimea a reuşit să impună respectarea celor 8 ore de muncă. E suficient să amintim că toate contractele colective încheiate începînd cu 1919 conţineau această prevedere[128].

Cu toate încălcările din partea patronilor[129], obţinerea legală a 8 ore de muncă se înscrie ca un succes notabil al mişcării muncitoreşti din Transilvania în anii avîntului revoluţionar[130].

Forma de luptă superioară folosită de muncitorimea transilvăneană pentru apărarea intereselor sale a fost *greva*. Generate în majoritatea cazurilor de considerente economice, prin numărul mare, prin hotărîrea de care au dat dovadă muncitorii cu prilejul acestor crîncene încleştări de forţe, grevele au avut un pronunţat caracter politic, fiind în ultimă in-

---

125 „Tribuna Socialistă" nr. 59 din 14 decembrie 1919, p. 2.

126 D. Constantinescu, *Legislaţia socială anterioară înfiinţării Ministrului Muncii* (în: *Zece ani de politică socială în România* [Bucureşti, 1931]), p. 31.

127 N. Ghiulea, *Chestiunea muncitorească în Ardeal şi Banat* (în: *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul 1918—1928*), Vol. I, Bucureşti, 1929, p. 724).

128 Vezi şi Arh. Stat. Sibiu, fond *Inspectoratul Industrial Sibiu*, Pachet 94, nr. vechi 7208, f. 22 — pentru timpul de muncă la fabrica And. Rieger în 1920.

129 G. Brătescu, *Istoria ocrotirii sănătăţii...*, p. 205; *Durata muncii în principalele întreprinderi industriale din ţară*, Bucureşti, 1926, 90.

130 Vezi *Mişcarea muncitorească şi legislaţia muncii în România 1864—1944...*, p. 69; Marco I. Barasch, *Legislaţia în România. Mişcarea legislativă de după război*, Bucureşti, 1927, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

stanță expresia nemulțumirii proletariatului față de regimul politic în care muncea și trăia.

Avînd în vedere că în literatura de specialitate s-a poposit îndelung asupra fenomenului grevist din perioada avîntului revoluționar, dezvăluindu-i-se atît cauzele generale, cît și cele specifice, noi ne propunem să prezentăm doar succint derularea acestui proces în intervalul decembrie 1918 — martie 1920.

Mineri și topitori, ceferiști și metalurgiști, tipografi, lucrători în lemn și croitori au folosit arma grevei pentru impunerea dezideratelor lor vitale.

Prin gradul de organizare, combativitate și dîrzenie, minerii din Valea Jiului, Baia Mare, Brad sau Zlatna s-au situat în primele rînduri ale proletariatului din Transilvania, declanșînd numeroase greve.

Privațiunile materiale de care sufereau minerii din Valea Jiului i-au determinat să declanșeze puternice greve în ianuarie 1919, culminînd cu răscoalele armate de la Lupeni și Vulcan[131]. Nemulțumirile din zonă — mai precis de la Lupeni — s-au transformat, la 18 martie 1919, din nou într-o grevă, care a durat 5 zile și în urma căreia minerii au obținut satisfacerea în mare parte a cererilor lor[132]. După multe strădanii, minerii au obținut, în iulie 1919, — după cum s-a arătat — o reglementare mai convenabilă a salariilor, valabilă pînă în septembrie 1919. La acea dată minerii au înaintat Consiliului Dirigent un memoriu cu revendicările lor, respins însă de Direcția Minelor[133]. Rămînea ca acestea să fie dobîndite tot prin luptă.

În octombrie 1919 au intrat în grevă muncitorii de la mina „Dîlja" și Petroșani[134], pentru ca, în luna noiembrie 1919, în localitățile din Valea Jiului să aibă loc din nou puternice acțiuni greviste[135]. Ca urmare a lor, Consiliul Dirigent, în ședința din 18 noiembrie 1919, după ce a ascultat un raport al directorului Blășian, autoriza Resortul de industrie să dea minerilor ajutoare de alimente, individual, dacă minerii se învoiesc. Tot atunci Consiliul Dirigent a însărcinat Resorturile de agricultură, finanțe

---

[131] C. Cușnir Mihailovici, Fl. Dragne, Gh. Unc, *Mișcarea muncitorească din România 1916—1921. Crearea Partidului Comunist Român*, București, 1971, p. 186; *Greva generală din România. 1920*, București, 1960, p. 70; L. Bányai, *op. cit.*, p. 143; *Crearea P.C.R. ...*, pp. 148—150; M. Gáspár, *op. cit.*, p. 320; C. Enea, *op. cit.*, pp. 87—88 „Adevărul" nr. 3/1919, p. 3; nr. 18/1919, p. 4; „Tribuna Socialistă" nr. 10/1920, p. 2; nr. 12/1920, p. 1.

[132] C. Cușnir-Mihailovici, Fl. Dragne, Gh. Unc, *op. cit.*, pp. 188—189; V. Arimia, I. Toacă, *Acțiuni greviste premergătoare grevei generale din octombrie 1920*, în *Revista*, 1966, 9, nr. 1, pp. 152—153; M. Kertész, Gr. Chiriță, *Momente din luptele minerilor din Valea Jiului în anii 1917—1920* în: *Studii și materiale de istorie contemporană*, Vol. II, București, 1962, p. 72.

[133] M. Gáspár, *op. cit.*, p. 316; *Documente hunedorene din istoria mișcării revoluționare 1920—1944*, Deva, 1971, pp. 8—9.

[134] C. Enea, *op. cit.*, p. 93.

[135] *Crearea P.C.R. ...*, p. 230; *Greva generală din România ...*, 1970, p. 78; C. Cușnir, Fl. Dragne, Gh. Unc, *op. cit.*, p. 208; C. Enea, *op. cit.*, p. 95.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

şi industrie să studieze modalităţile înfiinţării unui Consum pentru toţi muncitorii de acolo[136].

Starea de spirit revoluţionară din Valea Jiului era sesizată şi de autorităţi, care se vedeau silite să recunoască şi cauzele nemulţumirilor. Astfel, în şedinţa Consiliului Dirigent din 3 ianuarie 1920, Resortul de comunicaţie raporta „asupra primejdiei grevei muncitorilor din Valea Jiului din lipsă de alimente"[137]. Cu toate aceste constatări, acţiunile concrete de îmbunătăţire a situaţiei minerilor au lipsit[138]. N-a trebuit decît ca pe fondul acesta de nemulţumiri să intervină noi elemente agravante — neplata la 15 martie 1920 a salariilor din cauza lipsei de monetă măruntă şi neprimirea la timp a alimentelor — pentru ca în luna martie 1920 să se înregistreze aici una din cele mai mari acţiuni greviste ale proletariatului român din perioada avîntului revoluţionar[139].

După ce s-au convins de ineficienţa trimiterii de petiţii autorităţilor, muncitorii mineri de la minele statului din Baia Mare recurg la arma grevei. Greva din mai 1919 s-a soldat cu reale rezultate pentru mineri[140]. O altă grevă, din august 1919, a condus la cea mai puternică ridicare la luptă a minerilor de aici şi anume la greva din 4—11 septembrie 1919, care prin forţa ei a neliniştit autorităţile[141].

La 4 decembrie 1918 acuzînd lipsa alimentelor, minerii şi topitorii din Zlatna au declarat grevă, determinînd conducerea Uzinelor şi autorităţile administrative să facă paşii necesari satisfacerii cerinţelor greviştilor[142].

În iulie 1919 minerii de la societatea „Ruda 12 Apostoli", după ce au înaintat Direcţiunii şi Consiliului Dirigent un memoriu, au hotărît declararea grevei. În faţa atitudinii hotărîte a greviştilor, Consiliul Dirigent a trimis o comisie, care, după mai multe tratative cu reprezentanţii minerilor, a admis multe din revendicările cuprinse în memoriul amintit[143]. La 7 octombrie 1919 a izbucnit o nouă grevă a muncitorilor de la minele de aur din Brad, care a durat pînă la 24 octombrie, avînd o desfăşurare asemănătoare cu cea din iulie[144].

Nemulţumiţi de condiţiile oferite de amintita societate erau şi minerii de la mina Criscior, care, după ce s-au plîns că societatea nu respecta

---

136 Proces verbal din 18 noiembrie 1919.

137 Proces verbal din 3 ianuarie 1920.

138 Gh. Unc, *Documente privind luptele muncitorilor mineri din Valea Jiului (martie—iunie 1920)*. În *AIIP*, 1960, 6, nr. 4, pp. 88—102.

139 *Crearea P.C.R.* ..., pp. 265—267; L. Bányai, *op. cit.*, p. 157; C. Enea, *op. cit.*, pp. 96—99; Ştefan Muşat, *Mişcarea muncitorească în anii avîntului revoluţionar. Crearea Partidului Comunist Român (1918—1921)*. În An Ist. 1969, 15, nr. 3, p. 79; „Buletinul muncii şi al ocrotirii sociale" nr. 1—4/1920, pp. 106, 118; *Documente din istoria mişcării muncitoreşti*..., pp. 343—346; „Minerul" nr. 14/1920, p. 2; „Tribuna Socialistă", nr. 14/1920, pp. 1—2; nr. 15/1920, p. 1; nr. 17/1920, p. 2.

140 Ion Iacoş, *Mişcarea muncitorească din jud. Maramureş*... p. 75.

141 A. Balogh, *op. cit.*, p. 57—60.

142 *Alba Iulia 2000*..., p. 474.

143 C. Enea, *op. cit.*, pp. 89—92; „Adevărul" nr. 27/1919, p. 2.

144 C. Enea, *op. cit.*, pp. 93—94; *Greva muncitorilor de la minele de aur Brad*, în *Analele minelor din România*, 1919, 2, nr. 4, p. 318.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

contractul colectiv încheiat, au declarat grevă, ce a durat 19 zile, minerii obţinînd cîştig de cauză[145].

O caracteristică a grevelor prezentate a fost o directă confruntare a greviştilor cu puternice forţe de represiune, minerii fiind schingiuiţi, bătuţi, ameninţaţi şi, în unele cazuri, ucişi.

Tipografii din Sibiu au înaintat un memoriu patronilor, prin care cereau mărirea salariilor de la 288 cor. la 350 cor. pentru a putea face astfel faţă scumpetei deosebite. În faţa refuzului patronilor de a acorda sporul solicitat, la 27 octombrie tipografii au intrat într-o grevă ce a durat mai multe săptămîni, fiind urmărită, din spirit de solidaritate, de întreg proletariatul român[146]. În ianuarie 1920 au intrat în grevă tipografii de la două ziare din Arad[147], Ridicîndu-se la luptă în martie 1920, tipografii din Braşov au obţinut un spor de salar de 35—40 %[148]. Tot prin luptă hotărîtă au obţinut o mărire de salar în aprilie 1920 şi muncitorii tipografi din Satu Mare[149]. Se dovedea o dată în plus că greva rămînea arma cea mai puternică a proletariatului în lupta cu capitalul.

În ianuarie 1919 au intrat în grevă muncitorii ceferişti, urmaţi de cei de la P.T.T., greviştii formulînd atît revendicări economice, cît şi politice[150]. De teama unor noi acţiuni greviste ale ceferiştilor, Consiliul Dirigent a luat măsuri preventive de folosire a armatei pentru asigurarea transporturilor[151]. În martie 1919, ceferiştii au încercat declanşarea unei noi greve, dar, din cauza măsurilor represive ale autorităţilor, greva n-a putut izbucni[152]. Ceferiştii au intrat din nou în grevă în iunie 1919, alături de tovarăşii din vechea Românie[153]. După ce, în ianuarie şi februarie 1920, ceferiştii au trimis mai multe memorii guvernului şi Direcţiei Generale C.F.R., în care arătau situaţia lor grea, la 7 martie 1920 ceferiştii din Cluj şi-au sintetizat şi ei revendicările într-un memoriu înaintat conducerii Atelierelor C.F.R. După aproape o lună de aşteptare, văzînd că promisiunile făcute nu erau respectate, ei au declarat greva, care le-a adus satisfacerea cererilor[154].

Pentru mărirea salariilor au intrat în grevă şi turnătorii de la fabrica Weiss şi Glotz din Sibiu[155], precum şi cei de la turnătoria And. Rieger din acelaşi oraş[156].

---

145 „Minerul" nr. 6 din 1 octombrie 1919, p. 2; nr. 10 din 1 decembrie 1919, p. 2.

146 „Tribuna Socialistă" nr. 55 din 13 noiembrie 1919, p. 1; nr. 56 din 23 noiembrie 1919, p. 2.

147 C. Cuşnir-Mihailovici, Fl. Dragne, Gh. Unc, *op. cit.*, p. 232.

148 „Tribuna Socialistă" nr. 12 din 21 martie 1920, p. 2.

149 Ion Iacoş, *Mişcarea muncitorească în jud. Satu Mare*... p. 15.

150 V. Liveanu, *1918*, pp. 630—631, Gh. I. Bodea, L. Fodor, L. Vajda, *Cluj, Pagini de istorie revoluţionară 1948—1971*, Cluj, 1971, p. 185.

151 Proces verbal din 22 ianuarie 1919.

152 „Adevărul" nr. 9/1919, p. 4, 6; nr. 10/1919, p. 3.

153 C. Cuşnir-Mihailovici, Fl. Dragne, Gh. Unc, *op. cit.*, p. 203.

154 E. Fodor, G. I. Jucan, *Uzina Mecanică de material rulant „16 februarie" Cluj, 1870—1970*, Cluj, 1970, pp. 95—96.

155 „Adevărul" Nr. 3/1919, p. 4.

156 Arh. Statului Sibiu, fond *Inspectoratul Industrial Sibiu*, d. 94, nr. vechi 7208, f. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Şi alte categorii de muncitori s-au încadrat în procesul grevist din acea epocă, cum ar fi muncitorii de la fabrica de tutun din Cluj (ianuarie 1919)[157], de la fabrica de cherestea din Ilva (1 decembrie 1919)[158] de la Întreprinderea de fier Vlăhiţa[159] sau croitorii din Cluj (martie 1920)[160] şi exemplele ar putea continua.

Un loc aparte în bătăliile de clasă ale proletariatului din Transilvania l-au ocupat grevele şi alte acţiuni de sprijinire a statului sovietic şi a victoriei Republicii Sfaturilor din Ungaria, manifestări care au dovedit o dată în plus spiritul său internaţionalist şi radicalizarea mişcării muncitoreşti din ţara noastră[161].

Luptele muncitorimii din Transilvania şi din întreaga ţară au crescut în amploare în perioada de după martie 1920, culminînd cu greva generală din octombrie acelaşi an. Intensificarea procesului de clarificare ideologică şi organizatorică, întărirea continuă a curentului revoluţionar din mişcarea muncitorească au avut ca remarcabil rezultat crearea, în mai 1921, a Partidului comuniştilor. „Făurirea Partidului Comunist Român — apreciază tovarăşul Nicolae Ceauşescu — a fost urmarea logică a maturizării mişcării revoluţionare, socialiste din România, a afirmării clasei muncitoare pe arena naţională ca forţa socială cea mai înaintată, mai progresistă, constituind victoria concepţiei materialist-dialectice şi istorice, a marxism-leninismului în mişcarea muncitorească din România"[162].

DIE SOZIAL-ÖKONOMISCHEN UND POLITISCHEN KÄMPFE DER ARBEITER AUS SIEBENBÜRGEN IN DER ZEITSPANNE DEZEMBRER 1918—MÄRZ 1920

(Zusammenfassung)

Die Vollendung der Staatseinheit Rumäniens infolge des Aktes vom 1. Dezember 1918 hat zugleich die Schaffung eines neuen Wirkungsbereiches für das rumänische Proletariat, den Beginn einer Zeitspanne mit klar umrissenen Zielen und Bestrebungen im Vergleich zum vorangehenden, nach sich gezogen.

---

157 *Cluj. Pagini de istorie revoluţionară* ... pp. 185—186.

158 „Tribuna Socialistă" nr. 59 din 14 decembrie 1919, p. 2.

159 L. Vajda, *Întreprinderea de fier Vlăhiţa (1878—1924)*, *Acta MN*, 1976, 13, pp. 497—498.

160 *Cluj. Pagini de* ... p. 187.

161 C. Cuşnir-Mihailovici, Fl. Dragne, Gh. Unc, *op. cit.*, pp. 218—219; *În sprijinul Republicii Ungare a Sfaturilor.*

162 Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la marea manifestare populară din Bucureşti, consacrată aniversării a 55 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român. 8 mai 1976.* Bucureşti, 1976, pp. 5—6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Der Verfasser untersucht im Aufsatz die wesentlichen Seiten des Kampfes des Proletariats aus Siebenbürgen, für Organisierungs- und Zusammenkunftrecht, für Pressefreiheit, um die Verbesserung der Arbeits- und Lebensbedingungen, in der Zeitspanne vom Dezember 1918 bis März 1920, als die Mehrzahl der Bereiche Siebenbürgens vom Leitenden Rat (Consiliul Dirigent) — einem der Bukarester Regierung unterstellten politischen Organismus — besorgt wurden.

Es wird die konsequent fortschrittliche Stellungnahme der siebenbürgischen rumänischen Sozialisten gegenüber der Vereinigung Siebenbürgens mit Altrumänien hervorgehoben. Im Inn- und Ausland haben diese die objektive Notwendigkeit der Vereinigung — Ereignis geschichtlicher Gerechtigkeit — entschieden verkündigt.

Konsekvent ihrer sozialen Zielsetzungen hat die von der Sozialistischen Partei und den Gewerkschaften geleitete Arbeiterschaft eine vielfältige Reihe von Kampfmitteln, als Zeitungsaufsätze und Manifeste, Versammlungen und Kundgebungen, Partei- oder Gewerkschaftskonferenzen und -kongresse, an die Behörden oder an die Führungen der Unternehmen gerichtete Denkschriften, Streiks, benützt. Durch all diese Kampfformen, welche nicht einzeln, sondern den konkreten geschichtlichen Bedingungen gemäss, angewendet wurden ist die Arnbeiterschaft als die fortschrittlichste Kraft der rumänischen Gesellschaft, vital an den wirtschaftlichen Fortschritt des Landes, an eine tiefgehende und reelle Demokratisierung des sozial-politischen Lebens interessiert, aufgetreten.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ASPECTE ALE SITUAȚIEI SOCIAL-ECONOMICE A ȚĂRĂNIMII DIN TRANSILVANIA ÎNTRE ANII 1919—1921

MARCEL ȘTIRBAN

Toate izvoarele istorice conduc la ideea că sfîrșitul anului 1918 a însemnat pentru poporul român deschiderea spre o nouă etapă istorică. O etapă istorică în cadrul orînduirii capitaliste în care viața politică și economică, socială și spirituală au avut un curs al lor, deosebit de cel cunoscut pentru perioada antebelică. Datorăm aceasta zilei de 1 decembrie 1918, evenimentelor ce au precedat-o precum și celor ce au urmat desăvîrșirii unității noastre național-statale. Hotărîrea de la Alba Iulia a fost rodul unor frămîntări spre înfăptuirea unității de stat prezente de decenii sau veacuri chiar, după cum desăvîrșirea acestui act politic a fost urmat în anii următori de o seamă de măsuri economice, sociale și politice.

Perioada 1918—1921 înseamnă în istoria țării noastre anii unei noi orientări politice a burgheziei românești, concretizată în măsuri menite a contribui la refacerea economică a țării, la întărirea poziției sale de clasă conducătoare. Prin reforma agrară preconizată, prin ceea ce s-a înfăptuit din această reformă în anii 1919—1921, precum și prin măsurile luate în domeniul dezvoltării industriei naționale, burghezia a reușit să micșoreze mult puterea economică și politică a moșierimii, întărindu-și în același timp pozițiile sale în ambele domenii. Regimul politic burghez, caracterisitic întregii perioade interbelice, a fost pregătit tocmai prin reformele economice și politice adoptate în perioada cercetată. Acestea nu au ridicat numai politic și economic burghezia, ci au și imprimat sau au încercat să imprime un anume caracter economiei românești. În cele ce urmează vom încerca să urmărim acest proces, cu părțile sale pozitive și negative, referindu-ne în mod special la influențele sale asupra situației social-economice a țărănimii transilvănene.

Oameni și locuri. Am considerat firesc ca pornind la drum pentru a reconstitui istoricește viața țăranilor transilvăneni dintr-o perioadă de 3 ani — întîii ani din istoria contemporană a României unitar constituită —, să ne oprim, la început, asupra oamenilor și locurilor din Transilvania. Și asupra unora și asupra altora ne vom opri dealtfel în întreaga lucrare, obligați de subiectul ales. Aici o vom face într-un mod deosebit, luîndu-ne drept călăuză cîteva date geografice, demografice și statistice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dorim să fie o prezentare succintă a locurilor și a oamenilor, a formelor de relief caracteristice, a felului în care era împărțit pămîntul fiecărui județ în teren arător și fînațe, pășuni și păduri, grădini de pomi și livezi cu vii, consemnate de statistica întocmită în anul 1919 de către Consiliul Dirigent prin resortul său de agricultură. De aici, din aceste date, vom putea cunoaște îndeletnicirile principale ale țăranilor, al doilea obiectiv urmărit de noi.

Facem acest lucru deoarece considerăm că dezvoltarea unei ramuri agricole cu precădere într-o regiune sau alta a fost determinată și de formele reliefului. Este bine știut însă că lipsurile materiale, existența cîștigată cu greu în foarte multe locuri, la șes sau la munte, nu pot fi puse numai pe seama condițiilor naturale. Cauzele răului trebuie căutate în primul rînd în inegalitatea economică și politică pe care epoca modernă, moștenind-o, a consolidat-o și a transmis-o așa epocii contemporane. Cine stăpînea șesul și muntele? Cine îl lucra sau exploata, ale cui erau roadele pămîntului ori bogățiile subsolului? Numai răspunsul la aceste întrebări — sau și la aceste întrebări — va permite cunoașterea și înțelegerea întregii vieți a țăranilor transilvăneni, frămîntările lor pentru pămînt, pentru o viață mai bună.

Imensele păduri și pășuni ca și subsolul lor au fost stăpînite multă vreme de o mînă de oameni ce încasau și veniturile realizate din exploatarea lor. Tot marea proprietate a cuprins și o mare parte din terenurile de cultură. Statisticile de la sfîrșitul veacului al XIX-lea sau cele de la începutul secolului următor dezvăluie din plin, cu certitudinea și răceala cifrelor, acest lucru, iar consecințele lor pe plan social ies, de asemenea, pregnant în evidență din alte mărturii contemporane epocii, la fel de grăitoare. Pentru toate aceste motive, trăsăturile proprietății agrare din Transilvania, așa cum rezultă ele din izvoarele amintite, vor forma o altă parte, o ultimă parte a acestui subcapitol.

Vom porni — delimitînd în felul acesta și cadrul geografic al lucrării noastre — din Țara Bîrsei spre Țara Oltului, pe valea Cibinului și a Tîrnavelor. Vom străbate regiunile Covasnei și ale Agnitei, valea Mureșului în jos și în sus, cu satele de pe cîmpie, din cîmpia mureșeană, acele sate strînse în jurul orașelor Tîrgu Mureș, Alba Iulia, Orăștie, Deva, pînă aproape de Arad. Ne vom opri în Țara Hațegului și a Jiului transilvan, în apusenii lui Horea și ai lui Avram Iancu. De aici, de la munte, vom coborî din nou la șes, în cîmpia Transilvaniei și apoi, ca ultim popas, pe valea Someșurilor în sus, în satele foștilor grăniceri de la Năsăud. Porniți de pe „o gură de rai" — cum a numit Arhidan Țara Bîrsei[1] — vom străbate nenumărate guri de rai, căci pămîntul Transilvaniei, cu munții și cîmpiile sale, cu dealurile și apele lui a fost și va rămîne acel măreț palat, acea capodoperă a arhitecturii, fără egal, în care a văzut Bălcescu adunate și așezate cu mîndrie toate frumusețile naturale[2]. Dar într-un relief variat, de șes, coline, dealuri și munți, aci în Transilvania s-au îm-

[1] N. Arhidan, *Țara Bîrsei*, București, f.a., p. 3.
[2] I. Mureșanu, *Ardealul*, București, f.a., p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

binat, în veacurile trecute, frumusețile naturii, bogățiile de suprafață și subterane cu sărăcia severă a unor oameni rămași însă mîndri, mereu răzvrătiți împotriva nedreptăților și nu de puține ori găsindu-se în fruntea luptei.

Județul Brașov, de unde spuneam că vom porni la drum, a avut în anul 1919 cea mai mică întindere din județele Transilvaniei, cu o populație ce a depășit doar pe aceea a județului Făgăraș, de 103.995 locuitori dintre care abia 49,3% s-a ocupat cu agricultura .Era și sub acest aspect județul cu cea mai scăzută populație agricolă. Pădurile au ocupat 39,93% din suprafața județului, urmate de terenul arabil (26,74%), fînețe (13,3%), pășuni (10,99%), neproductiv (8,78%), grădini de zarzavat și pomi fructiferi (1,24%)[3]. Județul Brașov avea dar puțini agricultori răspîndiți pe un șes roditor sau la poalele unor munți cu o vegetație bogată, aievea unei adevărate grădini botanice[4]. Cultura cerealelor de la șes și a plantelor industriale, dintre care aceea a sfeclei de zahăr ocupa un loc însemnat, s-au completat, în regiunile muntoase cu creșterea vitelor și a oilor. Erau bine cunoscuți bîrsanii crescători de oi la ei acasă, dar tot așa de bine cunoscuți erau, ca și mărginenii din părțile Sibiului, în toate regiunile țării și chiar peste hotarele României.

În a doua țară, în cea a Oltului, „încinsă în Carpați și scăldată în Olt", cum spunea Silvestru Moldovan despre țara Făgărașului[5], cei 86,8% din locuitorii săi ce se ocupau în 1919 cu agricultura erau așezați la șes în sate dese, iar la poale de munte în sate răsfirate. Pădurile au ocupat și aici întîiul loc (37,90%) din teritoriul județului Făgăraș, urmate de pămîntul arător (23,84%), de fînețe (18,72%), de pășuni (14,11%), neproductiv (4,54%), grădini (10,84%), vii (0,03%) și stufăriș (0,02%).

Pămîntul roditor de la șes a făcut din locuitorii județului Făgăraș harnici și pricepuți gospodari în cultura cerealelor și în creșterea vitelor, dar mai ales în cea a cartofilor, care a urcat în locul grîului și chiar a porumbului și în regiunile de munte..

Împrejmuit de munți și plin de munți, nelipsit însă și de șes și de coline, județul vecin, cel al Sibiului, s-a situat la începutul anului 1919, ca și înainte dealtfel, în categoria județelor predominant muntoase, sărace în pămînt arător (abia 18,87% din suprafața județului), bogat în schimb în fînețe (13,90%), pășuni (15,17%) și mai ales în păduri (45,54%). Întinderea sa, 3619 km², ca și numărul populației, 171.465 locuitori în anul 1919, îl așezau în rîndul județelor țării cu o populație și suprafață mijlocie, spre limita inferioară. Aici, ca și în alte locuri, relieful în mod obiectiv, alături de alți factori de altă natură, obiectivi și ei sau subiectivi, circumscriși în legile economice și politice ale orînduirii date, au permis mersul în economia agrară pe linia dezvoltării unor ramuri mai vechi în

---

[3] V. Popa și N. Istrate, *Starea economică a Transilvaniei. Note statistice*, în *Buletinul statistic al României*, 1921, 16, nr. 6—7, pp. 162—163.. Datele statistice folosite în continuare pentru fiecare județ au fost luate din acest studiu atunci cînd nu indicăm altă trimitere.

[4] I. Podea, *Monografia județului Brașov*, vol. I, 1938, pp. 27—30.

[5] S. Moldovan, *Ardealul, I. Ținutul de pe Olt* . . ., 1911, p. 63.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

condiţii noi. În primii ani de după întîiul război mondial puteau fi întîlniţi în satele judeţului Sibiu pricepuţi şi harnici gospodari români şi saşi, cultivînd, acolo unde era şi atît cît era posibil, pămîntul arabil, cu principalele culturi de cereale, în proporţii schimbate între el de la sat la sat, în funcţie de calităţile fizice ale pămîntului. Puteau fi întîlniţi, de asemenea, la strînsul recoltelor de fîn şi fructe, cu cirezi de vite la păşunat, ca tăietori de lemne, dar mai ales cu oile, în special ţăranii din satele mărginene. Urmaşii vestiţilor baci, ce au cutreierat în veacul trecut şi chiar mai înainte celelalte provincii româneşti — şi numai pe acestea — au rămas la ei acasă sau mai aproape de ea, în munţii pe care din toate puterile lor au dorit, ca şi vecinii lor făgărăşeni, să devină a lor. Pe alocuri a început să se creeze şi mici industrii de prelucrare a laptelui sau a lînii. La prima îndeletnicire au rămas meşteri neîntrecuţi tot românii mărgineni, iar la a doua, în postăvărit, au deţinut întîietate saşii sibieni[6].

Relieful şi suprafaţa agricolă am văzut că nu-i avantaja pe locuitorii acestui ţinut. Nici numărul populaţiei agricole nu aşeza Sibiul în rîndul judeţelor cu o populaţie agricolă densă. Aceasta a atins la 1919, abia 65,2% din suprafaţa judeţului sau în cifre absolute 111.874 locuitori ai satelor se ocupau cu agricultura.

Ţinutul scăldat de apele Tîrnavei Mari şi ale Tîrnavei Mici a fost descris de Silvestru Moldovan, care cutreierase satele ardelene cu puţină vreme înainte de izbucnirea primului război mondial, ca un pămînt fertil, cu climă „stîmpărată", caldă cu excepţia Agnitei, fără munţi spectaculoşi sau codri romantici, prielnic culturii viţei de vie şi hameiului[7]. Ioan Mureşan, tot într-o descriere a Transilvaniei, chiar din perioada cercetată de noi, găsise dealurile ce se întind în cursul mijlociu al Tîrnavelor brăzdate de frumoase păduri de stejar, bătute de zone cu vii, iar pe cele din cursul inferior mai golaşe, comparîndu-le cu un colţ al cîmpiei din nordul Mureşului[8]. Amîndoi autorii au vorbit de cultura cerealelor, a viţei de vie şi, mai puţin, de creşterea vitelor. Ioan Georgescu, care făcuse şi el popasuri pe valea Tîrnavelor, a întîlnit pe locuitorii lor la lucrul cîmpului, adică cultivînd cereale, practicînd viticultura şi pomicultura, fiind, recunoaşte autorul, foarte vestite viile de pe Tîrnave, dar constată în acelaşi timp că ţăranii ţineau şi vite frumoase[9]. Oricum, regiune cu puţin şes şi munte, bogată în dealuri golaşe sau împădurite, ea era prielnică agriculturii în anii 1919—1921 şi locuitorii săi şi-au găsit îndeletniciri în cultura cerealelor, viticultură, pomicultură şi creşterea animalelor.

Imaginea satelor de pe Tîrnave, oamenii şi locurile lor, poate fi reconstituită şi prin intermediul datelor statistice, ca şi în cazul celorlalte judeţe. În Tîrnava Mare, de exemplu, populaţia agricolă era în 1919 de

---

[6] M. Ştirban, *Aspecte ale situaţiei social-economice a ţărănimii din judeţul Sibiu între anii 1919 — 1921. Vorschungen*, 1969, 12, nr. 2,pp.33—44.

[7] S. Moldovan, *Ardealul...*, *I*, pp. 81—87.

[8] I. Mureşanu, *Ardealul...*, p. 52.

[9] I. Georgescu, *Prin România. Partea I-a. Ardealul*, Sibiu, 1922, pp. 203—204.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

113.241, reprezentînd 76,3% din totalul locuitorilor; 32,10% din suprafața județului era formată din teren arabil, 30,6% din păduri, 16,26% din fînețe, 15,05% din pășuni 1,34% din grădini, 0,76% din vii și 14,38% neproductiv. În celălalt județ, al Tîrnavei Mici, din numărul total al locuitorilor, de 106.122 în anul 1919, potrivit datelor statistice 87,9% se ocupau cu agricultura. Era un procent mare, ca și în județele Făgăraș și Tîrnava Mare și el indică caracterul predominant agricol al acestor județe, iar pe de altă parte slaba dezvoltare a industriei în aceste locuri. Pămîntul arabil ocupa, în același an, din suprafața totală de 172.210 ha cel mai mare procent: 49,51%. Urmau apoi pădurile cu 16,64%, fînețele 12,10%, pășunile 11,53%, grădinile de zarzavat 2,06%, viile 1,42%, stufărișul 0,07% și terenul neproductiv 6,67%.

Județele Alba și Hunedoara, la care ne vom opri în continuare, au cuprins acel „colț de țară strămoșească"[10] cu locuri și oameni ce au lăsat în istoria patriei noastre, de-a lungul veacurilor, pagini pline de glorioase lupte purtate pentru libertate socială și națională. Cu un relief variat, cele două județe alcătuiesc împreună una din cele mai muntoase regiuni ale țării: 25,13% din suprafața județului Alba și 44,61% din suprafața județului Hunedoara o formau pădurile, 38,91% și 21,33% pămîntul arabil, 14,75% și 12,13% fînețele; 12,58 și 15,29% pășunile etc.

În perioada la care ne referim în lucrare, ocupația principală a locuitorilor din satele județelor Alba și Hunedoara, a fost determinată, ca și în celelalte județe, în bună parte — așa cum spuneam mai sus — și de forma reliefului. Astfel, în regiunile de șes, pe valea Mureșului, a cărui luncă era foarte fertilă dar și supusă mereu capriciilor acestui rîu aproape în fiecare primăvară, bogată mai ales acea Cîmpie a Pîinii de lîngă Orăștie și Bințințiul lui Aurel Vlaicu, de la Ilia și Dobra pînă dincolo de Arad, cultura cerealelor ocupa locul întîi, creșterea vitelor urmînd acesteia. În regiunile deluroase ocupa un loc de seamă creșterea animalelor,pomicultura. Cultura cerealelor nu a lipsit nici ea din aceste locuri. La munte în schimb, locul culturilor cerealiere l-a luat creșterea vitelor. Consilierul agricol al Munților Apuseni, profesorul D. Comșa, nota într-un raport al său din toamna anului 1919 că „ramul agricol aproape singur care predomină în Munții Apuseni, atît de răcoroși și lipsiți de podeiuri și văi largi este și va rămîne economia vitelor". Tot el spunea că pășuni comunale mai întinse nu întîlnise încă, „în schimb pe coastele mîndru înierbate și pe alocurea stîncoase și repezi, apar (oameni) cu vite păscînd în grupe de cîte 2—5"[11].

Sosit la Abrud, în iulie 1919, pentru a îndruma îndeosebi dezvoltarea industriei casnice din aceste locuri, ca trimis special al Consiliului Dirigent, D. Comșa a străbătut sat cu sat, a consemnat în rapoartele sale cele văzute sau auzite și a făcut, după puterile sale și ale vremii sale,

---

[10] O. Floca, *Regiunea Hunedoara*, Deva, 1957, p. 2.

[11] M. Știrbon, *Viața și îndeletnicirile țăranilor din unele sate de munte hunedorene reflectate în două documente din 1919*, *Sargeția*, 1974 — 1975, 11—12, pp. 173 — 177.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

propuneri pentru a se mişca măcar cu un pas înainte, spre bine, viaţa acelora care veacuri de-a rîndul au trăit în înălţimile codrilor fără a ajunge economic — şi nu din vina lor — la înălţimile acestora. Consilierul agricol a făcut în anul 1919 dese popasuri în satele de munte în care prelucrarea lemnului, mai ales confecţionarea vaselor de lemn şi a spetelor de ţesut, erau „obşteşte practicate". În numai cîteva ceasuri, cît putea să zăbovească într-un loc, el a reuşit să surprindă măiestria meşteşugarilor ţărani de aici, vestiţi în confecţionarea vaselor de lemn sau a spetelor de ţesut, s-o descrie apoi cu pasiune, lăsînd totodată o preţioasă mărturie a vieţii ţăranilor munteni.

Puteau fi întîlniţi, de asemenea, în Apuseni mulţi tăietori de lemne, ciubărari sau vărari. Ei s-au făcut cunoscuţi singuri întregii Transilvanii. În fiecare an coborau de la munte, străbătînd comune în şir, în căruţe trase de cai mărunţei, încărcate cu lemne pentru construcţii de case, cercuri de lemn sau cu var. Făceau popasuri în mijlocul satului, într-un loc anume, ştiut de fiecare, sau la poarta vreunui ţăran. Rămîneau puţin. Îşi vindeau parte din marfă sau reparau ciuberele satului şi plecau mai departe. Dormeau pe unde puteau, în grajdurile oamenilor din sat, la marginea satului sau în căruţele lor, în drum spre alte locuri. La munte se întorceau tîrziu, uneori abia toamna. Aduceau cu ei mălaiul strîns cu trudă pentru cei rămaşi acasă. Primăvara porneau din nou la drum cu materialul pregătit din iarnă[12].

Vom cunoaşte şi Ţara Haţegului, de la oraşul cu acelaşi nume pînă la Nucşoara de sub Retezat şi de la Crivadia la Poarta de Fier[13], cu oamenii săi harnici şi morile lor de apă, cu pămîntul roditor dar stăpînit în bună parte de cîţiva grofi şi baroni. Şi valea Mureşului în sus, înspre Arad, cu oameni la fel de harnici, cu locuri grăbitoare, stăpînite de marea proprietate, de erar şi diverse instituţii dar şi de o ţărănime mai înstărită decît în restul judeţelor din Transilvania.

Partea estică a Transilvaniei ce cuprinde fostele judeţe Trei Scaune, Odorhei şi Ciuc sînt regiunile în care pădurile s-au situat de asemenea pe întîiul loc: 57,63%, 36,97 şi respectiv 43,47% din suprafaţa judeţelor amintite. Pămîntul arabil era mai bogat în jurul Odorheiului (25,10%), urmat de judeţul Trei Scaune (22,73%) şi de Ciuc, situat pe locul 15, cu 14,83%. Aici erau mai întinse în schimb fîneţele (22,50%) din teritoriul judeţului, ceea ce situa Ciucul pe primul loc între judeţele din Transilvania. Cele mai puţine fîneţe fuseseră, după Arad, la Trei Scaune (10,31%). Odorheiul a ocupat locul 3, cu 18,27%. Păşunile tot la Ciuc erau mai întinse (16,46%), urmate de Odorhei (14,34%), şi de Trei Scaune (cu 5,91), ceea ce a însemnat locul 2, 3 şi, respectiv, 16 în cadrul judeţelor din Transilvania. Populaţia agricolă ocupase un procent asemănător în toate trei judeţe: 75% în Trei Scaune, 74,3% în Odorhei şi 79,3% în Ciuc.

Întîlnim dar şi în această parte a ţării româneşti o regiune mai mult

---

[12] După relatările lui Paraschiva Simion, Crăciunelul de Jos, judeţul Alba.
[13] G. Elefterescu, *Locuri ardelene. Monografii*, Vol. II, Bucureşti, 1934, p. 91.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

muntoasă, cu un pitoresc înălţător, ca pretutindeni în Carpaţii româneşti, un pitoresc aproape sălbatic iarna, dar deosebit de primitor vara, îmbietor la odihnă bună, un pitoresc în care oieritul, mai ales oieritul, era îndeletnicirea principală a locuitorilor de la munte. Brînza de Covasna, cunoscută sub numele de brînza de Penteleu era mult căutată şi mult apreciată în Capitala ţării, îşi amintea Silvestru Moldovan[14], iar Berger întîlnise în drumul lui prin aceste locuri, alături de secui, pe romîncele cu catrinţele cusute cu gust, cu mult gust, şi învelitoare albă purtate aci din generaţie în generaţie ca simbol al paşnicului curat şi al frăţietăţii cu mărginenii sibieni sau săcelenii bîrseni. Clima nu era tocmai prielnică agriculturii nici chiar în reginile mai de şes, de-a lungul Mureşului sau Oltului. I. Mureşan spunea despre ele că erau reci chiar şi produceau puţin. Se cultiva ceva grîu, nu mult, ceva secară, mai multă, şi ovăz, de asemenea mai mult, că pămîntul era deseori spălat de ape şi se muncea greu. Ca o recompensă însă, o recompensă a naturii, păşunile bogate îngăduiau să pască şi să crească vite frumoase[15]. Pe valea Mureşului în sus, pornind de la Tîrgu Mureş spre izvor, locurile erau, la fel, mai mult frumoase decît prielnice agriculturii. O mulţime de poiene şi păduri se lăsau din munţi, pe nesimţite, pînă în grădinile satelor. Grîul şi porumbul necesar se aducea „de la vale" din cîmpie, unde se revărsau ajungînd pînă spre Cluj şi Turda, mii de ţărani în fiecare primăvară. Lucrau la prăşit de porumb, la sfeclă, la secerişul grîului, întorcîndu-se acasă abia toamna cu căruţele încărcate cu grîu şi porumb. Alţii îşi cîştigau pîinea tăind lemne la munte. Mulţi creşteau vite şi oi aduse apoi spre vînzare la cel mai renumit tîrg de ţară din partea locului, la Reghin. O îndeletnicire des întîlnită era în unele locuri din părţile Mureşului de sus pomicultura şi cultura viţei de vie[16].

Cîmpia Ardealului şi ţinutul Someşurilor sînt ultimele două regiuni ale Transilvaniei asupra cărora ne vom opri. Cea dintîi, cîmpia, de fapt „o mare de dealuri"[17] este aşezată între apele Mureşului şi ale Arieşului, ale Şieului şi ale celor două Someşuri, sprijinindu-se pe Munţii Apuseni şi ale Meseşului. Din punct de vedere administrativ, ca şi Munţii Apuseni, a fost împărţită mai multor judeţe: Mureş-Turda, Turda-Arieş şi Cojocna[18]. Someşul Mare şi Someşul Mic, pornind, primul, din Munţii Rodnei, iar al doilea, din Munţii Apuseni, adună împreună, între albiile lor, de asemenea, sate din mai multe judeţe: Cojocna, Solnoc-Dăbîca şi Bistriţa-Năsăud, formînd aşa-zisul ţinut al Someşurilor, o regiune mai mult muntoasă, plină de munţi, cu o înălţime mijlocie, dar de o frumuseţe ce le-a depăşit înălţimea înscrisă în cărţile de geografie.

Cîmpia, dealurile, munţii, din toate aceste locuri au fost, întîi de toate, la fel ca şi restul Transilvaniei, lăcaşul oamenilor de la sate. 68,8%

---

[14] S. Moldovan, *Ardealul*... I, pp. 148—152.
[15] I. Mureşanu, *Ardealul*..., pp. 31 — 32.
[16] N. Albu, *Valea Mureşului de Sus. Oameni, locuri, cîntece şi obiceiuri*, Sibiu, 1943, pp. 3—6, 13.
[17] I. Mureşan, *Ardealul*. p. 37.
[18] Cf. Arhiv. Stat Cluj, *P. J. Cojocna*. d. 2015/1919, m. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din populaţia judeţului Cojocna era formată din ţărani agricultori, 70,6% în judeţul Mureş-Turda, 75,2% în judeţul Bistriţa-Năsăud, 77,6% în Turda-Arieş şi 77,2% în judeţul Solnoc-Dăbîca. Dacă procentul celor din satele de pe cîmpie sau de pe cele două Someşuri era apropiat, nu acelaşi lucru s-a întîmplat şi cu împărţirea pămîntului în arător, păşuni şi păduri. Datele statistice evidenţiază o netă diferenţiere: abia 14,58% din pămîntul judeţului Bistriţa-Năsăud era teren arabil, situînd din acest punct de vedere judeţul pe ultimul loc în cadrul Transilvaniei, 27,97% judeţul Mureş-Turda, 34,82% judeţul Cojocna, 35,42% judeţul Turda-Arieş şi 39,43% judeţul Solnoc-Dăbîca, ceea ce însemna locurile 8, 6, 5 şi 3 pe întreagă Transilvanie. Pădurile au fost mai răspîndite în judeţele Mureş-Turda, (46,35%) şi Bistriţa-Năsăud (43,50%), situîndu-le pe locurile 2 şi 5. 29,62% judeţul Cojocna, 29,28% judeţul Solnoc-Dăbîca şi 27,68%judeţul Turda-Arieş (adică locurile 11, 12 şi 14). Păşunile cele mai întinse din întreagă Transilvania s-au găsit în judeţul Bistriţa-Năsăud (16,83%), scăzînd treptat la 13,47% în judeţul Cojocna, 13,28 în Solnoc-Dăbîlna, 11,33% în Turda-Arieş şi 7,39% în judeţul Mureş-Turda. Fîneţele au oscilat între 10,86% în judeţul Mureş-Turda şi 18,03% în judeţul Bistriţa-Năsăud, 16,15% în Turda-Arieş, 15,87% în Cojocna şi 13,10% în Solnoc-Dăbîca. Cu o asemenea repartiţie a pămîntului, desigur cîmpia a fost locul în care culturile de cereale şi-au găsit locul cuvenit şi potrivit[19], iar în ţinutul Someşurilor agricultura a fost îmbinată cu creşterea vitelor şi pomicultura. În cîmpia Ardealului Ioan Mureşan a găsit cultivîndu-se grîul, secara „şi alte spicoase" împreunate cu porumbul, crescut atît de bine, încît abia se putea zări calul şi călăreţul din el. Pe Someşul Mare, dinspre izvor, la Rodna şi Bistriţa-Năsăud, a întîlnit mulţi pomi fructiferi, iar mai la vale, mulţi agricultori şi crescători de vite[20].

Despre cîmpie, despre locurile natale ne-a rămas o relatare a profesorului de la Blaj, Augustin Caliani, director multă vreme al liceului de băieţi. El a descris cîmpia în 1919 ca o regiune săracă în lemne, în piatră, în rîuri curgătoare, bogată în pămînt arător, cu multe moşii mari, cu moşii întinse de 1000—3000 iugăre în fiecare comună, stăpînite de proprietari puţini şi lucrate de ţărani mulţi. Vite nu erau îndeajuns, nu erau pe măsura necesităţilor, lipsind păşunile, iar pămîntul se lucra greu, mai greu ca în alte regiuni cu pămînt nisipos[21].

Pe valea Şieului şi a Bistriţei, în părţile sud-vestice ale judeţului Bistriţa-Năsăud, pămîntul l-a găsit Ioan Georgescu roditor şi bine lucrat. Grîul, porumbul, secara, orzul şi ovăzul se cultivau destul de bine, ne spune el. În schimb, în părţile nordice şi nord-estice găsise foarte puţin pămînt arător, oamenii ocupîndu-se îndeosebi cu creşterea vitelor. Apăruseră aici şi fierăstraiele, întîmpinate cu rezerve însă de localnici, neştiind aceştia „că viitorul ţării noastre e industria" şi lăsînd să fie mî-

[19] *Ibibdem.*
[20] I. Mureşanu, *Ardealul...*, pp. 35—40.
[21] Arhiv. St. Cluj, *P. J. Cojocna*, d. 2015/1919, m. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nate, la început, de oameni veniți din alte locuri. Tot I. Georgescu a sesizat o evidentă deosebire, sub raportul situației economice, între țăranii celor 44 de comune descendenți ai foștilor grăniceri și cei ce nu se bucuraseră de privilegiile acordate acestora[22].

Porniți de la munte, din Țara Bîrsei, am ajuns la capătul drumeției alese de noi cu un ultim popas făcut tot la munte, în munții lui Coșbuc și ai lui Rebreanu. Pretutindeni, de altfel, în fiecare județ, popasurile noastre inspirate — așa cum spuneam la început, din puțină geografie, statistică și demografie au confirmat cele știute, bine știute, că Transilvania a fost, întîi de toate, „Țara pădurilor", peste o treime din pămîntul său (36,95%). Stejarul, mai jos, și bradul, mai la înălțimi, s-au ridicat împreună, semeți și, odată cu ei, omul. La umbra lor au păscut oile și vitele satului în cîrduri mai mari sau mai mici. Din ramurile sau chiar din trunchiurile unora s-au născut meșteșugurile țărănești în prelucrarea lemnului, iar în „goluri de munte", acolo unde soarele putea să-și facă puțin loc, au răsărit, fără să crească prea sus și uneori și fără să ajungă la coacere, ceva porumb, puțină secară și cartoful, mai puțin pretențios.

Pămîntul arabil al Transilvaniei a ocupat cu puțin peste un sfert din suprafața totală a acestei provincii (29,5%). Un procent mic avînd în vedere populația sa agricolă, mare, în medie (73,1%). Procentul mare al pădurilor, suprafața mică a terenurilor agricole, numărul celor rămași în sat pentru a se ocupa cu agricultura și bogăția subsolului vor determina toate la un loc, orientarea economiștilor din acea vreme — după cum vom vedea într-un subcapitol al lucrării — spre dezvoltarea industriei și a creșterii animalelor. Se avea în vedere prin aceasta desigur o mai bună valorificare a bogățiilor subterane, precum și a celor de la sol, agrare, dar s-a pornit, credem, și de la lipsa pămîntului cultivabil în măsura necesară. Aici, desigur, se pune și o altă problemă. Cifrele statistice folosite au evidențiat disproporția dintre numărul celor ce se ocupau cu agricultura și terenul arabil al Transilvaniei. Alte cifre, tot statistice, au dovedit că este vorba și de o altă disproporție, de o altă inegalitate — la care ne vom referi în continuare —, o inegalitate artificală, izvorîtă dintr-o nedreaptă împărțire, dintr-o neechitabilă repartizare a terenurilor agricole în general. Avem în vedere aci nu numai împărțirea nefirească pe proprietari, a pădurilor și terenurilor arabile, despre care am vorbit, ci și a fînețelor și pășunilor, a celor 15,5% și, respectiv, 12,98% din pămîntul Transilvaniei lucrate, dar nestăpînite de cei ce se cuveneau să fie adevărații lor stăpîni.

Structura proprietății agrare din Transilvania la sfîrșitul primului război mondial.

Istoriografia noastră cunoaște bine azi procesul de formare a proprietății agrare burgheze din Transilvania în a doua jumătate a veacului al XIX-lea sau din primele decenii ale veacului următor. Anii 1848—1921

---

[22] I. Georgescu, *Prin România*..., p. 36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

au deschis şi apoi au consolidat treptat calea dezvoltării proprietăţii de tip burghez, fie ea privată, comună sau de stat[23]. Pînă în 1918 s-a bucurat de largi privilegii şi un alt tip de proprietate, acela al unor instituţii laice sau clerice, aşa-zisa proprietate de mînă moartă. Deoarece studii recente au stăruit asupra structurii proprietăţii agrare din Transilvania la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi la începutul celui de al XX-lea, noi ne vom îngădui să preluăm, în foarte puţine cuvinte, doar cîteva date şi concluziile lor pentru a înţelege mai bine, cu ajutorul acestora, care era stadiul proprietăţii agrare, structura ei la începutul perioadei de care ne ocupăm noi.

În cadrul proprietăţii private de tip burghez este cunoscută proprietatea ţărănească şi proprietatea moşierească. Proprietăţile ţărăneşti au început să se formeze, ca urmare a legii IV din 1848, din fostele sesii urbariale şi au fost recunoscute apoi de patentele din 1853—1854. Procesul formării lor a continuat, paralel însă, cu un alt proces de ruinare a unor gospodării ţărăneşti, mai ales în anii crizei de la sfîrşitul secolului al XIX-lea.

Proprietatea moşierească, rămasă în urma legiuirilor agrare amintite, a manifestat tot două tendinţe, una de voie şi alta de nevoie. Marii proprietari au încercat, folosindu-se de toate mijloacele, să-şi sporească dimensiunile pămînturilor. Pe de altă parte, tot în anii crizei mai ales, au avut loc şi pierderi în rîndul marii proprietăţi. Unii moşieri ajunşi la faliment şi-au vîndut o parte a moşiei iar alţii chiar întreaga moşie. Aceste pierderi n-au însemnat însă cîştiguri pentru proprietatea ţărănească şi nu au compensat în nici un caz pierderile mult mai mari întîlnite în rîndul ţăranilor deveniţi proletari agricoli prin deposedarea pămîntului răscumpărat sau prin neputinţa răscumpărării acestuia[24].

Potrivit recensămîntului din 1895, numărul gospodăriilor ţăranilor cu pămînt pînă la 5,77 ha era de 71,88% din numărul total al gospodăriilor ţărăneşti, în timp ce suprafaţa de pămînt stăpînită de ei ajungea doar la 29,52% din întreaga suprafaţă a proprietăţii ţărăneşti. Ţărănimea mijlocaşă (2—20 ha) reprezenta 26,82% din totalul gospodăriilor ţărăneşti şi deţinea 60,26% din suprafaţa de pămînt a ţărănimii. Burgheziei satelor (20—50 ha), care se ridica numeric doar la 1,30% din totalul gospodăriilor ţărăneşti, îi revenea 10,22% din întregul pămînt care aparţinea ţăranilor.

Alături de ţăranii ruinaţi şi pauperizaţi dar care aveau totuşi un lot mic de pămînt, exista şi o pătură numeroasă de ţărani săraci, proletari agricoli, argaţi, zilieri etc., lipsiţi complet sau aproape complet de pămînt. Din 152.222 de argaţi (cap de familie) cîţi au existat în Transilvania la începutul secolului al XIX-lea, numai 8.175, adică 6,5%, deţineau o mică bucată de pămînt, iar din 454.242 muncitori agricoli (capi de familie), numai 67.136 (14,7%) aveau loturi neînsemnate ca suprafaţă. Din

---

[23] Cf. I. Kovács, *Definiţia relaţiilor feudale în Transilvania*, Cluj, Ed. Dacia, 1973, p. 189.

[24] Ion Enescu şi Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crişana şi Maramureşul din punct de vedere agricol, cultural şi economic*. Bucureşti... 1920, pp. 30—34.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rîndul proletarilor și semiproletarilor de la sate, 88 de familii din 100 în cifre rotunde, erau complet lipsite de pămînt.

Din punct de vedere al repartizării inegale a pămîntului agricol între gospodăriile țărănești și cele moșierești, Transilvania a ocupat un loc de seamă între provinciile monarhiei Austro-ungare. În timp ce 884.738 gospodării țărănești, adică 99,22%, din numărul proprietarilor funciari, dețineau 60,02% din suprafața agricolă, 6.953 gospodării moșierești, adică 0,78% din numărul proprietarilor, posedau 39,98% din întreaga suprafață de teren agricol. Proprietatea medie a gospodăriilor țăranilor săraci (1—5 ha) era de 1,99 ha, în timp ce suprafața medie a marilor proprietari cu peste 500 ha se ridica la 1.900 ha. Acestei evidente inegalități i se mai adaugă una. Marii proprietari, ce dețineau și marea majoritate a pămînturilor, erau de naționalitate maghiară, în vreme ce țărănimea, lipsită de pămînt sau cu pămînt puțin, era în majoritate românească[25].

În condițiile unei inegale repartiții a pămîntului în general în Transilvania cu raporturile de producție caracteristice, nu ne surprinde procesul de pauperizare, de ruinare a țărănimii, cunoscut după anul 1895 pînă la 1918, numărul țăranilor cu pămînt tot mai puțin sau al celor fără pămînt, al proletarilor agricoli crescînd mereu[26]. Pînă în anul 1910 au pierdut pămîntul 24.206 familii de țărani din Transilvania, ceea ce a însemnat ruinarea anuală a 1.100 de gospodării. A scăzut, de asemenea, proporția proprietarilor independenți, în raport cu populația agricolă, de la 42,6% la 38%. Numărul țăranilor fără pămînt a crescut aproape cu 155.000, adică cu 17%, iar al proletarilor agricoli fără pămînt, împreună cu zilierii și servitorii, a depășit în primii ani ai secolului al XX-lea cifra de 1.440.000[27]. A pierdut în perioada 1895—1918 ceva pămînt și proprietatea mare. Puțin însă — 2,26% între anii 1895—1915 și 4,15% în perioada 1915—1918[28] — și nu în folosul țărănimii sărace, după cum se poate vedea din datele statistice privind repartiția proprietății agrare din anul 1919:

sub 1	iug.	132.084	propriet.	dețin.	40.847	iug.	21,81%
1—5	„	304.638	„	„	853.231	„	28,70%
5—10	„	223.874	„	„	1.622.320	„	48,66%
10—20	„	182.852	„	„	2.557.078	„	
20—100	„	110.049	„	„	3.782.267	„	
100—200	„	3.838	„	„	523.967	„	0,67%
200—500	„	2.368	„	„	742.997	„	
500—1000	„	1.035	„	„	732.967	„	
1000 în sus		1.198	„	„	4.026.951	„	0,11%

[25] Șt. Pascu, C. C. Giurescu, I. Kovács, L. Vaida, *Unele aspecte ale problemei agrare în monarhia austro-ungară la începutul sec. al XX-lea (1900—1918)*. în *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, 1900—1918. București, 1964, pp. 18—19, 29—30, 33—34.

[26] *Ibidem*.

[27] L. Vajda, *Despre situația economică și social-politică a Transilvaniei în primii ani ai sec. al XX-lea*, în *Studii și materiale de istorie modernă, vol.* I. București, 1957, p. 319.

[28] *Dezbaterile adunării deputaților 1920—1921*, București, 1922, pp. 3904—3905; I. Iacob, *Chestia agrară în Ardeal*. Oradea Mare, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Rezultă din aceste cifre că mai mult de jumătate din populaţia agricolă a Transilvaniei abia avea în medie cîte 2 iugăre de cap de familie, în vreme ce numai 0,11% (marii proprietari) stăpîneau cîte 3.361 iug., în medie, pe cap de familie[29]. O inegalitate ce, evident, în noile condiţii istorice se cerea înlăturată.

Un alt tip de proprietate ce s-a format sau consolidat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în primele două decenii ale veacului următor a fost proprietatea comună. Ea s-a extins în exclusivitate asupra pădurilor şi păşunilor şi a cunoscut mai multe forme.

Din izlazurile şi pădurile foştilor iobagi şi jeleri s-au format, în timp şi, uneori, după îndelungate confruntări şi procese, *izlazurile şi pădurile urbane*, desprinse din cele ale vechilor stăpîni. Unei gospodării moşiereşti îi revenea de drept un teritoriu de pădure sau păşune egal cu 2/3 din întinderea moşiei, iar unei gospodării ţărăneşti 1,5 iug. pînă la 6 iug. pădure sau păşune în funcţie de mărimea lotului gospodăriei. Ele nu puteau fi defalcate individual[30].

Alături de acestea au existat *izlazurile şi pădurile composesorale*, donaţii vechi făcute unui grup de ţărani sau tuturor locuitorilor unei comune. Donaţia putea să cuprindă iniţial şi terenuri cultivabile, acestea fuseseră însă împărţite între composesori, prin procedura de proporţionare, iar suprafeţele formate din izlazuri şi păduri au rămas în indiviziune. Aşa le găsise decretul lege de reforma agrară din septembrie 1919 şi legea definitivă din vara anului 1921.

A treia categorie o formau *izlazurile constituite prin comasare — particulare*, aflate însă tot în proprietate indiviză, înfiinţate pe baza legilor VII din 1908, XXXIX din 1909 şi X din 1913. Au fost create în acele comune unde nu a existat izlaz, prin contribuţia tuturor sătenilor din comună sau a unui grup cu o suprafaţă de pînă la 5%. Ea forma proprietate indiviză a acelor ţărani din a căror cotă de pămînt s-a luat în timpul comasaţiei.

Mai erau *izlazuri cumpărate cu ajutorul statului*, pe baza legii XLIII din 1908, de către o „societate" constituită tot din ţărani şi folosită tot ca proprietate indiviză. În aceeaşi localitate puteau să existe şi au existat chiar mai multe categorii de izlazuri. La folosinţa lor aveau dreptul proprietarii lor, în vreme ce cei lipsiţi de proprietăţi erau lipsiţi şi de dreptul folosinţei[31].

Comunităţile de averi grănicereşti de la Năsăud, răspîndite în hotarul a 44 de comune, o formau fostele păduri şi păşuni alodiale în suprafaţă de 273.999 iugăre, administrate în temeiul art. de lege XIX din 1890 şi a instrucţiunilor Ministerului Agriculturii nr. 49.272 din acelaşi an. O parte din această suprafaţă, 59.192 iug., fuseseră lăsate comunelor pentru satisfacerea nevoilor legate de construcţiile casnice, lemne de foc, iar restul de 214.807 iug. erau administrate, potrivit termenului folosit în

---

[29] M. Ştirban, Gh. Iancu, *Documente privind legislaţia agrară din anii 1919—1920, referitoare la Transilvania. Rev. Arh.* 1976, 53, nr. 1, pp. 28—35

[30] I. Kovács. *Formarea proprietăţii*... pp. 81—82.

[31] I. Iacob, *Chestia agrară*..., pp. 27—30, 39—40.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

instrucțiunile amintite, cumulativ, prin Direcțiunea Silvică înființată în acest scop la Bistrița, iar veniturile realizate trebuiau împărțite „singuraticelor comune" după criterii precise legate de întinderea și fertilitatea masivelor muntoase cu care participase fiecare localitate în parte[32].

Izlazurile și pădurile comunale din județele Brașov, Sibiu și Bistrița constituite în așa zisa proprietate comunală săsească, răspîndită în 227 de comune și însumînd 446.982 iug.[33], aveau un regim aparte, fiind mult sprijinite de stat și considerate ca proprietăți ale comunelor politice. Ele cuprindeau în multe cazuri mii de iugăre. Cităm cîteva exemple: comuna Apața 3.199 iug. pădure, Baciu 3.358 iug., Cernatu 4.887 iug., Cîrlungeni 2.587 iug., Codlea 11.809 iug., Cristian 1.534 iug., Feldioara 961 iug., Hărman 1.739 iug., Măieruș 6.272 iug., Rîșnov 11.310 iug., Rotbav 1.277 iug., Satu Lung 12.899 iug., Turcheș 4.908 iug., Vulcan 2.995 iug., Adăugăm pădurilor înșirate și întinsele pășuni de la Apața, 1.138 iug., proprietatea brașovenilor, la Baciu, proprietatea comunei 763 iug., la Bod 799 iug., la Brașov alte 1.548 iug., la Cernatu 141 iug., la Cîrlungeni 507 iug., la Codlea 1.928 iug., la Cristian 220 iug., la Feldioara 617 iug., la Ghimbav 1.031 iug., Hălchiu 765 iug., Hărman 1.739 iug., Măieruș 424 iug., Prejmer 1.997 iug., Rîșnov 2.829 iug., Rotbav 775 iug., Satu Lung 3.259 iug., Satu Nou 1.063 iug., Sînpetru 1.059 iug., Turcheș 1.134 iug., Vulcan 469 iug. etc.[34].

Statul austro-ungar a dus o politică de protejare a proprietății comunale și în părțile estice ale Transilvaniei. Domeniile statului, păstrate pe seama acestuia, au fost reduse ca suprafață: 2 iug. în comitatul Ciuc, 45 iug. în Trei Scaune și 337 iug. în Odorhei[35]. O altă parte, în schimb, a fost dată în folosință comunelor. Inițial, ea a format o categorie de bunuri aparte folosită în comun de toți locuitorii de pe raza localităților unde erau situate aceste locuri, treptat însă elementele românești au fost înlăturate de la folosința lor colectivă[36]. Istoricul pămînturilor cunoscute sub numele de „bunurile publicului din Ciuc" sau „bunurile private ale județului Ciuc" își are originea în secolul al XVIII-lea, cînd împăratul Iosif al II-lea a dat regimentului I pedestru de grăniceri, în folosință, munții din jurul Ciucului. Aproape un secol mai tîrziu, în 1851, împăratul Austriei a retras acest drept, pentru ca în 1869 să fie redat „din grație" în scopuri de folos public „spre a promova buna existență atît a populației Ciucului, cît și a celei din Trei Scaune"[37]. Considerate ca proprietate de stat, reforma agrară din 1921 le-a expropriat în întregime, pentru a fi reîmpărțite tuturor țăranilor din regiune[38].

---

[32] I. Kovács, *Formarea proprietății*... p. 82; I. Iacob, *Chestia agrară*... p. 38. Arhivele Statului — Bistrița. *D.S. Bistrița*, d. 64. bis.

[33] I. Kovács, *Formarea proprietății*..., p. 82.

[34] Arhiv. St. Brasov, *S.a. Brașov*, d. 5/1919, 5/1920, 9/1920.

[35] Arhiv. St. Cluj-Napoca, *I. a. Cluj, r.a.*, d. 10, 1933.

[36] D. Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*. București, Ed. Acad. R.S. România, 1975, p. 20.

[37] Arhiv. St. Bucuresti, *C.A.j. Ciuc*. d. 24/1922, fila 61—62.

[38] *Ibidem*, fila 68—69.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Comunitatea de averi săsească era o altă parte a proprietăţii mari, 35.961 iug., dintre care 23.858 iug. pădure şi 12.107 iug. păşune de munte, dată spre a fi folosită drept recompensă pentru servicii militare sau în scopuri culturale. Încetînd cele dintîi, obligaţiile militare, şi preluîndu-se de către stat celelalte, culturale, pămînturile comunităţii au fost expropriate, cu excepţia a 200 iug., la 24 iulie 1923 de către comisiunea judeţeană de reforma agrară de la Sibiu, hotărîre rămasă definitivă prin decizia Comitetului Agrar din 21 mai 1924[39].

Se cuvin amintite, de asemenea, imensele pămînturi deţinute de către confesiunile din Ardeal, de diverse bănci şi chiar de către stat. Luate toate împreună, cele stăpînite de marii proprietari, în primul rînd, de fisc şi de alte instituţii de stat şi private, laice şi clerice, au însemnat deposedarea ţăranilor de pămîntul ce li se cuvenea, de pămîntul ce l-au avut odată în folosinţă ca iobagi, stăpîni pe el ca oameni liberi după desfiinţarea servituţiilor feudale. Sînt revelatoare şi impresionante cîteva petiţii redactate mai tîrziu, în anii cercetaţi de noi, de către multe sate din Transilvania în care acuză, cu descrierea faptelor concrete, politica social-economică dusă de statul austro-ungar în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea[40].

Problema intensificării agriculturii.

Pornind de la cîteva elemente ce definesc sau indică drumul şi stadiul unei economii agrare şi anume: tehnica folosită în agricultură — raportul dintre mecanizarea acesteia şi folosirea muncii manuale sau a uneltelor tradiţionale —, păstrarea ori renunţarea la sistemul de cultură a pămîntului prin menţinerea sau eliminarea ogorului, practicarea rotaţiei anuale a culturilor, ponderea culturilor industriale în ansamblul culturilor agricole, producţiile obţinute la hectar, dezvoltarea şeptelului de animale etc. cercetările istoriografiei noastre conchid că se poate vorbi în general de existenţa unor tendinţe spre intensificarea agriculturii din Transilvania la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi primele două decenii ale veacului următor. Se atrage însă atenţia că problema trebuie privită totuşi diferenţiat geografic şi pe structuri sau clase sociale, deoarece prezintă deosebiri din ambele puncte de vedere. Se afirmă, de asemenea, că ritmul transformărilor n-a putut schimba înfăţişarea generală a agriculturii Transilvaniei şi că ea şi-a păstrat, astfel, pentru perioada dată, caracterul extensiv[41].

Au existat deosebiri evidente între tendinţele procesului intensificării producţiei agricole, de exemplu, în Banat faţă de cele cunoscute în Ardealul istoric, adică în partea cercetată de noi. Fertilitatea mai scăzută a solului, rămăşiţele feudale mai puternice aici decît în Banat, viaţa para-

---

[39] *Ibidem, C.A.J. Sibiu*, d. 1. 56/1923, fila 63—71, 94—95.

[40] M. Stirban, *Acţiuni ţărăneşti în fostele judeţe Alba şi Hunedoara din noiembrie 1918—1919. A.I.I.A.*, Cluj, 1967, 10, pp. 253—269.

[41] A. Egyed, *Problema agrară şi mişcarea ţărănească din Transilvania la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, 1890—1907*. Cluj, 1967, p. 66.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zitară a moșierimii maghiare mici și mijlocii, ce nu era dispusă să se angajeze în noi investiții, au contribuit toate la păstrarea sistemului de cultură extensiv în proporție mai mare în părțile răsăritene și centrale ale Transilvaniei în comparație cu cele sud-vestice. Pe tot teritoriul fostului principat, pîrlogul era reprezentat, de exemplu, în perioada 1906—1910, pe 19,60% din teritoriul arabil mult mai mare decît media generală pe întreaga Transilvanie, de 14,16%, sau cea din Banat de numai 4,31%. În comitatul Ciuc pîrlogul ajunsese la 40,7%. Culturile cerealiere și-au păstrat în continuare ponderea cea mai mare în totalitatea culturilor. 53,42% la începutul secolului al XX-lea, iar plantele industriale au ocupat doar 2,46% din suprafața însămînțată. În ceea ce privește producția, ea a crescut comparativ cu perioada anterioară, dar a rămas în urmă față de majoritatea țărilor europene. Între anii 1906—1910, producția la iugărul semănat cu grîu era în medie de 6,81 chintale în Transilvania, în vreme ce în Germania era de 11,60 chintale, iar în Austria de 7,7 chintale. În majoritatea comitatelor răsăritene și centrale producția era și mai scăzută. După unele calcule, venitul realizat pe 1 iugăr era aici aproape de trei ori mai mic decît în Banat. Pe de altă parte, rezultate pe linia modernizării agriculturii au înregistrat doar marii moșieri și, în parte, gospodăriile țărănimii înstărite. „Țăranul nostru — scria *Gazeta Transilvaniei* din 25 aprilie 1909 — a rămas cu sistema lui de cultivare veche, extensivă, primitivă, moștenită din moși strămoși, cu sistema de trei cîmpuri și ogorul obligator tot la al treilea an sau în fiecare an pe a treia parte din hotar, cu vitele și uneltele lui primitive[42]. La fel a scris cîțiva ani mai tîrziu, la 21 februarie 1913, și ziarul „Olteanul" de la Făgăraș. „Țăranul român se aseamănă încă și acum în privința economică cu cei de dinainte de asta cu trei patru decenii. Atunci, ca și acum, vedem economul român cum, cu ajutorul a doi bouleni, își ară țarina sa. Cu uneltele sale economice — continuă ziarul — sînt, cu puține excepții, tot acel sistem vechi, care nu este de invidiat. Grapa de lemn trasă de doi bouleni, nu tocmai cu putere multă, desigur nu va putea mărunți pămîntul așa după cum poate îndeplini această lucrare o grapă de fier, trasă de doi cai aprigi"[43].

Dacă în Țara Oltului și desigur, nu numai acolo, țăranii mai foloseau în preajma primului război mondial, și nu numai atunci, grapa cu colțare de lemn, în aceeași vreme, dar poate în alte locuri, mai mult în preajma Sibiului, în satele din jurul Brașovului, pe Tîrnave chiar, în unele sate sau la unii țărani, erau cunoscute și folosite plugurile și grapele de fier, mașinile pentru semănatul și prășitul porumbului[44]. Nu credem în generalizarea lor deși se știe că gazetele poporale din Transilvania și mai ales Societatea „Astra" au inițiat înainte de război publicarea unor articole și cărți cu sfaturi pentru plugari, îndemnîndu-i la culturi rațio-

---

[42] *Ibidem*,

[43] „Olteanul" din 21 februarie 1913, nr. 5, p. 1.

[44] *Însoțirile sau tovărășiile economice în Calendarul Asociațiunii pe anul 1917* Sibiu, p. 120—126.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nale şi folosirea maşinilor agricole. Ioan Fechete Negruţiu recomanda, de pildă, în 1904, într-o astfel de lucrare apărută în biblioteca „Astrei", cîteva unelte şi maşini agricole fabricate de Andrei Rieger de la Sibiu, le-a reprodus chiar, indicînd şi existenţa unui catalog ilustrat cu toate produsele fabricii, ce era trimis — zice el — gratuit oricui printr-o simplă carte poştală[45]. A. Cosciuc, într-o altă lucrare, publicată în aceeaşi colecţie în 1911, descrie uneltele şi maşinile agricole existente, tipurile de pluguri, de grape, de tăvăluguri fabricate în acea vreme şi le recomanda, ca şi Ioan Fechete Negruţiu, ţăranilor din Transilvania[46].

Ioan Fechete Negruţiu s-a ocupat, în lucrarea amintită sau în altele, asupra problemelor legate de cultura unor cereale, legumicultură, a unor plante de nutreţ sau a dat sfaturi în general pentru organizarea gospodăriilor ţărăneşti. El s-a dovedit un adept fervent al agriculturii intensive, raţionale, practicate prin alternarea culturilor prin folosirea îngrăşămintelor naturale şi artificiale, prin lărgirea culturilor de trifoi şi lucernă, a nutreţului măiestrit cum îl numeşte el[47]. Lucrările lui, ca şi ale lui A. Cosciuc sau N. Iosif[48], apărute în aceeaşi colecţie, sînt certe dovezi de înţelegerea a ceea ce trebuia să se facă, a ceea ce trebuia schimbat în cultura veche, tradiţională din satele Transilvaniei[49]. O ştiau şi o doreau şi ţăranii[50], dar condiţiile lor materiale nu erau în consens cu dorinţa şi voinţa lor.

La sfîrşitul primului război mondial în viaţa satelor din toate regiunile ţării aşteptau o rezolvare îndeosebi două probleme de natură economică cu adînci implicaţii sociale. Una din ele a fost reforma agrară. A doua mare problemă de economie agrară, legată nemijlocit de prima, a fost înlocuirea vechiului sistem de cultură extensiv cu cel intensiv. Dezvoltarea culturii intensive a agriculturii a fost lansată în primii ani postbelici ca un cuvînt de ordine a zilei. Consilieratelor agricole, abia înfiinţate, li s-au cerut să desfăşoare o vastă activitate, îndrumînd pe ţărani cum să cultive în special plantele industriale, leguminoasele şi nutreţurile artificiale, cum să lucreze pămîntul mai raţional, cum să se dezvolte în general agricultura, viticultura şi apicultura. Cultura intensivă a pămîntului arabil prin culturi variate, sporirea plantelor industriale, folosirea uneltelor de producţie perfecţionate în locul muncii manuale, dezvoltarea ramurilor anexe, sporirea şeptelului de animale mai ales şi industrializarea produselor, valorificarea acestora în mod avantajos prin organizarea pieţelor de desfacere erau, în linii mari, orientările teoretice date consilierilor agricoli în problema intensificării producţiei agricole[51]. „... Pămîntul este ca şi capitalul oricărei întreprinderi, valorează atîta cît poate să producă — se spunea la consfătuirea consilieri-

---

[45] I. F. Negruţiu, *Cultura cucuruzului*. Disertaţiune populară. Ed. II, 1904, 48 p.
[46] A. Cosciuc, *Lucrarea pămîntului*. Sibiu, 1911, 72 p.
[47] I. F. Negruţiu, *Grădina de legume*. Sibiu, 1904, 94 p.
[48] N. Iosif, *Creşterea pomilor*. Sibiu, 1912, 125 p.
[49] cf. I. Kovács, *Apariţia primelor maşini agricole perfecţionate în Transilvania*. Acta MN, 1964, I, pp. 377—385.
[50] *Calendarul Asociaţiunii pe anul comun 1917*, pp. 120—126.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lor agricoli din 15 și 16 noiembrie 1919 — și știut este că numai printr-o cultură rațională poate spori rodul cîmpului". Tot atunci țăranii, „micii agricultori" erau îndemnați „să se întovărășească între ei spre a putea cumpăra în comun unelte de muncă trebuincioase, semințe, vite de rasă etc."[52].

Problema culturii intensive a pămîntului a fost pusă în diverse publicații și în presa cotidiană. Calendarul „Astrei" pe anul 1919 era de părere că „în lucrarea pămîntului va trebui întrodusă o astfel de schimbare ca pămîntul să fie lucrat și cultivat an de an, fără de a mai lăsa ogor sterp, introducînd, în chipul acesta, cultura mai ales a trifoiului în măsură cît mai mare, pentru a dobîndi nutreț din belșug în scopul ținerii de vite cît mai multe și cît mai bune". Mai recomanda, de asemenea, să se introducă „mașinile cele mai bune: pluguri, grape, tăvăluge și aceasta deoarece mașinile vor fi chemate în viitor să îndeplinească, peste tot în economie, o lucrare de cea mai mare însemnătate"[53].

Ziarul „Înfrățirea" scria la 3 octombrie 1920 că „agricultura extensivă a României trebuie să se schimbe într-o agricultură intensivă după modul statelor agricole din Apus", că agricultura pornită pe un astfel de drum trebuie să rămînă și în viitor „întruparea tuturor speranțelor românești"[54]. Despre sistemul culturii intensive s-a vorbit mult și în expunerea de motive la proiectul legii de reformă agrară pregătit de către Consiliul Dirigent și a fost recomandat pornindu-se de la configurația geografică a Transilvaniei. S-au preconizat culturi variate, lucrate în așa fel încît belșugul roadelor obținute să fie dublat și de cel al calității lor, iar valorificarea acestora să fie asigurată printr-o nouă organizare a piețelor de desfacere, a mijloacelor de transport și de comunicație. Era așteptată, mai ales pe piețele din regiunile muntoase ale Transilvaniei concurența cerealelor și a vinurilor de peste Carpați. Acestora țăranii ardeleni trebuiau să le răspundă printr-o dezvoltare a șeptelului de animale și prin industrializarea produselor obținute din șeptel. „Nicăieri nu găsesc vitele nutrețuri așa bune ca în văile munților Transilvaniei, unde pot lua cel mai mare avînt fermele, prepararea brînzeturilor, unde turmele de oi dau lînă pentru fabricarea postavului, unde pot lua dezvoltare tăbăcăriile pentru prelucrarea pieilor. Industrializarea legumelor, a fructelor, a plantelor textile, apoi apicultura și cultura viermilor de mătase, nicăieri nu pot lua dezvoltare într-un grad mai mare ca în Transilvania" — se spunea în Marele Sfat Național de la Sibiu, în luna august 1919[55].

Opinia publică a cunoscut o parte din acest plan încă la începutul anului 1919, cînd ziarul „Patria" consemna în primul său număr cîteva din intențiile șefului Resortului de agricultură, Victor Bontescu. El preconiza crearea unor „stabilimente industriale" în regiunile unde nu se

---

[51] Arhiv. St. Cluj-Napoca, *D. A.;* d. 23/1920, f.f. 334—344.
[52] *Loc. cit.; C.D.R.A.;* nr. 13/1919, f.f. 126—127 p.
[53] *Calendarul Asociațiunii pe anul 1919*, fila 164—167.
[54] Era o reproducere din „Viața agricolă" nr. 1 din 1919, pp. 18—19.
[55] Arhiv. St. Cluj-Napoca, *C.D.R.A.*, m. 3/1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

găseau latifundii pentru a fi împărţite ţăranilor, promiţînd capital ieftin prin intermediul Băncii Comerciale Române „micilor noştri meseriaşi şi negustori şi celor ce vor să facă industrie", un mare avînt creşterii animalelor, iar agriculturii în general o dezvoltare, „printr-o îndrumare economică raţională", cu ajutorul şcolilor de agricultură. În acest scop, „pentru ca poporul să aibă întotdeauna în mijlocul lui un îndrumător economic", preconiza pentru fiecare comună o formă model, condusă de preot sau învăţător, „după cum se va pricepe unul sau altul"[56].

Planul prezentat de V. Bontescu, după sistemul elveţian, nu răspundea însă tuturor problemelor puse de procesul intensificării agriculturii, care presupunea întîi de toate investiţii masive şi mijloace tehnice înaintate pentru a se putea obţine o producţie cît mai mare în raport cu suprafaţa cultivată. S-ar fi impus, în acea vreme, pentru a se putea trece la o agricultură intensivă, nu numai sfaturi, sau nu în primul rînd sfaturi, ci mai multe unelte, mai multe maşini agricole. În acea vreme însă, Resortul agriculturii avea la dispoziţie o cantitate mică de unelte agricole şi abia acolo unde era „lipsă de neînconjurat" se obliga s-o satisfacă[57]. Cele trei fabrici, „Fraţii Schiel" de la Braşov, „Andrei Rieger" şi „Feroagricola" de la Sibiu, înfiinţate în 1880, 1868 şi 1919, au produs ceva maşini şi unelte agricole, maşini pentru morile ţărăneşti, puţine însă în perioada cercetată de noi, comenzile principale venind în acea vreme de la C.F.R. sau unele ramuri ale industriei naţionale[58]. Cea de-a patra fabrică, de la Mediaş, a lui Rosenauer, înfiinţată în 1918, avînd drept scop iniţial fabricarea de maşini agricole, şi-a schimbat repede profilul, transformîndu-se în fabrică de nituri şi şuruburi[59]. „Astra" de la Arad era şi ea angajată în multe şi complicate contracte cu administraţia C.F.R.-ului.

Ideea dezvoltării unei industrii în general în ţară în scopul intensificării agriculturii a existat. I.N. Angelescu, sesizînd că „intensificarea agriculturii nu a ajuns nici în ţinuturile Ardealului punctul cel mai înalt", spunea că „o întreagă industrie este de creat numai pentru satisfacrea nevoilor agriculturii. Altfel, agricultura noastră — conchidea I.N. Anghelescu — este dependentă de piaţa externă şi nu putem valorifica în deplină libertate produsele ei"[60]. Producţia internă şi mai puţin importul [61], n-au putut să asigure maşinile şi uneltele necesare unei culturi agricole intensive în anii cercetaţi de noi. Condiţiile interne social-economice la capătul unui lung şi istovitor război, lipsa unei industrii proprii dezvoltate pentru fabricarea maşinilor şi uneltelor agricole, incertitudinea relaţiilor internaţionale au constituit serioase frîne în calea dezvoltării intensive în general a agriculturii româneşti în peroada 1919—1921.

---

[56] „Patria" nr. 1 din 1/14. febr. 1919.

[57] Arhiv. St. Cluj-Napoca, *S.p.j. Hunedoara*, d. 2302/1919.

[58] Arhiv. St. Braşov, *I. I. Braşov*, d. 197, p. 5—12; Arhiv. St. Sibiu, *I. I. Sibiu*, d. 7206. f. 1—13. Andrei Rieger a produs, de exemplu, în 1920: 100 vînturătoare, 103 treierătoare, 15 scărmănătoare, 2.000 pluguri, 120 sfărmători de porumb, 15 semănătoare. *Ibidem*, fila 21.

[59] Arhiv. St. Sibiu, *Fond citat*, d. 98, fila 3, pachet 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

De altfel. O. Parpală susține că extensivitatea producției a rămas în toată perioada interbelică o caracteristică de bază pentru marile gospodării de tip semifeudal, bazate pe sistemul muncii în dijmă, și pentru micile gospodării țărănești, iar intensificarea producției a fost întîlnită doar la marile gospodării de tip capitalist și la gospodăriile burgheziei sătești. Aici producția a căpătat un caracter multilateral, în vreme ce gospodăriilor țărănești amintite le era caracteristic universalismul producției. Studiul lui M. Marcu dovedește și el că investițiile și ajutoarele acordate pentru procurarea mașinilor și uneltelor agricole în perioada interbelică n-au fost îndeajuns susținute și sprijinite. Autorul articolului citat ajunge la concluzia că insuficienta finanțare a agriculturii, posibilitățile restrînse de credit și investițiile în proporții reduse în această vreme au contribuit în mod hotărîtor la frînarea tendințelor existente de fapt — în unele regiuni ale țării și în unele gospodării agricole — de intensificare a producției; că au fost mici cheltuielile făcute pentru crearea de noi fonduri fixe sau pentru îmbunătățirea celor existente, situînd România pe o treaptă inferioară în raport cu statele cu o agricultură capitalistă dezvoltată.Pe de altă parte arată că exista o diferență calitativă între tehnica marii exploatări agricole și aceea a micii gospodării țărănești, că utilajul agricol folosit de marea gospodărie agricolă nu era mai superior ci și mai judicios folosit decît cel din mica gospodărie. Inventarul viu și volumul investițiilor pentru construcții, situa de asemenea gospodăria mare pe locul întîi al rentabilității. Investițiile pentru inventarul viu în gospodăria mare, în raport cu celelalte, pe hectar, erau mai mici, animalele mai economic folosite, iar valoarea investițiilor pentru construcții era mai mare cu cît gospodăria era mai mică[63].

Dovada păstrării caracterului extensiv al agriculturii în unele părți ale Transilvaniei este și existența celor trei hotare. În multe sate, necomasate mai ales dar și comasate, se practica încă la sfîrșitul primului război mondial vechiul obicei de a se cultiva grîul numai în hotarul cu grîu, în cel de porumb numai porumb, iar a treia parte de hotar să rămînă un an ogor și pășunat de vară pentru vite. Adepți ai perpetuării acestui sistem , al extinderii sale au existat și mai tîrziu, spre sfîrșitul perioadei interbelice. „Grîul în Ardeal — spunea într-o conferință Octavian Prie

---

[60] I. N. Angelescu, *Politica economică a României Mari.* în *Anale Statistice și Economice*, 1919, nr. 9—10, p. 7.

[61] cf. *Importul de unelte și mașini agricole în perioada 1919—1921 în Relații agrare...*, p. 298. La 25 februarie 1920 a aprobat Consiliul Dirigient ca din venitul realizat prin exportul a 25 vagoane seminte de trifoi, date Germaniei, să se pună la dispoziția Resortului agriculturii 1.000.000 mărci, din care urma să se cumpere „materiale tehnice și unelte". Muzeul Ist. Transil.; *M. Fond. 170*, pr. v. nr. 2984. La 4 martie 1920 Resortul agriculturii anunța telegrafic consideratele agricole, că Ministerul Domeniilor dispunea în depozitele căilor ferate de numerease mașini agricole și cerea acestora să trimită urgent un tablou, care să cuprindă mașinile de care aveau nevoie. Arh. St. Brașov, *S. a. Brașov*, d. 4/1919, f. 45.

[62] O Parpală, *Aspecte din agricultura României, 1920—1934*. p. 33.

[63] N. Marcu, *Investițiile și finanțarea agriculturii în România interbelică.* în *Studii*, 1970, 23, nr. 3, pp. 573—591.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în anul 1937 — nu produce dacă nu e semănat în ogor, căci semănat după cucuruz sau completat cu însămînţarea livezilor de trifoi sau alte plante e o problemă pentru moşiile mari, cari au şi întinderea cerută şi pot suporta şi cheltuielile unei culturi raţionale"[64]. Au dorit acest lucru mai ales burghezia satelor, după cum, chiar în satele comasate, tot ea a fost aceea care a continuat să practice ogorul negru[65].

Producţia agricolă, dezvoltarea şeptelului, comerţul cu produsele agricole şi animaliere.

Prin desăvîrşirea procesului de formare a statului unitar român se realizase nu numai o aspiraţie multiseculară sub aspect naţional, ci, în aceeaşi măsură, şi sub unul social-economic. De aici înainte industria, agricultura, comerţul, viaţa economică în general din toate provinciile ţării vor cunoaşte un drum comun de dezvoltare, o piaţă unică de desfacere, toate cu urmări pozitive în viaţa social-economică a poporului român. Întregul potenţial economic al ţării a început să se întărească prin folosirea pe scara întregii naţiuni, a bogăţiei solului şi subsolului, a capacităţii creatoare a maselor populare. Anii 1919—1921 sînt cunoscuţi în istoria economică a ţării noastre ca ani ai tendinţelor de refacere. S-au făcut încercări în toate ramurile economiei naţionale de a se atinge şi depăşi producţiile antebelice. Erau dorinţe şi tendinţe exprimate în toate ocaziile. Procesul s-a desfăşurat însă în condiţiile bine ştiute şi bine cunoscute ale unui dezastru economic general provocat de anii îndelungaţi ai războiului. Se pornea la drum cu forţe umane şi materiale aşa cum le lăsase războiul. Muncitorii şi meşteşugarii s-au reîntors în fabrici şi ateliere dezorganizate, iar ţăranii au găsit ograda şi hambarul golite de vite, unelte şi cereale. Se pornea la drum cu o mare voinţă, născută din dorinţa de a înlătura răul aşezat de prea multă vreme în casele oamenilor, a celor mulţi, de la oraşe şi sate. Se pornea la drum cu „merindea" săracă, săracă pretutindeni în ţară. De aceea, analizînd drumul refacerii economice în perioada 1919—1921, el nu trebuie comparat mereu sau nu trebuie comparat numai cu anii antebelici, ci cu înşişi anii 1919—1921, care au cuprins o etapă importantă din istoria României, ascendentă ca tendinţe şi realizări social-economice şi politice. În acest drum s-au încadrat românii transilvăneni într-o deplină unitate chiar dacă, administrativ, pentru o perioadă de tranziţie, Consiliul Dirigent a emis, în cazul Transilvaniei, ordonanţe şi circulări izvorîte din necesităţi locale pentru locuitorii de aici. Ele au condus în final spre finalul firesc: desăvîrşirea unităţii social-economice, alături de cea naţional-politică, împlinită la 1 decembrie 1918.

Una din cele dintîi şi cele mai constante probleme ce a preocupat sub raport economic-agrar Consiliul Dirigent prin Resortul Agriculturii,

---

[64] O Prie, *Agricultura ţărănească în Ardeal. Contribuţii la organizarea hotarului ţărănesc*, 1937, pp. 3—7, 9—11, 30—31.

[65] I. Radu, *Biserica S. Uniri din Timpăhaza Uifalău*. p. 74.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

la înfiinţarea sa, a fost preconizarea unor măsuri menite a spori suprafeţele ce urmau să se cultive în primăvara anului 1919 şi asigurarea lor cu seminţele necesare. Se încerca în felul acesta o compensare a culturilor de toamnă rămase mult sub nivelul cerinţelor. Prin nota circulară din 27 decembrie 1918 — consemnîndu-se constatarea că însămînţările de toamnă s-au făcut numai în parte — se atrăgea atenţia Consiliilor naţionale comitatense şi comunale asupra necesităţii de a se întregi în primăvara anului 1919 în aşa fel culturile încît „nici o brazdă de arător să nu rămînă neînsămînţată". Consiliile comitatense şi comunale au fost invitate în acelaşi timp să culeagă date în legătură cu suprafeţele de teren rămase nelucrate, să indice cantităţile de seminţe necesare pentru semănat sau eventual cele disponibile, să arate numărul animalelor de lucru de care dispuneau sau aveau lipsă[66]. Rapoarte asupra stării alimentării publice, pe comune, cercuri şi comitate au fost cerute şi de către Resortul organizării la 7/20 decembrie 1918[67]. Dacă exista sau nu suficientă sămînţă pentru culturile de primăvară au fost invitate apoi secretariatele comunale, la 15 ianuarie 1919, să comunice Resortului Agriculturii. Răspunsurile nu credem să fi fost îmbucurătoare. Urmărind, de exemplu, datele primite din partea a 89 de comune din judeţul Bistriţa-Năsăud, 83 au răspuns negativ, fie că nu au deloc seminţe de primăvară, fie că nu aveau în cantitate suficientă[68]. Această stare de lucruri a fost cunoscută de Consiliul Dirigent. Aşa se explică luarea unor măsuri în legătură cu circulaţia produselor agro-alimentare necesare, unele, culturilor de primăvară, altele, alimentaţiei publice. Aşa se explică şi acordarea unor repetate credite Resortului Agriculturii pentru procurarea de cereale necesare însămînţărilor de primăvară[69]. Printre măsurile luate în vederea reglementării celor două probleme amintite — asigurarea producţiei viitoare şi a alimentaţiei curente, amîndouă de aceeaşi actualitate şi deopotrivă de însemnate — se înscrie şi numirea comisarilor de alimentaţie din cadrul comitatelor[70], sau a referenţilor agricoli de la viitoarele prefecturi judeţene. Mai importante şi mai semnificative pentru înţelegerea situaţiei economice moştenite sînt însă repetatele dispoziţii date pentru reglementarea comerţului în general. Note circulare emise de către unele resoarte ale Consiliului Dirigent, de cel al agriculturii şi comerţului, al alimentaţiei sau al industriei etc., de fiecare în parte sau de toate la un loc, au pornit în luna decembrie 1918 spre consiliile naţionale comitatense sau comunale, avînd drept obiectiv organizarea vieţii economice.

---

[66] *Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent*, nr. 3, din decembrie 1918, f. 11—12.

[67] *Ibidem*, nr. 2 din dec. 1918, p. 3.

[68] Arh. St. Cluj-Napoca, *C.D.R.A.* nr. 5/1919, f. 427—428.

[69] *Ibidem*, nr. 7/1919, f. 73. Exemplu: Credite în valoare de 1.140.000 coroane, 3.900.000 coroane şi 2.000 000 coroane pentru procurare de seminţe, au fost acordate Resortului agriculturii la 12 şi 20 martie 1919. Muzeul Ist. Transil., *Fond. M. 168*. pr. v. din 12—20 martie 1919.

[70] *Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent*, nr. 1, din dec. 1918, p. 3, nr. 2, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Resoartele Consiliului Dirigent au fost instituţii investite cu putere de dispoziţie în materie de comerţ cu produse alimentare şi industriale. Ele au cerut o strictă informare a stocurilor bunurilor de larg consum ca şi a cantităţilor necesare, angajîndu-se la o directă dirijare a lor[71]. A fost oprit orice export ce nu avea încuviinţarea prealabilă a Consiliului Dirigent[72] şi orice comerţ intermediar[73]. A fost interzisă transportarea dintr-o localitate în alta a articolelor alimentare ca cereale, făină, zahăr, petrol, benzină, ulei şi combustibil (lemne, cocs, cărbune), pentru a se putea face faţă „arzătoarelor trebuinţe şi pentru a ne înlesni — spunea Victor Bontescu — greaua operă a unei drepte împărţiri"[74]. Au fost introduse preţuri maximale şi sistemul permiselor de transport, acţiuni acceptate şi criticate cu asprime în acelaşi timp[75].

Toate aceste măsuri aveau intenţia de a duce la coordonare de la centru a problemelor de comerţ interior şi exterior, motivată de existenţa unor neîndoielnice tendinţe şi dorinţe manifestate de către numeroşi „speculanţi şi răuvoitori" — după cum îi numea tot Victor Bontescu — „de a goli Transilvania" de mărfuri şi produse [76]. În general, măsurile prohibitive îşi găsesc suportul în datele statistice ce indicau existenţa produselor alimentare şi industriale în stocuri insuficiente, distribuite chiar cu chibzuinţă, în rapoartele multor Consilii naţionale (sau primării) sau comunale trimise în decembrie 1918 sau în primele două luni ale anului următor. Şi unele şi altele au semnalat în rîndurile ţărănimii sărace sau în comunele de munte lipsa cerealelor necesare alimentaţiei. Vom urmări cîteva rapoarte venite din localităţile apropiate Reghinului şi de pe Tîrnave, din comitatele şi apoi judeţele Mureş-Turda şi Alba.

La 28 decembrie 1918 Consiliul naţional al comunei Deda, din comitatul Mureş-Turda, raporta că localitatea lor stă slab din punct de vedere alimentar: „rezerve nu sînt. 1320 suflete sînt neprevăzute încă de pe acum. Consiliul Central e rugat să facă dispoziţii pentru aprovizionare"[77]. Un raport aproape telegrafic cu un conţinut dovedind o realitate aspră. Tot la 28 decembrie 1918, Consiliul naţional al comunei Căcuciu arăta că din cauza recoltei slabe din toamna anului 1918: „bucate de rezervă, întrecătoare nu se aflau" ci doar „la moara de foc cu două pietre a lui Iosif Bernarth, de unde pînă acum — se spunea în raport — s-a acoperit lipsa bucatelor trebuincioase"[78]. O zi mai tîrziu, Consiliul Naţional din comuna Măiereu arăta că în localitatea lor nu au fost bucate îndeajuns niciodată şi că va fi nevoie de cîteva vagoane de porumb, „nutremîntul principal", alături de „sămînţă de primăvară din toate speciile". Ruga o intervenţie din partea Consiliului naţional cercual în aşa fel încît sămîn-

---

[71] Muzeul Ist. Trans., *Fond. M. 168*, pr. v. din 21 martie 1919.
[72] *Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent*, nr. 3, din dec. 1919.
[73] *Ibidem.*
[74] *Ibidem.*
[75] „Telegraful Român" din 21 februarie 1919, p. 3.
[76] *Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent* din 18/31 decembrie 1918, Nota circulară nr. 133.
[77] Arhiv. St. Cluj-Napoca, *C.N.R. Blaj*, nr. 505.
[78] *Ibidem*, nr. 442.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ţa să sosească de timpuriu în comună[79]. Consiliul naţional român de la Adrian, constatînd că nu dispune de rezerve pentru întreaga sa populaţie, solicita la 9 ianuarie 1919 „circa 100 măji metrice de bucate"[80]. Nici Caşva nu dispunea de rezerve la 10 ianuarie, motiv pentru care prevedea întîmpinarea unor greutăţi din partea ţărănimii sărace[81].

Un alt consiliu naţional, cel de la Gurghiu arăta la aceeaşi dată că nu dispunea comuna de nici un fel de rezerve, ba dimpotrivă, o pătrime din locuitorii săi nu erau prevăzuţi cu bucate deloc[82]. Comuna Ercea stătea la 12 ianuarie 1919 „în privinţa alimentării publice foarte rău", deoarece pe lîngă alte motive amintim că „numai de pe cîmpul de luptă s-au reîntors acasă 120 de bărbaţi" pentru care nu s-a lăsat bucate cu ocazia recvirărilor din toamna anului 1918[83]. La 13 ianuarie, în comuna Chiheru de Jos „se observa lipsa bucatelor pentru locuitori, deoarece în anul trecut 1918 recolta a fost cam mijlocie şi cu toate acestea din partea administraţiei s-a recvirat îndată după îmblătit un quant destul de însemnat de bucate şi fîn"[84]. La Chinceşi rezervele locale necesare locuitorilor erau evaluate la 3 ianuarie 1919 ca fiind îndestulătoare pentru circa 2 luni „iar după aceea cam o sute de familii, aproape toată comuna, va fi nevoită la cumpărări de cereale"[85].

În comuna Crăciunelul de Jos din judeţul Alba se găseau rezerve la 10 ianuarie 1919 „respectabile mai ales porumb doar la marii proprietari"[86], La Vingard tot la 10 ianuarie 1918, erau ceva rezerve de porumb, „dar grîu şi secară, orz, ovăz, nutreţ, fîn, paie, sînt — se arăta în raportul Consiliului naţional din localitate — foarte puţine şi nici nu vor ajunge"[87]. La fel era şi în Secăşel[88], Broşteni[89] şi în multe alte comune din judeţele Transilvaniei. Se pornise la drum, aşa cum anticipasem, cu hambarele goale,golite de desele rechiziţii făcute în toamna anului 1918. Mai ales pătura ţărănimii sărace de la şes şi toţi cei de la munte aveau nevoie de un grabnic ajutor. Aşa se arăta într-un raport al Consiliului naţional de la Blaj din februarie 1919, referindu-se la părţile muntoase ale judeţului Alba[90] şi tot aşa erau ştirile şi în regiunile judeţului Cojocna[91], mai ales în comunele de munte.

Vom stărui puţin asupra unui raport al primpretorului plăşii Huedin, foarte important pentru relatările în legătură cu starea economică

---

[79] *Ibidem*, nr. 385.
[80] *Ibidem*, nr. 375.
[81] *Ibidem*, nr. 429.
[82] *Ibidem*, nr. 556.
[83] *Ibidem*, nr. 524.
[84] *Ibidem*, nr. 450.
[85] *Ibidem*, nr. 486.
[86] *Ibidem*, nr. 315.
[87] *Ibidem*, nr. 360.
[88] *Ibidem*, nr. 365.
[89] *Ibidem*, nr. 286.
[90] *Ibidem*, nr. 240—244.
[91] Cf. Un raport al prefectului ca urmare a notei circulară nr. 650/1919. Arhiv. St. Cluj-Napoca, *P. j. Cojocna*, d. 304/1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

şi cea alimentară din regiune. La 5 aprilie 1919 primpretorul plăşii Huedin a pornit în comuna Beliş, pentru a încerca să oprească desele intervenţii ale săteni.or în pădurile apropiate, pentru o pertractare cu poporul, cum o numeşte el, şi, în acelaşi timp, pentru a întreprinde o vizită prin toate văile comunei unde erau aşezări omeneşti. În drumul său a fost însoţit de către un trimis al regiunii silvice de la Cluj şi de reprezentanţi ai unei firme străine ce exploata pădurile locului. Cu acest prilej s-au făcut interesante constatări de ordin economic şi social, foarte utile pentru cunoaşterea vieţii ţăranilor din Beliş şi nu numai de aici. Întreaga regiune muntoasă din Carpaţii Apuseni avea aceeaşi geografie şi aceeaşi istorie o aveau şi oamenii săi. „Pămîntul e expresiv de munte. Afară de crumpene nu producea nimic. Toată bogăţia, respectiv averea din care ar putea să trăiască oamenii, e pădurea silvică"[92], se notase în protocolul încheiat la Beliş la 5 aprilie 1920. Din păcate, şi aici, ca şi în alte locuri ale Transilvaniei, de la munte sau de la şes, stăpînii pămîntului şi al pădurilor nu erau de fapt şi cei ce ar fi trebuit să fie şi de drept: „toată pădurea de la Beliş e în mîna a ori e. proprietari mari străini" se recunoscuse în acelaşi protocol. Intrările forţate ale ţăranilor de la Beliş în pădurile ce lor li s-ar fi cuvenit, îşi găseau astfel şi explicaţiile şi justificările. Le înţelesese se pare şi pretorul care, văzînd casele satului cu tot ceea ce aveau în curtea lor, a socotit că ele trebuiau reparate, deoarece în anii războiului lipsise şi materialul trebuincios şi mîna de lucru necesară pentru îmbunătăţirea lor. O parte din case începuseră să fie atunci reparate şi renovate, dar pentru continuarea lucrului început ţăranii aveau nevoie de material. La lipsa lemnului se mai adăugau însă şi alte lipsuri şi alte necazuri. O firmă străină exploatase în mare parte pădurile Belişului, unde au lucrat în marea lor majoritate ţăranii de aici. Ei au fost primiţi la lucru într-un număr foarte redus, abia 40 de zilieri. Mai găsise primpretorul plăşii de la Huedin şi cîteva joagăre, mici, ce funcţionau cu sau fără autorizaţie. La Giurcuta de Jos lucrau două, pe valea Belişului cinci, dintre care două erau mînate de maşini cu vapori şi trei cu apă. Mai era un joagăr şi pe valea Calului.

Pretutindeni pe unde a umblat primpretorul de la Huedin pe valea Belişului i-au fost adresate aceleaşi cereri pe care el le-a rezumat astfel: „1. Poporul cere şi are lipsă pentru a putea trăi de lemne din pădure, şi anume din pădurea apropiată de casele lor, deoarece nu au vite de jug şi astfel din pădurea îndepărtată nu le-ar putea duce acasă; 2. Cer şi au lipsă mai departe de joagăre pentru ca să poată prelucra lemnele şi anume: Giurcuta de Sus. 1 joagăr, Dealul Botii 1 joagăr, Pleşul 1 joagăr, şi la Dealul Calului 1 joagăr; 3. Se roagă pentru bucate în cantitate mai mare şi cu preţ mai moderat"[93].

Cîteva luni mai tîrziu, la 6 iulie 1919, ca urmare a celor solicitate de către ţăranii din Beliş, primpretorul plăşii de la Huedin a revenit aici cu scopul de a stabili cantitatea de lemne necesară pe cap de locuitor pre-

---

[92] *Ibidem*, d. 1230/1919.
[93] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cum și prețul acestora. Țăranii, strînși de pe toate crîngurile, au fost invitați să-și aleagă din fiecare crîng cîte 3 reprezentanți, dintre care „unul să fie dintre cei mai avuți și 2 dintre cei săraci"[94]. După pertractări lungi, purtate între pretor și delegații sătenilor, s-a ajuns la un numitor comun în problema cantității de lemne ce urma să fie distribuită fiecărei familii (6 m³ material brut lunar). Nu același lucru s-a putut realiza însă și în ceealaltă problemă, a prețului. Firma a pretins prețurile fixate de către Regiunea silvică din Cluj, iar țăranii au oferit 30 pînă la 40% din valoarea stabilită. În această problemă nici nu s-a putut lua o hotărîre definitivă, urmînd ca ea să fie soluționată de către regiunea silvică.

Pretorul plașii Huedin era în iunie 1919 înspăimîntat de cele văzute aci și deopotrivă de cele ce s-ar fi putut întîmpla dacă nu s-ar fi luat măsuri grabnice pentru aprovizionarea populației de la munte, în general. „Am recondiționat lipsă de bucate pentru comunele de la munte pentru a-i putea ține în ordine — raporta acesta prefectului la 9 iunie 1919 — nu de aceea mă mir că fură pădurile ci văzîndu-le mizeria și scrisă foamea pe la ușă, mă mir că nu fac transgresiuni și crime și mai mari". Crime n-au făcut, dar țăranul Gavrilă Abrudan a atras atenția preotului „înaintea poporului adunat că dacă nu se vor schimba împrejurările va mai urma încă peria la căpeneag, adică a doua revoluție", fapt ce-l și determină pe pretor să roage pe prefectul județului Cojocna să lasă toate la o parte și să se intereseze „de alimentarea plășii căci din toate celelalte lucruri nu se poate ivi așa un pericol mare ca dintr-acesta. Eu, continuă pretorul, ce am putut în cercul meu de activitate am făcut, însă — încheie el raportul — cu vorbe bune nu se poate liniști poporul flămînd și revoltat". La 21 iulie 1919 prefectul județului nota pe raportul pretorului că a dispus ca populația din plasa Huedin să primească alimente.

Ținînd seama de situația a[illegible] precară în general, din iarna anilor 1918—1919, cu repercusiuni în timp, — după cum am văzut din raportul pretorului de la Huedin —, precară atît în rîndul orășenilor, cît și al sătenilor în marea lor majoritate, pornind și de la necesitățile de aprovizionare cu alimente ale armatei, pornind, de fapt, în primul rînd de la acestea, Consiliul Dirigent a instituit în martie 1919, prin ordinul circular nr. 5829 sistemul rechizițiilor[95], precedat de cel al prețurilor maximale[95]. Pe de altă parte, în aceeași lună, prin ordonanța nr. 516, confidențială, dată în completarea celei binecunoscute, cu nr. 82, consemnînd faptul că la ieșirea din iarnă, în primăvara anului 1919, Resortul agriculturii era „aproape total" lipsit de produsele necesare însămînțărilor culturilor de primăvară, prefecții județelor au fost sfătuiți să îndemne țărănimea la o rezolvare locală, nemijlocită, a necesarului de semințe, repetîndu-se în același timp apelul de a nu se lăsa nici o brazdă de pămînt nelucrată[97].

---

[94] *Ibidem.*
[95] *Ibidem*, d. 535/1919.
[96] Ordonanța nr. 221/1919. *Monitorul oficial al județului Alba*, nr. 6. din 28 februarie 1919.
[97] Arhiv. St. Cluj-Napoca, *C.D.R.A.*, [illegible] 1919, f. 764—765.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ordinul circular nr. 5829 în legătură cu problema rechiziționării cerealelor a fost semnat la 7 martie 1919 de către Iuliu Maniu, Romul Boilă și generalul Moșoiu și se cerea executarea lui începînd cu 10 martie prin înființarea comisiunilor județene — una sau mai multe pentru fiecare județ. Operațiunea era condusă de comisarul de alimentație sau delegatul acestuia și sprijinită „de toate autoritățile administrative, începînd de la prefect pînă la organele locale comunale". Deplasarea comisiei în fiecare comună și la fiecare casă în parte urma să se facă după un program stabilit dinainte de către comisarul de alimentație. Ordonanța a stabilit cantitatea ce se putea lăsa unei familii și atrăgea atenția comunelor obligația pe care o aveau de a asigura transportul alimentelor rechiziționate la depozitul central fixat de comisie. Preciza de asemenea că plata alimentelor rechiziționate urma să se facă conform prețurilor maximale cunoscute deja de populația Transilvaniei. Beneficiarii produselor rechiziționate erau armata și „cei neprevăzuți", adică cei lipsiți de alimente.

O zi mai tîrziu, la 8 martie 1919, se făcea cunoscut prefecților de județe că ordinul de rechiziționare a 5% din vitele existente[98] se modifică în sensul că, deocamdată, se prevede rechiziționarea a 1% din numărul vitelor existente. Repartizarea pe plase și comune a numărului de vite „care au să se ridice prin rechiziționare" urma să se facă cu prilejul conferinței organizate în vederea executării ordinului circular 5829/1919[99].

Rechiziționările au provocat o vie agitație și nemulțumire în rîndul țăranilor. A spus-o deschis și convingător prefectul județului Cojocna la 14 martie 1919 și a cerut tot atunci trecerea la comerțul liber, dovedind cu exemple concrete nu numai starea de spirit agitată ci și urmările economice ale rechiziționărilor[100]. Raportul prefectului de la Cluj a făcut obiectul unei dezbateri în cadrul Consiliului Dirigent la 17 martie 1919, prilej cu care Aurel Vlad cere să se facă mențiune în procesul verbal încheiat că nu fusese „prezent cînd s-a decis rechiziționarea și sistemele de alimentare și permise, că nu le aprobă și că nu-și ia răspunderea pentru ele[101].

Deși s-a pornit o mică anchetă pe tema agitațiilor prilejuite de rechiziții de vite în județul Cojocna[102], dezavuate în fapt de un șef de resort, după cum am văzut, ea va fi oprită — la 6 mai 1919 printr-o hotărîre a Consiliului Dirigent[103], iar cea a cerealelor începînd cu 20 mai 1919[104]. S-au făcut, în același timp, asigurări că sistarea rechizițiilor și trecerea la comerțul liber nu va afecta aprovizionarea cu alimente a „celor neaprovizionați". Li se promitea acestora alimente la prețurile maximale sau mult mai reduse decît cele ce urmau să se formeze pe piața liberă[105].

---

[98] Ordonanța nr. 221/1919.
[99] Arhiv. St. Cluj-Napoca, *P. j. Cojocna*, d. 535/1919.
[100] *Ibidem*.
[101] Muzeul Ist. Trans., *Fond M. 168*. pr. v. nr 520 din 17 mai 1919.
[102] Arhiv. St. Cluj-Napoca, *P. j. Cojocna*, d. 696/1919.
[103] Muzeul Ist. Trans., *Fond M. 168*. pr. v. nr. 772 din 6 mai 1919.
[104] Arhiv. St. Cluj-Napoca, *P. j. Cojocna*, d. 736/1919.
[105] „Patria", din 20 mai 1919, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Se pare că măsurile anunțate nu au inspirat deplina încredere. „Mi s-a adus la cunoștință — se spunea într-o telegramă adresată din partea Resortului agriculturii prefectului județului Cluj — că în unele regiuni s-a răspîndit vestea că se fac și rechiziții de vite și cai și că populația e îngrijorată din acest motiv". Cu același prilej s-a făcut cunoscut că nu se vor repeta rechizițiile[106]. Nu ne surprinde reacția potrivnică în masă a țărănimii față de rechiziții, teama față de ele. Au fost mult prea frecvente și cu urmări economico-sociale prea bine cunoscute și simțite de ei în anii războiului. Repetarea lor era nedorită în 1919. A fost înțeles acest lucru și de către Consiliul Dirigent. În locul lor, își face loc treptat comerțul liber ca primă etapă și cel unitar, condusă după legi unice, pe întreg cuprinsul țării, ca etapă ulterioară, realizată în perioada cercetată de noi.

Începutul acestei acțiuni este datorat ordonanțelor 786/A și 565/C din 1919. Cea dintîi, dată la 22 martie, a îngăduit comerțul liber al vitelor o dată cu 1 aprilie 1919[107]. A doua ordonanță, din 14 mai 1919, a deschis calea comerțului liber a produselor alimentare[108]. Era vorba de un comerț liber în sensul renunțării la „recvirări", nu însă și la controlul exercitat asupra lui și chiar a dirijării sale. Ordonanța distinge două perioade, două etape, una din 21 mai la 1 iunie 1919 și a doua, începînd cu 1 iunie. În prima perioadă s-a permis cumpărarea produselor din partea instituțiilor în vederea distribuirii lor celor neaprovizionați. În perioada următoare puteau participa la cumpărarea produselor alimentare cei ce doreau din cadrul celor 15 județe administrate efectiv la acea dată de către Consiliul Dirigent. Pentru alte două județe, Caraș Severin și Sălaj, aceleași prevederi, stabilindu-se doar pentru cele două perioade alte date, comerțul liber al alimentelor a fost anunțat la 4 iunie 1919 prin ordonanța nr. 644/1919 și a început la 11 iunie, cu aceleași restricții ca și pentru restul județelor. Adică era interzis comerțul în mare cu alimente în interior ca și cel exterior, admițîndu-se și unul și altul doar în cazuri speciale și numai cu avizul Consiliului Dirigent. Transportul de alimente mai mare de 80 kg pe C.F.R. era legat de asemenea de un permis obținut pentru mișcări în cadrul județului din partea comisarului de alimentație și de la Resortul alimentației, în afara județului.

În nota circulară cu care fusese completată însă ordonanța nr. 565 către prefecții de județe, li se dezvăluia acestora intenția Resortului de a trece treptat problema alimentației publice „în mîna administrației"... după sistarea comisariatelor ceea ce — li se spunea prefecților — nu peste mult se va întîmpla", și li s-a cerut, tot atunci numele unor persoane care ar putea fi încredințate cu cumpărarea de alimente, „în cuant mare". Șeful Resortului alimentației mai dorea să cunoască rezultatul intervenției oficialităților administrative în cumpărarea ali-

---

[106] Arhiv. St. Cluj-Napoca, *P. j. Cojocna*, d. 1373/1919.
[107] *Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent*, din martie/aprilie 1919.
[108] Arhiv. St. Tg. Mureș, P. j. Mureș — Turda, d. 37/1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mentelor pentru cei neaprovizionaţi, din mînă liberă şi prin bună învoială, în intervalul 20 mai 1 iunie, şi din 15 în 15 zile un raport „despre impresiile ce le veţi cîştiga, despre situaţia care se va crea în viaţa economică în urma acestei ordonanţe — considerată de şeful resortului ca fiind „adînc tăietoare în viaţa economică, comercială a populaţiei noastre"[109]. Fără îndoială că trecerea la comerţul liber cu produsele alimentare a însemnat un pas important în calea normalizării vieţii economice. El a fost urmat la 20 mai 1919 de ordonanţa nr. 3850, care a reglementat problema comerţului liber al produselor industriale şi de alte ordonanţe, mai tîrziu, care au completat măsurile luate la 14 mai 1919.

La 15 iulie 1919 Resortul de alimentare a făcut cunoscută noua sa ordonanţă cea cu nr. 811/C[110], ce cuprindea dispoziţii privind recolta nouă, comerţul liber cu alimentele şi asigurarea minimului de existenţă pentru cei neaprovizionaţi[111], ordonanţa aprobată de către Consiliul Dirigent. Locul vechilor comisariate de alimentare, desfiinţate cu data de 1 august 1919, a fost luat de comisiuni judeţene de aprovizionare care urmau să aplice prevederile ordonanţei 811 şi ale instrucţiunilor special emise în vederea executării acestora, la 17 iulie 1919[112]. Potrivit ordonanţei citate, produsele agricole din anul 1919 proprii pentru hrana omului se puteau folosi numai pentru alimentaţia populaţiei. Se puteau face excepţii pentru fabricile de bere, de spirt etc. numai în baza unei hotărîri speciale a resortului alimentaţiei. Cerealele produse pe moşii mai mari de 100 iug. cadastrale erau imobilizate la proprietari sau deţinătorii lor, iar cele produse pe proprietăţi mai mici de 100 iugăre fuseseră declarate libere în comerţ. Această diferenţiere era un mare cîştig pentru ţărănimea cu proprietăţi mijlocii, pentru burghezia satelor şi mica moşierime, ce puteau dispune de rezerve valorificate prin comerţul liber. Cantităţile disponibile de cereale de pe marile proprietăţi erau considerate rechiziţionate şi se stabileau următoarele preţuri pentru ele: 120 cor./100 kg grîu şi cîte 110 cor./100 kg secară, orz sau ovăz. Rămăsese nestabilit încă preţul porumbului. Comisiunile judeţene de aprovizionare nou înfiinţate, avînd în frunte pe subprefectul judeţului şi doi membrii numiţi de Consiliul Dirigent, aveau obligaţia de a se îngriji de aprovizionarea populaţiei cu produse alimentare, făină, zahăr sau cele de larg consum, ca petrol etc. Comerţul în mare şi cel exterior continuau să fie interzise, cu unele excepţii, aprobate de Consiliul Dirigent. N-au fost înlăturate cu totul nici permisele pentru comerţul interior efectuat prin intermediul C.F.R.-ului. Se cerea permisul pentru orice transport de alimente mai mare de doi saci care se făcea pe C.F.R. Permisele trebuiau obţinute de la comisiunea judeţului de aprovizionare atunci cînd trans-

---

[109] *Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent*, din mai 1919.
[110] *Ibidem*, din iulie — august 1919.
[111] Muzeul Ist. Trans., *Fond M. 168*. pr. v. nr. 1046.
[112] Arhiv. St. Cluj-Napoca, *P. j. Cojocna*, d. 1650/1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

portul urma să se facă în cadrul județului și de la resortul comunicațiilor cînd acesta era interjudețean. Paralel, printr-o altă ordonanță, s-a cerut constituirea unor comisii județene pentru examinarea prețurilor, cu scopul de a se preîntîmpina sau înlătura prețurile excesive de pe piața liberă, de a stabili și veghea la respectarea prețurilor maximale[113]. Aceste comisii își vor desfășura activitatea, într-o formă sau alta, în întreaga perioadă cercetată de noi, fixînd prețurile nu numai la produsele alimentare de pe piață, ci și la restaurante și localuri publice[114].Tot în iulie, 1919, pe teritoriul vechii României a fost dat decretul-lege pentru libertatea importului mărfurilor de primă și simplă necesitate și de înlăturare a speculei[115], extins și asupra Transilvaniei în octombrie 1919[116], măsură ce a constituit un nou pas făcut pe calea unificării legislative a țării. Luna iulie a anului 1919 a prilejuit poporului român și culegerea întîielor roade ale pămîntului românesc reunit. S-au secerat de pe hotarele întregii țări 23.483.402 chintale metrice de grîu (aproape 235.000 vagoane). Cele mai multe le-a dat teritoriul vechii României: 13.197.338 chintale metrice. A urmat apoi Transilvania cu 5.504.742 chintale metrice, Basarabia cu 4.623.525 chintale metrice și Bucovina cu 157.797 chintale metrice. Cea din urmă, Bucovina a avut producția mijlocie la hectar cea mai mare de 11,8 chintale metrice, datorate rodniciei mai mari, bine cunoscută a pămîntului bucovinean. A urmat vechea Românie, cu o mijlocie la hectar de 11,4 chintale metrice, apoi Basarabia cu 8,97 chintale metrice și, pe ultimul loc, Transilvania cu 6,98 chintale metrice.

Porumbul, cules ceva mai tîrziu, în lunile de toamnă, a dat o producție aproape dublă față de aceea a grîului, apropiindu-se de mijlocia anilor 1911—1915. De pe cuprinsul întregii țări s-au cules 43.005.970 chintale metrice porumb, dintre care 27.544.468 în vechea Românie, 8.133.975 în Basarabia, 6.524.261 în Transilvania și 803.276 în Bucovina, cu o mijlocie la hectar de 14,2 chintale metrice în Muntenia și Moldova, 12,2 în Bucovina, 11,6 în Basarabia și, tot pe ultimul loc, 8,73 în Transilvania[117].

S-a cultivat în anul 1919 în general în întreagă țară mai puțin decît în anii dinainte de război[118], și s-a obținut, firește, și o producție mai mică. Culturile de toamnă s-au făcut în condițiile unui război abia încheiat, iar cele de primăvară sub semnul adînc lăsat de același război. Hambarele au fost goale și în toamna anului 1918 și în primăvara lui 1919 și ele nu s-au putut umple după trebuință nici în toamna următoare. Așa se face că România, una dintre principalele țări exportatoare de cereale, a fost în 1919 importatoare de cereale[119]. Pen-

---

[113] *Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent*, din iulie 1919.
[114] Arhiv. St. Tg.-Mureș, *P. j. Mureș—Turda*, d. 31 și 32/1921.
[115] C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. IX, X. pp. 112—114.
[116] *Ibidem*, p. 225—226.
[117] „Voința", nr. 28, din 4 decembrie 1920, p. 2., nr. 80, 82 și 89/dec. 1920.
[118] *Ibidem*, nr. 82, din 4 decembrie 1920.
[119] *Relații agrare...*, p. 296.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tru Transilvania, aflăm dintr-o circulară adresată consilierilor agricoli la 3 noiembrie 1919 de către Secţia agricolă a Resortului agriculturii, că producţia grîului era în multe părţi cu totul insuficientă pentru acoperirea cerinţelor consumatorilor. Pe de altă parte, timpul nefavorabil a făcut ca porumbul să nu ajungă la maturitate. Cu acelaşi prilej s-au dat indicaţii pentru păstrarea lui în condiţii speciale, pentru a se evita răspîndirea pelagrei[120], prin folosirea lui necorespunzătoare.

Producţia scăzută a anului 1919 avea să influenţeze negativ şi pregătirea anului agricol următor, 1919—1920, prin lipsa de seminţe foarte des semnalată, după cum vom vedea, în multe din judeţele Transilvaniei. Încă la 25 august 1919, Direcţia agricolă din cadrul Resortului agriculturii a cerut consilierilor agricoli să înainteze fiecare cîte un conspect al fermelor ce se ocupau cu selecţionarea de cereale şi a cantităţilor de seminţe de care dispuneau. În acelaşi timp s-a cerut, ca şi în primăvara aceluiaşi an, să se comunice necesarul pe comune şi să se treacă chiar la schimbul seminţelor acolo unde vor crede că este indicat acest lucru[121]. S-a reamintit apoi tot consilierilor agricoli grija pe care trebuiau să o manifeste în legătură cu însămînţările din toamna lui 1919 şi, în circulara nr. 6728 din 8 sept. 1919[122], grijă pe care consilierii o împart cu instituţiile administrative[123]. „Acolo unde lipsurile sînt adînc simţite, se spunea în ordonanţa citată, consilierul se va adresa cît mai în grabă resortului, pentru a putea lua măsurile necesare la timp"[124].

Urmînd acest îndemn al Resortului de agricultură, datorită situaţiilor locale, mulţi consilieri agricoli, din multe judeţe ale Transilvaniei, vor înainta rapoarte prin care solicitau Resortului rezolvarea problemei seminţelor. Amintim pe cel al Consilierului agricol de la Sibiu, din 19 octombrie 1919, care a cerut 15 vagoane de grîu de sămînţă pentru judeţul Sibiu şi 3 vagoane pentru judeţul Făgăraş[125]. La 29 octombrie 1919, consilierul agricol al judeţului Hunedoara se adresase Resortului de agricultură cu rugămintea de a se face demersurile potrivite pentru a primi grîul necesar semănăturilor de toamnă. „În judeţul Hunedoara — raporta el —, din cauza inundaţiilor se simte mare lipsă şi zilnic sînt asaltat de către locuitori spre a le da grîu de sămînţă". În acelaşi timp făcuse cunoscut Resortului că cele 67 de vagoane cu grîu promise de la Arad au fost ridicate între timp de armată, fără a li se asigura altul în loc. La 25 noiembrie 1919, consilierului agricol al judeţului Mureş — Turda[127], făcea intervenţii pentru a primi în acelaşi scop 10 vagoane de grîu. Ceruse, telegrafic la 13 de-

---

[120] Arhiv. St. Cluj-Napoca, *C.D.R.A. nr. 5/1919*, f. 889.
[121] *Ibidem*, fila 866.
[122] *Ibidem*, nr. 8, f.f. 764—765.
[123] Arhiv. St. Braşov, *P. j. Braşov*. d. 2668/1919.
[124] Arhiv. St. Cluj-Napoca, *C.D.R.A.*, m. 8/1919, f. 764/765.
[125] *Ibidem*, nr. 5/1919, f. 263.
[126] *Ibidem*, nr. 3/1919, f. 56.
[127] *Ibidem*, nr. 6/1919, f. 1058.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cembrie 1919, 20 vagoane de grîu pentru semănat și consilierul agricol de la Turda pentru județul Mureș—Turda[128].

Exemplele amintite pot fi completate și cu altele. Din toate se desprinde nevoia unor cantități mari de semințe și ideea că o toamnă săracă a generat serioase griji în problema asigurării cantităților de semințe necesare. Mersul vremii se pare că încă a influențat în rău mersul lucrărilor agricole. La un ordin telegrafic al Ministerului Agriculturii de la București, Resortul agriculturii comunica la 27 octombrie 1919 că s-a semănat foarte puțin, abia 80.000 ha de pămînt, din cauza secetei îndelungate. Condițiile erau mai bune însă la data expedierii telegramei și se întrevedea sporirea lor. „Ploile căzute în ultimul timp — se arăta în telegramă — favorizează efectuarea arăturilor de toamnă și se lucrează cu febrilitate în toate județele"[129]. O lună mai tîrziu, la 26 noiembrie, o altă telegramă, expediată în 19 exemplare, spre consilierii agricoli ai Transilvaniei făcea un nou apel pentru întregirea culturilor de toamnă, avînd în vedere timpul favorabil unor asemenea lucrări[130].

Cu eforturi sporite mereu și pretutindeni, în condiții climaterice neprielnice dezvoltării optime a agriculturii și cu urmări economice ale războiului încă nedepășite, s-a ajuns în vara anului 1920 la o producție de 22 milioane hl sau 167.000 vagoane de grîu. Transilvania a ocupat locul trei cu 3.110.000 hl (47.165 vagoane). Deși producția de grîu nu a atins nici în acest an necesarul intern, evaluat la cca. 200.000 vagoane, nu s-a importat grîu ci, dimpotrivă, s-au exportat „cîteva mii de vagoane, pentru acoperirea obligațiunilor statului față de străinătate"[131]. Din secară s-a obținut în 1920 3.410.000 hl sau 24.000 vagoane, Transilvania ocupînd locul doi pe provincii cu o producție de 5.500 vagoane, după Basarabia. Pămîntul mai slab al Transilvaniei și clima sa mai aspră erau prielnice acestei culturi și specialiștii agrarieni au lansat chemarea de a se extinde aici mai mult această cultură[132]. Producția totală de orz pe întreaga țară, a fost în vara anului 1920 de 30 milioane hl (147.200 vagoane orz), Transilvania situîndu-se pe locul trei, după Basarabia și vechea Românie cu 1.527.000 hl (9.670 vagoane). Buletinele vremii arată că orzul românesc a fost mult căutat pe piața externă și valorificat la prețuri superioare grîului, deoarece nu fusese supus măsurilor restrictive, prețul derivînd din cerere. Considerat ca al treilea produs al agriculturii cerealiere — ca întindere cultivată, producție obținută și ca valorificare pe piața externă — îndemnurile specialiștilor contemporani nu erau totuși pentru extinderea sa prea mult, ci pentru menținerea locului de țară producătoare și exportatoare de grîu[133]. Ovăzul obținut din producția anului 1920 a fost

---

[128] *Ibidem*, nr. 4/1919, f. 1405.
[129] *Ibidem*, nr. 3/1919, f. 959.
[130] *Ibidem*, nr. 5/1919, f. 898.
[131] *Buletinul Agriculturii*, vol. III, 1921, nr. 10—12, pp. 191—192.
[132] *Ibidem*.
[133] *Ibidem*, pp. 193—194.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de asemenea bine valorificată pe piaţa externă, mai ales în Orientul Apropiat, în Grecia cu precădere. Se cultivase pe o suprafaţă considerată de economişti normală, ce nu trebuia însă depăşită în viitor şi se obţinuse, pe întreagă ţară, 21.488.800 hl sau 99.209 vagoane, dintre care 3.884.000 hl sau 18.434 vagoane în Transilvania, situînd-o pe locul trei, după vechiul regat şi Basarabia[134].

Porumbul, cultura cea mai răspîndită în Transilvania, a cunoscut în anul agricol 1919—1920, sub aspectul suprafeţei cultivate, al producţiei totale şi al celei medii obţinute, o situaţie mai bună decît în anul precedent. S-a obţinut mai mult şi s-a valorificat mai bine pe piaţa externă. Producţia ajunsese la 61.512.000 hl sau 462.385 vagoane. Transilvania, situată tot pe locul trei, a dat din această cultură 10.873.000 hl, ceea ce a însemnat 82.142 vagoane. Agronomii ce au comentat realizările obţinute în cultura porumbului în anul 1920 au considerat situaţia acestei culturi „un pas spre normalizare"[135]. Privind în general producţiile obţinute la toate culturile amintite, ei au formulat concluzia că în viitorul apropiat se va putea şi va trebui să se obţină producţii medii la hectar mai mari, în primul rînd prin intensificarea procesului de producţie. Acestea au fost de fapt la toate culturile sub nivelul anului precedent. La grîu se obţinuse în 1920 10,3 hl la hectar faţă de 16,5 hl în 1919; la secară 10,8 hl la hectar faţă de 20 hl; la orz 16,4 hl faţă de 21,3 hl; la ovăz 22,24 hl faţă de 30,22 şi la porumb 18,37 hl în timp ce în 1919 se realizase 22,5 hl la hectar[136].

Producţiile slabe obţinute la culturile de toamnă au fost compensate numai în parte de cele de primăvară. Păioasele de primăvară, prăşitoarele ca şi fîneţele şi păşunile au avut condiţii de dezvoltare în general mai bune, au produs mai mult şi au favorizat dezvoltarea şeptelului de animale[137]. Recolta slabă de grîu a deschis din nou problema semănăturilor de toamnă, pentru anul agricol următor. Lipsa lor a fost mereu semnalată[138] dar tot atît de des s-a cerut şi rezolvarea acestor probleme de către consilieratele agricole. Ameliorarea situaţiei financiare a ţării, echilibrarea bugetului, îmbunătăţirea stării economice generale au fost legate toate, în mare măsură, de recolta viitoare de grîu, de recolta anului agricol 1920—1921. „Revenind asupra circularelor noastre precedente — se spunea la 1 octombrie 1920 într-un ordin al Direcţiei agriculturii adresat consilierilor agricoli — prin care v-am atras atenţiunea asupra însemnătăţii covîrşitoare pentru viitoarea situaţie economică a ţării a însămînţărilor de toamnă şi prin care vă invităm să luaţi cele mai urgente măsuri ca ele să se facă pe o scară cît se poate mai întinsă, am onoarea a vă ruga din nou cu toată insistenţa ca să nu cruţaţi nici o osteneală şi să utilizaţi orice mijloc ce vă

---

[134] *Ibidem*, pp. 184—185.
[135] *Ibidem*, pp. 197—198.
[136] *Ibidem*, pp. 191, 193, 194, 195.
[137] „Voinţa" din 17 septembrie 1920 şi 22 octombrie 1920.
[138] *Ibidem*, din 17 septembrie şi 17 octombrie 1920.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

stă la îndemînă pentru a da în special semănatului grîului cea mai mare extensiune posibilă"[139]. Lipsa seminţelor, atît la ţărani cît şi la marii proprietari, a fost semnalată la 7 octombrie 1920 şi de ziarul „Dacia Traiană", sintetizînd totodată şi cauzele adînci şi reale ale acestei situaţii: „războiul a nimicit vitele de muncă, uneltele agricole s-au uzat sau lipsesc cu totul"[140]. S-a desprins această situaţie şi din desele rapoarte ale consilierilor agricoli din aceeaşi perioadă, mai devreme sau mai tîrziu acestea completînd cauzele situaţiei amintite cu mersul vremii din anul agricol 1919—1920. „Cerealele de toamnă sînt foarte rare şi distruse de şoareci" — se spunea într-un buletin agricol al consilierului agricol de la Braşov, referindu-se la situaţia din judeţele Braşov Trei Scaune şi Ciuc. Se atrăgea atenţia, în acelaşi timp, că vor avea „nevoie imperioasă de 200 măji grîu şi 200 măji secară de toamnă selecţionate pentru însămînţări"[141]. Consilierul agricol al judeţului Bistriţa-Năsăud a solicitat în septembrie 1920 Casei Centrale a Împroprietăririlor din Bucureşti să aprobe locuitorilor judeţului 50 vagoane grîu, 5 vagoane orz şi 5 vagoane secară, toate necesare pentru însămînţările din toamna anului 1920. Consilierul agricol şi-a motivat această cerere cu recolta foarte slabă obţinută la cereale în judeţul Bistriţa-Năsăud din cauza condiţiilor geografice neprielnice culturilor cerealiere în general de aci şi din cauza ploilor extrem de abundente ce avuseseră loc în vara şi toamna anului 1920[142].

Cu o lună mai devreme, în august 1920, acelaşi consilier delegase pe Ioan Onofrei din Bistriţa să procure din judeţele de dincolo de Carpaţi 100 vagoane grîu, în acelaşi scop, pentru însămînţările de toamnă şi aprovizionarea populaţiei cu grîu pentru hrană[143].

Consilierul agricol al unui alt judeţ, Sibiu, reuşise să aducă, în perioada 1 august — 1 decembrie 1920, 133 vagoane de grîu pentru aprovizionarea populaţiei civile[144].

Asemenea consilierilor agricoli de la Bistriţa şi Turda, Hunedoara sau Sibiu, au procedat desigur şi alţii. Lipsa grîului necesar semănăturilor de toamnă era generală în Transilvania; generalizat era şi procedeul preocupării lui din judeţele vechii României. Schimburile comerciale cu produse agricole, între provincii, erau consemnate şi în Expunerile de motive la Proiectul de reformă agrară, ca un principiu economic obligator şi firesc, tocmai avîndu-se în vedere că, din cauza reliefului specific, Transilvania era deficitară în asemenea produse. Lipsei de seminţe în cantităţi necesare i s-au adăugat din nou, pentru culturile de toamnă, mai întîi seceta, apoi frigul, venit neaşteptat de repede în toată Transilvania[145], însoţit, în regiunile de munte, chiar de

---

[139] Arhiv. St. Braşov, *S. a. Braşov*, d. 2/1920, fila 34.
[140] „Dacia Traiană" din 7 octombrie 1920, pp. 1—2.
[141] Arhiv. St. Braşov, *S. a. Braşov*, d. 3/1920, f. 141.
[142] Arhiv. St. Bistriţa, *C. a. j. Bistriţa-Năsăud*, dos. 19/1920, fila 28.
[143] *Ibidem*, d. 87/1921, f. 173.
[144] „Dacia Traiană", din 18 decembrie 1920, p. 1.
[145] „Voinţa" din 2 februarie 1921, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zăpadă[146]. În condiţiile amintite, suprafeţele însămînţate cu grîu în Transilvania, din toamna anului 1920, nu au fost pe măsura aşteptărilor[147]. Guvernul a promis asigurarea necesarului de seminţe în primăvara anului 1921, a grîului mai ales, pentru acoperirea pierderilor din toamnă[148] şi a cerut, în acelaşi timp, sporirea suprafeţelor cultivate cu porumb[149]. În general s-a ajuns în tomna anului 1920 şi primăvara anului următor să se cultive cereale în Transilvania istorică şi în Banat pe o suprafaţă de 2.154.565 ha, ceea ce însemna 87,31% din totalul culturilor, cu 36,77% mai mult decît media aniilor 1910—1914[150]. Era vorba de o evidentă creştere a ponderii culturilor cerealiere. În ce priveşte producţia de cereale a anului agricol 1920—1921, în Transilvania şi Banat, s-a ajuns, la grîu, 9.078.205 hl; cu o recoltă medie de 11,7 hl la ha; la secară, 1.715.316 hl şi respectiv 12,4 hl; la orz 1.833.543 hl cu 10,9 hl la ha, la ovăz, 4.690.416 hl şi 16 hl la ha; la porumb 8.277.168 hl cu 10,6 hl la ha[151].

Producţia grîului pe întreaga ţară[152] a crescut comparativ cu anul precedent, Transilvania ocupînd locul doi. A crescut, de asemenea, producţia mijlocie la ha şi greutatea sa hectolitrică, cele mai grele grîne recoltîndu-se în Transilvania. Au scăzut, în schimb, producţiile obţinute la secară, orz, ovăz şi porumb. Porumbul a dat cea mai slabă recoltă din ultimii 15 ani, reprezentînd abia 61% din producţia de porumb a anului 1920[153]. Luată în ansamblu, producţia agricolă din Transilvania din anul agricol 1920—1921 a fost considerată de contemporani mai bună decît în restul provinciilor româneşti. Crescuse, de fapt, şi suprafeţele culturilor cerealiere din România în totalitatea lor faţă de anul agricol precedent, de la 8.304.084 ha la 10.042.898 ha[154].

Oscilaţiile întîlnite în suprafeţele cultivate cu cereale în general în perioada cercetată de noi au fost determinate aşa cum susţine şi întreaga literatură agrară istorică din epocă, de factorii climaterici, ce au acţionat nefavorabil în perioadele optime de însămînţare şi au determinat schimbări în suprafeţele culturilor tradiţionale, acestea neputînd fi însămînţate la timp, din cauza vremii şi în măsura dorită. Lipsa seminţelor, apoi urmările social-economice ale războiului, în ansamblul lor s-au adăugat ca factori ce au influenţat, de asemenea, culturile alese şi suprafeţele lor. Nu poate fi neglijată nici influenţa comerţului. Culturile cerealiere solicitate şi mai bine plătite pe piaţa internă

---

146 Arhiv. St. Bistriţa, *C. a. j. Bistriţa-Năsăud*, d. 68/1920.
147 „Voinţa" din 4 decembrie 1920 şi 2 ianuarie 1921.
148 *Ibidem*, din 16 decembrie 1920, p. 3.
149 *Ibidem*, din 6 ianuarie 1921. p, 3.
150 I.Georgianu, *România agricolă în anul 1921—1922*, în *Analele Statistice şi economice*, 1923, 6, nr. 1—2, p. 57.
151 *Ibidem*, 1922, 5, nr. 5—6, p. 85.
152 Cf. *Date*, în *Relaţii agrare...*, p. 297.
153 *Buletinul Agriculturii*, 1922, vol. II, nr. 4—6, pp. 97—100; „Patria", din 8 iulie 1921, p. 1.
154 M. Filotti, *Statistica suprafeţelor însămînţate în România în anul agricol 1920—1921*, pp. 69—70; *Relaţii agrare...*, p. 297.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și externă, au fost preferate de țăranii transilvăneni în locul celor necerute de cumpărători.

Producțiile agricole obținute în aceeași vreme au oscilat și ele și n-au fost pe deplin mulțumitoare, pe deplin favorabile procesului de refacere economică. Au contribuit cu precădere la această situație condițiile climaterice nefavorabile, des amintite în rapoartele consilierilor agricoli[155]. Condițiile grele existente, așa cum le lăsase războiul, obligau țăranii din toate provinciile țării să muncească mult, fără a putea fi răsplătită munca lor după cum s-ar fi cuvenit, cu o recoltă bogată. Apoi, bucatele, cum li se spuneau cerealelor, așa puține cîte erau, mai fuseseră împărțite de către țăranii săraci sau mijlocași cu burghezia satelor ori cu moșierimea, restituind acestora împrumuturile făcute de nevoie, în timpul iernii[156]. Lipsa uneltelor și a mașinilor agricole a contribuit, de asemenea, la obținerea unor recolte mai puțin mulțumitoare. Muncile agricole au continuat să se desfășoare cu uneltele tradiționale, iar în absența unui inventar nou, modern, trăsătura dominantă pentru gospodăriile țărănești, pitice, mici și mijlocii, și în bună parte, chiar pentru burghezia sătească, a rămas cultura extensivă, deși s-a vorbit de necesitatea extinderii agriculturii intensive. Este un merit al agrarienilor români de dincoace de Carpați sau de peste munți că au înțeles, în marea lor majoritate, oportunitatea acestui deziderat mai vechi al înaintașilor. El a rămas neîmplinit sub forma generalizării sale în perioada cercetată de noi, dar n-au fost excluse nici în acea vreme tendințele, încercările și chiar unele realizări, în regiunile de șes, mai ales.

O situație mai bună a prezentat șeptelul de animale. El a crescut, sub raport numeric, de la an la an în perioada 1919—1921. Totalul vitelor din Transilvania s-a ridicat în anul 1920 la 6.353.200, cu 113.808 mai mult decît în anul precedent[157], ceea ce a însemnat un spor general de aproape 2%[158]. Efectivul înregistrat în anul 1921 era puțin inferior celui din 1914 și sporit mult față de anul 1920[159]. Creșterea numerică, ce a însemnat refacerea șeptelului de animale din Transilvania într-un timp relativ scurt, a avut loc în condițiile unor aproape generale și constante lipsuri de nutrețuri furajere, necesare întreținerii animalelor în timpul iernilor. Această situație a dus, în mod firesc, la o instabilitate a prețurilor de vînzare a vitelor pe piața internă de la o regiune la alta și chiar în cadrul aceleiași regiuni, aceleiași localități, de la un tîrg săptămînal la altul.

Comerțul interior a fost apoi mult influențat și de măsurile luate în legătură cu exportul de vite. S-au luat măsuri în general atît pentru comerțul interior de vite, cît și pentru cel exterior — ca și în ca-

---

[155] *Buletinul Agriculturii*, 1922, vol. II, nr. 4—6, pp. 97—100.
[156] Arhiv. St. Bistrița, *C. a. j. Bistrița-Năsăud*, d. 37/1920, p. 10.
[157] „Patria" din 17 august 1921, p. 3.
[158] *Buletinul Agriculturii*, 1921, vol. II, nr. 7—8, p. 142.
[159] *Ibidem*, pp. 114—115.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zul mărfurilor agro-alimentare — de prohibire, măsuri considerate necesare într-o perioadă de tranziţie, spre a stăvili unele abuzuri manifestate mai ales în comerţul exterior. Semnificative sînt pentru ilustrarea acestei stări de lucruri cîteva pasaje dintr-un ordin al secretariatului general de la Cluj, din 2 iunie 1920. Sesizat de către Ministerul de Interne că zilnic pornesc din Transilvania spre Viena trenuri încărcate cu vite, comercializate prin încălcarea normelor în vigoare atunci, ilegal, prin prejudicierea intereselor populaţiei transilvănene, împiedicînd, în acelaşi timp, refacerea economiei naţionale, Secretariatul General de la Cluj a cerut prefecţilor de judeţe luarea unor măsuri severe în problema comerţului cu vite, practicat prin încălcarea legilor, oprirea oricărui transport de vite în afara graniţelor. Se reaminteşte că de fapt încă prin ordinul numărul 20.409 din 22 mai 1920 s-a dispus „ca nici o vită să nu mai treacă peste graniţă, cunoscînd că, în ce priveşte comerţul exterior şi interior, trebuie să se respecte dispoziţiunile date numai de Ministerul de Industrie şi Comerţ din Bucureşti, singurul în drept — se sublinia în ordinul citat — a aviza în această problemă"[160]. Această măsură era izvorîtă dintr-o necesitate mereu prezentă şi de o actualitate bine înţeleasă, aceea de a grăbi procesul desăvîrşirii unităţii şi sub aspectele sale legislativ-administrative, iar revenirea asupra acestei idei printr-un nou ordin înseamnă existenţa unor cazuri de încălcare a legilor, menite a contribui la desăvîrşirea procesului de unificare şi sub aspectele amintite.

Faţă de problema exportului de vite s-au exprimat în general două opinii. Ziarul „Voinţa", de pildă, s-a alăturat şi a sprijinit acţiunea de oprire a comerţului exterior de vite. A adus drept argument situaţia şeptelului de animale, foarte redus în urma războiului, pe teritoriul vechii României. „Vitele din Ardeal — scria la 11 noiembrie 1920 ziarul amintit, găsesc piaţa cea mai sigură de desfacere în interiorul ţării pustiită de ocupaţia nemţească, îndată ce vremurile grele prin care trecem, vor îngădui refacerea tîrgurilor noastre"[161]. Recunoscîndu-se şi accentuîndu-se valoarea acestei tendinţe, prezentă dintotdeauna, de altfel, în istoria Transilvaniei, paralel şi fără a exclude comerţul între provinciile ţării, ci dimpotrivă, sprijinind amplificarea acestuia, s-a exprimat şi dorinţa extinderii comerţului cu vite în afara graniţelor, în scopul valorificării acestora. „Populaţia cere export pentru a-şi valorifica vitele — se spunea în multe buletine agricole întocmite de agronomii regionali ai judeţului Bistriţa-Năsăud, în primăvara anului 1921[162]. Ziarul „Patria", mergînd pe aceeaşi linie, a pus pe seama secetei din anul 1920, precum şi pe seama „închiderii graniţelor pentru export", „o cădere a preţului vitelor", ceea ce a micşo-

---

[160] *Gazeta Oficială a jud. Mureş—Turda*, nr. 10, din 14 iulie 1920, p. 4.
[161] „Voinţa" din 11 nov. 1920, p. 1.
[162] Arhiv. St. Bistriţa, *C. a. j. Bistriţa-Năsăud*. d. 90/1921, p. 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rat, evident, venitul țăranilor crescători de vite, în primul rînd, în cele mai multe regiuni ale provinciei[163].

Fără îndoială, cei doi factori amintiți de ziarul „Patria" au contribuit în mare măsură la instabilitatea pieții, la oscilațiile înregistrate în vînzările vitelor în tîrgurile transilvănene. Măsurile cu caracter temporar luate în problema exportului de vite au influențat neîndoielnic prețul de vînzare al vitelor, în dauna țăranilor, au dus la micșorarea veniturilor realizate de ei. Mulți țărani și de multe ori n-au putut să obțină, datorită instabilității prețurilor de piață, acea diferență ce constituia aproape singura lor sursă bănească. Țăranii vindeau, de obicei, la un tîrg o vacă sau un vițel, mai bună, sau mai bine o pereche de boi îngrășați și apoi, de la un alt tîrg, din apropiere, sau chiar mai îndepărtat, „rupînd", cum spuneau ei, din suma primită ceva bani, cumpărau o altă vacă, mai slabă și fără vițel, ori doi bouleni, la prețuri mai scăzute[164]. Schimbarea prețurilor, oscilațiile acestora, de la o săptămînă la alta, a împiedicat realizarea acestui venit. Din lipsa nutrețului și a cumpărătorilor, vitele s-au vîndut în multe cazuri sub prețul lor real[165]. Dacă în condițiile date prohibirea comerțului exterior și-a găsit justificarea în necesitatea refacerii potențialului animalier al țării, pe de o parte, și în tendințele manifestate de anumite grupuri de a submina acest proces prin practicarea unui comerț exterior păgubitor țării, pe de altă parte, se impune, totuși, din partea statului, reglementarea problemei exportului de vite, prin admiterea sa. Consiliul de Miniștri a și discutat această problemă la 25 mai 1921 și la propunerea ministrului Petru Groza a hotărît libertatea exportului de vite. Hotărîrea a fost adusă imediat la cunoștința prefecților de județe cu indicația de a face grabnic cunoscut acest lucru țăranilor. Se preciza, apoi, că statul luase măsurile considerate oportune ca vînzările de vite să se facă direct cumpărătorilor străini, fără intermediari, cei dintîi asigurînd direct și transportul animalelor[166].

Prin măsurile luate în problema dezvoltării șeptelului de animale și a comercializării lui se ajunsese la începutul anului 1922 la o situație mult îmbunătățită. „Piața vitelor — se susținea în Buletinul agriculturii — s-a îmbunătățit într-atît încît putem spune că sîntem aproape de normal, cereri de vite sînt atît pentru interior cît și pentru export și prețurile sînt convenabile"[167].

Evoluția agriculturii din Transilvania, în anii 1919—1921, a cunoscut după cum rezultă din datele statistice, un proces ascendent, agricultura contribuind la refacerea economiei naționale. Țăranii, în primul rînd, au fost aceia care au făcut posibil acest lucru. Prin voința

---

[163] „Patria" din 20 august 1921, p. 1.

[164] Din relatările lui Bărbat Aurelia și Bărbat Silvestru, locuitori în com. Sîncel, jud. Alba.

[165] *Ibidem*, Hordescu Ieronim Crețu, țăran din satul Streisîngeorgiu, jud. Hunedoara.

[166] Arhiv. Stat Brașov, *S. p. j. Brașov*, nr. 60—96.

[167] *Buletinul Agriculturii*, 1922, nr. 1—2, p. 130.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lor, mai mare decît puterea economică, la capătul unui lung și istovitor război, ei au cultivat cu dăruire, cum au putut și cu ce au putut, pămîntul lor, de au avut, sau cel luat în arendă forțată. Spre deosebire de țărani, marii proprietari, împreună cu marii arendași, n-au asigurat, în aceeași măsură, în perioada 1919—1921, condițiile necesare culturilor agricole, fie din lipsa inventarului, a semințelor, fie, mai ales, datorită relei lor credințe. Instituțiile agricole ce și-au desfășurat activitatea în aceea perioadă: școlile agricole, economiștii agrarieni ai Transilvaniei, în general, printr-un efort comun au căutat să contribuie la realizarea unei economii agrare unitare și intensive. Eforturile lor au fost încununate de succes în ce privește prima problemă și au rămas doar lăudabile, dar neîmplinite, cele legate de intensificarea agriculturii. Au avut loc, fără îndoială, și în această problemă nu numai tendințe teoretice ci și realizări practice. Avem în vedere culturile pe unele moșii ale marilor proprietari, ale burgheziei sătești, ale unei păturii din rîndurile țărănimii mijlocașe, de la cîmpie mai ales. ale țărănimii bănățene, îndeosebi. Și la unii și la alții plugul schimbător cu brăzdar de fier, grapa cu colțare de fier, semănătoarele de grîu și prășitoarele de porumb erau nu numai mai bine cunoscute, ci și mai larg răspîndite, în timp ce la restul gospodăriilor țărănești, sporite numeric, au continuat să predomine uneltele tradiționale. A continuat, de asemenea, să se practice ogorul negru alături de culturile intercalate, să se cultive cu precădere culturile cerealiere, dar să pătrundă, în același timp, și plantele textile. S-a cultivat în general ceea ce mersul vremii îngăduia și ceea ce piața internă sau externă solicita mai mult și plătea mai bine. Producțiile agricole obținute în Transilvania n-au situat provincia, cantitativ, pe primul loc. Au fost semnalate dese aprovizionări cu cereale ale unor județe din Transilvania de pe piața altor județe din vechea Românie. Cifrele înregistrate de statisticele agricole ale anilor 1919—1921 consemnează însă o creștere a producției agricole din Transilvania și o dezvoltare a șeptelului de animale.

Comerțul cu produse agricole și animaliere a cunoscut și el calea dezvoltării treptate. Cel intern, desfășurat sub controlul organelor de resort, cu practicarea sistemului permiselor, a fost declarat apoi liber spre sfîrșitul perioadei cercetate și unitar, condus după legi unice pe întreaga țară. Tîrgurile săptămînale și de țară au răspuns în anul 1919 cu greu problemelor foarte spinoase, legate de aprovizionarea populației și au favorizat în anii 1920 și 1921 un schimb comercial foarte intens. Pe piața internă se realizase astfel un schimb de produse între vînzătorii și cumpărătorii veniți din toate provinciile țării, așa cum dorise mereu și de multă vreme poporul român. Nu mai erau granițe vamale între frații aceluiași neam, după cum nu mai erau, încă din decembrie 1918, nici granițe politice între fiii aceluiași stat. A fost străbătut în perioada 1918—1921 un drum cu multe împliniri de ordin național-politic și social-economic, împliniri pe care poporul român le-a înscris în anii marelui avînt revoluționar prin voința sa nestrămutată.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ASPEKTE DER SOZIAL-ÖKONOMISCHEN LAGE DER SIEBENBÜRGISCHEN BAUERNSCHAFT IN DEN JAHREN 1919—1921

(Zusammenfassung)

Ausgehend von einigen statistischen, demographischen und geographischen Daten, von unveröffentlichten zentralen oder lokalen Archivquellen, verfolgt der Verfasser einige Probleme der sozial-ökonomischen Lage der siebenbürgischen Bauernschaft in den ersten Nachkriegsjahren. Es werden deren Arbeitsbedingungen und die Faktoren aufgezeigt, die die Entwicklung der rumänischen Landwirtschaft im Allgemeinen beeinflusst haben.

Der Verfasser verweilt zunächst bei den geographischen Verhältnissen und bei der Lage der landwirtschaftlichen Bevölkerung aus Siebenbürgen in den Jahren 1919—1921. Sodann wird die Struktur des Grundbesitzes am Ende des ersten Weltkrieges, das Problem des Intensivierung der landwirtschaftlichen Arbeiten, die Agrarproduktion, die Entwicklung der abgaben und einige Aspekte des Handels mit Agrarprodukten in den Jahren 1919—1921 analysiert.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

FRĂMÎNTĂRI ŢĂRĂNEŞTI ÎN JUDEŢUL MUREŞ, ÎN PERIOADA 1922—1940

TR. RUS

Aplicarea Legii de reformă agrară a fost primită de ţăranii din judeţul Mureş, ca de fapt de toţi truditorii pămîntului din Transilvania, cu o deplină satisfacţie. Aceasta, deoarece prin reforma agrară s-a pus capăt unei stări nefireşti de lucruri. Ţăranii au văzut că năzuinţele lor de veacuri, îngemănate în istorica Hotărîre de la Alba Iulia, din decembrie 1918, încep să devină realitate. „Unirea pe veci cu patria mamă — subliniau sătenii din Vătava, într-un memoriu adresat Ministerului Agriculturii şi Domeniilor — ne-a adus nu numai eliberarea politică, ci prin Legea reformei agrare, ne-a adus şi eliberarea economică din ghearele feudalilor străini de neam, care prin viclenii şi asupriri au acaparat avutul părinţilor şi străbunilor noştri"[1]. Încă din momentul votării Legii de reformă agrară, ţăranii erau conştienţi că li se vor „satisface nevoile ţărăneşti, şi îndeosebi a acelora rămaşi invalizi neputincioşi în urma războiului de întregirea neamului nostru"[2].

Ţărănimea era conştientă nu numai de binefacerile reformei agrare, dar, şi aceasta în primul rînd, de faptul că libertatea lor, statutul lor de oameni liberi, ridicarea nivelului lor material şi spiritual, sînt strîns legate de actul unirii, de reîntoarcerea lor la sînul patriei mame. Această idee străbate ca un fir roşu atît scrisorile prin care ţăranii îşi manifestă bucuria pentru vremurile noi, cît şi memoriile şi petiţiile, prin care condamnă unele abuzuri săvîrşite cu ocazia aplicării Legii de reformă agrară, interpretarea eronată a unor articole de către cei ce au fost investiţi cu executarea lucrărilor de expropriere şi împroprietărire. Locuitorii din Urisiul de Sus subliniau într-un memoriu că prin reforma agrară au simţit şi ei, ca de altfel toţi ţăranii, că au „scăpat de sub stăpînirea vitregă străină" şi au „ajuns sub ocrotirea unei mame dulci, patria română"[3]. Truditorii ogoarelor erau conştienţi deci de faptul că reforma agrară „cea mai mare reformă şi operă socială şi naturală" prin care se vor satisface

---

[1] Arhivele Statului Bucureşti, fond Reforma agrară din 1921, jud. Mureş, dos. 641/1938, f. 3.

[2] *Idem*, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dos. 19/1921, f. 165.

[3] *Idem*, fond Comitetul Agrar, jud. Mureş, dos. 1/1929, f. 37.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„interesele vitale ale populației noastre" este strîns legată de desăvîrșirea unității naționale, că fără realizarea momentului Unirii ei ar fi continuat să rămînă sub apăsarea grea a grofilor, baronilor și altor exploatatori. „Nădejdea o mai avem — se sublinia într-un memoriu al comunei Toplița — numai în răsăritul nostru, România mare, căci prin reforma agrară se prevede adevărata noastră dezrobire din ghiarele asupritorilor care sugeau seva vieții poporului nostru cu adevărată orgie de vampiri... Cimitirul eroilor din comuna noastră cuprinde pe cei peste 1000 eroi care părăsind liniștea vetrelor lor familiare din întreg cuprinsul Patriei mame, au alergat să sfarme blestemata graniță ce ne despărțea și să scuture cătușele jugului robiei sub care gemeau; au plecat ca să ne aducă libertatea prin eliberarea moșiilor strămoșești, iar pe altarul acestei opere au adus ca jertfă tot ce au avut mai scump — viața lor — și au îngrășat pămîntul acestui hotar cu trupul și sîngele lor. Aceste scumpe jertfe ne-au adus ziua cea mare, libertatea ce o așteptăm de atîtea veacuri. Din rodul jertfelor acestor eroi — și a celor atîtea sute de mii — a răsărit reforma agrară ca o dreaptă răsplată a poporului român. Legea reformei agrare a răsărit astfel din cele mai scumpe jertfe, din cele mai mari suferințe, ca cel mai mare act al dreptății sociale și naționale"[4].

Fiind convinși de faptul că interesele lor vitale se vor înfăptui numai prin rezolvarea principială a drepturilor precizate prin reforma agrară, „care a fost creată de marele ideal național", țăranii cereau ca prevederile ei să fie aplicate „în sensul interpretării legiuitorului și ca o dovadă a dezrobirii neamului"[5].

Binefacerile reformei agrare apăreau și mai pregnant pentru țărani, atunci cînd făceau o comparație între ce a fost înainte de 1918 și situația în care se aflau după primirea, prin împroprietărire, a loturilor care în cursul anilor le-au fost furate de cei puternici. În zona de munte, de pildă, în trecut, oamenii se hrăneau cu făină de coceni, amestecată cu făină de măcieșe; cînd aveau cîteva kilograme de mălai, pe care le aduceau de departe, în spate, pentru a le ajunge un timp mai îndelungat, nu le făceau mămăligă, ci cir. „Azi trăim zile bune și fericite — sublinia un bătrîn din Hodac. Nu sîntem și nu vom putea fi destul de recunoscători față de aceia care au știut să ne îmbunătățească soarta, să ne scoată la liman"[6]. Țărănimea a ajuns deci să se convingă că reforma agrară e o mare binefacere atît pentru ei cît și pentru întreaga națiune.

Cu toate acestea, materialele arhivistice studiate evidențiază existența în județul Mureș în perioada de după 1921, a unor nemulțumiri și frămîntări țărănești cauzate, în primul rînd, de modul cum s-a înțeles, în unele cazuri, să se aplice Legea de reformă agrară. Aceste nemulțumiri demonstrează, în același timp, că efectuarea exproprierii și împroprietăririi n-a constituit un proces lin, ci s-a desfășurat în condițiile unei permanente lupte de clasă, expresie a setei de pămînt a țărănimii. Deși în

---

[4] Arhivele Statului Tîrgu Mureș, fond Comisia de expropriere și împroprietărire a țăranilor din jud. Mureș, 1922—1940, dos. 309/1927—1929, f. 1.

[5] *Idem.*

[6] *Semănătorul*, (Reghin), din 20 august 1930.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

comparaţie cu anii anteriori, acţiunile şi frămîntările ţărăneşti au fost într-un număr mai mic, totuşi ele au avut în unele cazuri un caracter deschis, violent, şi o durată îndelungată.

Frămîntările ţărăneşti din judeţul Mureş au cunoscut două etape. Prima este legată şi coincide cu perioada pînă la definitivarea lucrărilor de reformă agrară şi are ca trăsătură specifică lupta pentru efectuarea corectă a lucrărilor de expropriere şi împroprietărire în scopul primirii pămîntului promis, precum şi împotriva abuzurilor săvîrşite de cei investiţi cu aplicarea Legii de reformă agrară. Pentru un număr mic de comune această perioadă se termină în anii 1926—1927, cînd guvernul a declarat reforma agrară terminată; pentru alte aşezări, şi în special pentru cele din zona de munte, această perioadă merge pînă în anii 1933—1934, avîndu-se în vedere că la această dată, în majoritatea acestor comune, lucrările de expropriere şi împroprietărire au fost declarate terminate. A doua etapă se caracterizează prin lupta ţăranilor pentru păstrarea pămîntului primit prin reforma agrară, pentru înlăturarea unor urmări nefaste ca urmare a abuzurilor săvîrşite de organele de aplicare a legislaţiei agrare. Aceste nemulţumiri au fost determinate, în cele mai multe cazuri, de faptul că nu toţi ţăranii au fost satisfăcuţi de pe urma reformei agrare.

Nemulţumirile ţăranilor cunosc o curbă ascendentă, culminînd cu frămîntările din perioada 1929—1933, expresie a înrăutăţirii situaţiei lor ca urmare a crizei economice ce s-a manifestat cu tărie şi în judeţul Mureş. Formele sub care s-au manifestat aceste nemulţumiri sînt multiple, mergînd de la proteste individuale pînă la ocuparea cu forţa a pămînturilor pe care ţăranii considerau că trebuiau să intre în posesia lor prin reforma agrară.

Cea mai răspîndită formă a nemulţumirilor ţăranilor constă în petiţiile individuale sau colective ce au fost adresate organelor locale sau centrale, în unele cazuri, chiar regelui sau Parlamentului. În aceste petiţii şi cereri, plîngeri şi memorii, ţăranii demascau, pe de o parte, abuzurile autorităţilor, a celor însărcinaţi cu aplicarea prevederilor Legii agrare, iar pe de altă parte, solicitau intrarea în drepturile ce le sînt garantate prin această lege. „Şi azi ca în toate zilele —arăta un ziarist din Reghin — coridoarele şi curtea Ministerului de Agricultură sînt pline de ţărani din toate părţile care caută dreptate, şi ea se pare că s-a înecat în pivniţele fără margini ale ministerului. Ţi jale cînd vezi aceste feţe supte de mizeria în care se zbat acasă, cum pierd zile întregi ca să poată vedea pe domnul ministru şi să-şi poată supune jalbele ce le au“[7].

Numărul acestor petiţii este impresionant, fiind expediate din toate colţurile judeţului de către ţărani sau în numele acestora, de către primăriile comunale. De fapt, în perioada de aplicare a legii de reformă agrară se observă în multe cazuri, în special în ceea ce priveşte exproprierea proprietăţilor moşiereşti pentru constituirea de păşuni comunale, o solidaritate între ţărani şi conducerea primăriilor comunale, precum şi

[7] *Glasul Poporului*, 22 noiembrie 1923.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

între acestea şi organele agricole judeţene. Din conţinutul acestor cereri se degajă nu numai amărăciunea celor care într-un fel sau altul n-au beneficiat, pe măsura speranţelor, a aşteptărilor, de reforma agrară, dar şi hotărîrea lor de a trece la acţiuni deschise, directe. Deoarece s-au adresat nu numai autorităţilor locale ci, în cele mai multe cazuri, celor centrale, se poate afirma că aceste nemulţumiri erau îndreptate şi împotriva claselor dominante.

În afară de „multitudinea de reclamaţii în legătură cu aplicarea reformei agrare", materialele documentare atestă „dese conflicte între proprietari şi ţărani" care „ating chestiuni în legătură cu ordinea publică"[8].

Cu toate că exista o stare de fierbere generală în aşezările judeţului de la cele din luncile roditoare pînă la cele aşezate în creierul munţilor, totuşi prefectul pentru a nu atrage asupra lui mînia superiorilor a dezinformat Ministerul de Interne, raportînd că peste tot este linişte. „Spiritul populaţiei în judeţ este liniştit. Plîngerile din partea ţăranilor, ce priveşte împroprietărirea, se înaintează foarte rar; s-au ivit numai cîteva cazuri şi cînd de comun acord cu d-l consilier agricol am luat numai decît măsurile necesare pentru acoperirea neajunsurilor şi liniştirea sufletelor"[9]. Adevărul e cu totul altul: încă din momentul începerii lucrărilor de expropriere, documentele semnalează nemulţumiri ale ţăranilor datorită greşelilor săvîrşite de instanţele de aplicare a legislaţiei agrare sau a abuzurilor care s-au manifestat în unele cazuri.

Din multitudinea exemplelor oferite de materiale arhivistice ne vom opri numai asupra celor mai semnificative frămîntări şi care reflectă realitatea satelor judeţului, fie că e vorba de perioada „celor zece ani de domnie a zbirilor liberali şi averiscani"[10], fie de perioada de după 1929. Este vorba de nemulţumirile ţăranilor şi comunelor, în marea lor majoritate româneşti, de pe Mureşul superior şi Valea Gurghiului şi care infirmă afirmaţiile unor autori burghezi că efectul cel mai mare al reformei agrare de pe urma căruia au decurs celelalte „a fost înlăturarea contaminării şi bolşevizării masei ţărăneşti"[11].

Locuitorii din aşezările zonelor muntoase erau conştienţi că datorită lipsei de pămînt arător nu vor putea fi împroprietăriţi cu loturi de cultură. De aceea, ei aşteptau ca întinsele păşuni alpine şi codrii seculari care încă din vechime le aparţineau, să treacă în stăpînirea lor. Această aşteptare era justificată deoarece majoritatea locuitorilor zonei muntoase nu aveau „decît prea puţin pămînt de hrană, iar alţii nu au nici locul trebuitor pentru clădirea unei case de locuit cît de modestă" din care „cauză trăiesc la un loc cum pot în strîmtoare cu alte familii"[12]. În general auto-

---

[8] Arhivele Statului Bucureşti, fond Ministerul de Interne, dos. 522/1922, f. 183.

[9] Arhivele Statului Tîrgu Mureş, fond Prefectura judeţului Mureş, arhiva prefectului, dos. 108/1923.

[10] Arhivele Statului Bucureşti, fond Comitetul agrar, jud. Mureş, dos. 20/1926, f. 59.

[11] C-tin C. Damian, *Reforma agrară din 1918—1921. Studiu social-economic*, Bucureşti, 1928, p. 67.

[12] Arhivele Statului Bucureşti, fond citat, dos. 28/1923, f. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rităţile agrare au ţinut cont de această situaţie. În baza articolelor 24 şi 32 din Legea de reformă agrară care prevedeau că acolo unde interesele economice o cer vor putea fi expropriate, cu avizul organelor silvice şi cu aprobarea Comitetului agrar, şi păduri pentru a fi transformate în păşune, s-a trecut la crearea de păşuni comunale.

La începutul anului 1924 autorităţile silvice judeţene au propus care anume părţi din suprafeţele împădurite sînt proprii pentru transformare în păşuni comunale. Nu s-a avut însă în vedere, ceea ce va constitui de fapt obiectul nemulţumirilor ţăranilor, că în afară de aceste suprafeţe ţăranii foloseau şi alte loturi încă din 1919 în sistemul arenzilor forţate, motivînd că o parte din acestea sînt acoperite cu păduri tinere. Sub presiunea ţăranilor care molestau autorităţile pentru întîrzierea rezolvării doleanţelor lor, Consilieratul agricol judeţean solicită, în februarie şi iunie 1926, Comitetului Agrar rezolvarea în mod favorabil a cererilor comunelor din zona muntoasă a judeţului. Comitetul Agrar a ţinut cont numai în parte de punctul de vedere al autorităţilor agrare locale, în sensul că a dispus, în acelaşi an, exproprierea întinderilor de pădure prevăzute în opiniile silvice pentru a servi ca păşune localităţilor Lunca Bradului, Stînceni, Deleni şi Idicel, cu condiţia ca aceste suprafeţe să rămînă păşuni împădurite, ceea ce a făcut ca ţăranii care aşteptau rezolvarea cererilor „ce zac prin vre-o arhivă rătăcită" să se „agite la văzul nedreptăţilor ce li se fac"[13]. Astfel de păşuni comunale trebuiau însă constituite pentru 22 de localităţi de pe Valea Gurghiului şi 40 de aşezări din bazinul Mureşului superior.

Hotărîrile autorităţilor agrare de creare a păşunilor comunale pe baza suprafeţelor expropriate n-au putut fi traduse în practică deoarece atît autorităţile silvice cît şi unele comune n-au fost de acord cu conţinutul lor. Comunele în cauză considerau că în baza Legii de reformă agrară şi avînd în vedere că ocupaţia principală a sătenilor o constituie creşterea vitelor, au dreptul, în raport cu numărul capilor de familie, la suprafeţe mai mari, aceasta cu atît mai mult cu cît în zona respectivă s-au expropriat întinse păduri. Autorităţile silvice se împotriveau transformării tuturor acestor suprafeţe în păşuni comunale pe motivul că cele două instanţe agrare — Comisiile de ocol şi judeţeană — n-au ţinut cont în luarea hotărîrilor de expropriere de avizele silvice aşa cum prevede legea. Din această cauză, au început procese nesfîrşite pentru clarificarea acestei probleme, perioadă în care ţăranii n-au putut beneficia de prevederile legii agrare. Comunele de pe Valea Gurghiului au avut de înfruntat opoziţia autorităţilor silvice care administrau întinsele păduri proprietatea statului, iar cele din Valea Mureşului rezistenţa moşierilor maghiari care nu doreau să renunţe la aceste păduri cu atît mai mult cu cît unii din ei erau şi beneficiari ai unor întreprinderi forestiere.

Situaţia cea mai critică au avut-o comunele din cele 22 aşezări de pe Valea Gurghiului a căror locuitori în marea lor majoritate erau crescători de animale şi tăietori de lemne. Primele suprafeţe destinate păşunilor comunale au fost expropriate în perioada 1924—1925, în întindere

[13] *Glasul poporului*, 3 aprilie 1924.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de 4.298 jugăre, pentru localităţile Adrian, Caşva, Glăjăria, Gurghiu şi Ibăneşti, revenind pe cap de familie 3,5—5,5 jugăre. Împotriva hotărîrii comisiei de ocol Reghin, Ocolul silvic Lăpuşna face apel motivînd că exproprierea s-a făcut „într-o completă necunoştinţă de cauză, din birou şi fără a cerceta dacă terenul împădurit permite să fie transformat în păşune"[14]. Casa Autonomă a Pădurilor statului a cerut anularea hotărîrilor comisiei de ocol şi sistarea exproprierii de noi suprafeţe din Domeniul silvic Gurghiu, invocînd motivul că în această zonă unde statul dispune de o fabrică pentru industrializarea lemnului şi o cale ferată pe o întindere de 80 km, industria forestieră va lua o mare dezvoltare ceea ce va „servi interesul general al statului şi în special interesul locuitorilor vecini pentru a le procura de lucru, a le vinde materiale cu preţuri tarifare etc.". De asemenea, aduce ca argument faptul că în această zonă şi-a construit proprietăţi „Curtea Regală care a obţinut din partea statului dreptul de vînătoare"[15]. La rîndul ei, Direcţia regională Cluj s-a opus constituirii de păşune pentru unele comune din Domeniul Gurghiu, motivînd că în felul acesta se va „ajunge să nu ne mai oprim cu exproprierile şi să facem cadouri din averea statului pînă cînd nu va rămîne nimic statului care are obligaţiuni şi faţă de ceilalţi locuitori care nu sînt în preajma pădurilor, dar care au nevoie de lemne ce nu se pot lua decît din pădurile ce se caută a fi distruse cu atîta uşurinţă"[16].

Primii care şi-au manifestat protestul împotriva tergiversării aplicării hotărîrilor de constituire a păşunilor comunale prin care „populaţia ar putea să se mai întărească cu ceva" au fost locuitorii din Caşva, Chiherul de Jos şi Ibăneşti, considerînd că „avantajul oferit de reforma agrară a rămas simplă teorie", „promisiune neîndeplinită"[17]. Cererea comunelor din Valea Gurghiului „şicante din partea organelor silvice" este sprijinită de către Comisia judeţeană care solicită judecarea de către Comitetul agrar, într-un timp cît mai scurt, a tuturor „cererilor de revizuire ce mai sînt pendinte de Domeniul statului Gurghiu"[18]. Era o chestiune de echitate ca aceste cereri să se judece cu precădere după ce atîţia ani de aşteptare, pentru ca „nenorocitele comune să ajungă cît mai curînd posibil în stăpînirea întinderilor de păduri expropriate". Totuşi abia în 1930 Comitetul agrar a luat în discuţie această problemă, promiţîndu-se că se va „judeca cu precădere această cauză"[19]. Expertiza efectuată de către delegatul Comitetului agrar a fost însă „în flagrantă contrazicere cu exproprierea făcută, contrară intereselor comunelor"; fără a consulta comunele şi autorităţile judeţene, experţii au considerat ca suficiente suprafeţele expropriate pînă la acea dată. Din raportul prefectului Mureş adresat Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, rezultă că delegatul Comitetului agrar nu s-a deplasat la faţa locului ci a trimis un

---

[14] Arhivele Statului Bucureşti, fond Reforma agrară din 1921, jud. Mureş, dos. 9/1927, f. 283.
[15] *Idem*, fond Comitetul agrar, jud. Mureş, dos. 12/1930—1931, f. 65.
[16] *Idem*, fond Reforma agrară din 1921, jud. Mureş, dos. 28/1930, f. 23.
[17] *Idem*, fond Comitetul agrar, jud. Mureş, dos. 1/1929, f. 26.
[18] *Idem*, fond Reforma agrară din 1921, jud. Mureş, dos. 28/1930, f. 4.
[19] *Semănătorul*, 20 aprilie 1920.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

subaltern care însă nu a discutat cu delegaţii comunelor şi autorităţile locale, concluziile formulate bazîndu-se numai pe informaţiile furnizate de reprezentantul Casei pădurilor. „Nu putem înţelege deci cum a putut prezenta dl. Cosei raportul domniei sale cînd nici n-a venit personal pe aici, iar delegatul ce a trimis nu s-a conformat ordinului primit de a asculta şi părerea comunelor interesate. Am putea înţelege interesul general ce-l poartă Dl. Cosei averii statului însă atunci cînd este vorba — ca şi în cazul prezent — de salvarea celor mai sărace comune curat româneşti din acest judeţ, acest interes trebuie diminuat la o proporţie mai reală cu luare în considerare a celuilalt factor determinant pentru păstrarea intactă a averii statului şi anume cu liniştirea agitaţiei ce domneşte în rîndul populaţiei interesate". Se respinge motivul invocat de delegatul ministerului că întreprinderile forestiere din această zonă contribuie la propăşirea sătenilor, deoarece cei mai mulţi muncitori sînt din alte zone ale ţării şi ca urmare aceste întreprinderi „nu contribuie cu nimic nici la diminuarea şomajului ce eventual ar exista în această regiune". În încheierea raportului, prefectul menţionează că dacă nu se va da chestiunii o rezolvare favorabilă intereselor locuitorilor îşi declină „orice răspundere de eventuale agitaţii ce ar urma"[20].

La rîndul lui Consilieratul agricol judeţean, nu-i de acord cu expertiza făcută de delegatul ministerului şi ca urmare cere ca pe lîngă cele 27.837 jugăre expropriate pentru cele 22 comune din Valea Gurghiului să se mai exproprieze, din domeniul statului ce avea o întindere de 76.000 jugăre, noi suprafeţe în raport de necesităţile acestora. Are în vedere că acestea sînt aşezări „româneşti şi sărace datorită vitregiei timpului de sub dominaţia ungară cu care au fost tratate" şi că se impune „a se curma odată cu starea de provizorat care domneşte din 1920 şi care e dăunătoare atît intereselor statului cît şi comunelor interesate"[21].

În ziua de 16 august 1930 a avut loc în comuna Gurghiu, consfătuirea delegaţilor aşezărilor din Valea Gurghiului „pentru apărarea intereselor economice în legătură cu procedura de expropriere". Ridicîndu-şi „glasul de protest şi contestare împotriva expertizei făcute de către organele silvice ale statului" delegaţii celor 22 de comune au respins ca nefondate concluziile delegatului ministerului. „Exceptînd calitatea interesată a acestor experţi — se arată în protestul înaintat Comitetului agrar — ţinem să arătăm că la compunerea expertizei prezentate s-au delegat şi sub delegat ingineri silvici care peste tot nu cunosc situaţiunea reală a problemei de expropriere din domeniul statului. Experţii n-au ţinut să ia nici un fel de informaţii de la comunele interesate ci din inspectarea timp de o jumătate de zi a domeniului supus exproprierii, au pregătit propunerea după hartă la masa verde. În acelaşi timp, au adunat şi prezentat tablouri şi liste, conscrisuri şi mape după bunul plac aşa că ţinem să contestăm în întregime aceste lucrări şi să negăm adevărătatea datelor şi informaţiunilor arătate de experţi"[22].

---

[20] Arhivele Statului Bucureşti, fond citat, dos. 12/1930—1932, f. 71.
[21] *Idem*, f. 38.
[22] *Idem*, f. 22—29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pentru a potoli spiritele Comitetul agrar a ordonat la 30 septembrie 1930, efectuarea unei noi cercetări la fața locului de către un inspector general, împreună cu prefectul, consilierul agricol și primarii celor 22 de comune, anchetă care însă a avut loc numai după doi ani. În schimb, avîndu-se în vedere hotărîrea fermă a populației care „începuse a deveni foarte agresivă", autoritățile silvice au fost nevoite să admită pășunatul în sistemul arenzilor forțate, la un preț convenabil, comunelor[23].

În perioada ce a urmat anului 1930, autoritățile centrale au continuat să tergiverseze rezolvarea problemei constituirii pășunilor comunale sub motivul că pentru a anula unele hotărîri luate în perioada 1922—1930, este necesar votarea unei legi de către corpurile legiuitoare, lege care însă și în 1933 era în proiect. În această perioadă „de criză generală cînd locuitorii nu mai pot cîștiga în fabrici și la lucrări de munte ca în anii trecuți" din care cauză nu sînt „în stare a suporta solvirea impozitelor și altor lipsuri" fără a se „îngloba în datorii", comunele din Valea Gurghiului din nou fac demersuri pentru punerea cît mai repede în posesie, precum și pentru menținerea în continuare a arenzilor forțate la prețuri accesibile. „E timpul să simțim și noi că ne-am liberat de jugul străin și sîntem sub ocrotirea statului nostru național, visat și dorit de veacuri" subliniau într-un memoriu din vara anului 1931, locuitorii comunei Urisiul de Sus[24]. În același timp, țăranii din comunele Gurghiu, Ibănești și Hodac, au ocupat cu forța unele suprafețe aparținînd Domeniului Gurghiu refuzînd să le „cedeze statului"[25].

În februarie 1932, prefectul, fiindu-i teamă că țăranii vor ocupa cu forța și alte suprafețe „și astfel se vor obișnui să continue ilegalități și nesupuneri", a cerut să se mențină în continuare sistemul arenzilor forțate pînă la împroprietărirea definitivă a comunelor de pe Valea Gurghiului[26]. De asemenea, la 20 mai 1932, avînd în vedere că „repartizarea pădurilor și pășunilor nu s-a făcut în mod echitabil din partea Comitetului agrar în conformitate cu situația reală a fiecărei comune", ceea ce impune „să se îndrepte greșelile făcute", solicită Ministerului Agriculturii și Domeniilor să delege un specialist care „să cerceteze doleanțele comunelor din jurul Domeniului statului Gurghiu și să facă propuneri concrete în ceea ce privește împroprietărirea comunelor cu pășune din citatul domeniu"[27]. Delegatul Ministerului Agriculturii s-a deplasat, în prima decadă a lunii septembrie 1932, la Ierbuș și Gurghiu întocmind un referat cu doleanțele formulate de comunele în cauză pe care l-a înaintat ministerului. Propunerile fiind acceptate s-a dispus la 3 noiembrie același an, întocmirea unui proiect de lege pentru a fi prezentat corpurilor legiuitoare. În 1934 s-a hotărît, pe baza acestor concluzii, ca Ministerul

---

[23] *Idem*, f. 68.

[24] *Idem*, fond Comitetul agrar, jud. Mureș, dos. 1/1929, f. 22.

[25] Arhivele Statului Tîrgu Mureș, fond Comisia de expropriere și împroprietărire a țăranilor din jud. Mureș, 1922—1940, dos. 291/1930—1931, f. 18.

[26] Arhivele Statului București, fond Reforma agrară din 1921, jud. Mureș, dos. 340/1932—1935, f. 56.

[27] *Idem*, dos. 332/1932—1935, f. 187.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Agriculturii şi Domeniilor, Ministerul de Interne şi comunele în cauză „nemulţumite de modul cum s-au repartizat pe teren suprafeţele expropriate pentru păduri şi păşuni" să supună din nou instanţelor de judecată exproprierea suprafeţelor necesare acestor comune în vederea luării unei hotărîri definitive care să permită atît ţăranilor cît şi statului să administreze şi să folosească suprafeţele respective. Abia în 1938, după ani de zile de frămîntări, s-a ajuns ca cele 22 comune, înşirate ca o salbă de-a lungul frumoasei văi a Gurghiului, să primească noi suprafeţe pentru păşune comunală. Cu toate acestea, nu au fost satisfăcute în întregime nevoile reale ale comunelor respective, ceea ce le-a determinat să susţină că intenţia bună a legiuitorului, care urmărea ca prin crearea de păşuni comunale să se asigure „pîinea zilnică şi calea spre prosperitate a sătenilor", a fost „rezolvată în detrimentul comunelor româneşti şi a întregului românism din jur, în folosul feudalilor" străini, „lăsîndu-se baronului Bánffy peste 20.000 jugăre scutite de expropriere, iar celorlalţi feudali străini alte multe zeci de mii de jugăre"[28].

Abuzurile săvîrşite în aplicarea reformei agrare care „nu se mai isprăveşte", tergiversarea constituirii de păşuni comunale, erau considerate de către ţărani, în unele cazuri, nu ca fenomene izolate, ci ca o coordonată a politicii agrare duse de guvernele ce s-au perindat la cîrma ţării, pe de-o parte, ca o jignire a sentimentului naţional, pe de altă parte. Uneori s-a scăpat din vedere că unirea a însemnat pentru ţărani împlinirea năzuinţelor moşilor şi strămoşilor lor, visul că o dată cu eliberarea de sub asuprirea naţională vor primi şi pămîntul pentru care au vărsat în decursul anilor lacrimi şi sînge. Emoţionante, din acest punct de vedere, sînt rîndurile adresate de către ţăranii din Beica de Sus, la 21 decembrie 1931, Ministerului Agriculturii, prin care subliniază situaţia lor grea, dar şi hotărîrea fermă de a nu ceda nici o palmă de pămînt. „Dacă într-adevăr vom fi excluşi din pădure, vom fi nevoiţi a ne vinde toate vitele sau mai bine zis a le pustii, căci de vîndut nu le putem vinde, fiindcă nu trebuie nimănui şi rămînînd fără vite nu ne rămîne altceva decît a deveni hoţi de drumul mare. Locuitorii comunei noastre sînt decişi ca pe oricare cale şi cu orice preţ de a nu ceda această pădure ci a o apăra dacă e nevoie chiar şi cu sîngele, fiindcă o dată cu pierderea acestei păşuni, pierdem toată existenţa noastră, ultimul şi cel mai preţios izvor de existenţă al vieţii noastre. Este trist şi foarte dureros ca astăzi în România nouă, noi fiii acestei ţări şi puri români, să fim excluşi din drepturile noastre şi lăsaţi pieirii, în loc să ni se dea definitiv ceea ce ni s-a promis: păşunea pe care am folosit-o şi o folosim şi în prezent, am folosit-o chiar şi pe timpurile vitregiei maghiare pe lîngă o arendă foarte bagatelă"[29].

Constituirea de păşuni comunale pentru cele 40 de localităţi din Valea Mureşului inferior a însemnat, de asemenea, un proces de lungă durată. Aceasta datorită, pe de o parte, poziţiei nehotărîte a autorităţilor agrare, iar pe de altă parte, opoziţiei marilor moşieri în scopul „de a pro-

[28] *Idem*, dos. 641/1938—1939, f. 3.
[29] *Idem*, dos. 220/1931—1934, f. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

duce nemulţumiri în popor" şi a-şi desfăşura „opera lor de şovinism şi distrugere a noului nostru ideal naţional"[30]. Ţăranii şi-au manifestat — în petiţii şi memorii, în adunări etc. — hotărîrea fermă de a nu renunţa la drepturile oferite de Legea de reformă agrară. „D-le ministru, noi nu vom renunţa nicicînd la drepturile noastre prevăzute în legea votată în 1921 — se sublinia în memoriul comunei Suseni adresat la 8 ianuarie 1925 Ministerului Agriculturii şi Domeniilor. — Ne cuprinde mirarea cînd am vedea că proprietari străini de neamul nostru să fie scutiţi de expropriere, şi orfani şi invalizi de război să fie cerşetori. Credem că spiritul de dreptate ce trebuie să stăpînească toate autorităţile noastre, acum româneşti, nu vor permite eludarea legii şi persecutarea oamenilor nevoiaşi"[31].

În 1926 la Comitetul agrar se aflau pentru avizarea constituirii de păşuni comunale în întindere de 30.966 jugăre cererile următoarelor 22 de localităţi: Aluniş, Deda, Dedrad, Deleni, Dumbrava, Filea, Idicel, Idicelul de Sus, Idicelul de Jos, Lueriu, Lunca Bradului, Maioreşti, Mureşmort, Petriş, Porceşti, Răstoliţa, Rîpa de Sus, Rîpa de Jos, Săcalul de Pădure, Stînceni, Suseni şi Topliţa"[32]. S-a ajuns la această situaţie deoarece stabilirea mărimii lotului tip nu s-a făcut în conformitate cu prevederile Legii agrare. S-a luat drept bază de calcul numărul caselor, ceea ce nu corespunde cu numărul capilor de familie, deoarece în aceeaşi casă locuiau trei-patru familii. În alte cazuri, din rea voinţă ori din necunoaştere de cauză, comunele respective au fost considerate ca făcînd parte din zonă de deal, ceea ce a presupus micşorarea lotului tip. Ca urmare, ţăranii considerau pe bună dreptate că, în unele cazuri, aceste hotărîri care au permis moşierilor „să nu pribegească", au constituit pentru ei o „lovitură de moarte, fiind nimicită în total economia şi creşterea vitelor care pînă în prezent le-au fost unicul lor izvor, de trai şi acum după suferinţe de mii de ani se văd siliţi să-şi iar drumul pribegiei, din ţara lor, că la grofii şi baronii unguri după păşuni nu mai au ce căuta"[33].

S-a procedat greşit şi pentru că nu s-au expropriat, în primul rînd, suprafeţele pe care locuitorii le-au folosit ca păşuni din cele mai vechi timpuri şi în special după 1918 în sistemul arenzilor forţate, ţăranii fiind puşi în situaţia de a lua „toiagul pribegiei în mînă ca să cerşească pîinea în alte părţi", De asemenea, nu s-a avut în vedere, că în decursul anilor, din cauza exploatării neraţionale a pădurilor, suprafeţe întinse au devenit păşuni şi ca urmare nu puteau fi considerate la acea dată păduri pentru a se cere avizul Comitetului agrar.

Cele 40 de comune înaintează în 1927 Comitetului agrar un memoriu colectiv în care se cere, avîndu-se în vedere că problema pădurilor şi păşunilor comunale de pe Valea Mureşului formează un interes comun pentru toate aceste aşezări, ca această problemă să se centralizeze şi să se judece într-un singur complex pentru a se putea soluţiona definitiv

---

30 *Idem*, fond Comitetul agrar, jud. Mureş, dos. 24/1927, f. 187.
31 *Idem*, dos. 46/1922, f. 66.
32 *Idem*, f. 13.
33 *Idem*, dos. 24/1927, f. 37.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

şi corespunzător doleanţele ţăranilor. Se cere, de asemenea, delegarea unui specialist care cunoscînd situaţia aşezărilor din Valea Mureşului „sub raport naţional şi sub raport politic" să constate la faţa locului, pentru comune, toate necesităţile de păşuni şi păduri pentru ca locuitorii „să fie liniştiţi şi încrezători în dreptatea cauzei lor". În încheiere solicita ca în scopul constatării necesarului de păşuni pentru comunele din Valea Mureşului, un inspector din Ministerul Agriculturii, împreună cu consilierul agricol al judeţului, să primească sarcina „să păşească la faţa locului de urgenţă pentru armonizarea intereselor comunale"[34].

Din multitudinea documentelor care atestă frămîntările ce au avut loc în jurul problemei constituirii păşunilor din Valea Mureşului, ne-am oprit la cele ce se referă la comunele Lunca Bradului, Stînceni şi Topliţa, considerînd că acestea sînt cele mai semnificative pentru cunoaşterea drumului greu şi lung străbătut de ţărani în acţiunea de apărare a drepturilor ce le-au fost conferite de Legea de reformă agrară.

Pentru Lunca Bradului s-a expropriat de la moşierii Kemény şi Bánffy, în 1922, o suprafaţă de circa 1300 jugăre pentru a fi transformată în păşune comunală. Comitetul agrar, neţinînd seama de situaţia concretă din acea zonă şi fiind influenţat de o serie de personalităţi interesate în salvarea proprietăţii moşiereşti, a dispus, la 3 martie 1924, reformarea hotărîrilor primelor două instanţe în ceea ce priveşte exproprierile făcute de la moşierul Kemény în sensul lăsării acestuia a suprafeţei expropriate sub motivul că proprietarul dispune de instalaţii de exploatare forestieră. În schimbul acestei suprafeţe se propune ca ţăranii să primească pădure la o distanţă de 20—30 km de comună, ofertă care a fost considerată de săteni „ca o batjocură la adresa ţărănimii şi muncitorimii noastre curat româneşti şi a însăşi Legii agrare" şi aceasta cu atît mai mult cu cît în hotarul comunei erau întinse suprafeţe moşiereşti „muncite de sute de ani de braţele ţăranilor"[35]. În memoriul înaintat Ministerului Agriculturii ţăranii cer să li se acorde suprafeţele necesare din proprietăţile baronului Bánffy, „fără de care consideră că nu mai pot trăi" în acest cătun muntos şi stîncos, fără teren cultivabil, fiind avizaţi la creşterea vitelor şi la industria casnică de lemn. De asemenea, solicită, plecînd de la faptul că „Legea agrară a fost făcută pentru ridicarea ţărănimii sărace", să se „execute aşa cum a fost"[36]. Au în vedere atitudinea delegatului Ministerului Agriculturii care, în loc să cerceteze în mod obiectiv situaţia sătenilor în timpul anchetei întreprinse, să le asculte doleanţele acestora în vederea stabilirii „faptelor şi împrejurărilor", a „gustat ospitalitatea" marilor latifundiari Kemény şi Bánffy „unde i s-au administrat şi probele necesare". În această situaţie ţăranii se întrebau: „Ce rost a mai avut descinderea d-sale cînd n-a primit îndrumarea necesară şi d-sa nici ideie n-are despre împrejurările asupra cărora trebuie să ancheteze şi nici nu ştie că prin anchetă ce fapte trebuie să se constate? Nu cumva a venit numai ca să constate că în Lunca Bradului sînt codri verzi de brad şi să facă experienţă că proprietarul fidei comi-

[34] *Idem*, f. 43.
[35] *Idem*, dos. 119/1923, f. 28.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sului Kemény e un om foarte bogat? Ce rost a avut în general descinderea d-lui inspector general Flor? Şi ne întrebăm că e posibil ca onoratul Comitet agrar — instanţa justiţiară supremă în chestiile agrare — atunci cînd în urma unei cereri de revizuire ordonă întregire şi anchetare să nu îndrume pe delegatul său încredinţat cu anchetarea că anume care sînt faptele asupra cărora trebuie să ancheteze?"[37]

Memoriul înaintat Ministerului Agriculturii a dispărut însă, ceea ce a determinat pe ţărani să afirme, în adunarea de protest organizată în faţa primăriei, că doleanţele lor nu pot „ajunge înaintea factorilor competenţi pentru a fi citite şi ascultate" şi că în mod conştient li se „pregăteşte eludarea drepturilor legale". În această situaţie, înaintează, aceluiaşi organ copia memoriului respectiv, cerînd rezolvarea problemelor ridicate anterior, tragerea în faţa instanţelor judecătoreşti penale competente a tuturor acelora care s-au făcut vinovaţi de diferite abuzuri şi au „conlucrat într-un mod neîngăduit la aceea ca noi să fim despoiaţi de drepturile noastre legale". De asemenea, cer efectuarea unei noi anchete în prezenţa reprezentantului Comitetului agrar „dar fără participarea şi conducerea oficioasă a tuturor acelora care pot fi bănuiţi că sînt vinovaţi în această chestiune, sau de la care o anchetă obiectivă şi cinstită nu se poate aştepta". Aceasta pentru că cei în cauză „nu pot avea decît rolul de inculpaţi sau, în cazul cel mai bun pentru dînşii, de martori"[38].

Abuzurile săvîrşite cu ocazia exproprierii unor suprafeţe de la familiile Kemény şi Bánffy, cheltuielile suportate de către ţărani în apărarea drepturilor lor, drumurile făcute pe la porţile diferitelor autorităţi i-au îndîrjit şi mai mult, fiind hotărîţi să lupte pînă cînd li se va face dreptate. Au ajuns pînă acolo încît au pus sub semnul întrebării posibilitatea îmbunătăţirii situaţiei lor materiale în comparaţie cu anii întunecaţi dinainte de 1918. „Sau poate dl. ministru — se arată într-o nouă petiţie — are intenţia de a ţine şi mai departe în subjugarea baronului Kemény şi Bánffy poporul român din Lunca Bradului care i-a servit pe aceşti trîntori de sute de ani?... Oare nu trebuie să se ia în considerare la comunele de munte situaţia geografică, unde poporul fiind împărţit pe cătune, atît folosirea păşunii cît şi a pădurii să i se dea — dacă legea are de unde expropria — din cătunul corespunzător? Oare dacă poporul din cutare cătun sub unguri a păşunat la baronul Bánffy fără a trebui să treacă peste linia căii ferate, acum sub români va fi nevoie să păşuneze vaca de lapte la o distanţă de 50 km, sau să dea d-lui baron la an sute de kilograme de brînză şi alte contribuţii în natură? Oare a apus soarele românilor în faţa intereselor acestor proprietari? Credem că d-l ministru nu doreşte să fim... iobagi..., va ordona anchetarea întregii exproprieri atît a pămînturilor cultivabile cît şi a golurilor de munte, va respinge revizuirea cerută de proprietarul Kemény referitoare la pădure, fiind aceasta bazată pe neadevăruri"[39].

---

[36] *Idem*, f. 23.
[37] *Idem*, f. 31.
[38] *Idem*, f. 13.
[39] *Idem*, f. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Sub presiunea ameninţărilor ţăranilor care şi-au „pus toată încrederea în aplicarea cinstită a reformei agrare" şi de teama izbucnirii unei răscoale, Comitetul agrar, la 19 septembrie 1924, hotărăşte să se dea comunei Lunca Bradului o parte din suprafaţa solicitată. În anii care au urmat, din cauza manevrelor moşierilor şi a tergiversării constituirii păşunii comunale, ţăranii s-au ridicat din nou la luptă. Aceasta cu atît mai mult cu cît, la 5 iulie 1928, Comitetul agrar respinge cererile comunei Lunca Bradului, sub motivul că „instanţa de fond a examinat cu deamănuntul nevoile de păşune ale comunei, a expropriat şi i-a atribuit atîta păşune la cît are dreptul după lege în raport cu numărul locuitorilor şi cu ocupaţiunea lor"[40]. De asemenea, Comitetul agrar, a anulat, în toamna anului 1930, hotărîrea Comisiei judeţene Mureş de a expropria din domeniul Bánffy o nouă suprafaţă pentru a fi transformată în păşune comunală, pe motivul că s-a violat art. 139 din Legea agrară şi principiul autorităţii lucrului judecat în sensul că nu se putea trece la o nouă expropriere chiar dacă „în realitate numărul capilor de familie ar fi mai mare decît cel stabilit cu ocazia primei exproprieri căreia i-a servit de bază"[41].

Împotriva deciziei Comitetului agrar s-au ridicat nu numai ţăranii dar şi Consilieratul agricol judeţean pe motivul că această suprafaţă, aflată în apropierea comunei, a servit din 1918 numai pentru întreţinerea vacilor de lapte ale locuitorilor. În raportul înaintat la 9 martie 1931 Directoratului ministerial Cluj se subliniază, de asemenea, că în cazul în care nu se revine asupra acestei hotărîri, nu-şi asumă „răspunderea situaţiei din această comună, spiritele fiind foarte agitate, întrucît s-a lovit greu în existenţa lor". La 17 martie, Directoratul Cluj înaintează un raport Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, în care se cere să se revină asupra hotărîrii luate deoarece s-a comis o „gravă abatere de la Legea agrară" lăsîndu-se „o comună neîmproprietărită cu păşune cînd sînt posibilităţi pentru satisfacerea ei"[42].

Împotriva hotărîrii Comitetul agrar s-a ridicat şi prefectura judeţului care, în raportul din 18 martie 1931 adresat Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, arată că prin această decizie, comuna a ajuns într-o situaţie extrem de critică, întrucît în urma scutirii acestei păşuni nu se află alt loc apt pentru acest scop". Această atitudine a prefectului a fost determinată, în primul rînd, de teama revoltei populaţiei. „Din acest motiv — sublinia prefectul — populaţia se agită şi după părerea noastră pe drept cuvînt întrucît proprietarii acestui teren au întinse proprietăţi — atît în această comună cît şi în comunele învecinate — şi nu aveau nici o lipsă de această păşune, care însă era cu atît mai necesară locuitorilor acestei comune. Pentru a pune capăt agitaţii, vă rugăm d-le ministru să binevoiţi a interveni la Comitetul agrar ca în contextul precedentelor create să revină asupra hotărîrii menţionate şi să restituie pă-

---

[40] *Idem*, dos. 7/1930, f. 24.
[41] *Idem*, dos. 24/1927, f. 6.
[42] *Idem*, f. 10—11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

şunea menţionată comunei Lunca Bradului. Prin aceasta s-ar face un mare act de dreptate locuitorilor din această comună"[43].

În perioada de după 1932, locuitorii comunei Lunca Bradului, au continuat lupta pentru obţinerea suprafeţelor necesare păşunatului. Avem în vedere, de pildă, intrarea cu forţa pe moşiile baronului Bánffy şi folosirea pentru păşunat a unor suprafeţe, pe de o parte, şi solicitarea, în continuare, de noi suprafeţe în conformitate cu prevederile Legii de reformă agrară, pe de altă parte. În raportul prefectului din 7 decembrie 1932 înaintat Ministerului Agriculturii şi Domeniilor se arată că ţăranii din Lunca Bradului „se agită şi revoltă mult pe această chestiune şi numai prin promisiunile făcute cu ocazia anchetelor ţinute în urma plîngerilor deputaţilor se pot calma temporar, ba de multe ori trebuie să recurgem la jandarmerie pentru a opri devastarea pădurilor". La 4 aprilie 1933 din nou raporta că revolta ţăranilor s-a extins şi se impune acordarea de păşuni, pentru ca „spiritele agitate să poată fi potolite"[44]. Şi după această dată ţăranii au refuzat să restituie baronului Bánffy suprafeţele ocupate cu forţa, continuînd să le folosească în interesul lor, deşi moşierul i-a dat în judecată. Dintr-o cerere a primăriei comunei Lunca Bradului din 16 aprilie 1935 prin care solicită Ministerului Agriculturii să determine Comitetul agrar să revină asupra hotărîrii din primăvara lui 1931, rezultă că locuitorii s-au revoltat, ajungînd pînă acolo că neputîndu-se împăca cu situaţia creată lor în urma scoaterii acelei suprafeţe de sub expropriere şi neavînd altă păşune, au ocupat cu forţa terenul respectiv, continuînd a păşuna tot pe terenul scutit cu toate că au fost daţi în judecată „cauzîndu-li-se cheltuieli de proces şi călătorii costisitoare"[45].

De asemenea, în perioada 1934—1935, au participat alături de ceilalţi ţărani din aşezările de pe Mureşul inferior la ocuparea unor suprafeţe şi incendierea altora, ceea ce a dezlănţuit o febrilă acţiune din partea autorităţilor pentru descoperirea făptaşilor. După cercetări amănunţite acestea s-au convins că „ţăranii din partea locului sînt aceia care au provocat incendiile", mînate de sărăcie, de nemulţumirea şi ura lor împotriva moşierilor. În acelaşi timp, locuitorii aşezărilor din „apropierea pădurilor incendiate refuză să dea ajutor la stingerea incendiilor"[46]. Aceste acţiuni, cu tot caracterul lor de spontaneitate, relevau faptul că ţăranii sînt hotărîţi să lupte pentru cauza lor dreaptă, pe de o parte, şi că sînt animaţi de o imensă ură împotriva exploatatorilor.

Pentru comuna Stînceni s-a expropriat în 1926 din domeniul Bánffy o suprafaţă de 2021 jugăre pădure pentru a fi transformată în păşune, sătenii a căror ocupaţie principală era creşterea vitelor, au considerat însă ca insuficientă, pentru nevoile proprii, suprafaţa expropriată. Chiar în condiţiile aplicării lotului tip de 9 jugăre, trebuia, avîndu-se în vedere numărul capilor de familie care la acea dată se ridica la 521, să se

---

[43] *Idem*, f. 16.
[44] *Idem*, fond Reforma agrară din 1921, jud. Mureş, dos. 340/1932—1935, f. 376.
[45] *Idem*, dos. 440/1934—1936, f. 57.
[46] *Alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare, Bucureşti*, 1969, p. 225.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

exproprieze pentru păşune comunală o suprafaţă de 4.689 jugăre, Comitetul agrar în loc să aibă în vedere situaţia reală a admis cererea de revizie a Domeniului Bánffy şi a scos de sub expropriere 845 jugăre pădure sub motivul că terenul este nepotrivit pentru păşune. De asemenea, la sfîrşitul anului 1928, ţăranilor li s-au pus în vedere că deoarece problema păşunilor nu a fost clarificată vor putea păşuna vitele numai pe o suprafaţă de 600 jugăre proprietatea statului, plătind arendă după numărul vitelor introduse în acea păşune. Populaţia care pînă la acea dată folosea în sistemul arenzilor forţate circa 7.000 jugăre „s-a alarmat foarte mult de această lovitură ilegală şi neaşteptată şi este cu adevărat disperată", întrebîndu-se cu „mirare şi disperare cum se poate ca comuna să fie despoiată de toate drepturile legale"[47]. Ca urmare, la 1 decembrie 1928 locuitorii comunei înaintează un memoriu Ministerului Agriculturii şi Domeniilor în care cer noi suprafeţe pentru păşune conform prevederilor Legii agrare. Ministerul a dat dispoziţie Consilieratului agricol judeţean de a interveni la Comisia de ocol Reghin „pentru a pune chestiunea pe rol şi a aduce o hotărîre în ceea ce se priveşte necesitatea de păşune a comunei". Consilieratul agricol face cunoscut ministerului la 13 iunie 1929 că problema nu poate fi rezolvată deoarece ocolul silvic susţine că „nu mai poate întocmi opinii noi referitoare la transformarea pădurilor în păşuni"[48].

În anul 1930, suprafaţa expropriată, deşi insuficientă, n-a fost încă repartizată comunei pentru a fi folosită ca păşune. De aceea, la 3 martie sătenii înaintează Comitetului agrar un nou memoriu, prin care cer ca pînă la rezolvarea problemei păşunilor comunale să se menţină regimul arenzilor forţate „căci în caz contrar locuitorii din lipsă de păşune vor fi siliţi a vinde toate vitele ce le au"[49]. Cererea este soluţionată favorabil.

Ţăranii din Stînceni erau nemulţumiţi şi de faptul că firma „Valea Mureşului" a continuat să exploateze materialul lemnos din pădurea care a fost, în urma exproprierii, atribuită comunei ca păşune. Nefăcîndu-li-se „dreptate şi legalitate" au intrat cu forţa în această pădure şi au oprit pe lucrătorii firmei de a mai exploata materialul lemnos. Numai ca urmare a intervenţiei jandarmilor „s-a reuşit să se lămurească pentru un moment spiritele"[50]. La 20 octombrie sătenii înaintează un memoriu pe care Miron Cristea pune următoarea rezoluţie: „D-ul Cipăianu să binevoiască a dispune examinarea acestui caz grav care nefericeşte o comună din greşeala celor ce trebuiau să apere interesele ei. Comuna s-a încrezut în ei. Poate se găseşte o cale legală de-a se îndrepta greşeala". Din lectura acestei petiţii se desprinde, în acelaşi timp, situaţia grea în care se aflau ţăranii, suferinţele prin care au trecut şi trec sătenii acestei aşezări de munte. „Comuna noastră Stînceni a fost cea mai robită prin asupririle milenare şi populaţia noastră de peste 3000 suflete a ajuns silită

---

[47] Arhivele Statului Bucureşti, fond Comitetul agrar, jud. Mureş, dos. 24/1927, f. 23.

[48] *Idem*, f. 14.

[49] *Idem*, fond reforma agrară din 1921, jud. Mureş, dos. 28/1930, f. 12.

[50] *Idem*, fond Comitetul agrar, jud. Mureş, dos. 16/1928, f. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

să trăiască din un teren cultivabil slab în întindere de abia 300 jugăre, pe cînd Bánffy şi comp. stăpîneau peste 30.000 jugăre din hotarul nostru (acaparate prin forţă şi vicleşug de la părinţii şi moşii noştri). Pe noi apoi de fapt ne-au numit »stînceni« căci terenul de fapt este stîncos şi doar stîncile de mai puteau fi ale noastre. Singura scăpare ne-o putea da numai marea operă a dreptăţii sociale şi naţionale, reforma agrară. Comisiunile agrare însă abia ne-au acordat un teren păduros de 1534 jugăre dintre cari abia 900 jugăre erau cu pădure, restul fiind exploatat de străini. Cu aceste suprafeţe am fost împroprietăriţi prin hotărîrea No. 332/1927. Ra. a Comisiunii de ocol Reghin şi respectuoşi faţă de legi am rămas mulţumiţi şi cu acest puţintel căci totuşi primisem baremi atît să ne dea putinţa de a ne edifica şcoale etc. şi mai avem şi ceva lemn pentru focărit şi pentru refacerea edificiilor gospodăriilor necesare cari au fost — mai mult decît oriunde — distruse în 1916 — cu ocazia refugierii . . . După aceste suprafeţe am fost impuşi şi plătim şi azi sume enorme pentru paza şi administraţia pădurilor. Populaţia noastră însă a rămas zăpăcită cînd a văzut chiar după împroprietărire — că şi puţinul material lemnos de pe cele 900 jugăre îl exploatează Tischler şi »Ofa«, fabrica din Topliţa. Populaţia noastră amărîtă pînă la desperare a încercat să oprească cu forţa exploatarea acestei păduri, dar a fost liniştită de cîţiva intelectuali cari au promis urgenta rezolvare. Populaţia noastră însă a aşteptat cu răbdare un an întreg, un lung şi dureros an, în care timp vampirii exploatatori continuau a despoia pădurea noastră ducînd şi ultima noastră nădejde de îndreptare. Cererile populaţiei însă au fost rezolvate prin ameninţări şi constrîngeri care au mărit durerea sărăciei noastre încît nu numai că e revoltat şi cel mai răbdător dar cazul despoierii noastre a ajuns chiar proverbial încît chiar şi ziarele de seamă cer rezolvarea urgentă a cauzei noastre şi pedepsirea furilor. Deci pe drept cuvînt se amărăşte populaţia noastră cînd vede că i se fură şi puţina pădure chiar prin călcarea flagrantă şi neruşinată a legii. Dar mai mult, Bánffy posedă în hotarul nostru peste 25.000 jugăre scutite iar pădurea destinată nouă a fost expropriată ca partea absentistului Bánffy Zoltán şi astfel materialul lemnos — chiar dacă nu ar fi fost destinat ca pădure comunală — era proprietatea statului şi nicidecum nu al lui Tischler ori al firmei »Ofa«. Iată deci că a fost furat atît statul cît şi comuna noastră. Sîntem informaţi că ar exista chiar scripte că comuna noastră a renunţat la materialul lemnos, dar nu e adevărat şi întrucît de fapt ar exista atari scripte, frauduloşii autori vor trebui pedepsiţi înainte de a-i linşa populaţia mistificată şi jefuită, şi înainte ca comuna noastră numită »Stânceni« să devină cu adevărat stînci goale"[51].

Problema acestui conflict a ajuns şi în atenţia Ministerului de Interne care la 21 noiembrie 1928 comunică Ministerului Agriculturii că locuitorii din Stînceni au intrat cu forţa în pădurea a cărei material lemnos este exploatat de Societatea „Valea Mureşului". Pentru „a se preveni un eventual scandal ale cărui urmări ar fi fost destul de grave", prefectul s-a

[51] *Idem*, dos. 16/1928, f. 40—41.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

deplasat la faţa locului reuşind „să convingă pe locuitori să se retragă din pădure" după ce le-a promis că în cel mai scurt timp li se vor face dreptate. Ţăranii au ameninţat însă că în cazul în care nu se rezolvă această problemă „vor intra din nou cu forţa în pădure". Pentru a preîntîmpina izbucnirea unui conflict deschis s-a sesizat parchetul şi s-a dispus „concentrarea de forţe" în comunele din Valea Mureşului superior[52]. Aceasta deoarece în zona respectivă „devastările de păduri au luat dimensiuni aşa de mari încît este de temut că acestea vor putea produce un dezastru"[53]. Tocmai datorită acestor acţiuni, autorităţile au fost nevoite să rezolve, în cele din urmă, o parte din doleanţele ţărănimii în conformitate cu prevederile Legii de reformă agrară.

În hotarul Topliţei îşi aveau proprietate o serie de moşieri a căror suprafeţe, în decursul anilor, s-au mărit încontinuu ca urmare a acaparării de către aceştia a loturilor deţinute de ţărani. Conform recensămîntului din 1910, o suprafaţă de 39.502 jugăre, adică 65 % din întreg hotarul comunei, era deţinut de 22 proprietari cu peste 100 jugăre. Dintre aceste suprafeţe cele mai întinse erau în posesia moşierilor Urmánczy Jeromos (11.573 jugăre), baron Bánffy (7.548 jugăre) şi Éltető Albert (1279 jugăre) precum şi în proprietatea Societăţii de plutărit din Reghin (13.839 jugăre). O parte din aceste suprafeţe au căzut sub imperiul Legii de reformă agrară, expropriindu-se în perioada 1922—1924 o întindere de 1423 jugăre teren arător pentru ţărani, 10.430 jugăre pădure şi 655 jugăre păşune pentru comună.

Avîndu-se în vedere că în baza unor date statistice din 1913 comuna Topliţa „situată în crăpătura unor munţi" avea 6.056 locuitori (4.133 români; 1.382 unguri; 34 germani; 420 evrei şi 87 alte naţionalităţi) care deţineau numai 35 % din hotarul comunei, unii neavînd nici un lot de pămînt ori posedau suprafeţe minuscule, ţăranii au fost profund nemulţumiţi de felul cum autorităţile au înţeles să aplice prevederile Legii de reformă agrară. În mod normal se impunea a se expropria pentru comună peste 30.000 jugăre pădure şi păşune. Comisiile de ocol şi judeţeană au lucrat însă din birou şi au luat ca bune datele declarate de moşieri. „Este foarte simplu de înţeles — se arăta în raportul inspectorului general însărcinat cu aplanarea conflictului dintre ţărani şi moşierul Urmánczy — de ce proprietarul vine şi declară în şedinţa publică inexactitatea datelor din cartea funduară şi foile cadastrale referitoare la moşia sa, fiindcă este profund convins că printr-un control serios şi aplicat cu severitate, aceste date i-ar fi defavorabile. Atît comisia de ocol cît şi cea judeţeană şi-au făcut toate lucrările numai din birou"[54]. Aceasta-i realitatea: nici un membru al celor două comisii nu s-a deplasat la faţa locului aşa cum au cerut ţăranii şi nu s-a stabilit prin nici un act de expertiză situaţia de fapt a moşierilor ce urmau a fi expropriaţi. Datele folosite de instanţele agrare au fost imaginare, stabilite după informaţii nesigure, culese la voia întîmplării ori luate din inexactele foi

[52] *Idem*, f. 31.
[53] *Idem*, dos. 38/1923, f. 59.
[54] *Idem*, f. 65.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cadastrale şi din cartea fundară. Criterii absolut şubrede într-o hotărîre de o importanţă aşa de serioasă în baza căreia se schimbă, în bine sau rău, aşezămîntul economic şi social al unei aşezări cu peste 6000 de suflete.

Comisiile de ocol şi judeţeană au luat de bază un certificat din 1922 prin care se stabilea că Topliţa are 1300 capi familie, neincluzîndu-se însă cătunele. De asemenea, în mod greşit s-au declarat proprietăţile moşierului ca făcînd parte din zona de şes. „Se vede că membrii celor două comisii — arată acelaşi inspector — care au declarat această moşie din hotarul comunei Topliţa română de moşie de şes sînt străini cu desăvîrşire de existenţa celor două mari ştiinţe geologia şi pedagogia... fiindcă numai aşa se explică că au putut da asemenea hotărîri"[55].

În cadrul dezbaterilor din cele două comisii delegaţii sătenilor au fost simpli figuranţi, doar pentru a se îndeplini o formalitate cerută de lege. Studiindu-se procesul-verbal al comisiei de ocol în care sînt trecute dezbaterile din şedinţa respectivă, de exemplu, se poate observa destul de uşor că numai proprietarul a vorbit. Abia la sfîrşitul procesului-verbal se pomeneşte de delegaţii care au participat la dezbateri; a fost o participare fizică, deoarece vocea ţăranilor neapăraţi şi nereprezentaţi de nimeni abia s-a auzit.

La 22 martie 1924, Comitetul agrar, avînd în vedere concluziile unor specialişti conform cărora moşia este în regiune de munte, opiniază a se expropria „toată partea intrecătoare a terenului cultivabil peste 50 jugăre plus 25 jugăre cuvenite proprietarului şi fiului agronom". Referitor la păşune opiniază ca să nu se lase nici o suprafaţă proprietarului, întrucît acesta nu are vite proprii, iar cele ale personalului folosesc plaiurile din pădure. Opinia respectivă a devenit hotărîrea Comitetului agrar din 22 martie 1924. Această soluţie n-a rezolvat însă situaţia creată, ţărănimea continuînd să lupte, pe toate căile, pentru a i se face dreptate.

Problema n-a fost soluţionată şi datorită faptului că greşit s-a procedat şi în ceea ce priveşte exproprierea unor suprafeţe proprietatea altor moşieri. Avem în vedere, de pildă, exproprierile făcute de la Domeniul Bánffy din care s-a expropriat pentru ţărani „aproape numai teren dat deja spre exploatare firmelor străine" ceea ce înseamnă că îndreptăţiţii urmau să primească „păduri fără păduri" şi să plătească cu „bani gata terenurile neproductive" care „trebuiau de fapt să fie împădurite"[56].

În aplanarea conflictului dintre ţărani şi moşieri au intervenit autorităţile judeţene şi centrale care, în toamna anului 1925, hotărăsc ca să se acorde comunei încă o suprafaţă de 650 jugăre păşune, hotărîre cu care ţăranii n-au fost de acord. De aceea, comuna apelează la 8 februarie 1926 la ajutorul lui Miron Cristea. În memoriul înaintat, după ce se arată situaţia grea în care se află Topliţa ca urmare a modului defectuos în care s-a făcut exproprierea, ţăranii cer îndreptarea dureroasei realităţi create pentru a scăpa „poporul din ghiarele vampirilor care sug măduva aces-

[55] *Idem*, f. 55.
[56] *Idem*, dos. 22/1928, f. 69.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tui jur", pentru ca ţărănimea să nu-şi poarte şi pe mai departe jalea cîntecului „Munţii noştri de aur plini, iar noi slugi pe la străini", să nu rămînă şi în continuare „sluji pribegi şi săraci în ţara noastră bogată", aşa cum au fost sub imperiul austro-ungar[57]. Şi, într-adevăr, M. Cristea intervine prin două petiţii la Ministerul Agriculturii şi la Comitetul agrar. În primul material în care a surprins bine modul cum s-au expropriat diferite terenuri ale moşierilor, plecînd de la faptul că acestea „în veacul trecut, prin procese nejuste, tot de la români" au luat imenşii codri pe care-i deţin, trece în revistă greşelile comise de organele de reformă agrară. De asemenea, a surprins bine faptul că au fost favorizaţi nu numai moşierii, dar şi proprietarii fabricilor de cherestea din acea zonă, ceea ce demonstrează că ţăranul „a devenit mai străin în ţara sa" decît cei „care ne sug măduva". În al doilea memoriu face o critică severă organelor de aplicare a reformei agrare care n-au înţeles să-şi facă datoria, eludînd legea sub diferite motive şi luînd hotărîri în favoarea celor care au jefuit pe ţărani, şi în special pe cei români[58].

Ca urmare a luptei ţărănimii, manifestată sub diferite forme — petiţii, proteste, delegaţii, ameninţări — şi a intervenţiei patriarhului, în perioada 10—18 aprilie 1926, din ordinul Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, s-a efectuat în Topliţa o anchetă care „constată că comuna are dreptate". Pe baza propunerilor făcute se dispune, la 22 septembrie 1926 exproprierea pentru comună a unei suprafeţe de 8764 jugăre de la familiile Urmánczy, Bánffy şi Éltető şi de la Societatea anonimă pentru industria forestieră Reghin[59].

Cu aceasta însă nu s-a aplanat contradicţia dintre moşieri şi ţărani, din cauză că ambele tabere erau nemulţumite de hotărîrile date de instanţele agrare. La 16 noiembrie 1926 ţăranii au cerut Comisiei judeţene să li se facă dreptate în sensul de a primi o suprafaţă de 21.820 jugăre cu toate că în baza Legii agrare, avînd în vedere numărul capilor de familie, ar avea dreptul la peste 40.000 jugăre pădure şi păşune comunală. Totuşi, avînd în vedere necesitatea protejării munţilor şi codrilor acestei regiuni, sînt de acord ca lotul tip să se stabilească la 10 jugăre şi nu la 22 jugăre cum prevedea Legea agrară. De data aceasta, ţăranii aduc în discuţii, în primul rînd, Societatea anonimă forestieră din Reghin care, deşi poseda în hotarul Topliţei circa 13.000 jugăre, iar în alte comune din jur peste 30.000 jugăre pădure, totuşi „peste tot a fost mult fericită".

Din petiţia ţăranilor se degajă o deosebită amărăciune din cauza modului cum cei în drept au înţeles să le rezolve doleanţele. „Cuantumul de 21.820 jugăre ar apare mult dacă nu am şti că aceasta o cerem pentru şapte cătune cu locuitori în 99 % ţărani lipsiţi de pămînt bun şi cultivabil, crescători de vite şi oi, într-o regiune pur de munte unde păşunea va da pîinea zilnică a poporului şi prin care va putea înţelege mai bine şi adevărata dezrobire. Credem sigur că este un păcat social şi o crimă naţională ca şoviniştilor noştri asupritori să li se lase zeci de mii de ju-

[57] *Idem*, dos. 38/1923, f. 3.
[58] *Idem*, f. 1.
[59] *Idem*, dos. 15/1925, f. 16 şi 25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

gare contrar legii şi fără a se părea mult, iar o întreagă comună ca Topliţa — compusă din 7 cătune — să nu poată avea 21.820 jugăre păşune, adică nici jumătate cît au acei mulţi proprietari. Cei peste 1000 dorobanţi eroi care au murit în munţii din hotarul Topliţei, au îngrăşat acest pămînt cu sîngele şi viaţa lor, sigur nu pentru ca să-l stăpînească în întregime asupritorii care i-au ucis, ci pentru că din acest pămînt să se dea urmaşilor lor barem pîinea zilnică. Cum se răspunde la faptul că aceşti eroi au zăcut căzuţi prin aceşti munţi pînă în anul trecut cînd, cu ajutorul trimis de la Bucureşti... au fost adunaţi într-un cimitir de onoare, dar acest cimitir se află şi acum în pămîntul proprietatea unuia dintre latifundiari (asupritor şi duşman de ieri). S-au împlinit 10 ani de cînd aceşti bravi eroi şi-au dat viaţa pentru noi şi nici pămîntul în care i-au îngropat nu este al nostru. Acest cimitir este chiar în una dintre păşunile pe care o cerem acum. Marii proprietari (străini) în chiar faţa comisiilor au numit reforma agrară «glumă» şi «bolşevism», iar cele spuse de noi au fost numite «sentimentalism». Grozavă durere. Răspunsul l-ar putea da «sentimentaliştii morţi pentru dreptate». Noi cerem lumină şi dreptate, chiar pe baze legale, chiar pe baza jertfelor reale sentimentale şi dacă acestea pot fi nesocotite atunci invocăm, barem dreptatea legală şi socială. Dacă am fost persecutaţi şi nedreptăţiţi la păduri şi ne-au fost răpiţi «munţii noştri care aur purtau» atunci cerem ca să ni se dea barem ce a mai rămas, barem munţii fără păduri, barem păşunea"[60].

În noiembrie 1926 delegaţii ţăranilor şi reprezentanţii moşierilor au fost chemaţi în faţa comisiei judeţene pentru a se pune capăt acestui conflict ce a durat ani de zile şi care a adus pagube ţăranilor. Ţăranii îşi reînoiesc cererea de a primi păşunea la care au dreptul conform Legii de reformă agrară. Moşierii şi cu această ocazie au căutat să demonstreze că ţăranii n-au dreptul la păşunea cerută şi că li s-a făcut o mare nedreptate prin exproprierea suprafeţelor în anii 1923—1926. Motivul principal invocat a fost că între timp comuna Topliţa a fost declarată oraş (1 ianuarie 1926) şi ca urmare nu va mai intra în prevederile Legilor agrare.

Şi de data aceasta comisia judeţeană a fost nehotărîtă, fiind influenţată de motivul invocat de moşieri, şi ca urmare a amînat pronunţarea hotărîrii pînă ce va primi răspuns de la Comitetul agrar în această problemă, precum şi aprobarea pentru transformarea unor terenuri din pădurea defrişată deja în păşuni. Răspunsul întîrzie să sosească şi ca urmare tensiunea şi nemulţumirile se menţin. Ba mai mult, organele agricole în loc să caute prin toate mijloacele a rezolva într-un fel acest conflict, a comunicat sătenilor că nu vor primi păşune, îndrumîndu-i „ca să-şi caute în altă parte", deoarece pe viitor sistemul arendărilor forţate va fi sistat. Li se aduce la cunoştinţă că începînd din primăvara anului 1927 nu vor mai avea voie să introducă vitele la păşunat în pădurile moşierilor. Se cere primăriei ca această dispoziţie să fie respectată şi să se facă „cunoscut şi locuitorilor ca să ştie din timp şi în caz de lipsă să fie în situaţia de a-şi arenda păşuni în altă parte". Populaţia a fost „atît de

[60] *Idem*, f. 25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

alarmată de grozăvia acestui abuz şi de ilegalitatea produsă" încît autorităţile au declarat că nu mai pot „purta răspunderea urmărilor reacţiunii poporului faţă de situaţia creată prin această hotărîre"[61].

Primarul comunei nu a publicat conţinutul adresei primite deoarece „ar fi provocat revolta populaţiei". Moşierii au speculat această greşeală a autorităţilor agrare, răspîndind în rîndul populaţiei zvonul că ţăranii nu vor primi păşune. Populaţia înfuriată „adunată în număr enorm" în faţa primăriei, cere conducătorilor comunei „să precizeze adevărul". Sub presiunea mulţimii, autorităţile comunale s-au deplasat la Bucureşti pentru a aduce „răspunsul de precizare". De asemenea, la 20 ianuarie 1927, primăria, în numele ţăranilor, cere Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, avînd în vedere că ocupaţia principală a acestora este creşterea vitelor „şi abia îşi poate cîştiga mămăliga (deci nici pîinea) zilnică", cere să li se acorde „păşunea necesară căci numai aceasta i-ar putea asigura pîinea necesară"[62]. Ţăranii au apelat la ajutorul Bucureştiului, deoarece au considerat pe bună dreptate că de aici le-a venit eliberarea naţională. „Aci s-a început opera pentru eliberarea noastră şi a moşiilor strămoşeşti, aci trebuie să aflăm perfecţionarea acestei opere şi la acest «sîn al mamei» trebuie să aflăm dreptatea şi ocrotirea părintească" — se arată într-o petiţie a ţăranilor din Topliţa[63].

Lupta ţărănimii n-a fost zadarnică, Comitetul agrar dispunînd în iulie 1928 transformarea în păşune comunală a unei suprafeţe de 6.500 jugăre pădure proprietatea Societăţii anonime pentru industria forestieră Reghin.

Ţăranii din Topliţa, aşa cum am arătat, au avut de înfruntat, deşi cauza lor era dreaptă, atitudinea ostilă a domeniului Bánffy care, în 1928, în speranţa că va reuşi să obţină în faţa instanţelor judecătoreşti ceea ce n-a obţinut în faţa instanţelor agrare, a chemat în judecată atît statul român cît şi oraşul Topliţa. A cerut tribunalului din Tîrgu Mureş ca să i se recunoască dreptul de proprietate asupra unei suprafeţe de 1352 jugăre pădure situată în hotarul Topliţei, ce a fost expropriată în 1927 prin hotărîrea Comitetului agrar.

Interesant ni se pare faptul că, în 1930, domeniul îşi schimbă complet atitudinea şi aceasta deoarece în condiţiile crizei economice nu-i convenea să cheltuiască sume importante în procesul purtat cu ţăranii, cu atît mai mult cu cît preţul pămîntului a scăzut simţitor. De asemenea, a mizat pe relaţiile pe care le avea în lumea politicienilor. „. . . Cum între timp schimbîndu-se regimul politic a venit la cîrma ţării guvernul d-lui Iuliu Maniu, guvern de la care ţara noastră aşteaptă cu drept cuvînt întronarea regimului de strictă legalitate, — se arată în memoriul înaintat Ministerului Agriculturii — avem onoarea a ruga pe d-l ministru să binevoiască să cerceteze şansele acestui proces şi a căuta calea pentru aranjarea acestei chestiuni în sensul principiului de legalitate şi echitate. Cu toate că sîntem absolut convinşi că noi vom cîştiga acest

[61] Arhivele Statului Tîrgu Mureş, fond citat, dos. 309/1927—1929, f. 2.
[62] Arhivele Statului Bucureşti, fond citat, dos. 47/1926, f. 5.
[63] *Idem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

proces în faţa justiţiei, considerăm de altă parte că procesul va fi de lungă durată, şi considerînd de altă parte că dorim să convieţuim cu Topliţa şi Idicel în perfectă bună înţelegere aşa ca pînă acum, declarăm că sîntem gata a aduce chiar un sacrificiu în interesul unei tranzacţiuni numai pentru a vedea cu un ceas mai curînd terminate toate litigiile noastre de expropriere şi de a ne vedea asigurată liniştită proprietatea moşiei ce ne-a mai rămas"[64]. Incorigibilă demagogie; guvernul liberal a făcut ilegalităţi, iar noul guvern va introduce regimul de strictă legalitate; cu toate că este convins că va cîştiga procesul, totuşi dînd dovadă de „mărinimie", este dispus a-şi retrage acţiunea înaintată tribunalului; este dispus să facă sacrificiu pentru a se termina mai repede procesul, dar în acelaşi timp recunoaşte că se teme ca să nu-şi piardă proprietăţile. Realitatea e, cum de altfel fără voia lui a recunoscut, teama de ţărani care în anul 1929 îşi intensifică lupta, teama că aceştia nu sînt dispuşi să renunţe la drepturile lor pentru care, în condiţii grele, au luptat ani de zile.

Că cele relatate în petiţia de mai sus au doar un caracter declarativ, demagogic, rezultă din partea finală a acesteia în care, pe un ton de fost stăpîn, cere să i se restituie suprafaţa de 1352 jugăre expropriată în folosul Topliţei care să fie obligată „a plăti în solidum, toate cheltuielile de proces, toate acestea în termen de 15 zile sub consecinţele legale şi a reintabula «dreptul de proprietate» a acestui teren"[65].

Cererii nu i s-a dat curs, deoarece autorităţile se temeau ca lupta ţăranilor să nu se transforme în adevărată răscoală, avînd în vedere avîntul revoluţionar din perioada 1929—1933. De asemenea, s-a avut în vedere că în această perioadă ţăranii au intrat cu forţa în pădurile şi păşunile exploatate de Societatea „Valea Mureşului". Cu toate că au fost ameninţaţi de către autorităţi cu „sancţiunile prevăzute în legea silvică" totuşi au refuzat să scoată vitele din păşunile respective. Ba mai mult, au refuzat să aplice în practică decizia Comitetului agrar conform căreia ţăranii din Topliţa nu aveau dreptul la terenul ocupat cu forţa, obligîndu-i să renunţe la aceste suprafeţe. Dintr-o declaraţie a primăriei Topliţa ce poartă data de 26 iulie 1932 rezultă că autorităţile locale „nu pot să se angajeze" a linişti pe ţărani care au declarat că nu vor părăsi păşunile ocupate chiar dacă s-ar interveni „cu forţa publică"[66].

Lupta topliţenilor pentru pămînt a continuat şi în perioada premergătoare celui de al doilei război mondial. Dintr-o adresă a Serviciului agricol Mureş din decembrie 1936, de exemplu, rezultă că ţăranii din Topliţa au intrat şi ocupat o bună parte din suprafeţele deţinute de diferiţi moşieri, fiind nemulţumiţi de modul cum se desfăşurau lucrările de măsurătoare şi delimitare. Inginerul însărcinat cu aceste lucrări „în mai multe rînduri a fost împiedicat în desăvîrşirea lucrărilor", fiind nevoit să apeleze la concursul jandarmilor[67].

---

[64] *Idem*, dos. 11/1927.
[65] *Idem*, f. 41.
[66] *Idem*, fond Reforma agrară din 1921, jud. Mureş, dos. 340/1932—1935, f. 86.
[67] *Idem*, dos. 640/1938—1939, f. 32.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aplicarea Legii de reformă agrară în aşezările judeţului Mureş, cu tot efectul pozitiv pe care l-a avut, a fost punctul de plecare a unui val de acţiuni din partea ţărănimii. Fireşte că în întreaga perioadă de înfăptuire a reformei agrare aceste acţiuni n-au avut o desfăşurare uniformă, lină şi liniară, ci au reprezentat un proces de dezvoltare a cărui tendinţă ascendentă, în unele perioade, şi-a croit drumul printre sinuozităţi şi obstacole. Aceste obstacole au izvorît nu numai din împotrivirea unor moşieri, dar şi din modul cum organele de aplicare a Legii de reformă agrară au înţeles, în unele cazuri, să respecte legalitatea, precum şi din faptul că această mare operă socială şi economică nu putea fi înfăptuită de la o zi la alta.

MOUVEMENTS DES PAYSANS DU DISTRICT MUREŞ ENTRE 1922—1940

(Résumé)

L'article évoque les troubles suscités parmi les paysans du département de Mureş entre 1922 et 1940 par l'application de la loi concernant la reforme agraire.

Aprés avoir mis en évidence les traits caractéristiques de l'agitation qui avait gagné le milieu rural l'auteur de l'étude insiste particulièrement, grâce à un grand nombre de documents d'arhives inedits, sur les actions combatives développées par les pysans vivant dans les entres peuple en nombre de plus de 60 de la Valée de Gurghiului et du bassin du Haut Mureş. Il va de soi que toutes ces actions ne se sont pas déroulées d'une manière uniforme, nette, rectiligne, mais ont connu des développements dont la tendance ascendante s'est parfois frayé chemin à travers beaucoup de méandres et d'obstacles. Ces derniers ne surgirent pas seulement á cause de la résistence apposée á l'expropriation des grands domaines pour le gros proprietaires terriens, mais aussi du fait qu'une oeuvre sociale et économique d'une telle ampleur que la réforme agraire de 1921 ne pouvait pas étre accomplie d'un jour à l'autre.

Par leur caractère, leur intensité et leur durée, les troubles qui agitérent les vilieux paysans du département de Mureş s'inscrivent d'une façon organique dans l'ensemble de la lutte meneé par les paysans de l'ancienne Roumanie pour la terre qu'ils travaillaient pour une vie meilleure, pour défendre les droits, qui leur étaient accordes par le loi de la réforme agraire de 1921.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DIN ISTORIA RELAŢIILOR CULTURALE ROMÂNO—MAGHIARE INSTITUŢIONALE ŞI PERSONALE ÎN PERIOADA 1933—1944 *

TURZAI MARIA,
SILVIA SIN,
OLOSZ KATALIN

În general după primul război mondial preocupările de organizare culturală s-au intensificat atît la noi cît şi în celelalte ţări. Munca intelectuală a fost solicitată să participe la refacerea lumii alături de cea fizică. În afirmarea îndreptăţirii la existenţă a fiecărui stat cultura îşi avea de spus propriul ei cuvînt. De aceea, cum bine observă Emanoil Bucuţa în articolul *O politică a culturii*, „Toate statele au început să lucreze la întărirea armăturii lor culturale, cele mari şi de tradiţii, prin reorganizări de servicii sau de aşezăminte şi prin alocare de mijloace bugetare, iar cele noi sau crescute teritorial, prin programe de lucru eroice . . ."[1]. În România după reorganizarea ministerială din 1929 funcţiona Direcţia Educaţiei Poporului în cadrul Ministerului Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale. În cadrul acestei Direcţii exista un Serviciu al Propagandei Culturale, un Serviciu al Spectacolelor şi unul al Educaţiei fizice şi turismului. Artele şi muzeele intrau în atribuţiile Ministerului Justiţiei. Încă din 1923 a luat fiinţă secţia română a P.E.N. — Clubului, iar în 1932 o subsecţie maghiară a acestei organizaţii culturale. Crearea în timpul guvernării Iorga (în aprilie 1931) a unui subsecretariat de stat cu problema naţionalităţilor conlocuitoare a stimulat colaborarea culturală, deoarece între scopurile acestui subsecretariat s-au numărat tocmai schimburile literare între revistele româneşti şi cele ale naţionalităţilor conlocuitoare, sprijinirea traducerilor, organizarea şezătorilor literare.

În perioada 1933—1944 relaţiile culturale româno-maghiare în cadrul instituţional cunosc o reînviorare datorită atît apariţiei unor noi forme instituţionale profilate în sensul acestor relaţii, cît şi datorită continuării şi adîncirii unor iniţiative şi eforturi manifestate în deceniul anterior.

---

* Studiul acesta face parte din lucrarea *Relaţii culturale româno-maghiare* din care în volumul VII al *Marisiei* s-a mai publicat un capitol.

[1] /Emanoil Bucuţa/, *O politică a culturii* în *Boabe de grîu*, IV (1933), p. 170.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Acest deceniu fusese marcat în parte, de tatonări în direcţia colaborării culturale româno-maghiare. Unele dintre aceste tatonări eşuaseră atunci, dar se acumulase totuşi o experienţă. De pildă, la Oradea, acest centru efervescent al relaţiilor culturale româno-maghiare, s-a încercat în 1923 înfiinţarea „Societăţii scriitorilor, artiştilor şi ziariştilor fără diferenţă de naţionalitate". Printre voinţele care „sudau prietenie pentru viitor" se afla bătrînul Szűcs Dezső şi tînărul M. G. Samarineanu. Societatea n-a putut vieţui. După cum remarca Samarineanu într-un articol: „Era prea de timpuriu născută. Nu ne cunoscusem"[2]. Pe lîngă acest motiv autorul îl menţionează şi pe cel al amestecului politicianismului „care ridică la suprafaţă tot «gozul» social şi care are tot interesul să asmute ura"[3].

Ceea ce n-a fost posibil în 1923 a devenit realizabil zece ani mai tîrziu, cînd de la Oradea au pornit fructuoase iniţiative pe care le vom discuta la timpul potrivit. Din mărturisirea lui Samarineanu rezultă însă că după 1930 se creaseră nişte condiţii favorabile intensificării colaborării culturale româno-maghiare.

Să vedem deocamdată care sînt tradiţiile de colaborare instituţională pe care deceniul 1930—1940 le continuă, ca pe o moştenire preţioasă a anilor imediat postbelici. În acest sens trebuie menţionat, în primul rînd, rolul important pe care l-a jucat Universitatea Populară de la Vălenii de Munte, care fusese întemeiată încă din 1908 de Nicolae Iorga, venerabil luptător pentru „înfrăţirea" prin cultură. Într-un reportaj publicat în *Napló* (Oradea, 22 iulie 1936), unul dintre participanţii la cursurile universităţii din vara acelui an evocă admirativ atmosfera propice culturii din micul oraş subcarpatic: „Pe drept se poate Iorga lăuda cu acest mic tîrguşor al văii Prahovei şi poate fi mîndră de el România. Aici totul este în slujba culturii, învăţării şi predării, fiecare a doua casă este şcoală, fiecare al doilea om este învăţător sau profesor". Autorul acestor observaţii, Turnowszky Sándor încearcă apoi în cuvinte entuziaste să prindă figura lui Iorga, acest „om minunat" cu „trăsăturile geniului, „supermannului". Ion Sân-Georgiu, cel care fusese însărcinat din 1922 cu direcţia de studii a cursurilor de la Vălenii de Munte, face o precizare extrem de preţioasă pentru problema ce ne interesează. Şi anume, arată că N. Iorga în alcătuirea programului de cursuri al universităţii „a ţinut seamă şi de importanţa pe care o poate avea sincera colaborare cu minorităţile etnice" şi că „Această colaborare odată hotărîtă, ea nu s-a redus numai la invitarea profesorilor şi studenţilor minoritari la Vălenii, la organizarea lecţiilor de limbă, literatură şi istorie românească, ci s-a completat şi prin lecţiile pe care învăţaţii saşi şi unguri le-au ţinut, în majoritatea cazurilor în româneşte, tratînd subiecte care aveau să informeze pe ascultătorii români despre literatura şi istoria saşilor şi a ungurilor din Ardeal"[4]. Acest spirit promovat la Vălenii de Munte a întrunit sufragiile intelec-

---

[2] M. G. Samarineanu, *Între maghiari şi români*, în *Familia*, s. III, II (1935), nr. 4 (iulie—august), p. 99.

[3] *Ibidem*.

[4] Ion Sân-Georgiu, *O cetate culturală: Vălenii de Munte*. 1908—1928, Vălenii de Munte, 1928, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tualilor maghiari şi saşi, după cum rezultă atît din numeroasa lor participare cît şi din ecourile favorabile în presă[5].

Una dintre figurile cele mai marcante ale intelectualităţii maghiare ardelene, Bitay Árpád a desfăşurat o prodigioasă activitate pentru apropierea română-maghiară atît în cadrul Universităţii Populare de la Văleni cît şi în afara ei. Profesorul Bitay Árpád care s-a bucurat de prietenia lui Nicolae Iorga a conferenţiat la Vălenii de Munte începînd din 1923. De atunci pînă la moartea sa (1937) anual a onorat prin prezenţa sa cursurile de vară ale universităţii. Numărul conferinţelor ţinute în această perioadă de savantul maghiar se ridică la cifra aproximativă de o sută. Proeminenta personalitate a lui Bitay Árpád, cunoscător a şaisprezece limbi, a lăsat o impresie memorabilă celor care l-au audiat la Vălenii de Munte. Se ştie că N. Iorga, pretindea cursurilor elevaţie ştiinţifică. Bitay Árpád a satisfăcut pe deplin această exigenţă, cu atît mai mult cu cît domeniul său de cercetare predilect l-au constituit tocmai relaţiile istorice, culturale româno-maghiare. Documentării profunde savantul maghiar i-a adăugat un deosebit farmec al expunerii, aşa încît alături de lecţiile ţinute de învăţatul cu renume european, pastorul Dr. Victor Roth din Sebeşul Săsesc, expunerile filo-românului Bitay Árpád, remarcă Ion Sân-Georgiu „Au rămas neuitate pentru acei care le-au ascultat"[6]. Bitay a oferit un caracter sistematic expunerilor sale pe teme de istorie, cultură şi literatură maghiară. De multe ori a ţinut seama în alegerea subiectelor de comemorările sau aniversările sărbătorite în cultura maghiară. Aşa de pildă, în 1925 cu ocazia sărbătoririi centenarului Academiei Maghiare şi-a axat ciclul de conferinţe pe teme din istoria acestei instituţii. În 1931 conferenţiază despre Kazinczy Ferenc de la a cărui moarte se. împliniseră o sută de ani. În 1933, comemorîndu-se patru sute de ani de la naşterea lui Báthory István, savantul maghiar a ţinut să puncteze evenimentul printr-un ciclu de conferinţe despre rolul istoric al principelui transilvan şi n-a scăpat prilejul de a sublinia legăturile trainice pe care le-a avut Báthory cu istoria românilor.

O trăsătură constantă a activităţii lui Bitay Árpád în cadrul Universităţii Populare a fost reliefarea confluenţelor, influenţelor şi paralelismelor care se pot desprinde din istoria, istoria literaturii şi culturii române şi maghiare privite în orizont european. În perioada la care ne referim, deci după 1930, Bitay Árpád a conferenţiat despre: Virág Benedek, despre dramaturgul Katona József şi despre Kisfaludy Károly în 1930, în 1931 despre scriitorul şi îndrumătorul cultural Kazinczy Ferenc, în 1932 despre clasicul literaturii maghiare Arany János, în 1933 despre principele Báthory István, în 1934 despre Szenczi Molnár Albert, figură proeminentă a literaturii protestante maghiare din secolul al XVII-lea şi

---

[5] f. a. *Magyar tárgyú előadások Iorga szabadegyetemén* (Conferinţe cu teme maghiare la Universitatea populară a lui Iorga), în *Erdélyi Múzeum* XL (1935), nr. 7—9, p. 297; Szász Árpád, *A vălenii szabadegyetem harminc esztendeje* (Treizeci de ani de la înfiinţarea Universităţii Populare de la Vălenii de Munte), în *Ellenzék* din 25 martie 1929, p. 9.

[6] Ion Sân-Georgiu, *op. cit.*, p. 18.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

despre capodopera lui Madách, editată tocmai în acest an la noi în tălmăcirea magistrală a lui Goga. Tot în 1934 Bitay a informat pe cursanţii de la Vălenii de Munte despre principalele evenimente editoriale din cultura maghiară şi anume: apariţia istoriei maghiare a lui Hóman-Szekfű, apariţia lexiconului de literatură universală editat de Dézsi şi Mészöly, lexicon la care Bitay contribuise cu o sută trei articole despre literatura română, şi apariţia istoriei literaturii maghiare în şapte volume, autor Pintér Lajos. În 1935 a evocat figura lui Rákóczi Ferenc al II-lea, a caracterizat poezia curuţilor, literatura maghiară din evul mediu, a conferenţiat, de asemenea, despre Báróczi Sándor şi despre curentul francez din literatura maghiară iluministă. În 1936 a dezbătut problema barocului în cultura maghiară, schiţînd activitatea polemică a lui Pázmány Péter, reprezentant de seamă al contrareformei. În anul 1937, (anul morţii sale petrecută la 2 decembrie) a prezentat la Vălenii de Munte figura lui Franz Liszt.

Preţuirea lui Nicolae Iorga faţă de Bitay Árpád s-a manifestat şi în faptul că i-a solicitat colaborarea în calitate de consilier pentru problemele naţionalităţilor conlocuitoare. La 31 aprilie 1931 Bitay Árpád a fost numit consilier la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, funcţionînd în această calitate timp de un an. De altfel preţuirea a fost reciprocă. Bitay Árpád a tradus din opera literară a lui N. Iorga piesa *Fatalitatea,* care în 2 ianuarie 1925 s-a jucat la Teatrul Maghiar din Cluj în premieră, în prezenţa savantului român. Stăpînind perfect limba română, Bitay a tradus din limba maghiară în limba română şi invers. În 1928 la Cluj a publicat un volum de tălmăciri din poeţi români intitulat *Műfordítások román költőkből.* Volumul conţine nume ca Iancu Văcărescu, Vlahuţă, Eminescu, Coşbuc, Şt. O. Iosif, N. Iorga, O. Goga, E. Isac, L. Blaga, V. Eftimiu, Al. Macedonski, I. Minulescu, Arghezi ş. a. Pe lîngă opere poetice, Bitay a tradus în limba maghiară şi proză din Agîrbiceanu, Brătescu-Voineşti, Delavrancea, Gîrleanu, Odobescu etc. Din literatura maghiară a tradus în româneşte din Szigligeti, din Herczeg Ferenc, din Jókai Mór, Mikszáth, Gárdonyi.

A reieşit, credem, chiar şi din sumara prezentare a activităţii lui Bitay Árpád, din unghiul temei noastre, aportul remarcabil al acestui cărturar la consolidarea relaţiilor de prietenie româno-maghiară şi la realizarea unei cunoaşteri reciproce reale, autentice a valorilor culturale. De aceea, pe drept cuvînt scria N. Iorga în 1937, după pierderea lui Bitay, că „a murit un om de bine". În acelaşi sens, comunicatul din ziarul *Curentul,* de pildă, subliniază că „Profesorul Bitay Árpád era deopotrivă stimat atît de români cît şi de străini, pentru caracterul său integru şi obiectivitatea sa excepţională". Tot în acelaşi comunicat se menţionează

---

[7] György Lajos, *Dr. Bitay Árpád életrajzi adatai és tudományos munkássága* (Biografia şi activitatea ştiinţifică a dr. Bitay Árpád), în *Erdélyi Múzeum,* XLIII (1938), nr. 3, pp. 185—202.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

că „la înmormîntare a luat parte un public imens fără deosebire de naţionalitate . . .“[8].

După moartea lui Bitay Árpád locul său la Vălenii de Munte este luat de Pálffy Endre, profesor la colegiul „Bethlen“ din Aiud, invitat de N. Iorga, să conferenţieze în permanenţă, începînd din 1938. Pálffy Endre se preocupă de tratarea comparativă a literaturilor română şi maghiară, selectînd mari autori surprinşi în specificitatea lor, dar şi în lumina posibilelor apropieri, comparaţii. Astfel în vara anului 1938 l-a prezentat pe Madách Imre şi Mihai Eminescu, iar în vara anului următor pe Liviu Rebreanu şi Móricz Zsigmond. Această din urmă comunicare a fost prilejuită de alegerea lui Rebreanu ca membru al Academiei Române. Dacă în prelegerea despre Madách şi Eminescu autorul insista asupra motivului *vanitas vanitatum,* în cea despre Rebreanu — Móricz Zsigmond a relevat caracterul popular al realismului lor, credinţa în izbînda efortului uman şi contradicţia dintre forţa vocaţiei lor şi impedimentele mediului înconjurător.

Dintre românii care au conferenţiat la Vălenii de Munte despre relaţiile dintre cultura română şi cea maghiară amintim pe Avram P. Todor, cărturar erudit, invitat de N. Iorga în 1930. Avram P. Todor a predat o perioadă limba şi literatura maghiară la Universitatea bucureşteană. Despre cursul său de gramatică ţinut aici au scris, apreciindu-l, Gáldi László, Valentiny Antal[10]. Între anii 1930—1939 Avram P. Todor a ţinut la Vălenii de Munte prelegeri despre[11]: opere româneşti traduse în maghiară; Petőfi Sándor, Ady Endre; teme comune în folclorul românesc şi unguresc; relaţii româno-maghiare în trecut şi prezent; teme româneşti în poezia lui Barcsay Ábrahám; romancierul maghiar Jósika Miklós şi românii; balada maghiară; Mihai Eminescu în literatura maghiară; românii în operele clasicilor maghiari. După cum se poate remarca din enumerarea temelor, Avram P. Todor a prezentat la Vălenii de Munte rodul strădaniilor sale de ani îndelungaţi. Asupra lui Petőfi şi Ady s-a aplecat nu numai cu pasiunea cercetătorului, ci şi a traducătorului inspirat. Cît priveşte relaţiile româno-maghiare în trecut, adunase date preţioase în perioada muncii sale ca funcţionar la Biblioteca Academiei, cînd a dat un ajutor preţios lui Veress Endre la elaborarea *Bibliografiei româno-ungare.* Colaborarea celor doi cărturari şi prietenia lor se reflectă în cele patru sute de scrisori aflate în posesia lui Avram P. Todor.

Vălenii de Munte a devenit în cursul celor trei decenii de existenţă ceea ce fusese proiectat să fie în concepţia lui Nicolae Iorga, o universitate a prieteniei pe la care s-au perindat, pe lîngă conferenţiari, nume-

---

[8] *Moartea profesorului Bitay Árpád din Alba Iulia,* în *Curentul* X (1937), nr. 3541 (8 decembrie), p. 2.

[9] Dorin D., *Magyar tanár előadása Vălenii de Munteban Liviu Rebreanu és Móricz Zsigmond regényeiről* (Conferinţa unui profesor maghiar la Vălenii de Munte despre romanele lui Liviu Rebreanu şi Móricz Zsigmond), în *Ellenzék* din 18 august 1939, p. 6.

[10] v. Beke György, *Tolmács nélkül. Interjú 56 íróval a magyar—román irodalmi kapcsolatokról,* Bukarest, 1972, p. 75.

[11] *Ibidem,* p. 78.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

roşi alţi participanţi. Dacă amintim că dintre intelectualii maghiari prezenţi de-a lungul anilor la cursurile de vară ale Universităţii, cifra participanţilor se ridică la circa 1500, faptul este, credem, edificator pentru caracterul într-adevăr popular al acestei citadele a ştiinţei.

Dacă la Vălenii de Munte în perioada 1930—1940 se continua o tradiţie, în cadrul P.E.N.-Clubului român despre o activitate reală de colaborare culturală româno-maghiară se poate vorbi după 1930, şi mai precis după 1932 cînd s-a înfiinţat subsecţia maghiară a P.E.N.-Clubului român. La şedinţa de constituire a subsecţiei maghiare au fost prezenţi preşedintele P.E.N.-Clubului român, Victor Eftimiu, secretarul-şef Emanoil Bucuţa şi Ion Breazu. Ca preşedinte al subsecţiei maghiare a fost ales Bánffy Miklós.

În ce priveşte rostul P.E.N.-Clubului iată ce scria în 1934 secretarul-şef al secţiei române, Emanoil Bucuţa: „P.E.N.-Clubul are rostul, între propriile lui hotare, să facă în folosul conlocuitorilor, cînd ei sunt de altă limbă şi cultură, ceea ce urmăreşte să ajungă în lumea fără hotare a scriitorilor de pretutindeni“[12]. În continuare Bucuţa caracterizează subsecţia maghiară a P.E.N.-Clubului, cu sediul la Cluj ca „întîia formă de colaborare, sinceră şi efectivă, între scriitorii români şi unguri“. Întîiul pas în activitate a fost un ciclu de conferinţe iniţiat de subsecţia maghiară în toamna anului 1933 la Cluj. Ciclul a fost înaugurat în 7 octombrie 1933 în prezenţa lui Emanoil Bucuţa la Clubul Ziariştilor în Cluj prin „conferinţa extrem de bogată în amănunte“, „plină de documente“. a profesorului Bitay Árpád care a vorbit despre relaţiile româno-maghiare în trecut. În sala Clubului Ziariştilor au fost prezenţi la debutul acestei acţiuni cca o sută de auditori, scriitori şi redactori ai presei maghiare şi române din Cluj. Din partea intelectualităţii române au mai participat pe lîngă Bucuţa, Ion Chinezu, Ion Breazu, Ilie Dăianu. Cuvîntul introductiv a fost rostit de Bánffy Miklós. I-a răspuns Emanoil Bucuţa din partea secţiei centrale a P.E.N.-Clubului. În cadrul acestui ciclu s-au mai ţinut următoarele conferinţe: Gyalui Farkas a vorbit despre Caragiale; Kabdebó Erna, profesoară la Tîrgu Mureş a vorbit despre *Muza lui Eminescu*. Conform impresiilor lui Ilie Dăianu, conferinţa aceasta a fost deosebit de reuşită. Conferenţiara a expus liber, citînd „în rostire fără greş versuri sonore din Eminescu“ pe care apoi le-a dat în traducerea maghiară a lui Kádár, Berde Mária, Kibédi[13]. Jancsó Elemér a prezentat raporturile lui Ady cu românii într-o expunere „foarte interesantă prin concepţie“. Autorul a insistat asupra luptei democratice a lui Ady pentru buna înţelegere dintre români şi unguri, asupra prieteniei cu Goga. Kováts József, un tînăr ziarist „cu frumoasă pregătire“ a făcut o incursiune în istoria teatrului românesc în Ardeal, începînd cu primele începuturi de pe vremea Vlădicului Grigore Maior de la Blaj, axîndu-se apoi pe popasul lui *Matei Millo la Cluj*.

---

[12] Emanoil Bucuţa, *P.E.N. — Clubul român*, în *Boabe de Grîu*, V (1934), nr. 5, p. 298.

[13] Idem, *Conferinţele P.E.N. — Clubului din Cluj*, în *Boabe de grîu*, IV (1933), p. 759.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dintr-o notă semnată de Ion Chinezu în *Gînd românesc* (Nr. 6/1933) rezultă că mai erau programaţi să conferenţieze în cadrul acestui ciclu, inaugurat la 7 octombrie 1933, Dsida Jenő despre Ady în româneşte, iar Kós Károly despre influenţele reciproce în arta populară română şi maghiară. În raportul lui Ilie Dăianu publicat în *Boabe de grîu* IV (1933) referitor la acest ciclu de conferinţe nu sînt menţionate însă cele două participări.

Tot în cadrul P.E.N.-Clubului s-a hotărît un schimb cultural de traduceri, propunîndu-se editarea în româneşte a operelor a zece literaţi maghiari ardeleni, urmînd să se procedeze similar şi din partea subsecţiei maghiare a P.E.N.-Clubului. Emanoil Bucuţa intervenise pe lîngă guvernul român pentru înfăptuirea acestei acţiuni. În 1934 se spune într-o notă[14] că guvernul român „în curînd va edita operele a zece literaţi unguri ardeleni". Din acest proiect nu s-a realizat totuşi decît traducerea de Ilie Dăianu a romanului lui Nyírő József, *În jugul Domnului*, publicat în fascicole în revista *Boabe de grîu* şi în volum în 1934. Era pe punctul de a apare, tot în cadrul acestei acţiuni editoriale a P.E.N.-Clubului, o antologie a poeţilor maghiari moderni transilvăneni tălmăciţi de Octavian Şireagu. Şireagu alcătuise antologia la cererea lui Victor Eftimiu, selectînd texte poetice din optsprezece lirici maghiari din generaţia vîrstnică şi cea tînără. Solicitat de V. Eftimiu în octombrie 1936 la acestă muncă, Şireagu avea antologia definitivată în primăvara lui 1937. În interviul pe care Şireagu l-a acordat lui Szabó Lajos, publicat în *Ellenzék* în 14 martie 1937 se spunea că antologia va apare peste cîteva săptămîni. Datorită situaţiei politice lui Eftimiu nu i-a reuşit însă această acţiune întreprinsă şi aproape înfăptuită.

Subsecţia maghiară a P.E.N.-Clubului a răspuns, în cadrul acestui schimb cultural, prin editarea în 1934 a cinci volume cu selecţiuni din dramaturgia românească. Aceste volume au apărut sub titlul comun *Román drámaírók könyvtára öt kötetben (Biblioteca dramaturgilor români în cinci volume)* la editura helikonistă „Erdélyi Szépmíves Céh" în 1934 şi tot în acelaşi an la editura „Révai" la Budapesta. Cele cinci piese traduse sînt: *O scrisoare pierdută* de I. L. Caragiale, *Meşterul Manole* de O. Goga, *Prometeu* de V. Eftimiu, *Manechinul sentimental* de I. Minulescu şi *Molima* de I. M. Sadoveanu. Toate sînt traduceri ale lui Kádár Imre efectuate de-a lungul anilor pentru necesităţile Teatrului maghiar din Cluj. Toate aceste piese fuseseră jucate pe scena acestui teatru, respectiv în 1922, în 1930, în 1921, în 1926 şi în 1931. Deşi nu face parte din acţiunile P.E.N.-Clubului, amintim totuşi aici de editarea lucrărilor erudite ale savantului Veress Endre. Le amintim aici, deoarece este vorba tot de întreprinderi editoriale care privesc relaţiile culturale româno-maghiare. „Lucrările d-lui Veress, se spune într-o cronică, au găsit un sprijin atît de binevoitor din partea institutelor noastre de cultură"[15]. Este

---

[14] f. a., *Marosvécsi napok (Zilele din Brîncoveneşti)*, în *Erdélyi Helikon*, VII (1934), nr. VII, p. 555.

[15] Cronicar, *Bibliografia româno-maghiară*, în *Societatea de mîine*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vorba de Academia Română şi Fundaţiile regale. Datorită lor în editura Fundaţiilor au apărut în excelente condiţii tipografice patru volume de documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi a Ţării Româneşti şi în cursul anilor 1931—1932 vasta *Bibliografie româno-ungară* care cuprinde „Românii în literatura ungară şi Ungurii în literatura română". Primul volum cuprinde perioada 1743—1780, iar al doilea îl continuă pe primul pînă la 1840. Într-un articol entuziast[16] Emanoil Bucuţa îşi exprimă preţuirea pentru fapta de cultură a lui Veress Endre, citînd pe eruditul maghiar pentru a împărtăşi ţelul muncii sale şi cîteva aspecte din elaborarea ei. Veress Endre crescuse la Bucureşti, lucrase apoi la Cluj la Muzeul ardelean şi în tot acest timp îşi sporise informaţiile privitoare la cultura „acestor două popoare, care vieţuiau de veacuri unul lîngă altul, fără să se fi cunoscut şi înţeles îndestul"[17].

Pe lîngă acţiunile centrale de colaborare culturală în perioada 1930—1940 au fost lansate iniţiative de acest gen şi din alte colţuri ale ţării. Aminteam în introducerea la acest capitol că Oradea este un punct foarte viu în lupta pentru apropierea româno-maghiară. Se ştie că în 1922, ca ecou al asociaţiei internaţionaliste *Clarté* a lui Barbusse, la Oradea s-a editat revista bilingvă *Aurora*. Revista *Cele trei Crişuri* sprijinea, de asemenea, procesul de colaborare culturală româno-maghiară. Unul dintre redactorii ei, George A. Petre a dat la iveală în 1930 frumoase traduceri din Ady în volumul *Sînge şi aur*. Am menţionat apoi că în 1923 luase fiinţă efemera „Societate a scriitorilor, artiştilor şi ziariştilor fără diferenţă de naţionalitate". Aceste acţiuni precum şi altele au netezit terenul viitoarelor încercări de mai mare viabilitate. Una dintre acestea a fost ancheta *Familiei* publicată în numerele 5—6, 7—8, 9—10 în 1935. Ea se integra de altfel unui program concret de măsuri menite a realiza cunoaşterea şi aprecierea prin cultură. „Curentul" de apropiere de la Oradea, cum îl numeşte redactorul *Familiei*, *M. G.* Samarineanu a fost stimulat de „o simplă scîntee azvîrlită în jurul propunerii ca dl. Octavian Goga să fie ales în societatea Kisfaludy de la Budapesta"[18]. Gestul societăţii literare budapestane a fost aplaudat apoi de unii cum ar fi scriitorul Zilahy Lajos, contestat de alţii ca Radó Péter; „În general discuţia era acceptată. Şi din ea reapăru ideea înţelegerii şi apropierii... Noi o reluăm" zice Samarineanu[19]. În august 1935 grupul de scriitori din jurul revistei *Familia* a avut o primă întîlnire cu cîţiva scriitori maghiari orădeni şi clujeni, luîndu-se în discuţie „posibilitatea unei înţelegeri româno-maghiare pe tărîm cultural". Întîlnirea s-a desfăşurat în grădina Cercului Ziariştilor la Oradea. Toţi scriitorii prezenţi acolo au fost de acord că posibilitatea colaborării culturale poate deveni o realitate. Participanţii la acest preambul al acţiunilor ulterioare de la Oradea au subliniat, de asemenea, consecinţele favorabile ale apropierii prin cultură: „Cultura

---

[16] Emanoil Bucuţa, *Cartea ardeleană*, în *România literară*, 1932, nr. 25, p. 1—2.
[17] *Ibidem*, p. 1.
[18] M. G. Samarineanu, *Între maghiari şi români*, în *Familia*, s. III, II (1935), nr. 4 (iulie-august), p. 100.
[19] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ar profita de pe urmele acestei înţelegeri (. . .) Apoi, examinînd şi înrîurirea pe care această înţelegere ar avea-o asupra rosturilor politice ale ambelor state, n-am găsit-o tocmai dăunătoare. În loc de ură clocotitoare şi stearpă, prietenie calmă însă creatoare; în loc de a ne pîndi la cotituri ca să ne lovim, strîngere înţelegătoare de mînă la fiecare întîlnire şi stimulare la muncă pentru fructificarea gîndului"[20]. La întrunirea de la Oradea din august 1935 s-a constituit un birou de acţiune „pentru apropiere" format din Tiberiu Moşoiu, primarul oraşului care a dat un substanţial sprijin nu numai moral, ci şi material acţiunilor *Familiei,* apoi scriitorii Tabéry Géza şi M. G. Samarineanu, ca secretari. Tot atunci s-a decis consultarea părerii unui număr mai mare de scriitori „din toate generaţiile şi de toate nuanţele" de la noi din ţară, români şi maghiari precum şi din Ungaria. În acest scop s-a întreprins amintita anchetă. Biroul „apropierii" a preconizat totodată o întîlnire a scriitorilor români şi maghiari la Oradea şi Stîna de Vale, întîlnire care trebuia să fie urmată de o grandioasă şezătoare literară unde să se citească operele traduse ale fiecăruia. Data de 13 octombrie 1935 fixată iniţial a fost amînată pe 29 decembrie acelaşi an, pentru ca apoi să se transfere acţiunea pentru anul 1936. Samarineanu explică tergiversarea astfel: „Eram în plină muncă de organizare. Apoi nu aveam încă aderenţa. De aceea primul termen a trebuit să fie amînat. Şi cel de al doilea. Necesită muncă extraordinară pregătirea unei astfel de întîlniri. De aceea am amînat data pentru mai tîrziu cînd vom da întîlnirii o amploare şi un fast deosebit"[21]. Dar întîlnirea n-a mai avut de fapt loc nici în 1936, nici mai tîrziu. La întîlnirea neînfăptuită urma să participe cîte 20—25 de scriitori din cei mai valoroşi ai fiecărei naţiuni, să se cunoască şi să desemneze opere din fiecare literatură, respectiv română şi maghiară, demne a fi traduse. Revista *Familia* îşi luase angajamentul, arată Samarineanu într-o notă, *(Familia* nr. 10/1937, p. 100) să editeze anual cîte zece volume de traducere şi se trata cu o casă de editură din Budapesta să procedeze similar faţă de literatura română. Dar, mărturiseşte cu amărăciune redactorul *Familiei* în această notă, „s-au găsit neînţelegeri în rîndul suspuşilor noştri care au zădărnicit acest admirabil efort". Să mai adăugăm că între străduinţele orădenilor figurează şi instituirea de către municipalitatea oraşului a unui premiu de 25.000 lei pentru lucrarea literară cea mai bună, cu caracter de înţelegere româno-maghiară.

Revenind la ancheta găzduită de *Familia* precizăm că ea a lansat următoarele întrebări: 1. Credeţi posibilă o colaborare culturală româno-maghiară? 2. Dacă da, cum vedeţi Dvs. această colaborare? Ce eforturi trebuie şi într-o parte şi în cealaltă? 3. Cultura ambelor popoare poate forma piedestal suficient pentru ridicarea marelui monument al înţelegerii? 4. Poate contracara scriitorul cu scrisul său, acţiunea de dezbinare pe care, conştient sau inconştient o desfăşoară politicianul? 5. Ce credeţi

---

[20] M. G. Samarineanu, *Ne putem înţelege noi şi ungurii,* în *Familia,* s. III, III (1936), nr. 1 (ianuarie), p. 97.

[21] *Ibidem,* p. 98.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de curentul de apropiere pornit la Oradea de revista *Familia*? Au răspuns la acest chestionar următorii scriitori: Zilahy Lajos, Benedek Marcell, Babits Mihály, Márai Sándor, Berde Mária, Ligeti Ernő, Molter Károly, Germanus Gyula, Tabéry Géza, Markovits Rodion, Kádár Imre, Szemlér Ferenc din partea ungurilor și Mihail Sadoveanu, Lucian Blaga, Camil Petrescu, Corneliu Moldovan, Victor Eftimiu, Caton Theodorian, Romulus Dianu, M. G. Vlădescu, Pompiliu Constantinescu, Octav Șuluțiu, Cezar Petrescu și Petru Comarnescu din partea scriitorilor români.

Participanții la anchetă își exprimă în unanimitate adeziunea lor sinceră și completă la sprijinul acțiunii pornite de revista *Familia*. Cîteva idei care străbat ancheta merită a fi punctate în continuare. În primul rînd se degajă din mulțimea răspunsurilor conștiința responsabilității scriitorului pentru destinul poporului său, al popoarelor învecinate și al umanității întregi. Într-un context de psihoză războinică deja (1935), scriitorii consideră ca imperios necesar „a propovădui adevărul vieții civice, în locul minciunii morții eroice" cum scrie Zilahy Lajos. Berde Mária îi numește pe scriitori „exponenții responsabili și conștienți ai spiritului".

Majoritatea scriitorilor se declară încrezători în eficiența culturii în lupta împotriva dezbinărilor șovine promovate de politicieni. Iată ce mărturisește Sadoveanu: „Dacă o asemenea acțiune culturală e serioasă și sinceră, ea va putea fi durabilă și va putea deci constitui rezistența împotriva politicienilor, spiritul împotriva intereselor trecătoare". În consens cu Sadoveanu, Babits Mihály accentuează ca scriitorii înșiși să fie de bună credință, condiție sine qua non a eficienței colaborării culturale: „. . . Scriitorii pot să facă mult. Îndeosebi dacă există în ei înșiși posibilitatea simțirii și gîndirii comune care se opune la toate sugestiile dezbinătoare". Benedek Marcell consideră că literatura și școala sînt direct implicate și răspunzătoare pentru educarea unui public „care nu vede motiv de înstrăinare, de nepăsare sau chiar de ură în simplul fapt al deosebirii naționale".

Mai mulți scriitori văd în conviețuirea țăranilor și muncitorilor români și maghiari în Transilvania o pildă de urmat pentru toți propovăduitorii umanismului, deci și pentru intelectualii animați de o asemenea concepție. Victor Eftimiu remarcă în răspunsul său: „Mulțimile s-ar înțelege între ele și-ar trăi foarte bine, dacă n-ar fi agitatorii care, din interese personale, alterînd sentimentul de patriotism și naționalitate, îl transformă în șovinism și ridică obstacole permanente, intimidînd pe solii apropierei neamurilor menite să trăiască multe veacuri în bună vecinătate". Berde Mária subliniază asemănător că opera intelectualilor a fost precedată de schimbul cultural realizat de veacuri în sînul maselor populare: „Apropierii culturale româno-maghiare i s-a creat un drum drept de către păturile mai de jos ale celor două popoare".

Pe lîngă raportarea la spiritul popular se face o altă raportare, frecventă de-a lungul anchetei, la spiritul european. Cultura română și maghiară sînt privite ca părți ale marii culturi europene, hrănite de ea, contribuind ele însele la îmbogățirea tezaurului spiritual al continentului nostru. Cităm din răspunsul lui Szemlér Ferenc: „Cu toate deosebirile

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

între ele, ambele aceste popoare sunt purtătoarele aceluiaşi spirit european".

În sfîrşit, mulţi scriitori se pronunţă pentru concretizarea eforturilor de cunoaştere reciprocă, pentru trecerea de la vorbe la fapte: „Deci muncă practică, nu vorbe şi congrese", remarca Octav Şuluţiu. Printre căile concrete ale colaborării se propun traducerile, în primul rînd, apoi reflectarea critică reciprocă a fenomenelor culturale române şi maghiare. Propuneri mai speciale fac Pompiliu Constantinescu: „redactarea în româneşte de către intelectualii maghiari a unei reviste din care să putem lua cunoştinţă de năzuinţele, de opiniile, de sentimentele şi stările de fapt ale maghiarimei". Criticul bucureştean vedea utilă o asemenea publicaţie pentru intelectualii români care nu posedau limba maghiară. Petru Comarnescu se declară pentru „tipărirea unei reviste în ambele limbi şi constituirea unei asociaţii care să valorifice creaţiunile româneşti şi maghiare". Octav Şuluţiu pledează pentru „întrunirea cel puţin de două ori pe an, o dată în Ungaria şi o dată în România a scriitorilor dispuşi să colaboreze" şi pentru „întemeierea unei asociaţii a scriitorilor români şi maghiari dispuşi să colaboreze şi care ar avea sedii în ambele ţări, s-ar îngriji de traduceri, de răspîndirea lor, de articole, de vizite şi eventual de conferinţe ţinute de scriitori în ţara vecină".

Precipitarea evenimentelor politice a împiedicat materializarea integrală a acestor proiecte. O evoluţie istorică nefastă a adeverit cele afirmate de Camil Petrescu în textul răspunsului său la ancheta *Familiei:* „Toate emoţiile culturale comune nu vor putea împiedica un viitor război româno-maghiar, dacă evoluţia politică îl va impune . . .".

O a doua anchetă la care ne vom referi în continuare s-a întreprins în acelaşi an 1935, iulie-august (21, 28 iulie, 4, 11, 18 august) la Cluj de către ziarul *Ellenzék* printre profesorii şi studenţii cu funcţii de răspundere ai universităţii clujene. Ancheta solicita opinia acestora despre modul în care s-au încadrat studenţii maghiari la universitatea românească. Întrebările formulate au fost următoarele: 1. Cum fac faţă sarcinilor studenţii maghiari? 2. Care este relaţia dintre studenţii români şi cei maghiari? 3. Care este obligaţia studenţilor maghiari faţă de naţionalitatea lor şi faţă de stat? 4. Cum văd viitorul studenţilor maghiari în ceea ce priveşte angajarea în instituţii de stat? 5. Care este diferenţa dintre generaţia maghiară veche şi cea nouă? Au răspuns la anchetă Horia Ştefănescu Goangă, rectorul universităţii, Nicolae Drăganu, decanul Facultăţii de filologie, Constantin Marinescu, profesor de literatură universală la filologie, Ioan Lupaş, profesorul de istoria României la filologie, Romul Boila, decanul Facultăţii de drept, I. C. Cătuneanu, profesorul de drept roman, Victor Stanciu, decanul Facultăţii de ştiinţe naturale, Alexandru Maior, profesor de fizică teoretică, Iuliu Haţieganu, directorul clinicilor, Dumitru Michail, decanul Facultăţii de medicină, Virgil Minescu, preşedintele cercului ştiinţific studenţesc la filologie, Tiberiu Cipău, preşedintele cercului ştiinţific studenţesc de la medicină, Teofil Vescan, preşedintele cercului ştiinţific studenţesc de matematică şi fizică, Tiberiu Rebreanu, redactorul revistei studenţimii române *Noi.*

Din răspunsurile date chestionarului anchetei rezultă că studenţii

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

maghiari reuşeau să facă faţă exigenţelor universitare cu rezultate bune. Mulţi dintre ei posedau limba română, unii o cunoşteau foarte bine, iar cei care aveau dificultăţi de limbă se străduiau să le depăşească. În privinţa relaţiei dintre studenţii români şi cei maghiari în anchetă se arată că domina o atmosferă de colegialitate şi colaborare cîştigată datorită muncii în acelaşi cadru instituţional. În schimb în afara universităţii studenţii români şi cei maghiari se organizau separat. Tineretul maghiar era el însuşi scindat în funcţie de confesiuni. Existau prietenii între studenţi români şi maghiari, dar nu se putea vorbi de o colaborare mai strînsă dintre mişcările studenţeşti româneşti şi maghiare.

În privinţa obligaţiilor studenţilor maghiari faţă de naţionalitatea maghiară şi faţă de statul românesc, răspunsurile subliniază două laturi esenţiale: pe de-o parte, ca cetăţeni ai României, studenţii maghiari aveau datoria de a servi cu tot devotamentul statul şi patria care îi educa, îi instruia, iar pe de altă parte, ca fii ai naţionalităţii maghiare aveau misiunea să slujească dezvoltarea şi înflorirea culturii şi ştiinţei maghiare din România. În dubla lor calitate de cetăţeni români şi fii ai naţionalităţii maghiare, se subliniază în anchetă, mai aveau şi o altă sarcină, şi anume aceea de „a construi podul" dintre cultura românească şi cea maghiară, deci de a servi apropierii prin cultură. Dubla lor formaţie spirituală îi recomanda pentru îndeplinirea acestei sarcini.

În legătură cu angajarea studenţilor după absolvirea facultăţilor sînt evidenţiate piedicile care le stăteau în cale. Teoretic studenţii maghiari puteau beneficia de posturi în instituţii de stat, dar, după cum arată rectorul universităţii „valurile extremiste actuale par să contrazică acestui principiu. Ele însă nu reprezintă atitudinea definitivă a românilor, de fapt «numerus valachicus»-ul este doar programul unui singur partid politic"[22]. În acest sens s-au pronunţat şi alţi participanţi la anchetă, menţionînd totodată posibilitatea tinerilor intelectuali maghiari de a se angaja la instituţiile naţionalităţii maghiare, la instituţii confesionale. De asemenea se precizează faptul că şi studenţii români au dificultăţi de plasare din cauza sporirii şomajului intelectual.

Răspunsurile date la a cincea întrebare exprimă încrederea în noua generaţie de intelectuali maghiari, considerată ca avînd o viziune mai realistă şi mai limpede asupra problemelor vieţii. Iată ce afirma profesorul Iuliu Haţieganu: „noua generaţie este clarvăzătoare, conştientă şi cu o mentalitate realistă. Problemele economice şi culturale din Transilvania sînt văzute dintr-un unghi de vedere foarte corect de către gruparea *Erdélyi Fiatalok*. Căci într-adevăr numai apropierea statului şi a celor trei naţiuni înfrăţite şi munca lor comună poate să făurească o viaţă paşnică şi mulţumită în Transilvania"[23].

În concluziile anchetei, autorul ei, Szabó Lajos, sublinia că era necesară adîncirea colaborării între studenţii români şi cei maghiari, că ge-

---

[22] Szabó Lajos, *A magyar főiskolai diákság román tükörben* (Studenţimea maghiară în oglindă românească), în *Ellenzék*, 21 iulie, 1935, p. 6.

[23] Idem, *A magyar főiskolai diákság román tükörben*, în *Ellenzék* din 4 august, 1935, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

neraţia tînără de intelectuali, înzestrată cu un dublu profil cultural, trebuia să militeze consecvent pentru apropierea culturală româno-maghiară, cu atît mai mult cu cît tînăra generaţie intelectuală românească cunoştea mai puţin decît generaţia vîrstnică aspectele culturii maghiare.

Gruparea „Helikonului ardelean" alături de instituţiile menţionate pînă aici şi-a avut rolul ei la capitolul raporturi culturale româno-maghiare. Comunitatea helikonistă a luat naştere în 1926, iar din 1928 a editat revista *Erdélyi Helikon*. Gruparea dispunea de asemenea de o editură numită „Erdélyi Szépmíves Céh" care la expoziţia cărţii din sala Dalles în 1935 a obţinut un succes remarcabil cu exponatele sale. Dar nu anul 1935 marchează prima ieşire a helikoniştilor la Bucureşti, ci anul 1928 cînd comunitatea a susţinut o serată literară onorată de prezenţa scriitorilor români, dintre care amintim pe Liviu Rebreanu şi Victor Eftimiu. Scriitorii maghiari descinseseră în Capitală la invitaţia Societăţii Scriitorilor Români. La rîndul lor, helikoniştii primesc, la întîlnirile lor din vara fiecărui an, la castelul baronului Kemény de la Brîncoveneşti, oaspeţi români cum ar fi Emanoil Bucuţa, Eugen Jebeleanu ş. a. Emanoil Bucuţa, ca reprezentant al P.E.N.-Clubului participa frecvent la aceste întîlniri, publicînd apoi sugestive reportaje, cum ar fi acela intitulat *Castelul cu poeţi* (în *România literară*, 27 august, 1932). Bucuţa ne-a lăsat expresive evocări ale ambianţei helikoniste şi portrete ale unor membri fondatori, dintre care cel al lui Bánffy Miklós[24], care are ceva din decadenţa rafinată a eroilor lui Mateiu Caragiale. Helikonul a inclus de la început în programul său de lucru acţiuni de colaborare culturală. Scriind despre revista grupării cu ocazia împlinirii a opt ani de la apariţia ei, Eugen Jebeleanu apreciază că publicaţia se ocupă perseverent „de tot ceea ce i se pare că este mai interesant ca fenomen de creaţie literară românească şi de toate problemele spirituale, care se ridică, pentru o cît mai profundă înţelegere româno-maghiară"[25].

Festivalurile literare, şezătorile literar-artistice, cercurile culturale, care au activat în această perioadă au înmănuncheat nu o dată forţe intelectuale române şi maghiare.

În toamna anului 1937 la Budapesta societatea literară „La Fontaine" a organizat un festival Eminescu în sala festivă a Academiei Maghiare. Trebuie să subliniem că şi în Transilvania traducătorii maghiari şi-au încercat talentul în acelaşi timp în tălmăcirea operei eminesciene, înregistrîndu-se chiar performanţe (v. *Glossa* în traducerea lui Dsida Jenő). Berde Mária, Dsida Jenő, Kibédi S., Pater Erwin, iată cîteva nume de inspiraţi traducători din Eminescu. Apreciata romancieră Berde Mária a tradus *Luceafărul* lui Eminescu, făcînd apoi să răsune în limba română armoniile acestui poem sub cupola Academiei Maghiare. Vrem să spunem aşadar că societatea „La Fontaine" a colaborat cu scriitori maghiari din Transilvania, mai precis cu Berde Mária, în organizarea acestui eve-

---

[24] /Emanoil Bucuţa/, *Helikonul ardelean*, în *Boabe de grîu*, IV (1933) pp. 186—187.

[25] Eugen Jebeleanu, *Erdélyi Helikon* în *Azi* IV (1935), nr. 1 (aprilie), p. 1596.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

niment literar-artistic. Gestul literaţilor budapestani fusese stimulat de un festival Eminescu de oarecare amploare care avusese loc la Oradea. La Budapesta profesorul Gáldi L. ţinu o conferinţă despre viaţa şi opera lui Eminescu, apoi artista Eőry Katalin de la Naţionalul budapestan a recitat *Luceafărul,* iar Berde Mária, ca să evidenţieze şi mai mult muzicalitatea poeziei eminesciene a recitat în final în româneşte cîteva strofe din acelaşi poem. În revista *Familia* s-a comentat cu simpatie, apreciindu-se acţiunea de la Budapesta: „Suntem recunoscători acelora cari au organizat acest festival în capitala Ungariei. Manifestaţia aceasta culturală prin care înţelegătorii marelui nostru poet s-au înfăţişat publicului maghiar, marchează un pas înainte pe drumul pornit, acela de a ne întinde mîna camaradereşte, pe tărîm cărturăresc"[26].

Evocarea generaţiei paşoptiste, a importanţei evenimentelor revoluţionare din 1848—1849, pilduitoare pentru idealurile mişcării sociale şi naţionale, în anii 1933—1944 a constituit un îndemn la luptă împotriva ascensiunii fascismului, a războiului hitlerist, pentru apărarea independenţei naţionale şi integrităţii teritoriale a patriei. Manifestările culturale, comemorative, organizate în perioada de care ne ocupăm, la care au fost evocate faptele lui Nicolae Bălcescu, Avram Iancu, Petőfi Sándor şi a generalului polonez Bem Iosif etc., au mobilizat la luptă comună şi înfrăţire pe români, maghiari, germani şi pe alte naţionalităţi. Aceste manifestări, la care intelectuali, muncitori democraţi, progresişti sau chiar comunişti, în cuvintările lor au scos la iveală sensurile adînci ale revoluţiei de la 1848 au combătut denaturările ideologilor burghezi, reacţionari care au falsificat adevăratul înţeles al ideilor generaţiei paşoptiste, au îmbogăţit în acelaşi timp capitolul tradiţiilor revoluţionare comune şi al legăturilor culturale româno-maghiare.

În lucrarea intitulată *Un veac de frămîntări sociale* . . . Lucreţiu Pătrăşcanu arăta că „Dintre evenimentele cruciale ale trecutului nostru, răstălmăcite de istoriografia oficială, poate că nici unul n-a fost tratat cu mai multă lipsă de înţelegere, respect faţă de adevăr, ignoranţă sau reacredinţă, ca revoluţia de la 1848. Dintre cei care s-au ocupat de această mişcare — istorici, sociologi sau simpli literaţi — cei mai mulţi au căutat să servească un partid, o castă, sau în cel mai bun caz, interesele unei clase . . . În paşoptism toţi aceştia au încercat să distrugă mai ales idealurile şi principiile revoluţionare — ale unei revoluţii burgheze democratice, fără îndoială — dar care simbolizau ţelurile de luptă, ulterior însuşite de toate mişcările progresiste din ţară, iar momentele de faţă, în parte înscrise pe steagul de luptă al muncitorimii şi aliaţilor ei"[27].

În 1939 a apărut la Cluj, cu sprijinul Comitetului teritorial al P.C.R. pentru Ardeal şi Banat, studiul lui Józsa Béla, întitulat *Petőfi és az 1848—1849-es szabadságharc* (Petőfi şi revoluţia din 1848—1849) în care

---

[26] M. G. Samarineanu, *Festivalul Eminescu de la Budapesta,* în *Familia,* s. III, IV (1937), nr. 10 (decembrie), p. 100.

[27] Lucreţiu Pătrăşcanu, *Un veac de frămîntări sociale, 1821—1907,* ediţia II-a, [Bucureşti], 1947, p. 119.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

autorul arată că în condiţiile luptei contra agresorului hitlerist şi a asociaţiilor săi „Anii '48—'49 trebuie să ne înveţe că soarta noastră pe acest pămînt este de nedespărţit. Astăzi, problemele lui '48 iarăşi ni se pun în faţă într-o altă variantă. Astăzi, popoarele îşi pierd libertatea... La 90 de ani de la moartea lui Petőfi, îndemnul de la Sighişoara nu poate fi altul decît a învăţa din trecut, a ne apropia unul de celălalt, deschis, pe baza drepturilor şi libertăţilor, în înţelegere frăţească, într-o uniune de autoapărare. Aici pe pămîntul nostru îmbibat de sînge şi în întreaga Vale a Dunării"[28]. Subliniind actualitatea cărţii lui Józsa Béla, gazeta Madoszului, *Erdélyi Magyar Szó* arăta, că idealurile pentru care a luptat poetul încă nu au triumfat. „Le împiedică acei, al căror interes este susţinerea moşiilor de 10.000 de holde şi încătuşarea ideilor libertăţii. Le împiedică, sau le falsifică cei, care după habsburgi, vor să vîndă masele populare maghiare agenţilor spaţiului vital german... Spiritul lui Petőfi cheamă astăzi popoarele ameninţate (de agresorul fascist n.n.) la lupta pentru libertate şi la o unitate totală de autoapărare"[29].

După anul 1936, pe lîngă lupta cu caracter economic şi politic a oamenilor muncii de diferite naţionalităţi, legăturile culturale devin şi mai bogate, mai intense. Festivităţile comemorative organizate la Cluj, Oradea şi în alte centre ale Transilvaniei în anii 1937—1940, dedicate lui Petőfi, Eminescu, Coşbuc şi Ady[30], s-au desfăşurat sub semnul apropierii culturale româno-maghiare şi al luptei comune împotriva primejdiei fascismului. Militantul social-democrat Böszörményi Emil, care a conferenţiat la serbarea Petőfi, organizată la 22 octombrie 1938 la Oradea, peste cîteva zile a fost asasinat de Garda de fier.

Numărul 7 din 30 iulie 1939 al publicaţiei Madoszului, *Erdélyi Magyar Szó* a fost consacrat comemorării aniversării a 90 de ani de la moartea marelui poet revoluţionar Petőfi Sándor, căzut pe cîmpia Albeşti, lîngă Sighişoara, în lupta împotriva trupelor cotropitoare habsburgice şi ţariste. În anul 1939, adunări comemorative au fost organizate la Albeşti, Cluj, Oradea, Satu Mare etc., cu ocazia cărora au ţinut conferinţe Józsa Béla, Szabó Árpád, Jordáky Lajos, Bányai László, Méliusz József, Tabéry Géza, Brassai Viktor şi alţii. Evocînd poziţia antihabsburgică a lui Petőfi, vorbitorii au făcut analogie cu pericolul care ameninţa popoarele din bazinul Dunării din partea Germaniei naziste. „Puterea ţărilor din monarhia habsburgică s-a prăbuşit — spunea scriitorul Nagy István în cuvîntarea ţinută la Cluj, la serbarea comemorativă —, şi cine ştie ce-i aşteaptă pe acei care încearcă să înăbuşe spiritul lui Petőfi". Cu această ocazie, muncitorul clujean, Mihail Surdu arăta că în condiţiile istorice de atunci (1939) este mai actual decît oricînd să se urmeze exemplul revoluţionarilor români şi maghiari din 1848—1849: „Exemplul lor strălucit

---

[28] *Józsa Béla (1898—1943)*, Bucureşti, 1971, pp. 47—48.

[29] (V. Gy.), *Józsa Béla füzete Petőfiről*, (Cartea lui Józsa Béla despre Petőfi), în *Erdélyi Magyar Szó* din 2 iulie 1939.

[30] Jordáky Lajos, *Irodalom és világnézet*, (Studii literare), Bucureşti, 1973, p. 30.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

trebuie să ne fie o călăuză şi încurajare în viitor pentru înţelegerea reciprocă şi pentru convieţuirea paşnică, deasupra diferenţelor de rase şi de limbă"[31].

La serbările ţinute la mormîntul lui Petőfi, la Albeşti[32], au participat delegaţi ai oamenilor muncii români, maghiari, germani din toate părţile Transilvaniei. Reprezentantul muncitorilor români din Reghin, Francisc Ţina în cuvîntarea sa a accentuat: „Noi, muncitorii, care robotim, flămînzim şi muncim împreună, împreună vom lupta pentru viitorul nostru, libertatea şi independenţa noastră, pentru că ne ameninţă deopotrivă imperialismul incendiator al rasiştilor". Trimisul Comitetului teritorial din Ardeal şi Banat al P.C.R., Józsa Béla declara: „Mărturisim frăţia noastră cu fii poporului român, care în fabrici, ateliere şi organizaţii au luptat şi luptă alături de noi pentru drepturile noastre de multe ori ciuntite şi pentru egalitate"[33].

Învăţămintele serbărilor comemorative au fost formulate de secretarul general al Madoszului, Bányai László, „Serbările Petőfi desfăşurate recent în Transilvania au demonstrat cine sînt cei care se străduiesc să împingă carul bătut de soartă şi cei care-l trag înapoi. Cine sînt cei care se identifică cu Petőfi, simbolul voinţei de a trăi şi de libertate a poporului nostru şi cine sînt cei care nu vor să-l cunoască, să-l recunoască, ba chiar se ridică împotrivă-i"[34].

În publicaţiile democratice şi antifasciste româneşti au fost comentate pe larg manifestările comemorative organizate cu ocazia împlinirii a 90 de ani de la revoluţia din 1848—1849. Cu această ocazie apare în *Erdélyi Magyar Szó* poezia scriitorului român Mihai Beniuc, cu titlul: *Petőfi emléke az erdélyi román ifjúság között* („Amintirea lui Petőfi în rîndul tineretului român ardelean"). Ca note ale articolului, sînt traduse cîteva strofe din poezia intitulată „Apostolul" scrisă de Petőfi. „Niciodată nu a fost mai actual a vorbi despre libertate, ca acum, în secolul al XX-lea, deoarece ideea libertăţii nu a fost suprimată atît de mult ca în zilele noastre" — sublinia poetul român. „Noi, transilvănenii, — scria în continuare M. Beniuc — români sau de altă naţionalitate, am luptat întotdeauna pentru libertate. De-a lungul secolelor, sîngele strămoşilor noştri a vopsit în roşu apa pîrîurilor şi a udat acest pămînt, într-o luptă grea împotriva acelora care au urmărit oprimarea poporului şi jefuirea roadelor muncii lui grele. Şi, deşi am fost deseori concilianţi, cînd au vrut să speculeze spiritul nostru paşnic, întotdeauna am sfărîmat lanţurile pentru ca, mînă-n mînă, să pornim la luptă pentru libertate. Duşmanul nostru veşnic a vrut, ca şi astăzi, să subjuge popoarele mici. Şi nouă, românilor, de aceea ne este dragă amintirea lui Petőfi, fiindcă spiritul lui este înrudit cu sufletul nostru înflăcărat pentru libertate. Astăzi, în 1939, liniş-

---

[31] Bányai L., *Pe făgaşul tradiţiilor frăţeşti*, Bucureşti, 1971, p. 218.
[32] Csatári Dániel, *A Vásárhelyi Találkozó*, Budapest, 1967, p. 23.
[33] *Erdélyi Magyar Szó*, din 13 august 1939.
[34] *Erdélyi Magyar Szó*, din 6 august 1939, Jordáky Lajos, *op. cit.*, pp. 42—43.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tea şi dezvoltarea liberă a popoarelor din Transilvania din nou este periclitată de acele forţe împotriva cărora a luptat Petőfi"[35].

Paralel cu articolul publicat în *Erdélyi Magyar Szó,* apare în publicaţia tinerilor intelectuali progresişti români, în *Ţara nouă* poezia lui Petőfi *Buda várán újra német zászló* (Pe cetatea Buda din nou steag german) în traducerea lui Mihai Beniuc. Aceasta a fost preluată şi publicată şi de *Muncitorul*[36], ziar legal editat la Cluj sub îndrumarea comuniştilor. „Traducerea şi publicarea poeziei, în toamna anului 1939 — subliniază Jordáky Lajos — a fost o curajoasă manifestare antifascistă, şi un protest atît împotriva hitlerismului, cît şi contra forţelor fasciste interne"[37].

După odiosul dictat de la Viena, festivităţile memoriale dedicate poetului Petőfi şi revoluţiei din 1848—1849, sînt organizate în condiţii tot mai grele, dar totdeauna în spiritul colaborării româno-maghiare şi al luptei comune împotriva războiului hitlerist şi asupritorilor horthyşti. Festivitatea din 15 martie 1941, organizată la Cluj, se transformă într-o manifestare de protest împotriva fascismului şi terorii horthyste, deoarece autorităţile maghiare au interzis cuvîntarea scriitorului comunist, Nagy István, şi a social-democratului de stînga, Jordáky Lajos. În pofida arestărilor şi măsurilor de restricţie luate de poliţie, demonstraţia a avut un larg ecou în rîndul populaţiei din nordul Transilvaniei, fără deosebire de naţionalitate. Organul politic al românilor din partea Transilvaniei ocupată de horthyşti, *Tribuna Ardealului* a participat la această aniversare şi a publicat mai multe poezii ale lui Petőfi în traducere românească[38], subliniind ideile de libertate naţională, de independenţă şi comunitatea de interese a oamenilor muncii români, maghiari şi de alte naţionalităţi. Ultima manifestare — Petőfi din timpul războiului, a avut loc la Cluj în martie 1944, în căminul muncitoresc, unde Balogh Edgár a vorbit despre Petőfi. Titlul conferinţei lui Jordáky a fost *Spiritul lui martie şi muncitorimea*[39]. Din cuvîntarea vorbitorilor a reieşit optimismul şi credinţa că nu peste multă vreme, manifestările legate de ideile şi numele paşoptiştilor se vor putea organiza în condiţiile eliberării de sub jugul naţional şi social.

Ideea luptei comune a poporului român cu naţionalităţile conlocuitoare pentru a bara drumul fascismului, dorinţa de a sluji în mod activ lupta pentru apărarea libertăţii de gîndire şi de creaţie, de a participa la salvgardarea tezaurului culturii omeneşti, străduinţa de a cunoaşte şi a populariza valorile şi tradiţiile culturale, au fost susţinute şi de Consfă-

---

[35] Mihai Beniuc, *Petőfi emléke az erdélyi román ifjúság között* (Amintirea lui Petőfi în sînul tineretului român ardelean), în *Erdélyi Magyar Szó*, din 13 august 1939.

[36] Jordáky Lajos, *op. cit.*, p. 43.

[37] *Ibidem.*

[38] Csatári Dániel, *op. cit.*, pp. 80—81.

[39] Jordáky Lajos, *op. cit.*, p. 46.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tuirea din 2—4 octombrie 1937 de la Tîrgu Mureş a tinerilor intelectuali maghiari, cunoscută sub denumirea de *Întîlnirea de la Tîrgu Mureş*[40].

Această întîlnire, care de fapt avea un caracter de mişcare democratică şi antifascistă, s-a înscris în şirul lung de acţiuni organizate de Partidul Comunist Român în vederea concentrării tuturor forţelor progresiste, patriotice într-un larg front popular potrivnic fascismului. În cadrul frontului popular antifascist, pe lîngă masele muncitoreşti şi ţărăneşti, trebuiau uniţi, antrenaţi şi intelectualii progresişti, democraţi cu o poziţie potrivnică fascismului. Iar menirea Întîlnirii de la Tîrgu Mureş, pe lîngă formularea unor revendicări speciale ale acestei naţionalităţi, era tocmai aceea de a dezbate problema întăririi unităţii frăţeşti dintre poporul român şi masele muncitoare maghiare, precum şi a atrage intelectualii maghiari în mişcarea antifascistă din ţara noastră. Pentru realizarea acestui deziderat, prima condiţie era înfăptuirea unităţii de acţiune în cadrul tineretului intelectual maghiar şi elaborarea unui program care să capteze şi acest strat social în frontul popular antifascist. Consfătuirea de la Tîrgu Mureş — iniţiată şi sprijinită de P.C.R. şi de Madosz — şi-a asumat realizarea acestei sarcini atît de importante pentru întărirea şi lărgirea rezistenţei antifasciste din România.

La acestă consfătuire, unde a luat naştere de fapt un „front popular spiritual" al tinerilor intelectuali maghiari din România, au fost reprezentate cele mai diferite clase, păturí sociale, partide politice, organizaţii şi confesiuni, curente literare-culturale şi spirituale ale naţionalităţii maghiare din ţară. Între invitaţi găsim 6 delegaţi ai partidului comunist şi social-democrat şi 7 trimişi ai Madoszului[41]. Muncitorimea din Tîrgu Mureş a fost reprezentată de Bob Ioan şi Nemes Dezső. Printre cei 187 de intelectuali democraţi şi antifaciştí maghiari prezenţi la această Consfătuire găsim nume ca: Arató András, Asztalos István, Abafáy Gusztáv, Balogh Edgár, Bányai László, Bözödi Jakab György, Csőgör Lajos, Demeter János, Gagyi László, Jancsó Elemér, Jordáky Lajos, Józsa Béla, Kacsó Sándor, Kiss Jenő, Kovács György, Kovács Katona Jenő, Méliusz József, Metz István, Molter Károly, Nagy István, Nagy Imre, Szemlér Ferenc, Tamási Áron, Vincze János, Vita Zsigmond şi mulţi alţii[42].

La acestă Întîlnire, prezidată de scriitorul Tamási Áron, au fost puse în discuţie probleme politice, economice şi culturale ale naţionalităţii maghiare. Raportul dintre poporul român şi naţionalitatea maghiară, necesitatea istorică a convieţuirii lor paşnice şi frăţeşti precum şi a luptei comune pentru drepturi şi libertăţi democratice, împotriva şovinismului şi a fascismului au constituit obiectul conferinţei prezentat de redactorul şef al ziarului democrat *Brassói Lapok:* de Kacsó Sándor. Pe lîngă revendicările economice, politice şi sociale, Consfătuirea a dezbătut pe larg şi

---

[40] Bányai L., *Pe făgaşul tradiţiilor frăţeşti*, pp. 198—202; Csatári Dániel, *A Vásárhelyi Találkozó . . . ;* Gh. I. Ioniţă, *P.C.R. şi masele populare (1934—1938)*, Bucureşti, 1971, p. 150; Turzai Mária, *A Vásárhelyi Találkozó*, Bucureşti, 1977, pp. 11—83;

[41] Nagy István, *A Vásárhelyi Hitvallás nevében*, Grafica, Cluj, 1939.

[42] *Procesul verbal al Întîlnirii*, Muzeul judeţean Mureş din Tîrgu Mureş, pp. 1—3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

problema vieţii culturale maghiare, a literaturii, a ştiinţei, presei, învăţămîntului în limba maternă etc. În hotărîrile Întîlnirii, în „Credoul" ei a fost subliniată „dorinţa cunoaşterii şi înţelegerii dintre popoarele convieţuitoare de aici pe calea tălmăcirii reciproce a realizărilor spirituale ale celor două popoare"[43].

Opinia publică, presa română, maghiară, germană progresistă, antifascistă şi democrat-burgheză din ţară au urmărit cu un interes deosebit lucrările Întîlnirii de la Tîrgu Mureş. Unele gazete şi reviste din Cehoslovacia, Ungaria, Jugoslavia, Uniunea Sovietică, Franţa etc. au publicat de asemenea ştiri şi aprecieri pozitive despre însemnătatea Consfătuirii tinerilor intelectuali maghiari din România.

Gazeta democratică *Lumea românească* (ai cărei redactori erau Zaharia Stancu şi Constantin Clonaru) în cursul lunii octombrie 1937 a dedicat acestui eveniment o suită de articole. În numărul din 7 octombrie 1937 al acestei gazete se relata: „Cu o putere de înţelegere sporită asupra evenimentelor, generaţia tînără a maghiarimii din Ardeal, exprimă prin glasul d-lui Kacsó Alexandru, necesitatea şi voinţa unei orientări noi". «Vrem să ieşim din acest impas blestemat — sînt citate cuvintele lui Kacsó Sándor — şi pentru aceasta trebuie să dăm poporului o idee în care fiecare strat social al maghiarimei să-şi găsească linişte şi tel de muncă şi pentru care să merite să luptăm, să vedem în ea posibilitatea şi chiar asigurarea valorilor noastre populare, culturale şi morale, fără ca să venim în contradicţie duşmănoasă cu scopurile politice..., istorice ale poporului român...»"[44].

În articolul intitulat *Congresul de la Tîrgu Mureş*, scris de Constantin Clonaru se aprecia că: „Tinerimea maghiară, mai realistă, şi cu mai multă înţelegere pentru ceasul de faţă şi pentru ceasul de mîine... înţelege să trăiască în frăţie cu poporul român cu care în multe ceasuri grele ale istoriei a împărţit necazurile, pentru că plugarii români şi plugarii maghiari au purtat aceleaşi greutăţi şi au îndurat aceleaşi nevoi". „Kacsó Sándor, redactor al ziarului *Brassói Lapok* — continua autorul articolului susamintit din *Lumea românească* — a tratat în faţa congresului de la Tîrgu Mureş, într-o formă magistrală, problema naţionalităţii maghiare din România, şi depăşind cadrul strîmt al raporturilor dintre o minoritate şi majoritate a exprimat necesitatea colaborării între cele două popoare: între România şi Ungaria, între democraţia română şi democraţia maghiară. Dl. Kacsó Sándor şi-a sprijinit referatul pe realităţi şi a invocat în faţa congresului şi a poporului român, cuvintele episcopului Sterca Şuluţiu, primul preşedinte al «Asociaţiei transilvănene pentru cultura poporului român»: «Mărturisim în faţa lui Dumnezeu şi a oamenilor că nu ne vindem nici unei reacţiuni din orice loc şi sub orice formă ar veni. Dar spunem hotărît în faţa tuturor că nu ne supunem nici unei măsuri care neagă drepturile noastre egale cu popoarele conlocuitoare. Acei care sînt împotriva cerinţelor noastre naţionale juste, sînt împotriva dreptă-

[43] *Idem*. p. 7.
[44] *Lumea românească*, din 7 octombrie 1937, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ţii, păcii şi fraternităţii cu popoarele conlocuitoare, după care sîntem însetaţi, fraternitate pe care vrem s-o realizăm prin egalitatea drepturilor politice»"[45].

Dintre cei prezenţi la Întîlnire n-au lipsit nici unele elemente reacţionare, antipopulare ale Partidului maghiar şi ale claselor exploatatoare care au încercat — potrivit indicaţiilor primite — să folosească lucrările consfătuirii în scopurile lor. „Au fost desigur acolo — scria Constantin Clonaru în gazeta *Lumea românească* — încrucişate şi opinii contrare, s-au încercat desigur acolo unele manevre, ale Partidului maghiar — condus de contele Bethlen — din zi în zi mai înstrăinat de interesele plugarilor şi muncitorilor maghiari, cu scopul de a menţine naţionalitatea maghiară în ghearele grofilor reacţionari şi iredentişti". Dar în pofida acestor manevre, hotărîrile Întîlnirii, „pornind de la luptele pentru dreptate ale poporului român şi recunoscînd justeţea lor, le aşează la temelia unei fraternităţi între români şi maghiari şi cere celor două popoare să iniţieze o politică a intereselor tuturor ţărilor din bazinul dunărean pentru ca din păpuşi pe scena istoriei europene să constituim o forţă pacifică în slujba celor mulţi şi în interesul tuturor naţiunilor europene"[46].

Comentînd cu simţul realităţii desfăşurarea Întîlnirii, gazeta *Lumea românească* aprecia că majoritatea participanţilor au subliniat importanţa schimburilor de valori culturale, a cunoaşterii mai îndeaproape prin acţiuni comune, prin traducerea operelor de valoare în limba română, respectiv maghiară.

Într-un alt ciclu de reportaje publicat tot în săptămînalul *Lumea românească,* referitor la cuvîntarea lui Kacsó privind relaţiile româno-maghiare, se sublinia imperativul democratizării vieţii interne a naţionalităţii maghiare şi colaborării ei cu forţele democratice româneşti: „Este datoria noastră morală realizarea democraţiei interne, precum ne este datoria să folosim forţele noastre populare în sprijinirea democraţiei poporului român. A nega sau a trăda această alianţă firească ar însemna nu numai o greşeală politică, ci un păcat. Pentru că am submina credinţa poporului nostru în democraţie"[47].

Dînd o deosebită atenţie Întîlnirii de la Tîrgu Mureş, ziarul burghez *Naţiunea română* a publicat de asemenea în toamna anului 1937 o serie de articole-reportaje privind preliminariile, desfăşurarea consfătuirii şi importanţa rezoluţiilor dezbătute şi aprobate cu această ocazie. Într-un articol dedicat poziţiei Partidului maghiar faţă de această consfătuire se arăta în mod obiectiv că: „Se pare că acţiunea tineretului, indiferent de modalitatea înfăptuirii principiilor pe cari le afişează, a zdruncinat mult popularitatea Partidului maghiar, ca unul care s-a dovedit că trăieşte în afară de realităţi şi duce mai mult o politică de învrăjbire, decît de ridicare a populaţiei maghiare de la noi"[48].

---

[45] Constantin Clonaru, *Congresul de la Tîrgu Mureş* în *Lumea românească*, din 14 octombrie 1937, p. 4.

[46] *Ibidem.*

[47] Ion Dumbravă, *Tineretul maghiar la o răscruce istorică*, în *Lumea românească*, din 8 octombrie 1937, p. 3.

[48] *Întîlnirea de la Tîrgu Mureş, Naţiunea română*, din 2 octombrie 1937, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

După părerea cotidianului clujean *Naţiunea română*, Întîlnirea de la Tîrgu Mureş reprezenta „o replică promptă şi masivă" la adresa congresului Partidului maghiar convocat anterior la Sfîntu Gheorghe. La Tîrgu Mureş — raporta ziarul de mai sus — „Timp de trei zile s-au discutat toate aspectele vieţii naţionalităţii maghiare, cu competinţă şi pasiune, cu îngrijorări şi speranţe... Un interes deosebit pentru noi — se spune în continuare — prezintă, fără îndoială rezoluţia privitoare la raporturile dintre români şi maghiari. Ea exprimă dorinţa sinceră a unei convieţuiri frăţeşti, cerută de interesele mutuale şi de misiunea înaltă ce aşteaptă cele două neamuri în bazinul dunărean"[49].

Sub titlul *Constatări şi impresii*. Virgil E. Nistor consacra acestui eveniment un amplu studiu publicat în trei numere ale ziarului *Naţiunea română*. Deşi în unele aprecieri autorul nu este lipsit de subiectivism, salută cu simpatie acestă mişcare a tineretului maghiar şi constată justeţea hotărîrilor formulate la Tîrgu Mureş „pornite din necesităţi poporale colective"[50]. „Un lucru este sigur — afirmă V. E. Nistor —. Se pregăteşte, fierbe ceva în direcţie sănătoasă la fraţii de naţionalitate maghiară. Dacă mustul nu va putea fi înăbuşit se poate întîmpla să ajungă vin curat, cristalin în paharele aşezate pe mesele întinse ale împăcării şi înţelegerii"[51].

Ziarul *Adevărul*, al cărui director politic era în acel timp eminentul scriitor român, Mihail Sadoveanu, a comentat pe larg importanţa consfătuirii şi a subliniat rolul important al tineretului intelectual maghiar în viaţa politică. „Tineretul maghiar adunat în acest congres — scria ziarul *Adevărul* — şi-a dat seama de realităţile momentului. Poveştile anumitor cercuri (naţionaliste, n. n.) interesate că o colaborare cu românii ar fi imposibilă, se destramă acum, în urma sîrguinţei tineretului unguresc, a cărei menire în viaţa politică maghiară este netăgăduită"[52]. În continuare, ziarul *Adevărul* a redat mai multe fragmente din cuvîntările lui Kacsó Sándor, Nagy István, Tamási Áron. Expunerile lui Kacsó S. şi Nagy I., au relevat problema necesităţii educării tineretului muncitor în spiritul internaţionalismului proletar, necesitatea luptei comune a oamenilor muncii români, maghiari şi de alte naţionalităţi. Din „Credo"-ul Întîlnirii prezentat de scriitorul Tamási Áron a reţinut că: „Tineretul (maghiar, n. n.) se adresează poporului român în spiritul în care a fost realizată Unirea de la Alba Iulia pentru a salva drepturile populaţiei maghiare minoritare, în vederea împăcării sufleteşti între maghiari şi români precum şi pentru frăţeasca conlocuire între aceste două popoare"[53]. Autorul articolului intitulat *Concluziile congresului tineretului minoritar de la Tîrgu Mureş* nu trece cu vederea că manifestările de apropiere româno-ma-

---

[49] *Manifestaţia de la Tîrgu Mureş*, în *Naţiunea română*, din 7 octombrie, p. 1.

[50] Virgil E. Nistor, *Întîlnirea de la Tîrgu Mureş. Constatări şi impresii*, III, în *Naţiunea română*, din 10 noiembrie 1937, p. 1.

[51] *Ibidem*.

[52] Romulus Mircea, *Concluziile congresului tineretului minoritar de la Tîrgu Mureş*, în *Adevărul*, din 11 octombrie 1937, p. 5.

[53] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ghiare „nu sînt privite cu o simpatie prea accentuată" de către cercurile conducătoare horthyste[54].

Dintre publicațiile românești care au salutat cu căldură și au înțeles scopurile justificate de istorie ale Întîlnirii, mai amintim doar revista *Țara de mîine* care asigură solii tineretului maghiar adunați la Tîrgu Mureș că „gîndurile lor sănătoase și sincere se întîlnesc cu acelea ale tinerei generații românești"[55].

Apreciind importanța istorică a Întîlnirii de la Tîrgu Mureș din octombrie 1937, istoricul român Gh. I. Ioniță subliniază că: „Această manifestare s-a înscris în șirul lung de acțiuni democratice organizate de P.C.R. Ea a constituit un moment de înrolare a unor noi forțe în rîndurile luptătorilor progresiști, antifasciști, angajați pe frontul acțiunii deschise împotriva reacțiunii șovine și politicii revizionist-revanșarde. Întîlnirea de la Tîrgu Mureș a contribuit la întărirea unității frățești de luptă a poporului român și a naționalității maghiare din România"[56]. Simpatia și înțelegerea manifestate de opinia publică și de presa democratică românească au avut valoarea unui îndemn pentru tineretul intelectual maghiar, care prin cele mai democratice elemente ale sale a rămas fidel ideii nobile a unității frățești dintre poporul român și naționalitatea maghiară.

Fără a avea dimensiunea festivalurilor, șezătorile literare au avut rolul de a populariza valori autentice și a familiariza publicul cu scriitori contemporani mai ales. În februarie 1939 *Munkás Athenaeum* (Ateneul muncitoresc) a prezentat publicului o serată Eminescu—Ady la Cluj. Poetul Brassai Viktor a recitat din operele celor doi mari clasici, fiind secundat de un grup recitativ format din tineri muncitori[57]. La Oradea, la 17 iunie 1939 cîțiva tineri scriitori maghiari au citit din operele lor și au recitat din Ion Pillat, Ovid Densușianu și Victor Eftimiu, tot în cadrul unei serate literare. Pillat și Densușianu au fost prezentați în traducerea lui Gréda József[58]. Căminul cultural al metalurgiștilor din Cluj a găzduit la 13 octombrie 1939 o serată literară organizată de *Erdélyi Magyar Szó*, serată la care Brassai Viktor a recitat din poezia lui Arghezi și Cotruș[59].

În condițiile grele ale ocupației horthyste în partea de nord a Transilvaniei viața culturală oferă multe posibilități pentru activitatea național-revoluționară, pentru crearea unor legături între intelectualii români, maghiari și de alte naționalități. La Cluj, începînd din toamna anului 1940, în atelierul pictorului Raoul Șorban se întîlneau studenți români și alți intelectuali români, maghiari, evrei etc., formînd un cerc cultural, care a ținut mai multe conferințe și a înființat trupe teatrale de amatori. Printre cei care frecventau acest cerc se numărau: Francisc Păcurariu, Vasile Moldovan, Romulus Hateș, Alexandru Anca, Valentin Raus, Ion

---

[54] *Ibidem.*

[55] *Congresul tineretului maghiar din Ardeal*, în *Țara de mîine*, nr. 9—10 din septembrie-octombrie 1937, p. 283.

[56] Gh. I. Ioniță, *P.C.R. și masele populare (1934—1938)*, București, 1971, p. 150.

[57] c. *Előre* din 25 februarie — 10 martie, 1939, p. 8.

[58] v. *Friss Újság*, din 20 iunie, 1939, p. 7.

[59] v. *Erdélyi Magyar Szó* din 13 octombrie, 1939, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Chereji, R. Chircoiaşiu. În afară de cei amintiţi au venit şi intelectuali comunişti ca Tudor Bugnariu, Korvin Sándor, Teofil Vescan, poetul progresist Salamon László, artistul Fekete Mihály, pictorul Emil Cornea şi alţii. În cadrul cercului, în 1941 s-au ţinut 9 conferinţe, în 1942 — 14, iar în 1943 — 12 conferinţe cu diferite teme[60].

Viaţa plastică transilvăneană, ca şi alte domenii ale culturii s-a resimţit în plin de frământările şi contradicţiile social-politice ale deceniului 1933—1944. Indiferenţa oficialităţilor faţă de problemele spinoase ale artiştilor plastici care nu-şi puteau valorifica operele în condiţiile comercializării burgheze a artei, creează o stare de protest în rîndul plasticienilor transilvăneni. Din această stare se naşte ideea creării unui sindicat care să apere interesele artiştilor plastici fără deosebire de naţionalitate. Sufletul acestei acţiuni a fost pictorul şi sculptorul Aurel Popp din Satu Mare care împreună cu pictorul băimărean Thorma János lansează la 16 mai 1936 un apel în română, maghiară, germană către plasticienii din Ardeal şi Banat, convocîndu-i la un congres ce urma să se ţină în 14—15 iunie 1936 la Baia Mare. Scopul congresului consta în dezbaterea posibilităţii de a crea un „Sindicat al artelor frumoase din Ardeal şi Banat". Sindicatul trebuia să asigure unirea plasticienilor în front comun pentru apărarea intereselor lor. În apelul lansat se spune: „Indiferent de naţionalitate cu toţii suferim de ani de-a rîndul din cauza nepăsării autorităţilor, precum şi din cauza invadării pieţii noastre artistice, cu tablouri şi obiecte de artă importate din ţările vecine. Acest import periclitează interesele artistice locale şi compromite reputaţia artiştilor străini, folosindu-se de iscăliturile lor pe lucrări falsificate absolut lipsite de valoare artistică"[61]. În apel se mai menţionează că demersurile izolate făcute pe lîngă autorităţi au fost ineficiente, de aceea era necesară unirea artiştilor care ar fi dat poziţiei lor mai multă greutate.

Congresul s-a ţinut la data convocată, dar cu o participare nesatisfăcătoare, doar jumătate din cei convocaţi. Faptul că Aurel Popp este suspectat de agitaţie comunistă, precum şi impedimentele oficiale fac imposibilă crearea sindicatului amintit.

Colaborarea plasticienilor români şi maghiari s-a concretizat, pe lîngă această iniţiativă de a se organiza într-un sindicat, şi în expoziţii colective. În decembrie 1930 la Cluj a fost deschisă o mare expoziţie colectivă cu participarea artiştilor români, maghiari şi saşi. Aurel Ciupe care redacta cronica plastică[62] la *Societatea de mîine* informează că au expus Aurel Popp, Rácz I., Thorma János, Mikola, Szolnay, Catul Bogdan, Demian, Mattis-Teutsch, Tibor Ernő, Nagy Imre, Capidan, Kós Károly, Romul Ladea, Szervátiusz ş.a. În acelaşi număr al revistei Ion Breazu menţionează: „În scurtul timp cît a fost deschisă . . . expoziţia a fost apoi ne-

---

[60] Gh. I. Bodea, Fodor L., dr. Vajda L., *Cluj. Pagini de istorie revoluţionară (1848—1971)*, Cluj, 1971, pp. 306—307.

[61] *Szolnay Sándor és Popp Aurel, 1936 levelezéséből*, în *Utunk* din 17 ianuarie 1959, p. 7.

[62] Aurel Ciupe, *Expoziţia artiştilor ardeleni*, în *Societatea de mîine*, VII (1930), nr. 23—24 (1—15 decembrie), pp. 432—433.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

întrerupt vizitată"[63]. În ianuarie 1935 Szervátiusz Jenő a expus împreună cu Tasso Marchini şi Radu Puşcariu la sala Minerva la Cluj. Despre Szervátiusz, criticul plastic de la *Pagini literare,* V. Beneş scrie: „Forme idealizate care trăiesc mai mult prin linia conturului şi prin silueta lor dezvăluesc un suflet firav şi receptiv la emoţii sentimentale" şi mai departe „Este sculptorul intimităţii locuinţelor noastre"[64].

În 1936 în cadrul Salonului oficial de pictură şi sculptură la Bucureşti au prezentat operele lor alături de plasticieni români şi plasticieni maghiari (Csomafáy Károly, Fülöp Antal, Vass József, Jakab András, Szervátiusz).

În primăvara lui 1938 la Cluj, pictorul Fülöp Antal a expus în Sala de Sticlă de la prefectură împreună cu sculptorul Eugen Ciuca. Alexandru Tohăneanu, cronicarul plastic de la *Gînd românesc* observa că Fülöp s-a prezentat cu un număr redus de pînze, dar exigent selecţionate. De asemenea îi este remarcat acestui pictor echilibrul interior şi necontenita năzuinţă de perfecţionare[65]. Pe de altă parte o notă din *Pásztortűz* din acelaşi an, înregistrînd expoziţia, comentează favorabil talentul lui Eugen Ciuca aflat în căutarea formelor de expresie.

La Bucureşti, între 27 mai — 9 iunie 1940, studenţii maghiari de la institutul de arte plastice din capitală s-au manifestat într-o expoziţie comună. Dintre participanţi menţionăm pe Abódi Nagy Béla, Kósa Ferenc, Márkos András.

În sfîrşit trebuie să amintim cîteva aspecte din viaţa plastică ardeleană în perioada vitregă a Dictatului de la Viena.

O manifestare culturală, unde s-a afirmat cu pregnanţă legătura fructuoasă dintre oameni de cultură români şi maghiari, şi care a avut implicaţii naţional-revoluţionare, a fost organizarea de către grupul tinerilor intelectuali democraţi români din Cluj a unei expoziţii colective de pictură. Grupul de artişti români, compus din Emil Cornea, Teodor Harşia, Petre Abrudan, în frunte cu Raoul Şorban, încă la sfîrşitul anului 1941 fac demersuri să obţină aprobarea autorităţilor horthyste pentru deschiderea unei expoziţii colective. Această încercare se loveşte însă de împotrivirea autorităţilor. În schimb, grupul artiştilor români găseşte sprijin în sînul artiştilor comunişti şi social-democraţi maghiari. Datorită intervenţiei şi ajutorului lui Fekete Mihály şi Brassai Viktor, Căminul muncitoresc al metalurgiştilor a pus la dispoziţia artiştilor români o sală corespunzătoare pentru expoziţie. Expoziţia celor patru artişti români, care a fost deschisă între 8 ianuarie — 8 februarie 1942 constituia un eveniment cultural-politic însemnat în viaţa oraşului. Expoziţia — pe lîngă că a fost vizitată de un numeros public din Cluj şi din alte centre ale nordului Transilvaniei —, a fost comentată şi popularizată pe larg şi de presă.

---

[63] Ion Breazu, *Sărbătoarea artei ardelene,* în *Societatea de mîine,* VII (1930), nr. 23.24 (1—15 decembrie), p. 453.

[64] V. Beneş,*Expoziţii de artă plastică* în *Pagini literare,* I. (1935), nr. 9 (15 ianuarie), p. 472.

[65] Alexandru Tohăneanu, *Expoziţiile din sala de sticlă de la prefectură,* în *Gînd românesc,* VI (1938), nr. 3—4 (martie-aprilie), p. 224.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În luna februarie 1942, înfruntînd obstrucţiile autorităţilor, se organizează a doua expoziţie a artiştilor români din nordul Transilvaniei. De data aceasta numărul celor care expun tot în sala Căminului muncitorilor metalurgişti din Cluj, creşte la opt. Subliniind importanţa politică a unei asemenea manifestări cultural-artistice în condiţiile istorice vitrege de atunci, Raoul Şorban scria pictorului Emil Cornea: „Am avut lungi... experienţe felurite cu autorităţile, care mi-au cimentat convingerea poziţiei noastre frăţeşti şi necesitatea unei comunităţi... Indiferent cu ce şi cîte lucrări — trebuie să expui — dacă nu altfel, simbolic. Din manifestarea noastră va lipsi ura şi făţărnicia ori gîndurile ascunse"[66].

Colaborarea rodnică între forţele artistice româneşti şi cele maghiare s-a concretizat şi în domeniul spectacolelor teatrale. În general, pe scena Naţionalului clujean, pe scenele bucureştene s-au jucat comedii maghiare, unele savuroase, altele de un nivel mediocru. Iată, în 1932 la Cluj se montase comedia *Cîntec de leagăn* de Fodor László care era preferată de cronicarul dramatic de la *Societatea de mîine* unei comedii a lui Ibennequin *(Băieţaşul tatei)*. Despre comedia lui Fodor László se scria „are nu ştiu ce savoare ungurească — adevărat că uneori împinsă pînă la trivialitate — are apoi tipuri şi situaţii mai bine zugrăvite, iar poezia leagănului e mai plină de duioşie"[67]. În 1936 cu N. Şireteanu şi Maria Cupcea se juca la Cluj comedia *Tempo 120 pe oră*, 3 acte de A. Szántó şi M. Szécsén. Spectacolul era mulţumitor: „vom spune doar că n-a fost nici o scădere şi nici o lipsă în totalitatea interpretărei" comenta Vladimir Nicoară în *Familia*[68]. Cît despre piesă, rezultă că satisfăcea gustul mediu: „Nu suportă necondiţionate calificări admirative; nu se sprijină pe idei şi analize, dar nu păcătueşte sub raportul tehnicii; anecdota comună este exploatată cu multă abilitate; dialogul este viu şi interesant; multe personagii sunt suficient caracterizate; conflictul este verosimil fără multe bruscări a realului"[69].

Teatrul maghiar din Cluj avea în persoana directorului Kádár Imre un animator neobosit în direcţia cunoaşterii dramaturgiei româneşti. Activitatea sa în materie de traduceri este nu numai bogată cantitativ, dar excelentă din punct de vedere calitativ. Epica populară românească tălmăcită de el în volumul *A havas balladái (Baladele munţilor*, 1932) ilustrat de pictorul Demian şi-a găsit în persoana lui Kádár Imre un fericit ambasador. Gestul lui Kádár l-a entuziasmat atît de mult pe N. Iorga, încît marele savant a marcat evenimentul cultural printr-o tabletă pusă în fruntea *Neamului românesc*. Pentru uzul teatrului maghiar din Cluj, Kádár a tradus de-a lungul anilor piese pe care le-a publicat apoi cu sprijinul P.E.N.-Clubului *(O scrisoare pierdută, Meşterul Manole, Prometeu,*

---

66 *Ibidem*, pp. 307—308.

67 Cronicar, *Două comedii: „Băieţaşul tatei" trei acte de Ibennequin şi „Cîntec de leagăn" trei acte de Fodor László*, în *Societatea de mîine*, IX (1932), nr. 4 şi 5 (1 şi 15 martie), p. 71.

68 Vladimir Nicoară, *Clujul teatral*, în *Familia*, s. III, IV (1936), nr. 2 (februarie), p. 104.

69 *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Manechinul sentimental şi *Molima).* Dar nu s-a rezumat la traduceri din dramaturgia românească, ci a pus el însuşi în scenă spectacole cu piese româneşti traduse, cum ar fi *Cruciada copiilor* de Lucian Blaga. Asupra *Cruciadei* vom reveni. Deocamdată vrem să adăugăm la cele ce am scris despre Kádár Imre, cele spuse de el însuşi, ca răspuns la ancheta din 1935 a *Familiei* pentru că îl exprimă pe deplin pe acest intelectual de bună credinţă: „Din partea mea, din fragedă tinereţe lucrez în această direcţiune şi mi-am luat deosebita misiune de a servi cauza apropierii dintre cultura maghiară şi cea română. Ca scriitor, traducător şi director de teatru simt deopotrivă datoria de a face cunoscute în faţa publicului maghiar cele mai bune creaţiuni ale spiritului românesc"[70].

În stagiunea 1934—1935 la Teatrul maghiar din Cluj s-a jucat *Titanic-Vals* de Tudor Muşatescu în traducerea lui Stella Adorján. În februarie 1935 aceeaşi piesă făcea obiectul unei premiere la teatrul maghiar din Oradea. Revista budapestană *Színházi Élet* în nr. 9/1935 dă aspecte de la premiera orădeană la care asistase şi Al. Incze, redactorul publicaţiei şi cumpărase piesa pentru Ungaria[71].

În stagiunea 1936—1937 Teatrul maghiar din Cluj juca o altă piesă românească şi anume *Muşcata din fereastră* de V. I. Popa. Traducătorul şi regizorul piesei era Gróf László care făcuse ani de zile teatru la Bucureşti şi, după cum remarcă Ion Chinezu, Gróf „a ajuns să cunoască nu numai multe din cele mai ascunse taine ale limbei româneşti, dar s-a familiarizat şi cu specificul vieţii noastre, cu toată acea serie de imponderabile din care se ţese atmosfera unei opere"[72]. Chinezu are cuvinte de laudă pentru traducerea piesei, deoarece s-a păstrat „dulceaţa moldovenească şi graţia arhaică, toată împletirea de umor şi melancolie care fac poezia acestei piese..."[73]. Apreciază punerea în scenă şi jocul actorilor „de o ireproşabilă eleganţă". În ansamblu atmosfera care s-a creat i-a lăsat lui Chinezu impresia unei seri calde şi vibrante. Evenimentul e caracterizat ca „unul din cele mai eminente servicii făcute propagandei noastre literare"[74].

Al doilea eveniment teatral asupra căruia stăruie cu entuziasm I. Chinezu în paginile *Gîndului românesc* a fost reprezentarea în stagiunea 1939—1940 a *Cruciadei copiilor* de Lucian Blaga. Makkai László, tînărul istoric maghiar şi Kiss Jenő, „poet de remarcabil talent" şi-au dat concursul în tălmăcirea operei lui Blaga. Echipa care a realizat punerea în scenă a *Cruciadei* demonstra ea însăşi că se poate colabora remarcabil dacă se întîlnesc personalităţi artistice animate de acest suflu. Kádár Imre şi Dumitru Şt. Petruţiu au fost regizorii, talentatul pictor A. De-

---

[70] *Răspunsul d-lui Kádár Imre* în *Familia*, s. III, II (1935), nr. 9—10 (decembrie), p. 77.

[71] G.A.P., *Színházi Élet, an XXV, nr. 99, 23 febr. 1935* în *Familia*, s. III, II (1935), nr. 10 (februarie), p. 112.

[72] Ion Chinezu, *Muşcata din fereastră la teatrul unguresc din Cluj*, în *Gînd românesc*, V (1937), nr. 5—7, p. 386.

[73] *Ibidem.*

[74] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mian a executat decorul „cu intuiţie fină", iar compozitorul Sabin Drăgoi a asigurat fundalul muzical sugestiv, servind admirabil textul. Actorii maghiari s-au integrat elanului artistic al acestei echipe. Astfel că spectacolul a reuşit să fie „o sărbătoare a artei, care a înfrăţit gîndurile şi a apropiat inimile în cultul neprihănirii . . .[75]. După informaţia lui Ion Chinezu din cronica citată la acest spectacol, rezultă că piesa a fost, după Cluj, jucată la Oradea şi la Timişoara.

În domeniul artei filmului s-au înregistrat în 1933 şi 1934 cîteva încercări de colaborare între Bucureşti şi Budapesta. În 1933 studioul „Hunnia" a propus regizorului Jean Mihail să turneze varianta românească a filmului *Trenul fantomă*. Varianta maghiară fusese realizată după o piesă a englezului Rindley. Filmul s-a turnat în variantă românească, avînd scenariul semnat de Victor Eftimiu, care a participat la filmările din studioul „Hunnia". Acelaşi studio, în acelaşi an colaborează cu Jean Mihail pentru turnarea variantei româneşti a filmului *Marie, legende hongroise*. Scenariul a fost scris de N. D. Cocea. Ambianţa filmului a fost localizată şi a rulat sub titlul *Prima dragoste*. Şi-au dat concursul tenorii Operei din Cluj, Dinu Bădescu şi Tomel Spătaru şi artiştii Teatrului Naţional din Bucureşti, Stroe Atanasiu şi V. Roman. Muzica a fost compusă de Liviu Floru. O parte din filmări au fost făcute în satul cu populaţie mixtă Suceag, de lîngă Cluj, cu concursul sătenilor.

În 1934 s-a înfiinţat Industria Română de Filme Sonore, avînd în frunte pe Ion Pillat, Tudor Vianu, Ion Cantacuzino, Jean Mihail. Operator era Bécsi József, inginerul de sunet Orbán Ferenc care a participat în 1939 la turnarea filmului *Se aprind făcliile* de Al. Şahighian. Prima realizare a acestei instituţii a fost filmul documentar *România*. În developarea şi multiplicarea filmelor a participat firma Kovács şi Faludy din Budapesta. În anii războaielor balcanice — Film Company din Bucureşti a turnat o coproducţie româno-danezo-maghiară intitulată *Furtul de la Arizona*[76].

Relaţiile personale ale scriitorilor, ale muzicienilor, plasticienilor, oamenilor de cultură din perioada 1933—1944 pot forma ele însele obiectul unei vaste lucrări. Spaţiul studiului nostru nu ne permite ample investigaţii, referiri la această temă. Ne vom rezuma să spicuim cîteva aspecte pe care le considerăm reprezentative pentru dorinţa intelectualilor români şi maghiari de a-şi cunoaşte reciproc înfăptuirile, de a le difuza şi de a milita pentru umanism.

Dintre scriitorii români, cel care a urmat o linie consecvent democratică şi umanistă în raporturile sale cu artiştii maghiari a fost Emil Isac. Casa lui Emil Isac este o mărturie vie a generozităţii cu care s-a deschis Isac contemporanilor săi, indiferent de naţionalitate. Din perioada

---

[75] Ion Chinezu, *Cruciada copiilor la teatrul unguresc din Cluj*, în *Gînd românesc*, VIII (1940), nr. 1—4, p. 94.

[76] Pentru informaţiile privind paragraful despre film v. Gheorghe I. Bodea, *A román—magyar filmkapcsolatok múltjából*, în *Korunk*, XXVIII (1968), nr. 8 (august), pp. 1242—1246.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

refugiului la Turda datează o ciornă adresată unui luptător necunoscut în care poetul mărturisește: „Nu există ceva mai odios decît șovinismul. Omul care nu poate iubi pe consemenul lui nici nu este om — și cu cît mai sălbatic este el în ură cu atît se îndepărtează de viață“[77]. Casa lui Isac din Cluj vorbește în primul rînd despre marea amiciție Isac—Ady: fotografii comune, corespondență compusă din afectuoase scrisori „prin care trece murmurul fluviului subteran al pireteniei“[78]. În casa lui Isac sau prin Isac l-au cunoscut pe Ady și alți români. În interviul acordat lui Beke György[79], Corneliu Codarcea, publicist cunoscut în deceniul 1930—1940, mărturisește că a avut fericirea, grație lui Isac, să ajungă la Ady, care se afla la Cluj imediat după război pentru a-și aranja situația militară. Dar prietenia Isac—Ady ține de perioada anterioară, ori perioada de care ne ocupăm noi este deceniul următor. Am amintit-o însă pentru că o putem considera simbolul prieteniei însăși. După 1930 scriitorii și artiștii cu care Isac a întreținut relații prietenești sînt numeroși. Cităm dintr-o lungă listă pe Thorma János, Berde Mária, Bárd Oszkár, Kós Károly, Kováts József, Varró Dezső, Dsida Jenő, Kuncz Aladár, Kosztolányi Dezső, Babits Mihály ș. a.[80]. În aproape toate cazurile Isac nu s-a mulțumit cu simpla corespondență, ci a popularizat prin articole, studii, traduceri personalitățile maghiare. În 1936 de pildă îi scria lui Corneliu Codarcea, îndemnîndu-l să traducă romanul lui Kuncz Aladár, *A fekete kolostor*, angajîndu-se să scrie prefața. La antologia liricii maghiare moderne pregătită de Octavian Șireagu în primăvara lui 1937, tot Emil Isac este prefațatorul. Isac a prezentat apoi constant literatura română în revistele maghiare *Ellenzék, Népszava, Nyugat, Világ, Szabad Szó, Új Erdély*. Bun cunoscător al limbii maghiare, le scria prietenilor maghiari în limba lor. Stilul epistolelor lui Isac exprimă un suflet delicat care știe să rostească la vreme cuvîntul cald de încurajare, știe să mîngîie, să împărtășească emoționat opinii despre creație. Lui Kosztolányi, bolnav pe patul de moarte, la 19 aprilie 1936 îi scrie aceste rînduri duioase: „Un prieten care a suferit mult vă scrie cuvinte de îmbărbătare. Credeți-mă că oricît de vitregă este natura cu o asemenea valoare rară ca a d-voastră nu vă va tăgădui prețul. Aș fi foarte fericit dacă aș primi cîteva rînduri de la d-voastră, că deși multe lucruri s-au schimbat, unul a rămas același: iubirea dezinteresată față de adevărații noștri prieteni“[81].

Lui Varró Dezső, la 2 septembrie 1939, într-o scrisoare, Isac i se confesează despre momentul intim al creației care include în el chin și bucurie: „Poetul adevărat simte ceea ce scrie și nu vrea să scrie niciodată, căci nimic mai frumos și mai dureros decît momentul creațiunei; pentru creator, ideea nu este bucurie decît numai după ce s-a lepădat de ea“[82].

---

[77] Cf. Mircea Zaciu, *Emil Isac* în vol. *Masca geniului*, București, 1967, p. 302.

[78] Veronica Porumbacu, *A barátság példája* (Exemplul prieteniei), în *Igaz Szó* nr. 11, 1957, p. 679.

[79] v. Beke György, *Tolmács nélkül. Interjú 56 íróval a magyar—román irodalmi kapcsolatokról*, Bukarest, 1972, p. 53.

[80] v. Jancsó Elemér, *Emil Isac és a modern magyar irodalom*, în *Studia Universitatis Babeș—Bolyai*, s. ph.; fasc. 2, 1964, pp. 45—60.

[81] *Ibidem*, p. 60.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pictorul băimărean Thorma János l-a cunoscut pe Emil Isac pe cînd acesta îndeplinea funcţia de inspector cultural pentru Transilvania. Isac a manifestat deosebit interes pentru şcoala de pictură de la Baia Mare. O relaţie oficială s-a transformat cu vremea în prietenie. Thorma János a urmărit cu acelaşi interes evoluţia poetică a lui Emil Isac. Într-o scisoare din 9 octombrie 1936 pictorul îi comunică poetului bucuria pe care a încercat-o la vestea apariţiei unui nou volum de Isac, volum în care era şi un ciclu inspirat de atmosfera de la Baia Mare: „Mi-a făcut o deosebită plăcere că ţi-ai amintit de mine. Pot să-ţi spun sincer că apariţia cărţii[83] a fost o veste foarte plăcută şi mă interesează foarte mult. Ştiu dinainte că îmi va face plăcere lectura noului tău volum de poeme. Mai ales că ai scris un ciclu despre Baia Mare. Acest ciclu va evidenţia valorile tale artistice. De mult şi cu mare bucurie am urmărit în reviste cele publicate de tine chiar cînd n-avusesem norocul de a te cunoaşte personal"[84].

Aşa cum remarcă Mircea Zaciu „Emil Isac a fost unul din cei mai străluciţi reprezentanţi ai unei îndelungate lupte pentru înţelegerea şi respectul reciproc dintre români şi maghiari"[85].

Poetul Octavian Şireagu care s-a ocupat cinci decenii cu traducerea liricilor maghiari moderni, dar şi a altor scriitori, a întreţinut fecunde relaţii cu numeroşi intelectuali maghiari.

La Aiud, la Colegiul „Bethlen", Şireagu a fost coleg de breaslă cu poetul Áprily Lajos. Deşi Áprily era cu cincisprezece ani mai în vîrstă decît Şireagu, între ei s-au statornicit relaţii de preţuire reciprocă. Şireagu admira prestigioasa cultură europeană a confratelui mai vîrstnic. În cartea de interviuri a lui Beke György, Şireagu mărturiseşte că la un pescuit de păstrăvi (Áprily era pasionat pescar) a auzit de la Áprily sfaturi memorabile despre poezie. După 1926, cînd s-a mutat la Cluj, Şireagu a cunoscut mulţi scriitori maghiari printre care pe Kováts József, Dsida Jenő, Kibédi Sándor, Jancsó Elemér ş.a.[86]. Pe Kosztolányi Dezső l-a întîlnit în casa lui Emil Isac în 1936. Îl citise însă cu mult înainte şi fusese adînc impresionat de volumul de proză al acestuia intitulat *Négy fal között (Între patru pereţi)*. În perioada sa clujeană Şireagu se întîlnea aproape zilnic cu Kováts József, de la care păstrează şi azi o povestire pe care prozatorul maghiar i-o dăduse cu rugămintea să-i găsească un titlu potrivit. De la poetul Koós-Kovács István, mort de timpuriu, i-a rămas lui Şireagu poezia *A bozótban (În tufă)* inedită şi acum. Corneliu Codarcea a avut relaţii personale cu Ady, Kuncz Aladár, Gaál Gábor, Bölöni György, Szabó Dezső, Kós Károly, Móricz Zsigmond, Kemény János, Bartók Béla, Kádár Imre, Hatvany Lajos, Hunyadi Sándor, Ka-

---

[82] *Emil Isac către Varró Dezső* în *Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények*, XIII (1969), nr. 2, p. 352.

[83] Este vorba despre Emil Isac, *Poeme*, [Bucureşti], 1936.

[84] Alexandru Culcer, *Corespondenţa lui Emil Isac cu Thorma János*, în *Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények*, II (1958), nr. 1—4, p. 229.

[85] Mircea Zaciu, *op. cit.*, pp. 315—316.

[86] v. Beke György, *op. cit.*, p. 80.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rinthy Frigyes, Ligeti Ernő, Veres Péter, Kosztolányi Dezső, Méliusz József, Fekete Tivadar, Kibédi Sándor, Tamási Áron ş.a.[87].

O scrisoare trimisă de Kuncz Aladár lui Codarcea la 9 februarie 1931 exprima din plin preocuparea romancierului pentru difuzarea literaturii române. Anunţîndu-şi o vizită, scriitorul maghiar formulează concomitent cîteva cereri foarte precise. Îl roagă pe Codarcea să caute două nuvele de prozatori români în viaţă, să se gîndească asupra persoanelor care ar putea scrie sintetic despre proza română contemporană, despre poezie, despre dramaturgie. La ultima temă îl roagă pe Codarcea să se angajeze el însuşi. Îi mai cere apoi să selecteze patru-cinci poezii încă netraduse în maghiară. Toate aceste treburi le dorea rezolvate Kuncz Aladár pînă la sosirea lui în capitală.

Codarcea a întreţinut strînse relaţii şi cu Gaál Gábor, redactorul *Korunk-ului*. Codarcea a urmărit permanent această revistă. Gaál Gábor s-a consultat adesea cu Corneliu Codarcea în privinţa reflectării literaturii române în *Korunk*. „Totdeauna m-a primit cu plăcere şi eu m-am bucurat că i-am putut fi de folos"[88], afirmă Codarcea în interviul acordat lui Beke György. Gaál Gábor i-a solicitat lui Codarcea, într-o scrisoare din 8 octombrie 1934, sprijinul necesar pentru a obţine prelungirea vizei de a rămîne în România[89]. Într-o altă scrisoare expediată în 15 iunie 1936 Gaál Gábor îşi exprimă dorinţa ca prietenul său să urmărească permanent *Korunk*-ul, de asemenea îl informează asupra proiectelor sale legate de reprezentarea sectorului românesc în revistă: „Ţin ca d-voastră să urmăriţi întotdeauna *Korunk*-ul. Cum aţi putut vedea, *Korunk*-ul se ocupă din ce în ce mai des cu problemele din România şi aş dori ca în viitor revista să fie şi mai intensivă în această direcţie. Dar e vorba de faptul că trebuie să crească cei care sînt pregătiţi să elaboreze lucrări din acest domeniu.

În ceea ce priveşte situaţia mea, uneori am greutăţi, dar sînt recunoscător românimii pentru că pot lucra liniştit şi mă pot consacra studiilor şi muncii mele. Dacă în cursul verii ajung la Bucureşti vă voi vizita neapărat"[90]

Redactarea în 1936 a unui număr *Korunk* dedicat culturii, literaturii române militante a prilejuit o fructuoasă colaborare între Gaál Gábor şi Alexandru Sahia, Ştefan Voicu, dar mai ales Gheorghe Dinu, responsabilul de fapt al acestui număr. In cartea lui Beke György, *Tolmács nélkül* (Kriterion, 1972) se dau amănunte interesante despre geneza numărului românesc al *Korunk*-ului din 1936.

Arătam la începutul studiului nostru că Szolnay Sándor avea la Cluj în perioada la care ne referim un atelier deschis oricărui artist autentic indiferent de naţionalitate. Era un loc al prieteniei şi al creaţiei adevărate. Din corespondenţa lui Szolnay cu Aurel Popp, în vara lui 1936, cînd se pregătea congresul plasticienilor în vederea înfiinţării unui sindicat,

---

[87] *Ibidem*, p. 51.
[88] *Ibidem*, p. 59.
[89] v. *Utunk* XI (1956), nr. 32 (10 august), p. 5.
[90] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rezultă interesul pictorului maghiar pentru această acţiune şi regretul că n-a putut participa la întîlnirea de la Baia Mare, din cauză că „n-am avut para chioară în buzunar ca să ajung la termenul fixat", după cum mărturiseşte în scrisoarea din 28 iunie 1936[91].

Lui Aurel Ciupe, Szolnay îi scria la 8 mai 1938 o scrisoare de adeziune la acţiunea pictorului român împotriva răspîndirii kitsch-ului şi tablourilor de import falsificate. Aurel Ciupe avansase un memoriu Ministerului Instrucţiei, combătînd acest fenomen de poluare a pieţii artistice. Szolnay se dorea combatant alături de Ciupe în cazul unor noi demersuri: „Dacă va fi nevoie încă o dată să facă demersuri voi lua parte la dispută deoarece şi pentru mine este important să fac ceva, numai că văzînd că toate acţiunile sînt dezarmate pe de-o parte de indiferenţă, pe de altă parte de excrocheria poleită, n-am mai avut chef şi energie şi, în sfîrşit, mi-am făcut o serie de duşmani, ca şi cum n-aş fi avut destui. Lucrul cel mai simplu cu care am fost atacat a fost acela că sînt trădător de patrie"[92].

Ne oprim aici cu selecţiunile noastre din corespondenţa şi mărturisirile scriitorilor şi artiştilor în legătură cu relaţiile lor personale. O antologie va completa studiul nostru, ilustrînd şi aspecte neabordate aici (de exemplu selecţiuni din corespondenţa lui Bartók Béla).

Încheind capitolul privitor la relaţiile culturale româno—maghiare manifestate în cadru instituţional şi personal, considerăm necesar să punctăm cîteva aspecte concluzive.

Aşadar în deceniul 1933—1944 s-au continuat tradiţii instituţionale ale căror baze se puseseră în perioada postunionistă. Ne referim, în primul rînd, la acea universitate a frăţiei intelectuale, Vălenii de Munte, prezidată de spiritul marelui umanist Nicolae Iorga. P.E.N.-Clubul românesc, deşi luase fiinţă în 1923, îşi conturează pe deplin activitatea în sensul relaţiilor româno—maghiare după 1930. Subsecţia maghiară creată în 1932 a contribuit la intensificarea colaborării culturale româno—maghiare.

Pe lîngă acţiunile centrale, o serie de iniţiative de apropiere româno-maghiare din alte centre urbane ale ţării (Oradea, Cluj, Tîrgu Mureş) întregesc imaginea fenomenului studiat de noi în această perioadă. În condiţiile ascensiunii fascismului şi a nerespectării drepturilor democratice, colaborarea culturală a intelectualilor români şi maghiari progresişti dobîndeşte un sens politic, de luptă pentru apărarea culturii, a valorilor umaniste, a civilizaţiei de năvala barbariei. În asemenea condiţii istorice vitrege nu o dată glasul artiştilor şi scriitorilor români şi maghiari s-a unit împotriva comercializării artei, împotriva degradării spirituale. Răspunsurile scriitorilor cuprinse în ampla anchetă a *Familiei* din 1935 sau Întîlnirea de la Tîrgu Mureş (1937) sînt acţiuni elocvente pentru poziţia democratică, umanistă a celei mai bune părţi din intelectualitatea română şi maghiară.

---

[91] v. Szolnay Sándor, *A világ legvégén*, Kolozsvár, 1973, p. 14.
[92] *Ibidem*, p. 63.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ÜBER DIE GESCHICHTE DER RUMÄNISCH—UNGARISCHEN AMTLICHEN UND PERSÖNLICHEN BEZIEHUNGEN IN DER ZEITSPANNE ZWISCHEN 1933—1944

(Zusammenfassung)

Diese Studie bildet einen Abschnitt aus einer grösseren kulturgeschichtlichen Arbeit welche die rumänisch-ungarischen Beziehungen zwischen 1933—1944 durchsucht.

Durch die Verwertung des dokumentarischen Materials aus demokratischen, social-politischen, kulturellen und literarischen Zeitungen und Zeitschriften der erwähnten Zeitspanne, sowie des Briefwechsels zwischen Schriftsteller, Künstler, kulturellen Persönlichkeiten, versuchen die Verfasserinen die Hauptkoordinaten des Problems zu bestimmen. Es wird die Tätigkeit der rumänischen Abteilung und der ungarischen Unterabteilung des PEN-Klubs untersucht, sowie die Tätigkeit der Volksuniversität von Vălenii de Munte, die Bedeutung des Zusammentreffen aus Tîrgu Mureş (1937), die Umfragen welche die Zeitschriften *Familia* und *Ellenzék* gehalten haben, die Tätigkeit im Theaterwesen, bildende Kunst, und andere rumänisch-urgarischen kulturellen Kundgebungen.

Die Interpretation des reichen dokumentarischen Materials führte die Verfasserinen zu einigen Schlussfolgerungen. Im ersten Reihe wird die gemeinsame Tendenz der fortschrittlichen rumänischen und ungarischen Intellektuellen gezeigt, die Kultur als eine Brücke der Zusammenarbeit und gegenseitige Schätzung zu verwenden, welche die feindlichen Handlungen der Politiker bekämpfen sollen. Dieser Standpunkt wurde von rumänischen und urganischen Schriftsteller vertreten wie: M. Sadoveanu, Camil Petrescu, Lucian Blaga, Victor Eftimiu, Cezar Petrescu, Petru Comarescu, M. G. Samarineanu (der schwärmerische Redakteur der Zeitschrift *Familia),* Németh László, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Berde Mária, Kádár Imre, Tabéry Géza, Kacsó Sándor, Tamási Áron u.a.

Die Studie unterstreicht auch das gemeinsame Streben der rumänischen und ungarischen Intelektualität, die Demokratie und den Humanismus von der Gefahr des Faschismus zu schützen.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PARTIDUL POPORULUI ÎN ULTIMII ANI DE ACTIVITATE (1932—1938)

GH. I. FLORESCU

Odată depăşite primele urmări ale actului disolutiv survenit la începutul lunii martie 1932, cînd Octavian Goga, împreună cu o parte a conmilitonilor săi, se desprindea de gruparea care-l consacrase ca om politic, Partidul Poporului hotăra să-şi reia activitatea, convins fiind că, despovărat de acel „balast numeric" care ameninţase unitatea partidului, va reuşi să se impună ca una dintre principalele forţe politice ale ţării[1]. Iniţiind o amplă acţiune de refacere a tuturor organizaţiilor, publicînd noile statute ale partidului, Al. Averescu revenea la cunoscutele şi stereotipele critici antiguvernamentale. Totodată, atacurile sale împotriva orientărilor politice preconizate de Carol al II-lea deveneau din ce în ce mai insistente, ameninţînd a se transforma într-un curent de opinie[2]. Dar, tocmai pentru a se preîntîmpina o asemenea eventualitate, faţă de activitatea Partidului Poporului se afişa o atitudine de aparentă ignorare, fiind însă îndeaproape supravegheată şi manevrată, cu abilitate, de suveran[3].

Noua schimbare de guvern, din iunie 1932, a intervenit atunci cînd Partidul Poporului, slăbit şi în curs de reorganizare, nu putea reclama singur puterea. De aceea, s-a declarat pentru formarea unui cabinet de largă concentrare sau de uniune naţională, promiţînd să sprijine mandatul încredinţat de rege, în acest sens, lui N. Titulescu. Dar, ca şi pînă atunci, convins că noua iniţiativă titulesciană nu va reuşi, mareşalul rămînea adeptul guvernului de partid, sperînd că, în ultimul moment, regele îl va prefera, după atîtea aluzii încurajatoare, ca sfetnic al Coroanei[4]. Criticînd cabinetul bicefal Iorga—Argetoianu, considerat mai tîrziu drept cea mai izbutită epigramă pe care şi-a făcut-o fostul premier[5], Averescu accepta colaborarea, pretinzînd însă ca lista noului cabinet să reunească toate partidele care au guvernat, stabilindu-se, în prealabil,

---

[1] *Îndreptarea* din 18. III. 1932, pp. 4 şi 26. IV. 1932, pp. 1, 4.
[2] *Idem*, din 6. V. 1932, p. 4; 12. V. 1932, p. 1 şi 19. V. 1932, p. 1.
[3] Arhivele Statului Bucureşti (Arh. St. Bucureşti), Fond Casa Regală. Carol, dosar 80/1932, f. 8.
[4] *Îndreptarea* din 1. VI. 1932, p. 4.
[5] *Idem*, din 4. VI. 1932, p. 1; Pamfil Şeicaru, *Nicolae Iorga*, Madrid, 1957, p. 71.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

un program minimal de guvernare[6]. Condițiile impuse de șeful Partidului Poporului ca și de ceilalți lideri politici au zădărnicit misiunea lui Titulescu, determinîndu-l pe rege să recurgă la un cabinet de coloratură national-țărănistă, condus de Al. Vaida-Voievod. Surprins de hotărîrea lui Carol și convins că acesta nu intenționa să facă apel la serviciile sale, Al. Averescu adresa, la 10 iunie 1932, o scrisoare deschisă șefilor partidelor de opoziție, cerîndu-le renunțarea la „deosebirile de doctrine și metode care ne diferențiază și într-un armistițiu general și absolut să ne dăm mîna pentru ca, cu puteri unite, în mod leal să cruțăm țara de catastrofa către care mergem cu pași siguri"[7]. Se propunea ca în caz de reușită a acestei acțiuni, să se convoace o conferință a șefilor de partide unde urma a se hotărî programul comun de acțiune. Dar, intențiile liberalilor, cărora le are adresat apelul, nu coincideau cu ale Partidului Poporului, astfel încît acesta se vedea nevoit să-și continue singur activitatea. Începînd campania electorală, mareșalul relua temele vechilor sale acțiuni politice, ridicîndu-se împotriva tendinței de desființare a partidelor și declarînd că rolul tînărului suveran era ca și încheiat[8]. Obținînd abia patru mandate pentru Cameră, Partidul Poporului își propune, în declarația prezentată Parlamentului, să-și continue activitatea politică conform principiilor deja cunoscute[9]. La începutul lunii septembrie 1932, oficiosul averescan semnala faptul că noul guvern intrase într-o criză care făcea ca înlocuirea lui Vaida-Voievod să devină o chestiune de zile. Întrucît, în unele cercuri politice se discuta eventualitatea formării unui cabinet condus de Gr. Iunian, alternativă care excludea șansele mareșalului, la vechile subiecte ale acțiunilor antiguvernamentale averescane se mai adăuga și aceasta[10]. Readucerea lui Iuliu Maniu la frînele țării, la 20 octombrie 1932, n-a mai fost precedată de agitația prin care se încerca de obicei să se demonstreze că Partidul Poporului era singura formațiune politică ce putea prelua puterea. De data aceasta, se arăta că soluția corespundea situației, atîta timp cît țara era guvernată de o combinație ministerială de partid[11]. Această atitudine conciliantă, însă, nu va dura prea mult. La o lună numai după instalarea lui Maniu în fotoliul prezidențial, țara era prezentată ca aflîndu-se în fața anarhiei, iar mareșalul Averescu era recomandat ca singurul ei salvator[12]. Explicația, recunoscută de Averescu, era aceea că Partidul Poporului, refăcut după actul din 12 martie 1932, își relua activitatea cu toată energia, conchizînd că România traversa o „epocă de sufocantă corupție politică"[13]. După ce sperase că Partidul Național Țărănesc nu va mai reveni la conducerea țării, după înlăturarea de la guvern din aprilie 1931, Partidul Poporului își propu-

---

[6] *Îndreptarea* din 4. VI. 1932, p. 4.
[7] *Idem*, din 11. VI. 1932, p. 1; N. Iorga, *Memorii*, vol. VII, Vălenii-de-Munte, București, 1939, p. 2.
[8] *Îndreptarea* din 14. VII. 1932, p. 1; N. Iorga, *op. cit.*, p. 10.
[9] *Îndreptarea* din 26. VII. 1932, p. 4 și 6. VIII. 1932, p. 1.
[10] *Idem*, din 5. IX. 1932 p. 4 și 10. IX. 1932, p. 4.
[11] *Idem*, din 21. X. 1932, p. 4.
[12] *Idem*, din 25. XI. 1932, p. 4.
[13] *Idem*, din 14. XI. 1932, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nea să discrediteze cabinetul Maniu şi formaţiunea politică ce-l constituia, sperînd, încă, să revină la putere[14]. În loc să încerce a contribui la opera de îndrumare a activităţii guvernamentale, gruparea averescană se uza în acţiuni lipsite de perspectivă, persistînd într-o atitudine distructivă şi care nu servea cu nimic interesele ţării. Prin întreaga sa activitate, mareşalul Averescu întreţinea şi accentua chiar criza politică existentă, ştirbind prin aceasta şi prestigiul internaţional al României. La începutul anului 1933, în timp ce pe plan extern zvonurile pretinsei dictaturi carliste întreţineau un climat nefavorabil intereselor naţionale, Al. Averescu încerca să acrediteze opinia după care Partidul Naţional Ţărănesc n-ar fi în stare să dea ţării un guvern durabil, atîta timp cît printre membrii săi se exprimau public puncte de vedere deosebite asupra unor prevederi importante ale programului de guvernare, ca hotărîrile de la Geneva şi pactul de neagresiune cu U.R.S.S.[15].

Dar, consecvent principiilor sale, Partidul Poporului accepta starea de asediu, adoptată de noul guvern Vaida-Voievod în urma creşterii acţiunilor revoluţionare ale ceferiştilor şi petroliştilor, în ianuarie-februarie 1933, precizînd doar că se impunea înlăturarea cauzelor care au dus la această stare de lucruri[16]. Precizarea nu privea însă interesele celor obligaţi să suporte efectele noii „curbe de sacrificiu", ci soarta regimului politic existent, întrucît, aşa cum conchidea mareşalul, reluînd o explicaţie a lui Cavour, „cu baionetele poţi face orice, numai să te aşezi pe ele, nu"[17].

Criticînd în continuare guvernul şi Partidul Naţional Ţărănesc lipsit de ideologie şi conducere, Al. Averescu încerca, în martie 1933, o conciliere cu Carol, dezminţind zvonurile după care s-ar fi declarat contra Coroanei şi pentru republică[18]. Renunţarea la politica de rezistenţă se datora promisiunilor făcute de Carol mareşalului, după care Partidul Poporului va succeda naţional — ţărăniştilor. În acest context, gruparea averescană adopta o atitudine de reticenţă, fapt imediat sesizat şi comentat de celelalte forţe politice opoziţioniste[19]. Mai mult încă, renunţînd, pentru moment, la critica stereotipă, practicată pînă atunci, mareşalul revenea la o experienţă mai veche, încercînd a contribui, cu priceperea sa, la soluţionarea unor complicaţii survenite în politica economică a ţării[20]. Cercurile oficiale româneşti erau însă în aşteptarea unei noi schimbări guvernamentale. Deşi se intrase în perioada vacanţei politice, calculele şi presupunerile nu încetaseră. În acest context, se înscria şi contactul stabilit în vara anului 1933, între Partidul Poporului şi Garda de fier. Deşi mareşalul a refuzat de a întreprinde ceva în sensul apropierii de

---

[14] *Idem*, din 1. XI. 1932, p. 1.

[15] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (Arhiva M.A.E.), Fond 71, România, vol. 347, f. 118, 187; *Îndreptarea* din 20. I. 1933, p. 1.

[16] *Îndreptarea* din 4. II. 1933, p. 4 şi 7. II. 1933, p. 1.

[17] *Idem*, din 7 II. 1933, p. 1.

[18] *Idem*, din 7. III. 1933, p. 4 şi 27. III. 1933, p. 1.

[19] N. Iorga, *op. cit.*, pp. 69, 86; *Îndreptarea* din 27. V. 1933, p. 4.

[20] Biblioteca Academiei R. S. România (Bibl. Acad.), Arhiva Al. Alverescu, I, Varia 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

această organizaţie de dreapta, explicînd că „nu cunosc tendinţele şi scopurile Gărzii de Fier", Corneliu Zelea Codreanu se oferea să sprijine acţiunea mareşalului, vizitîndu-l chiar, fără a reuşi însă a obţine acordul acestuia în vederea unei colaborări viitoare[21].

Abia se deschisese noul sezon politic, cînd regele a început a cerceta situaţia internă. În tot acest interval, Partidul Poporului a respectat linia unei atitudini de aşteptare şi de înţelegere faţă de manevrele politicianiste iniţiate de Carol[22]. Cu toate acestea, în momentul declanşării crizei guvernamentale, în afară de faptul că mareşalul a fost primul dintre cei consultaţi, Partidul Poporului nu s-a bucurat de o atenţie deosebită din partea suveranului[23]. Prin aducerea lui I. G. Duca în fruntea ţării, se punea capăt guvernărilor naţional-ţărăniste, după ce atîtea speranţe fuseseră înşelate şi atîtea energii politice uzate şi compromise. Odată încheiată această nouă experienţă guvernamentală, se punea capăt crizei politice care însoţise criza economică din 1929—1933, deschizîndu-se o nouă etapă în evoluţia ţării[24]. Pe plan european, sfîrşitul guvernărilor naţional-ţărăniste marca începutul compromiterii definitive a ţărănismului, care constituise pînă atunci o a treia forţă politică în sud-estul european[25]. Pentru Partidul Poporului, modalitatea soluţionării crizei guvernamentale survenită ca urmare a demisiei naţional-ţărăniştilor semnifica ratarea unei noi ocazii de a prelua puterea. De fapt, depăşindu-se faza instabilităţii guvernamentale, care a coincis cu intervalul în care naţional-ţărăniştii au condus ţara, perspectivele formaţiunii politice averescane deveneau din ce în ce mai confuze. Atîta timp cît naţional-ţărăniştii erau angajaţi în cursa pentru revenirea la cîrma ţării, mareşalul nu putea spera prea mult pentru propria-i grupare. Totuşi, chiar în condiţiile în care orizonturile averescanismului deveneau, cu fiecare zi, mai întunecate, Partidul Poporului continua să asalteze, cu aceeaşi perseverenţă, investitura guvernamentală. Intervievat asupra schimbărilor politice intervenite la începutul lunii noiembrie 1933, Al. Averescu declara că „guvernul a luat naştere dintr-un concurs de circumstanţe misterioase, care se prezintă azi ca o enigmă şi care cred că-i va fi fatal atunci cînd se va izbuti a se descifra enigma"[26]. Deziluzionat de ultimele manevre ale regelui, mareşalul revenea la vechea linie a activităţii sale politice. Rămînîndu-i încă neclarificate unele detalii ale relaţiilor sale cu Carol, el preciza că „o datorie de la care partidul nostru nu se poate sustrage este aceea de a descoperi bariera ce există între Partidul Poporului şi Suveran, şi de a o desfiinţa, cu orice sacrificiu, cu orice risc"[27]. Pînă atunci,

---

21 *Îndreptarea* din 29. III. 1934, p. 4; N. Iorga, *op. cit.*, p. 98.
22 *Îndreptarea* din 5. IX. 1933, p. 4 şi 6. XI. 1933, p. 1.
23 *Idem*, din 13. XI. 1933, p. 4; N. Iorga, *op. cit.*, p. 119.
24 Florea Nedelcu, *Viaţa politică din România în preajma instaurării dictaturii regale*, Cluj, 1973, p. 39.
25 Arhiva M.A.E., Fond 71, România, vol. 347, pp. 211, 268; George D. Jackson, Jr., *Comintern and Peasant in East Europe. 1919—1930*, New York and London, 1966, pp. 237, 244.
26 *Îndreptarea* din 16. XI. 1933, p. 1.
27 *Idem*, din 23. XI. 1933, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

însă, hotăra să participe la alegeri în cartel cu Partidul Conservator, condus de fostul său colaborator, Gr. Filipescu. Dar, încă de la început, era convins că rezultatele nu vor fi prea încurajatoare. Partidul Poporului nu dispunea de fondurile necesare desfăşurării unei susţinute campanii electorale şi, apoi, influenţa sa în rîndul maselor era destul de limitată[28]. Convins că o acţiune singulară îl izola tot mai mult de restul forţelor politice, iar viitorul Partidului Poporului se înfăţişa destul de sumbru, Al. Averescu a iniţiat, în toamna anului 1933, o serie de acţiuni prin care urmărea o apropiere de disidenţa georgistă a Partidului Naţional Liberal. Alegerea mareşalului nu era întîmplătoare. O colaborare cu Gh. Brătianu putea constitui baza unei eventuale concilieri a raporturilor sale cu Coroana, cunoscut fiind faptul că tînăra grupare liberală era sprijinită de Carol al II-lea. Apoi, dintre partidele în ascensiune, la acea dată, cel condus de ultimul politician al dinastiei brătieniste promitea a deveni una dintre principalele forţe ale edificiului pe care se sprijinea monarhia şi regimul politic existent[29]. Astfel încît, în toamna anului 1933, între Al. Averescu şi Gh. Brătianu a intervenit un acord politic, dat publicităţii abia în mai 1934, ce urma a fi pus în practică în eventualitatea „unor împrejurări grave ce se pot ivi în viaţa noastră politică"[30]. Iniţiativa aparţinut mareşalului, care intenţiona să contopească cele două formaţiuni politice „într-un singur organism cu baze largi şi pe cît posibil în ritmul tendinţelor actuale"[31]. Punctul de vedere afişat de mareşal a fost acceptat de Gh. Brătianu, urmînd ca detaliile să fie stabilite ulterior. Drept urmare, în activitatea Partidului Poporului, se va putea observa, începînd din toamna anului 1933, o încercare de apropiere de gruparea georgistă, fără a se întreprinde ceva în sensul fuzionării proiectate[32]. Se pare că cei care întîrziau realizarea acestei hotărîri erau liberalii, cărora nu le surîdea perspectiva contopirii cu o grupare politică ce nu obţinuse, în confruntarea electorală abia încheiată, nici un mandat parlamentar[33]. Faptul că Partidul Poporului, deşi acţionînd în cartel cu Gr. Filipescu, nu a reuşit să pătrundă în Parlament, probează, elocvent, deprecierea rolului jucat de această grupare în noua configuraţie politică a vremii. Unele cercuri politice străine, care sperau încă în refacerea Partidului Poporului, se arătau surprinse de insuccesul electoral înregistrat de una dintre formaţiunile politice care în urmă cu aproape şase ani condusese destinele ţării[34].

Alunecarea spre anonimat a Partidului Poporului devenea mai evidentă, încă, la începutul 1934, cînd, Al. Averescu rămînea departe de schimbările survenite în viaţa politică a României, deşi ziarul parizian

---

28 *Idem*, din 22. XI. 1933, pp. 1, 4.
29 Arh. St. Iaşi, Fond Chestura de poliţie, dosar 27/1933, f. 342.
30 Bibl. Acad., Arhiva Al. Averescu, I, s. 23; *Îndreptarea* din 11. V. 1934, p. 1.
31 *Idem*, Corespondenţă, Fond George I. Brătianu, S $\frac{2(5)}{CDIII}$, Al. Averescu către G. I. Brătianu, 7 iulie 1937.
32 *Îndreptarea* din 28. XI. 1933, p. 3.
33 *Idem*, din 30. XII. 1933, p. 3.
34 Arhiva M.A.E., Fond 71, România, vol. 347, f. 284.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Le temps" prognoza soluţionarea crizei politice cauzate de asasinarea lui I. G. Duca prin constituirea unui cabinet de concentrare condus de mareşal[35]. Activitatea grupării averescane devenea tot mai lipsită de semnificaţie, iar şeful său tot mai retras şi nemulţumit de cursul noilor realităţi politice[36]. Singura manifestare opoziţionistă a grupării averescane rămînea critica antiguvernamentală, devenită tot mai insistentă, fapt pentru care organul central al presei averescane era cenzurat[37]. O oarecare revenire în actualitatea politică, a Partidului Poporului, s-a putut observa după publicarea comunicatului care făcea cunoscut acordul discutat de Al. Averescu şi Gh. Brătianu, din octombrie 1933[38]. Considerîndu-se că actul semnat de cei doi fruntaşi politici producea o stare de încordare, dăunătoare ţării, Partidul Poporului era criticat pentru colaborarea sa cu liberalii georgişti[39]. Îngrijorarea pleca de la faptul, că în noua conjunctură, mareşalul sprijinit de Gh. Brătianu, putea ajunge oricînd la guvern. De altfel, după întrevederea Averescu-Carol, din mai 1934, liderul Partidului Poporului era considerat drept virtual premier[40]. Chiar şi unele cercuri politice vest-europene comentau eventualitatea instituirii în România a unui guvern dictatorial condus de Averescu[41]. Adevărul era că mareşalul, primind asigurări de la Carol că va fi însărcinat cu formarea unui guvern naţional, proiectase a-l substitui cu un cabinet de partid. În faţa acestei intenţii şi a presiunilor din exterior, Carol a renunţat la alternativa folosirii lui Al. Averescu[42]. Toate acestea au făcut ca Partidul Poporului să-şi intensifice activitatea, continuînd-o şi în perioada de vară, pentru ca în eventualitatea unei schimbări guvernamentele să nu poată fi surprins nepregătit[43]. La sfîrşitul vacanţei politice, Partidul Poporului iniţia o puternică campanie politică, pe care o prezenta ca „decretată de voinţa naţiunei"[44]. În acelaşi timp, Al. Averescu, deşi descurajat şi dezgustat de activitatea politică, declara că va lupta pînă la ultima baricadă[45]. Dar, criza ministerială care trena încă din primăvară şi care se părea la un moment dat că-l va impune ca succesor al lui Gh. Tătărescu a fost soluţionată fără a se da vreo satisfacţie cunoscutelor ambiţii manifestate de mareşal. Remanierea guvernamentală efectuată la începutul lui octombrie 1934, ca rezultat al intervenţiilor lui N. Titules-

---

[35] N. Iorga, *op. cit.*, p. 139; *Îndreptarea* din 26. I. 1933, p. 4 şi 29. I. 1934, p. 4.
[36] N. Iorga, *op. cit.*, p. 145.
[37] *Îndreptarea* din 9. III. 1934, p. 1 şi 2. IV. 1934, p. 4.
[38] Bibl. Acad., Arhiva Al. Averescu, I, ms. 23.
[39] *Îndreptarea* din 15. V. 1934, p. 1 şi 16. V. 1934, p. 4.
[40] *Idem.* din 24. V. 1934, p. 4; N. Iorga, *op. cit.*, p. 166.
[41] Arhiva M.A.E., Fond 71, România, vol. 347, f. 360.
[42] Biblioteca Centrală de Stat (B.C.S.), vezi Corespondenţă, S. A. 94—5, C. Meissner către Al. Averescu, 21 septembrie 1934; N. Iorga, op. cit., pp. 169, 173; vezi şi Tudor Teodorescu Branişte, *Oameni şi paiaţe*, Bucureşti, 1967, p. 139; Florea Nedelcu, *op. cit.*, p. 89.
[43] Arh. St. Bucureşti, Fond C. Meissner. V., dosar 344/1934, f. 1; *Îndreptarea* din 9. VII. 1934, p. 4.
[44] *Îndreptarea* din 30. VIII. 1934, p. 2; Arh. St. Iaşi, Fond Inspectoratul regional de politie Iaşi, dosar 8/1934, f. 300.
[45] B.C.S., Corespondenţă, S.A.— 94—5, C. Meissner către Al. Averescu, 21 septembrie 1934; *Îndreptarea* din 2. X. 1934, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cu pe lîngă Carol şi a recomandărilor făcute de ministrul de externe francez, prelungea mandatul premierului în funcţiune, îndîrjindu-l pe Averescu, care avea de suportat, în acelaşi timp, atît atacurile formaţiunilor politice adverse cît şi defecţiunile intervenite în propriul său partid[46].

La începutul anului 1935, Partidul Poporului declara că domină situaţia politică, hotărînd, în aceste circumstanţe, să treacă la punerea în practică a clauzelor înscrise în acordul cu liberalii georgişti[47]. Drept urmare, în lunile ce au urmat, cele două partide au desfăşurat o serie de acţiuni politice comune, prezentînd acordul ca avînd „o importanţă covîrşitoare pentru normalizarea vieţii noastre publice". Se hotăra ca pactul să rămînă deschis şi altor partide politice care ar dori să lupte contra unui „guvern fără busolă"[48]. Totodată, Partidul Poporului se ridica împotriva prelungirii stării de asediu şi a cenzurii, considerînd adoptarea acestei măsuri drept un simptom al crizei guvernamentale[49]. În primăvara aceluiaşi an, colaborarea Al. Averescu—Gh. Brătianu a devenit tot mai evidentă, iar pactul încheiat între Partidul Poporului şi Partidul Naţional Liberal a primit titulatura de „Front constituţional"[50]. Profitînd de criza acuzată de formaţiunea ministerială, gruparea averescană a declanşat o nouă campanie opoziţionistă, prin care încerca a demonstra că ea reprezenta singurul organism politic capabil de a prelua succesiunea[51]. Dar, nici de această dată, chiar dacă acţiona alături de Gh. Brătianu, mareşalul nu avea şanse de a fi readus la guvern[52]. El ştia acest lucru, dar continua să-l secondeze pe Gh. Brătianu care, la începutul lunii septembrie 1935, declara că „Frontul constituţional" şi-a început activitatea pentru „descătuşarea" ţării.

Aderarea temporară, în septembrie 1935, la acţiunea iniţiată de „Frontul constituţional", a Blocului Cetăţenesc pentru Mîntuirea Ţării şi a Cruciadei Românismului, două grupări politice de dreapta, nu avea semnificaţia unei colaborări a mareşalului cu Gr. Forţu şi M. Stelescu[53]. Adeziunea acestora la programul Frontului a fost posibilă datorită lui Gh. Brătianu, cel care a transformat acordul cu Partidul Poporului într-o manifestare politică ce-şi propunea să acţioneze deasupra partidelor, militînd pentru transformarea sufletească a ţării, protecţia elementului et-

---

[46] Bibl. Acad., Arhiva A. C. Cuza, IV—9; Florea Nedelcu. *op. cit.*, p. 89; N. Iorga, *op. cit.*, p. 189.

[47] *Îndreptarea* din 3. I. 1935, p. 4 şi 10. I. 1935, p. 1.

[48] *Idem*, din 2. III. 1935, p. 1; Bibl. Acad., Corespondenţă, Fond G. I. Brătianu, S $\frac{11}{CDIII}$, G. Brătianu către Gr. L. Trancu — Iaşi, 16 martie 1935.

[49] *Îndreptarea* din 14. III. 1935, p. 1; Bibl. Acad., Arhiva Al. Averescu, I, varia 2.

[50] *Îndreptarea* din 27. V. 1935, pp. 1, 4.

[51] Arh. St. Bucureşti, Fond Achiziţii noi, Pachet MMCMLXIV/4 (21 septembrie 1935); *Îndreptarea* din 13. VIII. 1935, p. 1.

[52] N. Iorga, *op. cit.*, p. 267.

[53] *Îndreptarea* din 30. IX. 1935, pp. 1—2 şi 1. X. 1935, p. 2; Mihai Fătu, Ion Spălăţelu, *Garda de fier*, Bucureşti, 1971, p. 131.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nic şi prestigiul dinastiei[54]. Desigur, bazele colaborării, în noua formulare vădeau evidente tendinţe reacţionare, ceea ce, de altfel, a făcut posibilă orientarea celor două organizaţii retrograde către acţiunea „Frontului constituţional". Acceptînd colaborarea în limitele programului fixat de liderul „tinerilor" liberali, mareşalul se făcea vinovat de încurajarea unor curente străine de interesele ţării, deşi el nu era adeptul fascismului şi al grupărilor de coloratură fascistă care acţionau în România. In dorinţa de a mai ocupa o dată fotoliul prezidenţial, Averescu spera că, sprijinit de Gh. Brătianu, îl va determina pe Carol să recurgă la serviciile sale. Dar, dincolo de aceste consideraţii, se cere a fi judecată fapta în sine, chiar dacă nu toţi cei grupaţi în jurul „Frontului constituţional" afişau aceleaşi interese[55]. De fapt, Al Averescu a acceptat alăturarea lui Gr. Forţu şi a lui M. Stelescu, la acţiunea Frontului, numai după ce Gh. Brătianu hotărîse acest lucru. Mareşalul se arăta însă sceptic în privinţa sincerităţii intenţiilor manifestate de cei doi pretendenţi la colaborare, avertizîndu-l pe Gh. Brătianu că „motivele invocate sînt numai pretexte pentru o manifestaţie pregătită în taină mai de mult"[56]. Aderarea Blocului Cetăţenesc şi a Cruciadei Românismului la programul „Frontului constituţional" a determinat manifestarea, în rîndurile Partidului Poporului, a unor atitudini potrivnice Frontului, soldate cu trecerea a numeroase organizaţii în alte partide politice[57]. Al. Averescu a acceptat a activa în cadrul „Frontului constituţional" şi după alăturarea celor două grupări de orientare fascistă, numai pentru a nu pierde colaborarea lui Gh. Brătianu, continuînd a se declara potrivnic mişcărilor de dreapta. Aşa, de pildă, referindu-se la Partidul Naţional Creştin, de curînd fondat, oficiosul averescan nu-l considera un organism politic izvorît din realităţile interne, caracterizîndu-l drept „formaţiune de agitaţie"[58]. De fapt, toate încercările de prezentare a Frontului ca o mişcare ce cîştiga teren reprezentau simple manevre politicianiste, întrucît, în raporturile mareşalului cu şeful „tinerilor" liberali interveniseră deja, la sfîrşitul toamnei anului 1935, unele neînţelegeri, astfel încît Partidul Poporului şi gruparea liberal-georgistă acţionau în direcţii diferite[59].

Mareşalul relua atacurile împotriva guvernului tătărăscian, asigurînd opinia publică că succesiunea va reveni formaţiunii sale[60]. În acelaşi timp, erau reluate criticile la adresa Partidului Naţional Ţărănesc, acu-

---

[54] *Îndreptarea* din 25. V. 1935, p. 4.

[55] Bibl. Acad., Corespondenţă, Fond G. I. Brătianu, S $\frac{2(1)}{CDIII}$, Al. Averescu către G. Brătianu, 16 septembrie 1935.

[56] *Idem*, S $\frac{2(2)}{CDIII}$, Al. Averescu către G. Brătianu, 2 octombrie 1935.

[57] *Îndreptarea* din 19. X. 1935, p. 2.

[58] *Idem*, din 2. X. 1935, p. 1.

[59] Bibl. Acad., Corespondenţă, Fond G. I. Brătianu, S $\frac{2(3)}{CDIII}$, Al. Averescu către G. Brătianu, 29 noiembrie 1935; *Îndreptarea* din 18. XI. 1935, pp. 1—2.

[60] *Îndreptarea* din 14. II. 1936, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zat de şantajare a Coroanei, prin colaborare cu comuniştii[61]. Mareşalul urmărea să demonstreze suveranului că prezenţa sa la conducerea ţării era impusă de realităţile interne devenite primejdioase pentru existenţa regimului politic existent. Abandonînd tacit acţiunea „Frontului constituţional", gruparea averescană desfăşura o acţiune solitară, declarînd că „Partidul Poporului este, dacă nu o forţă numerică impunătoare, o mare forţă morală care constituie azi singura, unica nădejde a ţării"[62]. Dezminţind orice intenţie dictatorială, Al. Averescu ataca Parlamentul, caracterizîndu-l drept un adevărat „paravan al dictaturii", în timp ce numărul celor care afirmau ca „D-lui Guţă (Gh. Tătărescu — n. n.) îi şade bine cu drumul" creştea zilnic[63].

Criza tot mai evident afişată de guvernul tătărăscian, agravată la începutul anului 1937, a readus în discuţie problema succesiunii[64]. În această conjunctură, Al. Averescu revenea pentru puţin timp în actualitatea vieţii interne. Atît unele cercuri politice româneşti, cît şi unele agenţii de presă străine, vedeau în mareşal pe virtualul premier, acceptînd sau respingînd eventualele formule guvernamentale preconizate a fi alcătuite de şeful Partidului Poporului[65]. Remanierea care a intervenit în urma indicaţiilor date de Carol a pus capăt incertitudinilor, astfel încît, nici de această dată, formaţiunea politică averescană nu reuşea să revină la guvern. De fapt, aceasta fusese ultima ocazie cînd mareşalul mai putea spera să ajungă la conducerea ţării. Remanierea impusă de Carol prefaţa dictatura personală a acestuia, excluzînd orice formulă guvernamentală care şi-ar fi propus a continua vechiul regim parlamentar[66]. Reacţia mareşalului, care încerca să solidarizeze forţele opoziţioniste într-o acţiune comună îndreptată împotriva stării de asediu şi a cenzurii, impunînd astfel schimbarea guvernului existent, a rămas fără vreun rezultat practic[67]. Văzîndu-se izolat şi părăsit de Gh. Brătianu, care se orientase către o acţiune comună cu Iuliu Maniu şi Corneliu Zelea Codreanu[68], Al. Averescu se arăta dispus a accepta noi contacte politice, con-

---

[61] *Idem*, din 3. VI. 1936, p. 1. şi 20. VI. 1936, p. 1.

[62] *Idem*, din 28/29. VIII. 1936, p. 1; vezi şi Partidul Poporului, Organizaţia Judeţului Hunedoara, *Partidul politic rînduit să cîrmuiască ţara. Cuvîntări rostite de D-l General Diaconescu St. Nicolae, şeful organizaţiei Partidului Poporului din judeţul Hunedoara*, Bucureşti, 1936, p. 51.

[63] Mareşal Averescu, *Dictatura şi comunismul*, Bucureşti, 1936, p. 13; *Îndreptarea* din 30. XI. 1936, p. 1 şi 26. XI. 1936, p. 1.

[64] Arh. St. Bucureşti, Fond Colecţia „Achiziţii noi", Pachet MMCMLXIV/6 (21 februarie 1936).

[65] N. Iorga, *op. cit.*, p. 399; Arhiva M.A.E.; Fond 71 România, vol. 349, f. 18; *Îndreptarea* din 5. I. 1937, p. 1.

[66] Florea Nedelcu, *op. cit.*, p. 104.

[67] *Dare de seamă a consfătuirei politice din ziua de 22 aprilie 1937, ţinută în sala Liedertafel în urma invitărei D-lui Mareşal Averescu*, Bucureşti, 1937.

[68] Bibl. Acad., Corespondenţă, Fond G. I. Brătianu, $S\frac{2(5)}{CDIII}$, Al. Averescu către G. Brătianu, 7 iulie 1937, $S\frac{4(3)}{CDIII}$, G. Brătianu către Al. Averescu, 12 august 1937; Florea Nedelcu, *op. cit.*, p. 107.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vins fiind că o acţiune solitară era de la început sortită eşecului[69]. Aşa s-a ajuns la întrevederea sa cu Octavian Goga, la Evian, în august 1937, cu care ocazie a fost discutată posibilitatea încheierii unui cartel electoral, avansîndu-se chiar şi ideea unei colaborări guvernamentale. Acceptînd o alianţă electorală, mareşalul declina propunerea participării sale într-un guvern de concentrare, evitînd, printr-un răspuns sibilic, să precizeze cauzele acestui refuz. Dar, ulterior, nu s-a dat curs hotărîrilor adoptate la Evian, astfel încît, Partidul Poporului continua să acţioneze de unul singur[70]. În aceste circumstanţe, mareşalul încerca o apropiere de Partidul Naţional Liberal, modificîndu-şi brusc atitudinea faţă de Dinu Brătianu şi evoluţia crizei ministeriale. Înainte însă de a se contura bazele unei noi colaborări, disensiunile au reapărut, revenindu-se la vechea linie politică[71].

Declanşarea crizei guvernamentale, în toamna anului 1937, a determinat o nouă accentuare a tribulaţiilor caracteristice politicianismului românesc[72]. Numai că de această dată, suveranul, din arbitru al confruntărilor ce însoţeau de obicei criza ministerială, s-a transformat într-un adevărat despot, hotărît să înlocuiască regimul parlamentar cu o dictatură personală. Aşadar, nădejdile mareşalului, care nu încetase de a spera într-o revenire în fotoliul prezidenţial, erau lipsite de orice perspective. Totuşi, încurajat de rege, care îl asigurase că va fi sprijinit în confruntarea electorală ce urma a se organiza, liderul Partidului Poporului îşi continua activitatea. Refuzînd a semna „pactul de neagresiune" propus de Iuliu Maniu, Averescu declara că „Partidul Poporului a fost de la început şi pînă în ceasul de faţă, un partid pururea de ordine şi nu cred că ar fi spre lauda sa ca tocmai acum să se depărteze de această exemplară linie de conduită"[73]. Consultarea corpului electoral din decembrie 1937 a constituit pentru Partidul Poporului, cum recunoştea mareşalul însuşi, „un dezastru", aducîndu-l în pragul dizolvării[74]. În acelaşi timp, perspectivele oferite de noua conjunctură, prin instalarea cabinetului Goga—Cuza, nu rezervau nimic încurajator acestei formaţiuni politice, convinsă de această dată că traversa cel din urmă act al unei drame inexorabile.

Ultimii ani de activitate ai formaţiunii politice averescane s-au consumat în acţiuni care nu urmăreau altceva decît ajungerea la conducerea ţării. Forţa politică, însă, ce o reprezenta mareşalul Al. Averescu şi partizanii săi n-a izbutit să impună o nouă guvernare a Partidului Poporului. Oscilînd între tendinţe ce ameninţau instituţia monarhică şi compromisuri care încurajau pornirile dictatoriale ale lui Carol, gruparea averescană nu a reuşit să evite procesul descompunerii sale lente, care ajunsese a-i conferi rolul unei simple prezenţe în viaţa politică a ţării. Evoluţia Partidului Poporului în ultimii ani ai existenţei sale evidenţia faptul

---

69 *Îndreptarea* din 3 VI. 1937, p. 1 şi 19. VI. 1937, p. 2.
70 *Idem*, din 9. II. 1938. pp. 1—2.
71 *Idem*, din 11. VIII. 1937, p. 1 şi 20. VIII. 1937, p. 1.
72 Arh. St. Bucureşti, Fond Colecţia „Achiziţii noi", pachet MMCMLXIV/7 (15 noiembrie 1937).
73 Bibl. Acad., Corespondenţă, ms. 52524; *Îndreptarea* din 9. II. 1938, pp. 1—2.
74 *Îndreptarea* din 29. XII. 1937, p. 1 şi 9. II. 1938, pp. 1—2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

că misiunea averescanismului fusese de mult încheiată. Urma doar ca un act oficial să consemneze o stare de fapt care devenise deja o realitate.

Evenimentele politice survenite la sfîrşitul anului 1937 revelau simptomele unei crize care depăşea, prin implicaţiile sale, caracterul unei obişnuite schimbări guvernamentale. Ofensiva forţelor care militau pentru impunerea unui regim dictatorial, exercitat de rege sau de mişcarea de dreapta, întîmpina opoziţia tot mai categorică a frontului reprezentat de formaţiunile politice hotărîte să evite lichidarea regimului parlamentar. Aşa se explică manifestările care au determinat unele modificări ale configuraţiei vieţii politice româneşti de la sfîrşitul anului 1937 şi începutul anului 1938. Acţiunile care urmăreau a împiedica excluderea partidelor burgheze din viaţa politică au impus o solidarizare a acestora, ajungîndu-se la o regrupare a principalelor forţe componente ale structurii politice româneşti[75]. Grupările politice mai puţin însemnate, printre care şi Partidul Poporului, oscilau între perspectivele oferite de o colaborare cu formaţiunea ministerială şi alăturarea lor la acţiunea forţelor antiguvernamentale. Al. Averescu, regretînd faptul că prin aducerea la putere, Octavian Goga „este împins pe poteci primejdioase"[76], se vedea obligat de evoluţia realităţilor obiective interne să accepte orice propunere de colaborare, cu atît mai mult cu cît ultimele demisii ameninţau existenţa însăşi a Partidului Poporului[77]. Încurajată de acţiunea de reîntregire a Partidului Naţional Liberal, pe care o califica drept „un eveniment politic", gruparea averescană îşi relua activitatea, sperînd într-o conlucrare cu Dinu Brătianu, cu care întreţinuse în ultima perioadă raporturi care lăsau să se întrevadă posibilitatea unei colaborări a mareşalului cu liderul brătienist[78]. Făcînd apel la sentimentele de unitate la care renunţaseră cei mai mulţi dintre partizanii săi, mareşalul plănuia o ultimă tentativă de revenire la putere, arătînd că „Partidul Poporului continuă să aibă pentru viitor, o mare misiune de îndeplinit"[79]. Noile declaraţii ale mareşalului surveneau în urma întrevederilor cu Octavian Goga, cînd fostul său colaborator îi solicita concursul, acceptat de Averescu doar în limitele hotărîrilor adoptate la Evian. Dar, în timp ce Partidul Poporului nu intenţiona să depăşească stadiul unei colaborări parlamentare, Goga milita pentru o fuziune a grupării averescane cu Partidul Naţional Creştin, oferind marealului doar şase locuri în Parlament. Respingînd oferta, fapt care excludea orice posibilitate de colaborare, conducerea Partidului Poporului relua vechile critici la adresa lui Octavian Goga, investindu-l pe Averescu cu dreptul de a hotărî în numele său[80]. Dar, după cîteva zile,

---

[75] Cf. Florea Nedelcu, *op. cit.*, p. 239; *Îndreptarea* din 26. I. 1938, p. 1.

[76] Bibl. Acad., Corespondenţă, ms. 52522, Al. Averescu către C. Meissner, 16 mai 1938; vezi şi Fond I. Petrovici, S $\frac{59(2)}{XXV}$, D. Drăghicescu către I. Petrovici, 29. XII. 1937.

[77] *Îndreptarea* din 23. I. 1937, p. 2 şi 9. II. 1938, pp. 1—2.

[78] *Idem*, din 13. I. 1938, p. 1.

[79] Arh. St. Bucureşti, Fond C. Meissner, V., dosar 210/1918—1938, f. 17; *Îndreptarea* din 20. I. 1938, p. 1.

[80] *Îndreptarea* din 9. II. 1938, pp. 1—2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

intervenea demiterea guvernului Goga—Cuza şi instituirea unei noi formule ministeriale, în care Al. Averescu era cooptat ca ministru de stat[81]. Declarînd că a acceptat să-şi ofere concursul suveranului, în încercarea acestuia de a restabili ordinea publică, mareşalul suspenda orice contact cu Partidul Poporului, a cărei conducere era încredinţată, conform statutelor, lui P. P. Negulescu[82]. Cu acest act se încheia de fapt activitatea Partidului Poporului, astfel încît decretul-lege din 30 martie 1938 nu făcea altceva decît să oficializeze o dizolvare intrată deja în curs de realizare[83]. Dacă celelalte partide politice au protestat împotriva acestei măsuri arbitrare, dictatoriale[84], formaţiunea politică averescană n-a mai găsit resursele necesare acestei ultime acţiuni de partid, dispărînd pentru totdeauna din viaţa politică românească. Şi, parcă pentru a eluda o ultimă confruntare cu cei cărora le declarase că „voi asista la victoria ideilor mele"[85], la puţin timp după dizolvarea Partidului Poporului dispărea şi cel care-şi legase numele de existenţa acestei formaţiuni politice. Dincolo de meritele omului politic, se cuvine să relevăm personalitatea aceluia care a rămas pînă în ultima clipă a vieţii „fidèle à soi-même", traversînd o perioadă politică de o mare complexitate cu credinţa că istoria i-a rezervat rolul de păzitor al ordinii şi legalităţii[86]. Activitatea Partidului Poporului după înlăturarea de la guvern, în iunie 1927, s-a desfăşurat sub semnul declinului ireversibil, astfel încît rolul său în cadrul structurii politice burgheze a suferit o permanentă compromitere, ajungînd în cele din urmă, destrămat şi complet discreditat, să părăsească scena vieţii politice româneşti, convins de zădărnicia străduinţelor sale. Lipsit de o bază socială şi de o doctrină care să-i asigure o continuă aderenţă cu masele, Partidul Poporului s-a consumat în acţiuni politicianiste, al căror unic scop rămînea ajungerea la guvern. Dar, evoluţia vieţii politice din ultimii ani ai deceniului trei şi din deceniul următor a relevat unele caracteristici care au determinat modificarea întregului edificiu politic al ţării. Schimbările intervenite au îndepărtat pentru totdeauna formaţiunea politică averescană de fotoliile ministeriale. Criza dinastică, survenită la scurt timp după ultima guvernare a Partidului Poporului, moartea lui I.I.C. Brătianu, ascensiunea naţional-ţărăniştilor spre investitura guvernamentală şi apoi „restauraţia" au constituit tot atîtea momente care, prin semnificaţiile lor, au accentuat alunecarea grupării averescane spre periferia vieţii politice româneşti. Perioada care a urmat, caracterizată de manevrele ce urmăreau instituirea dictaturii carliste, însoţite de creşterea pericolului reprezentat de organizaţiile de dreapta, nu a fost cu nimic mai

---

[81] Arhiva M.A.E., Fond 71, România, vol. 350, f. 322—323.

[82] *Îndreptarea* din 12. II. 1938, p. 1 şi 13. II. 1938, p. 2; Bibl. Acad., Corespondenţă, ms. 149111, Al. Averescu către P. P. Negulescu, 11 februarie 1938.

[83] Arh. St. Bucureşti, Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 4/1938, f. 2.

[84] Arhiva M.A.E., Fond 71, România, vol. 352, f. 130—136.

[85] N. Iorga, *op. cit.*, p. 45.

[86] Bibl. Acad., Fond Gr. Trancu — Iaşi, S $\frac{41(16)}{CCX}$, C. Meissner către Gr. Trancu — Iaşi, 15 octombrie 1938, *Îndreptarea* din 6. X. 1938, pp. 1—4; An. Răzăşul, *S-a stins mareşalul Alexandru Averescu, Bucureşti*, 1938.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

favorabilă acţiunilor de reabilitare şi reafirmare iniţiate de mareşalul Averescu. Dimpotrivă. Procesul destrămării lente a Partidului Poporului a fost grăbit de măsurile iniţiate de rege în vederea lichidării regimului parlamentar şi a desfiinţării partidelor politice.

Aşadar, perioada ce a urmat ultimei guvernări a Partidului Poporului a constituit faza finală a evoluţiei averescanismului, cea a compromiterii definitive a organismului politic care fusese cîndva încununat cu laurii unei popularităţi necunoscute încă în istoria politică a României. Dar, cum toate gloriile sînt trecătoare şi date de cele mai multe ori repede uitării, nimeni nu voia să-şi mai amintească ce reprezentase Liga Poporului la începuturile sale. Ultimii ani ai activităţii Partidului Poporului au fost caracterizaţi de zbaterile agonizante ale unei formaţiuni politice anacronice, care pierduse de mult ritmul vremurilor, acţionînd doar în virtutea inerţiei. Actul din 30 martie 1938 a făcut ca Partidul Poporului să intre în istorie ca o formaţiune politică dizolvată în urma punerii în practică a unei măsuri arbitrare şi nu dispersată de propriile-i slăbiciuni, cum se dovedise în realitate.

DIE LETZTEN JAHRE DER VOLKSPARTEI (1932—1938)

(Zusammenfassung)

Ihre letzten Jahre, sowie alle vorhergegangenen, kennzeichnen die Volkspartei durch Handlungen, die nichts anderes beabsichtigten, als an die Macht zu gelangen. Der politischen Gruppierung um den Marschall Al. Averescu ist dieser Durchbruch nicht mehr gelungen. Da sie zwischen antimonarchischen Tendenzen schwankte und solchen die den Hang Karls II. zur Diktatur unterstützten, konnte sie ihrer unentrinnbaren Auflösung keinen Einhalt gebieten und verlor dadurch jedwelche Rolle im politischen Leben des Landes.

Dies bestätigt die Tatsache, das ihre Aufgabe längst beendet war, so dass der Erlass vom 30 März 1938, durch den sämtliche politischen Parteien verboten wurden, diese Partei vor dem unrühmlichen Ende einer iminent gewordenen Selbstauflösung bewahrte.

Die Erforschung der Tätigkeit der Volkspartei nach dem Austritt einer Gruppe, geführt von Octavian Goga (12 März 1932) und bis zu ihrem Verschwinden von der politischen Bühne, trägt zum Erhellung noch unerforschten Seiten des politischen Lebens in einer besonderen Periode der allgemeinen Entwicklung des Landes bei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ÎNTĂRIREA CURENTULUI DE STÎNGA DIN PARTIDUL SOCIAL-DEMOCRAT, FAVORABIL CONLUCRĂRII CU PARTIDUL COMUNIST. ÎNCHEIEREA FRONTULUI UNIC MUNCITORESC

NICOLAE JURCA

În condiţiile dictaturii militaro-fasciste şi ale războiului, Partidul Comunist Român, dezvoltînd experienţa dobîndită în anii anteriori, a întrevăzut perspectiva eliberării ţării de sub dominaţia fascistă şi restabilirea independenţei şi suveranităţii naţionale în unirea, pe baza unei platforme comune de luptă, a tuturor forţelor naţiunii care, dintr-un motiv sau altul, îşi manifestau adversitatea faţă de regimul antonescian, faţă de funesta colaborare cu Germania hitleristă. Orientarea spre înfăptuirea Frontului Unic Naţional Antihitlerist a fost stabilită de Partidul Comunist în documentele programatice din anii 1941—1942. În circulara din 8 iulie 1941 şi în platforma-program „Lupta poporului român pentru libertate şi independenţă naţională" din 6 septembrie 1941, Partidul Comunist Român a expus linia sa politico-tactică de înfăptuire a unei largi coaliţii antihitleriste. În acest scop, Partidul Comunist Român propunea „lupta comună a tuturor partidelor, grupărilor, persoanelor politice şi tuturor patrioţilor români pentru realizarea Frontului Unic Naţional al poporului român contra ocupanţilor hitlerişti şi a slugilor lor trădătoare de ţară, pentru cucerirea cerinţelor din Platformă, care sînt cerinţele cele mai arzătoare şi comune ale poporului"[1]. Partidul comunist se declara gata să colaboreze cu toate partidele politice, grupările, personalităţile politice şi cu toţi patrioţii români, punînd un singur criteriu al colaborării: „atitudinea faţă de ocupanţii hitlerişti, de slugile lor trădătoare de ţară şi de războiul criminal contra Uniunii Sovietice"[2]. Potrivit concepţiei Partidului comunist, a cărei valabilitate s-a confirmat de istorie, la baza Frontului Unic Naţional trebuia să stea unitatea de acţiune a clasei muncitoare, a celor două partide politice ale sale: Partidul Comunist Român şi Partidul Social-Democrat. „Fără unitatea clasei muncitoare — avertiza Circulara C.C. al P.C.R. din 8 iulie 1941 — nu se poate organiza cu succes nici unitatea de luptă pentru dezrobirea naţională a poporului ro-

---

[1] Arhiva I.S.I.S.P. cota Ab—XXV—2. nr. inv. 462.
[2] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mân"[3]. Platforma-program din 6 septembrie 1941, situînd în centrul alianţei naţionale antihitleriste unitatea de acţiune muncitorească, cerea comuniştilor „să lucreze la crearea Frontului unic al clasei muncitoare în întreprinderi cu muncitorii social-democraţi, naţional-ţărăniști, și fără de partid"[4]. „În acelaşi timp — se menţiona în platformă — trebuie realizat frontul unic şi cu Partidul Social-Democrat, cu conducătorii centrali şi locali, împotriva fascismului, duşmanul comun"[5]. Pe fundalul creşterii stării de spirit antihitleriste a maselor şi a situaţiei politice şi militare, tot mai defavorabile Germaniei hitleriste şi aliaţilor săi, această politică a început să dea roade. După înlăturarea elementelor capitulante, cunoscute şi pentru convingerile lor anticomuniste, în rîndurile Partidului Social-Democrat se produc mutaţii esenţiale, care vor facilita întărirea curentului de stînga, favorabil conlucrării cu comuniştii. Acest proces, complex şi anevoios, a fost înrîurit de o serie de alţi factori. Afirmarea comuniştilor, pe plan naţional şi internaţional, ca forţa cea mai activă a rezistenţei, avea să contribuie în mod decisiv la schimbarea raporturilor dintre comunişti şi social-democraţi. Prestigiul P.C.R., a militanţilor săi a obţinut o recunoaştere unanimă, inclusiv a social-democraţilor. Suferinţele pricinuite de dictatură şi război, care au lovit deopotrivă muncitorii comunişti şi social-democraţi, aveau să fie şi ele un element de atenuare a asperităţilor, uneori artificiale, din anii sciziunii. „Cînd social-democraţii şi comuniştii s-au văzut deopotrivă scoşi din lege, cînd ei — adversarii înverşunaţi de odinioară — se întîlneau, uniţi fără voie de însuşi duşmanul lor de moarte, în aceeaşi celulă de închisoare, în acelaşi lagăr de concentrare, în faţa aceluiaşi pluton de execuţie şi în aceleaşi camere de tortură ale miliţiilor fasciste — nota Lotar Rădăceanu — evident că discuţiile de odinioară pierdeau întreaga lor importanţă. Nevoia libertăţii pentru clasa muncitoare şi lupta comună pentru cucerirea libertăţii apărea de la sine ca imperativ suprem al acţiunii. Ceea ce n-au putut face cele mai frumoase teorii şi cele mai sincere bunăvoinţe, fascismul a realizat în foarte scurt timp: el a învăţat clasa muncitoare să pună marile interese comune, care o leagă, deasupra discuţiilor sectare care la un moment dat îşi pot împărţi părerile într-o chestiune sau alta"[6]. Organele siguranţei antonesciene constatau şi ele în toamna anului 1941, cu îngrijorare, că neînţelegerile de ordin teoretic dintre comunişti şi socialişti „sînt în prezent mult atenuate din cauza loviturilor comune primite, fapt care cel puţin pentru momentul actual duce la o înţelegere între cele două grupări marxiste"[7].

Pe un asemenea teren fertil, P.C.R. şi-a multiplicat eforturile pentru atragerea P.S.D. la acţiunea de luptă comună împotriva fascismului şi războiului. Încă din anul 1941, P.C.R. a stabilit contacte cu conducătorii

---

[3] Arhiva I.S.I.S.P., cota A XXV—10, nr. inv. 1580.
[4] Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab XXV—2, nr. inv. 46.
[5] *Ibidem.*
[6] Lotar Rădăceanu, *Temeliile politicii de Front Unic Muncitoresc şi perspectivele ei*, Bucureşti, 1946, pp. 13—14.
[7] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 273, f. 197—199.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

P.S.D. şi liderii P.N.Ţ., P.N.L., ai grupării Tătărescu ş.a., cu care a dus tratative pe baza obiectivelor platformei-program din 6 septembrie 1941. În activitatea desfăşurată în vederea atragerii P.S.D. la acţiunea de coalizare a forţelor sociale şi politice antihitleriste, P.C.R. pornea de la elementele de afinitate dintre cele două partide şi mişcări, precum şi de la faptul că în problemele fundamentale, care priveau destinele patriei şi ale poporului, interesele convergeau. „Comitetul Central al Partidului Comunist, ţinînd seama de apropierea ideologică dintre doctrinele social-democrate şi cea comunistă — se arăta într-o notă a Siguranţei din 27 noiembrie 1941 — a dat dispoziţiuni unui număr de fruntaşi comunişti, foşti social-democraţi, să ia contact cu diverşi fruntaşi social-democraţi, necompromişi, în vederea stabilirii unor puncte de acţiune comune"[8]. În înfăptuirea liniei sale politico-tactice, P.C.R. avea în vedere şi faptul că membrii P.S.D., gruparea de stînga existentă în cadrul său, erau fovarabili colaborării cu comuniştii[9]. Nu putea fi, însă, neglijată nici realitatea că o parte a conducerii social-democrate, inclusiv preşedintele partidului, manifestau încă rezerve şi reticenţe faţă de o asemenea conlucrare şi că, în măsurile pe care le întreprindeau, nu se orientau numai după pulsul mişcării socialiste, cît mai ales după „sfaturile" partidelor „istorice"[10]. Din rapoartele organelor represive ale dictaturii militaro-fasciste rezultă că în toamna anului 1941 apropierea dintre cele două partide muncitoreşti evoluase pe o pistă pozitivă şi atinsese un stadiu, relativ avansat, care s-ar fi putut finaliza[11].

În pofida prigoanei dezlănţuite de autorităţile antonesciene, anii dictaturii militaro-fasciste înregistrează numeroase acţiuni comune ale muncitorilor comunişti şi socialişti de rezistenţă antifascistă. Formele acestor acţiuni au fost variate, dominante fiind conflictele de muncă, individuale, ori colective şi grevele. În condiţiile specifice războiului, cînd orice încetare a lucrului în spatele frontului lovea în capacitatea de luptă a maşinii de război hitleriste, acţiunile revendicative ale clasei muncitoare dobîndeau un profund caracter politic, constituind una din formele prin care ea îşi exprima opoziţia faţă de regimul antonescian şi dominaţia străină[12]. Cînd patronii şi autorităţile au tergiversat soluţionarea revendicărilor muncitorilor, conflictele de muncă s-au transformat în greve. La marile întreprinderi industriale de interes militar din Bucureşti, Ploieşti, Reşiţa, Arad, Timişoara, Braşov, Constanţa, Galaţi, Hunedoara, Valea Jiului ş. a., după date estimative — studierea procesului grevist din această perioadă fiind la început — au avut loc circa 57 de greve[13]. O parte din grevele şi conflictele de muncă au fost organizate de către comunişti şi social-de-

---

[8] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 273, f. 197—199.

[9] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 273, f. 107—109; dos. 290, f. 289—290.

[10] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 273, f. 197—199.

[11] *Ibidem.*

[12] Vezi: Aurică Simion, *Clasa muncitoare, în frunte cu comuniştii, principala forţă social-politică a mişcării de rezistenţă din România (1940—1944)*, în *Anale de istorie*, anul XIX, nr. 4, 1973, p. 19.

[13] Vezi: Aurică Simion, *op. cit.*, p. 20.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mocraţi acţionînd pe bază de front unic muncitoresc la nivelul organizaţiilor locale[14]. Conflictele de muncă, acţiunile greviste din anii 1940—1944 au dat expresie, alături de alte acţiuni, urii clasei muncitoare faţă de război şi de dictatura militaro-fascistă.

În anul 1942 P.C.R. a continuat cu perseverenţă politica sa de unire a forţelor patriotice, antihitleriste. Această linie politică şi-a găsit o nouă concretizare în Rezoluţia C.C. al P.C.R. „Pieirea sau salvarea poporului român" din ianuarie 1942, în care se stabilea ca sarcină pentru comunişti „realizarea frontului unic cu social-democraţii pe scară locală, regională şi naţională"[15]. Apelul la unitatea clasei muncitoare, a tuturor forţelor antihitleriste este reînnoit în manifestul P.C.R. din 1 mai 1942[16]. Acţiunile revendicative, mişcările greviste desfăşurate în comun de comunişti şi socialişti, celelalte forme ale rezistenţei antifasciste, precum şi restructurările pozitive din conducerea P.S.D. au deschis mai larg perspectiva realizării înţelegerii dintre cele două partide muncitoreşti. Partidul Comunist Român, situîndu-se în fruntea mişcării de rezistenţă antifascistă, a reuşit să obţină o serie de succese în mobilizarea maselor de oameni ai muncii la lupta împotriva dictaturii şi războiului, atît în capitală, cît şi în provincie. În martie 1942, organele siguranţei erau nevoite să recunoască, că partidul comunist „a reuşit să creeze la drept vorbind Frontul unic al muncitorilor, din muncitorii social-democraţi, naţional-ţărăniştii, legionari şi cei fără partid"[17].

În ciuda condiţiilor grele ale teroarei dictaturii fasciste, P.C.R. a continuat, cu clarviziune şi realism, politica sa de unire a tuturor forţelor patriotice antihitleriste. Concomitent, prin intermediul organelor şi organizaţiilor sale, prin presa ilegală, prin organizaţiile de masă conduse sau aflate sub îndrumarea sa (Uniunea Tineretului Comunist, Apărarea Patriotică, Uniunea Patrioţilor, Frontul Plugarilor, Madosz), prin munca de lămurire de la om la om, partidul comunist a demascat în faţa maselor populare războiul hitlerist, a combătut propaganda fascistă, a chemat poporul la luptă împotriva regimului dictatorial antonescian, a întreţinut vie convingerea în victoria aliaţilor împotriva puterilor Axei.

Nesocotind starea de spirit antihitleristă a maselor populare, precum şi interesele naţionale, vreme îndelungată liderii partidelor burgheze au refuzat să colaboreze cu partidul comunist şi cu celelalte organizaţii patriotice îndrumate de comunişti, sub diferite pretexte. Deşi erau adepţii unor manifestări de opoziţie faţă de dictatura militaro-fascistă şi de continuarea participării la războiul antihitlerist, liderii partidelor „istorice" încercau să evite dezvoltarea formelor active de rezistenţă, care ar fi implicat acţiuni energice din partea maselor, de a căror ridicare la luptă se

---

[14] Vezi: Maria Covaci, *Lupta Partidului Comunist Român pentru organizarea şi dezvoltarea rezistenţei antifasciste în România*, în *Insurecţia din august 1944 şi semnificaţia ei istorică*, Bucureşti, 1974, p. 48.

[15] Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab XXVI—1, nr. inv. 1135.

[16] Arhiva I.S.I.S.P., cota A XXVI—1, nr. inv. 1125.

[17] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 274, f. 191.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

temeau[18]. În acţiunea de atragere a partidelor burgheze la lupta comună antifascistă, P.C.R. a considerat că se poate folosi de medierea fruntaşilor social-democraţi, a căror legături cu liderii partidelor „istorice" erau cunoscute şi, în consecinţă, puteau să influenţeze procesul în sens pozitiv. Printre militanţii socialişti, care ar fi putut juca un rol în această direcţie, era vizat — după aprecierile Siguranţei — profesorul universitar P. P. Stănescu[19].

Politica antinaţională a dictaturii militaro-fasciste, jefuirea bogăţiilor naţionale de către Germania hitleristă, concomitent cu cursul evenimentelor internaţionale care se schimba tot mai mult în favoarea forţelor antifasciste aliate au amplificat lupta de rezistenţă a poporului român. Toate acestea au avut un puternic ecou în rîndurile social-democraţilor, inclusiv asupra orientării acestora, începînd mai ales cu anul 1942, spre a conlucra mai strîns cu comuniştii. Cei mai „activi" şi mai „dornici" de a lupta pentru înfăptuirea Frontului Patriotic Antihitlerist s-au arătat socialiştii de nuanţă „ghelerteristă". Printre militanţii socialişti cei mai hotărîţi ai coalizării forţelor democratice era Ştefan Voitec, şeful grupării socialist-unitare din cadrul Partidului Social-Democrat. Fără a avea legături „oficiale", la această dată, cu mişcarea comunistă, el activa în vederea cunoaşterii şi grupării tuturor socialiştilor hotărîţi să lupte împotriva fascismului şi a războiului. Din informaţiile pe care le deţinea Siguranţa, rezultă că P.C.R. cunoştea şi aproba activitatea desfăşurată de gruparea condusă de Ştefan Voitec[20]. În rîndul socialiştilor înregimentaţi în rezistenţa antifascistă se distinge Gh. Cristescu. Cu prestigiul său de „bătrîn încercat în lupta revoluţionară", el avea o puternică influenţă asupra socialiştilor, în mijlocul cărora răspîndea încrederea în triumful luptei revoluţionare, în victoria coaliţiei antihitleriste. El menţinea contacte strînse cu Ştefan Voitec, dr. L. Ghelerter, dr. S. Iagnov ş. a. Prin vechile sale legături cu mişcarea comunistă, Gh. Cristescu a constituit, în acelaşi timp, un element de apropiere între cele două partide — P.C.R. şi P.S.D. O intensă activitate propagandistică, favorabilă colaborării cu comuniştii şi îndreptată împotriva regimului şi puterilor Axei, a desfăşurat în cercurile social-democratice avocatul A. Braeşter[21]. Avînd în vedere această înclinare pentru colaborare din rîndurile socialiştilor, P.C.R. a indicat organizaţiilor şi activiştilor săi să intensifice, pe toate căile, contactele şi colaborarea cu cercurile conducătoare social-democrate[22]. Din analiza documentelor vremii rezultă că pînă în vara anului 1942 nu se ajunsese la

---

[18] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 274, f. 312, 314; Vezi: Ilie Ceauşescu, *Aspecte privind poziţia partidelor burgheze faţă de dictatura antonesciană şi războiul împotriva U.R.S.S. (septembrie 1940 — iunie 1944)*, în *Insurecţia din august 1944 şi semnificaţiile ei istorice*. Bucureşti, 1974, pp. 64—78.

[19] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 36, f. 415; dos. 318, f. 358—359; dos. 321, f. 71, 141—142; dos. 318, f. 358—359.

[20] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 203, f. 175; dos. 318, f. 385.

[21] Arhiva C.C. al P.C.R. fond 1, dos. 318, f. 356; dos. 352, f. 302.

[22] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 203, f. 175; dos. 275, f. 18—22, 34—38.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

o conlucrare de la conducere la conducere între cele două partide muncitoreşti, ci doar la contacte şi acţiuni limitate între diferiţi militanţi[23].

Cu prilejul unui an de la împingerea României în războiul antisovietic şi a doi ani de la cotropirea Ardealului de Nord, P.C.R. a reînoit propunerile sale adresate partidelor şi grupărilor democratice de a încheia, pe baza platformei din 6 septembrie 1941, Frontul Unic Naţional al întregului popor pentru încetarea războiului şi eliberarea patriei de sub ocupaţia germană[24]. Repetatele apeluri ale P.C.R., evoluţia situaţiei de pe front au provocat agitaţie în cercurile partidelor nefasciste, inclusiv a P.S.D., îngrijorate de cursul evenimentelor. Ultimele trei luni ale anului 1942 au marcat — după aprecierile Siguranţei antonesciene — un pas înainte în acţiunea de apropiere dintre comunişti, socialişti şi alte grupări politice[25].

Paralel cu preocuparea de a atrage pe o platformă comună de luptă partidele şi grupările antihitleriste, P.C.R. a acordat o atenţie deosebită angajării tineretului, de diferite convingeri politice, în lupta generală a poporului pentru eliberarea de sub jugul fascist, pentru salvarea fiinţei naţionale a poporului român. La facultatea de litere şi filozofie din Bucureşti organele Siguranţei semnalau în anul 1942 existenţa unui „nucleu democrat-comunist" al studenţilor, care se bucurau de sprijinul profesorilor Mihail Ralea şi Tudor Vianu. Majoritatea studenţilor de la filozofie şi-au ales, pentru acel an, teme pentru lucrările de seminar din domeniul doctrinei marxiste „pentru a se putea dezbate mai bine problemele socialiste şi comuniste"[26]. În jurul unor profesori cu vederi democratice, ca G. Vlădescu-Răcoasa, Paul P. Stănescu ş. a., partidul comunist a urmărit crearea unor nuclee studenţeşti, care să activeze pentru încadrarea tineretului universitar în frontul patriotic antihitlerist[27]. Legături cu cercurile universitare, printre care şi cu un grup de studenţi pe care reuşise să şi-i atragă, avea şi Ştefan Voitec[28].

În toamna anului 1942, din iniţiativa partidului comunist, a luat fiinţă Uniunea Patrioţilor, organizaţie de masă cu caracter antifascist, care trebuia să întreprindă o largă acţiune pentru „unirea tuturor forţelor naţiunii într-un singur front patriotic de luptă pentru eliberarea patriei de sub jugul hitlerist"[29]. Pornind de la aceste considerente, membri marcanţi din conducerea Uniunii Patrioţilor, comunişti şi necomunişti, au închegat contacte, folosind cele mai ingenioase metode, cu o serie de personalităţi

---

[23] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 275, f. 34—38.

[24] Arhiva I.S.I.S.P., cota A XXVI—2, nr. inv. 1126; *România liberă* din septembrie 1942.

[25] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 321, f. 391—393; dos. 322, f. 207—213; dos. 327, f. 624.

[26] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 7, dos. 1365, f. 35.

[27] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 275, f. 178.

[28] A hiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 318, f. 385.

[29] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 340, f. 22; *România liberă* nr. 1 din 28 ianuarie 1943; Vezi şi: Maria Covaci, *Aspecte din activitatea antifascistă pentru independenţă şi suveranitatea României*, în *Din lupta antifascistă pentru independenţa şi suveranitatea României*", Bucureşti, 1971, pp. 164—194

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

politice, printre care şi social-democraţi, în vederea atragerii acestora la lupta pentru realizarea Frontului Unic Naţional al poporului român. În scurt timp s-a reuşit ca elemente de stînga din cadrul P.S.D., cum erau Ştefan Voitec, T. Iordăchescu, V. Brătfăleanu, I. Pas, T. Zaharia ş. a., să acţioneze în cadrul partidului lor pentru o colaborare mai rodnică cu Uniunea Patrioţilor. Prin intermediul acestor personalităţi se uşura contactul cu conducătorii altor partide, inclusiv cu naţional-ţărăniştii şi liberalii[30].

Începînd cu anul 1943, ca urmare a evoluţiei pozitive a raporturilor dintre P.S.D. şi P.C.R., s-au dus tratative de la partid la partid. În acest context, la 5 ianuarie 1943, C.C. al P.C.R. a trimis o scrisoare conducerii P.S.D. prin care-i propunea încheierea unui acord de front unic „pentru acţiuni comune ale partidelor noastre pentru apărarea intereselor vitale ale maselor muncitoare împotriva ocupanţilor hitlerişti şi a regimului de trădare naţională din ţară, precum şi pentru o luptă comună pentru unirea tuturor forţelor progresiste şi patriotice într-un larg front patriotic antihitlerist ale întregului popor"[31]. Pentru înfăptuirea acestui deziderat, C.C. al P.C.R. propunea P.S.D. formarea unui comitet comun al celor două partide, pe baza platformei-program din 6 septembrie 1941, susceptibilă de a fi amendată cu propuneri social-democrate.

Un moment decisiv în orientarea spre o politică mai clară de colaborare cu P.C.R. l-au constituit lucrările plenarei C.C. al P.S.D. din februarie 1943. În cadrul acestei plenare, C.C. al P.S.D. a adoptat, în unanimitate, două rezoluţii, una privitoare la unitatea de acţiune politică a partidelor muncitoreşti, prezentată de Şerban Voinea şi alta, în legătură cu necesitatea unei singure mişcări sindicale, propusă de Ştefan Voitec[32]. Această evoluţie pozitivă a atitudinii P.S.D. faţă de problema unităţii de acţiune a clasei muncitoare, survenită în urma insistentelor propuneri ale P.C.R., precum şi a unor mutaţii serioase produse în însăşi structura şi compoziţia Partidului Social-Democrat şi în strînsă legătură cu creşterea mişcării de rezistenţă pe plan intern şi internaţional, a deschis perspective largi contactelor dintre cele două partide.

Sarcina de a înfăptui unitatea de acţiune a clasei muncitoare şi coalizarea tuturor forţelor antihitleriste a fost uşurată, începînd cu vara anului 1943, de actul autodizolvării Internaţionalei Comuniste[33]. La baza acestui act, cu implicaţii adînci pentru întreaga mişcare muncitorească internaţională, precum şi pentru lupta antifascistă în general, a stat recunoaşterea realistă a faptului că „încă cu mult înainte de război, devenea tot mai clar că pe măsura complicării situaţiei atît interne cît şi internaţionale a diferitelor ţări, rezolvarea problemelor mişcării muncitoreşti din fiecare ţară separată, prin forţele unui centru internaţional, oricare

---

[30] Maria Covaci, *op. cit.*, pp. 164—194.
[31] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 118.
[32] *Libertatea*, anul II, nr. 308 din 24 august 1945.
[33] Vezi: M. C. Stănescu, N. Popescu, *Partidul Comunist Român şi congresele Internaţionalei a III-a*, în *Anale de istorie* anul XXI, nr. 5, 1975, pp. 48—69.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ar fi el, va întîmpina piedici de netrecut"[34]. Partidul Comunist Român a apreciat justeţea acestei hotărîri, care a făcut să dispară „şi ultima piedică din calea unirii tuturor forţelor naţionale cu Partidul Comunist din România în lupta împotriva cotropitorilor hitlerişti"[35].

În rîndul social-democraţilor, evenimentul a produs o impresie extraordinară. Unele cadre ale P.S.D. au mers pînă la gîndul că a sosit momentul lichidării sciziunii şi înfăptuirii partidului unic al clasei muncitoare. „În perioada dictaturii, cînd am aflat de desfiinţarea Internaţionalei a III-a — avea să spună mai tîrziu Şerban Voinea — ne-am pus problema viitorului. În programul de acţiune de atunci ne-am aşezat pe baza unităţii de acţiune, a unităţii sindicale şi a partidului unic. Dezvoltarea internă şi internaţională ne arăta că linia generală a evoluţiei a confirmat prevederile noastre generale", doar „termenul fixat a fost infirmat de experimente"[36].

În aceste condiţii s-a amplificat activitatea pentru realizarea Frontului Unic Naţional antihitlerist, pentru răsturnarea dictaturii şi eliberarea ţării de sub jugul fascist. Organele Siguranţei antonesciene semnalau intensificarea acţiunilor P.C.R. pe linia colaborării cu toate partidele şi grupările democratice şi antihitleriste şi, îndeosebi, cu Partidul Social-Democrat[37].

În iunie 1943, C.C. al P.C.R. „conştient de gravitatea istorică a momentului" a propus tuturor partidelor şi organizaţiilor patriotice formarea unui Comitet Naţional de luptă pentru eliberarea ţării. Comitetul Naţional urma să aibă ca sarcină mobilizarea şi unirea tuturor forţelor naţionale ale ţării în Frontul Patriotic Antihitlerist, pe baza unei platforme antifasciste[38].

Un prim succes al P.C.R. pe linia coalizării forţelor politice antihitleriste l-a constituit crearea, în toamna anului 1943, a Frontului Patriotic Antihitlerist, care reunea pe baza platformei din iunie 1943, alături de Partidul Comunist Român, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioţilor, gruparea social-ţărănistă condusă de M. Ralea şi Madosz-ul[39]. La Frontul Patriotic Antihitlerist au aderat şi unii militanţi socialişti de stînga, proveniţi din Partidul Socialist al lui C. Popovici, precum şi grupul lui Lotar Rădăceanu, care la acea dată făcea parte din conducerea grupării Uniunii socialiste a muncitorilor şi ţăranilor[40]. În luna septembrie, după prealabile tratative, şi-a dat adeziunea la crearea Comitetului Naţional şi a

---

[34] Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab XXVII—1, nr. inv. 1153.

[35] Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab XXVII, nr. inv. 1141.

[36] *Buletinul P.S.D.*, nr. 6 din martie 1946, pp. 31—32.

[37] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 276, f. 101—103; dos. 340, f. 38—39; dos. 348, f. 324; dos. 349, f. 522—524; dos. 371, f. 120, 152—154.

[38] Arhiva I.S.I.S.P., cota A XXVIII—6, nr. inv. 1344.

[39] Vezi: Traian Udrea, *Rolul forţelor politice interne din România în restabilirea independenţei şi suveranităţii naţionale în preajma insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste din august 1944*, în *Revista de istorie*, 28, nr. 12, 1975, pp. 1807—1808.

[40] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 358, f. 673; Vezi şi: Z. Ornea, *Ţărănismul. Studiu sociologic*. Bucureşti, 1969, p. 96.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Frontului Patriotic Antihitlerist şi Partidul Social-Democrat. Mai mult, P.S.D. a propus şi unificarea celor două partide muncitoreşti. La scurtă vreme însă, în mod cu totul neaşteptat, conducerea social-democrată a revenit asupra hotărîrii luate, motivîndu-şi măsura prin faptul că P.N.Ţ. şi P.N.L. refuză să participe la F.P.A. şi ca urmare, fără ele, acţiunea ar fi ineficace şi unilaterală. De asemenea, P.S.D. ajunsese la concluzia — fireşte sub influenţa partidelor burgheze — că momentul nu este oportun pentru crearea Comitetului Naţional al Frontului Patriotic Antihitlerist. În schimb, trebuie înregistrat faptul pozitiv că P.S.D. se angaja să ducă acţiuni paralele despre care va informa partidul comunist. De asemenea, Partidul Social-Democrat propunea, din nou, unificarea mişcării muncitoreşti, pentru a putea exercita o mai mare influenţă asupra vieţii politice a ţării[41]. Constatînd cu regret inconsecvenţa politică a social-democraţilor care, sub influenţa liderilor P.N.Ţ. şi P.N.L., şi-au retractat angajamentele, P.C.R. atrăgea, totodată, atenţia că unificarea politică nu este posibilă fără o politică „independentă de clasă faţă de partidele burgheze"[42]. Inconsecvenţele P.S.D. faţă de propunerile P.C.R. de a participa la Frontul Patriotic Antihitlerist se datorau lui C. Titel Petrescu, preşedintele partidului şi altor fruntaşi social-democraţi, asupra cărora influenţa conducătorilor partidelor burgheze se exercita încă puternic. Semnificativă din acest punct de vedere este sincronizarea tergiversării tratativelor de aderare la F.P.A. ale P.S.D. cu ale partidelor burgheze, cît şi faptul că C. Titel Petrescu nu a adus la cunoştinţa partidului său scrisoarea P.C.R. din 1943, care conţinea propuneri concrete pentru înfăptuirea unităţii de acţiune, ca bază a coalizării tuturor forţelor antihitleriste[43].

Prin scrisoarea din 15 noiembrie 1943, C.C. al P.C.R. a făcut din nou apel la conducerea P.S.D. să adere la Frontul Patriotic Antihitlerist şi să militeze alături de partidul comunist şi celelalte organizaţii antihitleriste pentru atragerea partidelor burgheze la această acţiune. „Pentru salvarea clasei muncitoare şi a întregului popor de la catasrofa iminentă — se spunea în încheierea scrisorii — trebuie să pornim imediat la lupta comună. Sperăm că veţi da un răspuns favorabil propunerilor noastre de mai sus"[44]. În perioada următoare, dialogul dintre cele două partide va continua şi se va amplifica. În vara anului 1943 s-au intensificat contactele P.S.D. şi cu alte partide şi personalităţi politice. La 23 iunie 1943 a avut loc o întrevedere între C. Titel Petrescu şi Mihail Ralea. Cu acest prilej M. Ralea s-a arătat surprins de faptul că P.S.D. nu întreprinde nimic pentru a-şi regrupa cadrele şi a lua contact cu conducerile celorlalte partide politice. C. Titel Petrescu a afirmat că o asemenea acţiune politică nu este posibilă „deoarece exponenţii vechi ai partidului se tem de o reacţie a autorităţilor, iar cadre noi social-democrate nu există". Cei doi oameni politici au hotărît să păstreze legăturile[45]. În cursul verii anu-

[41] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 126.
[42] *Ibidem.*
[43] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 126; dos. 340, f. 59.
[44] *Ibidem.*
[45] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 371, f. 144—145.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lui 1943, C. Titel Petrescu, preşedintele P.S.D., a avut două întîlniri cu Gheorghe Tătărăscu, şeful grupării liberale. În cadrul întrevederilor, Gh. Tătărăscu a cerut liderului social-democrat să dea unele explicaţii în legătură cu intenţiile oamenilor politici din „stînga democrată" cu privire la colaborarea cu alte partide democratice, precum şi despre sentimentele social-democraţilor faţă de U.R.S.S., în cazul în care conjunctura de după război ar reclama o politică de bună vecinătate cu aceasta. C. Titel Petrescu, deşi a spus că încă nu se poate pronunţa asupra problemelor puse în discuţie, a recunoscut greşeala socialiştilor de a fi tratat problemele politice numai din punct de vedere ideologic şi nu au încercat să se acomodeze conjuncturii politice. El şi-a exprimat speranţa că în viitor socialiştii vor fi mai clarvăzători şi mai aproape de realităţile imediate ale politicii. În consecinţă, s-a pronunţat pentru colaborarea cu partidele politice democratice[46].

După capitularea Italiei, P.C.R. a propus din nou tuturor partidelor şi organizaţiilor democratice şi patriotice ralierea la Frontul Patriotic Antihitlerist, pe baza platformei din iunie 1943[47]. În asemenea condiţii, în cursul lunii septembrie 1943 a avut loc o convorbire de principiu între un delegat al P.C.R., C. Titel Petrescu şi Iuliu Maniu, în care s-a discutat oportunitatea colaborării dintre P.C.R., P.S.D., P.N.Ţ. şi P.N.L. pentru realizarea unora dintre obiectivele generale ale luptei antifasciste (retragerea trupelor române de pe frontul de est, denunţarea alianţei cu Germania hitleristă ş. a.). Maniu a refuzat încheierea unui acord de colaborare, blocînd din nou posibilitatea creerii unui organism politic care să mobilizeze masele în lupta împotriva dictaturii, fascismului şi războiului[48].

Legăturile partidului comunist cu P.S.D. în problema frontului unic şi a Frontului Patriotic Antihitlerist au continuat atît prin intermediul Uniunii Patrioţilor cît şi direct, de la partid la partid[49]. După o întrerupere de cîteva săptămîni, determinată de refuzul P.S.D. de a adera la Frontul Patriotic Antihitlerist, tratativele dintre cele două partide muncitoreşti au fost reluate[50]. În luna noiembrie, organele Siguranţei semnalau că între un delegat al P.C.R. şi dr. L. Ghelerter se duceau tratative[51]. Într-o notă a Siguranţei din 2 decembrie 1943 se menţiona că, deşi nu s-a ajuns încă la o înţelegere între P.C.R. şi P.S.D., în cercurile social-democrate se speră că în curînd se va ajunge la găsirea unei platforme comune de luptă[52]. Intensificarea contactelor şi tratativelor dintre comu-

---

46 Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 271, f. 151.

47 *Buletin* nr. 23 din august 1943, nr. 26 din 15 septembrie 1943; *Apărarea* din octombrie 1943; *România liberă* — Banat din octombrie 1943.

48 Traian Udrea, *Acţiuni ale Partidului Comunist Român pentru făurirea Frontului Patriotic Antihitlerist (1941—1944)*, în *Studii*, 24, nr. 1971, 3, pp. 537—563, pp. 552—553.

49 Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 340, f. 59, 71—72; 340; dos. 346, f. 25—26, 277—379; dos. 377, f. 156—160; 401—410; fond 26; dos. 4288; f. 246—251.

50 Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 358, f. 673.

51 Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 346, f. 327—328.

52 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 276, f. 278—279.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nişti şi socialişti au alarmat autorităţile dictaturii antonesciene. La sfîrşitul lunii noiembrie 1943, Direcţia Siguranţei a dispus să se verifice dacă s-a realizat presupusa unificare între P.C.R., P.S.D. şi Frontul Plugarilor, sub preşedinţia lui C. Titel Petrescu[53].

La 3 noiembrie 1943 a avut loc înmormîntarea militantului socialist Ilie Moscovici. La incinerarea de la Crematoriul „Cenuşa" au participat muncitori socialişti şi comunişti, militanţi ai celor două partide[54]. „Fidel credinţelor socialiste, Ilie Moscovici ne adunase parcă în jurul cosciugului său, — după cum avea să-şi amintească un tovarăş al său de luptă — nu atîta ca să-i spunem noi amicului melancolia despărţirii, cît ca să ne spue socialistul nouă, — peste hotarele morţii —, aşa cum îi şade bine unui vajnic luptător, lozinca ralierii pentru misiunile viitoare. Funebra ceremonie se transformase într-o conspiraţie mută, dar promiţătoare, împotriva fascismului"[55]. Agenţii Siguranţei antonesciene, nelipsiţi nici de la un asemenea eveniment, aveau să înregistreze nu numai participarea într-un neobişnuit front unic a comuniştilor şi socialiştilor, dar şi ura şi revolta celor prezenţi împotriva dictaturii[56]. În anii 1940—1943 au murit şi alţi militanţi socialişti ca Ilie Horodniceanu, S. Leventer, Constantin Graur, Constantin Popovici ş. a. Ei au „schiţat prin moartea lor — aşa cum spunea Ion Pas — în momentul cînd se producea, un ultim protest împotriva tiraniei fasciste şi au făcut socialismului cel din urmă serviciu înlesnind strîngerea rîndurilor celor din viaţă, în jurul catafalcului lor"[57].

Din toamna anului 1943 încoace, înfruntînd opreliştile şi în luptă cu un duşman vigilent şi barbar, comuniştii şi socialiştii aveau să acţioneze în comun în vederea eliberării patriei şi restabilirii democraţiei. Tratativele dintre P.C.R. şi P.S.D. pe linia înfăptuirii unităţii de acţiune a clasei muncitoare şi a coalizării tuturor forţelor antihitleriste, deşi mai aveau de învins obstacole, au cunoscut un curs ascendent în iarna lui 1943/1944[58].

Pe terenul pregătit de contactele şi acţiunile comune ale comuniştilor şi socialiştilor, desfăşurate, pe multiple planuri, timp de peste două decenii, tratativele dintre P.C.R. şi P.S.D. au intrat, în primăvara anului 1944, într-o fază decisivă. După lungi dezbateri şi clarificări asupra unor probleme fundamentale ale mişcării muncitoreşti[59], acţionînd în spiritul reconcilierii, consolidînd acele puncte care constituiau baza apropierii dintre ele, cele două partide, dînd dovadă de răspundere şi înţelepciune politică, au înlăturat ultimele obstacole care se ridicau în calea înfăptuirii Frontului Unic Muncitoresc. „Dictatura şi Gestapoul hitlerist — se menţiona în raportul prezentat de T. Iordăchescu la cel de-al XVIII-lea

---

53 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 340, f. 69.

54 Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 276, f. 253—257; *Libertatea*, anul I, nr. 71 din 6 noiembrie 1944.

55 *Libertatea*, anul I, nr. 71 din 6 noiembrie 1944.

56 Arhiva C.C. al P.C.R. fond. 1. dos. 276. f. 253—255.

57 *Libertatea*, anul I. nr. 71 din 6 noiembrie 1944.

58 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 340, f. 149, dos. 359, f. 254.

59 Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 8107, f. 33—34.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Congres al P.S.D. din octombrie 1947 — învăţaseră ceva pe conducătorii social-democraţi şi comunişti, iar această învăţătură i-a determinat să pună capăt luptelor nimicitoare fratricide"[60]. Înfruntînd teroarea Siguranţei antonesciene şi a Gestapoului hitlerist, militanţii celor două partide au continuat cu febrilitate tratativele, concretizîndu-se tot mai mult obiectivele care aveau să stea la baza apropiatei înţelegeri. La această acţiune, desfăşurată în condiţii dramatice pentru poporul român, dar şi de o importanţă hotărîtoare pentru destinele sale, au participat numeroase cadre ale celor două partide, din rîndul cărora se disting Lucreţiu Pătrăşcanu, Iosif Rangheţ, Constantin Pîrvulescu, Emil Bodnaraş, Constantin Agiu, Petre Constantinescu-Iaşi, Mihai Magheru, Petre Ion, Vasile Bîgu din partea P.C.R., C. Titel Petrescu, Ştefan Voitec, Iosif Jumanca, Teodor Iordăchescu, L. Ghelerter, Dumitru Popp, Nicolae Deleanu, Zaharia Tănase, Ion Pas, din partea P.S.D.

Încă din primele luni ale anului 1944 organele Siguranţei antonesciene constatau intensificarea contactelor şi tratativelor în vederea stabilirii unei platforme de acţiune comună între cele două partide muncitoreşti[61]. În acelaşi timp, aparatul represiv al dictaturii militaro-fasciste informa, cu îngrijorare, schimbările care se produceau în orientarea P.S.D. „Nu ar fi nimic dacă s-ar reorganiza pe vechile principii ale Partidului socialist — se arăta într-o notă a Siguranţei din 16 februarie 1944 — dar ei au schimbat complet baza şi au adoptat principiile comuniste"[62]. Întîlnirile conspirative dintre delegaţiile partidului comunist şi a Partidului Social-Democrat aveau loc în casele dr. L. Ghelerter, G. Titel Petrescu, Ştefan Voitec, Victor Brătfăleanu, precum şi în alte locuri ferite de vigilenţa Siguranţei şi Gestapoului[63]. La tratative, din partea P.C.R. au participat — direct sau indirect — Lucreţiu Pătrăşcanu, Petre Constantinescu-Iaşi, Constantin Pîrvulescu, Constantin Agiu, Emil Bodnaraş, din partea P.S.D. C. Titel Petrescu şi Ştefan Voitec, investiţi cu depline puteri de conducerea partidului lor pentru a purta convorbiri, precum şi alţi militanţi, ca Iosif Jumanca, T. Iordăchescu, Ion Pas, Nicolae Deleanu, Zaharia Tănase[64].

După o serie de întîlniri între reprezentanţii celor două partide, la şedinţa din 10 aprilie 1944 s-a stabilit un acord principial de colaborare. La 18 aprilie 1944 s-a căzut de acord asupra textului manifestului de 1 Mai al Frontului Unic Muncitoresc, care fusese redactat de Lucreţiu Pă-

---

[60] *Al XVIII-lea Congres al Partidului Social-Democrat din România. Raport general 1936—1947*, p. 1.

[61] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 276, f. 409; dos. 377, f. 317—318.

[62] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 276, f. 327.

[63] *Jurnalul de dimineaţă*, anul VII, nr. 44, din 5 ianuarie, 1945; *Libertatea*, anul II, nr. 308 din 24 august 1945.

[64] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 276, f. 409; *Libertatea* anul I, nr. 9 din 5 septembrie 1944; anul II, nr. 308 din 24 august, nr. 309 din 25 august 1945; *Jurnalul de dimineaţă*, anul VII, nr. 44 din 5 ianuarie 1945.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

trăşcanu şi Ştefan Voitec[65]. După definitivarea înţelegerii de front unic, a obiectivelor şi principiilor colaborării, reprezentanţii celor două partide au hotărît, de comun acord, să facă cunoscută clasei muncitoare, întregului popor, vestea înfăptuirii Frontului Unic Muncitoresc cu prilejul zilei de 1 Mai, zi care a simbolizat, întotdeauna, solidaritatea proletariatului. Manifestul Frontului Unic Muncitoresc, tipărit cu cîteva zile înainte de 1 Mai, trecîndu-se peste neînchipuit de multe dificultăţi, a fost larg difuzat în capitală şi în marile centre industriale[66]. Manifestul „Către întreaga clasă muncitoare! Către poporul român!" lansat de Frontul Unic Muncitoresc, chema *„întreaga clasă muncitoare,* pe toţi muncitorii organizaţi şi neorganizaţi, întreg *poporul român, toate clasele şi păturile sociale,* toate *partidele şi organizaţiile,* indiferent de culoarea politică, credinţa religioasă şi apartanenţa socială, la *lupta hotărîtă pentru:*

Pace imediată!

Răsturnarea guvernului Antonescu! Formarea unui guvern naţional din reprezentanţii tuturor forţelor antihitleriste!

Izgonirea armatelor hitleriste din ţară, sabotarea şi distrugerea maşinii de război germane!" . . .[67]

Vestea înfăptuirii unităţii de acţiune a clasei muncitoare a fost salutată de întreaga opinie publică românească. „Salutăm crearea Frontului Unic Muncitoresc — se spune în «România liberă» — şi îl chemăm să lupte împreună cu noi pentru realizarea sarcinilor propuse în chemarea sa de 1 Mai 1944, adresată întregii clase muncitoare şi poporului român"[68].

Cu toate măsurile represive ale autorităţilor, la scurtă vreme după difuzarea manifestului Frontului Unic Muncitoresc, în principalele întreprinderi din Capitală, ca Atelierele C.F.R. „Griviţa", Uzinele „Malaxa", S.T.B., „Lemaître", S.E.T., „Vulcan", „Gagel" ş.a., precum şi în principalele centre industriale din ţară, ca Reşiţa, Ploieşti, Braşov, Timişoara, Galaţi, Iaşi, Bacău, Bîrlad, Piatra Neamţ, Arad, Constanţa ş. a. s-au constituit comitete de acţiune, pe bază de front unic, care activau pentru înfăptuirea obiectivelor cuprinse în Manifestul Frontului Unic Muncitoresc din 1 Mai 1944[69]. Crearea Comitetelor de front unic în principalele întreprinderi şi localităţi din întreaga ţară, ca urmare a înfăptuirii F.U.M. la

---

[65] *Jurnalul de dimineaţă,* anul VII, nr. 44 din 5 ianuarie 1945; Vezi şi: Vasile Liveanu, *Rolul Partidului Comunist Român în pregătirea insurecţiei naţionale antifasciste armate (în lumina izvoarelor publicate în anii 1944—1947),* în *Studii,* tomul 27, 1974, 8, pp. 1145—1167.

[66] *Jurnalul de dimineaţă,* anul VII, nr. 44 din 5 ianuarie 1945; *Libertatea,* anul II, nr. 308 din 24 august 1945.

[67] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 207, mapa 29, f. 1; *România liberă,* anul II, nr. 4, din 26 mai 1944.

[68] *România liberă,* anul II, nr. 3 din 9 mai 1944.

[69] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 207, mapa 35, f. 1; *România liberă,* anul II, nr. 5 din 16 iunie 1944, vezi şi: C. Barbu, V. G. Ionescu, *Constituirea şi activitatea Comitetelor de Front Unic Muncitoresc din întreprinderi în perioada aprilie—august 1944,* în *Studii,* 17, 1964, 4, pp. 773—791.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

scară națională, a permis dezvoltarea și intensificarea activității forțelor revoluționare și patriotice. În strînsă unitate, muncitorii comuniști, socialiști și fără de partid împleteau lupta pentru satisfacerea unor revendicări economice cu acțiunile îndreptate împotriva dictaturii, războiului și fascismului. În numeroase întreprinderi ca „Malaxa", „Ford-Română", „Lemaître", „Gagel", „Mociorniță", Arsenalul Armatei, Atelierele C.F.R. „Griviță", A.S.A.M., „Cartea românească" ș. a. din București, precum și la o serie de întreprinderi din Reșița, Anina, Ferdinand, Valea Prahovei ș. a. sub influența comitetelor de front unic, s-au desfășurat acțiuni revendicative care, în condițiile de război, îmbrăcau un pronunțat caracter politic[70].

Imediat după crearea Frontului Unic Muncitoresc, Partidul Social-Democrat a anunțat faptul Internaționalei Socialiste și partidului laburist englez. O știre asemănătoare a fost transmisă și presei elvețiene[71]. În acest fel, opinia publică internațională lua act de realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare din România, de hotărîrea ei de a răsturna dictatura militaro-fascistă, de a acționa în vederea întoarcerii armelor împotriva Germaniei hitleriste, de a alătura România coaliției antihitleriste, de a restabili independența țării.

Înfăptuirea Frontului Unic Muncitoresc din aprilie 1944, în condițiile grele ale ilegalității, a fost rezultatul unui proces obiectiv, de acumulări cantitative și calitative, care încununa eforturile depuse, decenii de-a rîndul, de Partidul Comunist și de militanții socialiști de stînga. Realizarea unității de acțiune la scară națională avea multiple semnificații, atît pentru mișcarea muncitorească, a cărei forță și capacitate revoluționară se întăreau considerabil, cît și pentru mișcarea de rezistență antifascistă în general, întrucît ea a exercitat o puternică influență asupra celorlalte forțe democratice și patriotice, grăbind procesul coalizării lor. „Constituirea Frontului Unic Muncitoresc — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — a jucat un rol hotărîtor în unirea tuturor forțelor democratice, în creșterea autorității partidului nostru în alianță cu partidul socialist, a autorității clasei muncitoare. Pe această bază, partidul a putut colabora cu celelalte forțe patriotice, inclusiv cu armata, cu palatul, în realizarea obiectivelor de importanță națională"[72].

În același timp, Frontul Unic Muncitoresc a constituit premisa înfăptuirii unității politice, ideologice și organizatorice a mișcării muncitorești din țara noastră, proces încheiat prin unificarea P.C.R. și a P.S.D. în februarie 1948.

---

[70] Gh. Țuțui, *Realizarea Frontului Unic Muncitoresc — moment de însemnătate istorică în lupta de eliberare a poporului român*, în *Anale de istorie*, anul XV, 1969, 2, p. 12.

[71] *Jurnalul de dimineață*, anul VII, nr. 44 din 5 ianuarie 1945.

[72] *Nicolae Ceaușescu, Cuvîntare la încheierea lucrărilor plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 25—26 martie 1974*, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 9, București, 1974, p. 140.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DIE VERSTÄRKUNG DER LINKSSTRÖMUNG IN DER SOZIAL-DEMOKRATISCHEN PARTEI, ZUGUNSTEN DER ZUSAMMENARBEIT MIT DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI. DIE BEGRÜNDUNG DER EINHEITLICHEN ARBEITERFRONT

(Zusammenfassung)

Zur Zeit der Diktatur Antonescus und des antisowjetischen Krieges findet eine Linksverschiebung der sozialdemokratischen Partei statt. Es verstärken sich die realistischen Strömungen und Tendenzen im Rahmen der sozialistischen Bewegung. In enger Verbindung mit der verstärkten antifaschistischen Widerstandsbewegung und der Frontereignisse, die immer ungünstiger für die Kräfte der hitleristischen Achse wurden, begann die sozialdemokratische Partei 1924 eine immer gewichtigere Tätigkeit, deren Intensität in den Jahren 1943—1944 ansteigt. Gleichzeitig wird in der Arbeit gezeigt, dass ernstliche Veränderungen in der sozialdemokratischen Betrachtungsweise stattfanden in bezug auf die Zusammenarbeit mit den Kommunisten und den anderen antihitleristischen Kräften.

Als Folge der positiven Entwicklung der Beziehungen zwischen der RKP und der SPD seit 1943 wurden Verhandlungen von Partei zu Partei geführt. In Verbindung damit wird die Teilnahme einiger sozialistischer Gruppierungen an der Patriotischen Antihitleristischen Front gezeigt; diese wurde im Herbst des Jahres 1943 durch Initiative der RKP gegründet. Die SPD vereinigte sich zeitweilig mit der Koalition der antihitleristischen Kräfte.

Auf dem vorbereiteten gemeinsamen Aktionsfeld der Kommunisten und Sozialisten, das mehrere Ebenen umfasste, traten die Verhandlungen der RKP und der SPD im Frühjahr 1944 in eine endgültige Phase. Diese fand ihren Höhepunkt in der Gründung der Einheitlichen Arbeiterfront im April 1944.

Die Verwirklichung der Aktionseinheit der Arbeiterklasse unter den schweren Bedingungen der Illegalität waren das Ergebnis eines objektiven Vorgangs: quantitative Anhäufungen und qualitative Veränderungen krönten die jahrzehntelangen Bemühungen der Kommunistischen Partei und der linksgerichteten sozialistischen Denker.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LUPTA ÎNFRĂȚITĂ A OAMENILOR MUNCII ROMÂNI ȘI MAGHIARI DIN JUDEȚUL MUREȘ, SUB CONDUCEREA COMUNIȘTILOR ÎMPOTRIVA EXPLOATĂRII ȘI ASUPRIRII, PENTRU DREPTATE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ, OGLINDITĂ ÎN DOCUMENTELE MUZEULUI JUDEȚEAN MUREȘ (I)

GÁL CORNELIA

„Pe meleagurile acestea muncesc și trăiesc de veacuri laolaltă români, maghiari, germani și alte naționalități. Ei au construit împreună tot acea ce s-a realizat pe aceste pământuri, au îndurat împreună asuprire și exploatare, au dus lupte comune împotriva asupritorilor. Tot împreună, în anii de la eliberarea patriei, oamenii muncii de pe aceste meleaguri, fără deosebire de naționalitate, activînd în strînsă unitate, sub conducerea comuniștilor au înfăptuit tot ceea ce s-a realizat în industrie, agricultură, știință și cultură, în ridicarea orașelor și satelor. Se poate spune că această frăție și unitate în luptă și muncă pentru socialism și comunism constituie o uriașă forță creatoare care asigură mersul înainte, [...] edificarea comunismului pe pămîntul României" — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu cu prilejul vizitei de lucru în județul Mureș[1].

Ne-am propus să evocăm, în cele ce urmează, unele aspecte din aceste lupte eroice ale oamenilor muncii români, maghiari și de alte naționalități din județul Mureș.

După realizarea statului național unitar român, colaborarea frățească dintre muncitorii de diferite naționalități din România a fost exprimată și prin acea luptă consecventă ce au dus-o, în anii 1918—1921, pentru crearea unui partid muncitoresc revoluționar cu caracter unitar, național.

În propagarea ideilor politico-ideologice ale Partidului Socialist din Transilvania, în răspîndirea ideii luptei duse pentru unificarea mișcării muncitorești, a avut un rol deosebit de important ziarul tîrgumureșean *Marosvölgyi Munkás (Muncitorul din valea Mureșului;* 1920—1921) și

---

[1] *Cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la adunarea populară de la Tg. Mureș* în *Tribuna agitatorului mureșean*, [Tg. Mureș], octombrie 1973, p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

succesorul său, *Előre (Înainte;* 1921—1923). Conducerea organizației tîrgumureșene a partidului a militat pentru necesitatea unificării partidelor socialiste, care au avut atunci caracterul unor partide provinciale. Acest fapt rezultă din mai multe scrisori ale secretarului Rozvány, adresate unor conducători locali ai partidului. „Rolul nostru — spune Rozvány în scrisoarea sa din 1 februarie 1920, adresată lui Halász József, deocamdată nu poate fi alta decît a organiza pretutindeni forțele împrăștiate și de a realiza unitatea partidului. Mai ales aceasta din urmă este ceea ce trebuie să o forțăm cu cea mai mare energie. Nu putem permite ca muncitorimea să fie alungată în brațele șovinismului". Aceste idei sînt dezvoltate în scrisoarea lui din 1 martie 1920: „... Programul nostru imediat este curat și limpede: de-a aduna muncitorimea într-o unitate, fără deosebire de naționalitate"[2].

Gazeta *Marosvölgyi Munkás (Muncitorul din Valea Mureșului)* face parte dintre publicațiile socialiste care au fost editate de reprezentanții revoluționari ai partidului socialist din Tîrgu Mureș. Ca organ muncitoresc, gazeta avea menirea să demaște fără cruțare în fața maselor muncitoare maghiare naționalismul cercurilor capitaliste românești și maghiare din Transilvania. Imediat după apariția lui, a publicat un articol în care se arată necesitatea frăției de luptă a muncitorilor de diferite naționalități din România.

„Milioanele popoarelor, români, sîrbi, slovaci, maghiari și azi suferă lipsiți de drepturi, de cîrmuirea regimului inuman care apără numai interesele clasei dominante, agravată de miile necazuri ale războiului.

Nimic nu s-a schimbat. În loc de grofi și boieri, (azi) boieri și grofi [...]

Trebuie să continuăm, cu forțe sporite, lupta de clasă, nu între rase, între limbi, între confesii ci împotriva regimului neschimbat al clasei dominante [...]

În această luptă nu avem nevoie de arme, de săbii și tunuri, ci de forța organizării, a cunoștințelor, a învățăturii, a muncii, de singurul arsenal al socialismului [...]

Rasa, confesia, limba și naționalitatea nu constituie piedică pentru clasele dominante ca să-și dea mînă împotriva milioanelor popoarelor, nu poate constitui deci, și nici nu constituie, piedici pentru milioanele popoarelor, de la răsărit pînă-n apus, să se regăsească și să facă, în sfîrșit, ordine și pace [...]"[3].

Într-un articol publicat la 19 decembrie 1920 ziarul citează un articol apărut în cotidianul *Adevărul,* în care se arată că: O voce cinstită îi avertizează pe lucrătorii intelectuali că ei sînt chemați să păstreze pacea și prietenia dintre popoarele care trăiesc aici, „căci țăranii maghiari și români, muncitorii industriali români, sași și maghiari niciodată n-au purtat ură unul împotriva altuia și ei nici acum nu se urăsc"[4].

---

[2] Arhiva Muzeului județean Mureș, nr. inv. 5870, 5871.

[3] *Marosvölgyi Munkás (Muncitorul din Valea Mureșului)* [Tg. Mureș], I, nr. 5 din 2 octombrie 1920; Arhiva Muzeului județean Mureș nr. 6187/55.

[4] *Idem,* 19 decembrie 1920.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Față de încercările unor elemente burgheze și moșierești de a înjgheba un partid maghiar din România în care să fie atrase și masele muncitoare maghiare, gazeta a ripostat respingînd naționalismul de orice fel: „Muncitorimea nu stă pe platforma naționalismului, organizarea ei se bazează pe principiul luptei de clasă împotriva sistemului capitalist". Într-un alt comentariu se spune: „Între noi, clase muncitoare, nu se găsesc nici cei care să sprijine oprimarea minorităților, nici iredentiști"[5]. În paginile gazetei sînt reproduse documente importante referitoare la lupta pentru crearea P.C.R. În preajma congresului sînt publicate: ordinea de zi a congresului de la 8 mai 1921, numeroase articole consacrate orientării organizațiilor de partid și a muncitorimii, a delegaților la congres, cu privire la sarcinile Congresului socialist. În ziua de 24 aprilie, într-un articol se arată că: „Aleșii noștri pornesc la București cu conștiința satisfăcută, că cerința unanimă a muncitorimii revoluționare din Transilvania este unirea pe scară națională"[6].

La congresul din 8 mai 1921, la care s-a hotărît transformarea partidului socialist într-un partid comunist pe scară națională, partid avînd la bază ideologia marxist-leninistă, muncitorimea din județul nostru a fost reprezentat prin 4 delegați. Participant activ în conducerea lucrărilor congresului, Köblös Elek, luptător comunist eminent și conducător de seamă, în timpul procesului din Dealul Spirii a accentuat în mod curajos că el este un simplu muncitor care luptă pentru crearea unei lumi mai fericite și mai juste, lipsită de exploatare, iar dacă ar fi existat posibilități, muncitorimea cu limba maternă maghiară din Transilvania s-ar fi unit mai de mult cu frații ei din vechea România[7].

După transformarea Partidului Socialist în Partidul Comunist Român, prima care și-a anunțat aderarea la Comitetul Executiv provizoriu, a fost muncitorimea din Tîrgu Mureș, prin următoarea telegramă: „Redacția *Marosvölgyi Munkás* și conducătorii partidului nostru își trimit salutul lor călduros, cerînd [Comitetul Executiv provizoriu] să dea prilej pentru un contact permanent"[8].

Cu multă duioșie își deapănă amintirile cu referire la evenimentele congresului Katona Pál (1894—1973), delegat la Congresul din mai 1921: „... Am dus votul a douăsprezece mii de muncitori forestieri din Valea Mureșului, atunci cînd în 1921 am creat P.C.R. În Valea Mureșului, la Ilva, exploatați și într-o mizerie de nedescris lucram împreună cu muncitorii forestieri și cu tăietorii de lemne. Deși lucram din greu, de la răsăritul pînă la apusul soarelui, totuși abia am putut să avem de mîncare. Patronii însă, lună de lună, puneau în buzunar sute de mii. Chiar și sîngele omului se înfierbînta de atîta nedreptate. Am căutat ieșirea: trebuie să doborîm orînduirea capitalistă și să creăm o lume nouă, o lume a muncitorilor, altfel rămîneam totdeauna în robie [...] Au trecut anii, dar și

---

[5] *Presa muncitorească și socialistă din România, Volumul II.* (1917—1921), București, 1973, p. 539.
[6] *Marosvölgyi Munkás*, II, nr. 17 din 24 aprilie 1921.
[7] *Előre (Înainte)*, [Tg. Mureș], anul II, nr. 10 din 5 martie 1922.
[8] *Crearea Partidului Comunist Român (Mai 1921)*, București, 1971, p. 370.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

astăzi sînt mîndru că alături de ceilalţi —, şi noi, cei din Valea Mureşului am putut să fim părtaşi la acest mare eveniment istoric, că şi noi am putut să contribuim la formarea istoriei ţării noastre, la clădirea lumii noi.

La procesul care a urmat Congresului, cînd am fost întrebat de procurorul militar, că de ce vrem să doborîm vechea orînduire, de ce am votat pentru făurirea Partidului Comunist Român, am răspuns că, acesta este partidul tuturor, atît al românilor cît şi al maghiarilor, că este singurul partid, care reprezintă adevăratele interese şi ale naţionalităţilor conlocuitoare"[9].

Chiar de la crearea sa, P.C.R. a luptat consecvent împotriva politicii regimului burghez de discriminare şi oprimare naţională, avînd în rîndurile sale pe cei mai buni fii ai poporului, fără deosebire de naţionalitate. Partidul a luptat pentru egalitatea în drepturi a tuturor cetăţenilor României. Aceste nobile scopuri erau slujite şi de săptămînalul socialist al muncitorimii mureşene, *Előre*, succesorul gazetei *Marosvölgyi Munkás*. În numărul său din 21 mai 1922, într-un articol intitulat *Problema naţională* accentuează în mod clar poziţia P.C.R. în această problemă.

„[...] Partidul comunist are un program clar în problema naţională, şi anume: recunoaşterea egalităţii depline în drepturi a fiecărei limbi materne. Nu avem şi nu tolerăm, ca măcar un singur om să fie silit la renegarea limbii sale materne. Slovacul să rămînă slovac, maghiarul — maghiar, românul — român, germanul — german. Nu vrem, ca oricare dintre limbi să fie supraordonată sau subordonată alteia. Sîntem fraţi asemănători ai mamei noastre Terra, şi dificultăţile de limbă nu ne pot împiedica să realizăm frăţia popoarelor. Să desfiinţăm exploatarea şi se vor elimina cauzele ciocnirilor şi a războaielor. Partidul comunist nu împiedică deloc dragostea faţă de limba maternă, chiar dimpotrivă: un astfel de om nu ar merita titlul de comunist, căci omenirea va putea ajunge la fericire numai plin deplina egalitate în drepturi [...]

[...] Naţionalităţilor oprimate nu le poate constitui un ajutor iredentismul, acest drum înşelător de ieşire. Iredentismul poate aşeza la putere, în cel mai bun caz, burghezia celeilalte naţionalităţi, dar nu pune capăt luptelor naţionale şi războiului. Pentru acest lucru avem deja multe exemple. Fiecare naţionalism exagerat duce la destrămarea acelei naţiuni care nu este în stare să-l învingă în sinea sa"[10].

Un rezultat excepţional al solidarizării muncitorimii române, maghiare şi germane din judeţul Mureş era constituirea Secţiei din Tîrgu Mureş şi regiunea Mureş a P.C.R. la 23 iulie 1922. Despre acest eveniment de importanţă majoră în istoria judeţului nostru au dat ştiri ample ziarul central *Socialismul* şi ziarul local muncitoresc *Előre*. Jurnalele au publicat textele cuvîntărilor. Mai jos cităm din cuvîntarea militantului comunist Köblös Elek.

---

[9] *Anale de istorie*, Bucureşti, XXIII, 1977, nr. 4, p. 190; Arhiva Muzeului judeţean Mureş, nr. inv. 4509/40.

[10] *Előre*, II, nr. 21 din 21 mai 1922; Arhiva Muzeului judeţean Mureş, nr. inv. 6187/66.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Noi nu iubim pe magnatul ungur mai mult decît pe boierul român. Noi vrem eliberarea întregului proletariat, vrem să mănînce numai cel care munceşte. Nu putem tolera ca cizma jandarmului să ne închidă gura"[11].

Continuîndu-şi cuvîntarea, a accentuat sarcinile imediate: „Să nu aşteptăm nimic din partea acelora care, sub lozincile naţionalismului, aţîţă, unul împotriva altuia, pe muncitorul român, maghiar şi sas. Să ne unim tocmai pentru faptul că sîntem muncitori"[12].

Lupta pentru egalitatea în drepturi a naţionalităţilor oprimate, P.C.R. a îmbinat-o cu lupta de clasă a maselor muncitoare. În acest sens a luat cuvîntul muncitorul tîrgumureşean Csetri János la Congresul din decembrie 1924 al Partidului Maghiar din România. În cuvîntarea sa, Csetri János accentua:

„[...] nu numai muncitorimea maghiară, ci întreaga muncitorime organizată din România este gata să sprijine naţionalităţile în lupta lor pentru limbă şi pentru drepturile lor economice [...] Muncitorimea şi minoritatea naţională maghiară are interese comune, astfel trebuie să şi lupte împreună"[13].

Drept consecinţă a acestei curajoase cuvîntări, Csetri János, conducătorul muncitorimii locale, a fost arestat. Împotriva arestării nedrepte a lui, muncitorimea din ţară a organizat un val de protest. Declaraţiei lui Csetri János privind relaţiile muncitorimii cu minorităţile naţionale i s-a alăturat şi Anton Peţan, secretarul regional al muncitorilor forestieri din valea Mureşului şi valea Oltului. „[...] Nu ştiu, ca formal cine l-a încredinţat pe Csetri János, să ia cuvîntul în numele muncitorimii din valea Mureşului, dar eu, care, împreună cu Csetri János, de ani de zile stau în fruntea muncitorilor din valea Mureşului, pot afirma că tot ce a spus Csetri János la Braşov, exprimă nu o părere personală de-a lui, ci cele mai curate sentimente ale întregii muncitorimi din valea Mureşului.

[...] dacă eu aşi fi stat în locul lui, la Congresul Partidului Maghiar, poate cu unele cuvinte mai puţin tari, dar tot acelaşi lucru aşi fi putut spune, ce a spus şi el. Iar despre mine, care sînt român get-beget, nimeni nu poate spune că sînt un şovinist maghiar"[14].

După interzicerea activităţii legale a partidului, muncitori simpli, români şi maghiari, şi-au pus locuinţele lor la dispoziţia mişcării ilegale. S-a asigurat ascunderea şi securitatea membrilor de conducere ai partidului. Nu-i de mirare, deci, că la sfîrşitul anului 1924, într-un raport poliţienesc judeţul Mureş şi oraşul Tîrgu Mureş sînt intitulate „unul dintre centrele periculoase comuniste"[15] şi au fost considerate ca atare şi în anii următori.

---

[11] *Socialismul*, [Bucureşti], XVI, 1922, nr. 171 din 27 iulie.

[12] *Előre*, II. nr. 31 din 30 iulie 1922.

[13] *A Világ* (Lumea), Tg. Mureş, I, din 21 decembrie 1924; Arhiva Muzeului judeţean Mureş, nr. inv. 6300, 6304, 7854/10.

[14] *Idem*, II. nr. 7 din 27 ianuarie 1925.

[15] Arhivele Statului Tg. Mureş, Fond. Prefectura oraşului Tîrgu Mureş, nr. 159/1924.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Marile greve ale muncitorilor forestieri din valea Mureşului (1923, 1925, 1929) au fost adevărate manifestări ale frăţiei de luptă a muncitorilor români şi maghiari din zona Mureşului. În primăvara anului 1925, de pildă, muncitorii forestieri au dus lupte greviste cu o durată de mai multe săptămîni. Lupta lor a declanşat o mare acţiune de solidarizare pe plan naţional. Muncitorii români, maghiari, germani şi de alte naţionalităţi au acordat sprijin celor aflaţi în grevă. Ziarul tîrgumureşean *A Világ (Lumea)* s-a ocupat în repetate rînduri de această minunată manifestare a solidarităţii, dînd ştiri despre scrisorile de solidarizare şi asigurare a unui ajutor trimise la Consiliul sindical regional de muncitorii din Braşov, Arad, Lipova, Brăila, Bucureşti, Sibiu ş. a. Iată cîteva relatări din presa muncitorească contemporană:

„Muncitorimea României e împreună. Grupele, consiliile sînt solidare. Unitate — de la Galaţi pînă la Oradea". „Muncitorimea din România stă în spatele celor din Valea Mureşului, ca un singur om." „Vestea luptei voastre a sosit şi aici. Simţim împreună cu voi, sîntem alături de voi pe frontul unităţii. Va sosi ajutor. Muncitorii din Galaţi" (Telegramă). „Tovarăşii noştri din valea Mureşului, cei excluşi, luptă pentru noi, în locul nostru. Cu solidaritate proletară trimitem modestul nostru ajutor." (Telegrama grupului muncitorilor lemnari din Lupeni)[16].

Despre solidarizarea muncitorilor, indiferent de naţionalitate, vorbeşte şi articolul întitulat *Uriaşa luptă a muncitorilor forestieri de pe Valea-Mureşului* publicat în ziarul *Lemnarul — Famunkás.*

„Muncitorii din Valea Mureşului au făcut apel la toţi fraţii lor din România, să-i ajute în lupta lor pe care o duc pentru respectarea timpului de muncă de 8 ore, cît şi pentru celelalte revendicări morale şi materiale, pe cari capitaliştii hrăpăreţi vor să i-le zmulgă din mîini.

Muncitorimea din toată ţara a răspuns fraţilor lor aşa după cum se cuvine, promiţîndu-le tot concursul moral şi material [...] Scăparea clasei muncitoare nu poate veni decît numai de la ea însăşi. Muncitorimea din Bucureşti, dar în special cea din industria lemnului, trebuie să-şi facă datoria către fraţii lor din valea Mureşului, pentru că mîine — poimîine va avea ea nevoie de ajutorul celor de acolo.

Salutăm lupta fraţilor noştri, luptă care este şi a noastră"[17].

Sub influenţa mişcării comuniste, numeroşi intelectuali români au militat în apărarea drepturilor cetăţeneşti împotriva aţîţării şoviniste. „Liga drepturilor omului" şi conducătorul ei, C. Gh. Costa-Foru a luat nu o dată apărarea cauzei respectării drepturilor naţionalităţilor conlocuitoare. Atitudinea profund umană a lui C. Gh. Costa-Foru s-a manifestat şi cu prilejul interzicerii ziarului muncitoresc tîrgumureşean *A Világ (Lumea)* cu care prilej ziarele române, maghiare şi germane au pornit o largă acţiune de protest împotriva călcării dreptului libertăţii presei.

Documentele existente ale acestei acţiuni constituie un capitol foarte important al solidarităţii poporului român cu naţionalităţile conlocuitoare.

---

[16] *A Világ*, II, nr. 14 din 14 martie 1925. *Idem*, nr. 21 din 8 martie 1925. *Idem*, nr. 21 din 8 martie 1925.
[17] *Lemnarul*, [Cluj], IV, 1925, nr. 3 din 1 aprilie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Publicația legală *A Világ* (21 decembrie 1924 — 22 aprilie 1926) din Tîrgu Mureș a fost îndrumată de P.C.R. Preocuparea cea mai însemnată a ziarului a fost demascarea politicii trădătoare a șefilor partidului maghiar, partid reacționar condus de grofi și baroni. Dintre articolele care abordează această problemă trebuie menționate: *Maghiari lucrători, maghiari politicieni, Unde este partidul maghiar? În lături cu pactele* etc. Ziarul a luat atitudine împotriva șovinismului și naționalismului maghiar și român și a militat pentru unirea forțelor progresiste românești și maghiare. Iată cîteva titluri de articole avînd această temă:

Muncitorimea din România este unită, Tablou din viața țărănimii din Regat, Vizita în mijlocul muncitorimii gălățene, Luptă nouă pe frontul zilei de muncă de 8 ore, Au evacuat Căminul muncitoresc din Brașov, Polițiștii la sate. Ziarul ducea o campanie puternică pentru apărarea intereselor muncitorilor și susținerea grevelor din valea Mureșului: *Teroarea furibundă din valea Mureșului, În lungul văii Mureșului domnesc jandarmii . . ., L-au arestat pe Simó Géza, secretar al Consiliului sindical, Șantajiștii înarmați ai văii Mureșului* etc.[18].

C. Gh. Costa-Foru, conducătorul Ligii drepturilor omului, s-a adresat redacției ziarului *A Világ* prin mai multe scrisori, în care a arătat: „Cazul Dumitale a fost de mai multe ori motiv de protestare în ziarele noastre. Guvernul rămîne însă de mult nesimțit protestărilor presei [. . .] Nu pierdeți curajul. Vom vedea zile mai senine. Iar noi vom continua lupta cu toată încrederea în victoria finală. Faceți la fel"[19].

Multe ziare românești, cu orientare democratică, au publicat articole de protest. Rîndurile ce urmează sînt citate din ziarul *Facla: „. . . «Világ»* singurul ziar democratic al poporului maghiar din Ardeal, a fost gîtuit de către guvern [. . .] Guvernul și magnații vreau ca să răpească prin ofensiva lor comună toate posibilitățile poporului maghiar din Ardeal, de apărarea interesului național, politic și economic. Dar muncitorii și țăranii săraci maghiari vor continua lupta lor eliberatoare împreună cu masele muncitorești române pînă la învingerea brătienilor și grofilor maghiari"[20].

În anii grei ai ilegalității organizațiile de masă care activau sub îndrumarea P.C.R. au desfășurat o largă activitate de educare politico-ideologică pentru organizarea luptei frățești, unite, a poporului român și a naționalităților conlocuitoare. Una dintre cele mai puternice organizații de masă a fost B.M.Ț. care a împlinit, timp îndelungat, un rol important, militînd pentru unirea forței maselor muncitoare, indiferent de naționalitate, în vederea înfăptuirii unui viitor mai fericit.

În județul Mureș și la Tîrgu Mureș, B.M.Ț. a avut puternice organizații care au inițiat acțiuni importante; în rîndurile lui au activat muncitori, țărani, intelectuali. În colecțiile Muzeului județean Mureș se află

---

[18] *Presa P.C.R. și a organizațiilor sale de masă, (1921—1944)*, București, 1973, p. 92.

[19] Arhiva Muzeului județean Mureș, nr. inv. 4762, 6125.

[20] *Idem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

o circulară a B.M.Ţ., semnată de Simó Géza, redactată în mai 1926, privind aderarea la B.M.Ţ. Cităm textul circulării:

„Cunoscînd preţuitele Dv. păreri privind problemele politice actuale, cunoscînd concepţia Dv. progresistă, democratică despre lume, în speranţa că în interesul convingerii depline a Dv. nu vă veţi eschiva de o activitate minimă nădăjduită, vă invităm să binevoiţi a vă prezenta la adunarea de constituire a Blocului nostru în ziua de 9 luna crt. ora 4 d.m. în Căminul Muncitoresc (str. Călăraşilor nr. 22) şi a adera la grupul din Tîrgu Mureş al Blocului Muncitoresc şi Ţărănesc constituit la Turnu-Severin.

Cadrul redus al acestei invitaţii nu e potrivit pentru a relata detailat progresul nostru, cu acest prilej am dori doar să vă atragem atenţia asupra faptului că în România numai noi sîntem luptătorii intransigenţi ai adevăratei democraţii muncitoare, singurii credincioşi sinceri ai progresului social, singurii luptători devotaţi ai dreptului uman, depozitarii dreptăţii şi ai viitoarei societăţi omeneşti, că numai noi ne angajăm făţiş şi fără rezerve în lupta împotriva reacţiunii de exagerare şovină, împotriva mentalităţii de deşteptare şi împotriva fascismului, numai noi ne angajăm fără reţineri la luptă pentru marea societate omenească, paşnică, creatoare şi liberă."[21]

În colecţiile muzeului nostru se mai află o serie întreagă de afişe de alegeri, afişe cu Programul B.M.Ţ., tipărite în limbile română şi maghiară. Programul citat cere introducerea unor largi drepturi democratice, crearea unei alianţe muncitoreşti-ţărăneşti, asigurarea drepturilor egale pentru minorităţile naţionale: „Libertatea limbei, şcolilor, culturei, economiei şi politică a fiecărei naţiuni." Printre candidaţii la alegeri de deputaţi ai B.M.Ţ.-ului din judeţul Mureş găsim o seamă de luptători eminenţi ai mişcării muncitoreşti, români, maghiari şi alte naţionalităţi ca: L. D. Pătrăşcanu, Simó Géza, Dán István, Grigore Moldovan, Ion Şulariu, Veress Pál, Soós József, Iacob Bardoşan, Szmuk Antal ş. a.[22]

În anii crizei economice mondiale (1929—1933) s-au ascuţit tot mai mult contradicţiile de clasă, s-a înăsprit exploatarea şi asuprirea naţională. Muncitorimea, sub conducerea P.C.R., a organizat numeroase acţiuni pe plan naţional: manifestaţii, acţiuni de protest împotriva terorii, a prigoanei, a curbelor de sacrificiu şi a reducerii salariilor, împotriva concedierii muncitorilor făcînd parte din rîndurile naţionalităţilor conlocuitoare. Muncitorii din Tîrgu Mureş s-au solidarizat cu luptele eroice, de importanţă istorică a muncitorilor de la Griviţa. În timpul procesului de la Craiova, în 1934, Comisia locală a sindicatelor social-democrate din Tîrgu Mureş a expediat următoarea telegramă de protest: „Cerem ştergerea procesului muncitorilor C.F.R. de la Griviţa şi punerea lor imediată în libertate"[23].

În perioada ascensiunii fascismului P.C.R. şi-a intensificat activitatea în vederea creerii unui front unic muncitoresc, arătînd că numai prin

---

[21] Arhiva Muzeului judeţean Mureş, nr. inv. 5798/1.
[22] Arhiva Muzeului judeţean Mureş, nr. inv. 2104, 1181, 3299, 2109, 4825.
[23] *Székelyföldi Néplap (Gazeta populară din Secuime)*, [Tg. Mureş], 8 iulie 1934.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

unirea forţelor se va putea duce o luptă eficientă împotriva fascismului. Muncitorii români şi maghiari din judeţul Mureş şi-au însuşit învăţătura partidului şi, începînd din 1934, comunişti şi social-democraţi, fără deosebire de naţionalitate, au luptat împotriva exploatării cu forţe unite. Despre lupta reuşită a muncitorilor lemnari din Tîrgu Mureş, organizată în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, relatează ziarul *Constructorul.*

„[...] Pilda de luptă solidară a celor 400 lucrători lemnari din Tîrgu Mureş a dat rezultate şi dincolo de specialitatea lor, în rîndurile altor muncitori tot atît de exploataţi, tot atît de persecutaţi de furia şi lăcomia patronilor.

[...] Întreaga populaţie muncitoare din acea regiune e solidară cu grevele de la Tîrgu Mureş. Astfel lucrătorii celorlalte întreprinderi şi din sindicate au înfiinţat în curtea Căminului muncitoresc din Tîrgu Mureş, o cantină la care pot mînca cei 300 de grevişti. De asemenea familiile lor sînt îngrijite să nu sufere pe urma încetării lucrului [...]

Sindicatul lucrătorilor constructori din Bucureşti, se solidarizează cu tovarăşii lor în grevă din Tîrgu Mureş [...] Acum trimitem pe calea aceasta muncitorimii din Tîrgu Mureş, care luptă pentru dobîndirea unor drepturi ale lor, salutul nostru ... şi-i asigurăm de deplina noastră solidaritate cu lupta lor". Articolul este semnat de Sindicatul muncitorilor din industria construcţiilor din Bucureşti[24].

Ziarul susamintit, într-un alt articol, intitulat *Apelul pentru front unic al Sindicatelor din Tg. Mureş,* relatează că: „Cele 7 sindicate muncitoreşti din Tîrgu Mureş numărînd vre-o 1500 muncitori s-au întrunit [...] şi au hotărît să primească această tactică, chemînd chiar printr-un manifest pe toţi muncitorii organizaţi şi neorganizaţi — toate sindicatele reformiste independente şi unitare — partidele: social-democrat şi socialist unitar să se alăture frontului unic de luptă [...]. Muncitorii din Tîrgu Mureş au pornit cu entuziasm la înfăptuirea frontului unic, deoarece ei au putut vedea roadele luptei pe bază de front unic cu ocazia grevelor desfăşurate luna trecută"[25].

În articolul *Frontul unic se realizează,* ziarul *Constructorul* arată că apelul de front unic al sindicatelor din Tîrgu Mureş nu a rămas fără rezultat. La Tîrgu Mureş muncitorii de la fabrica de petrol şi muncitorii de la fabrica de zahăr au aderat apelului frontului unic de luptă. Muncitorii din valea Mureşului şi de la Reghin au început să se organizeze şi ei în front unic de luptă[26]. Articolul cheamă pe toţi muncitorii ţării să urmeze exemplul muncitorimii tîrgumureşene.

Începînd cu anul 1933, în faţa pericolului fascizării ţării, P.C.R. a creat noi organizaţii legale de masă, în cadrul cărora a putut duce o luptă eficientă împotriva fascismului. O asemenea organizaţie a fost „Frontul Plugarilor", condus de Dr. Petru Groza, întrunind în rîndurile sale masele de ţărani români sau Opoziţia Partidului Maghiar, care s-a format

---

[24] Arhiva Muzeului judeţean Mureş, nr. 4438; *Constructorul.* [Bucureşti], I, nr. 1 din 26 august 1934.

[25] *Idem,* nr. 3, din 14 octombrie 1934.

[26] *Idem,* nr. 4 din 28 octombrie 1934.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în 1933 la Tîrgu Mureş în cadrul Partidului Maghiar şi a editat în acest oraş un ziar propriu: *Székelyföldi Népakarat (Voinţa poporului din Secuime,* 18 martie — 25 martie 1934); fiind interzisă, gazeta a reapărut la 1 aprilie 1934 sub titlul *Székelyföldi Néplap (Gazeta din Secuime,* 1 aprilie 1934 — 4 noiembrie 1934). Sub îndemnul şi la iniţiativa comuniştilor din conducerea Opoziţiei Partidului Maghiar, în august 1934, la Tîrgu Mureş s-a hotărît transformarea Opoziţiei într-o uniune atotcuprinzătoare sub denumirea de „Uniunea oamenilor muncii maghiari din România" (MADOSZ). Această organizaţie de masă a naţionalităţii maghiare şi-a propus ca scop realizarea egalităţii în drepturi a poporului român şi a naţionalităţilor conlocuitoare, aprofundarea frăţiei poporului român şi a naţionalităţilor, lupta comună împotriva fascismului.

Programul de acţiune al Madoszului cuprindea: „Madoszul luptă împotriva fascismului de orice fel, care stă în slujba învrăjbirii popoarelor şi a intensificării pericolului de război; pentru restabilirea libertăţilor generale democratice; pentru întrebuinţarea liberă a limbii materne, pentru administraţie şi justiţie în limba maghiară în judeţele şi localităţile cu populaţie maghiară, pentru administraţie şi justiţie în ambele limbi în teritoriile cu populaţie română şi maghiară; pentru înfiinţarea secţiei maghiare a Universităţii din Cluj; pentru reprimirea muncitorilor concediaţi şi angajarea salariaţilor, fără nici o restricţie în întreprinderile de stat şi comunale; pentru plata impozitelor după venitul efectiv, crescînd în proporţie cu venitul şi fără discriminare naţională; pentru acordarea de pămînt, păşune şi pădure ţărănimii; pentru acordarea cetăţeniei tuturor locuitorilor care se găseau în anul 1921 în România"[27].

La Tîrgu Mureş a apărut săptămînalul *Új Szó (Cuvîntul nou)* organ local al Madoszului (august 1935 — octombrie 1936). Gazeta antifascistă a militat pentru realizarea Frontului Unic Muncitoresc şi a Frontului popular antifascist. Militantul comunist Józsa Béla a îndrumat cu multă competenţă colectivul de redacţie al gazetei. În paginile gazetei s-au publicat numeroase articole care expuneau poziţia P.C.R., demascau fascismul, chemau cititorii la luptă împotriva pericolului fascist, pentru convieţuirea frăţească a poporului român şi a naţionalităţilor conlocuitoare, pentru aplicarea în viaţă a politicii leniniste a P.C.R. în problema naţională. Autorităţile locale au suspendat apariţia gazetei în ziua de 9 octombrie 1936 pe motivul că „militează în favoarea ideilor comuniste şi pentru realizarea frontului popular, fiind în legătură şi cu organizaţiile comuniste din Ardeal"[28].

Din paginile ziarului sîntem anunţaţi despre istorica întrunire comună a reprezentanţilor Frontului Plugarilor şi cei ai Madoszului la Băcia în ziua de 24 septembrie 1935, şi despre programul de acţiune încheiat sub îndrumarea P.C.R. între cele două organizaţii. În articolul, intitulat semnificativ *Adevărata alianţă româno-maghiară,* publicat la 13 oc-

---

[27] L. Bányai, *Pe făgaşul tradiţiilor frăţeşti,* Bucureşti, 1971, pp. 171—177.

[28] Arhivele Statului Tîrgu Mureş, Fond. Prefectura jud. Mureş, nr. 8/1936.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tombrie 1935, Józsa Béla sublinia: „În localitatea Băcia delegaţii a patruzeci de mii de agricultori români organizaţi — toţii ţăranii — s-au apucat să ducă tratative cu reprezentanţii muncitorilor şi ţăranilor care fac parte din Uniunea oamenilor muncii maghiari.

S-au întrunit ca să se sfătuiască asupra durerilor şi necazurilor comune şi să discute despre elaborarea unui program comun de acţiune, pe baza căruia să poată începe lupta pentru îmbunătăţirea situaţiei lor precare.

Ei vor păduri, pămînt şi izlazuri pentru cei săraci; dreptul la muncă pentru fiecare om al muncii, anularea dărilor şi taxelor excesive, sufocante şi tot mai numeroase, sistarea execuţiilor silite neomeneşti şi brutale, pentru neplata impozitelor.

Dreptul de a folosi nestînjeniţi limba lor maternă, de a lupta pentru libertăţile democratice, împotriva fascismului generator de războaie. Au arătat necesitatea creării Frontului popular în care văd pe cel mai înfocat apărător al drepturilor lor lezate"[29].

Muncitorii tîrgumureşeni, salutînd încheierea acestui acord de colaborare, au publicat o scrisoare în numele Consiliului sindical din Tîrgu Mureş, în care subliniau:

„Am aflat că MADOSZ a încheiat un program de acţiune cu «Frontul Plugarilor», ca să lupte împreună pentru revendicările ţăranilor români şi maghiari. Astfel ei vor putea lupta mai eficient împotriva războiului, a fascismului şi a scumpetei.

Ne exprimăm bucuria asupra faptului, că fraţii noştri români au găsit calea pe care trebuie să înainteze pentru îmbunătăţirea soartei lor. Uniţi, vom putea lupta cu mai multă eficienţă pentru punctele stabilite de frontul unic care este al tuturora, puncte care exprimă revendicările, atît ale ţăranilor români cît şi ale ţăranilor maghiari. Noi, Consiliul sindical din Tg. Mureş, declarăm în numele muncitorilor industriali ai oraşului că, sîntem întru-totul de acord cu fraţii noştri ţărani în privinţa acestor puncte. [...] Declarăm în numele muncitorimii organizate din Tg. Mureş că aderăm cu bucurie la această unire, căci în acest fel vedem realizabil în România acel front popular al celor oropsiţi care a adus rezultate aşa de mari fraţilor noştri din Franţa.

[...] Noi, Consiliul sindicatelor din Tg. Mureş sugerăm conducerii frontului unic să propună cît mai repede tuturor organizaţiilor muncitoreşti şi partidelor crearea unui Front popular, cu atît mai mult, încît situaţia politică se ascute din ce în ce mai mult, ne ameninţă din ce în ce mai mult pericolul războiului şi al fascismului care răpeşte drepturile democratice ale locuitorilor României şi periclitează viaţa lor. De aceea este necesară să se ia măsuri pentru crearea Frontului popular, ca unitari, cu forţele unite, să combatem atacurile orientate împotriva muncitorimii şi ţărănimii.

---

[29] *Józsa Béla (1898—1943)*, Bucureşti, 1971, p. 98.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În numele sindicatelor din Tîrgu Mureş
Consiliul sindical . . . "[30]

În coloanele ziarului *Új Szó* P.C.R. a mobilizat la luptă pentru înfrîngerea forţelor fasciste, a demascat mişcarea legionară şi celelalte grupări fasciste. În articolul *Sinaia — Tîrgu Mureş* — Józsa Béla sublinia, reluînd o apreciere făcută de ziarul *Românul* că, Congresul studenţilor legionari de la Tîrgu Mureş — a fost organizat de partidul care, „s-a pus în slujba crimei pentru arginţi sunători", în încheiere accentuînd că: „Poporul acestei ţări îşi datorează lui însuşi şi memoriei lui Duca obligaţia de a mătura de pe pămîntul patriei «hienele» de la Sinaia şi Tîrgu Mureş [. . .] şi să cureţe calea care să ducă spre un guvern al Frontului Popular"[31].

Muncitorii tîrgumureşeni au protestat, în paginile ziarului, de mai multe ori împotriva teroarei guvernului, împotriva proceselor militanţilor antifascişti, şi au declarat fără frică:

„Noi, subsemnaţii, muncitorimea organizată din Tîrgu Mureş, cerem sistarea imediată a procesului intentat împotriva lui Constantinescu-Iaşi, Tudor Bugnariu şi tovarăşii lor, repunerea lor imediată în serviciile lor, achitarea salariilor lor restante.

Ştim că susnumiţii au ridicat cuvîntul lor protestatar împotriva războiului şi a fascismului, au fost membrii Ligei antifasciste din România. Ei au îndrăznit să ia cuvîntul împotriva fascismului în ascensiune care naşte orori imprevizibile, avînd ca singur scop războiul . . .!

Noi, muncitorii din Tîrgu Mureş, simţim şi noi atacurile fascismului care vrea să ne răpească ultima bucată de pîine, şi de aceea ne simţim îndatoraţi să ne ridicăm cuvîntul nostru de protest în interesul celor implicaţi în proces, acest protest fiind îndreptat, în acelaşi timp, şi împotriva războiului şi fascismului!!!

Muncitorii tîrgumureşeni, constructori, lemnari, din industria îmbrăcămintei, metalurgişti, petrolişti, din industria pielăriei, de la Fabrica Nussbaum, de la Fabrica de zahăr"[32].

Un loc important îl ocupă articolele care demascau propaganda revizionistă desfăşurată de fascişti şi horthyşti, agitaţiile întreţinute de elementele naţionaliste maghiare, incitate de Berlin. Articolele au subliniat în repetate rînduri interesele comune ale poporului român şi ale naţionalităţilor conlocuitoare din ţara noastră. „Noi ungurii din România, nu vrem fascismul — arată Józsa Béla într-un articol — şi pentru a-l împiedica sîntem gata să luptăm împreună, — mînă în mînă cu toţi muncitorii din această ţară"[33].

În articolul *De vrei pace, luptă pentru ea* — redacţia ziarului a declarat: „Libertatea noastră şi a naţionalităţilor conlocuitoare ne-o putem

---

[30] *Új Szó (Cuvînt Nou)*, [Tg. Mureş], I, nr. 16 din 26 noiembrie 1935; Arhiva Muzeului judeţean Mureş, nr. 5590.

[31] *Józsa Béla*, Bucureşti, 1971, pp. 116—117.

[32] *Új Szó*, nr. 16, din 26 noiembrie 1935; Arhiva Muzeului judeţean Mureş, nr. 5590.

[33] *Új Szó* din 16 decembrie 1935.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

asigura noi, aici, și de asemenea și drepturile noastre, iar soarta ne-o vom hotărî noi singuri, aici, și nu Gömbös cu Hitler la Berlin"[34].

În timpul creșterii pericolului preluării puterii de către dictatura fascistă și a ascensiunii tendințelor agresive ale Germaniei hitleriste, în urma activității prodigioase a conducătorilor Madosz-ului, s-a născut ideea unei conferințe comune, democratice a tineretului maghiar din România. Întîlnirea a fost organizată între 2—4 octombrie 1937, la Tîrgu Mureș, de unde și denumirea cunoscută în istoriografie de „Întîlnirea de la Tîrgu Mureș".

Spiritul democratic, antifascist, manifestat la această „Întîlnire" a adus un sprijin prețios tuturor forțelor progresiste românești și maghiare în combaterea naționalismului și a propagandei șovine. În rezoluția votată s-a subliniat necesitatea „istorică a conviețuirii libere, frățești cu poporul român" și că principiul de bază pentru această rezolvare a fost stabilit prin „hotărîrile de la Alba Iulia, născute din propria voință a românilor ardeleni"[35]. Despre întîlnirea celor 187 de tineri intelectuali, despre rezoluția finală cunoscută sub denumirea de „Mărturisirea de credință" au apărut mai multe volume de studii. Considerăm însă necesară să amintim și noi faptul că, aceste străduințe, vizînd o aliere a tineretului naționalității conlocuitoare maghiare cu forțele românești, au avut un larg și favorabil ecou în paginile periodicelor românești. Cităm ca exemplu ziarul *Națiunea română* care în numărul din 7 octombrie 1937 scria următoarele: „Un interes deosebit pentru noi prezintă, fără îndoială rezoluția privitoare la raporturile dintre români și maghiari. Ea exprimă dorința sinceră a unei conviețuiri frățești, cerută de interesele mutuale, cum și de misiunea înaltă ce așteaptă cele două neamuri în bazinul dunărean [...]

Privind în totalitatea ei «Mărturisirea de credință» de la Tîrgu Mureș, ea apare ca o noutate în arena politicii maghiare oficiale, pe care tinde s-o schimbe radical prin democratizare. Faptul nu este indiferent pentru noi, cari sîntem ostașii democrației, fiind că se creiază factorul comun pentru realizarea înțelegerii atît de necesare dintre noi și minoritari"[35].

În anii 1938—1939 pericolul războiului devine din ce în ce mai iminent. Paralel cu introducerea dictaturii regale, în patria noastră se agravează exploatarea, teroarea, măsurile de restricție și de represiune orientate împotriva forțelor democratice, antifasciste, comuniste, fără discriminare națională. P.C.R. luptă cu forțe sporite pentru realizarea unui front larg și unitar antifascist, împotriva propagandei revizioniste desfășurate de forțele reacționare horthyste. În acești ani grei Madoszul a luptat în mod deschis pentru realizarea obiectivelor politice ale P.C.R., împotriva instigăriii la război, împotriva revizionismului. Evocînd amintirea luptelor comune pentru libertate, duse împreună secole de-a

---

[34] *Idem*, II. din 1 septembrie 1936, Józsa Béla, ... *op. cit.*, p. 119.

[35] L. Bányai, *Pe făgașul tradițiilor frățești*, București, 1971, p. 201; Turzai Mária, *A marosvásárhelyi találkozó (Întîlnirea de la Tg. Mureș)*, București, 1977, p. 188; Arhiva Muzeului județean Mureș, nr. inv. 4731.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rîndul, el a propagat ideea necesităţii colaborării frăţeşti dintre micile state dunărene, singura chezăşie virtuală a apărării independenţei naţionale. Sărbătorirea celei de-a 90-a aniversări a morţii eroice a poetului Petőfi Sándor a primit o astfel de interpretare, un caracter atotcuprinzător, într-adevăr popular. Pe cîmpul luptei de la Albeşti erau prezenţi reprezentanţii muncitorimii, ţărănimii şi intelectualităţii cu vederi democratice, veniţi în mase compacte de la mari depărtări. La festivitate îi întîlnim şi pe reprezentanţii muncitorimii române şi maghiare din judeţul Mureş. În următoarele redăm scrisoarea muncitorului din Reghin Csizmadia István, care ne relatează, la depărtare de aproape 40 de ani, desfăşurarea festivităţilor:

Muncitorii români şi maghiari din Reghin, strîns uniţi, au trimis cîte un reprezentant — din partea maghiarilor, şi din partea românilor.

La depunerea coroanei, Francisc Ţina a grăit astfel, în limba română: „— Am adus o coroană, în numele muncitorimii din Reghin la mormîntul marelui luptător pentru libertate. Muncitorimea doreşte libertatea în spiritul lui Petőfi, deoarece numai acea libertate este adevărată ce o propovăduia Petőfi: libertatea lumii. Muncitorimea nu cunoaşte privilegii în cadrul libertăţii, fiindcă ştie că libertatea nu se poate realiza prin oprimarea altor naţiuni. Numai aceea libertate este adevărată ce o realizăm în spiritul lui Petőfi. Noi, muncitorii, care trudim împreună, flămînzim împreună şi luptăm împreună pentru o bucată de pîine, vom lupta împreună şi pentru viitorul nostru, pentru libertatea şi independenţa noastră. Fiindcă deopotrivă ne ameninţă imperialismul incendiator al cercetătorilor de rasă, precum în anii 1848—1849 reacţiunea de la Viena s-a lăsat, ca o povară infernală, deopotrivă pe toate popoarele mici din bazinul Dunării. Din îndepărtarea celor 90 de ani, Petőfi ni se adresează, acel Petőfi care a luptat pentru libertatea lumii, împotriva reacţiunii şi tiraniei de la Viena. Cel care a luptat împotriva oricărei strădanii de oprimare [. . .]“ După citarea cuvîntării, articolul — scrisoare continuă astfel: „Noi, muncitorii, simţim ororile trecutului, fiindcă el este frate geamăn cu prezentul. Simţim că şi acum ne ameninţă acelaşi pericol, ca şi acum 90 de ani. Singura deosebire este, ca în locul tiraniei germane de la Viena, se aude la graniţele noastre tropotul cizmelor ţintuite ale cercetătorilor de rasă. Noi, muncitorii, ne vom apăra împotriva acestor pericole, ne vom apăra libertatea, pînă la ultima picătură de sînge, fără deosebire de naţionalitate [. . .]“[36].

În septembrie 1939 izbucneşte cel de-al doilea război mondial. În ţara noastră devine din ce în ce mai iminent pericolul introducerii dictaturii fasciste. La 30 august 1940, pentru a răsplăti activitatea regimului horthyst, nazismul îi răpeşte României partea de nord a Transilvaniei şi prin odiosul dictat de la Viena alipeşte Ungariei această parte a ţării, unde majoritatea populaţiei o formau românii. Horthyştii comit o serie de acţiuni sîngeroase de teroare, orientate împotriva populaţiei române, împo-

---

[36] *Erdélyi Magyar Szó* [Cluj], I, nr. 9 din 13 august 1939; Arhiva Muzeului judeţean Mureş, nr. inv. 7405.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

triva evreilor, dar cu repercusiuni și asupra populației maghiare de orientare democratică.

În anii ocupației horthyste starea materială a populației se înrăutățește tot mai mult. Iată ce scrie un raport polițienesc din Tîrgu Mureș în anul 1941:

„Plîngerile sînt generale, în special din partea muncitorilor manuali, în sensul că ei suferă mult de pe urma rațiilor mici de pîine, iar patronii confirmă și ei că muncitorii sînt incapabili a depune eforturile necesitate de mersul muncii"[37].

Într-un memoriu redactat de unii învățători refugiați aflați la Tîrgu Mureș, în august 1941, se arată:

„Acum ne ispășim păcatele, sîntem complet distruși materialicește, ne-am vîndut lucrurile personale, sîntem în restanță cu chiria pe 4—5 luni, nu putem să asigurăm tratamentul medical membrilor noștri de familie bolnavi, căci salariile noastre de cîte 120 de pengő, în scumpetea ce a crescut cu 50 % și cu o chirie de 50—80 pengő, nu ne asigură nici măcar traiul de pe o zi pe alta. Copiii noștri pot frecventa școala numai rămînînd datori cu taxele școlare; acum însă nu-i mai putem trimite la școală pe copii, nu avem din ce să le cumpărăm pantofi, haine, nu avem nimic. Iar noi, în zdrențe, umiliți, chinuiți, deznădăjduiți trăim cu sentimentul unor exilați"[38].

Chiar din prima clipă a ocupației horthyste, sub conducerea comuniștilor, în Transilvania de nord s-a desfășurat o largă activitate antifascistă, antihorthystă. Au avut loc manifestații de protest împotriva ruperii în două a Ardealului.

În numele Comitetului teritorial pentru Ardeal și Banat al P.C.R. s-a difuzat un buletin în centrele mai importante din partea de nord a Transilvaniei. În buletin se spunea:

„Steagul revoluționar al Comitetului teritorial pentru Ardeal și Banat al P.C.R. a fluturat neînfrînt și nepătat. Cu fidelitate proletară și recunoștință aplecăm acest steag în fața C.C. al P.C.R." Documentul a subliniat interesele comune ale poporului român și maghiar împotriva fascismului: „Prin obiectivele urmărite, de fărămițare teritorială și ca un rezultat al acesteia, jugul în general va fi și mai strîns, teroarea mai barbară, exploatarea mai întețită, în ambele părți [...] va fi tot mai strînsă și unitatea de luptă a popoarelor noastre, a maselor muncitoare maghiare, românești, germane, evreiești și rutene rămase împreună"[39].

În urma activității unor luptători dîrzi și neînfricați, comuniști și antifasciști, repede s-au înființat circumscripții teritoriale de partid. Centrul unei asemenea circumscripții era la Tîrgu Mureș; s-au organizat celule puternice de partid la Deda, Lunca Bradului, Reghin etc. În 1940 s-a ținut o plenară a Comitetului din circumscripția Mureș, în cadrul că-

---

[37] Gh. Zaharia, L. Vajda, G. I. Bodea, P. Bunta, M. Covaci, L. Fodor, A. Simion, Gh. Țuțui, *Rezistența antifascistă în partea de nord a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1974, p. 52.

[38] *Idem*, p. 43.

[39] *Idem*, pp. 92—93; Arhiva Muzeului județean Mureș, nr. inv. 2856.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

reia s-a hotărît organizarea unor acţiuni de protest, răspîndirea unor fluturaşe în care se exprima protestul împotriva fascismului, împotriva dictatului de la Viena şi s-a militat în spiritul frăţiei româno-maghiare, iar în ianuarie 1941 s-a organizat o mare manifestaţie a şomerilor din Tîrgu Mureş. Printre conducătorii manifestaţiei se aflau muncitori români şi maghiari[40].

După izbucnirea războiului împotriva Uniunii Sovietice, regimul horthyst a lovit năpraznic în forţele antifasciste din Ardealul de nord. În septembrie 1941 mii de luptători antifascişti, bărbaţi şi femei, au fost arestaţi: au fost deportaţi în lagărele de concentrare şi grupurile de anchetă de la Someşeni (judeţul Cluj) sau de la Acăţari (judeţul Mureş). Luptătorii au fost supuşi unor torturi şi schinguiri inumane, vrînd să li se smulgă mărturisiri. Din actul de acuzare şi din sentinţele ce ni s-au păstrat, cunoaştem faptul că luptătorii comunişti şi antifascişti maghiari au susţinut drepturile fraţilor lor români. Între 30 martie—22 aprilie 1943 s-a desfăşurat la Tîrgu Mureş procesul a 186 de acuzaţi (din judeţele Mureş-Turda, Ciuc, Treiscaune şi Odorhei), unul dintre capatele de acuzare a fost că „... au ridicat doleanţe naţionale inexistente şi au ascuţit situaţia economică"[41].

Mulţi luptători antifascişti din judeţul nostru şi-au pierdut viaţa în lagăre de internare, în faimoasele detaşamente de muncă sau în lagărele de exterminare naziste. De la Tîrgu Mureş a fost ridicat poetul proletar Salamon Ernő, care în vestita sa *Poezie de pace*, cu forţa unei viziuni s-a împotrivit tendinţelor revizioniste ale fascismului:

„Cui îi trebuie pămînt nou? Pentru ce hotare răscolite? Aici se vor înţelege bine români şi maghiari"[42]. Poetul, cum se ştie, şi-a pierdut viaţa, ca mulţi alţii, în urma tratamentului inuman aplicat într-un detaşament de muncă. Eminentul luptător comunist Józsa Béla, care s-a bucurat de onorurile şi preţuirea tîrgumureşenilor, a fost schinguit pînă la moarte de călăii horthyşti din lagărul de la Someşeni.

Arestările, condamnările la închisoare nu i-au înfricoşat pe comunişti şi antifascişti care au continuat lupta.

„În Ardeal — se spune într-un document — manifestele române şi maghiare trec din mînă în mînă [...]. Între maghiar şi român nu există duşmănie, masele largi sînt gata de luptă împotriva fasciştilor"[43].

După victoria din August 1944, din ce în ce mai mulţi militari dezertori şi membri ai detaşamentelor de muncă din Ardealul de nord se înrolează în mişcarea de partizani. Mulţi cetăţeni din judeţul nostru au luptat ca partizani pe teritoriile Iugoslaviei sau Slovaciei[43].

Paralel cu apropierea frontului, sub pretextul participării la mişcarea de partizani, în multe localităţi din Transilvania de nord au fost ex-

---

[40] Gh. Zaharia, L. Vajda, ... *op. cit.*, pp. 94—96, 137—138; Arhiva Muzeului judeţean Mureş, nr. inv. 3369, 6132.

[41] *Idem*, p. 148.

[42] *Józsa Béla*, Bucureşti, 1971, p. 49.

[43] Arhiva Muzeului judeţean Mureş, nr. inv. 5096, 4862, 3584, 3607; 7688; Gh. Zaharia, L. Vajda, ... *op. cit.*, p. 165.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

terminați locuitori civili sau soldați care, dezgustați de ororile războiului antisovietic, se îndreptau, pe furiș, către casă. Lîngă satul Moisei mulți cetățeni din județul Mureș și-au pierdut viața din motivul că nu s-au supus ordinilor hitleriste-horthyste[44].

Locuitorii Ardealului de nord — români și maghiari au cunoscut manifestul guvernului român în care s-a anunțat că „... Alături de armatele aliate și cu ajutorul lor, mobilizînd forțele națiunii, vom trece hotarele impuse prin actul nedrept de la Viena, pentru a elibera pămîntul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină..."[45] — și au așteptat cu nerăbdare trupele eliberatoare.

Pentru eliberarea județului Mureș, între 5 septembrie—10 octombrie 1944 s-au dus lupte grele, în care mulți luptători și-au jertfit viața, mai ales în zona Oarba de Mureș — dealul Sfîntu Gheorghe[46]. Populația civilă, așteptînd eliberarea, s-a străduit să salveze podurile, fabricile, căile ferate de furia disperată a hitleriștilor. Primarul de atunci al orașului Tîrgu Mureș s-a opus ordinii de evacuare a orașului, primit de la trupele hitleriste-horthyste aflate în retragere. Periclitîndu-și viața, a accentuat că aici ni e pămîntul natal, trebuie să rămînem aici. Directorul muzeului de artă a ascuns nu numai patrimoniul pinacotecii, dar și patrimoniul muzeului de arheologie și etnografie. Muncitorii fabricii de zahăr au împiedicat aruncarea în aer a unei părți a fabricii[47].

Tîrgu Mureșul a fost eliberat la 28 septembrie 1944 de sub ocupația fascistă, iar comunele județului Mureș pe la mijlocul lunii octombrie 1944[48].

În ziua de 30 septembrie 1944 un afiș oficial anunța populației tîrgumureșene, retrasă în locuri mai ferite de primejdii, că se poate întoarce la domiciliul ei, deoarece pericolul a trecut[49].

---

[44] Gh. Zaharia, L. Vajda,... *op. cit.*, p. 228.

[45] Gh. Zaharie, L. Vajda,... *op. cit.*, p. 186.

[46] I. Gh. Pană, *260 zile în linia întîia*, București, 1968, pp. 18—23.

[46] *Armata Română în războiul antihitlerist*, București, 1965, pp. 176—179, Cupșa: *Armata Română pe frontul antihitlerist*, București, 1973, pp. 63—64.

[47] *Székely Szó (Cuvîntul Secuiesc)* [Tg. Mureș], IV, nr. 212 din 27 septembrie 1944; Bazil Ciacoi, *Participarea populației locale la lupta pentru eliberarea văii superioare a Mureșului*, în *Steaua Roșie*, 6 mai 1970; Fuchs Simion: *Hogyan támogatta Marosvásárhely környékének lakossága a felszabadító csapatokat*, în *Vörös Zászló*, 20 august 1969; *idem, Huszonöt éve szabadult fel Marosvásárhely*, în *Vörös Zászló*, 28 septembrie 1969; Arhiva Muzeului județean Mureș, nr. inv. 1143, 1229, 4804, 6786; Bordi András: *Megmenekült a képtár* în *Vörös Zászló*, 22 august 1957; *Expoziție retrospectivă Bordi András*, Tg. Mureș, 1975, p. 5.

[48] *Scînteia*, I, nr. 21 din 11 octombrie 1944.

[49] Arhiva Muzeului județean Mureș, nr. inv. 1233.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DER GEMEINSAME KAMPF DER WERKTÄTIGEN RUMÄNISCHER UND UNGARISCHER NATIONALITÄT UNTER DER FÜHRUNG DER KOMMUNISTEN, GEGEN DIE AUSBEUTUNG UND UNTERDRÜCKUNG, FÜR SOZIALE UND NATIONALE GERECHTIGKEIT, DARGESTELLT IN DOKUMENTEN DES KREISMUSEUMS MUREŞ

(Zusammenfassung)

Die Verfasserin beschreibt in dieser Arbeit einige Aspekte des heldenhaften Kampfes der Werktätigen rumänischer, ungarischer und anderer Nationalität aus dem Kreis Mureş.

Alle Werktätigen aus dem Kreis Mureş haben sich für die Verwandlung der sozialistischen Partei in die R.K.P. bestrebt, welche ständig für die Gleichberechtigung aller Staatsbürger Rumäniens gekämpft hat.

Für diese edele Ziele haben sich auch die in ungarischer Sprache, in Tîrgu Mureş erschienene Arbeiterzeitungen eingesetzt (Marosvölgyi Munkás, Előre, A Világ, Új Szó u.a.).

Die grossen Streiks der Holzarbeiter des Mureş-Tales (1923, 1925, 1929) waren Beiweise der Brüderschaft der Werktätigen rumänischer und ungarischer Nationalität aus dieser Zone. Die ungarischen Arbeiter haben im Rahmen der Organisation Madosz für die Verwirklichung der politischen Objektive der R.K.P. gekämpft, gegen die von den Horthysten entfaltete Propagandatätigkeit, bis zum endgültigen Sieg, am 23. August 1944.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

INSURECȚIA NAȚIONALĂ ARMATĂ, ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ DIN AUGUST 1944 — EVENIMENT CARDINAL ÎN LUPTA POPORULUI ROMÂN PENTRU INDEPENDENȚA NAȚIONALĂ

PETRU BUNTA, GEORGE PROTOPOPESCU

„Întreaga istorie a poporului român se înfățișează ca istoria unor necontenite lupte de clasă, a bătăliilor purtate de masele populare pentru libertate și dreptate socială, pentru apărarea ființei naționale și neatîrnare, pentru progres și civilizație"[1].

Întreaga noastră națiune, angajată plenar în măreața operă de construire a societății socialiste multilateral dezvoltate pe meleagurile României, sub încercata conducere a Partidului Comunist Român, sărbătorește într-o unanimitate de avînt patriotic un veac de la proclamarea independenței de stat a poporului român.

Acest moment crucial în istoria milenară a poporului nostru, în lupta pentru libertate națională, cucerirea independenței depline, a fost rezultatul acumulării unor necesități obiective hotărîtoare pentru progresul țării, al unui proces îndelungat și complex de dezvoltare a societății românești.

În decursul istoriei, lupta poporului român împotriva oricărei dominații străine a reprezentat o permanență a manifestării sale pentru păstrarea ființei naționale și neatîrnare, pentru înfăptuirea unității statale și afirmarea lui în viața internațională.

Puternic ancorată în realitățile vieții, conștiința romanității s-a dezvoltat pe fondul etnic comun al tuturor teritoriilor locuite de români. Datorită acestui fapt, lupta pentru conservarea ființei naționale, pentru unitate și independență a constituit o coordonată majoră a istoriei medievale și moderne a românilor. Aceste mărețe idealuri de unitate și independență națională au împurpurat permanent steagurile de luptă ale maselor populare, le-au înzecit forțele, făcîndu-le să înscrie, sub conducerea unor iluștri voievozi și comandanți de oști, ca Mircea

---

[1] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, 1975, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Ioan Vodă cel Viteaz, Mihai Viteazul și alții, pagini de adevărată epopee în lupta dusă împotriva opresiunii străine, pentru apărarea gliei strămoșești.

Genial în gînd și acțiune, mare în șirul strălucitilor voievozi și conducători de oști români, Mihai Viteazul, primul făuritor în anul 1600 al unirii sub același sceptru a Țării Românești, Transilvaniei și Moldovei, a devenit în curgerea vremurilor — prin semnificația măreței sale fapte — una dintre cele mai fascinante personalități ale trecutului românesc. Realizînd, în același timp, unitatea și neatîrnarea țărilor române, obiective vitale pentru conservarea existenței noastre naționale, actul său — deși cu o durată atît de scurtă — a devenit o permanență politică națională, luînd treptat valoare de simbol al luptei de eliberare națională.

Numele marelui voievod va fi prezent în toate momentele înălțătoare, pe care le va trăi poporul român, după strălucita epopee a Viteazului.

Mari domnitori, ca: Matei Basarab, Mihnea al III-lea și Șerban Cantacuzino în Țara Românească, Vasile Lupu, Gheorghe Duca și Dimitrie Cantemir în Moldova sau principii transilvăneni Gabriel Bethlen, Gheorghe Rákóczi I și II, vor căuta, fără succes însă, să-i urmeze exemplul. Împrejurările le-au fost potrivnice, iar marile calități ale Viteazului poate le lipseau, mulțumindu-se cu realizarea unor legături, mai mult sau mai puțin temporare, între teritoriile românești.

În perioada desfășurărilor revoluționare din anii 1848—1849, s-a subliniat de asemenea cu deosebită acuitate, ca o necesitate obiectiv istorică, cerința măreață a Unirii.

Înfăptuirea, în 1859, într-o primă etapă, a Statului Național român modern, prin unirea Moldovei cu Țara Românească, a creat condiții favorabile atît pentru o nouă organizare economică-socială, cît și pentru desfășurarea luptei pentru independență și suveranitate națională, polarizînd, în perioada următoare, în jurul acestor mărețe aspirații activitatea întregului popor, gîndirea și faptele ilustrelor personalități românești ale perioadei. Unirea a marcat intrarea țării într-o nouă etapă a dezvoltării sale capitaliste, ridicînd pe o treaptă superioară totalitatea complexelor procese revoluționare ale maselor muncitoare pentru eliberarea națională, pentru drepturi și libertăți politice și sociale.

Unul din procesele sociale cele mai importante, care marchează evoluția societății românești, în a doua jumătate a secolului XIX, este dezvoltarea și intrarea fermă în arena vieții politice a tinerei clase a proletariatului industrial — clasa cea mai înaintată a țării, care devine cu tot mai multă pregnanță purtătorul celor mai revoluționare idei ale societății, exponentul aspirațiilor vitale ale întregului popor muncitor spre dezvoltarea patriei pe calea progresului, spre o viață liberă și demnă, spre făurirea unității naționale și cucerirea deplinei independențe de stat.

Așadar, după unirea din 1859 procesul istoric românesc evidențiază cu pregnanță faptul că progresele înregistrate în toate domeniile de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

activitate de către tînărul stat român deveniseră incompatibile cu anacronismul suzeranității otomane și protectoratul puterilor europene, că se maturizează toate condițiile pentru obținerea neatîrnării țării. Dar cadrul intern al momentului proclamării deplinei independențe de stat a României, deosebit de favorabil acesteia, nu este decît o parte a fundalului politic sud-est european, în care el se încadrează obiectiv.

Situația explozivă din zona balcanică oferea Imperiului țarist un prilej deosebit de propice pentru a înlătura dominația otomană din această zonă, totodată întărindu-și propriile poziții. Acest context politico-istoric, caracterizat prin acțiunile antiotomane ale guvernului țarist, servea interesele vitale ale popoarelor din sud-estul Europei, ușurîndu-le lupta lor de eliberare.

Convins că independența de stat putea fi obținută numai pe calea armelor, guvernul român s-a orientat spre alianța cu Rusia, încheind cu aceasta Convenția de la 4 aprilie 1877.

În acest context, la 9 mai 1877, Adunarea Deputaților a proclamat, la București, independența de stat a țării. Cu prilejul acestui înălțător moment al istoriei patriei noastre, Mihail Kogălniceanu, ministrul de externe, declara: „Domnilor deputați, nu am nici cea mai mică îndoială și frică de a declara în fața Reprezentanței Naționale că sîntem o națiune liberă și independentă". În același timp, ilustrul om politic, cărturar și patriot înflăcărat releva: „Trebuie să arătăm că sîntem o națiune hotărîtă să ne ocupăm de noi, să ne ocupăm de națiunea noastră, să ne ocupăm de dezvoltarea ei, de dezvoltarea bunei stări morale și materiale, iar niciodată ca să îngrijim, să neliniștim pe cineva"[2].

Datorită strălucitelor victorii obținute de eroicele armate româno-ruse pe cîmpurile de bătălii de la sud de Dunăre, România și-a cîștigat independența de stat, recunoscută ulterior de către marile puteri europene.

Neatîrnarea obținută cu grele jertfe de sînge — peste 10.000 de morți și răniți pe cîmpul de luptă — și economice, în 1877—1878, a deschis noi căi de dezvoltare României moderne spre desăvîrșirea unității statale, a creat condiții prielnice pentru valorificarea potențialului uman și material al țării, pentru afirmarea ei în mod suveran pe arena internațională.

Acest deziderat istoric vital s-a înfăptuit în anul 1918 pe baza principiului dreptului popoarelor la autodeterminare și constituirea lor în state naționale unitare, în urma prăbușirii imperiilor multinaționale țarist și habsburgic, datorită ascuțirii contradicțiilor sociale și naționale în timpul primului război mondial și a victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie 1917.

Unirea Transilvaniei cu România la 1 decembrie 1918 a constituit încheierea procesului de desăvîrșire a unității statului național român, năzuința seculară a poporului nostru, visul pentru care au luptat și s-au

---

[2] Mihail Kogălniceanu, *Discurs în Adunarea deputaților, 9 mai 1877, în Apărarea patriei, a independenței și suveranității naționale*, București, 1975, pp. 89—92.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

jertfit nenumărate generații de înaintași, împlinirea unei necesități obiective a dezvoltării istorice. Făurirea statului național unitar român a deschis o nouă etapă de dezvoltare a României moderne.

Politica imperialistă de reîmpărțire a lumii și de dominație mondială, promovată de Germania nazistă și de aliații ei, a dus la dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial, gigantică catastrofă a umanității care a cuprins în vîrtejul ei nimicitor 80% din populația globului, provocînd uciderea, rănirea sau mutilarea a peste 50 de milioane de oameni, precum și uriașe distrugeri de valori materiale și culturale.

În împrejurările grave ale anului 1940, izolată pe plan extern, lipsită de orice sprijin din afară, României i-a fost impus dictatul fascist de la Viena, din 30 august 1940, prin care s-a cedat Ungariei horthyste partea de nord a Transilvaniei. În această nefastă conjunctură, în septembrie 1940, a fost instaurată dictatura legionaro-antonesciană, țara a fost subordonată intereselor Germaniei naziste, fapt ce a afectat independența națională. Lupta antifascistă desfășurată de poporul român s-a transformat în mișcare de rezistență, cuprinzînd cercuri politice și pături sociale extrem de diverse. În fruntea acestei rezistențe s-a situat clasa muncitoare, condusă de partidul său de avangardă, Partidul Comunist Român.

În giganticul front al luptătorilor antifasciști, o contribuție importantă a adus și poporul român. Partidul Comunist Român, exponent fidel al intereselor naționale, s-a împotrivit de la început războiului declanșat de Reichul hitlerist împotriva Uniunii Sovietice în care a fost angajată și țara noastră, împotriva voinței poporului român. În baza platformei-program din 6 septembrie 1941, el a organizat — în forme variate și cu participarea celor mai largi pături și categorii sociale — lupta pentru răsturnarea regimului antonescian și instaurarea unui guvern democratic constituțional, pentru eliberarea părții de nord a Transilvaniei, pentru alăturarea României la coaliția forțelor antihitleriste.

În vederea realizării acestor obiective majore, P.C.R. a militat cu consecvență și hotărîre pentru unitatea de acțiune a clasei muncitoare în jurul căreia să se închege Frontul Național Antihitlerist al poporului român.

Lupta popoarelor cotropite de naziști pentru cucerirea libertății, strălucitele victorii ale Uniunii Sovietice, izbînzile celorlalte forțe ale coaliției Națiunilor Unite au determinat intensificarea mișcării de rezistență antifascistă din România, regimul antonescian intrînd într-o criză acută, țara devenind un adevărat vulcan gata de erupție.

În desfășurarea celui de-al doilea război mondial, începînd cu 1943, se produseră mutații hotărîtoare în favoarea coaliției antihitleriste. Astfel, pe frontul estic european, categorica victorie de la Stalingrad (azi Volgograd) a Armatei Sovietice, urmată de cea de la Kursk-Orel au determinat cotitura radicală în mersul războiului în favoarea forțelor antifasciste.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În Extremul Orient, aliații după înfrîngerea decisivă a flotei japoneze în bătălia aeronavală din largu insulei Midway, se apropiau de arhipelagul nipon, iar prin cucerirea insulelor Noua Georgie, Gilbert, Noua Anglie și Bougainville, aliații creaseră premisele strategice ale cuceririi Arhipelagului Marianelor, de pe ale cărei baze terestre bombardierele strategice ale S.U.A. încep acțiunea directă asupra Japoniei.

În Africa, după victoria aliaților la El-Alamein, trupele germano-italiene sînt bătute succesiv, fiind silite să capituleze la 13 mai 1943. Ca urmare a eliberării întregii zone a Maghrebului arab, forțele aliate debarcă la 10 iulie 1943 în Sicilia și la 3 septembrie 1943, în Calabria.

În aceste condiții militare, la 25 iulie 1943, dictatorul fascist al Italiei — Benito Mussolini este arestat, noul guvern Badoglio încheind armistițiul la 3 septembrie 1943.

Anul 1944 accentuează dezagregarea militară a Axei, dîndu-i lovituri nimicitoare.

La 6 iunie 1944 se deschide cel de-al doilea front în Europa, prin debarcarea trupelor anglo-franco-americane în Normandia.

Ofensiva sovietică victorioasă eliberează definitiv Leningradul, Novgorodul, bazinul Donului, Ucraina, Crimeea, Karelia, Bielorusia, republicile baltice, ajungînd în zona Iași — Chișinău. Totodată, avîntul mișcării revoluționare și antiimperialiste mondiale, ca urmare a schimbării raportului de forțe în dinamica lumii contemporane, crește considerabil.

În acest context internațional, succesul politicii P.C.R. a fost determinat de realismul cu care a luat în considerare particularitățile concrete, specifice, în care activa, precum și înțelegerea acțiunii unor factori complecși, care i-au imprimat caracteristici și trăsături noi, proprii în viața politică a României.

Procesul de înmănunchere a tuturor forțelor patriotice a cunoscut, în întreaga perioadă a dictaturii antonesciene, un drum ascendent. Sub conducerea partidului comunist, lupta antifascistă s-a transformat într-o puternică mișcare de rezistență, cuprinzînd toate forțele antifasciste și patriotice, care a culminat cu încadrarea tuturor acestora în acțiunile insurecționale din august 1944.

În asemenea condiții politico-militare interne și externe, Partidul Comunist Român, în colaborare cu toate forțele patriotice și democratice, a trecut la organizarea insurecției antifasciste. În acest context, în august 1943, C.C. al P.C.R. întocmește însemnatul document intitulat: „Curs asupra muncii de partid în timp de război", care cuprindea prevederi concrete privind activitatea conspirativă și normele ei, legăturile de partid în condițiile ilegalității și regulile întîlnirilor, obligațiile ce reveneau comuniștilor în legătură cu organizarea ședințelor și a caselor conspirative, precum și sarcinile cu privire la munca organizatorică și constituirea grupurilor de patrioți în întreprinderi, cartiere, armată și la sate[3].

---

[3] Gheorghe Țuțui, *Realizarea Frontului Unic Muncitoresc — moment de însemnătate istorică, în lupta de eliberare a poporului român*, în *Analele de istorie*, nr. 2, din 1969, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Creşterea nemulţumirii şi a revoltei maselor populare, pierderile catastrofale suferite pe front, accentuarea stării de spirit antihitlerist în armată sporeau deruta şi panica în rîndurile cercurilor conducătoare din România. În aparatul de stat antonescian au apărut şi se accentuau rapid semne de dezorganizare. Toate acestea arătau că regimul antonescian intrase într-o criză politică şi militară. În acelaşi timp ieşeau la iveală contradicţiile între guvernul fascist şi monarhie care, deşi a sprijinit iniţial dictatura antonesciană, nu voia să-şi mai lege soarta de acest regim, al cărui sfîrşit catastrofal se contura tot mai accentuat.

În atari condiţii, analizînd principalele probleme ale vieţii partidului, ale strategiei şi tacticii sale, situaţia internă şi internaţională pe tărîm politic şi militar, activul de bază al Partidului Comunist Român din afară, din închisori şi din lagăre, — a elaborat în vara anului 1943, planul de acţiune pentru reorganizarea conducerii şi întărirea rîndurilor partidului, pentru unirea tuturor forţelor antifasciste într-un singur front, crearea formaţiunilor patriotice înarmate şi intensificarea luptelor de partizani, răsturnarea prin forţă a guvernului antonescian, eliberarea ţării, ieşirea României din războiul antisovietic şi alăturarea ei coaliţiei antihitleriste.

Pe baza acestui plan, Partidul Comunist Român a desfăşurat o intensă activitate politică şi organizatorică în rîndul celor mai largi categorii sociale.

În cursul anului 1943, cu toate inconsecvenţele din conducerea P.S.D., se produc unele modificări în activitatea şi în poziţia acestui partid. În februarie 1943, C.C. al P.S.D. a adoptat o rezoluţie privind unitatea de acţiune a partidelor muncitoreşti şi alta referitoare la necesitatea unei singure mişcări sindicale. După aceasta, conducerea P.S.D. manifestă mai multă receptivitate faţă de propunerile de front unic făcute de comunişti. Drept rezultat al discuţiilor avute între conducerile celor două partide muncitoreşti, în septembrie 1943 între P.C.R. şi P.S.D. se realizează un acord de principiu în vederea participării Partidului Social-Democrat la constituirea Frontului Patriotic Antihitlerist. În toamna anului 1943 a fost creat Frontul Patriotic Antihitlerist, care reunea P.C.R., P.S.D., Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioţilor, MADOSZ-ul, Partidul Socialist — Ţărănesc (M. Ralea) şi alte organizaţii politice de masă. În documentele sale, Frontul Patriotic Antihitlerist chema poporul la luptă pentru: ieşirea imediată din războiul hitlerist şi unirea cu ţările democratice; alungarea naziştilor din ţară; doborîrea guvernului trădător al lui Antonescu; formarea unui guvern cu adevărat naţional; restabilirea drepturilor şi libertăţilor democratice; eliberarea tuturor patrioţilor închişi şi internaţi, pedepsirea criminalilor de război[4].

În toamna aceluiaşi an, Partidul Comunist Român a stabilit contacte cu cercurile palatului regal. Partidul comunist a făcut numeroase demersuri, prin reprezentanţi ai săi şi printr-o serie de scrisori, pe lîngă Partidul Social-Democrat şi conducerile principalelor partide ale bur-

[4] *Magazin Istoric*, nr. 7—8 (28—29), din iulie-august 1969, p. 21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

gheziei, propunîndu-le acțiuni comune pe baza obiectivelor cuprinse în documentul citat mai sus sau numai a unora dintre ele. Către sfîrșitul anului 1943, pentru a atrage partidele burgheze într-o acțiune, P.C.R. le-a propus o platformă compusă numai din trei puncte, care însă cuprindeau cele mai stringente deziderate de luptă ale poporului român: 1) doborîrea guvernului Antonescu și formarea unui guvern compus din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste; 2) ieșirea din războiul hitlerist și trecerea de partea blocului anglo-sovieto-american; 3) mobilizarea și organizarea armatei și a maselor largi la lupta împotriva cotropitorilor hitleriști. Liderii partidelor burgheze au refuzat însă să accepte aceste propuneri.

La începutul anului 1944 evoluția evenimentelor militare și politice pe plan internațional — victoriile obținute de forțele coaliției antihitleriste împotriva armatelor fasciste, intrarea unităților Armatei Sovietice pe teritoriul țării noastre, poziția guvernelor coaliției antihitleriste față de sateliții Germaniei naziste[5], agravarea situației economice și social-politice în urma războiului și creșterea rezistenței generale împotriva hitleriștilor au influențat puternic dezvoltarea luptei antifasciste a poporului român și au favorizat acțiunea desfășurată de P.C.R. spre realizarea Frontului Național Antifascist.

În atare situație, P.C.R. trebuia, mai mult ca oricînd, să-și asigure unitatea rîndurilor sale, să-și sporească capacitatea combativă și mobilizatoare. Această cerință stringentă s-a realizat la 4 aprilie 1944, cînd s-au luat măsuri pentru întărirea conducerii P.C.R., constituindu-se o conducere provizorie cu funcții operative, formată din Constantin Pîrvulescu, Emil Bodnaraș și Iosif Rangheț. În același timp, au fost adoptate și transpuse în practică măsuri menite să asigure refacerea legăturilor cu organele de partid regionale și locale, pentru a insufla întregului partid un spirit nou de disciplină și încredere în forțele poporului. Au fost luate măsuri pentru îmbunătățirea muncii organizatorice, de propagandă și agitație, întărirea conspirativității; au fost promovate cadre muncitorești revoluționare, hotărîte să lupte cu orice sacrificii pentru cauza partidului, a fost reorganizat resortul militar al partidului,

---

[5] În aprilie 1944 guvernele Statelor Unite ale Americii, Uniunii Sovietice și Marii Britanii au dat un *Avertisment Comun* Ungariei, României, Bulgariei și Finlandei în care se sublinia: „Sateliții Germaniei: Ungaria, România, Bulgaria și Finlanda... mai au posibilitatea de a se retrage din război și a încheia colaborarea cu Germania. Și pe calea rezistenței față de puterile naziste cu toate mijloacele posibile să scurteze durata războiului european, să-și reducă propriile lor suferințe și să contribuie la victoria aliaților... Aceste state trebuie... să hotărască acum dacă continuă să persiste în politica lor catastrofală, decît să contribuie la inevitabila victorie a aliaților, acum cît mai e vreme pentru aceste națiuni să mai contribuie la victorie". (*România Liberă*, din 26 mai 1944). La 2 aprilie guvernul sovietic a dat o declarație în care preciza că intrarea trupelor pe teritoriul României era dictată de necesitățile frontului și de faptul că trupele inamice continuau să reziste; la 12 aprilie a propus guvernului antonescian condiții de armistițiu, pe care le-a respins. *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, Ed. II, 1953, p. 374.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ceea ce a dus la intensificarea activităţii desfăşurate de comunişti în armată[6].

Măsurile luate în urma hotărîrilor din 4 aprilie 1944 au avut o însemnătate deosebită în consolidarea unităţii partidului, a coeziunii sale; ele au redat Partidului Comunist Român întreaga sa vigoare şi capacitate de luptă, permiţîndu-i să acţioneze hotărît pentru îndeplinirea misiunii de forţă conducătoare în lupta pentru eliberarea României de sub dominaţia fascistă. Cu rîndurile strînse, P.C.R. a trecut la intensificarea pregătirilor în vederea insurecţiei antifasciste.

Unirea tuturor forţelor democratice şi antifasciste şi declanşarea ofensivei hotărîte împotriva dictaturii antonesciene, pentru eliberarea ţării erau condiţionate în primul rînd de înfăptuirea Frontului Unic Muncitoresc. Numai unită clasa muncitoare putea să polarizeze în jurul său toate grupările patriotice antifasciste. Pornind de la puncte de vedere comune, de la problemele ce apropiau P.C.R. şi P.S.D., legăturile dintre reprezentanţii partidului comunist şi cei ai partidului social-democrat s-au multiplicat şi intensificat. Simultan, reprezentanţi ai P.C.R. au dus discuţii separate şi cu fruntaşi ai Partidului Socialist-Ţărănesc[7]. Ca urmare a tratativelor dintre delegaţiile celor două partide muncitoreşti, care s-au desfăşurat cu rezultate din ce în ce mai bune, în aprilie 1944 între P.C.R. şi P.S.D. se ajunge la înţelegerea privind realizarea Frontului Unic Muncitoresc. Aceasta concretiza rezultatul activităţii neobosite a partidului comunist, a cadrelor sale de bază, ca şi al sprijinului acordat acestor eforturi perseverente de un număr tot mai mare de membri şi de cadrele de conducere ale P.S.D. Cele două partide muncitoreşti, menţinîndu-şi independenţa politică şi organizatorică, s-au angajat să lupte unit şi să mobilizeze întreaga clasă muncitoare, întregul popor român pentru înfăptuirea următoarelor obiective: răsturnarea dictaturii antonesciene şi instalarea unui guvern naţional din reprezentanţii tuturor forţelor antihitleriste, scoaterea ţării din războiul antisovietic, lupta alături de Naţiunile Unite pentru eliberarea României, asigurarea independenţei sale naţionale şi participarea, pînă la victoria finală, la zdrobirea fascismului. Frontul Unic Muncitoresc făcea un apel fierbinte către întreg poporul român să acorde tot sprijinul Armatei Sovietice, să lupte pentru „o Românie liberă, democratică şi independentă!". În acelaşi timp, *Manifestul* chema clasa muncitoare la luptă pentru ziua de lucru de 8 ore, sporirea imediată a salariilor în raport cu scumpetea, demilitarizarea întreprinderilor, asigurarea dreptului de liberă organizare sindicală şi politică, libertatea de gîndire, a scrisului şi a cuvîntului, eliberarea tuturor celor închişi sau internaţi pentru convingerile lor şi pentru luptă patriotică antihitleristă etc[8].

Referindu-se la importanţa istorică a realizării Frontului Unic Muncitoresc, tovarăşul Nicolae Ceauşescu — în cuvîntarea rostită la

---

[6] *Scînteia*, din 31 iulie 1964.

[7] Gheorghe Ţuţui, *op. cit.*, pp. 8—9.

[8] *Manifestul Frontului Unic Muncitoresc*, în *România Liberă*, nr. 4, din 26 mai 1944.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

deschiderea Plenarei C.C. al P.C.R. din 28 februarie — 2 martie 1973 — sublinia că în jurul lui „s-au coalizat apoi, într-un timp extrem de scurt, toate forțele democratice, patriotice, antifasciste ale întregului popor, în vederea saltului decisiv împotriva dictaturii militaro-fasciste și a cotropitorilor germani, pentru salvarea națională"[9].

Sub conducerea partidului comunist, F.U.M. a desfășurat o muncă susținută în rîndurile maselor populare în vederea formării de comitete în fabrici, ateliere, instituții etc.

Realizarea F.U.M. a constituit un însemnat succes al partidului comunist, a contribuit la creșterea forței de luptă a clasei muncitoare și a capacității de a strînge în jurul și sub conducerea sa toate forțele patriotice, antifasciste din țară.

Lupta neclintită a clasei muncitoare, starea ei de efervescență revoluționară, activitatea desfășurată de P.C.R. și alte forțe antifasciste au determinat în rîndurile tuturor categoriilor sociale creșterea spiritului de revoltă, a rezistenței față de dictatura antonesciană.

La 20 martie 1944, la Școala Politehnică, Facultatea de drept și în apropierea Facultății de medicină din București au fost răspîndite manifeste ale forțelor patriotice; la începutul lunii aprilie, un număr de 66 oameni de știință, membri ai Academiei Române, profesori universitari și alți intelectuali din București, Iași și Cluj, printre care C.I. Parhon, Radu Cernătescu, S. Stoilov, dr. D. Danielopolu, dr. D. Bagdazar, Ștefan Vencov, dr. N. G. Lupu, M. Ralea, ing. N. Profiri, Gh. Nicolau, Al. Rosetti, C. Balmuș, Șerban Țițeica, C. Daicoviciu, A. Oțetea și alții, au înaintat lui Ion Antonescu un memoriu comun, prin care protestau împotriva politicii duse de guvern și cereau ieșirea României din războiul antisovietic. „Interesele vitale ale statului și poporului — se spunea în memoriu — cer imediata încetare a războiului, oricare ar fi greutățile acestui pas. Sacrificiile pe care România ar trebui să le facă vor fi incomparabil mai mici și mai puțin dureroase decît continuarea războiului"[10].

O trăsătură importantă a crizei regimului antonescian a constituit-o dezvoltarea puternică a stării de spirit antihitleriste în rîndurile armatei. Într-o notă secretă din 3 noiembrie 1943 se semnala: „Din convorbirile cu ostașii se desprinde impresia că trupa nu mai vrea să lupte și, sub impresia evenimentelor și a propagandei, nu înțelege sau nu vrea să înțeleagă rostul războiului. Se spune că nu avem pentru ce lupta pe pămînt străin..."[11]. Rezistența față de dictatura antonesciană și Germania hitleristă se manifesta tot mai puternic, chiar și în rîndurile cercurilor burgheze care stăpîneau Banca Națională, industria petrolieră, minieră și metalurgică. În primăvara anului 1944, Comandamentul militar german declara că „nu mai ia în considerare nici un fel de condiții politice sau economice din România, ci ordonă în România

---

[9] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, București, 1973, p. 161.

[10] *România Liberă*, din 24 august 1944.

[11] Arhiva M.F.A. — M.St.M., dos. nr. 2/93, f la 204; cf. *România în războiul antihitlerist, 23 august 1944 — 9 mai 1945*, Edit. militară, 1966, p. 35.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ceea ce consideră ca necesar"[12]. Aversiunea maselor largi populare față de dictatura antonesciană și de naziști ajunsese atît de evidentă încît ea s-a remarcat și în afara țării, chiar în cercurile favorabile Germaniei hitleriste. Astfel, în martie 1944, cu prilejul unor tratative ce au avut loc în Germania, șeful Marelui Stat Major al armatei ungare, generalul Szombathelyi F., i-a mărturisit lui Keitel într-o convorbire confidențială: „După părerea mea, situația se prezintă în felul următor: germanii îl sprijină pe Antonescu, Antonescu îi sprijină pe germani, dar poporul român nu sprijină nici pe germani nici pe Antonescu"[13].

Realizînd unitatea de acțiune a clasei muncitoare, P.C.R. a continuat să militeze consecvent pentru coalizarea tuturor grupărilor politice antifasciste, pentru folosirea tuturor factorilor în măsură să contribuie, dintr-un motiv sau altul, la scoaterea țării din războiul hitlerist. Ca urmare a discuțiilor și tratativelor purtate de mai mult timp, în mai 1944 partidul comunist a realizat o înțelegere cu gruparea burgheză liberală de sub conducerea lui Gh. Tătărăscu. Această grupare reprezinta o parte a burgheziei ale cărei interese economice au avut de suferit din cauza unor măsuri ale regimului dictatorial și a aservirii economiei țării de către imperialismul german.

În condițiile adîncirii contradicțiilor interne ale regimului dictatorial, ale avîntului luptei antifasciste a maselor, ale înfrîngerilor grele suferite de Germania hitleristă, liderii P.N.Ț. și P.N.L., care în tot timpul războiului s-au limitat la proteste adresate lui Antonescu și la apeluri transmise guvernelor de la Londra și Washington, respingînd repetatele propuneri ale P.C.R., au început să devină mai receptivi față de demersurile acestuia privind crearea unui front politic cît mai larg, capabil să mobilizeze toate forțele națiunii în lupta antifascistă[14].

Sub influența agravării situației politice și militare, în rîndurile partidelor burgheze se producea un proces de diferențiere. La începutul anului 1944, un însemnat grup de membri ai P.N.Ț. își exprima în scris poziția față de refuzul repetat al conducerii Partidului Național-Țărănesc de a se realiza acțiuni comune a partidelor și organizațiilor patriotice. „Starea de astăzi ne poruncește să vorbim deschis. Politica dusă pînă acum de partidul nostru s-a dovedit dezastruoasă. Sîntem pe calea de a ne depărta de actualii șefi ai partidului și a ne lua libertatea de acțiune dictată de interesele supreme ale României"[15].

În asemenea condiții, fruntașii partidelor burgheze au fost nevoiți să țină seama de spiritul general antifascist ce se manifesta cu tot mai multă vigoare în țară și să adopte o poziție mai constructivă față de

---

[12] Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Edit. politică 1966, p. 50; Direcția Generală a Arhivelor Statului. Fondul documente germane, rola 790 5519.526, p. 9.

[13] *Horthy Miklós titkos iratai*, Kossuth kiadó. Budapest, 1962, p. 434.

[14] Gheorghe Zaharia, *25 de ani de la realizarea Blocului Național-Democrat* în *Scînteia*, din 20 iunie 1969, p. 4

[15] Tudor Savin, *Istoria unei figuri „istorice": Iuliu Maniu*, București 1946, pag. 66.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

politica P.C.R., față de ideea colaborării cu partidul comunist. La 24 aprilie 1944, conducerea partidului comunist s-a adresat conducerii P.N.Ț. printr-o scrisoare, în care insista să consimtă la crearea unui larg Front Național Antihitlerist. „Comitetul Central al Partidului Comunist din România — se arată în scrisoare — v-a făcut cunoscut printr-o serie de scrisori și prin delegațiile trimise punctul său de vedere în privința necesității imperioase, imediate, de a încheia pacea; de a izgoni trupele hitleriste din țară; de a înlătura guvernul actual și a-l înlocui cu un guvern de uniune națională, reprezentînd toate forțele antihitleriste; de a scoate țara noastră din Axă și a o încadra în alianțele ei firești — Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite; de a elibera Ardealul de nord... Răspunsul pe care conducerea P.N.Ț. I-a dat pînă acum propunerilor P.C., de a strînge pe o singură linie de acțiune imediată cu obiectivele de mai sus, toate organizațiile politice active antihitleriste, a fost sau negativ, sau echivoc... Vă rugăm — se spunea mai departe în scrisoare — ca în termen de trei zile să ne răspundeți fie în scris, fie verbal, prin mijlocirea delegatului nostru — care a stabilit cu dv. contact permanent — dacă DA sau NU conducerea P.N.Ț. este gata să adere la realizarea Frontului Național Patriotic al tuturor forțelor antihitleriste, trimițînd unul sau doi delegați la comitetul lui de conducere“[16]. Precizînd atribuția Comitetului Național scrisoarea menționa: „Comitetul Național are menirea să organizeze și să coordoneze activitatea, în cadrul obiectivelor de mai sus, a partidelor și organizațiilor componente, cu scopul imediat și bine precizat — încheierea păcii și soluționarea tuturor celorlalte probleme legate de acest act politic, în conținutul formulat mai sus“. Președintele P.N.Ț., Iuliu Maniu, era încunoștințat că: „Dacă P.N.Ț., prin conducerea lui, va respinge într-o formă sau alta această ultimă propunere, C.C. al P.C.R. înțelege să-și preia întreaga libertate de acțiune. El va face răspunzători în fața poporului pe toți cei care sabotează unirea forțelor antihitleriste în împrejurările de față“.

În urma acestor insistențe și datorită noilor condiții interne și externe din primăvara anului 1944, liderii P.N.Ț. și P.N.L. — Brătianu au acceptat propunerea P.C.R. privind formarea unui comitet alcătuit din reprezentanții partidelor comunist, social-democrat, național-țărănesc și național-liberal, în cadrul căruia s-a discutat denumirea coaliției, platforma ei de acțiune, modul de organizare. În urma tratativelor, la 20 iunie 1944 între partidele din F.U.M. și partidele „istorice“ se încheie un acord de colaborare, care a dus la constituirea Blocului Național-Democrat, a cărui platformă de acțiune cuprindea obiective cu caracter general-democratic pentru care militaseră partidele din F.U.M. Documentul oficial de constituire a B.N.D. prevedea că P.C.R., P.S.D., P.N.L. și P.N.Ț., avînd în vedere situația gravă în care se găsea țara, au hotărît să constituie un Bloc Național-Democrat, care va activa pentru salvarea patriei, avînd următoarele țeluri: 1. Încheierea fără întîrziere, în baza ofertei fă-

[16] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 1, mapa nr. 33/1944; scrisoarea C.C. al P.C.R. din 24 aprilie 1944 către Biroul Comitetului Executiv al P.N.Ț.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cute de aliați, a unui armistițiu cu Națiunile Unite (Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii), căutînd a obține condițiile posibile cele mai bune pentru interesele țării; 2. Ieșirea României din Axă, eliberarea țării de ocupația germană, alăturarea ei de Națiunile Unite și restabilirea independenței și suveranității naționale; 3. În acest scop: înlăturarea actualului regim de dictatură și înlocuirea lui cu un regim constituțional democratic, pe baza acordării drepturilor și libertăților civice tuturor cetățenilor țării; 4. Menținerea unei ordine democratice și realizarea păcii, conform cu interesele statului și poporului român[17]. În declarație se sublinia că acordul încheiat intră imediat în vigoare și obligă părțile contractante la organizarea și ducerea în comun, fără nici o întîrziere, a acțiunii pentru realizarea punctelor stabilite. „După lungi și spinoase tratative cu conducerile diferitelor partide — se arată în scrisoarea conducerii provizorii a P.C.R. din iulie 1944 către activul de partid din lagărul de la Tîrgu Jiu — am ajuns la un acord principial de constituire a Blocului Național-Democrat, în compunerea căruia intră, în afară de noi și P.S.D., Partidul Național-Țărănesc și cel liberal. Din cauza rezistențelor de tot felul din partea conducerii P.NȚ. și P.N.L. nu am putut strînge în acest organism de luptă națională toate forțele antihitleriste din România, conform liniei noastre de Front Unic Patriotic. Socotind însă că participarea noastră la acest Bloc nu ne împiedică a încheia și alte alianțe cu același obiectiv și dorind a dinamiza și celelalte forțe antihitleriste din România pe care Blocul nu le cuprinde . . ."[18].

Maniu și Brătianu, cu toate insistențele P.C.R., refuză să accepte intrarea în Blocul Național-Democrat a tuturor forțelor democratice. Astfel, au rămas în afara Blocului partidele și grupările care aderaseră la Frontul Patriotic Antihitlerist: Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Madosz-ul, Partidul Socialist-Țărănesc.

Motorul închegării unității Blocului Național-Democrat, al lărgirii alianțelor politice și cu alte forțe, a fost F.U.M. Prin manifestul din iulie 1944, F.U.M. chema la luptă „pe toți muncitorii, salariații, micii meseriași, întreg poporul muncitor, indiferent de organizația din care face parte, și pe cei neorganizați"[19]. Manifestul se adresa și soldaților și ofițerilor, chemîndu-i să lupte alături de muncitori, țărani și intelectuali pentru izgonirea hitleriștilor din țară. Pornind de la faptul că B.N.D. nu cuprindea toate forțele patriotice antifasciste din țară, că în afara sa activau partidele și organizațiile democratice care alcătuiseră în toamna anului 1943 împreună cu P.C.R. și P.S.D. Frontul Patriotic Antihitlerist, precum și alte grupări politice, cu care partidele „burgheze" din B.N.D. refuzau să conlucreze, manifestul F.U.M. chema întregul popor român la unire. „Muncitorimea unită în **Frontul Unic Muncitoresc** — se spunea în manifest — **cheamă**, în ceasul acesta de grea cumpănă, întregul popor

---

[17] *România Liberă*, din 10 august 1944.

[18] Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., cota A XVIII-11.

[19] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 1, dos. nr. 7.996, fila 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

român, toate partidele și organizațiile — acele strînse în Blocul Național-Democrat și cele care se găsesc încă în afara acestui Bloc — să formeze un singur **Front Patriotic Național...**"

Evoluția evenimentelor de pe front, ura tot mai deschisă împotriva hitleriștilor, creșterea luptei antifasciste a maselor au exercitat o puternică înrîurire asupra unor generali și ofițeri superiori, care apreciau situația în mod realist. Acești ofițeri, dîndu-și bine seama de catastrofa spre care erau împinse țara și armata, au luat legătură cu P.C.R. și, începînd cu luna mai 1944 s-au raliat în acțiunea generală de pregătire a insurecției armate antifasciste. Conducerea Partidului Comunist, îndrumînd direct activitatea de pregătire militară a insurecției antifasciste, prin intermediul, îndeosebi, al generalului Constantin Sănătescu, al colonelului Dumitru Dămăceanu, șeful Statului Major al Comandamentului militar al Capitalei, și al generalului Constantin Vasiliu-Rășcanu, a întreținut o legătură permanentă cu ofițerii superiori patrioți. Pe de altă parte, printre generali și ofițerii superiori aveau adepți și cunoscuți toți liderii politici care făceau parte din Frontul Patriotic Antihitlerist și Blocul Național-Democrat.

Manifestările tot mai deschise ale maselor, ale armatei împotriva dictaturii antonesciene și a războiului antisovietic, situația militară tot mai grea au dus la adîncirea contradicțiilor între I. Antonescu și cercurile palatului. Întrevăzînd apropierea înfrîngerii Germaniei hitleriste, regele și anturajul său nu voiau să-și lege soarta pînă la capăt de dictatura antonesciană și de naziști. Aceste cercuri, ajungînd la concluzia că nu vor putea salva monarhia dacă nu vor acționa pentru ieșirea din războiul hitlerist, au manifestat dorința să colaboreze cu P.C.R. și celelalte organizații antifasciste. Regele Mihai, acceptînd dialogul cu reprezentanții partidelor politice, la 15 iunie 1944 își comunica acordul de a participa la activitatea inițiată de P.C.R., pe baza planului propus de acesta, pentru răsturnarea prin forța armelor a regimului antonescian. Partidul Comunist a considerat colaborarea cu cercurile palatului ca utilă și necesară în vederea folosirii tuturor posibilităților de a răsturna dictatura antonesciană și de a scoate țara din războiul antisovietic.

Coalizînd astfel în jurul său toate forțele patriotice, antifasciste, folosind cu pricepere contradicțiile existente între diferitele pături ale claselor sociale conducătoare, P.C.R. a realizat **un larg front antifascist, antihitlerist,** cuprinzînd toate grupările și cercurile politice, care, dintr-un motiv sau altul se pronunțau pentru ieșirea României din războiul hitlerist. Partidul Comunist Român, combătînd tendințele sectariste din rîndurile sale, a reușit să înmănuncheze toate forțele antifasciste și patriotice și să încadreze acțiunile lor în planul general de luptă împotriva Germaniei hitleriste și a dictaturii antonesciene, luptă care a culminat cu insurecția națională antifascistă și antiimperialistă din august 1944. „Este meritul istoric al Partidului Comunist Român — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — că, în aceste grave împrejurări, a reușit să găsească calea pentru colaborarea cu toate forțele antifasciste în vederea răsturnării

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dictaturii militaro-fasciste, scoaterea României din războiul antisovietic şi alăturării sale coaliţiei antihitleriste, dezvoltării democratice a ţării"[20].

Concomitent cu coalizarea în jurul său a tuturor forţelor patriotice, antifasciste, folosind cu pricepere contradicţiile existente între diferitele păturI ale claselor sociale conducătoare, pentru realizarea obiectivelor insurecţiei antifasciste, P.C.R. îşi îndreaptă atenţia înspre apropierea şi cîştigarea armatei, atragerea de partea forţelor antihitleriste a ostaşilor, subofiţerilor şi ofiţerilor pătrunşi de sentimente patriotice.

Evoluţia evenimentelor de pe front, situaţia militară tot mai grea, ura tot mai deschisă a maselor populare împotriva dictaturii antonesciene şi a hitleriştilor au exercitat o puternică înrîurire asupra armatei. Se intensifica procesul de clarificare şi în rîndurile ofiţerilor, care îşi dădeau tot mai bine seama de catastrofa spre care erau împinse ţara şi armata. Desfăşurarea evenimentelor şi munca de propagandă dusă de P.C.R. în rîndurile armatei au convins mulţi ofiţeri că singura forţă capabilă să grupeze şi să organizeze pe toţi cei interesaţi în răsturnarea dictaturii antonesciene era Partidul Comunist Român.

Datorită activităţii interne a partidului comunist în rîndurile armatei, au luat fiinţă în mai multe unităţi militare grupe de patrioţi antifascişti. Astfel de grupe create de P.C.R. erau în cadrul Comandamentului Militar al Capitalei, în Regimentul geniu-aero, transmisiuni-aero de la Bucureşti, Corpul V Teritorial — Valea Prahovei, Flotila 3 bombardament — Craiova, Regimentul 3 pionieri — Roşiorii de Vede, Divizia 9 infanterie — Dobrogea, Regimentul 9 — Călăraşi, Regimentul 20 infanterie ce staţiona la Turnu Măgurele, unităţi din Lugoj şi Timişoara, Regimentul 37 artilerie — Turnu Severin.

În Bucureşti, unităţile militare se pregăteau pentru insurecţie. În Valea Prahovei, trupele Corpului V teritorial se pregăteau de asemenea pentru acţiune, stabilindu-se o serie de legături între aceste trupe şi muncitorii din întreprinderile petroliere. Se desfăşura activitate şi în unităţile din alte regiuni ale ţării.

În cadrul planului general al insurecţiei, P.C.R. a acordat o atenţie deosebită organizării detaşamentelor înarmate ale clasei muncitoare — formaţiunile de luptă patriotică. Întărirea conducerii partidului a deschis calea înfăptuirii acestor măsuri. „4 aprilie 1944 — se arată într-un raport al Comandamentului F.L.P. — a însemnat o cotitură în organizarea formaţiunilor de luptă patriotice"[21]. În răstimp de numai două luni a fost organizat Comandamentul F.L.P., au fost stabilite puncte de sprijin la ţară, s-au creat organe regionale în Oltenia, Dobrogea, Moldova, Banat şi Ţara Bîrsei. Secretarii Comitetelor regionale de partid au fost însărcinaţi cu conducerea Comandamentelor regionale F.L.P.

Cu toate că era nevoit să acţioneze în condiţiile de adîncă ilegalitate, P.C.R. a izbutit să închege unităţi ale F.LP. într-un şir de oraşe. O atenţie deosebită a fost acordată Capitalei şi Văii Prahovei, unde era masată

[20] Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al X-lea Congres al Partidului Comunist Român*, 1969, p. 6.
[21] *Scînteia*, din 12 august 1964.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

majoritatea trupelor hitleriste din zona interioară și unde trăia o populație muncitorească numeroasă, cu bogate tradiții revoluționare. În Capitală s-au alcătuit formațiuni patriotice la Atelierele C.F.R. — „Griviță", la întreprinderile „Malaxa", „Lemaître", S.T.B., Uzina „Grozăvești" și în alte părți. Totodată, au fost create comandamente de sectoare. Au fost înființate formațiuni patriotice de luptă — al căror număr era în continuă creștere — și la „Astra română", „Steaua română", „Vega", „Româno-Americana" și alte întreprinderi petroliere din Ploiești, precum și într-un șir de alte localități de pe Valea Prahovei. Concomitent au fost create puncte de sprijin mai ales în satele învecinate cu căi de comunicație mai importante, ca în comuna Alexeni (linia Urziceni), la Fetești, Preasna, Găișeni (linia Constanța), la Sirna, Bucov județul Prahova și în alte localități[22].

În condiții de strictă conspirativitate, P.C.R. a trecut la organizarea unor echipe de șoc înarmate care aveau să acționeze din primul moment împreună cu unitățile militare, urmînd ca pe baza lor să se dezvolte în cursul insurecției detașamente mari. Membrii acestor echipe erau instruiți pentru ocuparea instituțiilor guvernamentale, a obiectivelor militare hitleriste și, totodată, pentru a deveni cadre de comandă în momentul înarmării în masă a muncitorilor. A fost rezolvată cu succes și problema asigurării armamentului necesar formațiunilor de luptă patriotice. O mare parte din armament a fost procurat prin patrioții care acționau în unitățile militare.

Sub directa îndrumare a conducerii P.C.R., paralel cu pregătirile multilaterale în vederea insurecției armate, Comandamentul F.L.P. a trecut la organizarea unor acțiuni imediate împotriva mașinii de război hitleriste. În Capitală, patrioții hărțuiau dușmanul, distrugînd cabluri subterane și firele telefonice ce deserveau trupele hitleriste, deteriorau mijloacele de transport auto etc. În regiunea petroliferă din Valea Prahovei, la Brașov, Reșița, Constanța, alte grupuri provocau deraieri de trenuri militare, sabotau producția de război. Totodată, s-a acordat atenție culegerii de date asupra trupelor fasciste, a obiectivelor militare, legăturilor dintre formațiuni și grupurile de patrioți din armată.

În marile întreprinderi din Capitală și din țară s-au creat comitete patriotice, care desfășurau o bogată muncă de agitație și de organizare a maselor largi de muncitori. Ele publicau manifeste în care se arătau obiectivele și sarcinile imediate ce stăteau în fața muncitorilor și a tuturor patrioților în lupta pentru salvarea țării de la distrugerea totală. Manifestele Comitetelor patriotice chemau pe muncitori să intre în gărzile muncitorești. Astfel de manifeste au fost publicate de Comitetele patriotice de la „Malaxa", C.F.R., S.T.B., „Lemaître", „Mociorniță", S.E.T. și din alte întreprinderi.

În acțiunea generală din cadrul mișcării de rezistență antifascistă s-au organizat și unele grupuri de partizani în diferite puncte ale țării. Asemenea grupuri și-au desfășurat activitatea în Banat, Valea Prahovei, Munții Vrancei, Delta Dunării și în regiunile Maramureș și Suceava.

---

[22] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Astfel, de exemplu, grupul de partizani „Carpaţi", aflat pe Valea Prahovei, depăsîndu-se pe traseul liniei ferate Cîmpina—Braşov şi, ocazional, pe traseul Făurei—Galaţi şi Bucureşti—Slatina, a aruncat în aer în perioada iunie—august trenuri petroliere destinate unităţilor hitleriste[23].

Pentru traducerea în viaţă a planului insurecţiei şi pentru coordonarea acţiunilor forţelor patriotice cu acţiunile armatei, în noaptea de 13 spre 14 iunie 1944, din iniţiativa P.C.R. a avut loc într-o casă conspirativă a partidului (Calea Moşilor nr. 103 din Bucureşti) o consfătuire a reprezentanţilor partidului comunist cu reprezentanţi ai palatului, generali şi ofiţeri superiori. Organizatorul ei a fost Lucreţiu Pătrăşcanu. Din partea palatului şi a armatei au participat generalii C. Sănătescu, A. Aldea, Gh. Mihail şi Vasiliu Răşcanu, colonelul D. Dămăceanu, Gr. Niculescu-Buzeşti, I. Mocioni-Stîrcea şi Mircea Ioaniţiu. Partidul comunist era reprezentat de Lucreţiu Pătrăşcanu şi Emil Bodnaraş. Pînă la această consfătuire secretă, cercurile din jurul regelui scontau să realizeze un plan de înlocuire a lui Antonescu, care, în esenţă, se rezuma la o remaniere de guvern, urmînd ca acesta să încheie armistiţiul cu Naţiunile Unite. Reprezentanţii palatului intenţionau să discute la această consfătuire doar modalităţile de a trece la înfăptuirea acestui plan. La consfătuire, reprezentanţii P.C.R. au combătut acest plan nerealist, arătînd că, fără răsturnarea prin forţă a dictaturii antonesciene şi întoarcerea imediată a armelor împotriva Germaniei hitleriste, succesul acţiunii ar fi fost periclitat. Ei au prezentat, totodată, planul de acţiune al partidului comunist care prevedea: ridicarea cu forţa armată, atît pe front cît şi în interior, cu concursul tuturor forţelor disponibile, începînd cu armata şi cu formaţiunile patriotice de luptă, împotriva maşinii de război hitleriste; arestarea guvernului antonescian; scoaterea ţării din războiul antisovietic şi continuarea războiului pînă la victoria finală împotriva fascismului. În timpul discuţiilor, deşi s-au manifestat şovăieli din partea unora dintre participanţi la consfătuire, pînă la urmă planul propus de partidul comunist a fost adoptat în unanimitate.

Consfătuirea conspirativă din noaptea de 13/14 iunie 1944 a avut o importanţă deosebită pentru întreaga pregătire a insurecţiei armate. Începînd cu această dată, s-au accelerat acţiunile de pregătire operativă a insurecţiei. Între 13/14 iunie şi 23 august 1944 au avut loc numeroase consfătuiri conspirative ale celor angajaţi în pregătirea generală a insurecţiei, la care au fost analizate şi s-au cristalizat următoarele probleme:[24] 1. Insurecţia armată va fi declanşată şi condusă din Capitală;[25] 2. Pentru documentarea mai precisă a comandamentului sovietic, un ofiţer superior urma să treacă frontul în regiunea Moldovei. În cadrul acestor consfătuiri secrete s-au mai analizat sub toate aspectele următoarele probleme: a) înarmarea şi întrebuinţarea formaţiunilor patriotice, care ur-

[23] *Ibidem.*

[24] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 1, dos. nr. 7.989 (Amintirile lui D. Dămăceanu).

[25] Înaintea acestei concluzii s-au analizat şi alte trei ipoteze: a) din partea de nord a Moldovei, ocupată de trupele sovietice (de la Iaşi); b) de pe front în mijlocul trupelor (în regiunea Roman); c) din munţi (din regiunea Tîrgu Jiu).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mau să lupte alături de trupele militare; b) redactarea, tipărirea și difuzarea proclamației regelui și a manifestului noului guvern; c) desemnarea din vreme a membrilor guvernului și a capilor de autorități la ministerele cele mai importante (Ministerul de război, Ministerul de interne, Șeful Marelui Stat Major, Inspectoratul Jandarmeriei, Directorul general al Siguranței statului, Prefectul Capitalei etc.); d) întocmirea din vreme a decretelor referitoare la anumite măsuri, care urmau să se ia în primele clipe ale declanșării insurecției; e) eliberarea imediată a internaților și deținuților politici care urmau să ia parte la desfășurarea acțiunilor; f) măsurile de pază a sediului regal și noului guvern; g) arestarea anumitor persoane, în frunte cu Antonescu și ambasadorul german Killinger.

Pregătirile militare comportau multe greutăți, datorită numărului mare de trupe hitleriste aflate în România. Astfel, la 15 iunie 1944 hitleriștii aveau în zona frontului 460.000 oameni, în zona etapelor 157.000, iar în zona interioară aproape 60.000, dintre care 7.000 în Capitală (în 68 comandamente, unități și formațiuni) și 6.000 pe linia de centură și în satele din imediata apropiere (75 comandamente, unități și formațiuni). În regiunea petroliferă hitleriștii aveau 25.000 oameni[26].

Față de aceste forțe hitleriste, în Capitală și în împrejurările ei se aflau aproximativ 7.000 ostași români, în mare parte recruți, 12.000 de jandarmi alăturați forțelor insurecționale[27], precum și formațiunile de luptă patriotice, gata să intre în acțiune în momentul declanșării insurecției. În zona petroliferă armata română dispunea de un efectiv de circa 23.000 oameni[28].

În asemenea condiții, cînd superioritatea de forțe era de partea hitleriștilor, elaborarea unei tactici corespunzătoare pentru desfășurarea insurecției a necesitat o temeinică analiză a raportului de forțe, stabilirea acțiunilor bazate, în principal, pe elementul surpriză.

Pentru a stăvili ofensiva Armatei Sovietice, guvernul antonescian făcea încercări disperate, luînd hotărîrea să fie aruncate pe front ultimele unități și mari unități militare care se găseau în interiorul țării. Plecarea acestor unități și mari unități pe front înrăutățea și mai mult raportul de forțe în defavoarea insurecției. În fața forțelor insurecționale stătea sarcina de a împiedica sau măcar de a întîrzia executarea ordinului de a trimite trupe românești pe front. În acest scop, au fost folosite cele mai diverse mijloace și metode. Pentru menținerea sau chiar sporirea efectivelor aflate la dispoziția Comandamentului Militar al Capitalei, Comandamentul a intervenit în repetate rînduri în scris între 1 aprilie și 4 august 1944 atît la Ministerul de război, cît și la Marele Stat Major, verbal la Cabinetul militar al lui Antonescu, la Cabinetul vicepreșe-

---

[26] Arhica C.C. al P.C.R., fondul 1, dos. nr. 7.989, filele 39—45.

[27] În atragerea jandarmeriei din Capitală de partea forțelor insurecționale un mare merit a avut generalul de brigadă Constantin Anton, șef de stat major al Inspectoratului General al Jandarmeriei, care în urma întîlnirilor și discuțiilor avute cu conducătorii insurecției, a acceptat colaborarea cu aceștia.

[28] Arhiva M.F.A. — M.St.M., dos. nr. 242 2, filele 240—241, 457—458; cf. *România în războiul antihitlerist, 23 august 1944 — 9 mai 1945, 1966*, p. 68.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dintelui Consiliului de Miniştri, exploatînd la maximum în special două argumente: a) pericolul unor mişcări muncitoreşti organizate de partidele de stînga; b) pericolul unei reacţiuni hitleriste, consecinţă a dezorganizării frontului.

În cadrul pregătirii militare s-a dat o atenţie deosebită acţiunii din Capitală şi Valea Prahovei. Aceasta, deoarece în Capitală se aflau obiectivele principale hitleriste şi instituţiile centrale de stat româneşti, iar pe Valea Prahovei erau concentrate importante unităţi hitleriste, care trebuiau distruse şi paralizate din primul moment al insurecţiei armate, Capitala a fost împărţită în două comandamente: cel de nord, care cuprindea — după vechea împărţire administrativă a Capitalei — sectoarele I Galben şi IV Verde, şi cel de sud — cu sectoarele II Negru şi III Albastru[29].

Paralel cu pregătirile militare din Capitală, a fost întocmit un plan de operaţii militare şi pentru Valea Prahovei. Planul militar al insurecţiei armate din zona petroliferă prevedea următoarele obiective: apărarea şi paza rafinăriilor şi instalaţiilor petrolifere din zona Ploieşti în special, pentru a nu fi distruse de trupele germane, asigurarea funcţionării lor pentru viitor, împiedicarea trupelor germane din zona Ploieşti de a interveni la Bucureşti.

Concomitent cu acţiunile din interiorul ţării, alte unităţi ale armatei trebuiau să oprească pătrunderea de forţe inamice din partea de nord a Transilvaniei şi de peste frontierele de vest şi sud ale României, iar trupele aflate pe frontul din Moldova urmau să se desprindă de unităţile hitleriste şi să intre în dispozitivul de luptă împotriva acestora. În acest scop, s-a luat contact cu un număr de comandanţi de mari unităţi, informîndu-i despre acţiunile la care urmau să se alăture.

Întreaga muncă de pregătire militară a insurecţiei armate s-a desfăşurat în condiţii deosebit de grele. Dictatura fascistă antonesciană dispunea de un vast sistem de informare şi de spionaj, de o puternică siguranţă a statului, care reprima orice încercări de răsturnare a regimului. La acestea se adaugă spionajul hitlerist, trupele S. S. şi numeroase organe ale Gestapoului. Agenţii dictaturii militaro-fasciste şi ai cotropitorilor hitlerişti mişunau în întreaga ţară. Din această cauză, păstrarea secretului era una din condiţiile de bază în asigurarea succesului insurecţiei armate.

În perioada de organizare a insurecţiei, una dintre problemele importante o constituia organizarea evadării din lagărul de la Tîrgu Jiu a cadrelor de partid, care urmau să se încadreze nemijlocit la înfăptuirea insurecţiei. În baza planului întocmit, în noaptea de 12/13 august 1944 s-a efectuat evadarea din lagărul de la Tîrgu Jiu a unor cadre de bază ale P.C.R. Împuternicitul C.C. al P.C.R. pentru organizarea evadării a fost tovarăşul Ion Gheorghe Maurer, ajutat fiind de activişti ai Comitetului regional Oltenia al P.C.R. şi unii intelectuali din această regiune. Ulterior au evadat şi alte cadre de răspundere ai partidului.

---

[29] *Scînteia*, din 9 august 1964.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Paralel cu pregătirea militară a insurecției, P.C.R. și celelalte forțe patriotice au desfășurat o intensă activitate de lămurire în rîndul maselor și armatei, prin viu grai, prin manifeste, prin presa ilegală, pregătindu-le în vederea răsturnării regimului fascist și a luptei armate împotriva hitleriștilor. În această privință un rol important l-a jucat presa ilegală și postul de radio ilegal „România Liberă". În Capitală apărea cu regularitate material propagandistic, patriotic, precum și manifeste, broșuri etc. ale organizațiilor patriotice, întocmite și tipărite de P.C.R.. Încă de la începutul războiului antisovietic, Comitetul Central al P.C.R. a organizat trei tipografii, cu editurile respective[30]. Astfel, tipografia numită „Partidul Comunist" edita și tipărea exclusiv materiale ale C.C. al P.C.R., tipografia numită „Uniunea Patrioților" tipărea exclusiv materiale sub îngrijirea Uniunii Patrioților și a organului ei de presă *România Liberă;* iar tipografia numită „Semnalul" scotea materiale exclusiv în legătură cu securitatea muncii, deci manifeste legate de mobilizarea muncitorilor la luptă pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de viață. Este semnificativ faptul că, în perioada premergătoare insurecției, P.C.R. edita nu mai puțin de 29 publicații.

După 1 mai 1944 s-a intensificat munca tipografiilor ilegale. Manifestele P.C.R. se succedau la răstimpuri din ce în ce mai scurte, tiraje tot mai mari cu texte mai scurte, concise, lapidare. Ziarul *România Liberă* a apărut în anul 1944 de două ori pe lună, iar uneori și cu cîte o ediție specială între numere.

Astfel, de exemplu, în ultimul număr ilegal (nr. 10, din 22 august 1944) care trebuia să apară în ajunul insurecției armate, la pagina 1-a, deja tipărită, în editorial se cerea răspicat: „Poporul român și Armata trebuie să se răscoale și cu arma în mînă să alunge pe cotropitorii hitleriști".

Înfruntînd siguranța antonesciană și Gestapoul, prin publicațiile și postul de radio ilegal *România Liberă*, comuniștii au făcut să răsune cu putere chemările P.C.R. la lupta pentru unirea tuturor forțelor patriotice împotriva războiului hitlerist, pentru întărirea și lărgirea frontului patriotic antifascist.

Realizarea unei largi coaliții de forțe antifasciste, contactele cu generalii și ofițerii superiori patrioți, elaborarea planului de acțiune în Capitală și Valea Prahovei, precum și celelalte măsuri de ordin politic și militar arată cu claritate că Partidul Comunist Român a fost inițiatorul și organizatorul insurecției armate antifasciste. Comuniștii, în condițiile neasemuit de grele ale dominației fasciste cu riscul vieții, au pregătit în mod temeinic insurecția, desfășurînd o largă activitate de organizare și mobilizare a maselor.

Ca urmare a largii activități a P.C.R. și celorlalte forțe patriotice, starea de spirit antirăzboinică și antifascistă a muncitorilor, țăranilor și

[30] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 1, dos. nr. 7.989 (Amintirile lui Andreescu Mihai).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

micii burghezii de la oraşe era în continuă creştere. Intensificarea nemulţumirilor în sînul maselor muncitoare a provocat panică în cercurile oficiale. Într-o notă informativă a corpului detectivilor din luna martie 1944, se scria referitor la situaţia şi agitaţiile muncitoreşti, în special la Reşiţa şi la Petroşeni: „Agitaţiile sporadice pot duce la revolte în masă, cu consecinţe grele pentru orînduirea socială, dacă nu se iau măsuri din timp. Mizeria alimentează acţiunile subversive şi capacitează masele pentru ideea comunistă"[31]. Starea materială din ce în ce mai grea a clasei muncitoare şi nemulţumirile ei, intensificate, ca urmare a acestei stări, au ajuns să stea în permanenţă în centrul preocupărilor organelor represive ale statului burghez. Siguranţa antonesciană a urmărit cu atenţie sporită starea de spirit a clasei muncitoare, sesizînd: „Agenţii propagandişti ai mişcării comuniste agită aceste nemulţumiri de ordin economic, inerente stării de război şi fac să se dezvolte în rîndurile muncitorilor ura şi duşmănia. Nu numai împotriva conducătorilor de la întreprinderi, ci şi împotriva conducătorului statului"[32].

În urma condiţiilor din ce în ce mai grele de viaţă şi sub influenţa evenimentelor militare, clasa muncitoare, în frunte cu P.C.R., intensifică lupta împotriva războiului şi regimului antonescian, acţionînd pe multiple căi — de la cele legale pînă la sabotaj.

La sate ţăranii, pe lîngă refuzul de a preda grîul şi vitele pentru armata hitleristă, au manifestat o împotrivire crescîndă faţă de impozite şi împrumuturile de stat forţate.

Ţăranii din regiunile Bacău, Banat, Maramureş, Delta Dunării au sprijinit activitatea grupurilor de partizani, care acţionau în vara anului 1944.

În armată, unde partidul comunist a intensificat munca de lămurire în rîndurile soldaţilor şi ofiţerilor, a crescut continuu numărul ostaşilor care nu se mai prezentau la unităţi sau fugeau de pe front. Curţile marţiale judecau zilnic zeci şi sute de militari fugari din armată.

În această situaţie, guvernul antonescian a dat ordin ca dezertorii prinşi să fie executaţi, iar bunurile ce aparţineau familiilor lor să fie confiscate. În scopul prinderii dezertorilor, guvernul antonescian a creat unităţi speciale.

P.C.R., prin comuniştii din armată, a întreţinut în rîndul sutelor de mii de soldaţi un viu sentiment antihitlerist, care cu timpul s-a transformat într-o atitudine de masă contra războiului antisovietic, contra hitleriştilor şi a dictaturii antonesciene. În apelul adresat soldaţilor, subofiţerilor şi ofiţerilor în ziarul *România Liberă* din 28 iulie 1944 se spunea: „Soldaţi, subofiţeri şi ofiţeri români, nu mai luptaţi pentru nemţi! Luptaţi pentru salvarea ţării de la dezastru!... Refuzaţi să mai executaţi ordinele nemţilor şi ale uneltelor din slujba lor. Refuzaţi să luptaţi şi să muriţi pentru nemţi, care au pîngărit pămîntul Ţării noastre şi ne-au asasinat părinţii în războiul trecut. Destul! Întoarceţi armele contra nemţilor şi a trădătorilor de patrie din slujba lor. Alungaţi-i de pe

[31] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 5, dos. nr. 846, fila 447.
[32] *Idem*, fondul 5, dos. nr. 655, fila 130.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pămîntul patriei noastre. Plătiți-le pentru toate nenorocirile aduse nouă și pentru vinderea Ardealului de nord fasciștilor unguri. Alăturați-vă vitezei Armate Sovietice și aliate și luptați împreună cu ea pentru nimicirea completă a hitleriștilor"[33].

Chemările repetate ale P.C.R. către armata română și activitatea comuniștilor chiar în prima linie a frontului au dat rezultate. Soldații și ofițerii români părăseau în grupuri frontul hitlerist și treceau de partea Armatei Sovietice. Deseori pe front au avut loc ciocniri și lupte între trupele române care voiau să treacă de partea Armatei Sovietice și între cotropitorii hitleriști. În urma acestor lupte au fost găsite mii de cadavre ale ostașilor români împușcați din spate de mitralierele germane, deoarece au vrut să părăsească prima linie a frontului și să se predea Armatei Sovietice[34]. În cadrul unităților militare aflate pe teritoriul țării, grupuri de soldați și ofițeri patrioți au sprijinit acțiunea P.C.R. de a organiza și înarma formațiunile de luptă patriotice și grupurile de partizani, în vederea sabotării mașinii de război.

Toate acestea arată că în vara anului 1944 în întreaga țară exista o puternică efervescență a maselor, nemulțumite de continuarea războiului antisovietic. Regimul de dictatură antonesciană era în plină criză politică. Poporul român nu mai voia să suporte dominația hitleriștilor și a regimului antonescian, iar căpeteniile nu mai puteau conduce după vechile metode. Clica antonesciană era izolată, clasele exploatatoare și exponenții lor politici erau în derută. Situația internă și internațională dovedea că zilele dictaturii antonesciene erau numărate.

Analizînd raportul de forțe în urma ascuțirii contradicțiilor dintre masele populare și regimul dictatorial, ținînd cont de împrejurările favorabile create de succesele militare ale coaliției antihitleriste și luînd în considerare stadiul înaintat de pregătire a insurecției, P.C.R. a apreciat în lunile iunie—august că erau create condițiile necesar-obiective pentru declanșarea insurecției. După discuții purtate cu reprezentanții palatului și ai partidelor burgheze în noaptea de 21/22 august, într-o ședință conspirativă, s-a hotărît ca declanșarea insurecției să aibă loc între 24 și 26 august.

În stabilirea momentului declanșării insurecției antifasciste, ca și în pregătirea ei generală, P.C.R. a ținut seamă de condițiile militare favorabile create de înaintarea impetuoasă a Armatei Sovietice. Ofensiva Armatei Sovietice, a Fronturilor 2 și 3 ucrainene din 19—20 august a spart linia de rezistență hitleristă din nord-estul României și a creat două mari breșe pe direcțiile: Iași—Vaslui și Tighina—Bolgrad. Din cele 51 de divizii (26 germane și 25 române) au fost complet încercuite 15 divizii hitleriste, alte 22 divizii germane și române împrăștiate și în parte distruse, iar 14 divizii se găseau cu capacitatea de luptă aproape intactă. În ziua de 23 august, forțele sovietice principale înaintau pe două direcții convergente către Leova și Reușeni pe Prut, atingînd în seara zilei ali-

---

[33] *România Liberă*, din 28 iulie 1944.

[34] *Lupta patriotică — Banat, din mai 1944.* (În arhiva I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R., dos. 52).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

niamentul nord Tîrgu Neamţ — nord-est Roman — nord Bîrlad — nord-vest Huşi, continuînd la est de Prut, pe traseul nord-vest Bujoru, nord Chişinău — sud-est Rezina — est Leova — Taraclia — nord Tatarbunari[35]. „Înfăptuirea cu succes a insurecţiei armate — subliniază tovarăşul Nicolae Ceauşescu — a fost posibilă şi datorită împrejurărilor internaţionale favorabile. Am în vedere, în primul rînd, strălucitele victorii ale Armatei Sovietice — care a dus greul războiului —, precum şi ale celorlalte armate din coaliţia antifascistă"[36].

Planul insurecţiei a fost pus în aplicare mai de vreme decît s-a stabilit, din cauza unor împrejurări care s-au ivit în ziua de 23 august. În seara zilei de 22 august, Ion Antonescu s-a întors de pe front pentru a lui măsuri de mobilizare generală şi totală în vederea continuării războiului antisovietic. În dimineaţa zilei de 23 august, a fost convocat Consiliul de Miniştri, care a adoptat măsurile preconizate de Antonescu. S-a stabilit organizarea rezistenţei pe aliniamentul: contraforturile Carpaţilor orientali, Focşani — Nămoloasa — Brăila şi evacuarea instituţiilor centrale din Bucureşti. În urma acestui consiliu, I. Antonescu a cerut regelui să-l primească în jurul orei 16, pentru a-i expune situaţia de pe front şi a-i supune spre sancţionare măsurile hotărîte. Urma să vină la palat şi Mihai Antonescu, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri. În după amiaza zilei de 23 august Ion Antonescu şi Mihai Antonescu au venit la palat (separat), unde, în jurul orei 17, au fost arestaţi de către o echipă de militari (maiorul Anton Dumitrescu, plutonierii Dumitru Bîlă, Dumitru Radu şi sergentul major Dinu Cojocaru), potrivit planului elaborat de partidul comunist. Nu mult după aceea, sub pretextul unui consiliu de coroană, au fost chemaţi la palat şi arestaţi o serie de alţi miniştri şi înalţi demnitari fascişti, ceilalţi membri ai guvernului antonescian fiind arestaţi ulterior. Cei arestaţi la palat în noaptea de 23/24 august au fost transportaţi de una din formaţiunile de luptă patriotice şi puşi sub pază într-o casă conspirativă a partidului comunist din cartierul Vatra Luminoasă[37].

Tot în seara zilei de 23 august a fost constituit noul guvern (decret regal nr. 1619), sub preşedinţia generalului C. Sănătescu. Mai tîrziu, la orele 22, a fost difuzată prin radio proclamaţia regală, al cărei text fusese în prealabil pus de acord cu reprezentanţi ai P.C.R. Proclamaţia anunţa lichidarea dictaturii antonesciene, ieşirea României din războiul împotriva coaliţiei antihitleriste şi prevedea trecerea la luptă armată, alături de forţele acestei coaliţii, pentru alungarea ocupanţilor fascişti. „Un nou guvern de uniune naţională — se spunea în proclamaţie — a fost însăr-

---

[35] Arhiva M.F.A. — M.St.M., dos. nr. 732/7, fila 74; cf. *România în războiul antihitlerist, 23 august 1944 — 9 mai 1945*, p. 57.

[36] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, p. 626.

[37] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 1, dos. nr. 789. Grupa formaţiunii de luptă patriotice sosită la palat cu Emil Bodnăraș (care îndeplinea funcţia de şef al Comandamentului Central al Formaţiunilor de Luptă Patriotice) era compusă din Ştefan Mladin, Nicolae Prosan, Ion Constantinescu, Ilie Dinuţ, Nicolae Dumitrescu, Vasile Iliescu, Ion Marghian, Ion Miroiu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cinat să aducă la îndeplinire voința hotărîtă a țării de a încheia pacea cu Națiunile Unite... Din acest moment încetează lupta și orice act de ostilitate împotriva Armatei Sovietice, precum și starea de război cu Marea Britanie și Statele Unite". După ce declarația arăta că noul guvern va respecta și garanta drepturile și libertățile cetățenilor țării, ea se încheia astfel: „Alături de armatele aliate și cu ajutorul lor, mobilizînd toate forțele națiunii, vom trece hotarele impuse prin actul nedrept de la Viena pentru a elibera pămîntul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină... cu deplină încredere în viitorul neamului românesc, să pășim hotărîți pe drumul înfăptuirii României de mîine, unei Românii libere, puternice și fericite".

Vestea răsturnării dictaturii antonesciene și a scoaterii țării din războiul antisovietic a fost primită cu entuziasm de masele populare și de întreaga armată. Încă în seara zilei de 23 august 1944, în Capitală și in alte localități ale țării, poporul și-a exprimat în manifestări entuziaste adeziunea înflăcărată la acțiunea întreprinsă de forțele patriotice, în frunte cu Partidul Comunist Român, hotărîrea de a sprijini din toate puterile războiul drept împotriva Germaniei hitleriste. „Cînd știrea s-a anunțat oficial — consemna ziarul *România Liberă* din 24 august 1944 — străzile au căpătat dintr-o dată un aspect pe care nopțile de întuneric ale orașului nu l-au cunoscut niciodată. O însuflețire extraordinară domnea pretutindeni. Grupuri de cetățeni se îndreptau spre centru. În fața palatului regal, a ministerelor, a prefecturii și a multor alte edificii publice, unde noii demnitari se aflau la lucru, mulțimea a manifestat îndelung..."

În seara aceleiași zile, în jurul orei 18, formațiunile de luptă patriotice și unitățile militare române din Capitală au ocupat dispozitivul de luptă. Comandanții de unități din Capitală au fost puși la curent cu noua situație politică, comandanții au primit misiunea de luptă. Toate trupele din garnizoana București au intrat îndată în acțiune pentru executarea ordinului[38].

Așa cum s-a stabilit prin planul insurecției, în seara zilei de 23 august, între orele 20 și 23, formațiunile de luptă patriotice și unitățile militare au ocupat Președinția Consiliului de Miniștri, Ministerele de Interne și Război, Subsecretariatul de stat al aerului, Palatul telefoanelor din Calea Victoriei și celelalte mari centrale telefonice din Capitală, posturile de radio și T.F.F. de la Băneasa, Herăstrău și Văcărești. În același timp au fost blocate celelalte obiective hitleriste. În noaptea de 23 spre 24 august trupele române și formațiunile de luptă patriotice i-au atacat pe hitlerești care circulau prin oraș, precum și unele cantonamente ale acestora, iar subunități militare au intrat în luptă cu coloana de trupe hitleriste, în zona pădurea Băneasa, în jurul orei 2 din zorii zilei de 24 august. Surprinse de evenimente, blocate de către forțele insurecționale, cu majoritatea legăturilor întrerupte și cu forțele militare dispersate, comandamentele hitleriste din București și din alte localități ale țării nu au fost în stare să dea o ripostă eficace, cu toate că generalul Gerstenberg, căruia i s-a permis, pe „cuvînt de onoare", să meargă la pădurea Bănea-

[38] *23 August 1944. Culegere de articole*, 1964, p. 83.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sa pentru a organiza retragerea numeroaselor trupe germane ce se aflau acolo, a arestat pe cei doi ofiţeri români care primiseră ordin să-l însoţească, şi a trecut la înfăptuirea pregătirilor de atac din afară asupra Capitalei[39]. În ziua de 24 august, formaţiunile de luptă patriotice şi unităţile militare din Bucureşti au trecut la atacarea obiectivelor hitleriste. În aceeaşi zi a început lupta împotriva hitleriştilor şi în alte regiuni ale ţării. Exprimînd voinţa şi hotărîrea de luptă a poporului, întreaga armată română a întors armele împotriva Germaniei hitleriste, ceea ce a însemnat un succes strălucit al partidului comunist în conducerea luptei de eliberare a ţării de sub dominaţia fascistă.

Concomitent cu declanşarea acţiunilor militare, noul guvern a întreprins măsuri pentru a aduce la cunoştinţa Naţiunilor Unite noua situaţie politică şi militară a României. În acest sens, în zorii zilei de 24 august, ora 4,30, a fost trimis cu un avion special în Turcia un ofiţer din Marele Stat Major, care să înmîneze plenipotenţiarului român de acolo un document ce consemna schimbarea situaţiei din ţară determinată de întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste, pentru ca acest fapt să fie notificat reprezentanţilor U.R.S.S., S.U.A. şi Angliei. În aceeaşi zi, emisarul român a ajuns la destinaţie şi şi-a îndeplinit misiunea[40].

Luaţi prin surprindere de declanşarea insurecţiei, hitleriştii au trecut la acţiuni pentru a înăbuşi în sînge insurecţia. În noaptea de 23/24 august, la ora 1 şi 55 de minute, Hitler a transmis generalului-colonel Friessner, comandantul grupului de armate „Ucraina de sud", următorul ordin: „Arestaţi imediat camarila trădătoare. Zdrobiţi orice încercare de răscoală. Formaţi un nou guvern sub conducerea unui filogerman. Încredinţaţi această misiune generalului Gerstenberg şi ambasadorului german"[41].

Pentru executarea acestui ordin, încă aproximativ în jurul orei 7 dimineaţa, în ziua de 24 august unităţile hitleriste motomecanizate au încercat să pătrundă în Capitală pe la Băneasa şi Rahova. Timp de cîteva zile, acestea au căutat să forţeze intrarea în Bucureşti. La ordinul comandamentului hitlerist, către orele 10, aviaţia germană a trecut la bombardarea sălbatică a Bucureştiului. Dar planul hitleriştilor a fost zădărnicit prin acţiunile fulgerătoare ale unităţilor militare române şi ale formaţiunilor de luptă patriotice, care, luptînd eroic, au înfruntat contraatacurile inamicului pe căile de acces spre Capitală, în timp ce în interiorul Bucureştiului şi în alte părţi ale ţării continuau luptele ofensive pentru lichidarea rezistenţei hitleriştilor.

În aceste clipe hotărîtoare, Partidul Comunist Român, plin de încredere în forţele poporului, a chemat populaţia Capitalei la luptă cu arma în mînă pentru zdrobirea trupelor hitleriste. La 24 august, în primul număr al ziarului *România Liberă*, a fost publicată declaraţia C.C. al P.C.R.,

---

[39] Arhiva M.F.A. — M.St.M., dos. nr. 242/2, fila 326; cf. *România în războiul antihitlerist, 23 august 1944 — 9 mai 1945*, p. 66, şi *Magazin Istoric*, nr. 8 (41) din august 1970, pp. 10—12.

[40] Trimisul special al guvernului român era locotenent-colonelul Ştefan Niculescu (Arhiva I.S.I.S.P., fondul 9, dos. nr. 852, filele 1—5).

[41] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 1, dos. nr. 7989.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

care conținea o înflăcărată chemare de luptă către mase. „În ciocnirea inevitabilă cu forțele hitleriste — se spunea în declarație — Partidul Comunist din România cheamă muncitorimea, țărănimea, intelectualii și pe toți cetățenii României la luptă fără cruțare, cu toate armele împotriva dușmanului de moarte al poporului român, pentru asigurarea viitorului său"[42].

Sute de cetățeni ai Capitalei, patrioți, răspunzînd chemării partidului comunist, s-au îndreptat spre Aleea Alexandru, unde era sediul Comandamentului formațiunilor de luptă patriotice și unde ei se organizau în unități de luptă. Pe lîngă vechile formațiuni patriotice, înarmate, formate și pregătite în ilegalitate, s-au organizat altele noi, care au plecat la luptă hotărîte să zdrobească cu orice preț încercările hitleriștilor. Formațiunile de luptă patriotice, alături de forțele armate, au dus lupte înverșunate împotriva fasciștilor germani, curățînd complet de hitleriști, pînă în seara zilei de 26 august, întregul teritoriu al Capitalei și au trecut la acțiuni ofensive pentru zdrobirea grupării hitleriste de la nord. din raionul Băneasa — Otopeni. Aceste acțiuni au fost sprijinite de intervenția eficace a aviației anglo-americane, care la cererea comandamentului român, a efectuat un masiv bombardament asupra zonei pădurii Băneasa. Lupta desfășurată cu hotărîre și dîrzenie de unitățile militare și formațiunile patriotice, sprijinite de populație, a dus la zdrobirea, pînă în ziua de 28 august 1944, și a trupelor hitleriste concentrate în satele și pădurile de la nordul Capitalei. Generalul hitlerist Gerstenberg, care a reușit să scape din încercuire cu o parte din trupe, a fost capturat de unitățile române în apropiere de Ploiești, la comuna Gherghița.

În luptele desfășurate între 24 și 28 august 1944, în Capitală și împrejurimile ei, trupele hitleriste — pe lîngă un număr mare de morți — au pierdut peste 6.700 de prizonieri. Pierderile forțelor insurecționale în morți și dispăruți au fost de aproape 1.400 de oameni.

La luptele pentru eliberarea Capitalei, către sfîrșitul acestei acțiuni, efectivul trupelor române era de peste 37.000 de oameni, printre care regimentele de gardă călare, 4 Roșiori, 3 Călărași cercetare, două bataliane de recruți din regimentele 6 Dorobanți și 21 Infanterie, peste două companii de tancuri din Regimentul 2 care de luptă etc. Totodată, au luptat formațiuni patriotice cu un efectiv de circa 2.000 de oameni[43].

În Valea Prahovei, unde hitleriștii dispuneau de mari efective militare, armata română și formațiunile de luptă patriotice au trecut la acțiune tot în seara zilei de 23 august, îndată ce sosi vestea declanșării insurecției în Capitală. Formațiunile de luptă patriotice — din rîndurile cărora făceau parte muncitorii de la întreprinderile „Vega", „Româno-Americana", „Astra", „Steaua română" — împreună cu grupuri de militari au alungat gărzile hitleriste, preluînd paza sondelor și a rafinăriilor, împiedicînd hitleriștii să arunce în aer instalațiile petrolifere. În același timp, unități ale Corpului V teritorial, cărora li s-au alăturat muncitori și țărani înarmați, au trecut la lichidarea punctelor de rezistență hitle-

[42] *România Liberă*, din 24 august 1944.
[43] *23 August 1944. Culegere de articole*, p. 37.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

riste din întreaga vale a Prahovei. Prin acţiuni rapide, duse cu energie şi prin surprindere, s-a reuşit ca pînă în dimineaţa de 24 august în întreaga zonă petroliferă paza să fie asigurată de către muncitorii înarmaţi şi de către trupele române. În aceeaşi zi, ostaşii români şi formaţiunile de luptă patriotice au atacat trupele hitleriste de la Moreni, purtînd în zilele următoare grele lupte mai ales la Pleaşa şi Sîngeriş. La 27 august, ostaşii Regimentului 32 Dorobanţi împreună cu muncitori înarmaţi au atacat bateria hitleristă antiaeriană din halta Boldeşti. Inamicul s-a retras spre Vălenii de Munte, fiind atacat în continuare şi silit să se predea. În zilele următoare, forţele insurecţionale au distrus şi au scos din luptă totalitatea bateriilor antiaeriene fasciste, au obţinut succese în luptele din zonele Moreni — Cîmpina — Băicoi, au lichidat rezistenţa hitleriştilor din zonele gara şi pădurea Buda, Scăieni — Păuleşti — Bucov şi Corlăteşti. Unităţile fasciste respinse se retrăgeau în pădurea Păuleşti, unde se găseau posturile de comandă de campanie ale celor trei divizii germane. Trupele române, în strînsă frăţie de arme cu unităţile sovietice de tancuri din cadrul Frontului 2 ucrainean, care au ajuns în zonă la 29 august, au încercuit pădurea Buda şi, prin atacuri succesive, au silit gruparea hitleristă să se predea. În noaptea de 29/30 august, luptele din zona petroliferă au încetat: rezistenţele hitleriste au fost lichidate şi zona complet curăţată. În ziua de 29 august, Divizia 18 infanterie română împreună cu unităţi înarmate ale Corpului 5 tancuri din Armata 6 tancuri de gardă sovietică au atacat trupele hitleriste ce blocau Ploieştiul, reuşind să-l despresoare[44].

În cursul luptelor desfăşurate între 23—30 august 1944 în Valea Prahovei au fost făcuţi prizonieri 13.357 de hitlerişti, printre care şi trei generali comandanţi de divizie; au fost capturate 1.300 de autocamioane, numeroase trenuri cu armament, 260 de tancuri de diferite calibre. Hitleriştii au pierdut 1.500 de morţi şi au avut 2.300 de răniţi. Pierderile forţelor insurecţionale s-au cifrat la 800 de morţi şi răniţi[45].

O altă regiune în care s-au dat lupte grele pentru victoria insurecţiei antifasciste a fost Dobrogea, în special zona litoralului. La Constanţa, cu ajutorul bateriilor grele de coastă Tirpitz, — trupele hitleriste au încercat să se regrupeze. Armata română şi forţele patriotice au încercuit oraşul şi au dezarmat trupele hitleriste. S-au dat lupte grele la Negru-Vodă, Topraisar, Medgidia etc., împotriva trupelor hitleriste care încercau să se retragă în Bulgaria. La Cernavodă ostaşii din Regimentul 2 grăniceri, care se îndreptau spre Capitală, sprijiniţi de muncitori şi ţărani au capturat puternice forţe hitleriste şi au contribuit la neutralizarea vaselor germane ce se retrăgeau pe Dunăre. La Tortoman a fost încercuită şi capturată o puternică coloană hitleristă ce căuta să-şi deschidă drum prin Medgidia[46]. Între 26 şi 31 august, unităţile militare române, sprijinite de masele populare, au nimicit prin luptele grele grupările inamice din zona Turnu Severin — Vîrciorova — Orşova, pe care hitleriştii voiau

[44] *Idem*, pp. 96—97.
[45] *Idem*, p. 98.
[46] Arhiva I.S.I.S.P., dos. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

s-o păstreze cu orice preț, spre a înlesni organizarea unei noi apărări pe Carpați. În luptele din sectorul Turnu Severin s-au remarcat cu deosebire, alături de armată, muncitorii atelierelor C.F.R. și ai șantierului naval din localitate[47].

Acțiuni dîrze și încununate de succes s-au desfășurat și în alte părți ale țării. Într-o serie de localități din Oltenia și Banat, unitățile armatei române, formațiunile patriotice, muncitorii și țăranii au atacat trupele hitleriste și le-au dezarmat. De-a lungul văii Dunării s-au dus lupte grele, fiind atacate și nimicite trupele hitleriste de la Giurgiu, Oltenița, Zimnicea și din alte localități, împiedicîndu-se retragerea vaselor și a coloanelor motorizate hitleriste spre apus[48]. În Transilvania au avut loc, de asemenea, într-o serie de localități, lupte aprige împotriva hitleriștilor. La Brașov, trupele hitleriste au ocupat mai multe instituții de stat și au atacat cartierul Bod, cu scopul de a ocupa postul de radioemisie. Planul lor însă a fost zădărnicit prin lupta dîrză a trupelor române și a muncitorilor înarmați, care au apărat postul de radio și au curățat orașul de cotropitorii hitleriști[49]. La Teliu, în fostul județ Brașov, muncitorii și țăranii înarmați au împiedicat pătrunderea a trei divizii hitleriste. Ei au barat trecerea, au tăiat căile de comunicații și au obligat trupele hitleriste să se retragă. Acțiuni unite ale populației muncitoare și unităților militare locale împotriva hitleriștilor au avut loc în multe localități: Alba Iulia, Teiuș, Moldova Veche, gările Sofronea, Războieni — Aiud etc.[50]. Lupte grele s-au desfășurat și la Arad, și în special pentru apărarea defileului Păuliș — Lipova[51].

La data de 1 septembrie operațiunile de curățire a teritoriului țării erau terminate, rămînînd numai cîteva puncte de sprijin ale inamicului, în curs de lichidare, pe Dunăre, în zona Orșova și Moldova Nouă[52].

De la începutul insurecției naționale antifasciste și pînă la 31 august, unitățile militare române și formațiunile de luptă patriotice au capturat 56.455 de prizonieri, dintre care 14 generali și 1.424 ofițeri. În această perioadă, pierderile hitleriștilor în morți s-au ridicat la peste 5.000 soldați și ofițeri. În acest fel, peste 6 divizii germane, cu o mare cantitate de armament și tehnică de luptă, printre care 222 de avioane, 438 de nave fluviale și maritime, mii de tunuri, mitraliere și mașini militare, numeroase depozite de muniții și carburanți, au fost scoase din luptă sau capturate de forțele insurecționale[53].

În perioada acțiunilor insurecționale, Armata Sovietică zdrobind și lichidînd grosul forțelor grupului de armate hitleriste „Ucraina de Sud",

---

[47] *Scînteia*, din 12 august 1964.
[48] *20 de ani de la eliberarea României, 1964*, p. 26.
[49] Arhiva I.S.I.S.P., dos. 9.
[50] *Scînteia*, din 12 august 1964.
[51] Cpt. Petri Aurel, *Unele aspecte ale participării Armatei române la insurecția armată populară din august 1944*, 1957, p. 104.
[52] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. nr. 7.989 (Notă).
[53] Arhiva M.F.A. — M.St.M., dos. nr. 457/621, fila 367; dos. nr. 456/23, filele 52—54; dos. nr. 650/4, fila 1; dos. nr. 654/7, fila 3; cf. *România în războiul antihitlerist, 23 august 1944 — 9 mai 1945*, p. 140.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

încercuit în noaptea de 24 spre 25 august, urmărea trupele hitleriste care se retrăgeau în dezordine. Pretutindeni, în oraşele şi satele României, eroicele unităţi ale Armatei Sovietice au fost întîmpinate cu entuziasm şi căldură. În ziua de 29 august, trupele sovietice au ajuns pe căile de acces spre Capitală. În întîmpinarea lor, pe şoseaua dinspre Afumaţi, a venit o delegaţie a conducerii P.C.R., care i-a informat pe comandanţii sovietici despre felul cum a început şi cum s-a desfăşurat insurecţia armată. În ziua de 30 august, primele unităţi, iar la 31 august mari unităţi ale Armatelor Sovietice din Frontul 2 ucrainean au fost primite sărbătoreşte în Bucureştiul eliberat. Între acestea se număra şi Divizia română de voluntari „Tudor Vladimirescu", constituită pe teritoriul U.R.S.S. din foştii prizonieri români care şi-au exprimat dorinţa de a lupta cu arma în mînă împotriva fascismului, pentru eliberarea României. Populaţia Capitalei a primit cu entuziasm, cu steaguri şi flori Armata Sovietică şi pe voluntarii români. La mitingurile ce au avut loc cu acest prilej masele populare au salutat călduros pe ostaşii sovietici ca pe prieteni şi fraţi. Din partea tineretului, Armata Sovietică a fost salutată de Nicolae Ceauşescu: „Dragi comandanţi şi ostaşi ai Armatei Roşii, în numele Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist, în numele tineretului român, vă salut şi vă urez bun venit... Tineretul comunist a stat tot timpul în fruntea luptei tineretului contra războiului tîlhăresc al lui Hitler şi Antonescu... Tineretul român vă primeşte frăţeşte şi va duce lupta alături de voi pînă la nimicirea definitivă a fiarei fasciste"[54].

După 31 august trupele sovietice şi-au continuat marşul strategic prin sudul României, afluind spre centrul Transilvaniei şi spre graniţa de vest a ţării, sub acoperirea unităţilor Armatei I române, care stăvileau acţiunile ofensive ale inamicului în această parte a ţării. Umăr la umăr cu glorioasa Armată Sovietică, Armata română a luptat pentru izgonirea trupelor fasciste de pe întreg teritoriul ţării şi a participat cu toate forţele ei la războiul antihitlerist, pînă la capitularea Germaniei hitleriste, luînd parte activă la eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei şi Austriei. „De la înalta tribună a Marii Adunări Naţionale — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu cu ocazia aniversării unui sfert de veac de la istoricele evenimente din august 1944 — exprimăm sentimentele de înaltă preţuire şi recunoştinţă ale poporului român faţă de Uniunea Sovietică, faţă de glorioasele sale armate, care au adus o contribuţie hotărîtoare la eliberarea României de sub dominaţia hitleristă. În luptele purtate în comun de ostaşii români şi sovietici pentru nimicirea fascismului s-au pecetluit pe veci frăţia de arme româno-sovietică, prietenia trainică dintre cele două popoare"[55].

Insurecţia naţională antifascistă şi antiimperialistă din august 1944, rezultat obiectiv al procesului îndelungat de luptă a maselor populare împotriva asupririi, pentru asigurarea independenţei şi suveranităţii naţionale, a constituit o cotitură istorică în viaţa poporului român. Totodată, ea a avut şi o deosebită însemnătate internaţională, sub aspect po-

[54] *România Liberă*, din 31 august 1944.
[55] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, p. 376.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

litic și militar. După cum se știe, în calculele militar-strategice ale comandamentului hitlerist un rol deosebit avea menținerea pozițiilor din România. „Prin poziția sa geografică, prin resursele sale și prin căile de comunicații, România constituia pentru Germania un bastion deosebit de important, o poziție — cheie atît pentru operațiile ei pe frontul de est, cît și pentru dominarea Balcanilor, și în genere pentru războiul pe care-l purta împotriva Națiunilor Unite" — scriau generalul Cochet și locotenent-colonelul Paquier[56].

Comandamentul hitlerist și guvernul antonescian, în urma desfășurării evenimentelor pe frontul din nord-estul României, în zona fortificată Focșani, Nămoloasa, Brăila și în continuare pe Dunăre, pînă la vărsarea în Marea Neagră, luaseră măsuri speciale de apărare în vederea organizării pe acest aliniament a unei linii de rezistență[57]. Alte linii succesive de apărare erau prevăzute a fi organizate în interiorul țării.

Insurecția națională antifascistă victorioasă a zădărnicit realizarea acestor planuri, contribuind în mod hotărîtor la faptul că operațiile militare pe teritoriul român au fost substanțial facilitate în timp. Referindu-se la importanța insurecției armate antifasciste din România, postul de radio Moscova spunea într-un comentariu transmis la 25 august 1944: „Ieșirea României din Axă are importanță covîrșitoare nu numai pentru această țară, ci pentru întreaga regiune a Balcanilor deoarece prin această lovitură se prăbușește întregul sistem de dominație germană din sud-estul Europei"[58]. În același sens, relata și radio Londra, la 24 august 1944: „Întregul front german din Balcani se va prăbuși... Drumul spre Bulgaria, Iugoslavia de est și Ungaria este deschis. De asemenea, Dunărea este nu mai puțin deschisă Armatei Roșii, iar cîmpia Bulgariei și Budapesta sînt direct amenințate"[59]. „Vocea Americii" aprecia că „atunci cînd se va scrie istoria, actul de la 23 August va fi consemnat ca un factor important în desfășurarea acestui război"[60]. „Întoarcerea armelor de către România — scria *Le Figaro* din 30 august 1944 — constituie fără îndoială lovitura cea mai grea pe care Germania a primit-o în această regiune a Europei. Întîi pentru că aceasta o privează definitiv de ultimele rezerve de petrol, pe care bombardamentele neîncetate le lăsaseră intacte. Apoi pentru că. cu concursul României, accesul către Cîmpia Ungară devine mai ușor pentru armatele ruse și prin Cîmpia Ungară se pătrunde ușor în Austria... Chiar de acum, Germania a pierdut acea parte din această regiune a Europei pe care pretindea că o domină". O înaltă apreciere a insurecției este exprimată în Decretul Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 6 iulie 1945, prin care se conferea șefului statului român, regelui Mihai, Ordinul „Victoria" „pentru actul curajos al cotiturii hotărîtoare a politicii României spre ruptura cu Germania hitleristă și alian-

---

[56] *Cahier France — Roumanie*, nr. 5 din septembrie — octombrie 1946, p. 40; cf. *Analele I.I.P.*, nr. 4/1964, p. 24.

[57] Arhiva M.F.A. — M.St.M. „Cîmpul de bătălie F.N.B. (ianuarie — martie 1944)"; cf. *Analele I.I.P.*, nr. 4, din 1964, p. 25.

[58] *20 de ani de la eliberarea României*, pp. 27—28.

[59] *Analele I.I.P.*, nr. 4, din 1964, p. 28.

[60] *20 de ani de la eliberarea României*, p. 28.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ţa cu Naţiunile Unite, în clipa cînd nu se precizase clar înfrîngerea Germaniei"[61].

Documentele vremii vorbesc despre sentimentul de bucurie şi încurajare al forţelor antifasciste din diferite ţări, manifestate la aflarea veştii despre victoria insurecţiei armate antifasciste din România. Evenimentele de la 23 August au accentuat descurajarea şi demoralizarea în tabăra adversă. Înşişi hitleriştii, au fost nevoiţi să recunoască gravele consecinţe ale insurecţiei victorioase pentru situaţia Germaniei şi a aliaţilor săi. Într-un raport către Hitler, întocmit de generalii Keitel şi Guderian, se arată că evenimentele de la 23 August 1944, „pe lîngă consecinţele imediate de ordin militar, au produs în acelaşi timp şi o răsturnare de fronturi extrem de periculoasă, ce va duce la pierderea teritoriului nu numai al României, ci şi al Bulgariei, Iugoslaviei şi Greciei, punînd în pericol toată armata germană din Balcani"[62].

Dînd o puternică lovitură forţelor hitleriste, insurecţia victorioasă din România a înlesnit Armatei Sovietice înaintarea rapidă pe o mare adîncime, pînă la graniţele României cu Bulgaria şi Iugoslavia, şi în apropiere de cele cu Ungaria, graniţe care din primele zile ale insurecţiei au fost acoperite de trupele române pentru împiedicarea pătrunderii trupelor hitleriste.

Doborînd dictatura antonesciană, poporul român a devenit un participant activ, cu toate resursele sale umane şi economice, la războiul împotriva Germaniei hitleriste, aducîndu-şi contribuţia la obţinerea victoriei de către coaliţia antihitleristă în cel de-al doilea război mondial. Timp de 260 zile, două armate române, un corp aerian, flotila de Dunăre şi alte unităţi şi formaţiuni militare, însumînd un efectiv de peste 460.000 de ostaşi şi ofiţeri, au luptat alături de Armata Sovietică pentru izgonirea de pe teritoriul ţării a trupelor fasciste şi apoi dincolo de graniţele patriei, pe teritoriul Ungariei şi Cehoslovaciei, pînă la zdrobirea definitivă a Germaniei hitleriste. Trupele române au străbătut peste 1.000 km, au forţat 12 cursuri de apă, au traversat 17 masive muntoase, au eliberat 3.831 localităţi, dintre care 53 oraşe, provocînd inamicului pierderi mari în oameni şi tehnică de luptă. Pentru faptele lor de arme peste 190.000 ostaşi şi ofiţeri români au fost distinşi cu ordine şi medalii sovietice, şi mai multe alte mii cu decoraţii cehoslovace şi ungare. Pierderile pricinuite inamicului se ridică la 136.529 de oameni, dintre care aproape 118.000 de prizonieri. Jertfele de sînge ale poporului român în acest război drept, eliberator, s-au ridicat la 167.525 de morţi, răniţi şi dispăruţi. Contribuţia economico-financiară a României la războiul antihitlerist (valoarea armamentului, a muniţiilor, a subzistenţelor, a carburanţilor, lubrefianţilor, a mijloacelor de transport şi a altor materiale militare) a fost evaluată la 417.611.000 dolari, iar pagubele cauzate bunurilor pu-

[61] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, p. 374.
[62] *Analele I.I.P.*, nr. 4, din 1964, p. 31.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

blice și private de trupele fasciste la 350.000.000 dolari. (Total: circa 106,5 miliarde lei, valută din 1938)[63].

Victoria insurecției naționale antifasciste din august 1944, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, începînd cu noaptea de 23/24 august 1944, cu întregul său potențial de luptă militar și economic în războiul dus împotriva Germaniei hitleriste, au făcut să crească prestigiul internațional al României, al forțelor progresiste ale poporului în frunte cu partidul comunist.

Evenimentele istorice din august 1944 au relevat cu deosebită pregnanță meritul P.C.R., inițiatorul, organizatorul și conducătorul insurecției armate. Bazîndu-se pe învățătura marxist-leninistă și pe propria-i experiență de luptă, încrezător în capacitatea și forța maselor populare, Partidul Comunist Român s-a orientat just în împrejurările grele și complexe din momentul istoric dat, asigurînd victoria insurecției și maximum de contribuție a poporului român la nimicirea fascismului, o cauză care avea în același timp un caracter profund patriotic și internaționalist.

În urma insurecției victorioase și a efortului de război al țării, România și-a redobîndit independența națională și, sub conducerea Partidului Comunist Român, a pornit pe calea „unei noi istorii a patriei noastre — istoria împlinirii idealurilor de dreptate socială și națională, pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași, a cuceririi depline a independenței și suveranității naționale a României, a dreptului sacru al poporului român de a fi stăpîn în propria sa țară"[64].

Descătușînd avîntul revoluționar al poporului, insurecția armată antifascistă a creat premisele favorabile pentru ca masele populare să se organizeze sub conducerea Partidului Comunist Român și să cucerească treptat în procesul revoluției populare importante poziții politice, deschizîndu-le drumul spre cucerirea puterii de către clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea și cu celelalte categorii ale oamenilor muncii. Pozițiile politice ale claselor exploatatoare au suferit o grea lovitură. În fața ofensivei revoluționare continue a maselor, ele nu s-au mai refăcut niciodată. Insurecția a reprezentat o erupție a forțelor revoluționare și o școală revoluționară în vederea luptelor de clasă ce aveau să urmeze. Energia și capacitatea de luptă a poporului român s-au concentrat în jurul forței conducătoare a luptei antifasciste, partidul revoluționar al clasei muncitoare, Partidul Comunist Român.

În cei 34 de ani care au trecut de la eliberarea patriei de sub dominația fascistă, poporul român, sub conducerea partidului comunist, a lichidat pentru totdeauna exploatarea omului de către om, a asigurat generalizarea relațiilor socialiste în întreaga economie, înălțînd edificiul

---

[63] Vezi *România în războiul antihitlerist, 23 august 1944 — 9 mai 1945*, pp. 457 — 458, 595 — 711.

[64] *Programul Partidului Comunist Român* . . ., p. 52.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

minunat al socialismului. Au cunoscut un puternic avînt forţele de producţie, s-au produs schimbări radicale în structura socială a ţării. A crescut nivelul de trai şi civilizaţie socialistă a oamenilor muncii de la oraşe şi sate, au înflorit necontenit învăţămîntul, ştiinţa, cultura, întreaga viaţă spirituală a poporului.

Bilanţul activităţii desfăşurate de clasa muncitoare, de întregul popor, sub conducerea Partidului Comunist Român, pentru făurirea socialismului în România este deosebit de pozitiv, rezultatele obţinute în toate domeniile de activitate sînt remarcabile. Dintr-o ţară cu un pronunţat caracter agrar, cu o industrie slab dezvoltată şi o agricultură înapoiată, România a devenit, în mai puţin de 25 de ani, o ţară industrial-agrară, cu o industrie puternică, în plină dezvoltare — organizată pe baza cuceririlor ştiinţei şi tehnicii, întemeiată pe proprietatea socialistă a întregului popor — şi cu o agricultură socialistă de stat şi cooperatistă în plin proces de modernizare, capabilă să asigure aprovizionarea în bune condiţii a populaţiei cu produse agroalimentare.

Frumuseţea şi originalitatea construirii socialismului în România îşi are o temeinică bază istorică.

Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român a adoptat *Programul de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, care trasează direcţiile fundamentale ale activităţii partidului pe o perioadă de 20—25 de ani, pornind de la interesele întregului nostru popor, ale dezvoltării societăţii româneşti, înfloririi ţării, a naţiunii noastre socialiste, asigurînd făurirea în România a celei mai înaintate şi mai drepte societăţi, societatea comunistă.

Însăşi structura Programului indică pregnant faptul că pentru definirea unei clare perspective revoluţionare, Partidul Comunist Român, porneşte de la condiţiile istorice, sociale şi naţionale specifice, precum şi de la necesităţile obiective ale revoluţiei tehnico-ştiinţifice contemporane, pentru a întări încrederea întregului popor în cauza socialismului, în victoria luptei pentru colaborare internaţională şi pace. În acest context, se înţelege motivul pentru care întreaga dezvoltare a României în următoarele 2—3 decenii este fundamentată în *Program* pe temeinica bază de granit a istoriei multiseculare a patriei cu bogatele ei tradiţii progresiste de luptă şi strădanii pentru dreptate socială, unitate, independenţă şi suveranitate naţională.

Munca, aspiraţiile creatoare şi constructive ale poporului român, realizările sale, dorinţa lui de pace şi cooperare şi-au găsit şi îşi găsesc expresia în întreaga politică internă şi externă activă a partidului şi statului nostru, guvernată de principiile internaţionaliste, consecvent promovate de clasa noastră muncitoare, de Partidul Comunist Român, detaşament activ al mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale, militant neobosit pentru unitatea mişcării comuniste şi muncitoreşti din întreaga lume, a tuturor forţelor socialiste, democratice, antiimperialiste şi pentru instaurarea unei noi ordini democratice în viaţa economică şi politică internaţională.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

L'INSURRECTION NATIONALE ARMÉE, ANTIFASCISTE ET ANTIIMPÉRIALISTE D'AOUT 1944, ÉVÈNEMENT CARDINAL DANS LA LUTTE DU PEUPLE ROUMAIN POUR L'INDÉPENDENCE NATIONALE

(Résumé)

Les auteurs, partant de la réalité historique relatée dans le Programme du Parti Communiste Roumain — que toute l'histoire du peuple roumain se présente comme l'histoire des luttes de classe ininterrompues, des luttes menées par les masses populaires pour la liberté et l'équité sociale, pour la défense de l'être national et pour l'indépendance, pour le progrès et la civilisation —, présente l'évènement cardinal d'Août 1944 profondément ancré dans le processus de la lutte séculaire pour l'indépendance nationale.

L'insurrection nationale antifasciste fut initiée, organisée et conduite par le P.C.R. Dans le contexte complexe de la situation interne et externe de la seconde moitié de la deuxième guerre mondiale, le P.C.R. a réussi à réaliser la coalition, autour de la classe ouvrière, de toutes les forces patriotiques, y compris le palais royal et l'armée, en réalisant en 1944 le Front National Antifasciste. En collaborant avec les autres forces démocratiques et patriotiques, le parti communiste a déployé une large activité de propagande antifasciste (par la presse et la radiodiffusion illégales, de même que par voie orale), a organisé les formations de lutte patriotique et, en étroite collaboration avec un groupe de généraux et d'officiers patriotes, a élaboré le plan militaire de l'insurrection antifasciste. Sous la direction du P.C.R., l'insurrection nationale antifasciste, déclanchée le 23 Août 1944 dans la capitale du pays, s'est étendue rapidement dans tout le pays, en se développant avec une grande ténacité.

En collaboration, avec les forces armées de l'U.R.S.S., le territoire national de la Roumanie fut libéré de la domination fasciste, jusqu'au 25 octobre 1944; puis, l'armée roumaine, avec l'appui de tout le peuple roumain, continua les luttes sur les territoires de la Hongrie, de Tchécoslovaquie et de l'Autriche, jusqu'à la destruction définitive de l'Allemagne naze. La contribution de la Roumanie pour la guerre antifasciste, dans le domaine militaire et économique, a été appréciée et couverte d'éloges par la presse, le radio, par des personnalités marquantes de la vie politique, militaire et culturelle internationale du temps.

En utilisant un vaste matérial documentaire et en analysant la succesion des évènements, les auteurs arrivent à la conclusion que l'insurrection nationale antifasciste d'Août 1944 a constitué le commencement d'une nouvelle ère dans l'histoire de la Roumanie, celle de la reconquête et de la consolidation de son entière indépendence.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

III.

ETNOGRAFIE

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LUCRUL CÎNEPII PE VALEA BEICII
(jud. Mureş)

VICTOR TRUŢA

I. Ocupaţie străveche a poporului nostru, prelucrarea fibrelor şi firelor textile se bucură de o justificată atenţie din partea cercetătorilor, interes dovedit şi de bogata bibliografie privind această problemă. Considerăm însă că anumite aspecte ale acestei ocupaţii nu sînt încă suficient cunoscute. Astfel, în literatura de specialitate s-a insistat mai mult asupra *produselor finite* ale industriei casnice textile şi încă insuficient — credem noi — asupra *modului* şi *tehnicilor* de producere a acestor produse.

În accepţiunea noastră, termenul „lucrul cînepii" cuprinde întreg *procesul de obţinere a fibrelor şi firelor textile din această plantă cît şi prelucrarea acestora.* Includem şi prelucrarea firelor în „lucrul cînepii" deoarece obţinerea lor nu este un scop în sine ci constituie doar o etapă a procesului complex de obţinere a produselor finite. De aceea considerăm necesară tratarea unitară şi completă a etapelor în interdependenţa lor.

În lucrarea de faţă, vom trata pe larg *modul* în care sînt obţinute fibrele şi firele textile, prelucrarea lor. De asemenea, vom insista asupra unor aspecte legate de „pusul pe război", spre exemplu năvăditul — cea mai importantă etapă a pusului pe război, şi, totuşi, cea mai puţin tratată în literatura de specialitate.

Cercetarea a fost făcută în principal între anii 1960—1972. Teritoriul în care s-a făcut ea este redus la un număr de 10 sate din judeţul Mureş, grupate pe trei văi vecine: Valea Sînmihaiu cu satele Comori şi Sînmihaiu de Pădure; Valea Beicii cu satele Urisiu de Sus, Urisiu de Jos, Şerbeni, Căcuci, Beica de Sus, Beica de Jos; Valea Chiherului cu satele Chiheru de Sus, Chiheru de Jos, Habic (pl. LXXXII). Apa Văii Sînmihaiului şi apa Văii Căcuciului se varsă în Valea Beicii şi împreună în rîul Mureş, lîngă Petelea, 5 km sud de Reghin. Întrucît localnicii consideră satele mai sus enumerate ca făcînd parte din *Valea Beicii,* am preluat şi noi această zonare făcută de popor, ea dovedindu-se — ca întotdeauna — justă. Valea Beicii face parte din zona etnografică a Mureşului Superior şi este situată la marginea dinspre Cîmpia Transilvaniei.

Trebuie să semnalăm faptul că de atunci şi pînă astăzi cultura cînepii s-a restrîns în zona cercetată, ca de altfel şi în multe alte părţi. Astfel, nu se mai cultivă cînepă decît în satele: Urisiu de Jos, Urisiu de Sus, Sînmihaiu de Pădure, dar şi aici cu mult mai puţin decît cu vreo 5—10 ani

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în urmă. În C.A.P.-urile din zonă se cultivă in ca materie primă pentru industria textilă.

Prezentînd această ocupație a femeilor de pe Valea Beicii am respectat terminologia locală a ocupației. Explicarea termenilor locali o facem în *glosar* (și în text cînd acest lucru nu îngreuiează lectura). Acești termeni sînt marcați cu ghilimele și-i folosim consecvent numai cînd n-au echivalent literar (cf. *fuior* din glosarul nostru cu *fuior* în *D.L.R.M.).*

În literatura de specialitate cu privire la prelucrarea cînepii s-a insistat mai ales asupra aspectului estetic al produselor obținute. Uneori s-au consemnat și etape ulterioare obținerii firelor cum ar fi rășchiatul, fiertul tortului, urzitul, năvăditul, dar aceasta s-a făcut fără a se intra în detalii. De asemenea, nu s-a insistat asupra relațiilor ce există între uneltele folosite, relațiile dintre diferitele etape ale acestui proces de muncă. Și mai ales s-a trecut prea ușor peste etapa urzitului și aceea a năvăditului, abordîndu-se cu precădere tehnicile de ales, motivele ornamentale ș.a.[1]. Ne propunem să nu repetăm ceea ce s-a spus deja, ci vom aborda acele aspecte care, fie că n-au mai fost semnalate, fie că prezintă caracteristici deosebite.

Lucrarea noastră poate fi necesară din cîteva puncte de vedere: *1.* încearcă o privire mai cuprinzătoare asupra acestei ocupații prezentînd în cursivitatea lor toate etapele prelucrării cînepii — evident, rezumîndu-se la zona restrînsă anunțată; *2.* în zona cercetată de noi se obțin cele mai multe calități de fibre — și deci de fire — din cîte s-au semnalat pînă acum în literatura de specialitate;*3.* despre zona etnografică a Mureșului Superior (din care face parte și Valea Beicii) s-a scris puțin iar despre zona cercetată de noi, deloc. Încercăm deci a suplini măcar parțial o atare lipsă.

II. Cadrul geografic și istoric. Această micro-zonă se află în sudul depresiunii Reghinului, la poalele munților Gurghiu, înscriindu-se astfel în zona etnografică a Mureșului Superior. Tradițiile orale ale unora dintre satele amintite mai păstrează amintirea grupării caselor „pe neamuri"[2], la distanțe relativ mari unele de altele, de o parte și de alta a Văii. Cu timpul s-a produs un fenomen de centralizare dar și unul de roire (în cazul satelor Urisiu de Sus, Chiheru de Sus, Beica de Sus). În cazul unora dintre aceste sate mai pot fi și azi reconstituite vechile crînguri.

---

[1] Din bibliografia consultată amintim, respectînd cronologia apariției lor, cîteva lucrări în care etapele prelucrării cînepii ni se par mai adecvat abordate: Tudor Pamfile, *Industria casnică la români*, București, 1910; Lucia Apolzan, *Portul și industria casnică textilă în Munții Apuseni*, 1944; Barbu Slătineanu și colab., *Arta populară în Republica Populară Română*, București, 1957; Tancred Bănățeanu și colab., *Arta populară în Republica Populară Română*, București, 1957; Nicolae Dunăre și colab., *Arta populară din Valea Jiului*, 1963; Marcela Focșa, *Tehnici tradiționale pentru prelucrarea cînepii*, în *Cibinium pe anii 1967—1968;* P. Petrescu, E. Secoșan, Aurelia Doagă, *Cusături populare românești*, București, 1973; Marina Marinescu, *Arta populară românească, țesături decorative*, Cluj-Napoca, 1975; Gheorghe Nistoroaia, *Ștergare populare*, București, 1975; Georgeta Stoica și Aurelia Doagă, *Interioare românești — țesături și cusături*, București, 1977.

[2] Informația citată ne-a fost transmisă de majoritatea informatoarelor. În continuare, în cazurile în care nu se indică sursa, informațiile fac parte din aceeași categorie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cea mai veche atestare documentară o are satul Sînmihaiu de Pădure (1319)[3], apoi satul Căcuci (1441). Celelalte sate sînt atestate toate la anul 1453. Desigur, aceste date de atestare nu dovedesc decît că la data respectivă satul a devenit posesia cuiva. Dar se presupune implicit că satul a fost mult mai vechi şi că pînă atunci a fost liber. De atunci şi pînă astăzi ele sînt amintite în diverse acte dovedind o neîntreruptă existenţă. Tradiţiile locale vorbesc despre participarea locuitorilor de pe aceste văi la unele evenimente importante din istoria patriei noastre: revoluţia de la 1848, Unirea Transilvaniei cu România, cele două războaie mondiale. Apărători dîrzi ai drepturilor lor, locuitorii acestor sate s-au înfruntat nu odată cu stăpînirea feudală, aşa cum au făcut-o *puşcaşii* care la 1779 s-au judecat cu curtea de la Gurghiu care voia să-i iobăgească[4].

Această persistenţă în timp este dovedită şi de anumite toponimice din hotarul sau vatra acestor sate: *Cetăţă, Colnic, Dîlma Pîrlită, Grui, Gruieţă, Săcătură, Urisiu, Zăpozie* ş.a. Şi trebuie să consemnăm aici denumirea unui pisc împădurit, aflat la hotarul dintre Şerbeni şi Chiheru de Sus: *„Pciculeu"*, pe care-l credem derivat din latinul *Piculeus (vîrf).*

Relieful este tipic satelor din zona submontană. Primăvara şi vara satele sînt ascunse sub verdeaţa livezilor. La începutul iernii, dinspre N-E „se întoarce un vînt de la Pciatră *(Pciatra Urşuii,* toponimic din localitatea Orşova, jud. Mureş). Regimul precipitaţiilor este potrivit, arareori se înregistrează secetă; inundaţiile n-au făcut pagube mai importante pînă în anul 1975.

Principalele surse de a asigura cele necesare traiului sînt agricultura, lucrul la pădure, cărăuşitul. Aceste sate cunoşteau mai multe categorii de meşteşugari: butnari, „căuaci" (fierari), cizmari, dulgheri, rotari, „suci" (cojocari), funari ş.a. Se spune că în Beica de Sus erau cîndva şi spătari. Această varietate de ocupaţii, de altfel caracteristică satelor noastre, este explicabilă. Oamenii acestor locuri au rămas statornici pe un pămînt sărac căruia i-au smuls cu trudă recolta fiecărui an. Pe lîngă munca la cîmp şi creşterea copiilor, femeile mai aveau şi datoria de a „îmbrăca tată casa".

III. Din istoricul prelucrării cînepii

Se ştie cu certitudine că prelucrarea fibrelor şi firelor textile din cînepă şi in era cunoscută încă din neolitic. Tracii secolului al VI-lea î.e.n. foloseau cînepa pentru confecţionarea îmbrăcămintei, dacii şi daco-romanii o cunoşteau de asemenea. Din feudalismul timpuriu s-au găsit în numeroase locuri dovezi materiale ale prelucrării cînepii la noi. Din feudalismul dezvoltat ni s-au păstrat diverse piese textile, atestări documentare ce vădesc continuitatea în timp şi teritorială a acestei ocupaţii. Trebuie să subliniem şi faptul că majoritatea termenilor legaţi de prelucra-

[3] Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I, *A—N*, vol. II *O—Z*, Bucureşti, 1968.

[4] *Procesul fiscului Transilvaniei cu unii locuitori de pe domeniul Gurghiului care îşi revendică libertatea şi drepturile de puşcaşi ai cetăţii Gurghiului, 1799*, Arhivele statului — Tîrgu Mureş, colecţia de documente volante, nr. 93.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rea fibrelor și firelor din cînepă în satele cercetate de noi sînt de origine latină[5]. Aceasta constituie încă o dovadă a vechimii acestei ocupații la poporul român.

IV. Obținerea și prelucrarea fibrelor[6]

Alegerea terenului. Aratul. Semănatul

Terenul ales pentru cînepiște este „cel mai bun pămînt" și aproape de sat; trebuie să fie „în așăzătură că altfel duc ploile gunoiul la vale". Pe vremea cînd hotarul satului era împărțit în „furdulașuri" (pînă prin anii '30) se ogora încă din octombrie. Se seamănă pe la jumătatea lunii mai în „țelină ogorîtă". Peste iarnă se îngrașă locul cu gunoi de grajd iar primăvara se face o nouă ogorîre „în mustul ometului".

Pentru a se asigura plantelor o desime corespunzătoare, semănatul se face astfel: se aruncă sămînță peste arătură și se grăpează; se seamănă iar, se grăpează și iar se seamănă. Apoi se grăpează de mai multe ori pînă ce „să face locu' ca stratu' de mărunt". În felul acesta se asigură condițiile ca plantele să fie uniform repartizate și să crească egal ca înălțime: „ca peria".

Numai bărbații ară și seamănă. Femeile și copii curăță locul de resturile culturii precedente, de „răgălii" și pietre. După grăpatul final, cînepiștea mai este îngrășată odată cu găinaț. Această îngrășare suplimentară poate fi repetată și după ce a răsărit cînepa, în cazul că e firavă. Cînepa răsare în trei zile și după eventuala îngrășare suplimentară ea nu mai cere intervenția omului pînă la cules.

Suprafața cînepiștei varia în funcție de nevoile casei. De obicei se semănau de la 2 pînă la 4 ari.

N-am depistat în zonă obiceiuri legate de alegerea și aratul terenului sau semănatul cînepii.

---

[5] Cîteva exemple: *Baieră*, sf. < lat. *bajulus; bate*, vb. < lat. *batt(u)ere; canură*, sf. < lat. *canula; cînepă*, sf. < lat.* *canepa; ciur*, sn. < lat. *cibrum; jir*. sn. < lat. *filum; fus*, sn. < lat. *fusus; fuștel*, sm. < lat. *fusticellus (fustis); iițișor*, sn. *iț*+suf. *-ișor* < lat. *licium; măciucă*, sf. < lat.* *mateuca; raz*, sm. < lat. *radius; spată*, sf. < greco-lat. *spatha; teară*, sf. < lat. *tola; vergea*, sf. < lat.* *virgella* ș. a.

[6] Pentru a putea urmări mai ușor eșalonarea în timp a lucrărilor specifice acestei ocupații, prezentăm și *calendarul cînepii* din această zonă: *Octombrie* (a doua parte a lunii). Prima ogorîre a cînepiștii; se meliițează. *Noiembrie* se meliițează (mai ales în prima jumătate a lunii). *Decembrie, ianuarie, februarie*. Se toarce, se fierb jirebi, se vopsește cînepa, se deapănă. Începe țesutul. Se gunoiește cînepiștea. *Martie*. Se țese; se ogorăște a doua oară cînepiștea, „în mustul ometului". *Aprilie*. Se „bgilește" pînza (operația este continuată în tot sezonul cald). *Mai*. În jurul datei de 15 mai se seamănă cînepa. La nevoie, cînepiștea este gunoită suplimentar. *Iunie*. La prășitul („căpălitul") „de-al-doilea" (prima parte a lunii) sînt încercați ciurcanii. *Iunie — iulie*. Sînt continuate albitul, mai rar țesutul. *August*. După 10 august este culeasă cînepa de vară. În jurul datei de 20 august „vine Valea mare", „să umple Valea de cînepă!" (Cine mai are vreme, leagă de sălcii, cu lanțuri, cînepa băgată la topit). La două săptămîni după ce a fost culeasă cînepa de vară este culeasă și cînepa de toamnă. Se „scoate" sămînța. *Septembrie*. Sînt „bătuți" ciurcanii; se meliițează.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Culesul. Retezatul. Uscatul

Pentru culesul cînepii cel mai bun timp este „pe la tîrgul de vară" (10 august). De fapt, acum se culege cînepa de vară; cea de toamnă este lăsată pe mai departe în lan, să se mai coacă. Cînepa de vară este coaptă cînd are paiul și frunza galben-verzui. Un alt semn, valabil pentru ambele „soiuri" de cînepă: „colbăiește" cînd dai cu mîna peste vîrfuri. Din cînepa de toamnă se va obține sămînță care va da anul viitor cînepă de vară. Aceasta s-ar datora faptului că, în timpul culesului cînepii de vară, cînepa de toamnă este „buntuzită" la rădăcină și „sămînța nu mai are vreme să se coacă".

În sezonul culesului femeile se înștiințează reciproc despre felul cum arată cînepa, cerînd părerea dacă să o culeagă sau nu. Eventual merg în grup să o vadă. Cine avea cînepă frumoasă ținea să arate acest lucru. În zi de sărbătoare, spre seară, femeia se ducea la cînepiște, smulgea un „fuior" — cît mai frumos cu putință — și venea în sat ținîndu-l cu mîndrie sub braț. Multe femei mai stau pe la porți sfătuind și cea cu fuiorul se oprește la grupurile întîlnite în cale cerînd părerea dacă să o culeagă sau nu. Notăm scena nu numai pentru pitorescul ei ci și pentru a sublinia importanța pe care o avea cultura cînepii în această zonă, cît și importanța acestui moment (culesul) pentru calitățile viitoare ale fibrei și respectiv firelor textile. Cine avea vreme „căta" zilnic pentru a putea începe culesul în momentul optim. Lucrul acesta este foarte important; dacă o culegi prea devreme, fibrele nu vor avea rezistență, dacă o culegi prea tîrziu fibrele vor fi aspre, cenușii.

În satele cerceate de noi numai femeile culeg cînepa. Cu rare excepții participă și bărbații la smuls. Cînepa trebuie culeasă numai după ce s-a uscat roua și numai pînă ce cade roua căci, dacă se culege udă va putrezi sub legători. Cînd pămîntul este tare și cînepa se smulge greu, femeile își leagă degetele mici de la mîini cu o cîrpă pentru a le proteja (acestea se află dedesubt, „la putere").

Culesul începe dintr-o margine a lanului unde cînepa este mai coaptă și de obicei mai mică, altfel s-ar răscoace pînă seara cînd, îndeobște, se termină culesul. Smulsul se face astfel: cu mîna stîngă se cuprinde de sub floare un mănunchi de fire de cînepă. Se smulge — nu brusc — și se ridică numai atît cît să iasă rădăcinile din pămînt, se scutură ușor de țărînă apoi tulpinile sînt rezemate de brațul stîng; mîinile astfel eliberate repetă operația de 2—3—4 ori după cum se pot smulge mănunchiuri mai mari sau mai mici. În felul acesta se adună de o jumătate de „fuior". Abia acum firele sînt scoase definitiv, pe verticală, pentru ca celelalte mărimi de cînepă să rămînă în picioare și nesmulse. În cazul în care cînepa este atît de înaltă încât firele smulse nu pot fi ridicate dintr-o singură mișcare peste celelalte mărimi de cînepă, se prinde cu stînga de sub floare iar cu dreapta de pe la mijloc sau mai de jos, se trage lin pe oblică, se bat rădăcinile de piciorul drept ca să se scuture de pămînt, de cînepa smulsă fără voie. Apoi mănunchiul trebuie bătut cu rădăcinile de pămînt pentru a le aduce la același nivel. Evident, într-un asemenea mănunchi se ia cînepă de aceeași mărime, cea mai înaltă fiind „fuiorul". Respecta-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rea condiției de înălțime este obligatorie, în caz contrar, la spălat, cînepa mică se va pierde.

Mănunchiurile smulse sînt puse în două — mai rar în trei — grămezi care apoi sînt unite într-un „fuior", atît cît poți cuprinde cu două mîini. Ținînd „fuiorul" pe brațul stîng, i se nivelează rădăcinile, se aleg buruienile. Din șapte-opt fire de cînepă mai măruntă se face o legătoare cu care se leagă „fuiorul" sub floare, cu o altă legătoare se leagă la rădăcină (legătura se „înnoadă" ca la snopii de grîu). Atenția deosebită care se acordă aranjării rădăcinilor se datorează faptului că din partea inferioară a tulpinii de cînepă se obține cea mai bună calitate de fibre.

Întîi se culege cînepa mai mare („fuiorul") apoi cea mică, „porbgicii", un rînd sau două, după împrejurări. „Porbgicii" sînt fire de cînepă răsărite mai tîrziu, crescute la umbra tulpinilor mai înalte. Nu le atinge soarele, nu le bate vîntul, firele sînt subțiri, puțin rezistente, moi. „Fuiorul" și „porbgicii" se vor prelucra și pe mai departe separat.

După ce se termină culesul, sau în fiecare seară cînd culesul ține mai multe zile, cînepa trebuie „retezată" cu securea pe un butuc adus anume. Se retează partea care a fost în pămînt și puțin din vîrf pentru a înlătura astfel părțile tulpinii care nu vor da fibră utilizabilă. Retezatul îl fac bărbații. În cazul în care aceștia nu o pot face la timp, cînepa este așezată în clăi, cu vîrfurile în sus, apropiate. Cu cît stă mai mult timp neretezată cu atît se va reteza mai greu mai tîrziu, pentru că rădăcinile se întăresc. Cu ocazia așezării în clăi se numără fuioarele pentru a se aproxima încă de pe acum cantitatea de fire ce va putea rezulta.

Cînepa retezată stă cîteva zile la uscat pe cînepiște. Este așezată „în picioare", cu baza răsfirată în formă de con. Trebuie exclusă posibilitatea ca ploaia să ude cînepa căci s-ar înegri fibra. La nevoie, cînepa este adusă în gospodărie și uscată pe lîngă casă și anexe. Se consideră că-i destul de uscată cînd „plosconița" cade la atingere cu mîna și cînd paiul are o culoare uniformă galben-ruginie. Acum cînepa este strînsă în clăi, cu vîrfurile în sus, adunate. Cînepa stă astfel pînă sînt condiții de a o băga la topit.

Obținerea seminței de cînepă

Sămînța de cînepă se obține prin două procedee: *a)* Din *cînepa de toamnă* (numită și „cînepă de sămînță"). Se seamănă cînepa în modul arătat. Pe margini sau în locurile unde cînepa iese mai rară ea va crește mai mare și va face sămînță, dar numai la vîrf. Această cînepă este culeasă „între Sîntămării" (15 august—8 septembrie). „Fuioarele" sînt puse la dubeală (sau „dubelit") adică sînt așezate grămezi vîrf la vîrf, mai multe rînduri suprapuse. Nu se așează în picioare („popi") pentru că „beu" păsările sămînța. După vreo săptămînă „plosconița" s-a dubelit și sămînța se va desprinde ușor.

Cînepa de sămînță se topește și se prelucrează la fel ca și cînepa de vară („de fuior"). Va fi folosită cu precădere la țesutul sacilor. Pentru că se topește și se spală mai rău decît cînepa de vară și pentru că are o fibră aspră, unele femei nu lasă cînepă de sămînță.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

b) Cea mai mare parte a sămînţei de cînepă se obţine din „ciurcani". „Ciurcanii" sau „dădîrlanii" se obţin din cînepă semănată rar, prin cucuruzaştină, beneficiind de aceleaşi lucrări de întreţinere ca şi cultura gazdă. „Ciurcanii" au tulpină groasă, ramuri stufoase şi fac multă sămînţă. Ca şi „cînepa", nu sînt semănaţi aproape de sat şi nici lîngă pădure, ci în cîmp larg deschis, ca să nu mănînce păsările sămînţa nici la semănat nici în vremea coacerii.

„Ciurcanii" sînt de două feluri: *de vară* şi *de toamnă*. În zona cercetată este cunoscut un procedeu de a se recunoaşte felul „ciurcanilor" (şi al cînepii în general):„la căpălitul de-al doilea" se rupe vîrful „ciurcanului" şi dacă iese sevă roşie „ciurcanul" este de toamnă, dacă iese sevă albă „ciurcanul" este de vară. În cazul cînd culoarea este incertă, încercarea este repetată mai tîrziu. „Ciurcanii" de vară nu fac sămînţă ci numai o floare gălbuie şi sînt înlăturaţi. „Ciurcanii" de toamnă sînt tăiaţi înainte de culesul porumbului, după 15 septembrie. Se pot pune la dubelit sau se înşiră pe lîngă casă şi anexe pentru a se usca. La fel ca în cazul cînepii de sămînţă se consideră că s-au uscat cînd „plosconiţa" cade la atingere cu mîna. „Ciurcanii" se transportă acasă cu carul. Ca să nu se scuture sămînţa pe drum, în coşul carului se pune un lipideu sau mai multe, dar fără a fi cusute unul de altul cum se procedează în sudul ţării[7].

După ce s-au uscat — la dubelit sau în popi — „ciurcanii" „se bat". Tradiţional se procedează astfel: se curăţă o arie în curte sau în şură, se pune jos o leasă de car de care se vor izbi (se vor „bate") „ciurcanii" pînă va fi căzută toată „plosconiţa". Pentru că sămînţa este „învăscută" în „plosconiţă", mai trebuie frămîntată în mînă, se foloseşte şi grebla (de fîn) pentru a înlătura „plosconiţa" de pe arie, apoi ciurul, după care sămînţa se „zdrohăie" (se dă în vînt, se vîntură). Pentru aceasta se aşterne jos un cearşaf (sau o faţă de masă) şi se înclină vasul astfel încît ce-i pleavă zboară, ce-i sămînţă cade pe cearşaf.

Sămînţa se pune într-un sac care apoi este atîrnat de chingile podului, loc uscat şi aerat continuu. Nu este bine să fie păstrată în ladă închisă pentru că sămînţa „să încinge şi nu mai rodeşte"[8].

Şi cînepa de sămînţă şi „ciurcanii" sînt topiţi. Din „sfăşiile" „ciurcanilor" se împleteau funii. Partea lemnoasă a lor era folosită pentru aţîţat focul.

Topitul cînepii

După ce s-a uscat, cînepa este transportată la topit[9], transportul făcîndu-se pe spinare sau cu carul, în funcţie de distanţa de „topcitoarea"

---

[7] *v.* Tudor Pamfile, *Agricultura la români*, Bucureşti, 1913, p. 142. Am putut constata şi personal aceasta în toamna anului 1973 în comuna Prunişor, jud. Mehedinţi.

[8] O gazdă nu păstra pentru nevoile proprii mai mult de o „litră" şi jumătate de sămînţă. Prisosul era vîndut „cu preţul grîului", mai ales la tîrgul de la Gurghiu, „rîuanilor".

[9] Topitul cînepii şi toate operaţiile ulterioare de prelucrare pînă la tors au drept scop transformarea calitativă a fibrei, desprinderea ei de pe suportul lemnos, înlăturarea acestuia şi sortarea calitativă a fibrei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(topitoarea). Aceasta poate fi orice baltă („tău") naturală sau amenajată special. Au existat „tăie" amenajate pe pîraie (pl. LXXXIII). În tău cînepa se topește mai greu pentru că tăul are suprafață mică, se bagă deodată multă cînepă la topit și pentru că se lipește pămînt de ea. Se preferă a se topi în Vale pentru că aici inconvenientele amintite sînt înlăturate și cînepa poate fi spălată bine. O baltă trebuie să fie sorită bine și să nu aibă mîl pe fund. Adîncimea bălții nu trebuie să fie mai mică de 50 cm și nici mai mare de 2 m. Balta nu trebuie să fie umbrită căci cînepa se topește greu în apă rece; nu trebuie să fie prea adîncă pentru că în acest caz cînepa nu poate fi așezată și legată bine și există pericolul să o ducă apa.

Pe vremea cînd hotarul era împărțit în „furdulașuri", nu era voie a topi cînepă în bălțile din dreptul „inimașului" ca să rămînă apă curată pentru adăparea vitelor date la pășune. Pentru ocuparea unei bălți era suficient să pui un fuior pe baltă. „Dacă avéi cînepiștea lîngă baltă ori cu capu-n baltă, te țînei cu drăpt la baltă" *(Grama Areta,* Șerbeni).

Pentru că Valea are puțină apă vara și toamna și pentru că tot al treilea an imașul cădea în bună parte în dreptul ei, aproape fiecare gospodărie își avea tăul său. Fiind alimentat de un izvor, tăul avea apă întotdeauna. Tăul se moștenea și uneori era împrumutat după ce proprietarul și-a topit cînepa sa.

Tăul poate fi făcut oriunde curge un părăuț alimentat de un izvor. Are o adîncime de 80—100 cm și un diametru de 3—4 m. Pămîntul săpat este pus de jur împrejurul gropii lăsîndu-se un loc pe unde să pătrundă apa și altul de scurgere (în cazul că există mai multe tăuri pe același pîrîu).

Topitul cînepii în tău este mai economicos întrucît nu cere material auxiliar: cîrlige, pari, rude. În tău cînepa este astupată numai cu pămînt. Inconveniente ar fi: *a)* la scosul cînepii, tot pămîntul cu care a fost îngreuiată cînepa se depune la fund și trebuie scos căci altfel va astupa tăul; *b)* cînepa topită în tău nu se face așa de albă ca aceea topită în Vale nu numai pentru că volumul de apă este prea mic pentru cantitatea de cînepă băgată la topit dar și pentru că în tău ea nu poate fi spălată așa de bine ca în Vale.

În Vale, cînepa stă la topit o săptămînă; dacă este „grasă" și balta sorită bine, stă cu o zi mai puțin. Cînd cînepa este de slabă calitate („încînită"), e nevoie să stea în apă și pînă la două săptămîni. Începînd cu a cincea zi cînepa este verificată des pentru a fi scoasă la momentul oportun. La cînepa topită bine „pozdăria" se rupe ușor și are culoarea albcenușie.

Cînepa scoasă prea devreme se meliițează rău, este aspră, urîtă, nu se curăță bine de puzderii. Dacă stă prea mult în apă, fibra putrezește. Chiar și o noapte poate fi prea mult. Cînd femeia este nevoită să scoată cînepa deși ar trebui să mai fie lăsată puțin, o scoate pe mal și o lasă grămadă o zi, o noapte sau o jumătate de zi. La întrebarea noastră: „Care vreme-i mai potrivită pentru scosul cînepii?" ni s-a răspuns: „Nu să cată, cînd s-o-mplinit vremea o scoț', orice-ar fi că al' fel n-ai nimic" *(Grama Areta,* Șerbeni), „musai s-o scoț' la vreme că al'fel piere tătă" *(Oprea Maria,*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Chiheru de Sus), „cînd fi topită, o scoţ' pe orice vreme" *(Hărşan Fira,* Chiheru de Jos).

„Porbgicii" se pun la topit la fel cu „cînepa" şi sînt scoşi cam în a cincea zi.

Spălatul cînepii

Cînd cînepa este suficient de topită, se înlătură pămîntul şi pietrele cu care a fost îngreuiată, ruzile de lemn şi ţăruşii. „Fuioarele" sînt mutate în aval, pe vad, sau scoase pe mal. Dacă în apropiere este o baltă mai bună, cînepa este transportată acolo, manual, cam zece fuioare deodată, operaţie grea şi neplăcută întrucît cînepa este acum murdară, udă şi grea.

După ce apa din care s-a scos cînepa s-a limpezit (sau după ce s-a terminat transportul la balta din apropiere) se scot legătorile „fuiorului" (prin alunecare spre vîrf, ambele cu aceeaşi mişcare) şi se aruncă. Uneori, cînd recolta de cînepă a fost mică, sînt spălate şi folosite şi legătorile obţinîndu-se din ele cîlţi. Cu ambele mîini „fuiorul" este prins de „vîrvări" (unele femei răsucesc vîrful pe mînă pentru a avea o priză mai bună), se răsfiră „fuiorul" pe apă şi se „stropoleşte" puţin apoi, cu o mişcare foarte asemănătoare cu aceea de la manipularea îmblăciului, „fuiorul" este ridicat deasupra capului şi izbit pe faţa apei. Această mişcare este repetată de trei-patru ori apoi „fuiorul" este răsfirat şi clătit, întors pe cealaltă parte şi izbit iarăşi de trei-patru ori cu aceeaşi mişcare de rotaţie din mijloc. Se repetă aceleaşi mişcări pentru a spăla vîrful ţinînd „fuiorul" de „rădăcină" („rădăcini", „cotor", „cotoare"). În total sînt necesare cam 12 lovituri la un „fuior". Mînuit astfel „fuiorul" nu te udă deloc, stropii fiind îndepărtaţi de forţa centrifugă. Ritmicitatea mişcărilor face mai uşoară, întrucîtva, acestă muncă.

„Fuiorul" astfel spălat şi clătit este „învelit". Rularea este obligatorie căci altfel „fuiorul" se încîlceşte şi nu mai poate fi întins la uscat. După ce a fost învelit, „fuiorul" trebuie „îndreptat" la rădăcină bătîndu-l cu palma; se scoate din apă cu rădăcina în sus pentru ca apa să se scurgă mai lesne spre vîrf, fibrele sînt netezite în lung cu palma. „Fuiorul" spălat şi învelit este azvîrlit pe rîpă, cu cotorul înainte. Din aruncare, „fuioarele" vor fi dispuse în *X*, ca să nu se încurce. Pot fi astfel suprapuse „fuioarele" din cîteva clăi. După ce toate „fuioarele" au fost spălate urmează o altă operaţie: aranjarea în popi, cu vîrful în sus, pe mal. Stau astfel numai atît cît să se svînte, după care sînt transportate în gospodărie. Transportul se face cu carul sau în spinare[10]. „Fuioarele" sînt întinse la uscat pe lîngă garduri, acareturi etc. Sînt puse cu rădăcina în jos, vîrful rămînînd relativ strîns pentru a păstra diferenţa între „fuioare". Într-o jumătate de zi călduroasă cînepa se usucă pe o parte după care este întoarsă pe cealaltă parte şi cu vîrful în jos. Cînepa uscată trebuie strînsă pe soare puternic. „Fuioarele" sînt aşezate în *X* într-o grămadă potrivit de mare ca să poată fi dusă odată cu braţul. Locul ales pentru depozitare

[10] Pentru că „lucrul cînepii îi tare greu", copii nu sînt acceptaţi la spălat şi transportul cu spatele. La celelalte lucrări ajută şi ei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

trebuie să fie uscat, ferit de ploaie și rouă (șopru, șură, tîrnaț). Stă astfel pînă cînd femeia „își face rînd" să o meliţeze: în luna septembrie sau chiar octombrie.

Meliţatul (pl. LXXXIV/A—B)

În satele cercetate de noi am întîlnit meliţa mobilă în variantele: simplă (pl. LXXXV/A), pe două picioare cu tălpici, meliţa dublă („meliţoi") (pl. LXXXV/B) și meliţa triplă, aceasta din urmă realizată prin adăugarea unei meliţe simple la mijlocul meliţei duble și perpendiculară pe aceasta; meliţa triplă este rar folosită.

Uneltele și materialele folosite la meliţat sînt: meliţa, pociumbii, scîndura și „parul de bătut". Pociumbii sînt folosiţi pentru fixarea meliţei iar pe scîndură se va sprijini piciorul stîng al femeii care meliţează (pl. LXXXIV). Parul de bătut este un par decojit și foarte lucios ca să nu agaţe fibra de cînepă. În loc de par poate fi folosit sulul de la car, rezemat de gard, grajd, coteţ etc.

Dimineaţa, după ce s-a uscat roua, cînepa este scoasă la sorit, adică este întinsă pe lîngă garduri, pereţii casei etc., cu vîrful în jos (cotorul fiind mai gros, are nevoie de mai multă căldură pentru a se usca). Meliţatul începe în jurul orei 10 cînd soarele dogorește. Meliţatul are patru etape: *a) Zdrobitul.* Partea lemnoasă trebuie frîntă (zdrobită) cam din 10 în 10 cm avîndu-se grijă să nu se rupă și fibra. Se începe de la cotor: se trece cotorul peste meliţa închisă ţinînd fuiorul de vîrf cu mîna stîngă; cu dreapta se răsfiră tulpinele apoi se apasă cu podul palmei pînă se rupe puzderia. După fiecare rupere „fuiorul" este întors pe partea cealaltă și rupt iarăși astfel cu toate fibrele lemnoase să fie rupte complet. Această operaţie (ruperea pe partea cealaltă) se poate face și după ce „fuiorul" a fost rupt pe o parte pînă la vîrf. După ce puzderia a fost astfel ruptă, cu o mînă se prinde fuiorul de cotor, cu cealaltă de vîrf răsucindu-l de cîteva ori într-o parte apoi în cealaltă, se scutură „fuiorul" ţinîndu-l de vîrf ca să cadă o parte din puzderie. *b)* „Fuioarele" „rupte" sînt puse grămadă, în cruce, apoi fiecare „fuior" este *bătut de par:* „fuiorul" este ţinut de vîrf cu ambele mîini și bătut de par cu mișcări largi, ritmice, dintr-o parte în alta. La început trebuie izbit numai capătul „fuiorului" căci altfel fibra se rupe și cade odată cu puzderia. Mare parte a fragmentelor lemnoase mai mari sînt înlăturate acum și „fuiorul" va putea fi trecut prin meliţă cu mai multă ușurinţă. Pînă prin anii '60 se scoteau din „fuior" puzderiile mai lungi: cu ele se lua foc de la vatră sau sobă și se aprindea lampa. Pentru a scoate aceste puzderii, „fuiorul" trebuie rupt aproape de vîrf, scuturat cu cotorul în jos și puzderiile cad singure sau sînt scoase cu mîna. *c)* „Fuiorul" bătut este bun de meliţat. Se consideră că un „fuior" este bine meliţat cînd toată puzderia este zdrobită mărunt (cîţiva milimetri) și cînd în „fuior" n-a mai rămas decît puzderia lipită de fibre. Această puzderie foarte fină va fi înlăturată în operaţiile următoare.*d)* Ultima operaţie care se execută cu meliţa este *„trasul la meliţă"*. „Fuiorul" meliţat este tras prin meliţa închisă strîns apoi este scuturat de puzderie. Operaţia este continuată pînă ce din „fuior" curge foarte

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

puţină puzderie iar fibrele capătă un luciu şi o flexibilitate ce amintesc fuiorul propriu zis. Trasul se face în continuare la meliţat, dacă mai este timp cald, sau în altă zi, cînd „fuioarele" trebuie sorite din nou.

Zdrobitul, bătutul de par, meliţatul sînt operaţii consecutive în cazul în care o femeie lucrează singură. Dacă are ajutoare, una zdrobeşte, alta bate de par, pun la sorit apoi meliţează împreună. Bătutul de par îl fac uneori copii şi chiar bărbaţii.

Se meliţează în curte, cît mai departe de claia cu fîn şi de „grădinuţă". Se meliţează şi pe ulicioare, la marginea drumului mare chiar. Dacă locul permite, se adună mai multe femei să meliţeze împreună pentru că meliţatul este un bun prilej de glume, de informare reciprocă asupra diverselor aspecte ale vieţii satului etc.

Puzderia este aruncată în rîpile Văii, sînt duse la cîmp şi arse sau sînt păstrate pentru aţîţat focul.

„Fuioarele" meliţate sînt înmănunchiate în „legături" a cîte 30 de „fuioare". Pentru aceasta, cel mai lung şi mai subţire „fuior" este întins jos, pe el sînt puse celelalte 29 de „fuioare" răsucite şi îndoite la mijloc, toate aranjate în aceeaşi direcţie, ca să nu se încurce. Se înnoadă apoi capetele „fuiorului" întins jos, cu nod obişnuit, strîns peste celelalte „fuioare". Legătura este pusă „în cap" adică pe îndoituri iar vîrfurile „fuioarelor" sînt răsucite „pînă ce se prinde tătă scama". Astfel legate „fuioarele" nu se mai pot încurca. Într-o astfel de legătură intră ceea ce la cînepa culeasă este numită „claie" („popi"), adică 30 de „fuioare".

Legăturile sînt păstrate la loc uscat şi curat (şură, găbănaş), cît mai departe de locurile unde se face foc (casă, şopru).

Hecelatul (pl. LXXXVI/A)

„Hăcela" (pl. LXXXVI/B) este o unealtă făcută din lemn de fag şi are cca 80 cm lungime, 8—10 cm lăţime, 2 cm grosime. Partea superioară este uşor boltită la mijloc. Aici sînt fixaţi dinţii de oţel (5—6 cm înălţime) într-o placă rotundă din corn de vită. Acest disc de os este înconjurat de un cerc de fier pentru a-i da mai multă rezistenţă. Discul de os este fixat cu cuie de fier pe lemnul hecelii. Dinţii, înroşiţi în foc, sînt introduşi de jos în sus prin lemn şi prin os. Desimea dinţilor hecelii trebuie să fie „ca la furculiţă".

Hecela este legată de scaun cu fibre de cînepă, iar pe scaun se pune, dacă este nevoie, o piatră mai mare pentru a mări stabilitatea acestuia. Femeia se aşează pe un alt scaun, mai scund, aşa fel încît mîinile să-i fie la nivelul hecelii. Se lucrează numai la soare. Rădăcina „fuiorului" este înfăşurată de două-trei ori pe mîna stîngă ca să poată fi ţinută bine în pumn împiedicîndu-se astfel trecerea fibrei lungi la cîlţi. Cu dreapta se aruncă celălalt capăt pe dinţii hecelii şi se trage apoi cu ambele mîini. Mişcarea este repetată de 5—6 ori, eventual mai mult, pînă cînd fibrele rămîn curate şi lucioase şi cînd nimic din „fuior" nu mai rămîne în dinţii hecelii. Acum, capătului hecelat i se răsuceşte vîrful în jurul propriului ax realizîndu-se o „măciucă". Ţinînd în pumn această „măciucă" se hecelă şi celălalt capăt al „fuiorului" (rădăcinile", „cotorul") după care se

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

face și aici o „măciucă“ (pl. LXXXVII/A). „Fuioarele hecelate sînt înmănunchiate în legături: se desface o măciucă a unui „fuior“, se despart fibrele în două părți egale și se întinde „fuiorul“ jos, pe el se așează celelalte 29 de „fuioare“ și se înnoadă capetele fuiorului folosit ca legătoare. Legătura de „fuior“ hecelat este depozitată la loc uscat și ferit de foc. Hecelatul durează cam o jumătate din timpul de meliţat.

Resturile de la hecelat — cîlții — formează o categorie aparte de fibre; cîlții proveniți din rădăcină sînt puși separat de cei proveniți din „vîrvări“.

Perietul

Această operație urmează hecelatului. Peria se aseamănă cu hecela dar are dinții mai deși și mai subțiri. Peria este fixată pe un scaun în același mod cu hecela. Se desface o măciucă a „fuiorului“ hecelat (de obicei „cotorul“, „rădăcina“ mai întîi), se scutură pentru a răsfira fibrele, cealaltă măciucă este ținută în pumnul stîng, cu dreapta „se aruncă“ fuiorul“ peste perie apoi fibrele sînt trase printre dinții periei. Dacă „fuioarele“ sînt prea mici sau „se duce cînepa la perie“ (în cazul cînepii „slabe“, „pălită de roade“, bătută de ghiață etc.), se unesc cîte două „fuioare“ într-unul. Rădăcina „perietă“ este înfășurată măciucă apoi sînt periate „vîrvările“ și răsucite într-o măciucă. Fibrele de cînepă rezultate după periat sînt *fuiorul* propriu-zis, cea mai bună calitate de fibre[11]. Fuioarele periate sînt înmănunchiate în legături de cîte 30 de fuioare procedîndu-se cum s-a arătat mai sus. Cîlții rămași de la periat se numesc „pacesi“; sînt puși separat, după cum au provenit din „vîrvări“ sau „rădăcini“[12].

Fuiorul este păstrat în casă la loc uscat, în canapeu într-un sac, față de pernă etc. Notăm că pînă prin anii '50, fuiorul periat încă mai era împletit: numai la rădăcină se făcea măciucă iar restul era împletit în trei. Era păstrat în casă, pe rudă.

Fuiorul era „măsurat“ cel mai adesea în greutate, cu kilogramul și mai rar cu legătura. O gospodină („găzdoaie“) poate avea de la 3 pînă la 20 kg de fuior, deci cam tot atîtea legături (o legătură fiind echivalentă cu un kilogram).

Pieptănatul

Numai cîlții sînt pieptănați. Se lucrează cu doi piepteni (pl. LXXXVII/B). Dinții pieptenilor sînt din oțel, lungi de 12—13 cm, fixați

---

[11] Ceea ce la meliţat, tras și hecelat este denumit „fuior“ desemnează încă mănunchiul de tulpini din care s-au obținut respectivele fibre. Acest „fuior“ nu poate fi încă tors pentru că nu este destul de „curățat“. Abia după periet fuiorul este bun de tors.

[12] Sînt două categorii de cîlți: cei obținuți la hecelat (fibrele ce rămîn în hecelă) și cei obținuți la periat. Fiecare categorie de cîlți este pieptănată separat; mai mult, se piaptănă separat, în cadrul fiecărei categorii, cîlții proveniți din „rădăcină“ de cei proveniți din „vîrvări“.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ca şi cei ai hecelii şi periei. Sînt plasaţi în două rînduri de cîte şase dinţi (cel mai adesea). Pieptenii nu sînt identici: *„piaptănul de mîna stîngă“* are mînerul mai gros şi este mai greu decît *„piaptănul de mîna dreaptă“*. „Piaptănul de mîna stîngă“ este ţinut pe genunchi în prima parte a pieptănatului. „Piaptănul de mîna dreaptă“ este mai uşor, cu el se vor trage cîlţii din piaptănul mai greu. Acest piaptăn are uneori „sunătoare“ (două inele mobile din sîrmă) care acompaniază cu clinchetul lor mişcările lucrătoarei. Se lucrează şi cu piepteni identici.

Cînd „piaptănul de mîna dreaptă“ trece uşor prin fibrele din piaptănul mai greu, femeia începe să smulgă „pale“ din fiecare piaptăn, pe rînd, pînă cînd fibrele rămase în piaptăn nu se mai smulg uşor. Tot ce a fost smult dintr-un piaptăn se chiamă „pală“ şi însumă toate „palele“ mai mici smulse din acel piaptăn.

„Palele“ sînt aşezate într-o coşarcă şi, pentru a nu se încurca, sînt suprapuse numai pe jumătate din lăţimea lor. Fibrele rămase în piepteni sînt repieptănate smulgîndu-se o nouă categorie de fibre. Fibrele ce rămîn în piepteni după această a doua smulgere se numesc „buci“. „Palele“ rezultate dintr-o legătură şi jumătate de „fuioare“ sînt „învelite“ caier (separat, după cum au provenit din prima, respectiv a doua smulgere). Din prima pieptănare şi smulgere se obţine „urzeala“ iar din a doua, „bătătura“. Dăm mai jos un tabel cu categoriile de fibre ce se obţin din cîlţi:

Din cîlţii de la hecelat		Din cîlţii de la periat („páceşi“)	
Din „rădăcină“	Din „vîrvări“	Din „rădăcină“	Din „vîrvări“
(din prima pieptănare şi smulgere)		(o singură pieptănare şi smulgere)	
„urzală bună“	„urzală ră“	„urzală de páceşi“	„bătătură de páceşi“
(a doua pieptănare şi smulgere)			
„bătătură bună“	„bătătură ră“		
(rămîn în piepteni după primele două operaţii)		Firele ce rămîn în dinţii pieptenilor se cheamă „bucşori“ şi sînt puşi împreună cei proveniţi din rădăcină cu cei proveniţi din „vîrvări“.	
„buci buni“	„buci răi“		

Fiecare categorie de „buci“ se scarmănă (ca lîna) separat, se toarce separat, obţinîndu-şi trei calităţi de fibre (respectiv, fire), cea mai slabă din „bucşori“.

Deci, în urma acestor operaţii de prelucrare se obţin *10 calităţi de fibre,* respectiv *10 calităţi de fire: fuiorul,* obţinut primul, la periat şi *9 din cîlţi,* la pieptănat. În combinaţii diverse, firele obţinute astfel vor fi folosite la realizarea unor calităţi diferite de pînză, după cum o cereau nevoile vieţii tradiţionale ţărăneşti.

Caierele rezultate din fiecare categorie de fibre sînt păstrate în loc curat şi ferit de foc: pe o poliţă în găbănaş, în cămară sau în „canapeu“.

Aceste lucrări — hecelat, periat, pieptănat — se fac pînă toamna tîrziu cînd dă frigul şi nu se mai poate lucra afară.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Torsul cînepii

Torsul cînepii începe de prin luna octombrie și durează pînă prin februarie—martie. Cel mai mult se toarce în decembrie—ianuarie. În orice caz, pînă la Paști cînepa trebuie să fie toarsă. În zilele de iarnă torsul începe de pe la 6—7 seara și ține 12—1 din noapte. Se toarce de obicei acasă, individual sau în grupuri.

Și torsul își are regulile lui: femeile mature fac partea mai pretențioasă a lucrului și încep cu urzeala; fetele torc „bucii" și bătătura. Tot femeile mature torc și fuiorul pentru că această operațiune cere multă experiență și răbdare. O altă activitate migăloasă este și torsul „spegmei." Aceasta se toarce din cîteva fuioare alese anume încă de la periat, cu firul mai lung, mai neted și mai curat. Spegma este un tort de foarte bună calitate, pe care nici moliile nu-l distrug. Are firul deosebit de rezistent și foarte subțire. Spegma este folosită la cusut, pentru îmbinarea diferitelor piese textile.

Uneltele necesare torsului sînt furca[13] și fusul. În satele cercetate de noi se toarce cu furca în brîu. Cam pînă la primul război mondial se mai obișnuia fixarea furcii în grinda casei. Înainte de a lega caierul la furcă acesta este învelit într-o „năfrămuță" sau năframă (unele femei îl învelesc mai întîi într-un ziar și apoi în năframă). „Ața" cu care este legat caierul la furcă este simplă, împletită din lînă albă sau neagră la furca femeilor mature. Fetele au drept ață o „baieră" din fire de lînă colorate și împletite în patru. „Scaunul de șezătoare" este scund și cu spătar ca să se poată ședea cît mai comod și pentru ca fusul să se poată sprijini mai lesne pe podea. Furca este ținută între genunchi sau cu piciorul pe „tălpig". Unele furci sînt fixate în partea de jos într-un scăunel pe care se sprijină ambele picioare. Vîrful ascuțit al fusului este ținut între degetele mîinii drepte (mare, arătător și mijlociu) și este răsucit în „gura caierului" (partea inferioară, liberă a caierului) pînă ce se prind de el fibre de cînepă. Cu degetele mîinii stîngi se potrivește mereu firul trăgîndu-l din caier iar cu dreapta se imprimă fusului o mișcare de rotație în jurul propriului său ax și depărtînd mîna lateral.

Cantitatea de tort ce se poate realiza într-o seară depinde de îndemînarea femeii, de durata activității, așa încît într-o seară pot fi toarse între două și patru fuse de fuior; urzeală sau bătătură se poate toarce mai mult, fiind materiale mai puțin pretențioase. Din două fuse și jumătate de fuior rezultă „un cot" la rășchiat. Pentru un cot de tort mai gros — urzeală, bătătură — trebuie 3—$3^1/_2$ fuse.

---

[13] Considerăm că din tipul primar — simpla creangă de copac de care era fixat caierul — s-au dezvoltat trei variante de furci de tors; *a)* furca de tors *rotundă*, *b)* furca de tors *cu fețe cioplite*, *c)* furca de tors cu *bulb*. Ar mai putea fi folosit criteriul funcțional (eventual, cele două criterii combinate) dat fiind faptul că unele furci erau folosite fixate în brîu, altele erau ținute între genunchi, altele aveau „tălpig", altele „scăunel".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

V. Prelucrarea firelor

Răşchiatul (pl. LXXXVIII/A)

De pe fus tortul este trecut pe răşchitor, de obicei a doua zi dimineaţa. Răşchiatul îl fac şi copii mai măricei, uneori chiar şi bărbaţii.

Pînă în preajma primului război mondial răşchitoarele erau făcute din lemn de alun, necojit, cît mai drept. La un capăt i se lasă două „coarne" iar la celălalt capăt-retezat drept se fixează cu cuie o bucată de lemn, în acelaşi plan cu „coarnele". După al doilea război mondial, răşchitoarele din leaţ de brad înlocuiesc rapid răşchitoarele din lemn „rotund ca din pădure".

Răşchitoarele sînt de două feluri: „răşchitorul mare", pe care este răşchiat orice tort folosit mai apoi ca urzeală sau bătătură şi „răşchitorul mic", folosit la răşchiatul spegmei şi al lînii.

Răşchitorul mare are 13 palme, adică aporixamtiv 260 cm[14]. Răşchitorul mic are 3 palme şi jumătate — patru palme, adică 70—80 cm. El este folosit din ce în ce mai rar pentru cînepă. Înainte de 1918 era mult folosit pentru că spegma era aţa de cusut obişnuită în casa ţărănească. Apoi au apărut maşinile de cusut, „aţa de maşină" a devenit un produs de uz curent, aşa încît spegma s-a folosit tot mai puţin. Spegma trebuie răşchiată pentru că altfel, după fiert, tortul se încurcă la depănat. Unele femei nu o răşchiau pe răşchitor ci realizau sculul pe capătul mesei sau, şi mai simplu, folosind talpa piciorului întins şi palma stîngă. Răşchitorul mic este ţinut în mîna stîngă şi este mişcat potrivit pentru ca firul de pe fusul din dreapta să poată fi trecut pe el.

Pentru a răşchia pe răşchitorul mare, acesta este pus pe masă, în dreapta se ţine fusul, cu stînga firul este trecut pe răşchitor; piciorul drept stă nemişcat în timp ce stîngul face cîte un pas înainte şi înapoi. Pe un răşhitor se răşchiază (se „răşchie") atîtea fire pînă ce împlineşte o „jîrébge" (jirebie)[15].

Dacă nu se răşchiază corect, adică nu se respectă riguros ordinea trecerii firelor pe după coarne şi cruce, se produc „crîmbgiţe". Aceste fire „nerostuite" atîrnă după ce jirebia este luată de pe răşchitor. Ele nu sînt înlăturate ci lăsate pe jirebie iar la depănat vîrtelniţa trebuie să fie învîrtită înapoi pînă ce se termină „crîmbgiţa".

Pe cît de greu pe atît de „neplătit" era lucrul cînepii: în 1960, la Şerbeni, cotul tors şi răşchiat era plătit cu numai 2 lei, adică 20 lei pentru o jirebie căci o jirebie are 10 coţi. „Dacă făcé un cot pe sară, era voinică!" *(Grama Areta, Şerbeni).* Nu prea se torcea „pe bani" pentru că fie-

---

[14] Palma se măsoară de la vîrful degetului mare, în cruciş peste palmă, pînă la vîrful degetului mic. O palmă are cca 20 cm.

[15] O „jîrebge" are 20 de „jîrebgiuţi" iar o „jîrebgiuţă" are 10 „numărături", o „numărătură" avînd 3 fire. Termenul *jîrebge* se foloseşte numai cu referire la tortul răşchiat. După această operaţie, pentru urzit şi ţesut, unităţile de măsură vor fi „jîrebgiuţa" şi respectiv „cotul". Cînd tortul „se preface în jîrebgiuţ ş-în coţ" se numără numai o pătrare a răşchitorului. Deci un cot de pe răşchitor are 60 de fire × 4 (pătrările) = 240 fire × 4 coţi (lungimea răşchitorului) = 960 coţi (cca 600 m).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

care familie își torcea singură cînepa și pentru că nu se prea îndemna femeia să toarcă o jirebie pentru 20 lei. Pe de altă parte, exista reținere și din partea celei care ar fi avut nevoie să-i toarcă cineva: se întîmpla ca cele ce torceau pe bani să taie (să „cionte") din rășchitor o palmă sau chiar două pentru a scurta astfel lungimea jirebiei. Un asemenea rășchitor se numește „rășchitor ciontat".

Cînd femeia crede că a împlinit o jirebie face numărătoarea firelor pentru a calcula numărul jirebiuțelor și al coților (firele „să prefac în jîrebgiuț ș-în coț"). Pentru a nu fi nevoită să reia mereu numărătoarea, trece un fir de ață printre jirebiuțele numărate. Dacă este cazul, va mai rășchia pînă ce împlinește o jirebie.

După ce s-au rășchiat cei 10 coți urmează ca jirebia să fie luată de pe rășchitor. Această operație trebuie făcută respectînd cu strictețe următoarele etape: *1)* Se leagă capătul firului (firul care „o slujît", adică firul trecut de pe fus pe rășchitor) de cîteva fire ale „pătrarei" pe care se află; *2)* Se leagă rostul: se leagă împreună pătrarele *A* și *B* (v. pl. LXXXVIII A), cît mai aproape de rost. Legătura trebuie să fie suficient de lejeră pentru a putea fi trasă mai apoi chiar la rost; O femeie ia de pe brațul *3* pătrarele *A* și *B* iar alta pătrarele *C* și *D* de pe brațul *4*. Fiecare femeie petrece pe după gît pătrarele respective întinzînd bine jirebia. Femeile se apropie una de alta, leagă pătrarele *A* și *C* împreună. Procedează la fel și cu pătrarele *B* și *D*. S-a realizat astfel un scul ale cărui capete femeile le țin în mîini; *5)* Acum se aduce la „rost" sfoara cu care se legaseră la început pătrarele *A* și *B; 6)* La un capăt al sculului astfel realizat se leagă cu o sfoară, separat, o pătrare, apoi, cu capetele aceleiași sfori se leagă și pătrarea alăturată ei (de exemplu, *A* și *D); 7)* La celălalt capăt al sculului se leagă împreună două pătrări (de exemplu, *B* și *C)*. Această a treia legare are numai menirea de a împiedica firele să se răsfire și să se încurce. Ea poate chiar lipsi căci la depănat jirebia poate fi ordonată fără prea mare efort dacă are primele două legături; *8)* Jirebia „se poartă prin mînă" ca să se întindă bine firele; *9)* Cu o mînă introdusă într-o buclă a sculului se răsucește de cîteva ori jirebia, apoi cealaltă buclă este introdusă în prima și se trage puțin în afară. Astfel răsucită jirebia este păstrată pe rudă, cu buclele spre perete și cu partea împletită la vedere.

Ruda pentru jirebi era plasată de obicei deasupra patului pentru a exclude posibilitatea de a încurca sau rupe firele (cu furca de tors, spre exemplu). Ruda mai putea fi plasată după ușă unde femeile nu torceau niciodată din cauza frigului.

Fiertul jirebiilor

Pentru îmbunătățirea calităților firului, jirebiile trebuie fierte. Pentru fiertul jirebiilor sînt necesare: cadă, ceaun, oală, cenușă, lemne și corlon. Jirebiile sînt fierte iarna, mai ales în luna februarie. Nu pot fi fierte toate deodată și lucrarea este eșalonată pe măsură ce sînt realizate jirebiile.

Cada era cumpărată din tîrg de la Reghin sau de la moții care cutreierau satele cu ciubere, căzi, cofe ș. a. O cadă obișnuită are înălțimea de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cca 1 m, diametrul superior de 70—80 cm iar diametrul inferior de 50—60 cm. Cada de fiert jirebii (şi haine) este de o construcţie aparte. Are o doagă mai groasă, de cca 15 cm, din lemn de stejar, găurită de-a lungul. Această gaură se numeşte „gîrlici". Gîrliciul se subţiază brusc la cca 10—15 cm de fundul căzii. În el se introduce „bota di la cadă" — un băţ rotund din lemn de brad, avînd o măciucă alungită la capătul superior. La capătul inferior bota se subţiază pe măsura gîrliciului astfel încît îl poate închide etanş împiedicînd scurgerea leşiei din cadă[16].

Pentru a evita ca gîrliciul să se înfunde, deasupra lui trebuie pus un „hîrb" (ciob) de lut sau de porţelan, cu marginea rezemată de botă sau gătej aşa fel încît să permită scurgerea nestingherită a leşiei. Dacă gîrliciul se înfundă, totul trebuie luat de la început: aşezatul jirebiilor (sau hainelor) în cadă, fiertul leşiei etc.

Cracul (pl. LXXXVIII/B) este un suport de lemn pe care se pune cada. Trebuie să fie suficient de înalt ca să încapă sub el „ceria" (sau o oală). „Ceria" are aproximativ volumul unei găleţi: 10 litri.

Ceaunul este din tuci, cumpărat de la Reghin sau de la Chisîiş (Mătrici). Are un volum de cca trei găleţi.

Oala cu care se ia leşia din ceaun şi se toarnă în cadă este cumpărată anume sau „luată din casă". Folosită cu această ocazie, oala se „spurcă", adică nu mai poate fi folosită la bucătărie. Erau folosite oale de Corund pentru că erau mai ieftine (erau nesmălţuite).

Cenuşa provenită din lemn de stejar sau de coceni nu era bună la fiertul jirebiilor şi a hainelor pentru că „taie tortul". Alte restricţii cu privire la esenţa lemnului din care trebuie obţinută cenuşa nu se cunosc. Cenuşa trebuia cernută cu ciurul (cel folosit la alesul grîului îmblătit cu îmblăciul sau la alesul seminţei de cînepă). Cernutul trebuie făcut cu multă atenţie ca să nu rămînă cărbuni în cenuşă căci ar înnegri tortul. La fiertul hainelor cenuşa nu trebuia cernută pentru că aici se foloseşte „cenuşarul", care va reţine impurităţile.

„Cenuşarul" este o ţesătură rară din cînepă de calitate inferioară: urzeală rea, bătătură din buci răi. El este ţesut anume în acest scop şi este mare cît o faţă de masă.

Lemne pentru încălzitul leşiei: vreascuri, esenţe moi, strujeni, puzderii.

„Corlonul" (pl. LXXXIX/A) se face din cărămidă şi piatră: baza se face din piatră iar restul din cărămidă arsă (se crede că este mai rezistentă la leşie şi foc; se poate construi mai uşor cu ea). În fundul „corlonului" se pune un „prag" (o piatră) de cca 4 degete înălţime pe care se va sprijini un capăt al lemnelor. În felul acesta „corlonul" va avea „ţug"

---

[16] Bota poate fi înlocuită cu un cocean dar în acest caz devine indispensabil un „pcişălău" (un beţişor învelit în cîrpă). Beţişorul („gătejul") este proptit cu capetele în doage aşa fel încît să nu poată ajunge în dreptul găurii şi s-o înfunde. Capetele libere ale cîrpei sînt scoase prin „gîrlici". Fără „pcişălău" nu te poţi folosi de cocean: cînd trebuie să se dea drumul leşiei, coceanu este mişcat uşor pînă cînd leşia începe să curgă, capetele cîrpei sînt întinse într-o parte, leşia curge pe cîrpă şi nu opăreşte mîna. Cîrpa mai are rolul de a mări aderenţa coceanului la pereţii găurii aşa încît leşia nu poate împinge afară coceanul.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(tiraj). Vatra „corlonului" se face din pămînt și piatră bătute bine, după care se lipește cu lut. Cele mai în vîrstă informatoare își amintesc că, „mai demult (înainte de 1900) vatra se împrejmuia cu lemn". Nu pot însă preciza dacă este vorba de o îngrăditură sau de bucăți de lemn așezate de jurîmprejur și nici nu pot preciza rostul acestei „îngrădituri". „Corlonul" se face de obicei sub un șopru. Nu întotdeauna „corlonul" are vatră.

„Corlonul" poate avea diverse întrebuințări: la fiert jirebii, haine, hrană pentru porci, pentru fiert „silvoi" (magiun de prune). Ceaunul poate să fie zidit în „corlon" sau poate atîrna deasupra focului, agățat de „crăcăni" (ramuri de copac).

Pentru fiertul jirebiilor, cenușa trebuie opărită obținîndu-se „leșîioara". Jirebia este desfăcută „de cum o fost sucită", „de vine numa-n două, cum a fost pe rășchitori" și, prinzînd-o din dreptul ației care leagă rostul, o „zoleşti" în „ceria" de pe vatră, de mai multe ori, după care jirebia este stoarsă și scuturată și așezată în cadă. Peste ea se presară cenușă cernută. Cenușa trebuie să acopere în mod uniform jirebia pentru că altfel rămîne pătată. Se lucrează cu mîna neprotejată. După ce cada a fost umplută cu jirebii, peste ele se aștern cîteva rufe mărunte și se pune cenușarul. În cenușar se pune cenușă necernută, mai „pospoietă", căci lasă apa să treacă mai ușor[17]. Se pune cca o „litră" de cenușă.

Focul este aprins „de cînd ai opărit cenușa" (cînd s-a pregătit leșioara). Cînd apa din ceaun clocotește, se mai adaugă „v-un pumn de cenușă ca să fie mai tare leșîia". Cu oala se ia leșia fiartă și se toarnă în cadă, roată de jur-împrejur. După ce toată leșia din ceaun a fost turnată în cadă, se fierbe altă leșie care la rîndul ei este turnată în cadă continuîndu-se astfel pînă se umple cada. Leșia din cadă trebuie menținută mereu fierbinte. Pentru aceasta, leșia din cadă „se sloboade de desupt" cu ajutorul botei sau coceanului într-o cerie (oală sau găleată) și se toarnă în ceaun, se fierbe și se toarnă apoi în cadă. Această operație trebuie repetată pînă ce leșia „slobozită de dedesupt" este la fel de fierbinte ca leșia de deasupra (sînt necesare cam 10—12 „ceaune"). Apoi, cada stă astfel o jumătate de noapte. Pe la 11—12 din noapte se dă drumul leșiei (o parte este păstrată pentru fiertul rufelor, iar restul este aruncată).

Spălatul jirebiilor

„Dimineața pui cada pe săniuță și hai la prăduf!" *(Grama Areta,* Șerbeni).

Dacă nu este zăpadă, jirebiile sînt duse cu coșarca. În prealabil s-au dus acolo scaunul și maiul. Scaunul este așezat pe ghiață, lîngă „prăduf" sau în pietriș lîngă baltă, în amonte ca „să ai tot apă curată la spălat". Din cînd în cînd, femeia își încălzește mîinile în apa pe care copii o aduc de acasă. Este cunoscut și procedeul de a încălzi apa cu ajutorul unor pietre încinse în foc: se așterne un rînd de paie pe fundul vasului (un ciubăraș), se introduce piatra încinsă apoi se așterne un alt rînd de

[17] Cenușa cernută se lipește de cenușar și nu mai lasă apa să treacă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

paie şi se toarnă apă. Din cînd în cînd, pietrele răcite sînt înlocuite cu altele fierbinţi pe care le aduc copii.

Jirebiile se spală astfel: mai întîi jirebia este scuturată de cenuşă apoi este „stropolită" în baltă şi aşezată în lung pe tăblia scaunului. În timp ce este bătută cu maiul ea trebuie răsucită treptat, de la stînga la dreapta, pentru a nu se împrăştia firele de tort şi pentru ca efectul loviturii să se concentreze în locul dorit. După ce a fost bătută de la un capăt la altul, jirebia trebuie clătită şi, fără a mai fi stoarsă, bătută cu maiul ş.a.m.d. Se consideră că este bine spălată cînd, la clătit, apa iese curată.

Jirebia spălată este pusă pe cenuşarul împăturit în patru (cenuşarul a fost spălat primul). Cînd se adună „de-o dusătură în spinare", „omu'" (adică, femeia) le duce acasă. Dacă este frig şi jirebiile pot îngheţa pînă ce se termină spălatul, ele sînt depozitate în tindă pe o covată întoarsă cu fundul în sus ca să se mai scurgă de apă. Jirebiile spălate şi svîntate sînt apoi puse pe prepeleci, pe rude sau pe gard ca să îngheţe „tun" şi „să le albească gerul". După ce s-au uscat, ele sînt aranjate pe ruda din casă şi nu sînt coborîte decît pe la sfîrşitul lui februarie cînd începe depănatul.

Vopsitul cînepii

Cînepa este arareori vopsită, de obicei în trei culori: *galben păpos, galben roşcat* şi *negru*. Galbenul păpos este obţinut din scoarţă de măr dulce. După ce a fost înmuiată o jumătate de zi în apă, scoarţa este fiartă pînă ce apa devine galbenă. Acum se adaugă piatră acră şi se fierb împreună. Cînd apa clocoteşte este introdus tortul. Culoarea nu este rezistentă de aceea este mai rar folosită. Tortul vopsit galben păpos este folosit la învrîstat lipideele de pat sau cele alese. *Galbenul roşcat („roşietic")* este obţinut astfel: în leşie se topeşte „călican" (calaican), în această soluţie tortul este frecat în pumni pînă ce se înverzeşte bine, apoi este fiert în această soluţie. Se mai procedează şi altfel: tortul nu mai este fiert ci învelit într-o cîrpă şi introdus în cuptor imediat după ce s-a scos pîinea sau este introdus în cenuşa fierbinte din „corlon". Culoarea este rezistentă la spălat şi lumină. Tortul vopsit galben-roşiatic este folosit la învrîstat saci, ştergare, ca băteală la lipideele alese sau la cele ţesute „în iţuci". *Negrul* este obţinut astfel: într-un ceaun se fierbe scoarţă de arin, cît cuprinde apa. După ce scoarţa a fiert în mai multe clocote, „zama" este strecurată printr-o coşarcă. Într-un alt vas se topeşte calaican în „zamă de arin", cam 250 gr de calaican la 2 găleţi de zeamă. Soluţia de calaican este turnată în ceaun şi amestecul este iarăşi fiert. Cînd amestecul fierbe este introdus şi tortul fierbîndu-se cîtva timp împreună după care focul este lăsat să se stingă iar tortul din ceaun este acoperit cu coaja de arin fiartă. După ce soluţia s-a răcit, tortul este scos, uscat şi apoi clătit în mai multe ape. Culoarea este rezistentă. Tortul vopsit negru („tort cernit") este folosit ca urzeală la lipideele alese, pentru cusut (spegma, mai ales); ca băteală la lipideele ţesute „cu lopăţica" pentru a despărţi rîndurile de „boloboci".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Firele de cînepă vopsite sînt mai întîi lăsate să se usuce, apoi spălate în mai multe ape pentru a elimina vopseaua superficial fixată.

Depănatul. Vîrtelnița

În satele cercetate am întîlnit două tipuri de vîrtelniță: *a)* orizontală (suportul sculului se mișcă în plan orizontal) și *b)* verticală (pl. LXXXIX/B), numită și „vîrtelniță peste cap" (suportul sculului se mișcă în plan vertical); aceasta este mai rar întîlnită. Vîrtelnița orizontală are mai multe variante:

— *vîrtelnița pe butuc.* Părți componente: două „lopățele", un „fus", patru „raze". Fusul este scurt și fixat într-un butuc masiv. În timpul depănatului este așezată pe masă.

— *vîrtelnița cu crac:* fusul este fixat într-un crac natural de lemn. Ea poate fi scundă sau înaltă. Din această formă credem că a evoluat *vîrtelnița cu „fus cu cruce"*. Are aceleași părți componente ca vîrtelnița cu butuc, fusul este însă mai lung (cca. 1 m) fixat în partea de jos într-o „cruce" formată din două bucăți de lemn. Este plasată în mijlocul casei. Înălțimea fusului permite lopățelelor să treacă peste masă și pat.

La capetele fiecărei lopățele sînt patru găuri în care sînt introduse razele (suport pentru tort); cu ajutorul lor, jirebia poate fi întinsă optim. Lopățelele sînt astfel dimensionate încît dublul distanței dintre două raze alăturate să fie egal cu lungimea rășchitorului (4 coți). Circumferința vîrtelniței trebuie să fie deci de 8 coți pentru că, atunci cînd a fost luată de pe rășchitor, jirebia a fost „despărțită în două". Jirebia este împărțită pe cele două ieșinduri ale razelor, începînd din dreptul ației care leagă rostul. După ce jirebia este suficient de întinsă (prin mutarea potrivită a razelor în găuri), se dezleagă rostul, se ia firul de deasupra din rost și „mergi pe el pînă dai de capăt". Ața rostului nu se scoate pentru că atunci cînd se rup sau se încurcă firele, numai de aici, de la rost, se mai descurcă (de aici și expresia „a-i da de rost", „a-i da de capăt"). Depănatul constă în a lua invers firele „de cum o fost rășchiete". Tortul se deapănă trecînd firul printr-un petec de pănură: firul devine mai lucios, se întinde și se subțiază. Acest petec de pănură mai are și rostul de a proteja încheieturile falangelor pe care firul de tort le poate „tăia" pînă la sînge.

De pe o jirebie rezultă 2—3 gheme, după cît este de subțire sau gros tortul. Toate aceste gheme sînt legate împreună trecînd ața (cu care fusese legat rostul) pe după a „vrîstă" a ghemului și sînt agățate de rudă.

Se deapănă pe coceni, hîrtie, cutii de chibrituri, cîrpe etc. Notăm obiceiul ca mai ales spegma să fie depănată pe un „gîrlan" uscat de gîscă. În el se pun cîteva boabe de porumb care izbindu-se de pereții lui, dau un sunet specific în timpul depănatului sau, mai tîrziu, în timpul folosirii lui.

La depănat ajută toți membrii familiei.

Urzitul

Tortul suferă o nouă prelucrare: parte este urzit, parte este — în timpul țesutului — „bătut" (folosit ca bătează).

Dispozitivul cu și pe care se urzește se numește „urzari". Urzarul este făcut din lemn de fag. Se confecționează mai întîi policioarele și lopățelele apoi „fusul" (axul). Înălțimea lopățelelor este astfel aleasă încît

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

să încapă cam pînă la 15 razi — deci să se poată urzi cca 60 de coţi, întrucît distanţa dintre două lopăţele alăturate este egală cu un cot („un raz"). În timpul lucrului, urzarul este fixat în două puncte: în grindă şi în podea. În grindă este fixat fie direct, într-o scobitură practicată în grindă, fie într-un dispozitiv special numit „pipă" (pl. XC/A). Pipa este confecţionată din lemn de „salcă", plop sau fag. Ea este folosită cam din prima jumătate a secolului al XIX-lea cînd casele devin mai spaţioase şi cu plafon mai înalt. Urzarul însă rămîne la dimensiunile tradiţionale şi pipa devine necesară, lungimea ei fiind în funcţie de diferenţa dintre înălţimea fusului urzarului şi înălţimea la care sînt plasate grinzile. Capătul de jos al urzarului este plasat pe o scîndurică ce are de asemenea a scobitură[18]. Se face „proba" dacă urzarul „merge drept" după care se bat pene între scîndură şi pardoseală pentru a fixa urzarul în poziţia optimă. În repaus, braţele urzarului sînt strînse formînd două dreptunghiuri aproape suprapuse şi sînt legate cu o sfoară în această poziţie. Urzarul este păstrat în loc ferit de umezeală, în tîrnaţ, în şopru sau atîrnat sub streaşina casei.

Urzarul bun trebuie să fie „cot la cot" (sau „cot la raz") adică să aibă „razul" egal cu un cot (62—65 cm). Totuşi, întrucît mărimea cotului variază în funcţie de lungimea mîinii celei ce măsoară[19], şi „razul" urzarelor poate fi diferit. Nu fiecare gospodină are urzar, iar cînd împrumută urzarul ea se interesează de mărimea urzarului respectiv pentru a şti dacă este mai mare sau mai mic decît „cot la cot" şi să-şi poată calcula cît trebuie să urzească pe acel urzar încît să-i iasă pînza de lungimea ce şi-a propus să o ţeasă[20].

Se poate urzi cu un fir, cu două, cu trei sau mai multe fire. De obicei se urzeşte cu două fire deodată, de pe două gheme. Ca un caz aparte amintim situaţia în care mai multe femei se întovărăşesc la urzit: dacă femeia are atît de puţin de urzit încît nu rentează să pună singură pe război, urzeşte împreună cu o altă femeie (sau cu mai multe) şi astfel teara va fi mai lungă, se face economie de tort pentru că rămîn numai un rînd de „urioci". Fiecare femeie îşi pune semn pînă unde a urzit ea. Semnele se pun fie cu cărbune fie cu creion colorat sau se leagă un arnici.

---

[18] Scîndurica protejează pardoseala de lut, altfel fusul urzarului „strîcă faţa căsî".

[19] Cotul se măsoară de la cotul mîinii (stînga, de obicei) pînă la vîrful degetului mijlociu şi de aici, peste palmă, pînă la încheietura mîinii. Un procedeu interesant am întîlnit în judeţul Mehedinţi, com. Prunişor: în vreme ce recita: „Ce sînt eu? — Cot sînt eu. — Cin' te-a făcut? — Croitorul. — Da cu ce? — Cu toporul. — Pentru ce? — Pentru croit.", la fiecare întrebare şi fiecare răspuns, informatoarea cuprindea în pumn băţul alternînd mereu mîinile. Mai multe măsurători au dat cotului astfel măsurat, o lungime cuprinsă între 60 şi 65 cm (inf. Burileanu I. Georgeta, n. 1939, satul Cerveniţa, nr. 145).

[20] Un cot răşchiat dă cu aproximaţie un cot la urzit pentru spata de 10 jirebiuţe şi jumătate — 11 jirebiuţe. Cu cît spata ce se va folosi este mai mică, cu atît numărul de razi ce se pot urzi creşte: pentru spata de 8 se obţin 10 razi pe urzar din 8 coţi de pe răşchitor; pentru spata de 9, 10 coţi de pe răşchitor dau 12 razi pe urzar (se dau două fire într-un dinte al spetei în toate aceste cazuri). Dacă se urzeşte pentru „pînza mestecată" (v. *infra*, 22), atunci dintr-o jirebie nu se obţin 10 coţi ci 20 căci se urzeşte jumătate cînepă şi jumătate bumbac.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dacă trebuie urzit ceva mai mult decît coți întregi, atunci este folosit cuiul de pe lopățica de jos, fixat într-una din găuri. În cazul acesta se spune că se urzește „pe după cui". Dacă se urzesc coți întregi, firele trebuie date pe după locul unde se îmbină policioarele cu lopățica.

Se poate urzi cu două rosturi: unul jos (la cui) și unul sus (la lingură). În cazul acesta, principal este rostul de jos (în el vor fi introduși fușteii). Rostul de la lingură „se nimicește" la învelitul tearei pe sulul dinapoi; el are doar menirea de a ușura răsfirarea firelor pe sul (în acest rost este introdusă o „vergé", pe ea sînt răsfirate firele și de aici pe sul). Urzitul cu două rosturi este folosit rar în satele cercetate de noi. Se pare însă că într-o vreme mai veche era mai des folosit pentru că mai multe informatoare își amintesc că „mai demult bătrînele urzau mult și cu două rosturi". Probabil, lungimea mai mare a războiului de țesut făcea necesar cel de al doilea rost.

Urzitul implică două feluri de numărători: număratul razilor (adică se stabilește lungimea viitoarei țesături) și număratul jirebiuțelor (adică se stabilește lățimea viitoarei țesături). Razii sînt numărați o singură dată, la început, cînd se duce primul fir pînă la razul unde va fi legată lingura. Jirebiuțele sînt numărate spre sfîrșitul urzitului: un fir de ață este introdus printre jirebiuțe evitîndu-se astfel reluarea de mai multe ori a număratului. Numărătoarea se face la rost pentru că aici firele sînt despărțite în două și se numără numai o jumătate de jirebiuță, cealaltă jumătate fiind adunată mental. Calitatea urzelii este stabilită în funcție de „ce fel pînză vrei să faci: de cămăși, de saci, ori de altceva". Dăm mai jos un tabel din care se poate vedea cît și ce se urzește pentru diferitele categorii de produse textile: *(vezi tabelul de la pag. 613)*

Desigur, de la sat la sat, ba chiar de la o gospodină la alta, există unele mici variații în ce privește cantitățile urzite sau calitatea materialului urzit. Aceste variații sînt determinate de: statutul social al familiei, statura membrilor familiei, cantitatea și calitatea firelor obținute. Cîteodată se mai întîmplă și ca într-o zicală din partea locului: „oi urzî cît oi avé ș-oi bate cît mi-a ajunge". Cu alte cuvinte, nu întotdeauna se folosește urzeală și bătătură „după datină" ci de multe ori „după modru".

Tortul urzit nu se mai cheamă jirebie sau tort ci „tiară", mai rar „urzitură". Pentru a lua teara de pe urzar trebuie legat mai întîi rostul. Cu o sfoară este legată mai întîi încrucișarea buclelor *A—B* (rostul) (pl. XC B). Apoi, cu capetele acestei sfori (sau cu o altă sfoară) sînt legate laturile 1—2 ale tearei. Operația se poate face și invers. Acum teara este scoasă de la cuiul urzarului și este înlănțuită ca lanțul de dantelă. Ultimul lăț este legat cu capătul luat de pe lingură. Dacă nu se pune îndată pe război, teara este păstrată la loc uscat și ferit de rozătoare, eventual este păstrată pe rudă.

Se cunosc două *greșeli de urzit: „crîmbgița"* (sau *„crîmpcița")* și *„mînzocul"*. *„Crîmbgița"* se produce în cazul cînd nu este respectată trecerea din raz în raz a firelor de urzeală; se poate remedia „luînd înapoi" de pe urzar pînă cînd este eliminată greșeala. Dacă sînt mai multe crîmbițe și se observă abia la pusul pe război, teara nu mai poate fi folosită ca urzeală. Este tăiată la o buclă, înșirată pe șoșii tîrnațului sau este legată

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Produsul	În spată se dă:	Calitatea materialului		Cantităţi necesare pentru urzit			
		Pentru urzit	Pentru bătut	Cînepă		Bumbac	
				razi	jirebiuţe	razi	jirebiuţe
Cămaşă bărbătească de sărbătoare	bun[21]	fuior sau fuior cu bumbac[22]	fuior sau bumbac	8 —	11—12 —	— 8	— 14[23]
Cămaşă femeiască de sărbătoare	bun	fuior fuior cu bumbac	fuior bumbac	7 —	11—12 —	— 7	— 14
Poale şi izmene	bun	urzeală bună	bătătură bună	3; 4; 5.	9	—	—
Ştergar de purtat[24]	bun sau „o ră[25] ş-o bună“	urzeală bună sau urzeală rea	bătătură bună sau bucşori	2	5	—	—
Ştergar de pus în prapori	bun	fuior	fuior	2,5	10—11	—	—
Ştergar de cui	bun	bumbac	bumbac	—	—	2,5	10—11
Faţă de pernă[26]	bun	bumbac urzeală bună urzeală rea	bătătură bună; bucşori; buci.	4	9	4,5—5	13—14
Faţă de masă	bun	bumbac sau urzeală bună	bătătură bună bătătură rea	5 (pt. 2 laţi) 7 (pentru 3 laţi)	9,5—10 (pentru 3 laţi) 7—8 (pt. 2 laţi)	6,5 (pentru 2 laţi) 8 (pt. 3 laţi)	11—12 (pentru 2 laţi) 9 (pt. 3 laţi)
Merindare	bun	bumbac sau urzeală bună	bătătură bună	1	9	1	9; 10; 11.
Lipideu de pat	bun	urzeală rea	buci	6 (pentru 2 laţi) 9 (pt. 3 laţi)	7 (pentru 2 laţi) 9 (pt. 3 laţi)	—	—
Lipideu ales (cu lopăţica)	bun	bumbac	bumbac (alesătură cu lînă)	—	—	6 (pentru 2 laţi) 9 (pt. 3 laţi)	12 (pt. 2 laţi) 17—18 (pentru 3 laţi)
Sac	bun	urzeală rea	buci sau bucşori	4	7,5—8	—	—
Lipideu înfundat	un dinte cu fir şi unul fără fir	fuior răsucit în două	lînă	6	3	—	—

21 Cîte două fire în fiecare dinte al spetei.
22 Pînza ţesută din fuior în amestec cu bumbac se numeşte „pînza mestecată“.
23 În ultima vreme se ţese aproape exclusiv cu bumbac.
24 De uz cotidian.
25 Un singur fir în fiecare dinte al spetei.
26 Cu fundul ţesut odată cu faţa, nu ataşat ulterior.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de alte două puncte fixe din ogradă și depănată pentru bătătură. „*Mînzoc*" se numesc firele urzite în plus față de necesar. Cînd se pune pe război, ele sînt înfășurate pe un bețișor și „purtate înapoi" pe sul sau, dacă sînt multe, sînt legate de ciocane (*v.* pl. XVIII).

VI. Țesutul

A. 1. Războiul de țesut[27]. În zona cercetată am întîlnit următoarele variante ale războiului de țesut orizontal: a) Cu două suluri (unul dinainte și unul dinapoi) (pl. XCI, XCII); b) Cu trei suluri (unul dinainte și două dinapoi) (pl. XCIII/A, B); c) Cu patru suluri (două dinainte și două dinapoi) (pl. XCIV).

Încă înainte de 1960 războaiele de țesut cu mai mult de două suluri cunosc o mai largă acceptare din partea țesătoarelor. Sînt preferate pentru că sînt mai scurte, teara poate fi lățită optim la trecerea pe cel de al doilea sul (din spate), pînza poate fi întinsă mai bine pe cel de al doilea sul (din față). Războaiele vechi aveau între 200 și 260 cm. Lungimea războiului avea o importanță funcțională: cînd materia primă folosită ca urzeală era în exclusivitate cînepa, era necesar ca teara să fie lungă, „ca să se poată mînji mult odată" [28] (nemînjite, firele de cînepă se scămoșează și se rup). Treptat cultura cînepii a regresat folosindu-se pentru urzit aproape exclusiv bumbac, care nu mai trebuie „mînjit"; războaiele au devenit tot mai scurte astăzi, ele avînd dimensiunile cuprinse între 150—120 cm, dar cu mai multe suluri. Războiul scurt mai are avantajul că ocupă loc puțin astfel că îl întîlnim tot mai des în „conie".

Cel mai vechi dispozitiv de țesut cunoscut în zonă este *scîndurica de țesut*. Folosită pînă prin anul 1950, cu ea se țeseau brîie de cca 5 cm lățime: urzit și bătut lînă roșie, urzit tricolor, bătut negru sau albastru etc.

2. Spetele nu erau făcute în sat, le aduceau moții în sate și la tîrg (acum se găsesc numai la tîrg, arareori însă). „Erau scumpe, se cumpărau pe bucate, pe bani, pe brînză". Acum se cumpără pe bani.

Spetele sînt de două feluri: *spetele „îndoite"*, zise așa datorită faptului că au doi dinți de trestie lipiți laolaltă și care nu se despart cînd se năvădește. Astfel năvădită, urzitura este destul de rară pentru a „înfunda", „a ascunde" băteala. Spetele „îndoite" „mai noi" (sfîrșitul secolului al XIX-lea) au dinți din lemn de corn, groși cît doi dinți de trestie „lipiți". Spetele „îndoite" sînt folosite la țesutul pănurei și al lipideelor înfundate iar mai nou și a preșurilor. În spata „îndoită" „se dă" (se năvădește) „tăt bun" sau „tăt o ră ș-o bună". Spata *„ne-ndoită"* are dinții de

---

[27] Planșele referitoare la războiul de țesut au fost executate de ing. Costache Ion, căruia îi mulțumim și pe această cale.

[28] Se cunosc mai multe rețete de mînjală: *a)* sămînță de cînepă sau de in (într-o vreme mai veche se folosea în locul semințelor oleaginoase untură de porc sau ulei) fiartă cu ceapă. Cînd sămînța a lăsat destulă grăsime, se adaugă tărîțe de grîu, treptat și amestecînd continuu. Mînjala este gata cînd pasta are vîscozitatea „silvoizului". *b)* „bostan gol", fiert. *c)* „cir" (pap) din făină de porumb, fiartă cu grăsime. *d)* ceapă, untură, boștină, tărîță de grîu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

trestie, deşi. Este cea mai veche spată cunoscută în zonă. Este folosită pentru toate felurile de ţesături, cu excepţia celor enumerate mai sus.

După numărul de jirebiuţe cîte pot fi năvădite în spată, spetele „ne-ndoite" sînt „di la şăpte jîrebgiuţ şi jiumătate pînă la opstpră'ce-douăzeci de jîrebgiuţ". Cele îndoite sînt de la 7 la 8 jirebiuţe. Numărul de jirebiuţe este mijlocul de corelare a cantităţii de tort urzit, al spetelor şi al iţelor cu felul ţesăturii propuse de realizat căci este cunoscut din practică numărul de jirebiuţe necesare a fi urzite pentru un fel sau altul de ţesătură iar iţele şi spata sînt alese „pe potrivă"[29].

3. Iţele sînt făcute din „păr". Părul este obţinut astfel: lîna este pieptănată cu „brébinii" şi apoi se smulg pale, ca la cîlţi. Parţea smulsă este părul. Palele trebuie smulse cu multă grijă, cîte puţin, apoi „se trage cu brebinii", se smulge iar ş.a.m.d. (Ce rămîne în „brebini" după ce părul a fost smuls se numeşte „canură"). Părul este tors într-un fir uniform, subţire apoi este răsucit în două şi depănat ghem. Pentru ca firul să fie mai rezistent (în special la frecare), să se îndese şi să nu se „cîrcee", ghemul este introdus în apă clocotită ţinînd în mînă capătul firului. Fără a scoate ghemul din apă, tortul este depănat pe o sită (nu pe un „culpător" sau pe o scîndurică pentru că firul „n-are aer să se usuce"). Depănatul pe sită este făcut în aşa fel încît firele să fie cît mai răsfirate. Sita este atîrnată într-un cui la grindă. Tortul tratat astfel „nu să mai cîrcee în veac".

Iţele sînt de două feluri: „iţele de două", folosite la ţesutul în două iţe şi „iţele de patru", folosite la ţesutul în patru iţe. În general, un iţ de două are numărul de „corleţi" mai mic sau egal cu numărul de cocleţi a două iţe „de patru". Mărimea iţelor „se numără pe jîrebgiuţ": iţul „de două" are de la 9 pînă la 20 de jirebiuţe; iţul „de patru" are cel mai adesea de la 6 la 8 jirebiuţe.

Pentru pînza ţesută în două iţe sînt folosite iţe de la 9 la 12 jirebiuţe: pentru pînza de izmene se folosesc iţe de 9, pentru pînza de cămăşi — iţe de 12. La covoare sînt folosite iţe de 12 pînă la 20 de jirebiuţe ş.a.m.d. Pentru ţesăturile în patru iţe sînt folosite iţe de 7,5 la pînza de saci, la pănură, feţe de masă „în trei foi" ş. a.

Sînt cunoscute trei posibilităţi de a fixa iţele la război: *a)* Sfoara iţelor este trecută peste o bută; *b)* Sfoara iţelor este fixată de un cîrlig numit şi „scripete (pl. XCV/A) la Chiheru de Sus, Chiheru de Jos, Habic. Aceste două posibilităţi sînt folosite mai ales la ţesutul în iţe fără soţ; *c)* Sfoara iţelor este trecută pe scripeţi, mai ales la ţesutul în iţe cu soţ (pl. XCV/B). Aceşti scripeţi pot fi incluşi într-un „jug" (pl. XCVI).

4. Sucala. Cu ajutorul sucalei este înfăşurată băteala pe „ţevi" (mosoare). Sucalele sînt de două feluri: *a)* Sucale la care acţionarea se face direct asupra axului, cu mîna; *b)* Sucale al căror ax este acţionat de o curea de transmisie. Ţevile sînt făcute din lemn de soc tăiat între noduri,

---

[29] Datorită fie grosimii dinţilor fie distanţei mai mari dintre dinţii unele spete sînt mai „răvărsate" ca altele deşi au acelaşi număr de jirebiuţe: sînt însă mai „largi" (lungi). Spetele dese sînt folosite pentru tortul subţire iar cele „răvărsate" pentru tortul mai gros.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

curățat de coajă și de măduvă. Le confecționează copii și tot ei „fac țevile", adică înfășoară băteala pe țevi cu ajutorul sucalei. Țevile au o lungime de cca 12 cm (în funcție de mărimea suveicii folosite) și un diametru de cca 1,5 cm. Mai nou, țevile sînt făcute și din tub de plastic.

Un dispozitiv important folosit la țesut este „mîța" pentru întins pînza în timpul țesutului. Mîțele pot fi din lemn sau din fier. Unele piese sînt deosebit de frumos ornamentate.

B. Învelitul pe război (sau *„pusul pe război"*)

Această ocupație se face numai în casă. Prin găurile sulului dinapoi este trecută o sfoară mai groasă la capetele căreia este legată vergeaua (pl. XCI). Sfoara trebuie să fie atît de lungă, încît vergeaua să ajungă pînă la „ciocane" sau chiar pînă la sulul dinainte (numit și „din față" fiind cel de lîngă țesătoare). Învelesc două femei: una ține în mîini vergeaua întinzînd bine sfoara, cealaltă învîrte sulul folosindu-se de amnar, răsucind astfel sfoara (și apoi teara) pe sul. Vergeaua trebuie să fie mereu paralelă cu sulul altfel teara (și mai apoi pînza) va face „colț"[30]. Cînd vergeaua a ajuns la sul, se desface un capăt al sforii legate de ea, se introduce vergeaua în bucla tearei (bucla ce s-a format la lingură în timpul răschiatului), apoi sfoara este legată la loc. Cealaltă parte a tearei este trecută peste o bată pusă pe „ciocane" (poate fi chiar bota de care mai tîrziu vor fi legate ițele) apoi fușteii sînt introduși în rost. Ținînd bine întinsă teara, o femeie răsfiră firele pe fuștei iar femeia de la amnar învîrte sulul învelind astfel teara pe sul. Ca să nu se încurce firele pe sul, între straturile de teară sînt introduse treptat vergele de brad, cam din 10 în 10 cm. Cînd capătul tearei neînvelite a ajuns cam la înălțimea la care vor fi plasate ițele, învelitul este considerat încheiat, „slobozîtorul" este fixat în roată și teara este tăiată la bucla pe care a făcut-o la cuiul urzarului.

C. Năvăditul

Năvăditul este operația care urmează învelitului pe război. Cu rare excepții (legate de așezarea războiului față de sursa de lumină, de faptul că femeia este stîngace etc.) se năvădește de la dreapta la stînga celei care ia prin ițe. Se ia (se dă) în ițe și în spată în modul cunoscut.

---

[30] Alte cauze ale producerii colțului: cînd spata nu „bate" paralel cu sulul dinainte. Această poziție a spetei este posibilă cînd ciocanele nu sînt plasate la aceeași distanță față de sulul dinainte (greșeală de construcție) sau cînd unul dintre ciocane este slăbit în lăcașul său („babă") din talpă și cedează spre înainte; se remediază prin fixarea corespunzătoare a ciocanului în talpă (cu un ic). Dacă ciocanele nu „joacă" în „babă" dar găurile pentru cuie nu sînt plasate la aceași distanță față de sulul dinainte, spata va avea o poziție oblică față de sul și deci pînza va avea colț; se remediază dînd o nouă gaură în ciocan pentru ca brîglele să se așeze corespunzător. Colțul mai poate apărea în cazul războaielor vechi care „joacă din chingi" permițînd tălpilor să se deplaseze spre înainte; se remediază bătînd un pociumb în fața piciorului ce are tendința de a avansa (la nevoie, fiecare picior va fi fixat cu cîte un pociumb). Acum casele sînt pardosite cu scîndură și în dreptul picioarelor războiului se fixează în podele un leaț.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Sînt multe feluri de năvăduri, după numărul de iţe în care se năvădeşte. În zona anunţată am întîlnit năvăditură în două, în trei, în patru, în cinci, în şapte, în nouă iţe şi „în iţîşoare". Cel mai adesea se năvădeşte în două sau în patru iţe. Fiecare năvăditură are mai multe variante al căror nume este dat fie de numele „formei" ce se realizează prin acel fel de năvăditură fie de anumite particularităţi de năvădit. Astfel, năvăditul în două iţe are mai multe variante: „nevedituri oblă" (sau „de pînză"), „în lătunoi" şi „în iţuci" (sau „în iţîşoare").

Pînza „oblă" este năvădită astfel: 1, 2; 1, 2; 1, 2; ş.a.m.d.[31]

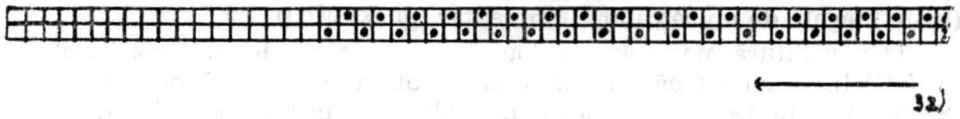

Cea mai de seamă utilizare a pînzei ţesute în năvăditură „oblă" este confecţionarea cămăşilor, a poalelor şi a izmenelor; numai pe ea se poate coase „pe fir". Năvăditura „în lătunoi" (pl. XCVII a, b, c, d, e, f) este folosită în cazul feţelor şi a fundurilor de pernă, a feţelor de masă, a tindeelor de cui ş. a. Acest fel de pînză este mai rezistentă decît pînza „oblă", „me faină" căci lătunoii formează nişte „rîuri" discrete pe pînză. În lătunoi se năvădeşte astfel:

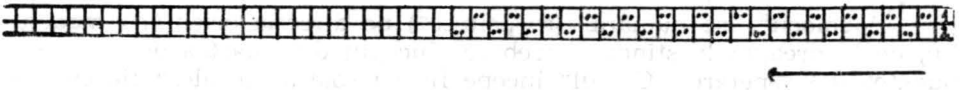

Specificul năvăditurilor în lătunoi constă în faptul că se dau două fire printr-un coclete al iţului din spate apoi două fire în cocletele următor al iţului din faţă. În spată se dau cîte două fire în fiecare dinte. (Nu poate fi confundat cu năvăditul „tăt bun": în acest caz se dau numai prin spată cîte două fire într-un dinte iar în iţe se dă cîte un fir în fiecare coclete).

Năvăduri „oblă" şi „în lătunoi" sînt cele mai vechi năvăduri cunoscute în zonă.

În două iţe se năvădesc şi „lipideele alese": „cu lopăţîca", „în iţuci" şi „cu drodu'"[33]. În cazul lipideelor alese „cu lopăţîca", firele sînt alese în spatele iţelor, după cerinţele modelului. Firele alese sînt „sus", pe lopăţică iar firele „de pînză" rămîn „jos", nealese. Se năvădeşte ca la pînza „oblă", în spată se dă „tăt bun". „Bobolocii"[34] sînt aleşi pe teară, în spa-

---

[31] *1, 2, 3...* Iţele, numărate începînd cu iţul (1) dinspre sulul dinapoi pentru că de la acesta se începe năvăditul.

[32] Direcţia în care se năvădeşte.

[33] După procedeul de ales, lipideele sînt de trei feluri: *a)* „înfundate", alesul se face „cu degetele", *b)* „cu lopăţica" şi *c)* „cu drodul", alesul făcîndu-se în cazul ultimelor două cu ajutorul uneltei care şi dă numele procedeului respectiv.

[34] Partea cea mai mică a unui ornament la textilele ţesute.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tele iețelor; pe măsură ce sînt aleși, este introdus un fir de ață care-i va despărți pe toată lățimea tearei. Pe urma acestui fir de ață este introdusă lopățica și firul poate fi scos definitiv. „Bobolocii" pot fi de 6, 8, 10 sau 12 fire. Cel mai adesea au 8 sau 10 fire și sînt aleși întotdeauna pe marginea de sus a lopățicii (altfel nu se rostesc). În partea ei inferioară trebuie lăsate două fire „despărțitoare" după fiecare „boboloc". Țesătoarea își ridică singură lopățica întinzînd mîna peste iețe, alege modelul — cu „guș'" colorate — după care lasă lopățica să cadă pe lat, suveichează, ridică iar lopățica pe cant, alege ș.a.m.d. Fața țesăturii este dedesubt. Pentru urzeală este folosit acum bumbacul, pentru bătut sînt folosite cînepa sau bumbacul. În loc de lopățică poate fi folosit un iț sau două vergele (fuștei) legate de un călcător suplimentar (pl. XCVIII).

O năvăditură mai nouă în două iețe este aceea „în (sau cu) ițuci" (v. pl. XCVI). Ițucii au pătruns în zona în discuție începînd din anul 1953 (Șerbeni). Prin 1962 erau folosiți pe Valea Chiherului (în Habic din anul 1968), prin 1970 în Urisiu de Sus și Urisiu de Jos. „Ițucii au venit dinspre Cîmpie"[35]. Țesutul cu ițuci este acum larg practicat în toate satele zonei. Se năvădește obișnuit în două iețe, în spată de 12 . . . 20 de jirebiuțe și se dă „tăt bun". După ce se prinde gura pînzei, sînt năvădite iții̧șoarele, pe teară, între iețe și sulul dinapoi. Năvădesc două femei avînd modelul în față[36]. Nu-i obligatoriu ca modelul să fi fost țesut în ițuci, el poate fi transpus. O femeie alege numărul de fire care intră într-un „boboloc" (sau „păpușă") iar cealaltă face ițucul pentru acel număr de fire. Firele „de pînză" rămîn „jos", nealese în ițuci.

„Bobolocii" „se numără" (se „citesc") pe direcția orientării modelului, de la dreapta la stînga și trebuie început din partea de jos, de la punctele de repetare. „Cititul" începe fie cu spațiul „neales" fie cu modelul, după caz. Numărătoarea se face oblic pe model pentru că pe verticală nu se poate citi ușor: firele de bătează sînt îndesate și nu se observă bine unde încep și unde se termină „bobolocii". Practic se numără colțurile „bobolocilor". Dacă modelul are puține colțuri atunci se iau în considerare numărul de fire de urzeală ce intră într-un „boboloc". Este numărat inclusiv „bobolocul" de încheiere.

De obicei modelele sînt simetrice și ițucii se fac numai pentru jumătate de model, căci cealaltă jumătate a modelului este realizată prin manevrarea inversă a ițucilor. Ițucii sînt făcuți pe jumătatea de sus a

---

[35] Local, partea dinspre Cluj-Napoca. Sibiu.

[36] În satele Chiheru de Sus și Chiheru de Jos aproape toate informatoarele aveau „nevedituri" scrise (în diverse procedee). Această practică este mai puțin răspîndită în celelalte sate. Considerăm folosirea năvăditurilor scrise un semn de regres în arta țesutului întrucît țesătoarea transpune astfel o formulă abstractă, fixă, care îngrădește manifestarea creativității în preluare; nemaiavînd modelul concret în față ea nu-și poate permite intervenții în năvădit (intervine eventual în cromatică) și deci modelul este preluat mecanic. O altă consecință este și aceea că modelele nu mai sînt individualizate nominal ci sînt recunoscute după numărul de iețe în care sînt năvădite sau după tehnicile de țesut: „aia în trîi iță", „aia cu drodu'" ș.a.m.d. Asemenea informatoare nu mai deosebesc și nu mai pot denumi decît puține ornamente și componente ale lui.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tearei acoperind-o cîteodată pe de-a-ntregul, numărul lor fiind egal cu jumătate plus unu din numărul „bobolocilor" unui model.

Se ţese cu două suveici: cu una se „bate" pînza, cu cealaltă se „bate" forma. În iţuci sînt năvădite ştergare de uz funerar: ştergare de pus în prapori, ştergare ce vor fi date pomană din partea mortului diferiţilor participanţi la înmormîntare (oficianţi, consăteni, purtătorii sicriului, pogăniciul etc.). Se mai ţes în iţuci lipidee, păretare, feţe de masă ş. a. (pl. IC a, b, c). Textilele năvădite în iţuci au două feţe.

În iţuci se ţese mai repede decît ca „în alesătură" chiar dacă ţesătoarea îşi manevrează singură iţucii.

Ţesutul cu iţuci nu este numai o modă: permite realizarea unui bogat registru motivistic, o mai fină delimitare a modelului pe fond, economie de material. Acest procedeu răspunde unei nevoi actuale privind ornamentarea interiorului sătesc (şi în destul de mare măsură a celui urban) actual, reflectînd totodată o perfecţionare în arta ţesutului. Pe de altă parte, ţăranca nu cumpără din comerţ lipidee, păretare, ştergare etc., ci preferă să-şi facă: „omu' nu me socoteşte şî munca lui, socoteşte numa' ce material bagă. Da-ş' face pe placu ei" (afirmaţia aparţine *Mariei Veţian* din Şerbeni, dar acestă idee am întîlnit-o la toate informatoarele cu care am vorbit). Un inconvenient al ţesutului cu iţuci recunoscut de unele informatoare ar fi acela că nu permite (deocamdată) policromia, acum ţesăturile fiind bicolore.

Inclinăm să credem că alesul cu lopăţica i-a sugerat creatoarei populare iţucii întrucît ei sînt un mod superior de rezolvare a alegerii şi delimitării „bobolocilor". Cu alte cuvinte, alesul cu lopăţica este o fază intermediară între alesul „cu (în) degete" sau „cu drodul" şi iţucii ca auxiliari în tehnica ţesutului. Fiecare iţuc este de fapt înlocuitorul unei lopăţici sau a unui iţ; şi cum ar fi fost impractic de folosit atîtea scîndurele sau iţe (şi deci călcători), a fost imaginat iţucul. Dacă s-ar fi folosit iţe, spre exemplu, cele aflate lîngă fuştei (deci lîngă sulul dinapoi) n-ar mai fi rostit destul de larg fiind prea departe de gura pînzei. De asemenea, n-ar fi fost loc pentru atîţia călcători.

Pentru a determina o rostire clară („rost mare") sînt folosite două lopăţici: una este introdusă chiar lîngă iţucul ce urmează a fi ridicat iar a doua ridică aceleaşi fire chiar lîngă iţe pentru a accentua rostul (v. pl. XCVI).

„Cu drodul" sînt alese lipidee, ştergare, feţe de masă (cu o faţă) ş. a. (pl. C/a) mult apreciate în zonă deşi „fiind lucru anevoios, nu multă lume ţăsă aşa" *(Veţian Maria,* Şerbeni).

Se năvădeşte obişnuit în două iţe, în spată de 14 . . . 16 jirebiuţe şi se dă „tăt bun". Se prinde gura pînzei, se rosteşte şi se alege cu „guşi" modelul pe toată lăţimea ţesăturii. Acum este introdus drodul: după fiecare două fire de urzeală, firul de lînă „ales" este tras puţin în sus şi răsucit — un ochi — trăgîndu-l pe drod. Cu migală şi numărînd mereu, drodul este introdus pe toată lăţimea ţesăturii. Se suveichează două fire, se alege iar cu „guşi", se introduce drodul numărîndu-se firele ş.a.m.d. Amintim o inovaţie a conducătoarei Şcolii de artă populară din Şerbeni, *Maria Veţian,* inovaţie care perfectează această tehnică: cele două fire ce

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

trebuie riguros numărate la introducerea drodului ea le alege cu lopățica (cea folosită la alesul cu lopățica) în spatele ițelor. Ridicînd lopățica pe cant „firele să aleg sîngure". În acest fel se poate țese mai repede căci nu mai trebuie numărate firele despărțitoare. Cînd suveichează sau alege cu „guși" lasă lopățica să cadă pe lat.

Lipideul înfundat cunoaște astăzi un reviriment datorat probabil preferinței actuale pentru petele mari de culoare, bine puse în evidență de camerele spațioase și luminoase, caracteristice caselor construite în ultimii 10—15 ani. Lipideul înfundat este realizat într-una din cele mai vechi tehnici de țesut cunoscute în zonă: năvăditură „oblă" în două ițe; în spată de 12 jirebiuțe se dă „tăt un dinte cu fir și unu fără fir". Această năvăditură rară permite bătelii să se „înfunde" așa fel încît să astupe total urzeala. Băteala (lînă) este introdusă cu degetele printre firele urzelii, se bate cu brîglele, se rostește, se alege, iar se bate ș.a.m.d.

În patru ițe se năvădesc lipideele albe, fețe de masă, pînza de saci ș. a. În aceste cazuri năvăditura este identică: „oblă în patru ițe". Se mai năvădesc în patru ițe lipidee alese, păretare, pînza de pantaloni ș. a.

Sînt cunoscute numeroase feluri de a năvădi în patru ițe: „oblu", „în brăduleț" (sau „piana bardului"), „în tăbluță", „în șinoare", „în boboloci", „în lătunoi" ș. a. Cu excepția primului fel, toate celelalte cunosc numeroase variante: „în brăduleți închiși", „în șinoare tăiete", „în tăbluță cu șinoare", „bobolocii ăi bătrîni" ș. a., așa încît ne vom opri numai la cîteva dintre cele mai des folosite.

1. Năvăditura „oblă în patru ițe": 1, 2, 3, 4; 1, 2, 3, 4; 1, 2, 3, 4; ș.a.m.d.

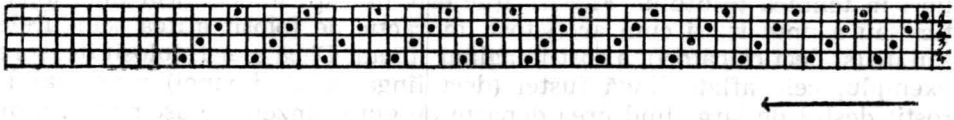

Ițele sînt legate definitiv la călcători numai după mai multe probe[37], cînd se constată că se rostește bine. La scripeți, ițele sînt legate: *1* cu *3*, *2* cu *4*.

2. Năvăditura „în brăduleț"

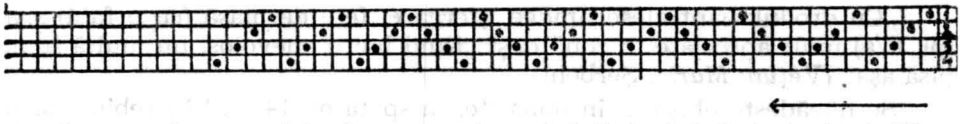

Se năvădește astfel: *A* — margine: *1, 2, 3, 4; 1, 2, 3, 4;* (8 fire). Marginea poate lipsi, modelul începînd în acest caz chiar din marginea țesă-

[37] Deși am încercat cu țesătoare experimentate, n-am reușit să stabilim cauza pentru care nu se rostește bine „de prima dată". Totuși, s-ar contura trei determinanți: a) ițul în care se dă întîi „la formă" (în care se începe modelul); b) legarea ițelor între ele; c) sînt multe modele care cer o legare specifică a ițelor, greu de ținut minte de la un an la altul. Ar mai fi de notat și obișnuința țesătoarei de a acționa călcătorii începînd fie cu cei din dreapta fie cu cei din stînga.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

turii. *B* — brăduleţii: *3, 2, 1; 4, 3, 2, 1; 2, 3, 4; 1, 2, 3, 4; 3, 2, 1;* ş.a.m.d. Iţele sînt legate; *1* cu *3*, *2* cu *4*.

La Chiheru de Sus se obişnuieşte ca „piana" să aibă o parte mai îngustă: *1, 2, 3, 4; 1, 2, 3, 4; 1, 2, 3, 4; 1, 2,3, 4; 1, 2; 4, 3, 2; 4, 3, 2; 4, 3; 1, 2, 3, 4;* ş.a.m.d.

3. Năvăditura „în tăbluţă" (sau „în lăşcuţă", „în laşte"): A — margine: *1, 2, 3, 4; 1, 2, 3, 4;*... (după dorinţă). *B* — „tăbluţa", faţa I: *1, 2; 1, 2;*... (pînă se împlineşte numărul necesar de fire ale tăbluţei, 8 (sau 10) de obicei; faţa a *II*-a (cea de dedesubt); *3, 4; 3, 4;*... tot atîtea fire cîte s-au năvădit în faţa *I*. Iţele se leagă: *1* cu *2*, *3* cu *4*.

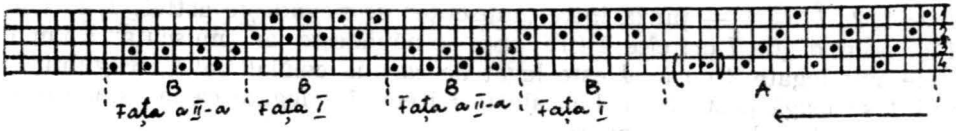

4. Năvăditura „şînoare în tăbluţă cu boboloci din şînoare": I: „Şînoare în tăbluţă: *1, 2; 1, 2; 1, 4; 1, 2; 1, 2; 1, 4;* ş.a.m.d.

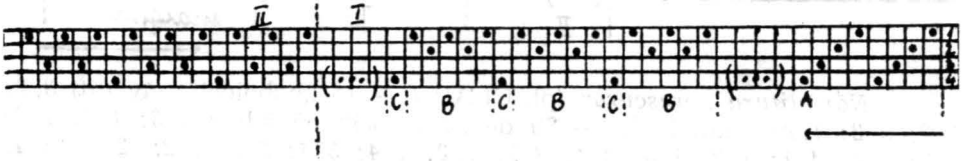

A — margine (de mărime variabilă). *B* — „şînoare", de număr variabil; Fiecare şînor este format din 5 fire. *C* — firul pentru „cruce" (un singur fir de urzeală peste care se suprapune în cruce firul bătut, ca la ţesătura în două iţe) desparte şînoarele.

Sînt acţionate numai iţele: *1* — iţul pentru pînză, *2* — iţul pentru „şînorul din tăbluţă", *4* — iţul pentru „cruce". Numărul şînoarelor dintr-o tăbluţă şi-l stabileşte fiecare ţesătoare după plac. *II:* „boboloci din şînoare" (adică formaţi din şînoare): *1, 3, 1, 3, 1; 4; 1, 3; 1, 3, 1; 4;* ş.a.m.d. Sînt acţionate iţele: *1* — iţul pentru pînză, *2* — iţul pentru „bobolocul din şînor", *3* — iţul pentru „cruce". Iţele sînt legate: *1* cu *2; 3* şi *4* sînt independenţi, legaţi separat la scripeţi. La călcător iţele sînt legate astfel: iţul *1* la călcătorul *1*[38], iţul *2* la călcătorul *2*, iţul *3* la călcătorul *3*, iţul *4* la călcătorul *4*.

5. Năvăditura „bobolocii ăi bătrîni" (pl. C/b, c,d) sînt năvădiţi ca „lăşcuţele": o „lăşcuţă" poate să fie mai mică decît perechea ei: *A*— *1, 2; 1, 2;* ş.a.m.d. (de cîte 6 ori cîte 2 fire); *B* — *4, 3; 4, 3;* ş.a.m.d. (de cîte 4 ori cîte două fire). Năvăditul poate începe fie cu *A* fie cu *B*. Iţele sînt legate *1* cu *2*, *3* cu *4*.

---

[38] Călcătorii sînt număraţi de la stînga la dreapta ţesătoarei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

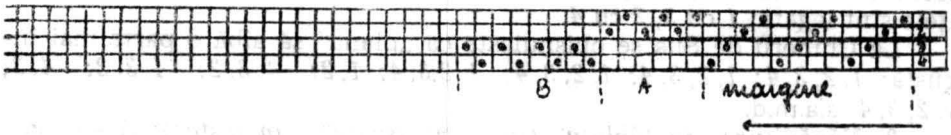

6. *Năvăditura „bobolocii ăi noi“* (sau *„bobolocii în cruce“)* se năvădește ca mai sus *(5)* dar prin acționarea diferită a călcătorilor; elementele motivului ornamental („bobolocii“) sînt dispuse în cruce, formînd carouri.

7. *Năvăditura „în muscuță“: I — 1, 2; 1, 2; 1, 3; 1, 3; 1, 2; 1, 2; 1, 3; 1, 3; 1, 2; 1, 3. II* — pînza între „muscuțe“ se năvădește astfel: *1, 4; 1, 4; 1, 4;* ș.a.m.d. (de 7 ori cîte 4 fire) apoi se năvădește iar „muscuța“ ș.a.m.d. Ițele sînt legate *2* cu *3; 4* este legat de cornul celălalt al „cîrligului“[39]; ițul *1* se leagă peste botă. La călcători ițele sînt legate ca la „șînoare în tăbluță cu boboloci din șînoare“.

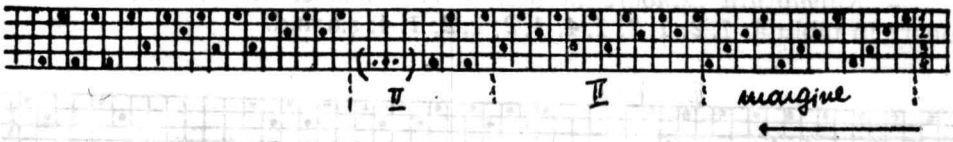

8. *Năvăditura „prescura“* (pl. CI/A): *I* — 15 „boboloci“ năvădiți *3, 2; 1, 2; 3, 2; 1, 2;* ș.a.m.d., *II* — 29 de „boboloci“ năvădiți: *4, 3; 1, 4; 1, 2; 3, 2; 3, 4; 4, 1; 1, 2; 1, 4; 3, 4; 3, 2; 1, 2; 1, 4; 3, 4; 2, 3; 1, 2; 2, 3; 3, 4; 1, 4; 1, 2; 2, 3; 3, 4; 1, 4; 1, 2; 1, 4; 3, 4; 2, 3; 1, 2; 1, 4; 3, 4;* apoi se năvădește *I*, apoi *II* ș.a.m.d.

Țesutul în ițe fără soț (3, 5, 7, 9 sau mai multe) deși cunoscut „de bătrînii ălor bătrîni, cine știe de cînd“ *(Fira Hărșan,* Chiheru de Jos) este practicat mai rar astăzi: năvăditurile sînt mai dificile și, în general, țesutul în ițe fără soț este mai complicat decît țesutul în ițe cu soț. Năvăditurile în ițe fără soț pot fi transpuse în năvădituri în ițe cu soț și invers.

9. *Năvăditura în trei ițe „tăbluță cu șînoare“: I — 3, 2; 3, 2, 3; 1, 2; 3, 2, 3; 2, 3; 1, 2;* ș.a.m.d. Se pot folosi ițuci și la țesutul în ițe fără soț obținîndu-se ornamente cu deosebit efect artistic.

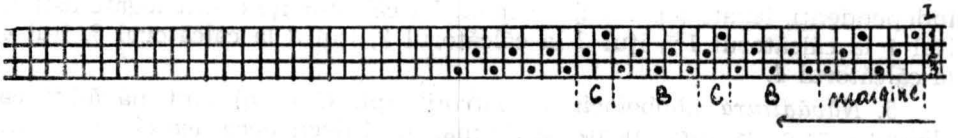

I. A — margine de 4 sau 6 fire. *B* — „șînorul“; tăbluța este formată din trei rînduri de asemenea șînoare a 5 fire șînorul. *C* — despart șînoa-

[39] Pentru țesăturile în ițe fără soț sînt folosiți scripeți speciali. Acești scripeți sînt folosiți și în cazul țesăturilor în 4 ițe dacă cu trei dintre ele se realizează „forma“ iar cu al patrulea, pînza.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rele *B. II* — şînorul de pe cealaltă faţă a ţesăturii este năvădit: *3,1,3,1,3; 1, 2; 3, 1, 3, 1, 3; 1, 2;* ş.a.m.d.

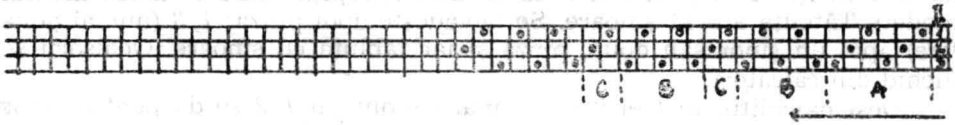

Într-o tăbluţă intră un număr variabil de şînoare, tăbluţa va fi însă pătrată. Aţele iţelor 1 şi 2 se leagă împreună; aţa iţului 3 se leagă de aţa — acum comună — a iţelor 1 şi 2. Sînt trecute peste o botă sau cîrlig.

10. Năvăditura în 5 iţe „în ochiuri" (romburi): *I — 5, 1, 5, 1, 5, 1; 5, 2, 5, 2, 5, 2; 5, 3,5, 3, 5, 3; 5, 4, 5, 4, 5, 4; II — 5, 2, 5, 2, 5, 2; 5, 3, 5, 3, 5, 3; 5, 4, 5, 4, 5, 4; III — 5, 3, 5, 3, 5, 3; 5, 4, 5, 4, 5, 4; 5, 3, 5, 3, 5, 3; 5, 4, 5, 4, 5, 4; 5, 3, 5, 3, 5, 3; 5, 2, 5, 2, 5, 2; 5, 1, 5, 1, 5, 1;*

Iţul 5 (pentru pînză) „ţine rînd cu tăte hălelalte iţă". Iţele se leagă astfel: cele 4 iţe dinapoi (1, 2, 3, 4) se leagă împreună ca la ţesutul în trei iţe. Iţul 5 se leagă peste botă cu celelalte.

Alte exemple de năvăduri:

11. „Tăbluţă cu şînoare şî rujă" (faţă de masă în 2 iţe şi trei iţuci). Se năvădeşte obişnuit în două iţe; în iţuci sînt năvădite şînoarele care, grupate, vor forma tăbluţe. Acest model are 7 şînoare despărţitoare. În iţucul *1:* în fiecare coclete se dau 5 perechi de fire a 10 fire perechea. Se vor da 5 perechi „sus" şi 5 perechi „jos". În şînor, din fiecare pereche se realizează un „butucaş". „Butucaşii" se dispun în lat la o distanţă de o pereche, dînd un şînor. În rujă se repetă de 9 ori „sus" şi de 9 ori „jos". În iţucul *2 : 5 p*(erechi) *j*(os), *9 p. s*(us), *5 p.j, 3 p.s., 5 p.j., 9 p.s., 5 p. j., 3 p. s., 5 p.j., 9 p.s., 5 p.j., 9 p.s., 5 p.j., 3 p.s., 5 p.j., 14 p.s.;* şînoare — *5 p.j., 5 p.s., 5 p.j., 5 p.s., 5 p.j.;* tăbluţa — *15 p.j., 3 p.s., 15 p.j., 3 p.s., 15 p.j., 3 p.s., 15 p.j., 3 p.s., 15 p.j.;* acum se repetă de la şînor: *10 p.s., 10 p.j.,* . . . (de 5 ori, ca mai sus).

12. „Tăbluţă cu şînoare" (faţă de masă) în trei iţe. În iţul *1* se năvădeşte pentru pînză. Şînoare: *I — 1, 3, 1; 3, 1, 3;* (un şînor). *II* — în iţul *2* se dă un fir (despărţitor); *III* — ca *I* dar numai 5 fire iar al 6-lea se dă în iţul *2* (tot fir despărţitor). Apoi se năvădeşte „muscuţa": în iţele *1* şi *2* se dau 5 fire consecutiv, începînd cu iţul *1;* 5 fire în *1, 3;* 5 fire în *1, 2;* 5 fire în *1, 3;* 5 fire în *1, 2.* Acum se dă în iţul *3* un fir despărţitor. Se dau iarăşi 5 fire în *1, 3* apoi 5 fire în *1, 2;* 5 fire în *1, 3;* 5 fire în *1,2* (vor fi 9 şînoare cu fir despărţitor în iţul *3).* Urmează tăbluţa *I,* firul despărţitor în iţul *2,* apoi *III,* ş. a.m.d.

13. „Şînoare cu lăşcuţă (ştergar), în trei iţe. Întîi se năvădesc 7 „păpuşi" din cîte 6 fire, pentru tăbluţă, apoi în *1* şi *2* tot 6 fire, la fel în *1, 3* şi *1, 2.* Urmează 7 „păraie" (de fapt, pînza): în *1, 3* — 6 fire (de patru ori, dînd patru „păraie") şi în *1, 2* — 6 fire (de trei ori, dînd trei „păraie"). Se repetă de la început.

14. „Tăbluţă cu păraie" (faţă de masă) în trei iţe. Se năvădeşte ca şi în cazul de mai sus dar sînt numai cinci păraie iar în *1, 2* şi *1, 3* se dă de şapte ori după care urmează „păraiele". În ambele cazuri se închide cu călcătorii din margine.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

15. „În laște cu ochișori închiși și șînoare cu păraie“, (merindare), în trei iți: (ițul *1* — pentru șînor) *1, 2; 1, 2; 1, 2; 1, 2—3* (firul de cruce se dă și prin ițul *2* și prin ițul *3* ca să facă „gropița“ caracteristică acestui model). Tăbluța are 11 șînoare. Se năvădește apoi pînza: *1, 3* (numai două fire) apoi un șînor sau două, pînză și iar tăbluță cu șînoare. Ochișorii se închid din călcători.

Deși năvăditul în trei iți este mai simplu (în *1, 2* se dă pentru șînor iar firul despărțitor în *3* sau *2—3*, pînza în *1, 3* sau *2, 3)* el permite o extrem de variată gamă de modele realizate prin acționarea călcătorilor, dispunerea mereu nouă a șînoarelor și tăbluțelor de pînză sau de șînoare. În fapt, cu trei iți nu se pot obține altfel de modele decît șînoare — elementul decorativ de bază al acestor țesături — de diferite forme și mărimi, infinite variațiuni pe aceeași temă. Țesutul în iți fără soț „nu cere atîta lînă“ dar au numai o față.

16. Lipideu cu „petele“, în 4 iți (pl. CI/B). În ițul 1 se dă pentru pînză; ițele 2, 3, 4 — pentru „formă“). Se năvădește astfel: *1, 4, 1, 4, 1, 4* (adică șase fire, o singură dată), apoi tot cîte șase fire în *1, 2; 1, 3; 1, 4* (aici se dă de patru ori); *1, 3; 1, 2; 1, 3; 1, 2; 1, 3; 1, 4* (iarăși de patru ori); *1, 3; 1, 2; . . .; 1, 2; 1, 3; . . .; 1,4; 1,4; . . .; 1, 2; 1,3; . . .* ș.a.m.d.

17. „Șînoare cu șînoare tăiete“, (ștergar „de purtat“), în 4 iți. În patru iți se țese numai partea ornamentală, în rest se țese pînză în două iți acționîndu-se pe doi călcători deodată. Pentru margine se năvădește obișnuit în 4 iți. Pentru ornament (șînoarele) : *4, 3* (opt fire) de trei ori (adică „în trei părechi“); *2, 1* (opt fire) de trei ori. Se „taie“ numai din călcător.

18. „Cu muscuță, rujă și steluță“, (ștergar de pus în prapori) (pl. CII/A), în 4 iți și 14 ițuci. Pentru margine se năvădește obișnuit în 4 iți dîndu-se „12 părechi de fire“ (24 de fire). „Muscuța“ se năvădește astfel: *I — 1, 2; 1, 2; 1, 3; 1, 3; 1, 2; 1, 2; 1, 3; 1, 3; 1, 2; 1, 2;* II — 1, 4 (de 10 ori). Spațiul dintre „muscuțe“ are același număr de fire ca și „muscuța“.

19. „În boboloci“, (merindare), în 4 iți: *I — 4, 3 . . .* (pînă se împlinesc 10 fire, cîte un fir în fiecare coclete); *1, 2 . . .* tot 10 fire; se repetă alternativ de opt ori; *II — 4, 3; 4, 3;* apoi *1, 2* — tot patru fire. Se repetă alternativ de zece ori. Pînza se țese în două iți acționînd doi călcători deodată. Ornamentul se realizează în patru iți.

20. Față de masă, albă, în 4 iți: I — 1, 2; 1, 2; 1, 4 (adică cinci fire plus un fir despărțitor în ițul 4). Se repetă de opt ori pentru o tablă. Șînorul dintre table se năvădește astfel: *1, 3; 1, 3; 1, 4;* se repetă de două ori; *II* — tabla mică: *1, 2* (cinci fire plus un fir despărțitor în *4)*, de două ori. *1, 3* (cinci fire plus un fir în *4)*, de două ori. Se năvădește apoi tabla mare. Între table sînt două șînoare.

21. „În tăbluță“, (față de masă), în 4 iți. *I — 1, 2; 1, 2; 1, 4* (un șînor), se repetă de cinci ori (vor fi deci cinci șînoare); *II — 1, 3; 1, 3; 1, 4;* (iarăși cinci șînoare). Se repetă *I* o singură dată; *III* — tabla mare: *1, 3; 1, 3; 1, 4* (10 șînoare). Se reia de la capăt. Ițul *1* este pentru pînză, ițul *4* pentru cruce.

22. Ștergar în 4 iți, „în cruci“ (pl. CII/b). *I* — tăbluța mică: *1, 2; 1, 2; 1, 3* (de două ori, adică 12 fire); apoi: *4, 3; 4, 3; 4, 2* (de două ori). Iarăși

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1, 2 ... şi iarăşi *4, 3* ...; *II* — tăbluţa mare: *1, 2; 1, 2; 1, 3* (de opt ori). Se reia *I* dar începînd cu „*4, 3* ..." şi terminînd cu „*1, 2* ..." (de două ori). Tabla mare se va începe cu „*4, 3* ...". Al şaselea fir va fi firul de cruce.

23. „Tăbluţă cu cunună", (faţă de masă), în 4 iţe (pl. CII/c): *I* — (şase fire care în ornament vor forma un „boboloc"); *1, 2; 2, 3; 3, 4; 1, 4; 1, 2; 3, 2; 3, 4; 1, 2; 1, 4; 1, 2; 1, 4; 3, 4; 2, 3; 1, 2; 2, 3; 1, 2; 2, 3; 3, 4; 1, 4; 2, 3; 1, 4; 3, 4; 2, 3; 1, 2; 2, 3; 1, 2; 2, 3; 3, 4; 1, 4; 3, 4; 1, 4; 3,4; 2, 3; 1, 2; 1, 4; 1, 2; 2, 3; 1, 2; 1, 4; 3, 4; 1, 2; 2, 3*. Se reia de la început.

24. Faţă de masă în 4 iţe: I — 1, 2; 1, 2; 1, 4 (de patru ori, dînd patru şînoare) *II — 1, 3; 1, 3; 1, 4* (pînza, de două ori). Se reia *I*, apoi *II* ş.a.m.d. Iţele se leagă de „cîrlige": *1* cu *2, 3* cu *4*. Călcătorii se leagă după mai multe probe.

25. Fund de pernă, în 4 iţe (model transpus din 5 iţe). „Bobolocul" are 8 fire: *I — 1,4* (de patru ori, deci 8 fire); *3, 4; 2, 3; 1, 2; 2, 3; 1, 2; 2, 3; 1, 2; 2, 3; 1, 4; II — 1, 2; 2, 3; 3, 4; 1, 4*. Se repetă *I* apoi *II* ş. a.m.d.

În cinci iţe, acelaşi model se năvădeşte astfel: *I — 1, 2* (de trei ori, deci şase fire în fiecare „boboloc"); *1, 3; 1, 4; 1, 5; 1, 4; 1, 3; 1, 2; II — 1, 5; 1, 4; 1, 3; 1, 2; 1, 3; 1, 4; 1, 3; 1, 4; 1, 5*.

26. „Ochişori închişi şi şînoare", (ştergar de purtat), *în 5 iţe*. În iţele *1* şi *5* se năvădeşte pînza: *I — 1, 2* (patru fire); *1, 3* (patru fire); *1, 4* (douăsprezece fire; în ornament vor da un şînor); *1, 5* (patru fire), *1, 4* (douăsprezece fire, şînor); *1, 5* (patru fire); *II — 1, 4* (patru fire); *1, 3* (patru fire); *1, 2* (patru fire); *1, 5* (patru fire). Se repetă *I*, apoi *II*, ş.a.m.d.

27. „În tăbluţă cu păraie sub formă de brăduleţ", (faţă de masă), *în 5 iţe: 1, 4; 1, 5; 1, 4; 1, 5; 1, 4; 1, 3; 1, 2; 1, 5; 1, 4; 1, 3; 1, 2; 1, 5; 1, 4; 1, 3; 1, 2; 1, 3; 1, 4; 1, 5; 1, 2; 1, 3; 1, 4; 1, 5; 1, 2; 1, 3; 1, 4; 1, 5; 1, 4; 1, 5; 1, 4; 1, 5; 1, 4; 1, 5; 1, 4; 1, 5; 1, 4; 1,3; 1, 2*.

Sînt cunoscute patru *greşeli de năvădit: a) „lătunoiul"*. Acesta se produce la năvăditul prin iţe dacă se dau într-un coclete două fire în loc de unul. Firele se rostesc deodată şi sînt bătute împreună, drept urmare ele „strică faţa pînzei" producînd un şînor subţire. Dacă greşeala este observată înainte de a da şi prin spată sau chiar înainte de a lega gura pînzei, firele sînt extrase şi năvădite iar dacă se observă abia după ce s-a început ţesutul, firul este şi rupt „purtat înapoi". *b) „dinte gol"*. Se produce cînd se omite a se da fir într-un dinte al spetei. *Dintele gol* face „cărare" în ţesătură. Se remediază astfel: se face un coclete în plus la un iţ şi se dă fir în el, apoi prin spată după care este legat la „nodurar" sau, dacă pînza este începută, firul este cusut de pînză. Ghemul de pe care este luat firul este atîrnat de sulul dinapoi. Firul astfel adăugat se numeşte „fir înapoi", „fir purtat înapoi" sau „oting"; *c) „firele în cruciş"*: Cînd în iţe sau în spată se dau fire ce se întretaie. Greşeala se remediază scoţînd firele şi dîndu-le la locul lor; *d) „mînzălăul"*. Se produce cînd s-au dat în spată două fire în loc de unul. Se remediază „întorcînd" un fir pe sulul dinapoi, înfăşurat pe o surcică, pe o cutie de chibrituri etc. Acest fir „întors" se numeşte „mînzălău".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

După ce năvăditul s-a terminat, capătul tearei este legat la sulul din față prin intermediul „nodurarului". „Nodurarul" (v. pl. XCI) se face astfel: cînd se țese o pînză mai groasă, este lăsată la sfîrșit o bucată de pînză de cca 30—40 cm, cu „urioci" cu tot, „tăieți pe vergé". Firele sînt împletite în trei, realizîndu-se sfori de cca 1 cm lățime. Sforile sînt înnodate perechi și solidarizate printr-o cusătură. (Unele femei nu înnoadă capetele sforilor ci le întorc și le cos între capetele pînzei. Pînza țesută se va întinde mai uniform chiar de la început.) În cealaltă parte a pînzei se coase un tiv. Acesta va fi trecut prin fanta sulului dinainte și fixat printr-un băț — mai gros decît fanta — trecut prin tiv. La celălalt capăt al nodarului, prin perechile de sfori, este trecut un alt băț („vergé"), mai lung decît primul și de care sînt legate firele tearei năvădite. Foarte adesea se procedează în ultima vreme ca în pl. XCVII.

VI. Am constatat în zona cercetată o relativă bogăție de *credințe și obiceiuri* legate de prelucrarea fibrelor și firelor textile. Aceste credințe și obiceiuri sînt păstrate, în marea lor majoritate, în fondul pasiv. Caracterul magic al unora transpare încă în transferul de însușiri efectuat în cadrul categoriilor de obiecte sau acțiuni asemănătoare.

— Nu se lucra „la cînepă" în zilele „însemnate" pentru că aceste zile erau „zile cu primejdie": marțea (Marțolea), de Sîn Toaderi, Foca, diferite sărbători religioase.

— Tortul de pe primul fus pe care-l torcea fata trebuia făcut ghem iar mama trebuia să-l arunce pe roata morii spunînd: „așa să meargă mîna fetii cum umblă moara".

— Cînd găsești pe cineva urzind sau punînd pe război trebuie să zici: „rostu' mare, să umble bine și tare". Răspuns: „mulțam dumitale".

— De cînd începi să înveleşti și pînă termini de năvădit și legat iețele la călcători „nu-i bine să mănînci nici să bei că-ți mănînci și-ți bei sporul".

— Cînd se termina de învelit pe război, după ce s-a fixat slobozîtorul în roată, amnarul sulului dinapoi trebuie aruncat în tăblia ușii zicînd: „așa să meargă teara cum merge ușa".

— Mai multe informatoare afirmă că încălcarea unor astfel de restricții provoacă tot felul de necazuri: ți se încurcă teara, se greșește la năvădit, se rup firele și multe altele. Unele informatoare mai în vîrstă susțin chiar că, la sfîrșitul țesutului, cînd vergeaua de care este legată teara înaintează spre sulul dinainte, ar exista fire „băgate și pe după sul", nu numai pe după vergea (aceasta fiind chiar la capătul tearei). Personal nu am avut ocazia să întîlnesc o asemenea situație[40].

[40] Deși avem un respect desăvîrșit pentru informatoarele noastre, trebuie să spunem că nu ni se pare posibilă situația amintită. Firele nu pot fi „băgate și pe după sul" pentru că prin introducerea vergelei în teară *toate* firele vor fi rulate odată cu vergeaua și apoi peste ea. Chiar dacă ar fi vorba de firele „purtate înapoi", nici în acest caz nu este posibil ca ele să ajungă și „pe după sul" pentru că și ele sînt, de la bun început, înfășurate pe vergea și pe sul, odată cu teara. Purtatul înapoi înseamnă înfășurarea firelor suplimentare (deci care nu mai încap în spată, urzite în plus) pe o surcică și atîrnarea lor de teară; chiar cînd sînt înfășurate pe sulul înapoi, ele nu au cum ajunge a fi ininfășurate „pe după sul" (adică între sul și vergea) pentru că vergeaua este lipită de sul din momentul cînd s-a început învelirea tearei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Nivelul înalt de perfecționare pe care-l cunoaște în această zonă prelucrarea cînepii a putut fi atins numai printr-o practică îndelungată și continuă la modul tradițional. Se mai întîlnesc și astăzi forme străvechi de prelucrare: topitul în tău, torsul manual, vopsitul cu culori vegetale, spălatul fără săpun (numai prin fierbere cu leșie și bătut cu maiul), încălzitul apei cu ajutorul pietrelor încinse în foc ș.a.

În această zonă se obțin *10* calități de fibre și respectiv fire din cînepă și această situație nu este de dată recentă: cele mai în vîrstă informatoare nu-și amintesc să se fi făcut vreodată altfel. Întrucît memoria populară nu ne ajută să reconstituim realități istorice decît pentru aproximativ 150—200 de ani, putem afirma că cel mai tîrziu din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea prelucrarea cînepii era cunoscută în modul arătat. Din vremi pe care informatoarele nu le mai pot preciza, s-a țesut în această zonă o gamă foarte largă de țesături, unele dintre ele de o deosebită finețe și cu un bogat registru ornamental realizat mai puțin prin tehnici de ales și mai ales prin tehnici de năvădit. Pînza de cămăși obținută din fuior este de o finețe comparabilă cu aceea a pînzei de bumbac calitatea a doua. Această stare de lucruri este contemporană cu aceea pe care o contată Elena Moisuc vorbind despre Brașov și Țara Bîrsei[41]: „Zeghea și pînza grosolană rămîn pînă tîrziu în veacul al XIX-lea produsele specifice ale populației românești . . .". Considerăm că o asemenea constatare nu poate fi generalizată și nici acceptată. Noi opunem afirmației citate constatarea că deși unele sortimente de pînză pot fi numite „grosolane" (de exemplu, pînza de cenușar, pînza de saci, pînza folosită la lipideele albe de pat, uneori chiar pînza folosită la cămășile de lucru și poale), nu poate fi numită astfel pînza folosită la confecționarea cămășilor de sărbătoare.

Complexul proces prin care sînt obținute produsele textile finite, marea varietate a acestor produse vorbesc de la sine despre cît de complet erau satisfăcute nevoile vieții țărănești curente în ce privește fibra și pînza ca materii prime pentru confecționarea diverselor obiecte textile. Sugerează de asemenea ideea că viața țărănească din zonă a cunoscut un înalt nivel de trebuințe, inteligență și rafinament în împlinirea lor. Perfecta adaptare a uneltelor la activitatea practică, marea varietate de soluții găsite pentru diversele probleme tehnice, folosirea cu maximum de randament a condițiilor naturale înconjurătoare, a produselor obținute din acest mediu precum și satisfacerea completă a nevoilor casei cu țesături executate din material propriu și în gospodăria proprie, explică atît cauzele cît și condițiile în care a evoluat această ocupație.

— Cînepa este cultivată astăzi pe suprafețe mici. În cea mai mare parte, necesarul de fire pentru țesut este asigurat din comerț: bumbac, fire sintetice, rafie chiar.

— Cu excepția războaielor de țesut, toate celelalte unelte și dispozi-

---

[41] Elena Moisuc, *Industria textilă în Brașov și Țara Bîrsei, catalog de documente, 1413—1820*, vol. I, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tive necesare prelucrării cînepii sînt confecționate de către săteni în gospodăria proprie.

— Prelucrarea cînepii este o ocupație prin excelență feminină. Singura lucrare pe care o execută numai bărbații este pregătirea patului germinativ pentru semințele de cînepă. Partea bărbătească a familiei mai ajută la retezatul cînepii, la topit, transport (arareori la răschiat și depănat).

— Toate activitățile legate de pregătirea firelor pentru țesut (urzit, învelit, năvădit) sînt efectuate de către femei, ajutate de copiii mai mărice (în special fetițe).

— Războiul de țesut folosit este cel orizontal cu 2, 3, 4 suluri. Dimensiunile lui pentru viitorul apropiat par a se stabili în jurul valorilor de 150—120 cm lungime, aceasta reflectînd tendința firească pentru optimizarea uneltelor.

— Țesutul cu ițuci este cunoscut în toate satele zonei.

— Motivele ornamentale străvechi, specifice nu numai acestor locuri ci și Văii Gurghiului, Văii Mureșului Superior, Cîmpiei Transilvaniei, sînt întîlnite și la țesăturile noi (din bumbac, fire sintetice) în diverse combinații și culori („șînorul", „tăbluța", „tăbluța cu șînoare", „brăduleț", „ochișori", „muscuța", „prescura" ș.a.).

În aceste sate, țesutul este încă larg practicat de către femei. Varietatea motivelor ornamentale cunoscute în zonă, cunoașterea profundă a posibilităților războiului de țesut, numărul majoritar al femeilor ce practică această activitate ne îndreptățește să credem că merită atenție și în continuare cercetarea prelucrării fibrelor și firelor textile în aceste locuri.

VII. Glosar

Așăzătúră, așăzătúri, s.f. Teren plan.

Báieră, báiere, s.f. Șnur realizat de obicei din fire de lînă diferit colorate și împletite în trei sau patru.

Bábă, bábe, s.f. Lăcaș scobit într-un lemn și în care se fixează capătul unui stîlp.

Bosatán, bostáni, s.m. Dovleac.

Brébini, s.m. Piepteni pentru lînă.

Buntuzí, buntuzíre, vb. IV, Tranz. A deranja.

Canapéu, canapéie, s.n. Piesă de mobilier țărănesc de forma laviței, cu spătar și ladă pentru haine, obiecte de preț etc.

Căpălí, căpălíre, vb. IV. Tranz. A prăși.

Cătá, cătáre, vb. I. Tranz. A căuta (a cerceta, a se interesa, a observa).

Cenușár, cenușáre, s.n. Bucată de pînză de cînepă folosită la fiertul jirebiilor sau a hainelor pentru a reține impuritățile din cenușă.

Céric, cérii, s.f. Vas de lemn cu un volum de cca. 10 l.

Cir, s.n. Pap.

Ciurcán, ciurcáni, s.m. Tulpini de cînepă puternic dezvoltate, obținute din sămînța de cînepă semănată mai rar.

Cîrlíg, cîrlíge, s.n. (în text) Scripete folosit la țesutul în iițe fără soț (sau cînd modelul este năvădit în iițe fără soț).

Cláie, clăi, s.f. (cu referire la cînepă) 30 de „fuioare".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cónie, cónii, s.f. Bucătărie de vară.
Corléte, corléţi, s.n. Fiecare lăţ (ochi) al iţului. Coclete.
Corlón, corloáne, s.n. Loc special amenajat în formă de cuptor fără calotă în care este fixat ceaunul pentru fiert haine, jirebi sau mîncarea porcilor.
Crîmbgiţă, crîmbgiţe, s.f. Greşeală de urzit ce se produce atunci cînd nu este respectată trecerea din raz în raz a firelor.
Culpătór, culpătoáre, s.n. Cîrpător.
Dădîrlán, dádîrláni, s.m. *v. Ciurcan.*
Dród, dróduri, s.n. Sîrmă.
Fáin, fáină, adj. Frumos.
Fórmă, fórme, s.f. Model.
Fuiór, fuioáre, s.n. *a)* Despre plante: două mănunchiuri de cînepă îmbinate la cules dau un fuior. *b)* Despre fibre: ceea ce rămîne în mînă după meliţat, hecelat şi periat din „*a*". După periat, *fuior* desemnează numai calitatea fibrelor: cea mai bună calitate de fibre. *c)* Despre tort: tortul obţinut din fibrele periate.
Furduláş, furduláşuri, s.n. Fiecare a treia parte din hotarul satului în sistemul de cultură trienal.
Gázdă, Gázde (şi *găzdóaie),* s.f. Orice gospodar (gospodină) din sat. În alt context poate avea înţelesul de „om bogat".
Găbănáş, găbănáşuri, s.n. Construcţie auxiliară în gospodăria ţărănească folosită ca debara şi cîteodată ca atelier.
Gîrlán, gîrláne (gîrlánuri), s.n. Esofag.
Gîrlíci, gîrlíciuri, s.n. Orificiul de scurgere al căzii de fiert haine.
Gúşă, gúş, s.f. Jurubiţă din fire de lînă înfăşurate pe degete, folosită la ţesut în tehnica de ales „în degete".
Inimáş, inimáşuri, s.n. Fiecare din cele trei părţi ale terenului agricol arător în sistemul de cultură trienal care era pe rînd lăsată să se odihnească (2 ani) şi folosită ca păşune.
Iţîşór, iţîşoáre, s.n. Iţe cu un singur rînd de cocleţi în care sînt năvădite firele tearei între sulul dinapoi şi iţe.
Învăscút, învăscútă, adj. Despre seminţe: bine învelite, ascunse de frunze; care se desprind greu din învelişul de frunze.
Jîrébge, jîrébgi, s.f. Sculul de fire luat de pe răşchitor.
Jîrebgiuţă, jîrebgiuţ' (ă, e), s.f. Unitate de măsură a tortului urzit, a iţelor şi spetelor reprezentînd 30 de fire, 30 de cocleţi respectiv 30 de dinţi.
Láşte, s.f. *v.* „*Lăşcúţă*".
Lăşcúţa, lăşcúţă (e), s.f. Ornament de formă pătrată sau dreptunghiulară, pe textile, Îşi ia numele de la tăiţeii de casă tăiaţi în formă pătrată (cca. 1/1 cm) sau dreptunghiulară.
Lătunói, lătunoáie, lătunói, s.n. şi m. *a)* Greşeală de năvădit; *b)* fel de năvăditură.
Lipidéu, lipidéie, s.f. *a)* Covor de lînă, scoarţă; *b)* cearceaf din pînză de casă.
Lítră, lítre, s.f. Măsură de capacitate egală cu o jumătate de mierţă.
Mînzălău, mînzălăi, s.m. Greşeală de năvădit: firul dat în plus în spată.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Mînzóc, mînzóci, s.m. Greșeală de urzit: firele urzite în plus.
Módru, s.m. Posibilitate, chip.
Muscúță, muscúța, muscúțe, s.f. Ornament pe textile constînd în patru mici ieșinduri dispuse în pătrat și care încrețesc pînza într-un mod specific.
Nodurár(i), noduráre, s.n. Dispozitiv folosit pentru a lega teara la sulul dinainte.
Oblí, oblíre, vb. IV. Tranz. A îndrepta.
Óblu, oáblă, adj. Drept, dreaptă. În text: pînză simplă, fără motive ornamentale.
Ochișór, ochișóri, s.m. Ornament în formă de romb.
Otíng, otínguri, s.m. Firul sau firele ce se adaugă tearei în situația în care nu s-au năvădit fire suficiente („dinte gol").
Páceșă, s.f. *v. Páceși.*
Páceși, s.m. (La unele informatoare are pluralul *„paceșă"*). Cea mai slabă calitate de fibre.
Păpúșă, păpúș' (i), s.f. *v. „Boboloc".*
Părău, păráie, s.n. Ornament pe textile asemănător cu „șnurul" însă adîncit.
Pcișălău, pcișălăie, s.n. Bețișorul învelit în cîrpă cu care se protejează gîrliciul căzii de fiert haine și jirebi.
Peteć, petéle, s.f. Ornament pe textile în formă de benzi late.
Plósconiță, s.f. Frunzele cînepii acoperind sămînța.
Pogăníci, s.m. Conducătorul carului mortuar.
Porbgíc, porbgíci, s.m. Cînepă măruntă.
Pospoiét, pospoiétă. adj. Afînat.
Pozdărie, pozdării, s.f. Puzderie.
Prădúf, prădúfuri, s.n. Produf.
Rázǎ, ráze, s.f. Parte a vîrtelniței, suport pentru firele jirebiei.
Ráz, rázi, s.m. Distanța dintre două lopățele ale unui urzar.
Răgălíe, răgălii, s.f. Brazdă de pămînt cu iarbă.
Răvărsát, răvărsátă, adj. Despre spete: cu distanță mare între dinți.
Rîuán, rîuáni, s.m. Locuitor de pe valea rîului Gurghiu.
Roáde, s.f. Mană.
Sfășie, sfășii, s.f. Fibra obținută din tulpina ciurcanilor sau a rămurelelor de tei.
Silvói, silvoíz, s.m. Magiun de prune.
Spégmă, s.f. Fir subțire și foarte rezistent tors din fuior selectat, folosit la îmbinarea diverselor piese textile.
Stropolí, stropolíre, vb. IV. Tranz. A clăti.
Súci, s.m. Cojocar.
Șînór, șînoáre, s.n. Ornament pe textile în formă de șnur în relief.
Șos, șoși, s.m. Stîlp de lemn.
Tăblúță, tăblúța, tăblúțe, s.f. Ornament pe textile, în formă pătrată sau dreptunghiulară.
Tălpíg, tălpígi, s.m. (și n.). Suportul furcii de tors sau al meliței.
Țúg, s.m. Tiraj (la sobă, horn).
Urióc, uriói, s.m. Partea finală a tearei, care la sfîrșitul țesutului ajunge

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lîngă iţe şi nu se mai poate rosti; firele obţinute prin tăierea tearei în situaţia amintită.

Urzár(i), urzáre, s.n. Dispozitiv folosit pentru realizarea tearei. (În *D.L.R.M.* este denumit *„maşină"* [s.n.] În treacăt fie spus, pe respectiva „maşină" este urzit greşit iar axul este plasat în afara policioarelor de sus).

Vergé, vergéle, s.f. *a)* Băţ rotund de care se leagă teara pentru a ajunge, la sfîrşitul ţesutului, cît mai aproape de iţe în scopul scurtării uriocilor. *b)* Leaţuri subţiri de brad ce se pun între straturile tearei învelite pe sulul dinapoi.

Vîrvări, s.f. Partea de la vîrf a tulpinilor de cînepă.

Vrîstă, vrîstă, vrîste, s.f. *a)* Grupul de fire de pe ghem care se suprapun pe aceeaşi direcţie; *b)* Ornament pe textile în formă de benzi subţiri.

Zdrohăí, zdrohăíre, vb. IV. Tranz. A vîntura seminţe cu covata.

Zolí, zolíre, vb. Tranz. Cu referire la spălat: a freca în pumni un material textil.

VIII. Informatoarele principale

1. Cioba Maria, n. 1920, Nadăşa nr. 58
2. Cioloca Maria, n. 1938, Chiheru de Jos nr. 54
3. Cotîrlă Irina, n. 1908, Habic, nr. 98
4. Cotîrlă Paulina, n. 1932, Habic nr. 98
5. Crişan Ana, n. 1922, Sînmihaiu de Pădure nr. 70
6. Grama Areta, n. 1906, Şerbeni nr. 159
7. Grama Maria, n. 1943, Chiheru de Sus, nr. 181
8. Hărşan Fira, n. 1894, Chiheru de Jos nr. 100
9. Oprea Maria, n. 1927, Chiheru de Sus nr. 80
10. Suciu Floarea, n. 1921, Urisiu de Sus nr. 79
11. Şerdean Nastasia, n. 1804, Urisiu de Sus nr. 180
12. Veţian Maria, n. 1930, Şerbeni

LA PRÉPARATION DU CHANVRE DANS LA VALÉE DE BEÏCA

(Résumé)

„La préparation cu chanvre dans la Valée de Beïca" est elaborée sur la base d'une recherche concrête sur les lieux, effectuée entre 1969—1972, dans dix villages de la Valée de Beïca, département du Mureş. L'ouvrage a un caractère monographique se rapportant toute fois à la zone annoncée seulement.

La préparation du chanvre est une occupation ancienne du peuple

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

roumain attestée dès le néolithique sur le territoire de la Roumanie. De la multitude des preuves archéologiques qui soutiennent la continuité dans le temps et l'espace, de cette occupation chez les Roumains, l'auteur a utilisé surtout celles qui se rapportent aux endroits les plus proches posibles de la zone investiguée.

L'auteur présente dans tous les détails ce processus de travail et il considère que non seulement l'obtention des fibres et des fils de matières textiles mais aussi l'usinage de celles-ci constituent un tout unitaire avec des étapes qui se trouvent dans des rapports étroits d'interdépendence. Il justifie cette vision par le fait que touts les étapes de ce processus de travail ont le même but: l'obtention du tissu comme produit fini ou bien comme matière première pour le confectionnement des pièces de costume populaire ou des autres objets.

On accorde une attention particulière aux étapes où les fils sont préparés pour le tissage: l'ourdisage et le montage de la chaîne. Ces étapes ont été moins abordées dans la littérature éthnographique et l'auteur attire l'attention sur l'importance du problème. Ainsi présente-t-il le tissage en lices paires (2, 4) et en lices impaires (3, 5) ainsi que le tissage avec des lices sur la chaîne. Ces étapes en nous donnant de riches demonstrations a l'aide d'exemples concernant soit la manière concrète de travail soit l'utilisation ultérieure des tissus. Il présents aussi de nombreux exemples d'obtention des motifs décoratifs par montage de la chaîne et tissage sans appeler à des techniques de selection.

L'auteur analyse aussi quelques rélations d'entre les divers outils employés dans ce processus de travail; il nous donne un tableau des dix qualités de fibres qu'on obtient du chanvre dans la zone investiguée ainsi qu'un tableau concernant l'emploi des fils obtenus des fibres par le filage manuel.

À la fin de l'ouvrage l'auteur présente quelques croyances et coutumes qui se sont cristalisées le long des siècles dans le cadre de cette occupation de la zone investiguée.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

TEXTE DE FOLCLOR LITERAR ÎN MANUSCRISE TRANSILVĂNENE DIN SECOLUL AL XVIII-LEA

VASILE STANCA

Interesul față de folclorul românesc în general și de cel din Transilvania în special este mai vechi decît secolul al XVIII-lea. Încă din veacurile anterioare răzbat ecouri ale creației populare în unele opere istorice naționale[1], în notele de călătorie și scrierile poetice ale unor autori străini: cronicarul polon Matej Strykowski (1574), poetul maghiar Balassa Bálint[2], poetul german Martin Opitz (1622)[3] ș.a.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea, preocupările față de folclorul românesc transilvănean se lărgesc. Călugărul Ioan Căian (1629—1698) notează melodiile unor cîntece și dansuri populare[4], iar preotul sas Andreas Mathesius (1647) ne oferă importante date despre datinile de Anul Nou ale românilor din satul Cergău de lîngă Blaj, într-un protest împotriva acestor „păgînești obiceiuri"[5].

Nobilul român maramureșean Nicolae Petrovay copiază în *Codicele de la Petrova* un „cîntec românesc de dragoste scris", în ortografie maghiară, și cinci versuri în stil popular, tot cu temă erotică[6]. Coresponden-

---

[1] I. C. Chițimia, *Folclorul în substratul literaturii române vechi, Temelii folclorice și orizont european în literatura română*, sub îngrijirea științifică a dr. Ovidiu Papadima, București, 1971, pp. 7—21.

[2] G. Alexici, *Din trecutul poeziei populare române*, în *Luceafărul*, II, 1903, pp. 366—371; G. Kristóf, *Influența poeziei populare române din secolul al XVI-lea asupra lui Balassa Bálint, în Dacoromania*, III, 1923, pp. 550—560; I. Mușlea, *Balassa Bálint și folclorul românesc*, în *Făt Frumos*, I, 1926, pp. 156—158; L. Morariu, *Cea mai veche atestare a cîntecului nostru popular, ibidem*, 59—62.

[3] I. Dăianu, *Poetul silezian Martin Opitz și românii din Transilvania*, în *Apulum*, 1945, p. 382, apud Gh. Pavelescu, *Studii și cercetări de folclor*, București, 1971, pp. 12—13.

[4] M. Negrea, *Un compozitor român din secolul al XVII-lea Ion Caioni (1629—1687)*. Craiova, f.a.; G. Breazul, *Patrium Carmen*, Craiova, 1941; R. Ghircoiașiu, *Contribuții la istoria muzicii românești*, București, 1963; V. Mocanu, *Ioan Căianu*, București, 1973.

[5] *Istoria literaturii române. Folclorul...*, vol. I, ediția a II-a, revăzută, București, 1970, p. 15; A. Fochi, *Folclorul românesc din Transilvania secolului al XVII-lea*, în *Revista de folclor*, 3, 1958, nr. 1—2, pp. 45—62.

[6] G. Alexici, *Material de limbă din „Codicele de Petrova"*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, XIII, 1912, nr. 1—2, pp. 278—293; cf. și N. Drăganu, *Mihail Halici*, în *Dacoromania*, IV, 1926, p. 101; D. Pop, *Folcloristica Maramureșului*, București, 1970, pp. 12—13.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ţele acestor versuri („Că unde-ţi cat în faţă / Fată dalbeneaţă / Inima mă-nvaţă / Cum să-ţi fac viaţa Sara dimineaţa) cu cele populare au fost descoperite de regretatul I. Muşlea[7].

Ajunse în scrierile cărturarilor vremii, tipărite ca atare[8] sau rămase în codice manuscrise, producţiile folclorice au fost studiate, începînd din secolul al XIX-lea, de către filologi şi istorici literari ca B. P. Hasdeu[9], M. Gaster[10], Gh. Alexici[11], N. Drăganu[12], O. Ghibu[13], I. Breazu[14], I. Muşlea[15], R. Todoran[16], B. Kelemen[17], O. Papadima[18], I. Taloş[19] şi alţii. Cu toate acestea, numeroase producţii folclorice au rămas necunoscute, chiar dacă manuscrisele respective au fost descrise în cataloage. Este cazul unor codice miscelanee transilvănene din secolul al XVIII-lea cercetate de N. Comşa[20].

Ne oprim în primul rînd asupra *Cărţii logofătului Gheorghe de la Curciu,* cum i-a spus N. Comşa manuscrisului rom. 10.

Codicele are un conţinut variat, el cuprinzînd texte religioase, populare, calendare, însemnări de tot felul etc. în număr de circa 30. Cele mai valoroase sînt textele folclorice literare. Manuscrisul a fost studiat de

---

[7] *Cîntări şi strigături româneşti de cari cîntă fetele şi ficiorii, scrise de Nicolae Pauleti în Roşia, în anul 1838.* Ediţie critică, cu un studiu introductiv de Ion Muşlea, Bucureşti, 1962, pp. 11, 76, 82.

[8] *Kintyets kimpenyesty ku glazuri rumunyesti. Fekutye gye-un Holtyei Kimptyán Pintru voja Fetyilor, Nyevesztylor, S. tselora kuj sze potrivészk si ku áltzi sze izbeszk.* Tipirt in ányi Domnuluj omnyje szeptye-szutye, sasezets, si vopt, în *Cîntece cîmpeneşti cu glasuri româneşti* ... 1768).

[9] B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni,* I. Bucureşti, 1879, II, *Cărţile poporane ale românilor,* Bucureşti, 1879.

[10] M. Gaster, *Colinde, cîntece populare şi cîntece de stea inedite,* în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie,* III, 1883, pp. 313—336, *Chrestomatie română,* Texte tipărite şi manuscrise (sec. XVI—XIX) dialectale şi populare, 2 vol., Bucureşti—Leipzig, 1891; *Literatura populară română,* Bucureşti, 1883.

[11] G. Alexici, *Din trecutul poeziei poporane române,* în *Luceafărul,* II, 1903, nr. 22, pp. 366—371.

[12] N. Drăganu, *Pagini de literatură veche (O colecţie de cărţi populare într-un manuscris din jumătatea a II-a a sec. XVIII),* în *Dacoromania,* III, 1923, pp. 238—251; *Versuri vechi, ibidem,* V, 1929, pp. 502—522, *Versuri vechi, în Junimea literară,* XV, 1926, nr. 1—2, pp. 6—7.

[13] O. Ghibu, *Contribuţii la istoria poeziei noastre populare şi culte,* Bucureşti, 1934.

[14] I. Breazu, *Versuri populare în manuscrise ardelene vechi,* în *Anuarul Arhivei de folclor din Cluj,* V, 1939, pp. 79—109.

[15] I. Muşlea, *op. cit.,* cf. şi *Cercetări etnografice şi de folclor,* vol. I, Bucureşti, 1971, pp. 106—144.

[16] R. Todoran, *Poezii populare într-un manuscris ardelean din 1831,* în *Anuarul Arhivel de folclor,* VII, 1945, pp. 131—139.

[17] B. Kelemen, *Precizări şi completări la Bibliografia românească veche,* în *Cercetări de lingvistică, III, 1958,* pp. 75—86.

[18] O. Papadima, *Vechi legături între cîntecul de lume românesc din Transilvania şi cel din Ţara Românească,* în *Revista de etnografie şi folclor,* 1965, vol. 10, nr. 3, pp. 229—249.

[19] I. Taloş, *Începuturile interesului pentru folclorul românesc în Banat,* în vol. colectiv *Studii de istorie literară şi folclor,* 1964, pp. 201—221.

[20] N. Comşa, *Manuscrisele româneşti din Biblioteca centrală de la Blaj,* 1944, pp. 15—20, 24—25, 152—156.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

N. Comşa înainte de publicarea catalogului Bibliotecii centrale din Blaj[21]. Din cauza greutăţilor întîmpinate la lectură sau a citirii incomplete, autorului i-au scăpat lucruri importante. El semnalează de abia 18 din cele 30 de bucăţi ale codicelui. Dintre textele de folclor literar a semnalat unul singur. Este vorba de o „poezie" populară alcătuită din 122 de versuri (f. 17—20 v. p. 33—39). Scrise înainte de 1750, cineva le-a intitulat ulterior *Ispitia,* punînd deasupra titlului anul 1769. N. Comşa, deşi recunoaşte caracterul lor popular, înclină să le prezinte drept o creaţie originală a copistului.

Lirica erotică. Cele 122 de versuri reprezintă o modestă culegere de poezie lirică populară. Le-am grupat în IX texte, fără a avea certitudinea delimitării lor exacte, datorită contaminării frecvente a motivelor şi instabilităţii structurii strofice în poezia populară. I. Muşlea, care intenţiona să scrie un studiu despre aceste versuri, aprecia că ar fi „vreo şapte poezii"[22].

Prima poezie, primul text, de 26 de versuri, se aseamănă mai mult cu cîntecele de lume atît de răspîndite în epoca respectivă[23]. Pare a fi o creaţie semipopulară în care predomină senzualitatea. Autorul anonim face elogii iubitei într-un limbaj ce va deveni familiar operei poetice a Văcăreştilor şi a lui C. Conachi[24].

În textul II, primăvara este văzută ca un anotimp binefăcător, „dulce", care face să înverzească cîmpurile şi să se acopere de flori.

Motivul fetei îndrăgite de doi feciori ştiutori de carte, fără a se mărita cu vreunul, pare a fi fost larg răspîndit în jurul Blajului (textul III).

Un alt motiv întîlnit frecvent în lirica populară din Transilvania este acela al femeii ce-şi trimite bărbatul de acasă ca să se poată întîlni cu iubitul. Textul IV care cuprinde acest motiv a fost întrucîtva modificat de copist, dîndu-i un caracter mai personal, „autobiografic". Nevasta i se adresează lui, logofătului: „Tra/n dafir roşu pe masă, Du-te, logofete, în casă / Că bărbatul nu mi/-i/ acasă" . . .

Textul V se aseamănă structural cu cîntecele satirice despre femeia

---

[21] N. Comşa, *Un manuscris românesc de la mijlocul secolului al XVIII-lea,* în *Cultura creştină,* Blaj, XIX, 1939, pp. 667—671.

[22] I. Muşlea, *Studiu introductiv,* la Alexici G., *Texte din literatura poporană română,* Tom. II. (inedit), Bucureşti, 1966, p. 25.

[23] N. Drăganu, *Versuri vechi,* în *Dacoromania,* V. 1928, pp. 502—528; E. Păunel, *Cîntecul Mititichii.* Studiu de literatură comparată în *Revista germaniştilor români,* IV, 1935, nr. 1, pp. 37—66; Ov. Papadima, *Anton Pann, „Cîntecele de lume" şi folclorul Bucureştilor,* Bucureşti, 1963; K. Engel, *Cîntece de lume româneşti în manuscrise maghiare din Transilvania. Însemnări pe marginea unor variante,* în *Revista de istorie şi teorie literară,* Tom. 18, 1969, nr. 1, pp. 69—84; Ov. Papadima, *Luminismul şi clasicismul întîrziat. Opinii despre cultura populară — infuzia ei latentă în literatura epocii,* în *Temelii folclorice şi orizont european în literatura română,* Bucureşti, 1971, pp. 23—128; despre cîntecele de lume, pp. 62—78; *Égő lángban forog szivem (= În pară de foc arde inima mea),* (antologie bilingvă româno—maghiară de cîntece de lume păstrate în manuscris) de Kócziány László şi Köllő Károly, Cluj, 1972; bibliografie utilă, în limba română şi maghiară la pp. 119—150.

[24] Ov. Papadima, *Începuturile liricii moderne (cîntecul popular, cîntecul de lume, Văcăreştii şi Conachi),* în *Revista de istorie şi teorie literară,* tom. 20, 1971, pp. 45—54.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

leneşă care nu lucrează nici într-o zi din săptămînă invocînd tot felul de pretexte: sărbători, interdicţii etc. Aici însă apare o fată în situaţia de a respinge în fiecare zi din săptămînă tot felul de „dezmerdaţi" care o asaltează pentru că nu-i sînt dragi. De abia duminica ea se află „călătoare" la iubitul său: „Să-mi iau doru din spinare Că / pre fuse un foc mare".

În textul VI, lelea face jurămînt de credinţă iubitului „cu genunchiu la pămînt", încercînd să afle motivele pentru care a fost părăsită: e bătrînă, e urîtă, a fost văzută cu altul?

Textul VII exprimă durerea feciorului care ar vrea să se împace cu „lelea", pentru că „lumea se trece" şi el n-are cu cine trăi.

Textul VIII, cel mai scurt, de numai patru versuri, conţine o comparaţie a dragostei cu pietrele sau cu pleava, după priceperea de a o purta a celui îndrăgostit („Săracile dragostile Mult sînt grele ca petrile, Dar cine le ştiu purta Uşurele-s ca plevele"). O variantă foarte apropiată a strofei se află în culegerea noastră de folclor, păstrată în manuscris: „Vai săraca dragoste, Tare-i grea ca şi piatra; Pentru cine-o şti purta Uşurică-i ca pleava"[25].

Ultimul text, IX, dezvoltă mai multe motive ale liricii erotice: puterea dragostei, frămîntările şi suferinţele celui îndrăgostit (cunoscutul motiv „astă noapte te-am visat"). În final, se face simţită iarăşi intervenţia copistului care cere iertare iubitei cu „cuvinte plegate" (= pline de durere, de suferinţă) şi o anunţă, printr-un „răvăşel", că s-a însurat.

Versurile prezentate aparţin folclorului literar. Copistul s-o folosit de ele, încercînd să-şi exprime astfel sentimentele faţă de fiinţa iubită. Prin aceste texte se atestă pentru prima oară motive fundamentale fără de care nu se poate concepe lirica populară transilvăneană şi cea românească în general.

Verşul străinătăţii — motivul „jelui-m-aş, jelui"

Verşul străinătăţii a fost tipărit pentru prima oară de M. Gaster[26]. Durerea, jalea după părinţi, fraţi, surori, veri, într-un cuvînt după rudele cele mai apropiate apare de abia la sfîrşitul „verşului", sub forma motivului „jelui-m-aş, jelui":

„Jelui-m-aş munţîlor
De dorul părinţîlor;
Jelui-m-aş brazîlor
Pentru dorul fraţîlor;

---

[25] *Folclor din Sălaj*, Culegerea noastră în manuscris cuprinde material adunat în perioada 1950—1965, de pe valea Someşului, depresiunea Someş-Guruslău, judeţul Sălaj (în continuare = *Folclor-Sălaj*).

[26] Cf. *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, II, 1883, pp. 290—320; M. Gaster, *Chrestomatie română*. Leipzig—Bucureşti, vol. II, 1891, pp. 233—234; I. C. Chiţimia, *Folcloriştii şi folcloristică românească*, Bucureşti, 1969, pp. 312—313, cf. şi Cornelia Călin, *Contribuţii la istoria folcloristicii româneşti: un manuscris vechi aparţinînd lui Bizanţiu P. Densuşianu*, în *Revista de etnografie şi folclor*, 1973, tom. 19, nr. 5, pp. 409—424.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Jelui-m-aş florilor
De dorul surorilor;
Jelui-m-aş petrilor
Pentru dorul verilor".

Acest cîntec liric, profund răscolitor, remarcabil realizat sub raport artistic, exprimă un complex de stări sufleteşti, care apar şi mai clar în variantele lui[27]. El oglindeşte un sentiment general uman, cristalizat în imagini şi forme corespunzătoare cerinţelor esteticii noastre populare[28]. Tema cîntecului vine din timpuri străvechi. Stabilirea originii lui într-o anumită parte a ţării ni se pare riscantă[29].

Motivul, şi în acelaşi timp cîntecul „jelui-m-aş, jelui", apare în manuscrise transilvănene încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea. *Cartea logofătului Gheorghe de la Curciu* cuprinde (f. 18vB, f. 95, p. 189) un cîntec de jale şi durere, intitulat de noi, după primul vers, *O, amar vieţii mele.* Aici incomplet, se regăseşte însă şi în alte manuscrise contemporane, provenind tot din fondul Blaj: manuscrisele *133* şi *203*[30]. În primul manuscris, datînd din 1795, se află la început povestea biblică, în proză, despre Iosif, fiul lui Iacov, vîndut de fraţii săi mai mari. Textul al doilea se întitulează *Pentru Iosi/f/ în verşu* (f. 17v—18) şi relatează aceeaşi întîmplare, dar în versuri. Copistul a introdus la sfîrşitul stihurilor motivul „jelui-m-aş, jelui", în momentul cînd Iacov află că fiul său n-a pierit, ci trăieşte:

„Trăieşte, să veselişte
Şi tare să jăluiişte
Şi din gură îşi grăiişte:
— Jelui-m-aş, jelui,
Jelui-m-aş şi n-am cui.
Jelui-m-aş munţilor
De dorul părinţilor;
Jeliu-m-aş brazilor
De dorul fraţilor;
Jelui-m-aş florilor
De dorul surorilor" (ms. *133*, f. 18).

O largă răspîndire cunoaşte în secolul al XVIII-lea *Viaţa sfîntului Alexie, omul lui Dumnezeu*, prăznuit la 17 martie[31]. În Transilvania povestea a circulat atît în proză cît şi în versuri. Am găsit-o în următoa-

---

[27] I. C. Chiţimia, *op. cit.*, p. 312; cf. *idem* în *prefaţa* la Bibicescu. *Poezii populare din Transilvania*, Bucureşti, 1970, pp. XIII—XIV.

[28] T. Papahagi, *Poezia lirică populară*, Bucureşti, 1967, p. 235. N. Drăganu, *Versuri vechi*, în *Dacoromania*, V, 1929, pp. 502—522.

[29] Cf. O. Papadima, *Literatura populară română*, Bucureşti, 1968, p. 101; I. A. Popescu, *Studii de folclor şi artă populară*, Bucureşti, 1970, p. 212.

[30] Cf. N. Comşa, *Manuscrisele româneşti din Biblioteca centrală de la Blaj*, 1944, p. 133 (ms. *140*, devenit *133*), p. 163, ms. *210* devenit *203*).

[31] N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească*, Bucureşti, vol. I, 1929, pp. 164—171.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rele manuscrise din fondul Blaj[32]: *76* (f. 382—432) din 1748, *88* (f. 100—118v) din 1773, *183* (f. 64v—78v) din 1790 și *203* (f. 1—3, în versuri), de la sfîrșitul secolului. Ultimul manuscris citat, *203*, cuprinde *Verșul sfîntului Alexie, omul lui Dumnezău*, în care copistul a introdus spre sfîrșitul textului motivul „jelui-m-aș, jelui". Alexie, retras în pustie, deplînge depărtarea de părinți, frați, de lume:

„Cînd doream de ai mei părinți
Vărsam tot lacrăm ferbinți
Jălui-m-aș munților
De dorul părinților;
Plînge-voi brazilor
De dorul fraților;
Jălui-m-aș cerbilor
De dorul surorilor;
Jălui-m-aș cîmpilor și florilor
De dorul veșmintelor;
Plînge-voi plîngeri grele
De durerea maicii mele
Care m-au și îndemnat
De de lume m-am lăsat
Ca să urmez lui H/risto/s
Care-m iaste de folos.
Mila Domnului să fie
De acum pînă în vecie (ms. *203*, f. 3).

Interesant de remarcat este faptul că spre sfîrșitul secolului, în 1795, motivul acesta pătrunde și în manuscrise maghiare sau în creația unor poeți culți maghiari, I. A. Popescu i-a semnalat prezența într-un manuscris aflător la Biblioteca „Bethlen" din Aiud[33]. Motivul este atestat și în cîteva doine de înstrăinare publicate în revista germană *Transilvania* (1844) din Sibiu de folcloristul saxo-român Martin Samuel Möckesch[34].

Cîntecul „jelui-m-aș, jelui" s-a răspîndit pe o arie geografică ce acoperă întreg teritoriul țării[35]. Aproape că nu există colecție de folclor importantă, în special din Transilvania, Moldova, Banat, Maramureș în

---

[32] N. Comșa, *op. cit.*, pp. 82—84 (ms *80*, devenit *76*), pp. 99—100 (ms. *92* devenit *88*), pp. 152—156 (ms. *190* devenit *183*), p. 163), ms. *210* devenit *203*).

[33] I. A. Popescu, *op. cit.*, pp. 210—213.

[34] G. Bogdan Duică, *Un culegător de poezie populară: Martin Samuel Möckesch*, în *Gîndirea*, an I, 1922, nr. 18, p. 332, apud Gh. Pavelescu, *Folcloriști saxo-români* în *Studii și cercetări de folclor*, București, 1971, p. 107.

[35] T. Papahagi, *op. cit.*, p. 235; putem adăuga la bibliografia indicată aici I. Bîrlea, *Poezii populare din Maramureș*, ed. 1968, vol. I, pp. 47, 77, 116, vol. II, pp. 67—70; I. G. Bibicescu, *op. cit.*, pp. 98—100, 362; I. U. Jarnik, A. Bîrseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, ed. 1968, pp. 270, 275, 276, 279; T. Pamfile, *Cîntece de țară*, 1913, p. 227; E. Precup, *Păstoritul în munții Rodnei*, 1926, p. 29; *Folclor din Transilvania*, 1962, vol. II, p. 665 (cu bibliografia răspîndirii motivului). G. Alexici, *Texte din literatura poporană română*, tom. II (inedit). Publicat cu un studiu introductiv, note și glosar de Ion Mușlea, București, 1966, pp. 82—83, 87, 160.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

care să nu apară motivul sub formă de variante[36]. Mulţimea variantelor se explică prin vechimea motivului. Atmosfera este una de resemnare, din care parcă s-a născut poezia depresivă eminesciană:

Jelui-m-aş brazilor, / De doruţul fraţilor; / Jelui-m-aş munţilor, / De dorul părinţilor; / Jelui-m-aş florilor, / De dorul surorilor; / Jelui-m-aş şi n-am cui, / Jelui-m-aş codrului, / Codrului frunzosului, / Codrului umbrosului; / Codru-i jalnic ca şi mine, / Vara trece, toamna vine, / Pică-i frunza toată bine, / Cu crengi veştede rămîne; / Maică, măiculeana mea, / Auzi-mi tu jalea mea! / (Jarnik-Bîrseanu, *Doine* . . ., ediţia 1968, p. 276).

Plecînd de la forma cea mai veche, atestată în manuscrise de la mijlocul secolului al XVIII-lea, se poate urmări dezvoltarea şi difuzarea în variante a motivului. La început, el este introdus în poezii potrivite ca tonalitate cu specificul său elegiac şi depresiv. Apoi îl întîlnim ca o creaţie independentă mai dezvoltată. Treptat însă pătrunde şi în alte specii ale liricii populare: doina de dragoste şi de dor, în cîntecele de cătănie, şi chiar în cele de haiducie[37].

Strigături

Alături de doine, strigăturile formează o categorie importantă a liricii noastre populare. Ele se spun, se „zic" la joc, la nuntă şi în alte ocazii de petrecere[38].

Strigăturile par a fi moştenite de la romani. Samuil Micu vorbeşte despre ele în acest sens: „Romanii, cînd juca, striga în joc, şi cînta carmine sau verşuri; aşa fac şi românii cînd joacă"[39]. Din păcate el a lăsat necompletată nota la această afirmaţie, în care foarte probabil că intenţiona să dea cîteva exemple de strigături. S. Micu cunoştea existenţa şi numele lor, ceea ce reiese din afirmaţia sa făcută în acelaşi loc: „Collisallii romani . . . cînta carmine, adecă verşuri, strigături"[40].

Cronicarii moldoveni şi cei munteni consemnează cu ocazia descrierii unor fastuoase nunţi domneşti şi „dzicăturile", prin care putem înţelege atît strigăturile propriu-zise, cît şi unele cîntece de petrecere[41]. Lui D. Cantemir îi datorăm una dintre cele mai vechi strigături româneşti atestate documentar. În *Vita Constantini Cantemyrii* povesteşte cum regele polon Sobieski, după ce l-a alungat pe tatăl său, Constantin Cantemir, din Iaşi, i-a făcut un „cîntecel în limba moldovenească", punîndu-i pe lăutari să-l execute după ce l-au ascultat chiar din gura lui:

---

[36] I. C. Chiţimia, *Prefaţă* la I. G. Bibicescu, *op. cit.*, pp. XII—XIII.

[37] S. Fl. Marian, *Poezii populare române*, vol. II, Cernăuţi, 1875, p. 7, cf. şi I. C. Chiţimia, *Folcloriştii şi folcloristică românească*, Bucureşti, 1968, pp. 312—313.

[38] Cf. *Istoria literaturii române*, vol. I, ediţia a II-a revăzută, Bucureşti, 1970, pp. 152—160; Gh. Vrabie, *Folclorul, — obiect — principii, metode-categorii*, Bucureşti, 1970, pp. 420—423; O. Papadima, *Literatura populară română*, Bucureşti, 1968, pp. 142—197.

[39] Samuil Micu, *Scurtă cunoştinţă a istoriei românilor*, Introducerea şi îngrijirea ediţiei de Cornel Cîmpeanu, Bucureşti, 1963, p. 86.

[40] *Ibidem*, cf. I. Muşlea, *Samuil Micu-Clain şi folclorul*, în *Revista de folclor*, I, 1956, p. 252.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Constantine,
Fuge bine,
Nici ai casă,
Nice masă,
Nice dragă jupînească“[42].

„Sobieski, care, pe cînd fusese hatman, avusese sub ascultarea sa mulţi moldoveni, atît în slujbă cît şi în oaste, stăpînea destul de bine limba moldovenească“[43]. Totuşi ne vine greu să credem că el ar fi creatorul acestei strigături. Mai degrabă putem presupune că a auzit-o, sub o altă formă, din gura moldovenilor, lui revenindu-i doar sarcina de a o adapta la situaţia dată. B. P. Hasdeu a observat înrudirea acestui cîntec cu cel din *Anonymus Lugoshiensis*, datînd de la sfîrşitul secolului al XVII-lea[44]. Noi am găsit o variantă a acestei strigături în materialul inedit, pînă în 1968, al colecţiei Jarnik-Bîrseanu:

„— Scobori, Ioane, din munte!
— De ce foc să mă scobor?
Că n-am casă, nice masă,
Nice nevastă frumoasă,
Fără una burduhoasă“[45].

Ţinînd seama de marea mobilitate a strigăturilor, ca şi de interesul pentru folclor al lui D. Cantemir putem considera versurile de mai sus o creaţie populară[46].

În Transilvania, strigăturile sînt atestate documentar din secolul al XVII-lea în manuscrise de versuri ungureşti, combinate cu versuri româneşti, ca de exemplu: „Satu-i mare, pită n-are“, sau „Hop mai tare, hop aşa“. Acestea au fost incluse într-un „cîntec de joc haiducesc din Ardeal“[47] de pe la 1670, fără a fi însă reprezentative pentru specia respectivă. Nimeni nu şi-a pus atunci în mod intenţionat problema culegerii lor.

---

[41] M. Costin, *Opere*, Ediţie critică, cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 121, cf. şi 91, 134—135; I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi o samă de cuvinte*. Ediţie îngrijită, cu glosar, indice şi o introducere de Iorgu Iordan, Bucureşti, 1955, pp. 153—154.

[42] D. Cantemir, *Viaţa lui Constantin Cantemir zis cel Bătrîn, domnul Moldovei*, în româneşte de Radu Albala, Bucureşti, 1960, p. 82.

[43] *Ibidem*.

[44] B. P. Hasdeu, *Anonymus Lugoshiensis*, în *Columna lui Traian*, tom. IV, 1883, p. 416, citează următoarea „urare poporană“ de pe prima foaie albă adausă la legarea manuscrisului, reprodusă şi în antologia bilingvă, româno—maghiară, *În pară de foc arde inima mea*, Cluj, 1972, p. 108, intitulată „*Descîntec*“:
Pentru mine, / Pentru tine, / Pentru noi / Amîndoi / Şi Constanti-i la noi. // Pentru mine, / Pentru tine, / Pentru noi / amîndoi. // Pentru casă, / pentru masă, / pentru draga / jupînească.

[45] I. U. Jarnik şi Andrei Bîrseanu, *Doine şi strigături din Ardeal*, Ediţie definitivă — de Adrian Fochi, Bucureşti, 1968, p. 428.

[46] A. Fochi, *D. Cantemir, etnograf şi folclorist*, în *Revista de etnografie şi folclor*, tom. IX, 1964, nr. 1, pp. 71—102 şi nr. 2, pp. 113—142.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În secolul al XVIII-lea producţiile literaturii populare păstrate în manuscrise sporesc considerabil, chiar dacă înregistrarea lor e tot întîmplătoare. Cele mai multe le-am descoperit în manuscrisul *10, Cartea logofătului Gheorghe de la Curciu.* Unul din copiştii manuscrisului, Ion, avea o inclinaţie deosebită pentru exprimarea în proză ritmată şi în versuri de obicei satirice. Chiar şi însemnările cu caracter particular le face uneori în versuri:

„Scris-am eu într-a me viiaţă
Ca dol/=doar/ m-ar /=mi-ar/ fii D/o/mnul H/risto/s povaţă" (f. 50—49 v, p. 99—98).

Amator de petreceri, dar şi bun gospodar, copistul notează cu grijă, cît şi cu cine a băut. Pregătindu-se de spovedanie, el face o recapitulare în scris a păcatelor săvîrşite (a lăsat boii în bucate, a furat mazăre, găini) şi din nou condeiul îi alunecă spre versuri:

„Vin am furat,
La muere altue am /um/blat" (f. 26 v, p. 52).

Fratelui său mai mare, Gheorghe, logofăt şi preot, i se adresează în diferite însemnări ale codicelui cu respectul cuvenit. Cînd îl vede alături de dascălul său, Mihail Arsenie, devine ironic ca în acest distih atît de asemănător cu o strigătură:

„Părinte, unde vă văz pe amîndoi,
Pare că văz doi boi!" (f. 20, p. 39).

Urmează în continuare un proverb. Cîteva file mai departe copistul prezintă o povestire, incompletă însă, despre un om din Ţara Românească (probabil din Cîmpulung-Muscel), care avea 7 copii. Acesta a visat că dacă va merge la Sibiu va găsi ceva, probabil o situaţie mai favorabilă pentru a-şi creşte copiii. Dar a umblat în zadar pe toate uliţele. Fără a termina povestirea, copistul înserează aici o strigătură satirică la adresa fetelor din Cîmpulung:

„Pe la noi prin Cî/m/pul/Lu/n/g
Pri/n/d fetele mîţa în jug,
Bate pe /e/a/ . . . / (f. 25v, p. 50)

Ca multe alte texte ale codicelui, nici acesta nu este încheiat. Iniţial am identificat strigătura cu una aflată în culegerea noastră „Folclor din Sălaj" (în manuscris), astfel:

Pe la noi pe la Surduc / Prinde fata mîţa-n jug / Şi o bate cu toporul / De ce nu i-a tors fuiorul!

Ulterior am descoperit în colecţia Jarnik-Bîrseanu o strigătură aproape identică: La noi la Cîmpulung, / Prin fetele mîţa-n jug. / Care-i fată mai bătrînă / Ia corbăţul şi o mînă[48].

---

[47] Silvestru Moldovan, *Poeziile noastre populare istorice*, în *Transilvania*, 42, 1911, p. 689.

[48] Jarnik-Bîrseanu, *op. cit.*, p. 469.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Strigătura e cuprinsă în materialul inedit, pînă în 1968, al colecţiei. Acest material provine din aceeaşi zonă geografică, a Tîrnavelor, unde se află şi satul de baştină al copistului, Curciu.

De asemenea o altă variantă a strigăturii a înregistrat G. Alexici din localitatea Apateu, judeţul Bihor: Pă la nói la Cîmpulung, / Prin fetile mîţa-n jug. / Dară mîţa cine-o mînă? / Fata popii cea bătrînă / Cu zbicuţu cel de lînă[49].

Probabil că strigătura are o circulaţie mai largă decît Valea Tîrnavelor, zona Sălajului şi a Bihorului. În Transilvania strigăturile satirice sînt o specie vie, în dezvoltare[50]. Considerăm că strigătura din *Cartea logofătului Gheorghe de la Curciu* este una dintre cele mai vechi atestate documentar, avînd totodată un caracter reprezentativ pentru specia respectivă din Transilvania.

Legenda lupului

Lupul figurează la loc de frunte în numeroase specii ale literaturii noastre populare (poveşti, anecdote, fabule, doine, strigături, proverbe). Cronicarii, de la Grigore Ureche pînă la Ion Neculce, citează, uneori obsesiv, proverbul despre lupul care îşi schimbă năravul dar nu şi firea. D. Cantemir, în *Istoria ieroglifică*, face din lup un personaj inteligent şi viclean, istorisind despre el cîteva povestiri pline de savoare[51].

Răspîndirea largă a legendei în literatura populară şi în cea medievală, ne determină să nu acceptăm părerea după care aceasta ar fi rezultatul influenţei bogomilismului[52]. Cu siguranţă că legenda despre crearea lupului este mult mai veche decît secolul al XVII-lea, cînd s-a exercitat asupra românilor o înrîurire bogomilică, de altfel destul de redusă[53]. Poporul nostru a încercat să-şi explice, cu ajutorul legendelor, cum şi de către cine au fost create animalele, plantele, păsările. În asemenea creaţii se admite şi o influenţă a miturilor dualiste iraniene. Dumnezeu apare drept creator al fiinţelor bune (oaie, cal, bou, albină), iar Diavolul creator al fiinţelor rele (şarpe, lup, viespe, liliac).

După o legendă culeasă din Moldova, lupul a fost creat de Satana din lemn de plop. Fiind prea masiv n-a putut umbla şi atunci Satana a mai cioplit din el. După aceea l-a dat lui Dumnezeu, care i-a dăruit viaţă. Din surcelele rămase s-au născut căţeii, care împreună cu lupul

---

[49] G. Alexici, *Texte din literatura poporană română*, tom. II, (inedit) Bucureşti, 1966, p. 130.

[50] G. Pavelescu, *Orizontul satiric al strigăturii în folclorul din sudul Transilvaniei* în *Studii şi cercetări de folclor*, Bucureşti, 1971, pp. 159—183.

[51] D. Cantemir, *Istoria ieroglifică*, Ediţie ... de P. P. Panaitescu, I. Verdeş, vol. I, Bucureşti, 1965, pp. 91—101, cf. Al. Bistriţianu, *D. Cantemir, scriitor de poveşti*, în *Limbă şi literatură*, 1973, vol. IV, pp. 681—692; Al. Piru, *Real şi imaginar în „Istoria ieroglifică"*, *ibidem*, pp. 673—680.

[52] N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească*, vol. I, Bucureşti, 1929, pp. 39—42 (cu bibliografia problemei).

[53] *Istoria literaturii române*, vol. I, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1964, p. 503; cf. A. Balotă, *Bogomilismul şi cultura maselor populare din Bulgaria şi Ţările Române*, în *Romano-slavica*, X, 1964, pp. 19—72.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

au pornit pe urmele Satanei, Dracul s-a suit într-un copac, dar lupul a sărit și l-a apucat de călcîi[54].

După o altă legendă, lupul a fost făcut din lut, iar din aşchiile sărite la cioplit s-au născut „fel de fel de gîngănii rele: şerpi, broaşte, şopîrle"[55].

Culegerea legendelor despre crearea lupului s-a făcut tîrziu, de abia la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul veacului următor. În manuscrisul *10* (f. 26—25v, p. 51—50, pe foile întoarse cu capul în jos), se află următoarea legendă, scrisă în 1743:

„A/i ce am scriis pentru lup. Au zîdit Dumneză/u/ pe Adam şi el au fost soţ cu Dumneză/u/. Diavolul au zîs lui:

— Dă-mi soţe.

Dară Dumnezeu zîce dievolulu/i/:

— Na soţe!

Şi au zîs să facă şi el oce dihanie.

Şi au făcut pre lup. Şi au zîs Dumnezeu să-l învieze. El au fost zîcînd:

— Nu înviie.

Iară Dom/nul/ au zîs:

— Zî, să auz.

Şi au zîs:

— Învie, lupule.

El au înviet şi, raita, după drac. Dracu, fuga, şi au sărit în mare. Şi dracu au rămas şi lupu au rămas deasupra apii".

Faţă de legendele menţionate mai sus, aceasta are cîteva elemente în plus. Adam apare aici soţie, tovarăş al lui Dumnezeu. Diavolul cere şi el soţie. După ce îşi zideşte creatura, Diavolul nu este în stare să-i dea viaţă. Înviat însă de către Dumnezeu, lupul se arată nerecunoscător faţă de ziditorul său. Din păcate, finalul legendei lipseşte.

Importanţa ei nu rezidă însă deosebirile faţă de celelalte, ci în vechime, datînd de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Răspîndirea legendei trebuie să fi fost atunci mult mai mare. Autorul a scris-o probabil din memorie sau a copiat-o dintr-un alt manuscris. Tipărituri care să consemneze legenda pînă la acea dată nu cunoaştem. În secolul următor, reapare în răspunsurile la chestionarele lui B. P. Haşdeu[56].

Oraţie de nuntă

În concepţia populară, căsătoria este privită ca un act pe care individul îl face cu scopul de a avea un tovarăş de viaţă căruia să-i împărtăşească bucuriile şi necazurile, de a avea urmaşi care să-i perpetueze numele, să-l îngrijească la bătrîneţe. Cine nu se căsătoreşte şi n-are

---

[54] Elena Niculiţă Voronca, *Datinele şi credinţele poporului român, vol. I*, Cernăuţi, 1903, p. 7.

[55] I. A. Candrea, *Iarba fiarelor*, Bucureşti, 1928, pp. 132—142.

[56] I. Muşlea, O. Bîrlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, Bucureşti, 1970, p. 542, cf. Ov. Bîrlea, *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Bucureşti, 1976, pp. 234—238.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

copii face degeaba umbră pămîntului şi nu-şi poate justifica existenţa în faţa colectivităţii[57].

Nunta este una dintre cele mai importante manifestări artistice populare atît prin proporţiile cît şi prin conţinutul ei extrem de bogat şi complex. Forma clasică a nunţii româneşti apare ca un spectacol plin de pitoresc şi de culoare în care se îmbină armonios muzica şi dansul, poezia şi jocul scenic[58]. Datorită caracterului ei spectaculos, desfăşurării ample în timp şi spaţiu, nunta a reţinut atenţia cronicarilor noştri, care i-au acordat un loc însemnat în letopiseţele lor[59].

Ceremonialul nunţii cuprinde o suită de momente în care predomină, alternativ, muzica, poezia, dansul: stărostia, peţirea, despărţirea miresei de părinţi, cununia, iertăciunile, colăcăria. Fiecare moment al nunţii îşi are cîntecul caracteristic, care mai păstrează pînă în zilele noastre cîte ceva din semnificaţia lui iniţială. Oraţia, specie de mari dimensiuni, defineşte pregnant momentele esenţiale ale nunţii. Cu ajutorul oraţiei se creează o atmosferă de măreţie epică şi dramatism. Fiind mai pretenţioasă decît restul producţiilor folclorice spuse la nuntă (cîntece, strigături), oraţia este rostită numai de anumite persoane, vornicei, starosti. Aceştia o transmit de la o generaţie la alta şi de la o regiune la alta. În funcţie de scopul urmărit şi de momentul în care se spun, oraţiile de nuntă sînt de mai multe feluri. Oraţia de iertăciune este dramatică şi se spune de staroste, de vornicel, în numele miresei sau mirelui, prin care aceştia îşi iau rămas bun de la părinţi înaintea plecării la cununie. Altă oraţie se rosteşte de vornicei cu ocazia schimburilor de daruri dintre mire şi mireasă. Oraţia de colăcărie se spune la poartă cînd soseşte alaiul mirelui. Oraţia de la masa mare este mai mult o improvizaţie ce îmbină sobrietatea cu gluma şi prin care starostele stimulează oferirea de daruri mulţumind, în numele mirilor, pentru ele[60].

După opinia unor folclorişti, oraţia de nuntă ar fi moştenită de la romani[61]. Nunta românească, cu întreg cortegiul ei de datini şi obiceiuri, reflectă o îmbinare a spiritului dacic cu cel roman. Spiritualitatea dacă poate fi descifrată din sensurile şi simbolurile ritualului, după cum succesiunea riguroasă a momentelor ilustrează ordinea romană. „Toate sensurile culturii romane, de cînd există ea şi pînă astăzi, pot fi extrase din îmbinarea ordinei romane cu frenezia dacică; din împletirea spiritualităţii dace şi romane creşte întreaga cultură română. Aceasta se poate

---

57 S. Fl. Marian, *Nunta la români, Studiu istorico-etnografic comparativ*, Bucureşti, 1890, pp. 1—2.

58 *Istoria literaturii române, I*, ediţia a II-a, revăzută, *Folclorul Literatura română în perioada feudală*, (1400—1780), Bucureşti, 1970, p. 35.

59 M. Costin, *Opere*, Ediţie critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 121, cf. şi pp. 91, 134—135; I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi o samă de cuvinte*, Ediţie îngrijită cu glosar, indice şi o introducere de Iorgu Iordan, Bucureşti, 1955, pp. 153—154.

60 *Istoria literaturii române*, ed. cit., p. 41, cf. Fl. Marian, *op. cit.*, pp. 96—105, passim.

61 B. P. Hasdeu, în *Obiceele juridice ale poporului român*, Bucureşti, 1878; I. C. Tacit, *Nunta la poporul român*, Bucureşti, 1970, apud S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 400.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

urmări în definirile și ipostazele culturale din secolul al XVI-lea și pînă la veacul nostru. Atît în creație — înțelegînd pentru secolele mai vechi creația populară cît și în teoria creației"[62].

Dintre tipurile de orații amintite, cea care prezintă un interes deosebit, prin concentrarea numeroaselor motive și simboluri folclorice străvechi, este orația de colăcărie. Prin ea, starostele mirelui povestește despre vînătoarea craiului său, despre urma de „fiară" sau de „căprioară" peste care au dat și despre care sfetnicii au spus că o urmă de „zînă" — viitoarea lor crăiasă. După un șir de peripeții, oastea împăratului ajunge la casa miresei și o cere pe aceasta să o sădească în grădina stăpînului, „să crească, să odrăslească și să rodească". Orația de colăcărie, care debutează cu o alegorie sobră, plină de farmec și poezie, se transformă treptat într-o producție șăgalnică, într-un sclipitor duel verbal, amestec de glume și vorbe de spirit dintre vornicul mirelui și al miresei.

Dimitrie Cantemir, care a manifestat un interes constant față de producțiile folclorice, consemnează acest tip de orație în capitolul XVIII al *Descrierii Moldovei, Despre ceremoniile pe care moldovenii le observă la logodne și la nunți.*

„Mai marii noștri, moși și strămoși, umblînd la vînat prin păduri, au nimerit țara pe care o locuim noi azi și în care acuma trăim și sîntem hrăniți și desfătați cu laptele și mierea ei. Ispitit de pilda acestora, prea nobilul domn N. N., umblînd la vînat pe șesuri, în păduri și în munți, a dat peste o ciută sau căprioară care, fiind rușinoasă și tenace la onoarea ei, nu i-a dat nici o privire, ci a luat fuga și s-a ascuns în ascunzișul ei. Noi ne-am luat pe urmele ei și duși de ele am ajuns în această casă. De aceea trebuie ca acest vînat, pe care noi l-am găsit cu muncile și sudorile noastre în locuri pustii, ori să ni-l dați, ori să ne arătați încotro a trecut"[63]. Autorul menționează răspîndirea generală a acestui tip de orație, care „se spune pretutindeni cam în aceiași termeni".

Cea mai veche orație de colăcărie se află însă în manuscrisul *10*. Textul nu a fost semnalat pînă în prezent. Copistul manuscrisului l-a inserat printre celelalte producții ale codicelui, fără titlu, fără nici un alt semn distinctiv de început și sfîrșit. Textul orației este scris în proză, dar noi îl transcriem în versuri urmînd modelul speciei atît de răspîndită în majoritatea colecțiilor de folclor[64]. Reproducem textul în anexe.

Deși fragmentară, orația cuprinde momentele esențiale ale speciei: vînătoarea, aflarea unei urme de „hiară", identificarea ei de către sfetnicii împăratului cu o „zînă" sau cu o „floare de rai", trimiterea a doi oșteni, „care să chiamă machidoneni", s-o aducă și „să o sădească în

---

[62] Vl. Streinu, *Diversitate pe fondul unitar al culturii românești. Discuții literare*, (în jurul mesei rotunde) în *Scînteia*, an. XXXVI, 1967, nr. 7354, p. 4, col. 1.

[63] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*. Traducere de pe originalul latinesc de G. Pascu, Ediția a II-a, revizuită și completată cu indice, București, (1938), p. 225. Textul latinesc în *Operele principelui Demetriu Cantemir*, tipărite de Societatea Academică Română, tom. I, *Descriptio Moldaviae*, București, 1892, p. 131.

[64] N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, 1938, pp. 231—232, cf. și I. Meițoiu, *Spectacolul nunților. Monografie folclorică*. Cuvînt înainte de acad. D. Panaitescu Perpessicius, București, 1960, pp. 549—553.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

grădina împărătească", dialogul dintre vornicul mirelui şi „vornicul de casă" al miresei.

Oraţia a fost copiată probabil de pe un alt manuscris mai vechi sau a fost scrisă din memorie cu omisiuni de versuri, cuvinte şi expresii. Ea poartă pecetea vechimii şi a condiţiilor social-istorice din secolul al XVIII-lea. La vînătoare pleacă „împăratul turcesc împreună cu împăratul muscăcesc", ceea ce reflectă o realitate imediată, desele războaie ruso-turce din epocă. Este vizibilă de asemenea influenţa cărţilor populare, în special a romanului *Alexandria*[65]. Vorniceii mirelui se dau drept „oşteni de care se cheamă *machidoneni*". Influenţa cărţilor religioase şi populare se observă în majoritatea oraţiilor de nuntă. Într-o creaţie din Moldova, adresată mirilor se spune: „Iar celor tineri / Dumnezeu le dăruiască / Şase daruri: / Bogăţia lui Iov, / Frumuseţea / Lui Iosif, / Tăria lui Samson, / Vitejia / lui *Alexandru Machedon* (subl. n.s.). / Toiagul înfrunzit / Al lui Aron / Şi înţelepciunea / Lui Solomon"[66].

Ecourile *Alexandriei* apar şi în alte tipuri de oraţii, ca de exemplu în această oraţie „la zăvoară" din jurul Dornei: „Şi nunul cel mare / Cu grija în spinare, / Călare pe un cal / Ca şi un *Ducipal* (subl. n.s.) / Se umflă din nări, / Se ridică în scări, / Şi se ia la goană / După căprioară"[67].

Textul discutat este cel mai vechi din cîte cunoaştem[68]. Nunta constituie nu numai un prilej de veselie, ci şi unul de meditaţie. Privită cu ochii tînărului ce renunţă la o parte din libertatea sa personală, căsătoria poate de naştere şi la reflexii pesimiste ca aceasta: „. . . nice un rău nu face omul ca cînd să însoară" (ms. *6*, f. 22v, p. 42). Însemnarea s-a păstrat numai fragmentar şi pare a face parte dintr-un cîntec ardelenesc de nuntă[69]. O variantă se află în *Folclor din Sălaj:* „Nime-n lume nu se-nşală / Ca fecioru cînd să-nsoară. / Prinde patru boi la car / Şi-aduce trudă şi amar. / Prinde patru boi la rudă / Şi-aduce amar şi trudă. / Nu trece un an ori doi, / Ar mai prinde şasă boi / Ş-ar duce amaru-napoi, / L-ar duce, da' nu mai poate / Că-i a lui pînă la moarte".

Din repertoriul cîntecelor de nuntă mai făcea parte, în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, şi *Nunta din Cana Galileei*[70]. Deşi religios, textul cîntecului prezintă numeroase influenţe laice, degajînd o atmosferă de veselie. Melodia, notată încă din secolul al XVII-lea, aparţine cîntecelor de stea[71]. În manuscrisele de care ne ocupăm, textul apare sub tit-

---

[65] N. Cartojan, *op. cit.*, vol. I, Bucureşti, 1929, p. 226.

[66] S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 340, cf. pp. 337, 346, 549.

[67] *Ibidem*, p. 468, cf. 480; G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, Bucureşti, 1885, p. 174.

[68] Gh. Vrabie, *Contribuţii la studiul oraţiilor populare*, în *Cercetări folclorice*, I, 1947, pp. 45—59; oraţia reprodusă, alături de un cîntec de stea, pe un *Catavasier* din 1747 de la Rîmnic, f. 157, este o producţie religioasă în proză (I. Bianu şi Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche*, vol. II, Bucureşti, 1910, pp. 97—98); cf. şi I. C. Chiţimia, *Folcloriştii şi folcloristică românească*, Bucureşti, 1969, p. 37.

[69] I. Bîrlea, *Literatura populară din Maramureş*, vol. II, Bucureşti, 1968, p. 75.

[70] N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească*, vol. II, Bucureşti, 1938, pp. 220, 230—231.

[71] R. Ghircoiaşiu, *Codex Caioni*, în *Steaua*, IX, 1958, nr. 8, p. 95.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lul de *Cîntare de veselie ce să cîntă la cununie, ce să cîntă la toţi* (ms. *6*, f. 244v—245v, p. 486—488; ms. *10*, f. 1—2 B, f. 112x—111v, p. 224—222, fragmentar, lipseşte începutul). După ce se relatează minunea transformării apei în vin la nunta din Cana Galileei, cîntecul se încheie cu o urare specifică: Şi să fiţi toţi sănătoşi, / Să ascultaţi bucuroşi / Că eu voi să zic amin / Să daţi cîte un cop de vin / Să închinăm de sănătate / Ca să aveţi de dînsul parte / Ca şi noi bînd acum la vin / Să ne fie voia deplin" (ms. *6*, f. 245v, p. 488).

Manuscrisele de care ne ocupăm cuprind şi cîntări religioase culese de folclorişti mai tîrziu drept colinde. Astfel pentru *Cîntarea zuorilor* din *Codicele de la Mediaş*, respectiv ms. *6* (f. 149v, p. 296; f. 245v—247, p. 488—491) se află variante în culegerea de poezii populare a lui I. G. Bibicescu[72]. Precizăm că nu este vorba de cîntecul popular funebru cu aceeaşi denumire, ci de o producţie, pur religioasă, concepută probabil de clerici ca o replică la adresa celei folclorice[73].

Copiştii obişnuiau să scrie, pe manuscrisele lucrate de ei, blesteme la adresa celor care s-ar încumeta să înstrăineze lucrarea respectivă. Pînă în secolul al XVIII-lea blestemele erau stereotipe traducînd textele respective din limba slavonă. De aici înainte însă, ele capătă un caracter mai original, datorită versului popular introdus de copiştii proveniţi din rîndul oamenilor simpli. Proprietarul *Codicelui de la Ozun*, scrie, chiar de la începutul cărţii sale, următoarea însemnare: „Această carte iaste a mea, a lui Iacov Pop/o/vici de la Ozun, şi cine o va înstreiona-o de la mîna mea să n-aibă nici un ceas fără necaz, nici un prînz fără plîns şi cînd îi va fi mai bine să zică vai de mine" (ms. *183*, f. I). Blestemul are corespondenţe în poezia populară din Transilvania: „Cînd, măicuţă, m-ai făcut, / Tare bine ţ-a părut, / Dară cînd mă legănai, / Cu mînile tu lucrai, / Cu gura mă blăstămai; / Să n-am prînz / Fără plîns / Nici amiaz / Fără năcaz"[74], sau „De te-o-ntrebe: cum mi-e traiul, / Spune-i că e cu vătraiul, / Nici un prînz / Făr' de plîns, / Nici o cină cu lumină, / Nici un pat bun de odină"[75].

În secolul al XVIII-lea, se manifestă la cititorii români o preferinţă marcantă pentru culegerile de maxime şi cugetări laice referitoare la existenţa cotidiană. Este un indiciu că cititorii din această perioadă nu mai sînt satisfăcuţi ca predecesorii lor de sentinţele scriitorilor antici sau ale „părinţilor" bisericii[76].

De obicei oameni simpli, copiştii manuscriselor de care ne ocupăm, şi-au notat, sub forma unor proverbe, şi propriile lor gînduri, idei faţă de lume. „Că omu bogat ia cu sila, dară/c/ el sărac fură" (ms. *10*, f. 26,

---

[72] I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, Bucureşti, 1970, p. 221; „Zoritul a doua zi de Crăciun". Se cîntă de feciori şi oameni însuraţi la fiecare între sine"; cf. şi pp. 225, 227.

[73] Cf. N. Both, *Contribuţii la cîntecul zorilor*, în *AMET*, 1961—1964, Cluj, 1966, pp. 463—487.

[74] Jarnik-Bîrseanu, *op. cit.*, p. 277.

[75] I. G. Bibicescu, *op. cit.*, p. 219.

[76] Al. Duţu, *Coordonate ale culturii româneşti în secolul XVIII*, Bucureşti, 1963, pp, 218—219.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

p. 51), constată logofătul Ion de la Curciu. Un alt copist, Gavriil Călborun, notează şi el cu amărăciune, la sfîrşitul unui *Sinaxar:* „Cel bogat au făcut strîmbătate şi iară el s-a mîniiat. Celui sărac i s-au făcut strîmbătate şi iară el să roagă de iertăciune" (ms. *24*, f. 86v)[77].

Producţiile de folclor literar din manuscrisele secolului al XVIII-lea de care ne-am ocupat sînt cele mai vechi din cîte se cunosc pînă în prezent. Valoarea lor este dublă: documentară şi artistică. Majoritatea textelor prezentate se află în ms. *10*. De aceea putem considera acest manuscris, *Cartea logofătului Gheorghe de la Curciu* o primă colecţie de folclor prin întinderea şi varietatea materialului cuprins: doine, cîntece, strigături, oraţii, colinde, legende, povestiri. Prin asemenea producţii, care au avut audienţă în cercuri largi de cititori, s-a accelerat procesul de laicizare a culturii româneşti în secolul al XVIII-lea.

A N E X E

(LIRICĂ EROTICĂ)

ISPITIA

I

ms. *10*, f. 17, p. 33 Dintr-o dragoste fierbi/n/te
S-au scriis aceste cuvinte
Cu de mî/n/gîiere guriţa ce dulce
Ca mierea, ca diema/n/tu eşti de frumoasă.
5 Inimera /sic) me ce arsă,
M-ai făcut de zac de boală
De-mi guriţa de mă scoală,
Nu mă vezi c-oi să moriu
Dă-mi ţiţişoara să mă scol.
10 Leacu meu de mă/n/tui/nţă/
Dumneta eşti leculiţă.
Să te-ntorci să mă învi/e/zi
Să/mă/ mai predepătez.
Strălucita me lumină
15 Zioa, noapte n-am hodină.
În ceas ce-ţi văzu/i/ lumina
Nuţi mai pociu uita hodina.
f. 17 v, p. 34 Garofiţă naramzată
M-ai dezmerdat odată
20 O dată m-am învrenicit
De dumneata m-am lipit.
Acum viiu cu rugăminte
C-ole (= cu ale) mele dulci cuvinte
Să ne avem ca mai/nain/te
25 Şi să fim precum am fost
26 Că eşti cocon de folos.

Variante: *Pauleti*, p. 84 (parţial); *Jarnik-Bîrseanu*, p. 466, cf. 222, 225, 337, 399 (parţial); *Bibicescu*, p. 317 (parţial); *Tocilescu*, I. p. 248 (parţial); *Drăganu*, p. 250—251 (parţial).

---

[77] Cf. N. Comşa, *op. cit.*, p. 30; cele mai multe şi interesante proverbe se află însă în manuscrisul 136 de care ne vom ocupa cu alt prilej.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

II

f. 17 v, p. 34

Vară, vară, primăvară,
Cum eşti dulce şi amară.
Cum dumneta ai vinit
Pămîntul ai revenit
5 Toţi ci/m/pii s-au înve/r/zit,
Toate florile a răsărit
Încă au şi bobutit,
8 S-au găsit şi de-/m/florit,

Variante: *Alexici*, II, p. 191 (parţial); *Tocilescu*, I., p. 253 (parţial); *Bîrlea*, II, p. 96, 149 (parţial); *Pop*, p. 169 (parţial).

III

f. 18, p. 35

În grădina leliţii
Paşte calul bădiţii
Şi nu paşte cum să paşte
Ci paşte fir de calafir
5 Cu miros de tra/n/dafir.
Tra/n/dafir cu doi buboci
Lele cu doi ibomnici,
Amîndoi ştiură carte,
9 Nici de unu n-avu parte.

Variante: *Pauleti*, p. 65; *Bologa*, p. 231; *Alexici*, II, p. 64 (parţial); *Jarnik-Bîrseanu*, p. 301, 364.

IV

f. 18, p. 35

Tra/n/dafir roşu pe masă
Du-te, logofete, în casă
Că bărbatul nu mi/-i/ acasă,
Ci s-au dus la văcărit
5 Cu calul nepotcovit.
Şi merinde că i-am dat
Pînişoara de un ban
Ca să/-i/ fie într-u/n/ an
Şi o cofă de mălai
10 Să să-ntoarcă la noao ani.

Variante: *Pauleti*, p. 99 (parţial); *Hetcou*, p. 64, (parţial); *Bîrlea*, II, p. 65 (parţial).

V

Azi-i luni, mîne îi ma/r/ţi,
La noi vin tot demze/r/daţi.
Ce folos că vin demzedaţi (sic!)
Dacă lelii nu/-i/ sî/n/t dragi.
5 Apoi miercuri, apoi joi,
Mulţi dezmedaţi vin la noi.
Vineri secu /!/ o mî/n/căm
Dimineaţa nu lăsăm.
Sî/m/bătă e lucrătoare
10 Bădiţa opreală n-are.
Duminică, o zi mare,
Sînt la bade călătoare,
Să-mi ieu doru din spinare
14 Că pre fuse un foc mare.

Variante: *Jarnik-Bîrseanu*, p. 356 (structură identică, dar sens satiric), cf. p. 502; *Bîrlea, I.* p. 95—96 (aceeaşi structură); *Cu cît cînt*, p. 145 (parţial); textul e reprodus din Enea Hodoş, *Cîntece bănăţene*, Caransebeş, 1898).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

VI

f. 18 v. p. 36 Sufletul meu cel iubit
Diema/n/tu nepreţuit,
Şezi la noi dacă a/i/ vinit
Să-ţi de lele jurămî/n/t
f. 19 p. 37 5 Cu genun/ch/iu la pămî/n/t
Să văz di ce ce m-ai urît:
Au bătrînă ţ-am părut,
Au cu altul m-ai văzut,
O urîtă ţ-am căzut?
10 Sufletul meu diemant
Ce-i băut de m-ai urît,
Ce-i mî/n/cat de m-ai uitat?
Sufletul meu cel iubit,
Asară ţ-am poru/n/cit,
15 Ce/-ai/ făcut de n-ai vinit
16 O /e/şti cu lele învrăjbit?

Variante: *Alecsandri*, p. 196 (parţial); *Jarnik-Bîrseanu*, p. 295, 400, 440 (parţial); *Alexici*, II, p. 64 (parţial).

VII

f. 19, p. 37 Mult mă mir ce voi face
Să dau cu lele la pace
Petre (= pentru că) lume că să trece
Şi n-am cu cine o petrece,
5 Că cu cine me-m petrecut
Poate Domnezău n-a vrut
7 Şi l-au băgat în mormî/n/t.

Variante: *Jarnik-Bîrseanu*, p. 262 (parţial); *Folclor Sălaj* (parţial).

VIII

f. 19 v, p. 38 Săracile dragostile
Multu sînt grele ca petrile
Dar cine le ştie purta
Uşurele-s ca plevele.

Variante: primul vers se află în foarte multe culegeri de folclor de la Pauleti pînă la cele din zilele noastre; fiind prea multe, nu le cităm; pentru întreg catrenul: *Folclor Sălaj; Janik-Bîrseanu*, p. 220, 562, 563 (parţial); *Bibicescu*, p. 51—52 (parţial); *Cu cît cînt*, p. 137.

IX

f. 19 v, p. 38 Sufletul meu cel iubit
U/n/de mă culcai dormeam,
Iară de cînd te iubesc
Mă culc, nu mă odihnesc,
5 Tot la dumneata gî/n/desc.
Unde te văd, leleo, în dos
Toată noapte îs minios
Şi mă culc cu faţa în jos.
Peste noapte mă pomenesc
10 Ti/n/z mîna să te găsesc
Cu perina mă sfădesc.
Strî/n/g în braţe perina
Anume că eşti dumneata.
Tot gî/n/di/n/d, leleo, la tine

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

f. 20, p. 39 15 M-am făcut snemăn (= pocit, slut) pre lume
Pe/n/tru tine /pen/tru o slută
Mă uscai ca şi o cutră (= cucută
Unde la tine gî/n/desc
De la inimă mă topesc
20 Ca un muc de luminare
Cî/n/du-l bate vîntu tare
Şi curge seu la vale.
Mă rog cu cuvinte plegate
Şi co a me cinstită carte
25 Şi din carte sănătate.
Şi scrio o/n/ răvăşel
Cu adevărat
28 Să ştii că m-am însurat.

Variante: pentru motivul *astă noapte te-am visat:* Pauleti, p. 70; *Alexici, I*, p. 131, II, p. 101; *Bibicescu*, pp. 52, 96; *Reteganul*, p. 61; *Viciu*, 22, p. 1108 b; *Jarnik-Bîrseanu*, p. 286; *Folclor Sălaj*; pentru celelalte motive ale textului: *Pauleti*, p. 112; *Alexici*, II, p. 85; *Jarnik-Bîrseanu*, pp. 218, 220, 401, 458; *Tocilescu*, I. p. 259.

[ORAŢIE DE NUNTĂ]

— ms. *10*, anul 1743 —

f. 128, f. 101 v, p. 202 Bună vreme la dumneavoastră,
a vă întreba de trai,
dară vedem că trăiţi bine şi în pace
din mila lui D/u mnezău.
Iară d/u/mneavoastră
de aveţi pre noi a ne întreba,
noi foarte bine sama că ne vom da,
Că noi sîntem oştenii
de care să cheamă machidonenii.
Şi de unde vinim,
nice-i cu gîndu nu gîndim,
Că s-au sculat împăratul turcesc
dimpreună cu împăratul muscăcesc
şi au ridicat oşti foarte grele
să vîneze /co/drii cu m/u/nţii,
că/m/pii cu florile,
lu/n/cile cu vălile.
Vînară cît vînară
pînă ce aju/n/să la mijloc de loc.
Şi stătură oştile împăratu/lui/
toate pre loc
şi găsiră urmă de h/i/ară,
Iară zîsără din sfenicii împăratului

f. 12 vB, f. 101. p. 202 că aceiia nu-i urmă de hiară,
ci urmă de zînă
ca să fiie împăratul/ui/ depreună.
Or alţii zîsără din sfenicii împăratului
/că e/ cuvînt de la o /în/părăţie
ca să fii/e/ înpăratului soţie.
Iară alţii zîsără
că nu-i /cu/vînt de la înpărăţie
şi floare de rai
ca să /fie/ înpăratului de bun trai.
Zîsără aşa:
„să vă /vor/ alege doi din oşteni,
care să cheamă machidoneni
urma herii să ne înderptaţi

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

un răspuns de aceasta să ne dații" /sic/
Au zî/s/:
— „Jupîne vornice de casă,
ca Dumnezeu să te trăiască,
nu ne mai mîna cu vorbe
de cole pînă cole
gîndind că ne-i spărie.
Că de /ne/ vom spările
păru dumniloruvoastre cu bănat /va căde/.
Ţ-om spune și mai adevărat
că acela înpărat al nostru pre ace ar hi /.../

(Aici se termină pagina, iar textul de pe fila următoare nu este continuare firească a celui de sus, lipsind o pagină din manuscris, care s-a pierdut probabil cu ocazia legării.)

f. 13 B, f. 100v, p. 200 Și mai u/m/blat
și au aflat
în grădina dumneloruvoastre o floare
și au gîndit
să o sădească în grădina înpărătească
ca cu ea să vieţuiască
la o masă să trăiască.
Au zi/s/:
— „Jupîne vornice de casă,
noi am /cere un folos/, /lectură nesigură/
de colac de grîu curat
și un pahar de vin curat
și o năframă cu fiiru /de in/
să ne ște/r/gem buzele de vin,
să vă fiie voiia dumniloruvoastre deplin.
Noi poate c-am mai ave și a ura,
dar ne tem/em c-om însăra.
Dumnezeu în/că/ v-o ura
precum să va îndura
și v-a blagoslovi
precum să va milostivi".

Cartea logofătului Gheorghe de la Curciu
(*ms. 10*, f—12B—13B, f. 101v—100v, p. 202—200; versurile sînt scrise de la mijlocul spre începutul caietului, de aici paginația descrescătoare).

BIBLIOGRAFIE LA VARIANTE

Alecsandri = V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*. Ediție îngrijită de D. Murărașu, București, 1971.

Alexici = G. Alexici, *Texte din literatura populară română*, tom. 2, Budapesta, 1913; *Tom. II (inedit)*, publicat cu un studiu introductiv, note și glosar de Ion Mușlea, București, 1966.

Ardelean = D. Ardelean, *Pesmă cu cîntări lumești și veselitoare*, (1831) manuscris păstrat în Biblioteca „Astra" — Sibiu, sub cota carte manuscrisă (C M) 14.

Bartók = Béla, Bartók, *Cîntece poporane românești din comitatul Bihor*, București, 1913.

Bibicescu = I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*. Ediție îngrijită de Maria Croicu, prefață de I. C. Chițimia, București, 1970.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Bîrlea = I. Bîrlea, *Literatură populară din Maramureş*. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Iordan Datcu, cu un cuvînt înainte de Mihai Pop, vol. I—II, Bucureşti, 1968.

Bologa = V. Bologa, *Poezii populare din Ardeal. O mie de bucăţi culese între anii 1890—1905*, Sibiu, 1936.

Breazu = I. Breazu, *Versuri populare în manuscrise ardelene vechi*, în *Anuarul arhivei de folclor*, V, 1939, pp. 79—110.

Cioflec = V. Florea, *Dimitrie Cioflec, folclorist*, în *AMET pe anii 1965—1967*, Cluj, 1969, pp. 377—409 (Poeziile populare culese de Dimitrie Cioflec sînt reproduse la pp. 396—408).

Cu cît cînt = *Cu cît cînt, atîta sînt*. Antologie a liricii populare. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Ovidiu Papadima, Bucureşti, 1963.

Densuşianu = O. Densuşianu, *Graiul din Ţara Haţegului, Bucureşti, 1915*.

Drăganu = N. Drăganu, *Pagini de literatură veche (O colecţie de cărţi populare într-un manuscris din jumătatea de doua a sec. XVIII*, în *Dacoromania*, III, 1923, pp. 238—251.

Folclor Sălaj = *Folclor din Sălaj* (manuscris, cuprinde material cules de noi în perioada 1950—1965 de pe valea Someşului, depresiunea Someş-Guruslău, jud. Sălaj).

Ghibu = O. Ghibu, *Contribuţii la istoria poeziei noastre populare şi culte*, Bucureşti, 1934.

Hetcou = P. Hetcou, *Poesia poporală din Bihor*, Beiuş, 1912.

Hodoşiu = Hodoşiu, M. Margit, *A román népköltészet Balázsfalva vidékén (= Poezia populară română din regiunea Blajului)*, Blaj, 1915.

Hodoş = E. Hodoş, *Cîntece bănăţene*, Caransebeş, 1898.

Jarnik-Bîrseanu = I. U. Jarnik, A. Bîrseanu, *Doine şi strigături din Ardeal*, Ediţie definitivă (studiu introductiv, inedite, note şi variante) de Adrian Fochi, Bucureşti, 1968.

Mîndrescu = S. C. Mîndrescu, *Literatură şi obiceiuri poporane din comuna Rîpa de Jos, comitatul Mureş-Turda*, Bucureşti, 1892, *Monografia judeţului Tîrnava Mare*, Sighişoara, 1944.

Nicoară = E. Nicoară şi V. Netea, *Mureş, Mureş, apă lină ... Literatură populară ...*, Reghin, 1936.

Pauleti = *Cîntări şi strigături româneşti de cari cîntă fetele şi ficiorii jucînd. Scrise de Nicolae Pauleti în Roşia, în anul 1938*. Ediţie critică cu un studiu introductiv de Ion Muşlea, Bucureşti, 1962.

Podariu = T. Podariu, *Flori de pe Cîmpie. Poezii populare, Sibiu*, 1929.

Pop = D. Pop, *Poezii populare din Sălaj*, în *Folclor din Transilvania*. Texte alese din colecţii inedite, vol. I, Bucureşti, 1962, pp. 155—218.

Reteganul = I. P. Reteganul, *Trandafiri şi viorele*, Ed. 6, Gherla, 1921.

Rîşniţă = E. Rîşniţă, *Dor de pe Tîrnave. Cîntece din comuna Valea Sasului, judeţul Tîrnava Mică*, Blaj, 1939.

Teculescu = H. Teculescu, *Pe Mureş şi pe Tîrnave ... Doine şi strigături*, Sighişoara, 1929.

Tocilescu = G. Tocilescu, *Materialuri folclorice*, vol. I, Bucureşti, 1900.

Viciu = A. Viciu, *Poezii poporale din Ardeal*, în *Convorbiri literare*, 22—25 (1888—1891).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

TEXTES DE FOLKLORE LITTÉRAIRE DANS DES MANUSCRITS TRANSYLVAINS DU XVIII-E SIÈCLE

(Résumé)

Bien que l'intérêt qu'on porte au folklore roumain soit antérieur au XVIII-e siècle, pourtant, de nos jours encore on découvre des textes inédits de littérature populaire.

Ayant étudié les manuscrits roumains appartenent au fond de Blaj de la Bibliothèque de la République Socialiste de Roumanie — Filiale de Cluj-Napoca — l'auteur a identifié de nombreuses productions folkloriques dont la plus grande partie se trouve dans le manuscrit no. 10, qu'on appelle aussi „Le Livre du clerc Georges de Curciu" (village de la région de Sibiu), rédigé en 1748.

Ces textes sont les plus anciens qu'on connaisse jusqu'à présent. Ils renferment des vers populaires d'amour, des vers satiriques, la légende du loup, des épithalames de noces, des cantiques de Noël, des proverbes et des contes.

Ces productions littéraires ont une double valeur: documentaire et artistique.

Ayant un très grand succès dans de larges milieux de lecteurs, elles ont accéléré le processus de laïcisation de la culture roumaine au XVIII-e siècle.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

OBICEIURI STRĂVECHI DE PRIMĂVARĂ DIN ZONA DE CÎMPIE A JUDEȚULUI MUREȘ

VASILE POP

Bogăția și varietatea obiceiurilor tradiționale ale poporului nostru legate de muncile agricole de peste an, de păstorit și de momentele mai importante din viață, sînt elemente ce caracterizează folclorul românesc[1].

Indiferent dacă aparțin ciclului de iarnă, primăvară sau de vară, aceste obiceiuri străvechi, devenite tradiționale, s-au păstrat cu sfințenie pînă în zilele noastre, modificîndu-și unele semnificația inițială sau adaptîndu-se în alte cazuri la condițiile societății contemporane.

În cele ce urmează încercăm să prezentăm cîteva dintre obiceiurile de primăvară care se păstrează și astăzi în localitatea Petea, județul Mureș. Satul este așezat în partea de est a Cîmpiei Transilvaniei, nu departe de orașul Tîrgu Mureș și aparține comunei Bandul de Cîmpie. Din vechime este locuit în exclusivitate de populație românească, păstrătoare demnă ale datinilor strămoșești. Păstrarea și perpetuarea pînă în zilele noastre a unor obiceiuri străvechi, care din alte localități învecinate au dispărut total sau parțial, se datorește capacității maselor populare de aici, de a le conserva, de a le adapta împrejurărilor sociale noi și de a le îmbogăți cu elemente noi.

Este un fapt semnificativ pentru locuitorii acestui sat că la puțin timp după prima atestare scrisă a localității din anul 1447[2], într-un alt document, datînd din anul 1461, sînt menționați ca plătind „census Quinquagesimalis olachalis"[3] care, după cîte se cunoaște, a fost un impozit perceput doar pentru populația românească a Transilvaniei din acea perioadă de timp.

Obiceiurile la care ne vom referi constituie de fapt un ciclu care au jucat și mai joacă și astăzi un rol important în viața colectivității. Ne vom opri și vom insista mai mult asupra obiceiurilor care pe plan local

---

[1] Mihai Pop, Dumitru Pop, Valeriu Ciobanu, *Poezia obiceiurilor*, în *Istoria literaturii române*, București, 1964, p. 16.

[2] Csánki Dezső, *Magyarország történeti földrajza a hunyadiak korában*, Budapest, 1913, vol. V, p. 725.

[3] Z. Pîclișanu, *Un registru al Quinquagesimei*, în *Fraților Alexandru și Ion I. Lăpedatu la împlinirea vîrstei de 60 de ani*, București, 1936, p. 599.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sînt cunoscute sub denumirile: Focul morţilor, Comornicii, Strigarea peste sat, Luatul la lege şi Plugarul. Primele patru obiceiuri se mai practică şi astăzi; ultimul nu se mai utilizează de aproximativ 18 ani.

Descrierea obiceiurilor o facem, pe de o parte, pe baza datelor culese cu ocazia participării la aceste manifestări în anii 1970 şi 1976, pe de altă parte, pe baza informaţiilor furnizate de localnici[4].

Aşa după cum am amintit şi mai sus, acest mănunchi de obiceiuri sînt strîns legate între ele, constituind un adevărat ciclu, în cadrul căruia fiecare în parte îşi are menirea şi locul bine precizate. Deşi rolul principal în organizare îi revine tineretului, totuşi, toţi locuitorii satului participă la aceste manifestări, fiind un prilej de sărbătoare şi de petrecere colectivă. În dorinţa de a respecta ordinea firească a manifestărilor prezentăm la început:

Focul morţilor

Cu o săptămînă înainte de data la care se face alegerea Comornicilor, adică în sîmbăta floriilor, locuitorii satului, cu mic cu mare, merg în cimitir, curăţă şi amenajează mormintele, pun mîţişoare *(Salix alba)*, aprind lumînări şi veghează pînă noaptea tîrziu. Obiceiul este atestat şi în alte localităţi ale Transilvaniei, precum şi în Banat[5].

Peste o săptămînă, în sîmbăta de dinaintea paştelor, copiii şi tineretul adună de pe morminte mîţişoarele şi lumînările şi le aruncă într-o groapă special amenajată în cimitir, în care va arde focul morţilor, aprins de tineret imediat după alegerea Comornicilor şi instalarea lor în „scaunul de judecată". Focul va arde apoi 3 zile şi două nopţi încontinuu, începînd de sîmbăta şi pînă luni după masă, la orele 14, fiind întreţinut de către un tînăr numit tăciunar.

Aprinderea şi întreţinerea focului se bazează pe o credinţă mai veche care mai dăinuie încă în conştiinţa oamenilor, potrivit căreia sufletele morţilor se reîntorc în această perioadă de timp pe la casele lor, unde stau pînă în sîmbăta rusaliilor. (Inf. Todea Raveca; Petea). Aceste suflete, se crede că, stau de veghe şi se încălzesc la focul morţilor, participînd la toate manifestările care se organizează în acest loc, cum ar fi spre pildă: Strigarea peste sat, Luatul la lege sau prişcălit, Strigatul de pe cruce, Cinstirea scaunului de judecată al craiului etc.

Întreţinerea focului în tot acest răstimp se face cu crengi de sălcii, surcele, boz şi butucii de tăiat lemne pe care praşcăii satului, adică tinerii de 15—16 ani, au reuşit să le „fure" în săptămîna premergătoare din curtea gospodarilor. Tradiţia nu permite să se folosească lemne tăiate. Informatorii noştri n-au putut să ne dea nici o explicaţie în această privinţă. Fiecare s-a mulţumit să ne declare că „asta aşa trebuie, deoarece

---

[4] Ioan Paşca, n. 1910; Pop Grigore, n. 1904; Cerghizan Teodor, n. 1920; Chirilean Traian, n. 1937; Todea Raveca, n. 1901 — din satul Petea, foşti organizatori ai acestor manifestări.

[5] S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, Bucureşti, 1899, vol. II, p. 256.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aşa am moştenit dintru de demult, din bătrîni". (Inf. Cerghizan Teodor; Petea).

Comornicii sau alegere de crai

Aşa după cum am mai amintit, înainte de a se aprinde focul morţilor, tineretul satului, adunat în cimitir, procedează la alegerea comornicilor.

Se pare că este vorba despre un obicei care e practicat „numai pe plaiurile româneşti ale Ardealului, în nord spre Maramureş şi Bucovina, ţinutul Năsăudului şi la sud, în Ţara Oltului"[6].

În diferitele zone folclorice ale ţării noastre obiceiul e cunoscut şi poartă denumiri diferite. Astfel, în unele regiuni el e cunoscut sub denumirea de „Alegere de crai nou" sau „Vărgelat"[7], în alte zone Bricelat[8], apoi Brişcălit sau Prişcălit[9], Prăcşorul[10]; în satul Petea obiceiul e cunoscut sub denumirea de Comornicii.

Din descrierile sumare publicate în diferite ziare sau reviste, deducem că ceremonialul alegerii craiului nou se desfăşoară oarecum diferit, desigur potrivit, tradiţiilor locale[11].

Dacă în unele zone tineretul alege drept crai pe acel fecior care a ieşit primul la arat în acea primăvară şi-l împuterniceşte cu dreptul de a judeca şi de a vergela[12], în satul Petea alegerea comornicilor, adică al craiului, crăişorului şi al comornicului ajutor, se face în sîmbăta paştelor. Aici craiul este ales dintre feciorii fruntaşi la muncă, cu o comportare exemplară în familie şi societate, cu alte cuvinte, este ales acel fecior care se bucură de respect şi are prestigiu în faţa sătenilor.

Toţi informatorii cu care am stat de vorbă ne-au relatat faptul că, în vremurile mai îndepărtate, ceremonialul cuprindea cu mult mai multe elemente ca astăzi. Astfel, în trecut noul crai ales era ridicat pe braţe şi aruncat în sus de cîteva ori în timp ce se striga: Crai nou / Crai nou în ţară / Crai nou / Grîu de primăvară /, apoi era purtat prin sat şi dus la locul denumit În Vale, unde era udat bine şi uneori aruncat chiar în apă.

Vîrstnicii satului afirmă că, odată cu trecerea vremii, craiul nou ales nu mai era aruncat în apă, mai ales dacă promitea tinerilor diferite băuturi şi astfel scăpa teafăr. (Inf. Pop Grigore; Petea).

---

[6] G. Coşbuc, *Dintr-ale neamului nostru*, Bucureşti, 1903, pp. 103—112.

[7] S. Fl. Marian, *op. cit.*, vol. III, 1901, p. 117.

[8] Ion Pop Reteganul, *Bricelatul sau alegere de crai nou în ţară*, în *Revista ilustrată*, Bistriţa, 1898, p. 73; vezi şi V. Gr. Borgovanu, *Monografia comunei Ilva Mare*, în *Gazeta Transilvaniei*, Braşov, 1892, LV, nr. 207, p. 2.

[9] Al. Viciu, *Glosariu de cuvinte dialectale*, Blaj, 1899, p. 21 şi 41.

[10] Al. Viciu, *Prăcşorul*, în *Comoara satelor*, Blaj, 1923, pp. 49—54.

[11] Al. Viciu, *Plugarul*, în *Comoara satelor*, Blaj, 1925, p. 33; vezi şi *Focul morţilor*, în revista *Ion Creangă*, Bîrlad, 1921, pp. 78—79; *Şezătoarea*, revistă pentru literatură şi tradiţiuni populare, Fălticeni, 1922, pp. 119—120, Cf. I. Muşlea, *Cercetări etnografice şi de folclor*, Bucureşti, 1972, p. 77, nota 154.

[12] S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 117.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Şi în satul Petea craiul nou ales este învestit cu dreptul de a judeca şi a prişcăli pe acei tineri care de-a lungul păresimilor sau în cursul anului, au comis diferite abateri de la legile nescrise ale colectivităţii.

Acei tineri care sînt găsiţi vinovaţi de scaunul de judecată al craiului cu ocazia „luatului la lege" şi care se face în prima zi de paşti, sînt pedepsiţi aplicîndu-li-se diferite sancţiuni după abaterile săvîrşite. Cea mai grea pedeapsă ce se poate aplica este prişcălitul. Tinerilor care au săvîrşit abateri mai grave de la etica colectivităţii, li se aplică un număr de lovituri la fund, variind între 10—25. Numărul de lovituri este hotărît de către crai şi executarea hotărîrii se face de către crăişor sau comornicul ajutor, folosind prişcala, un fel de lopăţică din scîndură subţire.

Imediat după ce tineretul a ales pe comornici, aceştia sînt instalaţi „în scaunul de judecată al craiului". Acest scaun se compune din cîţiva butuci groşi aşezaţi în jurul gropii în care arde Focul morţilor, peste care se aşează un „foastăn", adică o scîndură groasă şi lată din stejar. Pe acest scaun stau tot timpul cei trei comornici. Butucii şi foastănul se păstrează cu mare grijă de la un an la altul. Ceea ce trebuie reţinut în acest caz, după cum afirmă informatorii, nu se admite să se confecţioneze un alt scaun de judecată din alt material.

Pe acest scaun de judecată şed comornicii şi împreună cu tineretul satului veghează toată noaptea, se distrează şi participă la o altă manifestare cunoscută în sat sub denumirea de Strigarea peste sat.

Strigarea peste sat

Este un obicei străvechi, cu multiple semnificaţii pentru poporul nostru care, împreună cu obiceiul înrudit denumit Alegere de crai, au constituit în trecut, aşa după cum s-a exprimat G. Coşbuc, un fel de „tribunal al satului", fără drept de apel în probleme care atingeau morala poporului nostru de la sate[13].

Referindu-se la aceste obiceiuri, folcloristul transilvănean I. Pop Reteganul afirma că, amîndouă au acelaşi scop: „păstrarea tineretului în stare de moralitate, hărnicie şi cruţare, numai că Bricelatul îl admonia în mod simţitor corporalmente, pe cînd strigarea peste sat suferă numai simţul pudoarei"[14].

Prima menţiune a existenţei obiceiului pe teritoriul locuit de români, i-o datorăm lui D. Ţichindeal de la începutul secolului al XIX-lea, care afirmă că poporul nostru a moştenit acest obicei de la romani, obicei pe care-l pune în legătură cu sărbătoarea Fornacalia, închinată zeiţei Fornax[15].

Ceva mai tîrziu, Al. Pelimon face prima descriere a obiceiului, aşa după cum se practica în acea vreme în Muntenia[16].

---

[13] G. Coşbuc, *op. cit.*, pp. 131—135.

[14] I. Pop. Reteganul, *op. cit.*, p. 73.

[15] G. Manolescu, *Despre originea, semnificaţiile şi tipologia unui străvechi obicei: Strigarea peste sat*, în *Folclor literar*, Timişoara, 1967, p. 111.

[16] Al. Pelimon, *Impresiuni de călătorie în România*, Bucureşti, 1859, pp. 58—59.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În satul Petea obiceiul se practică şi astăzi. Sîmbătă seara, înainte de paşti, imediat după ce comornicii au fost aleşi, tineretul satului, constituit în două grupuri, începe strigatul. Strigatul se face din turla bisericii. Locuitorii satului, tineri şi bătrîni, adunaţi prin curţi sau în grădini, ascultă cu atenţie ce se strigă şi se amuză. În trecut se striga numai la adresa feciorilor şi a fetelor, dar astăzi nu este cruţat nimeni. Se strigă la adresa feciorilor „tomnatici", care nu s-au însurat şi a fetelor „stătute", care nu s-au măritat pînă în acel an. Se satirizează apoi orice încălcare a normelor etice stabilite de colectivitate de-a lungul anilor, în special încălcarea lor în timpul postului. Conţinutul strigărilor, plin de sevă umoristică, e străbătut de un ascuţit spirit critic, se stabileşte anterior de către tinerii care urmează să strige, şi poartă girul „sfatului bătrînilor" din localitate. Rostirea strigărilor se face prin incantaţie şi cu prelungirea silabei finale din ultimul cuvînt al fiecărui vers. Membrii unui grup strigă la adresa feciorilor iar membrii celuilalt grup la adresa fetelor. Strigarea începe imediat după ce s-a dat semnalul prin tragerea clopotelor. Conducătorul grupului, care în satul Petea este unul dintre comornicii aleşi, se urcă în clopotniţă şi strigă:

„Atenţiune-eee! Atenţiune-eee! Dăm de ştire la tăt satul că începe nunta acelor feciori şi fete care nu s-au însurat şi nu s-au măritat pînă amu, mă-ăă-ăă!"

În anii din urmă s-a folosit o formulă în versuri: „Dăm de ştire la tăt satul / Că începe însuratul / Însuratul, măritatul / Fetelor, feciorilor, / Care nu s-au însurat / Care nu s-au măritat mă-ăăă! / ."

În trecut se începea cu însuratul feciorilor, dar astăzi se începe cu măritatul fetelor. Se folosesc formule ingenioase cu ocazia strigatului. Începutul oricărei strigări este la fel şi este obligatoriu:

„— Aoleo, măi, aoleo-ooo!
— Ce ţi-e, mă-ăă-ăăă-?!
Şintirima, şintirim!
Fata lui Istiche
Vrea să se mărite
Dar n-are cu cine, mă-ăăă!
Ne-o rugat să-i aducem un fecior de slugă
Rîdeţi-o mă-ăă-ăăăăă!"

Urmează un rîs general apoi se trag clopotele şi se bate toaca. Urmează o nouă strigare:

— „Aoleo, măi, aoleo-ooo!
Ce ţi-e, mă-ăăăă!?
Şintirima, şintirim!
O zîs fata lui Chifo-ooor
Să-i aducem peţito-ooor.
Foaie verde, foaie lată
Hai să-l ducem pe moş Baltă-ăăă
Moşul e cam tinerel
Fira va fugi cu el, mă-ăăă!"

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Și iacă așa sînt strigate pe rînd toate fetele din sat. Formulele de strigare sînt foarte variate, pline de ingeniozitate și hazlii, încît în tot satul domnește o atmosferă de veselie. După ce s-au strigat toate fetele, urmează la rînd al doilea grup de tineri care strigă pe seama feciorilor. Nu scapă nici unul. Sînt dezvăluite motivele de ordin moral sau de altă natură, pentru care feciorii „tomnatici" nu s-au însurat. Ba că se țin prea mîndri, ba că vrea fată cu avere multă. În cazul feciorilor numele celui strigat se alătură de numele unei bătrîne din sat, apoi se anunță că face schimb cu o fată cu care nu vrea să stea de vorbă sau a părăsit-o. După rostirea formulei de început, conducătorul grupului strigă:

„Vasile a Sînmărghițanului din deal, mă-măăăă! O lasă pe baba Chiva și face schimb cu Victoria Cheanului, mă-ăăă!"

Întregul grup strigă și aprobă: „Bună-ăăăă! Bună-ăăăă!".

După terminarea strigărilor care au ca obiectiv principal supravegherea normelor tradiționale privitoare la căsătorie, urmează strigările care urmăresc menținerea unei vieți morale sănătoase, bazată pe respectarea normelor etice stabilite de colectivitatea satului. În acest caz sînt vizați absolut toți sătenii, fără deosebire de vîrstă, sex etc. Și în acest caz tot cu tinerii se-ncepe strigarea. În cazul fetelor se impută că, deși rîvnesc la măritiș, totuși, încă n-au reușit, deoarece sînt leneșe, în loc să lucreze, stau la umbră toată ziua, nu știu urzi, adorm la furca de tors, cînd pun aluatul pe cărpător trebuie să-l lege cu funia, căci altfel cade jos, umblă cu hainele în dezordine, cu cămașa ruptă sau nespălată, casa este nemăturată, au jucat în timpul postului etc.

Feciorii sînt criticați pentru că se ceartă cu părinții sau cu vecinii, nu respectă pe cei mai în vîrstă, sînt leneși și nu participă la lucrări agricole, s-au îmbătat și au provocat scandal, se țin mîndri, au necinstit vreo fată pe care apoi au părăsit-o, au uitat vreun obiect de îmbrăcăminte la vreo fată sau au fost în pețite ori la horă în timpul postului. Iată cîteva din strigările mai semnificative:

1. „Aoleo, măi, aoleo-ooo!
Ce ți-e, mă-ăăă?!
Șintirima, șintirim!
Ficiorul lui Ion Năstasă -ăăă
O luat banii de-acasă-ăăă
S-o dus apoi la bufet
O zîs că-i bagă la «cec»"
(Inf. Sămărghițan Ioan)

2. „Are o fată Ion Cireș
Care are cinci cămăși, mă-măăă
Două-s rupte, două-s sparte
Una nu se ține-n spate-eee!"
(Inf. Todea Raveca)

3. „Sus pe coasta cu cicui
Stă ficiorul Mitrului, mă-ăăă!
Într-o zi s-o agățat

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

De Maria lui Păsat, mă-ăăă!
Şi-acum vă anunţăm
Că un prunc noi aşteptăm, mă-ăăă!"
(Inf. Pop Grigore)

4. „— Ştiţi voi cine-i cel mai drăgăstos om din sat, mă-ăăă?
— Nu! Nu-uu! Da cine-i mă-ăăă?!
— E moş Vasile a Focului mă-ăăă!
— Şi-amu are o drăguţă, mă-ăăă!
— Tătă pensia i-o dă ei pentru că-l mîngîie, mă-ăăă!".

Acest obicei, azi pe cale de dispariţie, a fost foarte răspîndit în satele judeţului Mureş. Aproape în fiecare sat se mai găseşte cîte unul mai vîrstnic care-şi mai aminteşte cu regret de el. Deşi ceremonialul strigării în sine se desfăşura asemănător, neexistînd deosebiri în elementele de bază, totuşi au existat mici deosebiri de nuanţă. Astfel, data la care se striga nu era aceeaşi pentru toate localităţile. Dacă în satele: Valea Rece, Cerghid, Cerghizel, Icland, Iclănzel, Bahnea, Lepindea strigarea se făcea la Anul nou, în alte localităţi, ca de exemplu, Crăieşti, Fînaţele Căpuşului, Murgeşti etc., se striga la Sîngeorz, iar la Băla, Urmeniş, Răzoare, Oroiu, Petea, miercurea, joia sau sîmbăta dinainte de paşti.

În majoritatea satelor, unde configuraţia terenului permitea, strigarea se făcea de pe două dealuri apropiate. Cu aceste ocazii se aprindeau focuri denumite „priveghiuri" şi se rostogoleau pe coastă la vale roţi de car sau rotile înfăşurate cu paie cărora li se dădea foc. Acolo unde configuraţia terenului nu permitea, strigarea se făcea de pe o movilă din mijlocul satului (exemplu Crăieşti), din turla bisericii (Petea) sau chiar dintr-un pom (Urmeniş).

În marea majoritate a localităţilor strigările erau făcute de către feciorii constituiţi în două grupuri, dar au existat şi cazuri în care strigarea o făcea voievodul ţiganilor. Aşa se proceda în trecut în localitatea Urmeniş[17].

După încheierea strigărilor, tineretul din Petea continuă să vegheze în jurul focului. Urmează alte manifestări distractive. Craiul, spre exemplu, este obligat să ia în primire de la făt toaca, ciocănelele de la toacă, clopotele din turla bisericii şi împreună cu crăişorul, cu cel de-al treilea comornic şi tăciunarul, veghează cu schimbul ca nu cumva cineva să „fure" aceste obiecte. Desigur, tinerii încearcă să înşele vigilenţa comornicilor, furînd unul din aceste obiecte. Se încearcă fel de fel de mijloace şi metode, care mai de care mai ingenioase. Dacă vreunul dintre feciorii prezenţi reuşeşte în tentativa sa, şi acest lucru se-ntîmplă destul de des, înainte de a părăsi cimitirul, „hoţul" este obligat să lovească în toacă de trei ori sau să dea un alt semnal dinainte stabilit. Din această clipă începe urmărirea „hoţului" care încearcă să dispară fără a fi prins. Pentru mai multă siguranţă, fugarul poate folosi şi calul înşăuat. Acest mijloc de deplasare poate fi folosit şi de către comornicul urmăritor.

[17] S. Fl. Marian, *op. cit.*, vol. II, Bucureşti, 1899, p. 289.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

După ce încalecă, fugarul se îndreaptă în grabă spre vîrful unui deal. Ajuns acolo, este obligat a semnala prezenţa sa prin alte trei lovituri în toacă, după care se-ndreptă spre o altă culme de deal. Dacă fugarul reuşeşte să ajungă şi să bată iarăşi toaca, fără a fi prins, atunci comornicii sînt obligaţi să răscumpere obiectul furat. Preţul de răscumpărare se stabileşte prin tratative directe. În cazul în care „hoţul" este prins pe parcurs, atunci el este bun de plată. De cele mai multe ori preţul de răscumpărare constă în băuturi, ouă, roşii etc., care se consumă noaptea de către tinerii care veghează şi petrec în jurul focului (Inf. Paşca Ioan; Petea).

Luatul la lege

În prima zi de paşti, după masă, toţi locuitorii satului, tineri şi bătrîni, îmbrăcaţi în costume naţionale, se adună în jurul gropii în care arde focul morţilor şi iau parte la ceea ce numesc localnicii „luatul la lege". Luatul la lege constă în demascarea în faţa sătenilor a tuturor tinerilor care pe parcursul păresimilor au încălcat într-un fel sau altul legile nescrise ale satului. Ei sînt judecaţi şi sancţionaţi de către scaunul de judecată al craiului. Toţi participanţii la această manifestaţie, la sosire cinstesc scaunul de judecată cu cîte un ou roşu.

În vremurile mai îndepărtate se luau la lege numai feciorii. Cu timpul însă s-a adoptat obiceiul de a se lua la lege şi fetele. Luatul la lege se face în faţa craiului cu îndeplinirea strictă a unor formalităţi care s-au transmis din generaţie în generaţie neschimbate. Înainte de a începe ceremonialul, toţi comornicii se aşează pe scaunul de judecată. Craiul, care este şi judecătorul, ţine în mînă prişcala, un fel de lopăţică din scîndură pe care sînt înscrise numele craiului, al crăişorului şi al ajutorului lor. Ceremonialul începe cu „darea peceţilor". În ce constă acest procedeu? Tînărul care vrea să ia la lege pe cineva, se prezintă în faţa craiului şi-i zice:

„Mărite crai, dă-mi o pecete!"

După încuviinţarea craiului, crăişorul ia prişcala în mînă, se apropie de cel care solicită pecetea şi după ce acesta a ridicat piciorul cu talpa întoarsă înspre înapoi, îi aplică o lovitură în talpă, ceea ce înseamnă că i-a dat pecetea cerută. Numai această pecete îi dă dreptul tînărului respectiv să ia la lege un fecior sau o fată. Desigur, după îndeplinirea primelor formalităţi urmează prezentarea „împricinaţilor" în faţa craiului. La sosire ei salută cu formula tradiţională: „Alefleo pe dumnezeu!" Craiul, după ce îi măsoară din priviri, le răspunde: „Bine aţi venit! Ce pricină v-a adus în faţa scaunului de judecată"? Cel cu pecetea răspunde:

„Nu ne-nţelegem deloc."

Desigur, la început craiul încearcă să obţină împăcarea zicînd:

Împăcaţi-vă, tineri, împăcaţi-vă căci grea lege se cuvine atît unuia cît şi celuilalt. Scaunul măriei sale a sta drept şi a judeca strîmb: a sta strîmb şi a judeca drept căci altminteri nu s-a putut afla." Desigur tinerii care s-au luat la lege nu se-mpacă. Uneori pot interveni şi momente

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

hazlii. În dorința de a crea o atmosferă de veselie, craiul îi întoarce, invocînd diferite motive. El poate spre exemplu să le zică:

— Păi, cum să vă-mpăcați, tineri, dacă Dv. veniți în fața scaunului de judecată certîndu-vă, cu hainele în dezordine sau cu țigara în gură. Ia, poftiți de vă aranjați așa cum se cuvine (sau aruncați țigările) și numai după aceea să veniți că mai sînt mulți care urmează să se ia la lege!

Alteori se-ntîmplă ca cel care ia la lege pe cineva, vrînd să pună la încercare vigilența craiului, se așează în partea stîngă al tînărului luat la lege și nu la dreapta lui după cum cere tradiția. Observîndu-i, craiul îi întoarce. De fiecare dată porunca craiului este obligatorie. După revenire, craiul se interesează despre motivele care i-a determinat să vină în fața scaunului de judecată. Se invocă multe și variate motive, totul depinzînd de inventivitatea tinerilor. Iată cîteva exemple:

— Gheorghe, de ce l-ai luat la lege pe Ion?

— Pentru că a umblat la fete în postul mare.

După acest dialog scurt, craiul îl întreabă pe Ion dacă cele afirmate corespund sau nu adevărului. Cel întrebat încearcă să dea un răspuns prin care să se apere, dar în același timp să-l acuze pe Gheorghe, producînd veselie în rîndurile participanților:

— Păi, este adevărat, dar i-a fost necaz că am intrat eu mai întîi și astfel n-a mai putut intra el. Riposta vine însă prompt:

— Mărite crai, adevărul este că eu n-am vrut să intru, am trecut doar pe acolo, dar mă duceam în altă parte.

Dacă Ion nu poate susține contrariul, este declarat vinovat și i se aplică o pedeapsă hotărîtă de crai.

Disputele dintre un băiat și o fată sînt și ele foarte interesante. De fiecare dată feciorii sînt aceia care iau la lege o fată, invocînd diferite motive. Și în acest caz, după îndeplinirea formalităților amintite mai sus, craiul se interesează asupra motivelor pentru care nu se împacă. Fata declară că a fost luată la lege deoarece în păresimi feciorul a vrut să vină cu un prieten lăturean la ea și nu i-a primit. Craiul îl întreabă:

— Și-acum D-ta ce-i dorești?

— Să vedem, ce o da legea.

Craiul hotărăște pedeapsa care trebuie aplicată în fața sătenilor.

Se întîmplă uneori ca un tînăr să ia la lege chiar pe drăguță-sa. Poate să o acuze, spre exemplu, că a vrut s-o sărute, dar ea s-a opus. Fata însă se apără motivînd că ei așa i-a spus mamă-sa, că în timpul postului nu se șade cu feciorii și nici nu e voie să se lase sărutate chiar dacă li-s drăguți. În cazul că feciorul recunoaște cele afirmate de către fată, craiul spune fetei să-i propună o pedeapsă, ceea ce ea și face. Și de data asta aplicarea sancțiunii se face în public.

De multe ori însă în astfel de cazuri, ținîndu-se seamă că probabil tinerii se vor căsători, craiul nu acceptă pedeapsa propusă. Pentru ca totuși împăcarea să se facă, craiul îi propune băiatului să meargă a doua zi la fată, iar fetei îi propune ca de data asta să se lase sărutată. În cazul că această propunere a craiului nu e acceptată de una dintre părți și, acest lucru se întîmplă cam întotdeauna așa, craiul hotărăște trei pedepse, dintre care tinerii au dreptul să aleagă una: 1. să ia trei prune

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

roşii în gură, ceea ce înseamnă de fapt jar din focul morţilor; 2. să-l sărute pe tăciunar; 3. să se sărute în faţa sătenilor. Desigur, în astfel de cazuri feciorul va alege pedeapsa cea mai uşoară şi, în acelaşi timp, cea mai convenabilă şi se vor săruta în public, ceea ce creează o atmosferă de veselie şi este semnul că totuşi tinerii s-au împăcat.

Alţi tineri sînt luaţi la lege pentru că nu se comportă cuviincios în familie sau societate, se ceartă cu părinţii sau cu fraţii, s-au îmbătat şi s-au bătut, au năravul să înjure, sînt prea mîndri, nu salută şi nu respectă pe cei mai în vîrstă, nu au arat cum trebuie, bat animalele, au amăgit vreo fată pe care apoi au părăsit-o. Se ironizează lenea sau alte patimi. Astfel despre unul se spune că, plecînd la strîns de fîn cu gîndul doar la drăguţă, n-a luat grebla şi furca, ci numai merindea. Motivele care se pot invoca sînt cu mult mai multe, dar esenţial este că ele trebuie să se bazeze pe un sîmbure de adevăr.

De fiecare dată craiul propune trei pedepse dintre care una va fi aplicată la alegere. Cel mai des se propun următoarele pedepse: să ia trei prune roşii în gură, să fie prişcălit la fund prin aplicarea unui număr de lovituri hotărît de crai, să i se taie palma în trei cornuri cu prişcala, să strige de pe cruce, să se împace la scaunul de judecată, să sărute pe tăciunar, să ceară iertare în faţa satului etc.

Pentru abaterile mai grave se aplică şi pedepse mai grele, cum ar fi prişcălitul sau strigarea de pe cruce. Cel care urmează a fi prişcălit este culcat cu faţa în jos pe o bancă şi obligat să se ţină cu mîinile după ceafă. După ce i se ridică cămaşa scoasă din iţari, unul dintre comornici aplică la fund numărul de lovituri hotărît, rosteşte aceste cuvinte:

„Nu te bate mîna mea
Ci te bate vina ta
Vina ta şi prişcala.
Una, două şi alta
Iată şi pe a patra.
Asta-i de la mine
Asta ţi se vine
Pentru ce n-ai făcut bine.
Asta e a mea
Şi-asta-i a crai măria-sa."

Sînt interesante cazurile cînd prişcălitul se face la cele şase colţuri ale bisericii. El în acest caz, se face de către crăişor sau comornic. Înainte de a pleca, crăişorul ia prişcala în mînă, se apropie de cel care urmează a fi prişcălit şi punîndu-i-o pe cap îi zice: „Tu eşti mare, nu lua mintea de aici şi-o pune aici (şi arătînd spre fund îi aplică o lovitură zdravănă), ci pe dos, ia de aici (iarăşi îi aplică o lovitură) şi o pune la cap." (Inf. Cerghizan Teodor; Petea). După încuviinţarea craiului, cel pedepsit este luat de mîini şi de picioare şi purtat în jurul bisericii. La fiecare colţ, alaiul care are în frunte crăişorul se opreşte, iar comornicul încredinţat de crai aplică numărul de lovituri prescris zicînd:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Una, morii, una
Două, morii, două
Trei, morii, trei
. . . . . .
Zece, morii, zece etc.
Asta-i a mea
Asta-i a ta
Şi-asta-i a crai măria-sa."

În timp ce cortegiul înconjoară biserica, fiind urmat de mulţimea de copii care se amuză, restul sătenilor urmăresc cu interes judecata craiului. Nimeni nu se poate sustrage judecăţii, toţi trebuie să se supună „legilor apucate din bătrîni". (Inf. Paşca Ioan; Petea).

Bătrînii satului urmăresc cu atenţie ceremonialul luatului la lege, precum şi felul cum se aplică sancţiunile date, intervenind ori de cîte ori legea n-a fost bine aplicată. Dacă pedeapsa li se pare prea uşoară, ei intervin şi impun o pedeapsă pe măsura abaterii săvîrşite. În cazul că comornicul încredinţat să aplice pedepsele cu prişcala a fost prea „îngăduitor", va fi luat el la lege de către unul din bătrînii prezenţi.

După ce tînărul „prişcălit" se reîntoarce în faţa craiului, crăişorul sau comornicul în faţa mulţimii întreabă:

— Iartă-se vina ta?

El răspunde:

— Iartă-se!

Întrebarea e repetată de trei ori, după care cel pedepsit este lăsat liber. În cazurile în care un fecior a amăgit vreo fată şi apoi a părăsit-o, se ţine mîndru şi nu stă de vorbă cu orice fată, este pedepsit să strige de pe cruce sau de pe piatră. Numele tinerilor care urmează să strige de pe cruce se înscrie pe prişcala craiului. Sînt, de asemenea, înscrişi pe prişcală şi acei feciori care şi-au ales ca pedeapsă împăcarea cu scaunul de judecată.

Duminică seara, după ce s-a dat semnalul prin tragerea clopotelor, începe strigatul de pe cruce. Tot satul ascultă cu interes. Tinerii se prezintă în faţa craiului în ordinea înscrierii lor pe prişcală. Se urcă apoi pe o piatră înaltă şi strigă cuvintele hotărîte de comornici. Iată cîteva exemple:

„Ham, ham, ham,
Că nu-s cîinele lui Adam
Că-s ginerele Creţului
De la talpa coteţului."
(Inf. Paşca Ioan; Petea)

„Ham, ham, ham,
Că nu-s cîinele lui Adam
Că-s ficiorul lui Gheorghe a Cristului
Şi ginere lu' Mitru a Bucului!"
(Inf. Cerghizan Teodor; Petea)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Ham, ham, ham,
Că nu-s cîinele lui Adam
Că-s ginerele lui Istiche
Dintr-un vîrf de măzăriche."

(Inf. Pop Grigore; Petea)

După fiecare strigare unul dintre feciori, urcat în clopotniță, bătînd în clopot, strigă: „Rîdeți-l, mă-ăăă"! Cel care ascultă se amuză și rîd.

În ziua imediat următoare, adică luni, este rîndul tinerilor care și-au ales ca pedeapsă împăcarea cu scaunul de judecată. Desigur, comornicii au tot interesul și se îngrijesc ca numărul acestora să fie mai mare. În acest scop, atunci cînd propun cele trei pedepse dintre care apoi tînărul va alege pe aceea care-i convine mai bine, cea mai ușoară de îndeplinit va fi aceea de împăcare cu scaunul de judecată. În ce constă această împăcare? Tînărul care urmează să se împace cu scaunul de judecată, se prezintă în fața craiului și „cinstește" pe comornici cu o judecată, se prezintă în fața craiului și „cinstește" pe comornici cu o cantitate de vin sau rachiu. Băutura care se adună astfel este folosită la petrecerea pe care o organizează craiul și la care iau parte toți tinerii din sat.

Plugarul

Luni, a doua zi de paști, la orele 14 comornicii, terminînd misiunea lor, sting focul care a ars încontinuu 3 zile și două nopți, și ridică scaunul de judecată. Suita manifestărilor însă continuă. În frunte cu craiul, tineretul satului se îndreaptă cîntînd spre casa plugarului fruntaș, cel care a ieșit primul la arat în acea primăvară. Urmează sărbătorirea acestuia.

Din informațiile furnizate de către locuitorii Pop Grigore și Pașca Ioan, reiese că în timpurile mai îndepărtate ceremonialul sărbătoririi plugarului fruntaș era strîns legat de obiceiul alegerii comornicilor și a luatului la lege.

Acest fenomen de simbioză între aceste obiceiuri se mai întîlnește și în alte zone ale Transilvaniei, în Țara Oltului și în ținutul Zarandului[18]. De fapt este vorba despre un important obicei agrar, o sărbătoare a primăverii, a naturii care învie, un interesant rit de fructificare.

În diferitele zone ale țării noastre obiceiul e cunoscut sub diferite denumiri: Plugarul, Crai nou, Odorîtul cu plugul[19]. Tînjaua[20], Udăto-

---

[18] Al. Viciu, *op. cit.*, în *Comoara satelor*, I, p. 34.

[19] Mihai Pop, Dumitru Pop, Valeriu Ciobanu, *Obiceiurile primăverii*. în *Istoria literaturii române*, București, p. 30.

[20] Valentin Băițan, *Tînjaua — obicei tradițional din Maramureș*, în *Revista de etnografie și folclor*, București, 13, 1968, 2, p. 159.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

riul[21], iar în zona de cîmpie a județului Mureș obiceiul e cunoscut sub denumirile: Plugarul, Fuga, Fugarul, Fuga din tău[22].

Acest obicei, atestat în Transilvania încă din anul 1675[23], în localitatea Petea, deși păstrează semnificația inițială bazată pe concepția superstițioasă a omului despre lume, totuși se deosebește de manifestările similare din alte zone prin felul de desfășurare a diferitelor momente componente de bază.

Imediat ce alaiul feciorilor se apropie de casa plugarului sărbătorit, porțile se deschid larg, iar un membru al familiei îi primește în fața casei. Scopul venirii este de a-l lua pe gospodar și a-l purta cu alai prin sat. Urmează cîteva momente de veselie. Inițial este adus un bătrîn sau o bătrînă mascați sau chiar un copil. Tineretul însă insistă să fie adus adevăratul plugar. Cînd, în sfîrșit, apare acesta, cei prezenți îl întîmpină cu ovații. El oferă celor veniți să-l sărbătorească mîncare și băutură. Primul pahar este închinat în cinstea plugarului, urîndu-i-se rod bogat și sănătate ca să-l poată strînge.

În timp ce tineretul se întreține cu cel sărbătorit, o parte dintre feciorii satului pregătesc carul cu care va fi purtat plugarul fruntaș prin sat pînă la locul denumit „În Vale".

În fața carului se leagă o funie groasă și lungă. Din loc în loc prin această funie sînt trecute niște bîte din lemn tare, lungi cam de 2—3 m. De cele două capete, în dreapta și în stînga, se prind feciorii — perechi, perechi și trag carul. În urma carului este legat un plug ținut de coarne de către crai. Pe car se așează o grapă. Pe grapă sta în trecut plugarul sărbătorit, însoțit fiind de un comornic. Cu timpul însă în locul plugarului se urca un alt cetățean mascat și îmbrăcat ca o matahală, fiind plătit pentru acest lucru de către gospodarul fruntaș. La semnalul crăișorului care în convoi îndeplinea rolul de pogănici, convoiul pornea cu veselie, străbătînd tot satul. Uneori feciorii care trăgeau carul pentru a produce veselie mai mare, încercau s-o ia la goană prin sat. În acest caz craiul apăsa pe coarnele plugului și astfel plugul se înfigea adînc în pămînt, încetinind mersul.

La fiecare fîntînă sau izvor, gospodarul fruntaș era întîmpinat de fete și feciori, femei și bărbați, care aruncau cu cofele apă peste el. Nu rare au fost cazurile cînd mătăhala sărea din car și alerga după fete și femei și le uda zdravăn dacă le prindea. Acest lucru producea multă veselie. Astfel, încetul cu încetul se ajungea „În Vale". Gospodarul era aruncat în mod ritual în apă, în credința că în acest fel noul an va fi bogat în roade atît pentru plugar, cît și pentru restul sătenilor. În anii din urmă s-a renunțat însă la scăldarea plugarului. Dacă promitea o cantitate oarecare de vin sau rachiu, scăpa teafăr.

---

[21] Eugenia Cernea, *Udătoriul — versiune maramureșeană a obiceiului agrar închinat plugarului care iese cel dintîi la arat*, în *Revista de etnografie și folclor*, București, 1968, 13, 1968, 2, pp. 163—169.

[22] Anton Badea, *Trei obiceiuri în Cîmpia Transilvaniei*, în *Marisia*, V, 1975, p. 363.

[23] Mihai Pop, Dumitru Pop, Valeriu Ciobanu, *op. cit.*, p. 30.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Acest obicei de aruncare în apă al plugarului fruntaş, obicei practicat şi în alte zone, a fost considerat de către unii cercetători ca un rit de fructificare[24].

Din vale întregul cortegiu se întorcea acasă la sărbătorit, unde fetele şi restul feciorilor din sat, împreună cu muzicanţii, îi aşteptau. Urma o petrecere care uneori ţinea pînă a doua zi. Primul joc, denumit „Hora plugarului", era rezervat celui sărbătorit.

Era o mare cinste pentru acea fată care era luată la joc cu această ocazie. Urma apoi la rînd jocul comornicilor şi al feciorilor care l-au purtat pe gospodar pînă-n vale la pîrîu. După acest joc comornicii plecau să viziteze pe acei tineri care s-au căsătorit în anul precedent, le urau fericire în viaţă, căsnicie îndelungată, bună înţelegere între soţi. Conform tradiţiei, la fiecare casă comornicii erau trataţi cu mîncăruri şi diferite băuturi. La plecare li se oferea cîte un colac „de grîu curat" şi o cantitate de băutură. Colacii adunaţi, împreună cu băutura strînsă, se consumau în ziua a treia de paşti, cu ocazia petrecerii pe care o organiza craiul fie la casa lui, fie la o altă casă. La această petrecere luau parte toţi tinerii din sat. Astfel se încheie o săptămînă bogată în manifestări prilejuite de aceste obiceiuri străvechi, moştenite in moşi-strămoşi.

Obiceiurile pe care le-am descris, prezintă o mare importanţă nu numai etnografică ci şi istorică. Ele fac parte dintre cele mai vechi şi mai răspîndite obiceiuri ale românilor, cu multiple semnificaţii, la baza lor stînd credinţe şi practici rituale romane.

În decursul mileniilor unele dintre ele şi-au pierdut semnificaţia rituală iniţială, iar altele, datorită capacităţii maselor populare de a le îmbogăţi şi de a le adapta condiţiilor istorice noi, s-au păstrat şi perpetuat pînă în zilele noastre.

Se ştie, spre exemplu, că au existat în familia romană o serie de sărbători care erau legate de viaţa intimă a membrilor familiei, de momentele mai însemnate din viaţă, ca, de exemplu: Natalia (naşterea), Sponsalia (logodna), Nuptiae (căsătoria) etc. Alături de acestea au mai fost altele care erau comune tuturor familiilor şi care, odată cu trecere timpului, s-au transformat în adevărate sărbători publice cu un pronunţat caracter cultic. Printre aceste sărbători un loc de frunte ocupau cele consacrate cultului morţilor: Parentalia, Feralia, Lemuralia, Rosalia[25]. Pentru a îmblînzi sufletele morţilor, strămoşii noştri romani obişnuiau să le aducă jertfe, chiar umane. Cu timpul însă s-a considerat că cel mai plăcut cult adus acestor suflete este de a îngriji şi a împodobi mormintele cu flori. Astfel se organizau serbările denumite: Feralia, Rosalia şi „dies Violae", cu care ocazie membrii familiilor împodobeau mormintele cu trandafiri, viorele sau alte flori[26].

---

[24] Ion Muşlea, *Obiceiul junilor braşoveni*, în *Cercetări etnografice şi de folclor*, vol. II, Bucureşti, 1972, p. 77.

[25] N. Lascu, *Cum trăiau romanii*, Bucureşti, 1965, pp. 296—297.

[26] *Ibidem*, pp. 297, 299.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O parte dintre aceste obiceiuri au fost moştenite de către poporul nostru şi păstrate pînă în zilele noastre. Aproape identic procedează şi locuitorii din Petea. În fiecare an, în sîmbăta floriilor, în loc de jertfe, aprind lumînări pe care le aşează pe morminte şi în loc de flori pun ramuri de salcie înverzită *(Salix-alba)* la care le zic mîţişori. Cu o săptămînă mai tîrziu, adică în sîmbăta paştelor, imediat după alegerea comornicilor, tineretul aprinde „focul morţilor" în jurul căruia se strîng cu toţii şi ascultă strigarea peste sat. Tot în jurul acestui foc are loc şi „luatul la lege".

Obiceiurile Comornicii şi Strigarea peste sat aduc noi mărturii pe plan etnografic despre persistenţa unui substrat cultural străvechi care şi-a pierdut în mare parte semnificaţia sa magică de odinioară, dar care atestă vechimea şi continuitatea elementului daco-roman pe aceste meleaguri.

Referindu-se la practicile prilejuite de obiceiul Alegerii craiului nou în ţară, G. Coşbuc afirmă că poporul nostru le socoteşte ca „legi apucate din bătrîni". Ba mai mult, el susţine că acest obicei „aduce aminte de felul cum îşi aleg popoarele primitive căpeteniile lor la echinocţiul de primăvară", sau (. . . . . .) „felul cum alegeau romanii consulii lor tot la începutul primăverii"[27].

N. Drăganu susţine la rîndul lui că după toate probabilităţile „legea din bătrîni" este ceea ce în documentele latineşti se numeşte „lex antiqua" (. . . . . .), „jus valachicum"[28].

Astăzi se ştie precis că în trecutul îndepărtat, judecata „jus valachicum" o făceau cnezii şi voievozii împreună cu sfetnicii lor, juraţii şi crainicii. Sînt semnificative, în acest sens, ştirile pe care ni le comunică marele învăţat moldovean D. Cantemir. În lucrarea sa *Descriptio Moldaviae*, amintind de cele trei: „republici": Cîmpulung, Vrancea şi Tigheci, specifică faptul că locuitorii din ţinutul Vrancei „se conduc după legile lor şi nu primesc nici cum porunci sau judecători de la domni"[29].

Este un fapt binecunoscut astăzi că vechile organizaţii româneşti, cnezatele şi voievodatele s-au menţinut pretutindeni în Transilvania, Maramureş şi Banat, ba chiar şi în regiunile secuieşti pînă la începutul secolului al XVI-lea, în cadrul cărora populaţia românească a rezistat presiunii elementelor etnice străine, păstrîndu-şi fiinţa naţională[30].

Pe meleagurile mureşene aceste organizaţii sînt amintite pînă în secolul al XVI-lea. Într-o serie de documente de epocă, sînt menţionaţi „kenezii volachales" în localităţile: Pogăceaua, Căpuş, Rîciu, Sînmarti-

---

[27] G. Coşbuc, *op. cit.*, p. 108.

[28] N. Drăganu, *Cuvinte şi obiceiuri*, în *Anuarul arhivei de folclor*, vol. II, Bucureşti, 1933, p. 3.

[29] Virgil Cîndea, *Republici strămoşeşti la români*, în *Magazin istoric*, nr. 12 (117), Bucureşti, 1976, p. 3.

[30] N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933, p. 432.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nul de Cîmpie, Dîmb, Ulieşul de Cîmpie, Socolul de Cîmpie, toate din imediata vecinătate a satului Petea[31].

Este ştiut, că începînd cu secolul al XVI-lea, în Transilvania aceste organizaţii care se conduceau după „dreptul valah", au încetat şi la sate s-a introdus administraţia şi judecata regească. Cu toate acestea, după destrămarea cnezatelor, în cadrul obştilor săteşti tineretul a continuat la petrecerile sale să judece după „jure volachiae requirente", (: . . . . .), „lites sive causas"[32]. Acest lucru i-a determinat pe unii cercetători să afirme că noul crai ales în fiecare an, l-ar fi suplinit în mod simbolic pe cneazul judecător de odinioară. Noi considerăm însă că astfel de păreri nu sînt conforme cu realitatea obiectivă şi în consecinţă trebuiesc combătute. A admite faptul că obiceiul alegerii de crai nou în ţară ar fi luat naştere după destrămarea cnezatelor româneşti, ar însemna să negăm în felul acesta vechimea ceremonialului care este cu mult mai mare.

În ceea ce priveşte obiceiul Strigării peste sat, opiniile cercetătorilor iarăşi diferă. În timp ce unii consideră că acest obicei a luat naştere în timpul obştilor săteşti de tip românesc, motivînd că numai astfel putem interpreta impunerea căsătoriei, a unor norme de comportare în societate, precum şi organizarea în comum a „priveghiului", menit a cinsti sufletele celor morţi şi a apăra colectivitatea împotriva acţiunii strigoilor[33], B. P. Hasdeu susţine că obiceiul ar fi o rămăşiţă din vechiul cult al morţilor la romani. Pentru a susţine această părere el aminteşte de vechile practici rituale pe care romanii le legau de sărbătoarea Lemuralia din zilele de 9, 11 şi 13 mai, avînd ca scop îmblînzirea lemurilor[34].

Este adevărat că unele manifestări se întîlnesc şi în cadrul obiceiului Strigării peste sat cum ar fi spre pildă: aprinderea de focuri pe înălţimi, producerea de zgomote sau chiar dansul.

Noi considerăm că atît în cazul obiceiului Alegerii de crai nou cît şi în cel al Strigării peste sat, mai degrabă avem de-a face cu forme mai vechi ale tovărăşiilor de feciori. De altfel întovărăşirile feciorilor satului este o manifestare bine cunoscută în etnografie. Astfel de grupări după vîrstă au existat şi la popoarele din antichitate: traci, greci, romani, germani etc.[35].

Pentru poporul român rămîne însă semnificativ faptul că obiceiul Strigării peste sat se practică şi azi, este adevărat că din ce în ce mai rar, doar în regiunile care au făcut parte din fosta provincie romană Dacia: Transilvania, Banat, Oltenia şi Muntenia. Nu putem trece cu vederea nici faptul că obiceiul e cunoscut şi atestat şi în Italia şi Franţa[36]. Ţinînd seama de aceste considerente, nu trebuie să mai mire pe nimeni faptul că la baza obiceiului stau o serie de credinţe şi practici rituale romane.

---

[31] S. Barabás, *Codex Diplomaticus sacri romani imperii comitum familiae Teleki de Szék, Budapest*, 1895, vol. I, p. 309 şi vol. II, pp. 13—28.
[32] N. Drăganu, *op. cit.* p. 7, nota 29.
[33] G. Manolescu, *op. cit.*,
[34] Ovidiu, *Fastele*, Bucureşti, 1965, pp. 156—158.
[35] Ion Muşlea, *op. cit.*, p. 7, nota 150; vezi şi p. 75.
[36] G. Manolescu, *op. cit.*,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Perpetuarea obiceiului şi după retragerea aureliană, în regiunile care au făcut parte din Dacia romană, constituie o dovadă în plus că în perioada tulbure a migraţiunii popoarelor, populaţia autohtonă a rămas pe loc, retrăgîndu-se doar din calea năvălitorilor în locuri mai ferite din regiunea dealurilor şi a munţilor. La această concluzie ne conduce şi constatarea că obiceiul şi astăzi se practică în majoritatea cazurilor în regiunile de dealuri şi munţi.

Desigur, de-a lungul secolelor, aceste obiceiuri şi-au pierdut semnificaţia rituală iniţială sau unele elemente constitutive şi datorită fenomenului de contaminare s-au îmbogăţit cu elemente noi. Trebuie să admitem că o parte din aceste elemente noi s-au adăugat şi s-au accentuat în timpul fiinţării obştiilor săteşti sau pe timpul cnezatelor româneşti care se conduceau după „jus valachicum". Acest lucru nu ne dă însă dreptul să tragem concluzia că ele ar fi luat natşere după destrămarea cnezatelor româneşti şi că judecata care se face cu ocazia strigării peste sat sau de către crai în cadrul obiceiului comornicilor, ar suplini în mod simbolic pe cneazul judecător de odinioară.

Cert este că de-a lungul secolelor aceste obiceiuri au jucat un rol pozitiv în viaţa satelor noastre, contribuind la supravegherea normelor tradiţionale privitoare la căsătorie, menţinerea unei vieţi morale sănătoase prin respectarea normelor etice stabilite de colectivitate.

ANCIENNES HABITUDES DE PRINTEMPS

(Résumé)

Dans le présent ouvrage l'auteur décrit un cycle d'habitudes de printemps trouvées dans le village Petea du district Mureş. Ces habitudes présentent une importance particulière et cela pas seulement du point de vue étnographique et historique. Elles appartiennent aux plus anciennes habitudes roumaines, à multiples significations, ayant à leur base des croyances et pratiques rituales romanes.

Il est très significatif le fait même, qu'une certaine partie de ces habitudes n'est attestée que dans les régions de l'ancienne province romane Dacia, ainsi qu'en Italie et la France.

La perpétuation de ces habitudes même après le retrait des troupes d'Aurelianus de Dacia constitue encore une preuve que dans la période des migrations des peuples la population autochtone est restée à sa place en se rétirant seulement aux environnements plus protégés des montagnes. Le même temps, l'existence de ces habitudes en nos jours présentes des nouveaux témoignages étnographiques sur la persistance d'un substrat culturel ancien, qui même en perdant la plupart de la signification rituelle initiale, atteste pourtant la continuité et l'ancienneté de l'élément daco-roumain sur le territoire de la Roumanie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

FOLCLORUL VĂII GURGHIULUI
(III)

DUMITRU POP, ION TALOŞ, ŞTEFAN ALMĂŞI, ION CUCEU, VIRGIL FLOREA, LUCIA IŞTOC, GHEORGHE PETRESCU, EMIL PETRUŢIU

Ocazii folclorice speciale

În afară de ocaziile folclorice care aparţin ciclului calendaristic, precum şi cele legate de momentele mai importante din viaţa omului, există în satele din Valea Gurghiului o seamă de ocazii folclorice speciale, care au avut, îndeosebi în trecut, nu rol din cele mai importante în viaţa locuitorilor de aici. Trei dintre ele merită să fie subliniate în mod special: *jocul duminical*, *şezătoarea* şi *claca*.

Între ocaziile folclorice speciale, jocul duminical[1] deţine, fără îndoială, primatul. Manifestare tradiţională cunoscută în toate satele zonei, jocul duminical s-a perpetuat pînă astăzi, prezentînd totuşi semnele viitoarelor lui transformări[2].

În satele din Valea Gurghiului forma organizată a dansului se numeşte *joc*, iar locul lui de desfăşurare este diferit, în mare măsură depinzînd de anotimp şi alte împrejurări. Vara, jocul se putea organiza în aer liber („la un rît", „pe cîmp", „lîngă apă"), iar iarna în case particulare, în şură şi, în ultimul timp, la căminul cultural. Jocul dura, de obicei, „di la amnează şi pînă la asfinţitu soarelui" fiind rare cazurile cînd continua şi seara. Acum se întîmplă ca jocul să continuie cu bal[3] care ţine toată noaptea.

Organizarea jocului era asigurată de către „arandaşi"[4], „valocozăi"[5],

---

[1] Materialele se află în Arhiva Sectorului de etnografie şi folclor Cluj-Napoca la cotele: *Mg.* 1.224 i, 1.475 I b, 1.563, 1.625 I—II a, 1.625 II b, 1.626, 1.685 e.

[2] Aceste transformări sînt vizibile mai ales în repertoriul de joc în legătură cu care vezi nota 11.

[3] În trecut existau unele baluri tradiţionale la 20 iulie şi 6 august. Mai nou a intrat în tradiţie organizarea „Balului vacanţei" şi cel de la 23 August.

[4] Orşova.

[5] Ibăneşti — Sat, Ibăneşti — Pădure, Hodac, Toaca.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„tizeşi"[6] sau „vanci"[7], aceştia fiind, de regulă, unii dintre cei mai buni dansatori şi se bucurau de autoritate în rîndurile tineretului. Ei se îngrijeau de angajarea „ceterişilor" (muzicanţilor) şi plata lor, păstrarea ordinei cît dura dansul, se îngrijeau ca toate fetele să danseze, respectarea ciclului de joc etc.

Taraful se compune din „ceteră" (vioară), „contră" (vioară II), „gurdună" (contrabas) sau tîmpulă (ţambal). În ultimul timp, apar frecvent acordeonul, „claneta" (clarinet) şi „hornul" (trompeta).

Jocul duminical a dispus şi mai dispune în bună parte şi astăzi de un ansamblu de reguli privind comportarea participanţilor. De asemenea există reguli precise pentru acceptarea persoanelor în cadrul formaţiilor tradiţionale. Ne referim, în primul rînd, la faptul că fetele nu mergeau singure la joc, numai însoţite de mamele lor sau de rude. La fel, „fetele ave voie să intre în joc numai după ce ave rochia. Prima dată pute juca un an de zile în pole cu şurţ, pe urmă după ce apuca rîndurile lua rochie. Pune rochia după ce iera fată mare"[8]. În ceea ce priveşte băiatul, aflăm că acesta putea să participe efectiv la joc numai după vîrsta de 17—18 ani. Începînd de la această nouă situaţie, oricine putea participa la joc[9] cu o mare libertate în alegerea partenerilor[10].

Formula chemării la joc în toate satele din zonă este: „hai să te joc", „hai să te-nvîrt", ori, era de ajuns un semn cu mîna sau cu ochiul. Fata „cerută" la joc nu avea voie să refuze invitaţia băiatului deoarece urma răzbunarea. Fata era „scoasă din joc" şi muzica îi cînta „marşul". Sancţiunea aceasta, de multe ori, putea să dureze săptămîni sau chiar un an. Astăzi, acest obicei a dispărut cu totul.

În această zonă, jocurile care au avut o circulaţie generală sînt: Bătuta (Învîrtita), Ţigănească (Romania), Cocioşa (Scociosa), De-a lungu, Sărita, Sîrba, Brîul, Ofiţerul (Ofiţereasca), Tîrnăveanca, Crucea, În botă (De botă), De-a bota, Rusasca, Săsească, Lăzasca, Bordeiul, Ceasul, Căluşerul (La Rusalii) şi Raţa.

Unele dintre ele au dispărut din repertorii: Brîul, Sîrba, Ofiţerul, Tîrnăveanca, Crucea, În botă, Roata, Rusasca, Lăzasca, Bordeiul, Ceasul, Căluşerul. Altele sînt pe cale de dispariţie: De-a lungu, Sărita, Corcioşa. Cele mai rezistente se arată a fi Bătuta şi Ţigănească (Romania), de altfel, aceste două dansuri formează mai nou ciclul de joc[11].

Dar jocul duminical constituia o sursă importantă din care se alimenta copios „gura satului" cu tot rolul său profilactic şi curativ ce l-a jucat în lumea satului nostru tradiţional, asigurîndu-i cunoscuta puritate morală.

---

[6] Adrian, Caşva şi Solovăstru.

[7] Glăjărie.

[8] *Mg.* 1.625 I, inf. Gliga Vasile, 52 a, Ibăneşti — Sat.

[9] Cu excepţia surorilor mai mici care nu puteau intra la joc pînă nu se căsătorea sora mai mare.

[10] O femeie căsătorită putea să danseze cu oricare bărbat căsătorit sau fecior şi invers.

[11] Referitor la noţiunea de „ciclu de joc" v. A. Giurchescu *Despre ciclurile de joc din Ardeal*, în *Revista de folclor* nr. 1—2 1959, pp. 261—275.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tineretul, fete şi feciori, era ţinut astfel, săptămînă de săptămînă, sub observaţia atentă a generaţiei vîrstnice în special care veghea — e adevărat, în chip nemărturisit — asupra comportamentului celor tineri, a modului cum învăţaseră să danseze şi să spună strigături (să chiuie), cum ştiau să discute cu partenerul de joc ş.a.m.d. Era supus astfel observaţiei publice comportamentul fetelor şi feciorilor într-o anume împrejurare, festivă, a vieţii, care trăgea cîndva greu în cumpănă atunci cînd se decidea asupra căsătoriei unui tînăr. Priceperea la dans, eleganţa şi sprinteneala mişcărilor, ţinuta generală în timpul jocului şi întreaga conduită în raport cu membrii cetei feciorești erau socotite atribute importante ale personalităţii aceluia care se pregăteşte să intre în rîndul „însurăţeilor" sau „nevestelor", componente de seamă ale frumuseţii fizice şi morale.

Jocul duminical înseamnă însă, în acelaşi timp, unul din locurile de convenire a tineretului satului în care înfloreau şi se manifestau sentimentele membrilor acestuia şi care anunţau din timp cortegiul nunţilor. Prin „iscoadele" sale, „gura satului" lua act de ceea ce se plănuia în ascuns, „comenta" şi îşi exercita, într-un fel sau altul, dreptul de a interveni în evoluţia lucrurilor. Ea „aviza favorabil", îşi exprima rezervele sau, pur şi simplu, îşi exprima dezacordul faţă de intenţiile unor tineri de a se însoţi în viaţă. Rudele şi părinţii celor în cauză nu puteau face abstracţie de opinia acestui for colectiv de apreciere, decizia lor purtînd astfel mai întotdeauna pecetea voinţei comunităţii. Părinţii şi rudele sondau ei înşişi, în mod deliberat, dar discret opinia satului, înţelepciunea colectivă, spre a nu greşi.

Dincolo de toate acestea şi de funcţia sa esenţială, aceea de joc şi de petrecere, hora duminicală în satele din Valea Gurghiului a însemnat în plan social şi un excelent cadru de desfăşurare a unei permanente şi eficiente acţiuni educative în rîndurile tineretului. Ea se realiza prin intermediul unei specii folclorice cunoscută în toate ţinuturile româneşti, o specie pe cît de măruntă şi de comună prin frecvenţa cu care apărea, tot pe atît de plină de miez, de bogată în sensuri şi în rezultate: strigătura. Ea nu are, după părerea noastră, decît în rare cazuri intenţii satirice directe, concrete. Ea nu se adresează, aşadar, decît în mod excepţional unei anumite persoane prezente în joc, şi în cazurile acestea, strigătura, putea avea consecinţe neplăcute pentru cel ce o lansa, deteriorînd totodată atmosfera de voie bună şi de petrecere specifică jocului. Dimpotrivă, în cele mai multe cazuri, strigăturile erau chemate chiar de nevoia de a spori veselia, de a face jocul mai antrenant, iar lucrul acesta se realiza datorită caracterului umoristic al strigăturilor. Inspirate din viaţa concretă, de toate zilele, a satului, strigăturile sînt cele mai adeseori mici portrete caricaturale ale unor personaje certate cu prevederile codului tradiţional în materie de comportament şi de etică cetăţenească, deficienţe în ordine morală, lenea sau nepriceperea, îngîmfarea sau brutalitatea, moravurile uşoare sau alcoolismul, goana după fardurile aduse de la oraş etc. sînt tot atîtea aspecte negative care alcătuiesc miezul strigăturilor şi care sînt satirizate în manieră umoristică. Strigăturile acţionează astfel mai ales preventiv, iar rolul purifica-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tor pe care l-au jucat ele în trecutul satelor din Valea Gurghiului este de nebănuit.

Cea de-a doua ocazie folclorică principală și care ocupă un loc foarte important în zonă este *șezătoarea*. Atestată în toate regiunile și avînd o mare vechime, șezătoarea se conservă bine în satele Văii Gurghiului, de se practică frecvent și astăzi[12]. Ca și în alte părți, șezătorile se organizează iarna și toamna, așadar într-o perioadă de minimă activitate la cîmp și de intensă activitate în domeniul industriei casnice. Rațiunea principală care stă la baza unuia din cele două tipuri de șezători pe care le cunoaștem, șezătoarea de femei, o constituie chiar această ultimă activitate, torsul lînii și a cînepii în special, munca în grup fiind mai plăcută și mai antrenantă. Alături de aceasta, șezătorile de femei mai îndeplinesc însă și alte funcții, între care cea de convenire socială, favorabilă manifestării opiniei publice, cît și manifestărilor folclorice, trebuie amintită în primul rînd. Munca trebuie considerată și în cazul celuilalt tip de șezătoare, dar numai în plan secundar, deoarece principalele obiective pe care le vizează șezătorile fetelor sînt de altă natură. Ele reprezintă conveniri îndătinate ale tineretului, ce pregătesc și anunță din timp logodnele și alaiurile de nuntă ce se succed an de an pe scena satului. Șezătoarea fetelor trebuie privită astfel ca o componentă de seamă a vieții cetei fecioreşti, în care aceasta se manifestă potrivit cerințelor vîrstei și normelor care o conduc. Fără să ignorăm factorul „economic", deoarece în comun și în atmosfera șezătorii fetele lucrează — uneori și în mod demonstrativ — mai cu spor timp de cîteva ore, trebuie să subliniem însemnătatea șezătoarei în inițierea treptată a celor ce urmează să devină membrii cetei fecioreşti, acomodarea lor la cerințele acesteia, cunoașterea reciprocă a tinerilor, care se finalizează în viitoarele căsătorii, cunoașterea pe plan mai larg a vieții satului, însoțită de o permanentă acțiune educativă etc. Pentru amîndouă tipurile de șezătoare este de subliniat funcția lor folclorică, ele constituind un cadru din cele mai adecvate pentru manifestări de această natură. Puterea de antrenare a participanților se bizuie în bună măsură și pe aceste manifestări, pentru care se caută prezența unor persoane dotate, capabile să creeze atmosfera folclorică dorită.

Șezătorile se organizează în timpul toamnei și iernii, de pe la sfîrșitul lunii octombrie pînă în martie. Ele se desfășoară cu mai multă intensitate în perioadele de post, cînd jocul duminical era oprit, suplinind astfel în parte, această importantă convenire a tineretului satului. Regulile tradiționale interzic însă organizarea șezătorilor marțea și vinerea, precum și în ajunul sărbătorilor.

Șezătorile de tineret sînt organizate de către fete, ele fiind, firește, principalele participante și animatoare ale lor. Fetele încep să frecventeze șezătorile de cînd încep să toarcă, așadar de pe la 7—8 ani; aceasta reprezintă vîrsta inițierii lor, participarea regulată și activă producîndu-se abia pe la 12 ani și se întinde pînă la logodnă. După căsătorie, ele

[12] Numeroasele informații culese de noi pe teren se află sub diferite cote în fondul auxiliar al Arhivei Sectorului de etnografie și folclor din Cluj-Napoca.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

revin adesea în cadrul şezătorilor de acest tip, pentru ca apoi să se integreze treptat şi definitiv şezătorilor de femei, pe care le frecventează uneori pînă la adînci bătrîneţe. Şezătorile tineretului antrenează însă de regulă neveste tinere şi chiar mai vîrstnice, mai ales dintre acelea care prin talentul lor de bune povestitoare, prin firea lor veselă etc., contribuie la animarea acestei manifestări.

Cît priveşte locul unde se organizează şezătoarea, s-au produs în ultimul timp schimbări importante şi în satele din Valea Gurghiului, ceea ce vădeşte procesul ei de disoluţie. Ea nu mai are un loc fix, ca pe vremuri, ci se află de regulă la casele unde există fete fecioare, participantele recrutîndu-se mai întotdeauna dintre vecini, fără nici un fel de îngrădiri de ordin social etc. În ceea ce îi priveşte pe feciori, participarea lor nu se mai întemeiează pe acelaşi criteriu, al vecinătăţii, ci pe cel afectiv, fiecare căutînd să fie prezent acolo unde se află fata pe care o simpatizează. Odinioară numărul şezătorilor ce se organizau într-un sat era foarte redus, ceea ce aducea după sine creşterea numărului participanţilor, care se ridica pînă la 20—30 de inşi. Evoluînd în timp, şezătorile au devenit mai numeroase, dar mult mai limitate ca participare, numărînd adesea cîte 3—5 fete sau femei.

Şezătorile de tineret se desfăşurau în trecut după o seamă de rînduieli tradiţionale unanim acceptate. Existau astfel reguli severe în ceea ce priveşte modul de aşezare a fetelor şi feciorilor în încăperea în care se desfăşura şezătoarea. Fetele mari ocupau, împreună cu feciorii mari, locul din fruntea casei, „după masă"; cele mai tinere, locurile lăturalnice, pe lîngă vatră, ajungînd pînă spre uşă. Locul central în desfăşurarea şezătorii revenea celor din fruntea casei, în timp ce „începătorii" erau adeseori asistenţi pasivi, simpli beneficiari ai manifestărilor celorlalţi. Ei nu participau astfel la jocurile ce se organizau şi nici măcar la discuţii.

În gama lor largă şezătorile tradiţionale cuprindeau un repertoriu folcloric foarte divers, complex, începînd cu cîntecele (cele de dragoste mai ales), poveştile şi povestirile, îndeosebi cele cu caracter superstiţios (despre Marţolea, Bala, Strigoi şi altele), ghicitorile, dansul etc. pînă la jocurile de şezătoare, acele care, prin caracterul lor antrenant, făceau farmecul acestor manifestări. În trecut exista chiar o anume ordine de desfăşurare a repertoriului folcloric. În cadrul acesteia jocurile de şezătoare vin să marcheze fiecare din etapele principale ale convenirii. La început, sînt prezente numai fetele, care, în timp ce lucrează (torsul, cusutul, împletitul . . .), discută pe marginea diverselor întîmplări din viaţa satului, fac glume, cîntă etc. Şezătoarea impune însă prezenţa feciorilor, ceea ce aduce după sine un prim moment al desfăşurării jocurilor; cele pentru aducerea feciorilor în şezătoare. Între acestea cel mai frecvent apare în zonă „datul cu sita", al cărui text, bine păstrat, îndeplineşte astăzi o funcţie pur distractivă, ca de altfel jocul în întregimea lui. Apoi, la un timp după sosirea feciorilor şi după un nou val de discuţii, glume, cîntece, povestiri etc. jocurile de şezătoare propriu-zise (cu fete şi feciori) vin să se desfăşoare în toată amploarea lor.

Am descoperit în repertoriul activ şi pasiv al informatorilor din sa-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tele Văii Gurghiului peste 40 de jocuri, multe din acestea avînd o largă circulație în folclorul românesc (v. N. Bot. Șezătoarea în zona Năsăudului, în A.M.E.T. Cluj, 1969, pp. 305—345, inclusiv notele care cuprind numeroase indicații bibliografice).

Cîteva din jocurile de șezătoare din zonă apar, tot acolo și ca jocuri de priveghi (Bărdăuțele, Pasăre măiastră, Moartea, Nunta...) de unde au migrat treptat, probabil cu pierderea înțelesului ce l-a avut inițial.

O parte însemnată a jocurilor pe care le-am întîlnit în zonă mimează diferite etape ale muncii, în special a acelei din sfera industriei casnice: „urzitul", „rășchitoriul", „țesutul", „vîltoarea", „bate piperul"; altele, făcute îndeosebi pentru noii veniți în șezătoare, ca un gen de „botez", de inițiere a lor, au un caracter distractiv și mai bine subliniat: „dracu pe fundu blidului", „jocu cu căciula", „cu tolceru" ș. a. ca și „țilinca", „bate tureacu", „sai purice" etc. La urmă, după alte manifestări folclorice, șezătoarea se încheie cu cîteva jocuri adecvate acestui moment („om de paie", „ceaun deasupra ușii", „legatul ușii"). După cum există cîteva jocuri („Marțolea", „Cîrîitul găinii", „Moartea") care se fac de către femei atunci cînd trec pe la altă casă în care se ține șezătoare.

Dar, așa cum spuneam, șezătoarea trebuie privită prin prisma întregului evantai de manifestări folclorice pe care le prilejuiește și a funcțiilor complexe ce-i revin în colectivitatea satului nostru tradițional.

Cea de-a treia ocazie folclorică tradițională care a supraviețuit pînă în actualitate, desigur cu un regim mai puțin riguros și în forme evoluate, este *claca*. Ea este prilejuită de cele mai diverse forme de activitate: muncile agricole, cele de vară mai ales (cositul și adunatul fînului, prășitul și seceratul...) dar și de „deojdiocatul de cucuruz", cele din sfera industriei casnice („pieptănatul") și în special torsul cînepii și a lînii), construcția caselor, în cele mai diferite etape ale ei, începînd cu căratul pietrii și terminînd cu „lipcitul" ș. a.

Indiferent de natura ei, de forma de activitate în cadrul căreia se organizează, claca se înscrie ca o formă de întrajutorare, îndeosebi între rude și vecini, dar uneori și în beneficiul unor membri ai colectivității care au suferit daune mai importante, al unor bolnavi etc. Ea reprezintă totodată o formă de convenire socială, în cadrul căreia, paralel cu munca, își fac loc și o seamă de manifestări ce țin de domeniul „opiniei publice" sătești, precum și unele manifestări folclorice. Amploarea și natura acestora diferă în funcție de tipul de clacă, de împrejurările în care se face și, firește, de participanți. Există astfel și în zona Văii Gurghiului, ca și aiurea, deosebiri foarte mari între manifestările ocazionate de claca la cositul sau adunatul fînului, în beneficiul unui bolnav și între claca la secerat, la desfăcatul porumbului sau claca torsului. Unele clăci (la prășit, la fîn, la „lipcit") se făceau duminica sau în sărbători, înainte de amiază; restul în timpul săptămînii. Claca la „lipcit" cînd se ridica o casă, se încheia cu o petrecere, „ca un ospăț", cu mîncare, băutură și joc[13] — ceea ce favoriza și manifestări folclorice mai bogate. În schimb.

[13] FA 09768, Ibănești-Pădure, inf. Chirteș Maria, 65 a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

clăcile la cositul sau adunatul fînului, la prăşit, la căratul pietrei de construcţie, la „pieptănatul cînepii" erau mult mai simple din punctul acesta de vedere, gazda mulţumindu-se să dea participanţilor mîncare şi băutură. La unele participau numai bărbaţi (cositul fînului, căratul pietrei), la altele numai femei (pieptănatul cînepii, torsul), altele erau mixte (dejghiocatul porumbului).

Dintre toate tipurile de clacă din zonă, cele mai interesante din punct de vedere folcloric sînt: cea legată de desfăcatul porumbului şi şi claca torsului. Prima se organiza de regulă, ca şi în alte regiuni, pe criteriul vecinătăţii şi avea, ca participanţi, un caracter compozit: flăcăi şi fete, alături de bărbaţi şi femei de toate vîrstele. Scopul utilitar al clăcii la „dezdiocat" este esenţial, atît pentru gazdă, cît şi pentru ceilalţi (mai puţin tineretul), pentru care munca ce o prestează reprezenta un gen de împrumut. În lungile seri de toamnă, munca în comun e mai plăcută, mai spornică şi mai economică, dacă ne gîndim la faptul că în trecut problema gazului de iluminat, a petrolului, se punea cu destulă severitate. Nu poate fi însă ignorat nici aspectul distractiv al acestui tip de clacă, aspect căutat îndeosebi de tineret. Claca aceasta reprezenta şi ea una din modalităţile de întîlnire şi de petrecere. Latura distractivă a clăcii este căutată adesea intenţionat, în scopul prelungirii activităţii practice, utile. Gazda avea în general grijă să aducă un bun povestitor şi să invite inşi capabili să creeze atmosfera corespunzătoare. Obişnuitelor relatări din viaţa de toate zilele, ce se înscriu în perimetrul cuprinzător al opiniei publice săteşti, li se adaugă manifestările folclorice aparţinătoare celor mai variate domenii: în special cimiliturile şi poveştile, dar şi cîntecele şi chiar jocurile distractive.

Cimiliturile îndeplinesc o anume funcţie, de înviorare a stării de spirit a participanţilor, formulările lor derutante şi, mai ales, răspunsurile eşuate producînd rîsul şi voia bună şi alungînd totodată oboseala şi somnul. Poveştile îşi găsesc în cadrul clăcii „dejdiocatului" una dintre cele mai importante ocazii de desfăşurare. În funcţie de solicitări şi, fireşte, de aptitudinile povestitorilor prezenţi, claca aceasta constituie mediul prielnic de viaţă a celor mai diverse categorii de poveşti, începînd cu snoavele şi terminînd cu basmele fantastice şi povestirile cu caracter superstiţios.

Alături de glumele obişnuite, care abundă, trebuie menţionate şi glumele proprii acestei ocazii şi legate strîns de munca efectuată în cadrul ei: feciorii care găseau cucuruz cu tăciune, ungeau cu acesta pe fete; „Dacă găseam un cucuruz roşu şi negru, zîcem că pe omu acela l-am deschis". Cel care găsea un cucuruz roşu „pute să meargă la culcare, iera scutit de lucru, iera liber . . . iel nu mai lucra ailalţi trebuie să lucre. Atunci zîce că i-o închis pă toţ, iar dacă alţi găsă cucuruz roşu, îl deschide şi trebuie să lucre în locu ălui care l-o găsît"[14]. E vorba aşadar de un joc simplu, inspirat de muncă, care trebuie apreciat prin prisma funcţiei ce a îndeplinit-o.

---

[14] FA 09767, Ibăneşti-Pădure, inf. Gliga Maria, 42 a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Claca torsului se practica toamna și iarna, fiind organizată de femeile care aveau multă cînepă de tors. Acestea dădeau de tors femeilor și fetelor care acceptau. Femeilor li se dădea fuior, fetelor mari urzeală, iar celor mai mici „buci". În serile cînd se torcea claca, se făcea șezătoare, unde mergeau și feciorii. În timpul lucrului „nu ne dădeau pace să toarcem: ne rupe fusăle și rupe ațăle de la caier". Ceea ce ne interesează însă pe noi este încheierea torsului în clacă, care avea loc la casa gazdei într-o sîmbătă seara și unde, alături de cele ce participaseră la lucru veneau și feciori. Se servea mîncare și băutură, „ca la nuntă" și apoi se făcea joc cu „ceterași"; „aia iera plata cînepii"[15]. Lipsește însă din repertoriul folcloric local cîntecul ritual al clăcii torsului, „Cîntecul găzduții" cum i se spune în regiunea Munților Apuseni[16].

Ca și în alte ținuturi ale țării, clăcile au devenit mult mai rare în ultimii ani. Pe lîngă faptul că radioul și televizorul adună tot mai mult în jurul lor lumea satelor noastre, oferind satisfacții adecvate nivelului de dezvoltare intelectuală a maselor populare, industria casnică cedează și ea în fața produselor industriale, mai convenabile, puse în vînzare de comerțul actual. Odinioară, notează o informare din Ibănești-Pădure „tăte trebuie să le facem noi"[17], în vreme ce astăzi „iestă la boltă destule", femeile netrebuind să mai toarcă. În sfîrșit, tot mai mulți bărbați, angajați ca salariați la exploatările forestiere din Munții Gurghiului sau în industrie, vin de regulă numai sîmbătă după amiază ca să se întoarcă luni dimineața la lucru.

Cele trei ocazii folclorice speciale pe care le-am prezentat au avut, alături de celelalte obiceiuri, un rol important în evoluția creației populare din Valea Gurghiului, rol pe care îl vor sublinia, de altfel, contribuțiile ce urmează.

D. POP, E. PETRUȚIU

RITURI ȘI DESCÎNTECE

Credințele și riturile magice[1], aflate odinioară în legătură cu preocupările omului, cu munca zilnică a acestuia, ocupă un loc important în viața folclorică a satelor Văii Gurghiului.

Din cercetările noastre, dar îndeosebi din materialele culese de Ion Mușlea cu vreo patruzeci de ani în urmă, se poate contura o imagine clară asupra importanței pe care au avut-o categoriile folclorului magic în cadrul vieții spirituale a lumii satului și asupra destinului acestora.

---

[15] v. nota 13.

[16] Mirza, Traian, *Cîntecul ceremonial al clăcii de tors din partea de nord a Munților Apuseni* — extras din AMET, Cluj 1971, pp. 337—358.

[17] v. nota 14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tehnicile magice — de la simple gesturi la cele mai complicate vrăji — se bazează pe reprezentări arhaice ale timpului şi spaţiului, ele sînt dependente de credinţe în forţe supranaturale, general răspîndite, cum ar fi: Necuratul, Bala, Vîntoasele, Strigoii, Zînele, Mama Pădurii, Marţolea etc., plăsmuiri fabuloase temute, despre care se povestesc încă nenumărate legende şi „întîmplări"[2]. Componente esenţiale ale viziunii magice asupra lumii, credinţele intră, înainte de toate, în structura elementelor difuze ale magicului, anume în interdicţii, gesturi şi acte rituale elementare, formule uzuale prin care omul se apără sau caută să se avantajeze în împrejurări date.

Aceste elemente difuze sînt, de fapt, norme tradiţionale de comportament magic rezultînd din înţelegerea neomogenităţii spaţiului şi timpului, ce s-au perpetuat mai mult prin ceea ce am putea numi *tradiţia narativă superstiţioasă*. Nu este de loc întîmplător faptul că în povestitul viu legendele şi povestirile superstiţioase ating pînă astăzi cei mai ridicaţi indici de frecvenţă şi răspîndire[3].

Scopul unora dintre actele magice elementare, atît de puţin cercetate în folcloristica noastră, era de a feri pe om de răul pe care-l puteau pricinui, în locuri şi momente anume, duhurile rele. Cele mai simple şi mai generale interdicţii se referă la „locurile rele", primejdioase, mai ales în unele ore ale nopţii: cimitire, răscruci de drumuri, hotarele a două sau trei sate, case părăsite, copacii singuratici, locuri aflate, potrivit credinţelor locale, sub stăpînirea Balei[4], Strigoilor[5] sau Necuratului[6], precum şi asupra unor morţi neîmpăcaţi. Este cunoscută credinţa în „ceasul rău" de la miezul nopţii.

În astfel de locuri şi momente se credea că nu e bine să întorci capul înapoi; să rostesti vreun cuvînt[7], ci să-ţi faci semnul crucii, invocînd duhuri protectoare[8]. Se credea, de asemenea, că nu e bine să treci neînsoţit vadul unei văi, să dormi pe o „mezuină" sau să aduci apă de la izvor după asfinţitul soarelui, căci „un timp apa-i pocită"[9]. Apa adusă în timpul nopţii trebuie supusă unui întreg ritual, constînd din stingerea a nouă cărbuni şi rostirea descîntecului de „despocire"[10].

Unele din aceste precepte magice elementare conţin şi indicaţii mai precise privind posibilităţile de depăşire a situaţiei critice. Cu toate că elementul principal al structurii lor rămîne interdicţia superstiţioasă, ele capătă o nouă valenţă funcţională, apropiindu-se de practicile magice propriu-zise.

---

[1] În capitolele dedicate obiceiurilor de familie şi calendaristice am făcut numeroase referiri la credinţe şi practici magice integrate fenomenelor respective.

[2-3] Aceste naraţiuni au o răspîndire largă în zonă.

[4] Mg. 1799 I c, Ibăneşti; inf. Gliga Nicolae 68 a (1968); AFC 1.476, p. 2, inf. Chirteş Vasile, 69 a (1935).

[5] Mg. 1772 I b, Ibăneşti-Pădure, inf. Matei Floare, 71 a.

[6] AFC 1476, p. 38, Ibăneşti-Pădure, inf. Chirteş Vasile, 69 a.

[7-8] AFC 1477, p. 19, Ibăneşti-Pădure, inf. Chirteş Vasile, 69 a.

[9] AFC 1474, p. 16, Inf. Chirteş Vasile, 69 a; Mg. 1796 I g, Ibăneşti-Pădure, inf. Todoran Ioana, 40 a.

[10] Mg. 1796, II i, Ibăneşti-Pădure, inf. Dan Vasile, 63 a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întîlnind „strîgoile", omul trebuia să le „alduiască jocul", printr-o anume formulă[11], obținînd astfel din partea lor anumite daruri. Practici magice asemănătoare întrucîtva se cunoșteau și în legătură cu Bala[12], o reprezentare mitologică interesantă, ce apare sub forma unei trîmbe de foc.

Tot atît de temute erau Vîntoasele, întruchipări apropiate, într-o oarecare măsură, cu Ielele. Vîntoasele „iau puterea la om", de aceea trebuie „să le dai o laodă bună", scuipînd să nu le deochi jocul:

„Ptiu, fete frumoasă
Mereț în treaba voastră"[13]

sau:

„Dușeți-vă Vîntoasă
Mîndre și frumoasă"[14].

Despre Marțolea se credea că pedepsește femeile pentru abaterea de la interdicția de a lucra marți seara. Marțolea și Mama Pădurii puteau fi alungate prin procedee magice, ce ni 's-au păstrat în forma unor simple narațiuni[15].

Majoritatea acestor precepte magice elementare apar în forme necristalizate și se referă la o gamă deosebit de largă de împrejurări concrete, ceea ce le face să se apropie uneori de narațiunile folclorice. Prin scurte povestiri cu valoare exemplificatoare se indică gestul, atitudinea, formula ce trebuie rostită pentru ca situația critică să fie depășită. Credințele și riturile sînt vehiculate astfel în mediul folcloric prin narațiuni dense de tipul legendelor demonologice și povestirii superstițioase, fapt ce a contribuit în mare măsură la sporirea puterii de dăinuire a acestor categorii.

O altă cauză a demersurilor magice de apărare în viața colectivității rurale o constituie teama de „făcături", de acțiuni răuvoitoare ale agenților magici, care puteau provoca pagube, îmbolnăviri, nenoroc, insucces în dragoste etc.

Nu vom insista asupra credințelor și interdicțiilor general răspîndite cum ar fi: ieșirea cu plin sau cu sac, inoportunitatea întoarcerii din drum, credința că nu e bine să împrumuți unele lucruri în anume momente sau zile, teama de a înstrăina „norocul casei". Acestea au o răspîndire absolut generală în spațiul folcloric românesc, semnificațiile lor esențiale fiind identice și bine cunoscute.

Au fost atestate însă în zonă o serie de practici mai complicate, avînd ca scop înlăturarea oricărei primejdii ce ar fi putut să cadă pe o gospodărie: „să nu să apropie rău de casă"[16].

Aceleași rosturi preventive le aveau mătrăguna sădită în grădină, anumite semne pe peretele poieții și unele rituri săvîrșite la scoaterea din gospodărie a bunurilor sau la vinderea vitelor. Exista credința că lunea,

---

[11] AFC 1480, p. 6, Cașva, inf. Șara Maria, 47 a.
[12] AFC 1474, p. 9, Ibănești-Pădure, inf. Chirteș Vasile, 69 a, (1935).
[13] Mg. 1802 I d, Ibănești-Pădure, inf. Porav Elena, 45 a.
[14] AFC 1477, p. 44, Adrian, inf. Zuga Maria, 68 a.
[15] AFC 1475, p. 46, Ibănești-Pădure, inf. Chirteș Vasile, 69 a.
[16] AFC 1474, p. 13; 1475, p. 9; 1477, p. 40.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

miercurea și vinerea „nu-i bine de fel să te duși după foc, că-ț dai norocu de-acasă“[17].

Într-o clasificare funcțională a riturilor neintegrate obiceiurilor și ceremoniilor calendaristice sau de familie, se pot distinge cel puțin trei grupări de bază:

1. Practici magice pentru conservarea manei, însănătoșirea și apărarea animalelor;

2. Riturile de însănătoșire și de asigurare a echilibrului biologic al omului;

3. Magia de mărit.

Fiecare dintre aceste categorii cuprinde aspecte variate, potrivit multiplelor planuri de manifestare a fenomenului magic.

În afara riturilor de conservare a manei săvîrșite la o dată fixă (Sîngeorzul), la care ne-am referit în prima parte a studiului, au fost atestate în zonă alte 21 de practici ritual-magice privitoare la mana animalelor.

Acestea au fost consemnate în Ibănești-Pădure (14), Ibănești (3), Cașva (3) și Adrian (1), de la 11 descîntători cunoscuți. Cele mai numeroase au fost notate, prin 1934—1935, de către Ion Muslea.

Există între ele diferențe marcante în privința rosturilor pe care le îndeplineau, dar mai ales a structurii lor. Astfel, 10 rituri aveau menirea să înlăture posibilitățile de acțiune malefică asupra animalelor unui gospodar[18], sau a turmelor de oi[19], altele sînt rituri de furare a laptelui, consemnate sumar[20] sau de sporire a manei unei stîne în defavoarea altora[21], în vreme ce 6 dintre practici se referă la aducerea laptelui vacilor „stricate“[22].

Pentru boli provocate de mușcătura de șarpe[23], de nevăstuică[24] sau de șopîrlă[25] existau rituri adecvate, în majoritatea lor însoțite de formule versificate. Deochiul oilor, gălbeaza, sîngerul, căpierea erau vindecate prin practici empirice cu implicații magice[26]. Și pentru apărarea stînei de lupi se apela uneori la rituri[27].

Deși majoritatea practicilor sînt însoțite de formule orale, de la simple invocații sau urări de însănătoșire la incantațiile propriu-zise, din 21 de rituri privitoare la mană, numai 10 ar putea fi considerate, prin amploarea și structură poetică, descîntece.

Demn de subliniat este faptul că îndeosebi riturile de vindecare a „vacilor strîcate“ sînt însoțite de formule orale, în structura cărora ele-

---

[17] AFC 1477, p. 40, Adrian, inf. Zuga Maria, 68 a; 1310, p. 39, Hodac.
[18] AFC 1475, p. 11, Ibănești, inf. Chirteș Ludovica, 58 a.
[19] AFC 1474, p. 16.
[20] Mg. 1773 I p. Ibănești-Pădure, inf. Gliga Ioan, 41 a; 1774 I a, Ibănești, inf. Todoran Paraschiva, 65 a.
[21] AFC 1481, p. 9, Ibănești, inf. Ioan Suceava, 72 a (1935).
[22] AFC 1474, p. 5, 12, Ibănești, inf. Todoran Paraschiva, 65 a.
[23] AFC 1474, p. 7, Ibănești, inf. Todoran Paraschiva, 65 a.
[24] AFC 1477,p . 46, Adrian, inf. Suciu Titiana, 72 a.
[25] AFC 1477, p. 47, Adrian, inf. Suciu Tatiana, 72 a.
[26] AFC 1477, p. 18, Ibănești-Pădure, inf. Chirteș Vasile, 69 a.
[27] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mentele de bază sînt amplu dezvoltate şi coerent legate. Rostul acestor formule constă în asigurarea succesului practicilor propriu-zise, în cadrul cărora ele intră ca *rituri orale*. Un număr de 6 variante, provenite din Ibăneşti[28], Ibăneşti-Pădure[29], Adrian[30] şi Caşva[31] se remarcă în mod cu totul aparte prin motivele pe care le conţin.

Mult mai bine reprezentate sînt în culegerea noastră riturile de însănătoşire care au fost consemnate în mai mult de 50 de informaţii. În medicina populară, pentru fiecare boală erau cunoscute mai multe procedee de vindecare, unele avînd implicaţii ritual-magice. Existau, astfel, procedee simple, însoţite sau nu de formule versificate, reduse la aplicarea unor substanţe sau obiecte şi la săvîrşirea unor gesturi rituale: stingerea cărbunilor[32], spălarea cu apă „neîncepută"[33], punerea unei „legături"[34] cu mătrăgună, sare, argint etc. Toate acestea erau unanim cunoscute şi aveau o frecvenţă ridicată în mediul folcloric al Văii Gurghiului, săvîrşidu-se în orice condiţii. Altele, mai complexe sub aspect formal, nu puteau fi efectuate decît de unele persoane: „muiere iertată", „lăuza care a născut gemeni"[35] sau „o vecină mai cunoscătoare". Practicile din această categorie, însoţite de formule orale elementare neversificate sau reduse la 2—4 versuri, prin care boala era ameninţată[36] sau se invoca ajutorul unei fiinţe supranaturale, au o sferă de circulaţie restrînsă, dar nu pot fi integrate nici magiei „specializate", chiar dacă informaţiile au fost furnizate de către descîntători recunoscuţi.

Abia în cazurile complicate interveneau agenţii magici renumiţi, cunoscători ai multor formule de încantaţie, stăpîni pe tehnicile rituale de vindecare, cu repertoriile lor mai mici sau mai întinse. Un mare număr de practici ritual-magice — 34 — sînt însoţite de „descîntece", ce se rosteau, după cum se menţionează în titlurile acestora, la 20 de boli: de bube (4), de deochi (4), de buboi (3), de albeaţă, de durere de cap, de potcă, de întors beteşugul, de uimă, de sclintitură (cîte 2), de nijel, durere de măsele, soare, orbalţ, pocitură, „hali" dintru ele, bolfe, fapt roşu, ulcior, de-nturnat ţîpătură şi de „sănătate". Din Hodac au fost culese 12 descîntece de la trei descîntătoare[37], iar din Adrian 7, tot de la trei persoane[38]. În Caşva[39], Ibăneşti[40] şi Ibăneşti Pădure[41] au fost consemnate, în 1934—1935, descîntece de la trei descîntătoare: Şara Maria, Todoran Paraschiva şi Chirteş Ludovica ale căror repertorii cunoşteau o bogăţie şi o varietate deosebite (repertoriul primei=15 piese, ale celorlalte cîte 11).

---

[28] AFC 1474, p. 5 şi 12, inf. Todoran Paraschiva, 65 a.
[29] AFC 1476, p. 9—10, inf. Chirteş Ludovica, 58 a; 1481, p. 14—16, inf. Suceava Teodora, 61 a.
[30] AFC 1477, p. 31—32, inf. Preda Susana, 51 a.
[31] AFC 1479, p. 2—5, inf. Şara Maria, 47 a.
[32] AFC 1476, p. 7, Ibăneşti-Pădure, inf. Chirteş Ludovica, 58 a.
[34] AFC 1480, p. 1—2, Caşva, inf. Sara Maria, 47 a.
[33] FA 011632—011638, Hodac, inf. Todea Rafila, 74 a.
[35] AFC 1474, p. 1—11, Ibăneşti, inf. Todoran Paraschiva, 65 a.
[36] AFC 1475, p. 7—8.
[37] AFC 1476, p. 6—7, Ibăneşti, inf Chirteş Ludovica, 58 a.
[38] AFC 1477.
[39-41] Cf. ms. lui I. Muşlea şi N. Albu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Nu ne putem ocupa aici mai pe larg de varietatea motivică a formulelor rostite în practicile rituale de însănătoşire. Remarcăm doar faptul că ponderea ritului oral, dezvoltarea acestuia, par determinate de intensitatea sentimentului de teamă generat de boală. În unele formule sînt evocate fiinţe mitologice mai puţin cunoscute. În ritualul de „întorcătură pintru beteşug" este evocată boala adusă de „vaca neagră c-on corn", care, intrînd prin „hăzaş", s-a aşezat pe masa bolnavului, mîncînd din mîncarea lui şi lăsîndu-i „nouăzăşi şi nouă de urjii rele" şi „tot pe-atîtea ţîpături şi săgeţi". Vaca neagră „cu corn" e alungată.

În capătul satului
Pă capu vinovatului

iar de acolo „în munţii pustii"[42].

Formulele orale prezintă uneori deosebiri mai mari de la o descîntătoare la alta. Astfel, dintre trei variante ale descîntecului „de durere de cap", cea din Ibăneşti-Pădure este mai cuprinzătoare şi mai valoroasă sub raport poetic[43]. Cele două variante ale descîntecului „de potcă" din Adrian[44] nu au nici un motiv comun, în vreme ce varianta din Ibăneşti-Pădure[45] cumulează toate motivele cuprinse în celelalte două. Dintre variantele descîntecului „de deochi" numai cea din Hodac[46] este mai închegată, restul fiind reduse ca întindere, simple fragmente căzute din uz. Într-o variantă a descîntecului „de bube"[47] apare un motiv împrumutat descîntecelor de dragoste, funcţia acestuia fiind de a îndepărta răul aruncat asupra unei fete „de omu hăl rău" sau „muierea hai slabă".

Un regim de manifestare aparte au riturile din sfera magiei de dragoste şi de măritat. Cele cu caracter preventiv apar la date fixe; ajunul Anului Nou şi Bobotezii, la „Indreiu fetilor" (Sf. Andrei) şi sînt cunoscute sub numele de „vergelat". Cele mai simple practici vizează identificarea „ursitului". Una dintre acestea, foarte frecventă în zonă, se reduce la alegerea unor obiecte simbolice ascunse cub 9 farfurii, obiecte ce desemnează, prin analogie, trăsăturile viitorului soţ. Tot atît de răspîndite sînt practicile legării „unui par din gard", a celui de-al nouălea sau al zecelea, după numărătoarea inversă: „după cumu-i şoşu aşa i-a fi bărbatu", sau aceea prin care fetele „întreabă porcu" cînd se vor mărita. Pentru a-şi visa ursiţii, fetele ţineau „post negru" în ajunul Bobotezii, iar seara, la culcare mîncau o turtă „jumătate cu făină, jumătate cu sare" şi coaptă cu „găteje din gardul primarului". Aceeaşi semnificaţie generală o avea firul de busuioc aşezat în apă, ca să îngheţe. După ţurţurii de gheaţă se putea şti dacă viitorul soţ va fi bogat sau sărac, harnic sau risipitor, norocos sau nenorocos. Unele din aceste practici au pierdut cu timpul caracterul lor ritual, fiind adesea săvîrşite mai mult în joc, fapt ce a favorizat trecerea unora în repertoriul de şezătoare. La toate sărbătorile mari, în-

[42] AFC 1480, p. 1, inf. Şara Maria, 47 a.
[43] AFC 1476, p. 7, inf. Chirteş Ludovica, 58 a.
[44] AFC 1477, p. 41, inf. Zuga Maria; p. 48, inf. Suci Titiana.
[45] AFC 1476, p. 6, inf. Chirteş Ludovica, 58 a.
[46] FA 011632, inf. Todea Rafila, 74 a.
[47] AFC 1474, Ibăneşti, inf. Todoran Paraschiva, 65 a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

deosebi la Bobotează, fetele de măritat obișnuiau să se scalde în rîu: „Mărg fetile cu grămada la apă și să scaldă goale, să se ducă di pă iele relile, bubile, să hie ușoare păstă an". Într-o informație din Adrian, această scaldă rituală apare dublată de o interesantă formulă de incantație[48].

În cercetările noastre au fost atestate 7 variante de descîntece, ce pot fi subsumate magiei de mărit: una din Ibănești[49] și două din Adrian[50] cu funcția generală „de dragoste", iar patru datorate celei mai talentate descîntătoare, Șara Maria din Cașva[51]. Îndeosebi variantele culese de la acoastă înzestrată informatoare de către I. Mușlea se remarcă prin calitățile estetice superioaree.

Pentru a avea eficacitate, descîntatul trebuia săvîrșit în anumite condiții de timp și de loc. Și în această privință există deosebiri pronunțate de la un agent magic la altul. Unii descîntători nu pun preț pe timpul și locul desfășurării ritualului, alții, dimpotrivă, socotesc condițiile rituale de primă importanță. De cele mai multe ori însă, se menționează că „e mai bine să se descînte dimineața, după „amiaza", alteori seara. Descîntatul de „dragoste" și cel „de durere de cap" se desfășurau marțea înainte de răsăritul soarelui sau după apusul lui: „marța-i mai de leac"[52].

În riturile mana sînt mai frecvent indicate marțea și joia, iar în descîntatul „de albeață" și „de întors", marțea și vineria. Ritualul pentru vindecarea „nijeilor" era săvîrșit numai „pe lună nouă". Practicile magice de mărit se desfășurau pe malul rîului, la un izvor sau la fîntînă, în spatele casei, în grajd, în grădină, la patul bolnavului. Apa descîntată ce rămînea era aruncată la „țîțîna ușii" sau „pe cîine".

Tehnica rituală propriu-zisă este, de asemenea, variată. Se ține de obicei seama de poziția descîntătorului, de numărul gesturilor și direcția mișcării: se face semnul crucii cu cuțitul în apă, se împlîntă un „cățel de ai" în pămînt, descîntătorul își încleștează degetele în apă, face mișcări circulare peste locul dureros, scormonește jarul cu ajutorul unui resteu etc. Formulele orale se rosteau odată cu efectuarea gesturilor simbolice: o dată, de trei ori sau de nouă ori. Ritualul întreg era adesea repetat de trei ori, în momente diferite ale zilei sau chiar în zile diferite.

De o mare varietate erau obiectele și substanțele rituale folosite. Unele apar în desfășurarea mai multor rituri, altele au întrebuințări unice. Se foloseau unelte de lucru sau obiecte de uz casnic: secera, cuțitul, mătura, foarfeca, fusul, acul, spălătoarea, ștergarul, pană de găină neagră etc. Rostul lor în alungarea bolii este subliniat adesea de textele descîntecelor[53]. Între substanțe, mai des întrebuințată este apa, cu proprietățile ei magice deosebite: „Apa spală tăte relile"[54]. Mai rar întîlnită în riturile mana, apa e nelipsită în cele de însănătoșire: deochi, potcă,

---

[48] AFC 1477, p. 46, inf. Suci Titiana, 72 a.
[49] AFC 1474, p. 4, inf. Todoran Paraschiva, 65 a.
[50] AFC 1477, p. 46, inf. Suci Titiana, 72 a
[51] AFC 1479, p. 8, și 1480, p. 1—5.
[52] AFC 1480, p. 1, Cașva, inf. Șara Maria, 47 a.
[53] AFC 1477, p. 45, Adrian, inf. Suci Titiana, 72 a.
[54] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pocitură, durere de cap, precum și la vindecarea mușcăturilor de șarpe sau de nevăstuică. Uneori, apa trebuie să fie neîncepută, adusă din rîu sau de la un izvor, după un ritual îndătinat[55].

Apa e folosită frecvent în magia de mărit, precum și în riturile de prevenire a îmbolnăvirilor, evident cu rosturi purificatoare. O largă aplicabilitate rituală are focul. El este prezent în riturile de însănătoșire, de „despocire" a apei, dar îndeosebi în magia de mărit[56]. În vindecarea copiilor bolnavi „de spurcat", la Cașva și Ibănești, se folosea „focul viu": „ie două dranița de brad, doi bărbați voinici și le freacă pînă să aprind sungure; foc jiu, aia lasă de arde pînă să fașe șenușe, pune puțină apă pe șenușe și cu piană de gîscă dă pe cap la copil"[57].

Un loc important între substanțele magice folosite în Valea Gurghiului îl ocupa mătrăguna. Săparea, aducerea și plantarea ei în grădină erau făcute în condiții rituale deosebite, de către „o copcilă" sau „o muiere iertată, văduvă": „dacă nu-i curată muierea hiaba o pui pe noroc, nu-i bună"[58]. Săparea trebuia făcută în zorii zilei „în pcele goală, ca să rămîie omu limpide, curat și să aibă noroc ala la care lucri"[59]. La săpare se foloseau: un blid cu apă, 9 lumînări, cîte 9 fire de piper, tămîie, ai, grîu de primăvară și o bucată de pînză nouă. În Adrian, în locul mătrăgunii săpate se punea vin, pîine și bani, pentru răscumpărarea ei. După ce dădea „bgineță", femeia rostea o formulă, solicitînd ajutorul Sf. Marii, pomenind pe ce anume sapă mătrăguna: pe norocul omului, al casei, pe joc, de leac etc. și făcea mătănii în cele patru direcții[60].

Plantată în grădină, „la locul curat", mătrăguna trebuie îngrijită: „o stropcește cu vin tot mereu și pită-i dai și bani:

„Eu te stropcesc cu jin și cu pită și cu bani
Și tu să mă cintești pă mine cu sînătate și noroc"[61].

Se credea că mătrăguna adusă „pe norocu căsî" apără gospodăria, oamenii și animalele de orice rău: de boli, pagube, făcături. Boabele mătrăgunei se întrebuințau și pentru apărrea manei laptelui: „Să mesteci boabele-n apă și speli pulpa, de nu poate lui nime laptele"[62]. Mult mai frecvent se folosea pentru atragerea feciorilor și în vederea asigurării măritișului, în practicile magice de mărit, cînd se apela și la cunoscuta formulă orală:

Mătrăgună, Doamnă bună,
Mărită-mă -ntrs-astă lună
De nu-ntr-asta-n haialaltă
Să nu șed nemăritată[63].

---

[55] AFC 1474, p. 11, Ibănești, inf. Todoran Paraschiva 65 a.
[56] AFC 1480, p. 2; Cașva, inf Șara Maria, 47 a.
[57] AFC 1480, p. 7, Cașva, inf. Oara Maria, 47 a.
[58] AFC 1477, p. 47, Adrian, inf. Suci Titiana. 72 a
[59] AFC 1474, p. 8, Ibănești, inf. Todoran Paraschiva, 65 a.
[60] AFC 1477, p. 46.
[61] *Ibidem.*
[62] AFC 1477, p. 3, Ibănești-Pădure, inf. Chirteș Vasile, 69 a.
[63] AFC 1479, p. 8, Cașva, inf. Șara Maria 47 a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Usturoiul se folosea mai ales în riturile împotriva strigoilor, după cum am văzut descriind unele obiceiuri agrare şi pastorale, dar şi în vindecarea cîtorva boli: deochi, albeaţă, buboaie, la aducerea mătrăgunei şi în alte reţete ale medicinei impirice[64]. Sarea cunoştea, la rîndul ei, o aplicabilitate largă în riturile mana, fiind folosită alături de tărîţe, grîu de primăvară, urzică, mac, boabe de piper, de alte seminţe şi plante, precum şi în riturile de însănătoşire.

Sînt folosite apoi plante cu rosturi apotropaice cunoscute: leuşteanul, antoneaua, busuiocul, iarba „di su gard", sau preparate alimentare: aluatul, pîinea, untul, vinul, untura etc.

Domeniul atît de cuprinzător al magiei dintr-o zonă folclorică bogată şi interesantă ar fi meritat o cercetare mai adîncă, pe parcursul căreia să se ţină seama de aspectele esenţiale ale fenomenelor, de corelaţiile acestora cu formele vieţii sociale. S-ar fi putut vedea că, într-adevăr, în viaţa satelor „toate înfăţişările şi însuşirile pămîntului, toate nevoile vieţii zilnice a omului şi toate aspectele muncii lui (...) toate credinţele şi deprinderile din bătrîni, toate misterele lumii înconjurătoare şi tot ce simte, înţelege, şi ştie omul despre ele (...) toate se împletesc laolaltă, într-o atmosferă spirituală originală, şi într-o structură caracteristică"[65].

ION CUCEU

---

[64] AFC 1474, p. 6—7, Ibăneşti-Pădure, inf. Todoran Paraschiva, 65 a.
[65] Gheorghe Focşa, *Aspecte ale civilizaţiei ţărăneşti*, în „*Sociologia Românească*", V, 1943, nr. 1—6, p. 46.

B A L A D A

Balada — (termenul e suplinit în toate localităţile de acela de *cîntare hore* ş. a.) — nu este astăzi în zona Gurghiului un gen deosebit de reprezentativ. Dacă cercetăm colecţiile anterioare, inclusiv pe cea manuscrisă a lui Ion Muşlea, ajungem la presupunerea că nici în trecut ea n-a cunoscut o mare vigoare pe această arie. Totuşi, colectivul nostru de cercetare a cules un număr de 105 variante, care se ordonează în 26 tipuri de baladă, pe care le vom prezenta, în scopul de a veni în ajutorul cercetătorilor, după indicele tematic publicat de Al. Amzulescu[1], indicînd în paranteză numărul pe care-l poartă acolo şi temele cercetate.

---

[1] *Balade populare româneşti. Introducere, indice tematic şi bibliografic, antologie* de Al. Amzulescu, vol. I, Bucureşti, 1964.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

E de remarcat că dintre baladele fantastice au fost culese doar două variante pe tema *cununiei fratelui cu sora* (1), în Orşova şi Hodac[2]. Ele par însă fragmente ale colindului de largă circulaţie în Ardeal, referitor la căsătoria dintre Soare şi Lună.

Ciclul baladelor referitoare la cotropitorii turci e reprezentat prin *Gruia lui Novac*, notat în Caşva[3] — de fapt *Gruia captiv la Ţarigrad* (37) contaminat cu *„Trei voinici ardeleneşti* (38) — şi prin *Dalinca*, înregistrată în Toaca[4] — o variantă prescurtată a *Ilincuţei Şandrului* (54).

Dintre haiduci era cîntat *Mantu* (166) în anii dinaintea celui de-al doilea război mondial[5]. Popularitatea lui a scăzut însă în ultima vreme, în favoarea lui *Radu* (318), al cărui cîntec a fost cules în aproape fiecare sat al zonei cercetate[6].

Balada păstorească e prezentă, în afară de *Miorița*, care la Glăjărie circulă paralel ca baladă şi colind[7], de tema *Fratele şi sora la oi* (197), înregistrată de altfel numai la Hodac şi Ibăneşti-Pădure[8].

Grupa cea mai bogată o constituie baladele familiale; aflăm aici 6 variante din balada *Brumărelul* (235), înregistrate în partea de nord şi est a zonei, adică la Solovăstru, Caşva şi Glăjărie[9], ca şi pe aceea cu pronunţat caracter social, în care *două surăţele* (238/III) se ceartă pentru iubitul lor[10], culeasă din Caşva.

De o frecvenţă destul de mare e tema lui Iencea Sibiencea (240), cunoscută în zonă sub denumirea *Mura*, care a fost înregistrată în 8 variante[11]; centrul de greutate al răspîndirii ei pare să se situeze în localităţile Orşova şi Caşva; s-a mai cules totuşi cîte o variantă din Ibăneşti-Pădure, Hodac şi Toaca. Variantele sînt în general închegate —

---

[2] *Mg.* 1773 II, Hodac-Mureş, inf. Todoran Maria, 60 a; F.A. 06774, Orşova-Mureş, inf. Mititean Maria, 75 a.

[3] *Mg.* 1742, I a, Caşva — Mureş, inf. Dîrloman Ioan, 74 a.

[4] *Mg.* 1225 d, Toaca — Mureş, inf. Niculici Rafila, 65 a.

[5] *Mg.* 1638 I t, Ibăneşti — Mureş, inf. Todoran Dumitru.

[6] *Mg.* 1030 f, Dulcea — Ibăneşti — Mureş, inf. Todoran Floarea, 17 a; 1349 c, Jabeniţa — Mureş, inf. Radu Floare, 39 a.; 1351 g, Caşva — Mureş, inf. Moraru Carolina, 36 a; 1465 n, Orşova — Mureş, inf. Zoltan Gafia, 45 a; 1639 I y, Ibăneşti — Mureş, inf. Gliga Nicolae; 1740 e, Ibăneşti-Pădure — Mureş, inf. Matei Marioara 36 a, Todoran Maria, 34 a; 1756 I k, Fătăciuniţa — Ibăneşti — Mureş, inf. Suceava Valeria, 46 a, Suceava Petru, 48 a.

[7] *Mg.* 1544 b, Glăjăârie — Mureş, inf. Mateiaş Genoveva, 65 a.

[8] *Mg.* 1034 b, Hodac — Mureş, inf. Pop Zaharia Badea, 53 a; AFC, 1474 p. 52, Ibăneşti-Pădure — Mureş, Chirtăş Nastasia, 65 a.

[9] *Mg.* 1173 e, Solovăstru — Mureş, inf. Bogdan Rafila 58 a; 1341 f. Solovăstru — Mureş, inf. Lăcătuş Ileana, 64 a; 1351 h, Caşva — Mureş, inf. Moraru Carolina, 36 a; 1357 i, Caşva — Mureş, inf. Simon Zaharia, 21 a; 1544 a, Glăjărie — Mureş, inf. Mateiaş Genoveva, 65 a; FA 06382, Solovăstru — Mureş, inf. Bogdan Rafila, 58 a.

[10] *Mg.* 1353 i, Caşva — Mureş, inf. Moraru Cornelia, 17 a.

[11] *Mg.* 1225 e, Toaca — Mureş, inf. Niculici Rafila, 65 a; 1351 a, Caşva — Mureş, inf. Moraru C., 36 a; 1465 m, Orşova — Mureş, inf. Bloj Victoria, 31 a; 1469 s, Orşova — Mureş, inf. Murar Victoria 36 a; 1468 c, Orşova Pădure — Mureş, inf. Bloj Maria, 39 a; 1693 I n, Hodac — Mureş, inf. Lupu Marian, 42 a; 1504 gg, Caşva — Mureş, inf. Marcoş Victoria 50 a; FA 07749, Ibăneşti-Pădure — Mureş, inf. Dan Măriuţa 75 a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

singurul element mai important care le diferenţiază este că, în unele, îndemnul pentru travesti e dat de mamă, iar în altele de soră. În rest, toate variantele cuprind, mai concentrat, sau mai detaliat (adică în 30—70 versuri) aceeaşi gamă de întîmplări.

Şi mai cunoscută e însă balada lui *Vălean* (241), feciorul care moare otrăvit de una dintre mîndrele lui; au fost notate 18 variante ale acestei balade[12]. Culegerile noastre o arată mai frecventă în Ibăneşti-Pădure (6 variante), dar ea pare să fie cunoscută în fiecare sat al zonei. Textul baladei e foarte stabil, fără deosebiri demne de a fi remarcate. El cuprinde între 15—46 versuri. Foarte interesante mărturisiri în legătură cu această baladă ne-au făcut doi informatori: Floarea Blaga (66 a.) din Jabeniţa, îşi aminteşte că balada este cîntată de „păcurari [care] o zice şi cu fluiera şi cu gura"[13], iar Rafila Todoran (39 a.) din Ibăneşti-Pădure, declară că balada lui Vălean „să cînta la mort, da cam la d'ei tineri şi la fete", în special în timpul priveghiului[14].

Notăm în continuare unica variantă a baladei lui *Milea* sau *Strigă Petrea dintre lunci* (242), culeasă din Jabeniţa[15]. Ea descrie povestea voinicului care pune la încercare dragostea părinţilor, a fraţilor şi a logodnicei, spunînd că un şarpe i-ar devora inima; se convinge însă că numai logodnica e în stare să se sacrifice pentru el.

Baladele care au la bază tema împotrivirii părinţilor la căsătoria unor tineri au fost cuprinse de multă vreme sub titlul generic *Logodnicii nefericiţi* (246)[16]. În Valea Gurghiului au fost culese 9 variante ale acestei balade, anume 4 din Orşova, 2 din Jabeniţa, 2 din Caşva şi una în Ibăneşti-Sat[17]. De o concentrare asemănătoare colindelor (17—30 ver-

---

[12] *Mg.* 1033 c, Ibăneşti-Mureş, inf. Dan Emilia 34 a; 1225f, Toaca-Mureş, inf. Niculici Rafila 65 a; 1349 k, Jabeniţa-Mureş, inf. Tătar A. 36 a; 1351 c, Caşva-Mureş, inf. Moraru C. 36 a; 1437 I d, Ibăneşti-Pădure-Mureş, inf. Chirteş Maria 38 a; 1438 I c, Ibăneşti-Pădure-Mureş, inf. Todoran Rafila, 39 a; 1465 l, Orşova-Mureş, inf. Zoltan Gafia 45 a; 1466 e, Orşova Pădure-Mureş, inf. Moldovan Maria 54 a; 1504 ff, Caşva-Mureş, inf. Marcoş Victoria 50 a; 1543 a, Glăjărie-Mureş, inf. Moldovan Teodora 53 a; 1509 a, Ibăneşti-Pădure-Mureş, inf. Cioc Carolina 78 a; 1747 c, Ibăneşti-Pădure-Mureş, inf. Gliga Maria 32 a; 1759 II d, Tisieu-Mureş, inf. Matei Nastasia 40 a; *FA* 06230, Dulcea-Mureş, inf. Petru Todoran 23 a; 07459, Dulcea-Mureş inf. Suceava V., 46 a, Suceava P. 49 a; 06593, Jabeniţa-Mureş, inf. Cristea Floare 74 a; 07633, Jebeniţa-Mureş, inf. Blaga Floare 66 a; AFC 1474, I, p. 24, Ibăneşti-Pădure-Mureş.

[13] FA 07633, Jebeniţa-Mureş, inf. Blaga Floare 66 a.

[14] Mg. 1438 I c, Ibăneşti-Pădure-Mureş, inf. Todoran Rafila.

[15] FA 06595, Jabeniţa-Mureş, inf. Cristea Livia 44 a.

[16] Cf. şi *Gottscheer Volkslieder*. Band I, Volksballaden. Herausgegeben von Rolf Wilh. Brednich und Wolfgang Suppan. Mainz, B. Schott's Söhne, 1969, pp. 259—273, 285—290.

[17] *Mg.* 1349 n, Jabeniţa-Mureş, inf. Tătar A. 36 a; 1351 i, Caşva-Mureş, inf. Moraru C, 36 a; 1355 b, Caşva-Mureş, inf. Salca Silvia 33 a; 1440 i, Ibăneşti-Mureş, inf. Suceava Otilia 16 a; 1465 u. Orşova-Mureş, ianf. Truţa Ruxandra 19 a; 1506 d, Orşova-Mureş, inf. Moldovan M. 54 a; *FA* 06772, Orşova-Mureş, inf. Mititean Maria 75 a; 06773, Orşova-Mureş, inf. Mititean Maria 75 a; 07591, Jabeniţa-Mureş, inf. Latiş Ioan 40 a.; 07751, Ibăneşti-Pădure-Mureş, inf. Dan Măriuţa

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

suri), balada aceasta înfățișează povestea logodnicilor care, neîngăduindu-li-se să se căsătorească, se aruncă în fîntînă sau în mare, punîndu-și capăt vieții; iubirea lor se realizează însă după moarte, deoarece din corpurile lor cresc arbori care se îmbrățișează. Doar o singură variantă prezintă cîteva particularități: în ea tinerii se aruncă de pe o căpiță într-un cuțit și blestemă pe cei care le-au împiedicat dragostea[18].

Foarte asemănăttoare cu acestea e tema fetei care moare în ajunul nunții și care circulă sub titlul *La curțile Vilmii* (247); ea a fost înregistrată în 7 variante: 3 din Toaca, 2 în Ibănești-Pădure, cîte una în Ibănești-Sat și Orșova[19]. Fără a cunoaște decît mărunte diferențieri de text, balada e răspîndită, în alte zone, în special în Nordul Transilvaniei, cu funcție de colind.

O baladă cu pronunțat caracter de cîntec e aceea referitoare la *voinicul bolnav*, care cere mîndrei leac „Mure neagră-n postu mare", „Sloi de ghiață-n dric de vară" etc. Al. Amzulescu a denumit acest tip de baladă *Leacul voinicului* (249) și indică variante din întreaga țară, dar mai ales din Transilvania și din Moldova de Nord. Din Gurghiu au fost culese 5 variante (Jabenița 2, Ibănești-Pădure, Cașva și Orșova cîte 1), conținînd între 17—33 versuri[20].

Nu lipsesc din Gurghiu nici baladele din ciclul referitor la *soți*. Dintre acestea amintim, în primul rînd, pe cea despre *Nedea și Țenea*, cunoscută în alte regiuni sub titlul *Ghiță-Cătănuță* (286) și răspîndită pe întreg teritoriul folcloric daco-român. Ea înfățișează uciderea soției necredincioase. În zona cercetată de noi, ea nu mai are vigoarea de odinioară și a fost culeasă doar din Hodac (2 variante) și Ibănești-Pădure (1 variantă)[21].

O situație aparte are balada *nevestei vîndute* „în tîrg la Iliva" (287). Răspîndită pe întreg cuprinsul țării, ea a fost subdivizată în trei tipuri; e interesant însă că dacă în Transilvania, nevasta e vîndută, în genere, din cauza soacrei rele, cele 5 variante din zona Gurghiului nu se încadrează în acest tip, ci în cel răspîndit în Moldova, în care vînzarea are loc datorită faptului că soțul e bețiv și plin de datorii[22].

---

[18] FA 06773, Orșova-Mureș, inf. Mititean Maria.

[19] *Mg.* 1224 a, Toaca-Mureș, inf. Butilcă Ioana; 1225 c, Toaca-Mureș, inf. Niculici Rafila 65 a; 1437 j, Ibănești-Pădure-Mureș, inf. Gliga Nastasia 69 a; 1511 c, Toaca-Mureș, inf. Butilcă Ioana 58 a; *FA* 06776, Orșova-Mureș, inf. Mititean Maria 75 a; 06803, Ibănești-Mureș, inf. Matei Ioana 59 a; 07750, Ibănești-Pădure-Mureș, inf. Dan Măriuța 75 a.

[20] *Mg.* 1355 f, Cașva-Mureș, inf. Husar Maria 42 a; *FA* 06596, Jabenița-Mureș, inf. Oltean Măriuța 28 a; 06698, Orșova-Mureș, inf. Truța M. 33 a; 07597, Jabenița-Mureș, inf. Latiș Ioan 40 a; 07751, Ibănești-Pădure-Mureș, inf. Dan Măriuța 75 a.

[21] *Mg.* 1034 e, Hodac-Mureș, inf. Pop Zaharie Badea 53 a; 1509 b, Ibănești-Pădure-Mureș, inf. Cioc Carolina 78 a; 1693 I m, Hodac-Mureș, inf. Lupu Floare 45 a.

[22] *Mg.* 1349 g, Jabenița-Mureș, inf. Ichim Cătălina 34 a; 1351 k, Cașva-Mureș, inf. Moraru Carolina 36 a; 1466 h, Orșova Pădure-Mureș, inf. Moldovan Maria 54 a; 1760 I b, Ibănești-Pădure-Mureș, inf. Matei Nastasia 40 a; *FA* 06346, Jabenița-Mureș, inf. Moldovan Ana, 58 a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Menţionăm şi singura variantă culeasă din Orşova[23], a baladei cunoscută sub denumirea *Moşneagul* sau *Iuănaş călugăraş* (290) — întoarcerea soţului, după 9 ani de armată, exact în ziua în care avea loc a doua nuntă a soţiei sale. În studiile de specialitate, ea nu era cunoscută pentru zona cercetată de noi[24], ceea ce sporeşte valoarea textului. Tot în variantă unică a fost notată şi balada-snoavă *Femeia necredincioasă* (291/II): — întors pe neaşteptate, soţul îşi descoperă rivalul ascuns în ladă; înregistrarea a fost făcută în Orşova[25]. De o răspîndire limitată la satul Caşva e apoi balada *Fetei amăgite de ţigan* (293); după ce se căsătoreşte, nevasta e pusă să cerşească[26].

Ciclul baladelor despre „părinţi şi copii" e reprezentat în Valea Gurghiului prin *Soacra rea* (306), care încearcă să-şi piardă nora. Această baladă a fost culeasă doar din Jabeniţa (2 variante) şi Ibăneşti-Pădure (2 variante)[27].

În sfîrşit, dintre baladele despre fraţi a fost culeasă în Valea Gurghiului *Sora otrăvind fratele* (321), din trei localităţi situate la extremităţile zonei: Glăjărie (1), Ibăneşti-Pădure (2) şi Orşova (1)[28]. După sistematizarea lui Al. Amzulescu s-ar părea că aceasta ar lipsi din Oltenia, Muntenia, Moldova. O găsim însă la popoarele din sudul Dunării, inclusiv la populaţia de naţionalitate germană din Kočevje (R.S.F. Iugoslavia)[29].

Au rămas înafara tipologiei făcută de Al. Amzulescu un număr de 6 balade, pe care le vom prezenta mai amănunţit. Dintre acestea, mai cunoscută este *Şarpele (Su'poală de codru verde):* un şarpe a devorat jumătate din corpul unui voinic, la margine de codru; voinicul roagă pe drumarii ce trec prin apropiere să-l scape; şarpele îi ameninţă pe aceştia, explicînd că voinicul a fost blestemat de maică-sa într-o zi de sărbătoare, să fie mîncat de şerpi.

Textul acestei balade, care în nordul Transilvaniei circulă şi cu

---

[23] *FA* 06777, Orşova-Mureş, inf. Mititean Maria, 70 a.

[24] Fochi Adrian, *Recherches comparées de folklore sud-est européen*, Bucarest, 1972, pp. 201—333.

[25] *Mg.* 1465 t, Orşova-Mureş, inf. Truţa Ruxandra 19 a.

[26] *Mg.* 1351 f, Caşva-Mureş, inf. Moraru Carolina 36 a; 1357 j; Caşva-Mureş, inf. Ienciu Maria 14 a, Tinca Maria 15 a.

[27] *Mg.* 1167 h, Jabeniţa-Mureş, inf. Moldovan Floare 65 a; 1349 f, Jabeniţa-Mureş, inf. Radu Floare 39 a; 1437 I i, Ibăneşti-Pădure-Mureş, inf. Gliga Nastasia 69 a.; FA 06665, Ibăneşti-Pădure-Mureş, inf. Gliga Nastasia 69 a.; AFC 1477, p. 34—35.

[28] *Mg.* 1030 a, Dulcea Ibăneşti-Pădure-Mureş, inf. Gliga Niculae, 16 a. şi Dan Anuţa, 24 a.; 1544 l, Glăjărie-Mureş, inf. Farcaş Maria 43 a.; *FA* 06775, Orşova-Mureş, inf. Mititean Maria; AFC 1474, I, p. 45—47, Ibăneşti-Pădure-Mureş, inf. Chirtăş Nastasia 65 a.

[29] *Gottscheer Volkslieder. Band I. Volksballaden.* Herausgegeben von Rolf Wilh. Brednich und Wolfgang Suppan. Mainz, B. Schoot's Söhne, 1969, pp. 108—109.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

funcţie de colind, a fost notat în 11 variante[30], 4 din Toaca, cîte două din Jabeniţa şi Ibăneşti, precum şi cîte 1 în Hodac, Orşova, Solovăstru. El nu se confundă cu balada nr. 7, intitulată de Al. Amzulescu *Şarpele*, nici cu nr. 8, intitulată *Scorpia* şi nici cu nr. 242, intitulată *Mîlea*, deşi are unele motive comune cu ele. Dacă am dori să-l aşezăm în tipologia publicată de Al. Amzulescu, ar trebui să-l numerotăm 7/a.

Compusă dintr-un amestec de elemente mitice şi nuvelistice, balada *Dintr-o curte şindrilită*, care a fost culeasă într-o singură variantă din Solovăstru[31], are o structură asemănătoare pînă la un punct cu cea despre cununia Soarelui cu Luna: fata susţine că se va căsători cu cel care îi va face moară sub fereastră, fîntînă în vîrf de munte „zidită cu pcetri scumpe" şi straturi de piersici pe marginea Dunării, pentru ca din vîrful lor să poată zări un om care să-i placă, auzind această intenţie a fetei, cel care-i împlinise toate pretenţiile, o împuşcă, pentru a nu mai fi amăgiţi şi alţii.

Acestui tip de cîntec epic, în legătură cu care va trebui să se mai încerce culegeri de noi variante, îndeosebi pe valea Mureşului, i s-ar putea rezerva un loc între nr. 235—285, adică în ciclul „îndrăgostiţilor".

Destul de frecventă în Transilvania e şi balada referitoare la *Fata întemniţată*, care a fost înregistrată în două variante la Ibăneşti-Pădure[32]: o fată ajunge în temniţă, ea se roagă de pîrcălab s-o „sloboadă" în uliţă, pentru a scrie părinţilor să-i „vîndă mărgelele" şi să-i ardă hainele între hotare, dacă ea n-a avut norocul să le poarte. Al. Amzulescu cuprinde un asemenea text în nota de subsol la tema 243 (p. 199).

Întrucît textul se constituie ca tip separat, propunem ca el să poarte numărul provizoriu 243 a.

O altă baladă, relativ răspîndită în Transilvania, e *Strigă Toma la fereastră:* Toma îşi cheamă amanta, în cursul nopţii, afară; aceasta îl ascultă, dar în acel răstimp soţul se trezeşte şi, cînd aceasta se reîntoarce în casă, îi taie capul, care sare în leagăn, alături de copilul mic.

Unele variante, care au însă un alt deznodămînt decît cea din Valea Gurghiului, au fost cuprinse în tipologia Amzulescu la nr. 288: *Nevasta fugită*. Încadrarea variantei culese la Orşova[33] s-ar putea face la nr. 288/a.

Tema raporturilor dintre soţi pare să fie încă productivă şi e probabil că numărul baladelor cuprinse în această grupă, va creşte consi-

---

[30] *Mg.* 1034 a, Hodac-Mureş, inf. Pop Zaharia 53 a; 1167 g. Jabeniţa-Mureş, inf. Moldovan Floarea 65 a; 1223 h, Toaca-Mureş, inf. Butilcă Ioana 58 a; 1224 g, Toaca-Mureş, inf. Frandăş Florean 78 a. 1225 j, Toaca-Mureş, inf. Vlad Maria 38 a; 1349 a, Jabeniţa-Mureş, inf. Radu Floare 39 a; 1509 h, Ibăneşti-Pădure-Mureş, inf. Ciocu Carolina 78 a; 1510 II h, Toaca-Mureş, inf. Butilcă Ioana 58 a; 1638 I z, Ibăneşti-Mureş, inf. Gliga Nicolae; *FA* 06404, Solovăstru-Mureş, inf. Bogdan Rafila 58 a; 6778, Orşova-Mureş, inf. Mititean Maria 75 a. AFC 1474, I. p. 23, Ibăneşti-Pădure-Mureş.

[31] *Mg.* 1222 i, Solovăstru-Mureş, inf. Pescăruş Maria 60.

[32] *Mg.* 1030 c, Dulcea-Mureş, inf. Dan Florea 78 a; 1741 f. Dulcea-Mureş, inf. Dan Floarea, 71 a.

[33] *Mg.* 1969 f, Orşova-Mureş, inf. Mititean Maria 75 a

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

derabil faţă de cel cunoscut pînă în prezent. Adeseori, cîntecele cu această temă au un caracter lirico-epic. Aşa e cazul textului *M-o cerut feciori din sat*, în care soţia face reproşuri părinţilor care au căsătorit-o în străini, cu un om prea puţin cunoscut, şi care îi face viaţa amară. Acesta e atestat în Caşva şi Jabeniţa[34].

Aceeaşi atmosferă se degajă din cîntecul *Măicuţă-i avea păcat*[35]: măritată prea tînără, nevasta suportă cu greu situaţia la care e supusă în casa socrilor; ea se preschimbă în pasăre şi zboară la casa părintească şi la aceea a naşilor, de unde e însă alungată; nefiind primită nicăieri, tînăra nevastă se va spînzura în mijlocul tîrgului; pentru a servi ca exemplu părinţilor cu fete de măritat.

Amîndouă aceste din urmă cîntece ar putea fi încadrate la nr. 286—303.

Prin baladele prezentate aici, Valea Gurghiului aduce o contribuţie importantă la îmbogăţirea numărului de variante ale cîntecului epic românesc şi prezintă cîteva teme noi faţă de tipologia aflată în uz.

ION TALOŞ

---

[34] *Mg.* 1353 c, Caşva-Mureş, inf. Salca Maria 15 a, şi Farcaş Maria, 15 a; *FA* 07629, Jabeniţa-Mureş, inf. Latiş Ioan 40 a.

[35] *Mg.* 1468 b, Orşova Pădure-Mureş, inf. Bloj Victoria 14 a.

LIRICA

Evaluată cantitativ, lirica populară din Valea Gurghiului ocupă, cum de altfel era de aşteptat, partea cea mai extinsă a culegerii. Însumînd 573 de texte[1], dintre care 439 sînt cîntece propriu-zise[2], iar 134 strigături[3], culegerea reprezintă cu mult mai mult decît s-a publicat

---

[1] Am omis din statistică şi, ulterior, din analiză, cîntecele necaracteristice zonei, însuşite de unii informatori prin intermediul mijloacelor „mass-media" (*Foaie verde bob năgară* — Mg. 1224 d; *Neghiniţă neagră* — Mg. 1354 k; *Înflorit-o ruguţu* — Mg. 1353 f; *De pe-un drum ce vine* — FA 06598; *Astăzi plec, iubito* — Mg. 1357 d; *Sînt bolnav pe patul morţii* — Mg. 1606 g; *Cinee bate seara la fereastra mea* — Mg. 1353 b) etc., precum şi cîteva texte care n-au dobîndit încă cea dintîi caracteristică a textelor folcloristice: frecvenţa (Mg. 1350 e, 1542 d, e, i).

[2] N-am luat în discuţie nici textele cu caracter de baladă, şi nici pe acelea prezente şi în cadrul repertariului funebru, cum este cazul unor cîntece de priveghi, ele fiind tratate la respectivele capitole ale lucrării.

[3] Numărul acestora este mult mai mic comparativ cu ceea ce ne-a oferit, la data culegerii, zona investigată. Explicaţia trebuie căutată în prioritatea acordată, de către cercetători, celorlalte genuri şi specii folclorice, precum şi în faptul că unele strigături au fost trecute, conform indicaţiilor primite de la informatori, la repertoriul de nuntă, deşi nu aveau nimic comun cu acest ritual.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vreodată din zonă[4], cifrele de mai sus oferind, în acelaşi timp, dovada bogăţiei şi vitalităţii liricii din Valea Gurghiului. Teritorial, cele 573 de texte se repartizează inegal pe cele zece localităţi ale culegerii, mai bine reprezentate fiind Jabeniţa, prezentă cu 88 de cîntece şi 21 strigături, Ibăneşti-Pădure, de unde s-au cules 69 de cîntece şi 31 strigături, Orşova, cu 57 de cîntece şi 31 strigături, Solovăstru, cu 57 de cîntece şi 8 strigături şi Caşva, din care s-au cules 51 de cîntece şi o strigătură. Celelalte localităţi contribuie cu mai puţin material liric. (Toaca, cu 27 cîntece şi 18 strigături; Ibăneşti—Sat, cu 38 cîntece şi 4 strigături; Hodac, cu 20 cîntece şi 17 strigături; Glăjărie, cu 17 cîntece şi 3 strigături şi, în sfîrşit, Adrian, cu numai 15 cîntece), ceea ce denotă că zona n-a fost cercetată, sub aspectul liricii populare, cu aceeaşi intensitate, atenţia culegătorilor îndreptîndu-se, în unele cazuri, înspre muzica instrumentală şi povestit, cum s-a întîmplat, mai frecvent, la Hodac şi Toaca.

Exceptînd strigăturile, doar două la număr, culese de la grupuri de informatori, a căror componenţă a fost trecută cu vederea, celelalte texte ale culegerii de lirică populară provin de la 154 de informatori, contribuţia acestora, fireşte inegală, înscriindu-se între unu şi 42 de texte, cîte au fost culese de la Bogdan Rafila, de 58 ani, din localitatea Solovăstru. O urmează, cu o contribuţie de peste zece cîntece şi strigături, Truţa Maria din Orşova, cu 38 de texte; Niculici Florian din Toaca, cu 19 texte; Dan Florea I. Ionu Florii din Ibăneşti-Pădure, cu 17 texte; Moldovan Floarea din Jabeniţa cu 16 texte; Todoran Rafila din Ibăneşti-Pădure, cu 14 texte; Suceava Nastasia din Ibăneşti-Pădure, Pescăruş Ana şi Suciu Ana I. Ilisiie din Jabeniţa, fiecare cu cîte 13 texte: Oltean Maria, de asemenea din Jabeniţa, cu 12 texte şi, în sfîrşit, Moldovan Maria din Orşova, cu 11 texte.

Pe sexe, repartizarea textelor este de asemenea inegală, statistica arătînd că cele 573 de cîntece şi strigături au fost culese, în majoritate zdrobitoare (426), de la femei şi numai puţine (142) de la bărbaţi, restul de cinci texte fiind adunate de la trei cupluri de informatori. Corelată cu împrejurarea că cea mai mare parte a informatorilor au fost recrutaţi din rîndul femeilor (109, faţă de numai 45 de bărbaţi) şi că acestea au mărturisit, de repetate ori, că au învăţat cîntecele tot de la persoane de sex feminin — „îl ştiu di la măicuţa me. Pe cine aude coptilu întîi? Pe mama lui", spune Dan Maria, de 27 ani, din localitatea Caşva (Mg. 1352 k)[5], constatarea întăreşte aserţiunea lui D. Caracostea, potrivit căreia „frecvenţa cîntecelor zise de femei subliniază înclinarea lor deosebită de a fi principalele purtătoare ale creaţiunilor poporane"[6].

---

[4] Cf., pentru cercetările efectuate, anterior, în zonă, D. Pop şi E. Petruţiu, *Preocupări pentru folclorul Văii Gurghiului*, în *Marisia*, VI, 1976, pp. 573—580.

[5] Cf. alte asemenea informaţii în fişele de magnetofon (abreviat F. Mg) ale culegerii, păstrate în Arhiva Sectorului de etnografie şi folclor din Cluj-Napoca.

[6] D. Caracostea, *Poezia tradiţională română. Balada populară şi doina*. Ediţie critică de D. Şandru. Prefaţă de Ovidiu Bîrlea, II, Bucureşti, 1969, p. 521.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Chiar dacă sînt, în marea lor majoritate, caracteristice întregii lirici transilvănene, aceasta manifestînd — cum s-a arătat — o deplină unitate tematică şi stilistică[7], cîntecele şi strigăturile din Valea Gurghiului poartă, în repetate rînduri, o evidentă pecete locală. Înşişi informatorii au declarat, de altfel, că şi-au conturat repertoriul folcloric în satul natal („de la tata" — F. Mg. 1624 I c, FA 07786; „din Hodac, de cînd eram fată" — Mg. 1623 I h, FA 06922, 06970, 06921; „de la mama ei, care e de obîrşie din Ibăneşti-Sat, dar care e măritată în Toaca" — FA 06667; „o cînta mama me" — F. Mg. 1412 I c; „poate de la mama me" — F. Mg. 1412 I p; „din copilărie, de la bătrîni" — FA 07634; „îi cîntare de-a mamii, că nu s-o măritat în sat" — Mg. 1222 c; „din copilărie" — Mg. 1222 f; „de cînd era fată mică" — Mg. 1234 ff; „di la mama" — Mg. 1225 h; „din sat" — F. Mg. 1225 h; „o chiuia tatăl său, înainte cu aprox. 20 ani" — FA 07625 etc.), întregindu-l cu creaţii poetice din localităţile învecinate („de la o femeie bătrînă din Toaca, acu 11 ani" — FA 06666; „de la o bătrînă din Ibăneşti, înainte cu 20 de ani" — FA 07620 etc.), circulaţia în zonă fiind înlesnită de relativa apropiere a satelor componente, ceea ce presupune, între altele, participarea comună la diferite evenimente săteşti — botezuri, nunţi, înmormîntări etc. —, prilejuri nimerite de manifestare a repertoriului folcloric.

Pe de altă parte, însă, împrejurări obiective — munca în localităţi îndepărtate, satisfacerea stagiului militar, războiul, pelerinajele religioase etc. — au făcut ca repertoriul folcloric al gurghienilor să se întregească cu creaţii poetice din alte zone folclorice, aceştia dovedindu-se a fi deosebit de receptivi la ceea ce este frumos, chiar dacă nu poartă pecetea propriei lor creativităţi: „învăţată în satele de cîmpie, pe cînd umblam la lucru „la boieri" — FA 07784; „de cînd am fost fată, pe Cîmpie, cînd eram de 17 ani" — F. Mg. 1223 a; „cînd lucram la cîmpie" — F. Mg. 1224 d; „am auzit-o di la on făt din Moişa, pe cîmpcie, unde am fost la secere" — F. Mg. 1467 d; „cînd ieram de 13 ai am auzit-o pe Valea Rece, pe cîmpie" — F. Mg. 1510 II c; „viind din Rusia, pe tren, din Kiev... Am auzit-o di la alţii şi-apoi am învăţat-o" — F. Mg. 1469 a; „din războiul prim mondial 1918, trimisă de fratele său Ion, în scrisoare, de pe front" — FA 06352; „aşe mi-a scris frate-meu în războiu din 1914" — FA 06606; „de la Moisin Ion, 64 a. A fost dus în România şi la întoarcere, cînta în şezătoare la Moisin Lixandra" — FA 06448; „din armată, la Craiova, prin 1951—1952" — FA 06975; „din armată, cîntau feciorii, la Ploieşti" — F. Mg. 1168 b; „din armată, la Ploieşti" — F. Mg. 1168 f; „din Moldova-Iaşi. Am fost în armată şi acolo am învăţat-o" — F. Mg. 1357 c; „la Craiova în armată, de la doi gemeni care au suferit" — F. Mg. 1510 II a; „din armată de la cineva, la Oraviţa; am făcut armată pe graniţa cu Sîrbia" — F. Mg. 1354 k; „cînd era de vreo 17 ani, cînd a fost la Putna, de la nişte feciori" —

[7] Cf. O. Bîrlea, *Diferenţierea teritorială a liricii populare*, în *Rev. etn. folc.*, 12, 1967, nr. 3, p. 187.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

FA 07643; „de la odihnă, de la Olănești“ — F. Mg. 1168 h; „de la băi, la Olănești“ — F. Mg. 1168 j etc.

În fine, amintim cîntecele și strigăturile care au pătruns, în Valea Gurghiului, pe cale livrescă („din carte, de prin 1913“ — FA 07644; „multe le învăța din gazete, demult“ — FA 06339) și, mai tîrziu, prin intermediul radioului („am auzit-o la radio. Nu știu cine-o cînta“ — F. Mg. 1353 a), vom arăta că numeroase texte poetice poartă pecetea talentului cu care au fost hărăziți locuitorii zonei, ele fiind, potrivit declarațiilor informatorilor, propriile lor plăsmuiri: „asta tiar așe-o fost“ — F. Mg. 1437 I ș; „aista l-am *nimerit* io, așe de jele“ — F. Mg. 1674 II z; „asta io am făcut-o, da nu melodia, fără vorbele“ — F. Mg. 1034 c; „chiar așa o fost, cu fetele lui Știoloboc“ — F. Mg. 1168 l; „di la mine...“ — F. Mg. 1223 c; „din capu mneu“ — F. Mg. 1223 b; „cîntarea me-i asta. Vorbele le-am luat de ici, de colo“ — F. Mg. 1353 h; „io mi-am făcut-o din gîndu mneu, că m-o mîncat multe rele“ — F. Mg. 1467 f, „vorbele io le-am făcut. Jersu-i vechi“. „Am făcut-o din gîndu mneu“. „Așa mni-o vinit în gînd granița, cînd m-o pălit doru de copil, de ficior, care-i plecat în Franța. L-am cîntat mai mult în casă... Vorbele io le-am făcut, din gîndu meu, de doru copilului. Jersu l-am auzit din bătrîni, nu l-am făcut io. Astea jersuri di p-amu (?) nu-s așe“ — F. Mg. 1511 a; „Cuvintele, versurile-s făcute de mine. Melodia în sat am auzit-o“ — F. Mg. 1542 e; „Versurile sînt compuse de mine. Le-am compus în perioada pregătirii programului pentru 23 August 1965, cînd cîntam cu orchestra din Reghin. Am cîntat-o la Pădurea Rătundă din Reghin. Melodia — de la o solistă de-aici, de pe Valea Gurghiului, Ileană Suciu din Reghin“ — F. Mg. 1542 d; „melodie originală di la noi, vorbele compuse de mine...“ — F. Mg. 1542 c; „versurile le-am făcut la inaugurarea școlii din Gurghiu. Eu eram în cl. a VII-a. Am cîntat-o la sărbare“ — F. Mg. 1542 i; „am făcut vorbele io, așe, cînd legănam cei 10 copii pe care i-am avut și care trăiesc tăți“ — F. Mg. 1544 k; „aista l-am nimerit io de jele“ — F. Mg. 1674 II z; „melodia de la radio și vorbele le-am făcut noi“ — F. Mg. 1741 y etc.

După cum, și în repertoriul liric al gurghienilor au pătruns, la fel ca pretutindeni, cîntece noi, provenite fie prin intermediul școlii și emisiunilor radiodifuzate, fie din programele formațiilor artistice de amatori sau ale brigăzilor artistice de agitație: „de la Elena Suciu, solistă de la I.F.A.“ — F. Mg. 1350 f; „de la Pescăruș Maria, profesoară la Jabenița“ — F. Mg. 1350 c; „de la o solistă, Carolina Pop, de la Ursiu, lucrează la Întreprinderea forestieră“ — F. Mg. 1350 d; „tot aici în sat am învățat-o, la școală, în ansamblu. Am auzit-o di la fete și ficiori“ — F. Mg. 1440 g; „la școală am învățat-o, cînd ieram pe clasa a V-a. Profesorii m-a[u] învățat, ca s-o cînt pe scenă“ — F. Mg. 1440 f; „de aici, de cînd umblam la școală. Am cîntat-o și pă acenă. De la fete mai mari“ — F. Mg. 1440 b; „de la hodăceni, din echipa de la IF“ — F. Mg. 1772 I c etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CÎNTECUL PROPRIU-ZIS

Este cunoscut, printre localnici, sub denumirea de *cîntare*, și, cu totul sporadic, sub aceea de *hore, cîntec* sau *cîntecă*. Se cîntă în cele mai diferite ocazii, mai cu seamă în acelea prilejuite de munca sau petrecerea în colectiv: „se cîntă la hotar" — (FA 07781), la „căpălit", la secere și la clacă (Mg. 1412 I g; 1219 h; FA 07632), „cînd lucra la pus brazi, cînd era fată" (FA 0647), „cînd mergea cu plutele pe Valea Mureșului, de la Reghin pînă la Zam, în Banat" (FA 7642), pe uliță (Mg. 1437 II b) și, foarte adesea, în șezătoare (FA 06367; 07612), „cînd le era somn la femei" (FA 06408), împrejurări deosebit de eficiente în învățarea și perpetuarea cîntecului liric, precum și a celorlalte categorii folclorice.

Alături de strigături, cîntecele din Valea Gurghiului prezintă o indiscutabilă valoare documentară. Unele dintre ele, în special acelea cu o mai pronunțată tentă locală, contribuie la fixarea topografiei zonei, prin indicarea a numeroase repere toponimice: ape (Mureșul), munți și dealuri (Dirgina și Dobîrlea), păduri („pădurea Bradului"), drumuri („drumu Gurghiului" și „drumu Jabeniți") și localități (Orșova, Blidăreasa, Chinceș, Hodac, Cașva, Adrian, Ibănești, Gurghiu, Reghin, Toaca). Sporadic apar și unele repere toponimice mai îndepărtate de zonă: Oltul, Clujul, Cîmpia, frecvent menționată, unde locuitorii Văii Gurghiului mergeau, odinioară, la lucru; Putna, amintită în legătură cu pelerinajele religioase la care participau, sau Zamul, în Banat, unde ajungeau, pe Valea Mureșului, cu ajutorul plutelor. Altele, în schimb, se referă la îndeletnicirile tradiționale din zonă: ciobănia, lucrul la pădure (pe alocuri cu menționarea uneltelor: „țapină și șirastău" — Mg. 1168 e), descărcatul trenurilor, plutăritul, agricultura, torsul și confecționarea îmbrăcămintei, oferind nenumăratele detalii etnografice privind portul sau formele de muncă în colectiv: clacă și șezătoarea.

Tematic și stilistic, lirica Văii Gurghiului se înscrie în perimetrul, bine delimitat, al întregii lirici transilvănene, întrunind aceeași bogăție și diversitate a motivelor, aceleași modalități compoziționale și de expresie, bine reprezentate în fiecare categorie a cîntecelor și strigăturilor.

De o mare expresivitate și frumusețe poetică, *cîntecele despre cîntec* exprimă profunda recunoștință populară față de „cel ce-o-nceput horile", căruia îi este rezervată, drept meritată răsplată, să „aibă ochi ca zorile". Explicația unei atari atitudini se află în împrejurarea că, în concepția populară, horile sînt învestite cu precise rosturi alinătoare, de terapeutică sufletească, ele fiind „stîmpărare / La omu cu supărare". După cum însuși horitul are darul de a preîntîmpina și de a anihila suferința fizică (De n-aș ști, doamne, cînta / Pe pcișioare m-aș usca; / De n-aș ști, doamne, hori / Pe pcișioare m-aș topci — FA 06397), atenuînd jalea fetei înstrăinate, ajunsă între străini, probabil prin căsătorie în alt sat:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ferişe de măicuţa
Că mi-a făcut guriţa
Să-m sune ca şetera.
De cumva m-oi străina
Să-m mai stîmpăr inima,
Ba ş-a mea, ş-a altuia.
Ferişe, maică, de tine
Că mi-ai făcut gura bine,
De-m stîmpăr inima-n mine.
De m-oi străina departe,
Gura-m ie soră şi frate;
De m-oi duşe sus la nori,
Gura mn-i fraţ şi surori;
De m-or duşe şi la vamă,
Gura-m ie frate şi mamă.

(FA 07616, Jabeniţa, inf. Latiş Valeria, 40 a.)

Mai puţine la număr, *cîntecele de sărăcie şi revoltă* fac dovada privaţiunilor la care erau supuşi, odinioară, locuitorii din Valea Gurghiului. Binecunoscuta *Ce te legeni, bradule*, înregistrată în mai toate satele zonei, este o mărturie a relaţiilor antagoniste dintre clasele epocii feudale, sugerată prin însăşi destinaţia ce îi este rezervată, „jos la ţară", bradului: Temnişoară robdilor / Voie bună domnilor (Mg. 1032 i). Aceste relaţii se prelungesc şi în orînduirea capitalistă, după cum o atestă o altă variantă a cîntecului, în care versul „Să mă-ncerce pă tri cară" devine „Să mă-ncărce pe *vagoane*", acestea simbolizînd tocmai respectiva orînduire social-economică.

Motivul „temniţei" este prezent şi în cîntecele despre voinicul închis în „temniţa hai mare". Dialogul dintre voinic şi mîndră, ea însăşi părtaşă la vina acestuia (întrebat despre privaţiunile pe care trebuie să le îndure, simbolizate prin greutatea lanţurilor de la picioare, voinicul răspunde: „Io le ţii, mîndruţă, bine, / C-aste-s numai pentru tine), se încheie cu rugămintea acestuia de a-l „scoate de la-ntisoare":

Vinde-ţi, mîndră, rochia
Si-mni plăteşte temniţa;
Vinde-ţi mărgelile,
De-mni plăteşte şerăle;
Vinde-ţ şipca de la poale,
Mă scoate de la-ntisoare.

(Mg. 1412 I ţ, Ibăneşti-Pădure, inf. Suceava Teodora, 25 a.)

Mai pronunţată este nota socială în cîntecul, probabil de origine bănăţeană, despre traiul greu al stînjenarilor, în care nevoia de bani, conjugată cu dificultatea cîştigării lor, este redată şi prin intermediul refrenului *Banii, banii,* adevărat leit-motiv al cîntecului:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Banii, banii,
Banii nu să fac așa
Să stai în crîșmă ș-a bea
Banii, banii.
Banii să fac la pădure:/
Din firez și din săcure
Banii, banii.
O săracu stînjînaru
Că cu greu mai face banu
Banii, banii.
Bate vîntu, viscolește,
Stînjînaru grămădește
Banii, banii
Nime nu-l șăvăluiește
Vino și mai hodinește
Banii, banii.
Pîn-afară viscolește:/

(Mg. 1437 I y, Ibănești-Pădure, inf. Todoran Rafila, 59 a.)

De altfel, banii constituie, în mentalitatea celor avuți, criteriul de bază în stabilirea valorii umane, cel care nu-i are, săracul, fiind aruncat la periferia societății, cu toate că este singurul producător de bunuri materiale:

Vai de lin și de alac
Și de copilu sărac,
Că nimănui nu i drag,
Numa vara cînd îi cald.
Iarna dacă să zărește,
Nimănui nu trăbuiește.

(Mg. 1437 I m, Ibănești-Pădure, inf. Gliga Nastasia, 69 a.)

Supus oprimării și privațiunilor de tot felul, săracul îl invocă pe Dumnezeu, ca executor, în concepția populară, al unei posibile justiții divine. Amintim, în acest sens, circulația, în zonă, a cîntecului *Sus opincă*, consemnat și în publicațiile transilvănene de la sfîrșitul secolului trecut[8]:

Sus, opincă, pînă poți
Căci mai am vo doi, trei zloți
Sus, opincă, sus.
Unge-ți-oi curelele,
De-or sclipi ca stelele.
La gurgui,
Ți-oi pune-on cui;

[8] Cf. I. Tripa, *Sus opinca*, în *Șiedietoarea*, IV (1878), nr. 3, p 20.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La nojiţe-on zurgalău,
Să ne-audă Dumnezău,
Ca să vină jos la noi,
Să ne scape de nevoi.

(FA 06756, Orşova-Pădure, inf. Bloj Dumitru, 73 a.)

Alteori, însă, se face uz de formele, mai eficiente, ale luptei de clasă, haiducia mai cu seamă, la care se face aluzie într-un cîntec din Ibăneşti-Pădure:

Cîte păsărele-n codru,
Toate cîntă mai la modru.
Numai o pasăre mnică:/
Cîntă-n codru tăt cu frică:/
Că i-i cuibu lîngă drum,
Pe-o crenguţă de alun.
Cîţ drumari pe drum treşe
Tăţ în cuibu ii zvîrle.
Şi ie rău s-o supărat
Cuibuşoru l-o mutat
În vîrvuţu dealului,
Unde-i greu drumarului
Şi uşor voinicului.

(Mg. 1759 II e, Ibăneşti-Pădure, inf. Matei Nastasia, 40 a.)

Destul de bine sînt reprezentate, în Valea Gurghiului, *cîntecele de cătănie şi război*. Prin unele detalii pe care acestea le cuprind, în special prin aluzii la situaţii şi persoane cu existenţă reală, ele oferă posibilitatea unei mai riguroase încadrări în timp. Cele despre împăratul sau despre îndelungatul stagiu pe care soldaţii trebuiau să-l petreacă, odinioară, în armată (...Că m-am dus tinăr copil / Şi-oi întoarce om bătrîn... — FA 06606), ne duc cu gîndul la vechea armată austro-ungară. Altele, în schimb, sînt mai noi şi au fost trimise de pe front, sub formă de scrisori, în timpul celor două conflagraţii mondiale: „Aşa mi-a scris frate-mneu în războiu din 1914“ (FA 06606). În fine, altele sînt creaţii ale zilelor noastre şi se referă la satisfacerea, de către cei tineri, a stagiului militar, resimţită, de data aceasta, ca o înaltă îndatorire patriotică.

Parte din vechile cîntece de cătănie şi război se referă la împrejurările, pline de tristeţe, ale trecerii flăcăilor într-o nouă şi nedorită stare, aceea de soldat.

Concretizată în renunţarea la vestimentaţia ţărănească tradiţională (O săraca cătana / Cîn' îi vine porunca / Cum desculţă opinca / Şi încalţă păpucu / Şî ia drum de-a lungu — Mg. 1437 I aa), încorporarea se petrece într-o atmosferă grea, apăsătoare, asemănătoare aceleia din bocete, în conturarea căreia natura, sumbră şi ea de data aceasta, ocupă un loc important:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Vai de mine negri-s norii:/
Toamna cînd să duc ficiorii:/
Vai de mine negri-s munţii,:/

Toamna cînd să duc drăguţii.:/
Vai săracii feciorii,:/
Negri-s ca călugării
De frica cătăniii.
(Mg. 1465 cc, Orşova, inf. Todoran Nastasia, 42 a.).

Încorporarea devenea cu atît mai dramatică, cu cît se petrecea în momentul cînd mai oportună ar fi fost rămînerea acasă a feciorului, pentru împlinirea rosturilor sale firești: *căsătoria* (Cîn' o fo' să-mi iau soţiie / Iacă şi ordinu-m vine... — Mg. 1168 d) sau *strîngerea recoltei* (... Cînd o fost la secerat / Eu în cătane-am plecat — FA 06922). Nici venirea primăverii, anotimp ce aduce cu sine bucuria şi optimismul pricinuite de noua renaştere a naturii, nu are puterea de a schimba, acum, starea sufletească a soldatului, deoarece nu mai are menirea de a ţine „de coarne la plug", ci pe aceea, pe care nu o înţelege şi nu o acceptă, de a cutreiera lumea cu „puşca-n spinare/ / ... / Suspinînd cu dor şi jale", stăpînit de un apăsător sentiment de înstrăinare: Cît cu ochii mei mă uit, / Văd tot loc necunoscut, / Nu-i ca-n sat unde-am crescut. / Văd dealuri şi văd cîmpii, / Dar de jelea me-s pustii / ... / Doru şi ţara străină / Mni-o făcut faţa bătrînă / Şi capu caier de lînă (FA 06352) sau... Că mă duc în ţări străine, / Unde nu cunosc pe nime / Numai frunza şi iarba, / Care-i în toată lumea; / Numai frunza şi podbealul / Cari să face-n tot Ardealul (FA 06695; Mg. 1422 c).

Urmările nefaste ale războiului sînt şi ele surprinse în cîntecele lirice din Valea Gurghiului. Gospodăria ţărănească se resimte de pe urma plecării la armată a flăcăului, adesea principalul ei stîlp de susţinere, fiind ameninţată de dezorganizare şi ruină (Noi de-acas' di cînd am vint, / Părinţî noşti-au murit, / Boii-n grajd o ciumpăvit, / Plugul s-a rujinit, / Jugul în cui o-nflorit / Şi biciul s-a mucezît (FA 07644); Patru boi suciţi la coarne / Intră-n codru morţi de foame. / Morţi de foame şî de săte, / N-are cine să-i adăpe / ... / Boii-a[u] rămas singurei / N-are nim[i] grijă de ei — Mg. 1469 n); rămaşi fără atît de necesarul sprijin patern, copiii deplîng absenţa, de neînlocuit, a tatălui lor (Şed copiii rînd pe vatră / Şi n-au cui să zică tată — FA 06763); viaţa soldaţilor trimişi „în foc şi „în pară" este mereu periclitată, o asemenea încleştare de forţe, precum războiul, presupunînd numeroase jertfe umane, realitate sugestiv exprimată în cîntecul despre plecarea şi, apoi, întoarcerea, de pe cîmpul de luptă, a coloanei militare:

O săracile răgute:/
Cîn' o trecut pistă munte
N-o putut trece de multe.
Pe cînd o vînit' napoi,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

N-o vinit numai vo doi,
C-o murit mult în război.
(Mg. 1438 II b, Ibănești, inf. Todoran Stratona 53 a.; Mg. 1437 I aa, Ibănești-Pădure, inf. Todoran Rafila, 39 a.).

Mereu înfrățită cu omul, natura este chemată să împlinească, în asemenea cazuri, obișnuitele îndatoriri tradiționale față de cel căzut în război, ca în cîntecul *Măi soldate vînător*, replică la cunoscuta *Ciobănaș de la miori*, ceea ce și explică prezența motivului și tonalității mioritice:

— Măi soldate vînător
Und' ț-o fost soarta să mori?
— În vîrvuțu muntelui,
În fundu tranșeului.
— De scăldat, cin' te-a scălda?
— Ploile, cînd a ploua.
— De-ngropat, cin' te-a-ngropa?
— Munții, cînd s-or dărîma . . .
(Mg. 1350 k, Jabenița, inf. Vlaic Floare, 33 a.)

Privațiunile, de tot felul, din vechea armată au avut drept urmare, în plan poetic, crearea a numeroase poezii cu caracter de blestem. Cele mai numeroase sînt adresate neamțului, pentru că a dus la armată, în mod abuziv, și pe cei suferinzi (Neamțule, cînd m-ai luat, / Nu știu, orb ai fost, ori beat, / N-ai văzut că-s vătămat / Și pă mine m-ai luat — FA 06766), pentru că a luat „drăguțu de la fată / Și feciorul de la tată", supunîndu-l unui inuman tratament (De cînd neamțu-m poruncește / Niși mîncarea nu-m ticnește), ceea ce îi face ca, în loc să-i „poruncească neamțu", mai bine „apa să [îl] năvălească / să-l / coperească (Mg. 1032 n).

Alte asemenea blesteme sînt adresate mamei, pentru că n-a născut fată, ceea ce l-ar fi scăpat de obligativitatea serviciului militar (Fata umblă cu năframă / Șade-n casă cu-a iei mamă — FA 07596); părinților, ca și cînd aceștia ar fi vinovați de vulnerabilitatea soldaților, făcîndu-i „înalți și subțirei / De trece glonțu prin iei" — (FA 07595) sau trenului, „mașinii", pentru a-i fi îndepărtat, prea repede, de vatra părintească:

Ardă-te focu, mașînă,
Cînd ieși goală, mergi mai lină.
Cînd ieși plină de cătane,
Te duci ca focu de tare;
Cînd ieși plină de răgute,
Te duci ca focu de iute".
(Mg. 1437 I aa, Ibănești-Pădure, inf Todoran Rafila, 39 a.)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întreaga atmosferă, plină de infinită jale și tristețe, din vechile cîntece de cătănie și război, le apropie de sfera bocetului. Se pare că inseși informatoarele sesizează această apropiere, de vreme ce Puiu Zamfira, 63 a., din Jabenița își plîngea soțul, căzut în război, pe un text „nimerit" de ea, „așa, de jele" (Mg. 1674 II z), cîntat însă pe melodia unui cîntec de priveghi, *Foaie verde trei măsline*, frecvent întîlnit în repertoriul funebru al zonei. O asemenea apropiere se poate face și cu unele elemente ale obiceiurilor de înmormîntare, cernitul hainelor mai ales, adesea amintit în cîntecele de cătănie și război:

Cîntă cucu-n par de jie,
Io-am gînit că-mni cîntă mnie,
Dar cîntă la păcurari,/:
Să nu pască florile.:/
Florile-s de trăbuială,:/
La-mpăratu de șerneală:/
Să șernească hainile,
Să-mbrace cătanile.
(Mg. 1168 f, Jabenița, inf. Moldovan Todor, 28 a.)

Compartiment viabil al liricii populare, cîntecul de cătănie cunoaște, și în Valea Gurghiului, o dezvoltare actuală. Decît că, schimbîndu-se atmosfera, organizarea și rosturile armatei, cîntecele cătănești de azi poartă pecetea condițiilor, complet modificate, în care tinerii își satisfac stagiul militar. Resimțită ca o înaltă îndatorire patriotică, cătănia este privită, acum, ca o participare liber consimțită a celor tineri la un necesar și uman proces de instruire soldățească. Atmosfera însăși este radical schimbată, recrutarea și, apoi, plecarea în armată caracterizîndu-se prin renunțarea la întristătoarele tînguieli de altă dată, înlocuite acum prin înțelegerea și solicitudinea pe care ți le dau conștiința îndeplinirii unei înalte misiuni. O relevă un cîntec de cătănie din Ibănești-Pietroasa, cîntat pentru o persoană anume, plecată în armată la Vînju-Mare, în Oltenia:

Frunză verde măghirean
Badea meu e ibăștean.
La sprîncene gălbior,
La față ca un bujor.
Măghirean de lîngă munte
Badea cu sprîncene multe
Și-a pus flori la pălărie
Și-a plecat la cătănie.
De la Olt, în ceia parte,
Mi-a trimis bădița carte,
Că-i fruntaș, și-o duce bine,
Să-l aștept, că-n toamnă vine.
Bucuros, bădiță, vină,
Dorul inimii mi-alină.
Că la poartă-am pus zăvor,
Dar tot n-am scăpat de dor.
(Mg. 1440 b, Ibănești, inf. Suceava Otilia, 19 a.)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Noile cîntece de cătănie abandonează atmosfera sumbră, apăsătoare, din vechile cîntece de acest fel, ştiut fiind faptul că, bine instruit, soldatului nu-i este periclitată viaţa; vremelnic părăsită, gospodăria nu-i mai este ameninţată cu dezorganizarea, iar mîndruţa ştie „că-n toamnă vine" iară, şi-l aşteaptă „bucuros".

Numeroase sînt împrejurările care au dus la crearea, în întreaga Vale a Gurghiului, a unei bogate poezii de *înstrăinare*. Mai cu seamă căsătoria în alt sat a avut darul de a alimenta, tematic, această categorie a liricii populare, cum o atestă marea frecvenţă a cîntecelor despre fata rău măritată între străini. „Îi cîntare de-a mamii, că nu s-o măritat în sat", mărturiseşte, între altele, informatoarea Serbănuţ Maria, de 52 a., din Solovăstru, în legătură cu unul dintre aceste cîntece (Mg. 1222 e).

Conştientă de efectele dezastroase ale căsătoriei între străini, fata de măritat doreşte să rămînă în sat, alături de părinţii săi, unde ar fi urmat să-şi întemeieze propriul cămin, ceea ce nu este posibil, din cauza unui inadmisibil calcul matern. Azvîrlită între străini, îşi cîntă nefericirea în versuri tulburătoare, de o remarcabilă frumuseţe şi expresivitate poetică:

Spune-ţ-am, măicuţă, ţîie
Să ţîi zile pintru mine,:/
Să mă dai în sat cu tine.
D-ai ţînut zîle-nvrîstate
Şi m-ai dat, maică, pe sate,
Să viu cu desagii-n spate
Şi cu şismile strîcate,
Cu desagii răurat
Şi cu uătii lăcrămat.
Că tu, maică, te-ai temut
C-oi vini după-mprumut
Şi nu ţî l-oi da mai mult.
Maică, tiar de-l cumpăram
Şi-napoi iară ţî-l dam
Şi nu mă mai străinam:/

(Mg. 1222 e, Solovăstru, inf. Sărbănuţ Maria, 52 a.)

Considerată drept cea mai aspră dintre pedepse (Cucule, pasăre mîndră / Du-te-n pădure şi cîntă / Pe cine-i avea mînie / Blastămă-l, străin să fie. / Pe cum m-am străinat eu / Departe de satul meu — Mg. 13355 f; Cînd vrei, Doamne, omu-a-l bate / Nu-l bate cu alte fapte / Fără-nstrăină-l departe — Mg. 1466 b), căsătoria în alt sat pune capăt unei fericite şi mereu nostalgice de-acum perioade între ai săi şi pare a fi fost determinată, cîteodată, de meschine interese materiale. Bunăstarea materială nu poate însă potoli mistuitorul dor de casă, mai cu seamă în absenţa unui autentic sentiment de dragoste:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cînd ieram la maica mea,
Ieram pui şi turturea
Şi dragă cui mă vedea.
De cînd îs la uşa lui
Nu-s nici pasăre, nici pui,
Nişe dragă nimărui,
Cîteodată nişe lui.
Cînd ieram la maic-acasă,
Mîncam pîne de săcară
Şi-o mîncam rîzînd p-afară.
Da de cînd m-am măritat
Mînc pîne de grîu curat
Ş-o mînînc plîngînd prin sat.

(Mg. 1356 1, Larga, inf. Pop Maria, 58 a.)

Alteori, înstrăinarea este determinată de soartă, acel „aşa i-a fost dat", cu rădăcini adînci în concepţia populară, în faţa implicabilităţii căruia fata înstrăinată găseşte suficiente resurse pentru a se consola:

Fata care-şi lasă satu
Ard-o jelea şi banatu.
Da n-o ardă, săraca,
Că aşa i-o fost soartea,
Nu şi, bade, supărat
Că nu ni-a fost nouă dat,
Să ne culcăm într-un pat;
Nu şi, bade, năcăjit
Că nu ne-a fost rînduit,
Să mîncăm noi dintr-un blid.

(Mg. 1354 e, Caşva, inf. Şimon Floare, 26 a.)

Foarte adesea, însă, întsrăinarea se datorează cîntatului, rău prevestitor, al gangurului şi pupezei (La tăţ le-o cîntat cucu / Numa mie ganguru, / Să mă duc, să-m lăs satu / Şî pe badea săracu; / La tot le-o cîntat mierla / Numai mie pupăza, / Să mă duc să-m lăs casa, / Pe bădiţa la alta" (FA 07621) şi, mai ales, al cucului, „c-ăla n-o cîntat a bine / Făr'-a dor şi despărţîre" (Mg. 1437 II a), căruia îi sînt adresate *invective* (... morţî, cuc bălan, / Ţ-am plătit să-m cînţ on an. / Cînd o fost la Sînziiene, / Tu ţi-ai băgat clonţu-n pene. / Ş-am rămas copil sărac, / Făr de bani, făr de cîntat) (FA 07621), *imprecaţii* (Cucu car- ni-o cîntat mnie / Din munte să nu mai vie. / Cîn' a da să se coboare / Pice-o piatră şi-l omoară; / Cîn' a da să între-n sat, / Să-l lovească-o piatră-n cap) (Mg. 1437 II a), dar şi *cuvinte blînde, îngăduitoare,* cucul fiind şi el, în fond, un înstrăinat:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Rău mi-o cîntat cucu mie
Străină lumea să-m fie.
Dar nici cucu nu-i de vină,
Că şi lui i-i tot străină:
Primăvara la noi vine,
Stă două-trei luni de zile
Şi ca gîndu iar să duce,
Nimeni nu mai ştie unde.
Nişi io n-avui loc în sat
Ca şi cucu ne-aşezat...

(FA 07594, Jabenița, inf. Moldovan Floare, 40 a.)

Copleşit de jale şi tristețe, sentimente predominante în cîntecele de înstrăinare, eroul liric nutreşte încă speranța, destul de vagă, într-o posibilă revedere a satului, a cărei perspectivă se arată a fi dintre cele mai îndepărtate:

Frunză verde lemn stufos,
Rămîi Ardeal sănătos:/
Pîn' pin tine-oi măi vini,
Multe ierburi s-or cosî;:/
Pîn' pin tine-oi mai-nturna;:/
Multe ierburi s-or usca:/
Şî grîie s-or săşera.

(Mg. 1234 ee, Toaca, inf. Moisin Linxandra, 69 a.)

Proiectată cosmic (Aşa-m vine uneuări / Să mă sui pe munți cu nori,/ Să-m văd frat, să-m văd surori. / S-aşa-mi vine cîteodată / Să mă sui pe munți cu pciatră, / Să-m fac ochişorii roată, / Să mă uit în lumea toată, / Să văd mamă, să văd tată — FA 07631), dorința revederii este, cele mai adesea, irealizabilă, ceea ce sporeşte tragismul situației, durerea şi tristețea celui înstrăinat: Că de jalea mea cea-i seacă / Toate crengile s-apleacă / Cu crengile la pămînt: / Şi mă-ntreabă di şe plîng (Mg. 1168 i); Verde-i codru şi-mpenat, / Mnie-mi pare că-i secat: / Verde-i codru şi-n-frunzit, / Mnie-mi pare veştejit, / De jale şi de urît (Mg. 1412 I i).

Pe acest fundal sumbru, apăsător, apar străinul şi înstrăinatul, prezentați antinomic, într-o relație ireconciliabilă. Rău şi aspru la vorbă, străinului nu-i poate fi asociat decît spinul, cu care este adesea comparat: Că străinu-i ca şi spinu / Şi-i amar ca şi pelinu (Mg. 1033 a); Dicît/ doamne, prin străini, / Mai bine desculț pin sptini. / Că de sptini m-oi scutura: / Dee străini nu poci scăpa: / Pînă-odată cu moartea (Mg. 1234 ee); Şi m-ai blăstămat, măicuță, / De-am rămas de tin' micuță / La umbruța spinului / Pe mîna străinului (Mg. 1349 e). De aici şi înțelegerea poetului popular pentru cel înstrăinat, a cărui înfățişare îi stîrneşte sentimente de milă şi compasiune: Foaie verde lin, pelin / Merg la crîşmă să beau vin / Pişioarele nu mă țin, / Mă cunosc că sînt străin (Mg. 1357 e); Străină-s, doamne, străină / Mare-i apa, nu mă mînă... (FA 06419); Străină maicii,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

străină / Ca garoafa din grădină. / Da nici aia nu-i străină, / C-are flori și rădăcină / Și mai face vara flori / Ș-are destule surori (Mg. 1033 a).

Dar înstrăinarea nu presupune neapărat îndepărtarea de vatra părintească, ea petrecîndu-se, de multe ori, în chiar cadrele acesteia. În asemenea cazuri, însingurarea eroului liric se datorează pierderii unor ființe dragi, apropiate, de obicei amîndoi părinții (Am avut o mamă dulce / La cimitir subt o cruce; / Și-am avut un tată drag, / La cimitir subt un brad (Mg. 1357 e); Rău-i doamne, dacă n-ai / Rălele cui să le dai / Rău-i doamne dacă nu-i / Rălele cui să le spui: / Tată n-am și mamă nu-i / Sînt copila nimănui: / Mamă n-am, tată nu iestă / Și sînt numai de povestă) (Mg. 1438 I f), sau numai unul dintre aceștia: Ieu plîng ca să mă plătesc / Ce-am pierdut, nu mai găsesc, / C-am pierdut un mare bine, / Măicuța de lîngă mine (Mg. 1469 o) sau, într-o altă variantă, Pe-a mneu tată d' ingă mine (Mg. 1741 aa).

Exprimată în cîntece asemănătoare bocetelor, uneori chiar prin imagini specifice acestora (Măicuța, cînd a plecat / Pe mine m-a lăsat. / M-a lăsat pe prizmă-afară / Și mi-o spus c-a vini iară: / La culesul viilor, / De doru copiilor. / Viile o-nboboșit / Și' napoi n-o mai venit. / Nu știu șe mni-o cumpărat, / Că' napoi n-o mai înturnat, (Mg. 1168 i), înstrăinarea în propriul sat mai este determinată de nerecunoștința copiilor față de părinți, ca în cîntecele despre pasărea bătrînă, care „o crescut rînduri de pui / Ș-amu nu-i a nimărui" (FA 06334). Ajutorul solicitat, exprimat în tonuri dramatice (Dragi maișii puișori / Acum mă sîmțăsc că mor / Dați-mi un pie de-ajutor — Mg. 1341 g), este adeseori refuzat, prin invocarea părăsirii premature a puilor: Măicuță, cum nu ț-am da / Nu ne lasă inima. / Că ne-ai dat pită cu unt / Și ne-ai părăsit curund (Mg. 1341 g). Alteori, însă, justificarea este mult mai profundă, de natură socială, și sugerează precaritatea materială a oamenilor din Valea Gurghiului:

— Dragii mamii, puișori,
Io v-am crescut mărișori
Și-acum mă lăsați să mori.
— Noi nu te lăsăm, măicuță,
Căci tu ne-ai dat aripuță
Numa noi zburăm departe,
Căci pe-acoali nu sînt bucate.
(Mg. 1465 r, Orșova, inf. Todoran Nastasia, 42 a.)

Înrudite, prin atmosferă și tematică, cu poezia înstrăinării, *cîntecele de amărăcine și necaz, jale și urît, soartă și noroc* reprezintă o importantă componentă a liricii populare din Valea Gurghiului. Unele dintre ele, amintite mai sus, poetizează durerea și regretul pricinuite de pierderea unei ființe dragi, *mama* în special (Fata care n-are mamă / Să cunoaște pe năframă: / Că năframa-n cap i-i neagră / Și iei lumea nu i-i dragă) (Mg. 1412 I r), *părinții* (Copila făr' de părinți / Plînge cu lacrămi fierbinți) (Mg. 1437 I v), *soția* (ca în variantele despre *Amărîta turturea* — Mg. 1467 e) sau o altă persoană apropiată, imprecis determinată: Pe șine-am avut cu mnilă, / Putrăzăște-i trupu-n tină; / Pe șine-am avut cu

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

drag, / Putrăzăşte-i trupu-n brad (Mg. 1438 I j). Altele, în schimb, amintite şi ele în legătură cu cîntecele despre fata măritată în alt sat, dau expresie amărăciunii determinate de traiul rău alături de un soţ beţiv, brutal şi infidel (Năcăjită eşti ficuţă? / Năcăjită-n, zo, măicuţă, / C-am on cîne de bărbat / Toată ziua şede-n sat, / Vine seara mort de beat. / Io mă scol să-i dau de şină, / Iel suduie de lumină; / Io-i punem şina pe masă / Iel mă suduie pin casă; / Aştern patul să să culce, / Iel mă suduie de cruce. / Io m-am dat de l-am întrebat: / Măi, bărbate, şe ţ-i ţiie / Doar nu-ţi plac bucatele, / Ai şinat cu altele? etc. — Mg. 1466 g), pentru care soţia nu este decît o simplă unealtă de muncă: Nu mă-ntrebă ce-am mîncat, / Ci mă-ntreabă ce-am lucrat (Mg. 1349 d); ... De-m dă lucru cu ruptu / Şi mîncarea cu fontu; / Şi-m dă lucru cu hurta / Şi mîncarea cu scafa (FA 07634). Acelaşi este tratamentul la care este supusă rău măritata de către soacra „căpătată", recunoscută pentru răutatea şi asprimea ei, pedepsită, însă, în cele din urmă, într-o manieră foarte asemănătoare aceleia din povestea lui Creangă:

Tinără m-am măritat
Ră soacră mni-am căpătat,
Ră soacră şî rău bărbat.
Cîn' dă-n cîne,
Dă şî-n mine.
Cătră cîne zîşe ne!
Cătră mine: ne, căţe!
— Ho, ho, ho, soacră, nu da,
C-aşa m-o-nvăţat maica:
Cîn' îi vre să dai în mine,
Să ung păreţî cu tine.
Şi să te ung cu scuipit,
Să gîndeşti că-i său slăit.

(FA 06336, Jabeniţa, inf. Pop Ana, 96 a.)

Mai dezastruoase apar urmările căsătoriei în depărtări în cazul cînd aceasta a fost făcută, probabil din interese materiale, cu omul urît.

Frecvent întîlnit în poezia noastră populară, urîtul este prezentat, uneori, ca o apăsătoare stare sufletească, echivalentă cu teama, supărarea sau „boala fără crezămînt" (Măicuţă cînd m-ai făcut / O plouat ş-o bătut vînt / De trăiesc tot cu urît. / Cînd m-ai dus la botezat, / Tăt o plouat ş-o tunat / De trăiesc tăt cu bănat ... (Mg. 1437 I e; Tăt aşa zîce doru / De urît moare uomu. / De urît nu moare nime, / Că moare, că n-are zîle. / De urît uămu nu moare, / Făr' să uscă pe picioare ... — Mg. 1412 I n; Mureşu-i mare şi sacă / Şi urîtu nu să gată, / Mureşu-i mare şi mere / Şî urîtul nu mai pere — FA 07642; Adă, doamne, lucru-n cîmp / Să mai fluier şi să cînt, / Să-m mai treacă de urît ... — FA 07632 etc.). Alteori, însă, urîtul capătă înfăţişarea concretă a pretendentului sau soţului, pe care fata trebuie să-l accepte, cu toate protestele şi ameninţările (De mi-i da după urît, / Nu te-oi plînge la mormînt — FA 07620;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

... De-aş şti, maică, că m-ai da / M-aş duce, m-aş spînzura — Mg. 1353, h), deşi nu-l iubeşte şi nu-i doreşte tovărăşia:

Fuji, urîte, de la spate,
C-oi lucra şî a ta parte;
Fuji, urîte, d' ingă mine,
C-oi lucra şî pintru tine.

(FA 06399, Solovăstru, inf. Bogdan Rafila, 58 a.)

Aria tematică a cîntecelor de amărăciune şi necaz este, însă, mult mai cuprinzătoare. Unele se referă la necaz, plasticizat printr-o frumoasă comparaţie, frecventă în zonă (Doamne, aproape-s de năcaz / Ca năframa de obraz; / Doamne, aproape-s de urît / Ca picioru de pămînt (Mg. 1355 c), pe care eroul liric l-a cunoscut încă din copilărie (Ardă-te focu năcaz / De tinăr copil te-am tras. / De te-ar traje uărişicine / De tinăr copil ca mine; / De te-ar traje uărişicare / De tinăr cu supărare (Mg. 1510 bb), de unde şi regretul acestuia de a se fi născut (... Decît maică m-ai făcut / Mai bine m-ai şi pterdut ... — Mg. 1509 l) sau, în alte cazuri, dorinţa sa de a muri: De-ar da Dumnezău să deie / Uomu necăjit să peie, / Să rămîie cui i bine, / Să se sature de lume (Mg. 1624 I e). Altele dau expresie amărăciunii şi necazului pricinuite de singurătate (... Codrului i-ai dat negură, / Mnie să trăiesc singură ... — Mg. 1170 b; ... D-a vinit cucu-ntr-o vreme / O găsît puii cu pene: / Turture, şe ţ-oi plăti / Pîn' şe mni-ai crescut puii? / Da, io nu şer nici o plată / Fără cînd oi şi beteagă, / Să-m dai grîu şî să-m dai apă, / Să mă-ntrebi di şe-s beteagă — FA 06224) sau de îmbătrînirea prematură, „de inimă rea", de „supărare":

Trage bobii şi ghiceşte
Codru di ce-ngălbineşte,
Om tînăr îmbătrîneşte?
Codru de zăpadă grea,
Omu de inimă rea;
Codru de zăpadă mare
Om tînăr de supărare ...

(Mg. 1356 f, Larga, inf. Pop Lucreţia, 42 a.)

Nici natura, mereu alături de om, nu poate aduce, de data aceasta, alinare:

Jelui-te-ai şi n-ai cui,
Jelui-te-ai codrului.
Codrulu-i verde şi-mpenat.
Nu crede la supărat;
Codru-i verde şi-nfrunzît,
Nu crede la năcăjit.

(Mg. 1222 d, Solovăstru, inf. Pescăruş Maria, 60 a.)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Numeroase sînt, în Valea Gurghiului, și cîntecele despre soartă și noroc. Cele mai multe dintre ele se referă la lipsa norocului, explicată, uneori, printr-o nejustificată inechitate (Frunzuță verde de soc / Uămu bun n-are noroc. / Că uăm bun am fost și ieu / Și norocu mni-o fos' rău... — Mg. 1223 a), acesta fiindu-i hărăzit, pe nedrept, „omului rău" sau „prăpădit" (Mg. 1352 h). Alteori lipsa norocului se datorează absenței, de la „împărțeală", a eroului liric, care era „la lucru", „la cîmp cu plugu", de unde și blestemarea uneltelor, ca într-un cîntec cu pregnantă tonalitate socială din Ibănești:

Cînd s-o-mpărțit norocu
Am fost la cîmp cu plugu.
Plugu, focu să-l fi ars,
Noroc nu ni-a mai rămas.
Num-on pic într-un păhar,
Ș-ăl-o fost numa amar;
Num-on pic într-o cutie,
Ș-o fo' numai sărăcie.

(Mg. 1437 I u, Ibănești-Pădure, inf. Todoran Rafila, 38 a.)

Orice demers al eroului de a avea, în sfîrșit, noroc, rămîne zadarnic, adversitățile fiind mai puternice decît căutările sale înfrigurate: Ardă-te focu noroc / Cum te muți din loc în locî / Și la min' nu vii delocî. / Treci dealuri și treci păduri / Și pe mine mă-ncunjuri (Mg. 1510 bb), explicația fiind cuprinsă într-un frumos cîntec din Cașva și Jabeniță:

Mîndră floare-i norocu
Nu răsare-n tăt locul;
Că răsare p'îngă vale,
Și s-alege cine-l are.

Că și io mni-am sămănat,
Pe-a mea samă s-a uscat;
Că și ieu mni-am răsădit,
Pe-a mea samă n-a ieșît.
Ieu mni-am sămănat noroc,
Mni-o ieșît pară și foc;
Eu mni-am sămănat tigneală,
Și mni-o ieșît foc și pară.

(Mg. 1352 m, Cașva, inf. Boaru Ionel, 48 a.)

Alte texte poetizează pierderea norocului: în apă, baltă, tău sau vîlcea, de obicei pe vremea cînd mama fetei fără noroc era însărcinată (Mg. 1412 I p; 1349 l). În alte cazuri, pierderea norocului se datorează de asemenea „măicuței", care l-a pus „cu lemne pă foc" (FA 07598), sau și-a blestemat propriul copil să nu aibă noroc:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Maică, măiculița me,
Cînd ierai cu mine gre,
Doamne, bine-ț mai pare.
Maică, de părere bună,
Mni-ai făcut fașe de lînă
Și leagîn de mătrăgună.
Și-un leeagîn de magheran
Să mă leagîn de măgan.
Maică, măiculița mea,
Cu picioru m-ai legînat.
Cu mîna țîță mni-ai dat,
Cu gura m-ai blăstămat:
De-oi trăi, să n-am noroc,
De-oi muri, să mor în foc:
De-oi trăi, să n-am tigneală,
De-oi muri, să ard în pară.
Calcă-ți, mamă, blăstămu,
Căci mi-apasă sufletu.

(Mg. 1350 b, Jabeniița, inf. Sava Floarea, 60 a.)

Absența norocului (văzut, alături de sănătate, ca fiind suprema bogăție: Dă-mi, Doamne, și-oi șere ieu, / Căci nu cer mare bunătate / Făr' noroc și sînătate, / Că atuncea am de toate — Mg. 1510 II c), atrage după sine blesteme violente, în versuri de o remarcabilă expresivitate poetică:

De-ar și trăznit Dumnezeu:/
Muntile de la Brașău,
Talpa di la făgădău
Cinga la leagănu mneu.
Să nu să lejine nime
Uăm fără noroc ca mine.
Fie plătit neamu mneu,
Pe cît m-am legănat ieu;
Șie și-a mneu ne-am plătit,
Pe cît ieu m-am ciciit.

(Mg. 1437 I c, Ibănești-Pădure, inf. Chirteș Maria, 38 a.)

Asemenea blesteme sînt adresate și cucului, pentru cîntatul său rău prevestitor (Cucu care mni-o cîntat / Clonțu de i-ar fi picat. / Mni-o cîntat cu glas de foc, / Să n-am în lume noroc; / Mni-o cîntat cu glas de pară, / Să n-am în lume tigneală — Mg. 1465 s), precum și altor păsări, vinovate, de asemenea, de lipsa norocului: ... Pasăre galbină-n cioc / Rău mni-ai cîntat de noroc. / De mni-i cînta tăt așa / Mai bin' ț-ar pica limba (Mg. 1437 I h). Invectivele lasă, însă, pe alocuri, locul unei atitudini pasive, de împăcare cu soarta:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cu Dumnezo nu m-oi bate,
Dacă n-am de noroc parte:
Cu Dumnezo nu m-oi pune,
Dacă n-am noroc în lume.
(FA 06347, Jabenița, inf. Pop Ana, 96 a.)

Numeroase sînt în Valea Gurghiului, ca în toate celelalte zone folclorice românești, *cîntecele de dragoste* și *dor*. Unele dintre ele se referă la idealul de frumusețe al oamenilor de pe aceste meleaguri, în concepția cărora fata trebuie să aibă „păr gălbior" sau cafeniu, pe alocuri „cosiță neagră" (Mg. 1033 d, 1357 a, 1465 aa), față rumenită (FA 07602), „gură roșie de fragă" (Mg. 1440 d), „să zică" din frunză (Mg. 1544 m), să fie harnică și aspră (FA 06338) etc. Din elemente asemănătoare se constituie și portretul feciorului, al badelui. Acesta este, de preferință, „băl" și nu „cernit" (Mg. 1508 g); ochii și sprîncenele „i-s negre ca murile" (FA 07611), „ca două fire de mure, / Cari să coc vara-n pădure", ceea ce îi conferă o înfățișare unică, mai presus de aceea a semenilor săi: „Că uăchi negri și păr făcut / Ca la badea n-am văzut" (FA 06770). Apar, pe alocuri, și unele calități morale ale badelui: Fața lui, față blajină / Și e blînd ca o albină (FA 07611) și onomastice, numele preferat fiind acela, de altfel și foarte răspîndit, de *Ion* (FA 06970; Mg. 1465 mm).

Alte cîntece poetizează teme cunoscute ale eroticii populare, corespunzător feluritelor ipostaze ale romanului țărănesc de dragoste. Cele mai adesea, tinerii sînt animați de puternice sentimente de dragoste, care se finalizează, firesc, prin căsătorie (FA 07626). Căsătoria astfel înțeleasă, căsătoria din dragoste, contrastează cu căsătoria pentru avere, efectuată pe baza unor meschine interese materiale, care se dovedește a fi aducătoare de nefericire (Mg. 1354 h), mai cu seamă dacă se realizează în depărtări. De aici și preferința, exprimată manifest, pentru omul frumos, chiar dacă este sărac, în dauna celui bogat, dar urît:

Maică, măiculița mea,
De ț-o fost dragă lumea
După urît nu mă da.
De mi-i da după urît,
Nu te-oi plînje la mormînt.
Dă-mă după șine-mi plașe,
De n-are casă, ne-om fașe.
Ș-om trăi bine-amîndoi,
Ca și ăi cu patru boi;
Ș-om trăi cu dragostea,
Ca și ăi cu averea.
(FA 07620, Jabenița, inf. Latiș Valeria, 40 a.)

În aceste cazuri, dragostea intensă (Mg. 1465 mm; FA 06693, 07609), văzută, pe alocuri, ca boală (FA 07610; FA 07612) este mai presus de adversitățile întîmpinate și se încheie prin căsătorie chiar și în lipsa consimțămîntului părinților, ca în textele în care se face aluzie la că-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sătoria prin rapt: — Bade, bădişor cu drag / Învaţă-mă şe să fac. / — Io, mîndră, te-aş învăţa: / Ie-ţ hainile şî haida... (FA 06225) sau, şi mai pregnant: ... Şi măicuţa nu m-o dat / Ş-ai vinit şî m-ai furat (FA 06370). Alteori, însă, despărţirea este inevitabilă, ceea ce a dus la crearea a numeroase cîntece cu caracter de blestem. Asemenea blesteme sînt adresate persoanelor, rămase neidentificate, care „despart doi draji":

Cine desparte doi draji:/
Tragă-i corbii carnea-n faji.
Trag-o şî i-o clăncănească:/
Pe doi draji nu-i despărţască.
Şin' pe ei i-o despărţît
Şie-i moartea de cuţît.
Din cuţît făr' de rujină,
Să moară făr' de lumină.
Fără lumnină de său,
Fără om din satul său;
Fără lumină de şeară,
Fără om dintr-a lui ţară.
(Mg. 1225 b, Toaca, inf. Butilcă Ioana, 58 a.)

Cîteodată despărţirea se datoreşte părinţilor, „care au stricat dragostea" prin intermediul farmecelor de despărţit. În asemenea cazuri avem de a face cu o atenuare a imprecaţiilor, probabil pentru că sînt implicate persoane apropiate sau atotputernice, în cazul cărora blastemul echivalează cu un sacrilegiu:

— Spune-mi, mîndră, drept şi bine
Cin' te-a fermecat pe tine,
De nu poţi trăi cu mine?
Te-a fermecat maică-ta,
Să nu fii nevasta mea?
Te-a fermecat tatăl tău,
Să nu fii bărbatul meu?
— Spune-mi, bade, — adevărat
Pe tin' cin' te-a fermecat?
Te-a fermecat Dumnezeu?
Cum te-a fermecat de rău,
Să nu fii bărbatul meu.
(Mg. 1351 d, Caşva, inf. Moraru Carolina, 36 a.)

Înşişi tinerii sînt vinovaţi, alteori, de despărţire, ca într-un cunoscut cîntec pe motiv „la curţile dorului", în care mîndra părăsită adresează blesteme violente iubitului infidel.

Am avut on drăguţ drag
Şi s-o dus şi m-o lăsat.
Şi io-atîta l-am cătat,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Nicăieri nu l-am aflat
Numa-n vîrfu muntelui,
La poalele codrului,
La curţile dorului.
Prins-o doru-a mă-ntreba:
— Ce caţ, mîndră, p-aicea?
— On voinic cu peana verde,
S-o suit, Dumnezo nu-l rebde:
Că m-a-nvăţat a iubi,
Şi m-a-nvăţat a dori:
Şi m-a-nvăţat să iubesc
Şi m-a-nvăţat să doresc...
(FA 06770, Orşova, inf. Mititean Maria)

Mai răspîndit este, însă, un alt cîntec cu caracter de blestem, remarcabil prin expresivitatea şi concreteţea imaginilor, motiv pentru care îl reproducem integral:

Bade, de nu mi-i lua
Să te-nece Dunărea,
Să te scoată cu luntrea,
Să te taie cu brişca.
Cu brişca şi cu cuţîtu,
Să te-npartă cu fontu.
Să cumpăr şi io-n fontuţ,
Carne dintr-a mneu drăguţ;
Să cumpăr on font mai greu,
Carne din drăguţu mneu.
De-ar da bunul Dumnezău
Nici mai bine, nici mai rău,
Numai cum ţ-oi dori eu;
Patru boi ca peunii,
Să-i mănînce doctorii.
Ş-o cocie cu doi cai,
Să te poarte la şpitai.
Şi atîta să te poarte,
Pînă n-o mai ave roate.
Să rămîie butucii,
Să se mire doctorii,
Că ce boală poate fi,
De n-o mai pot tămădi.
Paiele din nouă sate
Să-ţ putrezească su' spate.
(Mg. 1356 k, Larga, inf. Hărşan Victoria, 32 a.)

Răspîndite sînt, în Valea Gurghiului, şi alte teme caracteristice eroticii populare româneşti: dorul după fiinţa iubită (Mg. 1032, p, 1440 e, 1032 o, 1510 z, 1168 c; FA 06757, 06694, 07630), dorinţa şi bucuria re-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vederii (Mg. 1437 I t; FA 06367, 06666, 07602, 07623), de unde şi desele incursiuni la mîndra (Mg. 1674 I f; FA 06348, 06969); rivalitatea în dragoste (FA 06411, 07592); jurămintele sau pseudojurămintele (FA 06599, 06977; Mg. 1465 vv) şi, prin contrast, îndoielile şi nehotărîrea în dragoste (Mg. 1412 I g), indiferenţa şi neînţelegerile în iubire (Mg. 1224 b, 1356 c), infidelitatea (FA 06970; Mg. 1168 a), despărţirea şi durerea despărţirii (FA 06349, 06387, 06338; Mg. 1234 dd, 1466 f) etc.

Nu lipsesc în Valea Gurghiului nici celelalte categorii ale liricii populare, decît că ele nu cunosc, cel puţin în culegere, o tot atît de bogată reprezentare.

Probabil mai numeroase odinioară, *cîntecele de ciobănie*, menţionează cîteva dintre locurile de păşunat ale zonei: Sus pe muntele *Dirgina* Şade ciobanul cu stîna... (Mg. 1741 x); Bădiţa meu îi cioban / Paşte oile pe deal. / Sus pe deal la *Dobîrlea* / Şi cîntă cu fluiera (Mg. 1741 y); Foaie verde-a bobului / Prin pădurea bradului / Niţă paşte turma lui... (Mg. 1350 i). Alte asemenea cîntece oferă interesante detalii ale vieţii pastorale: şederea la stînă (Mg. 1741 x), păscutul şi adăpatul oilor (Mg. 1741 y, 1355 a, 1352 g, 1350 i), datul în strungă (Mg. 1350 i). În fine, alte cîntece se referă la dorul de casă şi mîndră al ciobanului (Mg. 1741 y), chemat de aceasta în sat / Să-ţ mai dau on sărutat" (Mg. 1741 x), la frumuseţea (Mg. 1355 a, 1354 j, 1352 g), dar şi la privaţiunile pe care această îndeletnicire le implică (Mg. 1741 x, 1354 j). Legat de acestea, amintim şi *Cîntarea caprelor*, culeasă în două variante, despre ciobanul care, în timp ce doinea, şi-a pierdut caprele, mîncate de lup sau de un pui de urs. Le amintim atît pentru notele sociale pe care le cuprind (M-am băgat la popa slugă, / Să-mi deie suman şi glugă — FA 06414), cît şi pentru faptul că finalul cîntecului: — Bună zua, lupule / Nu mni-ai văzut caprile, / — Ba io, zo, că le-am văzut: / La fîntîni, tăt căpăţîni, / Pe gropane, bortocane, / Vai de capu tău, ciobane (FA 06414) a trecut şi în repertoriul copilăresc, „ca cum te-ai ciufuli" (FA 06374), probabil ca urmare a împrejurării că păstoritul nu se mai practică, aici, cu aceeaşi intensitate ca mai înainte.

Bucuria ciobanului care, după mai multe dezamăgiri, şi-a regăsit, în sfîrşit, oile, este prezentată în *Doina oilor pierdute* (Mg. 1034 c), pe care informatorul Pop Zaharie Badea, de 53 a., pretinde că a creat-o el însuşi, prin 1935—1936.

Ceva mai bine reprezentate, în culegere, sînt *cîntecele satirice*. Ca şi aiurea, ele satirizează, de obicei, anumite defecte fizice (FA 06418) şi morale ale unora dintre membrii colectivităţii: dragostea uşuratică (Mg. 1219 f, 1465 nn, 1357 I c, 1756 II m, 1467 o), lipsa de îndemînare în iubire (Mg. 1465hh), nehotărîrea în dragoste (Mg. 1756 II l) şi neînţelegerile în căsătorie (Mg. 1467 c); căsătoria din interes (Mg. 1356 b), beţia (FA 06410; Mg. 1467 c), lenea în general (FA 07599, 07603, 06664) şi a fetei bogatului în special (Mg. 1447 I d) etc. Altele, în schimb, satirizează fetele nemăritate, „care-o fetit cu mama" (Mg. 1219 f), sau pe unele notabilităţi ale satului: popa (Mg. 1467 b) şi dascălul (FA 06410).

Specie aparte a liricii populare, *cîntecul istoric* este de asemenea prezent în Valea Gurghiului, în numai patru texte însă. Trei dintre a-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cestea se referă la fascinanta personalitate a lui Avram Iancu, conducătorul de necontestat, în timpul revoluţiei transilvănene de la 1848, al cetelor de iobagi înarmaţi, cu ale căror aspiraţii s-a identificat pînă la a-şi fi sacrificat propriile interese. Cîntecele despre Avram Iancu, a căror prezenţă pare să fi fost mai susţinută, odinioară, în zonă — informatorul Pop Vasile, de 64 a., din Caşva, mărturiseşte, despre una dintre variante, că „nu o mai cîntă nimeni prin sat" (Mg. 1624 I c) —, se referă, în principal, la curajul fără seamăn al eroului:

... — Dă-te tu, Iancule, prins,
Nu ieşti vernic să ştii chist;
Dă-te, Iancule, legat,
Nu eşti vernic de-mpărat.
— Ba io prins că nu m-oi da,
Că nu-s muiere cu conci,
Să mă dau, că nu mai poci.
Că-s fecior cu comănac,
Verde ca frunza de fag,
Roşu ca frunza de mac,
Merg în bătălii cu drag.
Să ţîpă Iancu călare,
Toată Turda tremura — *re*.
Pe unde Iancu mere,
Nimica nu s-aleje...
(Mg. 1469 p, Orşova, inf. Chiorean Ana, 66 a.)

De unde şi cunoscuta invocaţie: „Iancule, măria ta / Lasă Turda n-o prăda / Că-ţi dăm banii cu mnerţa / Galbinii cu feldera", care poate fi pusă în legătură cu încercarea de a-l abate pe Iancu, prin acordare de favoruri, de la lupta revoluţionară, similară cu tentativa eşuată a baronului Vay de a oferi mari sume de bani lui Axente. Buteanu şi Iovian Brad, „dacă se lasă de ceeace au început"[9]. Iancu este, însă, intransigent, ca şi „consoţii săi de luptă", cum îi numea S. Fl. Marian, refuzul său de a primi „ofertele minore ale habsburgilor care priveau doar persoana lui şi nu drepturile neamului său" nefiind altceva decît „consecinţa firească a nobleţei sufletului său"[10]. Fiindcă Iancu lupta nu pentru interesele sale personale, ci pentru împlinirea aspiraţiilor de secole ale iobagilor transilvăneni, între care desfiinţarea privilegiilor feudale, cum o atestă finalul aceluiaşi cîntec:

— Mni nu trebe bani să-m daţ
Făr portu că vi-l lăsaţi.
Doamnile şi fetile
Să ţîpe mănuşile

---

[9] S. Dragomir, *Avram Iancu*, Bucureşti 1965, p. 72.

[10] O. Bîrlea, *Prefaţă* la vol. *Horea şi Iancu în tradiţiile şi cîntecele poporului*. Ediţie îngrijită de Ovidiu Bîrlea şi Ioan Şerb. Prefaţă de...—, Bucureşti, 1972, p. XVII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Şi să ieie furcile,
Şi să ţasă pînzele,
Pe cum fac româncele.

În fine, într-un alt cîntec istoric sînt redate împrejurările tragice ale morţii lui Aurel Vlaicu, în versuri semnificative pentru nobila aspiraţie a unirii Transilvaniei cu patria mumă:

Vlaicule, Vlăicuţule,
Cînd ai trecut tu Carpaţî
Să dai mîna cu-ai tăi fraţî:/
Benzinu ţî s-o gătat,
Maşina s-au răsturnat.

Acesta este, de altfel, motivul pentru care moartea genialului inventator a fost deplînsă de întreaga suflare românească:

Plîns-o maică, plîns-o taică,
Plîns-o România toată;
Plîns-o frat, plîns-o surori,
Plîns-o-n Austria fişiori.
(Mg. 1168 m, Jabeniţa, inf. Frandăş Nicolae, 71 a.)

STRIGĂTURA

Cunoscută, printre localnici, sub numele de *chiuitură, ciuitură, pciuitură, întiuitură* şi, pe alocuri, *strîgătură* sau chiar *strigătură*, această specie a liricii populare cunoaşte o bogată reprezentare în Valea Gurghiului, chiar dacă n-a fost cercetată, aici cu intenţie de exhaustivitate, de epuizare a întregului repertoriu, ceea ce, de altfel, ni se pare a fi imposibil. Este întîlnită, mai cu seamă, în timpul jocului, la *Bărbunc* (FA 06220), la *Bătută* (Mg. 1506 g, 1512 g, 1512 h), la jocul *De-a lunqu* (FA 06220; Mg. 1512 f) şi *la Ţîgănească* (Mg. 1512 i) etc. Între strigăturile care însoţesc jocul, au fost consemnate şi două strigături de comandă: Dă-te, lele, pi su' mînă / Dacă vrei să şii rumână (Mg. 1770 II n) şi ... Bate, bate la pămînt / Să iasă dracu şi vînt / Io-am bătut şi n-o ieşit (Mg. 1506 g), categorie mult mai răspîndită, probabil, decît o arată culegerea. Foarte numeroase sînt în zonă, strigăturile de nuntă, care reprezistă, cum s-a arătat, „partea cea mai bogată şi mai vie a folclorului nupţial din Valea Gurghiului"[11].

Din punct de vedere al conţinutului, strigăturile cultivă aceleaşi teme şi motive ca şi cîntecele populare, de care delimitarea se face, cîteodată, cu destulă dificultate. Ca dovadă, nu rareori se întîmplă ca unul şi acelaşi text să aibă o dublă funcţionalitate: de cîntec şi de stri-

[11] I. Cuceu, *Strigăturile de nuntă*, în *Marisia*, VII, 1977, p. 376.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

gătură, hotărîtoare fiind, în diferențierea lor, îndeosebi modalitatea de interpretare (spre deosebire de cîntece, strigăturile se rostesc, „se strigă", fără să fie cîntate, cum s-a semnalat în alte părți), dar și indicațiile pe care le oferă, în acest sens, inșiși informatorii. Cîteodată, însă, nici acestea nu par a fi suficient de concludente, de vreme ce, întrebat dacă textele spuse aparțin cîntecelor sau strigăturilor, informatorul Dan Florea, de 78 a., din Ibănești-Pădure-Dulcea a răspuns, consemnînd o stare de fapt, că „merg și-n cîntări și-n chiituri" (FA 06221).

Dată fiind, în general, această comunitate tematică, ne vom mărgini la a depista doar cîteva dintre aspectele mai frecvent întîlnite în strigături. Unele dintre acestea se rețin prin valoarea lor documentară, consemnată și la cîntece, concretizată în indicarea satelor din zonă: Orșova și Chinceș (FA 06363), Hodac și hodăcenii (FA 06755), Cașva, Adrian și Ibănești (FA 06389) etc., precum și a mai multor detalii etnografice, privitoare la port (Mg. 1412 I l; FA 06648, 06649, 06652—06654, 06410—06711, 06715), la joc și la ceteraș (Mg. 1506 g, 1512 g, h, 1770 II n), la obiceiul șezătorii (FA 06704), la ocupații: agricultura (FA 06701), respectiv legumicultura, cu aluzii la renumita ceapă de Gurghiu (FA 06712), căpițatul fînului (Mg. 1419 n, 1512 g), păstoritul (Mg. 1223 c, 1419 n, 1473 t, 1512 g) etc. Altele se referă la sărăcie (FA 06642, 06643) și la inegalitatea socială a oamenilor din Gurghiu (FA 06608, 06754), la amărăciunea și necazul, din trecut, al acestora (FA 06355, 06396, 06640, 07635). Nu lipsesc nici cele despre cătănie (Mg. 1606 h, 1223 e; FA 06230, 06701, 06702) și despre „neamț", blestemat, ca și în cîntece, pentru a fi luat „drăguțu de la fată / Și fișioru de la tată (FA 06358).

Cele mai numeroase sînt, însă, strigăturile de dragoste și dor. Asemenea cîntecelor din această categorie, ele poetizează frumusețea fizică și morală a badelui și a mîndrei (Mg. 1419 n, 1512 h, 1544 o; FA 06221, 06371, 06714, 06418, 06743, 07461), dorul după ființa iubită (Mg 1419 n, 1512 g; FA 06706, 06710), dorința revederii (Mg. 1233 b, e, 1483 ggg; FA 06339, 06603, 06704, 06705, 07645) și a căsătoriei (FA 06647, 06718), din dragoste și nu pentru avere (FA 6742, adversitățile întîmpinate (FA 06359, 06742), rivalitatea în dragoste (FA 06708, 06711, 06714, 06716, 06719, 06754), neînțelegerile în iubire (Mg. 1223 b, FA 06641), despărțirea și regretele pe care aceasta le pricinuiește (Mg. 1223 b, c, e; FA 06360, 06639, 06704, 07645) etc.

Foarte numeroase sînt, în Valea Gurghiului, și strigăturile satirice. Asemenea cîntecelor din această categorie, ele sînt adresate fetelor urîte (FA 6220, 6230, 06648, 06649, 06726, 06743, 06758), celor ușuratice în iubire (Mg. 1168 e, 1223 b, 1544 o; FA 06222, 06223, 06638, 06707, 06712, 06719), leneșelor (FA 06607, 06725, 06746), limbutelor (Mg. 1544 o), celor ce nu știu juca (FA 07627), celor care se sulemenesc (Mg. 1512 h). Altele îi ironizează pe bețivi (Mg. 1223 c; F. A. 07625), pe cei mici de statură (Mg. 1506 g; FA 06230), nelipsite fiind nici „ciufalele" de sate, care satirizează defectele unei întregi colectivități de oameni:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Hodăcenii cei făloși
Și-o făcut fîntînă-n dos
Să să spele fetele
Că-s negre ca iepele;
Să se spele ficiorii,
Că-s negri ca bdibolii.

(FA 06755, Orșova, inf. Truța Maria, 34 a.)

sau:

La Cașva, la Adrian,
Șapte gușe pe-un gîtlan;
La Hodac și Ibănești,
Niși de una nu găsești.

(FA 06389, Solovăstru, inf. Bogdan Rafila, 58 a.)

VIRGIL FLOREA

MELODIILE BALADELOR

Asemenea baladelor din întreaga Transilvanie, textele epice din zona Gurghiului nu se cîntă pe melodii propriu-zise de baladă. Existența pe aceste meleaguri, în trecut, a doinei[1] a favorizat fuzionarea acestor două genuri datorită elementelor structural-muzicale comune. Astăzi, melodii de doină propriu-zisă nu se mai întîlnesc decît în forma doinei pastorale instrumentale, iar doina vocală[2] s-a contopit cu cîntecul propriu-zis, în numitele forme intermediare de cîntec-doină. (v. cap. Cîntecul . . .). Astfel, textele epice din Valea Gurghiului ale căror versuri aparțin tetrapodiei pirice s-au refugiat în genurile apropiate ca tematică și structură muzicală, prezentînd un aspect de ambiguitate: baladă-doină, baladă-cîntec. În acest fel, textele epice vor fi supuse capriciilor relației text-melodie, înregistrîndu-se pentru același tip de baladă, două-trei sau patru melodii diferite, diferențiate pe sate, sau mai rar, în cadrul aceluiași sat chiar. Unele tipuri de baladă, cu maximă frecvență în zonă și-au însușit una sau două melodii proprii.

În zona Văii Gurghiului se pot diferenția cîteva categorii melodice preferate de textele epice:

---

[1] Tr. Mîrza, *Observații privind geneza cîntecului propriu-zis*, în *Lucrări de muzicologie*, vol. 4, Cluj, 1968, p. 89.

[2] Colectivul nostru a înregistrat două variante de doină propriu-zisă, ambele cu texte epice, de care va fi vorba mai jos.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I. *Melodii de doină propriu-zisă.* Cercetările noastre au scos la iveală două melodii de doină propriu-zisă cu text de baladă pastorală.

Prima este o variantă literară a Mioriței-colind „Audi-să domne-aude" (Mg. 1543/c).

Parlando rubato (♪=202)

A - u - di - să, Dom - ne-a - u - de,

A - u - di - să, Dom - ne a - u - de

Hăi — i, De tri pă - cu — lari la mun — te

Hăi, De tri pă - cu — rari la mun - te

Și trei înși îs fră - ți - uă - ri,

Și trei înși îs fră - ți - uări, măi.

A doua melodie este adoptată de tipul de baladă „Fratele și sora: (Mg. 1034/b).

Parlando (♪=208)

Co - lo-n sus pe mun-te ver-de, Hei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

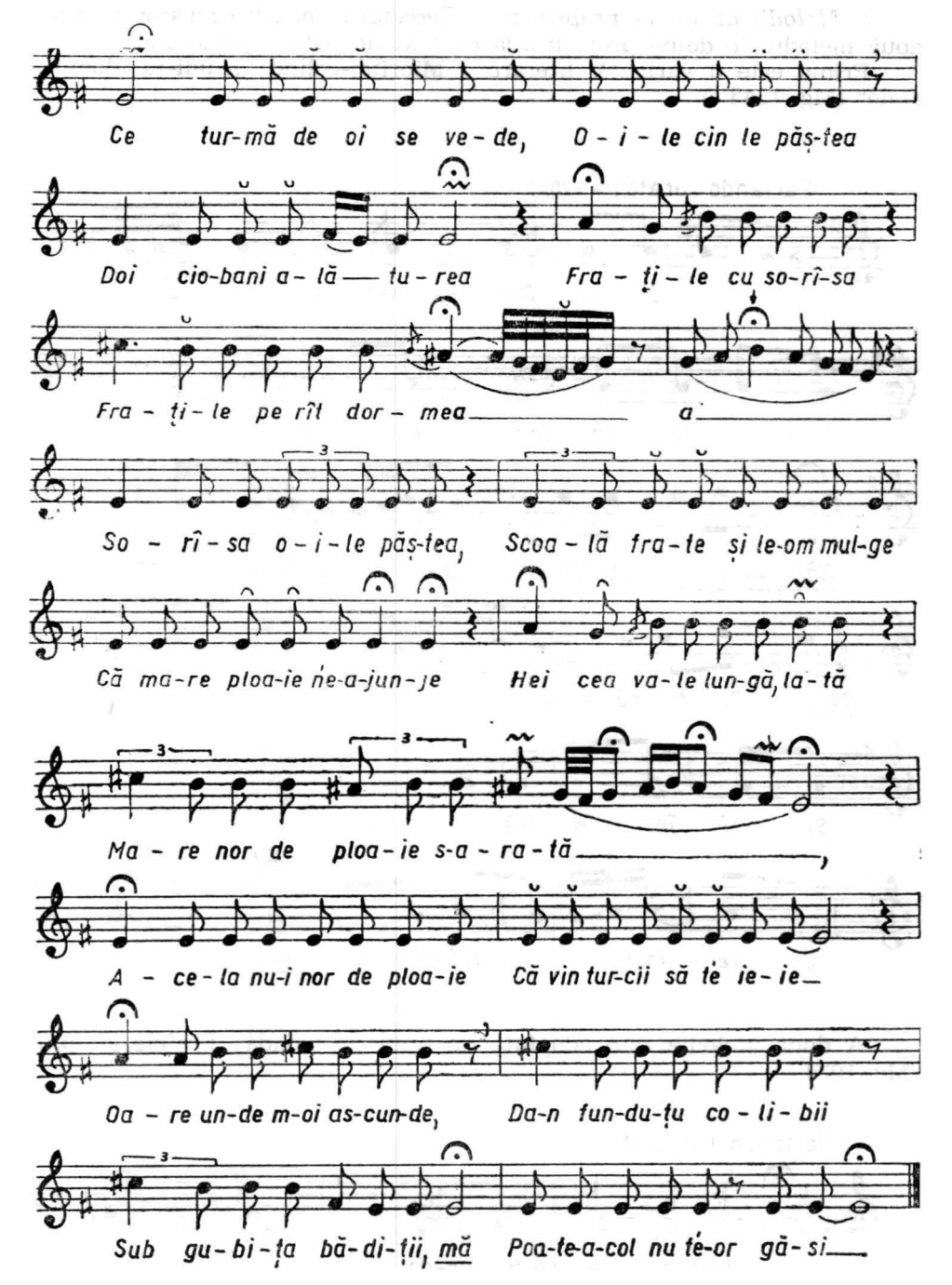

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ambele melodii au o scară compusă din 7 sunete, cu cadenţă pe treapta I-a

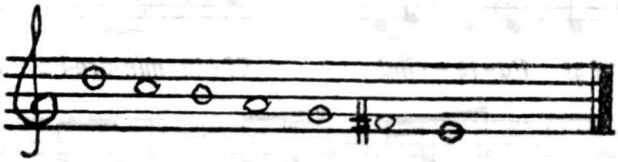

cu ritm parlando rubato, recitativ recto-tono (a doua melodie) sau melodizat (prima), interjecţii pe melisme la început de rînd, coroane sau melisme lungi la sfîrşit de rînd, forma liberă (a doua melodie) sau strofe melodice ample, elastice: 6—5 rînduri.

II. *Forme intermediare de cîntec-doină* (v. cap. Cîntecul... gr. II). Aici se înscriu majoritatea variantelor tipului de baladă Vălean, variantele din Jabeniţa şi Toaca ale tipului Şarpele, varianta din Ibăneşti-Pădure a baladei Nedea şi Tenea.

Balada Vălean, avînd o foarte largă circulaţie în zonă şi-a însuşit două tipuri melodice proprii; primul, întîlnit în Ibăneşti-Pădure, Orşova, Glăjărie prezintă multe caracteristici specifice doinei: substrat tetratonic, re-mi-sol-la, amplificat superior cu si şi interior cu pienul fa, lipsa unui sistem de cadenţare, care a condus la strofe elastice ample;

Mg. 1405/c.

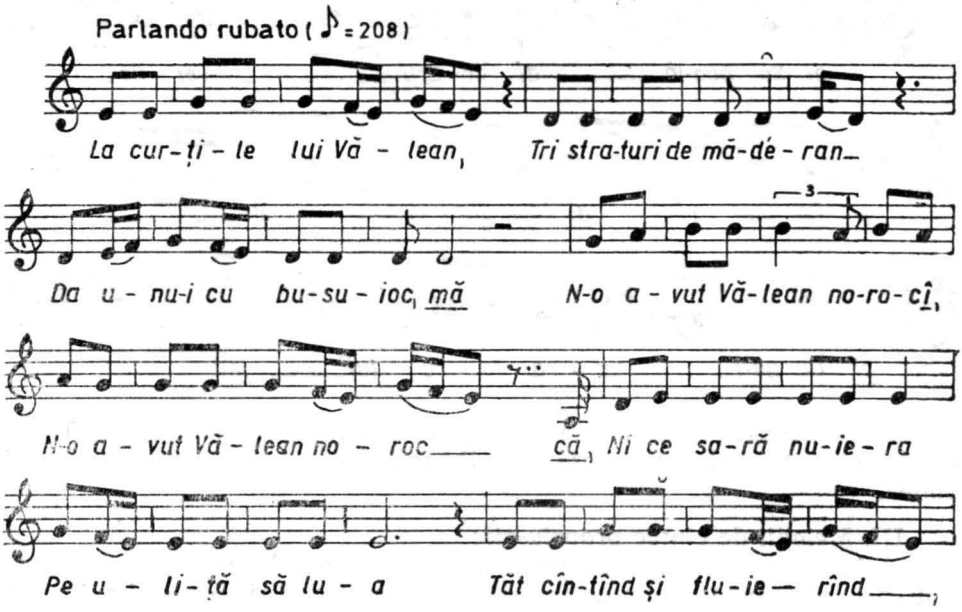

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

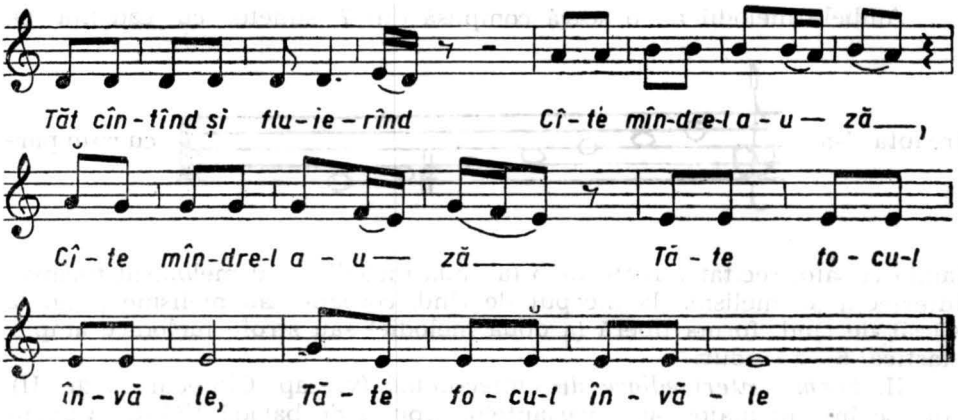

se constată totuşi o regularitate aproximativă în numărul rîndurilor: 7—6, în dispoziţia şi succesiunea lor, precum şi în sunetele de la cezuri:

str. I. mi re mi la mi mi mi
str. II. mi re la mi mi mi

Al doilea tip, de o circulaţie mai mare decît primul, aparţine cîntecului (v. cap. Cîntecul . . . II).
Mg. 1510/II b

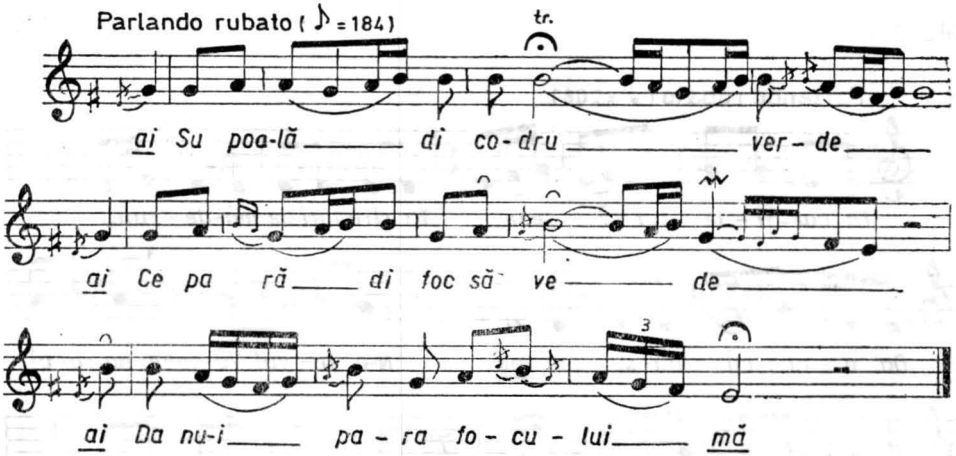

Tot în această categorie se înscriu şi variantele din Jabeniţa şi Toaca ale baladei Şarpele, varianta din Ibăneşti-Pădure a tipului Nedea şi Tenea.

III. *Melodii de cîntec propriu-zis:*

a) Melodii aparţinînd grupelor I şi II descrise la cap. Cîntecul propriu-zis. În această grupă se înscriu tipurile Nedea şi Tenea din Hodac,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

majoritatea variantelor tipului La curţile Vilmii, Strigă Petrea dintre lunci, precum şi toate variantele tipului Iencea Sibiencea: Mg. 1468/c.

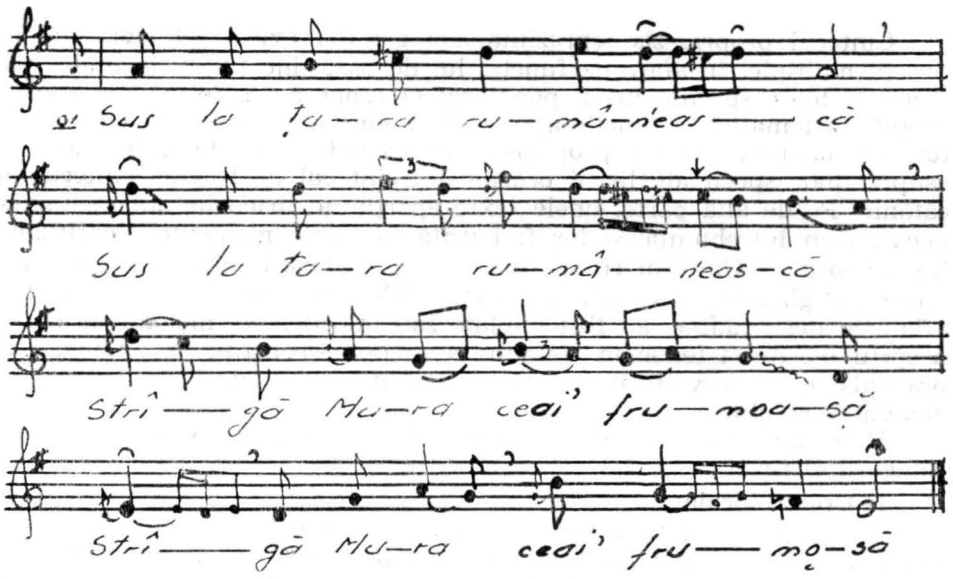

b) Melodii de largă circulaţie pătrunse prin mass-media ca „Somnu mi şi pic de somn", melodie întîlnită la unele variante ale tipului Şarpele şi Femeia necredincioasă; cunoscuta melodie „Sara bună mîndră bună" este asociată tipului „Strigă Toma la fereastră". Tot pe o melodie de largă circulaţie se interpretează şi textul baladei „Sora otrăvitoare". Balada Radu este cunoscută pe melodia consacrată prin radio.

Hibrizi melodici rezultaţi din aglutinări neorganice de rînduri melodice aparţinînd unor melodii diferite. Balada „Logodnicii nefericiţi" deşi foarte răspîndită în satele Văii Gurghiului şi-a însuşit ca melodie proprie o formă neizbutită de cîntec, rezultată din contopirea unor tipuri melodice diferite: „Trage bobii şi ghiceşte", o melodie muntenească de stil modern. Această formă se bucură de cea mai largă circulaţie în satele Orşova, Ibăneşti, Caşva. Stadiul actual al cercetării noastre nu ne permite să precizăm dacă această baladă a existat din timpuri îndepărtate şi ce melodie a avut, sau dacă a pătruns numai în epoca modernă cînd a avut loc procesul de hibridare al melodiilor. Cert este numai că această melodie s-a impus corespunzînd gustului localnicilor. În Glăjărie este preferată o melodie maghiară şi cu un ecou mai slab în Caşva, o melodie muntenească de stil modern.

IV. *Melodii din folclorul orăşenesc:* În ultima vreme se constată la generaţia tînără preferinţa pentru anumite melodii de provenienţă orăşenească, care de altfel au fost îmbrăţişate de tipurile „Fata amăgită de ţigan" şi „Brumărelul".

LUCIA IŞTOC

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CÎNTECUL PROPRIU-ZIS

— consideraţii muzicale —

Cîntecul propriu-zis reprezintă aici genul muzical cel mai vital cu funcţii multiple. În afară de funcţia lui de bază, încetul cu încetul a pătruns în toate speciile liricii populare; el acoperă astfel texte poetice proprii ca tematică şi funcţie altor genuri, cum ar fi balada şi doina; alături de acestea, cîntecul propriu-zis îşi extinde aria de cuprindere şi asupra unor specii ale liricii ocazionale: cîntecul de leagăn, cîntecul de cătănie. Pe de altă parte, unele texte aparţinînd liricii de amărăciune şi necaz, prin întrebuinţarea lor frecventă în unele momente ale ritualului funebru (v. Cîntecul ritual funebru) îşi dublează funcţia. Cu alte cuvinte, cîştigînd tot mai mult teren, melodiile tradiţionale ale unor genuri, aflate în desuetudine, au fost dublate sau înlocuite cu melodii de cîntec propriu-zis. Acest fenomen de dublare ar putea constitui un indiciu asupra existenţei, dezvoltării şi retragerii genurilor muzicale în repertoriul general al satului.

Materialul cules şi cercetat, peste 300 de piese, se grupează în cîteva categorii distincte:

1. Creaţii locale;
2. Creaţii aparţinînd unor „dialecte muzicale" asimilate mai mult sau mai puţin stilului local; unele integrate acestuia, altele netransformate. Este vorba de creaţiile din imediata vecinătate a zonei: Cîmpia Transilvaniei, Bistriţa-Năsăud, precum şi de creaţiile aparţinînd unui stil mai general transilvănean de largă circulaţie, sudul şi sud-vestul Transilvaniei, Muntenia Subcarpatică;
3. Creaţii de largă circulaţie în toată ţara, pătrunse mai recent în zonă prin mass-media;
4. Creaţii de natură semicultă şi cultă (v. cîntecul ritual funebru, romanţe), vehiculate de intelectualii satului.

Consideraţiile muzicale se referă numai la primele două categorii, deoarece, prin existenţa elementelor structural formale comune, atît creaţiile locale cît şi cele asimilate exprimă o unitate în ce priveşte scara muzicală generală, melodia de aspect silabic, (rar melismatic), caracterul ornamentaţiei, formule melodice specifice, sunetele pe care se fac cezurile interioare şi finale, locul acestora în cuprinsul melodiei, numărul rîndurilor melodice, ritmul, mişcarea, emisiunea vocală caracteristică. Precizăm că numai acele cîntece au fost asimilate, integrate sau transformate în stilul zonal, care au surprins elemente similare de gîndire, organizare şi creaţie.

Bogăţia variantelor muzicale, adăogată la circulaţia intensă a acestora în zonă, face posibilă o relativă relaţie între elementele de comunicare expresive: text-muzică.

O asemenea dimensionare a melodiilor peste tematică, necesită, faţă de clasificarea literară, o organizare a materialului pe considerente structural-muzicale.

Caracteristici muzicale zonale:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Scara generală pe care se desfăşoară majoritatea cîntecelor propriu-zise din zonă trădează un puternic substrat pentatonic:

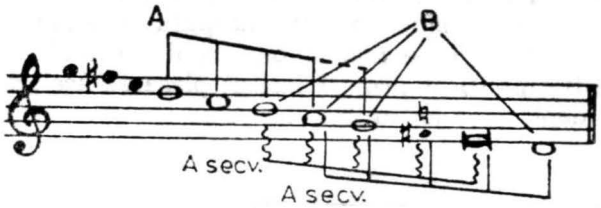

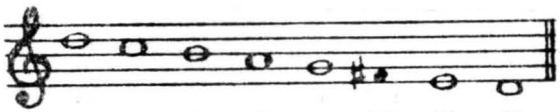

5	4	3	2	1	VII	VI	V
7	6	5	4	3	2	1	VII
8	7	6	5	4	3	2	1

Potrivit structurii muzicale a acestor cîntece (scară, ambitus, cadenţe interioare, finale, arhitectonică), ele pot fi grupate astfel:

I. Cîntece care afirmă bipolaritatea tonal-modală în relaţie de terţă mică *(sol-mi)*, în sistemul de cadenţare 3—1, respectiv 1—VI. Melodia acestor cîntece prezintă, în mare parte, caracteristici majore clădite pe *sol*, iar în încheiere, caracteristici modale minore pe *mi*, cadenţă finală eolică, rareori frigică.

Sub aspect compoziţional, această grupă de cîntece are la bază combinarea unor elemente de natură celulară. Aceste elemente, reduse ca număr, pot fi uşor identificate în toate variantele. Oscilarea la interval de secundă: *sol-la-sol*, prin extindere, *sol-la-si-la-sol*, apoi cu cvartă de sprijin inferioară, *Re-sol-la-si-la-sol*, cu umplerea cvartei de sprijin, pasaje ascendent descendente, amplificate prin échappé-uri, constituie materialul melodic al primului rînd. Al doilea rînd se individualizează prin opunerea faţă de primul a unui material în general orientat treptat descendent:

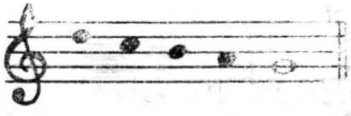

sau cu un punct de sprijin:

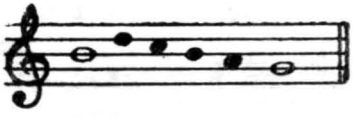

Acelaşi rînd este reluat apoi cu adăogarea cvartei de sprijin în continuarea arcului descendent în felul:

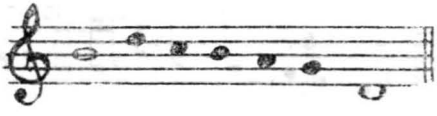

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Materialul sonor descris, în cîntare, devine idiomatic, adăogîndu-i-se aspectele metrice și ritmice, ce conturează motivele limitate și ele ca număr. Din combinarea diferită a acelorași celule iau naștere formule ritmico-melodice caracteristice pentru începutul rîndului, pentru mijloc și pentru ultimul rînd. Cele mai stabile rămîn primul și ultimul rînd; mijlocul poate fi amplificat prin el însuși: plasarea acelorași profiluri în rîndul doi, sau deplasarea lor în trei etc.

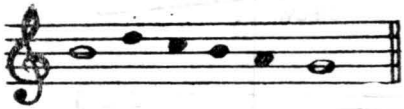

pentru rîndul doi, trei, patru.

Individualizarea motivelor (prin elemente similare de alcătuire care uneori sînt identice mai multor producții) face posibilă particularizarea grupelor de variante comune tipului general pe care-l descriu. În sensul acesta, motivele ce se confundă uneori cu întinderea rîndului melodic constituie elementul de apropiere al variantelor; în funcție de frecvența acestora se poate desprinde caracterul elastic al integrării formale. Vom întîlni astfel posibilitatea combinării (de o anumită stabilitate) motivelor, constant, ceea ce duce la afirmarea tiparului formal: de la 2 la 7 rînduri melodice. În timpul cîntării se constată o elasticitate a strofei ma-

Ex. (mg. 1467 f.)

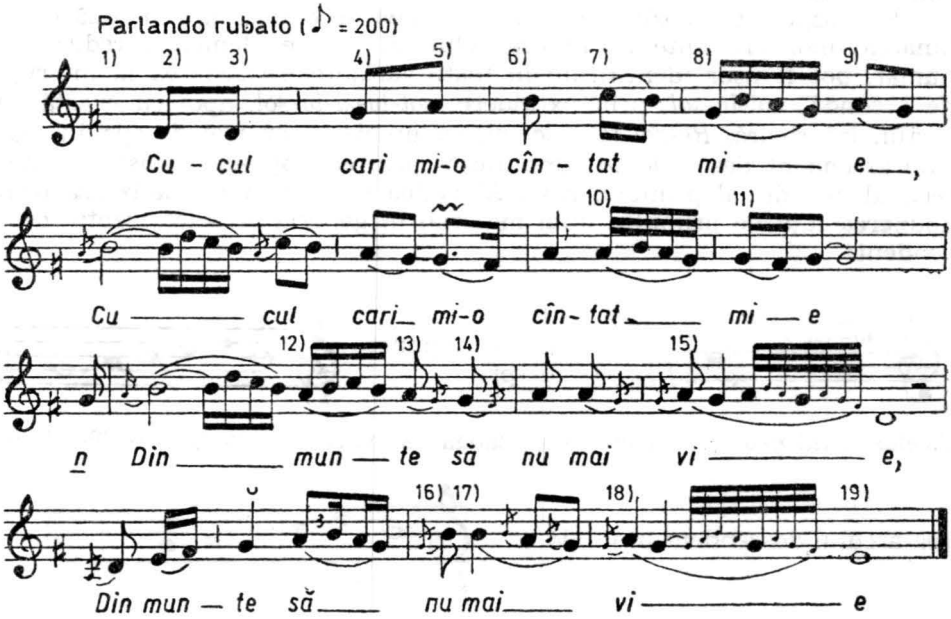

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

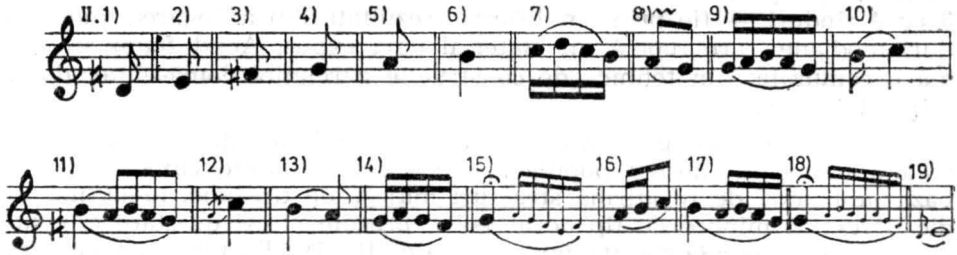

(Mg. 1222 f.)

Giusto poco rubato (♩ =76)

ai Mul - ţu - măs - cu-ţ mai - că ţi - re

ai Că mni-ai fă - cut gu - ra mni - e,

Că mi-ai fă - cut gu - ra mi - e

Mi-ai fă - cu - t-o sîm - bă - ta

Să-mi su - ne ca ce - te - ra, măi

şi Mi-ai fă - cu - t-o de o - ţel

'n da Să-mi su - ne c-on clo - po - ţel, măi, măi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nifestată fie printr-o instabilitate — de alternare a 2 cu 3 rînduri sau 3 cu 4 rînduri — fie prin amplificare, rezultată din adăogarea unor rînduri mediane, care repetă un material deja expus. Acest fenomen afirmă o comunitate în tehnica de construcție a relației doină-cîntec-doină. (Mg. 1467; 1222 f.)

II. Cîntece care prin structura lor sonoră îmbogățesc culoarea modală a cîntecului nostru popular; este vorba de acele cîntece, care în baza unui mod de *re* afirmă structuri majore de tip lidic, ionic, mixolidic, structuri minore de tip doric, eolic, precum și cel de stare cromatică, doric cu secundă mărită între treptele III—IV. Particularizarea acestor cîntece ca și a celor din prima categorie se realizează prin elementele structurale comune, concretizate în cezuri interioare și cadențe finale — dorică, eolică, frigică. Ex. (Mg. 1440 h)

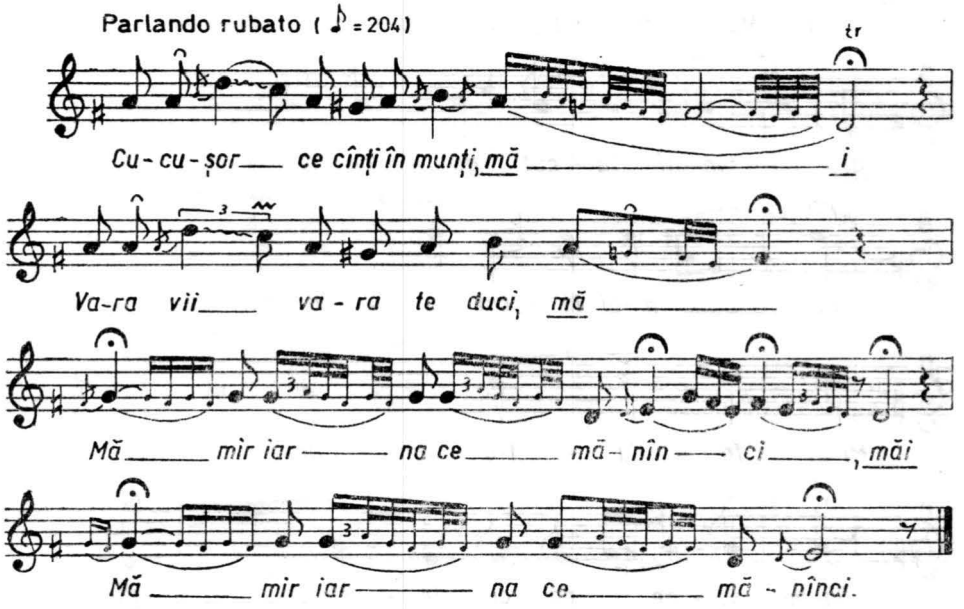

III. O grupă de melodii, care, prin stadiul de evoluție în care se află, reprezintă forme intermediare de cîntec doină. Existența formelor intermediare atestă prezența, în trecut, a doinei pe aceste locuri, aflată acum într-un stadiu de transformare în forme mai concise[1], datorită influenței puternice a cîntecului propriu-zis. Întrepătrunderile celor două

[1] Tr. Mîrza, *Observații privind geneza cîntecului propriu-zis*, în *Lucrări de muzicologie*, vol. 4, Cluj, 1968, p. 89.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

genuri distincte, în forma lor clasică, ale liricii neocazionale au fost posibile datorită tematicii precum şi a unor elemente de structură, comune celor două genuri: versul aparţinînd tetrapodiei pirice, ritmul liber, recitativ sau parlando-rubato, scările premodale sau prepentatonice. Scările sînt unitonale, nemodulante, care prin materialul sonor redus atestă o structură arhaică. În variantele în care predomină elementele de cîntec sînt preferate scările hexacordice, pentacordice şi pentatonice; pe măsură ce materialul se reduce — tetracord, tricord, cîştigă forma cîntec-doină; se întîlneşte de asemenea doricul cu treapta IV-a oscilantă, iar în formele în care predomină elementele de doină se poate observa o oscilaţie a înălţimii sunetelor mai ales în melisme.

Ritmul este liber, recitativ sau parlando rubato; părţile recitate se îmbină cu formule melismatice, care alternează liber; la unele melodii, recitativul melodizat ocupă întreaga economie a cîntecului, desfăşurîndu-se pe treptele importante din scară: V, I, II; pe măsură ce recitativul ocupă tot mai mult loc, scara se restrînge la un tricord în sînul căruia se stabileşte recitativul recto-tono sau biton.

În privinţa formei arhitectonice, faţă de strofa clar închegată repetabilă şi stabilă a cîntecului propriu-zis, în această grupă intră melodii cu strofa instabilă, care conduce pînă la forma liberă. Instabilitatea strofei se poate defini prin indiferenţa formei: alternări de 2 cu 3 rînduri, de 3 cu 4, sau prin amplificarea ei: repetarea benevolă, în cîntare, a ultimelor două rînduri.

Ex. (Mg. 1510 z)

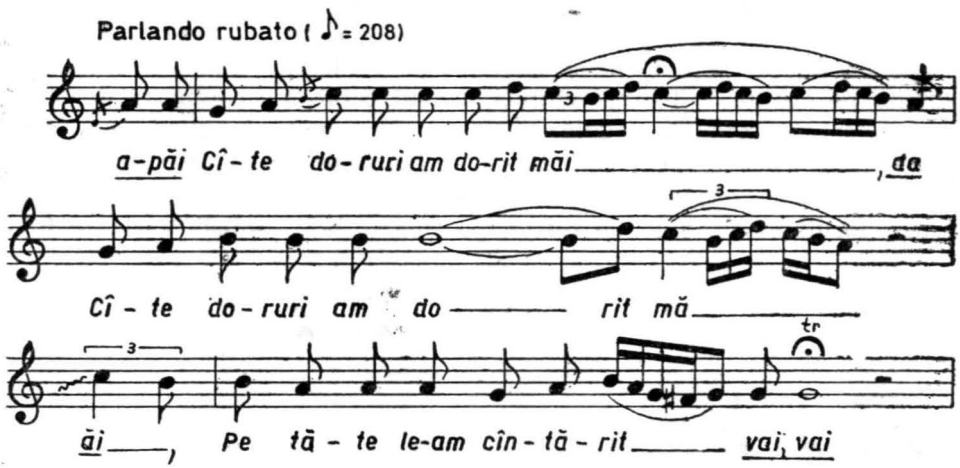

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ei Da p-a - ces - ta ce-l do - resc, vai

Hei hăi și

Nu poci să-l mai cîn - tă - resc, măi, da,

Nu pot să-l mai cîn - tă - resc, vai, vai

IV. O altă categorie mai puțin numeroasă o constituie melodiile vocale de dans. Puțin studiate, ele prezintă însă particularități specifice demne de semnalat. Acestea sînt executate atît în timpul jocului, cît și în afara acestei ocazii, ca melodii de ascultat. Una din particularități este forma lor arhitectonică diferită. Unele (Mg. 1741/y, 1440/c) au o formă foarte apropiată de cea a melodiilor instrumentale; fraze muzicale ample, pe măsura a două versuri, motivele stabilindu-se la nivelul versului. Ele se combină cîte două, alcătuind fraze de dimensiuni egale. Succesiunea frazelor dă o formă fixă de tipul AAcBBc. Versul aparține tetrapodiei pirice cu formele acatalectică și catalectică. Melodia fiind construită pe durata a 8 timpi ritmici, versul catalectic comportă de obicei completări silabice (de regulă „măi"); uneori însă versul nu este completat (Mg. 1440/c), recurgîndu-se la unirea celor doi timpi ritmici finali. Fiecare vers corespunzînd celui de-al doilea motiv al frazei muzicale este înlocuit cu un rînd de refren pe silaba „la". Ambele variante folosesc invariabil formula ritmică de dans (7/16), respectiv

(10/16).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(Mg. 1741 y)

Giusto (♪♪♪ = 44)

Bă-di-ța meu îi cio-ban, măi, la, la, la, la, la, la, la, la,

Pa-ște o - i - le pe deal, măi, la, la, la, la, la

Sus pe deal la Do-bîr-lea, măi, la, la, la, la, la, la, la, la,

Și cîn-tă cu flu-ie-ra, măi, la, la, la, la, la, la

(Mg. 1440/c)

Giusto (♩♪♪ = 46)

Frun-ză ver-de ru-gi - ni - e, la, la, la, la, la, la, la,
Ne-o tri-mis car-te poș - ta-lă, la, la, la, la, la, la, la,

Ba - de-al meu din că-tă - ni - e, la, la, la, la, la, la, la,
Să aș - tept ca pî-nă-n sea - ră, la, la, la, la, la, la, la,

Că pe-o pa-să— re în zbor, la, la, la, la, la, la, la, la, la,
La, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la,

A - re să-mi tri - mi-tă dor, la, la, la, la, la, la,
La, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Alte melodii se apropie de forma cîntecelor vocale. Frazele muzicale au întinderi variabile ce depășesc măsura versului. Motivele, de dimensiuni diferite, (ce se constituie și aici la nivelul versului) dau frazelor aspectul unor versuri cu refrene.

Ex. (Mg. 1222 i)

Giusto (♩ ♪ ♪ = 24)

D'in-t-o cur-te șin-di-li — tă, Ș-ai, lai, lai, lai, lai, lai, lai,

le-s-o fa — tă — mpo-do-bi — tă, Ș-ai, la, la, la, la, la

Mg 1422/h

Giusto (♩ = 120)

La, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la, la,

Pa-să-re gal - bi-nă-n cio-cî Rău mi-a-cîn - ta dé no-roc,

Rău mi-a cîn - ta dé no-roc, măi, măi, măi

Credem că, un studiu aprofundat al acestor melodii ar contribui la elucidarea provenienței și a întrepătrunderii reciproce a două stiluri de interpretre: vocal și instrumental.

Cîntecul propriu-zis din Valea Gurghiului, prin stadiul de evoluție în care se găsește în momentul de față, acela al întrepătrunderii elementelor tradiționale locale cu elemente aparținînd altor stiluri muzicale precum și a pătrunderii elementelor stilului modern și nou, ilustrează în modul cel mai concludent momentul de răscruce în care se află cultura populară spirituală, momentul descompunerii culturii tradiționale și întrepătrunderii ei cu cultura populară nouă.

LUCIA IȘTOC, GHEORGHE PETRESCU

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PARTICULARITĂȚII STRUCTURAL-FUNCȚIONALE ÎN PRODUCȚIILE STRIGATE DIN FOLCLORUL VĂII GURGHIULUI

(SEMNALELE DE ÎNȘTIINȚARE, COMENZI, STRIGAREA PESTE SAT, STRIGĂTURA DE JOC, STRIGĂTURA PE MELODIILE „DE STRIGĂT" ȘI CHIUITURA)

Potrivit sensului utilitar ce se dă termenului de „strigare" în folclorul din Valea Gurghiului, el primește o individualizare funcțională cu concretizare multiplă. Distingem astfel:

— Strigarea cu funcție de *înștiințare, chemare, avertizare*, constituită în „limbaj codificat" de comenzi și semnale ale ciobanilor și lucrătorilor forestieri din munți. În conținut, ea realizează reflexele de condiționare care facilitează efectuarea unor activități la stînă, la doborîrea lemnelor etc.

— În cadrul acestei categorii, cu funcție de înștiințare, se integrează și *„Strigarea peste sat"* a feciorilor, la Sîngeorz. Firește că, atît tematic cît și în modul de exteriorizare, acest fel de strigare diferă de primul.

— Aceeași funcție îndeplinește și *formula de comandă* întîlnită în joc. Este vorba de o simplă interjecție, formulă-stereotip, adesea cu caracter anacruzic care, prin conținutul ei, „avertizează" anume momente coregrafice din desfășurarea jocului. În acest caz formula de comandă este neversificată și în scandare se structurează potrivit ritmului dansului. Formula de comandă utilizează și text poetic de o relativă întindere, „avertizarea" făcîndu-se astfel cu mult timp înainte. Întinderea versurilor (7—8 silabe) coincide cu organizarea materialului sonor al melodiei (arhitectonic — semifrază, frază, period muzical) precum și cu organizarea materialului coregrafic (figuri integrate elementelor muzical-ritmice ale melodiei de joc). Scandarea textului se realizează printr-o recitare rectoton, fiecărei silabe revenindu-i ritmic, corespondența unei valori de optime.

Față de elementele structural-arhitectonice ale melodiei, versul recitat acoperă întinderea a două măsuri urmat de o pauză egală cu durata versului recitat. Adeseori recitarea versului coincide cu începutul frazei melodice. O asemenea producție realizată prin îmbinarea mai multor planuri (text poetic, melodie instrumentală, elemente coregrafice, structurate de ritm), sincretic, se identifică cu *strigătura de joc*.

Pe lîngă forma ei obișnuită de comandă (care se confundă aci și cu funcția ei), strigătura de joc cunoaște tematic și forma satirică și lirică. De obicei, la joc, strigă numai bărbații.

Scandarea textului pe melodiile instrumentale *„de strigat"* (cele de origine vocală) primește o oarecare tendință de melodizare. Este vorba de melodiile a căror structură ritmică îmbină iambul cu troheul (dipodie iambică sau trohaică).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Sub aspect melodic, ele încep cu intonarea cvintei modale în acut, pe o interjecţie („hăi", „păi", „ăi"), pe timp cruzic sau anacruzic şi încheie, de fiecare dată, pe baza intervalului. În cazul versurilor catalectice, pe ultima valoare de optime a tiparului de opt se realizează o completare a acestuia cu o interjecţie („măi"). Intonarea versurilor se face succesiv pe cvintă şi pe tonică în cadrul bitoniei intervalice[1]. Aceste strigături fac parte din repertoriul de nuntă. Tematic ele marchează anumite etape ale ceremonialului, cum ar fi „Strigarea chemătorilor", „De strigat la mireasă" (Mg. 1508 b, 1509 a, b).

Aspectul ritmic al acestor strigături duce la schiţarea unor „zone de contact" între unele sisteme ritmice:

— în distributiv binar

— binar de esenternară

— aksak

Sesizăm, astfel, o uşoară individualizare ritmică a strigăturii faţă de ritmul melodiei instrumentale de joc.

Faţă de strigătura de joc şi cea a melodiilor „de strigat", distingem, în cadrul repertoriului de nuntă, *chiuitura*.

Ea poate să se asocieze jocului, dar cel mai adesea este independentă de joc şi chiar şi de muzică. Chiuitura este executată cu precădere de către femei. Potrivit întinderii şi funcţiei ce o îndeplineşte în ceremonial[2], ea capătă un pronunţat caracter comunicativ realizat prin mijloace de expresie individualizate. Deosebirea între strigătură şi chiuitură este relevată de însuşi comentariul popular: „Chiuie şi nu striga, / Să răsune uliţa, / Să răsune ghiaţa-n vale, . . ." (Mg. 1512 b). Textul explică necesitatea exteriorizării printr-un efort ce amplifică fonic emisiunea vocală. Astfel, sub aspect sonor, chiuitura se particularizează printr-o recitare rectoton sau printr-o oscilaţie bitonică (distanţa intervalică reprezintă o entitate primară, neinfluenţabilă, independentă de eventualii stimulenţi muzicali) la interval de cvintă perfectă, cvartă mă-

[1] Este vorba de aceeaşi „strigătură modulantă cu săritură pe interval de cvintă ascendentă". v. Constantin Zamfir, Victoria Dosios, Elisabeta Moldoveanu-Nestor, *132 cîntece şi jocuri din Năsăud*, Bucureşti, 1958, p. 10.

[2] „Strigăturile acestea — aşa cum arată Constantin Brăiloiu, referindu-se la funcţia lor — fac parte din întregul nunţii ca şi tarostiturile, steagul, colacii şi horinca". v. Constantin Brăiloiu, *Nunta în Someş*, Bucureşti, 1941, p. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rită, sextă mică, mare. Ea se încheie printr-o formulă stereotip

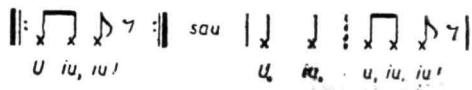

intonată întotdeauna în registrul acut.

Recitarea textului se face pe o „corda de recita" cu salturi ascendente precise şi constante sub raport intervalic. Versurile sînt strigate, închipuite ca un text continuu, fără intercalări de pauze între ele.

Cîteva observaţii cu privire la metrica textelor pe care se chiuie credem că sînt necesare pentru a releva individualizarea sa:

— Întinderea versurilor este cea de 7—8 silabe, fiecărei silabe revenindu-i o durată egală cu cea a unei optimi. Seria ritmică se stabileşte astfel în tiparul de 8/8:

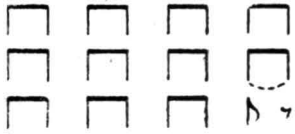

— Structura metrică a versului este cea a tetrapodiei pirice în dublă formă; acatalectică şi catalectică:

— Ultimul picior metric, în cazul în care versul este acatalectic, cunoaşte cîteva individualizări ce credem că au menirea de a marca încheierea tiparului metric:

— intonarea terţei mici descendent faţă de sunetul recitat

— sau a terţei mari, în cazul în care oscilaţia bitonică s-a făcut la interval de sextă mică

— sau căderea pe octava inferioară de pe sunetul recitat

— sau de pe sunetul pe care s-a făcut oscilaţia bitonică ascendentă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

— Dese sînt cazurile cînd căderea de la intervalul acut la cel grav este mijlocită de coarda de recitare:

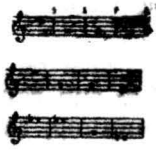

Se pare că aceste momente conturează o melodizare relativă a recitativului. Existenţa producţiilor (chiuituri) în care elementul melodic al recitativului este identificabil, clădit prin oscilaţii amestecate sub aspect intervalic (cvartă, cvintă, sextă etc.) ne face să credem că sîntem în apropierea a ceea ce numim *cîntec vocal de joc*[3].

— Versurile catalectice se mulează pe tiparul de 8. Deobicei ultimul picior metric se termină pe o silabă tonă. În cazul în care păstrează tiparul melodic al versului catalectic, silaba tonă va acoperi arcul melodic descendent iar în cazul în care nu păstrează linia melodică, întotdeauna *8* va fi înlocuit de o pauză de optime. (Pauza îndeplineşte aci şi rol de inspiraţie, facilitînd recitarea continuă, prin îmbinarea formelor de vers cata- şi acalectice).

Cînd succesiunea de versuri este de formă acatalectică se întîmplă şi fenomenul de integrare a acestei serii în tiparul catalectic prin elidarea sau contractarea ultimului picior metric prin apocopă:

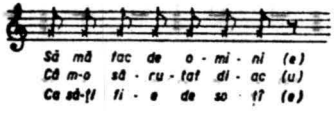

Fenomenul apocopei justifică apariţia pauzei de optime la *8* din motive de respiraţie.

Precum silaba în vorbire este unitate indivizibilă tot aşa şi corespondentul ei exprimat în durată de optime este o unitate indivizibilă. În consecinţă, nu vom întîlni nici o unitate subdivizionară a optimei.

Deoarece silabele în sistemul nostru lingvistic nu se disting prin cantitate, o diferenţiere a lor este totuşi posibilă datorită accentului de intensitate asociat cu cel tonic. Însăşi execuţia chiuiturii creează o dispoziţie tensivă iniţială. Aceasta este amplificată în momentul atacării

---

[3] Asemenea producţii Bartók le numeşte „Dans-words". A se vedea Béla Bartók, *Rumanian Folk Music, Volume I: Instrumental Melodies*, Edited by Benjamin Suchoff with a Foreword by Victor Bator, The Hague, Martinus Nijhoff, 1967, p. [53], unde autorul face o descriere amănunţită a strigăturii pe arii mai întinse. Un exemplu ce se apropie de cel descris de noi se găseşte în vol. II al aceleiaşi lucrări, la nr. 529, cules din Poarta, jud. Mureş.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

intervalului în acut. Faţă de tiparul obişnuit de accentuare, potrivit firii limbii, în cîntare sau asociat ritmicii de dans, acesta se modifică[4].

În cazul de faţă rigurozitatea ritmică a seriei de *8* se păstrează şi acţionează în interpretare ca un tipar prestabilit, accentul derivînd uneori din firea limbii, uneori din paşii de dans sau din combinarea acestor planuri. În sensul acesta, ritmul păstrează în sine aspectul sincretic iniţial, derivat din suprapunerea metricii textului cu ritmul de dans al seriei de *8*. O stare tensivă în execuţie cu oscilaţie intonaţională de diferite înălţimi creează echivocuri ce se îndepărtează de ceea ce, obişnuit, derivă din asocierea planului metric cu cel ritmic. Ne găsim astfel în faţa unei posibilităţi reale de poliritmie orizontală ce se pare că primeşte o organizare cu totul aparte dat fiind faptul că scandarea se face, uneori, independent de joc sau chiar şi de muzică, păstrîndu-se nealterat şi constant tiparul de *8*.

Seria poate primi un singur accent tonic-intensiv:

	1	2	3	4	5	6	7	8
1	ʊ							
2		ʊ						
3			ʊ					
4				ʊ				
5					ʊ			
6						ʊ		
7							ʊ	

— sau două accente tonic-intensive:

a) — serie cu început cruzic

	1	2	3	4	5	6	7	8
1-3	ʊ		ʊ					
-4	ʊ			ʊ				
-5	ʊ				ʊ			
-6	ʊ					ʊ		
-7	ʊ						ʊ	

[4] O asemenea „inconsecvenţă" de accentuare, cu referire la chiuituri, a fost sesizată de G. Weigand în a sa *Die Dialekte der Bukovina und Bessarabiens*, Leipzig, 1904, p. 90. Observaţia a fost preluată şi de Béla Bartók în *Volkmusik der Rumänen von Maramureş*, München, Drei Masken Verlag, 1923, p. X, nota 1. Asupra modului de accentuare în cîntecul popular românesc (în contextul sincretic) v. Gheorghe Ciobanu, *Raportul structural dintre vers şi melodie în cîntecul popular românesc*, în *Revista de folclor*, Bucureşti, anul 8 (1963), nr. 1—2, pp. 41—61. Tot aici v. preluarea critică a unor idei, datorate lui G. Weigand, Al. Bogdan, Th. D. Speranţia, Béla Bartók, Constantin Brăiloiu, cu privire la versificaţia românească.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

b) — serie cu început anacruzic

	1	2	3	4	5	6	7	8
2-4		ó		ó				
-5		ó			ó			
-6		ó				ó		
-7		ó					ó	
3-5			ó		ó			
-6			ó			ó		
-7			ó				ó	
4-6				ó		ó		
-7				ó			ó	
5-7					ó		ó	

— sau trei accente tonic-intensive:

a) — serie cruzică

	1	2	3	4	5	6	7	8
1-3-5	ó		ó		ó			
-6	ó		ó			ó		
-7	ó		ó				ó	
1-4-6	ó			ó		ó		
-7	ó			ó			ó	

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

b) — serie cu început anacruzic

	1	2	3	4	5	6	7	8
2-4-6		ú		ú		ú		
-7		ú		ú			ú	
3-5-7			ú		ú		ú	

Față de accentuarea obișnuită a seriei, care cunoaște cele două posibilități — cu început cruzic, respectiv, o „accentuare trohaică" ú u ú u ú u ú u, și cu început anacruzic, respectiv, o accentuare „iambică" u ú u ú u ú u ú, — în prezentul material întîlnim o abatere de la tiparul de accentuare. Ea este posibilă datorită faptului că utilizează combinarea parțială a celor două aspecte de accentuare:

— început anacruzic ú u + u ú
— început cruzic u ú + ú u

ú	u	u	ú
u	ú	ú	u

Combinația u ú ú u arată posibilitatea succesiunii a două silabe accentuate:

	1	2	3	4	5	6	7	8
u	ú	ú	u					
		u	ú	ú	u			
			u	ú	ú	u		
				u	ú	ú	u	

Subliniam, la început, caracterul comunicativ al chiuiturii. Se pare că versul recitat păstrează accentuarea din vorbirea obișnuită. Aceasta, în consecință, explică amestecul de picioare metrice diferite: binare, ternare, cvaternare, în cadrul versului recitat, elemente prezente în vorbire. Cîteva consecințe ale acestui fapt vin să explice că:

— prepozițiile, interjecțiile se organizează sub accent, declanșînd mobilitatea accentuării aceloraşi cuvinte în locuri diferite și în mod diferit;

— nu întotdeauna saltul este cruzic. Elementul hotărîtor în accent

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

este aspectul tensiv derivat din caracterul mobil al accentuării silabelor din cuvintele româneşti: descendent, sincopat, ascendent[5].

Ţinînd seamă de acest lucru vom putea identifica o situaţie similară sub aspectul accentului tonic, dar deosebită sub aspectul accentului de intensitate:

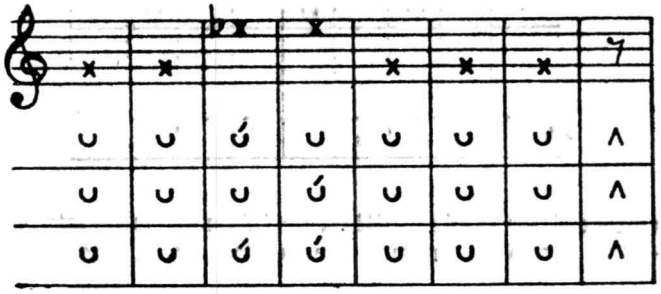

În desfăşurarea temporală a producţiei tiparul versului reuşeşte singur o organizare arhitecturală a acesteia — *seria de 8*. Mobilitatea plasării accentelor în recitarea cuvintelor, uneori, face insesizabil tiparul, seriile legîndu-se într-un text continuu. Este efectul „spectaculos" al combinării planurilor sonore asociate cu mobilitatea accentelor vorbirii recitate, adesea în contrast cu cele din dans (sincopate) şi cu păstrarea riguroasă a ritmului. În sensul acesta, ceea ce ni se pare, la început, ciudat sau chiar neorganizat, derivă dintr-o mare elasticitate a elementelor ce intervin în momentul recitării. Este, poate şi „secretul" interpretelor, căci, însăşi ele se aleg pentru a se „potrivi" la recitare.

De altfel, în intenţia noastră, a stat explicarea cîtorva elemente care fac posibilă o asemenea recitare în grup.

Prin particularităţile ei „spectaculoase", chiuitura se ntegrează ritualului nunţii creînd ea însăşi un moment ritual *(Datu' găinii)*.

Prezenţa textelor cîntecului ritual de mireasă (cîntec care lipseşte cu desăvîrşire din ritualul nunţii) în cadrul chiuiturii ne face să credem că aceasta acoperă şi o asemenea funcţie[6].

GHEORGHE PETRESCU

[5] v. I. R. Nicola, Ileana Szenik, Traian Mîrza, *Curs de folclor muzical*, partea I, Bucureşti, 1963, pp. 53—55.

[6] Este semnificativ faptul că nici Béla Bartók, în *Rumanian Folk Music*, nu publică nici un cîntec ritual de mireasă din Gurghiu !

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CÎNTECUL POPULAR MAGHIAR DIN GLĂJĂRIE

1. În zona Munţilor Gurghiului, găsim populaţie maghiară în comunele Beica de Jos, Gurghiu şi Glăjărie. Localităţile acestea nu sînt învecinate, dar nici prea îndepărtate una de alta. În ciuda apropierii geografice, ele prezintă deosebiri esenţiale sub aspecte ca: istoricul aşezării, proporţia populaţiei, ocupaţia şi modul ei de viaţă, precum şi caracterul culturii populare. În cursul cercetărilor noastre, am cules folclor muzical din toate trei comunele, în lucrarea de faţă ne rezumăm însă la prezentarea muzicii populare din Glăjărie.

Satul — situat în valea pîrîului Larga, la poalele munţilor — are un trecut de aproximativ un veac şi jumătate, ca aşezare de sine stătătoare. Pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea a fost înfiinţată o mare fabrică de sticlă pe locul satului de astăzi, iar muncitorii s-au aşezat în apropierea fabricii. Din această colonie muncitorească a evoluat apoi satul Glăjărie[1]. După cîteva decenii, uzina şi-a sistat producţia, dar angajaţii n-au plecat, ci şi-au căutat noi posibilităţi de muncă, îndeletnicindu-se cu cărbunăritul şi exploatarea forestieră. În prezent, aceasta din urmă este ocupaţia de căpetenie a locuitorilor din Glăjărie.

Populaţia are o origine extrem de eterogenă. La data înfiinţării fabricii, muncitorii au fost colonizaţi aci din diferite regiuni ale imperiului habsburgic, de exemplu, din Boemia şi Moravia. Mai tîrziu, acestora li s-au adăugat tăietori de lemne din diferite părţi ale Transilvaniei, veniţi să caute de lucru.

Menţiunea aceasta referitoare la formarea comunei, deşi sumară, sugerează suficient faptul că Glăjăria nu poate avea tradiţii maturizate într-un lung şir de secole, sau un patrimoniu de muzică populară transmis în lungul unei vaste succesiuni de generaţii. Cu atît mai interesantă ne apare, deci, întrebarea: ce fel de muzică populară poate găsi culegătorul într-un asemenea sat?

2. În iunie şi septembrie 1965, în tovărăşia cercetătorului József Faragó, am făcut la Glăjărie culegeri de muzică populară. Ne-am străduit să culegem melodii populare autentice, adică piese ale muzicii populare în sens mai restrîns. Am căutat folclor muzical valoros, deopotrivă, sub aspectul etnografic şi estetic, în care eventualul specific regional să fie depistabil şi el. După cîte ştim, nimeni nu a studiat încă, pînă acum, folclorul maghiar al acestei zone.

Munca noastră de teren a avut drept rezultat înregistrarea pe bandă de magnetofon a 126 variante din 108 tipuri de melodii. Cu excepţia a 9 cîntece de copii şi a unei melodii instrumentale pentru dans, toate sînt cîntece populare vocale (dintre care 6 în variante instrumentale).

Muzica populară vocală culeasă în Glăjărie prezintă următoarea împărţire pe stiluri şi origine:

a, mai mult de jumătate din melodii (64 variante a 57 tipuri) sînt de stil nou;

---

[1] Vezi, Ferenc Székely, *Görgény-Üvegcsűr kincstári telepítvény* (Glăjărie — sat colonizat), în *Ellenzék*, 1883, nr. 86.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

b, cam un sfert (32 variante a 23 tipuri) aparţin stilului vechi;
c, restul melodiilor (20 variante a 18 tipuri) provin fie din muzica cultă, fie — prin preluare — din folclorul muzical românesc, slovac, respectiv german.

Marea majoritate a materialului este compusă din melodii de ritm giusto. Chiar printre cîntecele de stil vechi se găsesc doar cîteva exemple în ritm parlando sau rubato. Mai cu seamă în cîntecele de stil nou întîlnim destul de frecvent menţiunea „poco rubato", dar ea se referă aproape întotdeauna la executarea ceva mai liberă a unor melodii de ritm giusto.

În privinţa modurilor, Glăjăria are un număr neobişnuit de mare de melodii în modul major: 31 dintre cele de stil nou, 9 dintre cele de stil vechi şi 14 dintre melodiile din categoria a treia — în total: 54 de melodii — adică, aproape jumătate din întreg materialul. În cazul a 15 melodii de stil vechi, 3 melodii de stil nou şi 1 melodie din categoria a treia, se constată că ele sînt pentatonice, dar trebuie să menţionăm că numai 7 din ele au o structură pur pentatonică. Printre melodiile de stil vechi şi din categoria a treia, întîlnim numai arareori alte moduri. Cît despre cele de stil nou, ele prezintă — în cantităţi demne de a fi relevate — şi exemple pentru modurile: doric, eolian şi mixolidic.

În legătură cu melodiile vom mai menţiona doar atît că proporţiile constatate în general, sînt valabile şi la Glăjărie, în privinţa structurii melodice a cîntecelor populare de stil nou: cele mai multe (în total: 33) prezintă formula A B B A, respectiv (14 din ele) formula A A B A. În schimb, în melodiile vechi se găsesc numai în foarte mică măsură trăsăturile specifice ale stratului de stil vechi, ca de pildă: transpunerea primei părţi a melodiei la cvinta inferioară, linia melodică descendentă, sau recitativul.

În ceea ce priveşte numărul silabelor din vers, frecvenţa cea mai mare o au, în toate trei grupele, cîntecele cu versuri structurate pe 11 şi pe 8 silabe, frecvenţa imediat următoare avînd-o, în cazul cîntecelor de stil nou, cele cu 10 silabe. Proporţia dintre versurile izometrice şi cele heterometrice este următoarea: 26—38 la cîntecele de stil nou, 21—11 la cele vechi, şi 11—9 la melodiile din categoria a treia.

3. Cu totul neobişnuită este lipsa desăvîrşită a cîntecelor legate de diferite ocazii. Cele mai multe evenimente care oferă prilejul de a cînta — astfel pînă şi nunţile — se desfăşoară la Glăjărie fără un singur cîntec ritual. Nunta, destul de săracă şi în datini, este însoţită doar de o serie de cîntece lirice survenite incidental. Am reuşit să culegem un singur cîntec cu text referitor la nuntă — un bocet al miresei — dar acesta nu se mai cîntă la nunţi, deoarece şi-a pierdut funcţia iniţială. Tot atît de necunoscut rămîne la Glăjărie cîntecul de onomastică sau bocetul, răspîndite, de altfel, în toată Transilvania.

Precum se ştie, cele mai valoroase piese ale muzicii populare vocale maghiare sînt baladele. Este evident, deci, că le-am căutat cu cea mai mare insistenţă. Rezultatul a fost următorul: 4 balade clasice (printre care cea mai importantă, intitulată „A nagy hegyi tolvaj" — Tîlharul de la munte — există aici numai fragmentar), 3 balade haiducești, 6 balade

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

noi şi 1 baladă-cîntec — în total, deci, 14 balade în 21 variante. Cu excepţia baladei amintite şi a celei intitulate „Barna legény kiállott a kapuba" — La portiţă stă flăcăul cel brunet — întregul material face parte din categoria celor mai răspîndite şi mai cunoscute creaţii.

Majoritatea cîntecelor populare culese de noi în comuna Glăjărie sînt cîntece lirice — în cea mai mare parte cîntece de dragoste şi de cătănie, cele satirice şi de jale fiind puţine la număr.

4. Modul de interpretare al cîntecelor prezintă un specific nemaiîntîlnit la acelaşi grad de intensitate în alte părţi. Este vorba de trunchierea versurilor prin apocopă, ceea ce apare foarte des, oferindu-ne posibilitatea unei analize mai amănunţite. Nu mai puţin de 47 de cîntece — din cele 126 de variante — prezentau fenomenul apocopei. Frecvenţa sa este atît de mare, încît l-am întîlnit, fără excepţie, la fiecare cîntăreţ de la care am cules cel puţin trei piese. Una din informatoarele noastre — Irma Kántor, în vîrstă de 35 de ani — ne-a cîntat în total 4 melodii, însă fiecare din ele apocopat. Iar Maria Darabont, în vîrstă de 54 de ani, a interpretat în acest fel 19 cîntece din 23. În această privinţă, nu se constată deosebiri esenţiale între cîntatul bătrînilor şi cel al tinerilor. Există însă o diferenţă cantitativă între interpretarea femeilor şi între cea a bărbaţilor, întrucît în cazul acestora din urmă, fenomenul apocopei este cu mult mai rar. De exemplu, Barabás Vass, în vîrstă de 69 de ani, n-a omis ultimele silabe ale versurilor decît în 6 dintre cele 28 cîntece populare executate de el.

Apocopa apare de cele mai multe ori la cîntecele de stil nou. Dintre cele 47 cîntece interpretate cu apocopă, 34 sînt de stil nou, 9 de stil vechi, iar 4 din grupa a treia. Cu alte cuvinte, mai mult de jumătate din cîntecele de stil nou, aproape o treime din cele vechi şi aproape o cincime din celelalte cîntece prezintă fenomenul apocopei. El nu survine niciodată în cîntece de ritm rubato, şi există numai de două ori în cazul ritmului parlando.

E interesant de observat, care anume sînt versurile trunchiate prin apocopă din diferitele strofe. În cîntecele vechi şi în cele din grupa a treia, apocopa apare în versurile 2 şi 4, respectiv, în versul 2 sau în versul 4[2]. În cîntecele de stil nou, de cele mai multe ori, în versurile 1, 2 şi 4 sau numai în versul 4, iar în cazuri mai rare, în versurile 1 şi 4 sau 2 şi 4, precum în 1 şi 2 sau numai în versul 1 sau numai în versul 2[3]. Versul 3 rămîne întotdeauna intact!

În cazul unor cîntece sau balade compuse din mai multe strofe, apocopa nu are loc, desigur, neapărat la capătul aceluiaşi vers din strofele respective, adică nu este consecventă.

Pe baza celor expuse pînă acum, se pot pune două probleme: 1. de

---

[2] În 4 cazuri în versurile 2 şi 4; într-un caz în versul 2; în 8 cazuri în versul 4.

[3] În 16 cazuri în versurile 1, 2 şi 4: în 6 cazuri în versul 4; în 4 cazuri în versurile 1 şi 4; în 3 cazuri în versurile 2 şi 4; într-un caz în versurile 1 şi 2; în 3 cazuri în versul 1; într-un caz în versul 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ce apocopa este atît de frecventă tocmai în cîntecele de stil nou? 2. pentru ce nu dispare niciodată ultima silabă a versului 3?[4]

Răspunsul îl vom găsi ţinînd seama, în cadrul categoriilor de stil, de formulele ritmice de încheiere ale rîndurilor din cîntecele în cauză. Apocopa însoţeşte, de fapt, numai următoarele trei formule ritmice: 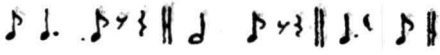 . Frecvenţa lor în cîntecele cu versuri trunchiate prin apocopă rezultă din tabelul de mai jos.

Formule ritmice de încheiere	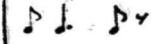	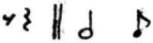	
În cîntece de stil nou	20	14	—
În cîntece de stil vechi	4	4	1
În celelalte cîntece	3	1	—
În total	27	19	1

Să trecem în revistă formulele ritmice de încheiere ale versurilor 1, 2 şi 4 din toate cîntecele culese în comuna Glăjărie — şi să le comparăm cu datele expuse anterior.

În cîntecele de stil nou, întîlnim următoarele formule ritmice de încheiere:

în 32 cazuri

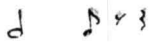 în 23 cazuri

în 4 cazuri

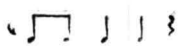 în 2 cazuri

În ceea ce priveşte formulele ritmice de încheiere, cîntecele de stil nou prezintă cea mai redusă varietate dintre toate trei grupele, cu toate că majoritatea materialului este alcătuită tocmai din cîntecele noi. După cîte am văzut, în cîntecele de stil nou predomină — cu foarte puţine excepţii — tocmai acele formule ritmice de încheiere, în a căror executare se realizează în cea mai mare măsură tendinţa de eliziune a ultimei silabe. Aceleaşi formule ritmice au un rol de seamă şi în cîntecele vechi şi în cele din categoria a treia (mai ales în versul 4 al cîntecelor vechi). Cîntecele din aceste două categorii se caracterizează însă prin factura variată a formulelor ritmice de încheiere, printre care şi un mare număr de alte formule din acelea, ce par a fi inapte a da loc apocopei.

Identitatea formulelor ritmice de încheiere în versurile 1, 2 şi 4 ale cîntecelor de stil nou, respectiv — ocazional — diversitatea lor în cîn-

[4] La cîntecele vechi şi la cele din categoria a treia, nu există apocopă nici în versul 1. Întrucît însă, la aceste cîntece, fenomenul este, în general, mai rar, nu ne ocupăm de această parte a problemei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tecele de stil vechi și din grupa a treia, este strîns legată de structura melodiilor. Cîntecele de stil nou sînt construite din maximum două rînduri melodice cu conținut diferit (A B B A, A A B A), iar în trei dintre cele mai importante tipuri structurale melodice (A A^5 A^5 A, A A^5 B A, A A B A) conținutul rîndurilor 1, 2 și 4 este identic sau similar. Față de aceasta, melodiile celorlalte două categorii pot fi compuse chiar și din patru rînduri cu conținut diferit (A B C D).

De remarcat că cele două formule ritmice de încheiere importante, analizate mai sus, apar în general și sub forma ♪ ♩. ♩ 𝄾 respectiv, 𝅗𝅥 ♩ 𝄾 , sau, mai rar, sub forma ♪ ♩· 𝅗𝅥 , , respectiv, 𝅗𝅥 𝅗𝅥

La Glăjărie — mai cu seamă în cîntecele populare de stil nou — ultimul sunet din ambele formule ritmice (dacă nu dispare prin apocopă) își reduce durata, de cele mai multe ori, la o optime

(♪ ♩. ♪ 𝄾 ‖ 𝅗𝅥 ♪ 𝄾) , ba adesea chiar la o șaisprezecime

(♪ ♩. ♪ 𝄾 ‖ 𝅗𝅥 ♪ 𝄾)

După cîte se constată, întîlnim, în toate trei grupele de stil, o deosebit de mare varietate a formulelor ritmice de încheiere. În comparație cu formulele ritmice de încheiere ale versurilor 1, 2 și 4, cea mai surprinzătoare este varietatea mare pe care o prezintă încheierea versului 3 din cîntecele de stil nou. Cauza rezidă, de asemenea, în corelația cu structura melodiilor. Atîta timp cît în versurile 1, 2 și 4 ale cîntecelor de stil nou întîlnim un total de patru formule ritmice de încheiere diferite, încheierea rîndului 3 prezintă șaisprezece formule deosebite, ceea ce înseamnă că — față de cele două formule ritmice posibile în legătură cu apocopa — aici mai există, în plus, încă patrusprezece alte formule ritmice de încheiere.

Formula ritmică de încheiere | ♩ 𝄾 , precum și 𝅗𝅥 ♩ 𝄾 , survine cu o frecvență cu totul neînsemnată în rîndul 3 al cîntecelor vechi și al cîntecelor din grupa a treia, dar cu o frecvență mai mare în cazul rîndului 3 al melodiilor de stil nou. În toate cazurile însă, acest vers își păstrează ultima silabă. La întrebarea: pentru ce anume, nici măcar în cazul acestor din urmă formule ritmice de încheiere, nu dispare silaba terminală a versului 3, răspunsul ne apare clar dacă vom urmări linia melodică a terminațiilor rîndurilor înzestrate cu aceste formule ritmice.

Dacă comparăm linia melodică a încheierii rîndurilor 1, 2 și 4, cu linia melodică a încheierii rîndului 3, descoperim, drept deosebire fundamentală, faptul că, în timp ce ultimele două sunete sînt întotdeauna identice în cazul rîndurilor 1, 2 și 4 — ele au înălțimi diferite în cazul

---

[5] Vezi, Béla Bartók, *A magyar népdal* (Cîntecul popular maghiar), Budapest, 1924, p. XXVII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rîndurilor 3[6]. Cu alte cuvinte, chiar şi în cazul acestor formule ritmice de încheiere, apocopa survine numai atunci cînd ultimele două sunete ale versului au aceeaşi înălţime. Astfel, cezurile rîndurilor melodice nu se modifică nici prin eliziunea ultimei silabe. Regula ar putea fi completată prin observaţia că valoarea duratei penultimului sunet trebuie să fie mai mare decît cea a ultimului.

În afară de aceşti factori muzicali, apocopa nu depinde nici de lungimea versurilor (de numărul de silabe) şi nici de tempoul execuţiei. Mai mult chiar: însuşi faptul că ultima silabă este lungă sau scurtă, cu vocală închisă sau deschisă, are prea puţină însemnătate. Ultima silabă din cuvinte ca „halastó", „lányok", „lováért", „végig" etc. poate fi omisă, deopotrivă, în funcţie de condiţiile ritmice şi melodice expuse mai sus. Cu toate acestea, apocopa este mult mai frecventă în cazul silabelor scurte[7].

Caracteristic pentru cîntecele populare maghiare, în general, este faptul că, de obicei, ritmul muzicii este acela care se acomodează ritmicii textului. În cazul cîntecelor cu ritm giusto, se întîmplă însă adesea ca anumite formule ritmice de încheiere, cristalizate şi statornicite, să se menţină chiar în dauna ritmului textului. Apocopa constituie, de fapt, o nouă ştirbire a textului, survenită datorită cîntatului.

Apocopa, observată în interpretarea cîntecelor din Glăjărie, survine în mod absolut involuntar. Am avut mai multe ocazii în care ne-am putut convinge de acest fapt. De exemplu, lucrînd odată cu doi informatori, unul dintr-înşii a observat că celălalt „înghite" terminaţia versurilor. I-a atras chiar atenţia, însă puţin timp după ce a început să cînte el însuşi, a făcut întocmai ca şi celălalt.

Menţionăm că observaţiile noastre în legătură cu apocopa se referă la execuţia individuală. Nu avem date referitoare la cîntatul în grup. Nu am studiat nici problema, dacă apocopa se prezintă şi în cazul cîntecelor culte.

5. După cum era de aşteptat — pe baza cunoştinţelor privind istoricul aşezării — melodiile ce fac parte din stratul străvechi al muzicii populare maghiare, nu există la Glăjărie. De asemenea, nici urmă nu se găseşte de melodiile ajunse probabil prin părţile locului, datorită primilor colonişti slovaci, cehi, moravi etc. Se cîntă, ce-i drept, două cîntece populare de origine slovacă, dar ambele sînt foarte răspîndite şi se bucură de o largă popularitate; ni se pare absolut cert că nu sînt aduse aici de către vechii colonişti. În satul acesta au ajuns cîntecele populare maghiare cunoscute îndeobşte în Transilvania în ultima sută de ani — ba chiar şi dintre acestea au pătruns destul de puţine. Am amintit mai sus că am reuşit să înregistrăm pe bandă de magnetofon 108 tipuri de melodii. Cantitatea aceasta este extrem de redusă, dacă ţinem seamă de faptul că numărul tipurilor de cîntece populare ce se pot culege în satele

[6] Rîndul 3 al melodiilor populare maghiare prezintă, de obicei, schimbări, faţă de celelalte rînduri.

[7] Dintre silabele terminale, dispărute prin apocopă, 133 sînt scurte, iar 39 sînt lungi. 85 au vocală deschisă, iar 87 au vocală închisă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

maghiare, se cifrează, în general, în jur de 450. Peste cele 108 tipuri de melodii culese, am auzit la Glăjărie o mulțime de cîntece culte de valoare inegală.

Am dori să semnalăm aici încă una din cauzele cantității reduse și a calității modeste a cîntecelor populare din Glăjărie. Majoritatea localnicilor lucrează ca tăietori de lemne în tot timpul anului, în munte, sau, tot acolo, la cărbunărit. Oamenii pleacă din sat luni în zori, și nu se întorc decît sîmbătă seara. Duminica o întrebuințează mai cu seamă pentru odihnă. Cu alte cuvinte, întrunirile în sat fiind destul de rare, există puține prilejuri cînd se poate cînta. Viața la pădure favorizează în mare măsură povestitul, în același timp însă, lipsa îndelungată de la domiciliu dezavantajează cîntatul. Credem că în împrejurarea aceasta putem căuta explicația curiosului și contradictoriului fenomen constatat la Glăjărie: bogăția surprinzătoare a patrimoniului de povești populare și lipsa de vitalitate a cîntecului popular.

ȘTEFAN ALMÁSI

FOLKLORE FROM THE GURGHIU VALLEY (III)

(Summary)

The first chapter of the third volume of the monographic study on Gurghiu Valley is devoted to Special Folkloric Occassions: the Sunday dance, spinning and work bees, their role in the maintenance of literary folklore, music and dance is discussed.

The chapter on Rituals and Charms treats rituals that are not bound to fixed dates. Special attention is accorded to those rites whose practice includes oral formulas, thereby underlining the dynamic relationship between ritual and folk mythology. The presentation of these rituals is considered from a functional point of view. The chapter concludes the discussion on rituals.

Examination of folk literature begins with a chapter on Folk Ballads. 105 variants were collected in the region. Data on the distribution of certain epic motifs constitute an important contribution to Amzulescus typology in which many of these do not appear.

This problem is further treated from a musical perspective in the

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

chapter on Ballad Melodies. As specific epic melodies do not exist, epic songs have been adapted to the melodies of other musical genres.

Folk lyrics, particularly songs and shouts represent the most extensive part of the collection (cca 600 texts). In general, lyrics manifest a thematic and stylistic unity in Transsylvania, but localization is also evident. Numerous examples are given to illustrate the richness and diversity of the themes, motifs as well as the compositional modalities encountered more frequently.

Then follows a chapter on Hungarian Folk Songs from Glăjărie. The author concludes that the musical tradition in this village has less vitality in contrast to the richness and variety of the oral narrative tradition.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

NOTE – PATRIMONIU

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DESCOPERIRI CU CARACTER SCITIC LA TIUR

VALENTIN VASILIEV

Pe dealul dintre Tiur şi Izvoarele[1] (ambele localităţi ţinînd actualmente de oraşul Blaj, jud. Alba), într-o exploatare de pămînt (lutărie) situată deasupra unei vii, cu ocazia unor alunecări de teren, au fost identificate în 1976 — după informaţia lui Roşca Ioan din Tiur — aproximativ „patru grupe de oase provenind din schelete umane", care reprezintă, foarte probabil, tot atîtea morminte de înhumaţie dizlocate şi distruse. Dintr-unul din aceste morminte de înhumaţie au fost recuperate, împreună cu fragmente de craniu uman şi cîteva piese de inventar (aflate acum la Muzeul din Blaj), pe care le prezentăm în nota de faţă. Menţionăm că, datorită condiţiilor în care au fost scoase la iveală, nu s-au putut face observaţii privind adîncimea, orientarea şi poziţia scheletului sau dispunerea pieselor de inventar în groapa sepulcrală.

Inventarul recuperat constă din următoarele piese:

— Fragment dintr-o strachină cu buza invazată, prevăzută cu butoni orizontali pe diametrul maxim (pl. LXXVIII/11). Pastă cu nisip, ardere slabă. Culoarea este neagră la interior şi brună la exterior, de nuanţă negricioasă spre buze. Dimensiuni: diametrul maxim, cca 24 cm; înălţimea cca 12 cm.

— Opt fragmente din verigi de fier foarte puternic oxidate, provenind probabil din două piese de acest fel (pl. LXXVIII/6—10).

— Verigă sau inel de bronz, fragmentat, cu secţiune semiovală (pl. LXXVII/5).

— Inel de buclă din bronz. fragmentat, cu capete conice (pl. LXXVII/4).

— Două fragmente provenind dintr-o fibulă (sau pandantiv?) de tip ochelari executată din fir de bronz (pl. LXXVII/3).

— Cochilie kauri fragmentară *(cypraea moneta;* pl. LXXVII/2).

— Mărgică din pastă caolinoasă (pl. LXXVII/1).

Deşi fragmentar şi, fără îndoială, doar parţial recuperat, inventarul prezentat oferă suficiente elemente care permit o riguroasă încadrare culturală şi cronologică a mormîntului în care s-a aflat. De altfel, mormintele de inhumaţie de acest tip şi cu inventar identic sînt bine cunoscute şi studiate în aria intracarpatică a Transilvaniei. Din acest motiv

[1] Denumirea nouă a satului Ciufud.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nu considerăm necesar a insista aici, încă odată în detaliu, asupra tuturor aspectelor pe care le ridică inventarul, cu atît mai mult cu cît descoperirea este incidentală.

Strachina cu buza invazată şi butoni constituie o categorie de vas caracteristică epocii hallstattiene, răspîndită pe spaţii vaste în faza tîrzie a acestei perioade, fiind, de asemenea, omniprezentă şi specifică în cadrul grupului de inhumaţie scito-iranic pătruns în Transilvania în Hallstatt-ul D[2]. Cunoscute în morminte de caracter scitic din Transilvania sînt şi verigile de fier[3]. În ceea ce priveşte inelele de buclă cu capete conice, originea acestor piese, aria lor de răspîndire, contextul în care apar şi cronologia lor, arată că ele sînt caracteristice lumii scitice, mai ales în faza ei arhaică, inclusiv grupului infiltrat în Transilvania[4].

Referitor la mărgeluţele cilindrice din pastă caolinoasă şi la cochiliile kauri este bine stabilit şi recunoscut faptul că aceste categorii apar la nordul Pontului numai odată cu şi în cadrul culturii scitice, fiind caracteristice fazei arhaice a acestei culturi. Pe teritoriul României ele apar şi sînt cunoscute numai în cadrul grupului de înhumaţie de caracter scito-iranic din Transilvania centrală, anume în mormintele timpurii, datînd mai ales din prima jumătate a secolului VI î.e.n., şi nu sînt cunoscute în cultura autohtonă[5].

În fine, cele două fragmente spiraliforme din sîrmă de bronz (pl. LXXVII/3) provin, foarte probabil, dintr-o fibulă de tip ochelari, această atribuire fiind sugerată de faptul că în mormintele grupului scitic din Transilvania sînt cunoscute, din descoperiri anterioare, şase piese de acest fel[6].

Fibulele tip ochelari sînt caracteristice spaţiului carpato-dunărean, unde sînt bine cunoscute în Hallstatt-ul B şi C[7]. Spre deosebire însă de exemplarele din Hallstatt-ul timpuriu şi mijlociu, cele şapte fibule ochelari aflate în cadrul grupului de inhumaţie, scitic, din Transilvania, apar (prin dimensiunile lor reduse şi execuţia primitivă) ca o variantă, mai exact ca o formă finală, degenerată, cu care se încheie existenţa acestui tip de fibulă, fapt dovedit de altfel şi de împrejurarea că, în Transilvania cel puţin, nu s-au aflat pînă acum alte exemplare care să poată fi datate mai tîrziu. Referitor la datare, trebuie reţinut însă faptul că, toate fibulele de tip ochelari descoperite în cadrul grupului scitic din Transilvania (inclusiv exemplarul de la Tiur) au apărut *numai* în morminte în

---

[2] Pentru discuţie şi bibliografie, vezi V. Vasiliev, A. Zrínyi, în *FI*, 3, 1974, pp. 115—116.

[3] Idem, *op. cit.*, p. 113.

[4] Vezi V. Vasiliev, în *ActaMN*, 7, 1970, pp. 41—50.

[5] Vezi discuţia şi bibliografia în *Apulum*, 10, 1972, pp. 45—48.

[6] Două descoperite la Ciumbrud (M. 6 şi 14; Şt. Ferenczi, în *ActaMN*, 2, 1965, pp. 99, 102, fig. 8/16—17), două la Cristeşti (M. 7; I. H. Crişan, în *ActaMN*, 2, 1965, p. 59, fig. 12/6) şi două la Ozd (M. 15; Vasiliev, A. Zrínyi, *op. cit.*, pp. 96, 114, pl. XVI/3—4).

[7] Pentru acest tip de fibulă vezi Al. Popa, I. Berciu, în *Dacia*, N. S., 8, 1964, p. 93 şi urm.; idem, în *Apulum*, 5, 1965, pp. 60—62; M. Petrescu-Dîmboviţa, *Depozitele de bronzuri din România*, Bucureşti, 1977, pp. 34—35.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

care sînt asociate cu inventar caracteristic fazei arhaice a culturii scitice (mărgeluţe de caolin, cochilii kauri, inele de buclă cu capete conice etc.) şi nu fazei finale a grupului, fapt ce asigură încadrarea acestor piese, cu precădere, în prima jumătate a secolului VI î.e.n., ele neputînd fi datate mai tîrziu de al treilea sfert al acestui secol.

Dacă ritul înhumaţiei şi categorii de inventar cum sînt mărgeluţele de caolin, cochiliile kauri, inelele de buclă cu capete conice, constituie, prin apartenenţa şi aria lor de răspîndire, elemente ce indică clar caracterul scito-iranic al mormîntului de la Tiur, prezenţa fibulei de tip ochelari în acest mormînt trebuie pusă pe seama influenţei exercitate de mediul autohton traco-dacic asupra grupului intrusiv. Pentru ilustrarea acestui aspect menţionăm faptul că în lumea scitică nord-pontică apar uneori pandantive de tip ochelari[8], dar nu cunoaştem să se fi descoperit fibule de acest fel în morminte[9].

Elementele esenţiale, caracteristice, ale inventarului (împreună cu ritul funerar) fac deci posibilă atît încadrarea etno-culturală certă a mormîntului de la Tiur, cît şi datarea acestui mormînt în faza arhaică a culturii scitice, cu precădere în prima jumătate a secolului VI î.e.n., dar nu mai tîrziu de al treilea sfert al acestui secol.

Descoperirea incidentală de care ne-am ocupat marchează deci prezenţa unui grup de morminte (sau a unei necropole) de inhumaţie de caracter scitic la Tiur, adăugînd localitatea respectivă la repertoriul descoperirilor de această factură, cunoscute în centrul Transilvaniei. Totodată, descoperirea se adaugă la acelea care oferă date concrete despre influenţa efectivă exercitată de populaţia şi cultura autohtonă asupra acestui grup intrusiv, influenţă care începe să se manifeste la scurt timp după infiltrarea lui.

Addenda

În numărul anterior al revistei *Marisia* (VII, 1977, pp. 449—455), M. Petică publică o serie de piese mai importante din fosta colecţie M. Câmpean (din Goreni, com. Batoş, jud. Mureş), piese intrate, prin donaţie (după decesul colecţionarului), în patrimoniul Muzeului judeţean Mureş. Este o acţiune meritorie, salutară, menită să pună în circuitul cunoaşterii ştiinţifice materiale pînă acum inedite. Printre aceste piese se află şi „patru vîrfuri de săgeţi scitice (de bronz), de formă conică, cu trei aripioare, fără dulie şi spin . . . şi trei pandantive semisferice, în formă de coşuleţ, folosite pentru ornamentarea hamului cailor" (vezi pag. 452 şi pl. LXV/1).

Deoarece pentru piesele respective nu s-a păstrat o indicaţie privind locul de provenienţă, şi avînd în vedere că marea majoritate a obiectelor din această colecţie provin de pe teritoriul comunei Batoş, unde s-au

---

[8] Vezi de exemplu B. B. Piotrovskii, A. A. Iessen, *Mozdokskii mogilnik*, Leningard, 1940, pl. 4/2.

[9] A. Bobrinskii, *Smela*, III, 1901, pl. III/9, dă un exemplar aflat în necropola scitică de acolo, dar contextul de descoperire nu e clar menţionat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mai aflat materiale de factură scitică[10], M. Petică a considerat că și aceste piese ar putea proveni din Batoș. După informațiile pe care le deținem chiar de la M. Câmpean, fostul proprietar al colecției, aceste piese provin, de fapt, din mormintele descoperite incidental, în 1967, la Băița. Deoarece în cadrul acestei necropole pandantive de acest tip s-au aflat (cum s-a putut stabili) numai în mormîntul nr. 1[11], cele patru săgeți și trei pandantive de tip coșuleț trebuiesc considerate deci ca provenind *nu* de la Batoș, ci din mormîntul nr. 1 de la Băița. La publicarea necropolei am omis aceste piese. Facem aici cuvenita rectificare.

[10] Vezi N. Vlassa, în *OmD*, pp. 551—556; V. Vasiliev, în *ActaMN*, 3, 1966, pp. 411—420.

[11] Pentru necropola de la Băița vezi V. Vasiliev, în *Marisia*, VI, 1976, p. 49 sqq.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

NOI DESCOPERIRI MONETARE ROMANE LA CRISTEȘTI *

MIHAI PETICĂ

În luna iunie 1978, Muzeul județean Mureș a intrat în posesia a două monede imperiale romane, descoperite cu prilejul unor lucrări de regularizare a albei pîrîului Cocoș, în zona C. I. C. Tîrgu Mureș—Cristești, în perimetrul anticei așezări rurale daco-romane.

Ele sînt[1]:

1. TRAIAN (98—117)

Av. IMP(erator) CAES(ar) NERVA TRAIAN(us) AUG(ustus) GERM(anicus) Capul împăratului, cu cunună de lauri spre dreapta.

Rv. P(ontifex) (M(aximus) TR(ibunicia) P(otestate) CO(n)S(ul) III P(ater) P(atriae) Germania, seminudă, cu cosițe împletite, șezînd spre stînga pe niște scuturi lunguiețe.

Aureus D = 18 mm, G = 7,06 gr. Conservarea foarte bună.

B M C, III, p. 40, nr. 67 Emis la Roma în anul 100.

(nr. inv. 6187) (pl. LXXXI/1).

2. CRISPINA COMMODI (177—182)

Av. CRISPINA AUGUSTA. Bustul împărătesei drapat spre dreapta.

Rv. LAETITIA S|C. Laetitia în picioare spre stînga ținînd o coroană și o cîrmă pe un glob.

Sestertius, AE↓ = 5, D = 30 mm, G = 23,9 gr. Conservarea satisfăcătoare.

R I C, III, p. 442, nr. 669.

(nr. inv. 6188) (pl. LXXXI/2).

Din informațiile furnizate de descoperitori, cît și din periegheza efectuată în zona descoperirii[2], a reieșit că cele două piese n-au făcut parte din vreun tezaur monetar, ci ele constituie piese disparate ajunse în mod fortuit în acel perimetru.

---

* O informare sumară, la Mihai Petică, *Noi descoperiri monetare*, în *Steaua roșie*, an XXX, nr. 154 (6295), p. 3, din 1 iulie 1978.

[1] Determinările au fost efectuate în cadrul Cabinetului de numismatică al Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca cu sprijinul prof. E. Chirilă, pentru care îi aducem mulțumirile noastre.

[2] La cercetarea de teren a participat și Gh. Petrovan, membru al O.J.P.C.N. Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

De la Cristeşti mai cunoaştem cîteva descoperiri monetare analoage celor prezentate, aflate izolat sau în tezaur.

Astfel, în urma săpăturilor arheologice efectuate de D. Popescu în vara anului 1950[3], au fost descoperite şi 17 monede romane, printre care un sestertius de bronz emis de Traian (?)[4] şi un denarius de argint al împărătesei Crispina[5]. Tot de la Cristeşti mai sînt prezentate 58 de piese monetare mai vechi, printre care una de bronz a lui Traian[6].

În septembrie 1964, în partea de nord a vechii aşezări rurale, lîngă malul stîng al Mureşului, a fost descoperită o puşculiţă roşie de lut conţinînd iniţial 17 monede romane de argint şi din care s-a reuşit recuperarea a 13 piese[7]. Printre acestea erau şi 4 denari emişi de Traian[8].

De pe raza judeţului Mureş sînt identificate descoperiri similare la Reghin[9] (Traian 24 piese; Crispina 1 — monede de argint) Dîmbău[10] (Traian 44 denari), monede aflate în tezaure, reprezentînd 21 % dintr-un total de 315 piese emise de Traian şi descoperite în tezaure monetare alcătuite de populaţie autohtonă din Dacia romană şi Sighişoara[11] (Traian 17 denari).

În afara judeţului Mureş, monede romane imperiale emise de Traian, sînt semnalate la: Alba Iulia (177), Vişea (29), Tibodu (18), Alecuş (13), Barbura (8), Hunedoara (2), Jeledinţi[12] (1), Bivolari, Breţcu, Buciumi, Răcari, Enoşeşti, Hoghiz, Ilişua, Orheiul Bistriţei, Gherla, Rîşnov, Cluj-Napoca, Turda[13] (şi Crispina), Sarmizegetusa[14] (şi Crispina), Nireş[15] (şi Crispina), Apulum[16] (şi Crispina), Histria[17] (şi Crispina), Lujerdiu[18] (şi Crispina), Soporul de Cîmpie[19] (şi Crispina), Săpata de Jos[20], Iam[21], Cioroiu Nou[22], Gura Ialomiţei[23] (82 piese), Flămînda-Cremenari[24], Hlăpeşti[25],

---

[3] D. Popescu, *Materiale*, II, 1956, pp. 179—184.
[4] *Idem*, p. 179, nr. 1.
[5] *Idem*, p. 183, nr. 9.
[6] Székely Z., *SCN*, II, 1958, pp. 469—473.
[7] D. Protase, A. Zrínyi, *ActaMN*, IV, 1967, pp. 461—467.
[8] *Idem*, pp. 461, 464, nr. 2—5.
[9] D. Protase, *Problema continuităţii*, Bucureşti, 1966, p. 87, nr. 8; p. 167, nr. 46 (Traian 2 ?) cf. D. Protase, *SCN*, I, 1957, p. 158, nota 4.
[10] *Idem*, p. 86, nr. 4.
[11] *Idem*, fig. 29; p. 50.
[12] *Ibidem*.
[13] De pe teritoriul castrului Potaissei precum şi din preajma lui, mai provin monede emise de Traian; cf. I. Ţigăra, *SCN*, III, 1960, pp. 548—549, nr. 1, 20.
[14] D. Protase, *Problema continuităţii* . . . , pp. 93—97.
[15] *Idem*, p. 166; D. Protase, *SCN*, I, 1957, pp. 151—152.
[16] I. Winkler, *ActaMN*, II, 1965, p. 248.
[17] C. Preda, *SCN*, II, 1958, p. 113, nr. 7.
[18] E. Chirilă, *SCN*, III, 1960, p. 407, nr. 1 (Traian), p. 427, nr. 274—277 (Crispina).
[19] D. Protase, *Problema continuităţii* . . . . p. 58.
[20] *Idem*, p. 174, nr. 91.
[21] *Idem*, p. 182, nr. 147.
[22] *Idem*, p. 183, nr. 153; cf. O. Iliescu, *SCN*, I, 1957, p. 462.
[23] I. Mititelu, *SCN*, I, 1957, p. 134, nr. 5—87.
[24] B. Mitrea, *SCN*, I, 1957, pp. 407—410.
[25] C. Matasă, B. Mitrea, *SCN*, I, 1957, p. 476, nr. 16.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Rîfov[26] (5), Drajna de Sus[27], Vîrtopu[28], Stolniceni[29], Moigrad[30], Veţel[31], Dăeni[32] (10), Hăbăşeşti-Strunga[33] (4), Lunguleţu[34] (1), Islaz[35] (1), Ghindăoani[36] (1), Sucidava[37], Caşolţ[38] (4), Biled[39] etc., monede din argint sau bronz aflate izolat sau în tezaure.

În localitatea Ramna, din Banat, într-un tezaur monetar descoperit în anul 1851, conţinînd 120 de monede de argint, sînt semnalate şi cîteva monede de aur de la Traian, întregul tezaur ajungînd la Muzeul din Viena[38].

După cum se poate constata din prezentarea frecvenţei acestor două piese monetare, *aureus*-ul emis de Traian, recent descoperit, constituie un unicat în perimetrul aşezării de la Cristeşti, în judeţul Mureş, o piesă deosebit de rară pe teritoriul patriei noastre.

Împreună cu *sestertius*-ul Crispinei Commodi, şi aceasta o monedă destul de puţin întîlnită, cele două piese monetare de la Cristeşti aduc noi dovezi privind circulaţia monedelor imperiale romane în partea nordică a provinciei, atestînd existenţa unor importante relaţii de ordin economic ale aşezării de la Cristeşti cu lumea romană, aşezare ce şi-a desfăşurat viaţa social-economică şi în noile condiţii, sub stăpînirea romană, populaţia daco-romană din acest spaţiu geografic aducîndu-şi din plin aportul la etnogeneza poporului român, la temelia solidă a dăinuirii romanităţii la nordul Dunării.

---

26 B. Mitrea, *SCN*, II, 1958, pp. 167—168.
27 *Idem*, p. 191.
28 D. Protase, *SCN*, II, 1958, p. 260.
29 C. Preda, *SCN*, II, 1958, p. 393, nr. 2.
30 I. Winkler, *SCN*, II, 1958, p. 406.
31 *Idem*, p. 409.
32 O. Iliescu, *SCN*, II, 1958, p. 449, nota 1.
33 B. Mitrea, *SCN*, II, 1958, p. 502.
34 C. Preda, *SCN*, III, 1960, p. 487, nr. 1.
35 B. Mitrea, *SCN*, V, 1971, p. 322, nr. 106.
36 V. Mihăilescu-Bîrliba, Gh. Poenaru Bordea, *SCN*, V, 1971, p. 386, nr. 1.
37 Gh. Poenaru Bordea, *SCN*, VI, 1975, pp. 69—70, nr. 2—5.
38 D. Protase, *Problema continuităţii* . . ., p. 27.
39 *Idem*, p. 173, nr. 79.
40 *Idem*, p. 177, nr. 114.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

UN MORMÎNT DIN SECOLUL AL VI—LEA e. n. LA SIGHIŞOARA

IOANA HICA-CÎMPEANU, ALEXE MUREŞAN

Cu ocazia unor lucrări edilitare întreprinse într-unul din cartierele municipiului Sighişoara, la punctul numit „Herţeş" s-au descoperit materiale arheologice din diferite epoci. Acestea au fost adunate de către prof. Alexe Mureşan, care ulterior le-a donat Muzeului de Istorie al Transilvaniei[1].

În afara ceramicii din epoca bronzului şi dacică, în 1973 la „Herţeş" s-a găsit şi un mormînt de înhumaţie, pe care îl prezentăm în continuare.

La adîncimea de 1,20 m într-o groapă săpată în lut s-a descoperit un schelet de adult întins pe spate, cu braţele de-a lungul corpului. Din păcate nu avem informaţii referitoare la lungimea sa. Se ştie însă că era orientat cu capul spre vest şi picioarele spre est şi cu excepţia coastelor care erau deplasate, restul scheletului era nederanjat. Starea de conservare este bună (Pl. LXXIX/1). O particularitate interesantă care acordă mormîntului o semnificaţie deosebită o constituie aspectul craniului, care era deformat artificial, fronto-occipital (Pl. LXXIX/2).

Singura piesă de inventar care s-a găsit este un pieptene bilateral de os, aşezat între femurele scheletului. Pieptenele este format din trei părţi prinse cu nituri de fier, placa mediană fiind decorată cu şase şiruri orizontale de linii punctate, grupate două cîte două, întrerupte prin fascicole verticale, paralele (Pl. LXXX).

Pieptenii bilaterali au o largă răspîndire, atît din punct de vedere teritorial cît şi cronologic, pe intervalul mai multor secole. Ponderea cea mai mare a folosirii lor se sesizează însă în cursul secolului al VI-lea e.n.[2]. Din punctul de vedere al poziţiei pieptenilor în morminte s-a remarcat că în general ei sînt aşezaţi mai ales lîngă craniu, sau în zona picioarelor scheletului[3]. Întrucît pieptenii nu sînt piese semnificative în determinarea sexului celor inhumaţi şi deoarece mormîntul de la Sighi-

---

[1] Ceramica din epoca bronzului şi cea dacică a fost publicată. Cf. T. Soroceanu, Gh. Lazarovici, E. Amlacher, A. Mureşan, în *Marisia*, VII, 1977, pp. 57—65.

[2] Pentru discutarea problemei cu bibliografia respectivă cf. Ioana Hica-Cîmpeanu, în *ActaMN*, XV, 1978 (sub tipar).

[3] În cimitirul de la Căpuşul Mare, pieptenele apare în cinci cazuri lîngă cra-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

şoara n-a fost studiat din punct de vedere antropologic, nu putem stabili dacă el aparţine unui bărbat sau unei femei.

Precizări de ordin cronologic în plus poate oferi deformarea craniului.

În Transilvania se cunosc morminte cu cranii deformate în următoarele localităţi: 1. Arad (jud. Arad)[4], 2. Bahnea (jud. Mureş)[5], 3. Cipău (jud. Mureş)[6], 4. Galaţii Bistriţei (jud. Bistriţa Năsăud)[7], 5. Lechinţa de Mureş (jud. Mureş)[8], 6. Moreşti (jud. Mureş)[9], 7. Odorheiu Secuiesc (jud. Harghita)[10] şi 8. Unirea-Vereşmort (jud. Alba)[11]. La acestea se adaugă acum şi Sighişoara.

Dintre punctele enumerate mormintele de la Cipău, Galaţii Bistriţei, Lechinţa de Mureş şi Moreşti sînt datate în secolul al VI-lea e.n., la care se adaugă foarte probabil şi Sighişoara, iar Arad, Bahnea, Odorheiu Secuiesc sînt descoperiri izolate şi nu pot fi datate cu siguranţă. Pînă la publicarea mormîntului recent descoperit la Unirea-Vereşmort, nu ne putem pronunţa în privinţa încadrării sale cronologice. Ţinînd seama însă că acele morminte cu cranii deformate, la care se poate stabili datarea, aparţin secolului al VI-lea e.n., este de presupus că şi celelalte în rîndul cărora se înscrie şi cel de la Sighişoara pot mai degrabă aparţine aceluiaşi secol.

Referitor la obiceiul deformării craniene acesta se răspîndeşte pe teritoriul Europei centrale datorită aşezării hunilor în Cîmpia Tisei. După prăbuşirea dominaţiei lor, obiceiul încetează în general, păstrîndu-se doar în anumite teritorii bine delimitate, care n-au nici o legătură istorică şi geografică între ele, fiind locuite de seminţii diverse şi anume în Cîmpia Tisei la gepizi, în Crimeea la goţi şi în nordul Caucazului la alani. Explicaţia deformării craniene la aceste populaţii se datoreşte influenţei exercitate asupra lor de către populaţia hunică[12].

Pentru apariţia acestei practici în Transilvania abia, şi, deocamdată, exclusiv în morminte datate în secolul al VI-lea, sînt posibile două ex-

---

niu şi numai odată la picioarele scheletului. La Moreşti, de asemenea majoritatea pieptenelor sînt aşezaţi alături de craniu. Cf. D. Popescu, în *Dacia*, N.S., XVIII, 1974, p. 206.

[4] L. Bartucz, în *DissPann*, II, 10, *(Laureae Aquincenses)*, I, 1938, pl. 78/4; 80/2; *idem*, în *DolgSzeged*, 12, 1936, p. 202.

[5] *Idem*, în *DissPass*, II, 10 *(Laureae Aquincenses)*, I, 1938, pl. 78/3.

[6] W. Wolski, D. Nicolaescu-Plopşor, în *Studii şi cercetări de antropologie*, 9, 1972, 1, pp. 5, 8—11.

[7] Informaţie amabilă din partea colegului R. Harhoiu.

[8] Informaţie amabilă din partea colegului N. Vlassa.

[9] D. Popescu, *op. cit.*, p. 192, fig. 3, mormîntul nr. 9.

[10] J. Werner, *Beiträge zur Archäologie des Attila — Reiches*, München, 1956, p. 107.

[11] Inedit, informaţie amabilă din partea colegului M. Rusu.

[12] Asupra deformării craniene, vezi J. Werner, *op. cit.*, pp. 5—18; alţi istorici îi desemnează pe alani ca principali purtători ai acestei practici. Cf. Fr. Altheim, *Geschichte der Hunen*, Berlin, 1959.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

plicații: fie că este vorba de morminte din secolul al VI-lea e.n. relativ timpurii a căror indivizi s-au născut pe la mijlocul secolului anterior suferind această deformare în copilărie sau, mai probabil, așa cum s-a perpetuat acest obicei la gepizii din zona Tisei să fi fost preluat și menținut și de locuitorii Transilvaniei în secolul al VI-lea e.n.

Mormîntul de la Sighișoara este o completare bine venită la seria materialelor prefeudale din împrejurimile municipiului. Dintre acestea se cunoaște un inventar funerar bogat al unei femei constînd din piese de podoabă și anume doi cercei poliedrici de aur și o cataramă de argint din secolul al V-lea e.n.

Un al doilea punct este localizat mai precis în hotarul „Bajendorf", unde într-un mormînt feminin s-au descoperit doi cercei de bronz, datați în secolul al VI-lea e.n.[13].

[13] D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden in Mitteldonaubecken (454—568 u.Z.)*, Budapest, 1961, p. 198, pl. CCXIII/9, 10; pl. CCXIV/11; K. Horedt, în *Germania*, 25, 1941, pp. 123—124, pl. 24/1, 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CRONICA MUZEULUI JUDEȚEAN MUREȘ (1976—1978)

VALERIU LAZĂR

Axîndu-și munca în lumina concepției marxist-leniniste a P.C.R., Muzeul județean Mureș s-a străduit să-și îmbunătățească continuu activitatea.

Pe parcursul celor doi ani, muzeul a desfășurat o vie și complexă activitate, menită să contribuie într-o măsură sporită la propășirea și progresul culturii noastre socialiste, la educarea oamenilor muncii.

Ca instituție de cultură socialistă angajată, integrată în viața contemporană, Muzeul județean Mureș a desfășurat, în lumina documentelor de partid, fie la sediu, fie în afara lui, o largă gamă de acțiuni *cultural-educative*, acțiuni care au urmărit să confere muzeului ceea ce se vrea — școală de educație patriotică, comunistă a publicului larg. Numeroase conferințe de popularizare științifică, de evocare istorică etc., zeci de articole în presa locală cotidiană sau periodică, în presa centrală sau în revistele de cultură, numeroase reportaje radio sau TV, mese rotunde, seri muzeale, simpozioane, consfătuiri etc., elaborate (publicate) și susținute în municipiul Tîrgu Mureș sau în județ de muzeografi (de multe ori în colaborare cu specialiștii altor instituții de cultură) au subliniat publicului larg rolul și valoarea substanțială cultural-educativă și științifică a muzeului, valoarea patrimoniului său și a județului Mureș, aportul pe care îl poate aduce la educarea patriotică a maselor.

Prin expoziția permanentă îmbunătățită continuu tematic și retușată estetic, muzeul — carte de istorie deschisă a trecutului și prezentului pămîntului mureșean —, s-a străduit să reflecte cît mai veridic istoria noastră națională, în pas cu evenimentele vieții contemporane din țara noastră.

În comparație cu anii precedenți, muzeul a realizat numeroase expoziții temporare și itinerante pe care le-a deschis în principalele centre ale județului. Alături de expozițiile temporare existente, care au fost itinerate, colectivul de specialitate a realizat pe parcursul celor doi ani expozițiile: *Ocrotirea naturii și a mediului înconjurător = ocrotirea omului*, *Păsări de baltă* (în colaborare cu AVIROM, Tîrgu Mureș), *Aspecte din fauna județului Mureș* (1976), *Plante medicinale în județul Mureș*, *Valori de patrimoniu cultural din județul Mureș*, *Arheologia și numismatica mureșeană, reflectare a romanității, continuității și unității poporului român*, *Descoperiri arheologice în județul Mureș*, *Mihai Viteazul. 376 de*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ani de la unirea țărilor române. Gh. Șincai, Războiul de independență (1877—1978), Răscoala țăranilor din 1907, Luduș 600, 9 mai 1877—9 mai 1945, În drum spre victorie. Oarba de Mureș, Cojoace populare transilvănene (în colaborare cu Muzeul etnografic al Transilvaniei), *File din istoria luptelor pentru independență, Portul popular de pe valea Gurghiului, Circulația cărții vechi românești în județul Mureș* (1977), *Tîrnăveni 700, Avram Iancu, 60 de ani de la Unire* etc. Ele au fost organizate în cinstea unor mari evenimente aniversative (Congresul educației politice și al culturii socialiste, răscoala din 1907, Centenarul Independenței, 60 de ani de la făurirea statului național unitar român) și au urmărit, alături de celelalte forme ale muncii educative, să contribuie la formarea conștiinței socialiste a maselor.

Activitatea *științifică,* altă coordonată a muncii personalului de specialitate, a constituit o preocupare permanentă. Ea s-a materializat printr-o amplă și continuă documentare în vederea îmbogățirii conținutului tematic al expoziției permanente și a elaborării expozițiilor temporare și itinerante.

În domeniul științelor naturii au fost efectuate numeroase cercetări entomologice, ornitologice, ecologice și malacologice. Colectivul de specialitate a continuat cercetarea privind influența inundațiilor și a lucrărilor de amenajare asupra populațiilor de animale acvatice și terestre din bazinul rîului Mureș, ca și studiul complex al ecosistemelor acvatice și terestre de la Fărăgău (lacul de aici fiind declarat rezervație naturală).

Activitatea de cercetare arheologică a fost axată pe problema elucidării unor fenomene ale culturii traco-dacice din acest spațiu al țării, a progresului de romanizare a elementului dacic din perioada stăpînirii romane, respectiv prezența aceluiași element daco-roman după retragerea aureliană și continuitatea poporului român pe aceste meleaguri. În anii 1976, 1977 și 1978 au continuat săpăturile în importanta așezare proto-tracică Coțofeni de la Șincai — „Cetatea păgînilor", săpături care au elucidat importante probleme legate de structura așezării, cultura ei materială (forma și dimensiunea locuințelor etc.).

La Brîncovenești săpăturile (în colaborare cu Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca) au dezvelit zidul sudic de incintă al castrului roman și, parțial, așezarea civilă din apropierea castrului. Ele au urmărit să precizeze întinderea castrului, sistemul așezării, formele de locuire, cultura materială a daco-romanilor din canabae.

Un sondaj amplu a fost efectuat în așezarea prefeudală de la Voivodeni (sec. IV—VII); altele la Cuci și Ogra (rapoartele de săpături în acest număr al *Marisiei).* Concomitent, a fost completat repertoriul arheologic al județului cu noi descoperiri (Cuci, Rîciu, Săcalu de Pădure etc.) și a început studiul tezaurelor monetare descoperite în județul Mureș.

Cercetările de istorie au urmărit evidența și circulația cărții vechi în județul Mureș, monumentele de cultură (arhitectură), ca și unele teme speciale (Înființarea gărzilor naționale în județul Mureș în toamna anului 1918; Înfăptuirea reformei agrare din 1945 în plasa Mureșului de Sus; Legăturile culturale româno-maghiare în sec. XIX—XX).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În domeniul etnografiei preocupările s-au axat pe studiul portului popular și al inventarului pastoral din zona Mureșului superior.

Cercetarea științifică s-a concretizat în comunicări susținute fie în cadrul Decadei muzeelor județului Mureș (edițiile I, III, IV, V), fie la unele sesiuni locale sau la sesiuni organizate de alte muzee (Zalău, Alba Iulia) ori institute de specialitate (Institutul de arheologie București). Unii specialiști au participat cu comunicări și la colocvii și sesiuni naționale sau internaționale (Nisa, 1976; cel de-al IX-lea Congres al Uniunii Internaționale de Științe Preistorice).

Cercetarea științifică a contribuit, cum era firesc, la *îmbogățirea patrimoniului muzeal.* Astfel au intrat în acești ani în patrimonul muzeului numeroase și variate piese din domeniile științelor naturii, arheologiei și istoriei. Amintim o valoroasă colecție botanică (Sighișoara), materialele arheologice din săpăturile efectuate (Șincai, Brîncovenești, Voivodeni, Cuci, Ogra) sau din descoperirile întîmplătoare (Rîciu, Săcalu de Pădure, Cristești), cîteva tezaure monetare (Oroi, Sîngeorgiu de Pădure, Lechința de Mureș, Rîciu) sau descoperiri monetare izolate (Cristești), documente legate de activitatea unor revoluționari pașoptiști, militanți comuniști (Béla Breiner, Suzana și C. Pârvulescu), piese din al doilea război mondial (Oarba de Mureș etc.).

Colecția etnografică a muzeului a sporit prin numeroase achiziții de piese (port popular). O creștere substanțială a cunoscut-o fototeca muzeului (clișee, fotografii documentare etc.), ca și fondul de carte (multe periodice, publicații, cărți de specialitate intrate prin schimbul internațional).

Paralel cu sporirea patrimoniului muzeal, au fost identificate, expertizate și luate în evidență, prin Oficiul juedețan al patrimoniului cultural național, numeroase valori individuale sau în colecții (arheologice, numismatică, filatelie, carte veche, etnografie, artă, științe naturale), susceptibile a fi valori de patrimoniu cultural național.

Activitatea complexă desfășurată, sub îndrumarea permanentă a organelor de partid, prezentată sintetic, a urmărit să integreze muzeul în viața societății de astăzi, să-l impună în rețeaua așezămintelor cultural-științifice ale județului Mureș —, ca instituție dinamică, angajată în opera de educare socialistă, de păstrare, conservare, cercetare și valorificare științifică a mărturiilor care atestă trecutul istoric multimilenar al poporului român în acest spațiu al țării, munca și lupta comună a oamenilor muncii, români, maghiari, germani și de altă naționalitate, pentru libertate națională și progres social.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

RECENZII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Eugenia Zaharia, POPULAȚIA ROMÂNEASCĂ ÎN TRANSILVANIA ÎN SECOLELE VII—VIII (CIMITIRUL Nr. 2 DE LA BRATEI) Ed. Academiei R. S. România, București, 1977, 136 p., 39 figuri în text și o anexă.

Seria monografiilor arheologice românești s-a îmbogățit prin apariția unei noi lucrări, sub semnătura cercetătoarei bucureștene E. Zaharia, în care este prezentat cimitirul biritual din secolele VII—VIII (cimitirul nr. 2) din complexul de așezări și cimitire descoperite și cercetate pe teritoriul comunei Bratei, între anii 1959—1975.

Această lucrare dedicată cercetărilor arheologice întreprinse la Bratei, constituie al doilea volum al **monografiei** Bratei, după prezentarea de către Ligia Bârzu, în anul 1973, a cimitirului nr. 1 (daco-roman) din secolele IV—V.

Săpăturile arheologice efectuate în această localitate, au însemnat o contribuție importantă în domeniul arheologiei prefeudale, ele fiind *de o importanță fundamentală pentru dovedirea continuității daco-romane la nordul Dunării, de-a lungul mileniului întîi, proces ilustrat de continuitatea de cultură materială, de caracterul său daco-roman, de riturile și ritualurile folosite, de continuitatea de locuire în aceeași vatră.*

După *Prefața* care deschide volumul și din care am extras în rîndurile precedente cîteva din ideile de bază ale lucrării, în *Introducere*, autoarea expune ideile sale privind rolul și importanța istoriei în dezvoltarea social-politică și culturală a tuturor românilor, pornind de la discursul ținut de Mihail Kogălniceanu, la 24 noiembrie 1843, cu prilejul deschiderii cursului de istorie națională la Academia Mihăileană din Iași.

Făcîndu-și o adevărată profesiune de credință, autoarea arată: *„Noi românii — ca locuitori sedentari de totdeauna ai acestui pămînt — avem nu numai dreptul, dar sîntem mai bine zis obligați să ne cunoaștem istoria, care începe odată cu primii locuitori. Aceasta este rostul și dreptul istoriei noastre în general și al istoriei vechi în special...* prin care trebuie să înțelegem *că noi românii n-am venit de nicăieri, că nu ne-am cucerit pămîntul de la nimeni, că trăim de mii de ani în vatra noastră străveche.*

Urmează apoi un *Scurt istoric: cercetări și probleme* în care este înfățișat debutul săpăturilor de la Bratei, condițiile descoperirii primelor vestigii arheologice, importanța acestora în interpretarea descoperirilor de la Ipotești-Cîndești și Dridu, etapă istorică cînd se pun bazele formării poporului român. Este scoasă în evidență importanța documentelor arheologice în situația lipsei izvoarelor scrise referitoare la continuitatea românilor la nordul Dunării.

Acest fapt se datorează, așa cum subliniază autoarea, nu dispariției romanicilor de la nordul Dunării, ci dispariției vieții urbane, ... după retragerea ordonată de Aurelian, în Dacia generalizîndu-se viața rurală, populația autohtonă fiind organizată în obști teritoriale caracterizate prin proprietatea funciară privată și ereditară, formațiuni economico-sociale ce se transmit și epocii medievale.

În primul capitol propriu-zis al lucrării, se face *Prezentarea descoperirilor* din cimitirul biritual din secolele VII—VIII de la Bratei, procedîndu-se la o clasificare detaliată, în cinci categorii a celor 210 morminte de incinerație descoperite și la prezentarea pe grupe a acestora. *Mormintele* sînt analizate succint, fiind înfățișate principalele elemente ale acestora: forma gropii sepulcrale, orientarea, inventarul și dimensiunile ei, înțelegerea lor fiind facilitată de desenele reprezentînd planul și profilul lor. În continuare, urmează cele 34 morminte de înhumație, 11 morminte deranjate, un mormînt avar cu cal căruia i se alătură un mormînt de cal, după care este prezentată *Ceramica*, formată din vase întregi și fragmentare, avînd funcția de urne sau vase-ofrandă. În încheierea capitolului, sînt menționate *Obiectele găsite în mormintele de incinerație și de înhumație.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În cel de-al doilea capitol, *Observaţii de ordin general asupra celor două rituri de înmormîntare*, se procedează la clasificarea cronologică a celor două rituri de înmormîntare, cu practicile şi ritualurile legate de ele.

Capitolul următor, al treilea, conţine consideraţii istorice şi arheologice privind *locul cimitirului din secolele VII—VIII de la Bratei în istoria şi arheologia perioadei de formare a poporului român.*

Ultimul capitol se referă la *organizarea social-economică şi politică a românilor în mileniul întîi*, scoţîndu-se în evidenţă continuarea şi extinderea teritorială a procesului de romanizare, în urma amestecului dacilor liberi cu daco-romanii, proces care a avut ca rezultat uniformizarea caracterului etnico-lingvistic şi cultural în spaţiul carpato-dunărean.

În cadrul **Anexei** semnate de Olga Necrasov şi Dan Botezatu, se efectuează *Studiul antropologic al unor schelete provenite din cimitirul nr. 2 de la Bratei*, materialul osteologic analizat provenind atît din morminte de înhumaţie cît şi din unele morminte de incineraţie.

Lucrarea se încheie cu un rezumat în limba franceză, care uşurează specialistului străin înţelegerea problemelor tratate.

În încheierea prezentării acestei lucrări, trebuie să remarcăm nivelul metodologic ridicat care a stat la baza întocmirii ei, bogatul material bibliografic utilizat, claritatea şi conciziunea stilului ştiinţific adoptat, elemente care fac din această nouă apariţie editorială un deosebit de util instrument de lucru pentru arheologii mileniului I, o valoroasă carte de istorie pentru publicul larg.

MIHAI PETICĂ

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

JAHRBUCH DES RÖMISCH—GERMANISCHEN ZENTRALMUSEUMS MAINS, 21. JARHGANG 1974. MAINZ, 1977. FESTSCHRITT HANS-JÜRGEN HUNDT ZUM 65. GEBURTSTAG DARGEBRACHT VOM KOLLEGIUM DES RÖMISCH—GERMANISCHEN ZENTRALMUSEUMS. TEIL VORGESCHICHTE (Anuarul Muzeului central romano—german din Mainz, anul 21, 1974. Mainz, 1977. Volum omagial la cea de-a 65-a aniversare a lui Hans-Jürgen Hundt, oferit de Colegiul Muzeului Central romano—german. Partea 1-a, preistorie) XXVII + 232 pp., 1—86 planşe.

Prima parte a unei serii de trei volume (21—23) consacrate omagierii profesorului dr. H.-J. Hundt, volumul de faţă are obişnuitul conţinut bogat şi prezentare grafică ireproşabilă, proprii serici de anuare ale Muzeului central romano—german din Mainz (în continuare: *MCRGM*). Spaţiul nu ne permite recenzarea mai amănunţită a volumului, ne vom limita doar la sublinierea unora dintre articolele care ne-au trezit un interes mai deosebit din cauza metodologiei aplicate.

Prof. dr. Kurt Böhmer, directorul *MCRGM* semnează rîndurile omagiale adresate prof. dr. Hans-Jürgen Hundt, directorul Secţiei de preistorie a muzeului, personalitate care în ziua de 31 iulie 1974, împlinind vîrsta de 65 de ani, s-a retras din funcţie. K. Böhmer trece în revistă drumul parcurs de „Olle Hundt" = „Bătrînul Hundt" — poreclă cîştigată încă în anii studenţiei care l-a însoţit în lumea arheologilor chiar pînă azi. Relevă înrîuririle profesionale de care a beneficiat din partea lui Gero v. Merhart şi Wilhelm Unverzagt. Subliniază apoi rolul pe care l-a jucat, din anul 1954 şi pînă azi, în reconstruirea *MCRGM* şi dobîndirea acelei faime ştiinţifice care însoţeşte muzeul. Din vasta şi bogata activitate a prof. H.-J. Hundt ne reţine atenţia în special aceea de-a fi creat o şcoală de restaurare pe lîngă *MCRGM*, precum şi domeniul de investigaţii tehnologice (ţesături preistorice, dantelărie de mătase) şi tipologice (vestitul depozit de bronzuri de la Gau-Bickelheim). Cu ajutorul razelor Röntgen a reuşit să descopere unele dintre „tainele" producătorilor de săbii de bronz, mai ales cu privire la turnarea mînerului. Colaboratorii lui sînt conştienţi de faptul că rezultatele *MCRGM* sînt opera colectivă a tuturor lucrătorilor de la muzeu. Cei care au primit îndrumări din partea profesorului, îi consacră acest volum şi cele două ce vor urma, conţinînd lucrări din domeniile preferenţiale ale prof. H.-J. Hundt.

Prof. K. Böhmer încheie rîndurile sale cu urări de bine, apoi se prezintă o bibliografie, conţinînd peste 160 de titluri, lucrări scrise de H.-J. Hundt.

Din conţinutul volumului:

Maria Hopf, autoarea lucrării *Pflanzenreste aus Siedlungen der Vinča-Kultur in Jugoslavien* (Rămăşiţe de plante din aşezări ale culturii Vinča în Iugoslavia) tratează rămăşiţe şi urme de plante de cultură, descoperite pe teritoriul Iugoslaviei. Despre grîul cu două boabe în spiculeţ şi mei se susţine că îşi au obîrşia în plantele sălbatice din Orientul apropiat. De la Staro Selo/Selevac autoarea înşiră urme de linte, alac, grîu cu două boabe în spiculeţ, resturi de pleavă carbonizată, precum şi cărbune de stejar, mesteacăn şi tei. De la Valač se amintesc bobiţe de mazăre, ghindă de stejar. Din aşezarea de la Priština „Predionica" au fost aduse la lumina zilei fragmente de ceramică care au păstrat pleavă de grîu cu două boabe în spiculeţ, precum şi amprenta unei sămînţe de tei. De la aşezarea din Vinča s-au păstrat amprente de grîu cu două boabe în spiculeţ, ca şi la Gornja Tuzla, unde se mai adaugă şi alacul. Pe baza resturilor de plante autoarea conchide că purtătorii culturii Vinča aveau legături cu Orientul apropiat, aveau o tehnică agricolă relativ dezvoltată, cunoşteau două specii de grîu precum şi două păstăioase: lintele şi mazărea, fapt ce denotă o bază de nutriţie sănătoasă.

Barbara Kleinmann, într-un studiu amplu *Die Katastrophe von Thera: Geologie eines Vulkans* (Catastrofa Therei: geologia unui vulcan) bazat pe rezultatele cercetărilor vulcanologice şi cele ale examinării geologice ale unor carote, precum

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și datarea cu C^{14} a resturilor de lemn din cariera de piatră ponce de la Phira de pe Thera, se ocupă de catastrofa insulei făcînd parte din grupul Santorin, stabilind legături concrete între activitatea vulcanică și distrugerile provocate de cutremurele de pămînt, respectiv de mare în urma acesteia, distrugeri constatate la rîndul săpăturilor de pe insula Creta. Reconstituie fazele de dezvoltare ale vulcanului, pe baza acestora elaborează istoricul vulcanului, coroborat de izvoarele antice. Pentru o mai bună documentare a problemei, dă o listă selectivă a literaturii referitoare la activitatea vulcanică din grupul Santorin, precum și un vocabular (foarte util) al fenomenelor geologice.

Tot cu problemele Therei și Therasiei se ocupă, din punct de vedere arheologic, Olaf Höckmann în articolul intitulat *Die Katastrophe von Thera, archäologische Gesichtspunkte* (Catastrofa Therei: puncte de vedere arheologice), pornind de la cele mai vechi urme de așezare de pe Thera, cele din perioada de început a epocii bronzului (o variantă locală a culturii cicladice timpurii), trece în revistă istoricul insulei, cu privire specială asupra problemelor de habitat, legăturile culturale și „politice" cu Creta, originea cretană a unei părți a ceramicii ș.a. Stabilește că orașul minoic tîrziu s-a distrus în urma cataclismului prevestitor al unei erupții. Mai de mult s-a emis ipoteza că orașul ar fi fost evacuat înainte de cutremur, supoziție bazată pe considerentul că în săpături nu s-au găsit obiecte de valoare. În cadrul campaniei de săpături din 1969 s-a stabilit însă cu certitudine că după cutremur s-a lucrat la curățirea construcțiilor mai puțin avariate și la salvarea bunurilor dintre dărîmături. Părăsirea orașului de către locuitorii lui este legată de erupția vulcanică din anul 1400 ± 100 î.e.n. Ridică problema unei migrații insulare (Creta, Cipru, Kythera ș.a.) sau chiar spre Egipt, ca urmare a catastrofei de pe Thera.

Peter Schauer în a sa lucrare *(Der urnenfelderzeitliche Depotfund von Dolina, Gdc. und Kr. Nova Gradiška, Kroatien* = Depozitul din timpul cîmpurilor de urne de la Dolina, provincia și județul Gradiška, Croația) abordează descrierea depozitului de bronzuri de la Dolina, depozit asupra căruia atenția sa a fost atrasă de sărbătoritul H.-J. Hundt. Depozitul aflat în posesia *MCRGM* și restaurat în atelierele de acolo, conține arme, unelte, podoabe și turte de bronz, unele dintre piese fiind deosebit de interesante pentru depozitele noastre de bronzuri, ca analogii. Autorul se ocupă în mod special de problemele tehnologice, afirmînd că nu există două piese perfect identice, ieșite din aceeași valvă de tipar. Susține ideea realizării unor valve din lut, cu nucleu de ceară, modelele de ceară fiind realizate după un model unic de ceară. Depozitul este datat în Ha A2.

Restauratorul Friedrich Hummel în lucrarea sa *(Ergebnisse der Untersuchung eines Eisenschwertes mit Maskenzier „aus Luristan"* = Rezultatele cercetării unei săbii de fier cu decor de mască „din Luristan") descrie metodele tehnologice ale confecționării acestei săbii, concluzii bazate pe examinarea radiografică a piesei, datate în mileniul I î.e.n. La marginea descrierii sînt amintite și unele metode de curățire-restaurare (de ex. curățirea cu jet de nisip fin). Ne surprinde în mod plăcut vasta documentare arheologică a restauratorului, cerință a științei moderne a restaurării.

Restauratorul Laszlo Lehóczky, într-un raport intitulat *Tehnische Untersuchung und Restaurierung eines Greifenkessels aus Salamis* (Zypern) (Examinarea tehnică și restaurarea unui cazan cu mînere din Salamis /Cipru/); cu o contribuție de Dietrich Anker, descrie expertiza tehnologică și metodele de restaurare aplicate la un cazan de bronz cu protome, cu trepied din bare de fier. Piesa a fost descoperită în mormîntul nr. 79 de la Salamis și este datată în sec. VIII î.e.n. La crearea ei au fost întrebuințate tehnici și materii prime diferite: ciocănire și turnare, întrebuințîndu-se tablă de bronz și de cupru. După analizele fizice și chimice de rigoare, piesa a fost întărită și lipită cu o rășină sintetică adecvată (Araldit, rășină epoxidică), deoarece conținutul de metal al fragmentelor era prea redus. În încheiere publică bilanțul timpului consumat pentru lucrări: 160 zile de muncă. Dietrich Anker în contribuția sa, publică datele analizelor chimice ale aliajelor.

Restauratorul Ulrich Frohberg în articolul său *(Zur Konstruktion der Wagenräder aus dem späthallstattzeitlichen Grab von Offenbach — Rumperheim* = Despre construcția roților de car din mormîntul hallstattian tîrziu de la Offenbach — Rumperheim) se ocupă cu constatările de ordin tehnologic cu privire la modul de confecționare a șinelor și a aplicelor de fier de pe butucul roților. Analiza resturilor de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lemn arată că părţile lemnoase au fost din frasin. Nu s-au păstrat urme care să arate numărul spiţelor de roată.

Dr. Ulrich Schaaf semnează un studiu (*Keltische Eisenheime aus vorrömischer Zeit* = Coifuri celtice de fier din perioada proto-romană) consacrat trecerii în revistă a coifurilor celtice cunoscute, examinate din punct de vedere tehnologic (examene Röntgen, observaţii în cursul restaurării etc.), examene în baza cărora materialul este clasificat în patru grupe: coifuri de fier cu apărător de ceafă aplicat cu nituri (13 piese, printre care şi coiful de la Silivaş); coifuri de fier cu calota întărită (3 piese, printre care şi cel de la Ciumeşti); coifuri de fier cu aplice de bronz (28 piese din 17 staţiuni); coifuri cu calota semisferică (3 piese).

Într-un articol intitulat *Gedanken zur frühesten Glasherstellung in Europa* (Idei privind cea mai timpurie fabricare a sticlei în Europa) Thea Elisabeth Haevernick ajunge la concluzia că lumea celtică avea cîteva centre de sticlărie (Dürrnberg lîngă Hallein, Manching, probabil şi Bibrakte, Staré Hradisko), unde s-au confecţionat brăţări de sticlă. Fabricarea sticlei nu înseamnă însă confecţionarea unor recipiente din sticlă. Mărgelele de sticlă (albastre cu spirale galbene) din Latène-ul mijlociu sînt considerate, de asemenea, produse locale, din centre situate la nord de Alpi. Descoperirea sticlei nu este legată numai de Egipt, ci de Mesopotamia, Egipt şi Micene. Harta descoperirilor ne arată că în perioada romană sticla nu prea venea de la răsărit în Europa Centrală. În schimb, modelarea sticlei prin suflare, este un import roman din provinciile de răsărit care s-a adoptat de vechile centre celtice de sticlărie, ca de ex. Emona (Laibach). Atrage atenţia cercetătorilor asupra sarcinilor de rezolvat în acest domeniu.

În încheierea volumului se prezintă obişnuita dare de seamă asupra activităţii *MCRGM*. Remarcăm la acest capitol bogăţia activităţilor educative, atît cu şcoli, cît şi cu publicul matur.

★

În ce priveşte prezentarea grafică a volumului, ea este ireproşabilă. Această constatare priveşte atît planşele, cît şi ilustraţiile din text. Este remarcabil, mai ales, stilul desenelor: acest stil „pointilist" este capabil să redea tonuri şi ca atare, are o valoare documentară deosebită, el relevînd, poate, şi acele trăsături ale pieselor, care la fotografiere eventual se pierd printre detalii.

Nu putem trece cu vederea cîteva constatări. Am putea reproşa lui Peter Schauer folosirea, ca unică sursă bibliografică pentru ţara noastră, a lucrării lui J. Hampel (cf. p. 120). Poate ar fi fost util să se amintească de către Dr. Ulrich Schaaff problematica descoperirii coifului celtic de la Silivaş, problemă în care nici specialiştii noştri nu au spus încă verdictul.

★

Conţinutul volumului ne trezeşte anumite gînduri în legătură cu abordarea ştiinţifică a unor teme, în aparenţă minore. Prin contribuţia cercetărilor unor discipline din domeniul ştiinţelor naturii — necesitatea expertizelor de acest gen de mult se subliniază la forumurile noastre ştiinţifice — poate arunca cîte o rază de lumină asupra unor fenomene greu sesizabile de către istorici; se dovedeşte, o dată mai mult, necesitatea cercetărilor interdisciplinare. Iar rezultatele atinse în domeniul restaurării de către colegii noştri de la *MCRGM* trebuie să ne constituie un imbold pentru respectarea recomandărilor metodologice cuprinse în Legea nr. 63/1974 şi instrucţiunile de aplicare a acesteia.

A. Z.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cîteva ÎNDREPTĂRI necesare pe marginea articolului: UNELE ASPECTE ALE ACTIVITĂȚII CONSILIULUI DIRIGENT ÎN TRANSILVANIA, BANAT, CRIȘANA ȘI MARAMUREȘ ÎN PERIOADA 2 DECEMBRIE 1918 — 10 APRILIE 1920 publicat de Aurel Galea în „Ziridava" din 1977.

Perioada imediat următoare unirii Transilvaniei cu România s-a caracterizat printr-o complexitate deosebită a faptelor și fenomenelor istorice. După desăvîrșirea unității statale, poporul român făcea eforturi deosebite pentru înlăturarea grabnică a nefastelor urmări ale războiului mondial, pentru a putea astfel trăi și munci în condiții optime. Această perioadă de grele încercări pentru masele populare, se cerea a fi studiată cît mai profund, prin cunoașterea diferitelor categorii de surse documentare, prin utilizarea lor corectă, fără idei preconcepute. Fiindcă numai așa se poate constata și apoi prezenta firul evolutiv al acțiunii politico-naționale românești, care a avut ca apogeu actul de la 1 decembrie 1918, și după care, desăvîrșirea unității statale fiind realizată, s-a continuat cu opera de consolidare, de uniformizare legislativă și administrativ-instituțională a statului român.

Scrierea competentă a istoriei implică însușirea unei metodologii științifice, spirit critic, discernămînt, cumpănire, consecvență și o continuă informare. În lipsa acestora, textul apare ca o suită de afirmații care se contrazic unele pe altele, de greșeli inadmisibile, fie de fond fie de detaliu, de etichetări gratuite sau conjuncturale, de denaturări voite sau inconștiente a faptului istoric.

Un asemenea text, cum e cazul articolului la care ne referim, induce în eroare publicul cititor nefamiliarizat cu epoca sau cu problematica, introduce în circuitul științific neadevărul, falsul și confuzia.

Și mai este încă ceva de remarcat ca principiu, înainte de a face Îndreptările la obiect. Munca proprie înseamnă în societatea noastră socialistă și respect pentru munca altora. Această cerință elementară se cere să fie respectată și în activitatea științifică. A omite consemnarea, fie ea și critică, a unor lucrări ale altor autori care se referă nemijlocit la subiectele tratate nu se înscrie în spiritul principiilor de etică și echitate socialistă promovate de Partidul Comunist Român. Pentru a ne explicita subliniem că autorul nu citează nici măcar o dată lucrările noastre, *apărute înainte de 1977*, care tratează pe larg activitatea dintr-un domeniu sau altul al Consiliului Dirigent sau chestiuni din viața politică a Transilvaniei acelei vremi[1]. În acest context ne mai întrebăm și care este inedi-

---

[1] Gheorghe Iancu, **Despre formarea și componența Consiliului Dirigent, Anuar. Inst. Ist. Cluj,** 1969, 12, pp. 329—356; Idem, **Învățămîntul primar și secundar în Transilvania în perioada activității Consiliului Dirigent (1918—1920), Anuar. Inst. Ist. Cluj,** 1970, 13, pp. 251—265; Idem, **Din preocupările Consiliului Dirigent pentru organizarea administrației românești în Transilvania, Anuar. Inst. Ist. Cluj,** 1971, 14, pp. 195—213; Idem, **Problema desființării Consiliului Dirigent, Anuar. Inst. Ist. Cluj,** 1972, 15, pp. 373—391; Idem, **Marele Sfat Național al Transilvaniei (1918—1919), Anuar. Inst. Ist. Cluj,** 1973, 16, pp. 259—278; Idem, **Din istoricul învățămîntului universitar clujean 1919/1920, Sargetia,** 1973, pp. 240—254; Idem, **Campania electorală pentru alegerile parlamentare din 1919 în circumscripțiile Transilvaniei, Studia Univ. Babeș-Bolyai, Historia,** 1973, 18, fasc. 1, pp. 91—120; Idem, **Desfășurarea și rezultatele alegerilor parlamentare din noiembrie 1919 în circumscripțiile Transilvaniei, Studia Univ. Babeș-Bolyai, Historia,** 1974, 19, fasc. 1 pp. 103—131; Idem, **Banca centrală pentru industrie și comerț din Cluj (1919—1920).** în **Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu,** Cluj, 1974, pp. 258—265; Idem, **Preocupările Consiliului Dirigent în vederea organizării justiției în Transilvania (1918—1920), Anuar. Inst. Ist. Arh. Cluj-Napoca,** 1975, 18, pp. 213—228; Idem, **Preocupări ale Consiliului Dirigent pentru reorganizarea activității industriale în Transilvania (1918—1920), Marisia, Studii și materiale Tîrgu Mureș,** 1975, 5, pp. 261—268; Idem, **Activitatea Consiliului Dirigent în domeniul finanțelor, Marisia,** 1976, 6, pp. 445—475; Marcel Știrban, Gheorghe Iancu, **Documente privind legislația agrară din anii 1919—1920 referitoare la Transilvania, Rev. Arhiv.,** 1976, nr 1, pp. 28—35; Idem, Gheorghe Iancu, Gheorghița Iancu, **Aspecte ale vieții sanitare din Transilvania în perioada 1918—1920, Marisia,** 1976, 6, pp. 431—444.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tul, absolut indispensabil unei lucrări științifice, pe care îl cuprinde articolul la care ne referim?

Informarea insuficientă, fie că e vorba de surse edite sau inedite din epocă[2], fie că e vorba de studiile mai recente[3], constituie o lacună esențială a acestei lucrări, fapt care l-a condus pe autor la o mulțime de greșeli. Mai semnalăm, că articolul suferă și de lipsa unei sistematizări logice a evenimentelor, la care vom mai reveni.

În continuare vom face observații concrete, în ordinea paginilor articolului. La p. 267 autorul afirmă că Marea Adunare Națională a ales Marele Sfat compus din 250 de membri. Corect trebuia scris — Marele Sfat Național. În plus, la Alba Iulia s-au ales doar 200 membri, Marele Sfat Național întregindu-se ulterior, prin cooptare, cu ocazia lucrărilor desfășurate la Sibiu între 29 iulie—11 august 1919.

Puțin mai jos, atunci cînd afirmă că „acesta, pentru conducerea permanentă a treburilor interne ale Transilvaniei pînă la unirea sa definitivă cu România, alege un guvern provizoriu..." autorul confundă nepermis *unirea definitivă* și *necondiționată* a Transilvaniei cu România, hotărîtă la Marea Adunare Națională la 1 decembrie 1918, cu procesul de uniformizare administrativ instituțională a statului național unitar român. Menționăm că numele unuia dintre membrii Consiliului Dirigent este Romul Boilă, cum și apare la p. 269 și nu Romulus.

Formarea Consiliului Dirigent a întrunit consensul celor două forțe politice românești (P.N.R. și socialiștii români) care au conlucrat în vederea unirii Transilvaniei cu România. În acest caz, formularea: „Burghezia română din Transilvania cerea crearea Consiliului Dirigent..." (p. 268) este nepotrivită.

Autorul comite inconsecvențe izbitoare de la o pagină la alta. Astfel, la p. 267, după ce se arată componența Consiliului Dirigent, se scrie: „toți aceștia erau recunoscuți ca luptători și organizatori ai maselor în lupta de eliberare națională". La p. 268 se susține însă că: „Nu întîmplător au fost aleși cei 15 membri ai organului autonom provizoriu al teritoriilor nou unite. Era cunoscută poziția reacționară a unora...". Cînd are dreptate autorul?

Sau la pagina 268 se susține că membrii Consiliului Dirigent n-ar fi dorit decît „a atenua și ciunti aplicarea hotărîrilor democratice de la Alba Iulia", iar la pagina următoare se afirmă că „avînd adeziunea deplină a maselor, membrii Consiliului Dirigent...". Dacă prima afirmație ar fi valabilă, nu credem că masele l-ar fi sprijinit.

La p. 269, ca și la alte pagini, autorul folosește incorect termenele de lege, decret-lege sau decret nr.

Cum trebuie înțeleasă afirmația că „Una din primele măsuri luate, în vede-

---

[2] I. Papp, **Instaurarea justiției românești în Ardeal, Transilvania**, 1945, 76, nr. 1; O. Ghibu, **Universitatea Daciei Superioare**, București, 1923; Olimpiu Boitoș, **Le progrès culturel en Transylvanie de 1918 à 1940, Revue de Transylvanie**, 1941—1943, tom. VII—IX; Sextil Pușcariu, **Muzeul limbii române, Dacoromania**, 1921, an. I.; Zaharia Bârsan, **Teatrul românesc în Ardeal**, în **Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureș 1918—1928**, vol. II, București, 1929; Popescu Cezar, **Evoluția industriei din Ardeal după unire**, în, **Transilvania, Banatul...** vol. I, București, 1929; Anibal Teodorescu, **Problema reprezentării minorităților, Arhiva pentru știința și reforma socială**, 1919. 1. nr. 1. etc

[3] Fl. Boeraș, M. Soveja, **Resortul de interne din Arhiva „Consiliului Dirigent" din Transilvania (1917—1922), Rev. Arhiv.**, 1960. 3, nr. 1; Ovid. Sachelarie. Valentin Al. Georgescu, **Unirea din 1918 și problema unificării legislației, Studii Rev. Ist.**, 1968. 21. nr. 6; L. Bányai, C. Göllner, **Poziția naționalităților față de unire**, în **Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie**, București. Ed. Acad. R.S.R., 1968; Șt. Pascu, **L'Université de Cluj. Cinquant ans d'enseignement en langue roumaine, Studia Hist.**, 1969. 14. fasc. 1; D. Șandru, **Reforma agrară din 1921**, București. Ed. Acad. R.S.R., **Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908—1921**, București, Editura Politică, 1967; M. Știrban, **Problema arendărilor forțate din Transilvania în anii 1919—1921, Anuar. Inst. Ist. Cluj**, 1973. 16; Idem, **Legislația agrară privind arendările forțate din Transilvania, 1920—1921, Marisia**, 1975, 5; Idem. **Legislația privind reforma agrară din Transilvania 1918—1921, Marisia**, 1976. 6; Costin C. Kirițescu, **Sistemul bănesc ale leului și precursorii lui**, vol. II. București. Ed. Acad. R.S.R., 1967; Mircea Mușat. Ion Ardeleanu. **Viața politică în România 1918—1921**. Ed. II. București. Ed. Politică. 1976; Vasile Arimia. Nicolae Petreanu. **Consiliile Naționale Române și rolul lor în pregătirea și înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România, Anale Inst. Ist. P.C.R.**, 1968, 14, nr. 6; **Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1916—1921**, București, Ed. politică, 1966 etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rea punerii bazelor statului român în Transilvania, a fost aceea a introducerii unei administrații românești"?

Considerațiile care se fac cu privire la activitatea Consiliilor naționale (pp. 269—270) ni se par simpliste, forțate și pe alocuri denigratoare. Aceasta în situația, în care în lucrări apărute în ultimii ani se relevă, cu dovezi de necontestat, activitatea de-a dreptul remarcabilă a Consiliilor Naționale.

Acțiunea de organizare a unei administrații românești a fost dificilă și complicată, mai ales ca urmare a atitudinii unei părți a foștilor funcționari. Nu pretutindeni s-au putut numi funcționarii cei mai utili, oricum, abuzurile sau nepriceperea unora nu trebuie ridicate la nivelul unor generalizări, așa cum se face la p. 270. Faptul că procesul uniformizării administrative s-a desfășurat treptat este o realitate istorică cunoscută. A-l explica însă prin tendințele „... de separatism al unor oameni politici" (p. 271) este cu totul greșit și ilogic. Lipsa de grijă în formulări răzbate și de la pag. 271, atunci cînd se scrie că „... înfăptuirea unității statale a poporului român..." fiind vorba, de fapt la 1918 de desăvîrșirea unității de stat.

Sub „impulsul luptelor maselor populare" scrie autorul, dar, adăugăm noi, și ca o condiție obiectivă de dezvoltare a societății românești, în Rezoluția de Unire s-au înscris necesitatea unei reforme agrare radicale și a dreptului de vot universal. Aplicarea acestor reforme corespundea, firește, și intereselor burghezici. De aici și pînă la formularea de la p. 271 este însă o mare distanță: „Dar pentru a profita cît mai mult, pentru ca aceste legi să nu depășească limitele democrației burgheze, burghezia transilvăneană le-a amînat mereu, dîndu-le în momentul în care a crezut de cuviință că documentele elaborate de către ea pot fi aplicate cu toată opoziția și rezistența clasei muncitoare". Ne întrebăm cum ar putea să depășească o lege burgheză limitele democrației burgheze? Pe de altă parte, se știe că în legiferarea și aplicarea reformei agrare sînt interesate în special masele țărănești. Pentru a ilustra inconsecvența în aprecieri mai remarcăm că la începutul aliniatului se afirma: „Consiliul Dirigent a trecut la elaborarea unor legi cu caracter domocratic".

Referindu-se la lucrările Marelui Sfat Național, autorul scrie: „După discuții furtunoase — urmărindu-se atent dezbaterile, credem că alt cuvînt ar fi mai potrivit — „Marele Sfat al țării..." (p. 271). Ne întrebăm care țară, cînd se știe precis că Marele Sfat Național a fost un organism provizoriu, cu unele atribuții parlamentare, numai pentru o regiune a statului român, Transilvania. Pentru autor și decretul-lege de reformă agrară este tot lege! (p. 271).

Consiliul Dirigent n-a înființat nici o Curte de Apel, acestea erau de mult înființate, ci le-a preluat și organizat (p. 271, 276).

În ceea ce privește chestiunea arendărilor forțate, Consiliul Dirigent n-a „dat" numai două ordonanțe — cum afirmă autorul — ci mai multe acte, majoritatea publicate și comentate în literatura istorică din ultimii ani.

Autorul greșește și atunci cînd explică conținutul art. 46 al decretului-lege de reformă electorală, atunci cînd scrie că: „Legea electorală votată de Consiliul Dirigent menținea clauza vechii legi ungare, care suspenda alegerile în circumscripțiile în care se prezenta un singur candidat, ceea ce înlesnea ingerințele electorale" (p. 273). Existența unui singur candidat, nu însemna suspendarea alegerilor — căci atunci n-ar fi fost nimeni ales — ci renunțarea la operațiunea de alegere, candidatul fiind declarat ales. E util să mai remarcăm că decretul-lege nu cuprindea nici o dispoziție, care să împiedice depunerea a mai multor candidaturi.

Reprezentanții P.S.D. au militat cu consecvență atît în Consiliul Dirigent cît și în Marele Sfat Național pentru respectarea celor hotărîte la Alba Iulia cu privire la acordarea dreptului de vot pentru femei și pentru principiul reprezentării proporționale, fără a reuși însă includerea lor în proiectul de lege electorală elaborat de Consiliul Dirigent. A confunda însă *principiul* reprezentării proporționale cu *acordarea* dreptului de vot pentru naționalitățile conlocuitoare (p. 273) este o regretabilă eroare științifică.

Decretul-lege electoral, ca și cel agrar, nu făcea nici o diferențiere între cetățenii Transilvaniei, indiferent de naționalitatea lor. Așa se și explică prezența deputaților și senatorilor maghiari, sași, șvabi, ruteni, slovaci, în parlamentul țării.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

E bine să se reţină că în activitatea din domeniul şcolar, Consiliul Dirigent n-a reorganizat şcolile secundare confesionale ale naţionalităţilor conlocuitoare (p. 274).

Organizarea unei universităţi *româneşti* la Cluj este o mare realizare a Consiliului Dirigent, dar Universitatea clujeană s-a înfiinţat *în 1872*, lucru pe care autorul ar fi trebuit să-l specifice la p. 274.

Alte realizări ale Consiliului Dirigent pe plan cultural-ştiinţific au fost Teatrul Naţional şi Opera din Cluj, Conservatorul de muzică — pe care autorul nu-l pomeneşte —, Muzeul Limbii Române, aflat sub conducerea lui Sextil Puşcariu, şi nu — Muzeul naţional în Ardeal — cum, inexplicabil scrie autorul la p. 275. În acelaşi aliniat se continuă: „Toate aceste iniţiative au fost materializate, astfel că, pînă la *sfîrşitul anului 1919* (s.n. — I. G.), publicul clujean putea să-şi petreacă în mod plăcut timpul liber, să-şi dezvolte interesul pentru muzică şi artă". Nu ştim cum a fost aceasta posibil în anul 1919, cînd Teatrul Naţional s-a inaugurat în cadru solemn la 1 februarie 1920, iar primul spectacol de operă — cu „Aida" — a avut loc în 25 mai 1920 !

În ultimul rînd din pag. 275 se cere a fi scris în loc de „resortului" — „resorturilor", altfel s-ar crede că era un singur resort cu preocupări economice.

De la enunţarea, la modul foarte general, a unor preocupări ale Consiliului Dirigent cu privire la industrie, se trece la tratarea unor chestiuni de justiţie, sănătate publică, la unele probleme muncitoreşti, de funcţionari, revenind apoi la aspecte industriale. Care a fost logica unei asemenea structurări a materialului?

În acţiunea de organizare a justiţiei, după cum dovedesc documentele de arhivă, Consiliul Dirigent a contat şi pe o parte a vechilor jurişti, care într-o formă sau alta, şi-au continuat activitatea. Numărul avocaţilor români din Transilvania care apare în articol este mult prea mic în raport cu realitatea (p. 276).

Necunoaşterea de către autor a normelor de drept cu care a operat Consiliul Dirigent şi implicit confuzia pe care o propagă, rezultă şi din definirea Decretului Consiliului Dirigent, cu privire la ziua de muncă de 8 ore, ca *lege*, sau şi mai bizar, ca decret-lege (p. 277). Chiar dacă Decretul avea excepţii, el *făcea posibilă* ziua de muncă de 8 ore — autorul scrie: că excepţiile... „făceau imposibile ziua de muncă de 8 ore" — înscriindu-se astfel, ca o mare cucerire pe plan legislativ a muncitorimii trasilvănene. Şi documentele vremii atestă această realitate.

După ce subliniază neajunsurile normativului de salarizare pentru funcţionari — de ce nu s-au indicat cînd s-a vorbit de administraţie? — se conchide: „Cu toate că *legea* [s.n.—I.G.], face deosebiri între funcţionarii statului — lucru, după opinia noastră absolut firesc, — ea reprezintă un progres, contribuind la îmbunătăţirea vieţii celor ce muncesc" (p. 277). În acest caz, prin cei ce muncesc, trebuie să se înţeleagă strict funcţionarii publici!

Abordînd la p. 278 chestiuni industriale — notăm că şeful Resortului de industrie se numea Mihai Popovici, şi nu Mihail, se menţionează intenţiile unor membri ai Consiliului Dirigent de a crea „...instituţii cu capital transilvănean sau mixt"... Autorul nu ne spune însă ce înţelege prin instituţii cu caracter mixt?

Referindu-se la disputa dintre capitalul transilvănean şi cel liberal, autorul indică cîteva întreprinderi trecute sub controlul Băncii Româneşti. Continuă apoi după o simplă virgulă, „iar capitalul liberal a reuşit să deţină poziţii cheie la Uzinele Reşiţa şi în bazinul carbonifer Valea Jiului" (p. 278). Din cele scrise se înţelege că între Banca Românească şi capitalul liberal a fost o adevărată concurenţă în a acapara întreprinderi din Transilvania. Or, este arhicunoscut că, Banca Românească era una din cele mai puternice bănci liberale. Comentariile sînt, credem, de prisos.

Pornind de la dificultăţile avute de Banca Marmorosch-Blank et Co. cu înfiinţarea unei sucursale la Arad, autorul generalizează în mod eronat că „reprezentanţii Consiliului Dirigent nu dădeau voie băncilor din Bucureşti să creeze sucursale..." în Transilvania (p. 278). De altfel, cu privire la aşa numitele greutăţi întîmpinate de Banca Marmorosch Blank în Transilvania, autorul se contrazice din nou în mod evident, deoarece cu un pasaj mai încolo afirmă că „membrii Consiliului Dirigent au căutat să obţină sprijinul capitalului străin". Or,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Banca Marmorosch Blank era reprezentanta cea mai de seamă a capitalului străin în România și din această cauză exista o acută rivalitate între ea și băncile liberale. Conform celor afirmate de autor, ar fi fost firesc deci, ca autoritățile din Transilvania să încurajeze extinderea activității Băncii Marmorosch Blank în Transilvania și nu să o împiedice.

Preocupările pentru accelerarea procesului de integrare administrativ-teritorială a Transilvaniei în statul național unitar, au constituit o constantă în activitatea Consiliului Dirigent. În asemenea împrejurări, a-l numi „principalul focar al tendințelor de separatism" (p. 278) dovedește lipsa cunoașterii momentului concret istoric, intern și extern.

Referindu-ne la chestiunile de politică externă ale României din acea epocă, este necesar să se precizeze că acțiunile lui Alexandru Vaida sau Iuliu Maniu au fost făcute nu în calitate de membri ai Consiliului Dirigent, cum se afirmă în articol, ci de lideri politici ai statului român întregit (pp. 278—279). Autorul trebuia neapărat să sublinieze, pentru a nu genera confuzii, că odată cu decretul-lege de recunoaștere a Consiliului Dirigent din 11/24 decembrie 1918, guvernul țării decide în toate problemele de politică externă.

În partea finală, după ce se apreciază extrem de critic activitatea Consiliului Dirigent (p. 279) se conchide totuși că: „El ocupă un loc de seamă în istoria Transilvaniei în primii ani după încheierea primului război mondial" (p. 280). O trecere deci de la o extremă la alta.

Ca exponent al intereselor burgheziei transilvănene, Consiliul Dirigent n-a dus o politică consecvent democratică. Ca organism în special administrativ, de preluare, organizare și îndrumare a diverselor domenii de activitate din Transilvania, urmărind constant o atenuare și o dispariție a particularităților regionale, realizările sale sînt însă notabile.

În concluzie, apreciind că articolul scris de Aurel Galea nu promovează inditul nici sub raport informațional nici al interpretării, că nesocotește voit sau inconștient materiale care se referă la epoca tratată, că abundă în greșeli istorice, în formulări neîngrijite, că are o structură internă haotică, ne întrebăm care este aportul adus de acest articol la îmbogățirea calitativă a istoriografiei noastre?

GHEORGHE IANCU

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

A. Simion, REGIMUL POLITIC DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA SEPTEMBRIE 1940 — IANUARIE 1941. Editura „Dacia" Cluj-Napoca, 1976, 310 p.

Bazată pe un bogat şi valoros material documentar, cartea istoricului A. Simion referitoare la tema menţionată, aduce o contribuţie de seamă la cunoaşterea uneia din cele mai frămîntate şi mai întunecate perioade din istoria contemporană a României. Ea reuşeşte să prezinte sub formă de sinteză şi în mod sistematizat multitudinea şi complexitatea evenimentelor prin care a trecut ţara în acel timp. Acestea sînt înfăţişate în contextul situaţiei internaţionale din perioada respectivă, cînd statele fasciste înregistraseră succese vremelnice însemnate.

La început, autorul tratează criza prin care trecea regimul de dictatură personală al regelui Carol al II-lea în vara anului 1940, cînd frontierele ţării s-au prăbuşit, sub presiunea şi ameninţarea directă cu invazia a unor mari puteri, în condiţiile unei izolări totale a României, iar pe plan intern Garda de Fier îşi făcea ascensiunea spre putere, fiind sprijinită de Germania hitleristă, a cărei agentură era. Autorul prezintă apoi atitudinea partidelor şi grupărilor politice nefasciste în acele grele împrejurări. Astfel, referindu-se la P.N.Ţ. şi P.N.L., arată pe bună dreptate că liderii acestora n-au înţeles imperativul acelui moment istoric, fiind lipsiţi de iniţiativă, fermitate şi curaj. Teama de mase, care odată mobilizate la luptă ar fi cerut şi impus reforme şi transformări mai adînci în viaţa economică şi social-politică a ţării, precum şi pericolul unor intervenţii străine ce ameninţau însăşi existenţa statului român, au determinat pe conducătorii acestor partide, Iuliu Maniu şi C. I. C. Brătianu, ca şi pe alţi politicieni burghezi, să recurgă la manevre politice de culise, sprijinind instaurarea dictaturii generalului Ion Antonescu. Acesta era considerat ca omul cel mai potrivit în împrejurările din acel timp, fiind cunoscută ostilitatea sa faţă de regele Carol al II-lea şi legăturile pe care le avea cu Garda de Fier şi mai ales cu unii diplomaţi germani acreditaţi la Bucureşti. În optica acestor lideri, un guvern condus de generalul Antonescu nu numai că era acceptat la Berlin şi la Roma, dar ar fi avut posibilitatea de a obţine condiţii mai bune din partea Germaniei şi Italiei, fără a sacrifica în întregime interesele ţării.

În carte se relevă, de asemenea, faptul că generalul Antonescu, la rîndul său, cunoscînd sprijinul pe care Germania îl acorda Gărzii de Fier, a căutat să ajungă la o înţelegere de compromis cu conducătorii acesteia, acceptînd formarea la 14/15 septembrie 1940 a unui guvern împreună cu legionarii. Aceştia vor deţine vicepreşedinţia Consiliului de Miniştri prin Horia Sima, şeful Gărzii de Fier, precum şi alte ministere. În cadrul acestui guvern vor exista însă de la început două grupări: una antonesciană şi alta gardistă. Contradicţiile dintre acestea se vor manifesta mereu, ele culminînd în timpul rebeliunii legionare din 21—23 ianuarie 1941.

Autorul prezintă apoi politica internă şi externă a guvernului condus de generalul Ion Antonescu în această perioadă sub toate aspectele ei. Astfel, pe plan intern acesta se va strădui să potolească furia maselor ieşite în stradă, folosind în acest scop toate mijloacele de care dispunea. Presa oficială anunţa hotărîrea conducătorului statului de a ridica ţărănimea la o stare mai bună şi a sprijini muncitorimea prin reforme sociale; de a reorganiza aparatul administrativ şi a organiza familia etc. Asemenea promisiuni ademenitoare nu vor fi însă realizate. În schimb, ordinea dorită de Antonescu va fi grav tulburată de actele teroriste, jafurile şi asasinatele comise de legionari. Acestea vor provoca indignarea maselor, contribuind la compromiterea totală a Gărzii de Fier.

Pe plan extern, guvernul condus de Antonescu va orienta politica ţării pe linia alianţei cu puterile Axei. Cu acordul său, în toamna anului 1940, trupele germane

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vor pătrunde în țară, ocupînd o serie de puncte strategice, îndeosebi regiunea petroliferă de pe Valea Prahovei. La 23 noiembrie același an, generalul Antonescu a semnat la Berlin documentele de aderare a României la Pactul tripartit, alături de puterile fasciste. Prezența trupelor germane în țară va agrava și mai mult situația economică care și așa era destul de grea. Prin acordul din 4 decembrie 1940, Germania își va impune dominația sa economică în România cu toate încercările de rezistență din partea guvernului român. În același timp, speranțele și încercările generalului Antonescu de a obține din partea Germaniei și Italiei anularea Dictatului de la Viena și revenirea Transilvaniei de nord la România, s-au dovedit a fi iluzii deșarte.

Cartea redă în mod documentat și într-o formă atractivă opoziția și lupta forțelor revoluționare și democratice în frunte cu P.C.R. împotriva regimului de dictatură militară fascistă, care prin politica sa împingea țara spre o catastrofă totală. Astfel, bazîndu-se pe ostilitatea maselor față de fascism și fiind conștient de pericolul pe care acesta îl prezenta pentru țară, P.C.R. va milita pentru realizarea „frontului unic popular al celor ce muncesc" în scopul doborîrii dictaturii antonesciano-gardiste și formarea unui guvern alcătuit din reprezentanți ai tuturor forțelor democratice, în stare să asigure independența națională a poporului român. Această poziție, singura care putea salva țara în acele împrejurări, dovedește superioritatea de concepție și de acțiune practică a P.C.R., în contrast cu poziția așa-ziselor partide „istorice" (P.N.Ț. și P.N.L.), a căror activitate se limita la unele memorii și scrisori de protest către generalul Antonescu față de actele de teroare și jafurile legionarilor și împotriva aservirii țării către Germania.

În ultimele două capitole ale cărții, autorul prezintă contradicțiile dintre gruparea lui Antonescu și cea a legionarilor, rebeliunea acestora din 21—23 ianuarie 1941 și rolul membrilor ambasadei germane de la București și în ultimă instanță a lui Hitler în evoluția acestor contradicții și deznodămîntul lor. Ostilitatea poporului român față de Garda de Fier compromisă prin acțiunile ei nefaste și incapacitatea de care au dat dovadă legionarii, au determinat pe majoritatea conducătorilor de la Berlin, inclusiv pe Hitler, să dea cîștig de cauză lui Antonescu, care va înăbuși rebeliunea cu ajutorul armatei. Germania avea nevoie în România de un regim care să asigure o oarecare stabilitate și de armata română pentru realizarea planurilor sale expansioniste. Antonescu era considerat omul care putea servi în mai mare măsură interesele Germaniei decît Horea Sima. Înlăturînd pe legionari din conducerea statului și interzicînd activitatea acestora, Antonescu va forma un guvern de militari și tehnicieni, continuînd însă politica de alianță cu Germania și Italia. Astfel, el va antrena țara în războiul antisovietic, cu grave consecințe pentru poporul român.

Prin bogatul material documentar, în mare parte inedit, și prin stilul ei atractiv, cartea istoricului A. Simion are darul de a lărgi și adînci cunoștințele asupra acestei perioade, contribuind în același timp la educarea maselor de cititori în spiritul patriotismului socialist.

IOAN POP

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Alexandru Popescu, RUMÄNISCHE ERNTEBRÄUCHE (Obiceiuri românești de recoltare), Bonn, 1974, 249 p.

De la Ion Ionică *(Dealu Mohului,* București, 1943), obiceiurile de seceriș n-au constituit obiectul unei cercetări de amploare pînă la Alexandru Popescu. Acesta realizează o teză de doctorat (prezentată la 13 februarie 1974, avînd ca referent pe cunoscutul prof. Mathias Zender), la Universitatea renană Friederich Wilhelm din Bonn, despre *Obiceiurile românești de recoltare.* Ea a fost imprimată la Ing. H. O. Hövelborn — Bonn.

Lucrarea se compune dintr-un studiu (pp. 9—160), note și bibliografie (pp. 161—176), anexe (pp. 177—211), indici și rezumat (pp. 234—249). Autorul ei a avut la dispoziție trei bogate arhive de specialitate (a Institutului de etnografie și folclor București, a Sectorului de etnografie și folclor Cluj-Napoca, arhiva Atlasului etnografic german din Bonn), la care se adaugă cîteva articole românești și o vastă bibliografie străină. A întreprins și cîteva culegeri de material din teren privitoare la temă.

Alexandru Popescu relevă caracterul ciclic al obiceiurilor populare, încadrează obiceiurile de recoltare între celelalte obiceiuri de muncă, după care trece în revistă lucrările românești consacrate temei sale. El subliniază baza socială și economică a obiceiurilor de recoltare, cercetează obiceiurile de la începutul și sfîrșitul recoltării, pentru ca partea cea mai mare a studiului să o consacre, în mod așteptat, sărbătorii recoltării (pp. 73—136). Descrierea obiceiului cununii (a sceptrului, penei) e făcută cu migală, iar textele poetice care-l însoțesc sînt date în text paralel român-german. Autorului nu-i scapă obiceiurile de recoltare ale populației germane din România, nici consemnarea obiceiurilor contemporane la seceriș.

Interpretarea materialului faptic se realizează în capitolul final (pp. 137—160), unde se stabilește apropierea dintre obiceiurile de recoltare și credințele privitoare la primele fructe. Schema alcătuită de autor (p. 147) concretizează întreaga sa concepție, care pornește de la valoarea magică a primului, *primele spice* (care fie că sînt lăsate pe cîmp, fie sînt aduse acasă); din ele se dezvoltă obiceiurile de sfîrșit ale recoltării, *ultimele spice,* care pot fi aduse în gospodărie sau părăsite pe ogor, operație care se realizează cu sau fără alai, acesta din urmă oferind cadrul sărbătoresc al obiceiului. Al. Popescu discută fiecare motiv al obiceiului cununii, pe baza celebrei lucrări a lui W. Liungmann, *Traditionswanderung Euphrat-Rhein. Studien zur Geschichte der Volksbräuche* (Helsinki, 1937) și, fără a neglija posibile influențe orientale, subliniază rolul factorilor sociali locali în structura și profilul obiceiului și importanța obiceiurilor de recoltare pentru cercetările etnologice europene.

Valoarea lucrării e sporită de bogatele anexe, care cuprind textele și melodiile unor texte, 43 reproduceri fotografice (cele mai multe preluate de la Ion Ionică, H. H. Stahl, Apostol Culea, iar 8 au caracter inedit) și 11 hărți. Bibliografia lucrării cuprinde cca 80 de lucrări românești și străine, începînd de la studiul monografic al lui Ionică, pînă la mici articole de ziar (*Tribuna Ardealului, Facla, Turda* etc.). Aici s-au strecurat însă cîteva erori, pe care le semnalăm; se impun cîteva precizări: uneori indicațiile bibliografice nu sînt suficiente: la Gavril Bichigean (citat Bighigean!), *Gogea...,* în *Comoara Satelor* 5, 1926, A. Popescu nu indică paginile 69—72; indicația Domide, M.: *Cununa, Familia* 17, 1871 este insuficientă; trebuie adăugat: pp. 248—249; indicația German, Traian: *Alduitul cununii...,* *Comoara Satelor* 3 (1926), 7—8 trebuie îndreptată astfel: 4, 1926, pp. 101—107; citarea lui Gorovei, Artur și Mihai Lupescu, *Botanica populară,* în *Șezătoarea* 15 (1936) 6 trebuie corectată în: 15, 1915, pp. 7—166; nu se cunoaște o autoare cu numele Cristescu-Eretescu, Ștefania, ci Cristescu-Golopenția, Ștefania (cf. p. 171) și nici

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

un Holtrich, Wolf, ci Haltrich, Josef *(Zur Volkskunde der Siebenbürger Sachsen — Kleinere Schriften von —*. In neuer Bearbeitung herausgegeben von J. Wolf, Wien 1885).

Se putea indica la bibliografie şi: Hanni Markel: *Cu privire la ancheta lui W. Mannhardt (1865). Răspunsurile de la saşii din Ardeal*, în *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1965—1967*, (Cluj 1969), pp. 411—436.

Menţionăm aici şi două lucrări ulterioare cărţii pe care o recenzăm: Delia Bratu — Ioan Toşa: *Arhiva etnografico-folclorică a Muzeului etnografic al Transilvaniei*, în *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1974—1975*, pp. 33—70; Lucia Iştoc, *Cîntecul de cunună*, în *Marisia*, VI, 1976, pp. 615—620. Cf, şi ibid., pp. 604—608.

ION TALOŞ

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Lutz Röhrich, MÄRCHEN UND WIRKLICHKEIT. DRITTE AUFLAGE (BASM ŞI REALITATE. EDIŢIA A TREIA). Wiesbaden, Franz Steiner Verlag GmbH, 1974, 12 320 p.

Antonimia *basm-realitate* a fost exprimată de mulţi cercetători încă din primele decenii ale secolului nostru. Ea a fost studiată însă pentru prima oară temeinic, multilateral, de Lutz Röhrich, autor al unor lucrări deosebit de valoroase în contextul folcloristicii europene.

Märchen und Wirklichkeit are o problematică foarte bogată. Ea cercetează basmele germane, extinzîndu-se, de cîte ori e posibil, asupra basmului european şi chiar extraeuropean. Autorul arată cum au fost definiţi termenii *basm* = „povestire fantastică", care „nu se poate întîmpla în realitate", care „contrazice legile naturii etc. şi *realitate*, care a evoluat de la sensul originar: *wirklich* = *was wirkt (real* = *ceea ce are efect)*, ajungînd să desemneze, începînd din evul mediu, „ceea ce poate fi conceput cu simţurile" (p. 244). De altfel, între basm şi realitate există o foarte strînsă legătură: „basmul e fantastic şi realist în acelaşi timp, acest amestec formează o parte importantă a înseşi fiinţei sale". Într-o altă formulare, aceeaşi idee e exprimată şi de L. Şăineanu *(Basmele române...*, Bucureşti 1895, p. 31), care susţine că în basme, alături de împăraţi şi împărătese „întîlnim uneori un fecior de boer mare, un moş şi o babă, un pustnic, o pereche de oameni muncitori, un orfan şi un ciobănaş", care „se înalţă totdeauna la rangul suprem al gloriei umane".

În a doua secţiune a cărţii, Röhrich stabileşte raportul pe care îl au diferitele specii ale literaturii populare cu realitatea. Primele observaţii referitoare la această problemă le datorăm fraţilor Grimm. Ei apreciau că basmul e *mai poetic*, în timp ce legenda e *mai istorică* (această diferenţiere a fost preluată şi de L. Şăineanu, *op. cit.*, p. 200). Într-adevăr, legenda se referă la un anumit loc şi la o anumită persoană, ea pare să fie mai aproape de realitate şi *e crezută*, pe cînd basmul anulează elementele care ar îngădui fixarea acţiunii în timp şi spaţiu (p. 12). Chiar şi acele motive literare sau personaje, care apar deopotrivă în basm şi în legendă, dobîndesc, în fiecare din aceste specii, însuşiri particulare. Exemplele indicate de autor în această privinţă sînt numeroase, provin din folclorul mai multor popoare şi conving. Dintre legende, mai apropiată de realitate pare să fie cea etiologică: ea se străduieşte să explice, să afle cauzele unor fenomene din natură, pe baza celor ce *ştie* sau *crede* poporul despre ele. Avîndu-şi originea într-un mit în care se credea, legenda etiologică nu mai este totuşi, în zilele noastre, o realitate crezută (p. 36). În schimb, snoava se hrăneşte din realitate şi chiar cînd uzează de elemente supranaturale, ea rămîne pe pămînt, departe de magic (p. 58).

După ce constată că situaţia realului în povestirile populare diferă de la o epocă la alta şi de la un popor la altul (pp. 60—61), Röhrich trece la cercetarea basmului în imaginea magică a lumii (pp. 63—158). E un capitol deosebit de interesant, plin de observaţii şi conexiuni surprinzătoare; elemente greu de înţeles şi de interpretat din basmele unui popor se clarifică prin conexarea lor cu basmele altor popoare. Sînt puse astfel în evidenţă straturi de mentalitate comune popoarelor pe diferite trepte ale evoluţiei lor culturale. Astfel, vraja care se bazează pe principiul *similia similibus*, de pildă, explică o serie de elemente literare de basm, cum ar fi „fuga magică": urmărită de zmeu etc., tînăra pereche aruncă succesiv o perie, un piaptăn şi o oglindă, care se transformă într-un munte de perie, într-unul de piaptăn şi în altul de oglindă; ultimul fiind de netrecut, fugarii sînt salvaţi (cf. Şăineanu, *op. cit.*, p. 356; *Poveşti din Transilvania*. Cluj-Napoca 1975, pp. 124—133). Răspîndit la toate popoarele, motivul aruncării în urmă a unor obiecte reprezintă „o exagerare fantastică, de basm, a unei întîmplări, în sine,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

reale"; căci „se aruncă ceea ce împiedică fuga" (p. 64). Foarte răspîndit e şi complexul de motive denumit *pars pro toto*, care are la bază ideea participării sau simpatiei şi după care tot ceea ce a fost unit cîndva, îşi păstrează acelaşi destin şi după separare. Cel mai cunoscut exemplu din basmul european este „Der singende Knochen" (Osul cîntător). Se poate exemplifica însă şi cu basmul românesc „Fata Pajorii": spre a nu fi ajunse de Pajură, cele două fete se prefac în paltini; un ciobănaş taie o crenguţă din fiecare şi îşi face două fluiere, care îi cîntă fiecare povestea celor două fete *(Poveşti din Transilvania*, pp. 124—133); pentru complexul de motive denumit de Röhrich „însufleţirea unui băiat ucis" (p. 67) putem trimite la basmul „Voinicul, mumă-sa şi zmeul cel cu douăsprezece capete" *(ibid*, pp. 198—208), în care tînărul e tăiat în bucăţi, apoi e recompus şi înviat. Röhrich se ocupă şi de formulele verbale de tipul „Sesam, deschide-te!", motive care au păstrat imaginea magică a lumii, o imagine *crezută*, deci *reală* pentru mentalitatea respectivă.

După un capitol referitor la metamorfoze în basm (pp. 81—102), la care nu ne oprim, deoarece problema e mai cunoscută, autorul stăruie asupra *credinţelor* şi *obiceiurilor* (pp. 102—123), cu deosebire asupra celor de la nuntă. El descoperă în basme numeroase motive care provin din obiceiurile de altă dată, obiceiuri care au dispărut, păstrîndu-se numai prelucrarea lor literară, care, la rîndul ei, pare fără înţeles. Aşa e motivul căsătoriei cu cea căreia i se potriveşte un anumit pantof; în unele ţări romanice se cunoaşte obiceiul ca toţi nuntaşii să încerce un anumit pantof, care se potriveşte însă numai miresei (p. 106). Alte motive de basm: fata alege ca mire pe cel care dă răspunsul corect la o anumită întrebare, motiv în care vedem obiceiul distractiv al ghicitorilor puse la nuntă (p. 110); sau: mirele e pus să-şi recunoască mireasa dintre mai multe fete îmbrăcate identic, motiv care reproduce un obicei nupţial (pp. 111—112). Multe aspecte inedite ni se oferă în capitolul „Cruzimea basmului" (pp. 123—158), după care autorul prezintă problema veracităţii basmului în folclorul european. El demonstrează că „basmul crezut" s-a menţinut în Alpi şi Pirinei, în ţinuturile celtice ale Irlandei şi Scoţiei, în Islanda, în ţările baltice, în Peninsula Balcanică. Pentru folclorul românesc, Röhrich se sprijină pe informaţii publicate de M. Gaster (p. 173). Problema a fost cercetată însă mai recent, de către O. Bîrlea *(Antologie de proză populară epică*, Buc. 1966, vol. I, pp. 29—31), care pune în evidenţă trei atitudini principale ale povestitorilor români cu privire la veracitatea poveştilor: cei bătrîni consideră că „toate poveştile s-au întîmplat cîndva în trecutul îndepărtat"; alţii şovăie: „poate că s-o-ntîmplat cîndva, oarecînd şi oarecînd"; în sfîrşit, alţii sînt de părere că „poveştile sînt simple ficţiuni, născocite cu scopul de a se întreţine oamenii în timpul liber".

Desigur, observaţiei pătrunzătoare a lui Röhrich nu puteau scăpa diferenţierile etnice de concepţie (pp. 182—191) şi nici raportul dintre gîndirea magică şi civilizaţia modernă (pp. 191—199). Realitatea pătrunde în basm şi prin mediul social al povestitorului (pp. 207—222); povestitorii proveniţi din păturile sărace ale populaţiei zugrăvesc acţiunea basmului în funcţie de concepţia lor, introduc scene de sărăcie, subliniază diferenţele de clasă dintre personaje, fac critică socială, îşi îndreaptă simpatia către cei săraci. Ultima parte a cărţii cercetează realitatea interioară a basmului (pp. 223—242).

Excelenta monografie realizată de Lutz Röhrich, care se bazează pe un vast material folcloric, cercetat de pe o poziţie avansată, se adresează literaţilor, folcloriştilor, sociologilor, studenţilor etc. O ediţie românească, pentru uzul aceluiaşi cerc de cititori, ar fi deosebit de binevenită.

ION TALOŞ

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

TIERE UND MENSCHEN IN GESCHICHTEN.
Herausgegeben von Friedhelm Kemp. (Animale și oameni în povestiri. Editată de Friedhelm Kemp). München, Kösel-Verlag, 1975, 343 p.

„În mituri și legende, animalul a fost zeu, demon sau strămoș"... „în fabulă, ca și în basm, în snoavă și în eposul animalier, a fost înlăturată numinosa, animalele reprezintă tipuri umane, clase sociale sau profesii" (p. 335) — iată suficiente argumente pentru ca un volum ca acesta să se afle în atenția folcloristului, a cercetătorului preocupat de mitologie și, desigur, a istoricului literar. Friedhelm Kemp, cunoscut editor, alcătuiește o antologie de scrieri literare din secolul nostru, legende, basme, mici povestiri în care animalul e privit în locul pe care i l-a consacrat mitologia sau e coborît la nivelul ființelor de rînd, deseori dobîndind însușiri umane, sau răzbunîndu-și milenara exploatare din partea omului, prin dispariția lor. Într-adevăr, din primele epoci ale istoriei, între om și animal au existat permanente legături, pe care le pune în valoare atît literatura orală, cît și cea scrisă. Aceasta din urmă scapă deseori cercetărilor de cultură populară.

Volumul alcătuit de Friedhelm Kemp ne pune așadar la dispoziție o bogată selecție din opera unor scriitori renumiți, cum sînt: iugoslavul Ivo Andrić, austriacul K. Lorenz, elvețianul Charles-Albert Cingria, italienii G. Deledda, C. Levi, B. Tecchi, francezii Colette, J. Renard, danezul T. Blixen, finlandezul P. Haanpää, norvegianul K. Hamsun, englezul R. Kippling, irlandezul L. O'Flaherty, sovieticii K. Fedin și S. von Radecki, precum și germanii H. Böll, H. von Cube, I. Forbes-Mosse, M. Lichnowsky, E. Penzoldt, W. Schnurre ș.a. După ce parcurgi această antologie îți dai seama cît de bine s-ar fi putut găsi printre acești autori, românii Ioan Creangă cu „Capra cu trei iezi" sau „Ursul păcălit de vulpe", I. Al. Brătescu-Voinești, cu povestirea „Puiul", E. Gîrleanu, cu multe povestiri din volumul *Din lumea celor care nu cuvîntă*, sau unele din povestirile lui M. Sadoveanu. Sperăm că o eventuală reeditare, îmbogățită, nu va mai pierde din vedere literatura română.

Cei mai mulți dintre scriitorii cuprinși în volum manifestă un interes constant față de folclor. Unii creează mici basme despre animale. Amintim în primul rînd pe K. Fedin, care înfățișează bunele raporturi ce se statornicesc între un țăran sărac și un arici *(Der Igel. Ein Märchen.* = Ariciul o poveste, pp. 261—264). Asemănătoare e povestirea lui K. Hamsun *Eine ganz gewöhnliche Fliege mittlerer Grösse* (= O muscă cu totul obișnuită, de mărime mijlocie, pp. 135—139). Deosebit de interesantă e din acest punct de vedere povestirea lui Ivo Andrić, *Aska und der Wolf* (= Asca și lupul, pp. 65—74). Cea dintîi mieluță a unei oi e la început ascultătoare, dar mai apoi devine tot mai încăpățînată. Ea e predestinată să devină balerină și face „școala de balet", în ciuda împotrivirii mamei sale; face progrese și obține succese. Într-o zi se lasă furată de gustul ierbii dintr-un loc în care rămîne singură și unde o întîlnește un lup. Pe cînd s-o apuce lupul, Aska începe să danseze, stîrnind admirația acestuia. Ea dansează atît de frumos, încît lupul, care de altfel era sigur pe prada lui, se lasă cucerit mai întîi de frumusețea dansului, amînînd momentul în care urma să dea satisfacție stomacului. Aska găsește resurse fizice pentru a prelungi dansul, care place lupului din ce în ce mai mult; apar ciobanii care împușcă fiara, iar Aska e salvată. Cineva ar putea spune că în povestirea lui Andrić nu se vede nimic folcloric. Totuși, în cataloagele internaționale ale basmului găsim, de pildă, povestiri în care animalele dispun de însușiri artistice. Astfel, în Aarne-Thompson *(The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography,* Helsinki 1964) sub nr. 163, sînt incluse povești populare despre *lupul cîntăreț*, care, prin cîntecul său, obligă un țăran să renunțe la vite, copii, nepoți etc. În aceeași lucrare, sub nr. 168 A, sînt indicate variante ale tipului „muzicantul în capcana lupilor"; aici, muzicantul se salvează de lupi, cîn-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tînd; despre plăcerea lupilor de a cînta şi dansa găsim trimiteri bibliografice în aceeaşi lucrare, sub nr. 1652.

Cele mai multe dintre povestirile volumului cuprind elemente folclorice interesante, din domeniul credinţelor. Robert Walser descrie *Die Eule* (Bufniţa, p. 148) fără a neglija să sublinieze credinţa că aceasta prevesteşte moartea. Alte păsări sînt simboluri ale norocului casei, prevestesc noroc, ploaie etc. (T. Blixen, *Afrikanische Vögel* = Păsări africane, pp. 200—203). Chiar şi maimuţele sînt organizate, ca oamenii din basmele populare (R. Musil, *Die Affeninsel* = Insula maimuţelor, pp. 193—195). Foarte interesantă e şi povestirea lui R. Kippling *Der Stier, der denken konnte*" (Taurul care putea gîndi, pp. 9—26). Sînt reproduse aici uzanţe, obiceiuri şi credinţe din Camargue şi Crau ca, de pildă, riturile de iniţiere: tînărul îşi încerca puterea cu un viţel; de asemenea sînt descrise pe larg luptele toreadorilor cu taurii.

Multe povestiri din volum descriu puternicele asemănări de comportament între om şi animal (K. Lorenz: *Lachen über Tiere* = A rîde despre animale, pp. 92—99), se referă la calendarul popular (id., *Hundstage* = Ziua cîinelui, pp. 99—108) etc.

Volumul e însoţit de o scurtă postfaţă (pp. 335—338), semnată de Friedhelm Kemp şi de scurte indicaţii bibliografice referitoare la scriitorii din opera cărora a fost alcătuită selecţia.

ION TALOŞ

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ABREVIERI. ABRÉVIATIONS. ABKÜRZUNGEN. ABREVIATIONS. СОКРАЩЕНИЯ

ACMIT — *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secţia pentru Transilvania*, Cluj, I (1926—1928), II (1929), III (1930—1931), IV (1932—1938)

ActaMN — *Acta Musei Napocensis*, Cluj-Napoca, I, 1964 şi urm.

AIIA — *Anuarul Institutului de istorie (şi arheologie)*, Cluj (-Napoca), I, 1959 şi urm.

AIIC — *AIIA*

AIIN — *Anuarul Institutului de istorie naţională*, Cluj-Sibiu, I, 1921 — X, 1945

AIIP — *Analele Institutului de istorie a Partidului*, Bucureşti, I, 1955 şi urm.

AMET — *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei*, Cluj-Napoca

Analele IIP — *AIIP*

Anlst — *Anale de istorie*, Bucureşti, I, 1955 şi urm.

Apulum — *Apulum, Buletinul Muzeului de istorie din Alba Iulia*, I, 1939—1943 şi urm.

Arhiva C.C. al P.C.R. — Arhiva Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Bucureşti

Arhiva ISISP — Arhiva Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., Bucureşti

Arhiva MAE — Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Bucureşti

Arhiva MFA-MStM — Arhiva Ministerului Forţelor Armate — Marele Stat Major, Bucureşti

ArhStatB-N — Arhivele Statului Bistriţa-Năsăud, Bistriţa

ArhStat Bucureşti — Arhivele Statului Bucureşti

ArhStat Cluj-Napoca — Arhivele Statului, Cluj-Napoca

ArhStat Iaşi — Arhivele Statului, Iaşi

ArhStat S. — Arhivele Statului, Sibiu

ArhStat Tg. Mureş — Arhivele Statului, Tîrgu Mureş

ARMSI — *Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Istorice*, Bucureşti, Ser. I (1867—1878), Ser. II (1907 şi urm.)

AS — *Arhiva someşană*, I, 1972 şi urm.

A.Sc.M. — Arhivele Statului Tîrgu Mureş, Arhiva Scaunului Mureş

A.Sc.O. — Arhivele Statului Tîrgu Mureş, Arhiva Scaunului Odorhei

AVSL — *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, Sibiu, I, 1843 şi urm.

BAR — Biblioteca Academiei Române, Bucureşti

BiblAcad — Biblioteca Academiei R.S.R., Bucureşti

BCS — Biblioteca Centrală de Stat, Bucureşti

CDRA — Consiliul Dirigent, Resortul agricol

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CIL — *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin

Dacia — *Dacia, recherches et découvertes archéologiques en Roumanie*, Bucureşti, I, 1924 — XII, 1948; N.S., *Revue d'archéologie et d'histoire ancienne*, Bucureşti, I, 1957 şi urm.

DissPann — *Dissertationes Pannonicae*, Ser. II, Budapest, I, 1940 şi urm.

DLRM — *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958

DolgSzeged — *Dolgozatok...*, Szeged, I, 1925 — XIX, 1943

EOE — *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, Budapest, 1876—1884

ETA — *Erdélyi történeti adatok*, Cluj, 1855—1862

FI — *File de istorie, Bistriţa*, I, 1971 şi urm.

Fmil — *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, I, 1838 şi urm. (pînă 1865)

Germania — *Germania*, Berlin, I, 1916 şi urm.

Hurmuzaki — Hurmuzaki, Eudoxiu, *Documente privitoare la istoria românilor*, Bucureşti, 1913

IstRom — *Istoria României*, Bucureşti, I, 1960

Közl — *Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából*, Cluj, I, 1940 — IV, 1944

Marisia — *Marisia, Studii şi materiale*. Arheologie — istorie — etnografie, Tîrgu Mureş, V, 1975; VI, 1976; VII, 1977

Materiale — *Materiale şi cercetări arheologice*, Bucureşti, I, 1953 şi urm.

MITr — Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca

OmD (OCD) — *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, Bucureşti, 1960

RevArh — *Revista Arhivelor*, Bucureşti, I, 1926 şi urm.

Rev.etn.folc. — *Revista de etnografie şi folclor*, Bucureşti

Roska, *ErdRep* — Roska Márton, *Erdély Régészeti Repertóriuma, I, Oskor (Thesaurus antiquitatum transilvanicarum, I, Praehistorica)*, Cluj, 1942

SCIV (SCIVA) — *Studii şi cercetări de istorie veche (şi arheologie)*, Bucureşti, I, 1950 şi urm.

SCSM — *Studii şi Comunicări*, Satu Mare, I, 1969 şi urm.

Studia — *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Series Historia*, Cluj (-Napoca), I, 1965 şi urm.

Studii — *Studii, Revistă de istorie*, Bucureşti, I, 1948 şi urm.

SzOL — *Székely Oklevéltár*, Cluj, I, 1872 şi urm.

TIR — *Tabula Imperii Romani*, L 34, Budapest, 1968; L 35, Bucureşti, 1969

TMÁO — *Török—Magyarkori Államokmánytár*, Pest, 1865

TT — *Történelmi Tár*, Budapest, S.N., I, 1900 şi urm. (pînă la 1910)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

AUTORII * LES AUTEURS * DIE VERFASSER * THE AUTORS * АВТОРЫ

Almási, Ştefan, cercetător ştiinţific principal, Centrul de ştiinţe sociale, Cluj-Napoca.
Blăjan, Mihai, muzeograf, Oficiul judeţean Alba pentru patrimoniul cultural naţional, Alba Iulia.
Botezan, Ioana, bibliotecar, Biblioteca Academiei R.S.R., Filiala Cluj-Napoca.
Bunta, Petru, doctor în istorie, cercetător ştiinţific principal. Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca.
Chiţu, Lidia, muzeograf, Muzeul de istorie, Aiud.
Cuceu, Ion, doctor în filologie, cercetător ştiinţific, Centrul de ştiinţe sociale, Cluj-Napoca.
Dobrescu, Vasile, lector universitar, Institutul medico-farmaceutic, Tîrgu Mureş.
Florea, Virgil, cercetător ştiinţific, Centrul de ştiinţe sociale, Cluj-Napoca.
Florescu, Gheorghe I., doctor în istorie, cercetător ştiinţific principal, Institutul de istorie şi arheologie „Al. D. Xenopol", Iaşi.
Gál, Cornelia, muzeograf, Muzeul judeţean Mureş, Tîrgu Mureş.
Georoceanu, Paul, doctor în ştiinţe medicale, conferenţiar universitar, Institutul agronomic „Dr. Petru Groza", Cluj-Napoca.
Hica-Cîmpeanu, Ioana, muzeograf, Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca.
Iancu, Gheorghe, doctor în istorie, cercetător ştiinţific, Institutul de istorie şi arheologie al Universităţii „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca.
Iştoc, Lucia, cercetător ştiinţific, Centrul de ştiinţe sociale, Cluj-Napoca.
Jurca, Nicolae, doctor în istorie, lector universitar, Universitatea din Sibiu.
Lazăr, Valeriu, doctor în istorie, director, Muzeul judeţean Mureş, Tîrgu-Mureş.
Leicu, Ion, doctor în istorie, lector universitar, Centrul de perfecţionare a cadrelor didactice, Cluj-Napoca.
Matei, Alexandru, director, Arhivele Statului Cluj-Napoca.
Mircea, Leon, director, Biblioteca orăşenească, Reghin.
Mureşan, Alexe, profesor, Sighişoara.
Olosz, Katalin, cercetător ştiinţific, Centrul de ştiinţe sociale, Tîrgu Mureş.
Pap, Francisc, muzeograf principal, Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca.
Pál-Antal, Alexandru, arhivist principal, Arhivele Statului, Filiala Tîrgu Mureş.
Păcurariu, Corneliu, profesor, Micăsasa (jud. Alba).
Petică, Mihai, muzeograf, Muzeul judeţean Mureş, Tîrgu-Mureş.
Petrescu, Gheorghe, lector universitar, Conservatorul „Gheorghe Dima", Cluj-Napoca.
Petruţiu, Emil, cercetător ştiinţific, Muzeul etnografic al Transilvaniei, Cluj-Napoca.
Pop, Dumitru, doctor în filologie, profesor universitar, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca.
Pop, Ioan, doctor în istorie, cercetător ştiinţific, Centrul de ştiinţe sociale, Tîrgu Mureş.
Pop, Vasile, profesor, Şcoala generală, Band (jud. Mureş).
Porumb, Marius, cercetător ştiinţific principal, Institutul de istorie şi arheologie al Universităţii „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca.
Protase, Dumitru, doctor în istorie, conferenţiar universitar, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Protopopescu, George, doctor în istorie, director adjunct, Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca.
Ranca, Paulina, profesor, Tîrgu Mureș.
Roșca-Rosen, Maria, doctor în istorie, lector universitar, Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca.
Rus, Traian, arhivist, Direcția Generală a Arhivelor tSatului, București.
Sabău, Nicolae, cercetător științific, Institutul de istorie și arheologie al Universității „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca
Sebestyén, Mihály, bibliotecar, Biblioteca județeană Mureș, Fondul documentar „Teleki-Bolyai", Tîrgu-Mureș.
Sin, Silvia, cercetător științific, Centrul de științe sociale, Tîrgu Mureș.
Stanca, Vasile, doctor în filologie, lector universitar, Centrul de perfecționare a cadrelor didactice, Cluj-Napoca.
Stoica, Adrian, doctor în istorie, conferențiar universitar, Institutul agronomic „Dr. Petru Groza", Cluj-Napoca.
Stoicovici, Eugen, doctor docent, profesor universitar, Universitatea „Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca.
Șara, Marin, bibliotecar, Biblioteca orășenească, Reghin.
Știrban, Marcel, doctor în istorie, lector universitar, Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca.
Truța, Victor, muzeograf, Muzeul etnografic, Reghin.
Turzai, Mária, doctor în istorie, cercetător științific principal, Centrul de științe sociale, Tîrgu Mureș.
Vasiliev, Valentin, doctor în istorie, cercetător științific, Institutul de istorie și arheologie al Universității „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca.
Vlassa, Nicolae, doctor în istorie, șef secție, Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca.
Wolf, Ioan, muzeograf, Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca.
Zrinyi, Andrei, muzeograf, Muzeul județean Mureș, Tîrgu Mureș.

PENTRU CONȚINUTUL LUCRĂRILOR RĂSPUND AUTORII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tiparul executat la Tipografia Tîrgu Mureș
Comanda 118/1978
Republica Socialistă România

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

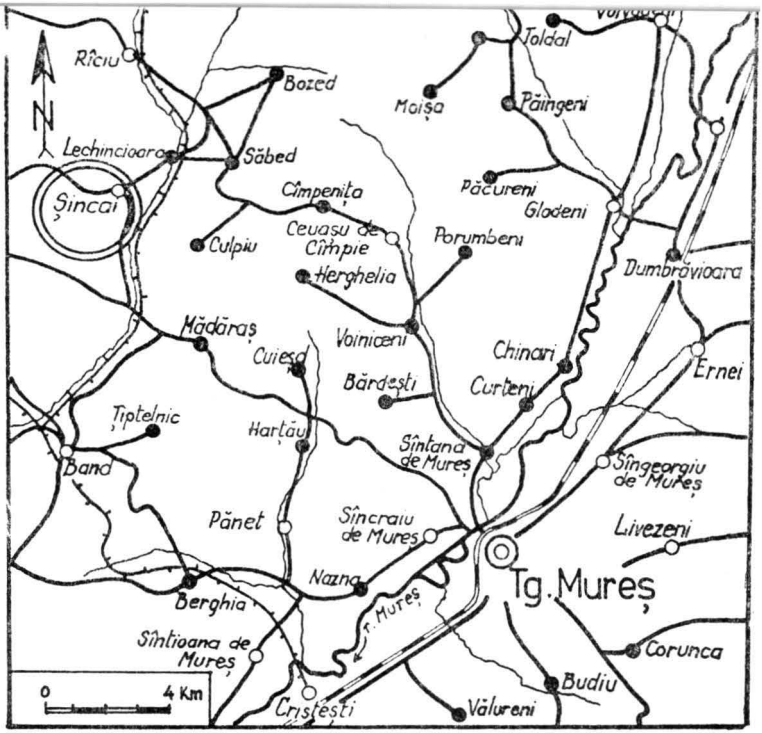

1. ZONA ȘINCAI

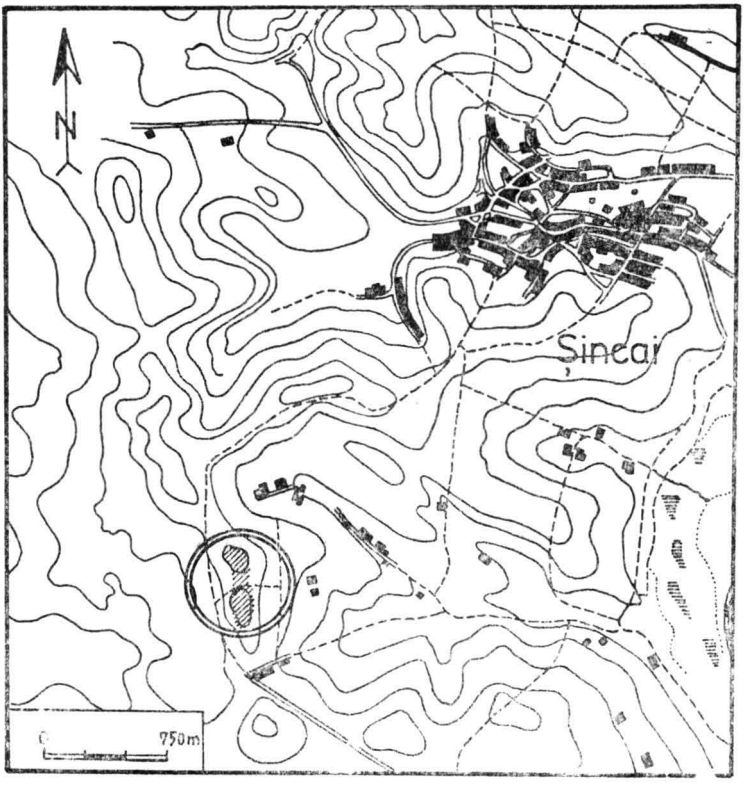

Pl. I/2 Șincai — „Cetatea păgînilor"

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

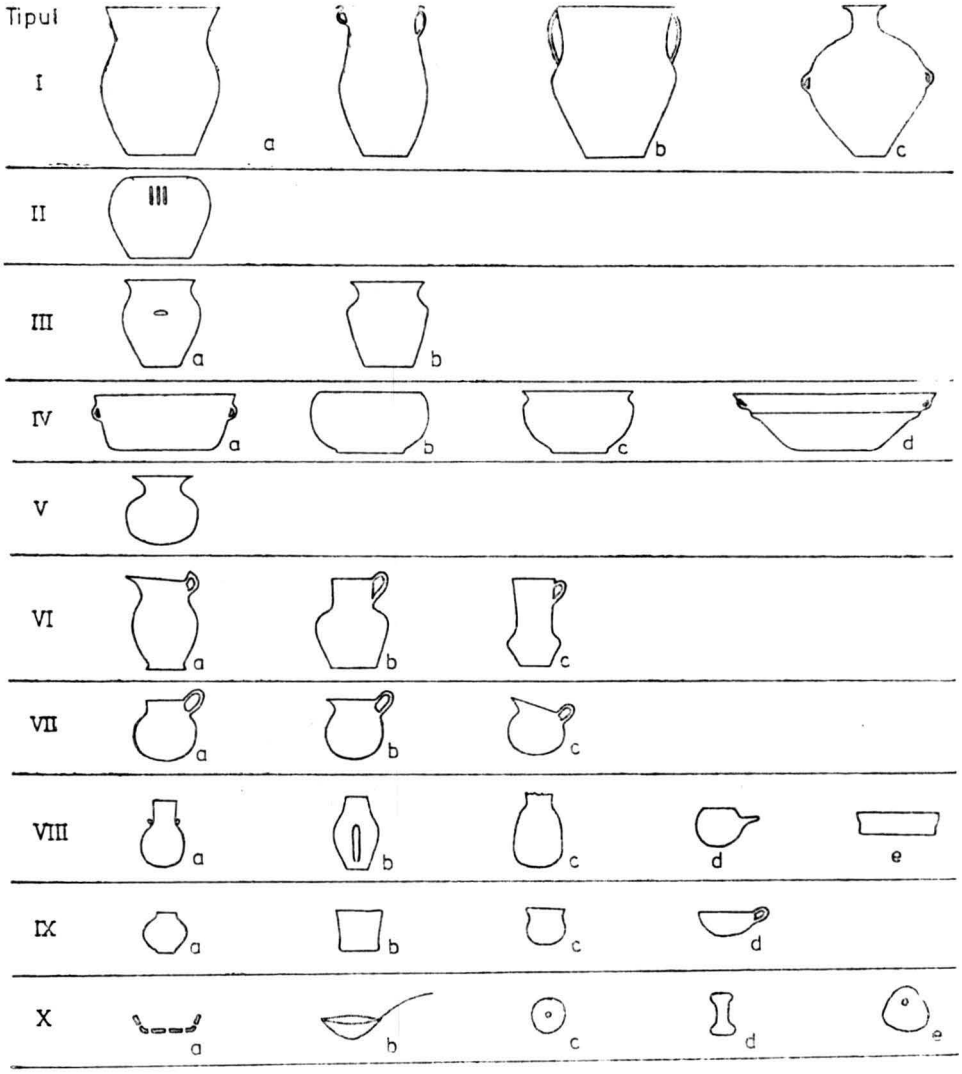

Pl. II. Tipologia formelor ceramice

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

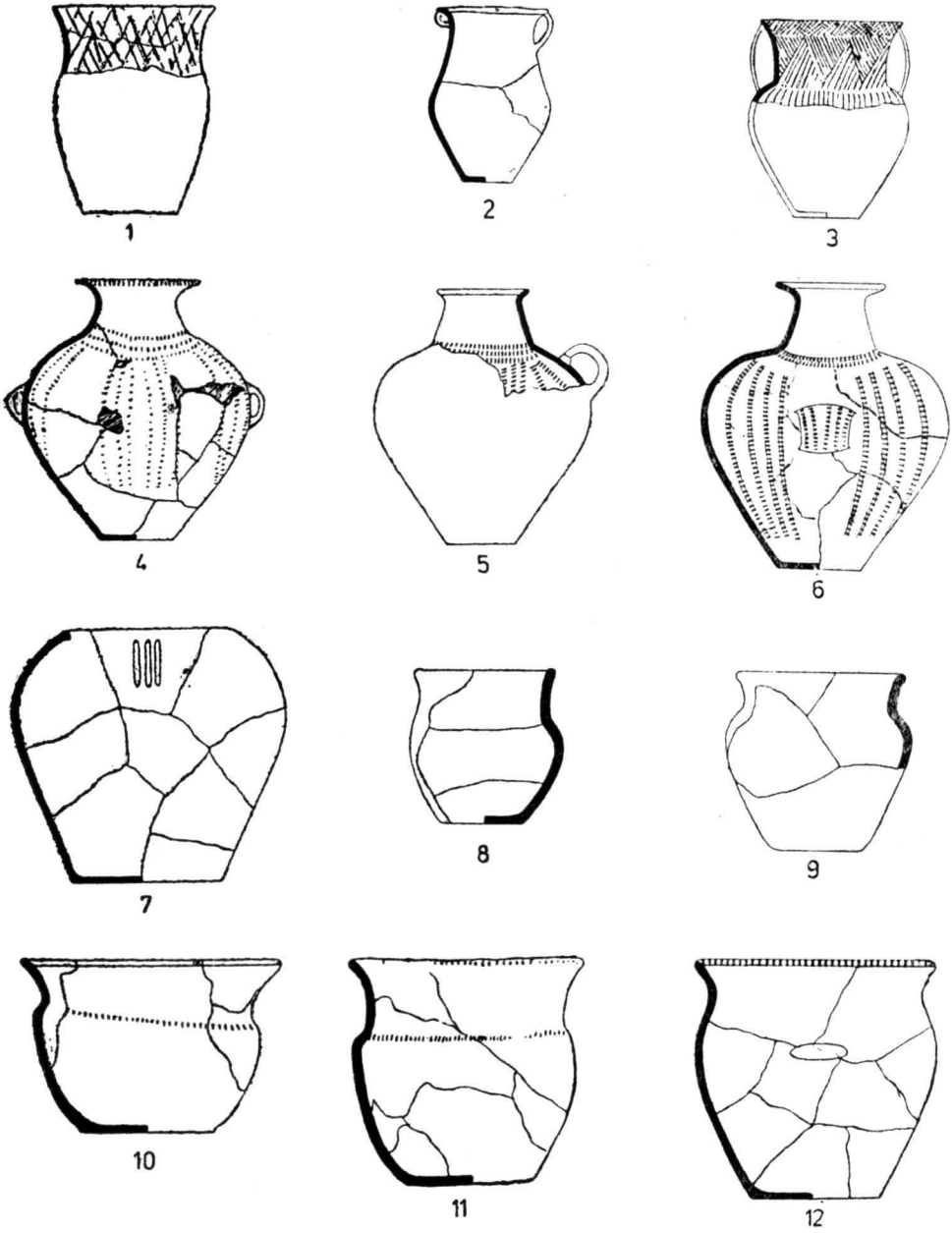

Pl. III. Vase tip. I (1—6); II (7); III (8—12)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1

2

3

4

5

6

Pl. IV. Vase tip. I (1—3); III (4—6)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

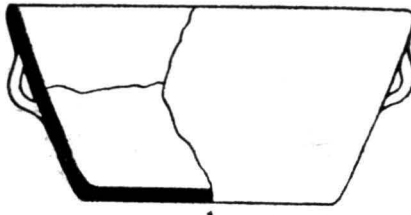

1

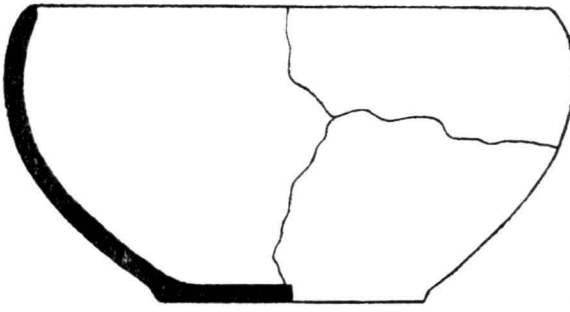

2

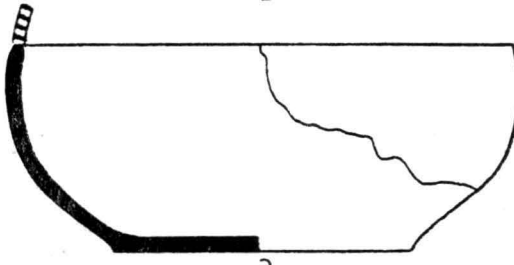

3

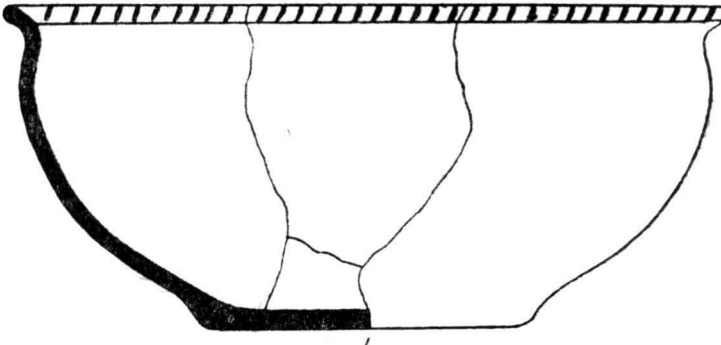

4

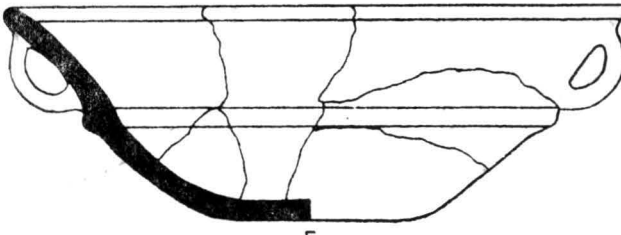

5

Pl. V. Vase tip. IV

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

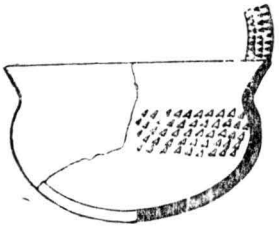

1

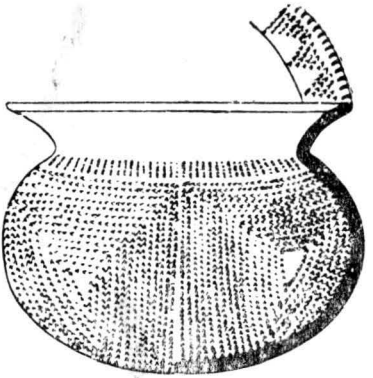

2

3

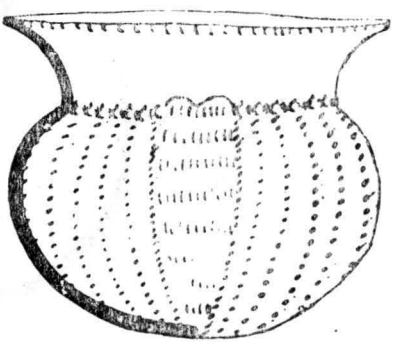

4

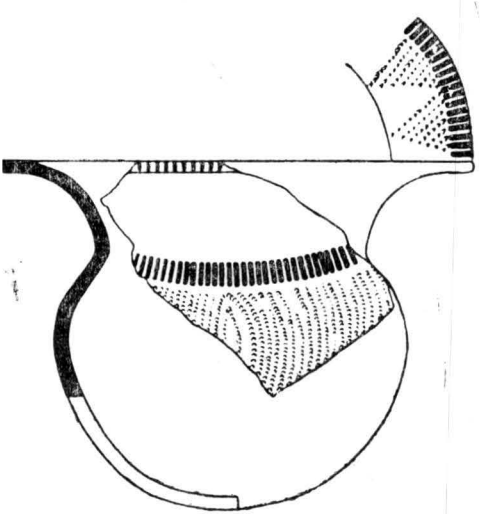

5

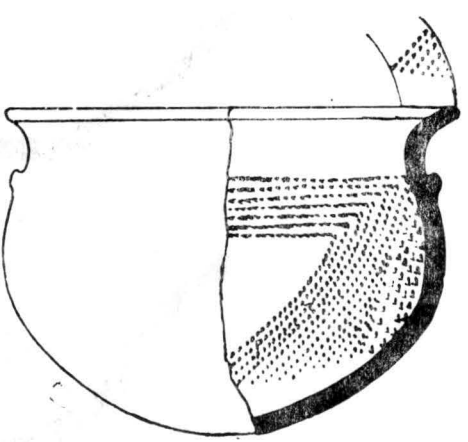

6

Pl. VI. Vase tip V

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1

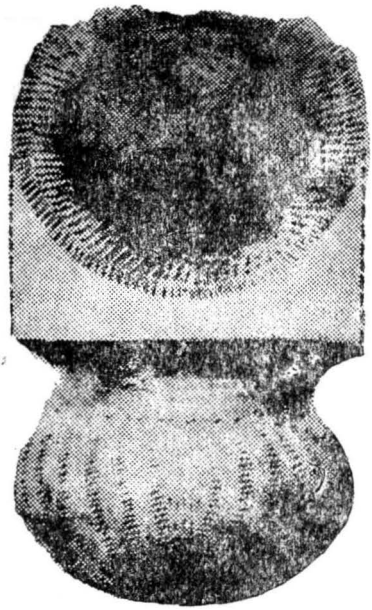

2

3

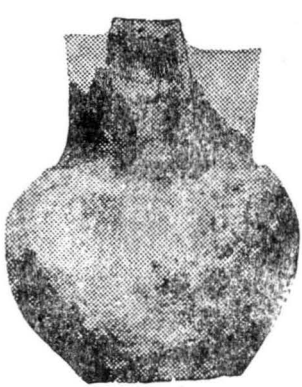

4

Pl. VII. Vase tip V (1—2); VI (3—4)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

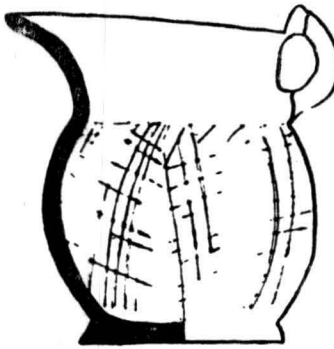

1

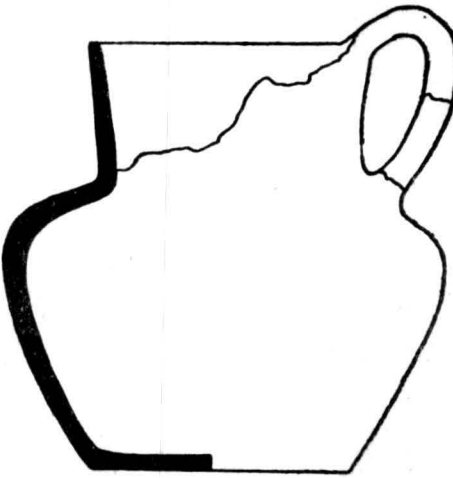

2

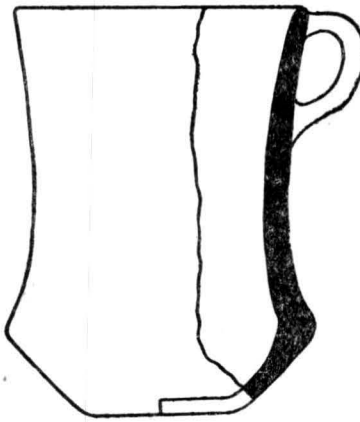

3

Pl. VIII. Vase tip V1

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1

2

3

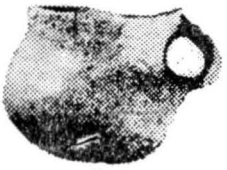
4

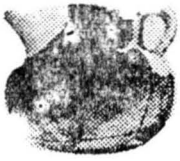
5

6

7

8

9

10

11

12

13

Pl. IX. Vase tip VII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

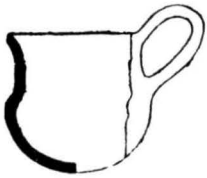
1

2

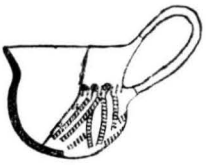
3

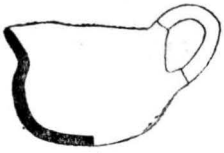
4

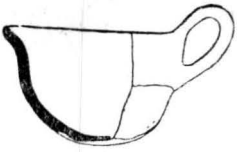
5

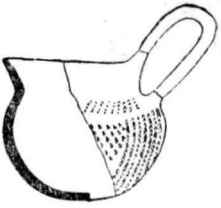
6

7

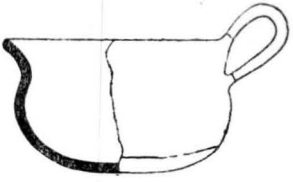
8

9

10

11

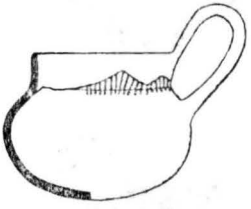
12

13

14

Pl. X Vase tip VII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

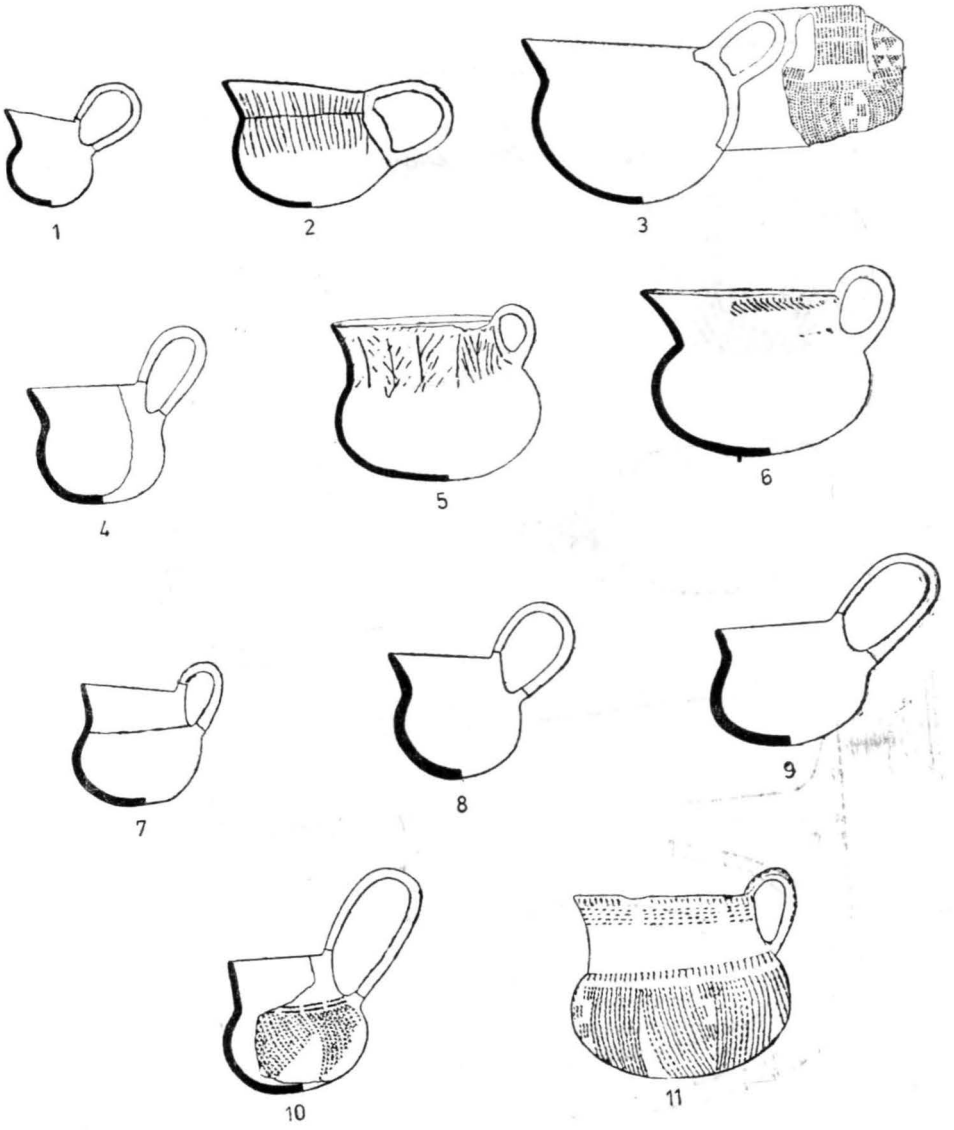

Pl. XI. Vase tip VII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

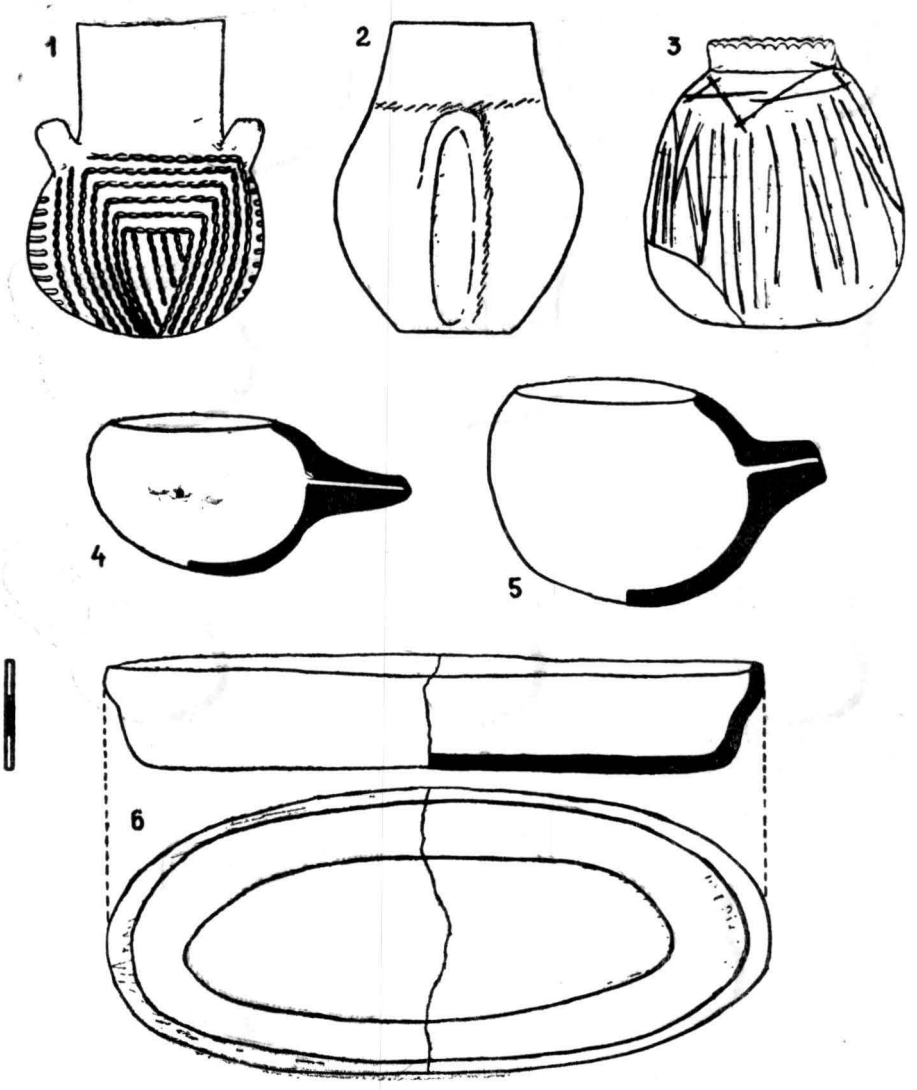

Pl. XII. Vase tip VIII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

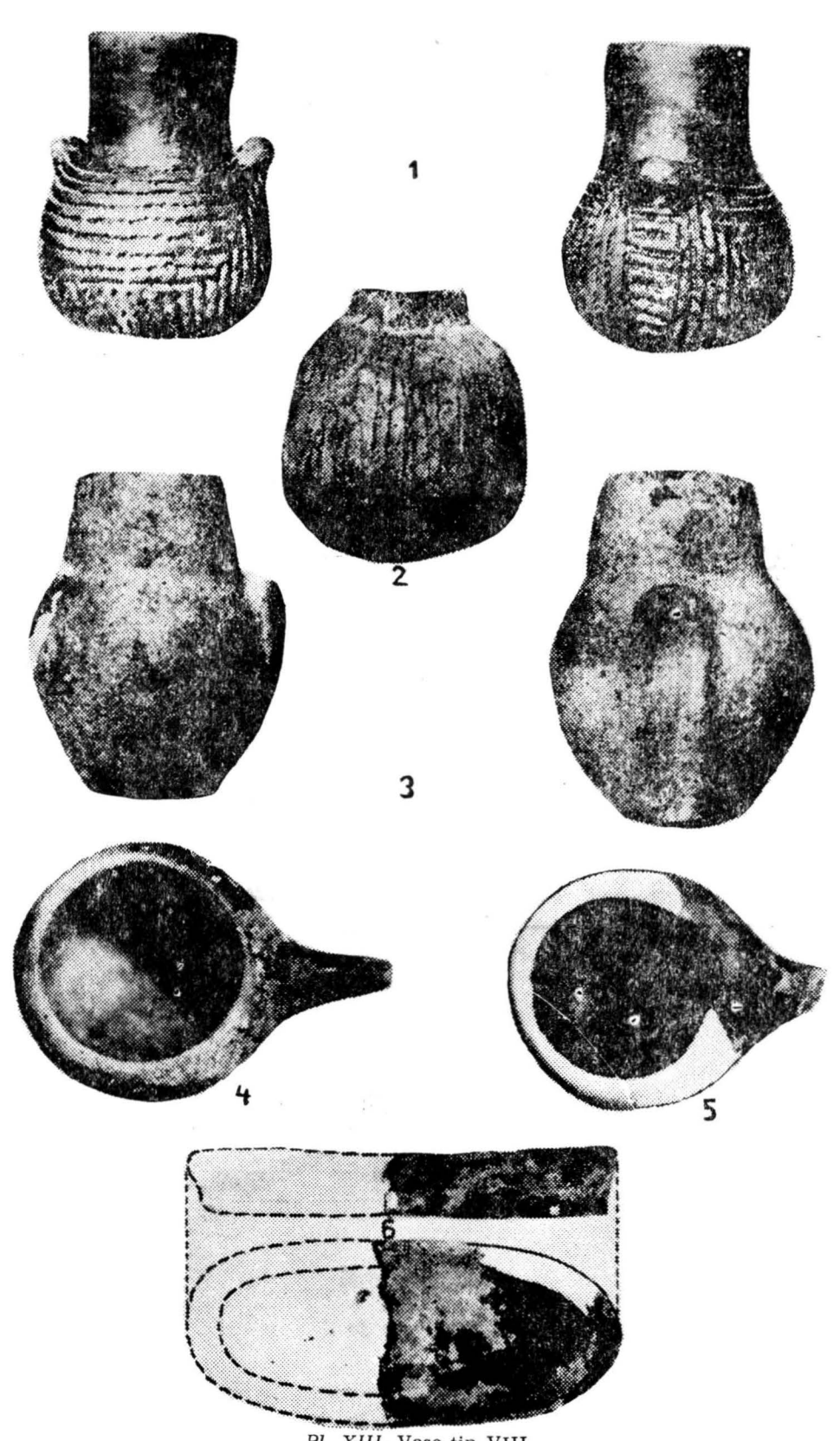

Pl. XIII. Vase tip VIII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

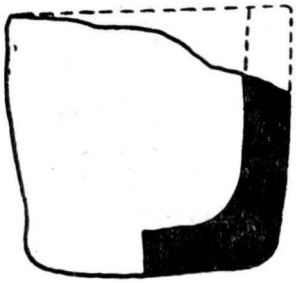

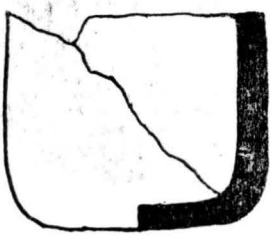

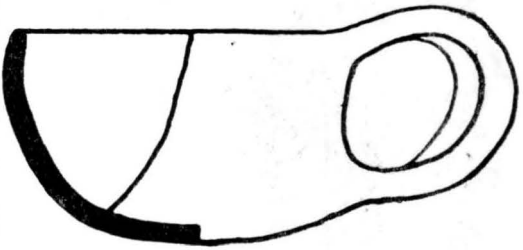

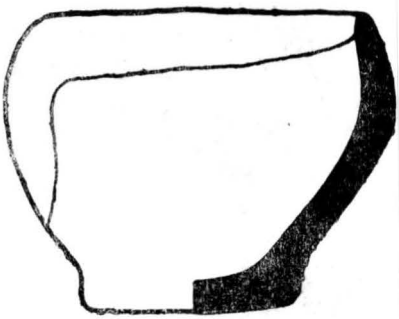

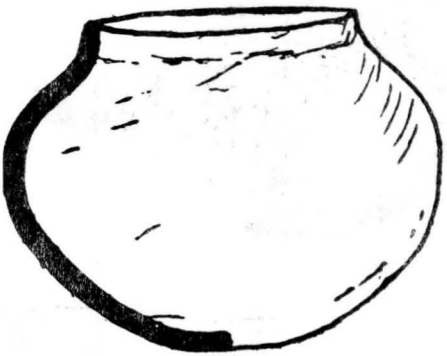

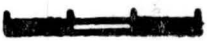

Pl. XIV. Vase tip IX

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1

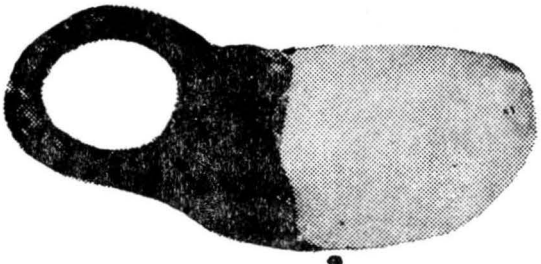

2

3

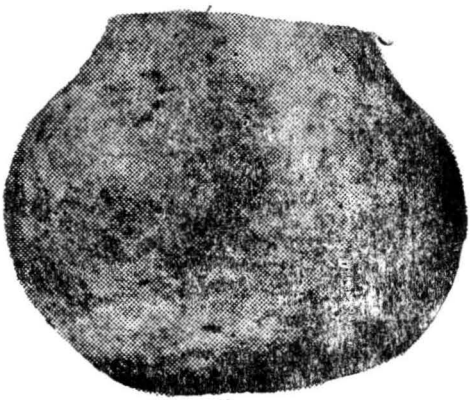

4

Pl. XV. Vase tip IX

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

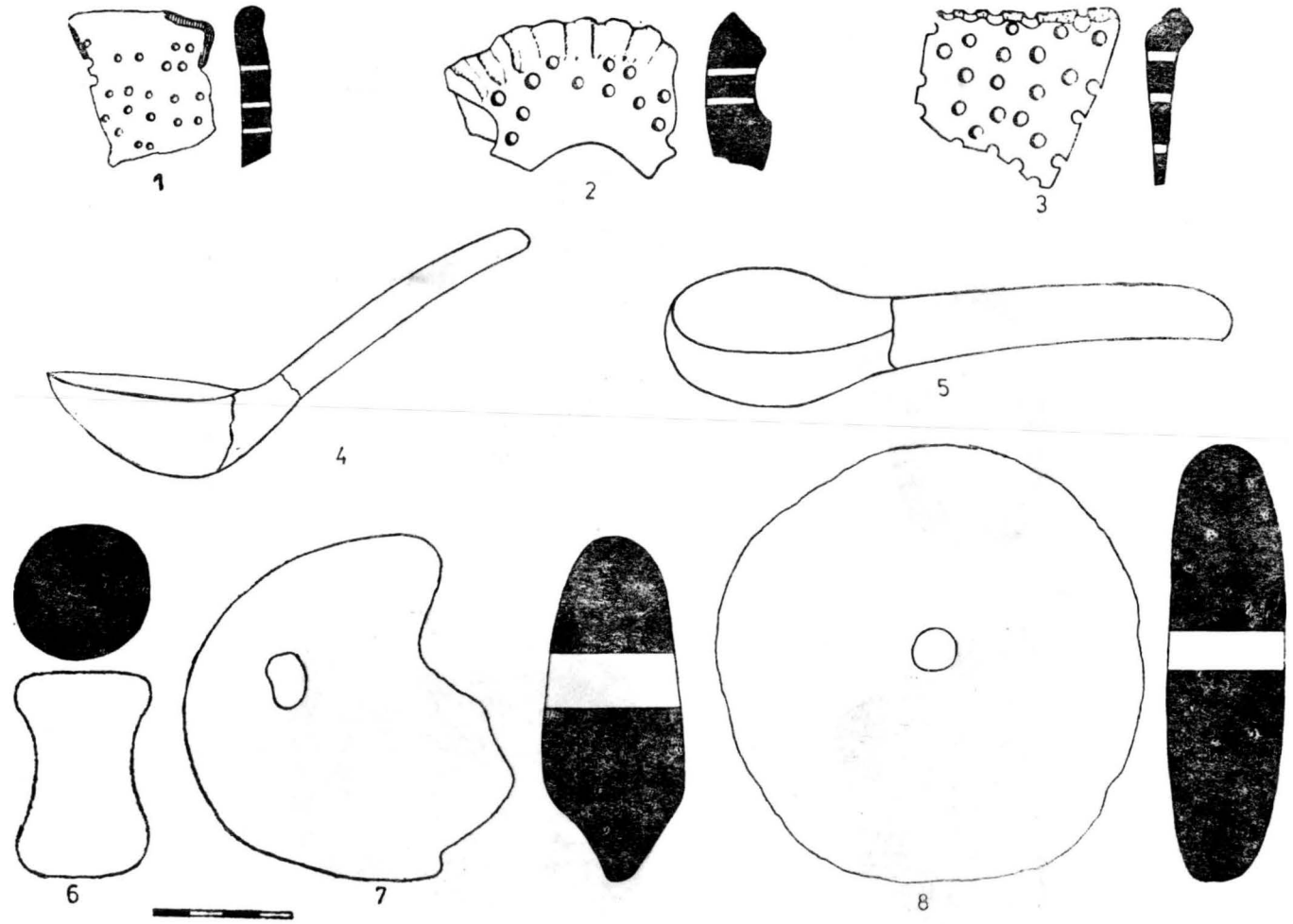

Pl. XVI. Tip X

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

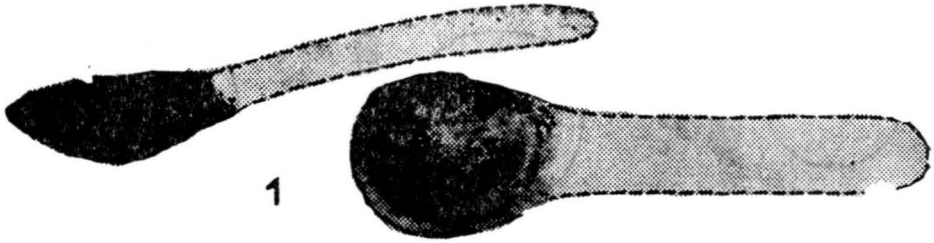

1

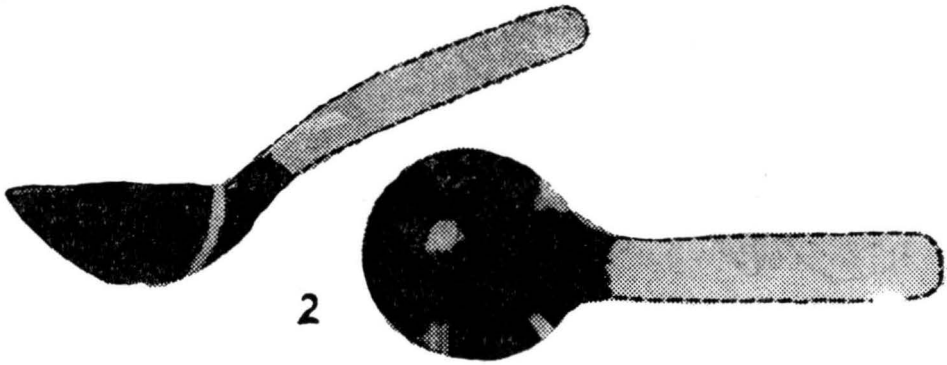

2

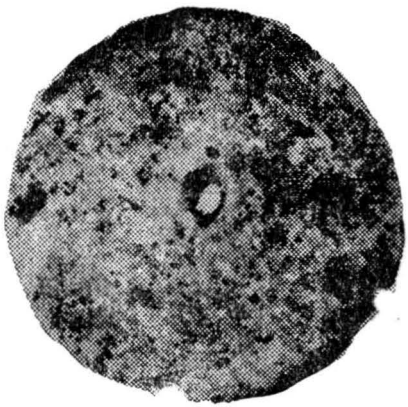

3

4

Pl. XVII. Tip X

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

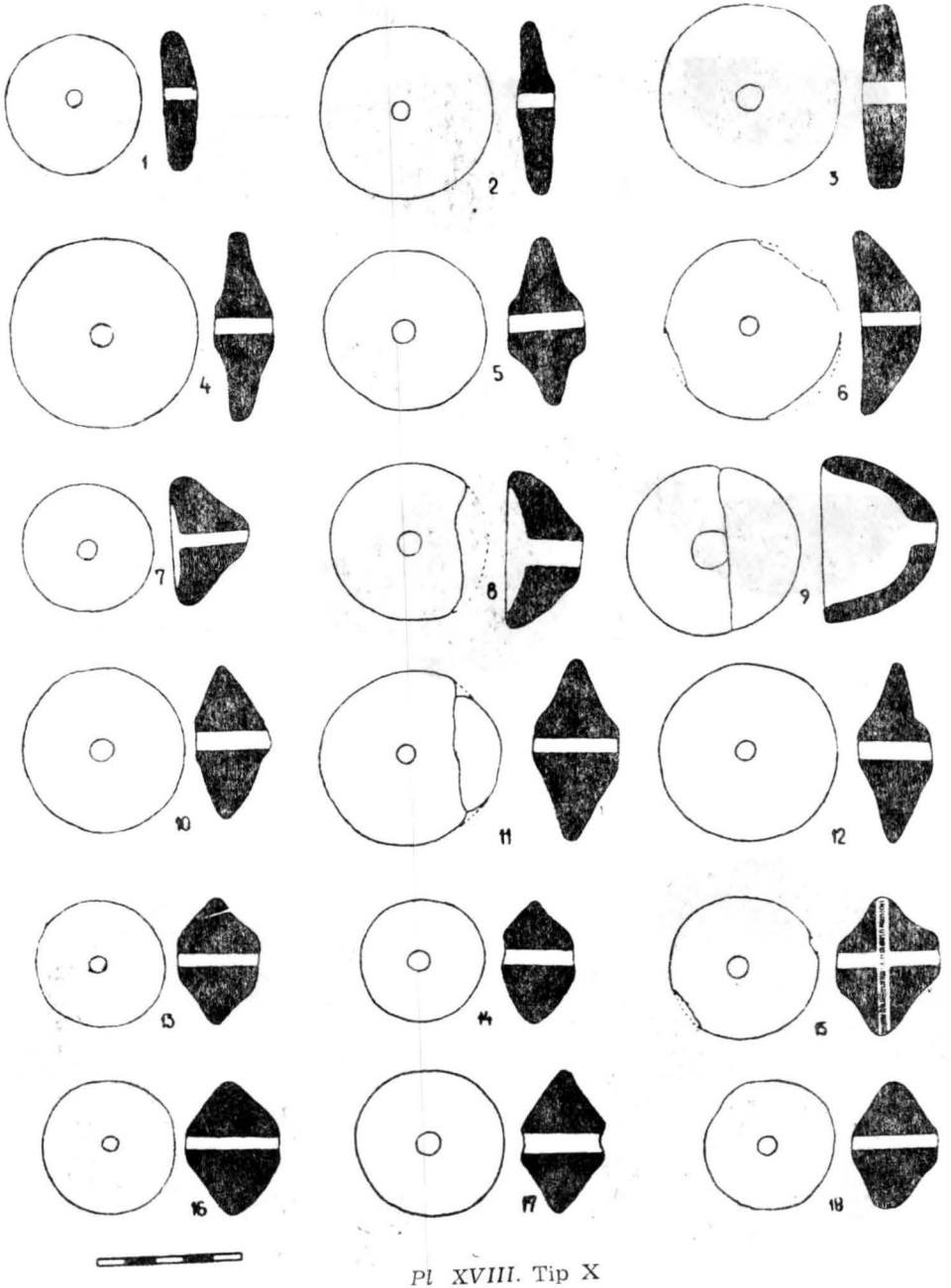

Pl XVIII. Tip X

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1

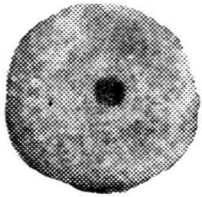
2

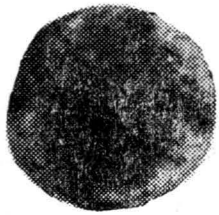
3

4

5

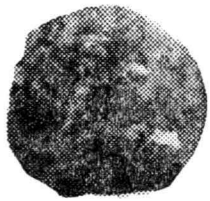
6

7

8

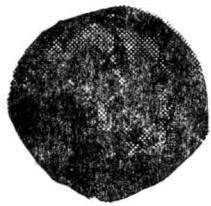
9

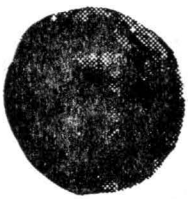
10

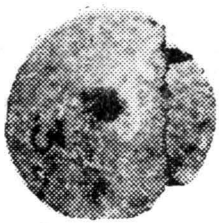
11

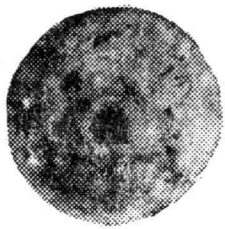
12

13

14

15

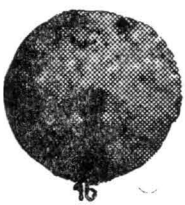
16

17

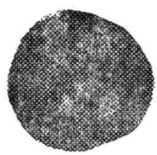
18

Pl. XIX. Tip X

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

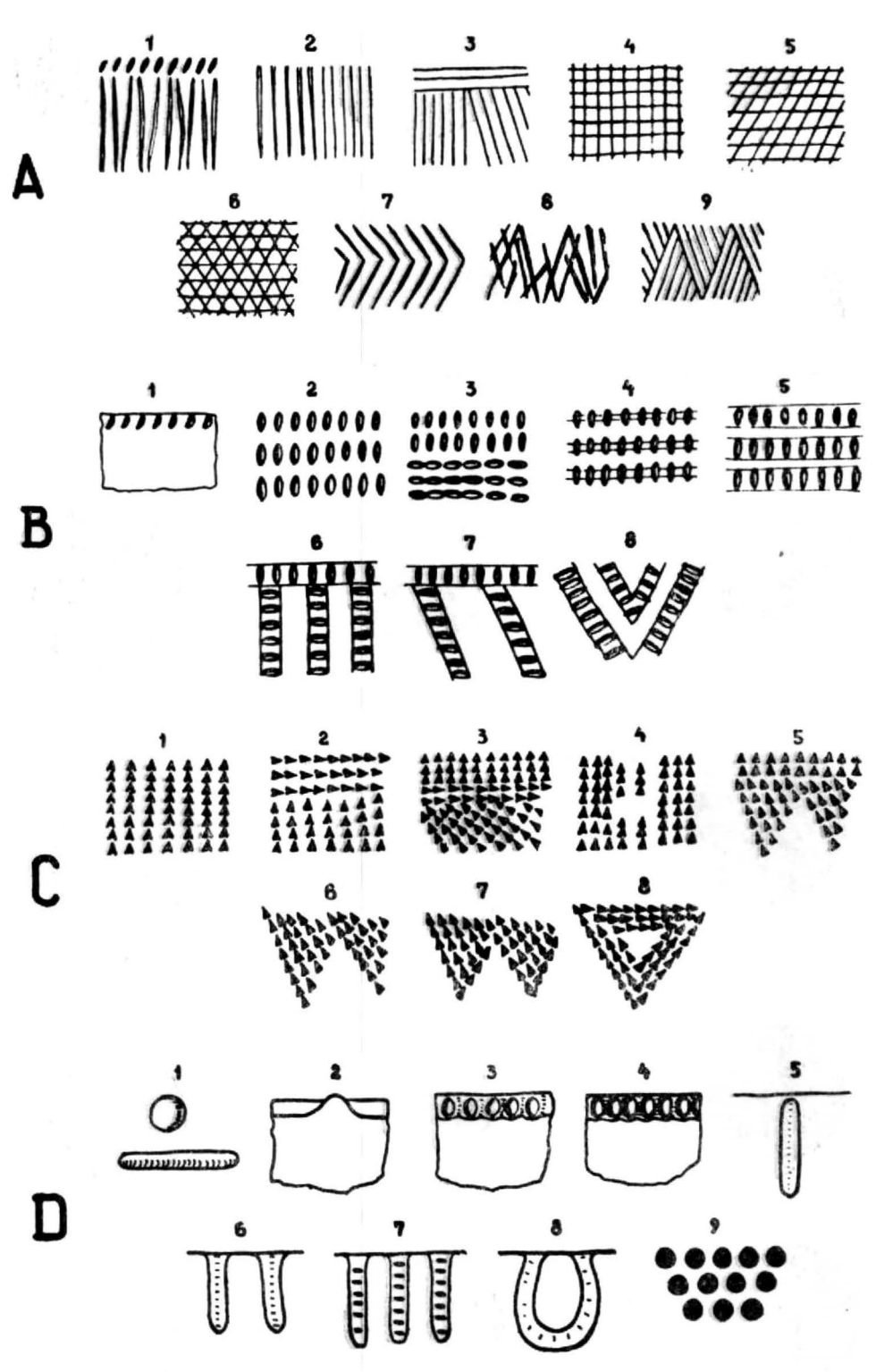

Pl. XX. Moduri de ornamentare

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

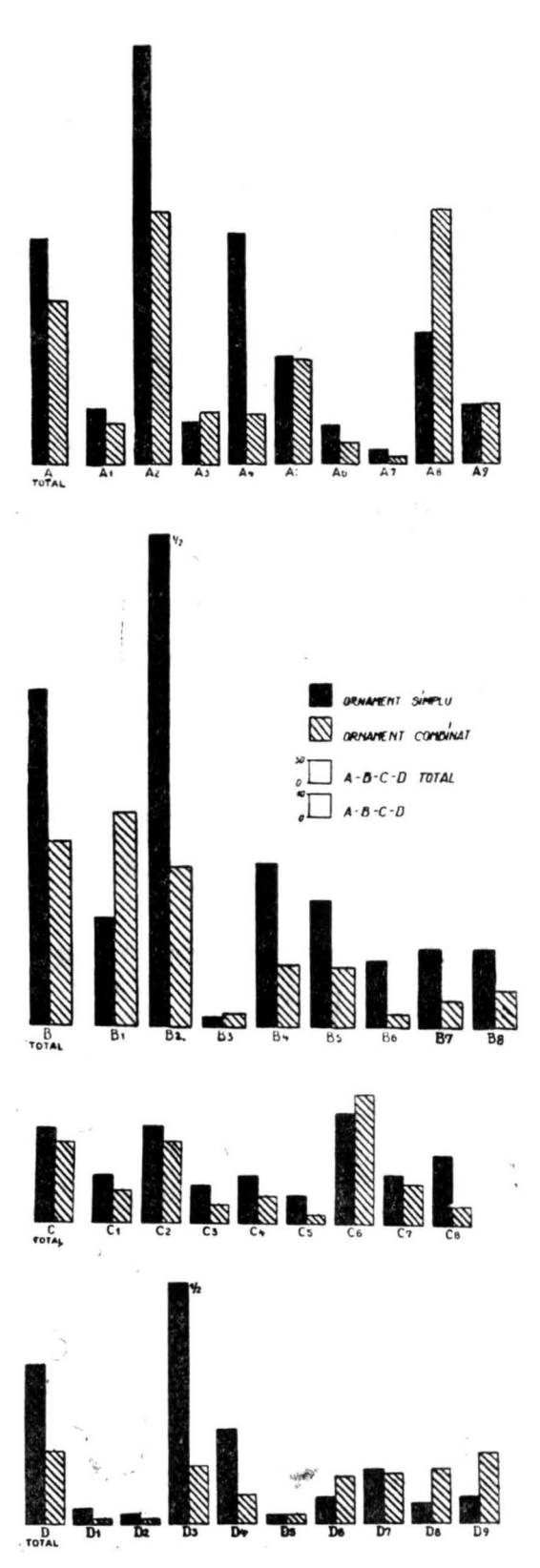

Pl. XXI. Frecvența tipurilor ornamentale

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

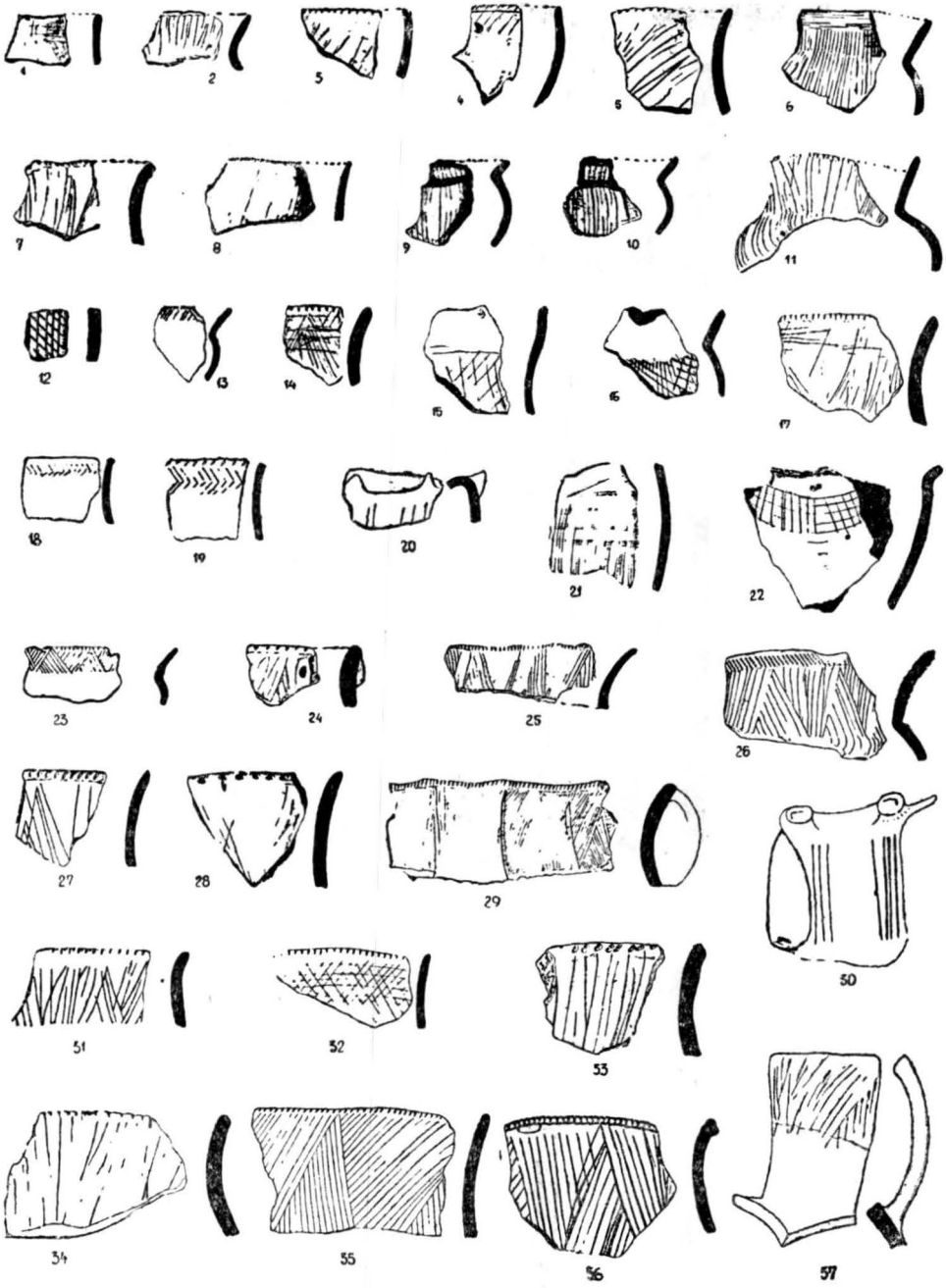

Pl. XXII. Motive ornamentale (A)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

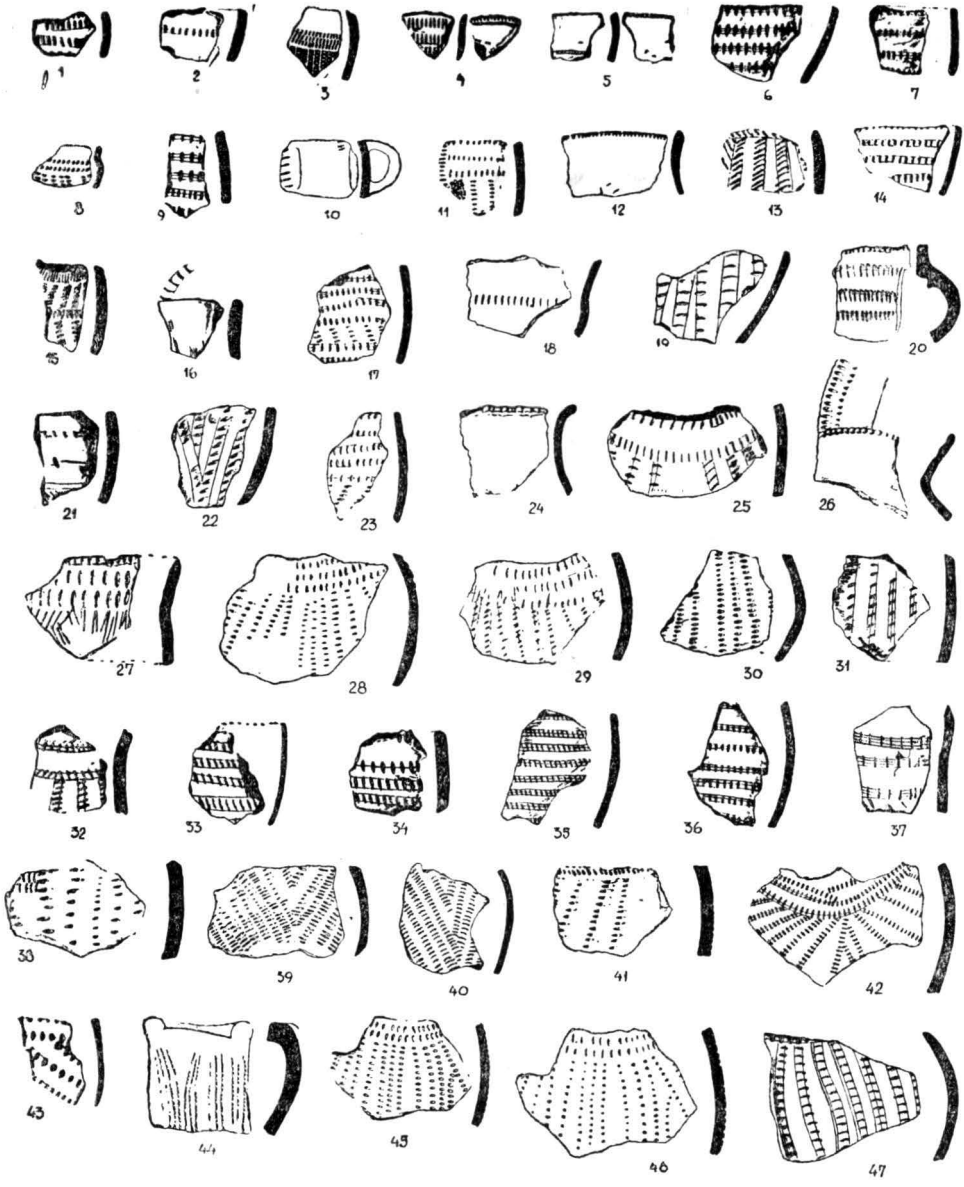

Pl. XXIII. Motive ornamentale (B)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

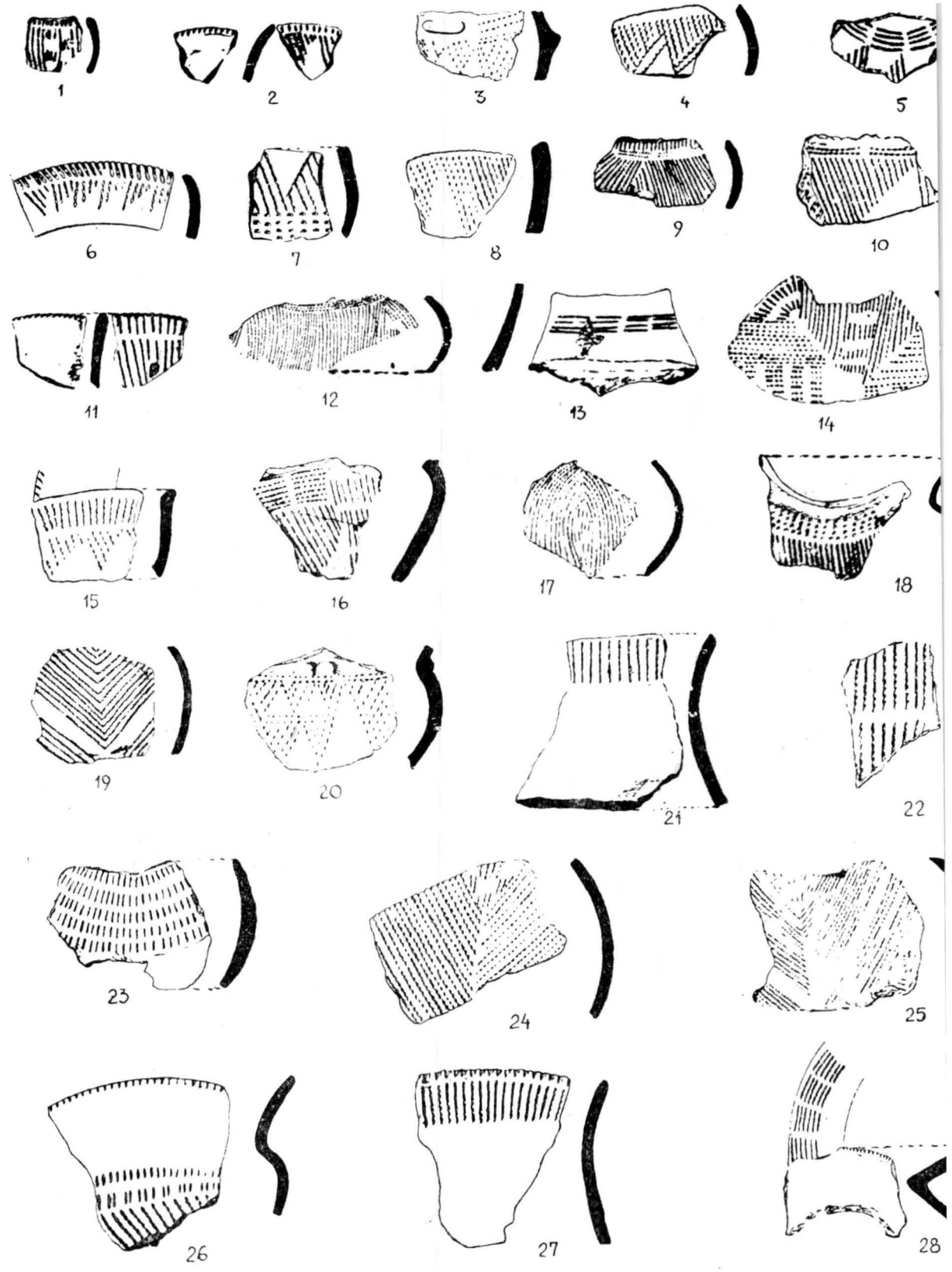

Pl. XXIV. Motive ornamentale (C)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

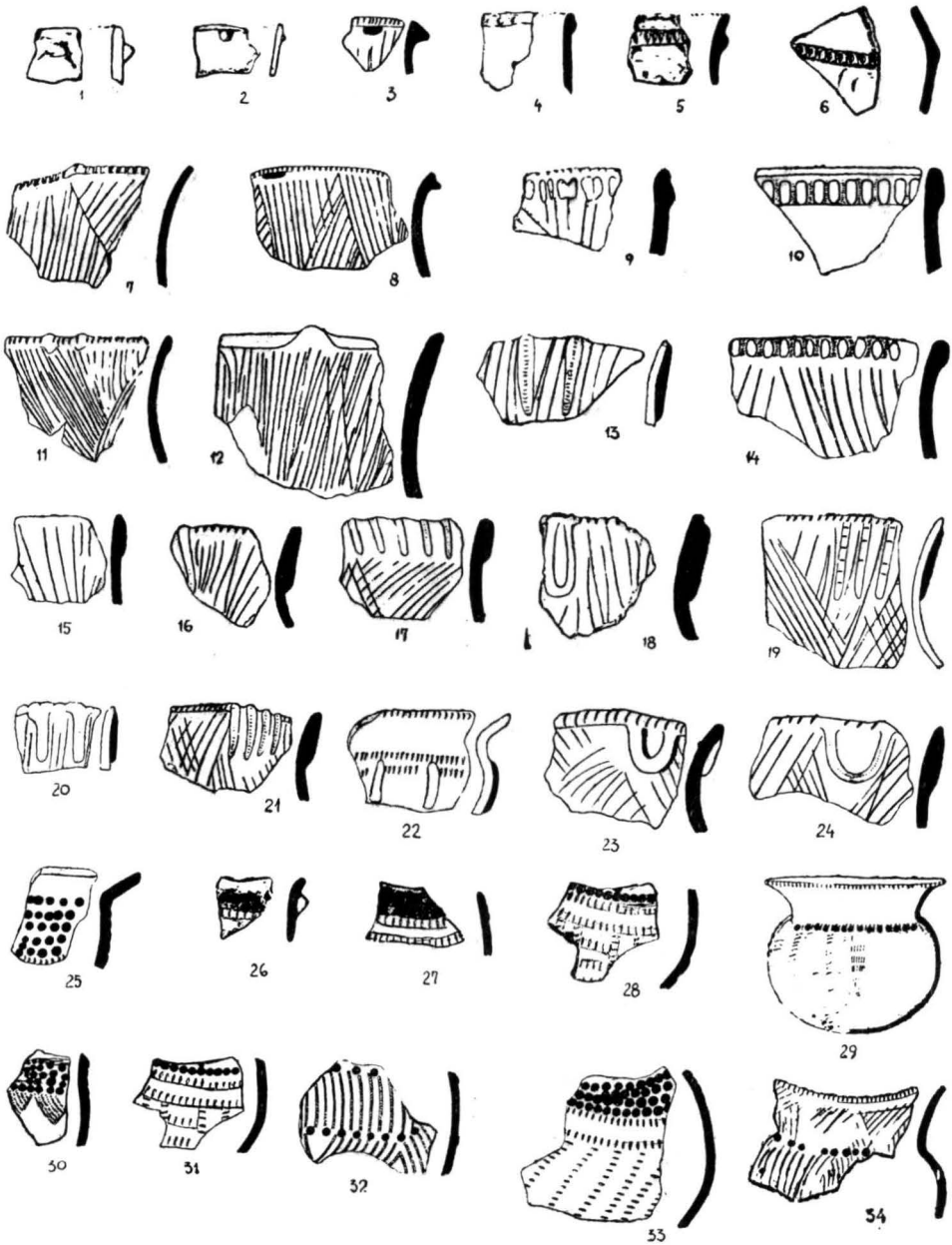

Pl. XXV. Motive ornamentale (D)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

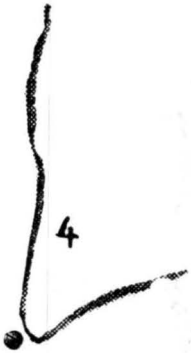

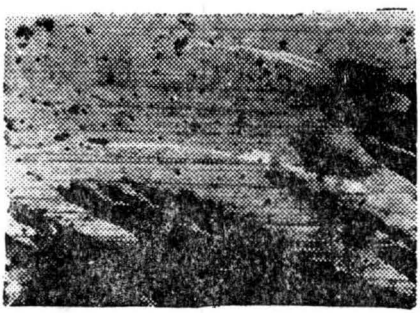

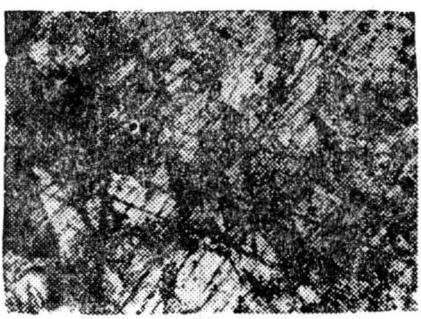

Pl. XXVI.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

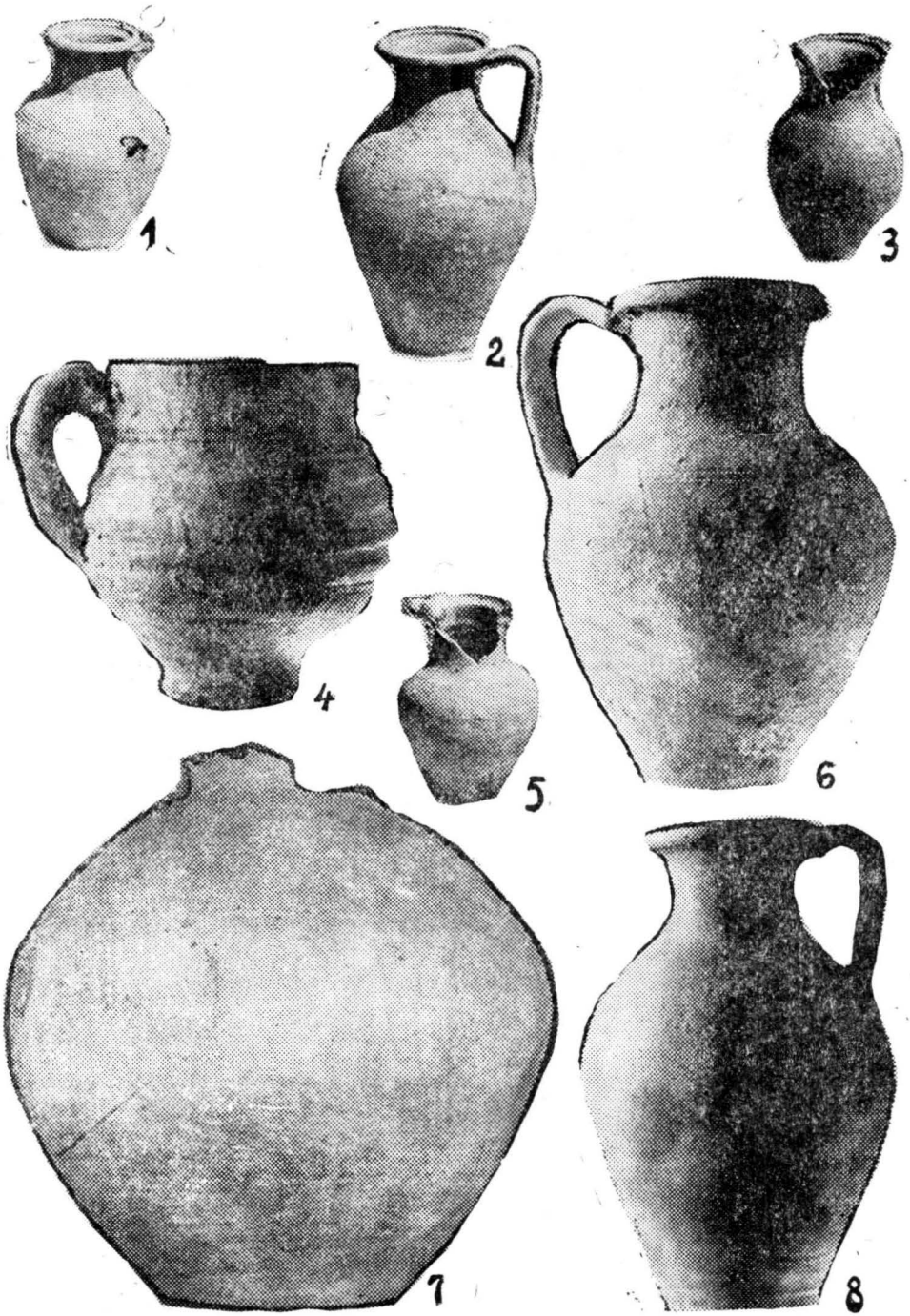

PLANŞA XXVII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

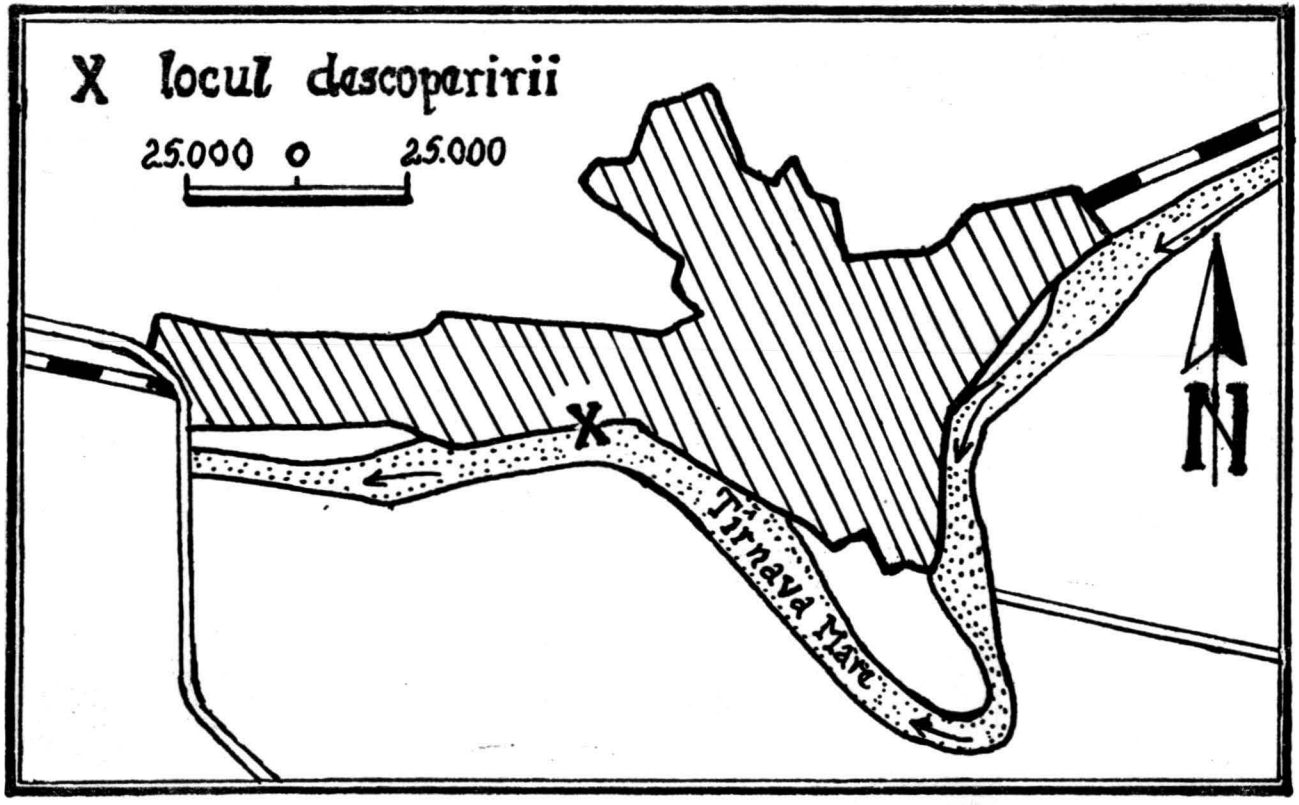

PLANȘA XXVIII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

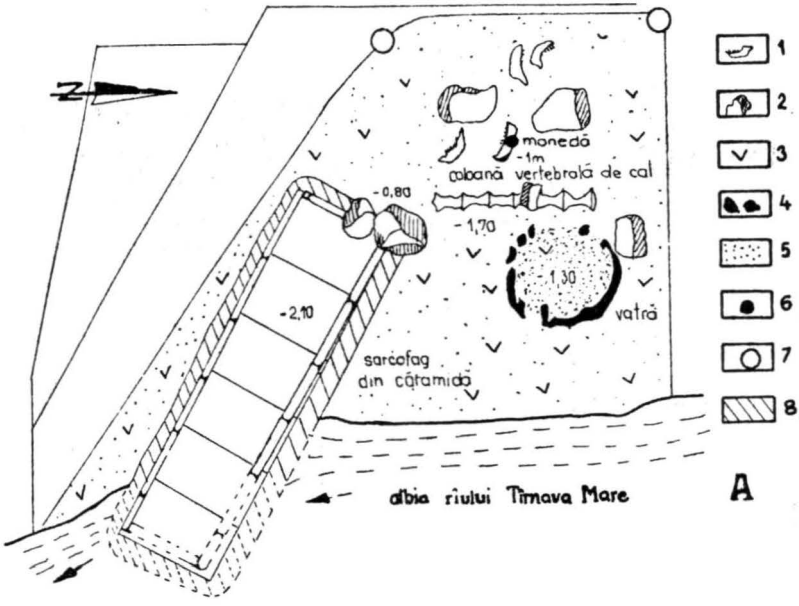

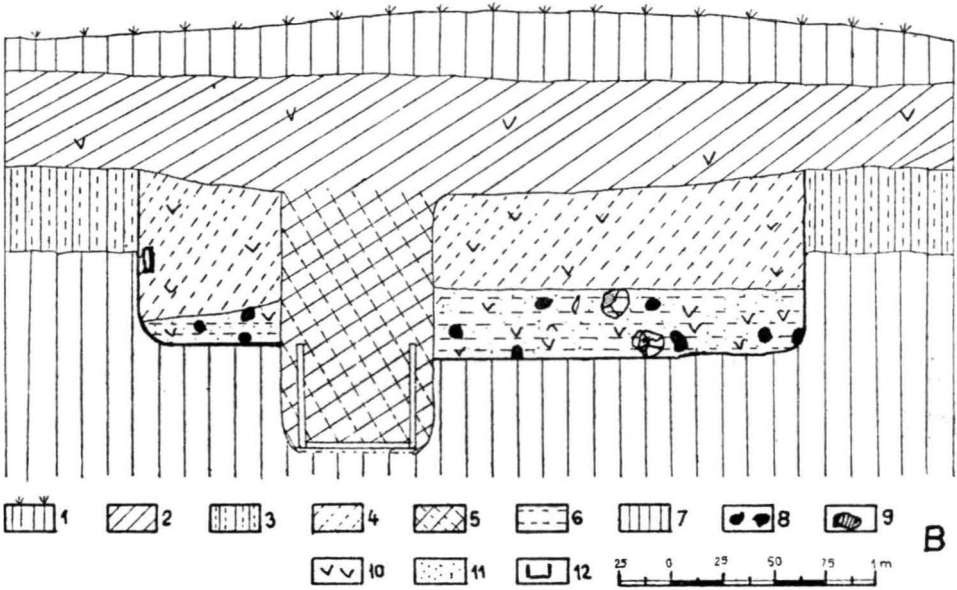

PLANȘA XXIX

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

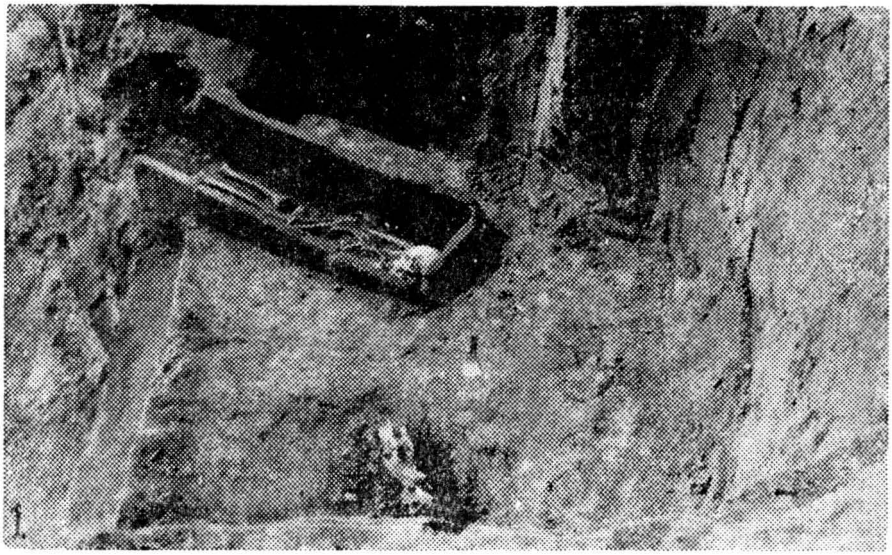

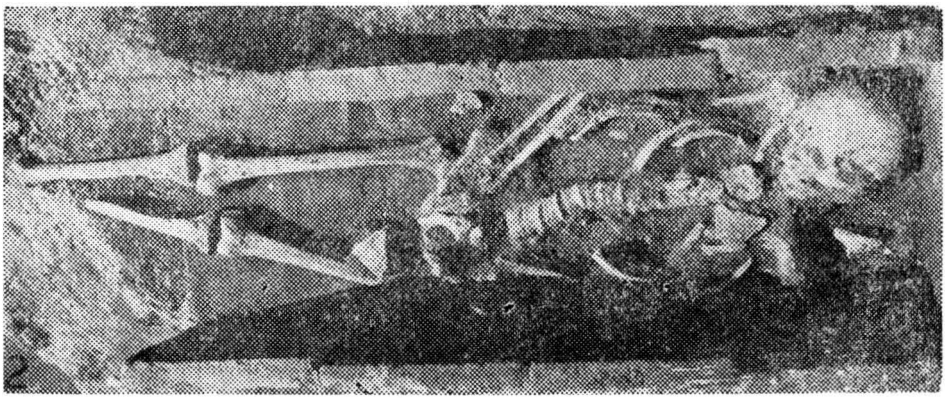

PLANȘA XXX

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

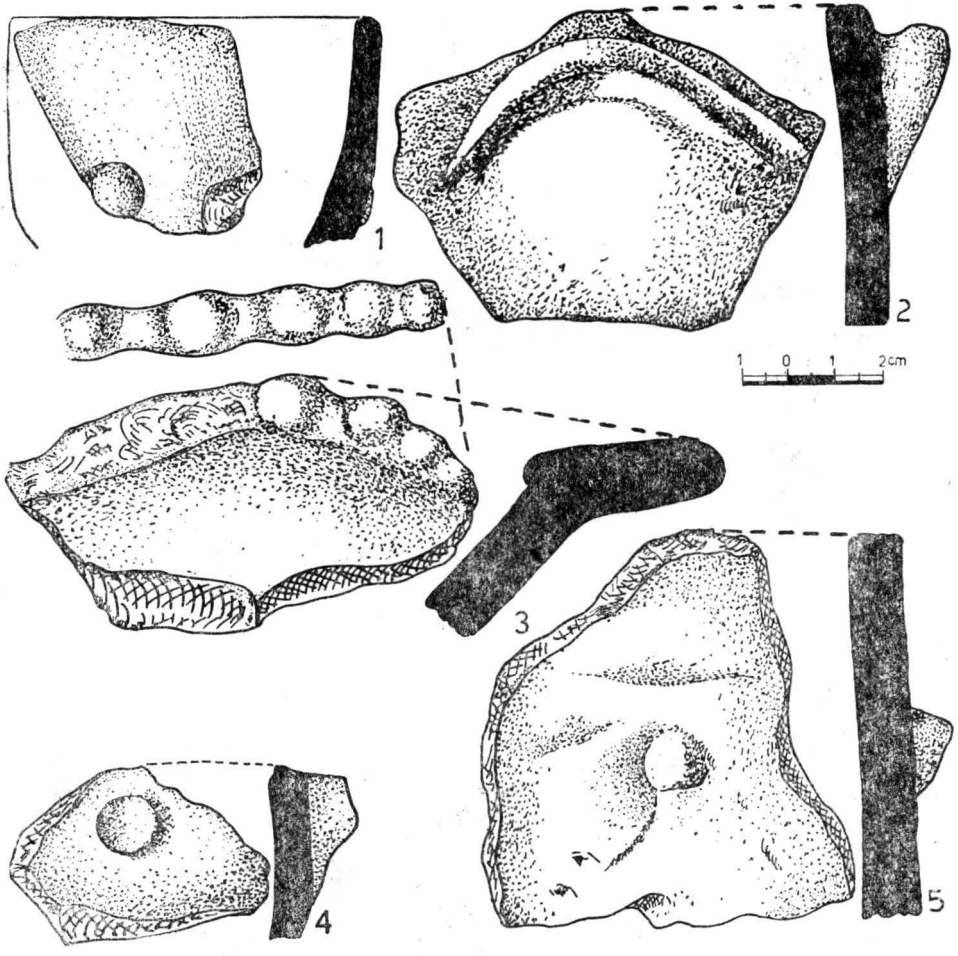

PLANȘA XXXI

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

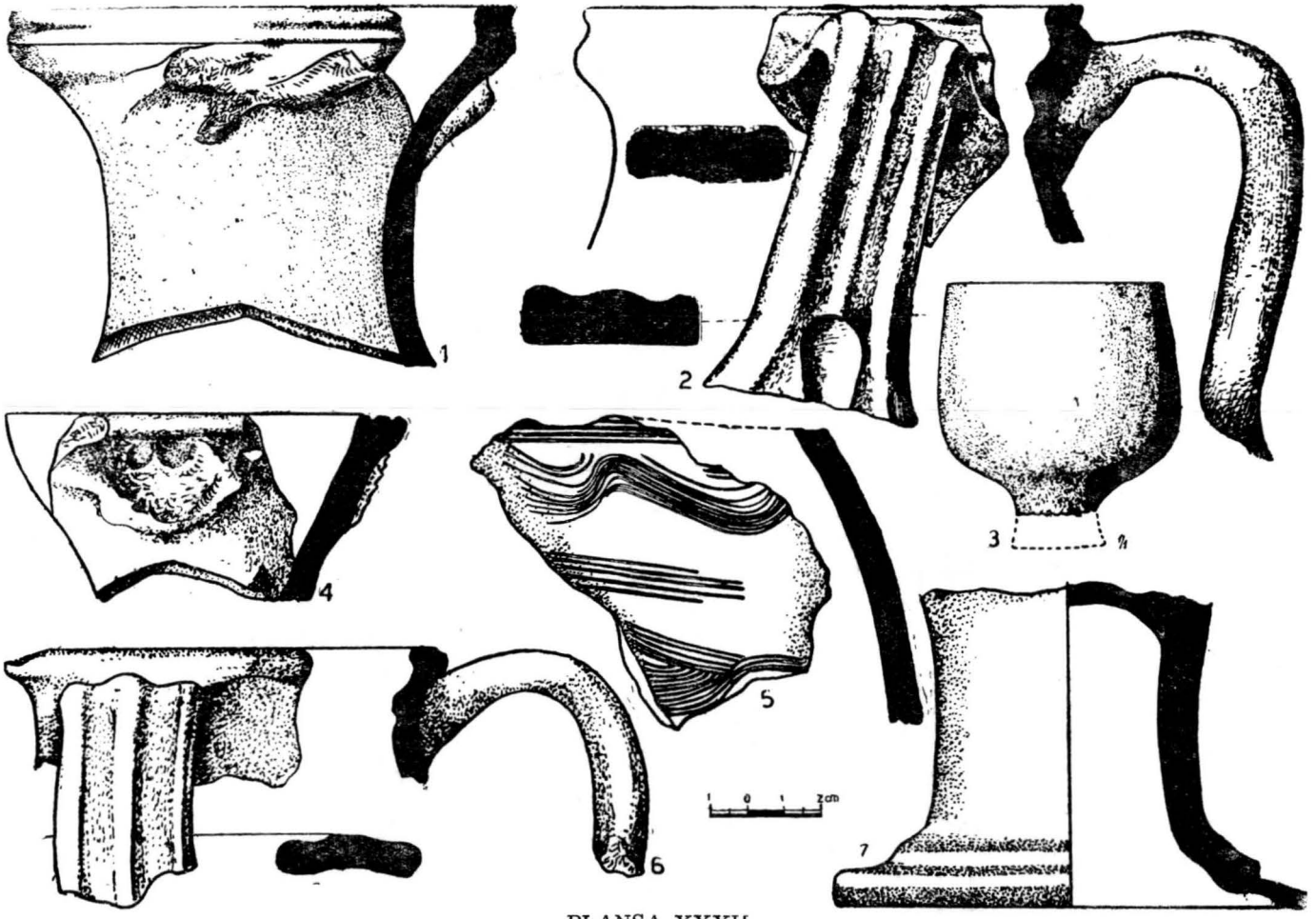

PLANȘA XXXII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PLANȘA XXXIII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

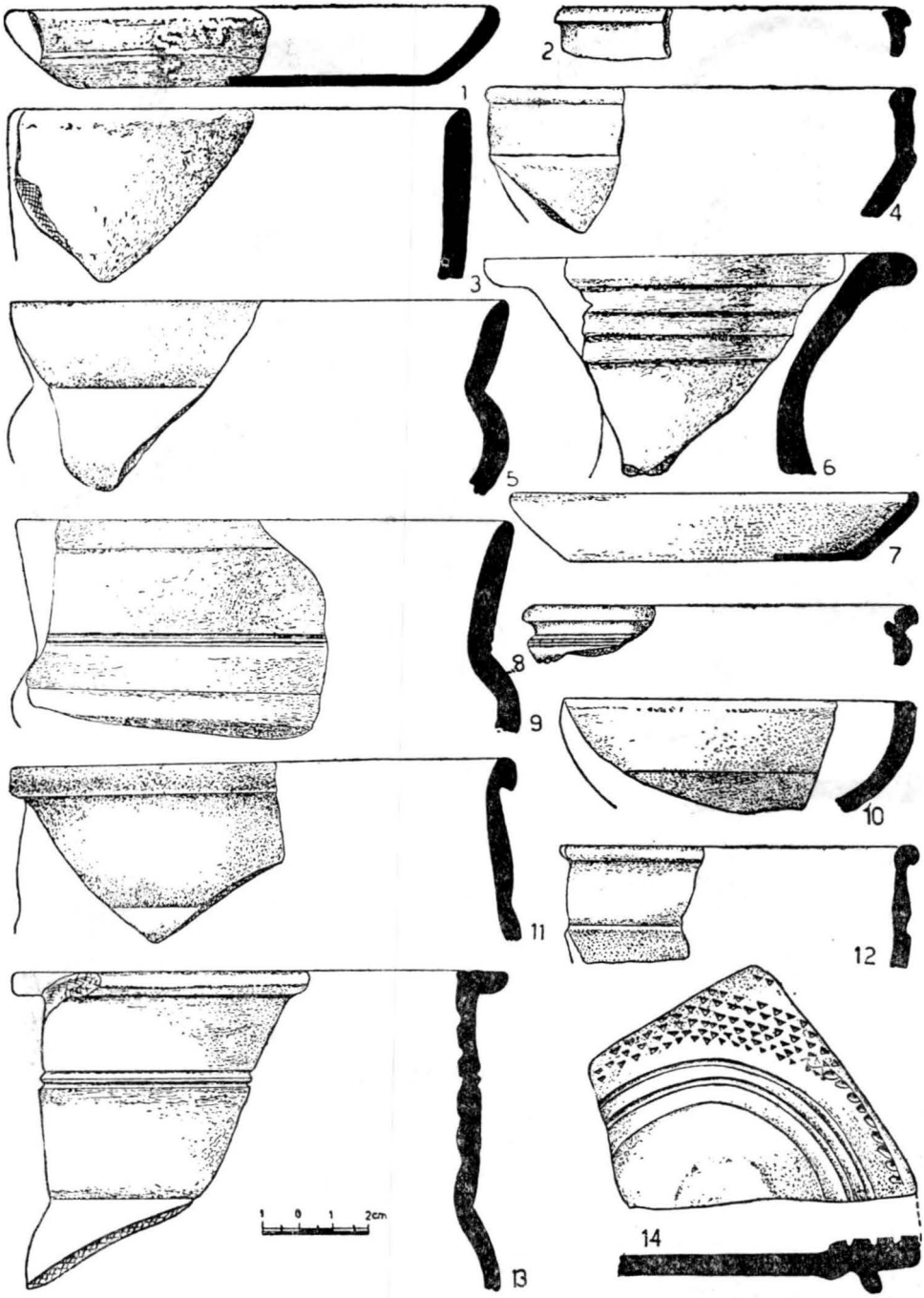

PLANŞA XXXIV

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

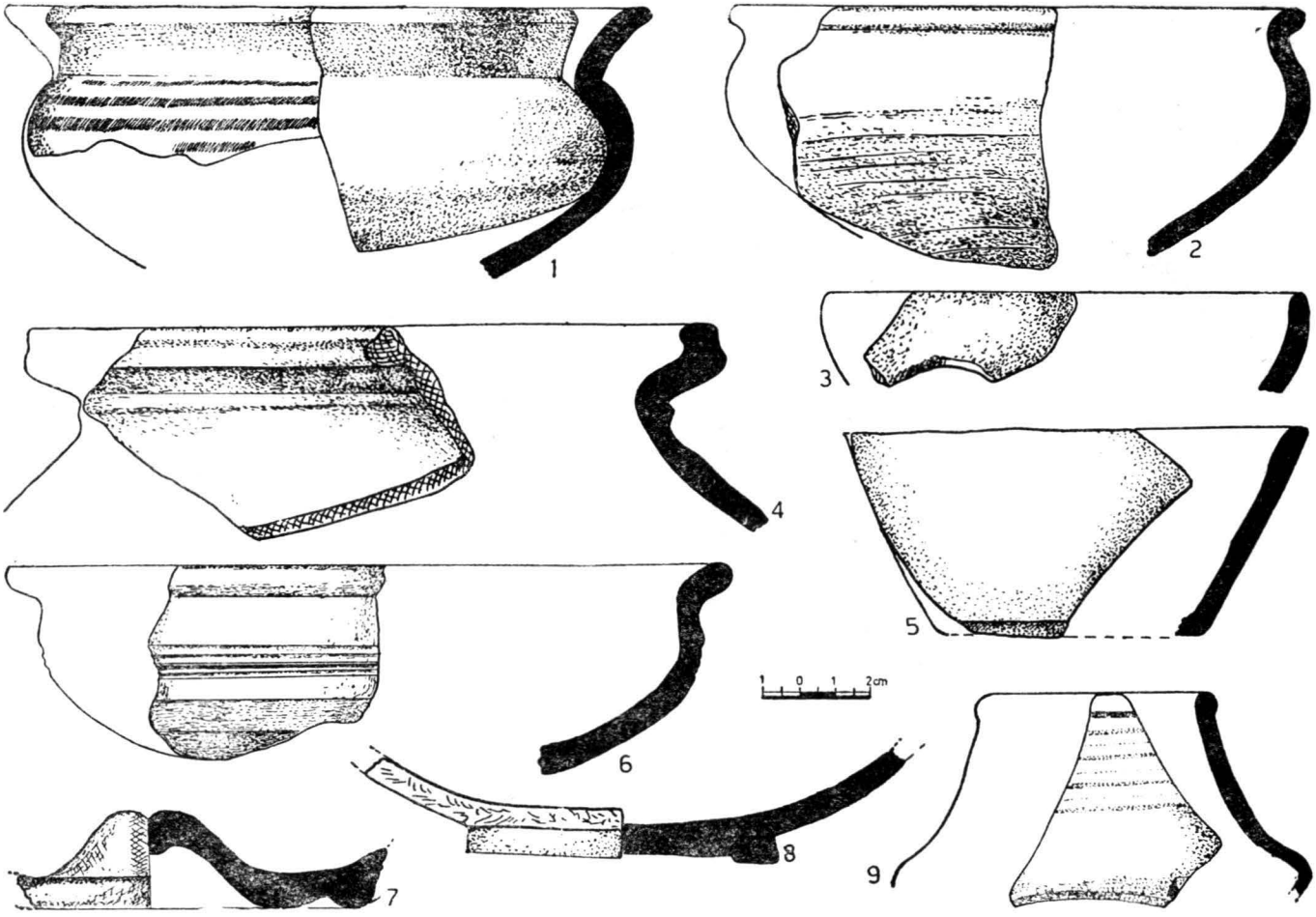

PLNAŞA XXXV

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

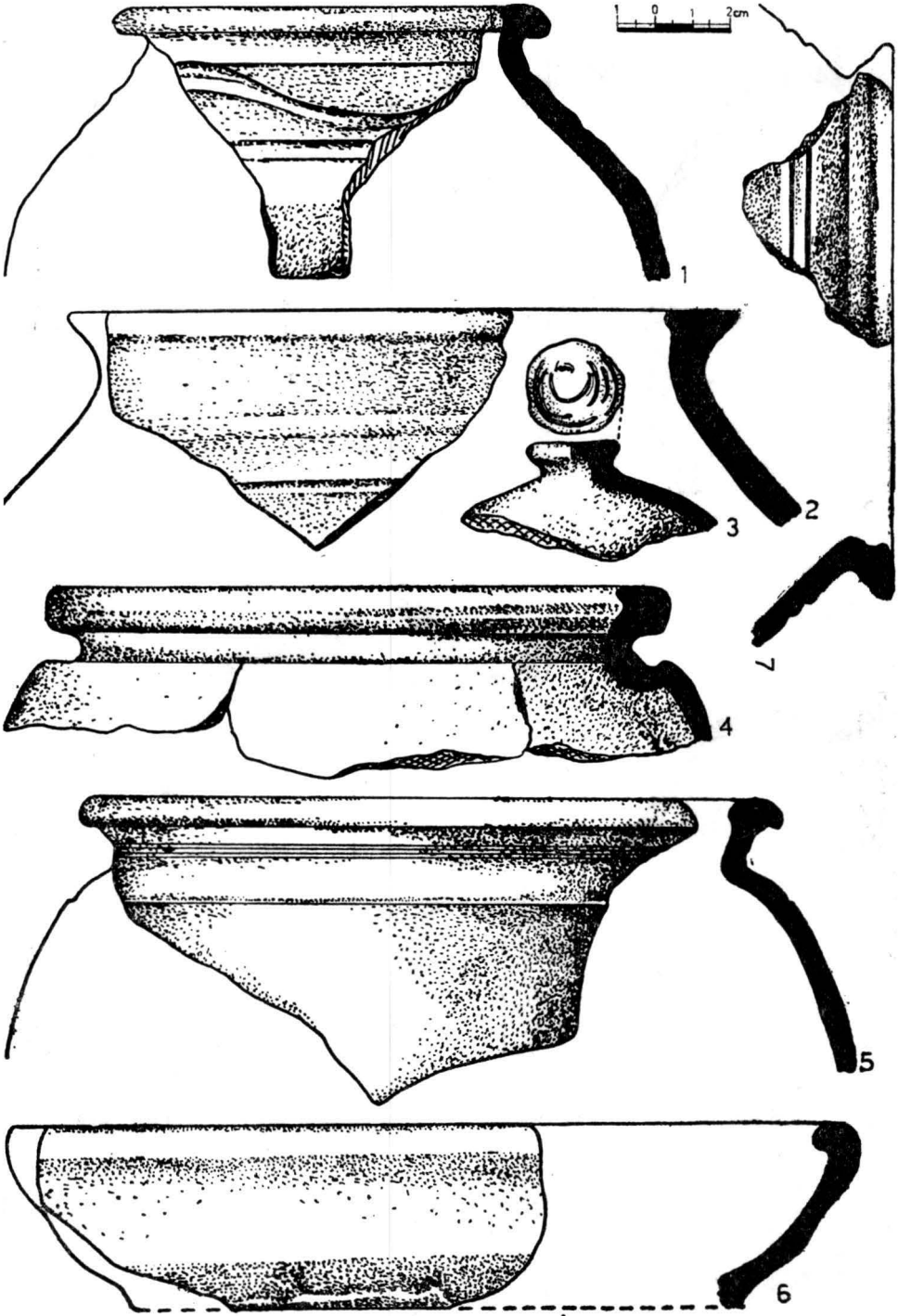

PLANŞA XXXVI

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PLANŞA XXXVII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

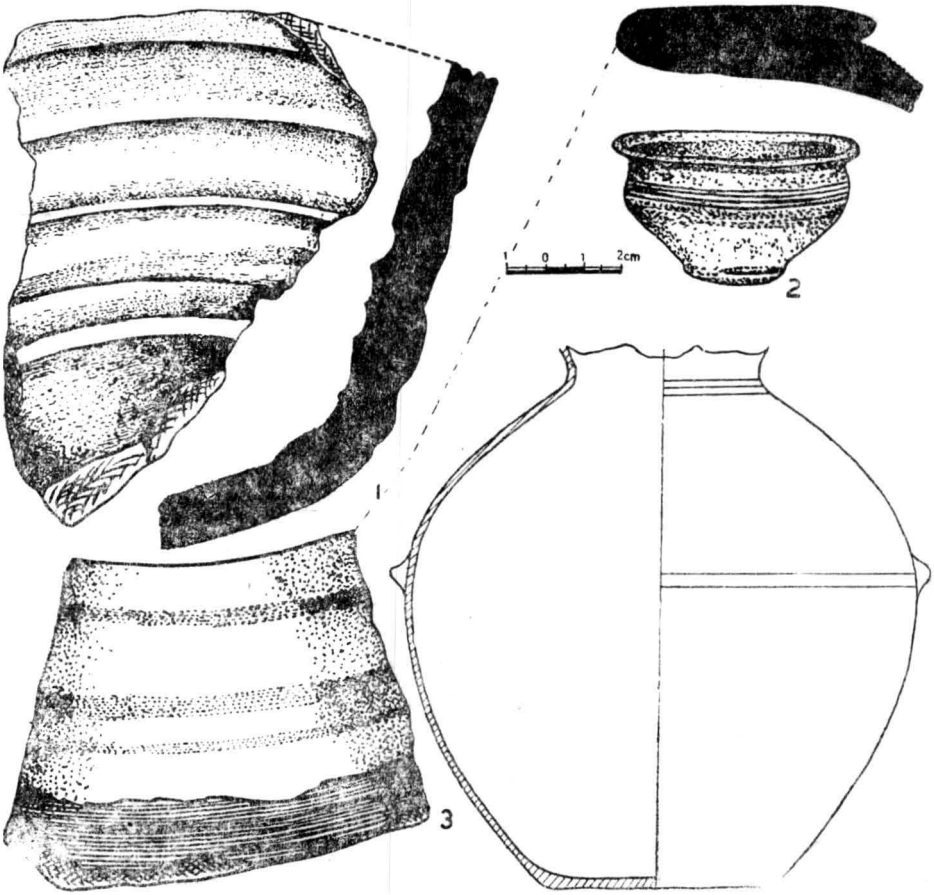

PLANȘA XXXVIII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

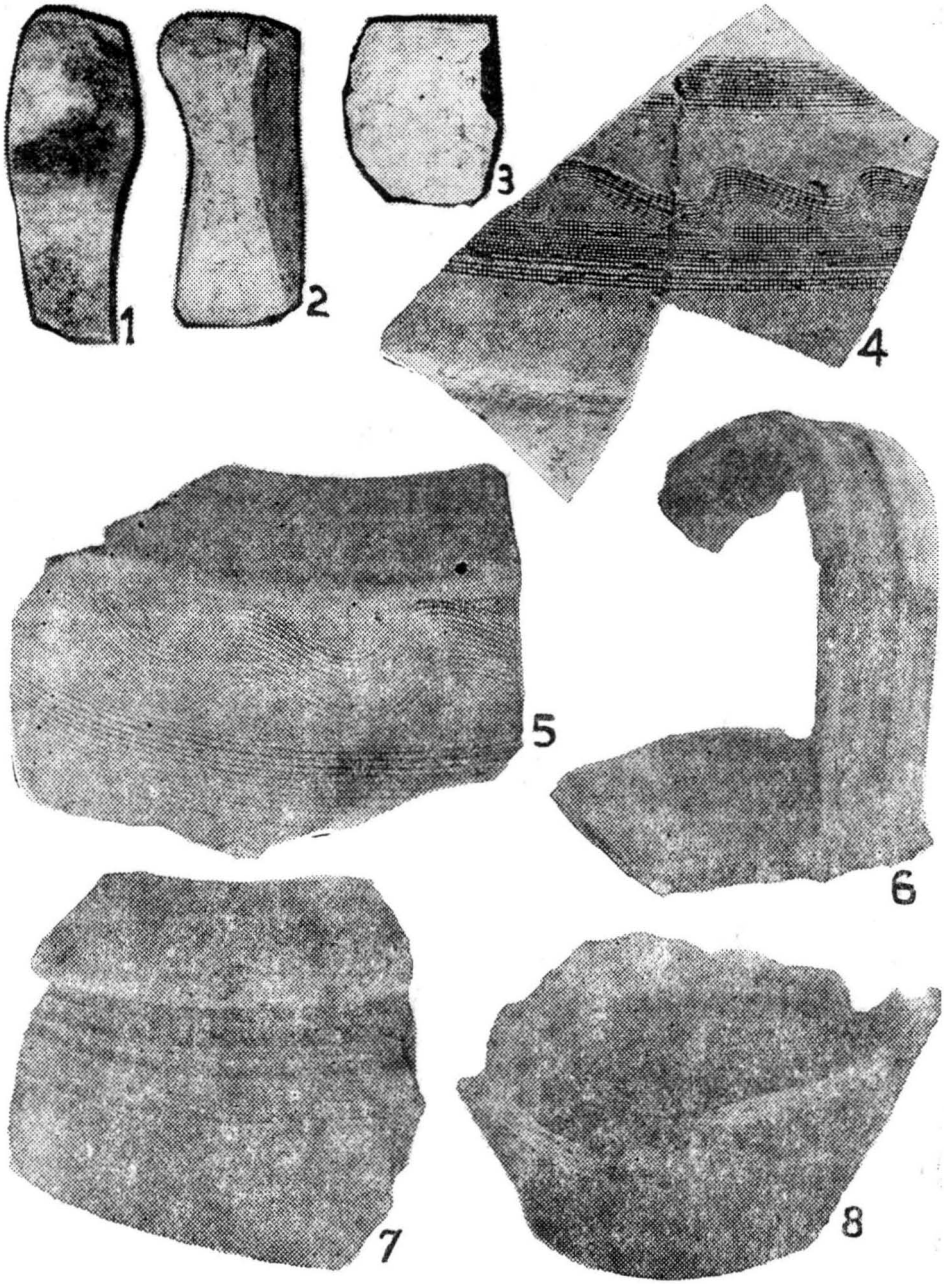

PLANŞA XXXIX

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

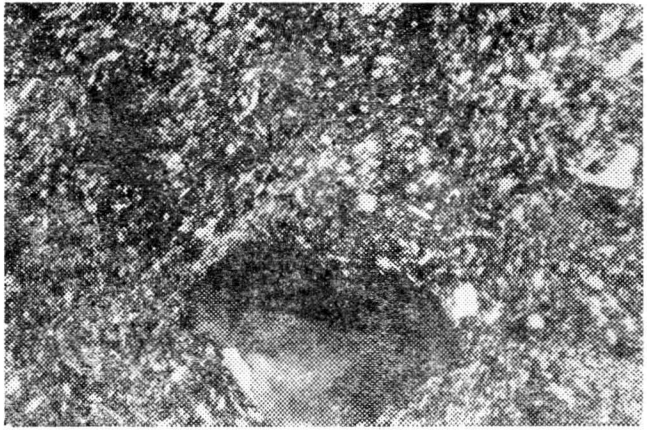

1

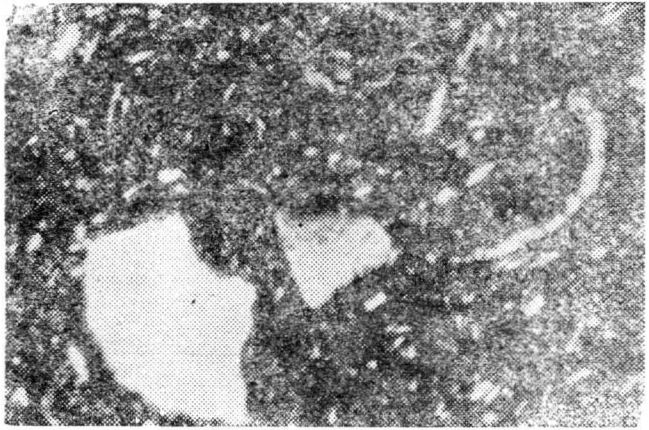

2

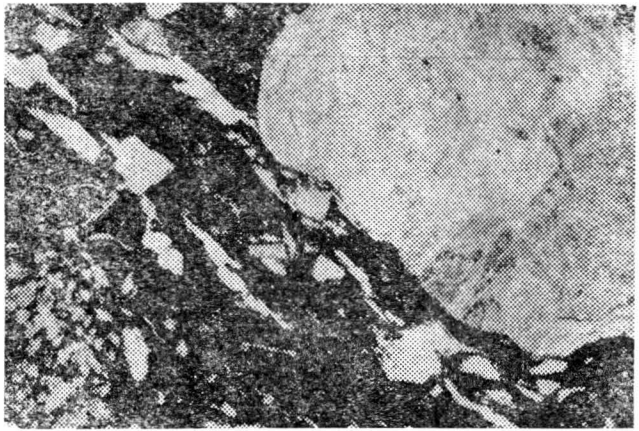

3

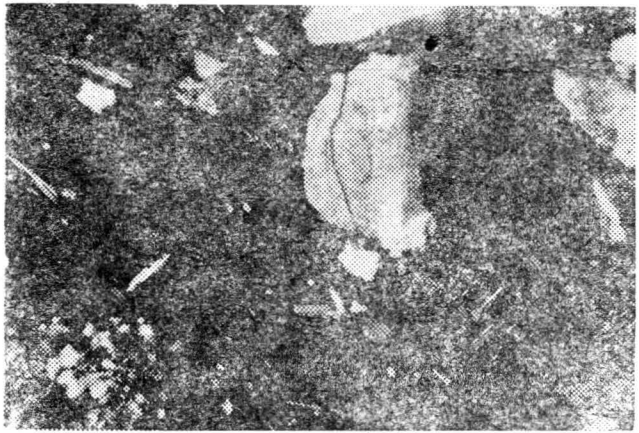

4

PLANȘA XL

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

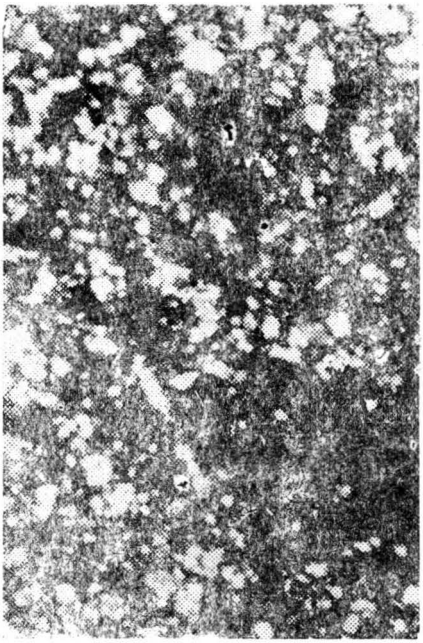

1

2

3

4

PLANȘA XLI

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

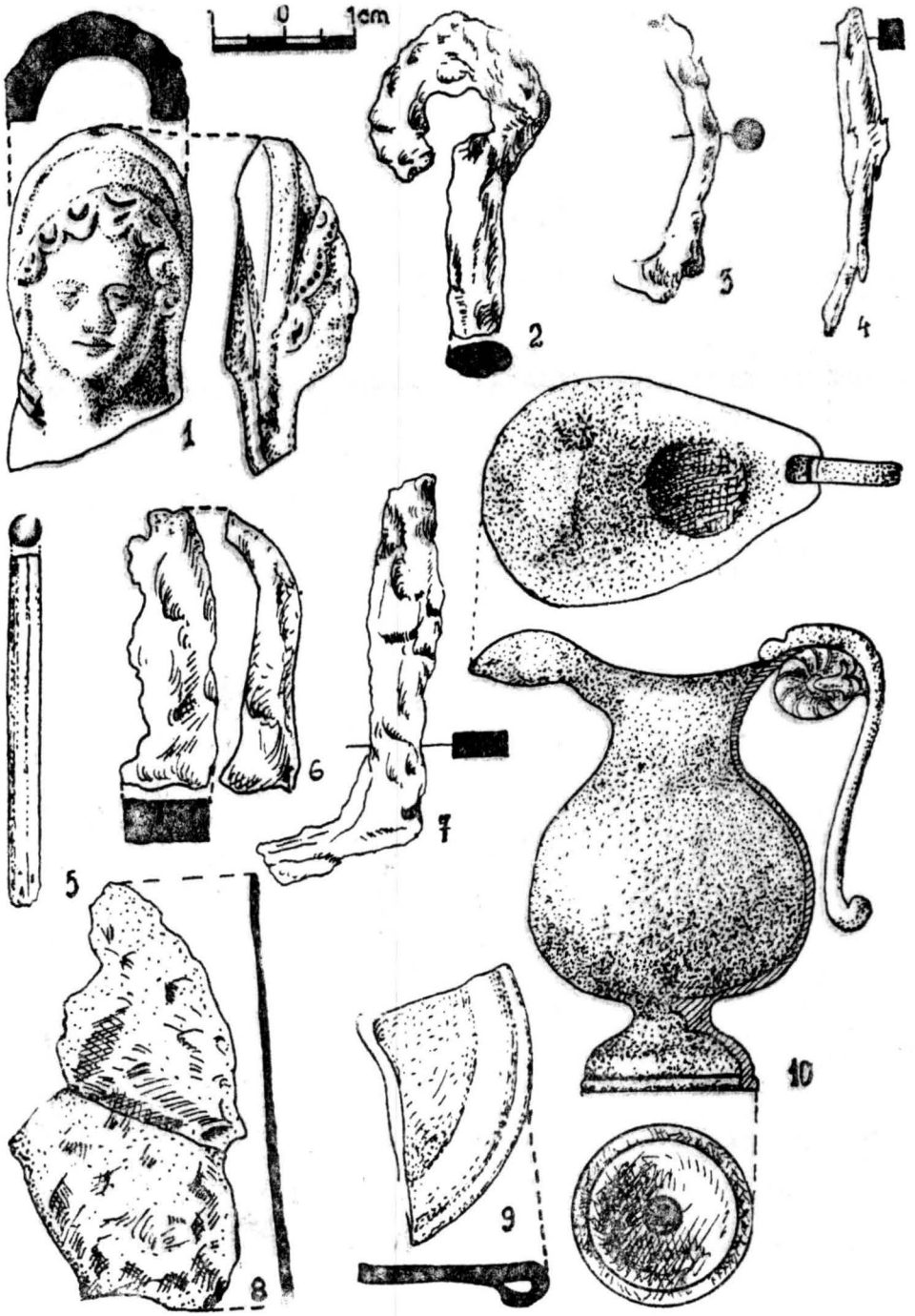

PLANŞA XLII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

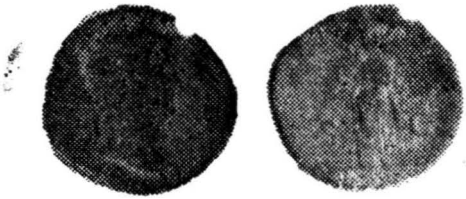

c

a

b

PLANŞA XLIII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

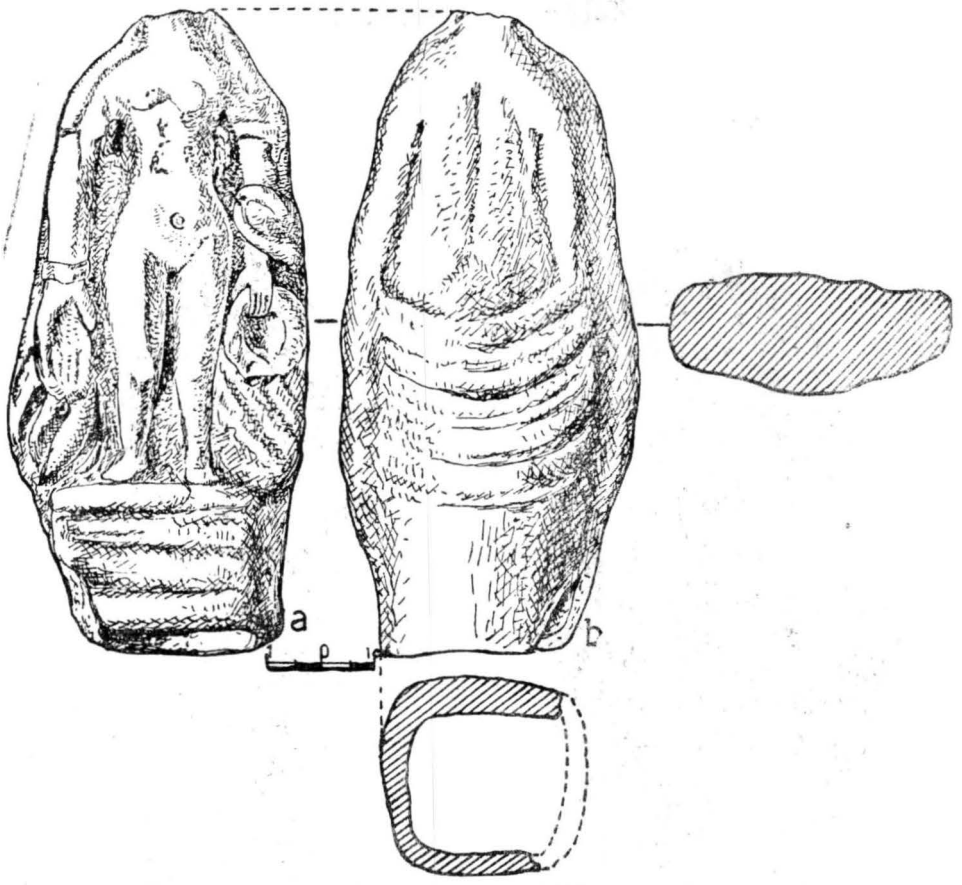

PLANŞA XLIV

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

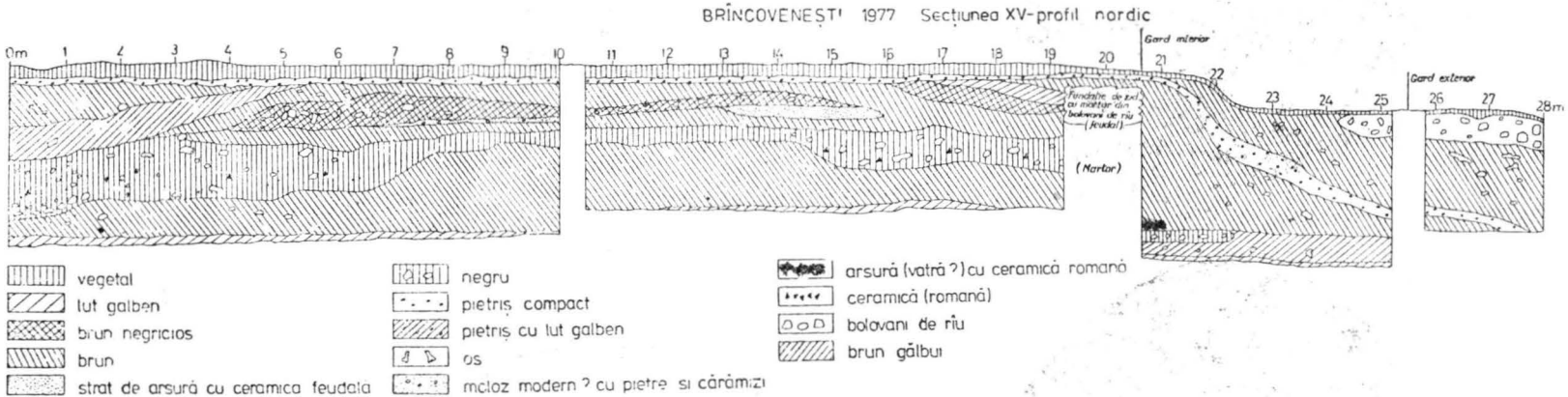

Pl. XLV. Profilul peretelui nordic al secțiunii XV de la Brîncovenești.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

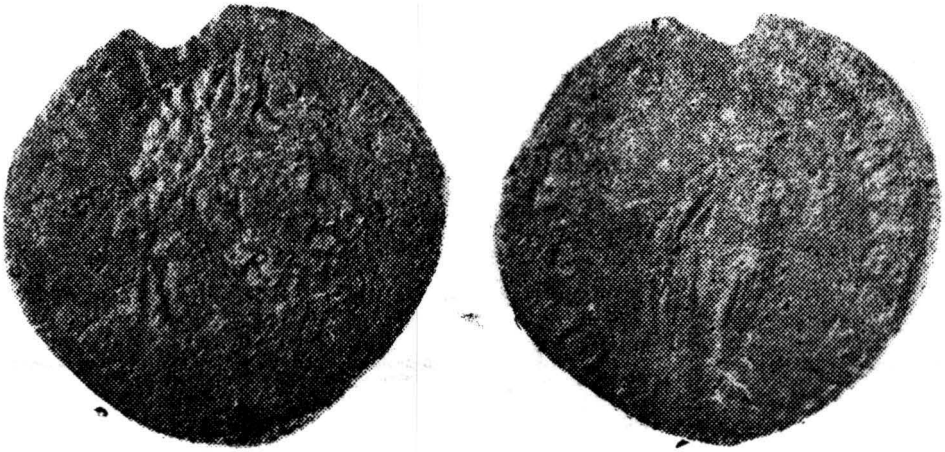

a.

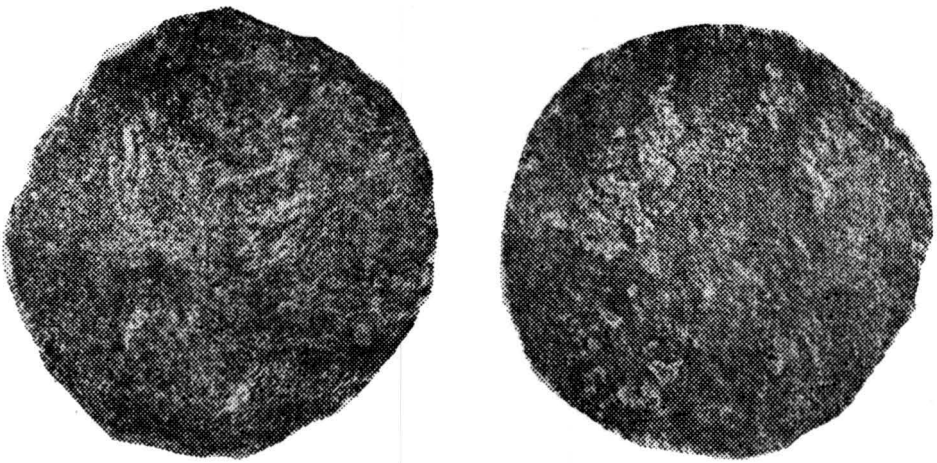

b.

Pl. XLVI. Brîncovenești. a) Denar-billon al lui Commodus b) Denar *suberatus* al lui Caracalla

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

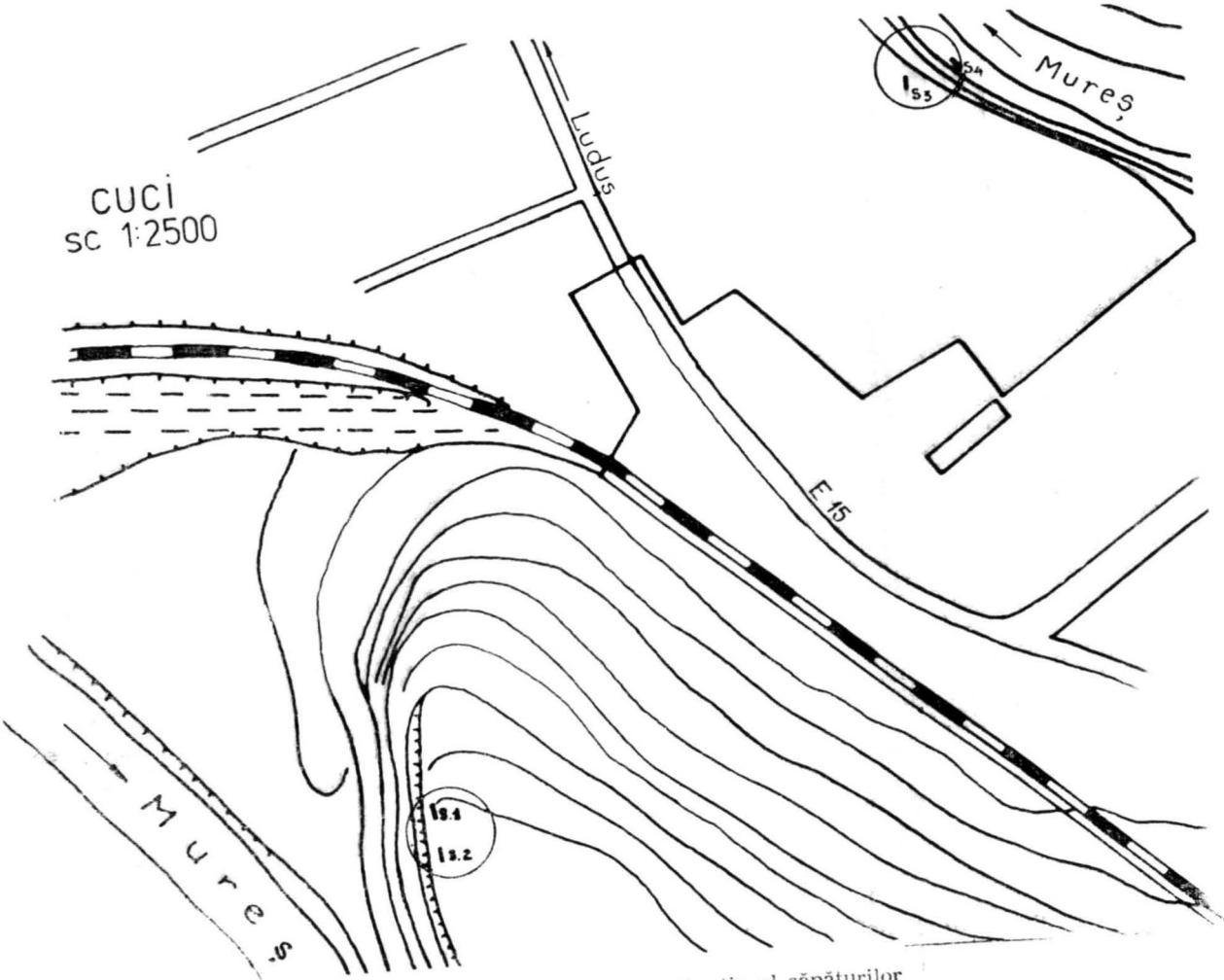

Pl. XLVIII. Cuci. Planul de situație al săpăturilor

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a.

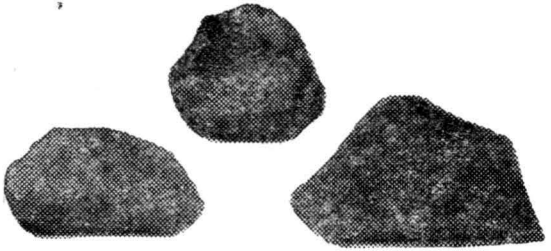

b.

c.

Pl. XLVIII. Cuci. a) Oala — urnă din mormîntul nr. 1. b) Oala — capac din mormîntul nr. 1. c) Fragmente de vase — ofrandă din acelaşi mormînt

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

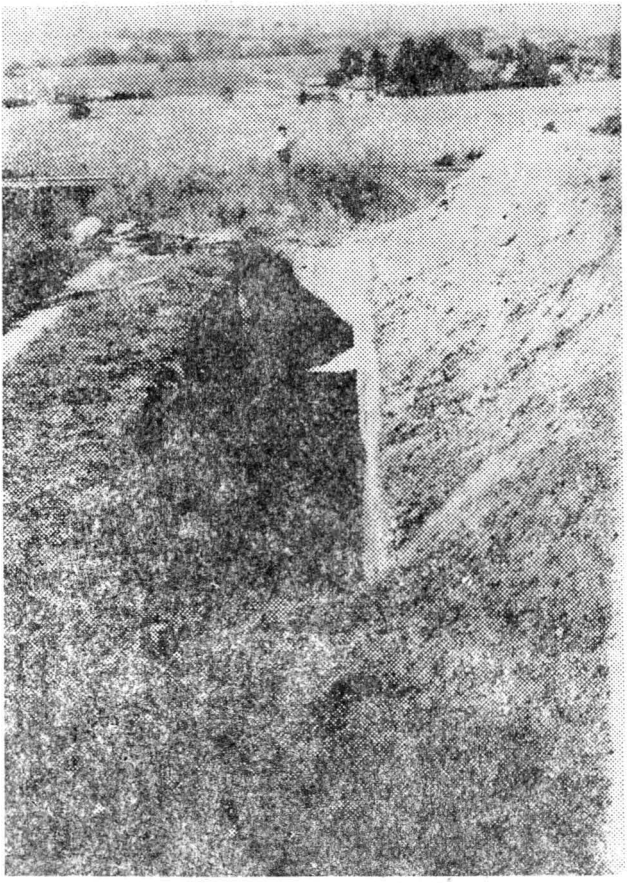

Pl. XLIX. Cuci. Secţiunea 1; vedere dinspre SE

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

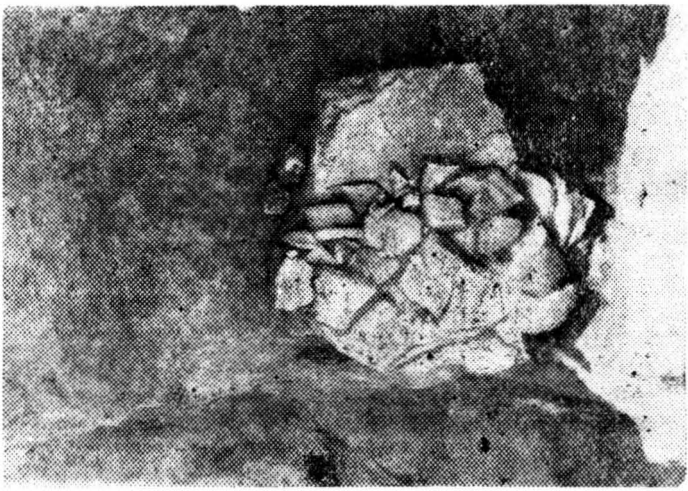

a.

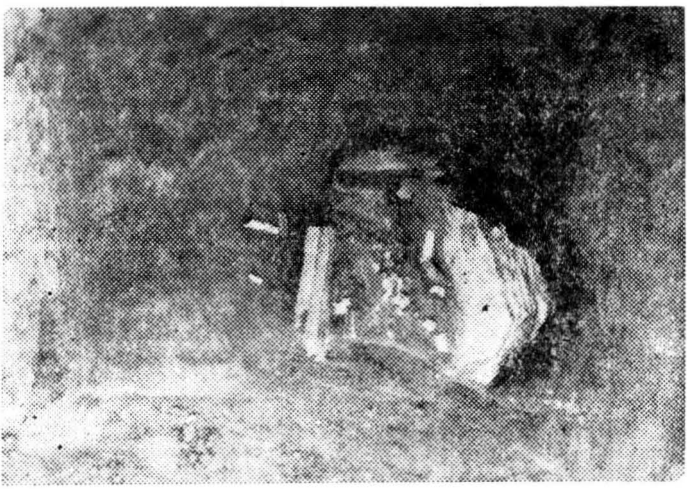

b.

c.

Pl. L. Cuci. a-c) Mormintul nr. 2 în cursul dezvelirii

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

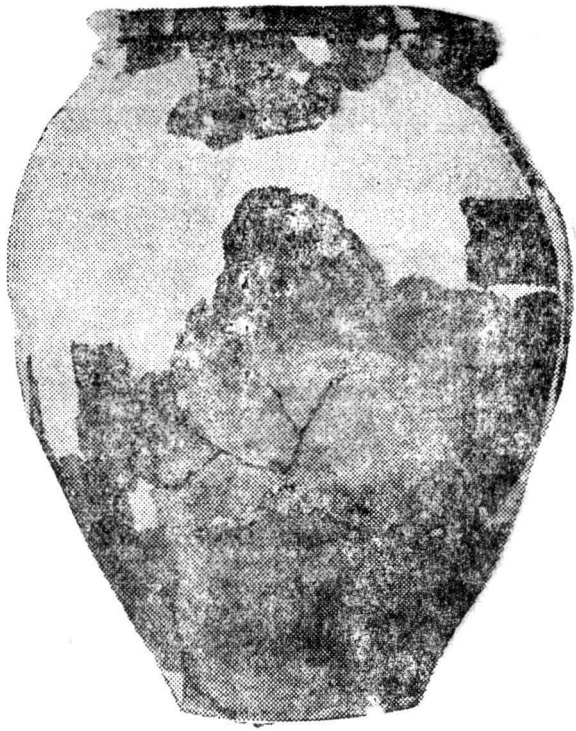

a.

b.

Pl. LI. Cuci. a) Oala -- urnă din mormîntul nr. 2 b) Fragmente de pahar de sticlă din acelaşi mormînt

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

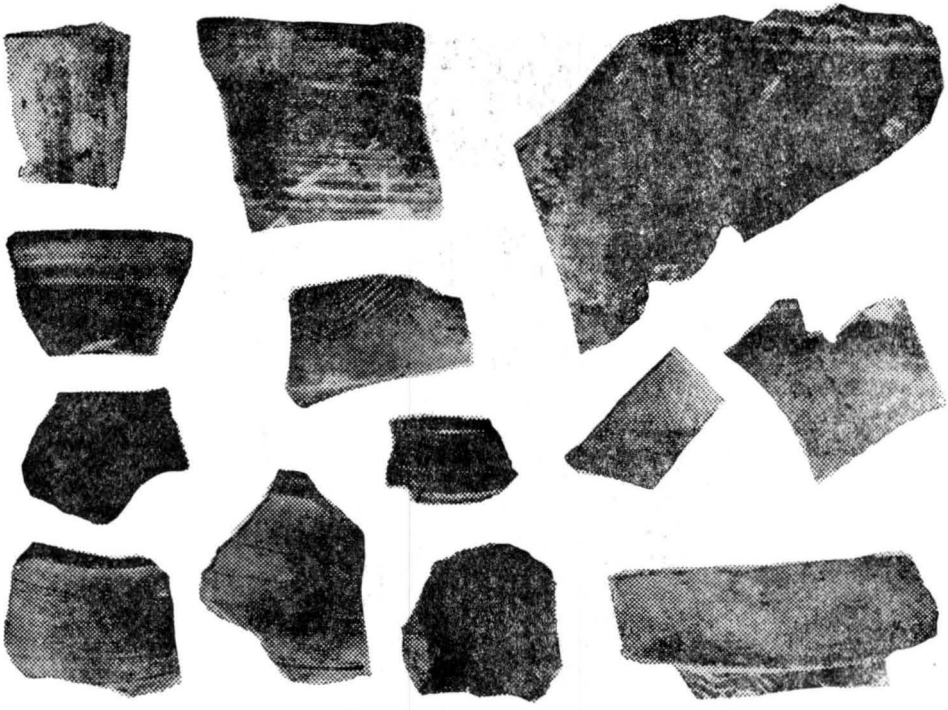

a.

b.

Pl. LII. a-b) Fragmente de vase şi unelte de la Ogra — „Fermă“

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

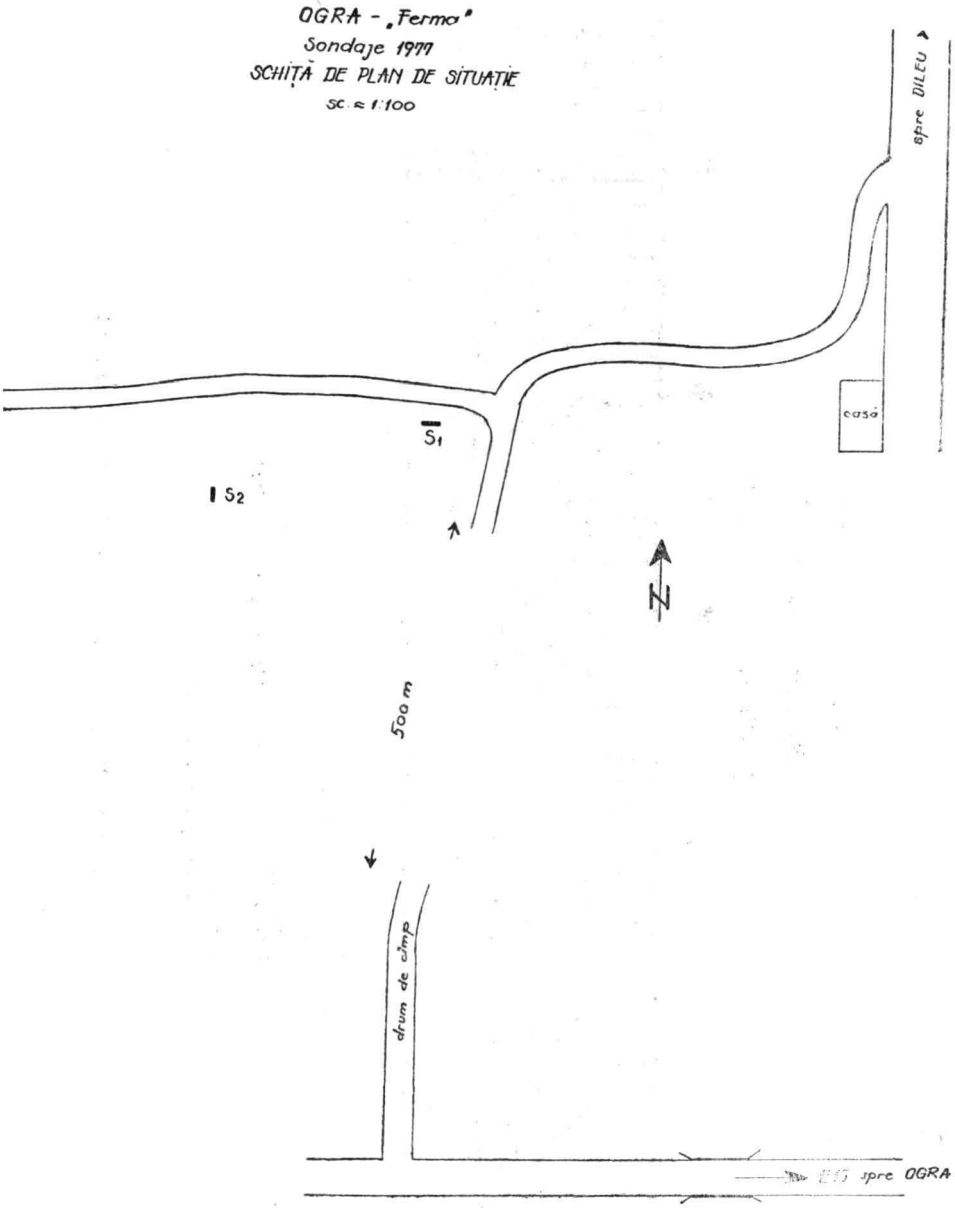

Pl. LIII. Planul de situație al săpăturilor de la Ogra — „Fermă"

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

OGRA (jud. Mureş)

S_2, ferma legumicolă

profil V. sc. 1:50

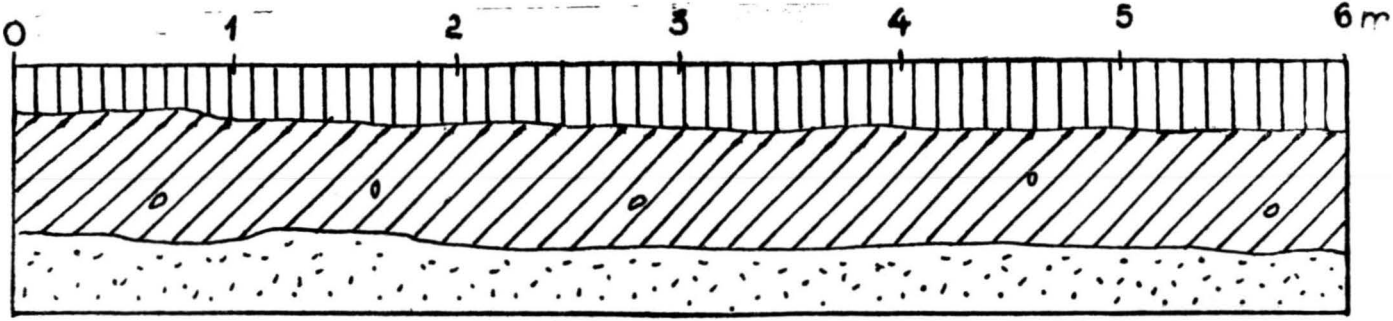

arătură

strat negru cu lentile de ceramică

galben steril

Pl. LIV. Profilul secţiunii nr. 2 de la Ogra — „Fermă"

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

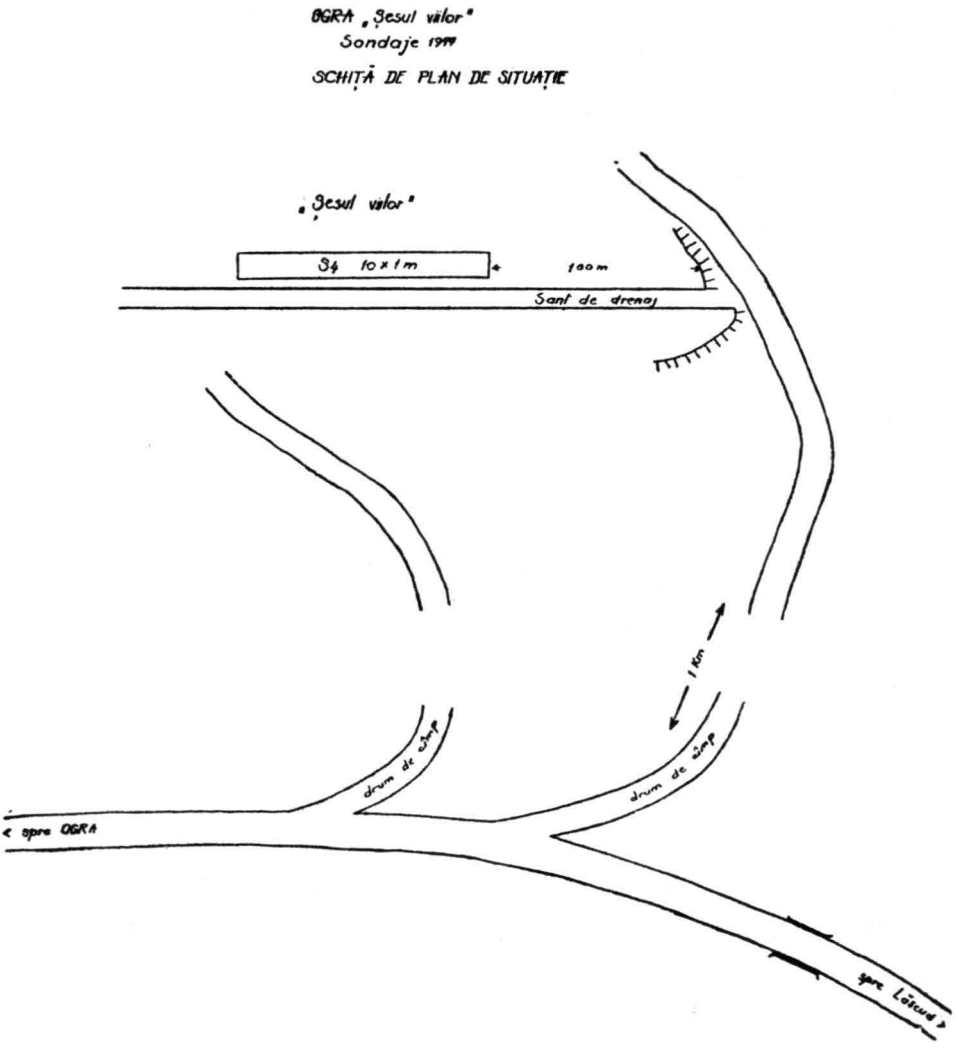

Pl. LV. Planul de situaţie al sondajului de la Ogra — „Şesul viilor"

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

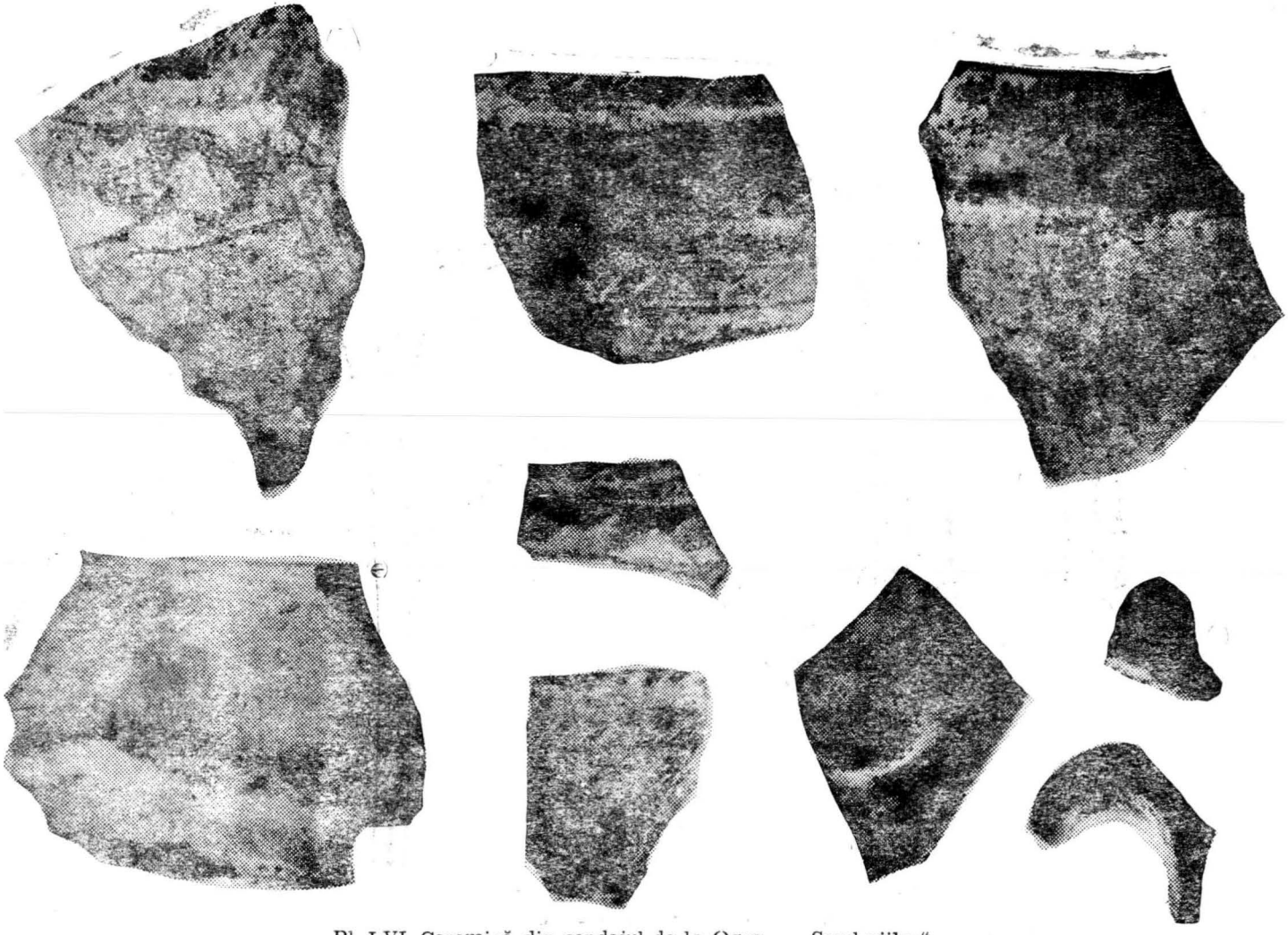

Pl. LVI. Ceramică din sondajul de la Ogra — „Șesul viilor"

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

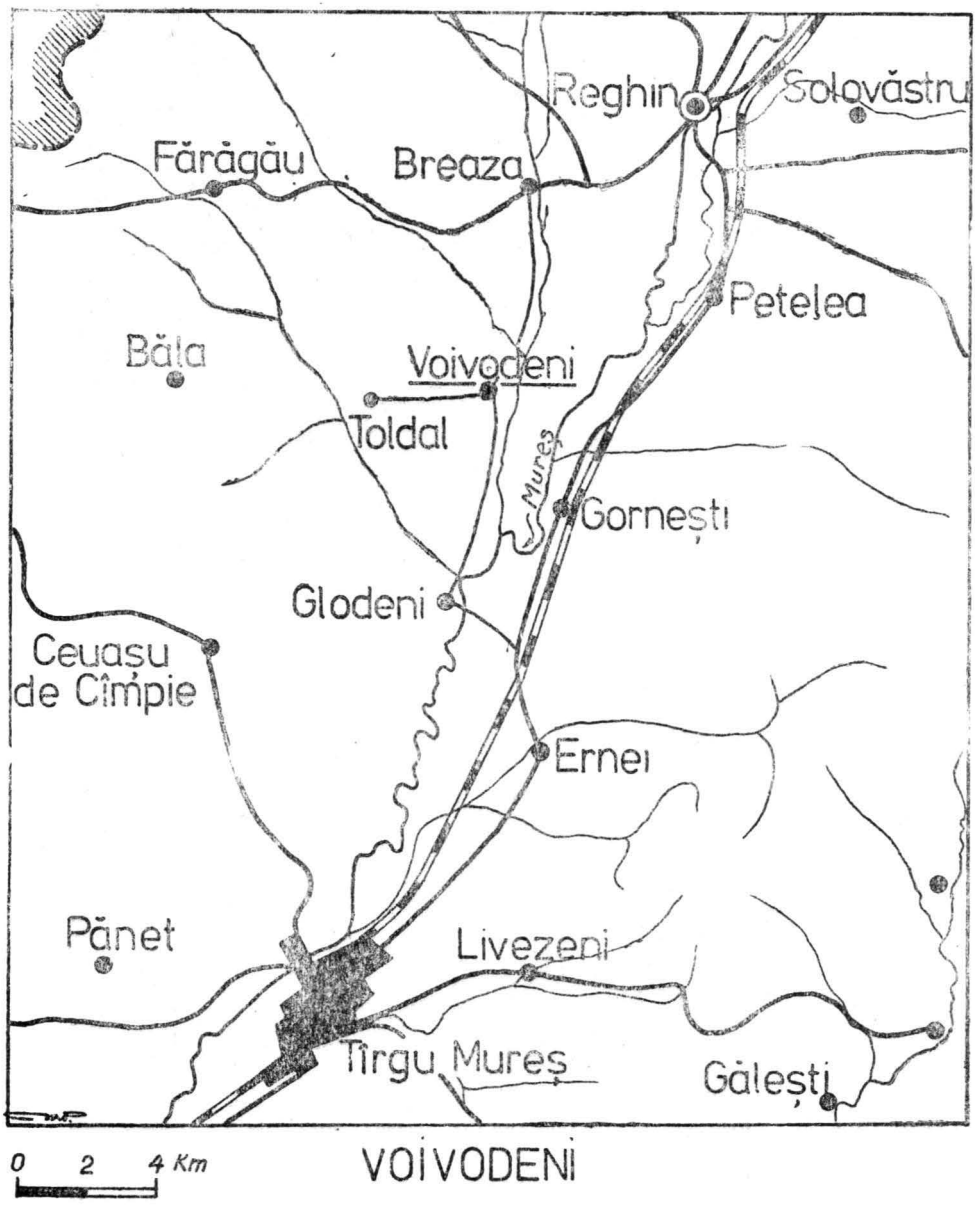

LVII Voivodeni — hartă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

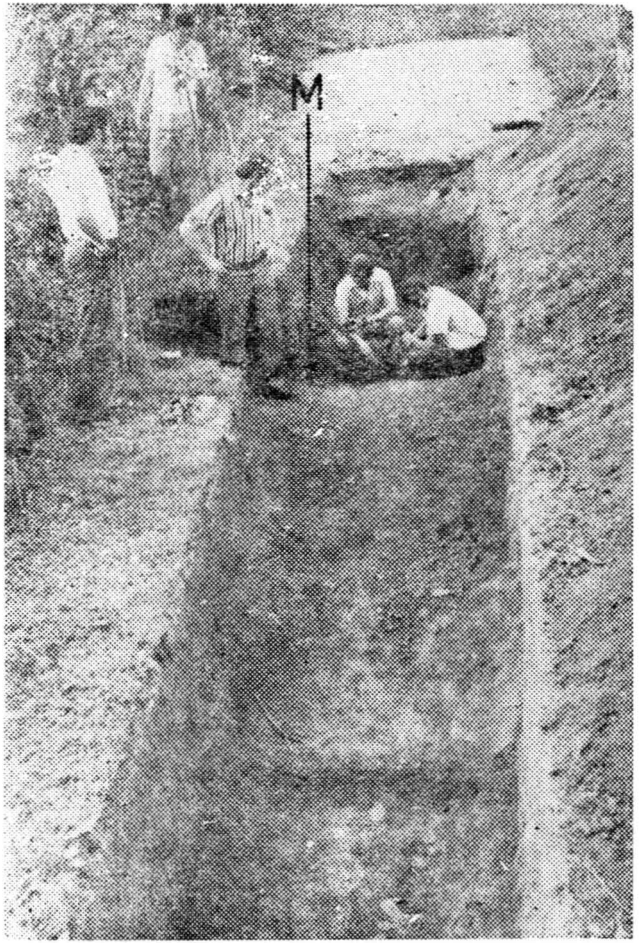

1

2

Pl. LVIII. 1 — secţiunea A; 2 — secţiunea B

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

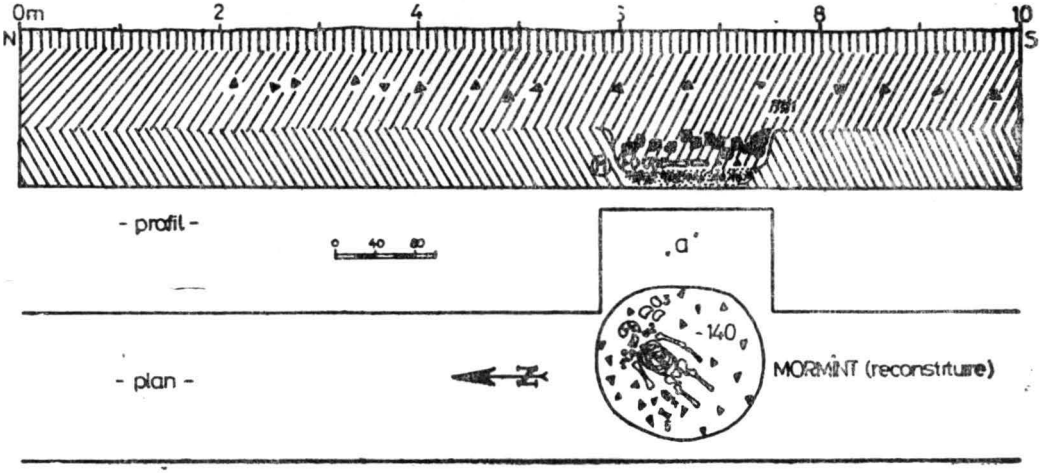

L E G E N D A

	humus actual		os
	pămînt negru		ceramică
	lut galben	1	mărgele
	vatră	2	cercel
	chirpic	3	fragmente craniu adult
	prundiș	4	aplică - manșon
		5	cute

VOIVODENI 1977. SECȚIUNEA - A

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

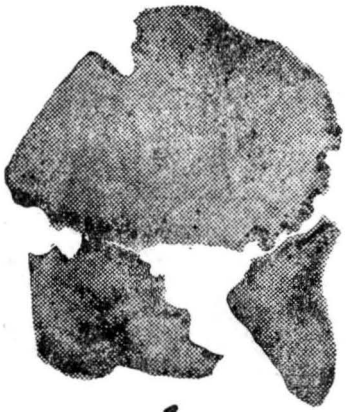

1

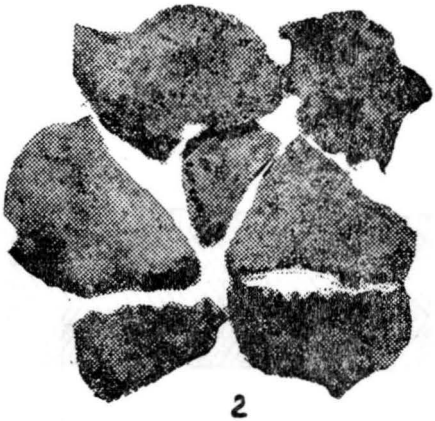

2

3

PLANŞA LX

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

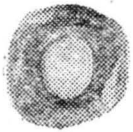
1

2

3

4

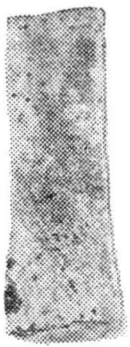
5

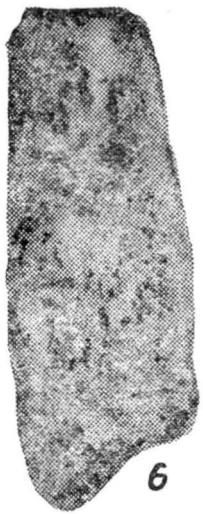
6

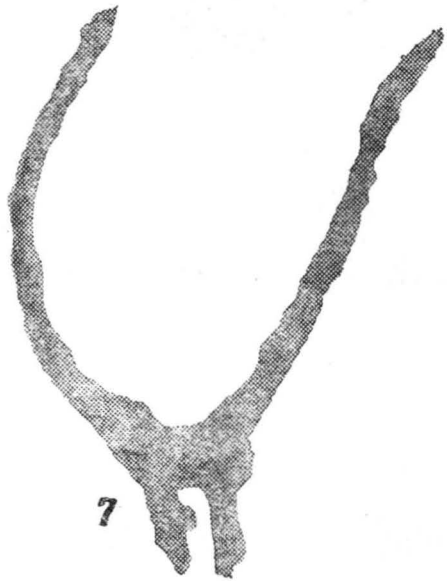
7

PLANȘA LXI

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

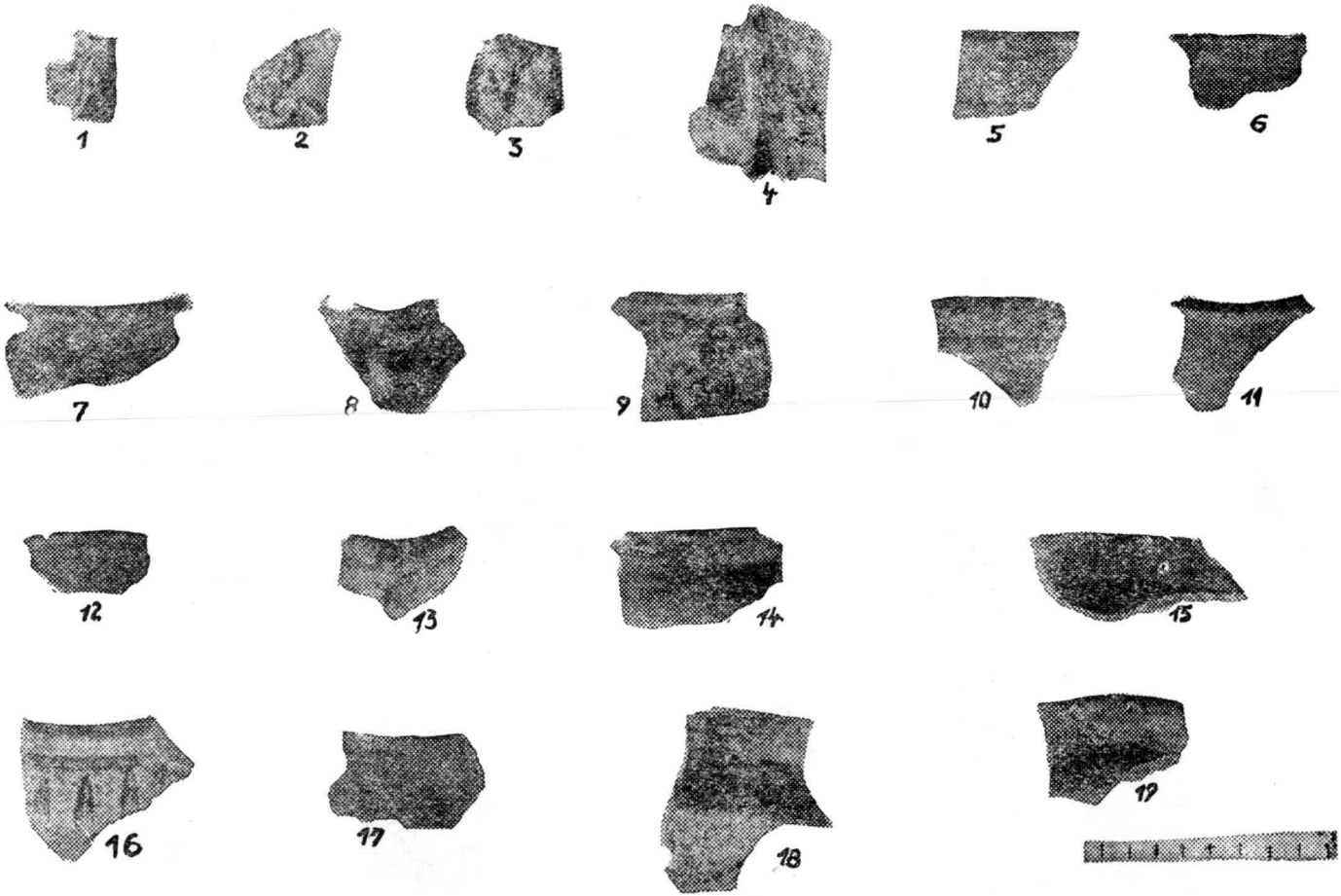

PLANŞA LXII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

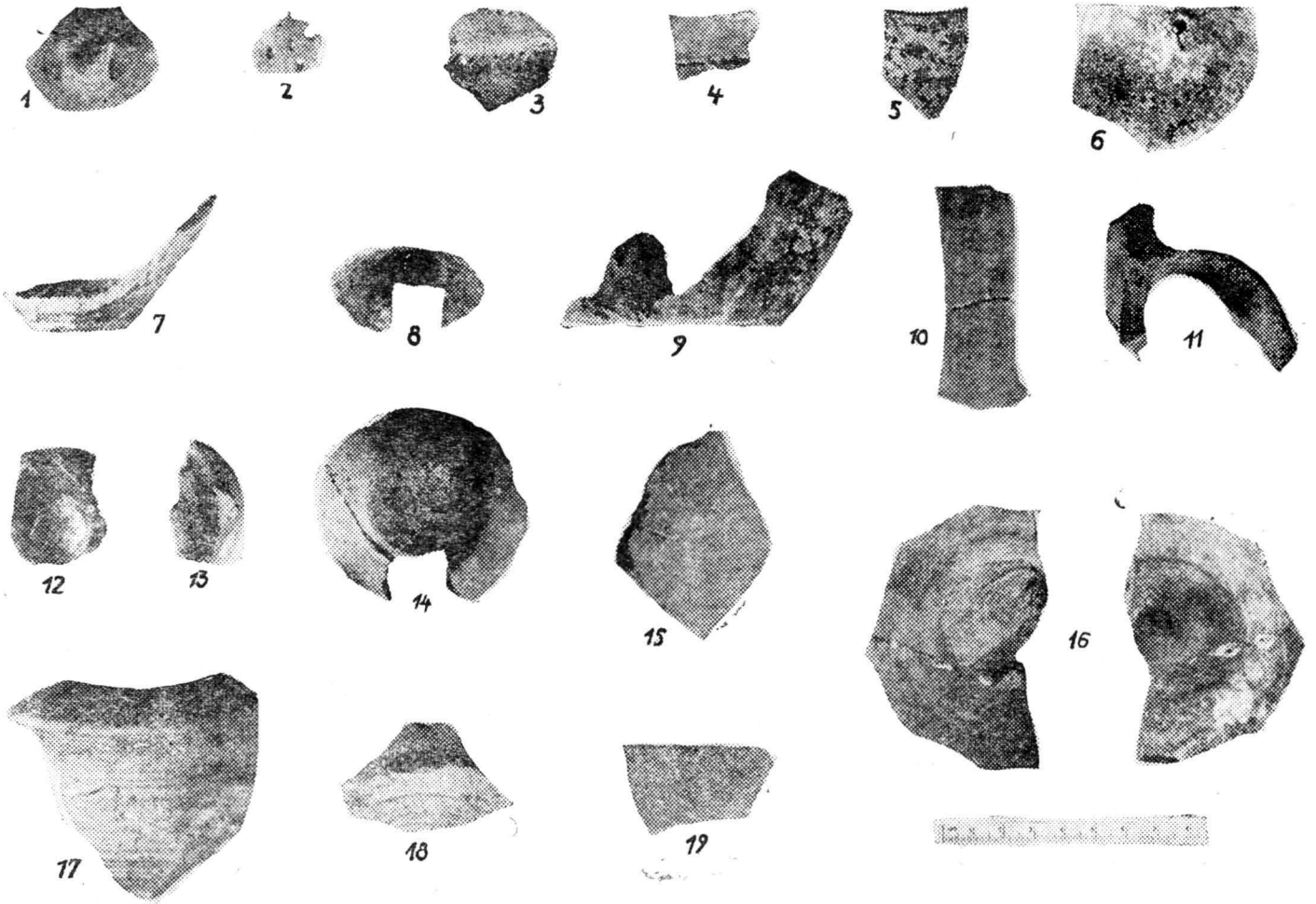

LPANŞA LXIII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

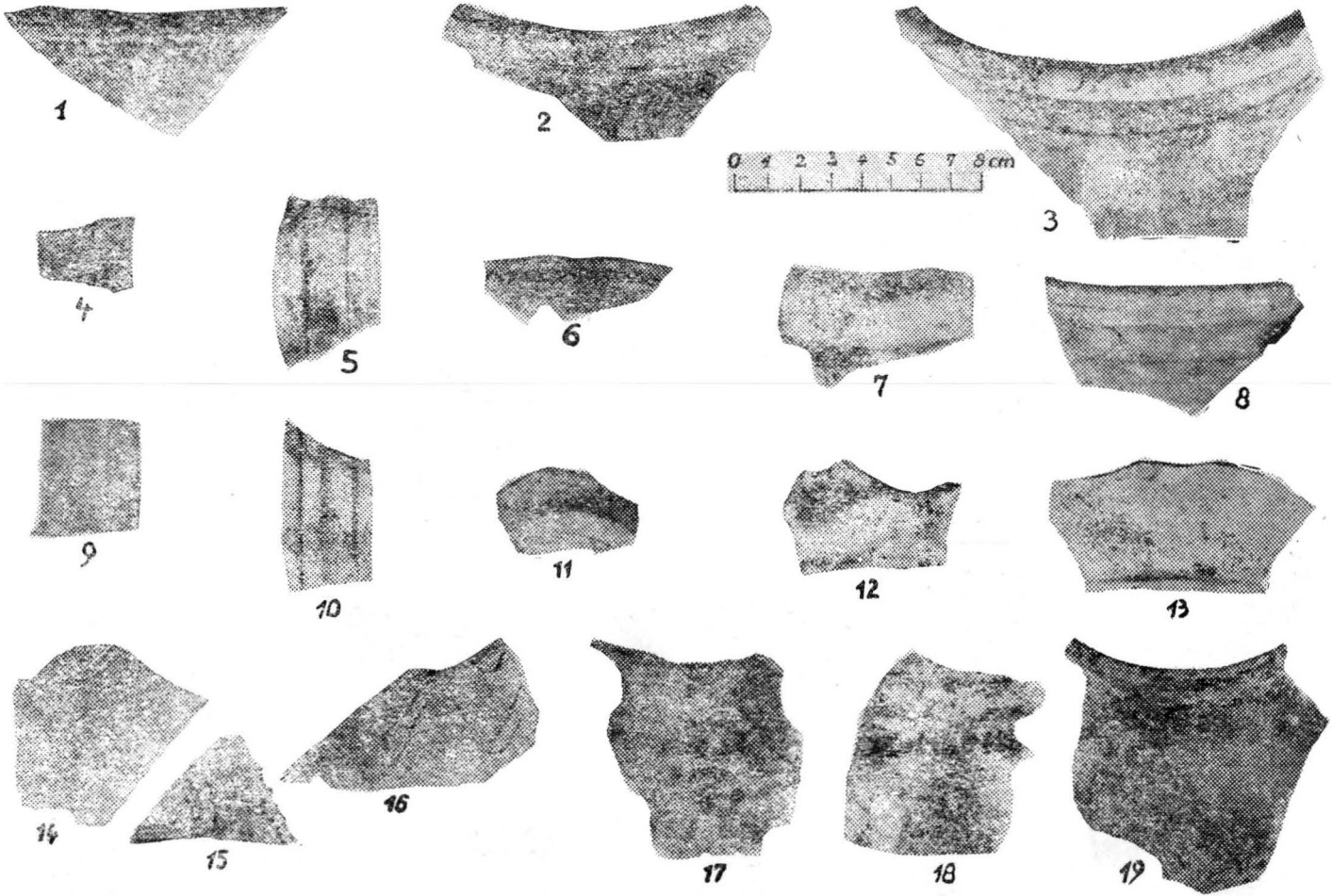

PLANȘA LXIV

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

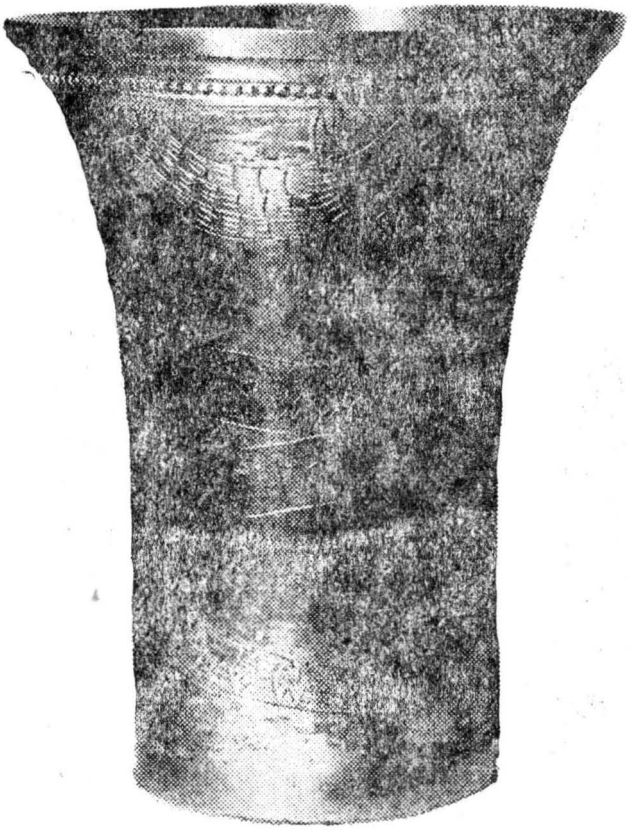

PLANŞA LXV

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

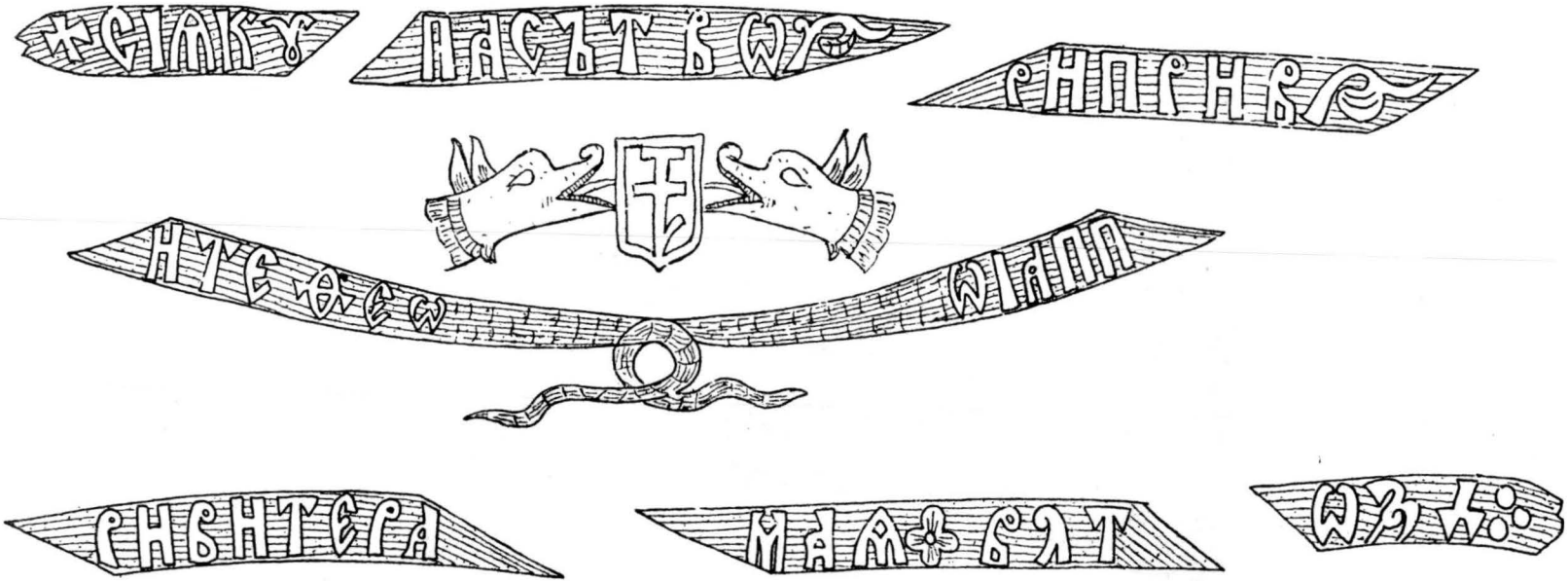

PLANŞA LXVI

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PLANȘA LXVII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Произволеніе ѿца и҆съ по спашеніе

сн ф и сьврьшитє с҃тго дха ам҆и

сътвори црк҃во по фрнѡ и кумнат и ѡ народ помени г҃и въ днь сѕаніи

помени г҃и д҃ше раба бжіе добра и ѡ комана ѡпрѣ

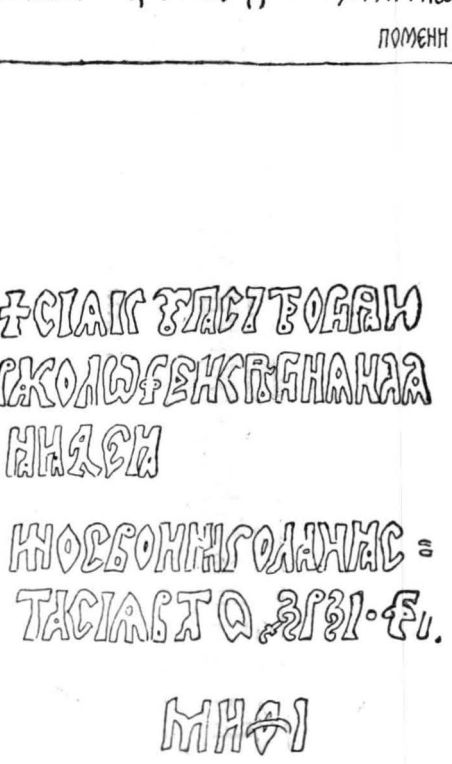

+сіа кѹпа сътвори пан ю

ра[ш]ко лѡг[о]фе[т]и кнѣгина нла

наидаде ꙗ

фино[м]свои николаи нас

тасіа влтѡ ѕрзі·

мн ѳі

с.

PLANȘA LXVIII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

VĂLENI – INSCRIPȚIA ÎMPLEI

INSCRIPTIE DEASUPRA INTRĂRII IN NAOS

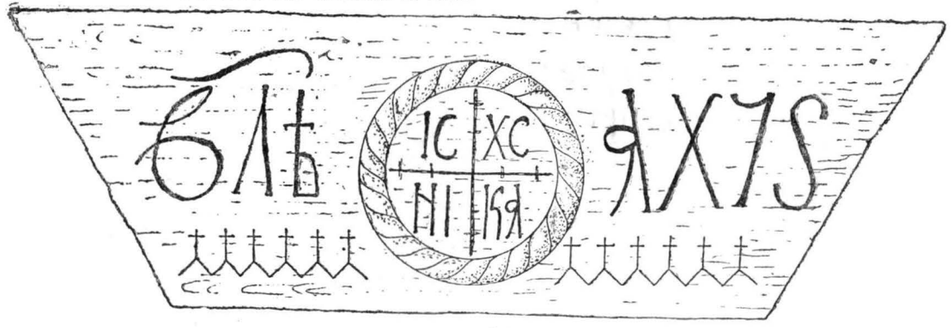

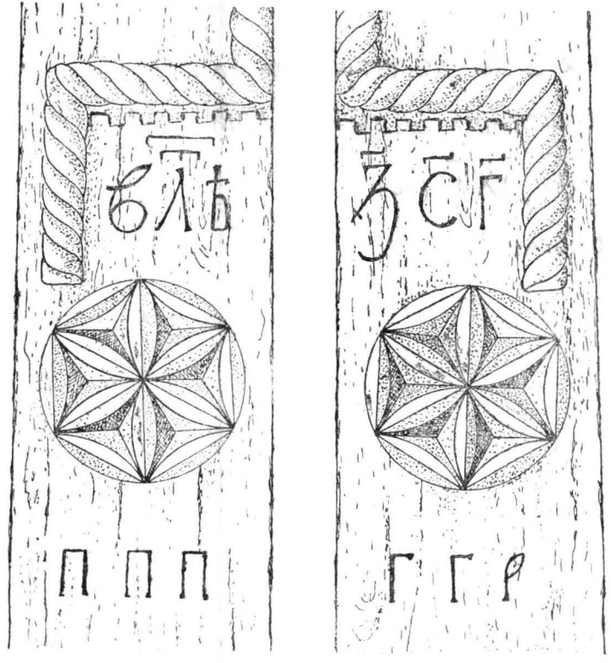

INSCRIPTIE DEASUPRA INTRARII IN PRONAOS

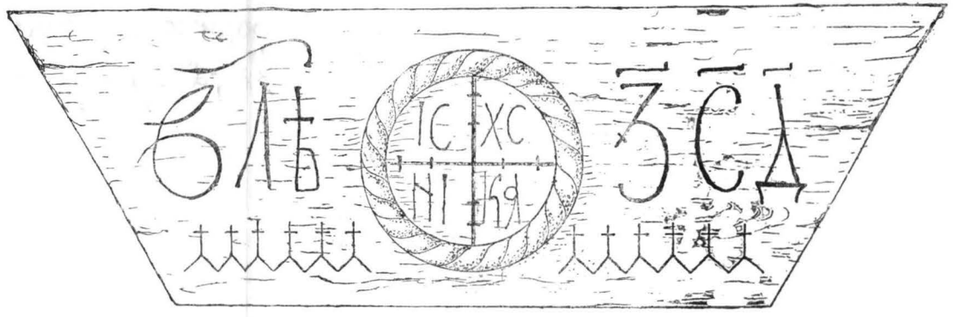

PLANȘA LXV — INSCRIPȚII PE USCIORII INTRARII ÎN NAOS

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

[РАБ] БЖІ петрашко ѿ села дꙋмитра и жена его...
да де помана до манастирꙗ деди за ДШИ
родителеи своих. А. АХЧ (1690)
зꙋгра[в] григори ѿ коломи[и]

a

а ѱ м в
много
грешні
зꙋгравꙋ̂
ѡпрѣ

b

PLANŞA LXIX

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

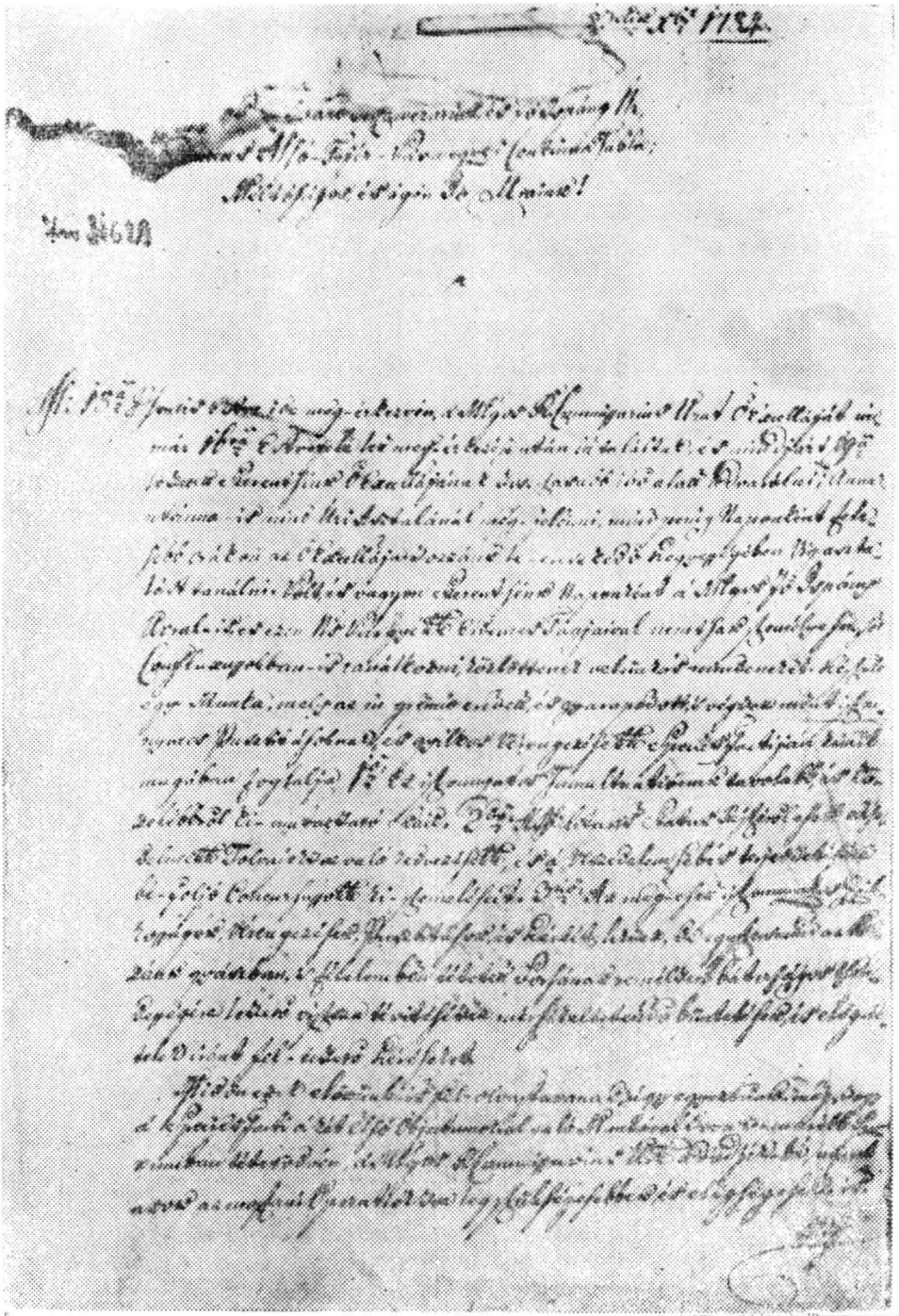

PLANȘA LXXI

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PLANȘA LXXII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PLANȘA LXXIII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

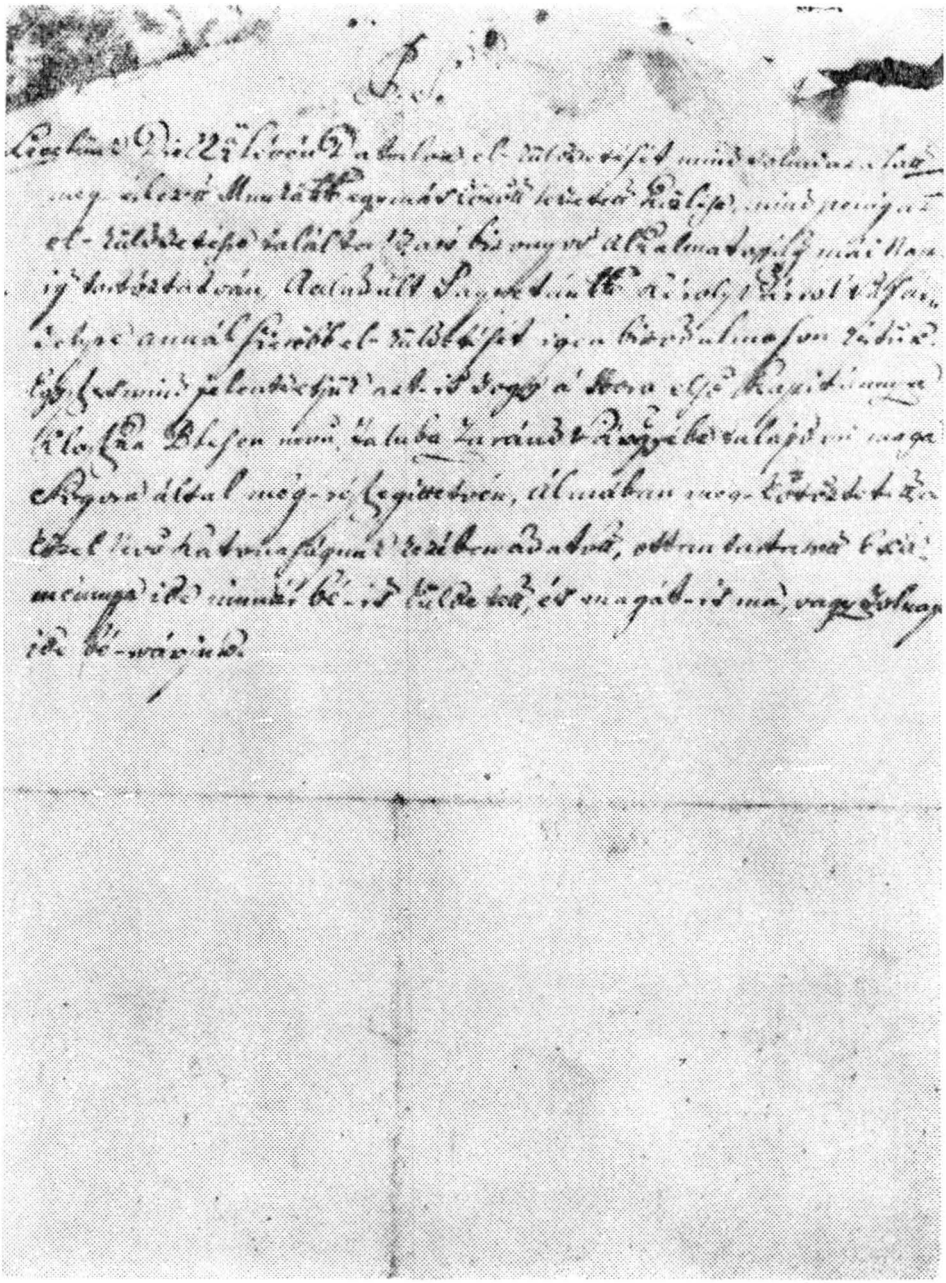

PLANȘA LXXIV

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Credenţional.

Subsemnaţii adeverăm, că în centrul electoral al Gerasesigului din comunitatea Mureşfiurda s'au ales azi ca delegaţi la acestui cere electoral domni:

Victor Moga farmacist din Reghinul săs.
Vasile D. Muntean preot din Solovăstru
Alexandru Popa economu din Cuzu
Nicolae Popa economu din Hodac
Ioan Bardan [illegible] din [illegible]

cu [illegible] voturi.

Drept-ce susnumiţii delegaţi sunt prin aceasta autorizaţi a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Naţională Română ce se va convoca prin Consiliul Central Naţional Român, în numele tuturor Românilor din acest cerc electoral şi la alte Mari Adunări Naţionale Române, care eventual o să mai fie convocate în decursul anului acestuia ori în anul următor spre a contribui cu votul lor la decidere asupra soarţei viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria şi Bănatul Timişan.

Dat din colegiul electoral al cercului electoral Gerasesig

fiind în ziua de 28 Noemvrie 1918.

[illegible]

PLANŞA LXXV

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PLANȘA LXXVI

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

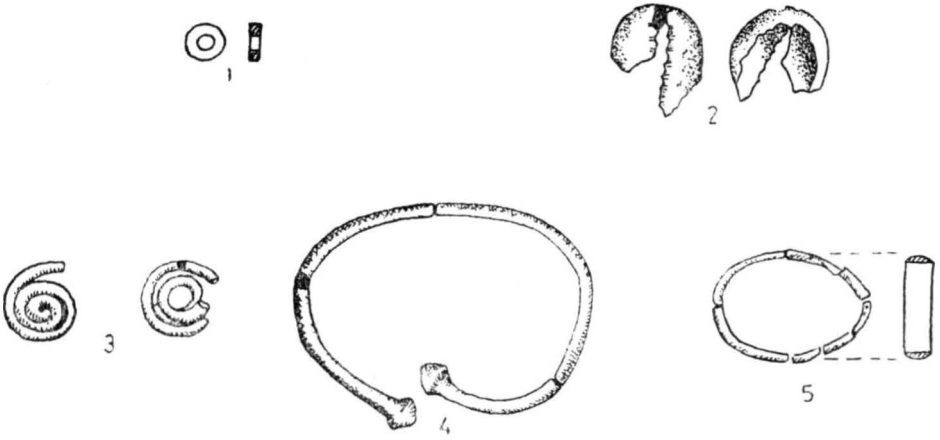

PLANŞA LXXVII

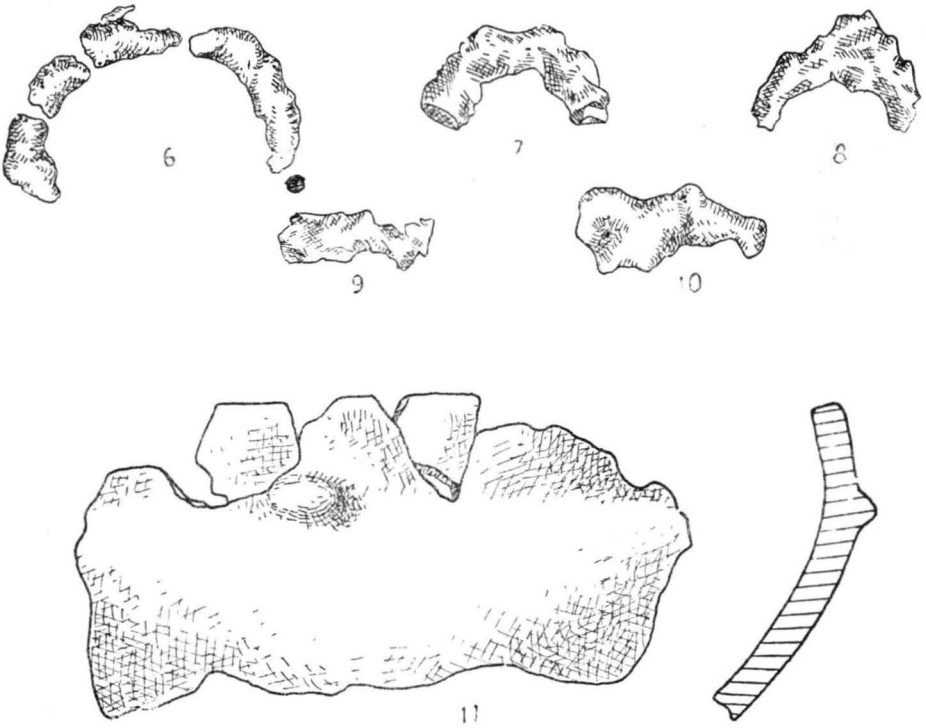

PLANŞA LXXVIII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

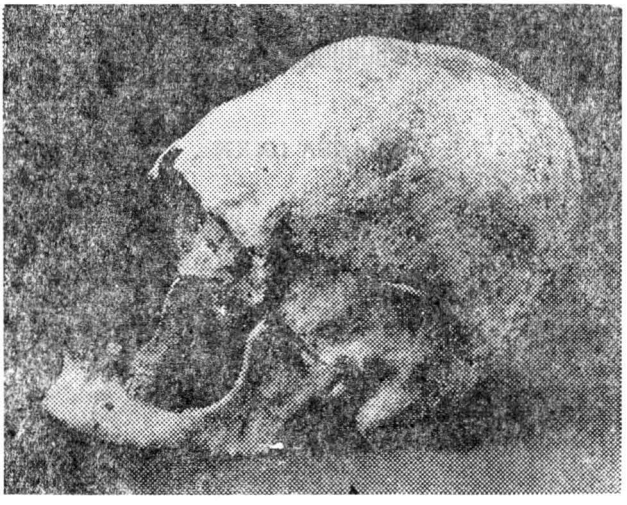

PLANŞA LXXIX

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

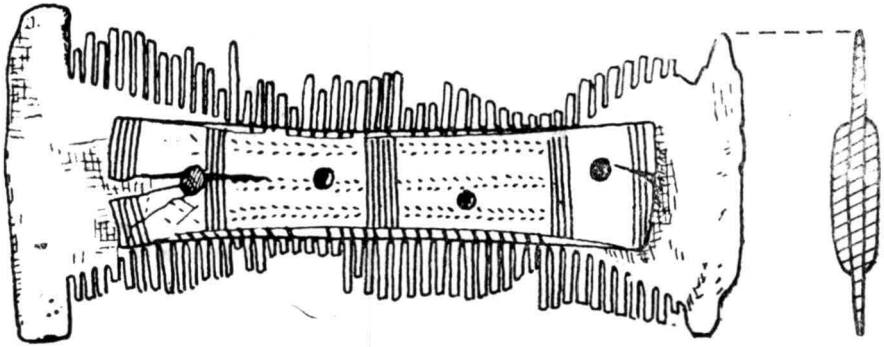

PLANŞA LXXX

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1

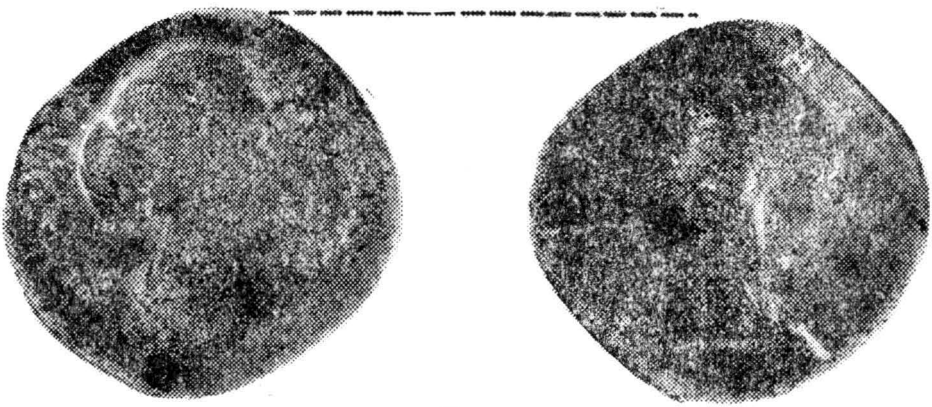

2

PLANŞA LXXXI

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

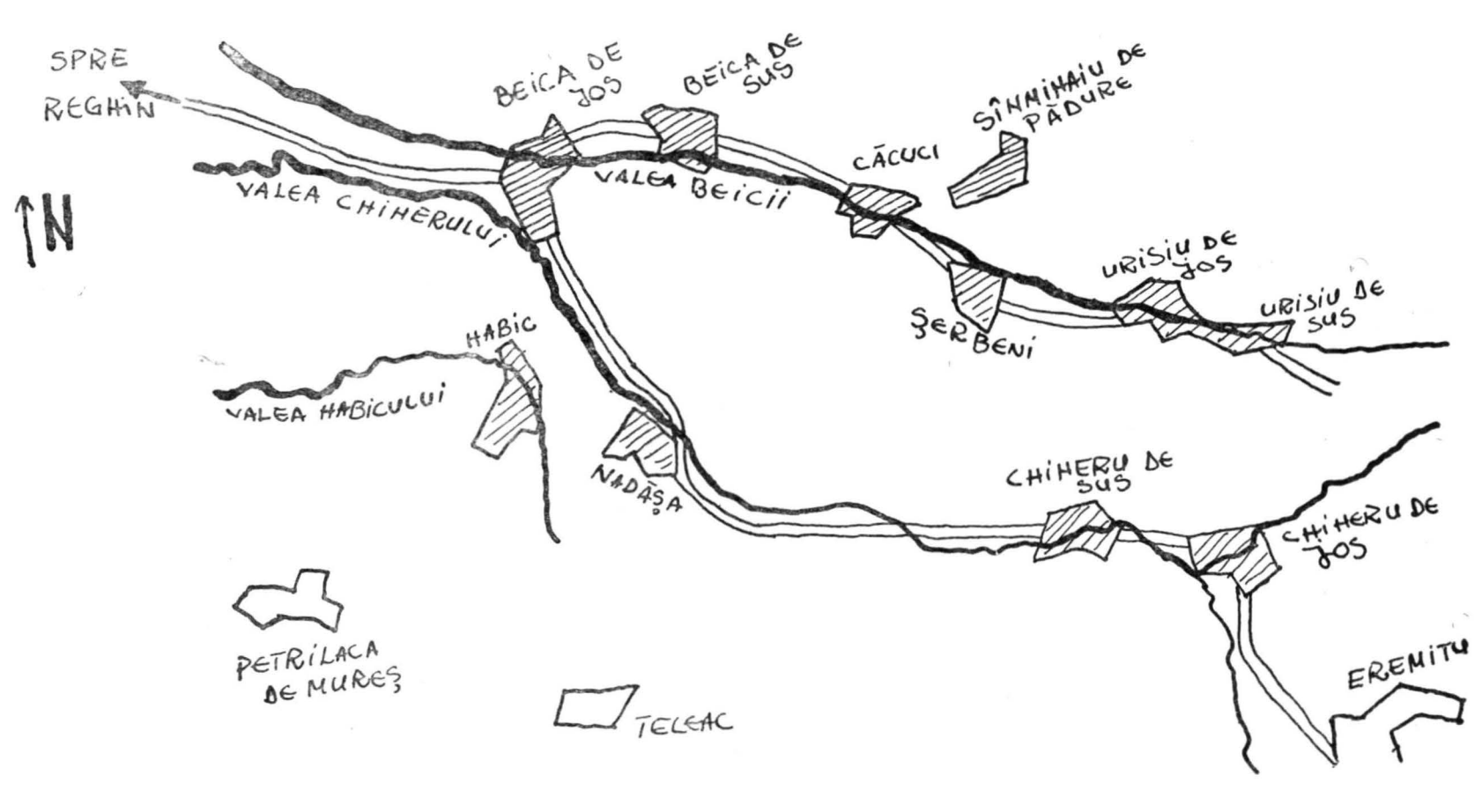

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

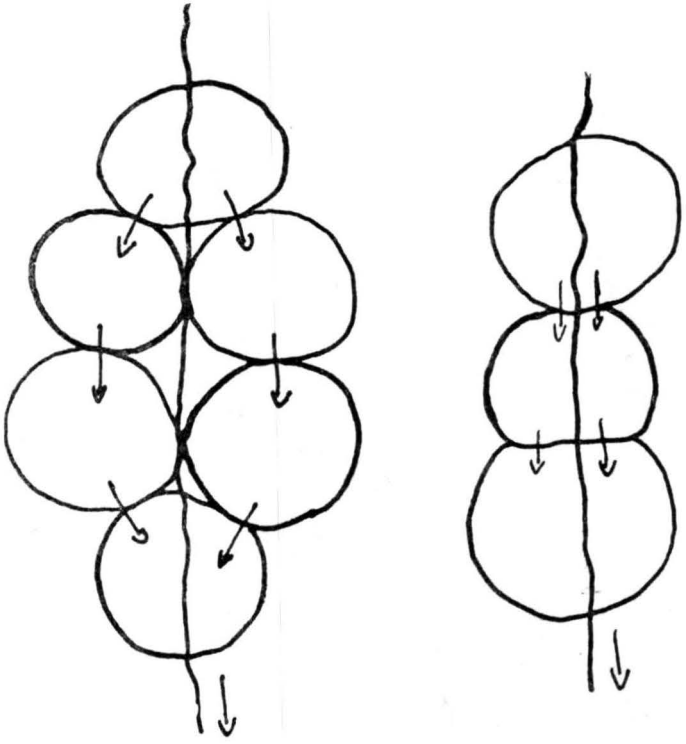

Pl. LXXXIII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

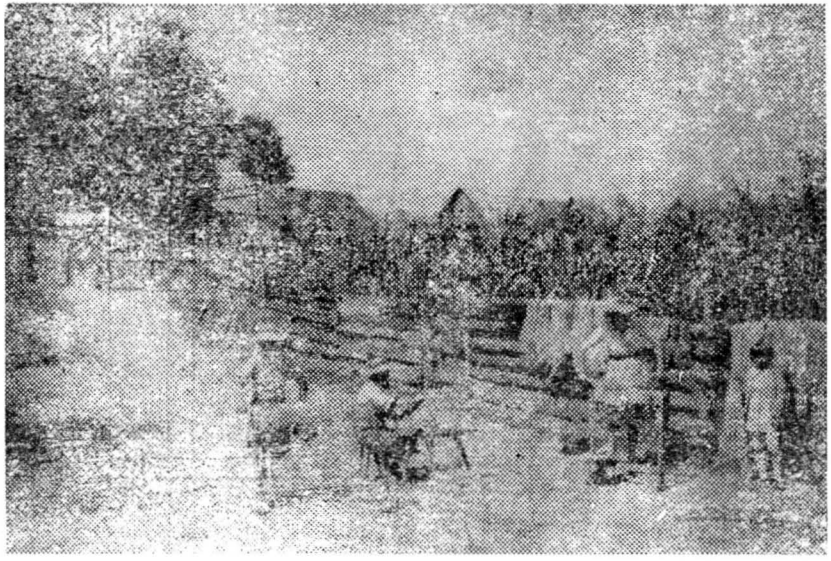

A

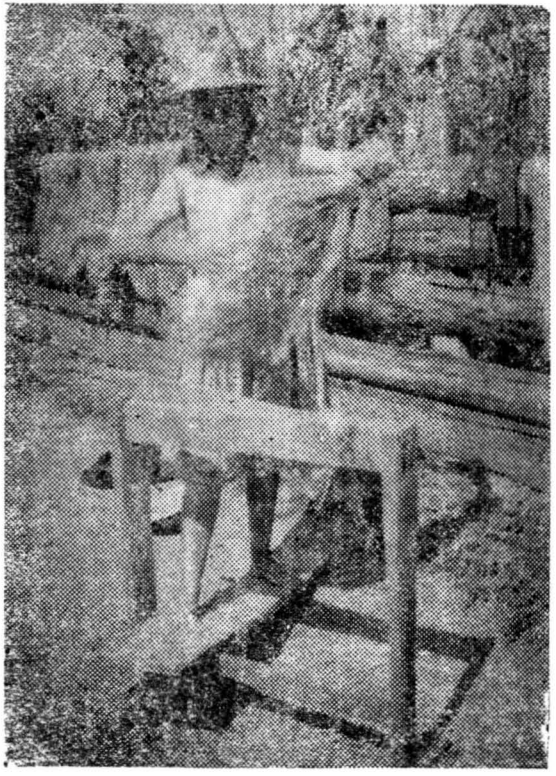

B

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

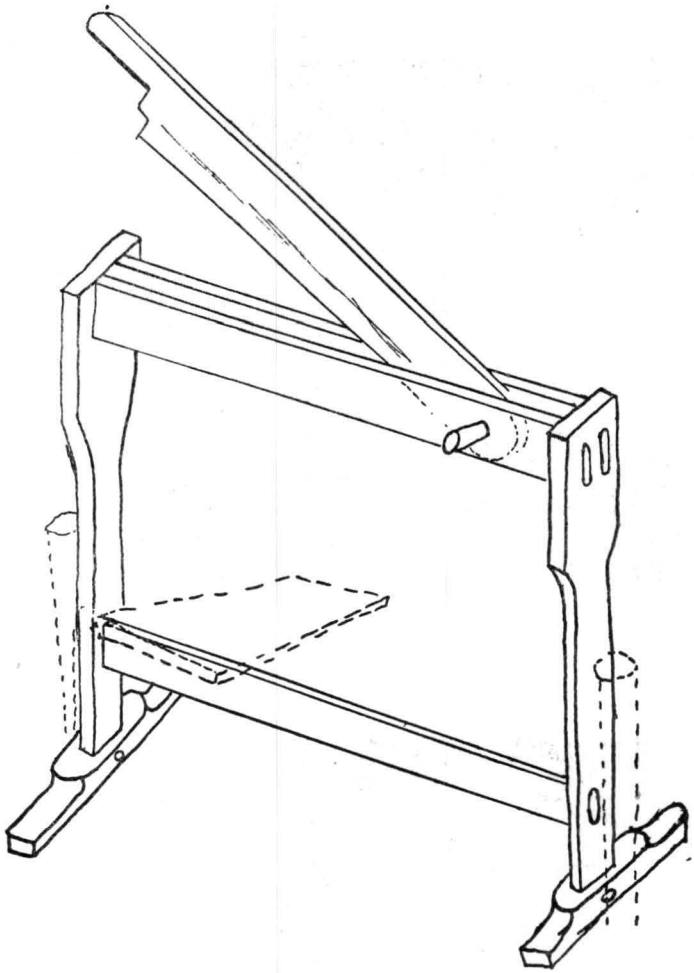

A

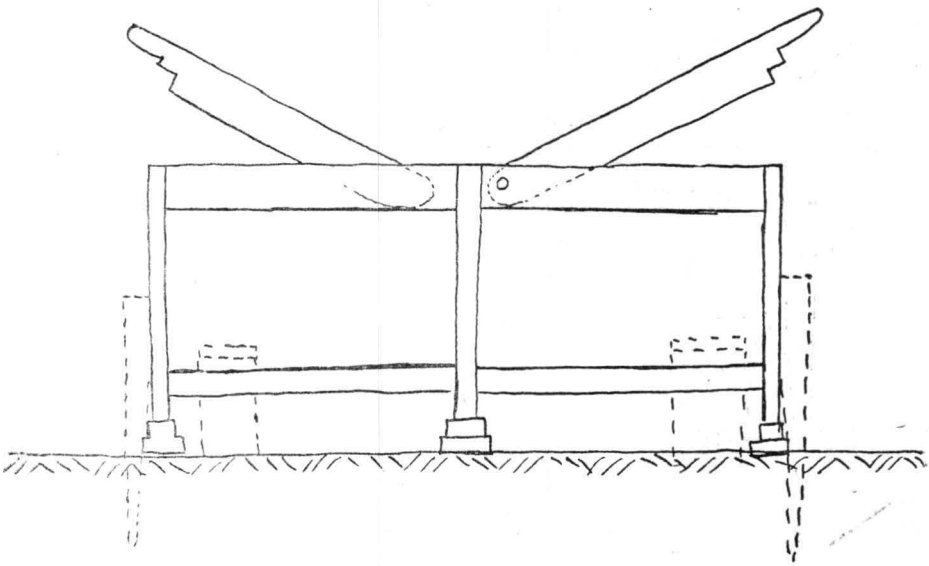

B

Pl. LXXXV

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

A

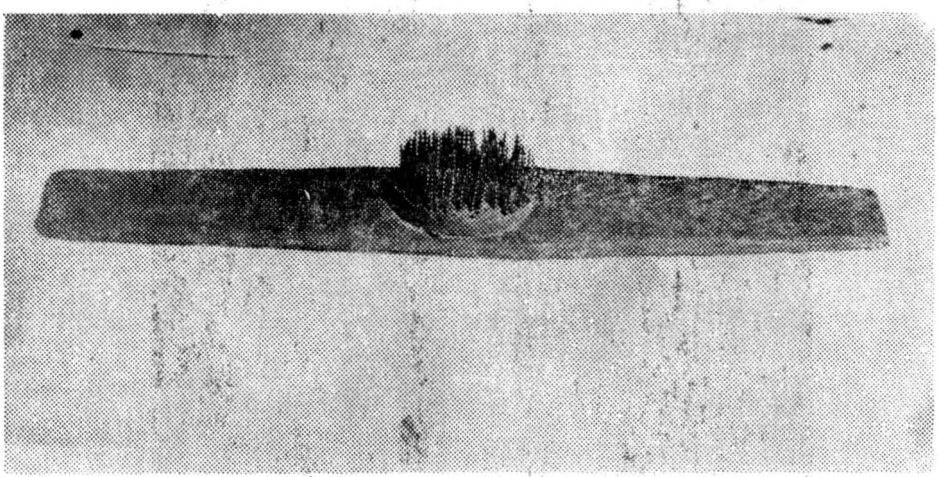

B

Pl. LXXXVI

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

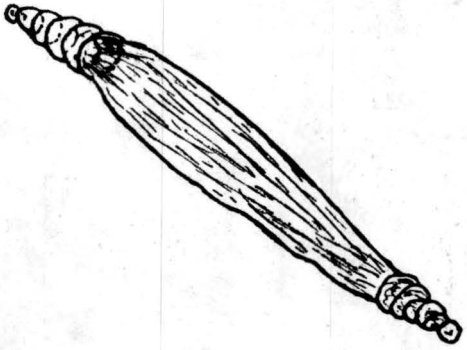

A

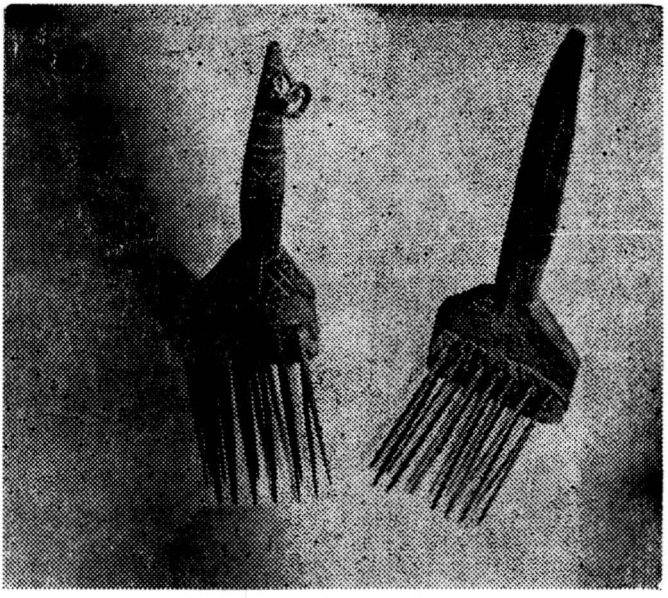

B

Pl. LXXXVII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

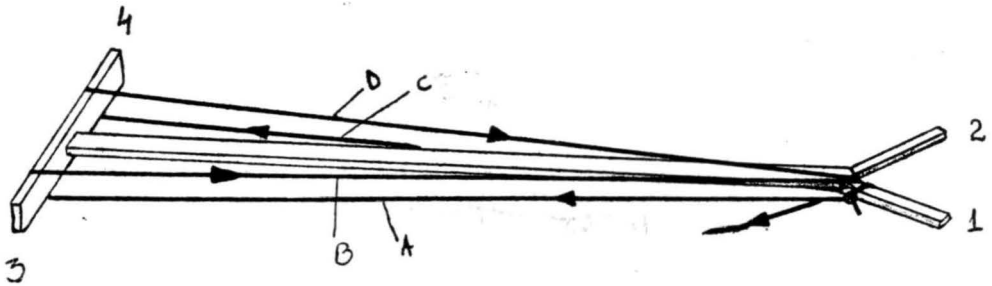

A

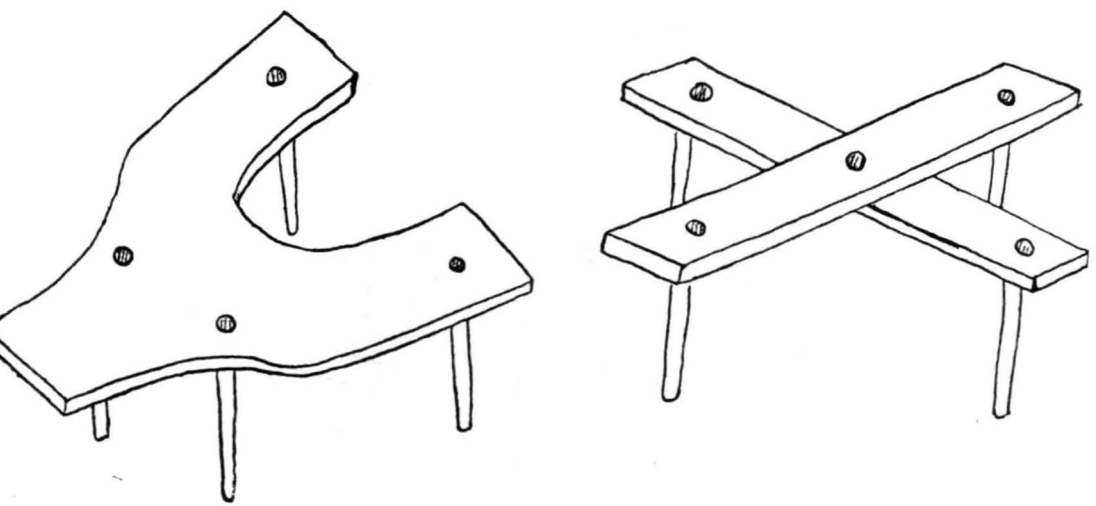

B

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

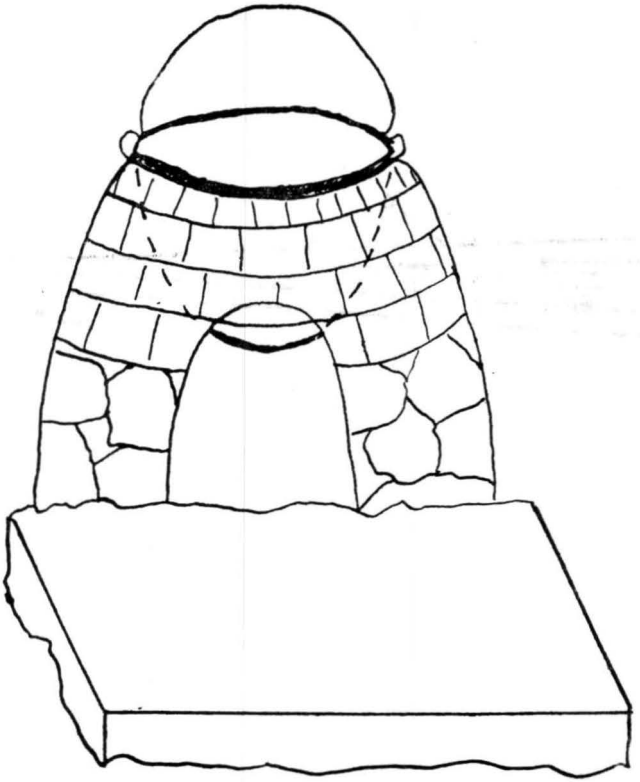

A

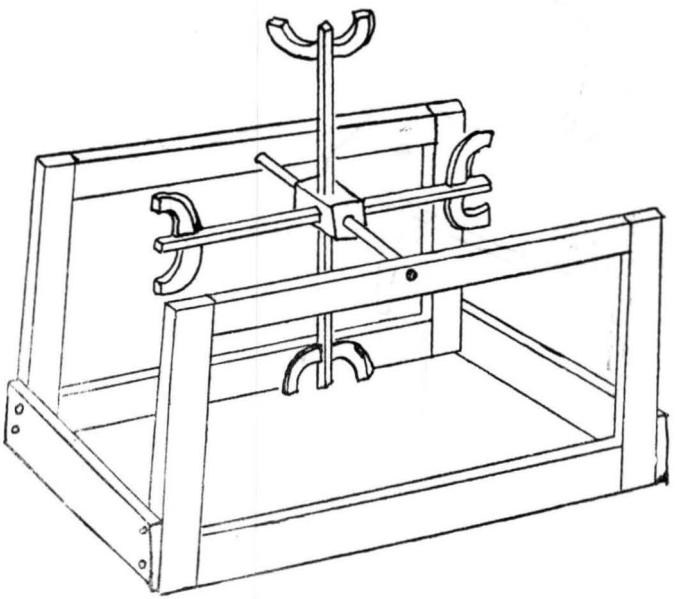

B

Pl. LXXXIX

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

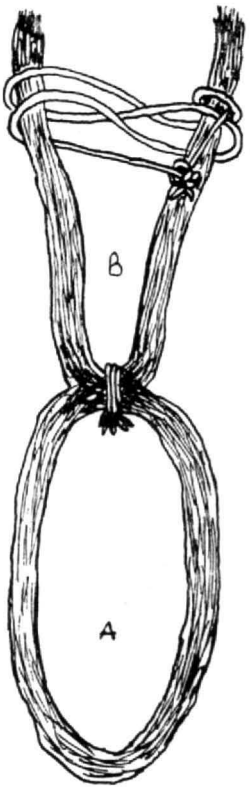

B

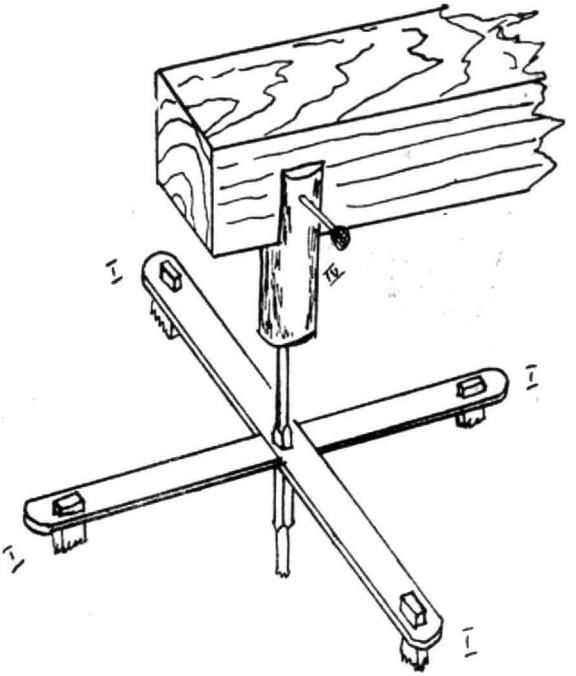

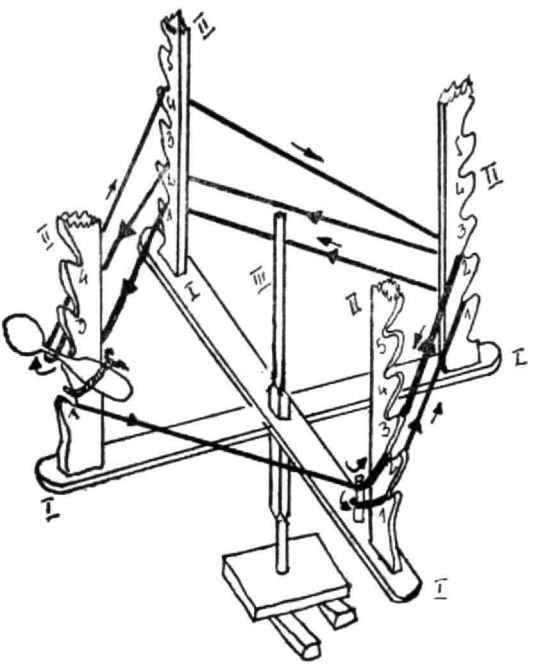

A

Pl. XC

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

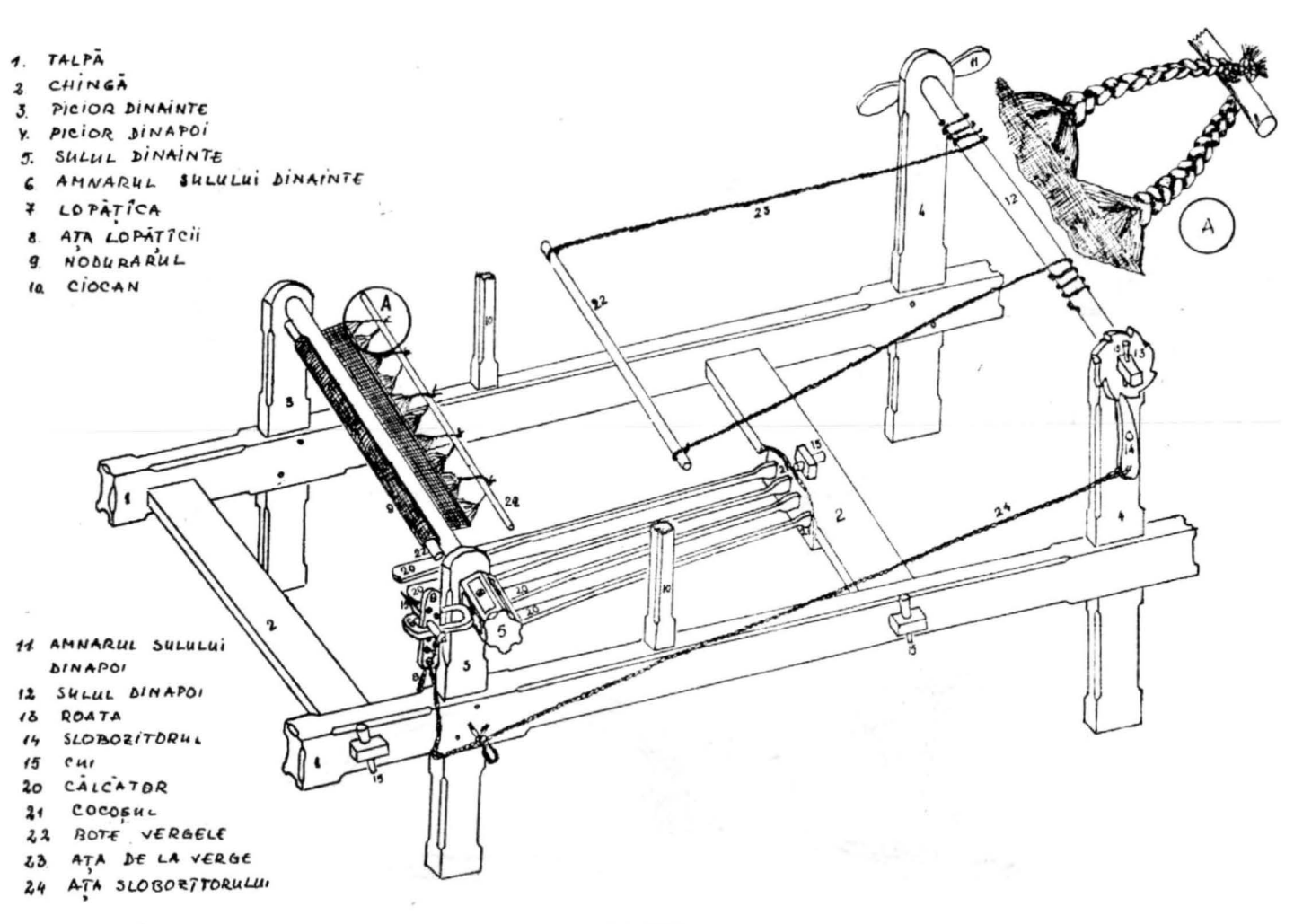

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

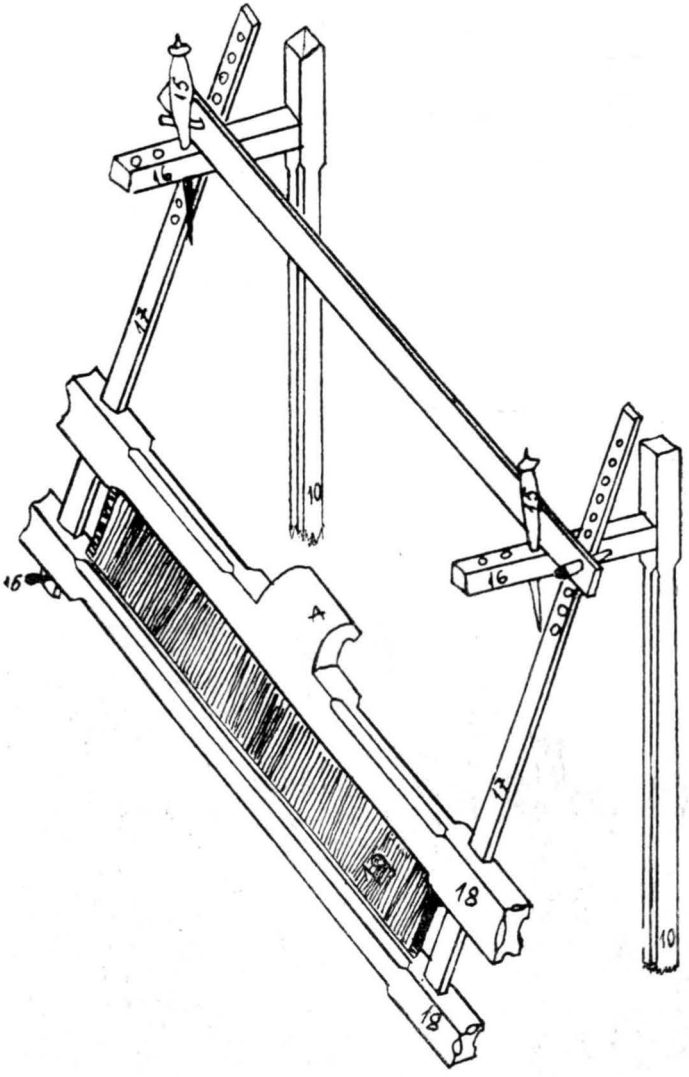

Pl. XCII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

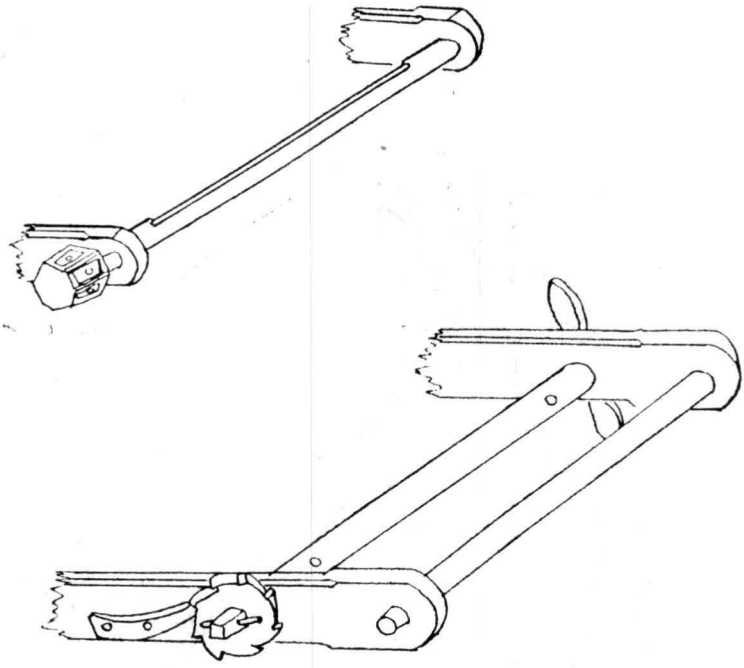

A

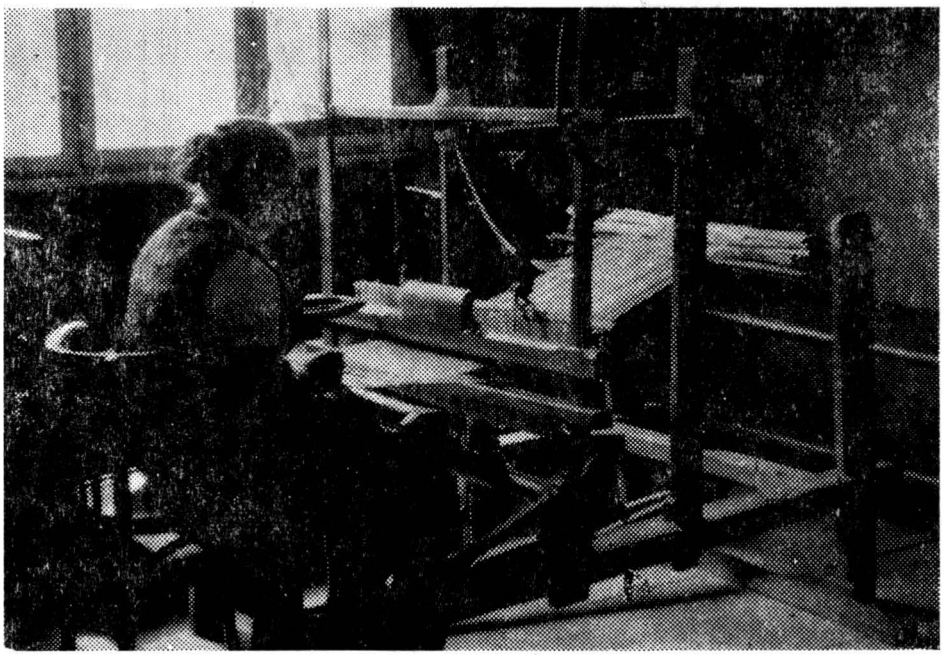

B

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

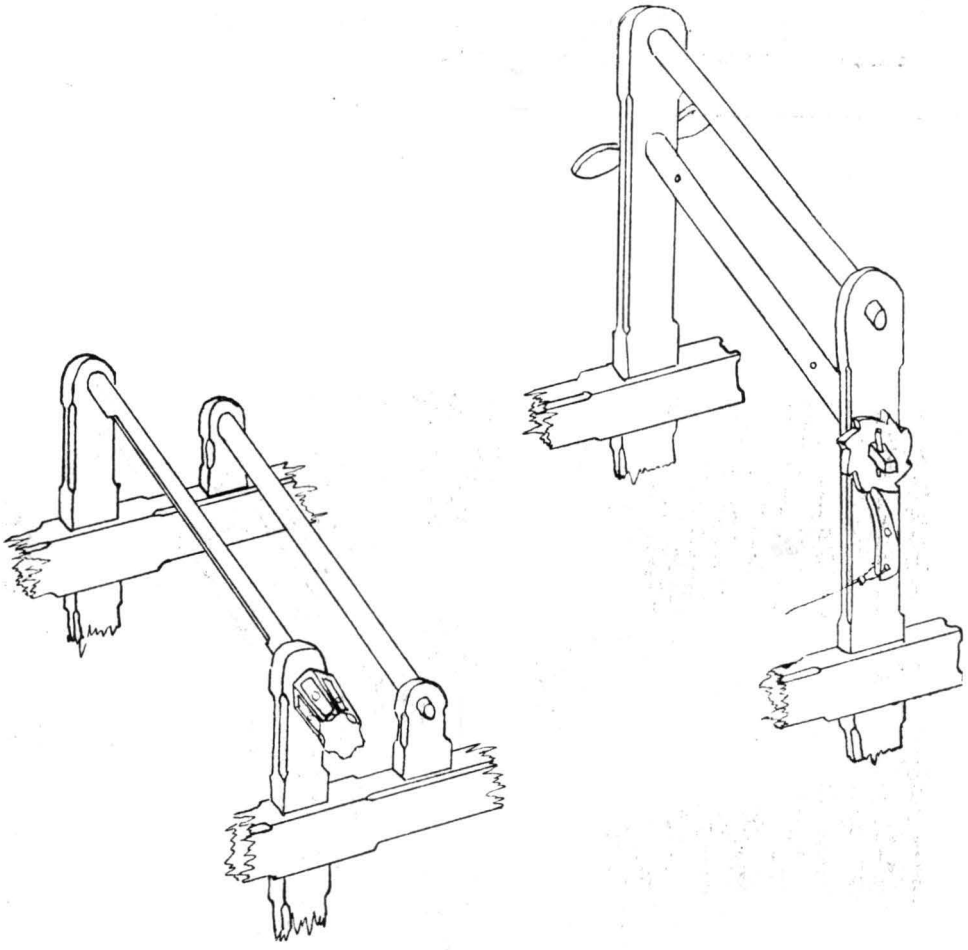

Pl. XCIV

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

A

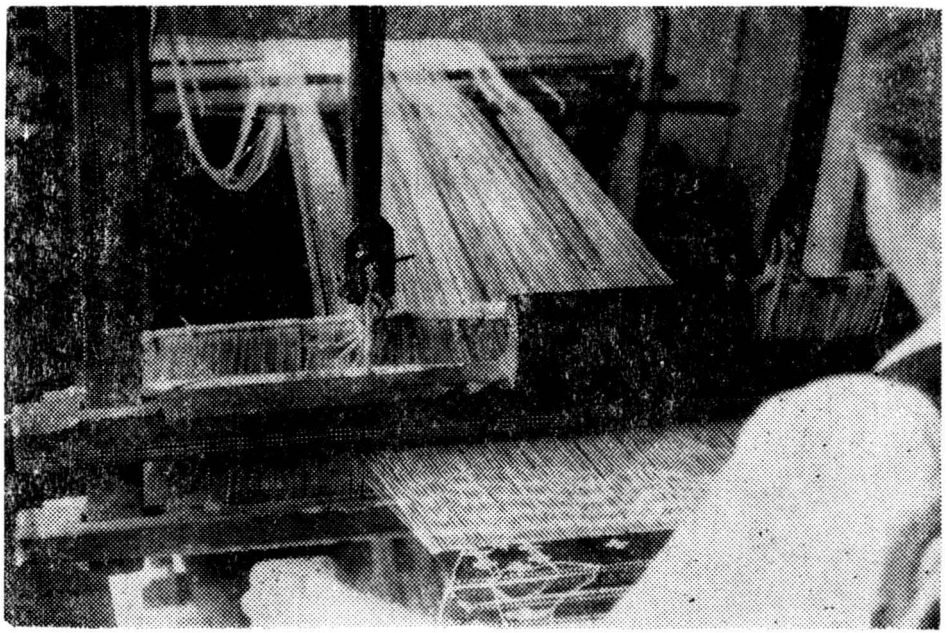

B

Pl. XCV

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

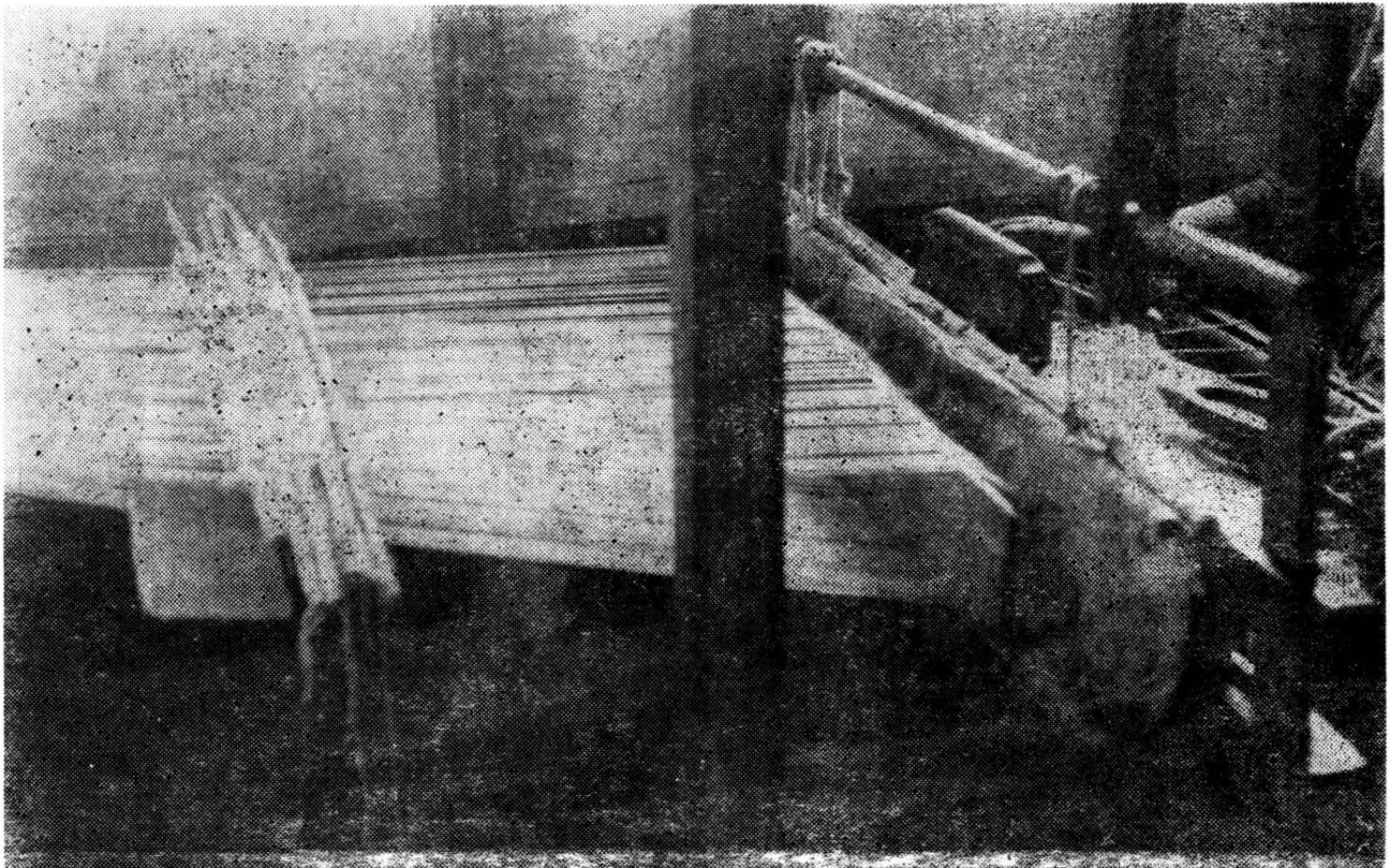

Pl. XCVI

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a

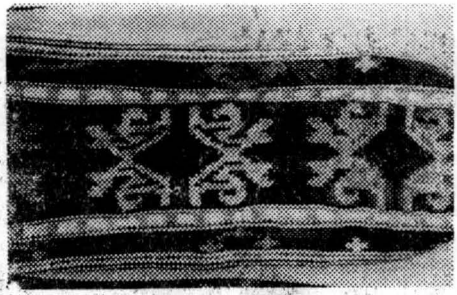

d

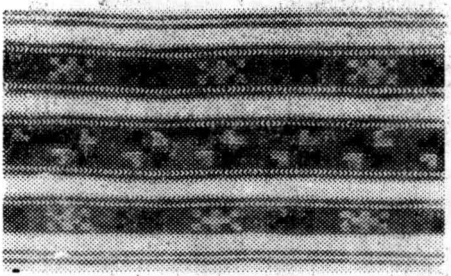

b

e

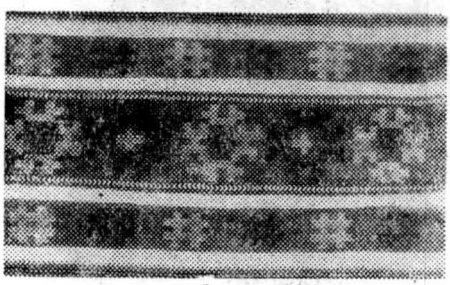

c

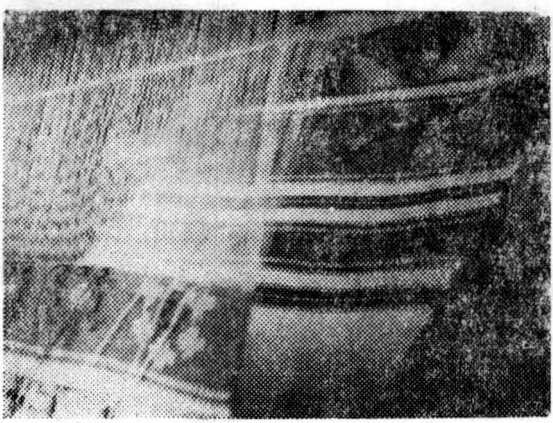

f

Pl. XCVII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

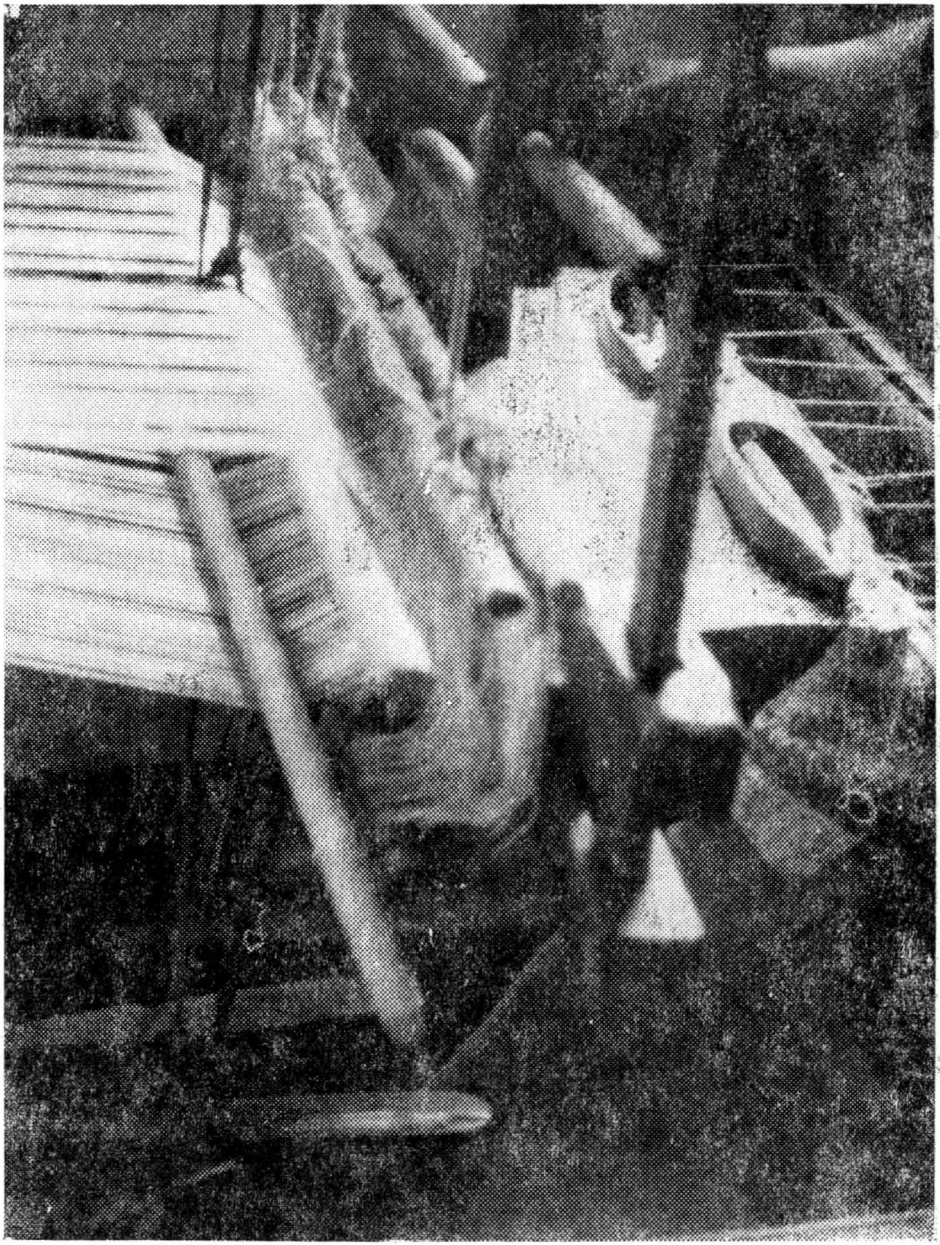

Pl. XCVIII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

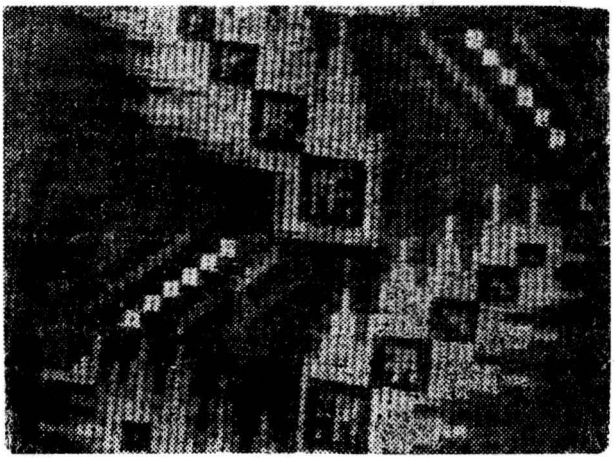

a

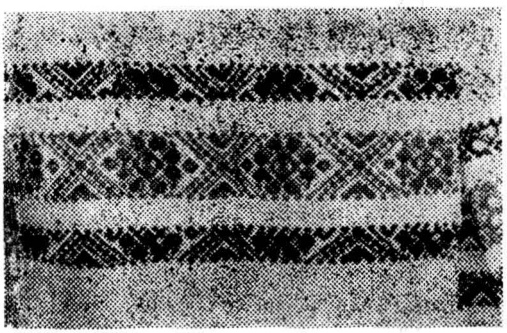

b

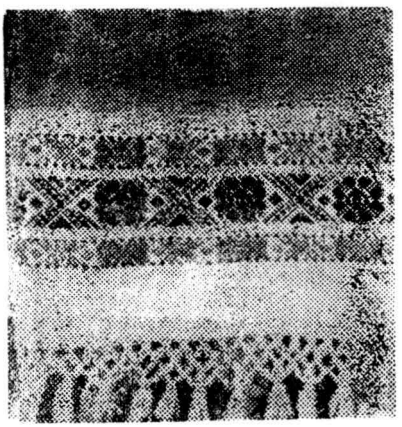

c

Pl. IC

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

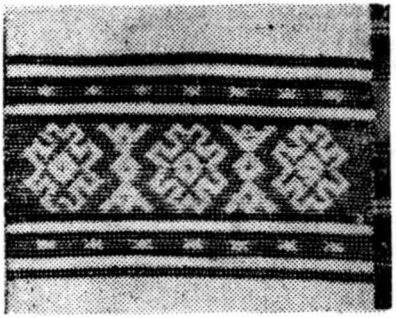

a

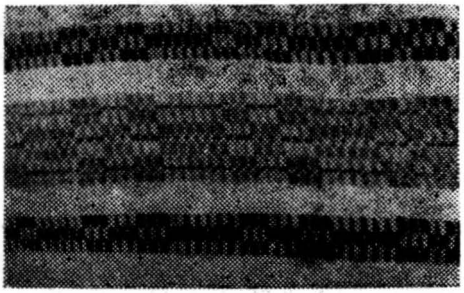

b

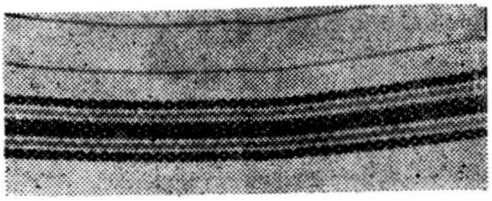

c

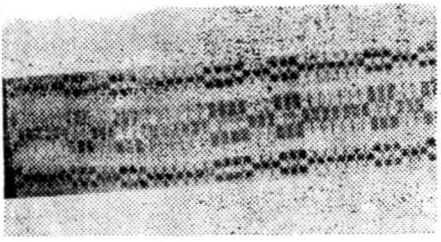

d

Pl. C

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

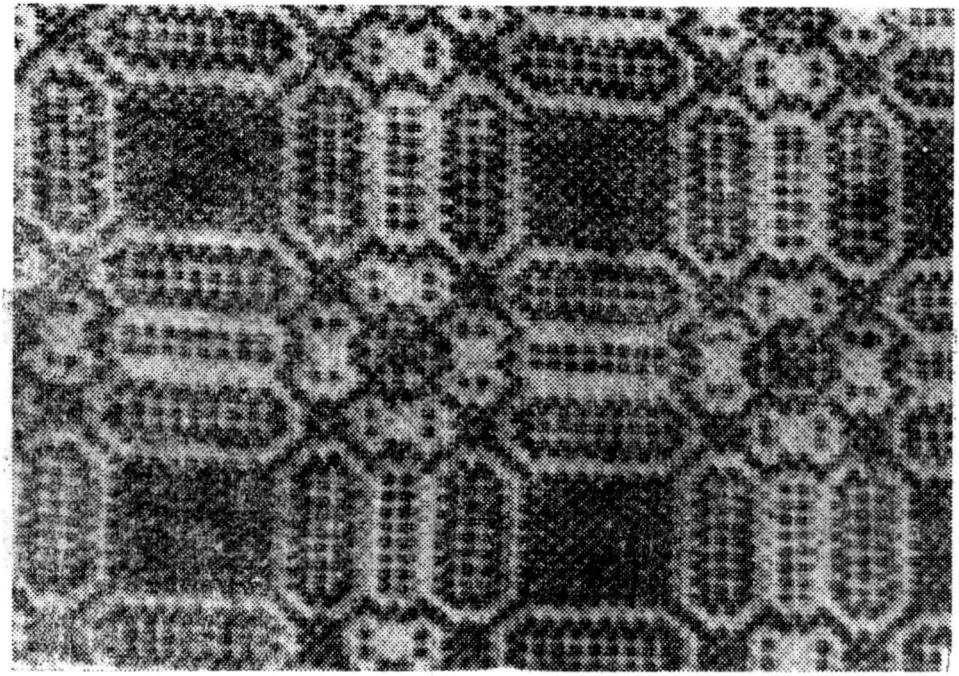

A

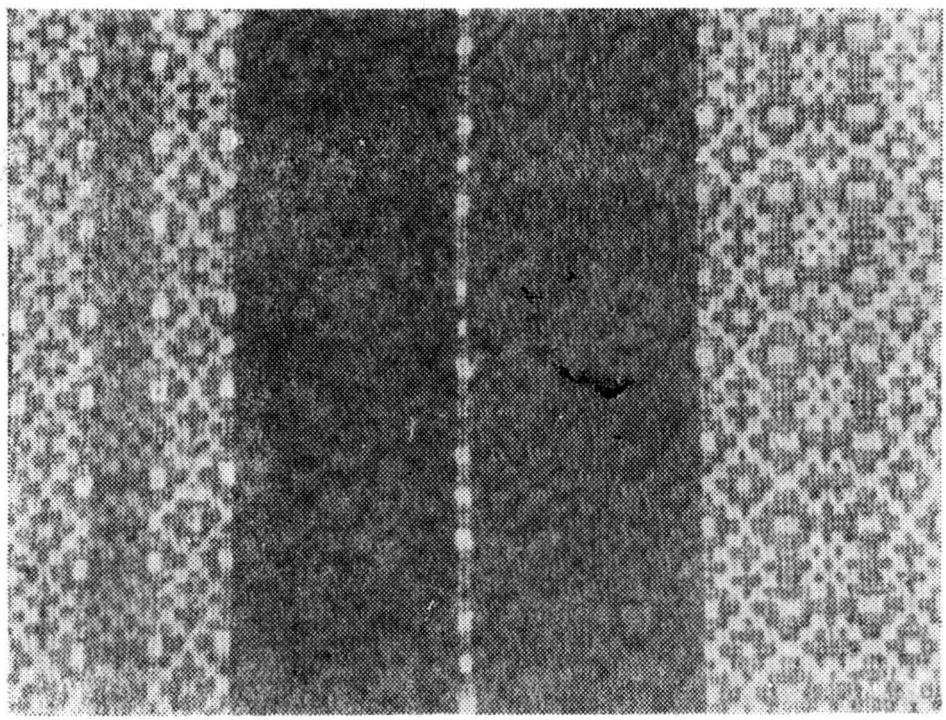

B

Pl. CI

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

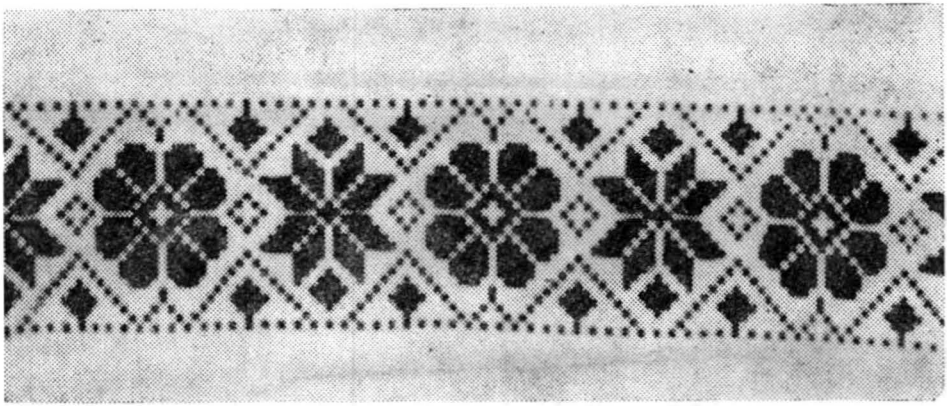

a

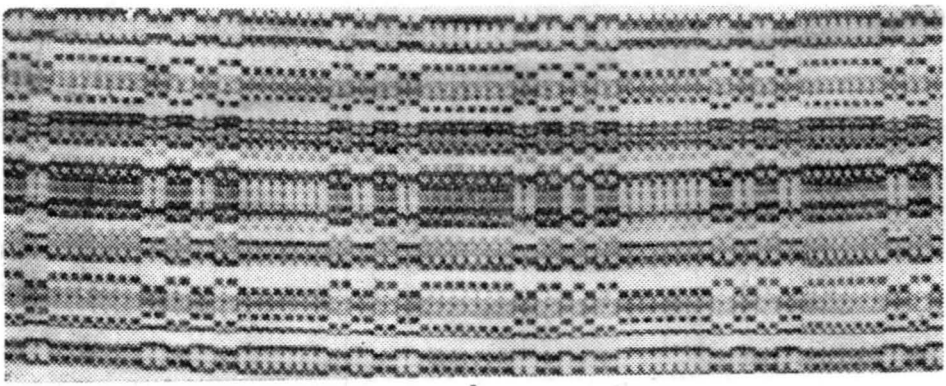

b

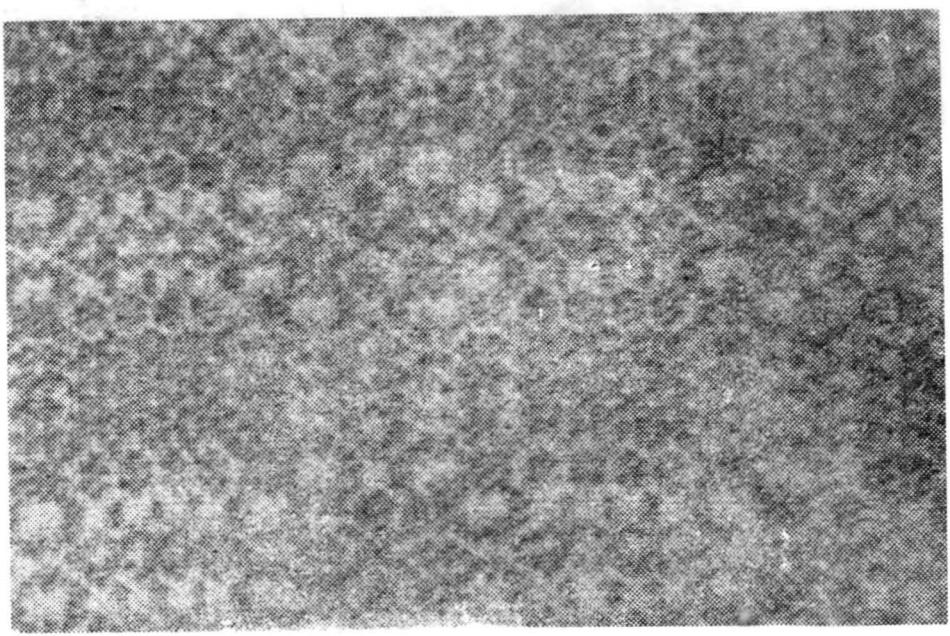

c

Pl. C[1]I

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro